

MUZEUL JUDEȚEAN ARAD

ZIRIDAVA

XI

Pavel Adamik, Avram Andea, Mircea Barbu, Doru Bogdan, Crăciun Bonta, Vasile Boroneanț, Traian Berbecaș, Liviu Berzovan, Alexandru Braica, Eugen Budișan, Vasile Buta, Gheorghe Burdan, Andrei Caciora, Victor Cațavei, Andrei Cervencovici, Stefan Ciongradi, Ion Horațiu Crișan, Rodica Elena Colta, Eleonora Costescu, Simion Cutișteanu, Stefan Dănilă, Liviu Derban, Simion Dumitrașcu, Andrei Enache, Ștefan Ferenczi, Marțian Fuciu, Kovács Géza, Petru Glăvan, Eugen Glăck, Elena Grănescu, Otto Greffner, Rodica Herlo, Constantin Iancu, Gheorghe I. Ioniță, George Iuga, Eduard Ivanof, Ioan Ivașcu, Nicolae Jurca, Vasile Jurj, Nicolae Kiss, Iosif Kocsik, Magdalena Kovács, Maria Laiu, Gheorghe Lanevschi, Ioan Lucaci, Aurora Lupu, George Manea, Horea Medeleanu, Roman Mircea, Octavian Mîndruț, Gheorghe Naghi, Marin Nedelcu, Ion Niță Nicodin, Valea Nicolae, Gheorghe Oancea, Ștefan Pascu, Eugen D. Pădureanu, Radu Păiușan, Aurel Pănescu, Cornel Pleșa, Augustin Pop, Mircea Popa Mircea Popa (Arad), Vasile Popeangă, Rodica Rădulescu, Petru Reingruber, Nicolae Roșuț, Mircea Rusu, Aurel Sasu, Gheorghe Simion, Irma Szabo-Ferencz, Irimie Simăndan, Răzvan Theodorescu, Mircea Timbus, Augustin Gh. Toda, Maria Tomov, Horia Truță, Gheorghe Teculescu, Gheorghe Țircuș, Gheorghe Unc, Romulus Vasilovici, Ion Dorel Zăvoianu, Mircea Zdroba.

1979

MUZEUL JUDEȚEAN ARAD

ZIRIDAVA

XI

1979

MUZEUL JUDEȚEAN ARAD

ZIRIDAVA
XI

.

1979

COLECTIVUL DE REDACȚIE

NICOLAE ROȘUȚ — redactor responsabil
EDUARD IVANOF — secretar de redacție
DORU BOGDAN, GEORGE MANEA,
AUREL SASU, HOREA MEDELEANU,
RODICA RĂDULESCU — membri

Traducerea rezumatelor a fost asigurată de prof. Valeria Ivanof (limba franceză), prof. Liana Ignea (limba engleză), prof. Otto Greffner (limba germană).

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență, se vor trimite pe adresa Muzeului județean Arad, Piața George Enescu nr. 1, tel. 1-64-99.

Autorii sînt rugați să trimită manuscrisele dactilografiate la două rînduri, în două exemplare, însoțite de rezumat în una din limbile de circulație internațională. Aparatul critic va respecta uzanțele științifice și va fi plasat la subsolul lucrării, trimiterile numerotîndu-se în continuare.

Responsabilitatea privind conținutul materialelor revine autorilor.

CUPRINS
SOMMAIRE

• • • • — Cuvint înainte — Avant-propos	13
--	----

ORIENTĂRI
ORIENTATIONS

ANDREI CERVENCOVICI	— Vizitele tovarășului Nicolae Ceaușescu în județul Arad — momente hotărâtoare în viața și activitatea organizației județene de partid, a tuturor oamenilor muncii arădeni. — Les visites du camarade Nicolae Ceaușescu dans le département Arad — moments décisifs dans la vie et l'activité de l'organisation départementale de parti, de tous les ouvriers d'Arad.	17
GHEORGHE I. IONIȚĂ	— Lupta necurmată a poporului român pentru unitate statală și națională în lumina aprecierilor cuprinse în opera tovarășului Nicolae Ceaușescu. — La lutte incessante du peuple roumain pour l'unité d'état et nationale, à la lumière des appréciations contenues dans l'oeuvre du camarade Nicolae Ceaușescu.	25
MARȚIAN FUCIU	— Municipiul Arad pe trepte de istorie. — Le municipe Arad sur les marches de l'histoire.	39
ȘTEFAN PASCU	— Idealul unirii în conștiința poporului român. — L'idéal de l'Union dans la conscience du peuple roumain.	47
GHEORGHE UNC	— Formarea comandei supreme a gărzilor naționale române arădene și rolul ei în Unirea Transilvaniei cu România. — La formation du commandement suprême des gardes nationales roumaines aradoises et son rôle dans l'Union de la Transylvanie avec la Roumanie.	57
IOAN HORAȚIU CRIȘAN	— Ziridava — centrul dacilor din cîmpia Aradului. — Ziridava — centre des Daces de la plaine d'Arad.	87
RĂZVAN THEODORESCU	— Confluente culturale în primul ev-mediu românesc și spațiul arădean. — Confluences culturelles au premier Moyen Âge roumain et l'espace aradois.	89

LIVIU DERBAN	— Aspecte ale sistematizării teritoriului și modernizării centrelor urbane și rurale ale județului Arad, perspectivele de dezvoltare ale acestora pînă în anul 1990.	95
	— Aspects de la systématisation des centres urbains et ruraux du département d'Arad, les perspectives de leur développement jusqu'en 1990.	
VALEA NICOLAE	— Din amintirile unui participant la Unirea de la 1 Decembrie 1918.	99
	— Des souvenirs d'un participant à l'Union du 1-er Décembre 1918.	
IOSIF KOCSIK PETRU REINGRUBER	— Participarea oamenilor muncii de naționalitate maghiară și germană la întreaga viață economică, socială și politică a oamenilor muncii.	101
	— La participation des ouvriers de nationalité hongroise et allemande à la vie économique, sociale et politique des ouvriers.	

ARHEOLOGIE ARCHÉOLOGIE

VASILE BORONEANȚ	— Considerații asupra istoriei străvechi a județului Arad în lumina cercetărilor de la Conop, Zăbrani și Cladova.	109
	— Considérations sur l'histoire ancienne du département d'Arad à la lumière des recherches de Conop, Zăbrani et Cladova.	
MIRCEA RUSU	— Rolul tracilor în partea de vest a României.	117
	— La rôle de Thraces à l'ouest de la Roumanie,	
ȘTEFAN FERENCZI	— Considerații asupra limes-ului roman din Dacia de vest.	125
	— Considérations sur le limes-romain de la Dace de ouest.	
EUGEN CHIRILĂ MIRCEA BARBU	— Tezaurul monetar de la Somoșcheș (Cermei).	141
	— Le trésor de monnaies de Somoșcheș (Cermei).	
EUGEN D. PĂDUREANU	— Descoperiri arheologice în hotarul comunei Vladimirescu	145
	— Découvertes archéologiques aux limites de la commune Vladimirescu.	
MIRCEA BARBU MIRCEA ZDROBA	— Cercetările arheologice de la Arad — Vladimirescu.	181
	— Les fouilles archéologiques d'Arad — Vladimirescu.	
SEVER DUMITRAȘCU	— Descoperiri arheologice dacice de epocă romană de la Biharia.	195
	— Découvertes archéologiques daces d'époque romaine de Biharia.	
EUGEN CHIRILĂ ȘTEFAN DANILĂ	— Tezaurul monetar de la Visuia, sec. XVII.	215
	— Le trésor de monnaies de Visuia, XVII-ème siècle.	

EUGEN CHIRILĂ	— Tezaurul monetar de la Dumitrița, sec. XVII.	221
	— Le trésor de monnaies de Dumitrița, XVII-ème siècle.	

ISTORIE
HISTOIRE

OCTAVIAN MÎNDRUȚ AUREL ARDELEAN ELENA GRĂMESCU	— Toponimia geografică — mărturie a locuirii străvechi și permanente a teritoriului județului Arad. — La toponymie géographique — témoignage de la permanence sur le territoire du département d'Arad.	225
EUGEN GLÜCK	— Considerații privind izvoarele istorice scrise referitoare la ducatul lui Athum (prima jumătate a secolului al XI-lea). — Considérations concernant les sources historiques écrites qui se rapportent au duché d'Ahtum.	243
GHEORGHE LANEVSKI	— Mihai Viteazul și Aradul. — Michel le Brave et Arad.	279
KOVÁCS GÉZA	— Aspecte demografice în părțile Aradului pînă în secolul al XVIII-lea. — Aspects démographiques aux environs d'Arad jusqu'au XVIII-ème siècle.	285
EUGEN GLÜCK	— Unele probleme ale trecerii de la feudalism la capitalism în agricultura arădeană. — Certains problèmes du passage du féodalisme au capitalisme dans l'agriculture d'Arad.	291
GEORGE MANEA	— Contribuții privind viața politică a românilor arădeni în perioada 1867—1876. — Contributions concernant la vie politique des Roumains d'Arad dans la période 1867—1876.	307
NICOLAE ROȘUȚ	— Concepția istorică a lui Ioan Slavici. — La conception historique de Ioan Slavici.	341
NICOLAE KISS	— Ludovic Mocsary — prieten al poporului român. — Ludovic Mocsary — ami du peuple roumain.	353
OTTO GREFFNER	— Karl Lueger — un prieten al poporului român. — Karl Lueger — un ami du peuple roumain.	359
NICOLAE ROȘUȚ	— Vasile Goldiș — gîndirea social-politică. — Vasile Goldiș — la pensée sociale politique.	369
MIRCEA TIMBUS ANDREI CACIORA	— Izvoare noi despre Congresul naționalităților asupraite din Austro-Ungaria (Budapesta, aug. 1895). — Nouvelles sources concernant le Congrès des nationalités de l'empire autrichien-hongrois — août 1895.	383
PAVEL ADAMIK	— Colaborarea româno-slovacă în lupta de eliberare națională la începutul secolului al XX-lea.	389

- La collaboration roumaine-slovaque dans la lutte pour la libération nationale au début du XX-ème siècle.
- MIRCEA POPA (Cluj) — Rolul presei românești din Transilvania în formarea conștiinței naționale și a unității de neam. 395
- Le rôle de la presse roumaine de Transylvanie dans la formation de la conscience nationale et de l'unité nationale.
- DORU BOGDAN — Sprijinul acordat de România luptei de eliberare națională a românilor din Transilvania. 403
- L'appui accordé par la Roumanie à la lutte de libération nationale des Roumains de Transylvanie.
- MAGDALENA KOVÁCS — Un moment al luptei românilor pentru eliberare națională și socială. Memoriul P.N.R. din Transilvania (octombrie 1910). 409
- Un moment de la lutte des Roumains pour la libération nationale et sociale. Le mémoire du P.N.R. de Transylvanie (octobre 1910).
- RODICA HERLO — Manifestări cultural-etnografice arădene în sprijinul Unirii la începutul sec. XX. 415
- Manifestations culturelles-etnographiques d'Arad pour l'Unité au début du XX-ème siècle.
- AUGUSTIN GH. TODA — Platforma economică a ziarului „Românul” din Arad în sprijinul luptei pentru desăvârșirea unității naționale. 425
- La plate-forme économique du journal „Le Roumain” d'Arad à l'appui de la lutte pour l'achèvement de l'unité nationale.
- RADU PĂIUȘAN — Participanți din Lipova la marile bătălii de la Jiu, Olt și Mărășești din timpul primului război mondial. 453
- Participants de Lipova aux grandes batailles de Jiu, Olt et Mărășești, pendant la première guerre mondiale.
- GHEORCHE OANCEA — Emigrația română din Italia și Franța și rolul ei în făurirea statului național unitar român. 489
- L'émigration Roumaine d'Italie et de France et son rôle dans la réalisation de l'état national unitaire roumain.
- VICTOR CAȚAVEI — Aniversările Unirii Transilvaniei cu România. 503
- Les anniversaires de l'union de la Transylvanie avec la Roumaine.
- SIMION CUTIȘTEANU — Alegerile parlamentare din iunie 1931. Unsprezece deputați comuniști și social-democrați aleși în parlamentul țării. 521
- Les élections parlementaires de juin 1931. Onze députés communistes et sociale-démocrates élus au parlement du pays.
- NICOLAE JURCA — Din activitatea și lupta partidului social-democrat în preajma instaurării dictaturii regale. Poziția sa față de guvernul Goga-Cuza. 545

- De l'activité et la lutte du parti social-démocrate avant l'instauration de la dictature royale. Sa position en ce qui concerne le gouvernement Goga-Cuza.
- ANDREI ENACHE — Acțiunile de luptă ale „Detașamentului Păuliș” pentru apărarea defileului Mureșului. 559
- Les actions de lutte du „Détachement Păuliș” pour la défense du défilé de Mureș.

ARADUL ÎN ANII SOCIALISMULUI
ARAD AUX ANNÉES DU SOCIALISME

- IOAN DOREL ZĂVOIANU — Înflorirea vieții spirituale pe meleagurile arădene în anii construcției socialiste. 575
- La prospérité de la vie spirituelle des contrées aradoises aux années de la construction socialiste.
- ȘTEFAN CIONGRADI — Participarea maselor de oameni ai muncii din unitățile municipiului Arad la acțiunea de creație tehnico-științifică. 581
- La participation des masses ouvrières des unités du municipe Arad à l'action de création technique-scientifique.
- MARIA LAIU — Ridicarea nivelului de trai al oamenilor muncii din județul Arad, în cincinalul revoluției tehnico-științifice (1976—1980). 587
- L'augmentation du niveau de vie des ouvriers du département d'Arad, au quinquennat de la révolution technique-scientifique (1976—1980)
- CORNEL PLEȘU — Reducerea cheltuielilor materiale — factor hotărâtor în creșterea producției nete. 591
- La réduction des dépenses matérielles facteur primordiale dans le développement de la production nette.
- GHEORGHE SIMION — Produse arădene pe piața externă. 595
- Les produits d'Arad sur le marché mondial.
- VASILE JURJ — Întreprinderea de strunguri la cea de-a 30-a aniversare. 599
- L'entreprise de tours à sa XXX-ème anniversaire.
- PETRU GLĂVAN — Dezvoltarea agriculturii județului Arad în anii socialismului. 603
- Le développement de l'agriculture du département Arad aux années du socialisme.
- IRIMIE ȘIMANDAN — Rezultatele obținute în serele din Arad ca urmare a aplicării programei prioritare privind dezvoltarea agriculturii. 609
- Les résultats obtenus dans les serres d'Arad à la suite de l'application du programme de priorité concernant le développement de l'agriculture.

IANCU CONSTANTIN	— Rolul sindicatelor în promovarea inițiativelor muncitorești și a metodelor avansate de muncă. — Le rôle des syndicats dans la promotion des initiatives des travailleurs et des méthodes avancées de travail.	613
LIVIU BERZOVAN	— Creația spirituală pe coordonatele festivalului național „Cîntarea României”. — La création spirituelle aux coordonnées du festival national „Cîntarea României”.	617
TRAIAN BERBECAȘ	— Oamenii muncii arădeni participanți activi la autoconducerea și autogestiunea unităților economice. — Les ouvriers d'Arad participants actifs à l'auto direction et l'auto-gestion des unités économiques.	621
MIRCEA ROMAN	— Industria județului Arad pe coordonatele cincinalului revoluției tehnico-științifice. Direcții ale dezvoltării industriei arădene în perspectiva anului 1980. — L'industrie du département aux coordonnées du quinquennat de la révolution technique-scientifique. Direction du développement de l'industrie aradoise dans la perspective de l'année 1980.	627
GHEORGHE BURDAN	— Participarea sindicatelor arădene la festivalul național „Cîntarea României”. — La participation des syndicats d'Arad au festival national „Cîntarea României”.	631
PĂNESCU AUREL	— Tineretul arădean — participant activ la realizarea sarcinilor revoluției tehnico-științifice. — La jeunesse d'Arad — participant actif à la réalisation des tâches de la révolution technique scientifique.	635
AUGUSTIN POP	— Comuna Pecica în perspectiva devenirii sale urbane. — La commune Pecica dans la perspective de sa transformation urbaine.	641
HORIA TRUȚĂ	— Educarea pionierilor și șoimilor patriei în spiritul dragostei față de muncă. — L'éducation des membres des organisations des enfants dans l'esprit de l'amour pour le travail.	645
GHEORGHE ȚECULESCU	— Școala arădeană contemporană în perspectiva relației învățămînt—cercetare—producție. — L'école aradoise contemporaine dans la perspective de la relation enseignement—recherche—production.	649
ALEXANDRU BRAICA	— Realitățile socialiste oglindite în operele artiștilor plastici arădeni. — Réalités socialistes reflétées dans les oeuvres des artistes plastiques d'Arad.	653

ION NIȚĂ NICODIN	— Viața poporului, tradițiile și realitățile de azi în opera grupului de pictori naivi din jud. Arad. — La vie du peuple, les traditions et les réalités d'aujourd'hui dans l'oeuvre du groupe de peintres naïfs du département d'Arad.	659
CRĂCIUN BONTA	— Presa arădeană — tradiție și actualitate. — La presse d'Arad — tradition et actualité.	663
ROMULUS VASILOVICI	— Preocupări și rezultate în îmbunătățirea stării generale de sănătate a populației din județul Arad. — Preoccupations et résultats dans l'amélioration de l'état de santé générale de la population du département d'Arad.	667
EUGEN BUDIȘAN	— Sportul arădean — tradiții și actualitate — Le sport d'Arad — tradition et actualité.	673

MICROMONOGRAFII MICROMONOGRAPHIES

VASILE BUTA	— Pagini din istoria modernă a Hălmaگیului. — Pages de l'histoire moderne de Hălmaگیu.	679
VICTOR CAȚAVEI	— Fabrica de vagoane și motoare „Astra” Arad promotoarea construcției naționale de auto-vehicule. — La fabrique de wagons et moteurs „Astra” Arad, la promotrice de la construction nationale de véhicules.	689

LUPTĂTORI ARĂDENI PENTRU LIBERTATE ȘI UNITATE NAȚIONALĂ COMBATTANTS ARADOIS POUR LIBERTÉ ET UNITÉ NATIONALE

VASILE POPEANGĂ	— Ion Russu-Șirianu, publicist militant pentru realizarea unității naționale. — Ion Russu-Șirianu — publiciste militant pour la réalisation de l'unité nationale.	703
MARIN NEDELCU	— Traian Mager (1887—1950).	727
MIRCEA POPA (Arad)	— Dr. George Vuia luptător pentru promovarea culturii naționale. — Dr. George Vuia — combattant pour la promotion de la culture nationale.	741
VASILE POPEANGĂ	— R. Ciorogariu, reprezentant al tribunismului arădean. — R. Ciorogariu — représentant des idées promues par la gasette „La Tribune” d'Arad.	751
MARIA TOMOV AURORA LUPU	— Maria Botiș-Ciobanu (1866—1950).	781
IOAN LUCACI	— Ion Vidu (1863—1931).	795

ISTORIA CULTURII HISTOIRE DE LA CULTURE

GHEORGHE LANEVSCHI	— Cetatea Șoimoș. Studiu de arhitectură. — La Cité Șoimoș. Etude d'architecture.	811
--------------------	---	-----

ELEONORA COSTESCU	— Steaguri de breaslă (pictate) în Banat în veacurile XVIII—XIX. — Drapeaux de corporation (peints) au Banat au XVIII—XIX-ème siècle.	817
IRMA SZABÓ-FERENCZ	— Date cu privire la contribuția pictorilor de naționalitate sîrbă, maghiară și germană la dezvoltarea artei plastice. — Dates concernant la contribution des peintres de nationalité serbe, hongroise et allemande au développement de l'art plastique.	823
IOAN IVAȘCU	— Sistemul de denomație în zona Sebiș, județul Arad. — Le système de dénomination dans zone de Sebiș, département Arad.	837
AVRAM ANDEA	— Precizări noi despre activitatea profesorală a lui Simeon Bărnuțiu la Blaj. — Nouvelles précisions concernant l'activité professionnelle de Simion Bărnuțiu à Blaj.	939

ETNOGRAFIE ETNOGRAPHIE

AUREL SASU	— Structura colecției de etnografie și artă populară a Muzeului județean Arad. — La structure de la collection d'ethnographie et de l'art populaire du Musée départemental d'Arad.	951
HORIA MEDELEANU	— Considerații estetice și istorice asupra portului popular din Ineu. — Considérations esthétiques et historiques sur le costume populaire d'Ineu.	969
GEORGE MANEA	— Coriolan Petranu (1893—1945) — cercetător al artei populare din Transilvania. — Coriolan Petranu (1893—1945) — chercheur de l'art populaire de Transylvanie.	987

REPERTORII RÉPERTOIRES

GHEORGHE LANEVSKI	— Repertoriul monumentelor religioase de pe cursul inferior al Mureșului. — Le répertoire des monuments religieux sur le cours inférieur de Mureș.	999
VICTOR CAȚAVEI	— Contribuții la heraldica, sigilografia și medalistica aniversării unui deceniu de la Unirea Transilvaniei cu România. — Contributions à la science héraldique à la sphragistique et à la science des médailles concernant l'anniversaire d'une décennie de l'union de Transylvanie avec la Roumanie.	1017

DOCUMENTE
DOCUMENTS

- GHEORGHE ȚIRCUȘ — Considerații privind eliberarea din iobăgie și RODICA RĂDULESCU innobilarea unor familii de țărani români din Ținutul Hălmaگیului în sec. XVII și XVIII. 1025
- Considérations sur la délivrance et l'énoblement des serfs roumains du pays de Halmagiu au cours du XVII—XVIII-ème siècle.
- ELENA RODICA — Însemnări de pe cărți vechi românești — do- COLTA cumente ale veacurilor trecute arădene. 1059
- Notes sur les vieux livres roumains — documents des siècle passés.
- ANDREI CACIORA — Colecția de documente Ștefan Tzutz. 1081
- La collection de documents Stefan Tzutz.
- GHEORGHE NAGHI — Din însemnările inedite ale Dr. Elie Dăianu 1089
- (1917—1918)

MUZEOGRAFIE
MUSEOGRAPHIE

- EDUARD IVANOF — Aspecte ale aportului muzeului la formarea 1101
- sentimentului patriotic al tinerei generații.
- Aspects de l'apport du musée à la formation du sentiment patriotique de la jeune génération.
- GEORGE IUGA — Combaterea biodegradării în sistemul muzeal. 1111
- Combat de la biodégradation dans le système muséal.

RECENZII
ANALYSES

- VASILE POPEANGĂ — Aradul — centru politic al luptei naționale 1165
- din perioada dualismului (1869—1918) (Nicolae Roșuț).
- Arad — centre politique de la lutte nationale à l'époque du dualisme (1869—1918) (Nicolae Roșuț).
- ION HORAȚIU — Ziridava, Arad, 1978 (Mircea Barbu). 1166
- CRİȘAN — Ziridava, Arad, 978 (Mircea Barbu).
- VASILE NETEA — Liga culturală și Unirea Transilvaniei cu Ro- 1167
- C. CH. MARINESCU mânia, Buc. 1979, (Nicolae Roșuț).
- La ligue culturelle et l'Union de la Transylvanie avec la Roumanie, Buc. 1979 (Nicolae Roșuț).
- • • — *Studii de istoric a Banatului, V, 1877—1977,* 1168
- Timișoara, 1978, 193 p. (Doru Bogdan).*
- *Etudes d'histoire du Banat, V, 1877—1977, Ti-*
- mișoara, 1978, 193 p. (Doru Bogdan).*

Acest număr al revistei noastre înmănușiază studiile prezentate de lucrători din aparatul de partid și de stat, muncitori, țărani, muzeografi, istorici, profesori la sesiunea festivă „Arad — trecut, prezent și viitor” organizată de Comitetul județean Arad al Partidului Comunist Român și Academia de științe social-politice, consacrată aniversării a 60 de ani de la formarea statului național unitar român, a 950 de ani de atestare documentară a municipiului Arad și 2000 de ani de la întemeierea cetății dacice Ziridava.

Sesiunea a făcut parte dintr-un amplu program de manifestări ce-au cuprins întreaga țară prin care oamenii de azi, constructori ai socialismului, — români, maghiari, germani și de alte naționalități — strîns uniți în jurul Partidului Comunist Român au cinstit, așa cum se cuvine, actul de la 1 Decembrie 1918 la care Aradul a avut o contribuție deosebită atât în pregătirea, cât și în realizarea lui de către masele largi populare. Prin aceste manifestații care au culminat cu Sesiunea solemnă comună a Comitetului Central al partidului, Consiliului Național al Frontului Unității Socialiste și Marii Adunări Naționale consacrată sărbătoririi a șase decenii de la făurirea statului național unitar român s-au omagiat toți aceia care de-a lungul istoriei noastre au pus o cărămidă la temelia edificiului nostru național. „Aniversînd acest mare eveniment istoric — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu la Sesiunea solemnă de la 1 decembrie 1978 — ne îndreptăm cu recunoștință gîndurile spre toți cei care, de-a lungul veacurilor, și-au închinat viața acestui ideal și aducem un vibrant omagiu maselor largi populare, militanților progresiști, care au fost adevărații făuritori ai statului național unitar român”.

Sesiunea a cuprins lucrări care au avut în vedere evenimentele aniversate. De asemenea, în două secțiuni ale ei, s-au prezentat realizările actuale ale județului Arad, realizări ce constituie de fapt o dovadă a faptului că marile idealuri pentru care a luptat generația Unirii s-au împlinit sub conducerea Partidului Comunist Român în anii luminoși ai socialismului. Aceste lucrări le-am grupat sub genericul „Aradul în anii construcției socialiste”, rubrică ce va trebui, de-acum înainte, să ocupe un loc important și permanent în revista noastră. Prin această nouă rubrică, care nu va putea fi realizată numai de muzeografilor sau istorici, revista noastră va contribui nu numai la cunoașterea istoriei noastre actuale ci va atrage în munca de cercetare și valorificare a patrimoniului nostru istoric, etnografic și artistic tot mai mulți oameni din afara instituției noastre pasionați de munca științifică. Și în felul acesta muzeul se va afirma ca instituție „deschisă” spre marele public pe care trebuie să-l servească prin toate mijloacele de

care dispune. Numai astfel Muzeul va contribui la afirmarea spirituală a Aradului, alături de întreaga țară, — prin cultura creată de popor și pentru popor. Acum cînd ne pregătim să întîmpinăm cea de-a 35-a aniversare a Eliberării patriei și al XII-lea Congres al Partidului Comunist Român, aceste exigențe ale culturii noastre socialiste se cuvin a fi realizate în mod exemplar.

Redacția

ORIENTĂRI

**VIZITELE TOVARĂȘULUI NICOLAE CEAUȘESCU
ÎN JUDEȚUL ARAD — MOMENTE HOTĂRÎTOARE
ÎN VIAȚA ȘI ACTIVITATEA ORGANIZAȚIEI
JUDEȚENE DE PARTID,
A TUTUROR OAMENILOR MUNCII ARĂDENI**

ANDREI CERVENCOVICI

Prim secretar al Comitetului județean Arad al P.C.R.

Aș dori să remarc de la început faptul că, această sesiune de comunicări și referate — organizată de Comitetul județean de partid Arad și Academia de științe sociale și politice — se înscrie ca o manifestare cultural-științifică de seamă în șirul numeroaselor acțiuni politico-educative dedicate aniversării a 60 de ani de la desăvîrșirea statului național unitar român, 950 de ani de la atestarea documentară a Aradului și 2000 de ani de la întemeierea cetății dacice Ziridava.

Îmi este deosebit de plăcut să transmit un călduros salut din partea biroului Comitetului județean de partid stimaților noștri oaspeți din Capitală și din alte județe, tuturor participanților la această sesiune.

Îmi exprim convingerea că această reprezentativă și prestigioasă reuniune științifică va constitui un interesant și eficient schimb de opinii și de experiență în domeniile abordate, un autentic omagiu adus luptei poporului român pentru păstrarea ființei sale naționale, pentru făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate pe pământul patriei.

Prin problematica largă și diversă pe care o abordează, prin caracterul său reprezentativ, prin conținutul și ținuta științifică a materialelor ce vor fi susținute, sesiunea noastră de comunicări conține în sine, expresia adevărată deplină la politica profund științifică a partidului nostru, la orientările și indicațiile date de secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu. Totodată, și cu acest prilej, vom căuta să asigurăm o înțelegere mai profundă de către noi toți — organizatori și participanți — a concepției Partidului Comunist Român, potrivit căreia triada timpului istoric — trecut, prezent, viitor — se manifestă în toată plenitudinea dialecticii sale în istoria noastră națională.

Sesiunea la care participăm își propune, deci, să înfățișeze momente de seamă, deosebit de semnificative, din istoria luptei și muncii comune a locuitorilor meleagurilor arădene — români, maghiari, germani și de alte naționalități, care au înscris pagini mărețe în cartea de aur a istoriei patriei. În mod firesc, unele comunicări și referate se ocupă de anumite aspecte ale realităților contemporane din viața economică, social-politică și spirituală a județului nostru, expresie a do-

rinței de a reflecta atmosfera de entuziasm și creativitate a oamenilor muncii arădeni, angajați plenar pe marele front al construcției societății socialiste multilateral dezvoltate.

Este evident că numărul mare de comunicări și competența participanților ne dau garanția unor contribuții de valoare, menite să îmbogățească paginile scrise ale istoriei meleagurilor arădene, unde avem realizări notabile, iar cele care tratează aspecte ale realităților contemporane să ofere anumite soluții rezolvării cât mai eficiente a complexelor probleme cu care ne confruntăm în procesul transpunerii în viață a sarcinilor stabilite de partid.

Mare însemnătate pentru teoria și practica construcției socialiste are cunoașterea și valorificarea tradițiilor de luptă ale poporului nostru, învățămintele istoriei constituind tot atâtea surse de activitate revoluționară consacrată progresului și prosperității patriei noastre socialiste.

Appreciez în acest context eforturile, încununate de succes, pentru cunoașterea contribuției locuitorilor meleagurilor arădene, la lupta pentru independență și unitate națională dusă de poporul nostru de-a lungul timpurilor, care se constituie într-un bun al istoriei noastre naționale. Doresc de aceea, să adresez celor care, cu răbdare și în nenumărate zile de muncă s-au aplecat peste izvoare arheologice, cronici și documente, pentru a găsi mărturii ale permanenței noastre pe aceste meleaguri, ale luptei duse de masele populare, fără deosebire de naționalitate, din județul Arad, alături de întregul popor, pentru o viață mai demnă, cele mai călduroase mulțumiri și sentimente de recunoștință, asigurându-i că rezultatele muncii lor vor constitui în activitatea educativă pe care o desfășurăm, argumente vii de formare și dezvoltare a patriotismului socialist, de dragoste pentru țară și pentru înaintași.

Certitudinea realizărilor viitoare ne este garantată de succesele pe care le-am reperat în ultimii 10 ani, înfăptuind sarcinile ce ne-au revenit din hotărârile Congresului al IX-lea, al X-lea și al XI-lea ale partidului, indicațiile prețioase ale tovarășului Nicolae Ceaușescu.

Vă rețin atenția în continuare cu câteva dintre aceste realizări care au plasat și județul Arad pe coordonatele dezvoltării multilaterale, ale creșterii și modernizării tuturor ramurilor economice și ridicării neconținute a nivelului de trai.

Industria arădeană avînd rolul conducător în economia județului, s-a dezvoltat în ultimii 10 ani atît în municipiul Arad prin construcția de noi obiective și dezvoltarea celor existente, cît și prin amplasarea de unități economice în orașele județului, astfel că producția industrială este astăzi mai mare, față de cea realizată în 1968, de circa 2,5 ori. Din punct de vedere structural, este de subliniat dezvoltarea cu prioritate a construcțiilor de mașini, apariția industriei chimice — ramură de vîrf, care împreună dețin 50% din valoarea totală a industriei arădene.

S-a dezvoltat în acești ani industria alimentară, urmînd ca pînă la sfîrșitul actualului cincinal să-și desfășoare activitatea pe o nouă și modernă platformă.

Județul Arad ocupă locul trei pe țară în industria ușoară, producând o gamă largă de țesături, confecții, tricotaje, încălțăminte, ceasuri etc.

Cu vechi tradiții în industria exploatării și prelucrării lemnului, meleagurile arădene au cunoscut și în această direcție o dezvoltare deosebită în ultimii ani, produsele realizate bucurându-se de un bine-meritat renume pe piața internă și mai ales la export.

Pe fondul tradițiilor bogate ale agriculturii județului, unitățile socialiste de stat și cooperatiste, dotate cu tractoare și mașini agricole, revenind 74 ha de teren pe un tractor și asigurând o chimizare cu îngrășăminte din ce în ce mai bună, reușesc să obțină an de an producții sporite.

În condițiile acestui an, destul de capricios pentru agricultură, un număr de cca 40 unități au realizat peste 5 000 kg grâu la hectar, reușind să obținem și producții record de 7 228 kg grâu la hectar. De asemenea, la porumb sînt unități care au realizat în această toamnă peste 9 000 kg la hectar, cum sînt I.A.S. Nădlac și Pecica, C.A.P. Peregul Mare etc. Rezultate destul de bune au fost obținute și în zootehnie, în special în direcția concentrării și specializării, domeniu în care obținem în prezent, în sistem industrial, 72% din carnea de porc, 82% din carnea de pasăre și 41% din carnea de ovine.

După cum este și firesc, în pas cu ridicarea nivelului de trai al întregului popor, a sporit bunăstarea și gradul de satisfacere a cerințelor oamenilor muncii arădeni. Sintetic, acesta poate fi exprimat prin veniturii mai mari, prin cantitatea și valoarea mărfurilor vîndute prin comerțul socialist, construirea a peste 20 000 apartamente de stat și cu sprijinul statului, a unui număr mai mare de săli de clasă, grădinițe, creșe, cămine de nefamiliști, edificii social-culturale și altele.

Urmare a eforturilor depuse de oamenii muncii arădeni pentru valorificarea superioară a resurselor din întreprinderi, a mobilizării capacității de muncă și creație, am reușit să îndeplinim planul de producție pe primii trei ani ai cincinalului cu 50 zile înainte de termen, urmînd ca pînă la sfîrșitul anului să realizăm o producție suplimentară de aproape 2 miliarde lei. Pe această bază, valorificînd și mai bine potențialul de care dispunem, în anul 1980 vom realiza o producție industrială de peste 20 miliarde lei, sarcină de onoare pe care tovarășul Nicolae Ceaușescu ne-a trasat-o cu prilejul vizitei la Arad în ianuarie 1977.

Realizările la care m-am referit sînt rodul muncii entuziaste ale oamenilor muncii arădeni, români, maghiari, germani și de alte naționalități, a grijii partidului și statului care ne-au alocat însemnate fonduri de investiții, din care am realizat 138 obiective economice noi, edificiile social-culturale la care m-am referit și din care vom continua să realizăm pînă la finele cincinalului o fabrică de orologerie industrială, o platformă a industriei alimentare, cuprinzînd mai multe unități de profil, alte obiective în industrie, agricultură și edilitar-gospodărești.

În toate împlinirile noastre, în rezultatele fructuoase ale muncii oamenilor acestor meleaguri, am simțit și simțim sprijinul și căldura tovarășului Nicolae Ceaușescu, secretarul general al partidului nostru,

care a fost și este alături de noi în toată activitatea pe care o desfășurăm și chiar în clipele foarte grele pe care le-am avut de înfruntat cu prilejul inundațiilor din 1970 și 1975. În mintea și inima fiecărui arădean dăinuie imaginea omului de omenie, a conducătorului care dându-ne indicații prețioase, trasându-ne sarcini, sprijinindu-ne, ne-a ajutat să devenim constructori destoinici ai noii noastre vieți, proprietari și producători uniți a tot ceea ce am făurit și făurim în acest colț străvechi de țară românească.

În conștiința națiunii noastre apare cu toată claritatea adevărul, că liniile directoare ale Congreselor al IX-lea, al X-lea și al XI-lea, amplele măsuri adoptate între congrese la conferințele naționale ale partidului și la plenarele Comitetului Central conțin, în esența lor, strategia revoluționară a edificării societății socialiste multilateral dezvoltate și a înaintării României spre comunism, a perfecționării sistematice a societății noastre.

Această strategie, al cărei făuritor inspirat este secretarul general al partidului, are drept coordonate fundamentale, accelerarea procesului de industrializare socialistă, de modernizare a agriculturii și a celorlalte ramuri ale economiei naționale, orientarea eforturilor materiale și umane ale întregii națiuni pentru depășirea în timp scurt a stadiului de țară în curs de dezvoltare. Aceste orientări pot fi materializate numai prin intensificarea cercetărilor științifice și tehnologice în strânsă legătură cu producția, creșterea productivității muncii și a venitului național, participarea tot mai activă a țării noastre la diviziunea internațională a muncii, la circuitul mondial de valori materiale și spirituale.

În acest context, ne apare firească și științific motivată, aprecierea formulată de secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, în fața activului central de partid și de stat, potrivit căreia: „Afirmarea superiorității socialismului, a forței sale nu se poate face numai prin declarații, ci, în primul rând, prin felul cum sint rezolvate problemele economice, problemele privind condițiile de muncă și de viață ale oamenilor, alle probleme sociale, legate inclusiv de dezvoltarea democrației socialiste, de perfecționarea conducerii societății pe baze științifice”.

Este unanim prețuită consecvența cu care secretarul general al partidului acționează pentru perfecționarea continuă a organizării și conducerii societății, a întregii vieți sociale, pentru adâncirea democrației socialiste și atragerea largă a maselor, în frunte cu clasa muncitoare, la conducerea treburilor obștești. Aceeași preocupare stăruitoare se manifestă pentru continua întărire a unității și frăției tuturor oamenilor muncii — români, maghiari, germani și de alte naționalități — pentru asigurarea condițiilor dezvoltării armonioase a tuturor zonelor și județelor țării.

Dialogul permanent și direct cu oamenii muncii din toate domeniile de activitate, cu întregul popor este o caracteristică a stilului de lucru al secretarului general al partidului. Inițierea acestei practici exprimă încrederea în capacitatea și pricepera oamenilor muncii, în for-

tele creatoare ale națiunii noastre socialiste, convingerea că numai legătura directă cu problemele concrete ale construcției socialiste poate asigura eficiența deciziei politice.

Prezența permanentă în mijlocul oamenilor muncii, întâlnirile și discutarea concretă a problemelor la fața locului cu muncitorii, țărani, specialiștii, cu oamenii de știință și cultură, consultarea sistematică a maselor largi populare imprimă o atmosferă de puternică emulație, de înaltă răspundere și exigență în îndeplinirea marilor obiective și sarcini ale dezvoltării economice sociale a țării. Totodată, aceasta constituie un exemplu strălucit pentru organele și organizațiile de partid de modul cum trebuie să gândească și să acționeze pentru îndeplinirea politicii partidului.

Vizitele de lucru întreprinse de tovarășul Nicolae Ceaușescu în municipiul și județul Arad s-au materializat, de fiecare dată, în ajutor concret și direct, de importanță deosebită pentru organizația județeană de partid, pentru toți oamenii muncii arădeni.

Întilnirile de lucru ale tovarășului Nicolae Ceaușescu cu oamenii muncii din unitățile industriale sau unitățile agricole ne-au stimulat în munca noastră, ne-au făcut mai exigenți, mai hotărâți în eforturile de a îndeplini întocmai sarcinile ce ne revin. Ele au prilejuit o analiză amănunțită a realităților, adoptarea, la fața locului, a unor măsuri eficiente pentru rezolvarea operativă a celor mai variate și complexe probleme cu care ne-am confruntat într-o etapă sau alta.

Venind în mijlocul oamenilor muncii arădeni, secretarul general al partidului ne-a sprijinit direct în construcția și dezvoltarea unor obiective industriale, agricole sau edilitar-gospodărești. Aceasta se concretizează în apariția pe harta economică a județului a Combinatului de îngrășăminte chimice, dezvoltarea și modernizarea întreprinderilor de vagoane, strunguri, textile, „Tricoul Roșu”, „Libertatea”, „Arădeanca”, „Victoria”, Combinatul de prelucrare a lemnului și a altor unități economice. La indicația tovarășului Nicolae Ceaușescu, în actualul cincinal, peisajul industrial al județului nostru se va îmbogăți cu noi unități economice, ca de exemplu Întreprinderea de elemente hidraulice de comandă pentru mașinile-unelte, o turnătorie de oțel și o forjă de mare capacitate, o unitate de orologie industrială, un abator modern, o fabrică de zahăr, de bere, de piine și altele.

Acționînd perseverent și concret în spiritul cerințelor trecerii la o nouă calitate, al materializării indicațiilor formulate de tovarășul Nicolae Ceaușescu cu prilejul vizitelor în municipiul și județul nostru, ne preocupăm în mod deosebit de sprijinirea și îndrumarea activității de modernizare a Întreprinderii de vagoane și Întreprinderii de strunguri — activitate desfășurată pe baza unor studii-program. În urma aplicării acestor studii a fost posibil să se acționeze concret pentru îmbunătățirea structurii producției, extinderea tipizării și uniformizării reperelor, introducerea deservirii mai multor mașini de un singur muncitor, folosirea mai judicioasă a suprafețelor de producție, creșterea coeficientului de utilizare a metalului, perfecționarea soluțiilor constructive

și raționalizarea fluxurilor tehnologice. Pe baza indicațiilor primite s-au introdus în fabricație noi tipuri de produse cum sînt: vagoanele de mare gabarit, vagonul metrou, utilaj tehnologic pentru chimie, strunguri grele cu batiu înclinal, cu comandă numerică și altele.

Pornind de la o asemenea experiență, Comitetul județean de partid a extins studiile de modernizare și la celelalte întreprinderi, canalizînd cu prioritate eforturile și preocupările acestora în direcția sporirii productivității muncii, reducerii costurilor de producție, a consumurilor de materiale, creșterii eficienței economice prin introducerea pe scară largă a cuceririlor revoluției tehnico-științifice, a organizării cît mai temeinice a producției și a muncii în toate compartimentele.

În același timp avem în vedere extinderea și generalizarea unor metode moderne de conducere și planificare a activității de producție, mai ales a celor care asigură cointeresarea oamenilor muncii la realizarea sarcinilor economice, reducerea importurilor, scurtarea ciclului de concepție-proiectare-producție, valorificarea superioară a materiilor prime, creșterea nivelului de calitate și competitivitate al produselor — obiective importante puse în fața noastră de partid.

Aceste acțiuni întreprinse de Comitetul județean de partid converg în direcția îndeplinirii sarcinii date de tovarășul Nicolae Ceaușescu de a se realiza pe ansamblul județului, în anul 1980, o producție globală industrială de peste 20 miliarde lei.

Avansul realizat pe primii trei ani ai cincinalului, de care aminteam, ne permite ca pînă la sfîrșitul acestui an să ne apropiem de nivelul planificat la producția industrială pentru anul 1980.

Același viu interes a manifestat de fiecare dată conducătorul partidului și statului pentru dezvoltarea agriculturii și a celorlalte sectoare ale vieții economico-sociale a județului nostru, inclusiv pentru dezvoltarea edilitar-gospodărească a tuturor localităților, recomandîndu-ne și pentru problemele din aceste sectoare soluții de mare actualitate și utilitate, o gîndire și modalități de acțiune practice și moderne.

Nu putem să nu evidențiem cu satisfacție faptul că, pe baza unor asemenea orientări date de secretarul general al partidului, a sprijinului ce ne-a fost acordat permanent am obținut progrese remarcabile și în agricultură, unde producția agricolă, vegetală și animală a crescut an de an, cî județul nostru dispune de unități agricole ale căror rezultate se înscriu la loc de frunte în producția agricolă a țării.

Ne mîndrim pe drept cuvînt, de asemenea, cu realizările înregistrate în ultimii zece ani pe linia dezvoltării zestrei edilitar-gospodărești cu faptul că numai în acest cincinal în municipiul Arad se realizează un spital cu 700 de paturi cuplat cu o policlinică, o casă de cultură a sindicatelor, un magazin universal și o casă de modă, modernizarea localului în care se află Muzeul județean și Filarmonica de stat, numeroase săli de clasă și școli noi, mii de apartamente de stat și proprietate personală pentru oamenii muncii etc.

În lumina măsurilor stabilite de plenarele C.C. al P.C.R. din martie și iulie a.c., a sarcinilor și orientărilor date de tovarășul Nicolae

Ceaușescu la recenta consfătuire de lucru de la C.C. al P.C.R., Comitetul județean de partid acționează cu insistență în direcția sprijinirii organelor și organizațiilor de partid pentru întărirea rolului lor în organizarea și conducerea întregii activități politice, economice și sociale, în soluționarea tuturor problemelor care concură la transformarea cantității într-o nouă calitate.

Pornim de la considerentul că forța organizațiilor de partid se măsoară prin capacitatea lor de a stimula inițiativa oamenilor muncii și de a concentra energiile acestora asupra problemelor majore ale dezvoltării producției, de a milita necontenit pentru punerea tot mai largă în valoare a experienței și înțelepciunii colective a celor ce muncesc. Aceste orientări au o însemnătate excepțională în condițiile când, sub conducerea organelor și organizațiilor de partid, se acționează pentru întărirea spiritului de autogospodărire și autoconducere în cadrul unităților economico-sociale.

Militînd cu perseverență pentru traducerea în viață a acestor orientări, pe primul plan, am situat realizarea unei cunoașteri mai aprofundate și complete a realităților existente în organizațiile de partid și colectivele de oameni ai muncii din unitățile industriale, agricole și de pe șantiere. De un real folos s-a dovedit în această privință practica de a repartiza membrii biroului Comitetului județean de partid și a altor cadre cu munci de răspundere pe întreprinderi industriale, obiective de investiții, cooperative agricole de producție, consilii agricole intercooperatiste și alte sectoare economico-sociale, pentru a urmări direct modul în care se îndeplinesc sarcinile stabilite de partid.

Toate îndeplirile de pînă acum, ca și gîndurile și proiectele noastre de viitor, sînt strîns legate de grija aleasă, deosebită și permanentă pe care conducerea de partid și de stat, personal tovarășul Nicolae Ceaușescu, o acordă dezvoltării economico-sociale a acestor minunate și străvechi plaiuri românești. Iată de ce, toți oamenii muncii arădeni români, maghiari, germani și de alte naționalități, afirmă cu dragoste și recunoștință — asemenea întregului popor — că, numele tovarășului Nicolae Ceaușescu semnifică însăși ideea dezvoltării economice și social-culturale a patriei și, în contextul ei, a frumoaselor noastre meleaguri, că perioada care s-a scurs de la Congresul al IX-lea al partidului se înscrie cu majuscule în istoria contemporană a României.

Hotărîrea cu care oamenii muncii arădeni, fără deosebire de naționalitate, acționează pentru a da viață Programului partidului, contribuția lor activă la îndeplinirea întregii politici interne și externe a partidului și statului nostru reprezintă o concludentă dovadă a stimei și dragostei nemărginite față de partid și secretarul său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu, omagiul cel mai de preț adus evenimentelor mărețe pe care le sărbătorim.

În încheierea acestor rînduri, urez deplin succes în desfășurarea lucrărilor sesiunii și doresc din toată inima, stimaților noștri oaspeți, tuturor celor prezenți, noi și importante realizări în activitatea pe care o desfășurați, multă sănătate și fericire.

LES VISITES DU CAMARADE NICOLAE CEAUȘESCU AU DÉPARTEMENT D'ARAD
MOMENTS DÉCISIFS DANS LA VIE ET L'ACTIVITÉ DE L'ORGANISATION
DÉPARTEMENTALE DE PARTI, DE TOUS LES OUVRIERS ARADOIS

(Résumé)

L'étude souligne les succès les plus importants obtenus sur le plan de la vie économique, sociale, politique et culturelle aradoise, aux dernières décennies dont des preuves que ces succès unis aux indications valeureuses données par le camarade Nicolae Ceaușescu à l'occasion de ses visites faites à Arad se constituent comme des garanties de l'accomplissement des grandes tâches tracées par le Parti Communiste Roumain.

Les indications données par le camarade Nicolae Ceaușescu à l'occasion de ses visites au département d'Arad représentent pour l'organisation départementale de parti, pour tous les travailleurs autant des directions fertiles d'activité pour élever le département aux sommets les plus hauts du bien-être, du progrès de la civilisation.

LUPTA NECURMATĂ A POPORULUI ROMÂN PENTRU UNITATE STATALĂ ȘI NAȚIONALĂ, ÎN LUMINA APRECIERILOR CUPRINSE ÎN OPERA TOVARĂȘULUI NICOLAE CEAUȘESCU

GH. I. IONIȚĂ

Printr-o fericită coincidență, aniversăm șase decenii de la marea unire din 1918 în același an în care întreaga noastră națiune a cinstit împlinirea a 60 de ani de către cel mai respectat fiu al poporului nostru, trup din trupul său, suflet din sufletul său, tovarășul Nicolae Ceaușescu, Președintele României Socialiste, Secretarul general al Partidului Comunist Român.

Cunoscător profund al istoriei, iubitor pasionat al ei, făuritor de istorie și propagator în mase al adevărilor sale fundamentale, tovarășul Nicolae Ceaușescu a acordat adeseori — în cuprinzătoarea sa operă și în variate alte modalități — o considerație deosebită analizării sensurilor istorice ale luptei poporului român pentru făurirea și apărarea ființei statului său național, pentru desăvârșirea formării statului național unitar român, act care, în mod necesar și legitim, s-a produs în memorabilul an 1918.

În preajma aniversării a șase decenii de la desăvârșirea procesului de formare a statului național unitar român ne facem o datorie de onoare din a înmănunchea în cele ce urmează judecățile de valoare desprinse din opera tovarășului Nicolae Ceaușescu privitoare la semnificațiile luptei poporului român pentru unitate națională și statală. Rezultatul investigației noastre îl dedicăm **cu înaltă considerație** evenimentului istoric pe care-l aniversăm în curînd și personalității remarcabile a aceluia care — în mod ferm și consecvent — a pus și-i pune în evidență profunde semnificații.

Spre a elucida pe firul timpului efortul depus de masele largi populare pentru înfăptuirea unității statale și naționale a tuturor românilor; istoriografia noastră a depus multiple strădanii și a înregistrat pînă acum o serie de rezultate cu totul deosebite, beneficiind și folosind din plin substanța coordonatelor teoretice stabilite în acest plan de Programul partidului nostru, adoptat la cel de-al XI-lea Congres, de opera tovarășului Nicolae Ceaușescu, Președintele României Socialiste, Secretarul general al Partidului Comunist Român, de alte documente de partid și de stat. În ce ne privește, noi nu ne vom referi la aceste realizări istoriografice, ci la substanța teoretică în virtutea căreia s-au putut și se pot elabora.

În opera tovarășului Nicolae Ceaușescu aprecierile în acest plan se fac începînd cu marcarea însemnătății împlinirii a „...2050 de ani de la constituirea, pe aceste meleaguri, a primului stat dac centralizat și independent de către Burebista — moment de cea mai mare importanță în istoria milenară a poporului nostru”¹.

Puternica înflorire economico-socială a acestui stat a fost „ridicată la un grad foarte înalt în timpul lui Decebal — eroul legendar, intrat în conștiința poporului nostru ca simbol al neînfricării și spiritului de jertfă în apărarea libertății și independenței”².

În mai multe împrejurări, conducătorul României Socialiste a evocat „amplele relații de influențare reciprocă cu marile civilizații ale antichității, cum au fost cea greacă, persană și apoi cea romană”³. Între statul dac și marele imperiu roman vecin au existat strînse și îndelungate legături în cele mai diferite domenii. „Ca urmare însă a politicii de expansiune duse de împărații de la Roma, între cele două state s-au născut conflicte, au izbucnit războaie. În decursul acestor crîncene înclētări armate s-a manifestat cu putere voința fermă a dacilor de a-și păstra neatîrnarea și integritatea teritorială, de a ține piept celei mai puternice forțe militare pe care a cunoscut-o antichitatea”⁴.

Lupta eroică a dacilor a stîrnit aprecierile cele mai elogioase ale istoricilor lumii vechi. „După cucerirea Daciei de către romani — care, ca orice cucerire, a avut și urmări tragice pentru poporul dac — pe baza împletirii strînse a celor două civilizații ce au conviețuit vreme îndelungată, viața economică, socială și culturală din aceste teritorii a cunoscut un nou și puternic progres”⁵.

Puternice semnificații păstrează în opera tovarășului Nicolae Ceaușescu aprecierea conform căreia: „Păstrînd de la daci setea nestinsă de libertate, voința de a nu-și pleca fruntea sub jugul străin, hotărîrea de a rămîne mereu el însuși, unic stăpîn pe viața și pe soarta sa, și continuînd spiritul rațional, judecata și pasiunea creatoare a romanilor, poporul român, nou apărut în lume, avea să împlinească, într-o existență de aproape două milenii, un eroic, zbuciumat și măreț destin istoric, dezvoltîndu-se continuu și afirmîndu-se cu putere în rîndul popoarelor și, astăzi, al națiunilor lumii”⁶.

După retragerea legiunilor romane de pe cuprinsul patriei noastre, poporul român „... aflat încă în plin proces de cristalizare a fizionomiei sale etnice și spirituale, a rămas să facă față singur, prin propriile-i forțe, valurilor migratoare ce aveau să treacă peste teritoriile sale”⁷.

¹ Nicolae Ceaușescu, *Expunere prezentată la Sesiunea solemnă comună a Comitetului Central al Partidului Comunist Român, Marii Adunări Naționale și activului central de partid și de stat consacrată sărbătoririi Centenarului proclamării independenței de stat a României. 9 mai 1977*, Ed. politică, București, 1977, p. 6.

² *Ibidem*, p. 7.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, p. 8.

⁷ *Ibidem*.

Documentele istorice, descoperirile arheologice — subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu — „atestă faptul că pe teritoriile de bază ale vechii Dacii s-a accentuat procesul de formare și dezvoltare a poporului român, acesta continuându-și aici existența neclintit, muncind și creînd, pășind mereu înainte pe calea progresului și civilizației. Luptînd fără preget pentru păstrarea ființei proprii, pentru apărarea libertății și neatîrnării, a granițelor strămoșești, poporul român a dezvoltat, totodată, relații de prietenie și solidaritate cu popoarele vecine, participînd activ la viața comunității mondiale”⁸.

Odată cu terminarea marilor migrațiuni, dezvoltarea forțelor de producție și schimbarea caracterului relațiilor sociale, pe teritoriul țării noastre s-a trecut la organizare administrativă superioară, luînd ființă primele nuclee voievodale, ai căror conducători, cum sînt Gelu, Glad, Menumorut, „au dus lupte grele pentru apărarea și consolidarea entității politice distincte”⁹.

Pe măsura dezvoltării lor economico-sociale tot mai puternice, „formațiunile voievodale românești s-au unit în state feudale”, constituindu-se principatele române „între care s-au desfășurat tot timpul largi și strînse legături economice, sociale și culturale politice și militare și care au fost unite pentru prima oară, într-un singur stat unitar, sub glorioasa domnie a lui Mihai Vodă Viteazul”¹⁰.

Referindu-se la legăturile strînse, permanente care au existat întotdeauna între voievodatele din întreg cuprinsul românesc, tovarășul Nicolae Ceaușescu sublinia: „Trebuie să spunem cu tărie că păstrarea acestor legături și comunități nu ar fi fost posibile dacă între toate aceste teritorii, între populația care a locuit de milenii aici, nu ar fi existat o strînsă unitate din toate punctele de vedere. E bine să spunem aceasta acum, pentru a lua aminte și anumiți istorici care preamăresc dominația imperialistă, cotropirea popoarelor și care încearcă să jig-nească națiunea română. În ciuda realităților istorice și naționale evidente, asemenea istorici afirmă că, prin unirea celor trei țări române — a Transilvaniei, Țării Românești și Moldovei —, Mihai Viteazul ar fi dus o politică de cucerire. Oare realizarea unirii pentru prima dată a tuturor țărilor române într-un singur stat — necesitate logică, obiectivă a istoriei — sau, dimpotrivă, dominația diferitelor imperii asupra teritoriilor românești a reprezentat o politică expansionistă, de cucerire. Istoria însăși a confirmat justetea și necesitatea obiectivă a actului săvîrșit de Mihai Viteazul prin realizarea ulterioară a idealului său — ideal al tuturor românilor —, prin înfăptuirea în epoca modernă a statului național român unitar. Iată de ce Mihai Viteazul rămîne o figură luminoasă, progresistă în cartea de aur a poporului român”¹¹.

⁸ *Ibidem*, p. 9.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, p. 9—10.

¹¹ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la grandioasa adunare populară consacrată împlinirii a 375 ani de la prima unire politică a țărilor române și sărbătoririi orașului bimilenar, Alba Iulia, 28 mai 1975*, în „România pe drumul făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate”, vol. 11, Ed. politică, București, 1975, p. 692.

Este drept, a subliniat tovarășul Nicolae Ceaușescu, „... împrejurările istorice — mai cu seamă poziția imperiilor străine de atunci, care nu vedeau deloc cu ochi buni formarea statelor naționale — au dus la dispariția statului unitar centralizat prin asasinarea mișlească a lui Mihai Viteazul. Dar ideea unirii țărilor românești, idealurile formării unui stat puternic pe melașurile Daciei nu au putut fi ucise nici odată, pentru că ele sînt adînc împlintate în însuși sîngele, în conștiința și spiritul întregului nostru popor”¹².

Este bine cunoscut faptul că, odată cu procesul de „organizare și consolidare statală a principatelor românești, la sud de Dunăre a luat ființă Imperiul otoman, care, prin politica sa de dominație și asuprire, reprezenta un grav pericol pentru integritatea și libertatea multor popoare, inclusiv a poporului nostru. Ulterior, în vecinătatea țărilor române s-au creat și alte mari state și imperii, cum sînt imperiul țarist și imperiul habsburgic, care urmăreau, de asemenea, scopuri expansioniste”¹³.

Formîndu-se și dezvoltîndu-se în aceste împrejurări istorice și geografice particulare, „poporul român a trebuit să ducă, timp de secole, bătălii grele contra cotropitorilor și agresorilor de tot felul, împotriva dominației străine, îndeosebi a imperiului otoman. Lupta necurmată pentru dezvoltarea de sine stătătoare, pentru libertate și neatîrnare constituie astfel — după cum apreciază tovarășul Nicolae Ceaușescu — trăsătura caracteristică fundamentală a întregii istorii a poporului nostru, determinînd însuși modul lui de existență, concepțiile și idealurile sale”¹⁴.

Nenumăratele bătălii pe care poporul român a fost nevoit să le poarte de-a lungul timpului, ca și jafurile și agresiunile distrugătoare la care a fost supus, eforturile de refacere, birurile pe care a trebuit să le plătească au avut repercursiuni negative asupra dezvoltării sale, au îngreunat și încetinit evoluția sa economică și socială, au determinat rămînerea lui în urmă. În același timp, „toate aceste suferințe și lupte l-au oțelit, i-au călit voința și dîrzenia, i-au sporit dragostea de țară, i-au întărit hotărîrea de a nu ceda în fața nici unei greutăți, de a nu pregea în fața nici unei jertfe pentru apărarea patriei. Se poate spune că nu există palmă de pămînt care să nu fi fost udată cu sîngele moșilor și strămoșilor noștri în lupta pentru libertate și neatîrnare, pentru progres economic și social. Nenumărate sînt locurile care vorbesc despre neîntrecuta vitejie a înaintașilor! Nenumărați sînt marii domnitori și eroi populari, care și-au înscris numele în mărețul nostru hronic național”¹⁵.

În cartea de aur a țării au rămas nemuritori marii conducători de oști ca Mircea cel Bătrîn, Vlad Țepeș, Iancu de Hunedoara, Ioan-Vodă

¹² *Ibidem*, p. 694.

¹³ Nicolae Ceaușescu, *Expunere prezentată la Sesiunea solemnă comună a C.C. al P.C.R., M.A.N. și activului central de partid și de stat consacrată sărbătoririi Centenarului proclamării independenței de stat a României, 9 mai 1977*, Ed. politică, București, 1977, p. 10.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, p. 10—11.

cel Viteaz, Ștefan cel Mare, Petru Rareș, Mihai Viteazul și atîția alții. „Dar și mai mulți sînt eroii anonimi, masele largi populare care, timp de sute de ani, au făcut zid în calea cotropitorilor, păstrînd prin vremuri, ca o flacără sacră, libertatea pămîntului străbun — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu. Întregul nostru popor îi va cinsti veșnic pe bravii și eroicii săi înaintași, pe toți aceia care, cu prețul vieții, au păstrat ființa patriei, au ținut sus steagul demnității și neatîrnării sale, au asigurat progresul economic-social al țării”¹⁶.

Traversînd peste veacuri de luptă și jertfă pentru a-și cantona judecățile de valoare în focarul anului 1918, tovarășul Nicolae Ceaușescu a apreciat într-o împrejurare cu mare forță evocatoare: „Noi cinstim și pe Bogdan și pe Mircea și pe Ștefan cel Mare și pe Ioan de Hunedoara și pe atîția alții voievozi”, „care au fost buni organizatori de oști, buni organizatori ai luptei poporului nostru pentru neatîrnare”. Noi îi cinstim „ca oameni înaintați ai timpurilor lor, care au pus în joc tot ce au avut pentru izgonirea cotropitorilor străini de pe pămîntul strămoșesc.

Istoria a vrut ca lucrurile să se desfășoare așa cum se știe. Noi nu putem decît să constatăm ceea ce au îndeplinit, la timpul lor, înaintașii noștri. Dacă ne-am așeza acum să rezolvăm noi lucrurile, le-am rezolva altfel, la nivelul cunoștințelor și la forța noastră de astăzi; fără nici o îndoială că le-am rezolva în sensul de a face totul pentru unitatea statului nostru național, pentru a asigura un trai îmbelșugat și fericit tuturor locuitorilor României.

Ceea ce n-au putut realiza domnitorii la timpul respectiv au continuat alții: la '48, în '59, în '77, în '918 și în voința unanimă a poporului s-a îndeplinit unitatea statului nostru național”¹⁷.

Eliberarea națională a poporului român și îndeplinirea unității sale statale „... s-au impus, în special începînd din secolul trecut, ca o problemă la ordinea zilei, ca o necesitate imperioasă ridicată de însăși dezvoltarea societății, ca o condiție indispensabilă de care depindea înscrierea poporului român pe orbita progresului, alături de țările avansate ale Europei”¹⁸.

Este bine cunoscut faptul că aspirațiile poporului român spre unire au fost exprimate cu deosebită pregnanță în cursul revoluției de la 1848 care a izbucnit aproape simultan în țările române, fiind însuflețită de aceleași idealuri și revendicări. Revoluția română de la 1848, subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu, „... a dezvoltat și mai puternic conștiința de sine a poporului român, hotărîrea locuitorilor țărilor române de a realiza unitatea națională în cadrul frontierelor aceluiași stat”¹⁹. Iată

¹⁶ *Ibidem*, p. 11.

¹⁷ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la adunarea populară de la Alba Iulia cu prilejul festivităților consacrate Semicentenarului Unirii Transilvaniei cu România. 28 noiembrie 1968*, în „România pe drumul făuririi societății socialiste”, vol. 3, Ed. politică, București, 1969, p. 697.

¹⁸ Nicolae Ceaușescu, *Expunere la ședința jubiliară a Marii Adunări Naționale consacrată sărbătoririi Semicentenarului Unirii Transilvaniei cu România. 29 noiembrie 1968*, în „România pe drumul făuririi societății socialiste”, vol. 3, Ed. politică, București, 1969, p. 709.

¹⁹ *Ibidem*, p. 710.

pentru ce, cu deplină justificare, marele patriot român Nicolae Bălcescu consideră că „... odată înfăptuită această revoluție, ne mai rămîneau de făcut alte două revoluții: o revoluție **pentru unitatea națională** și, mai târziu, **pentru independență națională**, ca în felul acesta națiunea să reintre în posesia deplină a drepturilor sale naturale”²⁰.

Au urmat alte și alte evenimente memorabile, mereu mai încărcate de semnificații și contribuții în asfaltarea căii spre unitatea statală și națională a tuturor românilor. „Primul și hotărîtorul pas spre unificarea statală — apreciază tovarășul Nicolae Ceaușescu — l-a constituit unirea Moldovei cu Țara Românească în ianuarie 1859. Victorie remarcabilă a maselor de țărani, meșteșugari, lucrători și tîrgoveți, a cărturarilor progresiști și patrioți, Unirea Principatelor a reprezentat actul care a pus bazele statului național român modern”²¹. Ea a avut un puternic ecou în teritoriile aflate sub dominație străină, „întărind conștiința unității naționale a maselor populare” și „stimulînd lupta lor pentru unire cu țara”²².

În anii 1877—1878 s-a scris, după cum apreciază tovarășul Nicolae Ceaușescu, „... o pagină impresionantă de solidaritate națională în realizarea uneia din cele mai de seamă năzuințe ale întregului nostru popor”²³.

Sărbătorirea Centenarului proclamării independenței de stat a României în cadrul unor manifestări cu totul remarcabile, în prim planul cărora s-a aflat Sesiunea solemnă comună a Comitetului Central al Partidului Comunist Român, Marii Adunări Naționale și activului central de partid și de stat, a pus în evidență din multiple unghiuri de vedere excepționalele semnificații ale evenimentelor din 1877—1878 pentru marea operă de realizare a dezideratului de veacuri al unității noastre statale și naționale. Expunerea magistrală făcută de tovarășul Nicolae Ceaușescu la Sesiunea solemnă comună reprezintă pentru iubitorul și cunoscătorul de istorie, pentru oricare făuritor al noii societăți pe pămîntul României o carte de căpătii pentru înțelegerea, pe firul evoluției noastre din adîncimea timpului și pînă azi, a luptei necurmăte pentru menținerea și apărarea independenței și suveranității, a unității statale și naționale.

În întreaga operă a tovarășului Nicolae Ceaușescu se pune puternic în evidență faptul că dezvoltarea conștiinței naționale a căpătat un nou și puternic impuls după apariția pe arena socială a țării noastre a proletariatului, odată cu închegarea și afirmarea în viața politică a mișcării muncitorești, socialiste. „Încă în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, clasa muncitoare din România se manifestă tot mai pregnant

²⁰ *Gîndirea social-politică despre patrie*, Ed. politică, București, 1966, p. 49.

²¹ Nicolae Ceaușescu, *Expunere la ședința jubiliară a Marii Adunări Naționale consacrată sărbătoririi Semicentenarului Unirii Transilvaniei cu România. 29 noiembrie 1968*, în „România pe drumul făuririi...”, vol. 3. Ed. politică, București, 1969, p. 710.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*, p. 711.

drept forța socială capabilă să preia în mîinile sale steagul marilor idei ale celor ce muncesc, ale luptei pentru eliberare socială și națională, pentru formarea și consolidarea națiunii române, pentru înfăptuirea societății fără de exploatare”²⁴.

În contextul dezvoltării generale economico-sociale a țării, al schimbărilor care au avut loc în raportul de forțe politice, „... lupta proletariatului are drept scop principal eliberarea sa și a maselor muncitoare de exploatare și asuprire, căpătînd, totodată și un caracter național, patriotic, prin aceea că ținea la apărarea independenței și suveranității țării, la salvagardarea dreptului sacru al poporului român de a se dezvolta de sine stătător”²⁵.

Încă în urmă cu 85 de ani, la crearea sa, partidul politic al clasei noastre muncitoare se ridica „... cu putere împotriva dominației străine, proclamînd solemn dreptul imprescriptibil și inviolabil al națiunii noastre, ca, de altfel, al tuturor națiunilor la o viață liberă și independentă”²⁶.

După cum se cunoaște, „... la începutul secolului al XX-lea România se afla în etapa inițială a dezvoltării sale industriale, în prima fază a capitalismului. Analiza obiectivă, științifică a nivelului de dezvoltare a forțelor de producție și a caracterului relațiilor de producție infirmă categoric opiniile potrivit cărora, în acea perioadă, România s-ar fi aflat în stadiul capitalismului monopolist, ar fi fost un stat imperialist. România era ea însăși un hinterland al marilor puteri imperialiste, sursă de materii prime și piață de desfacere pentru monopolurile străine. La acestea se adăuga faptul că procesul de formare a statului național român nu era încă încheiat, că o însemnată parte a teritoriului țării se găsea sub stăpînire străină. Referindu-se la situația țării noastre și a altor țări est-europene în 1913, Lenin sublinia că sarcina istorică ce sta în fața popoarelor din această zonă era crearea statelor naționale unitare. «În toată Europa răsăriteană (Austria și Balcani) — spunea Lenin — și în Asia, adică în țările vecine cu Rusia, transformarea burghezodemocratică a statelor — care pretutindeni în lume a dus, într-o măsură mai mare sau mai mică, la crearea de state naționale independente sau de state formate din naționalități cît mai apropiate și înrudite între ele — nu a luat încă sfîrșit sau se află abia la început»²⁷. Realizarea statului național unitar devenise, în preajma primului război mondial, „o cerință

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la adunarea festivă consacrată aniversării a 80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România, 30 martie 1973*, Ed. politică, București, 1973, p. 9. După cum este cunoscut, socialiștii români, încă la începuturile afirmării lor, scriau în revista — cu nume deosebit de semnificativ — „Dacia viitoare”: „Nu vom avea o zi, un ceas de odihnă pe cît timp un frate de-al nostru va geme în lanțurile sclaviei și vom lupta necurmat, așteptînd cu nerăbdare și credință în viitor fericita zi cînd, mină-n mină, vom putea striga liberi și împreună: „Trăiască România”.

²⁶ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la adunarea festivă consacrată aniversării a 80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România. 30 martie 1973*, Ed. politică, București, 1973, p. 19.

²⁷ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 23, Ed. politică, București, 1964, p. 333.

imediată, o condiție primordială a mersului înainte al țării noastre pe plan economic și social”²⁸.

La începutul veacului nostru, apreciază tovarășul Nicolae Ceaușescu, „Progresul societății românești impunea, ca o cerință obiectivă, încheierea procesului de făurire a statului național unitar — aspirație multiseculară a întregului nostru popor”²⁹.

Așa se face că „Primul război mondial imperialist — care își pune ca putere amprenta asupra începutului secolului al XX-lea ridică și în fața poporului român probleme de mare însemnătate pentru însăși soarta națiunii. După cum se știe, în această perioadă, în țara noastră, ca și în celelalte țări balcanice — așa cum sublinia pe atunci Lenin — construcția de stat în direcția burghezo-națională nu se terminase, un mare număr de români trăiau încă în afara granițelor statului, teritorii românești se aflau sub stăpânire străină”³⁰.

Dezvoltarea socială, progresul economic, politic și cultural al țării erau strâns legate de încheierea procesului de formare a statului național unitar român. „Unirea într-un singur stat — aspirație seculară a românilor, cauză înălțătoare pentru care au luptat nenumărate generații de înaintași — devenise un obiectiv imediat, o necesitate stringentă impusă de însuși mersul înainte al societății românești”³¹.

Cu toate că primul război mondial a avut un caracter imperialist, „poporul român nu a participat la acest război călăuzit de intenții de cotopire și anexe teritoriale; cedînd presiunilor puterilor Antantei, cercurile conducătoare ale țării au hotărît intrarea în război alături de Anglia, Franța și Rusia, care permiteau satisfacerea dezideratului unității noastre naționale”³².

În decursul primului război mondial, după cum este cunoscut, armata română, masele populare „...duc o luptă eroică împotriva ocupanților militaristi-germani, pentru apărarea patriei, a integrității sale teritoriale, manifestîndu-și încă o dată, cu putere, înaltul spirit patriotic, vitejia și abnegația”³³.

Ideile nobile proclamate de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și înscrise în „Declarația drepturilor popoarelor din Rusia”, cu

²⁸ Nicolae Ceaușescu, *Expunere la ședința jubiliară a Marii Adunări Naționale consacrată sărbătoririi semicentenarului unirii Transilvaniei cu România, 29 noiembrie 1968*, în „România pe drumul făuririi...”, vol. 3. Ed. Politică, București, 1969, p. 712.

²⁹ Nicolae Ceaușescu, *Expunere prezentată la Sesiunea solemnă comună a C.C. al P.C.R. și M.A.N. și activului central de partid și de stat consacrată sărbătoririi Centenarului proclamării independenței de stat a României, 9 mai 1977*, Ed. politică, București, 1977, p. 24.

³⁰ Nicolae Ceaușescu, *O jumătate de secol de la marea epopee națională a Mărășeștilor. Cuvîntare la adunarea populară consacrată aniversării bătăliilor de la Mărăști, Mărășești și Oituz, 12 august 1967*, în „România pe drumul făuririi...”, vol. 2, Ed. politică, București, 1968, p. 467.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*.

³³ Nicolae Ceaușescu, *Expunere prezentată la Sesiunea solemnă comună a C.C. al P.C.R., M.A.N. și activului central de partid și de stat consacrată sărbătoririi Centenarului proclamării independenței de stat a României, 9 mai 1977*, Ed. politică, București, 1977, p. 24.

privire la „egalitatea și suveranitatea popoarelor”, „Dreptul popoarelor la autodeterminare liberă pînă la separare și formarea de state independente”, „desființarea tuturor privilegiilor și a îngrădirilor naționale” au fost însușite — după cum este cunoscut — de popoarele „care gemeau sub jugul asupririi imperiului habsburgic, au devenit un stindard de luptă pentru dezvoltarea lor liberă și independentă în cadrul unor state naționale proprii”³⁴.

Problema făuririi statului național unitar „preocupa profund masele populare, în acea perioadă, constituia un deziderat vital al poporului român, al proletariatului, al socialiștilor”³⁵. După cum este cunoscut, încă în ianuarie 1917 Lenin manifesta un interes deosebit pentru această problemă, apreciind că „foarte mulți români și sîrbi (în raport cu numărul total al românilor și sîrbilor) locuiesc în afara granițelor lor” și că „în general construcția de stat în direcția burghezo-democratică nu s-a terminat în Balcani”³⁶.

Victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, „... care a dus la prăbușirea Imperiului țarist, determină și dezmembrarea Imperiului habsburgic, deschizînd o eră nouă în istoria omenirii — era revoluției proletare, a eliberării sociale și naționale a popoarelor”³⁷. „Se adevereau în acest fel cuvintele pe care Engels le scria socialistului român Ion Nădejde în ianuarie 1888 și anume: «Dacă mîine despotismul din Petersburg ar cădea, poimîine n-ar mai fi în Europa nici o Austro-Ungarie»³⁸. Și după cum știți așa s-a întîmplat”³⁹.

În condițiile prăbușirii marilor imperii absolutiste din Europa, lupta maselor populare de pe întreg cuprinsul patriei noastre străbune a impus desăvîrșirea procesului de formare a statului național unitar, „măreț act de dreptate istorică pentru care s-au jertfit nenumărate generații ale înaintașilor. Făurirea statului național unitar român a fost astfel rodul luptei principalelor clase și pături ale societății, al întregului nostru popor, o expresie a legității obiective ale progresului social și național, care a asigurat unitatea deplină și pentru totdeauna a

³⁴ Nicolae Ceaușescu, *Expunere la ședința jubiliară a Marii Adunări Naționale consacrată sărbătoririi semicentenarului Unirii Transilvaniei cu România, 29 noiembrie 1968* în „România pe drumul făuririi...”, vol. 3, Ed. politică, București, 1969, p. 714.

³⁵ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la adunarea festivă consacrată aniversării a 80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România, 30 martie 1973*, Ed. politică, București, p. 25.

³⁶ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 30, Ed. politică, București, 1964, ediția a II-a, p. 355.

³⁷ Nicolae Ceaușescu, *Expunere prezentată la Sesiunea solemnă comună a C.C. al P.C.R., M.A.N. și activului central de partid și de stat consacrată sărbătoririi Centenarului proclamării independenței de stat a României. 9 mai 1977*, Ed. politică, București, 1977, pp. 24—25.

³⁸ *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I. (1865—1900) partea I, Ed. politică, București, 1964, p. 190.

³⁹ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la adunarea festivă consacrată aniversării a 80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România. 30 martie 1973*, Ed. politică, București, 1973, pp. 25—26.

națiunii noastre, deschizând calea afirmării ei tot mai puternice în viața economică și politică a lumii⁴⁰.

„Marea adunare populară de la Alba Iulia, care a proclamat unirea Transilvaniei la patria mamă, uriașele manifestări organizate de masele populare din toate provinciile românești au consfințit voința de unire a întregii noastre națiuni. Unirea a fost încununarea victorioasă a luptei seculare duse de cele mai înaintate forțe ale poporului român... de cărturarii și marii gânditori ai neamului, a activității desfășurate de elementele revoluționare, de militanții socialiști, a aspirațiilor și voinței întregului popor român⁴¹.

Trăsătura fundamentală, distinctivă a luptei pentru Marea unire din 1918 a constituit-o „... largul ei caracter de masă, faptul că a antrenat muncitorimea, țărănimea, intelectualitatea, cercurile înaintate ale burgheziei, principalele clase și pături ale societății. În condițiile respective, burghezia, cu toate limitele sale politice, a jucat un rol pozitiv în lupta pentru unire, acționând în sensul cerințelor obiective ale dezvoltării istorice, în spiritul intereselor și aspirațiilor maselor⁴².

În opera tovarășului Nicolae Ceaușescu se află puternic subliniată contribuția adusă de clasa muncitoare la îndeplinirea marelui ideal al românilor de pretutindeni, „... la realizarea visului secular al poporului român de a trăi într-un singur stat național independent și liber⁴³. De exemplu, despre aceasta vorbește însăși compoziția Consiliului Național, format din șase reprezentanți ai Partidului Național și șase reprezentanți ai mișcării socialiste. Mișcarea muncitorească și socialistă și-a afirmat voința și hotărârea în mod energic prin puternice acțiuni greviste și demonstrații politice, prin crearea consiliilor muncitorești care au preluat conducerea unor centre transilvănene din mâinile autorităților habsburgice. Rolul clasei muncitoare s-a manifestat pregnant și prin influența pe care a exercitat-o asupra programului politic al unirii în exprimarea revendicărilor cu caracter democratic, muncitoresc. Crearea consiliilor și gărzilor naționale în toate județele, orașele și comunele Transilvaniei, sutele de mii de semnături care au întărit mandatul încredințat delegațiilor la marea adunare de la Alba Iulia, participarea a peste 100 000 de oameni la această adunare dovedesc că unirea Transil-

⁴⁰ Nicolae Ceaușescu, *Expunere prezentată la Sesiunea comună a C.C. al P.C.R., M.A.N. și activului central de partid și de stat, consacrată sărbătoririi Centenarului proclamării independenței de stat a României. 9 mai 1977*, Ed. politică, București, 1977, p. 25.

⁴¹ Nicolae Ceaușescu, *O jumătate de secol de la marea epopee națională a Mărășeștilor. Cuvîntare la adunarea populară consacrată aniversării bătăliilor de la Mărăști, Mărășești și Oituz. 12 august 1967*, în „România pe drumul făuririi...”, vol. 2, Ed. politică, București, 1968, pp. 469—470.

⁴² Nicolae Ceaușescu, *Expunere la ședința jubiliară a Marii Adunări Naționale consacrată sărbătoririi semicentenarului Unirii Transilvaniei cu România, 29 noiembrie 1968*, în „România pe drumul făuririi...”, vol. 3, Ed. politică, București, 1969, p. 715.

⁴³ Nicolae Ceaușescu, *Expunere la Congresul Consiliilor oamenilor muncii din industrie, construcții și transporturi. 11 iulie 1977, Cuvînt de închidere 12 iulie 1977*, în „România pe drumul făuririi...”, vol. 14, Ed. politică, București, 1977, p. 547.

vaniei cu România nu a fost actul câtorva persoane sau grupuri izolate, ci opera întregului popor, a întregii noastre națiuni⁴⁴.

O apreciere cu totul deosebită se detașează în opera tovarășului Nicolae Ceaușescu cu privire la contribuția țărânimii care „... a constituit forța socială care a participat activ la înfăptuirea marilor deziderate și aspirații naționale ale poporului nostru, fiind prezentă în toate marile momente ale procesului de făurire a statului național unitar. Animată de conștiința originii comune și a unității de neam, ea a sprijinit, din răputeri, alături de celelalte forțe sociale înaintate, realizarea actului istoric al Unirii Principatelor. De asemenea, o adevărată epopee au scris cu sîngele lor țărâanii-ostași în războiul de independență din 1877, cucerind prin lupte grele — la Plevna, Grivița, Smîrdan, Rahova — dreptul la existență de sine stătătoare a națiunii noastre, impunînd în atenția lumii întregi voința poporului român de a fi singur stăpîn în propria-i țară.

Sute de mii de țărani, care îmbrăcau haina militară s-au acoperit de glorie la Mărăști, Mărășești, Oituz, apărînd pămîntul patriei, și au participat activ, în 1918, la făurirea statului național unitar⁴⁵.

În toate evenimentele care, în mod necesar și legitim, au condus la nemuritorul an 1918, „imensa majoritate a tineretului a fost întotdeauna de partea forțelor progresiste, contribuind la formarea și dezvoltarea statului național unitar, la progresul general al patriei noastre⁴⁶.

Partidul clasei noastre muncitoare, socialiștii români au salutat cu entuziasm marele act al unirii, subliniind într-o declarație publicată în ziarul «Socialismul» la începutul anului 1918: „Ca socialiști români internaționaliști, salutăm cu bucurie dezrobirea națională a poporului român și respectăm legăturile de unire hotărîte. România nouă de astăzi trebuie să devină România socialistă de mîine⁴⁷.

Cu mare forță expresivă este cuprinsă în opera tovarășului Nicolae Ceaușescu aprecierea potrivit căreia: „... experiența istorică a poporului nostru, ca și întreaga experiență socială mondială confirmă adevărul de necontestat, potrivit căruia orice stat care promovează o politică de dominație și asuprire, care nesocotește și încalcă drepturile elementare ale altor popoare, oricît de puternic ar fi la un moment dat, de oricîtă forță militară ar dispune, el este sortit, pînă la urmă înfrîngerii, prăbu-

⁴⁴ Nicolae Ceaușescu, *Expunere la ședința jubiliară a Marii Adunări Naționale consacrată sărbătoririi semicentenarului Unirii Transilvaniei cu România. 29 noiembrie 1968*, în „România pe drumul făuririi...”, vol. 3, Ed. politică, București, 1969, p. 716.

⁴⁵ Nicolae Ceaușescu, *Expunere cu privire la realizarea unei agriculturi intensive moderne, de mare randament și înaltă productivitate, la creșterea bunăstării întregii țărârimi, prezentată la primul Congres al consiliilor de conducere ale unităților agricole socialiste, al întregii țărârimi. 18 aprilie 1977*, în „România pe drumul făuririi...”, vol. 14, Ed. politică, București, 1977, p. 232—233.

⁴⁶ Nicolae Ceaușescu, „Cuvîntare la adunarea festivă consacrată aniversării semicentenarului Uniunii Tineretului Comunist. 14 aprilie 1972”, în „România pe drumul făuririi...”, vol. 7, Ed. politică, București, 1973, p. 220.

⁴⁷ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la adunarea festivă consacrată aniversării a 80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România. 30 martie 1973*, Ed. politică, București, 1973, p. 26.

șirii, dispariției. Omenirea a cunoscut, de-a lungul existenței sale milenare, mari și puternice imperii care au invadat și subjugat alte popoare, dar care, ca urmare a luptei dârze, curajoase a acestora, au dispărut ca imperii pentru totdeauna de pe fața pământului. Istoria confirmă cu putere justetea tezei universal valabile, pusă în evidență de teoria științifică materialist-dialectică, a marxismului, că un popor care asuprește alte popoare nu poate fi nici el cu adevărat liber, stăpîn în propria lui țară, nu se poate bucura nici el pe deplin de bunăstare și fericire. Acest adevăr este dovedit și de însăși situația poporului român... Numai raporturile de deplină egalitate între națiuni, conlucrarea rodnică și reciproc avantajoasă între state suverane pot asigura dezvoltarea nestincherită, cu adevărat liberă, a fiecărui popor⁴⁸.

Alături de aceste considerațiuni de excepțională însemnătate teoretică, în opera tovarășului Nicolae Ceaușescu întîlnim și aprecierea puternic subliniată conform căreia: „Poporul român a făcut întotdeauna o deosebire netă între politica de dominație și masele largi populare, ele însele exploatate și asuprite. De aceea, poporul nostru a întreținut legături strînse cu popoarele din imperiile care au atentat la libertatea și suveranitatea sa națională, a dezvoltat relații de solidaritate cu forțele înaintate ale acestora în lupta pentru lichidarea orînduirilor perimate din punct de vedere istoric și dezvoltarea societății în concordanță cu cerințele obiective ale progresului, pentru înfăptuirea idealurilor de libertate națională și socială, pentru bunăstare și fericire⁴⁹.”

Sintetizînd datele istorice, toate concluziile desprinse din analiza diverselor momente ce au condus spre marea unire din 1918, tovarășul Nicolae Ceaușescu a subliniat adeseori și foarte puternic faptul că: „Analiza desfășurării evenimentelor demonstrează elocvent că formarea statului național unitar român nu este rezultatul unor înțelegeri încheiate la masa tratativilor, ci rodul luptei întregului popor, însuflețit de năzuința seculară a unității, de hotărîrea de a împlini visul pentru care au luptat și s-au jertfit atîtea generații de înaintași. Merită subliniat că pentru unire s-au pronunțat și numeroși reprezentanți ai naționalităților conlocuitoare... Tratatul de pace nu a făcut decît să consfințească situația de fapt, stabilită ca urmare a luptei maselor populare din România...⁵⁰.”

La cea de-a 60-a aniversare a mării uniri a tuturor românilor — eveniment memorabil ale cărui excepționale semnificații le evocăm cu toată căldura sufletească și dăruirea noastră patriotică, își păstrează o deplină și excepțională valoare aprecierea pe care o făcea tovarășul Nicolae Ceaușescu evenimentelor memorabile ale anului 1918, apreciere

⁴⁸ Nicolae Ceaușescu, *Expunere prezentată la Sesiunea solemnă comună a C.C. al P.C.R., M.A.N. și activului central de partid și de stat consacrată sărbătoririi Centenarului proclamării independenței de stat a României, 9 mai 1977*, Ed. politică, București, 1977, p. 21—22.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 22.

⁵⁰ Nicolae Ceaușescu, *Expunere la ședința jubiliară a Marii Adunări Naționale consacrată sărbătoririi semicentenarului Unirii Transilvaniei cu România. 29 noiembrie 1968*, în „România pe drumul făuririi...”, vol. 3, Ed. politică, București, 1969, p. 716.

pe care o reproducem integral: „Încununare a aspirațiilor de veacuri ale poporului nostru pentru eliberare națională, rezultat al luptei duse de cele mai înaintate forțe social-politice ale vremii — în cadrul cărora rolul hotărîtor l-au avut masele populare, — unirea din 1918 a reprezentat o adevărată piatră de hotar în dezvoltarea României moderne”⁵¹, „ a deschis perspectiva dezvoltării mai rapide a forțelor de producție ale țării și, totodată, a creat condiții favorabile pentru intensificarea activității forțelor sociale progresiste, a mișcării muncitorești revoluționare”⁵².

Documentele de partid recente, expuneri și aprecieri conținute în interviurile date presei străine de către tovarășul Nicolae Ceaușescu, precum și alte documente au pus în evidență sensurile majore — contemporane cu noi — ale Marii Uniri din 1918⁵³. „Acest moment epocal din istoria poporului nostru — aprecia tovarășul Nicolae Ceaușescu — a deschis noi perspective atât dezvoltării forțelor de producție, științei și culturii, cât și afirmării poporului nostru, a aspirațiilor sale de progres, a voinței sale de pace, a hotărîrii de a-și făuri o viață demnă, liberă, de a trăi în prietenie și colaborare cu vecinii săi, cu toate popoarele lumii”⁵⁴.

În continuare — așa cum s-a subliniat în mod deosebit, în cadrul recentei plenare a Consiliului Național al Frontului Unității Socialiste, în expunerea făcută cu acest prilej de tovarășul Nicolae Ceaușescu și în Chemarea adresată tuturor cetățenilor țării de către Consiliul Național al F.U.S., privind aniversarea a 60 de ani de la formarea statului național unitar român —, dorim să apreciem că adevăratele condiții pentru înflorirea impetuoasă a statului național unitar, liber, suveran și independent, pentru înmănușcherea și afirmarea tuturor energiilor poporului, pentru accelerarea progresului economic, politic și cultural al țării s-au realizat abia după eliberarea patriei de sub jugul fascist, în epoca glorioasă a socialismului. Așa cum sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu: „Este meritul istoric al Partidului Comunist Român de a fi călăuzit pe oamenii muncii, fără deosebire de naționalitate, la edificarea noii orînduiri, depășindu-se cele mai înalte năzuințe de libertate națională și socială ale înaintașilor. În condițiile socialismului, statul nostru național unitar — România socialistă, patria comună a tuturor fiilor acestui pămînt — a dobîndit o forță de nezdruccinat, care-i asigură continua propășire, înaintarea neabătută pe calea socialismului și comunismului”.

⁵¹ *Ibidem*, p. 705—706.

⁵² Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la adunarea festivă consacrată aniversării a 80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România. 30 martie 1973*, Ed. politică, București, 1973, p. 26.

⁵³ Vezi, în mod deosebit, Chemarea Consiliului Național al Frontului Unității Socialiste privind aniversarea a 60 de ani de la făurirea statului național unitar român, în „Scinteia” din 3 noiembrie 1978.

⁵⁴ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la Plenara Consiliului Național al Frontului Unității Socialiste*, în „Scinteia”, din 3 noiembrie 1978.

La cea de-a 60-a aniversare a Marii Uniri, România socialistă înfățișează imaginea unei țări cu adevărat libere și independente, în care poporul muncitor, eliberat de orice exploatare și asuprire, deținând întreaga putere în miinile sale, este stăpin deplin al propriilor destine, își făurește viața nouă așa cum o dorește. Soluționarea justă, pe baza politicii principiale a partidului, a problemei naționale a asigurat desființarea oricărei discriminări de ordin național, deplina egalitate în drepturi a tuturor cetățenilor țării, fără deosebire de naționalitate — egalitate continuu consolidată prin dezvoltarea armonioasă a tuturor județelor țării. Statul național unitar român este astăzi patria comună a tuturor fiilor acestui pământ.

În prezent, întregul popor român — mai strâns unit decât oricând în jurul partidului comunist, în frunte cu tovarășul Nicolae Ceaușescu, Secretarul său general, Președintele Republicii Socialiste România — acționează cu dăruire patriotică, cu patos revoluționar pentru făurirea cu un ceas mai devreme a socialismului și comunismului pe pământul României.

În încheierea referatului meu doresc să aduc în atenție o apreciere extrem de semnificativă făcută recent de tovarășul Nicolae Ceaușescu, apreciere din cuprinsul căreia extragem cu claritate sensurile majore ale aniversării pe care a marcăm acum: „Tuturor evenimentelor care jalonează etape istorice cruciale în viața poporului nostru le acordăm o atenție deosebită, sărbătorindu-le în mod corespunzător. Noi tragem din acestea învățăminte pentru activitatea prezentă și viitoare, în sensul afirmării tot mai puternic a hotărârii de a face totul pentru dezvoltarea economico-socială a țării, pentru întărirea independenței și suveranității naționale, pentru conlucrarea strânsă cu celelalte state vecine, cu toate popoarele lumii. Numai astfel asigurăm progresul neîntrerupt al țării, realizarea Programului de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism”⁵⁵.

LA LUTTE INCESSANTE DU PEUPLE ROUMAIN POUR UNITÉ D'ÉTAT ET NATIONALE À LA LUMIÈRE DES APPRÉCIATIONS CONTENUES DANS L'OEUVRE DU CAMARADE NICOLAE CEAUȘESCU

L'étude met en évidence la valeur de l'oeuvre du secrétaire général du P.C.R., son importance particulière concernant la compréhension du phénomène historique, des sens historiques de la lutte du peuple roumain pour forger et défendre son état national.

Les appréciations contenues dans cet étude ont une valeur à part en ce qui concerne la recherche historique parce qu'il illustre la substance théorique en vertu de la quelle on a élaboré et on élabore encore les documents du parti offrant la possibilité de faire une hiérarchie des valeurs créées par notre peuple au fil de toute son histoire.

⁵⁵ *Interviul adresat de tovarășul Nicolae Ceaușescu presei din Mexic, în „Scinteia”, din 6 septembrie 1978.*

MUNICIPIUL ARAD PE TREPTE DE ISTORIE

MARȚIAN FUCIU

Așezat în defileul munților Zărandului, pe cursul inferior al râului Mureș, Aradul în cei aproape o mie de ani de existență s-a înscris în istoria patriei ca un centru economic, politic și social al acestor meleaguri românești, ca un punct de unire a oamenilor muncii din această parte a țării, pentru eliberarea socială și națională.

Evocînd astăzi 950 de ani de la prima mențiune documentară a Aradului ca străveche așezare românească, în contextul a 2000 de ani de la prima mențiune a cetății dacice Ziridava pe aceste meleaguri, a sărbătoririi a 60 de ani de la făurirea statului național unitar român, nu facem altceva decît să cinstim pe acei care din trecutul îndepărtat și pînă în prezent au luptat și s-au jertfit pentru libertate națională și dreptate socială. Marcarea acestor evenimente istorice face parte din marea evocare a poporului român, aniversarea a 2050 de ani de la constituirea statului centralizat dacic al lui Burebista.

Dacii, ramura nord-dunăreană a marelui neam tracic au locuit și în zona Aradului din cele mai vechi timpuri, din momentul în care ei s-au delimitat etnic în masa tracică. Referindu-se la zona arădeană cercetătorul clujean I. H. Crișan arată că: „acest spațiu a făcut cu siguranță parte din spațiul de formare și de locuire permanentă a dacilor”. Este explicabil de ce pe întreaga vale a Mureșului inferior, a Crișului Alb, a celorlalte râuri mai mici, așezările dacice sînt atît de numeroase.

Ilustrativă pentru nivelul atins de civilizația dacică este așezarea fortificată de la „Șantul Mare” din apropierea Aradului unde a fost localizată Ziridava antică, menționată de geograful grec Ptolemeu. Partea întărită a așezării cu toate edificiile sale — clădiri, ateliere, sanctuar, tipare de bătut monede — dovedește că această așezare a fost centru politic, economic, militar și religios al formațiunii politice dacice din zona arădeană în perioada anterioară secolului I î.e.n. și pînă în secolul al II-lea e.n.

În momentul în care, în jurul anului 70 î.e.n. s-a constituit statul dac centralizat și independent condus de Burebista, Ziridava ca și celelalte așezări dacice de pe cuprinsul județului Arad au intrat în componența acestui stat. Dovezile scoase la iveală la „Șantul Mare” permit marcarea a 2000 de ani de la întemeierea acestei așezări care ilustrează nivelul înalt de cultură și civilizație atins de strămoșii noștri.

Stăpînirea romană pune capăt existenței Ziridave printr-un puternic incediu deoarece, situată la nord de Mureș, în teritoriul dacilor li-

beri, ea reprezenta un permanent pericol pentru cuceritorii instalați la sud de rîu.

Dacii liberi din zona Aradului, într-un permanent contact cu lumea romană provincială, își vor continua viața în formele tradiționale și vor crea o cultură materială și spirituală înfloritoare. Cea mai reprezentativă descoperire din perioada secolelor II—IV e.n. de pe raza municipiului este cea de la Ceala, unde cercetările atestă existența unei așezări autohtone cu o lungă durată în timp care se leagă de așezările descoperite în Gai, Grădiște sau zona fabricii „Teba”.

La materialele ceramice descoperite pe raza municipiului și datate în perioada secolelor IV—VII e.n. se adaugă monedele romano-bizantine (emise de Constantin cel Mare, Valentinian, Iustin II, Iustinian I. etc.) sau alte obiecte de aceeași factură, care dovedesc, pe de o parte permanența vetrelor autohtone înfruntînd populațiile în migrație și, pe de altă parte, continuitatea legăturilor economice, comerciale și social-politice cu lumea romano-bizantină de la sud de Dunăre sau din teritoriile de la nord rămase încă sub autoritatea romană.

Urmele arheologice din perioada de formare a poporului român sînt numeroase pe teritoriul municipiului și în zona suburbană dovedind că românii, în condițiile valurilor succesive ale populațiilor migratoare, și-au păstrat ființa ca popor și glia străbună, asimilîndu-le atunci cînd condițiile au permis-o, sau conviețuind cu unele grupări din cadrul acestora.

Fără îndoială că cea mai importantă descoperire este cea de la Arad-Vladimirescu unde în secolele IX—XI a existat o fortificație de pămînt și lemn folosită de obștile sau uniunile de obști din zona Aradului pentru apărare și refugiu. Săpăturile arheologice întreprinse între anii 1975—1978, prin rezultatele lor deosebite s-au impus în atenția cercetătorilor de renume din Cluj și București.

Cercetările arheologice de la Arad-Vladimirescu pot fi coroborate cu cronicile medievale timpurii — în special cronica lui Anonymus și Legenda Sfîntului Gerard. Analiza evenimentelor petrecute în zona Aradului, contemporane perioadei de funcționare a fortificației și realităților existente în ducatul românesc din zona Mureșului inferior condus de Glad și apoi de Ahtum, a permis formularea unor concluzii valoroase care se referă la intensitatea și permanența locuirii zonei Aradului de către poporul român, posesor și continuator al unei civilizații înaintate.

Fără a mai aminti despre luptele purtate în zona Aradului între populația românească și călăreții unguri conduși de Zuard, Boyta și Cadusa — relatată de Anonymus în cronica sa, de care se leagă distrugerea primului nivel al fortificației de la Arad-Vladimirescu, ne permitem cîteva referiri la evenimentele petrecute în anul 1028 relatate de Legenda Sfîntului Gerard.

Dezvoltarea ascendentă a ducatului condus de Ahtum a fost curmată în anul 1028, moment în care regatul feudal maghiar a reluat politica de expresiune teritorială la est de Tisa. Atît, „Legenda Sfîntului Gerard”, cît și textul lui Mahmud Terdzüman arată că în aceste momente de cumpănă pentru ființa ducatului românesc, Ahtum nu a bene-

ficiat de nici un ajutor din afară, mai ales din partea imperiului bizantin care trecea printr-o perioadă de criză politică.

Desfășurarea războiului din 1028, durată în timp și aria acestuia dovedește că ambele tabere au aruncat în luptă forțe importante, cuceritorii fiind conștienți de forța ducatului românesc.

Pentru datarea războiului, în anul 1028, concură mai mulți factori de ordin istoric, arheologic și geografic, printre care amintim: slăbirea imperiului bizantin; episcopul Gerard, a fost hirotonist la Strigoniu în 1030, între 1026—1028 au fost ani cu veri calde care au permis operațiuni militare în zona mlăștinoasă a râului Aranca; organizarea bisericii catolice misionare condusă de Gerard s-a făcut după 1030 când spiritele se liniștiseră în zonă și altele. De o deosebită importanță au fost cercetările arheologice de la Arad-Vladimirescu care confirmă datarea făcută și dovedesc că începând din a doua jumătate a secolului al XI-lea fortificația, care fusese distrusă și abandonată, va fi folosită drept cimitir pentru o populație de rit răsăritean. Monedele descoperite în cimitir confirmă datarea acestuia în a doua jumătate a secolului al XI-lea.

Privind încetarea funcționalității celui de-al doilea nivel al fortificației, aceasta se leagă de luptele purtate împotriva oștilor invadatoare. Rezistența a fost și aici, ca peste tot, destul de puternică dacă cei care au asediat-o s-au grăbit să o incedieze imediat după cucerire. Arheologic intervalul de 2—3 decenii între 1028 și folosirea fortificației drept cimitir este ilustrat de un strat de depunere peste stratul de arsură puternică.

Faptul că așezarea de la Arad-Vladimirescu (la 6 km de actualul centru al municipiului) exista încă din secolul al VIII-lea e.n., că aici s-a construit o cetate de pământ și lemn pentru apărare și refugiu a obștilor românești din zonă, că în zonă au avut loc lupte puternice în anul 1028 despre care relatează Legenda Sfântului Gerard, permit marcarea a 950 de ani de existență a Aradului.

Aradul intra, acum 950 de ani, în istoria națională sub semnul luptei pentru apărarea libertății, a pământului străbun, a ființei poporului român, rol pe care și-l va păstra în continuare pe întreg parcursul evoluției ulterioare a istoriei naționale. Un exemplu edificator este și păstrarea instituțiilor străvechi — cnezatele și voivodatele — chiar în condițiile cuceririi Transilvaniei de către regatul ungar, a căror prezență pînă în secolul al XVII-lea exprimă în ultima instanță, autonomia acestor locuri în condițiile unei majorități românești. Elemente de legătură între evenimentele din 1028 și aceste realități le constituie documentul intitulat „Deliberatio” scris de episcopul Gerard care se referă la realitățile din zona arădeană după cucerire și la o mișcare socială a populației românești supuse; documentele cancelariei regatului ungar dintre 1078 și secolul al XIV-lea sau documentele referitoare la voievozii și cnezii români din această zonă.

Aradul a fost centrul unor importante acțiuni de luptă pentru libertate și dreptate fiind legat de răscoala din 1514 condusă de Gheorghe Doja, de răscoala lui Horia, de luptele antiotomane purtate de Iancu de

Hunedoara și mai ales de unirea politică a celor trei țări române în timpul domniei lui Mihai Viteazul.

De la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor — odată cu formarea națiunii române și a conștiinței naționale — Aradul se angajează tot mai mult în lupta ce avea drept țel final făurirea unui stat unitar al românilor.

Un moment al luptei de eliberare națională și socială se leagă de „Preparandia” arădeană, școala creată în 1812 ai cărei profesori și elevi — învățătorii satelor românești — au avut un rol însemnat la formarea generației de luptători, a căror contribuție a fost remarcabilă la înfăptuirea marelui act din 1 Decembrie 1918.

Aradul va fi prezent în timpul revoluției din 1848, de numele său fiind legate întâlnirile lui Nicolae Bălcescu sau ale lui Gheorghe Magheru cu revoluționarii români din această parte a țării.

Lupta de eliberare națională va determina în 1867 crearea la Arad a primului partid politic al românilor din Transilvania. În anul 1877 istoria consemnează o participare efectivă a Aradului la războiul de independență.

Un aport deosebit în lupta pentru libertate națională și dreptate socială l-a avut mișcarea muncitorească și socialistă din Arad, aici fiind creată în 1870 „Asociația generală a muncitorilor”. Tot la Arad au avut loc mai multe congrese ale P.S.D. — secția română, iar la adunarea socialistă din 10 noiembrie 1908 au participat reprezentanții P.N.R. prin Ștefan Cicio Pop și Ioan Suciuc. În 1908 Aradul devine centrul de reorganizare a P.N.R. În felul acesta, atît pentru mișcarea socialistă cît și pentru cea națională Aradul va fi un adevărat centru politic conducător antrenînd la luptă masele largi de muncitori, țărani și intelectuali, dornici de a se scutura asupra socială și națională. Colaborarea dintre P.S.D. și P.N.R. a avut ca bază obiective luptei de eliberare socială și națională și cucerirea de drepturi democratice.

Pe plan ideologic, Aradul a avut un rol hotărîtor în reluarea activității parlamentare prin: „Tribuna poporului” și orientarea grupării tribuniste, prin colaborările realizate aici de către toți marii scriitori români ai epocii. I. Agîrbiceanu, I. L. Caragiale, G. Coșbuc și istoriei de renume ca — V. Pîrvan, N. Iorga, A. D. Xenopol sau prin opera teoretică a lui Vasile Goldiș care cerea tuturor: „... să ne coborîm la popor, să ne inspirăm de la el, să-i înțelegem aspirațiile, dorințele, bucuriile, durerile lui...”

Aradul anului 1918 devenise cadrul organizatoric și centrul de acțiune politică, de unde, în consens cu mișcarea națională a întregului popor s-a coordonat lupta românilor din Transilvania pentru unirea cu Țara. Devenind din 2 noiembrie 1918 sediul Consiliul Național Român Central care activa sub președenția lui Ștefan Cicio-Pop, Aradul va fi centrul politic unde, în ziarul „Românul” condus de Vasile Goldiș, s-a formulat ideea unei mari adunări naționale a românilor. Același ziar publica la 18 noiembrie 1918 manifestul „Către popoarele lumii”, în care se proclama dreptul la autodeterminare al națiunii române și asigurarea „democrației celei mai desăvîrșite”, iar în numărul din 20 noiembrie

1918 delegații națiunii române erau convocați pentru 1 Decembrie la Marea Sfat Național de la Alba Iulia. Toate pregătirile organizatorice pentru Marea Adunare Națională au fost dirijate de Consiliul Național Român prin dr. Ioan Suciu din Arad.

În fața celor 1228 de delegați aleși este citit proiectul hotărârii de unire a Transilvaniei cu Țara, formulat de Vasile Goldiș, Ștefan Cicio-Pop și Ioan Suciu în care era exprimată și argumentată natural, istoric, moral și juridic dorința de libertate și unitate națională a poporului român. Hotărârea de unire, rostită de Vasile Goldiș, a fost primită cu un entuziasm de nedescris de miile de participanți veniți să fie de față la înălțătoarea sărbătoare națională. Ea cuprindea și un program de reforme democratice în interesul muncitorilor și țăranilor, al tuturor naționalităților conlocuitoare.

La această năzuință milenară a poporului român au aderat și reprezentanți ai tuturor naționalităților conlocuitoare din Arad. Edificator din acest punct de vedere este acțiunea fostului comite de Arad Varjassy Lajos care a declarat în noiembrie 1918 următoarele: „Eu găsesc cât se poate de natural ca un popor plin de demnitate să nu mai vrea să tolereze robia — cum nici noi (ungurii — n.n.) nu am tolerat-o față de Austria”.

După actul de la 1 Decembrie 1918, Aradul s-a încadrat și el în procesul firesc de consolidare al noului stat pe plan economic, politic și cultural. Așa cum se apreciază în chemarea Consiliului Național al Frontului Unității Socialiste: „Datorită însă faptului că la cîrma statului se aflau burghezia și moșierimea, care au folosit unirea pentru consolidarea pozițiilor lor de clasă și intensificarea exploatării celor ce muncesc, marile probleme ale vieții sociale nu au putut fi rezolvate, idealurile și aspirațiile ale maselor nu și-au găsit împlinirea. S-au menținut și s-au accentuat contradicțiile sociale dintre clasele dominante exploatoare și clasa muncitoare, țăranimea, masele largi ale celor ce muncesc de la orașe și sate. Clasele exploatoare au promovat o politică de discriminare și învrăjbită națională, menită să înlesnească exploatarea și dominarea maselor muncitoare, atât din rîndul poporului român, cât și din rîndul naționalităților conlocuitoare. Au continuat să se păstreze puternice rămășițe feudale în economia națională, ceea ce a contribuit la frînarea dezvoltării economico-sociale, a progresului societății”.

Pe acest fundal și la Arad s-au accentuat contradicțiile sociale, ceea ce a determinat puternice lupte muncitorești împotriva exploatării capitaliste.

Arădenii au fost prezenți la Congresul istoric din 8 mai 1921, unde, în numele muncitorilor, țăranilor, intelectualilor — români, maghiari, germani și al altor naționalități din județ — au votat pentru făurirea P.C.R.

În Arad au avut loc puternice acțiuni muncitorești în anii 1920, 1924, 1936, îndreptate atât împotriva capitalului intern cât și internațional.

În perioada de ascensiune a fascismului și revizionismului Aradul și-a adus un aport de seamă luptînd împotriva politicii de cedare în fața forței, protestînd împotriva politicii de dictat și de încălcare a independenței și suveranității naționale.²¹

Tot în Arad în zilele de foc ale lui august 1944, sub conducerea P.C.R. masele muncitorești, armata au înscris noi pagini de jertfă în cartea de aur a istoriei neamului. Să nu uităm luptele de la Păuliș și Sofrona, pe soldații, ofițerii, muncitorii și țărani — pe eroii anonimi care s-au jertfit pentru patrie în acele momente de răscruce pentru istoria poporului nostru.

Angrenați în marile prefaceri sociale, oamenii muncii arădeni au urmat linia politică a P.C.R. în marile acțiuni desfășurate în 1945 pentru instaurarea guvernului democrat — revoluționar sau pentru victoria în alegerile din 1946, exprimîndu-și voința de a munci pentru transformarea socialistă a țării.

În condițiile făuririi societății socialiste, Aradul, că întreaga țară, a cunoscut nu numai prefaceri innoitoare ci și rezolvarea tuturor problemelor pe care le-a ridicat generația ce a înfăptuit unirea. Toți cetățenii au dobîndit largi drepturi și libertăți democratice, participînd efectiv la guvernarea statului, la conducerea societății. Problema națională și-a găsit soluționarea justă pe baza politicii principiale a partidului, corespunzător concepției materialist-dialectice și istorice a clasei muncitoare, desființîndu-se orice fel de discriminare de ordin național, asigurîndu-se deplina egalitate în drepturi și posibilitatea afirmării în viața socială a tuturor cetățenilor, fără deosebire de naționalitate.

La Arad, imediat după naționalizarea principalelor mijloace de producție, s-au produs primele strunguri românești, întreprinderea realizînd azi 82,5% din producția de strunguri a țării. Aradul întretine legături economice cu peste 60 de țări de pe toate meridianele lumii.

În anii socialismului producția globală industrială a municipiului Arad a sporit an de an într-un ritm mediu de 8—10%, astfel încît în 1975 se realiza în 175 de zile producția anului 1970 și în 15 zile pe cea a anului 1938. În anul 1978 s-a realizat o producție globală industrială în valoare de peste 15 miliarde lei.

Municipiul Arad realizează azi întreaga producție de vagoane călători și de ceasuri a țării, 46,7% din vagoanele de marfă, 10,1% din producția de țesături, 11,3% la tricotaje, 4,7% din producția de unt, 4% din producția de carne.

Din totalul volumului producției marfă realizată la nivel de municipiu peste 1/3 este destinată exportului în peste 60 de țări ale lumii, printre care amintim: U.R.S.S., Franța, Italia, R.F.G., Spania, Olanda, S.U.A. și altele. Sint întreprinderi ca de pildă C.P.L., unde 85% din producție este destinată exportului.

Toate acestea au fost posibile ca urmare a politicii P.C.R., a unui amplu program de investiții prin promovarea progresului tehnic, folosirea în condiții cît mai bune a capacităților de producție și a forței de muncă, creșterea calificării și perfecționării nivelului de pregătire al oamenilor muncii, organizarea științifică superioară a producției.

O evoluție mereu ascendentă a cunoscut-o cultura și învățămîntul municipiului Arad. Azi în municipiu funcționează Teatrul de Stat, Muzeul, Filarmonica de Stat, Biblioteca județeană etc. La 15 septembrie 1978 funcționau în municipiu și în comunele suburbane 47 școli cu 28 000 de elevi și 1 706 cadre didactice, fără să mai amintim creșele, căminele și grădinițele.

Partidul și statul nostru acordă o atenție deosebită asistenței sanitare, astăzi existînd în municipiu spitale cu 2 236 paturi și 327 medici și mai este în construcție un spital cu 700 paturi.

În perspectiva actualului cincinal, municipiului Arad îi revin sarcini mari și complexe. Se prevede ca pînă în 1980 producția industrială să crească cu 48% față de anul 1975, aproape întregul spor fiind obținut în continuare prin creșterea productivității muncii. Dezvoltarea economică a municipiului în acest cincinal va fi susținută de un bogat program de investiții în valoare de peste 6 miliarde lei.

În cincinalul 1980—1985 se preconizează ca producția industrială să ajungă la peste 30 miliarde lei, în principal tot pe seama creșterii productivității, dar și prin cele peste 9 435 222 mii lei investiții.

Pe plan urbanistic se vor construi 25 000 apartamente, două poduri peste Mureș, modernizarea arterelor de penetrație Aurel Vlaicu și Petru Rareș, cinematografe, cluburi, săli de clasă și multe altele.

Aradul de azi ne înfățișează pe toate planurile imaginea unei vieți tumultuoase, plină de dinamism, în continuă dezvoltare. Trecutul de luptă, dimensiunile realizărilor prezentului și mai ales tabloul amplu al viitorului, umple de justificată mîndrie patriotică inimile tuturor cetățenilor orașului de pe Mureș, indiferent de naționalitate și le sporesc hotărîrea de a munci cu întreaga lor energie și capacitate creatoare pentru a da Aradului noi valențe în ierarhia orașelor, a României socialiste.

LE MUNICIPE ARAD SUR LES MARCHES D'HISTOIRE

(Résumé)

L'étude présente l'évolution du municipe Arad dans le contexte unitaire de l'histoire et de la terre roumaine. Un accent particulier se met sur la distinction des moments les plus importants de l'histoire d'Arad, c'est à dire l'anniversaire de 2000 années depuis la fondation de la ville fortifiée dacique Ziridava, 950 années depuis sa première attestation documentaire et, en même temps, sur son apport dans la lutte sociale et nationale, pour la liberté et l'indépendance, pour l'union de la Transylvanie avec le Pays.

Sont remarquées, dans un ample espace, les réalisations du municipe Arad dans les années du socialisme, dans l'étape actuelle du développement le notre patrie.

IDEALUL UNIRII ÎN CONȘTIINȚA POPORULUI ROMÂN

Acad. ȘTEFAN PASCU

Există permanente în istoria popoarelor care sînt mereu prezente însoțind-o și influențînd-o în mersul ei fără oprire de-a lungul veacurilor. Una dintre aceste permanente în istoria poporului român a fost conștiința unității etnice, lingvistice, culturale, economice și politice a teritoriilor locuite de el din vremuri străvechi. Originea comună, dacoromană a poporului român, comunitatea de limbă, de obiceiuri, legăturile economice culturale în întreg evul mediu și în epoca modernă au fost prezențe active în mintea și conștiința oamenilor, iar aceștia le-au cultivat și le-au dezvoltat cu grijă și dragoste. Sinteza acestor realități a fost conștiința de neam și conștiința de sine a poporului român, transformată, odată cu încheierea procesului formării națiunii române, în conștiință națională.

Această prezență activă a constituit temelia străduințelor de unitate în vremea marilor voievozi ai secolului al XV-lea: Iancu de Hunedoara și Ștefan cel Mare, a înfăptuirilor epocale, săvîrșite de mintea ageră și sabia neînvinsă a lui Mihai Viteazul. Unirea țărilor române realizată de marele voievod, la cumpăna dintre veacul al XVI-lea și cel următor, a constituit testamentul tuturor forțelor sociale progresiste și patriotice în întreg secolul al XVII-lea și al XVIII-lea. Este urmărită realizarea lui prin numeroase legături de toate felurile dintre cele trei țări românești, prin proiectele unor voievozi mai clarvăzători din aceeași vreme. Este cultivată de învățații cărturari — cronicari și clerici cu vederi înaintate —, care subliniază nu numai originea comună a limbii și poporului, nu numai continuitatea neîntreruptă și unitatea poporului român pe teritoriul său național, ci și lupta pentru libertate de sub stăpînirile străine.

Aceste realități, la care se adaugă altele, numărul mare al românilor în Transilvania, mai numeroși decît toate populațiile alogene la un loc, contribuția lor la susținerea societății, mai mare decît a tuturor celorlalți locuitori împreună au constituit suportul puternic al luptei pentru emancipare socială și națională din Transilvania. De la Inochentie Micu din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, pînă la importantul memoriu de la sfîrșitul aceluiași secol, cunoscut sub numele de **Supplex Libellus Valachorum**; de la cei dintîi cărturari ieșiți din școlile Romei pînă la învățații Școlii ardelenе toți își concentrează eforturile spre această finalitate. Luptători cu condeiu și numeroși alții asemenea lor, sînt în primele rînduri ale neînfricaților promotori ai luptei pentru drepturi naționale ale poporului român.

Conștiința națională și ideea de unitate obțin valențe noi, mult sporite și potențate, tot mai limpede exprimate în programul numeroaselor societăți literare și culturale înființate în cele trei țări românești. Expresie a ideologiei luminilor, asemenea societăți aveau la temelie lor cultura națională unitară, aveau drept scop unitatea politică a poporului român. Astfel a fost „Societatea literară”, organizată la 1827 de boierul cu idei înaintate Dinicu Golescu și de învățatul cărturar Heliade Rădulescu. Prin grija societății își publică, în anul următor, Rădulescu **Gramatica românească**, de întreită însemnătate: pentru dezvoltarea culturii românești, pentru susținerea necesității înființării unei „Academii” și pentru calda pledoarie la unitate a poporului român.

Anii '30 ai secolului al XIX-lea au fost deosebit de rodnici în promovarea ideii naționale și a unității poporului român. O afirmă Damaschin Bojincă, cel ce vedea „binele, cinstea și nenorocirea nației noastre în adunarea cugetelor într-o unire”. O revendică boierii munteni într-un memoriu înaintat diplomaților întruniți la Adrianopol pentru statornicirea păcii dintre ruși și turci (1829), cerind ca „Valachia și Moldavia să se împreune și să facă împreună un principat”, neatrnat de vreo altă putere.

Alte societăți culturale și partide politice naționale, ca cel condus de Ioan Cîmpineanu, includ în programul lor unirea și organizarea democratică a noului stat; „foi” cu caracter politic, cultural și economic cum era „România” editată de istoricul Aaron Florian și G. Hill o înscriu chiar în titlul lor; colaborarea în aceleași periodice „Dacia literară” a lui Kogălniceanu, „Foaie pentru minte, inimă și literatură” a lui Barițiu, a condeielor prestigioase din cele trei părți românești o realizează în domeniul cultural-ideologic. O exprimă limpede Nicolae Bălcescu în noaptea de Anul Nou 1847, declarînd că ținta luptătorilor pentru drepturile poporului român nu poate fi alta decît unitatea națională a românilor, unitate mai întîi de idei și simțăminte, care să ducă apoi la unitate politică. Noul stat trebuie să se întemeieze pe dreptate și egalitate, deoarece emanciparea națională fără emancipare socială era socotită, pe bună dreptate, lipsită de trăinicie.

Era enunțat, astfel, programul care va aduna în jurul său forțele sociale și politice progresiste, care va imprima revoluției din 1848 caracteristicile comune definitorii: eliberarea țăranilor din șerbie și făurirea „Daco-României”. În febra desfășurării precipitate a evenimentelor din acea „primăvară a popoarelor” patrioții români n-au neglijat nici însemnătatea programului și nici importanța desfășurării sincronice a evenimentelor. Acestea se desfășoară într-un strîns paralelism de la sfîrșitul lunii martie 1848; programele lor sînt identice în problemele fundamentale și foarte asemănătoare în celelalte, după cum și scopurile urmărite erau aceleași; acțiunile comune, politice și militare sînt de asemenea urmărite și realizate prin învingerea piedicilor puse în cale de dușmanii dinlăuntru și din afară ai revoluției românești.

Pentru realizarea proiectelor s-au străduit, toată vara și toamna anului 1848, patrioții luminați, ardeleni, munteni și moldoveni. După cum semnificativă era și trecerea unor moldoveni în Țara Românească

pentru a statornici cit mai bine legăturile, ca și proiectul unei foi cu titlul simbolic „Daco-România”.

Era în vara anului 1848 o efervescență revoluționară de o parte și de alta a Carpaților, care asigura nu numai desfășurarea sincronică a acțiunilor, ci și unitatea acestora. Succesul revoluției muntene după izbucnirea ei, ajutorul făgăduit de românii transilvăneni și bănățeni de a sări în ajutorul revoluției din Țara Românească și al celei din Moldova care se pregătea, toate urmăreau să asigure viitorul și exigența „unei nații puternice și de sine stătătoare”.

Coaliția forțelor retrograde din interior — boierimea reacționară — și dinafară — Rusia țaristă și Poarta otomană — a reușit să înăbușe revoluția românească, dar n-a putut înăbuși ideea revoluției din mințile și inimile patrioților adevărați.

Deceniul ce desparte revoluția din 1848 de Unirea Principatelor a însemnat un efort continuu al mării majorității a poporului român spre realizarea unității statale. Emigranții desfășurau o neobosită activitate prin organizațiile întemeiate: „Comitetul democratic român”, „Comitetul revoluționar de la 1848” prin gazetele și revistele cu titlu simbolic: „România viitoare”, „Junimea română”, „Republica română”. Cei rămași acasă întregesc, învingînd alte greutăți, eforturile. „România literară”, „Steaua Dunării”, „Patria”, foile editate la Iași și București, articolele, broșurile, poeziile etc. se întreceau în propağanda unirii.

Puterile participante la Congresul de pace de la Paris din 1856 au fost silite să recunoască această puternică realitate. Măreței opere, Unirea Principatelor, care virtual se putea socoti împlinită, trebuia să i se confere un temel legal. Aceasta era misiunea adunărilor ad-hoc, care hotărăsc, în octombrie 1857: autonomia Principatelor, unirea acestora într-un singur stat cu numele **România**, prinț străin, neutralitate și adunare legiuitoare.

Conferința de la Paris, întrunită în 1858, nu mai putea ignora această hotărîre fermă. Sprijinitoarele Unirii, Franța și Rusia, apoi Sardinia și Prusia, au reușit să învingă împotrivirea Turciei și Austriei. Conferința de la Paris a hotărît, însă, calea de mijloc, a unui compromis nefiresc între unire și situația mai veche. Dar ceea ce diplomații adunați în orașul de pe malurile Senei au împlinit pe jumătate, va desăvîrși poporul român, care-și alege domnitorul la 24 ianuarie 1859, în persoana lui Alexandru Ioan Cuza, pentru amîndouă Principatele.

Unirea n-a fost, așadar, un dar al marilor puteri, n-a fost nici opera unuia sau altuia dintre oamenii politici ai vremii, oricîte merite și-ar fi cîștigat unii dintre ei. Unirea a fost un act revoluționar, realizat de popor, de patriotismul sincer al celor mulți, doritori de a se vedea uniți la un loc, într-o singură țară, independentă și suverană. De aceea nimeni și nimic nu o mai putea zădărnici.

Unirea principatelor și urmările acestei mari înfăptuiri au constituit o irezistibilă forță de atracție și pentru românii din Transilvania, care întrezăreau mai limpede apropierea împlinirii gîndului de multă vreme urzit. Asemenea gînduri și fapte întăreau și mai mult dorința și tendința de unire a românilor transilvăneni. Ele se manifestau cînd se

juca „Hora Unirii“ la serbările din Transilvania, în lecțiile de istorie și geografie ale profesorilor ardeleni, în poeziile ocazionale sau festive, în tablourile unor pictori, în împodobirea caselor țărănești cu portretul lui Cuza și în multe alte ocazii și sub numeroase alte forme.

Implinindu-se cea de-a doua revoluție, Unirea Principatelor, și formarea României moderne, mai trebuia realizată și a treia, independența României. Aceasta este pregătită de un deceniu și jumătate, zi de zi, prin progresele înregistrate în toate domeniile de noul stat român, prin eforturile conjugate ale națiunii române. Când o nouă conjunctură internațională s-a dovedit favorabilă, creată ca urmare a mișcărilor de eliberare a popoarelor balcanice și a războiului ruso-turc, independența este proclamată la 9 mai 1877. O voia burghezia radicală, care, prin presă, pregătea opinia publică în acest sens. O propagau cercurile muncitorești și socialiste, care mobilizau muncitorimea, țărănimea, intelectualitatea la lupta pentru independență. Curentul cuprinde tineretul universitar din București și Iași. Este susținut efortul pentru independența României de intelectualitatea română — mai însemnată sau mai modestă — din Transilvania și Bucovina, din Basarabia și Dobrogea, prin presă, întruniri, societăți și asociații. O solidaritate impresionantă se manifestă: între toți fiii poporului român colecte pentru alimente, îmbrăcăminte, medicamente, se organizează peste tot, în România, în Transilvania, în Bucovina; voluntari din toate teritoriile locuite de români se înscriu pentru a consfinți cu sîngele lor prețios independența României. Un nou stat independent se înscria pe harta politică a Europei. Un stat care dovedise de foarte multe ori că e vrednic să-și cucerească independența și care va dovedi că e tot atît de vrednic să și-o apere. Era pe deplin îndreptățită afirmația lui Mihail Kogălniceanu, unul din principalii arhitecți ai României moderne, că independența pe care și-o proclamase a plătit-o poporul român cu cel mai prețios sînge, că felul cum a participat la război, jertfele și curajul, toate constituiau dovada elocventă a voinței și capacității de a-și trăi propria viață în deplină egalitate în marea familie europeană.

Independența României a constituit unul dintre factorii hotărîtori în potențarea și mai mult a luptei pentru drepturi naționale a românilor din teritoriile de sub dominație străină și, implicit, pentru unitatea politică a poporului român. Memoriile înaintate Curții imperiale de la Viena între 1881 și 1892, publicarea lor în presă și traducerea lor în diferite limbi de mare circulație erau completate cu altele, adresate de-a dreptul opiniei publice europene. Și unele și altele au prilejuit manifestări puternice de solidaritate a opiniei publice, din România, cu cauza românilor subjugați. Ziare care prin titlul lor semnificau un program, apar în acest timp: „Dacia viitoare“, „Emanciparea“, „Carpații“, „Unitatea națională“, „România iredentă“, „Națiunea“, „La Roumanie“ etc. „Liga culturală“, ce-și începe activitatea la 24 ianuarie 1891, grupînd în jurul ei personalități politice și culturale de prestigiu, desfășoară o activitate neobosită, iar conducătorii ei nu scapă nici un prilej de a afirma necesitatea unirii.

Toate pregăteau acțiunea memorandistă din anii 1892—1894 de incincită însemnătate: au dezvăluit cu curaj racilele de care suferea Imperiul austro-ungar, au răscolit cu putere nemulțumirile populare, au prilejuit o solidaritate impresionantă de o parte și de alta a Carpaților, au înfățișat Europei politica de opresiune față de națiunile nemaghiare prilejuind protestul unor personalități proeminente, politice și culturale, din Franța și Italia, Belgia, Anglia și America.

Un asemenea prilej a fost și mișcarea memorandistă, care-și dezvăluie însemnătatea atât pentru vremea desfășurării ei, cât și pentru deceniile viitoare. Cauza poporului român din monarhia habsburgică a fost îmbrățișată de întreaga națiune română; granițele politice ale vremii dispar în fața solidarității impresionante a totalității națiunii.

Asemenea tendințe n-au putut fi stăvilite și abătute de la drumul lor nici prin măsurile de înăsprire a opresiunii (politice, economice și culturale). Dimpotrivă activitatea tinerilor radicali, sprijiniți de secția română a P.S.D. și de cea mai mare parte a opiniei publice, impulsionează și mai mult mișcarea pentru drepturi democrat-burgheze și pentru autodeterminare. Românii din Imperiul austro-ungar din Transilvania și Bucovina își manifestă cu curaj și îndrăzneală tendințele de autodeterminare și de unire cu România, prin presă, conferințe, întruniri publice. Această dorință și voință nu poate fi împiedicată de izbucnirea războiului mondial. Dimpotrivă perioada celor doi ani de neutralitate a României (1914—1916) a fost folosită de forțele patriotice pentru pregătirea momentului ce se întrevedea acum mai limpede la orizont.

Intrarea României în război, la sfârșitul lunii august 1916, a sporit și mai mult nădejtile în apropierea realizării unității politice, deoarece poporul român nu a participat la acest război cu intenții de cotropire și anexiuni teritoriale, ci din dorința realizării dezideratului unității sale politico-naționale. De aceea înaintarea armatei române în Transilvania a stîrnit un mare entuziasm și o nădejde. Aceste manifestări n-au putut fi înăbușite prin dramaticele întâmplări din toamna anului 1916 și din anul 1917, cînd cea mai mare parte a teritoriului României a fost cotropită de armatele Puterilor Centrale, cînd noi măsuri represive au fost luate împotriva românilor ardeleni. În aceste vremuri de restriște, vocile prestigioase ale unor personalități politice din România și din țările Antantei, rezistența la presiuni a unor neînfricați patrioți și mai ales credința tare a poporului, a soldaților, fii ai acelorași oameni simpli cei mai mulți, au constituit temelia puternică a învingerii greutăților. Și acestea au fost exprimate în tendințele de unitate nestăvilită, manifestate de întregul popor român, acasă, în tranșee, în lagăre de prizonieri, în străinătate, încununate de marile bătălii victorioase, din luna august 1917, de la Mărăști, Mărășești și Oituz, unde au fost înfrînte armatele germane de sub conducerea mareșalului Mackensen, de armata română, înțelegîndu-se și miile de voluntari din provinciile românești subjugate.

Victoria Revoluției Socialiste din Octombrie din Rusia, principiile de egalitate și autodeterminare a popoarelor, proclamate de tînărul stat sovietic, înfrîngerea armatelor Puterilor Centrale pe diferite fronturi de luptă, sporesc nădejtile națiunilor oprimate și încurajează lupta acestora

pentru întregire națională. Muncitori, soldați, țărani din toate părțile europene sînt cuprinși în greve, revolte și mișcări. Cele două categorii de revendicări: social-politice — drepturi democrat-burgheze, salarii și condiții de muncă mai bune, pace și dreptate pentru cei mulți — și naționale — dreptul la autodeterminare și unitatea de stat — se contopesc, și contopindu-se se realizează treptat. Se unește mai întîi Basarabia, la 27 martie 1918. Ardelenii și bucovinenii își proclamă dreptul de autodeterminare în toamna aceleiași an, pasul determinant spre proclamarea unirii lor cu România. Aradul intră în scenă cu rol principal de îndrumător și organizator al acțiunilor ducătoare la scop. „Românul”, Vasile Goldiș, Ștefan Cicio Pop, Ioan Suciu și alții își asumă rolul de conducători necontestăți.

Constituirea, în toamna anului 1918 (6 septembrie), la Paris, a Consiliului Național Român, transformat peste o lună în Consiliul Național al Unității Române, sub președenția lui Take Ionescu, avînd ca vicepreședinți pe ardelenii Vasile Lucaciu și Octavian Goga, pe Constantin Angelescu și Ioan Florescu, recunoașterea Consiliului din partea guvernelor Antantei ca reprezentant politic oficial al tuturor românilor, semnifică recunoașterea pe plan internațional a îndreptățirii unirii.

În asemenea conjunctură, voința de unire a transilvănenilor se manifestă în acțiuni concrete. Organizați într-un comitet național, aceștia se întrunesc la Iași, la 6 octombrie 1918, într-o „adunare națională”, formulîndu-și declarația de a se constitui într-un stat unitar liber.

Conferința Comitetului Central al Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria, întrunită la 12 octombrie la Oradea, oficializează toate manifestările și acțiunile de pînă atunci cuprinzîndu-le într-o hotărîre de însemnătate istorică; pe temeiul dreptului firesc al fiecărei națiuni, de a dispune și hotărî singură și liberă de soarta sa, națiunea română își arogă dreptul „să hotărască singură așezarea sa printre națiunile libere” și să stabilească legături cu celelalte națiuni libere, să fie reprezentată la congresul de pace de reprezentații săi, aleși de propria adunare națională. Se declarau nule și fără valoare toate hotărîrile și acordurile luate și încheiate fără aprobarea organelor alese de adunarea națională a românilor. Hotărîrea de la Oradea, prin proclamarea dreptului de autodeterminare a națiunii române, are valoarea unei declarații de despărțire a teritoriilor locuite de românii din Imperiul austro-ungar. Însemnătatea hotărîrii sporește și mai mult faptul că a fost sprijinită de declarațiile din ziua următoare, 13 octombrie, ale muncitorimii române, care, prin glasul autorizat al reprezentanților săi, pretindea pentru români „dreptul de liberă dispunere asupra sorții lor”, în sensul că „ei singuri să-și hotărască forme de stat în care vor să trăiască”. Cele două hotărîri, prin identitatea punctelor de vedere, dovedesc clar formula autodeterminării popoarelor era singura justă în condițiile vremii.

Hotărîrea de autodeterminare a națiunii române, citită în ședința din 18 octombrie 1918 a parlamentului de la Budapesta, de Alexandru Vaida, a produs o puternică impresie asupra opiniei publice din întreaga monarhie, asupra celorlalte națiuni oprimate și un mare entu-

ziasm asupra românilor de pretutindeni, din Transilvania și România și asupra celor din străinătate. A contribuit într-un grad superior la grăbirea procesului de lichidare a unui regim despotic și agresiv, la dezmembrarea Imperiului austro-ungar. Consiliile naționale ce iau ființă peste tot: în Cehia, Slovacia și Croația, în Ungaria, Galiția, Transilvania, preiau puterea politică. Armata, cuprinsă de nemulțumiri și de revoltă, nu mai ascultă de autorități. Țărănimea și muncitorimea, nemulțumite din cauza opresiunii burgheziei și moșierimii și a comportamentului reprezentanților acestora, îi alungă, făcându-și singure dreptate. O adevărată revoluție cu caracter burghezo-democratic cuprinde țări și provincii, popoare și națiuni.

Aspirațiile de unitate național-politică se realizează rînd pe rînd: la 28 octombrie este proclamată independența Cehiei, iar peste 2 zile unirea Slovaciei cu Cehia; tot la 28 octombrie se hotărăște unirea Galiției cu statul polonez; la 29 octombrie se proclamă statul iugoslav independent.

Românii din Transilvania, la rîndul lor, se străduiesc să realizeze hotărîrea de la Oradea din 12 octombrie. Un Sfat național se formează la 28 octombrie la Cluj, care printr-o proclamație cheamă pe oameni la arme pentru unirea tuturor românilor. Cu o zi mai tîrziu, la 29 octombrie, prizonierii români din Rusia, constituiți într-un corp de voluntari la Celiabinsk, aduc la cunoștința lumii, printr-o proclamație, voința de unire cu România a provinciilor românești din Austro-Ungaria.

Evenimentele se desfășoară într-un ritm precipitat. La 30 octombrie România reintră în război, anulînd, astfel, tratatul de la Buftea-București, pe care, dealtfel, nici nu-l ratificase. În aceeași zi se constituie Consiliul Național Român din Transilvania, format, pe bază de paritate, din 6 reprezentanți ai Partidului Național Român și din 6 ai Partidului Social-Democrat. Consiliul Național își stabilește sediul la Arad centrul care și pînă atunci își dovedise însemnătatea politică și culturală. Consiliul va exercita timp de o lună, guvernarea asupra teritoriilor locuite de români, iar Aradul, unde-și va fixa sediul și Comandamentul gărzilor naționale înființate în ultima zi a lunii octombrie și pînă pe la mijlocul lunii noiembrie, devine „capitala românilor din Transilvania și Banat”. De aici se îndrumă toate acțiunile, aici se iau toate hotărîrile de însemnătate istorică. Între care și aceea, ca pe baza dreptului de autodeterminare națiunea română să-și constituie propriile organe politico-administrative, consiliile naționale locale, care iau locul celor vechi desființate prin voința poporului. Paza ordinii și a bunurilor oamenilor este încredințată Consiliului național militar și gărzilor naționale locale, formate din țărani, muncitori și intelectuali. În multe locuri, în gărzile naționale românești s-au încadrat și tineri maghiari și sași, după cum aveau o compoziție mixtă și unele consilii naționale județene și comunale. Entuziasmul manifestat cu prilejul constituirii consiliilor și gărzilor naționale a însemnat cea mai concludentă dovadă cu privire la voința unanimă a poporului român de a-și lua soarta în propriile mîini și de a-și hotărî viitorul după veacuri de opresiune națio-

nală și socială. Se repara, astfel, prin preluarea administrației și asigurarea ordinii de către națiunea majoritară, o nedreptate multiseclară.

Penultimul act al unui îndelungat proces istoric, a cărui împlinire se apropie cu pași grăbiți, se desfășura fără oprire energic, nestăvilit, impetuos și plenar. Poporul român din Transilvania și Bucovina înstăpînindu-se asupra puterii, înțelegea să acorde libertăți și drepturi egale tuturor naționalităților conlocuitoare. Toate dispozițiile Consiliului Național Român și ale Consiliului Militar, adresate consiliilor și gărzilor naționale județene și comunale, toate textele jurământului prestat cu prilejul înființării consiliilor și gărzilor naționale afirmă subliniat asemenea principii democratice. Poporul român, în acele împrejurări hotărîtoare pentru viitorul său, a declarat și a dovedit, prin măsurile luate, că nu vrea să devină, din asuprit, asupritor.

Erau vremuri revoluționare, răsturnătoare de rînduiri politice, sociale, economice, administrative, culturale învechite. Puterea revoluției se sprijinea pe mișcările maselor populare. Muncitorimea din Transilvania, are inițiativa, prin mișcările din prima jumătate a lunii noiembrie din numeroase orașe și centre muncitorești. Mișcări și răscoale locale împotriva moșierilor, autorităților (notari, prim-pretori), împotriva jandarmilor încep în Banat și se răspîndesc în toată Transilvania. Ca și în cazul mișcărilor muncitorești, tot astfel și în al celor țărănești, caracterul social se împletește cu cel național. Revendicările țărănimii pentru pămînt, alungarea moșierilor și autorităților, în mare majoritate maghiare în Transilvania, înlocuirea acestora cu români aveau și caracter social și național în același timp, iar dorința de unire cu România, exprimată în numeroase ocazii în luna noiembrie, confirma și mai limpede gîndurile țărănimii. Procesul de destrămare a vechiului regim nu mai putea fi oprit de măsurile represive ale moșierimii și oficialității.

Revoluția burghezo-democratică se desfășura fără oprire. Manifestările de autodeterminare și de unire cu România cuprind satele, centrele muncitorești și orașele din Transilvania și Bucovina, cuprind studențimea universitară; unirea este susținută în străinătate de „Consiliul Național al Unității Române”. Cercurile oficiale din țările Antantei, convinse de necesitatea dezmembrării. Austro-Ungariei și a formării stateelor naționale unitare susțin cu hotărîre aceste principii.

Statornicite principiile și calea de urmat, se impuneau cu necesitate grabnică măsurile concrete spre realizarea acestora. Adunările Naționale erau chemate să-și spună cuvîntul, „să întruchipeze în mod cît se poate de demn și norocos toate straturile națiunii noastre democratice”. Consiliul Național al românilor din Bucovina se întrunește la 27 octombrie hotărînd preluarea puterii, ceea ce se și realizează concret pe la mijlocul lunii noiembrie. Iar la 20 noiembrie românii din Transilvania hotărîsc convocarea, pentru 1 decembrie 1918, a Adunării Naționale la Alba Iulia, oraș cu mari rezonanțe în istoria poporului român: capitala uneia din cele trei provincii ale Daciei romane, centrul statului unificat la 1600 de Mihai Viteazul, locul martiriului conducătorilor mării răscoale populare din 1784, Horea, Cloșca și Crișan, orașul în care a fost întemnițat și maltratat eroul revoluției din 1848, Avram Iancu.

Zilele dintre data convocării și data întrunirii Adunării naționale de la Alba Iulia și a Congresului general al Bucovinei au fost cele mai entuziaste și mai emoționante din istoria românilor din Transilvania și Bucovina, din istoria întregului popor român. Nimeni și nimic nu mai putea înăbuși acest entuziasm, nu mai putea înfrînge această voință de a învinge piedicile.

Statornicit acordul între reprezentanții poporului român, zădărnice acțiunile diversioniste și dușmănoase, pregătirea pentru Congres și Adunarea Națională se desfășoară cu febrilitate. Adunările de alegere a delegaților, la care participă intelectuali, muncitori, meseriași și țărani, bărbați și femei, vîrstnici și tineri, au fost prilejuri de afirmare a patriotismului curat și a voinței nestrămutate de unire. Mandatul celor aleși era de a vota unirea într-o țară liberă și democratică. În localitățile cu populație mixtă participă la adunările de alegere a delegaților și maghiari și sași în Transilvania, polonezi și germani. Pe lângă delegații oficiali, alți numeroși țărani, muncitori, orășeni, intelectuali își manifestă hotărîrea de a participa la Adunări.

Pentru a fi prezenți la marile hotărîri, cu zile înainte pornesc spre Cernăuți și Alba Iulia mulțimile din părțile mai îndepărtate. Cu căruțele, pe jos, cu trenul, grupurile se îndreaptă spre orașele respective. În haine de sărbătoare, cu drapele tricolore, însoțiți de cîntecele naționale, mulțimile curg valuri, valuri din toate părțile, de pe toate văile. Spre Arad se îndreaptă toate privirile pline de încredere justificată deoarece marele sfat s-a dovedit la înălțimea istoricelor evenimente. A organizat perfect, în împrejurări de loc ușoare, Marea Adunare Națională, i-a creionat programul și a formulat marile hotărîri ce vor fi proclamate la Alba Iulia.

În acest timp mii de oameni se îndreptau pentru a fi prezenți, la 28 noiembrie, la Cernăuți. Din piepturile tuturor și a altor sute de mii pe care-i reprezentau a răsunat dorința hotărîtă de unire a Bucovinei cu România. Se asociază polonii și germanii prin mandatul exprimat cu hotărîre de reprezentanții lor la Congresul din 28 noiembrie. La Alba Iulia se adună peste 150 000 de oameni cu hotărîrea neabătută de a-și rosti răspicat dorința de unire. Discuțiile de o zi și o noapte definitivează programul, desfășurarea măreței adunări naționale, hotărîrile istorice de unire pe veci cu România.

Cu un entuziasm de nedescris este aprobată hotărîrea de unificare, citită de Vasile Goldiș: „Adunarea națională decretează unirea românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească și a teritoriilor locuite de ei cu România” pentru totdeauna și fără condiții.

Se săvîrșea astfel, într-o atmosferă înălțătoare, prin chibzuință matură a unui popor pentru prima oară chimat a-și hotărî singur soarta, cel mai însemnat act din istoria milenară, dramatică și eroică a poporului român. Lepădînd resentimentele, amărăciunile acumulate de veacuri, națiunea română se prezenta în fața lumii matură și hotărîtă, senină și chibzuită, dînd uitării, în acele clipe mărețe, suferințele îndurate, nedreptățile suferite, chemînd la marea sărbătoare pe toți cei cu care era

sortit să trăiască și să muncească. Națiunea română se dovedea vrednică de marile răspunderi pe care și le asuma.

La capătul unui lung proces, cu sușuri și coborișuri, cu jertfe și sacrificii, cu bucurii și mihniri, a învins dreptatea popoarelor, care voiau să trăiască în state naționale unitare, mult mai propice pentru dezvoltarea lor în toate domeniile.

Formarea statului național unitar român, „măreața realizare” — moment de importanță crucială în destinele patriei cum este apreciat în **Chemarea** Consiliului Național al Frontului Unității Socialiste din 2 noiembrie 1978 și în impresionanta Expunere a tovarășului Nicolae Ceaușescu secretarul general al partidului, președintele Republicii la Adunarea solemnă din 1 Decembrie 1978 a impulsionat într-un grad superior dezvoltarea societății românești în toate domeniile de activitate și creație. Fără îndoială, și mai importante ar fi fost aceste rezultate, dacă s-ar fi aplicat întrutotul și în întregime hotărârile de la Alba Iulia. Ceea ce n-a înfăptuit burghezia în perioada interbelică din cauza intereselor sale de clasă exploatoare, a realizat clasa muncitoare, în unire cu țărănimea muncitoare și intelectualitatea progresistă, în anii construcției socialismului multilateral dezvoltat în România. În România socialistă s-a realizat pe deplin unitatea morală politică a poporului român, sub conducerea înțeleaptă, consecventă și principială a P.C.R., a Secretarului său general, Președintelui republicii, tovarășul Nicolae Ceaușescu. În anii socialismului s-a realizat egalitatea deplină a tuturor fiilor patriei, indiferent de naționalitate. Tuturor acestora, fără deosebire, le sînt asigurate condițiile pentru realizarea celor mai îndrăznețe idealuri de dreptate socială și națională, ale socialismului și comunismului.

L'IDÉAL DE L'UNION DANS LA CONSCIENCE DU PEUPLE ROUMAIN

(Résumé)

Dans cet étude l'auteur poursuit l'une des permanences de notre histoire — l'idéal de l'unité nationale — de même que la manière dont elle s'est reflétée dans la conscience du peuple roumain.

Synthèse de la conscience de l'unité ethnique, linguistique, culturelle et économique, la conscience nationale a été celle qui a constitué le fondement des efforts d'unité de l'époque des grands princes du XV—XVIII-ème siècle.

FORMAREA COMANDEI SUPREME A GĂRZILOR NAȚIONALE ROMÂNE ARĂDENE ȘI ROLUL EI ÎN UNIREA TRANSILVANIEI CU ROMÂNIA

GHEORGHE UNC

Revoluția burghezo-democratică din Transilvania, pe al cărei stindard erau înscrise cu majuscule eliberarea națională de sub jugul monarhiei austro-ungare și unirea teritoriilor românești din această monarhie cu patria mamă, și-a făurit propriile sale organe revoluționare pentru succesul acțiunii. Cele două instituții create în focul revoluției erau consiliile naționale ca foruri politice de organizare a maselor populare și garda națională ca factor de acțiune militară al consiliului național.

Formarea, în noaptea de 30 spre 31 octombrie 1918, a Consiliului Național Român Central, alcătuit pe baze de paritate, din șase socialiști și șase reprezentanți ai Partidului Național Român, a constituit semnalul unei vaste mișcări de organizare a potențialului de luptă al românilor pentru autodeterminarea Transilvaniei și unirea ei cu România. Chiar a doua zi după ce și-a mutat sediul la Arad, C.N.R.C. lansează circulara **Spre Orientare** în care se preconiza organizarea maselor în consilii naționale județene, orașenești, de plasă și comunale. Într-un timp record — specific stării de spirit revoluționare a maselor —, toți românii transilvăneni, indiferent de apartenența politică sau starea socială, erau organizați și cuprinși în consilii naționale. În localitățile, unde alături de români conviețuiau și naționalități conlocuitoare, s-au creat comitete și consilii maghiare, săsești și sîrbești.

Organizarea politică în cadrul consiliilor naționale nu era suficientă pentru asigurarea libertății românilor. Vechea stăpînire — bazîndu-se pe pozițiile militare pe care le mai deținea, sprijinindu-se pe cercuri politice reacționare și pe un anumit potențial economic, implicînd prin armamentul disponibil — se orienta în spre trecut, încercînd să salveze monarhia dualistă de la naufragiul iminent.

La complexitatea situației menționate se mai adăugă încă un factor, de loc neglijabil. La 10 noiembrie 1918, guvernul român remitea o notă mareșalului Mackensen, prin care se cerea ca trupele germane să părăsească teritoriul românesc într-un termen de 24 ore. Era un ultimatum care conținea, de fapt, și declarația de război¹. Retragerea masivă a trupelor germane din România prin Transilvania putea să aducă pre-

¹ Const. Kirilăscu, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916—1919*, ediția II-a, Editura Casei Școalelor, București (f.a.), p. 319.

judicii cauzei revoluției române din acest ținut, să frîneze procesul aflat în faza finală de unire cu România.

Toți acești factori reclamau cu necesitate formarea unui sprijin armat pe care să se poată bizui națiunea română în acțiunea ei eliberatoare. Procesul de preluare de către consiliile naționale a administrației publice pe tot cuprinsul Transilvaniei necesita un climat de ordine, securitate și siguranță deplină. Aceeași ambianță era cerută și de pregătirea actelor care aveau să ducă la marea adunare plebiscitară de la Alba Iulia. De aceea, prima grijă și preocupare a Consiliului Național Român Central era de organiza, sub autoritatea lui, întregul potențial militar românesc.

Ca și în cazul consiliilor naționale, formațiunile militare românești s-au creat în focul revoluției, ca o necesitate izvorită din procesul obiectiv al luptei de eliberare națională. Apărute, de regulă, în același timp cu consiliile naționale, edificarea gărzilor naționale a constituit cea de-a doua trăsătură a procesului de organizare a luptei de eliberare națională a românilor din Transilvania în toamna anului 1918.

Gărzile naționale românești s-au organizat pe etape, în funcție de situația concretă a fiecărui moment. În prima fază, la întoarcerea acasă a trupelor românești de pe fronturile discolate, gărzile naționale s-au constituit „din tot ce mai rămăsese valid în satele românești” precum și din ostașii români aflați atunci în diferite garnizoane din Transilvania². În același timp, Consiliul Național Român Central a depus eforturi stăruitoare spre organizarea unităților militare românești, a zecilor de mii de ostași români pe care încheierea armistițiului i-a găsit pe teritoriile din Ungaria, Austria și Cehoslovacia. Acest însemnat potențial militar, cu experiență în mînuirea armelor, trebuia pus în slujba C.N.R.C în vederea apărării libertății cîștigate și a pregătirii, în condiții de securitate, a actului final de unire a Transilvaniei cu țara.

În lumina acestor sarcini, primele apeluri ale Consiliului Național Român Central s-au adresat ostașilor români din fostele regimente cezaro-crăiești, cerîndu-le să se constituie în organisme naționale proprii. Într-un prim document de acest gen, semnat de C.N.R.C. și publicat în gazeta socialistă „Adevărul” se apela „la toate trupele române” din Transilvania și Ungaria ca să „depună jurămint numai față de Consiliul Național Român (Central) și să se organizeze sub conducerea ofițerilor români în formațiuni cu drapel român și comandă românească”³. Se cerea ca, în toate centrele unde staționau trupe românești, să se organizeze în consilii (sfaturi, senate) naționale militare, subordonate Consiliului Național Român Central de la Arad.

Conștienți de însemnătatea momentului istoric dat, pentru asigurarea libertății naționale, soldații și ofițerii români s-au declarat solidari cu C.N.R.C., organizîndu-se în consilii naționale militare. Primul de acest fel s-a constituit la Timișoara, în ziua de 31 octombrie 1918. În

² Al. Christian-Tell, *Revoluția românilor ardeleni*, în „Revista Fundațiilor Regale, anul I, nr. 12 din decembrie 1934, p. 610.

³ „Adevărul” din 28 octombrie/10 noiembrie 1918.

numai câteva zile, în majoritatea centrelor din Transilvania s-au creat consilii (senate) militare românești: Arad, Cluj, Lugoj, Blaj, Alba Iulia, Brașov, Sibiu, Oradea etc.

Consiliul Național Român Central a depus ample eforturi pentru organizarea și transportarea acasă a ostașilor români pe care sfinșitul războiului i-au găsit în afara Transilvaniei: Austria, Cehoslovacia, Ungaria, Iugoslavia. La sfinșitul lunii octombrie 1918, numai în Viena și în împrejurimile ei se aflau circa 40 000 de soldați români⁴. Reprezentanți ai acestora, întruniți la 31 octombrie într-o mare adunare în capitala Austriei — la care a participat și Iuliu Maniu, însărcinat de către C.N.R.C. cu conducerea resorturilor afacerilor externe și militare — au hotărât crearea Senatului (Consiliu) ofițerilor și soldaților români. Senatul militar român din Viena a lansat apoi un apel către toți ofițerii și soldații români peste graniță, „îndemnându-i ca să se organizeze în cadrul garnizoanelor respective și să formeze sfaturi militare locale. Se cere să nu se jure credință decât numai steagului românesc”⁵.

Activitatea Senatului militar român n-a fost limitată numai la Viena. Creat ca instituție centrală militară pentru organizarea soldaților români aflați peste graniță, acest forum și-a trimis reprezentanți în toate centrele fostelor fronturi, unde staționau încă trupe române. Misiunea lor se referea la două sarcini imediate: 1) organizarea acestor trupe în consilii militare române și depunerea jurământului de credință C.N.R.C.; 2) asigurarea tuturor condițiilor ca unitățile române să se poată înapoia în Transilvania cu echipamentul și armamentul de care dispuneau, pentru „a îngroșa rândurile gărzilor românești ce se organizează acolo”⁶. Le-au fost dat soldaților români să îndeplinească și o altă sarcină care nu figura, inițial, în programul senatului militar român. Era vorba de a sprijini lupta de eliberare națională a altor popoare, cum a fost cazul popoarelor Cehoslovaciei⁷.

În primele zile ale lunii noiembrie 1918, soldații și ofițerii români din regimentele staționate la Praga și-au ales un consiliu militar român local, afiliat celui de la Viena⁸. Tot în acel timp, marinarii români de pe nave și din portul Pola au înființat „o filială a Sfatului militar român”, anunțând organismul militar român din Viena, că ei, cu toții „au depus jurământ” pentru Consiliul Național Român Central de la Arad, „punându-se sub porunca și la dispoziția lui”⁹. La Budapesta, de-

⁴ Ion Clopoțel, *Revoluția din 1918 și Unirea Ardealului cu România*, Editura revistei „Societatea de miine”, Cluj, 1926, p. 57.

⁵ „Adevărul” din 5/17 noiembrie 1918.

⁶ Const. Kiriteșcu, *Op. cit.*, p. 360.

⁷ Continuând tradițiile de solidaritate în lupta antihabsburgică dintre români, cehi și slovaci, cele trei regimente românești aflate la Praga în timpul revoluției (regimentele de infanterie 2 Brașov, 51 Cluj și o parte a regimentului 37 Oradea), au sprijinit, pe multiple planuri, proclamarea republicii Cehoslovace (Dr. Gh. Repede, *Legiunea română din Praga*, în Tiron Albani, „Douăzeci de ani de la Unire”, vol. I, Oradea, p. 318 și următ.).

⁸ *Ibid.*

⁹ „Adevărul” din 28 octombrie/10 noiembrie 1918. Vezi pe larg Victor Cațavei, *Descompunerea marinei austro-ungare. Garda națională română a marinarilor de la Pola*, în „Ziridava” (Arad), nr. VIII/1977, p. 347—387.

legatul C.N.R.C., dr. Ioan Erdeli, obținuse permisiunea ca trupele române dislocate în diferite garnizoane din Ungaria să se organizeze în consiliile militare și să fie trimise acasă, în Transilvania¹⁰.

În mai puțin de trei săptămâni, Senatul militar de la Viena a organizat trimiterea sistematică de trupe românești în Transilvania, unde, din primul moment, ele s-au încadrat în vîltoarea luptei pentru libertate națională și pentru unirea Transilvaniei cu România. Elanul patriotic al soldaților și ofițerilor se datora faptului că, deși au fost nevoiți să lupte timp de patru ani într-un război istovitor, de data aceasta nu mai era vorba de o cauză străină, ci de libertatea propriei lor națiuni. Aceasta a inspirat forța și vigoarea soldaților și ofițerilor români, care cu toții și-au oferit serviciile în interesul neamului lor. Relevînd acest fapt, ziarul „România nouă” avea să scrie în acele zile: „De pe toate fronturile sosesc în Ardeal cătanele, care conștiente de chemarea lor sfîntă, nu aleargă acasă, ci se prezintă la garnizoanele din orașele unde s-au constituit armate naționale și acolo, înarmate, se pun la dispoziția comandamentelor române... De patru ani au luptat degeaba pentru împăratul; acum ele se cred datoare să lupte pentru neam; Onoare lor”¹¹.

Chiar și în această primă etapă, cînd accentul se punea pe organizarea în consilii (senate, sfaturi) militare a soldaților și ofițerilor români aflați în diferite garnizoane din Transilvania și în afara ei, n-a fost omisă nici problema instituției gărzii naționale. Ea a luat ființă, inițial, în mod spontan, atît la orașe, cît și la sate, ca o necesitate izvoartă din mobilurile revoluției românilor din Transilvania. Astfel, în toila amplelor frămîntări din Valea Jiului, muncitorii mineri au înlăturat jandarmeria și celelalte vechi autorități locale. Pentru conducerea treburilor publice și continuarea muncii în exploatarea de cărbune, minerii au creat consilii și gărzi muncitorești. Numai la societatea anonimă de mine au intrat în gărzile muncitorești 1100—1200 de mineri¹². La 1 noiembrie 1918 s-au ales și la Reșița un consiliu și a gardă muncitorească, care au luat sub pază întreprinderile industriale din oraș¹³. Gărzi muncitorești s-au mai creat și în alte orașe din Transilvania.

În primele cinci zile ale lunii noiembrie 1918 s-au creat gărzi naționale în numeroase comune din comitate, ca: Arad, Caraș-Severin, Cluj, Sibiu, Brașov, Alba-Inferioară etc. Așa, de pildă, în manifestul din 3 noiembrie, adresat către **Concetățenii** de către „Sfatul poporal român” al comitatului Bistrița-Năsăud, se cerea fiecărui cetățean ca „să se pună, după putință, în mod gratuit în serviciul gardei civile din comuna lui”¹⁴.

Consiliul Național Român Central din Arad a încurajat și stimulat, din primul moment, procesul de creare și generalizare a sistemului

¹⁰ Al. Christian-Tell, *Revoluția românilor ardeleni*, p. 612.

¹¹ „România nouă” din 31 octombrie 1918.

¹² Din trecutul de luptă al muncitorimii hunedorene, Muzeul regional Hunedoara—Deva, (F.a.), p. 52.

¹³ I. Gabriel, *Füntzigjährige Geschichte der Banater Arbeiterbewegung*, Timișoara, 1928, p. 165.

¹⁴ Biblioteca Academiei R.S.R., Achiziții, vol. I, Victor Moldovan, (manifest).

gărzii naționale la nivelul întregii Transilvanii. Pentru a imprima acestei instituții un caracter unitar și de masă, C.N.R.C. a optat pentru un singur sistem al formațiunilor înarmate românești din Transilvania, și anume pentru **garda națională**, alcătuită atât din militari cât și din civili. Aceasta corespundea unei străvechi și glorioase tradiții la români, tradiție manifestată cu putere și în timpul revoluției române de la 1848.

Disponind de ofițerii și soldații români organizați din primele zile ale revoluției, în diferite județe ale Transilvaniei, în consilii, sfaturi sau senate militare și bazându-se pe ostașii români care soseau zilnic acasă, Consiliul Național Român Central, prin președintele său, Ștefan Cicio-Pop, s-a adresat, la 6 noiembrie 1918, națiunii române cu un important manifest, în care se punea oficial problema oficializării și a generalizării, la nivelul întregii Transilvanii, a instituției gărzii naționale. Documentul se adresa deopotrivă atât soldaților cât și civililor. Adresându-se soldaților, manifestul glăsuia: „Fiecare soldat român, dezlegat de jurământul dat împăratului, are libera voie să intre în garda națională română, să poarte simbolul mîndru al suveranității lui naționale, tricolorul, și este supus numai și numai Consiliului Național Român”¹⁵. Apelîndu-se apoi, la „Frați români”, documentul insera: „Consiliul Național Român se adresează către voi și vă cere următoarele lucruri: 1. Dați mîna toți cei buni și cinstiți, fără deosebire de neam și lege și susțineți ordinea, apărați viața și avutul oamenilor. 2. Primiți cu încredere bărbății trimiși de Consiliul Național Român între voi cu scopul de a vă lumina și ajuta. 3. Constituți-vă imediat în gardă locală, în care poate fi primit fiecare om de cînstă fără deosebire de neam și lege”¹⁶. Menirea gărzilor naționale era în concepția manifestului de a susține ordinea”, de a facilita climatul necesar ca centrul mișcării naționale din Arad să-și poată îndeplini misiunea ca pe pămînturile românești ale Transilvaniei să se asigure o societate în care să domnească „cele mai curate idei: a libertății, frățietății și egalității”¹⁷. Se cerea concursul gărzilor naționale pentru ca organismul politic național central de la Arad să poată înfăptui în cele mai optime condiții, mandatul încredințat de români, ca, prin tot ceea ce el întreprindea, națiunea română să se poată infățișa lumii „în deplina ei curățenie, nepătată, în întreaga ei splendoare”¹⁸.

Acest document reprezintă un punct de referință în amplul proces de cuprindere a populației românești din Transilvania în gărzi naționale. Și într-adevăr, dacă în primele cinci zile ale lunii noiembrie orientarea C.N.R.C. era îndreptată aproape în exclusivitate spre organizarea trupelor române din diferitele garnizoane ale Transilvaniei și în afara ei, în consilii sau sfaturi (senate) militare naționale, manifestul lansat la 6 noiembrie 1918 a dat în mod oficial semnalul de constituire a gărzilor naționale, pe întreg teritoriul locuit de români, care urmau a fi

¹⁵ *Marea Unire de la 1 decembrie 1918*, Biblioteca Despărțămîntului București al asociațiunii „Astra”, București, 1943, p. 28.

¹⁶ *Ibid.*, p. 28—29.

¹⁷ *Ibid.*, p. 29.

¹⁸ *Ibid.*

alcătuite atît din soldați, cît și din populația civilă: țărani, muncitori, intelectuali.

În urma apelului C.N.R.C., care a căpătat azeziunea tuturor românilor ardeleni, procesul de creare a gărzilor naționale a luat o extindere deosebită. Transpunînd în viață indicațiile C.N.R.C., consiliile naționale județene și-au sporit eforturile în vederea stimulării procesului de creare și edificare a gărzii naționale, începînd cu centrul de reședință al comitatului și pînă jos, în comune. Chiar în aceeași zi, Comitetul executiv al Consiliului militar român din Timișoara se adresează cu un apel către mase, cerîndu-le „să se constituie fără amîinare” în gărzi naționale, în care se pot înrola „de bunăvoie”, atît soldați români întorși acasă de pe fronturi, cît și „alți cetățeni români”. Gărzile naționale de peste tot, se preciza în apel — „stau la dispoziția Consiliului Național Român cu sediul la Arad”.¹⁹ Atare apeluri către mase de-a se înrola în gărzi naționale au fost lansate în fiecare centru de comitat.

În condițiile unui puternic aflux al maselor în gărzi naționale, se impunea cu necesitate instituționalizarea acestui organism popular, elaborarea unui regulament care să imprime o structură organizatorică unitară tuturor formațiunilor înarmate ale populației române din Transilvania. În această direcție, ziua de 7 noiembrie 1918 reprezintă o dată importantă în procesul de organizare și consolidare a gărzii naționale. Atunci s-a constituit la Arad comanda gărzilor naționale a comitatului, pe baza regulamentului (statutului) elaborat și aprobat de către Consiliul Național Român Central. În preambulul regulamentului se reafirma că Consiliul Național Român Central „a hotărît în înființarea gardei naționale pe întreg teritoriul locuit de românii din Ungaria și Transilvania”²⁰. Tot aici se făcea precizarea că toate „comandele se organizează după comitate și sînt supuse Consiliului Național Român din Arad: Comandele se organizează după statutele Gardei naționale din Arad”.

Primul din cele șapte articole ale statutului se referea la scopul instituției gărzilor naționale. Potrivit acestuia, menirea gărzii era de „susținerea ordinii”, adică apărarea cuceririlor poporului român, care, pe baza principiilor democratice ale autodeterminării naționale, a devenit stăpîn asupra străvechiului său teritoriu.

Un punct important din regulament stabilea principiile de organizare, funcționare și atribuțiile gărzii naționale. Aceste organisme se constituiau pe baza principiului teritorial administrativ al comitatelor din Transilvania. În fiecare capitală de județ se organiza comanda gărzii naționale comitatense. În cadrul fiecărui comitat, comanda urma să constituie „cercuri pretoriale” (în plase), secțiuni ale gărzii naționale județene. La rîndul lor, secțiile erau obligate a înființa în fiecare comună cu majoritate română o gardă națională română. În fiecare județ, plasă,

¹⁹ „Adevărul” din 28 octombrie/10 noiembrie 1918.

²⁰ „Românul” din 26 octombrie/8 noiembrie 1918; Vezi și George Manea, *Activitatea consiliilor naționale române și a Gărzilor naționale române din județul Arad*, în „Ziridava”, nr. VIII/1977, p. 326—327; Andrei Caciora, Nicolae Roșuț, *Aradul în lupta pentru eliberare socială și națională. Documente*, Arad, 1978, p. 236—237.

oraș, comună, procesul de constituire a gărzilor se desfășura sub îndrumarea directă a consiliilor naționale la fiecare verigă, în subordinea cărora acționau.

Un capitol distinct se referea la „garda rurală” — baza de masă a acestei instituții. Se fixa din motive financiare, ca numărul gardiștilor să nu treacă peste procentajul de 5% din numărul locuitorilor fiecărei comune. Membrii gărzii erau recrutați pe bază de voluntariat, cu depunere de jurământ din rândurile celor care se bucurau „de cea mai mare încredere”, soldații și subofițerii având înțietate. Gărzile rurale sau comunale erau conduse de câte un ofițer sau subofițer. Fiecare gardist primea 20 de coroane pe zi, iar ofițerul care comanda garda primea 30 de coroane.

Cu privire la echiparea gardiștilor se prevedea că ei vor folosi „ori uniforma militară de care dispun ori veștminte civile”. Ca semn distinctiv aveau „un brățar” tricolor (bandă) „la brațul stîng”, cu inscripția „Garda națională română”. Cîteva zile mai tîrziu, s-a hotărît ca formațiunile de gardiști să-și confecționeze drapele și stindarde. Incartiruirea gardiștilor la sate erau edificiile publice: primărie, școală etc.

Gărzile naționale erau concepute ca o instituție profund democratică. În afară de faptul că gardiștii erau aleși în adunări publice, în acest organism militar român erau admiși să se înroleze și oameni aparținînd naționalităților conlocuitoare. Astfel în statutul pe care îl analizăm se specifica că „bărbații de națiune străină, întrucît corespund deplinei încrederi a poporului, încă se pot primi” în rîndurile gărzilor române, cu condiția „însă să depună jurământul prescris”²¹.

Ultimele secvențe din statut se refereau la „rapoartele” și „poruncile” gărzilor. Acestea se făceau în ordine ierarhică. Gărzile rurale trebuiau zilnic să raporteze secțiilor cercuale despre activitatea lor, iar acestea din urmă se adresau cu raportul comandai din capitala județului respectiv, care, la rîndul ei, informa Consiliul Național Român Central de la Arad despre tot ceea ce se petrece sub aspect militar pe raza de acțiune a fiecărui comitat. Același sistem se folosea și pentru „poruncile” trimise din partea forumului central politic din Arad către comandele gărzilor comitatense din Transilvania. Dispozițiile și indicațiile C.N.R.C. erau date prin telefon, prin „exmișii” (trimișii) săi sau prin intermediul ziarului „Românul”²².

Instituționalizarea gărzii prin statutele aprobate de C.N.R.C. a marcat o etapă dintre cele mai laborioase pe linia dezvoltării și consolidării gărzilor militare. Regulamentul, publicat a doua zi în gazeta „Românul”, reapărută ca organ central — alături de „Adevărul” — al consiliilor și gărzilor naționale, a fost însușit imediat de toți factorii care erau aleși să se ocupe de instituția gărzii. În primul rînd, consiliile sau sfaturile militare județene, create, așa cum s-a arătat, în primele zile ale revoluției, și-au luat denumirea de „Comanda gardelor naționale comitatense”, adaptîndu-și activitatea în concordanță cu cerințele regu-

²¹ *Ibid.*

²² *Ibid.*

lamentului, ceea ce a imprimat instituției gărzii o structură uniformă pe cuprinsul întregului teritoriu al Transilvaniei. În al doilea rând, acțiunea de organizare a gărzii în fiecare comitat a continuat cu mare rezechiune, accentul punându-se jos, în comune. Așa, de pildă, adresându-se populației din comitatul Albei Inferioare, Consiliul național român din Blaj aducea la cunoștință, prin circulara din 7 noiembrie 1918, că „s-a dat poruncă din partea Consiliului Național Central” ca, în fiecare comună locuită de români, să se organizeze garda națională română. În acest spirit, se invita ca „numaidecît” să se treacă la acțiune, iar gardiștii vor purta „tricolorul românesc la butonieră ori la pălărie”. Circulara cuprindea și textul jurământului pe care urmau să-l depună gardiștii. El era formulat în următorii termeni: „Jur sărbătorește . . . , că voi fi cu credință neclintită față de Consiliul Național Român, pe care-l voi cinși și apăra, în caz de lipsă chiar și cu arma”²³. Asemenea circulare au fost difuzate în fiecare comitat.

Imbrățisată larg de mase, instituția gărzii a căpătat de la început adeziunea soldaților, muncitorilor, țăranilor, ofițerilor, intelectualilor, care s-au înrolat cu însuflețire în formațiunile înarmate românești. Eliberarea națională și unirea Transilvaniei cu România fiind un deziderat al întregii populații românești, era firesc ca la obținerea lor să contribuie toate clasele și păturile sociale românești. Relevând acest fapt un martor ocular scria: „Tot ce a avut neamul românesc mai de valoare făcea parte din consiliile și gărzile naționale”²⁴. Sprijinul pe care muncitorii și socialiștii români l-au acordat celor două organisme naționale generate de revoluție: consiliile și gărzile române —, porneau de la principiile socialismului științific, potrivit cărora nu poate exista libertatea socială fără eliberare națională. În acele zile, Ion Clopoțel, în articolul **Socialiștii români**, scria, pe bună dreptate, că „întia condiție a progresului este deci dezrobirea națională, după care cu toții ne vom strădui să aranjăm interiorul casei noastre după cea mai dreaptă rațiune”²⁵.

Marea amploare pe care a luat-o instituția gărzii naționale a determinat Consiliul Național Român Central să treacă la crearea unei secții militare, sub oblăduirea sa, care să cuprindă și să îndrume întreaga activitate a gărzilor de pe cuprinsul Transilvaniei. Un atare for central, militar, s-a constituit, la 11 noiembrie 1918, la Arad și purta denumirea de „Comanda supremă a Gărzilor Naționale Române din Ungaria și Transilvania”.

„Adunarea constituantă” a statului major al gărzilor a avut loc a doua zi după ce Consiliul Național Român Central a adresat nota ultimativă Consiliului Național Ungar din Budapesta (10 noiembrie 1918), prin care se pretindea din partea acestuia din urmă recunoașterea deplină a suveranității naționale asupra tuturor județelor românești enumerate în notă. În asemenea împrejurări, cerute de securitatea națională,

²³ „Românul” din 2/15 noiembrie 1918.

²⁴ Ion Clopoțel, *Op. cit.*, p. 59.

²⁵ „Românul” din 15/28 noiembrie 1918.

s-au pus bazele organizării centrale mai temeinice a gărzilor naționale. La adunarea de constituire a Comandei supreme au participat Ștefan Cicio-Pop, președintele C.N.R.C., căpitan dr. V. Avramescu, care a fost desemnat, împreună cu un colectiv, de a elabora planul de făurire a statului major al gărzilor, maiorul Alexandru Vlad ș.a.

Președintele C.N.R.C. a reafirmat și cu acest prilej, în cuvîntarea sa adresată ofițerilor, soldaților și poporului rosturile gărzii naționale la români în acea toamnă fierbinte a anului 1918. „Băgați de seamă fraților — accentua el în cuvîntare — că, cu domniile de ieri nu putem lucra împreună. Ei nu se știu împăca cu soarta să abzică de puterea asupra noastră, de azi pe mâine“. De aceea se impunea vigilență și organizare în gărzi naționale. „Nu sîntem însă lași — arăta în cuvîntul său Șt. Cicio-Pop — și acum, ajunși la libertate, dacă va pretinde soarta, vom lupta pentru drepturile noastre, pînă la ultima picătură de sînge“.

Cuvîntarea președintelui C.N.R.C. reprezenta un model de umanism, democratism și patriotism. Ea îndemna pe toți să se apropie de popor, să-l slujească cu credință și dăruire. Astfel, omul politic român declara: „Spuneți poporului că după atîtea suferințe i se va face dreptate, promiteți-i că tot ce a îndurat i se va răsplăti, că i se va împărți pămînt, că fiecare om va fi împărțășit de bogățiile pămîntului“. Cuvîntarea pleda pentru buna conviețuire cu naționalitățile conlocuitoare, pentru iertarea păcatelor vechi săvîrșite nu de către masele aparținînd acestor naționalități, ci de către clasele lor conducătoare, care-i oprimau deopotrivă și pe ele. Rostul gărzilor, susținea demnitarul român, este, în primul rînd, de a susține împreună cu toții „ordinea“, liniștea și siguranța tuturor locuitorilor de pe meleagurile transilvănene. În sfîrșit, se aducea la cunoștința Comandei supreme a gărzilor naționale care lua ființă la acea dată, că „numai și numai“ Consiliul Național Român Central „este chemat să vă dea, pe de o parte directivele de lipsă, pe de altă parte, ca să pertracteze, în numele întregului neam, cu puterile Antantei“.

După ce s-au stabilit sarcinile Comandei supreme a gărzilor naționale s-a trecut la alegerea acestui for central militar român. În numele Consiliului Național Român Central în fruntea acestui înalt organism a fost desemnat maiorul Alexandru Vlad. Mulțumind pentru încrederea acordată, acesta a declarat, în angajamentul asumat: „Sîntem ostași și nu voi vorbi multe. Avem să lucrăm și vom lucra. Sîntem pregătiți însă să și luptăm, dacă va fi de lipsă și să jertfim tot ce avem pentru cauza noastră sfîntă! . . . Rugăm Consiliul Național Român să dispună de noi și să ne țină în curent cu cele ce se vor petrece, pentru că din acestea vom lua duh și putere“²⁶.

Încredințare comandei supreme a gărzilor naționale maiorului Alexandru Vlad s-a făcut după o gîndire chibzuită. Cerîndu-i un interviu comandantului suprem al gărzilor românești, gazeta locală de limbă

²⁶ Informațiile privind cele două cuvîntări sînt luate din „Românul“ din 31 octombrie/13 noiembrie 1918. Vezi și Andrei Caciora, Nicolae Roșuț, *Aradul în lupta pentru eliberare socială și națională*, Documente, p. 250—252.

maghiară din Arad, îl caracteriza în felul următor: „Maiorul Alexandru Vlad este unul dintre puținii ofițeri care pe cîmpurile de luptă a trăit tot timpul într-o înțelegere frățească cu soldații săi. El nu s-a ocupat numai de problemele strict legate de activitatea luptelor de pe front, ci s-a interesat mereu și de necazurile mai mari sau mai mici ale ostașilor, ascultîndu-le cu răbdare și încercînd să le rezolve după posibilități. Nu este de mirare deci, că acum cînd s-a hotărît înființarea gărzilor românești (centralizarea lor — n.n.), el a fost solicitat să se pună în fruntea acțiunii de organizare a unităților pe teritoriile locuite de români“. Concludente pentru profilul etic al maiorului Vlad — care a stat în fruntea Comandamentului suprem al gărzilor naționale pînă la Marea Adunare Națională Română de la Alba Iulia — sînt declarațiile sale acordate gazetei menționate. „Cele 53 de luni de război și suferințe — spunea el — au lăsat urme adînci în concepția morală a oamenilor... Regimul de pînă acum al armatei austro-ungare a fost deosebit de dăunător. Dacă voi dispune de mijloace corespunzătoare, atunci garda națională română va fi organizată pe baze complet diferite. Nu este suficient să ne preocupăm numai de disciplină, noi trebuie să ne identificăm pînă și cu ostașul cel mai de rînd, cu aspirațiile și gîndurile lui, să fim mereu în mijlocul lor, interesîndu-ne de problemele personale care îl frămîntă“. El a mai declarat că pe teritoriul Ardealului se aflau înarmați mii și mii de gardiști și că în județul Arad colonelul Șerb continuă a fi comandantul gărzilor românești²⁷.

În ziarul „Românul“ se publică ordinul de zi nr. 1 din 12 noiembrie 1918, prin care se aducea la cunoștința publică constituirea Comandei supreme a instituției gărzii naționale din Transilvania. La capitolul organizare se specifică: „Consiliul Național Român (Central) m-a denumit în ziua de azi de comandant al tuturor gardelor naționale române din Ungaria și Ardeal (este vorba de maiorul Al. Vlad — n.n.). Preiau comanda și ordonez următoarele: Statul major al gardelor naționale române cu reședința la Arad, se compune din: comandant: maior Alexandru Vlad, adjutant: locot. Romul Rimbaș, secretar: locot. dr. Cornel Albu“; se nominalizau apoi referenții „prezidiali“: căp. dr. Vasile Avramescu, lt. Aurel Raicu și slt. Sabin Mladin, la care se mai adăugau și alți 12 referenți (strategici, economici, justițieri, sanitari, sufletești). Cei doi referenți de legătură — căp. Virgil Cernea și voluntarul dr. Victor Hotăran — aveau ca sarcină de a întreține contactul și colaborarea strînsă și permanentă dintre Comnda supremă a gărzilor și C.N.R.C. și să participe la ședințele Consiliului Român Central.

Se reamintea și prin acest ordin de zi că principiile de organizare și atribuțiile gărzilor naționale sînt în vigoare cele stabilite prin statutul gărzii din comitatul Arad, aprobat la 7 noiembrie de către C.N.R.C., organism subordonat de acum comandei supreme. Pentru a se evita „orice neînțelegere și nedumerire“ s-a hotărît desființarea „sfaturilor militare“ (sau a consiliilor și senatelor militare) și reorganizarea sau crearea (unde

²⁷ „Aradi Hirlap“ din 28 noiembrie 1918.

încă nu luase ființă) în capitalele de județ, după modelul comandei supreme, de „comandă comitatense” ale gărzilor naționale române. Se cerea ca, „imediat după organizare”, să se trimită comandei supreme la Arad, „lista ofițerilor referenți împreună cu propunerea concretă asupra ofițerului, care va fi denumit de comandant al gardei în comitatul respectiv”. Sediul comandei supreme era la Arad, în localul școlii civile de fete din strada Ferenczter, nr. 2.

Crearea comandei supreme a gărzilor naționale, ca secție militară, subordonată C.N.R.C., a reprezentat o etapă superioară în procesul de organizare și consolidare a instituției gărzii la nivelul întregii Transilvanii. Aceasta s-a exprimat pe două planuri. În primul rând se asigura o conducere unică a formațiunilor gărzii, capabilă să cuprindă și să imprime o structură organizatorică identică pentru toate celulele acestui organism, de jos și pînă sus, fapt ce asigură unitatea de acțiune a acestei instituții în toate județele Transilvaniei. În al doilea rând, a stimulat și a dat noi imbolduri activității de înființare, de generalizare și consolidare a instituției militare românești la scara întregii Transilvanii.

În activitatea pe linia organizării românilor în formațiuni populare militare, Comanda supremă a gărzilor naționale de la Arad a beneficiat și de sprijinul larg al presei românești din Transilvania. Într-un articol mobilizator, scris de Vasile Goldiș în ziarul „Românul”, sub titlul **Să ne organizăm**, se spunea: „Să ne organizăm politicește, afirmîndu-ne conștiința vie națională, sub vraja ideilor cuprinse în programul actual al Consiliului Național Român, și militarește, în Garda națională română, pentru ca ideile să le putem întrupa în fapte. Să nu rămîie colț românesc străin de această mișcare mare de la care așteptăm fructul luptelor seculare: totala dezrobire și consolidarea neamului românesc”²⁸. Aceleași îndrumări la organizarea politică și militară străbăteau și coloanele gazetei „Adevărul”. Într-un apel **În atenția tovarășilor**, publicat de Comitetul Central social-democrat român în „Adevărul” se cerea „tuturor să-și pună”, în acele momente istorice, „afacerile personale la o parte și să se pună pe muncă pentru binele comun și pentru dezrobirea noastră desăvîrșită națională și socială”²⁹. Același îndemn la organizare se degajă și din celelalte organe de presă din Transilvania.

Activitatea de organizare în consilii și gărzi naționale era puternic stimulată și de hotărîrea României de a-și continua războiul pentru eliberarea Transilvaniei, război național început în august 1916. În plin proces de organizare a gărzilor în Transilvania, la 10 noiembrie 1918, s-a decretat în România mobilizarea armatei și reîntrarea în luptă alături de aliați. Patru zile mai tîrziu, trupele române treceau din nou Carpații. Prima brigadă care a trecut munții a fost pusă „sub comanda simbolică a unui ardelean care a fost generalul Moșoiu”³⁰, în semn de solidaritate cu acțiunea eliberatoare a românilor din Transilvania.

²⁸ „Românul” din 4/17 noiembrie 1918.

²⁹ „Adevărul” din 28 octombrie/10 noiembrie 1918.

³⁰ Tiron Albani, *Op. cit.*, p. 217.

Atît înainte cît și după ce România a reintrat în război, Consiliul Național Român Central a avut ca preocupare permanentă — ce decurge din sentimentele de solidaritate națională — a ține la curent guvernul român (aflat atunci la Iași) cu mișcarea națională din Transilvania, pentru a se corela marele act al Unirii. Soliile trimise de C.N.R.C. la Iași au fost primite, de fiecare dată, cu entuziasm de către oficialitățile de dincoace de Carpați. Aprobînd cu satisfacție activitatea desfășurată pe linia organizării maselor transilvănene în gărzi naționale, guvernul român de la Iași, aprecia că formațiunile populare înarmate în Transilvania au o valoare deosebită și după intrarea triumfală a armatei române în Ardeal, în sensul că „vor avea să facă servicii în dosul frontului”³¹.

Deși Comanda supremă a Gărzilor naționale a funcționat o perioadă de timp scurtă, de aproximativ 20 de zile, activitatea sa a fost deosebit de rodnică, îndreptățind întru-totul speranțele Consiliului Național Român Central atunci cînd a porces la înființarea acestui organism militar. Urmărind activitatea Comandei supreme, ea poate fi surprinsă în trei direcții principale: a) continuarea organizării de gărzi în localitățile în care ele nu ființau încă și măsuri pentru întărirea lor; b) alegerea de delegați pentru Marea Adunare Națională Română; c) adoptarea de măsuri pentru susținerea ordinii și a siguranței pentru ca adunarea plebiscitară de la Alba Iulia să se desfășoare în cele mai bune condițiuni.

Așa dar, una din sarcinile prioritare ale Comandei supreme a Gărzilor naționale era aceea de a sprijini acțiunea de extindere a organizării de formațiuni populare în toate localitățile Transilvaniei. Pe această linie, organismul central militar de la Arad a trimis ofițeri subalterni în reședințe de județe, ajutînd comanda județeană a gărzilor în acțiunea de încheiere a organizării militare a românilor. În același timp, prin intermediul ziarului „Românul” și altor gazete Comanda supremă din Arad continua să se adreseze maselor cu apeluri, cerîndu-le să se înroleze în gărzi naționale.

În urma apelurilor și măsurilor întreprinse de conducerea treburilor militare din Transilvania, procesul de înființare de noi și noi gărzi naționale se extinde cu repeziciune. Reflectînd acest proces, maiorul Vlad, comandant și locotenentul Rimbaș, adjutant, într-un comunicat din Arad, dat la 18 noiembrie 1918, în numele Comandei supreme a gărzilor, se releva că „gardele române sînt în plină organizare în toate ținuturile locuite de români. O activitate febrilă se desfășoară în toate comitatele și cercurile pentru organizarea de garde naționale. Zilnic sosesc rapoarte la comanda supremă despre organizarea comitatelor românești, și e mai mult ca sigur că în timpul cel mai scurt va fi înfăptuită toată organizarea gardei naționale române”. În comunicat se adaugă că „la Sibiu, Lugoj, Caransebeș și Alba Iulia, gardele naționale române au preluat garnizoana întregă, cu căzărmi și toate magaziile militare”³².

³¹ *Ibid.*

³² „Foaia poporului român” (Budapest) din 19 noiembrie 1918.

Strîns legată de organizarea gărzilor era problema întăririi și consolidării lor. În acest scop, Comanda supremă a desfășurat o permanentă și susținută activitate. Pe linia întăririi din punct de vedere organizatoric a gărzilor se înscrie grija pentru încadrarea lor cu cadre de comandă. Prin „Ordine de zi”, publicate în ziarul „Românul”, Statul major din Arad desemna sau confirma pe comandanții gărzilor naționale ale Transilvaniei. Așa, de pildă, prin „Ordin de zi nr. 2”, din 14 noiembrie 1918, semnat Vlad, maior, era împuternicit, „comandant al gardelor naționale române din comitatul Hunedoara”, lt. col. Dumitru Florian cu reședința în Deva, iar adjunct — Virgil Albescu³³. Prin „Ordin de zi nr. 3”, se aproba „constituirea gardei naționale din Țara Bîrsei”, fiind numit în calitate de comandant căpitanul Aurel Ciortea, iar adjunct — căpitanul Iancu Munteanu³⁴. Prin „Ordin de zi” au fost numiți și validați, în zilele următoare, ceilalți comandanți de gărzi la nivel de județe și orașe.

În același timp, comanda supremă s-a preocupat de repartizarea judicioasă a fondului de cadre militare la nivelul întregii Transilvaniei. Dintre ofițerii și subofițerii români care s-au prezentat la Arad, pentru a-și oferi serviciile cauzei naționale, organismul militar central i-a repartizat în ținuturile în care se simțea lipsa acută de personal românesc cu pregătire militară.

Instituția gărzii naționale luase o asemenea extindere încît indicațiile regulamentului, potrivit cărora comandantul gărzilor rurale trebuia să fie un ofițer sau subofițer nu putea fi respectată în mod obiectiv datorită lipsei unui număr atât de mare de cadre care să poată acoperi toate necesitățile. Gazeta „Libertatea” din Orăștie dă ca exemplu în această direcție comuna Jupa, unde sătenii au propus, în lipsă de ofițeri, alegerea ca comandant pe unul „din rîndul gardiștilor”³⁵. În alte comune au fost aleși subofițeri în fruntea gărzii. Cazuri de acest gen, adică de comandanți neofițeri, erau atât de numeroase încît Comanda supremă din Arad a trebuit să găsească o rezolvare a situației. Astfel, prin „Ordin de zi nr. 4” se anunța că, în comunele „în care — în lipsă de ofițeri — au fost numiți de comandanți voluntari sau subofițeri, întrucît aceștia corespund chemării lor, comanda supremă îi va denumi de comandanți; voluntarii vor primi distincțiunile de stegari, iar subofițerii de sergenți majori”³⁶.

Pentru a-și putea îndeplini misiunea, instituția gărzii din Transilvania se cerea să fie și înarmată corespunzător. Înzestrarea cu armament și muniție a gărzilor a constituit o preocupare constantă a Comandei supreme din Arad. Sprijinirea materială a gărzilor era cu atât mai necesară, cu cît — așa cum aprecia Comanda supremă — tot procesul de constituire în gărzi „s-a pornit din nimic. N-am avut bani, n-am avut arme. Neam sărac și despoiat de către stăpîinii noștri unguri de toate

³³ „Românul” din 2/15 noiembrie 1918.

³⁴ *Idem*, din 6/19 noiembrie 1918.

³⁵ „Libertatea” din 1/14 noiembrie 1918.

³⁶ „Românul” din 10/23 noiembrie 1918.

mijloacele apărării, o singură armă ai, dar cea mai tăioasă, care nu cunoaște stavile, invincibila armă a conștiinței naționale... Dar banul acum ne trebuie. El este ca unsoarea care face să nu scirție roțile³⁷.

Consiliul Național Român Central și Comanda supremă a grăzilor naționale n-au ezitat în fața acestor greutăți. Ele au apelat la mase, la înzecirea eforturilor lor în vederea sprijinirii materiale a instituției gărzii. În apelul oficial al Comandei supreme **Către națiunea română** se spunea: „ Am înființat pe teritoriile locuite de români garda națională, ca să putem înfăptui mai ușor idealul sfânt al tuturor românilor... Susținerea acestor garde e necesară. Evenimentele ne-au aflat însă nepregătiți materialicește. Astfel cheltuielilor foarte mari de susținere le putem face față numai cu sprijinul tuturor românilor, pentru că al tuturor e și idealul“. Comanda supremă din Arad își manifesta încrederea în „spiritul de jertfă“ al poporului, precum și speranța „că fiecare român își va face datoria, vrednică de scopul sfânt“³⁸.

Populația românească, indiferent de stare socială, a răspuns cu entuziasm la acțiunea de sprijinire materială și morală a organismului gărzii, în care vedea o pavază pe calea eliberării și unității naționale. Mărturiile vremii atestă vasta mobilizare de forțe pe linia susținerii formațiunilor înarmate ale națiunii. S-au adunat, benevol, fonduri, s-au lansat liste de subscripții publice, la care și-au adus obolul fiecare după posibilități. Ziarul „Libertatea“, la care ne-am mai referit, consemna că populația din Orăștie a hotărît fixarea unei taxe naționale de o coroană pentru fondul de apărare, „dar mulți au jertfit de bunăvoie sume mai mari, încît în cîteva ceasuri s-au adunat 50 000 de coroane“³⁹. În plasa Hălmagiu s-a reușit să se strîngă, „din contribuții voluntare, 26 000 de coroane pentru nevoile gărzii“⁴⁰. Pentru garda națională, locuitorii din Ilia și-au propus să ofere suma de 80 000 de coroane⁴¹. Asemenea pilde de patriotism popular s-au înregistrat pe tot cuprinsul Ardealului. Cea mai consistentă contribuție pentru susținerea gărzii au dat-o țărani. Ei au făcut donații, nu numai în bani, dar și în alimente, vite etc.

Printre cei care au contribuit la fondul de înarmare se întîlnesc și numeroase nume de femei, elevi etc. De altfel, ca întotdeauna, cînd se decidea soarta poporului român, femeile au fost în luptă alături de bărbați. Ani Birtolon, fiica lui Ștefan Cicio-Pop, evocînd acele momente istorice din toamna anului 1918, scria că atunci „femeile și fetele au confecționat mari cantități de însemne tricolore“⁴², atît de necesare pentru organismul gărzii.

Pilde impresionante de patriotism le-au oferit înșiși gardiștii care, în numeroase locuri, au renunțat la salarii. Ziarul „Românul“ a dat ca exemplu garda națională din comuna Seceani (comitatul Timiș), unde

³⁷ „Românul“ din 11/24 noiembrie 1918.

³⁸ *Idem*, din 8/21 noiembrie 1918.

³⁹ „Libertatea“ din 1/14 noiembrie 1918.

⁴⁰ „Aradi Hirlap“ din 10 noiembrie 1918.

⁴¹ „Românul“ din 31 noiembrie/14 decembrie 1918.

⁴² Ani Birtolon, *Neuitatul an 1918 în amintiri*; în „Magazin istoric“ anul XII, nr. 8 (137), august 1978, p. 31.

„gardistii”, fără deosebire, abdic de salarizarea lor, trăind în conștiința marelui interes al națiunii române”. În același timp, cei cu stare din comună s-au obligat „a da mină de ajutor celor săraci ca să poată să-și asigure existența, dându-le grâu și alimente de trai”⁴³. În adunarea populară din Mehadia, ținută la 7 noiembrie 1918, membrii gărzii naționale au hotărât „să servească fără nici o plată. Milă, respectiv ajutor în bani, nu cer nici nu primesc nici de unde”⁴⁴. La adunarea din Mireșul Mare, după ce toți bărbații din comună s-au declarat gardiști, ei au declarat că, după cum au slujit în armata austro-ungară „pentru opt crișari”, și și-au „periclitat viața luptând pentru interese străine, putem servi acum gratuit” pentru apărarea proprie⁴⁵. La fel în comuna Plugova, județul Caraș-Severin, garda alcătuită „din toți bărbații” satului a renunțat la orice simbric⁴⁶. Situații similare au existat și în alte localități (Jupa, Ciceu-Poieni etc.).

Evidențiind acest eroism de masă, președintele Consiliului Național Român Central, Ștefan Cicio-Pop, declara cu deplin temei, în acele zile fierbinți: „Nu avem arme, nu avem mașini puternice de război; arma noastră este tăria neamului românesc”⁴⁷.

Comanda supremă a gărzilor naționale române, acționând ca secție militară a C.N.R.C., îndeplinirea cu devotament numai poruncile primite din partea organismului central politic românesc. Ea a ripostat la orice amestec din afară, ca, de pildă, atunci când ministrul de război ungar a chemat sub arme toți locuitorii, inclusiv din Transilvania, născuți în 1896—1900, „fără deosebire de națiune”. Înțelegându-se primejdia acestui act, s-au luat măsuri energice pentru împiedicarea executării mobilizării. Astfel, Comanda supremă a gărzilor din Arad, prin „Ordin de zi nr. 2, a interzis românilor a da curs apelului făcut la Budapesta. Românii — se stipula în ordin, „și în cazul dacă nu ar fi membri ai gărzii naționale române locale, trebuie reținuți de la recrutare”⁴⁸. Ordinul Comandei supreme a fost receptat de toți românii. Astfel, Sfatul național român din Țara Bîrsei se adresa populației din comitat, dispunând „ca nici un român cinstit să nu deie ascultare acestei chemări la arme. Toți fiii neamului românesc au să facă parte din garda națională română, formată pe teritoriul comunei lor; și prin jurământul depus, sînt supuși numai sfatului național român de care se ține”⁴⁹. În acest mod s-au pronunțat toate consiliile și gărzile române din comitate, ceea ce a făcut ca ordinul de la Budapesta să n-aibă nici un efect în Transilvania.

⁴³ „Românul” din 12/26 noiembrie 1918.

⁴⁴ V. Arimia, *Gărzile naționale în lupta pentru înfăptuirea unității de stat a României*, în „Revista Arhivelor”, nr. 2/1968, p. 158.

⁴⁵ „Românul” din 25 decembrie 1918.

⁴⁶ Arhivele Statului București, Arhiva istorică Centrală, fond C.N.R., Caransebeș, dosar 39/1918, f.1.

⁴⁷ „Românul” din 31 octombrie/13 noiembrie 1918.

⁴⁸ *Idem*, din 4/17 noiembrie 1918.

⁴⁹ „Glasul Ardealului” din 4/17 noiembrie 1918.

Bucurându-se de sprijinul nelimitat al maselor, instituția gărzii a desfășurat o activitate laborioasă pe linia îndeplinirii sarcinilor transmise din partea C.N.R.C., prin intermediul secției sale militare — Comanda supremă din Arad. Printre sarcinile trasate gărzilor de către organismul politic central din Arad era aceea de menținerea unui climat de ordine și liniște, pentru ca națiunea română majoritară din Transilvania să-și poată afirma nestingherit dreptul său la autodeterminare, pentru organizarea noii vieți politice-administrative a acestui străvechi pământ românesc.

Chemările și apelurile Comandei supreme a gărzilor naționale „la liniște”, „la păstrarea ordinii și siguranței personale”, la „apărarea proprietății publice și private”, în afară de faptul că ele erau lozinci proprii ale unei revoluții burghezo-democrate în fața căreia se afla atunci societatea transilvăneană — pentru revoluția socialistă lipseau condițiile obiective și subiective —, ele mai aveau și alte semnificații. În primul rând, înfăptuirea unei opere atât de mari ca aceea a eliberării și unității naționale a românilor avea nevoie de un climat propice ca toate forțele națiunii să fie concentrate în direcția prioritară a realizării lor. În al doilea rând, păstrarea liniștii interne spulbera pretextele ce se puteau invoca de forțele contrarevoluționare externe pentru a interveni cu armatele în Transilvania. Încă în circulara **Spre Orientare**, lansată, în numele Consiliului Național Român Central, la 3 noiembrie 1918, cu privire la crearea consiliilor naționale locale, se atrăgea atenția că în răstimpul dintre revoluție și Congresul de pace „trebuie să fim cu cea mai mare băgare de seamă să nu se ivească astfel de momente (jaf, omor, brutalități) în contra neromânilor, care ar putea servi la bază dușmanilor noștri spre a se încerca să schimbe rolul lor de acuzați în al acuzatorilor”. Și în continuare se specifica: „Toate dușmăniile de natură personală și locală trebuie sistate. Numai celor care au comis crima fățișei calomnii și trădării în contra neamului lor, nu li se poate acorda iertare”⁵⁰.

Această poziție era relevată de către conducătorii mișcării de eliberare națională cu toate prilejurile și la toate nivelele. În cuvântul rostit de Ștefan Cicio-Pop cu ocazia creării Comandei supreme a gărzilor, a solicitat comandanților să aibă o ținută ireproșabilă și să nu provoace răzburări și vărsări de sânge fiindcă poporul român „este demn de libertatea și drepturile cîștigate”⁵¹.

Instruite în acest spirit, gărzile naționale, în activitatea lor de apăratori ai ordinii și siguranței publice, au avut o ținută democratică și umană. Și aceasta, pentru că, ele erau alcătuite cu precădere din țărani și muncitori care cunoșteau starea de spirit a claselor sociale din care făceau parte. Participînd la paza orașelor și comunelor, însăși prezența gărzilor a făcut posibilă instaurarea unui climat de siguranță și încredere în rîndul populației. Gardiștii au fost însă necruțători cu acele elemente ireponsabile care au întreprins furturi sau încercări de dezorganizare a

⁵⁰ Arhivele Statului București, fond C.N.R., Solnoc-Dăbica, dosar 11/1918, f. 1.

⁵¹ „Românul”, din 31 octombrie/12 noiembrie 1918.

noii ordini stabilite de revoluție. Este adevărat că au fost și cazuri când unele gărzi au fost folosite și pentru atenuarea unor acțiuni muncitorești sau țărănești al căror conținut revoluționar era evident. Dar tot atât de adevărat este și faptul că prezența elementului popular în cadrul gărzilor naționale a făcut ca astfel de încercări să eșueze sau în unele locuri gărzi naționale înseși să fie inițiatorii și promotorii unor importante acțiuni revoluționare ori să fraternizeze⁵².

Pentru a da posibilitate, în mod democratic, ca masele populare să-și anunțe doleanțele și să se ia măsuri pentru rezolvarea lor, Comanda supremă din Arad a ordonat că în cadrul gărzilor naționale să se constituie secții juridice, conduse de către un referent justițial. Ele purtau denumirea de secții sau birou de reclamații. Majoritatea acestor reclamații se refereau la neplata ajutoarelor de război.

Tradiționala prietenie dintre masele populare românești și cele aparținând naționalităților conlocuitoare s-a manifestat în acele zile și pe linia colaborării dintre gărziile românești și cele constituite de către maghiari, germani și sârbi. Această colaborare s-a realizat în special în desfășurarea unor acțiuni pentru menținerea liniștei publice, apărarea avutului obștesc și privat, dar și sub alte aspecte, ca repartizarea armamentului, distribuirea ajutoarelor de război etc. În întreaga sa activitate, Comanda supremă a gărzilor a ținut seama de cuvintele lui Ștefan Cicio-Pop, care cerea ofițerilor români: „să fim precauți în organizarea noastră, să nu provocăm, să nu înscenăm vărsări de sânge”, întrucât, spunea el cu un alt prilej adresându-se gardiștilor, „noi vrem înțelegere frățească cu toate popoarele: O vrem și cu poporul maghiar democratizat”⁵³.

Forțele vechi, conservatoare maghiare nu priveau cu ochi buni această colaborare. Ele au încercat, cu sprijinul unor elemente reacționare din afară, de-a compromite legăturile tradiționale de prietenie româno-maghiară, atacând populația românească din unele sate, ca de pildă, la Beliș, Făget, Petriș etc. Aceste acțiuni contrarevoluționare au fost prezentate sub formă de documente de către delegația Consiliului național român central la tratativele de la Arad cu delegația guvernului maghiar condusă de ministrul naționalităților, Oszkar Jászai. Luând cunoștință de cazurile de asasinat comise, ministrul maghiar însuși exprima indignarea sa și cerea contelui Károlyi să ia măsurile necesare pentru a curma comiterea în continuare a unor asemenea acte⁵⁴.

În concepția Comandei supreme a gărzilor naționale, formațiunile populare naționale înarmate trebuiau să utilizeze arma numai în două

⁵² *Unirea Transilvaniei cu România 1918*. Ediția a III-a, revăzută și adăugită, sub redacția Ion Popescu-Puțuri și Augustin Deac, Editura Politică, București, 1978, p. 555. Astfel, în comuna Bia (comitatul Alba Inferioară), unde țărani au atacat „radical domeniul contelui Teleki”, garda națională nu numai că n-a luat măsuri de liniștire a țăranilor revoltați, dar membrii ei au participat direct la acțiunea de desființarea a conacului, de preluare cu forța a bunurilor materiale existente (Arhivele Statului București, Arhiva istorică centrală, fond Consiliul Dirigent, pachet 100, f. 101).

⁵³ „Românul” din 3/16 noiembrie 1918.

⁵⁴ *Unirea Transilvaniei cu România, . . .*, p. 554.

situații extreme: „1) În caz că organele naționale române sînt atacate, 2) în caz de tulburarea ordinii”⁵⁵. S-a făcut, în unele cazuri, uz de armă împotriva trupelor germane ale mareșalului Mackensen, care, în urma ultimatumului guvernului român din 10 noiembrie 1918, potrivit căruia în 24 ore erau obligate să părăsească România — au început retragerea prin Transilvania, unde, după obiceiul practicat dincoace de Carpați, au recurs și aici la jaf și încăerări cu populația.

Deși s-au purtat discuții cu Consiliul Național Român Central cu privire la traseul de retragere prin Transilvania⁵⁶, trupele germane n-au respectat înțelegerea. Dimpotrivă, în retragerea lor haotică prin Transilvania au jefuit, au rechizionat cu forța produsele oamenilor, au împușcat locuitorii, făcînd și dese încercări de a dezarma pe gardiștii români. În această situație, avînd consimțămîntul și concursul Comandei supreme, gărzile naționale situate pe drumurile pe care se retrăgeau trupele germane, au trecut la dezarmarea acelor unități care nu respectau acordul cu C.N.R.C., precum și la confiscarea avutului jefuit pe teritoriile românești. Asemenea acțiuni au avut loc în unele localități din comitatele Brașov, Sibiu, Alba Inferioară, Arad etc.

Activitatea multilaterală și fructuoasă desfășurată de Comanda supremă, sub îndrumarea permanentă a C.N.R.C., s-a concretizat în faptul că, pînă la data convocării Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, marea majoritate a localităților din Transilvania dispuneau de gărzi naționale. Făcînd un amplu bilanț al acestei activități, Comanda supremă a gărzilor naționale române, într-un articol publicat în ziarul „Românul”, sub titlul **Necesități actuale**, constata cu satisfacție că din „toate părțile sosesc rapoarte despre fortificarea noastră politică prin constituiri de consilii naționale și fortificarea militară prin închegarea gardelor naționale. Satele noastre astăzi sînt celule puternice în care pulsează cu putere viața națională. Aceste celule și-au făcut pendintă funcțiunea lor de directivele centrului mișcării: Consiliul Național Român Central, astfel că fire tari conduc și susțin ireproșabila funcțiune și direcția unitară a vieții noastre publice. În perfecțiunea organizării noastre politice și militare vedem prima garanție că Adunarea Națională va împăca toate așteptările și speranțele legate de ea”⁵⁷.

Bazîndu-se pe sprijinul neprețuit al maselor, organizate în consilii și gărzi naționale, președintele C.N.R.C., Ștefan Cicio-Pop și Gheorghe Crișan, ca secretar, au publicat la 20 noiembrie 1918 textul convocării Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia și regulamentul pentru alegerea deputaților adunării plebiscitare. Documentele, cu semnificație istorică hotărîtoare în destinele poporului român, au căpătat, din primul moment, adeziunea unanimă a tuturor românilor, fără deosebire de stare socială sau politică. Ele au fost primite cu entuziasm și bucurie și de către toți românii încadrați în gărzi naționale. Astfel, în articolul **Necesități actuale**, la care ne-am mai referit, publicat în gazeta „Ro-

⁵⁵ Arhivele Statului București, fond C.N.R. Caransebeș, dosar 32, 1918, f. 1—2.

⁵⁶ Ion Clopoțel, *Op. cit.*, p. 70.

⁵⁷ „Românul” din 11, 24 noiembrie 1918.

mânul", Comanda supremă a gărzilor naționale, popularizînd documentele istorice lansate de către C.N.R.C., se arată că, la 1 decembrie 1918, la Alba Iulia, „în cetatea lui Mihai Viteazul”, Marea Adunare Națională va desăvîrși „povestea minunată a neamului: decretarea unirii tuturor românilor pe baza dreptului de liberă dispunere primit de toate neamurile ca cel mai elementar drept al lumii noi”⁵⁸.

Prin acest articol, Comanda supremă a gărzilor naționale indica și sarcinile prioritare care stăteau în fața formațiunilor înarmate după convocarea adunării constituante de la Alba Iulia și pînă la ținerea ei. „Ceasurile mari ce le trăim — se sublinia în articol — nu îndreptățesc pe nimeni să le piardă . . . , ci la muncă productivă cu toții, avînd conștiința și seriozitatea zilelor tari ce ni s-au hărăzit”⁵⁹. Una din sarcinile importante pusă în fața gărzilor era aceea, ca, pînă în preajma Marii Adunări Naționale, „organizarea noastră politică și militară trebuie să fie aproape terminată”⁶⁰. Și, într-adevăr, după 20 noiembrie 1918, procesul de încadrare a românilor în gărzi naționale s-a extins și în ultimele comune, rămase neorganizate. Remarcînd acest proces, ziarul bucureștean „Izbînda” scria că peste tot în Transilvania „s-au format garda națională . . . care cu un devotament și o disciplină de admirat veghează la păstrarea ordinii”⁶¹.

După cum se știe, Regulamentul pentru alegerea deputaților Adunării naționale prevedea că „garda națională urmează să fie reprezentată prin cite un ofițer și un soldat din fiecare secțiune județeană”. Această prevedere a regulamentului a fost amplu popularizată de către Comanda supremă a gărzilor naționale. Astfel, prin „Ordin de zi nr. 5”, ordin publicat în gazeta „Românul” din 10/23 noiembrie 1918, sub titlul **Numirea delegaților pentru Constituanta din Alba Iulia**, se reamintea gardiștilor că, „în urma decisului Consiliului Național Român [Central] fiecare comitat are să trimită 1 ofițer și un soldat, ca reprezentanți ai Gardelor române”. Pornind de la această prevedere, Comanda supremă dispunea că gardiștii aleși vor trebui să participe echipați la Alba Iulia, precizîndu-se și locul întîlnirii: „Comanda gardei naționale din Alba Iulia, în 1 decembrie, la orele 8 a.m.”.

În zilele următoare, Comanda supremă din Arad s-a preocupat atît de organizarea securității adunărilor populare, în cadrul cărora obștea românească își alegea delegații pentru Alba Iulia, cît și de supravegherea respectării regulamentului, în sensul că fiecare județ să fie reprezentat la adunarea constituantă cu cite doi gardiști. Din documente rezultă că toți gardiștii aleși de mase, au primit din partea acestora mandat imperativ ca la Alba Iulia să voteze pentru unirea Transilvaniei cu România „într-un singur stat național român”.

Dar sarcina cea mai importantă în această etapă încredințată Comandei supreme a gărzilor de către C.N.R.C. era aceea de a se ocupa în

⁵⁸ *Ibid.*

⁵⁹ *Ibid.*

⁶⁰ *Ibid.*

⁶¹ „Izbînda” din 12/25 noiembrie 1918.

detaliu de pregătirea securității de desfășurare a Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia. În această direcție, accentul s-a pus pe întărirea consiliului național și a gărzii românești din Alba Iulia, lor revenindu-le „onoarea de a pregăti desfășurarea în cele mai bune condițiuni a Adunării Naționale de la 1 decembrie 1918”⁶². Pentru a mări efectivele gărzilor naționale din acest ținut, Comanda supremă de la Arad a ordonat, încă înainte de convocarea adunării plebiscitare, „formarea legiunilor române”, cu sediul la Alba Iulia. Prin „Ordin de zi nr. 4”, Comanda supremă „a numit” pe căpitanul Florian Medrea ca comandant al Gărzii naționale române de la Alba Iulia⁶³. Comanda supremă trimite, totodată, la Alba Iulia pe căpitanul A. Bogdan pentru a sprijini elaborarea măsurilor de pază și siguranță, preconizate în timpul desfășurării lucrărilor Marii Adunări. În comunicatul **Susținerea ordinii la Adunarea națională constituantă**, semnat de Vlad, maior, comandant și Rimbaș, locotenent, adjutant, și publicat în „Românul” din 10/23 noiembrie 1918, se preciza: „Comanda trupelor pentru susținerea ordinii o preia căpit. Florian Medrea în înțelegere cu căp. A. Bogdan. Gardele din cercurile Alba Iulia, Blaj, Aiud, Abrud, precum și gardele mărginașe cercurilor acestora au să se prezinte în seara zilei de 30 noiembrie în Alba Iulia... Dispoziții speciale dă căpitanul Medrea, prin curieri”.

Consiliul național și Garda națională din Alba Iulia s-au achitat cu cinste de sarcinile primite. În ziua de 24 noiembrie 1918, o delegație a Consiliului național din Alba Iulia a venit la Arad, pentru a discuta cu factorii de conducere centrală de aici planul de acțiune⁶⁴. Planul cuprindea asigurarea circulației, încartiruirea, alimentarea, ordinea și siguranța organizării Adunării Naționale. Au fost instituite găzdi militare române în toate gările, s-au asigurat linia ferată, podurile, tunelele și șoselele din punctele principale. În acest scop au fost concentrați aproximativ 3 000 de soldați numai de pe teritoriul județului Alba.⁶⁵ La aceștia s-au mai adăugat formațiuni militare care au sosit din alte județe, ca, de pildă, din Sibiu și Cluj⁶⁶.

Consiliul Național Român Central a trimis la Alba Iulia delegații ai săi încă din 29 noiembrie pentru a sprijini acțiunea de organizarea adunării și de primire a delegaților⁶⁷. De menționat că, încă cu câteva zile în urmă, s-a hotărât ca, din partea Comandei supreme a găzii naționale române, să participe la Alba Iulia: comandantul (Al. Vlad), adjutantul (R. Rimbaș), referentul de organizare (N. Avramescu), referenții legăturii cu C.N.R.C. (V. Hotăran și Virgil Cernea) și referentul spiritual (V. Debu)⁶⁸.

⁶² Ioan Pleșa, *Formarea și activitatea consiliilor naționale din județul Alba*, în luna noiembrie 1918, în „Apulum” (Alba Iulia), nr. VII, 1969, p. 403.

⁶³ „Românul” din 10/23 noiembrie 1918.

⁶⁴ Vasile Popeangă, *Aradul, centru politic al luptei naționale din perioada dualismului (1867—1918)*, Editura Facla, 1978, p. 272.

⁶⁵ *Unirea Transilvaniei cu România 1918, ...*, p. 609—610.

⁶⁶ *Ibid.*, p. 610.

⁶⁷ Vasile Popeangă, *Op. cit.*, p. 272.

⁶⁸ „Românul” din 10/23 noiembrie 1918.

La 29 noiembrie, cu două zile înainte de ziua adunării, măsurile de pază și de siguranță au fost adoptate și aprobate de către factorii de conducere politici și militari. Potrivit acestora, ordinea în orașul Alba Iulia era asigurată prin puternice pichete de gardiști, repartizate pe sectoare. Clădirea adunării constituante era înconjurată cu trei cordoane de avanposturi. Cîmpia, locul de adunare a mulțimii, era înconjurată la mari distanțe de un cordon de soldați, prin care nu se putea trece decât în grupuri compacte după localități ori avînd legitimații speciale. Asigurarea circulației se făcea tot prin cordoane armate; la intrări și încrucișări de drumuri indicațiile erau date de către ofițeri și subofițeri. S-a mai asigurat și organizat un serviciu sanitar în oraș și pe cîmpia unde se ținea adunarea poporului. S-au luat măsuri și în vederea plecării mulțimii după adunare⁶⁹. În aceeași zi, s-au dus tratative cu reprezentanți ai trupelor germane în retragere, care, pentru zilele de 30 noiembrie și 1 decembrie, își planificaseră a încartirui o divizie în Alba Iulia. S-a stabilit ca trecerea și staționarea trupelor germane în oraș să fie aminată pentru ziua de 3 decembrie”.⁷⁰

Măsurile de asigurare a ordinii și securității în orașul Alba Iulia și în împrejurimile sale au fost pe cît de sobre, pe atît de eficiente. Întrebat de către un corespondent maghiar de presă asupra festivităților de la Alba Iulia, maiorul Alexandru Vlad, aflat în fruntea Comandei supreme a gărzilor naționale române a răspuns: „Pentru parăzi somptuoase, pentru atingerea unor efecte exterioare nu avem suficiente mijloace. De altfel, nici nu sîntem adepții parăzilor. Acum nu trăim vremuri ca oamenii să se delecteze în jocuri de artificii și în serbări fastuoase”⁷¹.

La 1 decembrie s-au adunat la Alba Iulia, pe **Cîmpul lui Horea**, peste 100 000 de oameni, muncitori, țărani, intelectuali, meseriași, veniți să consfințească actul legitim, obiectiv și progresist de încheiere a procesului de formare a statului național român unitar. Între cei 1228 de delegați ai cercurilor electorale, ai organizațiilor politice și instituțiilor românești de pe cuprinsul Transilvaniei, se aflau și reprezentanți ai gărzii naționale din toate județele ardelenene.

Adunarea de la 1 decembrie 1918 a adoptat istorica **„Declarație de la Alba Iulia”**, prin care s-a proclamat „Unirea Transilvaniei și Banatului cu România pentru toate veacurile”.

Încă la începutul lucrărilor Marii Adunări Naționale, după ce Ștefan Cicio-Pop a trecut în revistă activitatea depusă de Consiliul Național Român Central în serviciul cauzei naționale, și-a depus mandatul, întrucît din acel moment suverană era Adunarea Constituantă. Cu aceasta și-a încheiat activitatea și Comanda supremă a gărzilor naționale române, care a acționat ca secție militară a C.N.R.C.

Deși perioada în care a funcționat Comanda supremă a gărzilor din Arad a fost relativ scurtă, ea și-a justificat pe deplin rolul pentru

⁶⁹ *Unirea Transilvaniei cu România 1918*, ..., p. 610.

⁷⁰ Ion Pleșa, *Op. cit.*, p. 407.

⁷¹ „Aradi Hirlep” din 28 noiembrie 1918. Cf. *Unirea Transilvaniei cu România 1918*, ..., p. 612.

care a fost creată, de a contribui la îndeplinirea sarcinilor impuse de lupta întregului nostru popor pentru făurirea statului național unitar român.

LA FORMATION DU COMMANDEMENT SUPRÊME DES GARDES NATIONALES ROUMAINES ARADOISES ET SON RÔLE DANS L'UNION DE LA TRANSYLVANIE AVEC LA ROUMANIE

(Résumé)

En poursuivant le contexte historique dans lequel a été crée le commandement suprême des gardes nationales roumaines transylvaines de même que ses tâches et ses attributions, l'auteur de cet étude présente et analyse l'activité de cet organisme politique de la perspective de trois directions la continuation de l'organisation des gardes militaires dans les localités où ces gardes n'existaient pas; l'élection des délégués pour l'Assemblée Nationale Roumaine, l'adoption des mesures pour maintenir l'ordre et la sureté pour que l'Assemblée Nationale puisse se tenir dans les meilleures conditions.

Agissant comme une section militaire du C.N.R.C. le commandement suprême des gardes d'Arad a contribué à l'accomplissement des tâches imposées par la lutte pour forger l'état national unitaire roumain.

ION HORAȚIU CRIȘAN

Cu privire la localitățile din Dacia înainte de cucerirea romană sau din preajma acesteia singura sursă de informare mai amplă o constituie lucrarea lui Ptolemeu intitulată **Îndreptar Geografic**¹. După cum se știe, geograful și astronomul grec din Alexandria la alcătuirea lucrării sale s-a folosit de surse mai vechi și în special de harta lui Marinus din Tyr (sec. II î.e.n.) căreia i-a adus completări impuse de cercetările astronomice pe care își baza întreaga operă². În ce privește Dacia, hotarele indicate de Ptolemeu depășesc pe cele ale provinciei romane și sînt menționate localități care, cu siguranță, nu mai existau după ce împăratul Traian va întemeia o nouă provincie la nordul Dunării. Așa este, de ex. Sarmizegetusa Basileion, capitala regelui Decebal care a fost distrusă cu ocazia celor două războaie și a încetat a mai fi locuită³. În ce privește diversele localități înscrise pe harta lui Ptolemeu trebuie spus că de fiecare dată el indică coordonatele geografice însă datorită cifrei prea mici a circumferinței pămîntului calculată de el acestea sînt greșite. De multe ori măsurătorile nu sînt rezultatul observațiilor astronomice proprii dînd astfel un grad și mai mare de probabilitate. Așa se face că identificarea celor 44 de orașe dacice ce figurează la Ptolemeu ridică numeroase probleme în cazul aceluia care nu ne sînt atestate și de alte documente scrise. Mai ușor este cu orașele romane înscrise în itinerariile imperiale de mai tirziu și localizate cu certitudine pe baza descoperirilor întîmplătoare ori a săpăturilor arheologice sistematice care au scos la lumină, pe lîngă alte vestigii și inscripții cu numele localităților respective. Cînd lipsesc documentele scrise, identificarea localităților din harta lui Ptolemeu se poate face numai cu un anumit grad de probabilitate.

Enumerînd orașele Daciei, Ptolemeu menționează în extremul vest, spre Tisa mijlocie o **davă** și anume Ziridava (Ζιριδαβα) căreia îi indică drept coordonate geografice: 45°30' latitudine și 46°20' longitudine⁴. Zi-

¹ Claudus Ptolemeus, *Geographia*, ed. Carolus Müller, Paris, 1883; *Ptolemy's Mapos of Northern Europe*, Copenhagen, 1917.

² Pentru *Geographia* lui Ptolemeu vezi *Real-encyclopädic der Klassischen Altertumswissenschaft*, Kubitschek, X, 2061—2100; Honigman, XIV, 1767—1796; Gisinger, suppl. IV, 654—670; F. Lammert, XXIII, 2, 1952, 1788—1858.

³ V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București, 1926, p. 248—255; I. I. Russu, în „Anuarul Institutului de istorie națională”, Cluj, 1946—47, p. 398—403; Al. Vulpe, în „Studii Clasice”, VI, 1964, p. 233—246.

⁴ Ptolemeu, *Geographia*, III, 8, 4.

ridava este pomenită numai de Ptolemeu și lipsește din itinerariile imperiale romane ca „Tabula Peutingeriana” sau „Geograful din Ravena”. Așezările pe care dacii le numesc în limba lor **dava** iar Ptolemeu le numește **polis** (oraș) sînt importante centre de producție, economice și comerciale unde pe lângă produsele proprii se vindeau și diverse mărfuri străine. În același timp **davele** sînt centre politice și militare, sedii ale unor formațiuni politice. Ele îndeplinesc și funcția de centre religioase și se găsesc întotdeauna într-o zonă intens populată. **Davele** daco-getice pot fi comparate ca funcționalitate cu bine cunoscutele **oppida** din lumea celtică⁵.

Analizînd datele furnizate de Ptolemeu, Vasile Pârvan, în ce privește Ziridava spune că numele este „bun getic” și o localizează, firește ipotetic, în hotarul com. Cenad, jud. Timiș, pe malul stîng al Mureșului⁶. Identificarea propusă de Pârvan se baza pe numeroasele descoperiri arheologice făcute întimplător la Cenad. Încă la 1868 cu ocazia construirii bisericii noi se descoperiseră cărămizi romane, unele cu ștampila legiunii a XIII Gemina⁷, un fragment de sarcofag, o piatră cu inscripție fragmentară⁸ și un denar de la Faustina. Tot de aici se menționează mai tîrziu, apărute cu ocazia diferitelor lucrări edilitare, alte materiale arheologice romane: greutăți, olane, monede de la împărații Claudius II Gothicul, Aurelian, Probus și Constantius, fragmente ceramice, capitele de coloane, fibule etc. Fără să se fi întreprins săpături arheologice sistematice se presupune că la Cenad a existat o așezare romană cu caracter, în special militar ce avea, probabil, misiunea de a supraveghea transportul pe Mureș. Singurele materiale dacice pe care le cunoaștem de la Cenad sînt cîteva fragmente ceramice păstrate în Muzeul Banatului din Timișoara⁹ care nu justifică existența aici a unei așezări importante de tip **dava**.

O astfel de așezare însă a fost descoperită și în parte dezvelită pe calea săpăturilor sistematice, în punctul numit de localnici „Șanțul mare” din hotarul com. Pecica, jud. Arad. Este vorba de un promontoriu, un tell, situat pe malul drept al Mureșului, în imediata apropiere a râului, ce a fost locuit încă din eneolitic, orizontul cu torți pastilate¹⁰. Săpăturile au început aici încă din 1898—1900, au fost continuate apoi în 1901—1902, 1910—1911, 1923—1924 și 1943¹¹. Toate acestea au avut drept scop principal dezvelirea bogatei și importante așezări din epoca

⁵ I. H. Crișan, *Le caractères des établissements oppidans chez les Daco-Getes*, în „Thracis” III, Serdicae, 1974, p. 179—183; idem, *Burebista și epoca sa*, Ed. a II-a, București, 1977, p. 320—339.

⁶ V. Pârvan, *Op. cit.*, p. 260.

⁷ CIL, III, 1629, 1018, 8065²⁰.

⁸ CIL, III, 6272.

⁹ Pentru descoperirile de la Cenad, vezi *Repertoriul Arheologic al României*, jud. Timiș (în curs de publicare).

¹⁰ P. Roman, în „Dacia” NS, XV, 1971, p. 85 și urm.

¹¹ Pentru istoricul cercetărilor vezi monografia noastră *Ziridava*, Arad, 1978, capitolul redactat de E. Dörner.

bronzului care a dat numele unei întregi culturi¹². Cu ocazia diferitelor săpături au fost descoperite și numeroase vestigii dacice cărora nu le-a fost acordată atenția cuvenită. Pentru lămurirea acestora am reluat săpăturile în anul 1960, pe care le-am continuat apoi timp de 4 ani¹³.

Rezultatul cel mai important al săpăturilor noastre îl constituie, fără îndoială, descoperirea unei bogate și importante așezări dacice ce începe, aproximativ, la sfârșitul secolului al IV-lea î.e.n. și care va dura fără întrerupere pînă la începutul secolului al II-lea e.n. Perioada de maximă înflorire a acesteia se datează în secolul I î.e.n., în epoca lui Burebista.

Importantul centru dacic de la Pecica este precedat de o bogată așezare din epoca bronzului. Pentru așezarea din epoca bronzului M. Roska stabilise existența a 16 nivele de locuire. Or, săpăturile noastre au dovedit că este vorba de un număr cu mult mai redus și că, în multe cazuri, ceea ce Roska considerase un nivel separat nu reprezintă de fapt decît o refacere a unor vetre de foc. Au fost stabilite astfel opt nivele de locuire din epoca bronzului.

Studierea materialelor provenite din săpăturile noastre au adus importante precizări în legătură cu evoluția **culturii Periam-Pecica sau cultura Mureș** cum este denumită aceasta în ultima vreme¹⁴. Astfel a putut fi determinată o perioadă de tranziție de la faza Periam la faza Pecica, corespunzătoare nivelului IV.

O problemă importantă ce a putut fi clarificată de asemenea pe baza săpăturilor noastre care au avut drept rezultat recoltarea unui bogat material, în special ceramic cu numeroase vase de diferite dimensiuni, mijlocii sau mari, a fost aceea a sfârșitului așezării din epoca bronzului. S-a putut stabili că bogata așezare din epoca bronzului de pe tell-ul de la Pacica care în anumite perioade s-a extins și în afara acestuia a durat pînă în faza bronz D, din cronologia lui P. Reinecke, aceasta pe baza obiectelor de bronz și canelarea tot mai accentuată a ceramicii. Deci, așezarea din epoca bronzului de aici durează o foarte lungă perioadă de timp ajungînd pînă la sfârșitul epocii bronzului. S-a putut stabili de asemenea că la formarea Hallstatt-ului există o puternică contribuție locală¹⁵.

În ceea ce privește așezarea dacică de la Pecica, chiar dacă nu putem preciza cu destulă exactitate perimetrul pe care ea se extinde, putem spune însă că a avut două faze și că încă de la început se compunea din două părți. O parte fortificată, ce constituie acropola și o

¹² M. Roșka, în „Dolgozatok”, Cluj III, 1912, p. 1—73; D. Popescu, *Die frühe und mittlere Bronzezeit in Siebenbürgen*, București, 1944, I. H. Crișan, în „Enzyklopädisches Handbuch zur Frühgeschichte Europas”, 2, Praha, 1969, p. 1009 și articolul nostru din *Repertoriul arheologic al României, jud. Arad* (în curs de publicare) cu toată bibliografia.

¹³ Vezi monografia citată în nota 10.

¹⁴ T. Soroceanu, în „PZ”, 50, 1975, p. 164—178; Idem, în „Dacia”, N.S., XXI, 1977, p. 55 și urm.

¹⁵ *Ibidem*.

alta, situată în imediata apropiere, ce constituie așezarea deschisă și care se întinde pe o suprafață de câteva hectare.

Acropola așezării o constituie un promontoriu înconjurat de un enorm șanț de apărare în bună parte natural (un braț mort al Mureșului) care a fost, foarte probabil, amenajat încă în epoca bronzului. În perioada dacică acropola a fost întărită, după cât se pare, cel puțin pe laturile prevăzute cu șanț și de o puternică fortificație de lemn. Pe acropolă locuințele sînt toate de suprafață, spre deosebire de cele din așezarea deschisă care sînt adîncite în pămînt și au un inventar cu mult mai sărăcăcios.

Tot pe acropolă au fost descoperite edificii ale unor ateliere și ale unor clădiri de utilitate publică, probabil sanctuare. Unul dintre acestea este de formă rotundă¹⁶ iar cel de al doilea patruleter prevăzut cu o absidă. Cele două sanctuare descoperite la Pecica se înscriu între dovezile care demonstrează existența unei arhitecturi dacice proprii de nivel superior rezultată și din asimilarea unor influențe străine ce au fost preluate, prelucrate și adaptate cerințelor proprii cum s-a întîmplat și în alte numeroase domenii. Arhitectura civilă și religioasă se va perpetua și pe parcursul epocilor următoare și va putea fi surprinsă, elemente ale ei, în arhitectura românească de mai tîrziu¹⁷.

Cele două edificii de cult demonstrează că pe lîngă alte funcțiuni așezarea dacică de la „Șanțul Mare” a fost și un important centru religios. Nota esențială însă rămîne cea legată de producție: un important centru de producție și de desfacere a mărfurilor. Pe lîngă produsele atelierelor proprii aici se desfăceau și mărfuri străine venite de pe diferite meridiane ale lumii.

Dintre atelierele descoperite pe acropola așezării dacice de la Pecica o importanță deosebită cu implicații istorice majore deține un atelier în care se lucrau bijuterii descoperit în suprafața A.

Lucrarea minunatelor podoabe de argint de către meșterii daci în ateliere cum, este cel de la Pecica, dovedește înaltul grad tehnic la care aceștia ajunseseră și dimensionează civilizația dacică. Asemenea tezaure, ce cuprind podoabe lucrate, poate, chiar în atelierul de la Pecica, s-au găsit pe teritoriul actualului județ Arad. Astfel, la Dezna în apropiere de locul numit „Cetate” încă în secolul trecut s-a descoperit un tezaur dacic de argint din care se menționează: o fibulă, patru fragmente de fibule, un fragment dintr-un lanț și o monedă dacică¹⁸. Un alt tezaur, care pe lîngă drahme din Apollonia conținea și podoabe dacice de argint, s-a descoperit, întîmplător, în 1850, pe teritoriul satului Gura-văii, com. Pleșcuța¹⁹. Tot întîmplător s-a descoperit și tezaurul de la Moroda care pe lîngă monede republicane romane și din Apollonia mai conținea o brățară de argint și trei fragmente dintr-o altă brățară²⁰.

¹⁶ I. H. Crișan, în „Acta M.N.”, III, 1966, p. 91—101.

¹⁷ Arh. D. Antonescu, în „Arhitectura”, nr. 5, 1977, p. 65.

¹⁸ K. Horedt, în „Dacia”, N.S., XVII, 1973, p. 154, cu bibliografia mai veche.

¹⁹ *Ibidem*, p. 132.

²⁰ *Ibidem*.

Spuneam că atelierul bijutierului de la Pecica descoperit în suprafața A prezintă o importanță deosebită. Din inventarul acestuia pe lângă numeroase unelte făcea parte o ștanță pentru bătut monede dacice scyphate aparținând tipului Toc-Chereluș ce se datează între ± 150 î.e.n. și ± 80 î.e.n.²¹. Este bine știut faptul că monedele dacice atât din prima serie cât și din a doua sînt emise de formațiunile politice dacice din zonă și că aria de răspîndire a acestora delimitează și teritoriul lor, depășindu-l doar în puține cazuri.

Aria de răspîndire a monedelor de tip- Toc-Chereluș cuprinde o zonă situată între Mureș, Munții Apuseni și cursul inferior al Crișului Alb și al Crișului Negru iar spre apus ajunge pînă în valea Tisei. Centrul formațiunii politice dacice a cărei forță economică și politică se evidențiază prin emiterea de monedă proprie a fost, fără îndoială, la „Șantul Mare” din hotarul comunei Pecica fapt dovedit de ștanța descoperită în cadrul atelierului despre care a fost vorba. Așadar, așezarea de la „Șantul Mare” a fost centrul tribului dacic ce locuia în Cîmpia Aradului. ce se dovedește a fi fost un trib sau o uniune de triburi puternică.

Faptul că monedele dacice emise în așezarea de care ne ocupăm își încep existența abia la mijlocul secolului al II-lea î.e.n. nu înseamnă că importanța așezare dacică de aici a devenit centrul unei formațiuni politice abia în această vreme. Numeroasele descoperiri făcute pe acropolă sau în așezarea deschisă stau mărturie cu privire la prosperitatea și importanța deosebită a așezării dacice de aici încă de la începutul ei. Aceeași prosperitate economică se evidențiază pentru întreaga zonă arădeană prin numeroasele tezaure monetare, scoase la suprafață în Cîmpia Aradului de-a lungul timpului. Numai pe teritoriul actualului județ Arad au fost descoperite 26 de tezaure ce se datează începînd cu secolul al III-lea î.e.n. și pînă în secolul I î.e.n. Printre acestea se înscrie și cel mai mare depozit de monede dacice cunoscut pînă acum de pe întreg perimetrul lumii daco-getice. Este vorba despre tezaurul de la Șilindia, descoperit întîmplător în anul 1967 care conținea peste 800 de tetradrahme de argint ce se datează în secolul al II-lea î.e.n.²².

Pe lângă monedele dacice în tezaurele descoperite pe teritoriul județului Arad figurează drahme emise de orașele Dyrrachium și Apollonia, tetradrahme din insula Thasos, tetradrahme ale lui Alexandru cel Mare, Lyssimach, Seleucos I și, în sfîrșit, monede republicane romane. La monedele cuprinse în tezaure vin să se adauge cele găsite în mod izolat în cadrul așezărilor.

În Cîmpia Aradului, pe lângă tezaure au mai fost descoperite și așezări situate mai cu seamă în zona de dealuri înalte ce închid Cîmpia Aradului spre est, la limita vestică a Munților Apuseni.

Una dintre acestea a fost descoperită pe teritoriul satului Berindia (com. Buteni) în punctul numit „Șindrioara”. Este vorba de platoul superior al unui promontoriu cu o excelentă poziție strategică, cu posi-

²¹ C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, București, 1973, p. 294, 311.

²² E. Chirilă, N. Chidioșan, I. Ordentlich, N. Kiss, *Der Münzhort von Șilindia*, Oradea, 1972.

bilități de supraveghere a întregii zone de răsărit a Țării Zărandului. Ea închidea accesul dinspre răsărit în depresiunea Brad. Din vârful platoului superior al cetății de la Berindia se putea supraveghea cu ușurință o întinsă zonă din valea Crișului Alb.

În cazul cetății de la Berindia pantele abrupte ale promontoriului constituiau o bună apărare naturală. La aceasta se va fi adăugat și o fortificație de lemn amplasată la marginile platoului superior, fără ca ea să mai poată fi reparată cu ocazia săpăturilor sistematice întreprinse aici. Săpăturile au dus la descoperirea unor locuințe de suprafață și adâncite în pământ, din inventarul cărora făceau parte ceramica dacică lucrată cu mâna sau la roată, unelte de fier, piese de bronz, fibule, ornamente de car de tradiție celtică și fragmente dintr-un coif de paradă ce a aparținut unei căpetenii dacice. Vestigiile descoperite cu ocazia săpăturilor sistematice de la Berindia se datează începând cu secolul al II-lea î.e.n. pînă în sec. II e.n.²³.

O altă cetate dacică situată pe aceeași, linie în zona piemontană a masivului Moma-Codru, pe versantul sud-vestic al acestuia, a fost descoperită în hotarul satului Clit, com. Hășmaș. Ea este situată sub vârful Pleș, pe platoul superior al promontoriului pe care localnicii îl numesc „Gurețul Negrilor”. Locul de legătură al platoului cu restul reliefului este barat printr-un șanț ce se adaugă fortificării naturale rezultate din pantele abrupte ale promontoriului.

Descoperirile făcute la Clit cu ocazia săpăturilor sistematice constau din ceramică dacică lucrată cu mâna sau la roată, unelte și arme de fier, podoabe etc. Au fost descoperiți și doi denari republicani de argint ce se datează în secolul I î.e.n. Pe baza tuturor acestor vestigii s-a ajuns la concluzia că cetățuia de la Clit începe în secolul I î.e.n. și va dura pînă la începutul secolului al II-lea e.n. cînd va fi distrusă și părăsită cu ocazia răboaielor daco-romane²⁴.

Pe aceeași linie, continuînd spre nord și închizînd înspre vest accesul în zona depresionară dintre Moma-Codru și Munții Bihorului se pare că a existat, pe teritoriul localității Șoimi, jud. Bihor o altă fortificație dacică încă necercetată²⁵.

La Vărădia în punctul numit semnificativ „Cetate”, un promontoriu cu o bună apărare naturală și excelentă poziție strategică, pe platoul superior al acestuia și pe panta de vest, a fost cercetată, prin săpături sistematice, o așezare dacică fortificată în cea mai mare parte natural. Ea începe în secolul I î.e.n și durează pînă la sfîrșitul secolului I e.n. sau mai degrabă pînă la începutul veacului următor²⁶.

Pe lîngă așezările fortificate, în Cîmpia Aradului au fost identificate, dar numai în puține cazuri cercetate sistematic, un număr de 19 așezări dacice la: Arad, Călugăreni, Cicir, Cladova, Comănești, Conop,

²³ S. Dumitrașcu, în „Crisia”, 1972, p. 125—127.

²⁴ *Ibidem*, p. 127—128.

²⁵ *Ibidem*, p. 129.

²⁶ M. Zdroba, M. Barbu, în „Dacia”, N.S., XVI, 1972, p. 355, nr. 164; XVII, 1973, p. 395, nr. 116, XIX, 1975, p. 305, nr. 198.

Covășinț, Cuvin, Felnac, Groșeni, Ignești, Livada, Rădești, Răpsig, Săvirșin, Șeitin, Șiclău, Vladimirescu și Zerindu Mic²⁷. Este neîndoielnic faptul că numărul acestor așezări dacice din zona Aradului va spori odată cu intensificarea cercetărilor.

Pe baza celor arătate se poate formula concluzia că întreaga zonă cuprinsă spre sud între Mureș, cursurile inferioare ale Crișului Alb și Negru spre nord, Tisa spre vest și Munții Apuseni spre răsărit a fost intens locuită de daci începînd cu secolul al IV-lea î.e.n. pînă la începutul secolului al II-lea e.n. În toată această zonă nu s-a descoperit pînă acum o așezare dacică de proporții care să corespundă mai plenar conceptului de **dava** decît cea de la „Șanțul Mare” din hotarul comunei Pecica, jud. Arad care poate fi identificată cu maximum de probabilitate cu Ziridava menționată în opera geografului Caludius Ptolemeu. Fără îndoială însă că deplina certitudine n-o poate oferi decît un text scris în care să fie menționat numele importantei așezări. Se mai cuvine adăugat faptul că în așezarea de la „Șanțul Mare” s-a emis monedă dacică, proprie, între ± 150 și ± 80 î.e.n. ceea ce vine să întărească și mai mult identificarea pe care am făcut-o. Ziridava, situată pe **tell-ul** de la „Șanțul Mare” din hotarul comunei Pecica a constituit, fără îndoială, centrul dacilor din zona Aradului pînă la începutul secolului al II-lea e.n. cînd va fi distrusă, după toate probabilitățile, de romani, iar locuitorii ei vor fi obligați să se mute în altă parte. Distrugerea de care vorbeam s-a evidențiat pregnant cu ocazia săpăturilor noastre. Întreaga așezare a fost mistuită de un puternic incendiu iar clădirile dărîmate. Locuirea a încetat și promontoriul n-a mai fost folosit decît abia în sec. XII—XIII cînd aici a fost amplasată necropola unei așezări situată în apropiere.

Se punea întrebarea dacă după distrugerea Ziridavei la începutul secolului al II-lea e.n., viața dacilor din zona Aradului, situată la nord de Mureș și neinclusă între fruntariile provinciei Dacia, a continuat sau nu. Săpăturile pe care le-am făcut în două așezări situate în imediata apropiere a Mureșului, la nord de acesta, în perimetrul actualului municipiu Arad, la Cicir, com. Vladimirescu și în punctul Ceala au dovedit cu prisosință că viața dacilor din zona Aradului a continuat și după ce Ziridava a fost distrusă și evacuată, sub influențe din ce în ce mai active ale Imperiului roman, ale cărui hotare s-au statornicit pentru o vreme pe Mureș. Dovezi despre această continuitate au mai fost descoperite și în alte numeroase așezări, necropole ori descoperiri izolate. Este posibil ca o zonă din imediata apropiere a Mureșului să fi fost îndeaproape supravegheată de către autoritățile romane.

În ceea ce privește cele două așezări dacice ce se datează după secolul al II-lea e.n. pe care le-am cercetat pe baza săpăturilor sistematice, cea de la Cicir și Arad — Ceala²⁸, prima dintre ele este întinsă, cu locuințe adîncite în pămînt și cu un inventar relativ bogat. Pe baza acestuia așezarea se datează în intervalul de timp cuprins între secolul

²⁷ Pentru toate acestea *Repertoriul arheologic al României*, sub voce.

²⁸ I. H. Crișan, în „Apulum”, VII/1, 1968, p. 241 și urm.

al II-lea și al III-lea e.n. Cea de a doua așezare, cea de la Arad — Ceala, se datează în secolul al IV-lea e.n., mai ales în a doua jumătate a acestui veac. Faptul este dovedit, printre altele, de o monedă emisă de împăratul Valens care a fost descoperită cu ocazia săpăturilor noastre. La Arad-Ceala s-a dezvelit și un cuptor pentru ars ceramică în ale cărui produse se evidențiază pregnante influențe romane.

În așezarea de la Cicir, pe lângă monede romane, în fiecare locuință s-a descoperit ceramică romană chiar din categoria de lux (**terra sigillata**). Se mai cuvin menționate formele de vase romane și tehnica împrumutată de olarii daci de la Cicir.

Dacii din zona Aradului vor participa activ la refacerea unității lumii daco-getice de după anul 275 când, în timpul lui Aurelian, autoritățile romane și armata se vor retrage din teritoriile intracarpatică. O parte a lor vor pătrunde pe teritoriul fostei provincii romane Dacia întemeiată de împăratul Traian²⁹. Cei rămași în vechile lor așezări vor fi antrenaji în procesul general al lumii daco-getice.

Săpăturile care au dus la dezvelirea Ziridavei și studiul materialelor descoperite au contribuit în largă măsură la elucidarea unor probleme majore din istoria veche a acestor meleaguri, integrate organic în toate marile evenimente ale istoriei românești. Dar, nu este vorba numai de istoria zonei arădene. Ele au reușit să-și aducă aportul, uneori substanțial, la o mai bună și aprofundată cunoaștere a civilizației daco-getice în ansamblul său și în dublul aspect: material și spiritual.

Ziridava se înscrie printre cele mai bogate și reprezentative așezări de tip **dava** din spațiul intracarpatic al Daciei, putînd fi comparată cu marile așezări dacice de la Popești, Poiana, Răcățau sau Brad. Din păcate săpăturile pe care le-am efectuat au avut ca obiectiv numai necropola, iar în așezarea deschisă, din imediata apropiere, au fost trasate doar două mici secțiuni. Iată de ce nu putem spune că au fost rezolvate toate problemele legate de importanța așezare dacică de la Pecica. Rămîne pe seama viitoarelor cercetări dezvelirea unei părți cît mai mari din vasta așezare deschisă.

Dar, rezultatele obținute pe baza săpăturilor efectuate pînă acum îndreptătesc identificarea mării așezări dacice de la „Șanțul Mare” cu Ziridava pomenită în textul lui Ptolemeu. Ținînd seama de faptul că la redactarea operei sale, el s-a inspirat dintr-un izvor mai vechi decît vremea în care a trăit, în 1978 s-au împlinit 2000 de ani de atestare documentară a Ziridavei, eveniment ce s-a sărbătorit după cuviință de urmașii dacilor, de românii de azi, a căror vatră strămoșească a fost statornicită aici încă la pragul dintre cel de al III-lea și al II-lea mileniu î.e.n. și din care de atunci și pînă astăzi, pe strămoșii lor și pe ei nimic și nimeni nu i-a putut clinti. În același timp s-a sărbătorit 950 de ani de atestare documentară a orașului Arad și 60 de ani de la Marea Unire, împlinirea visului de totdeauna al întregii suflări românești la care Aradul și-a adus o contribuție de seamă.

²⁹ N. Vlăssă, în „SCIV”, 16, 3, 1965, p. 501—519.

(Résumé)

A la suite des fouilles amples effectuées par l'auteur au point „le Grand Fossé” des limites de la commune Pecica, département Arad affirme que ce riche et grand habitat dace découvert ici peut être identifié avec Ziridava que Ptolémeu, dans son ouvrage „Guide géographique” mentionne parmi les 44 villes de la Dace, en la situant à l'extrême ouest du pays, vers Tisa moyenne ayant comme coordonnées 45°30 latitude et 46°20 longitude.

Au „Grand Fossé” on a découvert un habitat dace formé d'une partie fortifiée, l'acrôpole, et un large établissement ouvert.

Ce centre important de Pecica est précédé par un riche habitat de l'époque du bronze.

Parmi les édifices découverts sur l'acrôpole dace on remarque deux sanctuaires: l'un circulaire et l'autre rectangulaire ayant l'abside et aussi un atelier où l'on fabriquait des bijoux et on émettait des monnaies daces du type Toc-Chereluş de la deuxième phase du centre de fabrication de la monnaie (± 150 și ± 80 a.n.è.). On a gardé la plupart des outils de l'atelier.

A partir de ces monnaies on a pu établir que Ziridava a constitué un centre des Daces de la plaine d'Arad, zone qui s'étend entre Mureş, les Montagnes de l'ouest et le cours inférieur du Crişul Alb et Crişul Negru et vers l'ouest jusque dans la vallée de Tisa.

Dans cette zone on a découvert 26 trésors de monnaies ou de bijoux qu'on date à partir du III-ème siècle a.n.è. jusqu'au I-er siècle a.n.è.

C'est toujours ici qu'on a découvert d'autres habitats fortifiés de dimensions plus réduites ou beaucoup d'habitats daces ouverts, les uns étant recherchés par des fouilles archéologiques systématiques.

Ziridava a été détruite au début du II-ème siècle n.è. probablement par les Romains, et la population a été obligée de déménager autre part.

La continuité d'existence dace dans la zone est prouvée par les habitats de Cicir, commune Vladimirescu (II—III-ème s.n.è.) et Arad-Ceala (IV-ème siècle n.è.) recherchés par l'auteur par des fouilles systématiques.

CONFLUENȚE CULTURALE ÎN PRIMUL EV MEDIU ROMÂNESC ȘI SPAȚIUL ARĂDEAN

RĂZVAN THEODORESCU

Cu ani în urmă, reflectînd la unele trăsături majore ale genezei civilizației vechi a românilor, ajungeam la încheierea că, alături de Dobrogea, le-a fost dat regiunilor bănățene ca și celor dinspre Crișuri să marcheze, într-un chip ce nu poate să nu atragă luarea aminte a istoricului, un aspect major al existenței românești din toate timpurile la Carpați și la Dunăre: este vorba de capacitatea de receptare, de selecție, de superioară sinteză a tot ceea ce a însemnat, în fiecare vîrstă a istoriei naționale, rodnicul contact cu alte zone de civilizație europeană și universală.

Că din întregul pămînt românesc de Miazăzi—Apus, ținuturile scăldate nemijlocit de Mureșul de Jos — și prin aceasta am numit în primul rînd spațiul arădean —, ținuturi cu un specific inconfundabil între spațiul timișan și cel bihorean, au fost la rîndu-le printre cele mai active, mai dinamice, mai deschise contactelor în epoca pînă mai ieri de tot obscură a începuturilor poporului român și a civilizației sale; că pe căile artei și pe cele ale folclorului, în sfera instrucției și în aceea a credințelor de la cumpăna primului mileniu cu mileniul nostru, aici s-au înregistrat forme exemplare pentru largă și adîncă europenitate a culturii românești, iată o încheiere ce se impune istoricului care se apleacă, secol după secol, asupra întregii deveniri a acestui colț de țară din vremea imediat premergătoare etnogenezei românești pînă în aceea a cnezilor români bănățeni și mureșeni contemporani și aflați în legătură cu Basarabii întemeietori ai Țării Românești de la Miazăzi de Carpați. Și va mai constata istoricul culturii scrutînd primul ev mediu românesc că aici, în cîmpia română de Apus, la Mureșul de Jos, cel ce lega Europa centrală și panonică de inima Transilvaniei, ca și sud-estul european de cursul Tisei, erau unite zone de cultură extrem de diferite, între care civilizația noastră s-a născut și a înflorit, precum aceea bizantino-balcanică și aceea romanico-gotică a Occidentului; tocmai de aceea, probabil, confluentele culturale au fost mai bogate ca oriunde, din cel de al VI-lea secol, ce deschide epoca premedievală pînă în cel de al XIV-lea ce închide primul ev mediu, putînd fi consemnate, ca nicăieri cu atîta claritate în spațiul carpato-dunărean, forme de cultură locală ce îmbinau creator fondul autohton de veche tradiție protoistorică dacică și de clasicitate provincială romană, cu zestrea celor mai prestigioase arii de civilizație europeană din care a fost selectat ceea ce era trebuincios

oamenilor locului, ilustrând atât de adevăratele vorbe pe care Nicolae Iorga le scria într-un volumaş dedicat Vestului românesc, în chiar anul tragiciei sale dispariții: „...adică [...] dezvoltarea neîntreruptă a unei vieți de caracter dacic [...] la început, roman pe urmă, apoi romanic, în sfârșit românesc, oricare ar fi fost amestecul cu națiuni străine de-a lungul a peste două mii de ani” (**Observații și probleme bănățene**, București, 1940, p. 5).

Semnificativ, acest șir de fapte culturale poate fi deschis tocmai la nivelul artizanatului folcloric, al acelei creații populare ce a dat miez întregii culturi românești și care domina existența și creația oamenilor primului mileniu în istoria noastră și în aceea a întregului continent; iar semnificația este sporită de faptul că acest artizanat — atunci când îl exemplificăm cu decorul cunoscutelor tipare pentru podoabe găsite la Felnac și datate la începutul celei de a doua părți a amintitului mileniu — ne așează în fața unui repertoriu de motive răspândite prin Bizanț, avînd o sorginte elenistică și romană (este cazul palmetei), pătrunse la nivel folcloric în Imperiu și „extra fines Imperii”, în repertoriul meșteșugarilor locali din așa numita „epocă avarică” a Banatului și a Transilvaniei, așa cum este el ilustrat de piese similare sau înrudite din părțile Odorheiului, la Corund, în cele ale Sighișoarei, la Dumbrăveni, pe celălalt curs, superior, al Mureșului, la Bandul de Cîmpie, iar dincolo de Carpați, în cel al făurarilor populari din Moldova și din Muntenia aceluiași secole, al VI-lea și al VII-lea.

Era această lume romanică și apoi românească, trăind la un nivel cultural asemănător cu cel al locuitorilor Europei de mijloc și de răsărit, cu șefi locali și cu fortificații de pămînt și lemn precum aceea cercetată de arheologii arădeni, de la Vladimirescu, din secolele IX—X, semănînd cu atîtea cetăți transilvane din prima epocă a evului mediu carpatodunărean, cu altele de la răsărit și de la sud de Carpați, tocmai lumea pe care o va evoca textul mai tîrziu al lui Anonymus, ca și stilul unor vase bănățene de metal prețios de o fabuloasă bogăție, o lume adînc ancorată în tradițiile locului, dar și legată de Bizanțul și de sudul dunărean, unde — spre a ne referi la momente în care ținutul Aradului era direct angrenat într-una sau alla dintre stăpînirile feudale de aici — Menumurut de pe Crișuri îl socotea pe basileul de pe Bosfor ca singurul său „dominus”, unde Ahtum, stăpînind pînă la Mureș, pare a se fi îndreptat, nu o dată, pe tărîmul politicii dar și pe acel spiritului, răspunzînd desigur unor, de noi încă neștiute dar certe, orientări tradiționale, la nivel popular ale romanicilor nord-dunăreni.

Ce altceva ar putea evoca asemenea legături, dar și splendoarea aulică a unor cîrmuitori din vestul românesc, mai bine decît cele peste 20 de recipiente de aur la care am făcut deja aluzie, păstrate azi într-un mare muzeu european, la Viena, găsite acum aproape două secole la Sinicolaul Mare, nu departe de Mureș și de acea „Mureșană”, „Morisena Urbs” a textului medieval, care este Cenadul, unde stătuse Ahtum și unde stăpînise și Glad. În atmosfera celui de al X-lea veac, a unor evenimente marcate de lupta pentru libertatea acestei părți de țară — comemorate de noi astăzi —, atunci cînd maghiarii arpadieni vor începe să

pătrundă în Transilvania (și îi știm în zona Mureșului prin descoperirile de la Arad chiar sau de la Șeitin), fiind încă un conglomerat nomad de triburi păgine în care amestecul fino-ugric și cel turc era încă o realitate, în care mirajul Bizanțului și influența vechilor creștini romanici aici întilniți și de multe secole aflați în aria de civilizație a aceleiași Bizanț au avut un rol de prim ordin, când Bizanțul sau sfera sa balcanică își aveau ecouri directe prin emisarii spirituali ajunși de la Vidin la Cenad și de la Ohrida în părțile timișene, când Ahtum îmbrățișa semnificativ confesiunea acestei prestigioase arii de civilizație, care era și cea a românilor de aci — „secundum ritum Graecorum”, spune limpede izvorul —, elementele decorative bizantine pătrunse între motivele de o bogăție nemaiîntilnită în acea vreme în întreaga toarectică europeană, la cupele, la paterile, la cănile de aur de la Sînicolaul Mare (cruci și inscripții în limba greacă) sau cele pătrunse prin filieră bizantină dintr-un și mai vechi orizont stilistic și tehnic, cel greco-roman, din care vin, pe suprafața acelorași vase, centauri și hipocampi, palmete și medalioane, nu sînt altceva decît completarea, în sfera artelor vizuale, a unei atmosfere culturale pe care începem să o presimțim tot mai mult. Era de fapt atmosfera unor confluente culturale pe care în secolul al XI-lea încă ne-o dezvăluie realitățile bănățene ale timpului lui Gerardus de Sagredo, episcopul de neam venețian ce patrona la Cenad un învățămînt medieval cu oameni cultivați („viri literati”), și „magisteri” precum Waltherius, și unde se făcea inițierea în așa-numitele „arte liberale”, mai exact spus în gramatică și în muzică — desigur muzica gregoriană a Occidentului catolic —, într-un mediu etnic și de civilizație în care — fapt rar la acel moment în orice colț al continentului —, alături de limba vernaculară, aceea a românilor majoritari, se vorbeau cele trei limbi de cultură ale Europei anului 1000, latina clericilor benedictini și mai tîrziu a cancelariei capitlului arădean — cu un rol juridic și cultural atît de însemnat în evul mediu —, greaca misionarilor din Bizanț și în fine, slava sud-dunărenilor ce-și vor fi găsit adăpost în Banat după prăbușirea primului stat al Bulgariei medievale.

Și din nou, la sfîrșitul secolului al XII-lea și în prima parte a celui următor, înaintea pustiitoarei invazii tătare, încă fragmentar cunoscuta istorie a culturii românești ne oferă aci, pe malurile Mureșului, una dintre cele mai relevante dovezi ale existenței unui mediu cultural de înaltă factură, de vreme ce știm că în abia înființata, la 1179, mănăstire cisterciană de la Igrîș veneau din îndepărtata Burgundie franceză, de la Pontigny, manuscrise de teologie și scolastică medievală, scrieri ale lui Augustinus și Grigore din Nazianz, ale lui Yves de Chartres și Anselme de Canterbury, dar și fragmente din scrierile unor iluștri reprezentanți ai literelor romane, Cicero și Seneca, Quintilian și Suetonius. Faptul că într-un asemenea așezămînt de la Mureșul de Jos — și acesta va fi fost, probabil, climatul cultural și în alte comunități amintite în secolele XII—XIII în jurul Aradului, la Hodoș și Bizere — erau citite operele celor mai importanți scriitori ai antichității și evului mediu latin ne dă măsura impresionantei deschideri culturale a acestei lumi în care, precum iarăși la Igrîș, formele arhitecturii romanice apusene erau adaptate

(o știm grație unor vechi cercetări arheologice), unor cerințe locale, construindu-se în modesta cărămidă întilnită în toate construcțiile romanice ale cîmpiei românești de Apus, sau în care circulau produse meșteșugărești din Europa centrală, precum recipientul antropomorf (aquamanilla) de la Chișineu-Criș, de la sfîrșitul secolului al XII-lea, indicînd legături culturale nu numai la nivelul literaturii celei mai înalte dar și al artizanatului celui mai mărunț, între zonele mureșene și Occident.

Dar pătrunderea formelor apusene în civilizația Banatului secolelor XI, XII și XIII nu a putut să stăvilească tradiționala orientare a autohtonilor spre lumea de la Miazăzi, cu care ținutul dintre Dunăre și Mureș a fost legat din antichitatea clasică și dinainte încă. Le-a fost dat cercetărilor sistematice recente, făcute în cel mai însemnat așezămint de cultură veche românească din zona arădeană — mă refer la mănăstirea Hodoș-Bodrog —, să dovedească peremptoriu, prin planul de arhitectură scos la iveală și databil, cred, în epoca din jurul anului 1400, faptul că acest centru de civilizație căruia în evul mediu, și în epoca modernă încă, cultura arădeană și națională îi datorează nu puțin, făcea parte în secolele XIV și XV dintr-o arie de artă și spiritualitate românească în care, ca și în Oltenia la Vodița și la Cozia, ca și în Moldova la Siret, erau prelungite creator forme ale artei și ale spiritualității sud-dunărene a căror soartă era pecetluită definitiv, tocmai atunci, de cucerirea turcească. Planul triconc de la Hodoș-Bodrog — ca și cel, recent relevat, și el databil către 1400, al bisericii Adormirii din Lipova —, cu analogii în Serbia Nemanizilor, dar și cu legături, potrivit tradiției locale, în Muntenia lui Basarab „Întemeietorul” —, indica pe planul arhitecturii, asemenea relații, după cum cel dintîi, prin analogie cu situația din Oltenia și Moldova ne pune în fața unui fenomen cultural românesc de impresionantă unitate. El era cu atît mai semnificativ aci, pe malul Mureșului de Jos, într-o epocă precum a doua jumătate a secolului al XIV-lea, cînd regalitatea maghiară angevină și papalitatea de la Avignon inaugurau unul dintre cele mai grave momente de persecuție confesională a românilor ortodocși din Banat și Transilvania și în care doar prin ctitoriri — sau mai bine zis, în cazul Hodoș-Bodrogului — prin rectitoriri ale unor așezăminte de cultură și spiritualitate românească, se putea rezista, moral și material, opresorului. Desigur, exemplele ar putea fi înmulțite în sensul conturării unei unități culturale remarcabile între românii mureșeni și între ceilalți români bănățeni și transilvăneni, între ei și co-singeenii lor de dincolo de Carpați, așa cum o dovedește după secolul al XIV-lea și pînă către cel de al XVIII-lea circulația manuscriselor, stilul picturii murale, tipologia artei populare, sau în sensul înregistrării unor confluente culturale permanente în aceste părți ale Banatului unde cultura românească va întilni rînd pe rînd elemente de cultură sud-dunăreană sîrbească, islamică-otomană, baroc-occidentală.

Dacă mi-am limitat abordarea la momentul începuturilor medievale — acolo unde, sînt convins, colegii noștri specialiști din aceste părți de țară, urmărind destinele istorice ale cîmpiei române de apus, vor stăruii, cu știința și devotamentul ce li-l cunosc demult, în luminarea unor colțuri încă puțin știute sau de tot ascunse, mergînd de la cercetarea arheo-

logică a ruinei romanice de la Vladimirescu pînă la cea a urmelor Igrîşului și Cenadului, de la căutarea celei mai vechi așezări medievale de la Hodoș-Bodrog la investigarea altor monumente de pe Mureșul inferior —, rațiunea nu a impus-o, nici sfera specialității pe care o am. Căci îmi pare că nimic nu pune mai mult, mai bine și mai generos în lumină, dintre veacurile istoriei arădene, acel spirit de sinteză culturală care a fost specific permanent culturii românești, între Orient și Occident, aici ca și în întregul spațiu carpato-dunărean, decît o face vremea primului ev medieval, atunci cînd românii de pe aceste meleaguri de la marginea de Apus a țării, conviețuind cu cei ce au venit să le stea alături din alte orizonturi geografice, dar luptînd aprig cu cei ce le-au amenințat independența și construcția culturală, s-au afirmat pentru prima oară în istorie, la dimensiunile unei autentice sinteze europene. O sinteză pe care de fiecare dată sîntem datori a o pune în lumină, a o înțelege, a înțelege de fapt prin ea umanitatea românească de astăzi.

CONFLUENCES CULTURELLES AU PREMIER MOYEN ÂGE ROUMAIN ET L'ESPACE ARADOIS.

(Résumé)

L'étude se propose l'encadrement du territoire d'Arad dans le développement général de la civilisation matérielle et spirituelle roumaine au IV—XIV-ème siècle.

Les aspects liés au territoire d'Arad sont analysés dans leur liaison directe avec les grands changements de l'espace roumain en les encadrant en même temps dans l'ensemble de la civilisation humaine du Danube inférieur.

ASPECTE ALE SISTEMATIZĂRII TERITORIULUI ȘI MODERNIZĂRII CENTRELOR URBANE ȘI RURALE ALE JUDEȚULUI ARAD; PERSPECTIVELE DE DEZVOLTARE ALE ACESTORA PÎNĂ ÎN ANUL 1990.

LIVIU DERBAN

Alături de întregul nostru popor, oamenii muncii din județul Arad — români, maghiari, germani și de alte naționalități — văd în actul unirii de la 1 decembrie 1918, în unirea Transilvaniei cu România, împlinirea aspirațiilor și luptei de veacuri ale poporului român pentru eliberare națională și dreptate socială, rezultatul voinței ferme a maselor populare, a tuturor forțelor înaintate ale vremii, pentru făurirea statului național unitar român.

Aniversarea acestui eveniment constituie pentru poporul nostru, nu numai comemorarea evenimentelor sărbătorite ci și un prilej de amplificare a energiilor creatoare ale poporului, consacrate înfăptuirii neabătute a istoricelor hotărâri ale Congresului al XI-lea al Partidului, precum și a Programului suplimentar de dezvoltare economico-socială a țării în perioada 1976—1980 adoptat de Conferința Națională a Partidului Comunist Român.

Tema pe care doresc să o abordez cu acest prilej se referă la unele aspecte ale sistematizării teritoriului și modernizării centrelor urbane și orașelor din județul nostru, perspectiva ce se deschide acestora, în lumina programului aprobat de Conferința Națională a Partidului.

Abordarea unei asemenea teme, așa de generoase în contextul sărbătoririi unirii, ne face să reträim principalele etape parcurse care au împlinirile și desigur minusurile pe care majoritatea dintre noi le cunosc, dar mai ales să prospectăm viitorul pe care-l vrem mai luminos, mai fericit și care prin acțiunile și gândurile noastre să jaloneze programul de măsuri pentru viitorii ani.

Dezvoltarea județului nostru a localităților sale în contextul dezvoltării întregii țări așa cum rezultă din hotărârile Congresului al XI-lea, ale Conferinței Naționale, are la bază o puternică dezvoltare a industriei, care se realizează atît prin obiective noi, dar mai ales prin valorificarea mai deplină a resurselor existente în fiecare unitate economică. Este semnificativ în acest sens faptul că în prezent sînt condiții ca în 1980 să depășim cu cca 3 miliarde lei producția prevăzută inițial pentru acest an, îndeplinind sarcina trasată de Secretarul general al partidului tovarășul Nicolae Ceaușescu.

Acest lucru este posibil mai ales prin dezvoltarea unor centre industriale noi ca: Lipova, Chişineu Criş, Ineu, care cunosc ritmuri între 2,2—3,5 ori faţă de media pe judeţ de numai 1,6 ori.

Prospectând în continuare viitorul mai apropiat propunerile pentru cincinalul 1981—1985, fac ca anul 1985 să ne permită să realizăm o producţie industrială de 2 ori mai mare decât cea din 1978.

În prezent studiem posibilităţile suplimentare de amplasare a unor obiective industriale în toate comunele judeţului pentru a permanetiza forţa de muncă şi pentru a valorifica mai ales resursele existente în fiecare din aceste localităţi.

O atenţie deosebită se acordă dezvoltării industriale a municipiului care şi în continuare deţine ponderea producţiei industriale a judeţului.

Dacă platforma industrială Nord, cea mai mare platformă din judeţ s-a dezvoltat şi se dezvoltă în continuare pe ramurile tradiţionale: construcţii de maşini, industria lemnului şi industria uşoară; se poate afirma cu certitudine că în noua platformă industrială Nord-Vest se vor realiza comasat în etapele 1978—1982 obiective importante ale industriei alimentare ca: Fabrica de zahăr, Fabrica de bere, Fabrica de pâine, Abatorul de animale mari, Abatorul de palmipede şi altele.

Dezvoltări importante au fost prevăzute şi pentru platforma combinatului chimic, unde realizarea etapei a II-a şi a III-a de dezvoltare va ridica judeţul nostru în rândurile judeţelor cu o industrie chimică puternic dezvoltată.

Dezvoltarea economico-socială a judeţului nu poate fi desprinsă de aspectele demografice ce se manifestă atît pe ansamblu cît şi în fiecare din localităţile sale.

Dacă se analizează problema populaţiei judeţului, ca element determinant al dezvoltării, trebuie să menţionăm faptul că după datele ultimului recensămint avem un număr de 512 327 locuitori faţă de 480 mii în 1965.

Concomitent cu creşterea numărului absolut al populaţiei au intervenit mutaţii calitative în rândurile acesteia, scăzînd rapid populaţia rurală de la 61 % în 1965, la numai 49,2 % în 1977 — în paralel crescînd populaţia urbană la 50,8 %, respectiv la 259 mii locuitori.

Această importantă mutaţie subliniază dezvoltarea susţinută a agriculturii, care conduce la eliberarea unei importante forţe de muncă, la crearea suplimentară a unor noi locuri de muncă în localităţile judeţului ca urmare a dezvoltării industriei şi a prestaţiilor de servicii.

Aprofundînd aceste aspecte prin prisma ponderii populaţiei ocupate vom desprinde concluzia că populaţia ocupată în industrie a crescut de la 20,3 % în 1965 la 31,1 % în 1975, fiind superioară mediei pe ţară care este de 30,6 %. Creşteri importante s-au înregistrat şi în alte ramuri astfel: transporturi de la 3,8 % la 4,6 %, gospodăria comunală şi construcţii locuinţe de la 1,7 % la 4,1 %, etc.

Deşi s-au obţinut aceste succese nu putem afirma că am făcut totul pentru dezvoltarea echilibrată şi armonioasă a tuturor localităţi-

lor și zonelor județului nostru. Astfel, avem comune ca Pecica și Sîntana cu populații în jur de 15 mii locuitori, superioară orașelor existente, în care nu se realizează dezvoltările preconizate, iar zone ca Valea Crișurilor și a Mureșului sînt încă lipsite de industrie care să ocupe forța de muncă disponibilă. Rămîne ca această sarcină să fie rezolvată în viitorul cincinal în care se preconizează creșteri de aproape 10 ori a producției la Sîntana, Pecica, Gurahonț, de 14 ori la Șebiș, de 15 ori la Chișineu-Criș, de 90 de ori la Curtici, față de 1975.

Cerințele sistematizării teritoriului, a localităților județului impun organelor de decizie preocupări sporite pentru asigurarea unui echilibru între dezvoltarea economică și cea social-culturală și gospodărească a acestora pentru satisfacerea nevoilor populației.

Doresc să amintesc cîteva din realizările obținute și perspectiva pe care o avem pentru perioada următoare.

În perioada 1968—1975 s-au realizat 12 219 apartamente iar în actualul cincinal sînt prevăzute peste 16 000, cifră care va fi cu mult depășită în perioada anilor 1981—1985 cînd ne vom apropia de cifra de 30 000 apartamente. În aceste cifre nu sînt cuprinse locuințele din mediul rural și urban realizate în regie de cetățeni, care se ridică la peste 5 000 case de locuit. Aș dori să subliniez faptul că în următorii ani vom construi cca. 50 % din locuințe în orașele și comunele județului în majoritate cu spații comerciale la parter, ceea ce va ridica aspectul edilitar al acestora. O deosebită importanță se va acorda finalizării acțiunii de restructurare și conturare a viitoarelor centre civice din toate orașele județului.

Subliniem de asemeni faptul că în acest cincinal am realizat obiective social-culturale de o deosebită importanță din care aș aminti: sala de sport cu 2 000 locuri, modernul magazin „Ziridava“ cu o suprafață de peste 9 000 mp, că urmează a fi date în folosință o casă de cultură, spitalul cu 700 locuri și un bazin acoperit.

Aș evidenția de asemenea acțiunea de sistematizare a zonei centrale a municipiului în paralel cu modernizarea spațiilor comerciale, restaurarea clădirilor valoroase din punct de vedere al arhitecturii, finalizarea circulației din zona centrală care include și nodul de circulație din piața Podgoria, modernizarea intrărilor în oraș: de la Nădlac, Timișoara și spre București.

O atenție deosebită s-a acordat dezvoltării bazei tehnico-edilitare a localităților. Astfel, dacă la sfîrșitul anului 1975 rețeaua de apă era de 230,4 km în anul 1980 se v-a ajunge la 296,9 km iar în anul 1985 la 580 km.

O creștere substanțială va cunoaște și rețeaua de canalizare. Față de 174,6 km rețea, cît exista în 1975 în anul 1980 se va ajunge la 252,9 km iar în anul 1985 la cca. 403 km.

O atenție deosebită s-a acordat și se va acorda tinerei generații prin construirea a peste 300 săli de clasă, 2 000 locuri în grădinițe, 1 000 locuri în creșe, dublîndu-se numărul de locuri în căminele de nefamiliști.

Pentru îmbunătățirea asistenței sanitare se vor realiza în acest cincinal 1 000 de paturi, iar în cincinalul 1981—1985 peste 2 000, inclusiv trei policlinici noi.

În acțiunea de sistematizare o atenție sporită a fost acordată modernizării rețelei de drumuri publice. Ca urmare, din totalul de 2 238 km drumuri, la finele anului 1977 avem asfaltate și modernizate 823 km față de numai 282 km cât era la începutul anului 1966.

Pentru realizarea obiectivelor propuse după aprobarea viitorului plan cincinal, se vor reactualiza toate schițele de sistematizare a localităților, detaliilor de sistematizare pentru platformele industriale și centrele civice, prin care se vor stabili liniile directoare de dezvoltare pentru etapele viitoare. Se va acorda o deosebită atenție îmbunătățirii cadrului arhitectural al localităților, promovării formelor tradiționale specifice, îmbinării utilului cu frumosul în condițiile de maximă eficiență, acordându-se fiecărei localități o personalitate proprie.

În cele de mai sus, am evidențiat cîteva din rezultatele și preocupările Comitetului Executiv al Consiliului Popular al județului Arad în domeniul dezvoltării și sistematizării localităților județului nostru, fără a avea pretenția că am reușit, să abordez întreaga problematică a acestui vast domeniu de activitate.

În încheiere aș dori ca odată cu sentimentele de înaltă cinstită a actului Unirii Transilvaniei cu România, realizat acum șase decenii, să exprim hotărîrea fermă a tuturor organelor locale ale puterii și administrației de stat, de a transpune în viață sarcinile rezultate din chemarea adoptată la recenta Plenară a Consiliului Național al Frontului Unității Socialiste, privind perfecționarea conducerii vieții economice și sociale, adîncirea democrației socialiste și atragerea participării nemijlocite a maselor la dezvoltarea treburilor de stat și obștești pe plan local, astfel ca Aradul, străveche vatră strămoșească, să devină din ce în ce mai tînăr, mai frumos și mai prosper.

ASPECTS DE LA SYSTÉMATISATION DU TERRITOIRE ET DE MODERNISATION
DES CENTRES URBAINS ET RURAUX DU DÉPARTEMENT ARAD;
LES PERSPECTIVES DE DÉVELOPPEMENT DE CES CENTRES
JUSQU'EN 1990

(Résumé)

En partant des décisions du XI-ème Congrès et de la Conférence Nationale du P.C.R. de décembre 1978, l'étude fait la précision que les localités du département Arad vont connaître un processus intense de systématisation et modernisation. Cette chose va être possible ayant en vue lessuccès obtenus dans tous les domaines de la vie sociale et dans la dynamique de la population.

L'auteur énumère les principales réalisations économiques, sociales du département ayant des conséquences sur la systématisation et modernisation des centres urbains et ruraux et précise que les demandes de la systématisation du territoire, des localités du département imposent aux organes de décision des préoccupations multiples pour assurer un équilibre entre le développement économique et celui social-culturel.

DIN AMINTIRILE UNUI PARTICIPANT LA UNIREA DE LA 1 DECEMBRIE 1918

NICOLAE VALEA

Adunarea de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918 a constituit momentul celei mai mari participări a națiunii române la făurirea destinului său istoric.

La acele înălțătoare clipe de istorie a fost prezent și Ineul, prin reprezentanții săi constituiți într-o delegație din 22 de persoane, din care delegație am făcut și eu parte.

Îmi stau vii, și acum, în minte și inimă toate momentele legate de acele neuitate zile istorice. Așa de pildă, îmi amintesc, cum imediat după eșecul tratativelor româno-maghiare de la Arad am participat la ședința ținută în casa lui Ștefan Cicio-Pop unde s-au hotărât problemele legate de organizarea și desfășurarea adunării de la Alba Iulia. Potrivit celor stabilite și în urma convocării Adunării Naționale, publicată în ziarul „Românul” din Arad, am așteptat ziua în care urma să plecăm spre Alba Iulia.

Ineul și în acele memorabile zile, din toamna anului 1918, a fost angajat, ca și în veacurile trecute, la făurirea istoriei noastre românești.

După constituirea delegației Ineului, am plecat spre Arad și de aci după o noapte cu steagul sfânt al gărzilor marinarilor de la Pola am plecat spre Alba Iulia. Mi-amintesc cum acest steag l-am înfășurat în jurul corpului sub cămașă și mă bucur că astăzi tricolorul românesc îlfiie liber, cu mândrie și respect, în întreaga lume.

În gările de pînă la Alba Iulia am văzut și am simțit freamătul și mișcarea adîncă a poporului, a locuitorilor satelor respective stăpîniți de dorința arzătoare de înfăptuire a unirii Transilvaniei cu România. Călătorind cu trenul în condiții destul de grele, am ajuns în seara zilei de 30 noiembrie la Alba Iulia. În gară am fost așteptați și îndrumați apoi spre locurile de cazare. Ne număram între cei dintîi sosiți la Alba Iulia. Mîine zi, adică la 1 Decembrie, am luat parte la istorica adunare ținută pe cîmpul lui Horea din cetatea Albei-Iulii.

Au rămas și vor rămîne în inimă, ca de altfel a tuturor participanților, neșterse, clipele de nespūsă bucurie și emoție ce ne-au cuprins pe toți la auzul declarării pentru veșnicie a unirii Transilvaniei cu România.

O mare de oameni, din toate colțurile Transilvaniei, din Ardeal, din Banat și Crișana, din Maramureș și-a unit vocile și bucuria, care era

fără margini, în hore și cîntece patriotice menite să slăvească acea zi istorică, și o dată cu ea întreaga noastră istorie.

Ne-am reîntors la Arad și de aci apoi la Ineu cu bucuria și fericea trăirii momentului unirii Transilvaniei cu România, a realizării unuia din cele mai scumpe visuri ale poporului nostru. La fel ca și la plecarea noastră spre Alba Iulia, ineoanii și locuitorii din satele din jur, Bocsig, Șicula ș.a. cu steaguri și cu fanfare ne-au întâmpinat la sosire în gara Ineu de unde apoi am mers prin toată comuna de atunci, manifestînd și cîntînd de bucurie toată noaptea.

Se vede și se înțelege limpede și din aceste manifestări cum că hotărîrile adoptate la Alba Iulia reprezentau năzuințele întregului popor, care, prin reprezentanții săi cei mai aleși, și-a rostit voința de unire pentru totdeauna. La cei peste 80 de ani ai mei îmi îndrept gîndul cu adîncă cinstire către toate generațiile de înaintași, către întreg poporul român, care cu bărbăție și curaj dar și cu sacrificii a știut să-și făurească propria sa istorie.

Totodată trăiesc adîncă mulțumire sufletească pentru faptul că realizările socialiste obținute de întregul nostru popor, condus cu multă înțelepciune și chibzuință de partidul nostru drag, în frunte cu secretarul său general tovarășul Nicolae Ceaușescu, sînt tot atîtea împliniri ale idealurilor de progres, de libertate și dreptate proclamate acum 60 de ani la Alba Iulia. Astăzi Ineul, dintr-un sat mic cu ulițe pline de praf vara și de noroi iarna, a devenit un oraș frumos cu străzi asfaltate cu blocuri, școli, casă de cultură și cinematograf. Astăzi s-au împlinit toate gîndurile noastre de-acum 60 de ani, cînd s-a unit Transilvania cu România act istoric în care Aradul a avut un rol deosebit de important, rol pe care l-a avut Blajul la începutul redeșteptării noastre și care l-a făcut pe marele nostru poet Mihai Eminescu să exclame cînd l-a văzut prima dată: „Te salut Romă mică”. Așa a ajuns Aradul în 1918 — o adevărată „Romă mare” spre care se îndreptau gîndurile și năzuințele tuturor românilor înainte de mărețul act al Unirii.

AUS DEN ERINNERUNGEN EINES TEILNEHMERS
AN DER NATIONALVERSAMMLUNG VON ALBA-IULIA

(Zusammenfassung)

Der Verfasser der Erinnerungen beschwört mit grosser Einfühlungsgabe die wichtigsten Momente im Zusammenhang mit seiner Teilnahme an dem bedeutenden geschichtlichen Ereignis vom 1. Dezember 1918. Es wird die allgemeine Lage der rumänischen Bevölkerung um diesen Zeitpunkt geschildert, sowie Daten aufgezählt über die Art und Weise wie die Vereinigung Transilvaniens mit Rumänien von den Dorfbewohnern aus der Zone Ineu, im Arader Bezirk, empfangen wurde.

PARTICIPAREA OAMENILOR MUNCII DE NAȚIONALITATE MAGHIARĂ ȘI GERMANĂ LA ÎNTREAGA VIAȚĂ ECONOMICĂ, SOCIALĂ ȘI POLITICĂ A JUDEȚULUI ARAD

KOCSIK IOSIF — REINGRUBER PETRU

Edificarea socialismului în țara noastră este rezultatul activității comune al oamenilor muncii români și al celor aparținând naționalităților conlocuitoare, care transpun în viață cu un puternic elan patriotic hotărârile Congresului al XI-lea și ale Conferinței Naționale pentru înfăptuirea neabătută a dezvoltării într-un ritm înalt a întregii noastre societăți, pentru ridicarea bunăstării materiale și spirituale a întregului nostru popor.

Prin activitatea și rezultatele sale, județul Arad constituie o participantă demnă în realizarea ascensiunii poporului nostru spre noi culmi ale progresului și civilizației. Municipiul Arad, comunele și satele din județul nostru se prezintă ca un vast șantier economic și social, unde alături de obiectivele economice, instituții, locuințe se construiește o viață nouă, se formează și se perfecționează relații noi între membrii societății. Oamenii în neîntrerupta lor devenire se depășesc pe ei înșiși, ridicându-se la nivelul omului nou — la nivelul comunistului.

Chipul județului, identic cu sine și mereu altul, înmănușiază într-un tot armonios trecutul glorios, prezentul tumultos și viitorul luminos, spre care ne conduce P.C.R.

Populația de naționalitate maghiară și germană din județul Arad își unește eforturile cu descendenții dacilor, popor liber într-o patrie liberă, pentru a transforma cantitățile acumulate de-a lungul secolelor într-o nouă calitate în toate domeniile vieții economico-sociale, participând nemijlocit la măreața operă a întregului nostru popor, la făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate și la înaintarea scumpei lor patrii, România socialistă, spre era comunismului.

Mărețele realizări dobândite în anii construcției socialiste sînt rodul activității unite, al eforturilor comune ale oamenilor muncii români, maghiari, germani și de alte naționalități, producători, proprietari și beneficiari deopotrivă ai bunurilor materiale și spirituale create.

Realizările obținute de colectivele de muncă din industrie, agricultură, comerț și alte domenii de activitate din județ sînt realizări ale tuturor locuitorilor județului. Participarea oamenilor muncii ai naționalităților conlocuitoare se înscrie ca o componentă integrantă în tumultoasa efervescență a efortului general al poporului nostru, confundîndu-se cu ea, păstrînd specificul național cu un conținut socialist patriotic.

Conviețuirea îndelungată, viața și activitatea comună au permis și au generat relații de frăție în muncă, în creația materială și spirituală, de participare unită la toate realizările obținute în județul Arad. Astfel, în majoritatea covârșitoare a unităților economice — I.V.A., U.T.A., Strungul, C.P.L. etc. sînt prezenți și oamenii muncii de naționalitate maghiară și germană, care, într-o deplină unitate, umăr la umăr cu confrății lor români, sîrbi și slovaci înfăptuiesc neabătut politica partidului în vederea construirii societății socialiste multilaterale. Acolo, unde s-a hotărît permanent soarta producției, au devenit eroi ai muncii socialiste Nagy Josif de la I.V.A., Kőmives Anton de la C.A.P. „Avîntul” Pecica și Szanda Antal Vincze de la C.A.P. Dorobanți, și prin contribuția lor directă la munca productivă și-au creat renume binemeritate o serie de ingineri, proiectanți și alți lucrători.

Consiliile oamenilor muncii de naționalitate maghiară și germană, importante foruri democratice, oferă cadrul corespunzător de organizare al participării directe și nemijlocite ale populației maghiare și germane la rezolvarea problemelor generale, cît și celor specifice.

Comitetul județean de partid conduce și îndrumă cu înțelegere și adîncă omenie, activitatea consiliilor județene ale oamenilor muncii de naționalitate maghiară și germană, care sînt în permanență preocupate să rezolve toate problemele cetățenilor în spiritul eticii și echității socialiste, toate acțiunile lor asigurînd formarea și obiectivarea conștiinței egalității depline a tuturor oamenilor. „Noi realizăm în socialism — a arătat tovarășul Nicolae Ceaușescu, Secretar general al P.C.R., Președintele R.S.R. în Cuvîntarea la Plenara comună a consiliilor oamenilor muncii de naționalitate maghiară și germană din martie 1978 — alte principii de egalitate, alte principii de etică și echitate, bazate pe muncă prietenie, solidaritate și ajutorul reciproc.” Această nouă egalitate, noul umanism revoluționar principial și real din țara noastră, grija deosebită a conducătorului partidului și statului nostru pentru rezolvarea dreaptă a tuturor problemelor ce se ivesc în activitatea de zi cu zi, determină pe toți acei care vorbesc o altă limbă decît cea română, dar gîndesc și trăiesc în chip comunist, să se unească tot mai strîns în jurul partidului, să se integreze activ în marea familie socialistă din țara noastră.

Statutul identic al oamenilor muncii de naționalitate maghiară și germană cu oamenii muncii români, faptul că sînt proprietari nemijlociți ai mijloacelor de producție, producători și beneficiari ai valorilor spirituale și materiale îi determină să muncească cu dăruire și abnegație la locul de muncă, să contribuie din plin la mersul înainte al societății noastre socialiste.

Ampla mișcare populară în domeniul culturii și al educației socialiste, festivalul național „Cîntarea României” — cadru nou și original de participare democratică a oamenilor muncii la întreaga activitate cultural-artistică — a ridicat la un nivel calitativ superior și activitatea noastră de formare spirituală, moral-politică a populației aparținînd naționalităților maghiară și germană.

Participarea la acest festival a fost nemijlocit legată de rezultatele pe care colectivele de oameni ai muncii le-au obținut în înfăptuirea

programului partidului de dezvoltare economico-socială a țării, constituind un prilej de promovare a creației tehnico-științifice, de manifestare plenară a măiestriei interpretative frunțașilor în muncă, în activitatea de producție și cultural-socială.

Putem arăta cu satisfacție că în cadrul primei ediții și în actuala fază a celei de a doua ediții a festivalului „Cîntarea României” împreună cu oamenii muncii români, specialiști și cadre tehnice, un număr mare de muncitori, tehnicieni, ingineri din rîndurile populației maghiare și germane s-au integrat în mișcarea de inovații și invenții, de promovare a creației tehnice, atît la uzinele mari cum sînt I.V.A., U.T.A., Strungul, Combinatul chimic, Libertatea etc., cît și la celelalte întreprinderi, sau chiar și la unitățile cooperativizate cu profil industrial, respectiv agricol.

În fabrici, pe șantiere și ogoare muncitorii de naționalitate germană luptă înfrățiți cu muncitorii români și maghiari, pentru a da țării tot mai multe și tot mai bune produse, pentru a transforma cantitatea într-o nouă calitate.

Dezvoltarea economică, baza dezvoltării sociale generale a determinat și în județul nostru o dezvoltare nemaicunoscută a culturii și civilizației și o înflorire a învățămîntului.

În cadrul general al dezvoltării învățămîntului s-a dezvoltat și învățămîntul pentru naționalitățile conlocuitoare. La Plenara comună a consiliilor oamenilor muncii de naționalitate maghiară și germană tovarășul Nicolae Ceaușescu, Secretar general al partidului, a arătat că: „... aplicînd cu fermitate politica națională de egalitate în drepturi, am acordat și acordăm o atenție corespunzătoare asigurării condițiilor materiale ca tinerii să poată învăța în limba maternă, în limba în care doresc”.

Rețeaua școlară în județul nostru este astfel organizată, încît asigură tineretului provenit din rîndurile populației maghiare și germane, posibilitatea alegerii unei profesii conforme cu aptitudinile și capacitățile fiecăruia, pregătindu-l pentru muncă și viață. Dezvoltarea învățămîntului pe baze moderne și științifice asigură pe de o parte posibilitatea afirmării și integrării tineretului în viața economico-socială a județului, pe de altă parte îi asigură și posibilitatea afirmării plene în viața și activitatea cultural-artistică din țara noastră. Participarea amplă a oamenilor muncii de naționalitate germană la festivalul național „Cîntarea României” este una din multiplele obiectivări pe planul realității sociale a politicii naționale realiste și înțelepte a partidului și statului nostru.

Pe tot cuprinsul județului, în peste 140 de formații maghiare de artiști amatori activează la ora actuală cca. 1 500 de persoane, de asemeni, în 150 formații germane activează cca. 1 950 artiști amatori.

În cadrul acestor formații, participanții își însușesc noua cultură și artă socialistă revoluționară și o propagă în rîndurile populației.

Multiplele manifestări cultural-artistice constituie un adevărat simbol al frăției, al unității, pe pămîntul patriei noastre iubite a populației

de naționalitate maghiară și germană cu oamenii muncii români, sînt prilej de meditație asupra realizărilor minunate și a muncii susținute, asupra bucuriilor și sacrificiilor pe care strămoșii, părinții noștri și noi înșine le-am trăit ca patria noastră comună să devină ceea ce este astăzi — o comunitate înfloritoare, o adevărată patrie pentru toți fiii săi. Cîstind trecutul, oamenii muncii români, maghiari, germani se identifică cu prezentul glorios și viitorul luminos al României. Această identificare cu prezentul socialist devine din zi în zi mai mult un act de conștiință, ce determină o participare tot mai directă la elaborarea și aplicarea politicii partidului și a statului nostru. În acest cadru, măsurile luate în ultimii ani de către comitetul județean de partid pentru îmbunătățirea organizării și conducerii treburilor obștești, afirmarea tot mai puternică a formelor colective de conducere și exercitarea rolului conducător al organizațiilor de partid, care cuprind deopotrivă comuniști români și din rîndul naționalităților conlocuitoare, au consecințe dintre cele mai pozitive asupra afirmării oamenilor muncii de naționalitate maghiară și germană în viața socială și politică a județului, asupra procesului de unire și coeziune a eforturilor tuturor celor ce muncesc pentru realizarea obiectivelor dezvoltării societății. Astfel, 18 comuniști de naționalitate maghiară și 13 de naționalitate germană sînt membri ai Comitetului județean al P.C.R. Arad, iar — ca un exemplu elocvent — din totalul de 3 213 membri ai birourilor organizațiilor de bază ale partidului de pe teritoriul municipiului Arad, 423 sînt de naționalitate maghiară.

Județul Arad a ales doi deputați din rîndul populației maghiare în Marea Adunare Națională, iar la Iratoș, Fintînele, Mișca, Pereg, Sinteza Mare și Zerind, în total șase comune, au fost aleși primari din rîndul naționalităților conlocuitoare. De asemenea, în județ sînt doi secretari adjuncți și un vice-primar, care sînt de naționalitate maghiară.

Județul Arad are de asemenea reprezentanți din rîndul naționalității maghiare și în Consiliul Național al Frontului Unității Socialiste, în Consiliul Oamenilor Muncii de Naționalitate maghiară din R.S.R. Reprezentanții oamenilor muncii de naționalitate germană din județul nostru sînt nemijlocit implicați în conducerea societății atît pe plan național cît și pe plan local. Astfel Maria Cotoc muncitoare de la fabrica de ceasuri Arad este membră în Consiliul Național al F.U.S.; tov. Reingruber Petru, directorul Liceului industrial nr. 10 din Arad, este membru în biroul Consiliului Național al oamenilor muncii de naționalitate germană; în Consiliul popular județean Arad sînt 7 reprezentanți ai naționalității germane; 3 primari și 5 viceprimari de naționalitate germană conduc plini de dăruire și responsabilitate destinele comunelor ce le-a fost încredințate de către populația acestora; nenumărați cetățeni de naționalitate germană participă activ la soluționarea tuturor problemelor în cadrul organismelor cuprinse în Frontul Unității Socialiste, contribuind astfel la conducerea societății, la dezvoltarea și înflorirea ei.

Interdependența înaintării societății noastre pe calea progresului, pe calea culturii și civilizației, pe calea realizării bunăstării cu creșterea

participării conștiente, responsabile a oamenilor muncii de naționalitate germană, a dus și duce la o identificare a fiecărui om cu interesele generale ale patriei comune cu țelul P.C.R. de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintarea României spre comunism.

LA PARTICIPATION DES TRAVAILLEURS DE NATIONALITÉ HONGROISE
ET ALLEMANDE À LA VIE ÉCONOMIQUE, SOCIALE ET POLITIQUE
DU DÉPARTEMENT D'ARAD

L'étude parle des magnifiques réalisations des années de la construction socialiste, réalisations qui représentent le fruit de l'activité commune, des efforts unis des travailleurs roumains, hongrois, allemands et d'autre nationalités, producteurs, propriétaires et en même temps bénéficiaires des biens matériels et spirituels créés.

Les auteurs soulignent que même cette participation des travailleurs de notre pays, de toutes nationalités, à la vie économique représente une expression éloquente de la manière dont le problème national a été résolu dans notre pays.

ARHEOLOGIE

CONSIDERAȚII ASUPRA ISTORIEI STRĂVECHI A JUDEȚULUI ARAD ÎN LUMINA CERCETĂRIILOR DE LA CONOP, ZĂBRANI ȘI CLADOVA

VASILE BORONEANȚ

Cercetările arheologice efectuate în județul Arad în ultimii ani au avut drept rezultat lărgirea orizontului cunoașterii noastre asupra trecutului îndepărtat al ținutului. În preocuparea noastră, în principal, au intrat problemele celor mai vechi locuiri omenești, anume epoca paleolitică. Pînă la începerea acestor cercetări, este cunoscut că săpăturile arheologice, în afară de cele efectuate de L. Roșu la Iosășel¹ nu s-au făcut. Materialele mai vechi de la Iosășel și Moneasa, provin din cercetări de suprafață (care au avut drept scop doar strîngerea de materiale) făcute de M. Roska², C. S. Nicolaescu-Ploșșor³, M. Moga⁴, Nestor Covaciu⁵, fiecare dintre aceștia exprimîndu-și punctul de vedere asupra lor.

Părerile exprimate nu întotdeauna au fost în consens iar încadrările culturale au diferit. Noi înșine am încercat să ne ocupăm de problemele puse de aceste așezări dar datorită lipsei de timp și negăsind un loc propice de săpătură, ne-am îndreptat preocupările spre valea Mureșului, unde garanțiile erau mai mari și situațiile mai clare.

Ne-am bucurat tot timpul cercetărilor de sprijinul Muzeului județean de Istorie, cu deosebire în ultimii ani. În încercările noastre de a identifica locuiri paleolitice am fost ajutați și de colaboratorii externi ai muzeului cum ar fi Gh. Miloi, E. Pădureanu și alții care ne-au însoțit sau au identificat în teren materiale aparținînd acestei perioade sau din neolitic epoca bronzului, fierului etc.

Cum reiese din cele enunțate pînă acum paleoliticul a fost identificat în bazinul celor două principale riuri, Mureșul și Crișul Alb, care

¹ L. Roșu, *Cercetări asupra paleoliticului de la Iosășel*, în „Revista Muzeelor”, 3, 1969, VI, p. 257—260.

² M. Roska, *Notă preliminară asupra cercetărilor făcute în Ardeal în cursul anului 1928*, în „Anuarul Institutului Geologic al României”, vol. XIV, 1931.

³ C. S. Nicolăescu-Ploșșor, *Le Paléolithique en Roumanie*, în *Dacia* V—VI, 1935—1936, p. 99—100; *Cercetări asupra Paleoliticului timpuriu*, în „Materiale și Cercetări Arheologice”, vol. III, p. 281—284.

⁴ M. Moga, *Paleoliticul inferior în Transilvania*, în „Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice”, Secția Transilvania, vol. IV, 1932—1938, p. 159.

⁵ Nestor D. Covaciu, *Urmele strămoșilor în județul Arad*, Editura Dicezană, Arad, 1944, p. 4—7.

străbat județul. Cercetările noastre s-au cantonat în sectorul deluros al culoarului Mureșului (Conop) și la intrarea sa în regiunea de câmpie (Cladova și Zăbrani). Indicii asupra existenței unor locuiri paleolitice mai sînt și în alte localități.

Care sînt rezultatele acestor cercetări și ce aduc ele nou pentru istoria județului și a țării?

Cercetările din anul 1971 de la Conop sînt marcate de identificarea pe dealul Hotărel (fig. 1) a două nivele de locuire corespunzînd a două momente culturale, primul din paleoliticul superior iar al doilea din epipaleolitic. Locuirea din paleoliticul superior datează din vremea culturii aurignaciene (aproximativ 30 000 ani î.e.n.), fiind vorba de o populație de vînători-culegători care foloseau unelte din silex și cuarțit de tipul răzuitoarelor, gratoarelor, burinelor, lamelor și așchiilor retușate. Materia primă era recoltată dintre bolovanii de rîu de pe albia Mureșului.

CONOP — Dealul „Hotărel“.

Cel de-al doilea moment de locuire datează din perioada de început a epipaleoliticului (aproximativ 10 000 de ani î.e.n.) în care populația epocii își făcea aceleași tipuri de unelte, din aceeași materie primă. Unele din aceste unelte au caracter microlitic. Se îndeletniceau cu vînătoria, culesul și pescuitul. Purtătorii acestor culturi s-au așezat aici deoarece mediul geografic bogat în resurse economice, vegetale și animale, și probabil pește, oferea condiții prielnice de viață omului avînd

teren de exploatare mediul forestier care îmbrăca dealurile dar și lunca cu vegetația sa specifică⁶. Lucrările urmează a fi reluate în viitor.

Cea de-a doua stațiune este tot pe malul drept al Mureșului la Cladova chiar în hotarul dintre comuna Păuliș și orașul Lipova (Radna). Locul așezării paleolitice se află pe „Dealul Cetății” sau al carierei (fig. 2) de pe partea stîngă a pîrului Cladova la aproximativ 250 m de Mureș. În cercetările efectuate aici în 1977—1978 au fost identificate două etape de locuire datînd din paleoliticul mijlociu (aproximativ 50 000—40 000 ani î.e.n.). Fără a li se putea atribui unui strat cultural s-au găsit și cîteva piese care pot aparține paleoliticului superior. Populația care a trăit în vremea celor două etape ale paleoliticului mijlociu folosea pentru confecționarea uneltelor ca materie primă silexul, cuarțul, rocile cuarțitice avînd ca piesă principală vârful de tip mustertian — însoțit de răzuitoare, nuclee, așchii retușate etc. Stîncă era golașă cînd primii oameni s-au așezat pe culmea acestui deal iar climatul era rece și secetos, probabil la începutul stadiului al doilea al glaciațiunii Würm. Al doilea strat cultural s-a format într-o perioadă mai umedă și probabil ceva mai caldă care poate fi presupusă că s-a dezvoltat într-un interstadiu, probabil W II—W III. Cercetările sînt în curs de desfășurare și probabil vor aduce și elemente noi și vor infirma sau consfinți aceste prime observații. Este vorba de o populație care se ocupa cu vînatul și culesul, exploatînd zona probabil de pădure de pe ultimele manifestări ale reliefului munților Zarandului și lunca Mureșului și a pîrului Cladova. S-au găsit vetre de foc de mici dimensiuni mărginite de piatră⁷. Locuirea paleolitică de aici este suprapusă de vestigii culturale din prima epocă a fierului, din a doua epocă a fierului — daco-romană, feudal timpurie și feudală.

Cea mai bogată localitate în vestigii paleolitice este Zăbraniul, pe „Dealul Pietrei”⁸ și pe dealul Pîrneava⁹.

Pe „Dealul Pietrei” locuirea paleolitică a fost identificată în anul 1972 iar în 1973—1976 cercetată prin săpături. Cu această ocazie s-a constatat că aici există o bogată și îndelungată locuire începînd din paleoliticul mijlociu mergînd pînă în epipaleolitic.

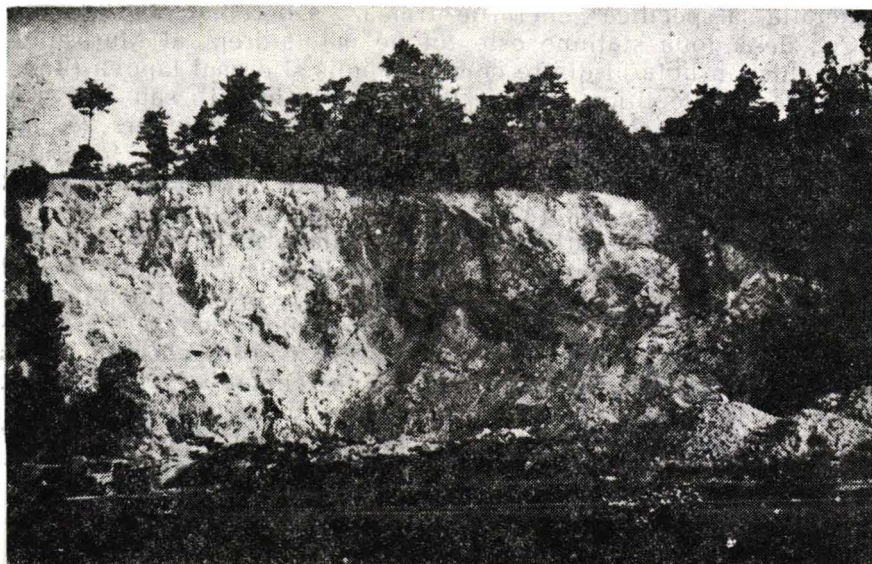
Indicii asupra unei locuiri mai vechi ar putea apare dacă s-ar continua lucrările. „Dealul Pietrei” este o veche terasă a Mureșului la N

⁶ La aceste săpături cit și la cele din așezarea de la Cotărci unde s-au identificat dovezi de locuire din epoca daco-romană și sec. XIII—XIV a participat colegul Dan Demșa pe atunci director al Muzeului orașului Lipova. Urmează ca cercetările de sporo-polen să stabilească esențele forestiere principale ale regiunilor de înălțime și de luncă precum și specificul climatic.

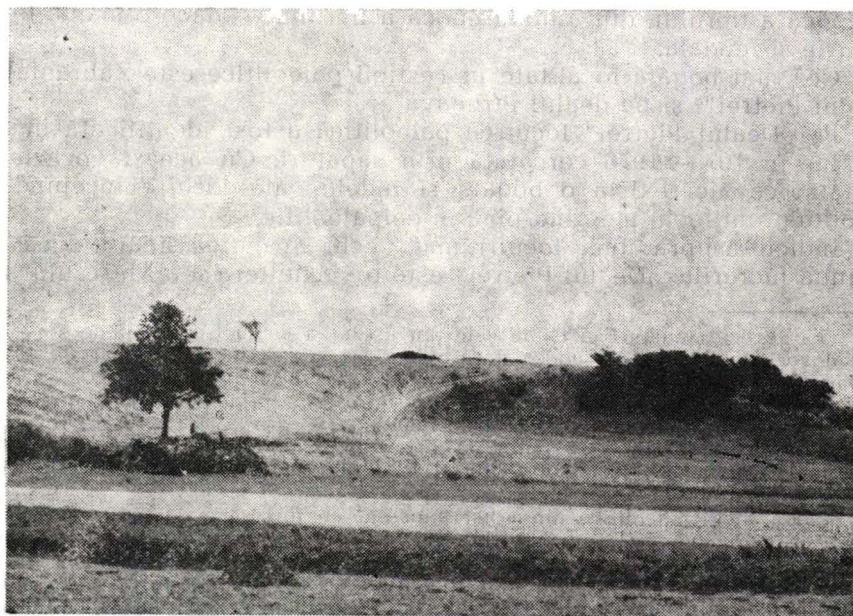
⁷ Săpăturile de aici s-au putut desfășura în bune condițiuni datorită ajutorului dat de tovarășul N. Roșuț, director al Muzeului județean din Arad, a colegilor M. Barbu, M. Zdroba și Ed. Ivanof.

⁸ Materialele paleolitice din acest punct ne-au fost semnalate de către E. Pădureanu cu care apoi am făcut cercetări de teren la fața locului și cu care am colaborat și în timpul desfășurării lucrărilor.

⁹ La lucrările de la Zăbrani din colectivul de cercetare a făcut parte colegul Egon Dörner, care a condus lucrările din sectorul Pîrneava și căruia în perioada de început mai ales îi datorăm organizarea și buna desfășurare a lucrărilor. Din colectiv a făcut parte de asemenea colegul Ed. Ivanof.

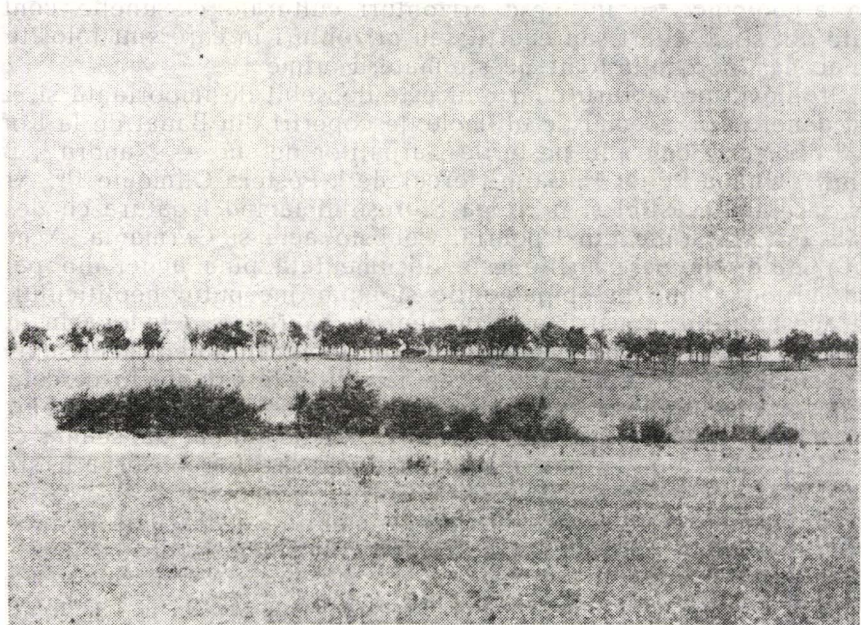
CLADOVA — Dealul Cetății.

ZĂBRANI — Dealul Pietrii.

de gara C.F.R. Așezarea se întinde pe o lungime de peste 1,5 km acoperind întreaga terasă (Fig. 3). Cei mai vechi ocupanți identificați aici s-au așezat într-o epocă cu climat umed probabil în interglaciarul Riss-Würm, dacă observațiile noastre, făcute pe suprafețe mici, care încă nu s-au putut racorda între ele sînt exacte. Pare a fi cea mai veche dintre locuirile cercetate pe valea Mureșului și aparține unei populații care își făcea uneltele din cuarț. În timpul glaciațiunii Würm dealul a fost locuit de către purtătorii culturii musteriene care folosea ca materie primă pentru fabricarea uneltelor (vîrfuri de mîină, răzuitoare) deopotrivă silexul și cuarțitul sau cuarțul. În paleoliticul superior așezarea a fost locuită de către purtătorii unui facies cultural aparținînd aurignacianului în care tehnica prelucrării silexului și cuarțului se împletesc.

După anul 10 000 locuitorii acestei așezări trec și ei în etapa epipaleoliticului (mezoliticului) abandonînd parțial prelucrarea cuarțului, continuînd să fabrice unelte tradiționale, unele suferind modificări di-

ZĂBRANI — Dealul Pirneava.

mensionale prin caracterul lor microlitic. Ocuparea de către om un timp atît de îndelungat a acestui teren se explică prin condițiile bune pe care le prezintă, mai ales din punct de vedere economic și geografic, terasa de aspect peninsular, prelungită în lunca Mureșului. Deci este situată la intersecția luncii cu regiunea deluroasă cu resurse economice diverse și cu materia primă pentru fabricarea uneltelor din abundență pe loc. Un pîrîu curge prin partea sa de est avînd condiții foarte asemă-

nătoare cu celelalte două stațiuni. În deschiderile naturale ale acestui pîriu bolovanii din conul de dejecție, variați ca origine și calitate se aflau la zi.

Ultimul obiectiv pe care-l prezentăm de la Zăbrani este acela de pe „Dealul Pîrneava” (Fig. 4). Aici în săpăturile conduse de E. Dörner s-au găsit mai multe piese de silex care ar putea tipologic să aparțină unui aurignacian târziu. Maniera de cioplire și materia primă este aceeași ca pe Dealul Pietrei.

Cercetările discutate prezintă mare interes ca tehnică de cioplire și tipologie dar și din punctul de vedere al materiei prime utilizate. În așezările de la Conop, Cladova și Zăbrani materia primă este locală, fiind folosiți așa cum am mai arătat bolovanii de riu, silex, cuarț și roci cuarțitice. Bolovanii erau strînși de pe prundișul albiei Mureșului sau a pîraielor afluențe iar în cazul Zăbraniilor din deschiderile naturale în conul mare de dejecție de la ieșirea Mureșului din defileu. În săpăturile arheologice se întîlnesc orizonturi culturale cu unelte confecționate din silex, cuarț sau cuarțit sau orizonturi în care sînt folosite de către aceeași populație toate aceste materii prime.

Problema prelucrării cuarțului este deosebit de importantă și ea și a fost generată în special de ultimele descoperiri din Banat de la Românești¹⁰ dar și de cele din peșterile Carpaților de sud — Nandru¹¹, Baia de Fier¹², Ohaba Ponor¹³, Băile Herculane¹⁴, Peștera Climente I¹⁵. Area-ul ei se extinde astfel și în valea Mureșului făcînd legătura cu descoperirile din stațiunile din Ungaria, Cehoslovacia și Germania. Această cultură materială pe cuarțite este documentată pînă acum din paleoliticul mijlociu pînă în epipaleolitic și chiar începutul neoliticului. În județ acest tip de industrii este prezent la Zăbrani și Cladova în nivelul cel mai vechi atribuit paleoliticului mijlociu. În paleoliticul superior este documentat la Zăbrani iar în epipaleolitic la Conop. În cercetările de suprafață făcute de noi la Iosășel, dar mai ales la Șebiș și împrejurimi s-au găsit de asemenea așchii de cuarț. Nu ne putem da seama cărei părți a paleoliticului ar putea aparține în lipsa unor observații stratigrafice.

Tehnica de cioplire a cuarțului se menține aceeași de la începuturi pînă în epipaleolitic. Se bazează pe desprinderea de așchii de pe

¹⁰ Fl. Mogoșanu, *Paleoliticul superior cuarțitic din Banat*, în „S.C.I.V.”, 19, 1968, p. 303—311.

¹¹ C. S. Nicolaescu-Plopșor și colaboratorii, *Șantierul arheologic Nandru*, în „Materiale și Cercetări Arheologice”, III, 1957, p. 29—41.

¹² C. S. Nicolaescu-Plopșor și colaboratorii, *Șantierul arheologic Baia de Fier*, în „Materiale și Cercetări Arheologice”, III, 1957, p. 13—28.

¹³ C. S. Nicolaescu-Plopșor, *Șantierul arheologic Ohaba-Ponor*, în „Materiale și Cercetări Arheologice”, III, 1957, p. 41—49.

¹⁴ Fl. Mogoșanu, *Rezultatul ultimelor săpături arheologice privind paleoliticul în Peștera Hojiilor de la Băile Herculane*, în „SCIV”, 22, 1971, 1, p. 3—14; *Paleoliticul superior cuarțitic din Banat*, în „SCIV”, 19, 1968, 2, p. 303—311.

¹⁵ V. Boroneanț, *Descoperiri gravettiene în Peștera lui Climente*, în „Rev. Muzeelor”, 6, 1968, p. 542.

nuclee în general preparate în formă globulară, tronconică sau atipică. Așchiile rezultate păstrează aproape întotdeauna plan de lovire cu suprafață plană sau înclinată și bulb de percuție. Materia primă provine din bolovanii de riu din cuarț sau roci cuarțitice adunați de pe albiile apelor curgătoare sau din deschiderile naturale în care acești bolovani se aflau la zi. La Cladova spre exemplu este folosit și cuarțul provenit din încastrările naturale din masa de calcar a formațiunilor geologice locale ajunse la zi prin denudări. Erau preferați bolovanii de riu pentru că sînt nedeshidratați iar clivarea se face mai ușor.

În epipaleoliticul din S.V. țării în vremea culturii Schela Cladovei această tehnică de cioplire a cuarțului și rocilor cuarțitice decade. Cioplirea nu se mai face de pe nuclee preparate, de formă globulară sau tronconică decît ca excepție iar așchiile tot numai ca excepție au plan de lovire și bulb de percuție. De aceea numărul de produse de debitaj este mult mai mare, iar finalitatea nu era de a produce tipurile de unelte tradiționale. Așchiile rezultate se foloseau pentru uzul momentului deci doar pentru cîteva întrebunțări. Se dezvoltă tipuri noi de unelte de aspectul unor dălțițe care serveau probabil la scobit și găurit lemnul și cornul de cerb. În fapt tehnica de desprindere de așchii de pe nuclee atipice, cu produse de debitaj fără plan de lovire sau bulb de percuție, se extinde total în vremea culturii Schela Cladovei asupra prelucrării rocilor cuarțitice. La această schimbare a modului de cioplire a cuarțului rolul hotărîtor l-a avut, avansul material-economic și spiritual pe care l-a cunoscut zona în vremea culturii romanellianului clisurean și angajarea sa în continuare pe drumul dinamicii culturale inventive și inovatoare. Aici, în urma existenței unor condiții (specifice) propice de ecologie ca urmare a schimbărilor climatice omul își adaptează evoluția culturală ținînd pasul cu aceste transformări. În această parte a țării, în această perioadă a mileniului VIII—VI î.e.n. se instalează un calm istoric la adăpostul căruia se produce o revoluție internă înceată. Se trece la folosirea pe scară largă a cuarțitului în cadrul căreia în mod firesc apar elemente tipologice noi. O parte din funcționalitatea uneltelor de silex este preluată de uneltele din colți de mistreț de tipul cuțitașelor, dălților, străpungătoarelor etc. iar pentru activitățile noi apar unelte noi.

Pentru prelucrarea pămîntului se folosesc săpăligile și în final brăzdarul din corn de cerb. Virful de săgeată se fabrică din os în locul celor din silex și cîștigă o funcționalitate nouă.

Virfurile de săgeată erau folosite tradițional la vînătoare și apărarea individului contra fiarelor. Acum este folosit — în urma sedentarizării — pentru apărarea proprietății, terenului cultivat, a micii gospodării înjghebate în interiorul căreia se află inventarul necesar practicării noilor activități economice. Omul trecuse din stadiul de vînător culegător pescar în acela de recoltator apoi de crescător de animale și cultivator de plante. A devenit producător de bunuri în care a investit munca și care trebuiau apărate. Baza economică nu mai este asigurată de un teren de vînătoare pe care-l părăsește, de pe care migrează atunci cînd resursele secătuiesc sau nu mai sînt atît de propice. Cum ne arată

inventarul descoperirilor arheologice cele două tipuri de materie primă coexistă, deci probleme etnice nu au existat ci de tehnică. Migrația nu poate constitui o explicație. Această cultură nou născută denumită de tip Schela Cladovei — mai recent Schela Cladovei-Lepenski vir, nu seamănă cu nici o cultură cunoscută pînă la apariția sa. S-a întîmplat o evoluție specifică de epocă în care factorul determinant l-a constituit inventivitatea umanității acestor locuri angajată într-un proces dinamic și inovator de devenire istorică.

În contrast cu regiunea S-V a țării, în zona arădeană, cercetată, se constată că, odată cu persistența aceluiași surse de aprovizionare cu materie primă, se perpetuează și aceeași manieră de cioplire pe aceleași tipuri de nuclee și produse de debitaj care trece și în epipaleolitic. Ba mai mult decît atît, îl transmite și neoliticului de tip Vinča-Turdaș¹⁶. Acest fapt trebuie legat de calitatea materiei prime, dar și de faptul că se situează într-o zonă cu dinamică de invenție mai lentă în care nici influențe externe de proporții mai mari nu se constată a se fi manifestat. Societatea omenească a acestor locuri a evoluat în continuare pe aceleași coordonate materiale și spirituale bazate pe tradiții proprii.

Cercetările viitoare, cu nădejdea că ele se vor extinde pe întreg teritoriul județului, credem că vor întregi cadrul pe care investigațiile de la Conop, Zăbrani și Cladova ni le-au creat.

CONSIDERATION SUR L'HISTOIRE ANCIENNE DU DÉPARTAMENT ARAD À LA LUMIÈRE DES RECHERCHES DE CONOP, ZĂBRANI ET CLADOVA

(Résumé)

L'ouvrage présente brièvement les résultats des recherches de Conop, Zăbrani et Cladova dont le but a été l'élargissement de l'horizon concernant la période du paléolithique sur le territoire aradois.

Les recherches de Conop ont eu pour résultat final l'identification sur la colline „Hotârel” des deux niveaux de logement correspondant à deux moments culturels, l'un du paléolithique supérieur et le deuxième de l'épipaléolithique.

Les fouilles de Cladova ont mené jusqu'à présent à l'identification de deux étapes de logement datant de la période du paléolithique moyen.

La localité la plus riche en vestiges paléolithiques c'est Zăbrani. Les fouilles entrepris sur la „Colline de la pierre” et la colline „Pirneava” ont constaté un riche et long logement à partir du paléolithique moyen jusqu'en épipaléolithique.

¹⁶ V. Boroneanț, D. Demsa, *Cercetările arheologice de la Lipova-Hodaie*, în „Ziridava”, III—IV, 1974.

ROLUL TRACILOR ÎN PARTEA DE VEST A ROMÂNIEI

MIRCEA RUSU

Despre geneza și milenara viețuire a tracilor în Europa centrală și sud-estică, ori despre rolul lor istoric pe aceste teritorii s-au scris numeroase lucrări monografice, ori studii speciale. Un număr însemnat de savanți de mare prestigiu și-au consacrat mulți ani din activitatea lor științifică studierii principalelor izvoare documentare referitoare la traci pentru a reconstitui istoria acestui popor care în antichitate, după cum spunea Herodot: „era cel mai numeros din lume după cel al inzilor”. Tot Herodot aprecia că: „dacă ar avea un singur cîrmuitor, sau dacă tracii s-ar înțelege între ei, ar fi de nebiruit și cu mult mai puternici decît toate neamurile”. Fiind răspîndite pe un vast teritoriu triburile tracilor au purtat diverse nume, iar dintre acestea unele mai puternice, mai numeroase, s-au unit formînd state întinse, cu un important rol istoric, cum a fost regatul odrisilor din sec. V—IV î.e.n., ori statul geto-dac al lui Burebista și Decebal.

Dar, în cele ce urmează doresc să vă prezint, foarte pe scurt, doar cîteva aspecte ale istoriei tracilor din Banat și Crișana, înainte de apariția primelor formațiuni statale și anume, în perioada de timp cuprinsă între 1 800 și 600 î.e.n.

Savanții care au studiat în mod special istoria tracilor au avut și continuă să aibă încă păreri diferite asupra etnogenezei tracilor propunînd diferite date referitoare la data de cînd se poate vorbi despre tracii propriu-ziși. Unii specialiști consideră de pildă că tracii au locuit pe aceste teritorii încă din epoca neolitică, alții însă, și aceștia sînt cei mai numeroși, cred că despre traci se poate vorbi abia după venirea indo-europenilor, deci odată cu începutul epocii bronzului, adică după anul 1 800 î.e.n. Personal cred că despre o cultură unitară, sau relativ unitară a tracilor pe întreg teritoriul locuit de ei se poate vorbi abia începînd cu prima epocă a fierului sau Hallstatt A, deci pe la 1 200 î.e.n., cînd de fapt îi avem atestați și în izvoarele scrise (Iliada lui Homer). Perioada de timp cuprinsă între 1 800 și 1 200 î.e.n. ar constitui perioada de formare și închegare a triburilor tracice, sau mai corect spus a prototracilor. Această ipoteză se bazează pe rezultatele ultimelor cercetări arheologice care au dovedit, și continuă să aducă mereu alte dovezi, că triburile indo-europene s-au statornicit în aceste zone după ce au venit în valuri succesive ce au continuat și în epoca bronzului. Or, era firesc că trebuia o perioadă destul de îndelungată pînă cînd populația neolitică tîrzie băștinașă a putut să fie asimilată și influențată în așa mă-

sură încît să adopte limba, ocupațiile și obiceiurile indo-europenilor. De fapt acest proces de simbioză și sinteză culturală a fost mult mai complex decît poate fi el reconstituit pe baza lacunarei documentări arheologice ce ne stă la îndemînă în stadiul actual al cercetărilor. Ceea ce se desprinde însă clar din cercetările de pînă acum este faptul că în epoca bronzului continuă să mai existe o largă fărîmîtare a populației pe triburi, sau uniuni de triburi, ce au o cultură materială specifică, uneori net distinctă una de alta, chiar și atunci cînd sînt învecinate. Aceste culturi, acoperă zone relativ restrînse, ce pot fi delimitate din ce în ce mai precis, atît în spațiu, cît și în timp. Era un proces istoric firesc și logic chiar, ca o populație atît de numeroasă cum a fost cea a tracilor să parcurgă o anumită perioadă de gestație și geneză pînă cînd a devenit unitară, sau mai corect spus pe deplin încheată, încît să se deosebească de celelalte populații indo-europene: grecii, illirii, celții, romanii etc. Nu este cazul și locul pentru a intra în amănunte de strictă specialitate pentru a justifica cele afirmate. Voi încerca totuși să exemplific cu cîteva date concrete, luate din zona de vest a României, pentru a arăta care a fost **procesul de tracizare** petrecut pe aceste meleaguri, deoarece aproximativ aceiași factori au provocat același fenomen pe zone mult mai întinse.

Cercetările arheologice au dovedit că pe teritoriul Banatului și Crișanei în epoca neolitică tîrzie, deci înainte de venirea indo-europenilor, au sălășluit în principal purtătorii culturilor Vinča-Turdaș și Tisa. Purtătorii culturii Vinča-Turdaș aveau o arie de răspîndire ce se întindea de la vărsarea rîului Sava în Dunăre pînă pe cursul mijlociu al Mureșului, acoperind cu precădere partea de sud-vest a Banatului. De la cursul inferior al Mureșului pînă la izvoarele Tisei, deci în tot bazinul mijlociu și superior al Tisei, teritoriul a fost locuit de purtătorii culturii Tisa timp de 2 milenii (aproximativ 4000—2000 î.e.n.). În perioada de tranziție de la neolitic la epoca bronzului, sau în eneolitic cum i se mai spune, datorită pătrunderii unor puternice grupuri de purtători ai culturilor Baden și Vucëdol dinspre vest, ori Coțofeni și Cernavodă, dinspre est pe teritoriul Banatului și Crișanei se petrec schimbări structurale ce duc treptat la epoca bronzului. În această perioadă de tranziție, adică între 2000 și 1800 î.e.n., dar și în prima fază a epocii bronzului (1800—1600 î.e.n.) încep să se cristalizeze tot mai clar primele culturi ale epocii bronzului denumite: Suciul de Sus, Otomani, Periam-Pecica și Vatina. În perioada mijlocie a epocii bronzului (1600—1400 î.e.n.), aceste culturi sau civilizații se individualizează tot mai mult, în sensul că primesc trăsături specifice aparte ce se disting net una de alta. Cu toate acestea cercetările au dovedit că între aceste culturi au existat unele interferențe, în special în zonele de contact, precum și influențe reciproce. Aceste interferențe și influențe, reciproce se constată mai ales la produsele de bronz (unelte, arme, podoabe), dar și la alte produse cum ar fi ceramica, obiectele prelucrate din os etc. În fază finală a epocii bronzului (1400—1200 î.e.n.) se constată că datorită roirii, dar mai ales caracterului pregnant războinic al purtătorilor culturii Oto-

mani, aceștia se extind, atît spre nord în aria de răspîndire a culturii Suciului de Sus, cît și spre sud, în aria de răspîndire a culturii Pecica și chiar Vatina. În zonele de interferență dintre purtătorii culturii Otomani și Suciului de Sus, cum ar fi de pildă cetatea fortificată cu valuri de pămînt de la Boinești, jud. Satu Mare, se constată o simbioză destul de îndelungată ce a dat naștere unei sinteze culturale care înglobează trăsăturile de bază ale celor două culturi, astfel că uneori este foarte dificil să separe elementele specifice culturii Otomani de cele Suciului de Sus. Același fenomen se constată și la marea fortificație de pămînt de la Sîntana-Arad, unde în nivelele de locuire inferioare ale acestui important complex arheologic se constată o întrepătrundere atît de complexă a elementelor specifice culturii Pecica și Otomani, încît nu se mai poate distinge cu claritate ce era specific uneia sau alteia dintre culturile amintite. La produsele metalurgice din bronz șau din aur se constată de asemenea o uniformizare atît de puternică încît nu se mai pot face deosebiri între ele. Acest proces de unificare al culturilor materiale, petrecut mai ales în faza tîrzie a epocii bronzului a dus inevitabil și la o unificare a dialectelor tribale, dînd naștere unei limbi unitare pe care au vorbit-o tracii nord-dunăreni. Procesul de unificare însă continuă să se desfășoare pe întreg spațiul Transilvaniei, înglobînd și Transilvania cu Maramureșul alături de Crișana și Banat (pe care le înțeleg pînă la Tisa). Pe întregul teritoriu al Transilvaniei, în cele aproape 300 de localități în care sînt semnalate așezări și necropole hallstattiene se observă o puternică roire și creștere demografică a populației dovedind o perioadă de pace și prosperitate. Unele așezări deschise se întind pe suprafețe mari, cum ar fi cea de la Spălnaca de pildă, care are peste 2 km lungime. De asemenea unele dintre cetățile puternic fortificate au suprafețe considerabile cum ar fi de pildă Sîntana 78 ha, Cornești 67,5 ha, Ciceu-Corabia 30 ha etc. În schimb alte cetăți contemporane cum ar fi Frumușeni, Drencova, Bocșa Română etc. au doar 0,1—0,3 ha, ceea ce ar sugera că acestea din urmă au fost reședințe ale unor vîrfuri ale aristocrației gentile. În Hallstatt A₂—B₂ (1000—800 î.e.n.), se constată o preferință pentru plasarea așezărilor deschise ori fortificate pe terasele înalte ale văilor. În Hallstatt B₃ și C (800—600 î.e.n.), cetățile își micșorează considerabil suprafața fortificată astfel că ele ajung doar la 0,15—3,5 ha, cum sînt cetățile de la Bodoc, Cernatu de Sus, Mihai Viteazu, Satu Mare, Șeica Mică etc. Toate aceste cetăți însă erau reședințe tribale iar cetățile mari de la Sîntana, Cornești etc. erau reședințele unor uniuni de triburi.

Din punct de vedere geografic așezările deschise datează la începutul epocii fierului (1200—1100 î.e.n.) din Cîmpia Crișanei și a Banatului sînt situate în apropierea văilor sau a surselor de apă, iar cele din Podișul Transilvaniei sînt presărate de preferință pe primele terase ale văilor, ori în apropierea izvoarelor bogate în apă potabilă. Foarte probabil că aceste preferințe au fost condiționate și de anumiți factori climaterici, ca de pildă seceta. Multe dintre ele sînt de asemenea situate în apropierea masivelor de sare, ori a sărăturilor și izvoarelor sărate,

fiind în mod direct legate de exploatarea sării. Părăsirea așezărilor situate pe prima terasă și mutarea lor în Hallstatt A₂—B₁ (1100—1000 î.e.n.), pe terasele superioare se pare că a fost condiționată în parte, tot de anumiți factori climaterici, ploii abundente și eventuale inundații.

Locuințele dezvelite în așezările deschise sau fortificate sînt de mai multe tipuri. Ele suferă anumite transformări pe parcursul primei epoci a fierului, dar cele mai frecvente sînt locuințele de suprafață rectangulară și bordeiele adînci de formă ovală. Paralele sînt folosite și locuințe de suprafață circulare de mari dimensiuni, sau semibordeie rectangulară.

Necropolele cercetate prezintă o mare diversitate a riturilor funerare. Astfel de pildă în cadrul Hallstatt-ului A sînt cunoscute morminte tumulare de incinerare (Lăpuș, Susani, Band etc.), cîmpuri de urne (Bobda, Crucești, Parța, Nerău, Arad-Gai etc.), morminte de incinerare în casetă formată din lespezi de piatră (Luduș etc.), morminte de inhumare (Sîntana, Săulești, Ghilad, Uriu etc.). Folosirea paralelă a celor două rituri funerare, inhumarea și incinerarea cu diferițele lor variante, nu înseamnă și schimbări etnice deoarece inventarul funerar descoperit în aceste necropole este identic la amîndouă riturile. Ceramica neagră canelată este unul dintre produsele cele mai specifice ale epocii hallstattiene, ilustrînd în modul cel mai elocvent unitatea și continuitatea culturii materiale. Fondul de bază ce stă la temelia genezei noii grupe ceramice îl constituie ceramica aparținătoare culturilor pomenite de la sfîrșitul epocii bronzului, de aceea la început se păstrează în mod firesc unele elemente caracteristice pentru fiecare zonă. Treptat însă survin modificări substanțiale astfel că între 1200 și 1100 î.e.n. ia naștere o nouă grupă de sine stătătoare, cu trăsături specifice ce îi vor da o notă aparte, putînd fi distinsă, în contrast evident cu fondul de bază de la care a pornit. Procesul de cristalizare și generalizare pe spații foarte întinse se petrece abia în Hallstatt A₂ astfel că abia începînd de la această dată se poate susține cu toată tăria caracterul hallstattian al culturii materiale, deși și al uniformizării și închegării pe deplin a traciilor, mai ales că această ceramică neagră canelată este specifică și traciilor de la sud de Dunăre. Procesul de uniformizare a culturii materiale, reflectat în parte de ceramica neagră canelată, ce s-a răspîndit treptat, dar constant pe spații întinse, arată că societatea omenească din aceea vreme a trecut printr-o etapă istorică deosebit de importantă. Economia, bazată în principal pe agricultură și creșterea vitelor, sau chiar pe păstoritul pendulatoriu, datorită intensificării metalurgiei bronzului, care a oferit un sortiment larg de unelte și arme, ilustrează faptul că societatea suferă schimbări esențiale. Astfel, creșterea substanțială a populației este oglindită nu numai de întinderea deosebită a așezărilor deschise sau fortificate, ci și de nevoia de a cîștiga noi terenuri pentru agricultură și pășunat, care a dus la defrișări masive efectuate fie cu ajutorul focului, fie cu unelte de bronz special făurite pentru despicatul și prelucrarea lemnului, sau pentru defrișarea arbuștilor. Exploa-

țarea bogățiilor naturale ducea treptat la unele stratificări sociale în cadrul democrației militare, care în această vreme s-a cristalizat pe deplin. Aristocrația gentilică a acumulat uneori bunuri materiale considerabile, după cum o arată unele cetăți de dimensiuni mici ce au aparținut vîrfurilor acestei aristocrații, sau tezaurele de aur, ori unele depozite de bronzuri alcătuite cu precădere din arme și piese de harnașament, cît și inventarul bogat al unor morminte. Calul se pare că a jucat un rol important, fiind folosit, atît la călărie, cît și la tracțiune, mai ales la carele de luptă. Societatea tracilor nord-dunăreni, capătă contururi tot mai clare, putînd fi asemuită cu cea prezentată atît de plastic de Homer în Iliada. Caracterul războinic al tracilor este subliniat de prezența numeroaselor și puternicelor fortificații presărate pe întreg teritoriul locuit de ei, dar și de numărul sporit și diversificat al armelor de bronz, atît de frecvente în depozite, ori în descoperirile izolate. Pentru comparație este suficient să amintim că cețatea de Sîntana era de cîteva ori mai mare decît Troia contemporană din Iliada lui Homer.

Procesul de asimilare și uniformizare al noii sinteze culturale pe întreg spațiul locuit de traci este rezultatul simbiozei dintre diversele triburi tracice, care în Hallstatt A₂—B₁ ajung la o maturizare deplină formînd un nucleu puternic ce va sta la baza populației daco-gete din a doua vîrstă a fierului, cînd vor lua naștere și primele formațiuni statale, la traco-daci.

În acest îndelungat proces de unificare al tracilor triburile din partea de vest a României au avut un rol deosebit de important. Astfel, un grup puternic va pătrunde în Hallstatt A, pe la 1200 î.e.n. pe teritoriul Transilvaniei contribuind în mod substanțial la unificarea triburilor locale și la sinteza culturală desfășurată aici la începutul primei epoci a fierului. Influențele exercitate de către purtătorii ceramicii canelate din Banat și Crișan asupra culturii villanoviene din Italia a fost subliniată cu prisosință de către învățatul german G. von Merhart și învățatul american H. Hencken, ori de alții, astfel că nu mai insistăm asupra lor.

Ne vom opri însă asupra altor două evenimente istorice la care se pare că au participat direct sau indirect și populațiile nord-dunărene. Ne referim la „marea migrație” dinspre nord în lumea egeică a dorienilor și la repetatele raiduri de jaf ale „popoarelor mării” în Orient și Egipt. Marea majoritate a specialiștilor consideră că produsele de bronz de origine nordică au ajuns în Grecia continentală și insulară odată cu pătrunderea dorienilor pe aceste teritorii. Cercetările arheologice din ultimile decenii au adus contribuții deosebit de valoroase pentru stabilirea etapelor de pătrundere, cucerire și distrugere a diferitelor cetăți miceniene (Micene, Tiryns, Athena, Pylos etc). S-a ajuns la concluzia că au fost mai multe etape de cucerire, dintre care cea mai importantă și catastrofală totodată este datată între 1200 și 1180 î.e.n., cînd au fost distruse majoritatea înfloritoarelor centre miceniene. Atît izvoarele scrise, cît și cercetările arheologice, au fost sincronizate și legate de tradițiile păstrate în legătură cu incursiunile dorienilor în Grecia și

apoi a „popoarelor mării” în Orient. Pentru regiunea nord-dunăreană sînt importante doar două aspecte ale acestei complexe probleme. Prezența produselor de bronz nord-dunărene în diferite complexe arheologice din lumea egeică și ceramica ornamentată cu protuberanțe, sau cea cu motive stampilate, în nivelul Troia VII b 2. Nu ne putem opri acum asupra acestor probleme complexe, ci vom aminti doar cîteva observații generale. Faptul că fondul de bază al culturii materiale și spirituale din Grecia nu a suferit schimbări structurale, chiar dacă activitatea edilitară și economică a fost substanțial redusă, a determinat pe unii specialiști să susțină că rolul dorienilor nu a fost determinant, dar mai ales că ei nu au venit din nordul îndepărtat, ci din Macedonia și Albania. Tradiția istorică însă, dar mai ales armele și urmele de distrugere ale cetăților miceniene arată că dorienii au fost o populație războinică, care și-a impus dominația asupra populației miceniene prin puterea armelor. Chiar dacă nu au fost mai numeroși decît populația locală și în timp de cca 200 ani ei au fost asimilați din punct de vedere cultural și lingvistic, rezultatul acestei simbioze a fost crearea unei noi sinteze culturale: cea protogeometrică, sau elenică propriu-zisă.

Prezența ceramicii cu protuberanțe în nivelul Troia VII b 2 arată în mod clar și prezența unei populații străine, ajunse acolo de undeva din spațiul carpato-dunărean-balcanic. Relatarea lui Homer că tracii de sub conducerea lui Resos au participat la războiul troian în calitate de aliați ai troienilor, este deosebit de prețioasă, deoarece astfel se poate presupune că puțin mai tîrziu, odată cu „marea migrație” au putut veni și la Troia în calitate de cuceritori, stabilindu-se acolo o perioadă de timp relativ scurtă, de unde împreună cu alte „popoare ale mării” au putut participa la repetatele incursiuni ale acestora din Anatolia și pînă în Egipt. Marea majoritate a specialiștilor care s-au ocupat cu această problemă constată că analogiile cele mai apropiate ale ceramicii cu protuberanțe descoperite la Troia pot fi găsite atît în Tracia de la sud de Balcani, cît și în spațiul carpato-dunărean, în special în bazinul Tisei. Referitor la ceramica stampilată de tip Babadag (Dobrogea) sau Insula Banului (Banat), specialiștii au ajuns la concluzia că ea reprezintă o etapă mai tîrzie a pătrunderii unei alte grupe de traci la Troia, legînd acest eveniment de pătrunderea tribului trac al treilor în alianță cu cimrierii în Asia Mică, cu puțin înainte de anul 700 î.e.n. În secolul VII î.e.n. se constată pătrunderea unor triburi de călăreți veniți din stepele nord-pontice, cimrierii și siginii pînă în partea de vest a României. Cimrierii și siginii în special, vor trece mai departe în — spre vest, mai ales în zonele ocupate de triburile illire, unde vor provoca anumite perturbări. Reacția illirilor a fost se pare promptă deoarece pe parcursul aceluiași secol se constată o pătrundere a unui grup illir pînă în centrul Transilvaniei. La toate aceste evenimente triburile tracice din partea de vest a României au participat din plin, iar mai tîrziu, în a doua epocă a fierului, vor avea de asemenea un rol important în procesul de formare și încheiere a primului stat geto-dac.

THE ROLE OF THE THRACIANS IN THE WESTERN PART OF ROMANIA

(Summary)

The work presents briefly a few aspects of the history of the Thracians of Banat and Crişana before the appearance of the first state formations, i.e. in the period between 1800—600 before our era.

This study shows, that one can speak about an unitarian or relative unitarian culture of the Thracians on the whole territory inhabited by them, not later than the first period of the Iron Age or Hallstatt A, i.e. about 1200 before our era. The period between 1800—1200 before our era would constitute the period of formation and unification of the Thracian tribes or more correctly of the Proto Thracians.

Synthesizing the discoveries of Hallstatt, the work demonstrates that the big fortified settlements of Sintana (Arad County), Corneşti Ciceu were residences of some tribe unions and the small ones like that of Frumuşeni (Arad County) represented tribal residences.

The process of assimilation and standardization of the new cultural synthesis on the whole territory inhabited by the Thracians is the result of the symbiosis of the different Thracian tribes, which come to complete maturity in Hallstatt A₂—B₂ (about 1100—1000 before our era), forming a strong nucleus, that will stay at the basis of the Geto-Dacian population of the second period of the Iron Age, when the first state formations at the Thracian-Dacians will appear.

ȘTEFAN FERENCZI

Privit în ansamblu, sistemul defensiv al Daciei intracarpatică se înfățișează pe hărțile istorice (întocmite conform realităților de odinioară) ca o „ciupercă” imensă, ieșind cu mult față de vechea frontieră moesică a Imperiului roman, ca un uriaș **propugnaculum**, bastion înaintat, apărat de natură și de dibăcia conducătorilor militari romani. Spre vest de „mijlocul geometric” al „pălăriei ciupercii”, se află castrul de legiune de la **Apulum** și, începând cu anii 166—167 sau 167—168, cel de la **Potaissa**. Sistemul de apărare al Daciei — ca și în cazul altor provincii ale Imperiului — nu a fost însă aplicat rigid și fără abateri, ci a fost adaptat la formele de teren sau la alți factori ai geografiei fizice, folosind obstacolele naturale existente: masivele muntoase, înainte de toate culmile prelungi, cursurile unor râuri mai mari, vastele zone mlăștinoase, de-a lungul cărora s-au construit castrele unităților auxiliare și mulțimea altor fortificații, de dimensiuni mai reduse.

Marea depresiune a Transilvaniei, care a fost înglobată în Imperiu aproape în totalitatea ei, formînd aproximativ jumătatea de nord a provinciei Dacia, este încadrată de o veritabilă cunună de munți (**corona montium** — cum o numește autorul antic târziu Jordanes) spre care, din vest, est și sud, trecerea se face prin variații bruște de altitudine de 500—2 000 m, atenuate local de prezența unor fișii piemontane sau de galcis.

Coarda arcului carpactic formată din masive mai joase este străpunsă radial de mai multe depresiuni, care cad în trepte spre Cîmpia Tisei. Masivul Munților Apuseni este încă și astăzi în bună parte acoperit cu păduri de rășinoase seculare, constituind un obstacol de nepătruns. El reprezintă a treia zonă muntoasă, care a jucat un rol important în istoria zbuciumată a Daciei intracarpatică. Între arc și coardă o depresiune deluroasă (de mărimea unei țări mai mici europene), depresiunea Transilvaniei (înaltă de 350—600 m)¹, a format trunchiul provinciei romane care se prezintă ca o adevărată fortăreață. Această uriașă cetate naturală a fost legată de restul Imperiului printr-un cori-

¹ Cf. P. Coteș, C. Martiniuc, cap. *Geomorfologia*, în vol. „*Monografia geografică a Republicii Populare Române*”, I., *Geografia fizică*, București, 1960, p. 228—232; Iu. A. Demidovici, M. Iancu, T. Morariu, I. N. Oleinikov, Al. Savu, I. Sîrcu, *Raiizarea lizico-geografică*, în același volum, p. 645—652; Vezi și E.T. Salmon, *A History of the Roman World from 30 B.C. to A.D. 134*, ed. a IV-a, London, 1963, schița-hartă schematică, dar expresivă de pe p. 243.

dor larg sau — în caz că rămînem la analogia folosită adineauri — printr-un „picior de ciupercă“, compus, la rîndul lui, din două părți, și anume 1) din teritoriul întregii Oltenii, completat cu o fișie îngustă, alcătuită (în sud de 10—12 km, în nord de circa 50 km) din vestul Munteniei și 2) din părțile Banatului, ambele fiind separate de curbura Alpilor Transilvaniei (=Munții Cernei și Munții Mehedinți), secundată de Munții propriu-zisi ai Banatului, realitate a geografiei fizice care a făcut foarte anevoioasă, dacă nu chiar imposibilă, orice fel de comunicație între cele două părți constitutive ale „coridorului“.

În timp ce sectoarele estic, nordic și nord-vestic ale sistemului defensiv al Daciei romane ne sînt „cunoscute“ relativ destul de bine prin direcția și traseul lor, marcate fie prin așezarea castrelor de trupe auxiliare, fie chiar prin linia turnurilor de veghe și de semnalizare, în legătură cu partea mijlocie și cea sudică a graniței de vest a provinciei abia dacă am ajuns mai departe de unele tatonări ce nu s-au dovedit întotdeauna juste. Cunoașterea acestei părți necesită încă mulți ani de investigație asiduă din partea cercetărilor ce s-au ocupat de ea, ce se interesează de ea. Cu toată cunoașterea lacunară a porțiunii de graniță amintite, în cercul istoricilor și arheologilor s-au cristalizat trei poziții diferite.

Înainte de a se trece la o prezentare cît de cît de succintă a nivelului pînă unde au ajuns cercetările să ne ocupăm puțin de problema realităților geografico-fizice din trecut, deoarece romanii au recurs într-o mare măsură la folosirea condițiilor naturale.

După cum este bine cunoscut, ținutul (geografic al) Munților Apuseni, cuprins între largă și fertila vale a Mureșului, respectiv cea a Someșului de jos, piemonturile crișene și depresiunea Transilvaniei, este format dintr-un masiv central cristalin (Biharia-Muntele Mare) care culminează la peste 1 800 m și dintr-o prispă de muncele și culmi mai joase (vîrfuri maxime 800—1 343 m) cu structură geologică mai complexă. Ultimele, despărțite de depresiuni tectonice intercalate, înconjoară masivul central. Dintre toate acestea ne interesează — în momentul de față — cele de la vest (Pădurea Craiului, Munții Codru-Moma) și de la sud (munceii Zarandului și Munții Metaliferi ai Transilvaniei).

Energia maximă a reliefului este, pe cuprinsul întregului ținut geografic, tipică de munte mijlociu (în general 400—600 m și numai în puține locuri pînă la 1 000 m). Gradul de fragmentare, în general redus sau mediu (900—700 și numai în mod excepțional pînă la 300 m), dovedește asocierea unor nivele de denudațiuni întinse, cu o rețea de râuri relativ deasă, cu văi sălbatice (defilee în cristalin sau chei în calcare). Aceste **caractere de masivitate** se constată însă numai în Biharia propriu-zisă, în Muntele Mare și Vlădeasa, deoarece în sectoarele din sud, vest și nord, ele se păstrează numai insular.

Clima întregului ținut este, în general, umedă și rece pe culmile înalte, fără să atingă intensitatea celei din unele părți ale Carpaților Orientali sau ale Alpilor Transilvaniei, din cauza poziției vestice a masivului și a altitudinilor generale mai reduse. Precipitațiile anuale sînt de 1 200 mm pe culmile și pe fețele vestice ale munților, dar scad

sub 1 000 m pe povârnişurile estice şi pe vîrfurile mai joase de 1 200 m. Izvoarele sînt numeroase şi bogate în apă.

Datorită înălţimilor medii, Munţii Apuseni au numai în cuprinsul Bihariei şi Vlădesei suprafeţe cu pajişti alpine (naturale?). Cea mai mare parte a culmilor şi chiar a povârnişurilor din Biharia şi de pe treptele de munţi pitici din vest şi sud sînt, în schimb, ocupate de molidişuri şi păduri dese de răşinoase în amestec (molid, brad, fag), care trec spre poale în făgete. Principala resursă o constituie metalele neferoase (în special aurul şi argintul, pe planul al doilea urmînd cuprul, plumbul şi zincul) . . .

După cum se ştie, ţinutul (geografic al) Munţilor Apuseni se desparte în mai multe districte. Dintre toate acestea ne ocupăm în mod cu totul fugitiv numai de cele care ne interesează mai îndeaproape.

1) Districtul Masivului cristalin Biharia-Muntele Mare culminează la peste 1 800 m în vîrfuri distanţate (Cucurbăta Mare 1848, Vlădeasa 1 836 şi Muntele Mare 1 827 m). Format dominant din şisturi cristaline, Masivul Bihariei este constituit în Vlădeasa din formaţiuni vulcanice, mezozoice, iar în vest acoperit, pe mare întindere, de calcare dure mezozoice. Aproape rotund ca formă (lungimea şi lăţimea în jurul a 60 km), acest masiv se termină printr-un relief tipic de penepene etajate. Fragmentate de văi mari, adînci, unele aproape de 1 000 m, aceste largi şi monotone suprafeţe de denudaţie, cu aspect de platformă, imprimă regiunii caracterul de masiv înalt şi greoi care domină prispele şi depresiunile înconjurătoare. Districtul Bihariei se deosebeşte de celelalte districte ale Munţilor Apuseni şi prin climă (apropiată pe vîrfurile de peste 1 800 m, de cea a munţilor înalţi), vegetaţie etc. Văile au un debit bogat şi relativ constant . . .

Districtul munţilor scunzi periferici Zarand-Meseş este format dintr-o serie de zone de tranziţie de la periferia Munţilor Apuseni situate — unele în nord-vest, iar altele în sud (în culoarul Mureşului). Se caracterizează printr-o mare diversitate petrografică, trădată şi de aspectele generale de relief.

În Pădurea Craiului de ex. predomină calcarele jurasice, cu un relief carstic foarte variat. Masivul Codru-Moma, mai înalt (1 112 m în Pleşul şi Arsura) este şi mai complex din punct de vedere petrografic, fiind alcătuit din şisturi cristaline, conglomerate vechi, calcare din plătoul Vaşcăului, cu un carst local foarte variat. Munţii Zarandului (Higghiş-Drocea), în jur de 800 m altitudine maximă, au un fundament de granite vechi, dezagregate, iar lateral formaţiuni sedimentare, dînd un relief destul de monoton, maturizat.

Districtul munţilor scunzi, periferici Zarand-Meseş, cu cele două subdistricte ale sale (nordic şi sudic) este, în schimb, mai uniform în privinţa celorlalţi factori fizico-geografici. Clima este influenţată aproape exclusiv de masele de aer vestice, bogate în ploi, cu ierni relativ blînde, ceţoase şi umede şi cu veri răcoroase, dar numai în sud se resimt uşoare influenţe mediteraneene.

Subdistrictul muncelilor din sud-vest, mai întens şi complex, înglobează latura sudică a Munţilor Zarandului (cristalin), precum şi

munții vulcanici sud-vestici, Masivul unitar Codru-Moma, poalele nordice și vestice ale Masivului Poiana Ruscă și culoarul depresionar al Mureșului între Alba Iulia și Deva, respectiv Zam (cîmpia etajată, cu inversiuni de temperatură și precipitații scăzute). Prin acest subdistrict, influențele climatice și biogeografice sudice și vestice înaintează către depresiunea Transilvaniei (iernile sînt mai blînde). Este foarte adevărat că prin constituție (șisturi cristaline dominante), districtul se apropie de munți, dar prin energia de relief submijlocie (150—400 m), temperatura mai moderată, precipitațiile sub 800 mm, vegetația dominantă de cerete, gîrnițete, mai rar gorunete și prin prezența solurilor brune de pădure, în asociere cu cele brune montane, el este mai apropiat de zona deluroasă. Subdistrictele de tranziție din nordul și sudul Munților Apuseni se diferențiază și din punct de vedere economic.

Ariile depresionare intercalate, unele foarte restrînse ca suprafață (Băița, Almașul Mare, Gurahonț), altele mai extinse (Vad-Borod pe Crișul Repede, Vașcău-Beiuș pe Crișul Negru, Zarand pe Crișul Alb), Săvirșin-Bata pe Mureș se individualizează și ele ca subunități, printr-un relief colinar mai mult sau mai puțin intens fragmentat, printr-o rețea hidrografică convergentă, o climă de adăpost favorabilă plantelor submediteraneene².

În fața acestui întreg district geografic, spre vest de el, se întinde marea Cîmpie a Tisei. Ea, ca și întreaga depresiune Panonică, este o regiune de acumulare lacustră și fluvială, avînd la temelie un străvechi masiv cristalin. Lăsarea subsidentă, care, după cît se pare, continuă și astăzi, a dus la crearea unui șes întins, denivelat cu 10—200 m față de rama muntoasă din est, caracterizat foarte pe scurt în rîndurile de mai sus. El este extrem de slab înclinat de la est spre vest, dar mai ales de la nord spre sud. Așa se explică adîncirea cu totul redusă a albiei rîurilor care, pînă la lucrările de hidroameliorare din ultimele două secole, curgînd în meandre, inundau regulat cea mai mare parte a cîmpiei. Predominarea terenurilor mlăștinoase, a celor de luncă și de divagare a apelor, constituie, de altfel, o trăsătură fundamentală a Cîmpiei Tisei.

Clima regiunii este moderat continentală, cu variații de temperatură mai accentuate decît în dealurile și munții vecini, dar cu precipitații mai reduse (500—650 mm). Vecinătatea Munților Apuseni, alături de precipitațiile locale mai ridicate și de panta generală mai mică, explică densitatea relativ mare a rețelei hidrografice, păstrarea unor zone de mlăștini întinse și debitul relativ bogat al rîurilor. Cu excepția treptei mai ridicate (cîmpia veche, de acumulare, de sub dealuri) unde au fost păduri deschise de stejar, predomină vegetația de stepă, mai apropiată însă de componența fînațelor central-europene decît de stepa cu graminee est-europeană. Între zona pădurilor din cîmpia piemontană subcolinară și cea a stepei (în cea mai mare parte antropogene) se întinde fișia silvo-stepei.

² Pentru toate acestea, vezi: Iu. A. Demidovici, M. Iancu, T. Morariu, I. N. Oleinikov, Al. Savu, I. Sîrcu, *Op. cit.*, p. 717—723.

Zona de pădure și de silvo-stepă cuprinde o fișie de teren, și anume partea de sub poalele dealurilor de la est, pînă la o linie care trece aproximativ în vestul Aradului și Timișoarei. Este partea din cîmpie, structural și morfologic cea mai complexă, întrucît este formată din prispele înalte ale cîmpiilor de sub dealuri, despărțite între ele prin șesurile joase ale marilor văi (cele trei Crișuri, Mureșul, Bega, Timișul, Pogănișul, Bîrzava, Carașul). Cîmpia de sub dealuri este, deci, o unitate discontinuă clădită din pietrișuri, nisipuri, argile etc.

Către axa văilor principale și spre vest se face trecerea la cîmpia cu terase și cu largi conuri de dejecție, clădite din nisipuri și argile de tipul conului Mureșului, care este cel mai reprezentativ. La formarea ei a acționat în mare măsură vîntul care a depus pe interfluvii, cît și în mlaștinile extinse, loessul și nisipul de dune (acesta din urmă este mai răspîndit în Deliblatalul iugoslav)³.

Cea de a doua parte, adică cea de sud-vest a Daciei intracarpatiche, Banatul de astăzi, este compusă din mai multe zone foarte complexe din punct de vedere geomorfologic. În estul teritoriului se înalță grupul munților-bloc: Poiana Ruscă, Semenic, Almăj și Mehedinți, constituiți, în majoritate, din șisturi cristaline, care prezintă un relief domol, cu vîrfuri masive, cu înălțimi medii de 1 000 m [altitudinile maxime le întilnim în vîrfurile Padeș 1 378 m (Poiana Ruscă), Piatra Goznei 1 445 m (Semenic), Mehedinți 1 462 m și Svinicea Mare 1 226 m (Almăj)]. Văile sînt adînci și înguste. Înălțimea reliefului este de circa 500 m. Munții din aceste districte au înălțimea cea mai mare din întreg subîntitul Munților Banatului, avînd totodată aspectul unor masive-horsturi, cu marginile foarte abrupte.

Culoarul Timiș-Cerna, de o importanță foarte mare și în epoca romană, orientat pe direcția nord-sud, aproape rectiliniu, formează limita dintre Alpii Transilvaniei (Munții Cernei și Munții Mehedinți) și Munții propriu-ziși ai Banatului. Cu toate că este străjuit de munți care depășesc 2 000 m la est și 1 000 m la vest, formele de relief din cuprinsul acestui culoar de origine tectonică — coline domoale și văi largi — se aseamănă cu ținuturile deluroase. În cuprinsul acestui culoar, un prag puțin înalt desparte apele Timișului, care curg spre nord de afluenții Cernei dinspre sud. Este trecătoarea Domașnea, numită în cursul evului mediu și **Porta Orientalis**. Pe cînd trecerea dinspre sud spre nord, prin existența acestui culoar minunat, este mult înlesnită, circulația în sens perpendicular, adică dinspre vest și est și invers este foarte anevoioasă, aproape imposibilă.

Depresiunea Almăjului, care se lărgeste între Munții Almăjului (în sud) și Munții Semenicului (în nord) și care ar putea să ușureze trecerea prin axul nord-sud al munților pomeniți, este închisă mai din toate părțile. Nera, care-și adună afluenții de acolo, își găsește ieșirea spre vest prin niște chei sălbatice, greu accesibile circulației.

Munți mărunți, formați dintr-o serie de creste puternic fragmentate și podișuri calcaroase de dimensiuni reduse, cu înălțimi medii cu-

³ Idem, *Op. cit.*, p. 639—644.

prinse între 500 și 1 000 m, completează, ca o treaptă mai joasă către vest, această parte a Banatului.

Munții Poiana Ruscă alcătuiesc un masiv izolat de ceilalți prin coridoare largi sau prin defilee: la sud se află culoarul Bistrei, la sud-vest „golful” de cîmpie al Lugojului, la nord-vest valea largă a Begăi, iar la nord valea Mureșului, către care masivul prezintă pante abrupte. Spre est se află Depresiunea Hațegului. Culoarul Bistrei, ruptură tectonică, situat perpendicular pe culoarul Timiș-Cerna, și acesta fiind ascuns, bine păzit de munții înconjurători, face legătura dintre valea Timișului și Țara Hațegului (respectiv spre **Ulpia Trajana Sarmizegetusa**), prin pasul foarte însemnat, numit Porțile de Fier ale Transilvaniei. Spre nord, între șesul Lugojului și culoarul Mureșului, spre **Micia**, singura posibilitate de trecere mai ușoară o formează culoarul Lăpugiu (cu pasul Făget). Toate aceste posibilități de comunicație au fost folosite în epoca romană, pe aici trecînd una dintre arterele principale care lega provincia nord-dunăreană cu restul Imperiului.

Dealurile din mijlocul Banatului (adică din sud-vestul Banatului românesc) constituie un fel de bordură între marginea vestică a Munților Banatului și Cîmpia Tisei. Cum însă munții se termină digitat spre apus, printre ei pătrunzînd depresiuni-golfuri, prispa acestor dealuri este foarte inegală ca lărgime, pe alocuri chiar întreruptă. Dealurile din vest s-au format prin depunerea unor mari cantități de aluviuni aduse din munte de ape, formînd mari piemonturi, ca niște prispe la poalele munților, puternic segmentate de ape și transformate în coline. Ele, între Dunăre și Timiș, au căpătat o mai mare dezvoltare la poalele Munților Dognacea și la sud de Lugoj. Printre aceste dealuri pătrund unele spinări de șisturi cristaline, ori de roci vulcanice. Astfel munții pitici ai Locvei (796 m), Dognecei (615 m), Arenișului (550 m), Vîrșetului, care formează „bastioanele” cele mai înaintate ale munților, oferă o serie de puncte de control militar asupra cîmpiei din vestul Banatului (care, în cea mai mare parte, cade pe teritoriul R. S. F. Iugoslavia). Făcînd parte din marea Cîmpie a Tisei, cîmpia din vestul Banatului constituie treapta cea mai joasă a acesteia (în jur de 80 m înălțime absolută). Ea are o înclinare foarte slabă, din care cauză apele rîurilor au cursuri leneșe, șovăielnice, cu albiile abia schițate ce pot ieși din matcă la cele mai mici creșteri. Rîurile, deci, care drenează această cîmpie joasă, sînt lipsite de terase, aveau albiile meandrate nestabile și puțin adînci, cu lunci foarte largi, mlăștinoase și cu turbării. Cu veacuri în urmă, aceste părți ale cîmpiei, pînă la mlaștinile Tisei, cu care se contopeau mlaștinile Begăi, ale Timișului (inclusiv ale afluenților, mai importanți: Pogănișul și Birzava) erau inundate în fiecare primăvară și rămîneau sub stăpînirea apelor stătute și a miasmelor dăunătoare toată vara. (Este foarte semnificativ faptul că în epoca feudalismului Timișoara s-a dezvoltat ca o cetate a mlaștinilor. Timișul și Bega, despletite în multe brațe, se intersectau unele cu altele în așa fel încît nu se mai putea ști cărui rîu aparține fiecare. Așa se explică cum orașul Timișoara și-a luat numele de Timiș, cu toate că acest rîu curge astăzi la 10 km depărtate, și nu de la Bega, care actualmente trece chiar prin oraș.) Datorită mlaștinilor lor

îmense, aceste ținuturi au rămas pînă tîrziu, pînă către mijlocul secolului al XVIII-lea, deci pînă după eliberarea acestor teritorii de sub jugul otoman, cu o populație rară⁴...

*

Deși nu se cunoaște încă exact și amănunțit pe întreaga ei întindere linia granițelor provinciei Dacia, se poate totuși spune că ea a urmat aproape întotdeauna formele de teren⁵, care constituiau bariere naturale apreciabile, de multe ori greu de trecut. Baza noastră de plecare în legătură cu marcarea granițelor romane, în general, este acel șir simplu (uneori dublu) de castre ale trupelor auxiliare, cunoscute astăzi, care, trebuie să admitem că au fost construite la o distanță aproape obișnuită (să nu zicem regulată) de linia fruntariilor propriu-zise. Pe noi însă, în momentul de față, ne interesează numai chestiunea **limes**-ului de vest al Daciei.

Dacă pornim spre sud de valea Crișului Repede, despre o continuare spre sud, către Mureș, a **limes**-ului deocamdată nu se poate preciza nimic, deși în toamna anului 1966 s-au făcut cercetări pe teren pînă în inima Munților Apuseni⁶, pe o distanță de circa 65 km. Se crede însă, în general, că în această porțiune de hotar dintre Crișul Repede și Mureș, inutilitatea construirii unui sistem de apărare va fi fost evidentă, ținînd seama că Munții Apuseni (descriși foarte pe scurt în rîndurile de mai sus), în ciuda faptului că au înălțimi relativ mici și că au unele nivele de eroziune și denudație larg vălurite și cu linii domoale de relief, totuși au o lățime care, în această porțiune, variază între 120—130 km, în mod practic, deci, închid orice acces dinspre vest. Blocul izolator al acestui complex de masive-bloc (horsturi înălțate, puternic fragmentate de depresiuni-grabenuri dispuse în culise) abia este despicaț de Crișul Alb, unde un castru ca cel de la Bologa, la străbaterea Crișului Repede, va fi putut închide accesul⁷. Atît Arieșul, curgînd spre est, cît și Crișul Negru, spre vest ies din cele două coaste ale acestui bloc de munți izolator fără a-l despica⁸. Între valea Mureșului, respectiv în-

⁴ L. Someșan, *La frontiere occidentale de l'Etat roumain*, în „Revue de Transylvanie”, III, 2, 1937.

⁵ Referitor la această problemă, cf. I. Ferenczi, *A római Dacia kiterjedésének, védelmének és felhasználásának kérdéséhez. Le problème de l'étendu, de la défense et division de la Dacie romaine*, în „A Kolozsvári »Victor Babeș« és »Bolyai« Tudományegyetem Közleményei”, társadalomtudományi sorozat, I, 1—2, 1956, p. 165—167.

⁶ Vezi: I. Ferenczi, *Contribuții la problema limes-ului de vest al Daciei* (partea a II-a-2), *Raport asupra unor cercetări pe teren efectuate între anii 1947—1957 și în 1966*, în „ActaMN”, X, 1973, p. 564—567.

⁷ M. Macrea, *Castrul roman de la Bologa. Săpăturile din vara a. 1936*, în „ACMITr”, IV, 1932—1938, p. 197—198; I. Ferenczi, în „ActaMN”, XI, 1974, p. 34—35.

⁸ Cf. C. Daicoviciu, *Dacia. În jurul unor probleme din Dacia romană. Există un „Limes Dacicus” în Munții Meseșului?*, în AISC”, II, 1933—1935, p. 256, 306; idem, *Dacia. Studii și articole privind istoria veche a pămîntului românesc*, în „Biblioteca Muzei Napocensis”, nr. 1, Cluj, 1969, p. 249; idem, *Asupra unor lucrări în legătură cu Dacia romană*, în „AISC”, IV, 1941—1943, p. 319; J. Szilágyi, *Dácia nyugati határának első védelmi vonala és helyőrségei. Die erste Verteidigungslinie an der*

tre **Micia** și orașelul actual Abrud, problema fixării liniei de graniță este și mai grea, deoarece pe această porțiune nu s-a făcut, deocamdată, o cercetare sistematică, și, pe deasupra, nici măcar din întâmplare nu se cunoaște vreun element de apărare.

Nici săpăturile efectuate în anul 1974 de către R. Popa și M. Barbu la Vîrfurile (jud. Arad) din valea Crișului Alb în incinta unei fortificații mari de pămînt cu plan patruleter, nu ne-au furnizat nici un element nou, ea dovedindu-se a fi o întăritură de la începutul secolului al XVIII-lea⁹, deși, poate, pe baza celor constatate la Abrud, cu ocazia ultimelor excavări arheologice conduse în anul 1978 de către V. Moga, ar trebui reîncepute unele lucrări mai circumspecte și mai de amploare în acel loc. În orice caz este foarte ispititoare ipoteza de lucru după care în acest mic bazin morfologic al văii Crișului Alb, la intersecția unor drumuri, căi de comunicație ale căror naștere au permis înseși condițiile oro-hidrografice (ce au fost practicate încă din căruntă antichitate) care duc, pe de o parte, spre Vașcău, adică spre Depresiunea Beiușului, pe de altă parte, prin înșeuarea Vața de Jos-Roșia-Petriș (pe Mureș) în valea Mureșului, în al treilea rînd spre Cîmpia Tisei, prin valea Crișului Alb în aval, iar în al patrulea rînd spre Baia de Criș, respectiv Brad, [localități actuale cu urme romane sigure (acestea fiind totodată cele mai vestice, cunoscute în momentul de față) așezate în regiunea auriferă], ar fi existat un castru roman de graniță. Se poate presupune, totuși, pe baza descoperirilor celor mai vestice, de caracter roman, că granița mergea de la **Micia** (Vețel) pînă în împrejurimile comunei Baia de Criș, aproximativ spre nord-nord-est, se frîngea (?) la această ultimă localitate aproape complet spre est, atingînd împrejurimile Abrudului¹⁰, unde este cunoscut un **castellum**, de dimensiuni reduse, mai degrabă un **burgus**¹¹. La fel pare să fie situația și între valea Mureșului și șesul Beğai-Timișului, între Ilia și Caransebeș (**Micia-Tibiscum**).

Westgrenze Daziens und ihre Garnisonen, în „Közlemények” — Cluj, III, 1, 1943, p. 92, 94—95 și fig. 1; idem, *A dáciai erődrendszer helyőrségei és katonai tégelbélyegei. Die Besatzungen des Verteidigungssystems von Dazien und ihre Ziegelstempel*, în „Dissertationes Pannonicae”, ser. II, nr. 21, p. 8—10, 33—34.

⁹ Comunicare amabilă a muzeografului principal Barbu Mircea de la Muzeul județean din Arad.

¹⁰ Vezi: J. Szilágyi, în „Közlemények” — Cluj, III, 1, 1943, p. 92, 94; idem, în „Dissertationes Pannonicae”, ser. II, nr. 21, p. 8—10.

¹¹ Pentru burgul roman de aici, cf. C. Daicoviciu, *Neue Mitteilungen aus Dazien*, în „Dacia”, VII—VIII, 1937—1940, p. 300. Menționăm în această ordine de idei că, la un moment dat, și în legătură cu această fortificație de dimensiuni modeste, care străjuia Valea Abrudului, fiind amplasată pe un promotoriu nu prea înalt care se află la întîlnirea a două văi — cea care duce spre Zlatna (*Ampelum*) și cea care se îndreaptă spre valea Crișului Alb (Brad, Baia de Criș), s-a lansat ideea că ar fi din epoca feudalismului, pe suprafața din interiorul ei negăsindu-se nici o urmă romană. Cu ocazia repetatelor săpături executate de Al. Popa, șef de secție și V. Moga, muzeograf la Muzeul Unirii din Alba Iulia, s-a învederat absolut clar că, totuși, în acel loc, de altfel foarte bine ales pentru amplasarea întăriturii, a existat în epoca romană o fortificație de dimensiuni mai mici. Informația verbală o datorăm amabilității tov. V. Moga.

În ce privește valea Mureșului, castrul de la **Micia**, situat pe malul stîng al Mureșului¹², nu departe de orașul actual Deva și, desigur, la o mică distanță de la granița de vest a provinciei, a fost, pe cît se pare, unul din cele mai puternice și mai importante centre militare ale provinciei, pe care îl întreceau doar cele două lagăre de legiuni de la **Apulum** și **Potaissa**, precum și acela de la **Porolissum**, în nordul provinciei. Din punct de vedere militar, acest castru avusese, probabil, un îndoit scop. Înainte de toate, apărarea graniței provinciei, care va fi trecut ceva mai la vest, în preajma comunei actuale Dobra, sau, poate, și mai la vest, la Căpîlnaș (com. Birchiș, jud. Arad), respectiv la Bulci (com. Bata, jud. Arad), împunea conducerii militare a Daciei romane o atenție deosebită, datorită faptului că prin valea Mureșului, pătrunderea în inima provinciei, a unui inamic de la vest, era dintre cele mai ușoare. Pe lîngă această necesitate de apărare generală a Daciei, castrul de la **Micia** servea, aproape sigur și la asigurarea regiunilor miniere atît din dreapta, cît și din stînga rîului, prin închiderea accesului la acestea, pe văile ce pornesc de aici spre nord, spre zonele aurifere, respectiv spre sud, spre teritoriile bogate în zăcăminte cuprifere și feroase...

Așezat între comunele Mintia și Branișca (ambele jud. Hunedoara), acolo unde valea destul de îngustă a Mureșului se lărgeste simțitor, castrul de la **Micia** stăpînea uimitor intrarea în interiorul provinciei prin strîmtoarea văii ce se află la vreo 4 km depărtare de el, spre vest, la Branișca.

Conform observațiilor de pînă acum, de la **Micia** și pînă în fața anticului **Partiscum** (actualmente orașul Szeged din R. P. Ungară), deci pînă la confluența Mureșului cu Tisa existase un drum comercial (și la caz de nevoie și militar!) care, prin teritoriul clientelar al iazigo-sarmatilor venea din provincia Pannonia prin Cîmpia Tisei.

Principala poartă de intrare dinspre vest în provincia Dacia, pe valea Mureșului, adîncită și ea între Munții Metaliferi ai Transilvaniei și blocul Munților Poiana Ruscă — după cum am mai amintit — fusese apărată de puternicul castru de la **Micia**. Spre vest de acesta, alte castele sau burguri mai mici sînt presupuse de majoritatea autorilor moderni de-a lungul cursului principalului rîu al Transilvaniei pînă la vărsarea lui în Tisa, la Bulci, Aradul Nou, Sînicolaul Mare și Cenad. Aceste întărituri ipotetice ar fi supravegheat drumul amintit mai sus, spre provincia Pannonia.

Cercetările de topografie arheologică, executate de semnatarul acestor rînduri în anii 1977 și 1978 în zona situată la vest de castrul de la **Micia**, și anume pe marginea de nord-vest; respectiv pe ultimele înălțimi ale Munților-horst Poiana Ruscă, apoi în zona Dobra, deci la începutul nordic al culoarului Lăpugiu (cu pasul scund Făget), precum și în

¹² Vezi: C. Daicoviciu, *Micia I. Cercetări asupra castrului*, în „ACMTr”, III, 1930—1931, p. 3—43.

¹³ În legătură cu această problemă, ultima dată vezi: I. Ferenczi, *Opinii vechi și noi în legătură cu drumurile între Dacia, Pannonia și Moesia Superior prin „barbaricum”*, în „Tibiscus”, III, 1974, p. 111—127 cu toată bibliografia citată.

zona (munților pitici) Dealurilor Fragulea (493 m altitudine maximă), deocamdată nu au oferit vestigii concrete în privința deslușirii problemei **limes**-ului în acest colț de țară, care făcuse cândva parte din provincia dominată de acvilele legiunilor romane. Poate, fortificația cu plan patrat, cu colturile rotunjite, cu dimensiunile 42×42 m, săpată parțial cu cițiva ani în urmă de cercetătorul clujan I. H. Crișan¹⁴, după părerea căruia ar fi vorba de o mică întăritură de pământ din evul mediu, situată în hotarul localității Căpîlnaș (com. Birchîș, jud. Arad), la începutul urcușului lin al pantei de nord a Dealurilor Lipovei, care despart valea Mureșului de bazinul hidrografic al Begăi, în apropierea drumului județean Săvrîșin-Margina, respectiv Făget (jud. Timiș), este mai degrabă un **burgus** roman, decît o întăritură din epoca feudală. Această ipoteză de lucru, care necesită săpături arheologice în viitorul apropiat, pare a fi verosimilă, judecînd atît pe baza amplasării lui caracteristice, cît și pe baza aspectului său. Nu trebuie scăpat din vedere apoi că aici, de fapt, existase o trifurcație de drumuri vechi, unul dintre ele dirijîndu-se către Dobra (jud. Hunedoara), localitate unde un ghid latinesc al Transilvaniei, redactat la începutul secolului trecut, așa cum am mai pomenit cu altă ocazie, menționează următoarele: „... **Extra oppidum militare Dobra vallum quoddam dirutum, cuius iam vestigia via visuntur, Roemerschantz in chartis geographicis compellatum...**”¹⁵.

Cu ocazia investigațiilor noastre pe teren, executate în vara anului 1978, cu toată străduința nu am reușit să aflăm acel val despre care este vorba în textul citat mai sus. Poate, o recunoaștere făcută din avion de mică viteză sau dintr-un elicopter are să ne permită niște observații prețioase, pe baza cărora apoi s-ar putea identifica valul pomenit mai sus.

În ce privește rezultatele săpăturilor de la Bulci (com. Bata, jud. Arad), începute încă în anul 1976, deși din cîmpul de ruine, numit „Cetate”, situat pe un grind vechi al Mureșului (care nici cu ocazia inundațiilor din 1970 și 1975 nu a fost acoperit de apă) au ieșit la iveală materiale ceramice cu caracter roman, pînă în momentul de față nu am reușit să identificăm urmele incontestabile ale unei fortificații romane, fie ea chiar și de dimensiuni reduse. Pînă acum nu avem nici o idee de unde a scos arheologul maghiar F. Fl. Rómer cărămizile cu stampila legiunii a **XIII Gemina**. Se pune întrebarea: oare se va justifica dubiul prof. Al. Borza: să fie cărămizi aduse în cursul evului mediu cu corăbiile pe Mureș?¹⁶

¹⁴ I. H. Crișan, *Cercetările arheologice de la Căpîlnaș* (jud. Arad), în „Tibiscus”, V, 1978 (sub tipar).

¹⁵ C. Daicoviciu, *Un ghid latinesc al Transilvaniei*, în „ACMITr”, I, 1926—1928, p. 174, nr. 1. Așa cum precizează autorul în nota 1: „... Chestiunea valurilor (limesului) romane în aceste părți e, încă, nedeslușită. Informația aceasta despre un „Römerschantz” în jurul Dobrei e, însă, prețioasă. Asemenea „valuri romane” s-au constatat în Bănat, în apropierea Timișoarei... Cel de la Dobra va fi, cred, mai curînd în legătură cu „limesul” presupus de Torma (*Klio*, IX, 262; cf. Pauly-Wissowa, „RE”, XIII, 1, col. 643 și Buday, *Dolgozatok*, III, 1927, p. 127, ca o continuare, spre sud, a limesului din Munții Meseșului”.

Ipoieza propusă poate fi infirmată însă de zidul cu cărămizi romane descoperit în săpăturile din vara anului 1978, zid ce pare a fi de epocă romană.

Urme presupuse romane sînt semnalate și mai la vest de Bulci. Așa de ex., S. Dumitrașcu a urmărit cu cîțiva ani în urmă un val de pămînt de dimensiuni considerabile¹⁷, numit curent de către localnici „Troian”, care are șanțul (debleul) dispus în partea vestică, ridicarea sa fiind astfel concepută încît să bareze intrarea pe valea lărgită, în formă de „golf” a Crișului Alb în Depresiunea Zarandului. Menționăm că, după cît se pare această porțiune de val, care a fost urmărită între Iercoșeni (com. Șilindia, jud. Arad, în sud) și Comănești (com. Hășmaș, jud. Arad, în nord) se află la o distanță de 20—25 km mai spre răsărit de acel sistem de valuri uriașe de pămînt care datează dintr-o perioadă ulterioară stăpînirii romane în Dacia¹⁸. Afirmația pare să fie sprijinită și de dispunerea valului între zonele piemontane ale Munților Highiș-Drocea (=Munții Zarandului) și Munții Codru-Moma, ambele fiind — după cum am văzut mai sus — niște ramificații înaintate spre vest, respectiv sud-vest ale masivului cristalin al Bihariei. Se presupune că valul continua spre nord peste Munții Codru-Moma, răzbind în valea Crișului Negru în preajma orașelului Beiuș, și spre sud, peste coama joasă a Munților Zarandului, răzbind în defileul lung al Mureșului și continuînd chiar pînă în Banat.

Orientarea valului, dispunerea frontului său, îl îndemnă pe S. Dumitrașcu să considere că valul a putut fi ridicat numai de o putere care își avea centrul în marea Depresiune a Transilvaniei, mai precis care apăra zona auriferă a Munților Metaliferi de atacuri dinspre vest. Cercetătorul orădean nu crede ca „Troianul” să fie linia cea mai de este a sistemului de valuri din Cîmpia Tisei, deoarece acestea au orientarea frontului tocmai opusă, spre est! Cele două elemente de fortificație, în orice caz, par a se afla, dimpotrivă, opuse, față-n față, „Troianul” asigurînd oprirea intrării în depresiunile-„golfuri” de vest ale Munților Apuseni, înainte de toate pe Crișul Alb, iar sistemul vestic apărînd Cîmpia Tisei, linia îndepărtată mult spre est a frontului Dunării, de un pericol ce se afla în munți, respectiv în Depresiunea Transilvaniei...

¹⁶ În privința rezultatelor mai importante ale săpăturilor executate în a. 1976 și 1977 la Bulci, cf. Șt. Ferenczi, M. Barbu, *Cercetările arheologice de la Bulci și împrejurimi*, în „Ziridava”, X, 1978, p. 67—80; în legătură cu întrebarea pusă pe vremuri de prof. Al. Borza, vezi: *Banatul în timpul romanilor*, Timișoara, 1943, p. 77—79.

¹⁷ *Contribuții la cunoașterea graniței de vest a Daciei romane*, în „ActaMN”, VI, 1969, p. 483—491. — Conform informației amabile a tov. M. Barbu, muzeograf principal la Muzeul județean Arad, pe unele dintre ultimele înălțimi spre vest ale Munților Zarandului, între altele, de exemplu, pe dealul cetății de la Șiria (jud. Arad), ar fi cîteva turnuri de veghe și semnalizare romane. Fiind foarte departe de orice bază de aprovizionare romană, existența lor, în starea actuală a cercetărilor, este foarte greu de acceptat. În orice caz se pune tot mai acut problema unor cercetări pe teren extinse, folosindu-se metode înaintate, precum și mijloace moderne de transport...

¹⁸ Cf. S. Soproni, *Limes Sarmatiae*, în „ArchÉrt”, 96, 1, 1969, p. 43—53 (cu toată bibliografia citată).

Fără a considera că valul este neapărat o parte din traseul graniței romane dinspre Mureș și Crișul Repede, S. Dumitrașcu înclină să creadă, deocamdată, că valul este un element al sistemului de apărare vestic, dintre **Micia** și Bologa (? **Resculum**) a regiunii aurifere din Munții Metaliferi ai Transilvaniei și, implicit, a Daciei romane. Trebuie recunoscut însă că ipoteza cercetătorului orădean nu este sprijinită de nici un argument arheologic sau istoric direct și sigur, „afară de elementele de strategie militară ale Daciei romane, de argumente logice”¹⁹. Fenomenele constatate de autorul acestor rînduri pe alte porțiuni ale sistemului de apărare din Dacia, contrazic, chiar această presupunere. Astfel în nord-vestul, nordul, și nord-estul Daciei, mai precis pe fruntariile Daciei Porolissensis, pe o lungime de aproximativ 340 km lungime, în afară de cîteva cazuri cu totul excepționale, observate în sectorul meseșan al **limes**-ului Daciei²⁰, nu ne este cunoscut un **limes**-val continuu; apoi este foarte curioasă lipsa totală a turnurilor de veghe și de semnalizare, însoțitoare (Begleittürme), a întăririlor mai mari de pămînt sau de piatră (**burgi**, **castelle**) etc. De aceea, singura constatare valabilă rămîne semnalarea existenței concrete a valului din Depresiunea „golf” a Zaran-dului, restul considerațiilor trebuie interpretate deocamdată, pînă la efectuarea unor noi cercetări, în sfera unor largi, dar necesare ipoteze...

În opoziție cu părerea lui S. Dumitrașcu, după afirmația cercetătorului J. Szilágyi de la Budapesta, publicată în repetate rînduri între anii 1941—1946, hotarul ce merge de la **Micia** pînă la Baia de Criș, aproximativ spre nord-est, se frîngea în direcția est de această localitate aproape complet spre est: atingînd împrejurimile orașelului Abrud și **Alburnus Maior** (Roșia Montană, jud. Alba), ținea pînă la ieșirea dinspre est din lunga vale cu caracter de defileu a Arieșului, pînă la Moldovenești. De acolo se curba din nou, în linii mari spre nord, pînă la castrul de la Gilău, iar de aici, întorcîndu-se spre vest-nord-vest, se înainta pe la poalele de nord ale masivului cristalin al Munților Gilăului drept la Bologa (? **Resculum**)²¹.

Autorul acestor rînduri, făcînd o serie de investigații pe teritoriul indicat de J. Szilágyi între anii 1947—1966, n-a aflat pe teren nici urmele „primei linii de apărare”, nici cele aparținătoare celei de a „doua linii de apărare” presupuse de către acesta²². În privința aceasta nu-i rămîne nici astăzi altceva, decît să se atașeze părerii răposatului prof.

¹⁹ Cf. St. Ferenczi, *Cercetări și rezultate noi pe limesul Daciei intracarpaticce*, în „Apulum”, XI, 1973, p. 204—205; idem, *Neue Forschungsergebnisse über den Limes des innerkarpatischen Daziens*, în „Dacia”, N.S., XVIII, 1974, p. 130—131.

²⁰ Vezi: St. Ferenczi, *Die Erforschung des römischen Limes auf den Höhen des Meseșgebirges*. (Ein Vorbericht), în „Dacia”, N.S., XI, 1967, p. 152—156; idem, *Observații cu privire la sistemul și caracterul așa-zisului „Limes Dacicus”*, în „ActaMN”, V, 1968, p. 82—83.

²¹ J. Szilágyi, în „Közlemények”, Cluj, III, 1, 1943, p. 91—94 și fig. 1.

²² St. Ferenczi, *Contribuții la problema limes-ului de vest al Daciei*, (part. I-a), în „SCIV”, X, 2, 1959, p. 337—354; part. II/1, în „ActaMN”, IX, 1972, p. 387—411; part. II/2, în „ActaMN”, X, 1973, p. 545—568; part. II/3, în „ActaMN”, XI, 1974, p. 23—40.

C. Daicoviciu, după opinia căruia: „... E adevărat, că nu știm încă pe unde trecea exact hotarul limes la nord de Mureș [și la sud de Crișul Repede]. El trebuie însă căutat mult mai la vest de regiunea și centrele aurifere din vestul Transilvaniei...”²³.

În legătură cu extinderea dominației romane efective asupra Banatului, actualmente se cunosc trei ipoteze de lucru. Conform primei²⁴, întregul teritoriu al Banatului, limitat la nord de cursul inferior al Mureșului, în vest de cursul inferior al Tisei, a fost înglobat în cadrul Imperiului roman. Greutatea însușirii acestei păreri constă în faptul că pe linia Tisei în momentul de față lipsește orice element de fortificație cunoscut, pe când descoperirile de pe linia Mureșului, destul de neînsemnate de altfel, indică mai degrabă câteva **stationes** sau **mansiones** (turnuri?, burguri? nici acestea nu totdeauna sigure²⁵) de pe drumul roman presupus, păzit, ce urmează cursul acestui afluent, cel mai mare al Tisei, făcînd legătură prin așezarea de caracter mixt (comercial și militar?) de la **Partiscum** (Szeged, R. P. Ungară) prin țara iazigilor sarmați spre **Lugio** (Dunaszekcső)-**Florentia** din Pannonia²⁶. Ocuparea și colonizarea efectivă a Banatului de vest de către romani este contrazisă și de faptul, care se desprinde, de altfel, foarte clar din foaia respectivă a **Tabulei Imperii Romani**, că **acest teritoriu mlăștinos** nu fusese prielnic pentru formarea unor așezări romane mai importante...

Conform unei a doua opinii²⁷, apărarea romană, deci granița Imperiului în aceste părți, a fost trasată printr-o linie destul de dreaptă, în linii mari, între castrele de la **Micia** (de pe Mureș) și **Translederata** (Banatska Palanka pe Dunăre, în rîndul acestora intrînd, eventual și cel de la **Tibiscum**, lipsînd legătura pe distanța mare între **Micia** și **Berzo-**

²³ C. Daicoviciu, în „AISC”, IV, 1941—1943, p. 319.

²⁴ Cf. bunăoară: C. Patsch, *Der Kampf um den Donauraum unter Domitian und Trajan. (Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa)*, V/2), Wien-Leipzig, 1937, p. 137—138, 172; C. Daicoviciu, *Alföldi András, Dákok és Rómaiak (sic!) Erdélyben (Dacia e Romani in Transilvania)*, Budapest, 1940, (recenzie), în „Dacia”, VII—VIII, 1937—1940, p. 457—458; idem, în „AISC”, IV, 1941—1943, p. 317—319; idem, *La Transylvanie dans l'Antiquité*, ed. a III-a, Bucarest, 1945, p. 96; idem, *Bănatul și iazygii*, în „Apulum”, I, 1939—1942, p. 98—101; idem, H. Daicoviciu, *Noi considerații asupra Daciei Malvensis*, în „ActaMN”, IV, 1967, p. 73—83; R. Vulpe, *La Valachie et la Basse Moldavie sous les Romains*, în „Dacia”, N.S., V, 1961, p. 372 etc.

²⁵ Vezi: E. Dörner, *Urmcele ale legiunii a V-a Macedonica la Aradul Nou?* în „ActaMN”, VIII, 1971, p. 503—506.

²⁶ Ultima dată despre această chestiune: I. Ferenczi, în „Tibiscum”, III, 1974, p. 111—127.

²⁷ În legătură cu aceasta, cf., între altele: A. von Domaszewski, *Die Grenzen von Moesia Superior und der illyrische Grenzzoll. (Studien zur Geschichte der Donauprovinsen)*, I), în „Archäologisch-epigraphische Mitteilungen aus Österreich-Ungarn”, XIII, 1889, p. 142; C. Brandis, *Dacia*, în „Pauly-Wissowa — RE”, vol. IV/2, Stuttgart, 1901, col. 1969—1970; H. Kiepert, *CIL*, III, suppl., indices, pl. V; A. Alföldi, *Die Roxolanen in der Walachei. (Bericht über den VI. Internationalen Kongress für Archäologie, Berlin 21—26 August, 1939)*, Berlin, 1940, p. 528—538; idem, în „Századok”, LXXIV, 1940, p. 164—165; idem, M. Párducz, *Jazig-szarmata leletek a Bánságból. Jazygische sarmatische Funde aus dem Banat*, în „ArchErt”, ser. III, II, 1941, p. 106—110; V. Christescu *(Istoria militară a Daciei romane)*, București, 1937, p. 35) are următoarea părere: „... Urmele rămase ne arată o efectivă ocupație a ținuturilor corespunzătoare azi... Banatului...” În schimb, pe harta Daciei romane și a ținuturilor

via), adică pe piemonturile pomenite în prima parte a lucrării, situate între masivul păduros, cristalin al Munților Banatului (în sens lărgit al noțiunii) și zonele de inundație, precum și de nisipurile mișcătoare de pe grindul mare de la Deliblat.

Că în fișa despre care este vorba (cu direcția aproximativ nord-nord-est — sud-sud-vest, într-adevăr exista o linie de apărare, ne învederează clar, fără echivoc șirul castrelor romane cunoscute pînă acum de la **Micia** (Vețel), **Tibiscum** (Jupa), **Berzovia**, **Centum Putei** (Surducul Mare), **Arcidava** (Vărădia) și **Translederata** (Banatska Palanka). Această linie de castre duce pînă la lagărul de la **Lederata** (Rama) și castrul de legiune de la **Viminacium** (Kostolac), ambele fiind amplasate, după cum se știe, pe malul sudic al Dunării.

Această linie a fost construită, probabil, încă în primele luni ale primului război al lui Traian cu dacii, refolosită cu siguranță în al doilea, în calitate de castre de marș. După cucerirea Daciei ea a revenit, după unele aparente, linie de graniță bazată pe sistemul de întărituri și pe drumul construit cu ocazia celor două înaintări ale trupelor romane prin inima Banatului.

După o a treia ipoteză de lucru, ipoteza lui D. Protase²⁸, baza sistemului de apărare spre vest, pe teritoriul Banatului o forma linia de

vecine (anexată volumului), linia întreruptă, punctată, care marchează hotarul, taie Banatul în două, circa o treime fiind înglobată provinciei Dacia, celelalte două treimi rămînînd *extra fines provinciae*; J. Szilágyi, în „Közlemények” — Cluj, III, 1, 1943, p. 88—92; idem, în „Dissertationes Pannonicae”, ser. II, nr. 21, p. 4—8, 27; I. Ferenczi, în „A Kolozsvári »V. Babeș« és »Bolyai« Tudományegyetemek Közleményei”, társadalomtudományi sorozat, I, 1—2, 1956, p. 160—163; M. Macrea, cap. *Dacia în timpul stăpînirii romane. Întinderea și organizarea administrativă*, în „Istoria României”, vol. I, București, 1960, p. 351; idem, *Viața în Dacia romană*, p. 108 (nu are o atitudine hotărîtă, așa cum se desprinde din citatul de mai jos: „... În Banat, spre vest, urmele romane se întind în număr mai mare numai pînă la drumul pe care a înaintat Traian în primul război dacic și care pornea din fața orașului Lederata, de la Palanca de astăzi, pe la vest de munții Semenicolui, trecînd prin localitățile Arcidava, Centum Putei, Berzobis și Aizis, spre a ajunge la Tibiscum... Dincolo de această linie urmele romane sînt sporadice și nesigure (sublinierea ne aparține nouă). Probabil că partea de vest a Banatului pînă la Tisa, care în antichitate și în tot evul mediu, pînă la începutul secolului al XVIII-lea, cînd s-au făcut lucrări de canalizare și asanare, fiind un ținut mlăștinos și de aceea puțin locuit, nu a fost colonizată de romani. Ei s-au mulțumit doar să supravegheze acest teritoriu slab populat prin trupele de la linia Lederata-Tibiscum și prin micile garnizoane staționate de-a lungul Mureșului, de la Micia..., pînă în fața Seghedinului, la confluența Mureșului cu Tisa, de-a lungul drumului care, prin țara iazigilor, venea din Pannonia...”). A. Rădnóti în comunicarea sa (cu titlul: *Die römische Grenze im Banat*, susținută la al IX-lea Congres internațional de studii asupra frontierelor romane care a avut loc la Mamaia între 7—13 septembrie 1972), pe baza studierii cantonării și mișcării trupelor în Moesia Superior, precum și pe teritoriul Banatului (deci pe baza unor cu totul alte considerente) a ajuns la aceeași concluzie. Cf. încă rezultatele foarte semnificative din acest punct de vedere ale lui E. Dörner, *Dacii și sarmații din secolele II—III e.n. în vestul României*, în „Apulum”, IX, 1971, p. 681—692. Deși autorul nu epuizează pe deplin tema, totuși faptele, respectiv observațiile vorbesc de la sine... *Vezi și Tabula Imperii Romani*, L-34 (Aquincum-Sarmizegetusa-Sirmium), Budapest, 1968, harta de la capătul fascicolului.

²⁸ Comunicarea amabilă a colegului D. Protase, pentru care îi aducem mulțumiri și pe această cale.

castre, așezate în culoarul foarte important Timiș-Cerna, de la **Dierna** (Orșova), **Praetorium** (Plugova), **Ad Pannonios** (Teregova), **Tibiscum** (Jupa), până la **Micia**, acest șir de castre, **per analogiam** cu alte sec-toare ale **limes**-ului Daciei, având spre vest, poate pe creasta principală a Munților Semenicolui, o linie înaintată de turnuri . . .

Toate cele trei ipoteze pomenite acum numai foarte pe scurt, necesită în orice caz, încă cercetări extinse și aprofundate pe teren, precum și săpături sistematice pentru lămurirea în mod definitiv a tuturor problemelor legate de ele.

CONSIDERATIONS OVER THE ROMAN-LIMES-OF THE WEST OF DACIA

(Summary)

The author surveys the latest results concerning the limes — problem in the western part of Dacia. First of all he states that the system of defence of Dacia — as well as that of other provinces of the empire was built according to the different forms of the ground and factors of physical geography, using existing natural obstacles: mountains, hills, big rivers, moor zones, along which Roman camps of the auxiliary military units and many other smaller fortifications were built. After this general presentation an orohidrographic picture of Western Dacia follows, comprising almost all the western parts of Romania. Coming to the subject the author sorrowfully realizes that although a few attempts were made in the later years, practically nothing was made concerning the middle and southern part of the western — limes — of Roman Dacia. The investigations made in the Bihor massif, along a distance of 65 km in 1966 didn't lead to positive results and so the origin of the dam between Iercoșeni and Comănești (both in the Arad County) could not be precised until now. The diggings made for this reason between 1976—1978 at Bulci (Arad County) lying in the Valley of the Mureș i.e. in the small depression Săvirșin-Bata, didn't prove (up to now) the existence of a Roman fortification. The investigations made between 1977—1978, in the place called Micia-Dobra, i.e. in the small crystalline massif named „The Fragulea Hills” (493 m. maximum altitude) didn't lead to a positive result in this respect. The fortification of great dimensions of Virfurile (Arad County, of the Depression of Hălmagiu and the White Criș Valley), with quadrilateral plane and with the angles rounded proved to be a fortification of the feudal epoch. The „Burg” of Abrud is only of Roman origin, being placed in the centre of the auriferous zone of the Metalliferous Mountains of Transylvania.

As regards Banat there are three different hypotheses, but unfortunately, for many years no research on the ground to solve the problems connected with this part of the Roman — limes — of Dacia was made (we only refer to the two centuries of Roman domination in Dacia).

TEZAURUL MONETAR DE LA ȘOMOȘCHEȘ (CERMEI)

EUGEN CHIRILĂ — MIRCEA BARBU

Tezaurul de care ne ocupăm a fost descoperit în ziua de 15 august 1974 în cimitirul satului Șomoșcheș, com. Cermei, jud. Arad, și a fost achiziționat de Muzeul Județean Arad¹. Alte informații în legătură cu descoperirea lipsesc. Tezaurul se compune din zece denari romani republicani și din 73 de drahme de Apollonia. Lista monetelor este următoarea².

I. REPUBLICA ROMANĂ

Cu excepția piesei nr. 7, denarii sînt emiși la Roma. Piesa nr. 7 este emisă într-un atelier din Italia de nord. Piesele nr. 4 și nr. 8 sînt **denarii serrati**.

1. M. Baebius Q. f. Tampilus; 137 î.e.n.; C, nr. 236/1; G=3,82; a=12.
2. C. Plutius; 121 î.e.n.; C, nr. 278/1; G=3,80; a=3.
3. M. Fourius L. f. Philus; 119 î.e.n.; C, nr. 281/1; G=3,81; a=6.
4. L. Aurelius Cotta; 105 î.e.n.; cf. C, nr. 314/1 c, dar pe revers E.; G=3,70; a=7.
5. P. Cornelius Lentulus Marcellinus; 100 î.e.n.; cf. C, nr. 329/1 b, dar atît pe avers cît și pe revers litera G; G=3,88; a=1.
6. D. Silanus L. f.; 91 î.e.n.; cf. C, nr. 337/3, dar [D] SILANVS L; G=3,80; a=3.
7. Q. Caecilius Metellus Pius; 81 î.e.n.; C, nr. 374/2; G=3,87; a=5.
8. C. Nævius Balbus; 79 î.e.n.; C, nr. 382/1 b, dar pe revers CCXXII; G=3,70; a=4.
9. L. Rutilius Flaccus; 77 î.e.n.; C, nr. 387/1; G=3,70; a=5.
10. L. Rustius; 76 î.e.n.; C, nr. 389/1; G=3,90; a=5.

¹ Prof. Nicolae Vlad s-a îngrijit de recuperarea tezaurului și a semnalat descoperirea. Îi aducem și pe această cale cuvenitele mulțumiri.

Intrucît în toate mențiunile de pînă acum în legătură cu tezaurul s-a făcut referire la comuna Cermei și nu la satul Șomoșcheș, am socotit de cuvîntă, să păstrăm în titlu ambele localități.

² În articolul de față folosim următoarele abreviațiuni:

C=M. H. Crawford, *Roman Republican Coinage*, I—II, Cambridge, 1974.

Ceka=H. Ceka, *Questions de numismatique illyrienne*, Tirana, 1972.

G=Greutatea în grame.

a=Axa monetei; cifra indică poziția axei reversului pe cadranul unui ceas.

II. APOLLONIA

1. Agias — Epikadou (Ceka, 3)

11. G=2,70	a=10	19. G=2,40	a= 9
12. G=2,85	a= 7	20. G=3,10	a=12
13. G=2,65	a=10	21. G=3,20	a= 5
14. G=2,95	a= 1	22. G=2,95	a= 4
15. G=2,75	a=11	23. G=2,75	a= 6
16. G=2,65	a= 5	24. G=2,55	a=12
17. G=2,95	a= 9	25. G=3,20	a= 6
18. G=2,90	a= 5	26. G=1,85	a= 6

2. Ariston — Ainea (Ceka, 24)

27. G=2,90	a= 5	31. G=2,80	a= 6
28. G=3,05	a= 3	32. G=2,95	a= 1
29. G=3,25	a= 9	33. G=2,80	a= 4
30. G=2,50	a= 7	34. G=2,65	a= 5

3. Ariston — Lysenos (Ceka, 27)

$$35. G=2,85 \quad a= 5$$

4. Theodoros — Charikleos (Ceka, 60)

$$36. G=3,25 \quad a= 5$$

5. Nikandros — Andriskou (Ceka, 83)

37. G=2,98	a= 7	41. G=2,95	a= 2
38. G=2,95	a= 8	42. G=2,80	a=11
39. G=3,12	a= 1	43. G=2,90	a= 5
40. G=3,10	a= 7		

6. Niken — Autoboulou (Ceka, 88)

44. G=2,60	a=12	51. G=3,05	a= 8
45. G=3,15	a=11	52. G=2,80	a= 7
46. G=2,95	a=12	53. G=2,55	a= 1
47. G=3,15	a= 4	54. G=2,85	a= 9
48. G=2,90	a=12	55. G=2,70	a= 7
49. G=2,80	a=12	56. G=2,75	a= 9
50. G=2,85	a= 9	57. G=2,80	a=11

7. Xenokles — Chairenos (Ceka, 91)

58. G=2,55	a= 2	60. G=2,90	a= 4
59. G=2,70	a= 8	61. G=2,72	a= 1

8. Soteles — Xenophantou (Ceka, 111)

62. G=3,35	a=12
------------	------

9. Timen — Damophontos (Ceka, 115)

63. G=2,95	a= 8	74. G=2,70	a= 5
64. G=2,90	a= 8	75. G=2,75	a= 5
65. G=2,90	a=11	76. G=2,60	a=11
66. G=3,00	a= 4	77. G=2,85	a= 5
67. G=2,50	a= 7	78. G=3,10	a= 7
68. G=2,45	a= 2	79. G=2,55	a= 6
69. G=2,90	a= 4	80. G=2,75	a= 9
70. G=2,55	a= 4	81. G=2,95	a= 3
71. G=3,00	a= 7	82. G=2,55	a= 9
72. G=2,65	a= 1	83. G=2,30	a= 2
73. G=2,55	a=10		

Pieseles nr. 26 și 83 sînt falsuri contemporane. Acest lucru se manifestă atît în ce privește execuția sumară a pieselor cît și în calitatea inferioară a argintului și în greutatea lor, ambele net inferioare calității și greutateii restului pieselor din tezaur.

Datele oferite de poziția axei reversului față de cea a aversului arată limpede că drahmele de Apollonia, ca și cele de Dyrhachium de altfel, sînt bătute cu stanțe libere, nu cu stanțe fixe.

Drahmele de Apollonia din tezaur se repartizează astfel pe magistrați:

Agias — Epikadou	16	piese
Ariston — Ainea	8	„
Ariston — Lysenos	1	„
Theodoros — Charikleos	1	„
Nikandros — Andriskou	7	„
Niken — Autoboulou	14	„
Xenokles — Chairenos	4	„
Soteles — Xenophantou	1	„
Timen — Damophontos	21	„

Total: 73 piese

Numeric, în cadrul pieselor de Apollonia, locul întâi îl deține seria Timen — Damophontos cu 21 de piese, urmată de seriile Agias — Epikadou, Niken — Autoboulou și Ariston — Ainea, avînd, respectiv, 16, 14 și 8 piese. Din acest punct de vedere tezaurul de la Cermei prezintă analogii cu tezaurul recent publicat de la Drăgești³ (jud. Bihor) compus din 136 piese, dintre care 118 drahme de Apollonia, 9 de Dyrhachium și 3 denari republicani (dintre care cel mai recent se datează în 85 î.e.n.⁴), la care se adaugă obiecte de podoabă din argint.

În tezaurul de la Drăgești seriile amintite dețin, respectiv, 33, 19, 12 și 28 de piese.

Orientîndu-ne după data de emitere a piesei nr. 10 din tezaurul de la Cermei, emisă în 76 î.e.n. îngroparea tezaurului a avut loc la data amintită sau la puțin timp după ea.

Tezaurul de la Cermei se înscrie în rîndul numeroaselor tezaure monetare din vestul Transilvaniei compuse din monete ale orașelor Dyrhachium sau Apollonia (sau ale ambelor orașe) la care se asociază adesea și denari republicani și, uneori, obiecte de podoabă. Aceste tezaure, în deosebi cele asociate cu denari republicani, se plasează în timp la o răscruce a istoriei Daciei și anume la intervalul dintre încetarea emisiunilor monetare dace autohtone și începutul pătrunderii masive a denarului roman în Dacia, fapt care implică orientarea schimburilor comerciale ale Daciei spre sud-vest și intrarea ei în sfera de influență și interese economice ale Romei.

³ N. Chidioșan — Al. Sășianu — N. Beladan, *Tezaurul dacic de la Drăgești*, în „Crisia”, 1978, p. 27—sqq.

⁴ Autorii datează moneda după Grueber; datarea corespunde însă în acest caz cu cea a lui Crawford.

THE COIN HOARD OF ȘOMOȘCHEȘ (CERMEI)

(Summary)

The paper deals with a hoard consisting of 73 drachms of Apollonia and 10 roman republican denarii. The authors give the full list of the coins. In this connection G stands for the weight in grams and a for the axis of the reverse. The figure after the letter a indicates the position of the axis of the reverse on the dial of a watch. The position of the reverse axis indicates that the coins of Apollonia are struck with loose dies. The coins nr. 26 and 83 are contemporaneous forgeries, may be local ones. The Șomoșches (Cermei) hoard adds to the great number of hoards consisting of drachms (Dyrhachium or Apollonia, or both) and roman denarii (and, sometimes, dacian jewelry) found in western Romania. These hoards represent a landmark in the dacian history: the transition from the trade with the hellenistic South towards the trade with the roman republic. In this process the roman republican denarius will become the universally accepted currency in the preroman Dacia. The hoard is kept in the Museum for History in Arad.

DESCOPERIRI ARHEOLOGICE ÎN HOTARUL COMUNEI ARAD-VLADIMIRESCU

EUGEN D. PĂDUREANU

În cadrul cercetărilor de teren în valea Mureșului inferior pe sectorul Petriș-Nădlac, o atenție deosebită a fost acordată comunei suburbane Vladimirescu și împrejurimilor. În vara anului 1971 au început lucrările Combinatului Chimic de lângă localitatea sus menționată. Urmărirea atentă a lucrărilor legate de fundații și canalizări ne-au permis depistarea și salvarea unui numeros și important material arheologic pe care-l vom prezenta mai jos.¹

Cronologic el aparține următoarelor epoci:

I. Prima epocă a fierului

Materiale aparținând acestei epoci, au apărut în următoarele puncte:

1) la vest de comună a) în partea stângă a șoselei Arad-Deva de la marginea comunei pînă la cantonul CFR, pe o lungime de cca 500 m. b) în partea dreaptă a șoselei pe locul numit „Pădurea vrăbiilor” c) pe teritoriul cetății de pămînt (Hügel, Die Schazen).

2) la est de comună, în partea dreaptă a șoselei Arad-Deva, de la grupul celor „5 mobile” spre est, paralel cu șoseaua pe o lungime de cca 400 m.

3) la nord-est de comună la cca 500 m nord de grupul celor „5 mobile”, în apropierea Combinatului Chimic.

Materialul arheologic salvat provine în majoritatea cazurilor din canalul săpat pentru conducte. Excepție face materialul de pe teritoriul cetății de pămînt care se pare că a fost vehiculat cu prilejul construcției unei locuințe în urmă cu patru sau cinci decenii în urmă, sau cel din apropierea combinatului, apărut la suprafață în urma lucrărilor agricole. Cele mai bogate urme apar în partea de est a comunei unde în pereții canalului am putut urmări pe o lungime de cca 400 m profilul a treizeci de bordeie. Predomină cele de formă rectangulară, cu lungimea de cca 4 m, fundul coborînd pînă la — 1,5 m, față de nivelul actual. Majoritatea au axul mare orientat pe direcția est-vest. Pe fundul bordeielor

¹ Cercetările de suprafață și salvarea materialului arheologic s-au desfășurat pe parcursul anilor 1971—1978. Din motive obiective n-am reușit să supraveghem și să depistăm materiale de pe întreg teritoriul Combinatului Chimic, deși lucrările s-au extins pe o mare suprafață. La salvarea materialului arheologic, precum și la unele cercetări de suprafață, și-au adus aportul prof. A. Gyenes și membrii cercului de istorie al Liceului Industrial nr. 2 Arad.

se găseau fragmente ceramice, material osteologic, fragmente de vatră sub forma unor suprafețe netede de fățuială de lut, cenușă abundentă. În partea de vest a comunei pe stînga șoselei urmele sînt la fel de bogate, dar situația stratigrafică se complică prin faptul că unele bordeie hallstattiene sînt intersectate de altele de sec. III—IV e.n. sau IX—XIII. Tot în acest punct lucrările au distrus două morminte din incinerare în urnă.

Majoritatea covîrșitoare a materialului salvat în punctele sus menționate, îl formează ceramica păstrată și recuperată de noi fragmentar încît nu a permis întregirea nici unui vas. După pastă, întîlnim cele două categorii de ceramică. Ceramica din prima categorie este de culoare neagră sau brun-roșcată, arderea e foarte bună și străbate în întregime pereții. Pasta este omogenă, iar în conținutul ei intră nisip fin. Suprafața la interior și exterior este bine lustruită, încît prezintă luciu metallic. Ceramica din a doua categorie este confecționată din pastă de culoare neagră sau castanie. Arderea e bună dar nu străbate în întregime peretele. La interior este de culoare cărămizie, la exterior neagră.

Ornamentele constau din:

Ornamente plastice. Întîlnim butoni mici plasați sub buză (pl. I/1; V/7), butoni ascuțiți, orientați cu vîrfurile în sus (pl. I/4), butoni rectangulari simpli (pl. II/1), sau alveolați (pl. II/8), perechi de butoni conici (pl. II/5), sau sub forma unei pastile alungite vertical (pl. III/4). Brîul alveolar îl întîlnim pe un singur fragment (pl. II/12). Toartele sînt late (pl. II/5), sau supraînălțate, cu secțiunea cilindrică (pl. IV/5).

Caneluri. Reprezintă un ornament caracteristic acestei perioade. Le întîlnim sub forma canelurilor orizontale (pl. I/7; II/7; III/3, 6), oblice (pl. II/2, 11), concentrice plasate pe funduri cu umbo (pl. I/11), sau pe corpul vasului (pl. II/12), sub forma ghirlandelor (pl. I/10; IV/7 — 10; V/6, 9; XV/1).

Impresiuni. Le găsim sub forma unor liniuțe verticale, scurte, plasate pe buze de castroane, în interior (pl. I/2), sau pe corp (pl. III/1, 4; IV/3, 6). Ornamentul sub forma unui șnur răsucit îl întîlnim pe un singur fragment de strachină (pl. V/8 a, b). Tot prin impresiune, sînt obținute gropițe simple (pl. III/5; V/3), sau asociate cu canelurile (pl. III/3). Mai rar apar fațetările (pl. II/4), incizia (pl. IV/4), perforația (pl. V/4), sau ornamentul „cu măturica”, (pl. I/6; III/7).

Pe baza profilelor de buze, funduri de vase, sau părți din corpul vaselor se pot reconstitui principalele tipuri de vase:

1) strachinile cu gura largă le găsim în două variante: cu marginea „vălurită” (pl. I/3), (pl. I/13; IV/11; V/2), sau cu marginea ușor arcuită spre interior (pl. I/1, 2; II/2; III/2; V/3, 8 a, b).

2) Cești adînci, cu marginea răsfrîntă lîngă locul de fixare a toartei arcuite nu prea înalt (pl. I/5; II/7).

3) cești de mici dimensiuni cu buze rotunjite și răsfrînte spre exterior (pl. IV/9, 10; I/14).

4) oale-borcan, unele prezentînd brîu alveolar (pl. I/4; II/6, 8, 12, V/7).

5) vasul — urnă, de formă bitronconică,, ornamentat cu benzi de 3 sau 5 caneluri orizontale sau în ghirlande (pl. I/7; XV/1).

Menționăm în partea de est a comunei prezența unui prîseln (fusaioală) bitronconic, din pastă neagră, avînd la un capăt al orificiului un prag în trepte (pl. XIII/3). Din partea de vest a comunei provine un fragment de podoabă din tablă de bronz în formă de calotă cu două perforații (pl. IX/6).

Pe baza materialului arheologic descoperit în punctele sus menționate, a ceramicii în special (pastă, formă și ornamente) putem afirma în această fază de cercetare, că ne găsim în fața unei întinse și puternic locuite așezări hallstatiene timpurii. Ea acoperă cel puțin o parte a fazei HA (cultura Sîntana — Lăpuș — Pecica), dar mai ales faza HB. Din păcate, lipsa unor observații stratigrafice atente cît și dezvelirea fortuită a bordeielor fac o imposibilă nuanțare cronologică riguroasă. Analogii găsim în județ la Aradul Nou („Bufnița”)², Felnac³, Șeitin („la tăietură”)⁴, Arad — Hotel Astoria și împrejurimi⁵, Sîntana (cetatea de pămînt)⁶. În Transilvania găsim analogii în nord-vest în Cîmpia Someșului⁷. Pentru faza HB bune analogii găsim în Transilvania la Mediaș (nivel I, II)⁸, Reci⁹, Teleac-Drîmbar¹⁰, Curciu (jud. Sibiu)¹¹, iar în Banat la Susani¹². Peste hotare, în vest analogii găsim pe teritoriul R. S. Cehoslovace în așezarea de la Somotor, pe teritoriul Ungariei la Gáva și Nagykallo, iar în est pe Prut la Mahala IV, în așa-zisa cultură Gava-Holihrad¹³. Obiectul de podoabă din bronz (nasture?) în formă de calotă, neornamentat prevăzut cu două perforații, nu este caracteristic numai perioadei mijlocii a bronzului¹⁴, ci după cum arată studiul metalurgiei bron-

² Cercetări periegetice E. Pădureanu, 1968—1970.

³ Material salvat de autor în 1976 la nord-est de comună nu departe de locul săpăturilor efectuate de M. Barbu și M. Zdrova.

⁴ M. Blăjan, St. Bozian, C. Siclovian, în „Apulum”, XIV, 1976, p. 425.

⁵ E. Dörner, în „MCA”, IX, p. 449, fig. 811. Material similar a fost salvat de autor în 1968 din fața Palatului Cultural. Material inedit predat Muzeului Județean Arad.

⁶ M. Rusu, *Metalurgia bronzului din Transilvania, la începutul Hallstattului*. (Rezumatul tezei de doctorat), Iași, 1972, p. 46.

⁷ T. Băder, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei*, București 1978, p. 77—80.

⁸ E. Zaharia, *Remarques sur le Hallstatt ancien de Transylvanie. Fouilles et trouvailles de Mediaș, 1958*, în „Dacia”, N. S., 9, p. 83—104.

⁹ Z. Székely, *Așezări din prima vîrstă a fierului în sud-estul Transilvaniei*, Sf. Gheorghe, 1966.

¹⁰ I. Mitrofan, *Așezarea hallstatiiană de la Teleac*, în „Acta MN”, IV, 1967, p. 431—437.

¹¹ D. Radu, *Descoperiri arheologice pe teritoriul satului Curciu, jud. Sibiu*, în „ActaMN”, VIII, 1971, p. 488, fig. 6/1, 2.

¹² I. Stratan, *O nouă descoperire hallstatiiană din Banat*, în „SCIV”, 15/4, 1964, p. 523—528; VI. Dumitrescu, *Arta preistorică în Româria*, București, 1974, p. 428, fig. 455.

¹³ G. I. Smirnova, *Complexele de tip Gava-Holihrad, o comunitate cultural-istorică*, în „SCIV”, 3, 25, p. 373—379, fig. 6/1, 4, 6—11.

¹⁴ I. Bona, *Chronologie der Hortfunde von Koszider-Typus*, în „Acta Arch. Hung.” 9, (1958, p. 227, fig. 5/35; T. Kemenczei, *Adatok a Kárpát-medencei halomsíros Kultura vándorlásának Kérdéséhez*, în „Arch. Ert.”, 95 (1968), fig. 6/22, 23; 9/26.

zului la începutul halstattului în compoziția celor șapte depozite din HA₁, intră și acest tip de podoabă. El este întâlnit atît, în depozite cît și în așezările HA₁, dovedind faptul că a fost folosit și în această vreme fără a suferi modificări substanțiale¹⁵.

II. A doua epocă a fierului

Materiale aparținînd perioadei Latene au fost descoperite în următoarele puncte: a) la vest de Vladimirescu în partea stîngă a șoselei Arad-Deva. b) la est de comună în partea dreaptă a șoselei Arad-Deva. c) la nord est de comună pe teritoriul balastierei Cicir. Cele mai bogate urme sînt cele din partea vestică a comunei unde în pereții canalului făcut pentru conducte s-au distins clar profilul a nouă bordeie de formă rectangulară cu colțurile ușor rotunjite. Fundul lor se găsea la —1 m, față de nivelul actual și la —0,45 m față de nivelul de călcare antic. Lungimea variază între 3—4 m. Inventarul bordeielor cuprinde o cantitate apreciabilă de fragmente ceramice de factură dacică și celtică, obiecte de uz gospodăresc, o piesă de podoabă, un fragment de tipar din lut, fragmente de zgură de fier și un bogat material osteologic, în special oase de porcine.

Ceramica dacică este lucrată cu mîna în proporție de 98%. După calitatea pastei, o putem include în categoria ceramicii de uz comun. Pasta este impură, conține cioburi pisate și nisip cu bobul mare. Ardearea e bună și străbate pereții la majoritatea fragmentelor. Culoarea variază de la negru la brun-gălbui sau brun închis. Suprafața chiar dacă nu este îngrijit netezită prezintă în majoritatea cazurilor slip bine lustruit pe ambele părți. Două fragmente ceramice, aparțin unor vase lucrate cu roata.

Ornamentele constau din: brîuri alveolare (pl. X/5; XVI/1,3), alveole plasate sub buze (pl. XIV/2), brîu crestă (pl. XIV/3), striuri oblice (pl. XIV/4). Menționăm un grup de patru liniuțe incizate cu lungimea de cca. 1 cm în interiorul unui castron și a căror semnificație nu o putem explica satisfăcător; (unitate de măsură?). Deși recuperată extrem de fragmentar, ceramica (buză, funduri), ne sugerează cîteva tipuri de vase frecvent întîlnite în așezările de acest gen:

a) Strachina (pl. XIII/10,11; XIV/1,5 — 7 a, b, c).

b) Vasul cu profil aproape drept, sau vasul borcan (pl. XIII/5 — 9, 12, 13).

c) Cana sau vasul cu gît cilindric pare să fie prezentă prin descoperirea unui fund de vas de acest gen (pl. XVI/2).

d) Vasul cu picior înalt (fructieră) este atestat prin prezența unui fragment de buză dintr-o fructieră confecționată din pastă fină fără slip, de culoare castanie (pl. IX/4). Fragmentele ceramice care aparțin ultimelor două tipuri de vase sînt lucrate la roată.

Ceramica celtică, este lucrată în exclusivitate la roată din pastă fină de bună calitate. Culoarea predominantă este cea neagră dar nu

¹⁵ M. Rusu, *Op. cit.*, p. 39—40.

lipsește cea de culoare brun-castanie, sau cenușie. Întreaga ceramică prezintă un luciu metalic caracteristic. Nu lipsește nici ceramica grafitată prezentă în proporție de cca. 10%.

Ornamentele constau din linii orizontale, incizate, sau inele în relief, realizate în timpul lucrului la roată (pl. VI/4, 7, 9, 10; VII/1, 8; VIII/1). S-uri oblice ștampilate (pl. VI/9), striuri verticale realizate pe ceramica grafitată (pl. VI/5, 11), mai rar fațetările (pl. VI/8), sau perforația (pl. VI/6). Motivele lustruite apar sub forma a două linii șerpuite pe un fragment de toartă aparținând unei căni (pl. VII/6), sau sub forma unor registre de linii verticale încadrând o rețea de romburi pe un fragment de vas de mari dimensiuni (pl. VII/7).

Pe baza fragmentelor ceramice putem stabili câteva tipuri de vase:

a) vase mari, având forme, zvelte, gîtul strîmt, buza rotunjită și teșită. Decorul este format din inele orizontale, organice (pl. VIII/1). În general, profile înrudite cu acelea a vaselor „carafă”.

b) Străchinile sînt prezente în diferite variante: adînci, cu pereți arcuți, cu profilul în S, cu pereții evazați etc. (pl. XXV).

c) Castronul cu gîtul arcuit și pîntecele turtit (pl. XXV/1, 2).

d) Cănițele înalte par să fie prezente aici prin descoperirea fragmentului de toartă ornamentată cu linii vălurite realizate prin lustruire (pl. VII/6).

e) Ceramica grafitată este prezentă prin câteva fragmente ceramice aparținând vaselor de forma butoiașului cu pereții umflați în apropierea buzelor groase, rotunjite și răsfrînte uneori spre exterior. Ca ornament: caneluri și linii orizontale realizate la roată (pl. VI/4, 7), sau decor striat cu pieptenele (pl. VI/5, 11).

Obiecte de uz gospodăresc. În această categorie, avem un fragment de prîsnel de formă tronconică confecționat din lut (pl. VI/12), precum și un cuțitaș curb, din fier de tipul cosorului (pl. XIII/1).

Obiecte de podoabă. Avem un singur exemplar, un ac de păr confecționat din bronz, care păstrează patina de culoare albăstruie. Extremitățile reprezintă capete de animale stilizate (cal?). În secțiune este plan convexă. Pe suprafața convexă sînt lucrate nodozități fine pe care sînt incizate X-uri (pl. IX/9 a, b).

Obiecte meșteșugărești. Din seria obiectelor legate de metalurgia fierului și a bronzului, avem două piese: două tipare de lut recuperate fragmentar, unul utilizat, probabil pentru turnarea podoabelor (pl. IX/8). Mai amintim câteva fragmente de zgură de fier, găsite pe fundul bordeielor.

Obiecte mărunte din fier (pl. IX./7 a, b) cu destinație incertă din cauza recuperării fragmentare și a proastei conservări. În partea de est a comunei, în dreapta șoselei printre bordeiele hallstattiene au fost descoperite două în al căror inventar intră, alături de un bogat material osteologic, ceramică de factură celtică precum și o pătrime dintr-un vas dacic, lucrat cu mîna de formă tronconică, prevăzut pe fund cu o perforație rotundă. Culoarea este brun închisă (pl. VIII/3).

În partea de est, la cca. 6 km de comună, pe teritoriul balastierei Cicir, au fost distruse de lucrările de degroșare mai multe bordeie apar-

ținând unor epoci diferite. Printre acestea se găsea și unul în inventarul căruia au fost descoperite fragmente ceramice, o rîșniță primitivă, urme puternice de arsură. Majoritatea fragmentelor ceramice aparțin unor cești-opaițe dacice de dimensiuni diferite. Sînt confecționate din pastă conținînd mult nisip. Arderea e proastă, materialul fiind foarte friabil. Culoarea gălbuie, fără slip. Poartă evidente urme de afumare în partea superioară. Remarcăm prezența unui fragment de ceașcă-opaiț, care se numără printre cele mai mari descoperite în țară: are o înălțime de 21 cm, iar diametrul gurii 35—36 cm. Toarta trapezoidală în secțiune este ornamentată lateral cu cîte 4 alveole, iar pe mijloc 8 alveole, făcute prin apăsare cu degetul (pl. XV/3). Cîteva fragmente de buză aparținînd aceluiași tip, dar de dimensiuni diferite sînt ornamentate cu alveole sau crestături oblice plasate pe buze (pl. XV/4,5).

Materialele descoperite la vest și la est de comună de-a lungul șoselei Arad-Deva, după formă pastă și ornament se pot încadra în latenul mijlociu (sec. III—II î.e.n.). O situație similară întîlnim în așezarea dacică (nivelul I) de la Cicir (comuna Vladimirescu) unde, alături de materiale dacice, apar și cele de factură celtică¹⁶. De asemenea, în spațiul intracarpatic alături de necropolele unde se găsesc materiale celtice și dacice întîlnim și destul de numeroase așezări cum sînt cele de la Morești, Mediaș, Sebeș¹⁷. Analogii pentru ceramica celtică putem cita în județ la Arad (IAS Ceala), Aradul — Nou, Arad — Gai, Vârșand, Vînători¹⁸, iar în Transilvania la Ciumești¹⁹, Apahida²⁰ etc. Pentru ceramica dacică asociată cu cea celtică analogii găsim la Cicir²¹, iar în Transilvania la Ciumești²², Curciu — jud. Sibiu²³. Pentru obiectul de podobă nu am găsit analogii în ceea ce privește forma, dar judecînd după ornamente (nodozități, X-uri incizate) pare să fie de factură celtică. Analogii în ceea ce privește ornamentele găsim pe o fibulă la Ciumești²⁴.

În ceea ce privește materialul descoperit la nord-est de comună, pe teritoriul balastierei Cicir, după formă, pastă și ornament, materialul

¹⁶ I. H. Crișan, *Continuitatea dacică în Cîmpia Aradului*, în „Apulum”, VII/1, p. 246.

¹⁷ I. H. Crișan, *Ceramica daco-getică. Cu specială privire la Transilvania*, București, 1969, p. 102 nota 316; Idem — *Materiale dacice din necropola și așezarea de la Ciumești și problema raporturilor dintre daci și celți în Transilvania*, Baia-Mare, 1966, pp. 51—56.

¹⁸ E. Dörner, *Urme celtice pe teritoriul arădean*, în „Rev. Muz.”, 2, IX, 1972, p. 151; I. H. Crișan, *Descoperiri celtice păstrate în Muzeul Județean Arad*, în „Ziridava”, III, 1974, p. 37—59.

¹⁹ Vlad Zira, *Un cimitir celtic, în nord-vestul României*, Baia Mare, 1967, p. 83—100.

²⁰ I. H. Crișan, *Necopola celtică de la Apahida*, în „Acta MN”, VIII, 1971, p. 37—70.

²¹ I. H. Crișan, *Continuitatea dacică*, ...

²² I. H. Crișan, *Materiale dacice* ...

²³ D. Radu, *Op. cit.*, p. 490 fig. 8/2.

²⁴ Vlad Zira, *Op. cit.*, p. 60, fig. 28, Bordei 1/1964.

ceramic poate fi încadrat în mare, în sec. I î.e.n. — I. e.n. Ornamentarea toartei cu alveole și creștături precum și a buzei, este întâlnită pe exemplare descoperite la Pecica²⁵, sau pe o ceașcă descoperită la Moigrad²⁶.

III. Perioada stăpînirii romane și postromane

Materiale aparținînd acestor perioade, au fost descoperite în diferite părți din hotarul comunei:

a) la vest de comună pe locul numit „Pădurea vrăbiilor” am depistat în vara anului 1971 fragmente ceramice gri-cenușii ce pot fi încadrate cronologic sec. III—IV e.n.²⁷. Tot la vest de comună pe partea stîngă a șoselei între bordeiele de sec. III—II. î.e.n., au apărut sporadic fragmente ceramice gri-cenușii lucrate la roată (sec. III—IV e.n.) pl. X/1, 3, 4. La est de comună, la cca 100 m est de prima movilă plasată lîngă șosea în pereții șanțului pentru conducta care trece printre prima și a doua movilă din grupul celor cinci, a fost descoperit, în vara anului 1971, un bordei, pe fundul căruia am descoperit ceramică gri-cenușie săpunoasă, lucrată cu roata, asociată cu ceramică brună, ornamentată cu brîu alveolar lucrată cu mîna, de evidentă factură dacică (pl. X/2, 5, 6).

Cele mai bogate urme materiale au fost descoperite la nord de comună, în apropierea gării C.F.R. — Vladimirescu, cu ocazia săpării unor fundații legate de construcția combinatului chimic. Au fost salvate materialele arheologice constînd din fragmente ceramice, fragmente de vatră fățuită ornamentată cu caneluri, material osteologic, două fibule din fier cu piciorul întors dedesubt foarte prost conservate, fragmente de rîșnițe. Urmele materiale au fost puse în evidență pe o suprafață de cca. 2 ha. Ceramica descoperită aparține unor vase lucrate în exclusivitate la roată. Majoritatea aparțin ceramicii gri-cenușii.

Ceramica roșie de factură romană este numeric redusă. Constatăm în schimb, prezența ceramicii cenușiu-negricioase arse secundar. Ceramica brun-negricioasă din categoria ceramicii de uz comun, lucrată cu roata este și ea redusă. Formele cunoscute sînt:

- a) Strachina-castron, cu buza rotunjită și răsfrîntă spre interior (pl. XI/9, 10; pl. XIII/3, 4), sau cu buza teșită și răsfrîntă spre exterior (pl. X/1).
- b) Chiupuri cu buza teșită și răsfrîntă spre exterior (pl. XII/2, 5).
- c) Vase piriforme (pl. X/8).
- d) Vasul — urnă (pl. XI/7; pl. XV/2).

²⁵ I. H. Crișan, în „Ziridava”, Arad, 1978, pl. 32/15.

²⁶ I. H. Crișan, *Ceramica daco-getică*... Pl. XL VII/11.

²⁷ În toamna anului 1971 Muzeul Județean Arad, prin tov. E. Dörner, a efectuat săpături aici, precizînd existența a două nivele de locuire: primul de sec. III—IV, e.n., al doilea feudal timpuriu (XII—XIII). În vara aceluiași an la sugestia tov. E. Dörner, m-am deplasat la cetățeanul Weber Fl. unde am constatat existența unui monument funerar roman, descoperit și salvat de la locul sus menționat în anul 1940. Piesa a fost ulterior transportată la M. J. Arad. Întreg materialul este inedit.

- e) Ulcioare cu inele pe fund, de diferite mărimi (pl. XI/1—3, 5).
f) căni cu gîtul înalt cilindric (pl. XII/1).

Ornamentele constau din: linii paralele incizate la roată (pl. X/4; XI/7, 8; XII/5), linii lustruite în zig-zag (pl. XI/9; pl. XII/3) inele organice realizate în timpul lucrului la roată (pl. XV/2) „coaste” la exterior (pl. XII/4). Şirul de alveole realizate prin apăsare, cu degetul, însoţit de impresiuni sub forma unor limite oblice îl întilnim pe un singur vas recuperat fragmentar (pl. XII/2). Menţionăm prezenţa unei jumătăţi de măciucă din piatră salvată împreună cu fragmente ceramice cenuşii (după spusele muncitorilor!). O situaţie similară se întilneşte la Biharea într-o aşezare de sec. V—VI e.n. atribuită populaţiei autohtone²⁸. Întrucît poziţia de descoperire nu este clară, nu o putem încadra împreună cu ceramica de sec. III—IV e.n. O piesă prezentînd bune analogii atît în ceea ce priveşte forma cît şi dimensiunea întilnim la Stoicani (jud. Galaţi), într-o aşezare hallstattiană timpurie²⁹. Menţionăm descoperirea la o adîncime de — 1 m a unei lentile de pămînt de culoare roşie, cu urme de oase calcinate provenind probabil de la un ustrinum. După formă, pastă şi ornamente, ceramica descoperită aici o putem încadra în sec. III—IV e.n. Prezenţa ceramicii negre-cenuşii ornamentată cu linii lustruite, arsă secundar indică o componentă nordică (Vandali?), dar prezenţa urnelor globulare în care au fost descoperite oase calcinate împreună cu fibulele de fier, cît şi urnele nearse secundar, indică ritul de incinerare caracteristic populaţiei dacice, deci a elementului autohton. De asemenea, descoperirea unor fragmente de vase prezentînd „coaste” la exterior indică tipul de vas întilnit în lumea romană³⁰. Materialul descoperit aici prezintă analogii cu cel cercetat pe calea săpăturilor sistematice la Arad-Ceala³¹, Arad-Grădişte³², Bodrogu-Nou (cătrea vale)³³, Horia (Pusta Radnei)³⁴, Cipău-Gîrle (jud. Cluj)³⁵ Izvoare³⁶, Tîrguşor³⁷, Lenauheim³⁸. În lipsa unor săpături sistematice, nu putem să tragem o concluzie asupra caracterului aşezării.

²⁸ S. Dumitraşcu, *Descoperiri arheologice de sec. V—VI e.n. la Biharea*, în „Ziridava”, X, 1978, p. 98, fig. 14.

²⁹ M. Petrescu — Dimboviţa şi Marin Dinu, *Noi cercetări arheologice la Stoicani (jud. Galaţi)* în „SCIVA”, 1, 25, 1974, p. 89, Pl. 6/1.

³⁰ Gh. Popilian, *Ceramica romană din Oltenia*, Craiova, 1976, p. 90 (Nr. 370—381).

³¹ I. H. Crişan, *Continuitatea dacică...*

³² E. Dörner, *Urme ale culturii materiale dacice pe teritoriul arădean*, Arad, 1968, p. 25; F. Dudaş, *Un mormînt autohton din sec. III—IV e.n., descoperit la Arad-Grădişte*, în „Ziridava”, V, p. 13—17; recent cu ocazia săpării unui şanţ pentru conducte în cartierul Grădişte pe str. Voievod Moga au apărut fragmente ceramice gri-cenuşii, ce pot fi încadrate în sec. III—IV e.n. Material inedit în colecţia E. Pădureanu.

³³ E. Pădureanu, *Cercetări de teren la Hodoş-Bodrog (manuscris)*.

³⁴ E. Dörner, *Urme ale culturii*, p. 24—25. Material de sec. III—IV, e.n. am depistat la sud de comuna Horia, pe locul numit „Slatini”. Menţionăm prezenţa unui fragment de terra sigillata descoperit aici în anul 1976.

³⁵ B. Mîtreă, în „Istoria României”, I, 1960, p. 646.

³⁶ R. Vulpe, *Izvoare*, 1957, p. 281—296.

³⁷ Gh. Diaconu, *Tîrguşor, Necropola din sec. III—IV e.n.*, Bucureşti, 1965.

³⁸ A. Bejan, *Complexul ceramic de la Lenauheim (jud. Timiş) din sec. IV e.n.*, în „Banatica”, 2, 1973, p. 131—135.

În partea de est a comunei, în apropierea satului Mîndruloc, la locul numit „Prunii lui Susoi” au apărut la suprafață fragmente ceramice gri-cenușii aparținînd sec. III—IV e.n. precum și materiale preistorice (pl. III/8, 9).

IV. Perioada feudalismului timpurlu

Materiale aparținînd acestei perioade, au apărut în următoarele puncte:

1. La vest de comună: a) în partea stîngă a șoselei Arad-Deva, intercalate printre bordeiele hallstattiene și cele de sec. III—II î.e.n au apărut bordeie de sec. IX—XIII.

b) în partea dreaptă a șoselei pe locul cetății de pămînt depistată de noi în 1971 am descoperit materiale de sec. X—XI. (pl. XVIII/1—4, 6—12; pl. XIX/1, 2).

2. la nord de comună în apropierea gării C.F.R. Glogovăț am descoperit un fragment ceramic ce poate fi încadrat în sec. X—XI. (pl. XXI/4).

3. În 1973 lăindu-se un șanț pentru conducte printre prima și a doua movilă din grupul celor cinci, s-a constatat că ele sînt încadrate de un șanț cu val, azi foarte aplatizat. Au fost observate urmele unor birne putrezite de formă pătrată. Un mic fragment ceramic descoperit în val pare să aparțină sec. VIII.

Pe teritoriul balastierei Cicir, lucrările au distrus un bordei în inventarul căruia se găseau fragmente ceramice, o vatră cu pietre, un prisnel fragmentat, material osteologic. Întreg materialul se poate încadra în sec. IX—X, (pl. XIX/3—8).

Ornamentele descoperite pe ceramica feudal timpurie de la Vladimirescu constau din: striuri orizontale rare, striuri încadrate de benzi în val, incizii formînd benzi meandrice, rețea de linii incizate „în ochi”, striuri peste care au fost incizate benzi în valuri, alveole semilunare. Ornamentul prin impresiune cu dinții piaptănelui și ornamentul cu roțița este descoperit pe fragmente ceramice salvate pe teritoriul cetății de pămînt. Au mai fost descoperite unelte din fier (cuțitașe), zgură din fier un inel de tîmplă din bronz, un vîrf de săgeată, o cute.

Forma des întîlnită este cea a vaselor — borcan, mai puțin castrolul. Des întîlnite sînt și fragmentele unor căldări de lut (pl. XVII/4, 6, 7—9). Pe un singur fund de vas, apare marca olarului (pl. XXIII/12), vasul putînd fi încadrat în sec. X—XI³⁹.

Întreg materialul feudal timpuriu descoperit poate fi încadrat în sec. IX—XIII⁴⁰, analogii în județ avem la: Șeitin⁴¹, Aradul Nou la (Buf-

³⁹ M. Blăjan, Șt. Bozian, C. Siclovan, *Op. cit.*, p. 427, fig. 8.

⁴⁰ La încadrarea cronologică a materialului, am fost ajutat de dr. M. Rusu, căruia îi mulțumim și pe această cale.

⁴¹ M. Blăjan, Șt. Bozian, C. Siclovan, *Op. cit.*, p. 423—431.

niți)⁴², Zăbrani⁴³, Hodoș-Bodrog⁴⁴, Felnac⁴⁵. În teritoriul est-carpatic, analogiile sînt foarte numeroase⁴⁶, la fel în Muntenia⁴⁷. În Transilvania menționăm analogiile cu materialul descoperit la Dăbîca⁴⁸.

Concluzii

La capătul prezentării acestui numeros material salvat de noi în hotarul comunei Vladimirescu se impun anumite concluzii limitate firește de caracterul restrîns al cercetării; lipsa unor observații stratigrafice atente cît și a dezvelirii exhaustice a bordeielor, descoperiri fortuite, cercetări de suprafață. Ceea ce se impune însă cu toată claritatea este faptul că acest teritoriu a cunoscut o intensă locuire. Urmele materiale dovedesc faptul că pe un areal întins comunitățile omenești se succed aproape fără întrerupere din prima epocă a fierului și pînă în prezent. Faptul că nu au fost descoperite așezări neolitice credem că se datorează mai degrabă lipsei unor cercetări sistematice și de amploare în această zonă.

Descoperirea materialului prezentat de noi ridică firește probleme numeroase. Unele sînt pe cale de a se lămurii. Astfel problema raporturilor dacilor cu celții a fost în mare parte rezolvată, la Vladimirescu ca și la Cicir ne găsim în fața unei convențuri daco-celtice, rodnice de altfel, unde celții cuceritori vor sfîrși prin a fi asimilați în masa autohtonă⁴⁹. De asemenea ipotezele privind încadrarea cronologică precum și atribuirea etnică a cetății de pămînt de la Vladimirescu⁵⁰ au fost confirmate prin cercetările sistematice și de mare amploare efectuate de Muzeul Județean Arad.

O altă problemă în curs de rezolvare este și aceea a încadrării cronologice și atribuirii etnice a celor cinci movile. Din multitudinea de ipoteze elaborate de-a lungul timpului de către diferiți istorici, noi ne-am oprit la două. Prima se leagă de prezența puternicelor urme hallstattiene timpurii din apropiere. În acest caz nu este exclus să avem de-a face cu morminte tumulare. Cea de-a doua ipoteză se leagă de existat un gard din bîrne pătrate. Prezența acestui gard ne amintește tența în jurul celor cinci movile a unui șanț cu val pe care se pare că a

⁴² Cercetări de teren efectuate de E. Pădureanu, Material inedit.

⁴³ *Ibidem*. Material similar a fost descoperit la Zăbrani-Sătuț, cf. V. Boroneanț, în „Ziridava”, VI, p. 57—69.

⁴⁴ E. Pădureanu, *Op. cit.*, (Manuscris).

⁴⁵ M. Barbu și M. Zdroba, *Săpăturile arheologice de la Felnac și Vladimirescu (Raport preliminar)*, în „Ziridava”, VI, p. 47—55.

⁴⁶ Dan Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V—XI e.n.*, Iași, 1978.

⁴⁷ M. Comșa, *Cultura materială veche românească*, București, 1978; E. Zaharia, *Săpăturile de la Dridu. Contribuții la arheologia și istoria perioadei de formare a poporului român*, București, 1967.

⁴⁸ Șt. Pascu, M. Rusu și colaboratorii, *Cetatea Dăbîca*, în „ActaMN”, V, 1968, pl. III—IV, VII.

⁴⁹ I. H. Crișan, *Ziridava*, Arad, 1978, p. 182—184.

⁵⁰ V. Flacăra Roșie, 14. IX. 1971, p. 2.

de situațiile similare de la Someșeni și Nușfalău din Transilvania⁵¹. În acest caz, movilele le putem considera tot morminte tumulare încadrându-se în perioada migrațiilor avaro-slave (sec. VII—VIII). Firește aceste ipoteze la care ne-am oprit noi pot fi confirmate sau infirmate prin săpăturile începute în cursul anului 1978 la una din cele cinci movile.

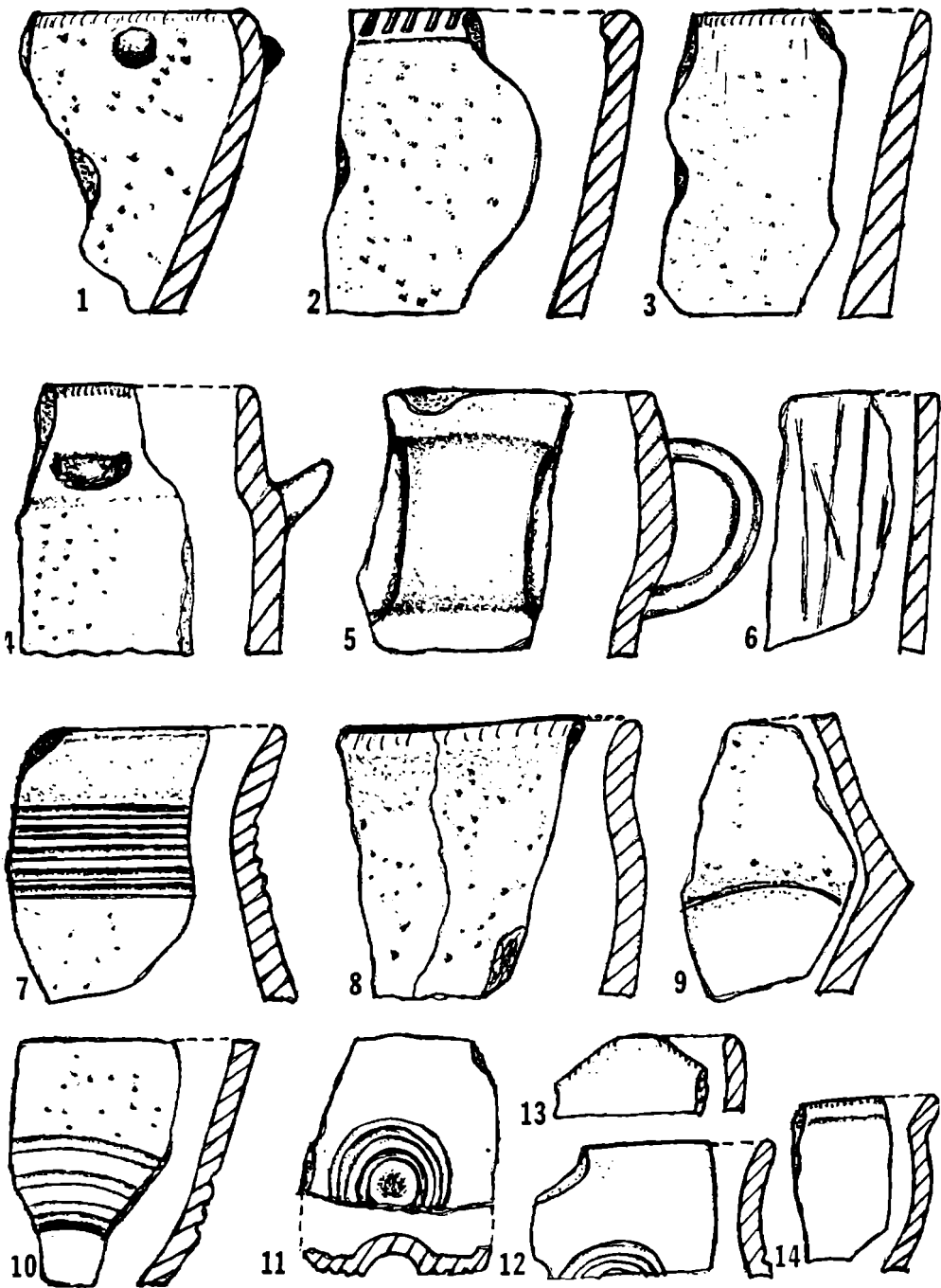
O problemă deosebit de importantă care trebuie rezolvată prin cercetări arheologice constituie identificarea precisă a așezărilor civile contemporane fortificației.

În ceea ce privește problema așezărilor de sec. III—IV e.n., descoperite pe teritoriul amintit, precizăm că deocamdată, în această fază de cercetări nu se pot trage concluzii satisfăcătoare.

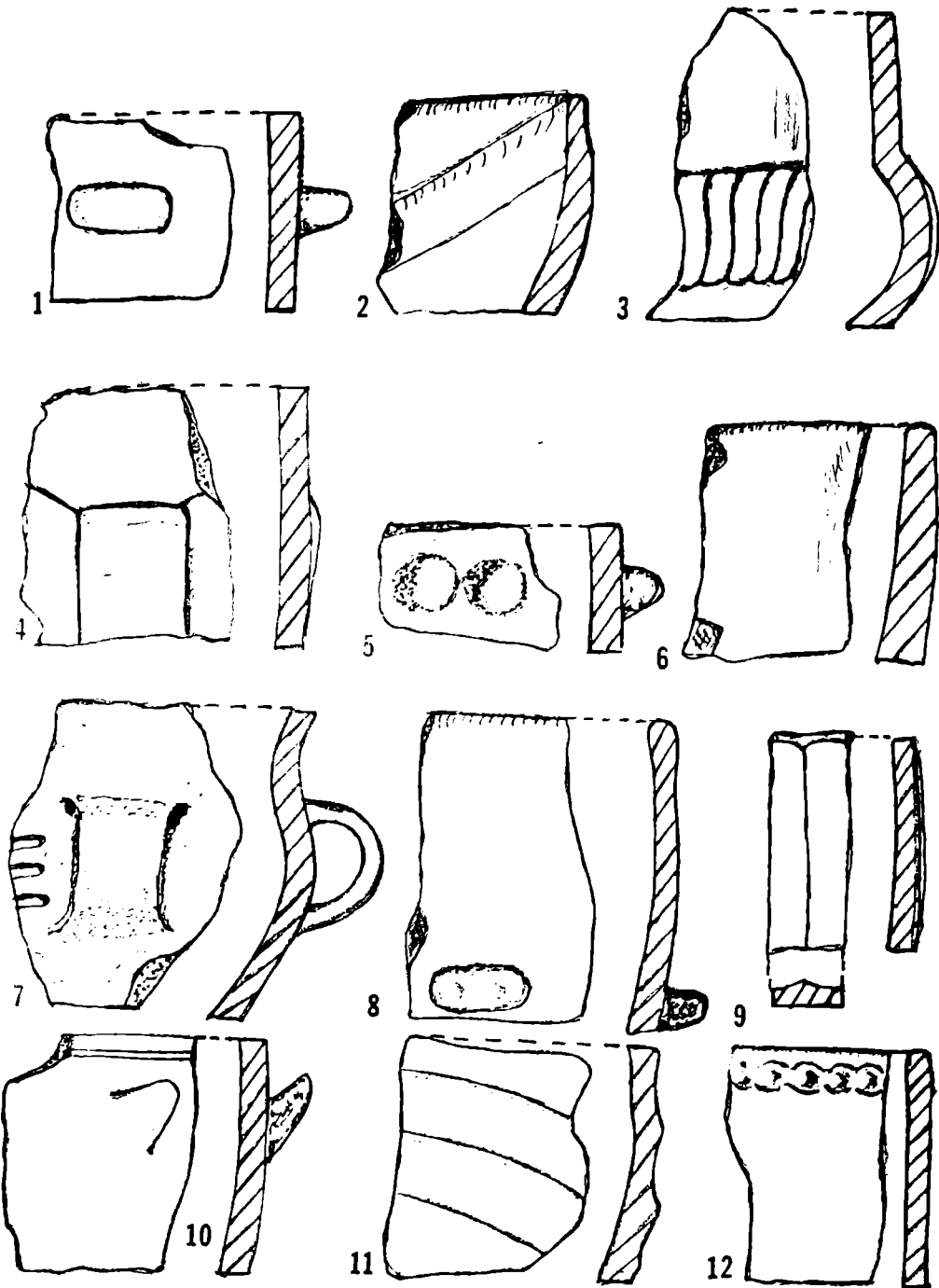
DÉCOUVERTES ARCHÉOLOGIQUES AUX LIMITES DE LA COMMUNE VLADIMIRESCU

L'auteur présente des découvertes archéologiques faites aux limites de la commune Vladimirescu, découvertes liées à la construction du combinat chimique. Les matériaux archéologiques découverts appartiennent à des époques historiques différentes: la première époque du fer (Hallstatt A—B), la deuxième époque du fer (Latin moyen et final), la période de la soumission romane et post-romane (III—IV siècle n.è.) le féodalisme incipient (IX—XIII siècle).

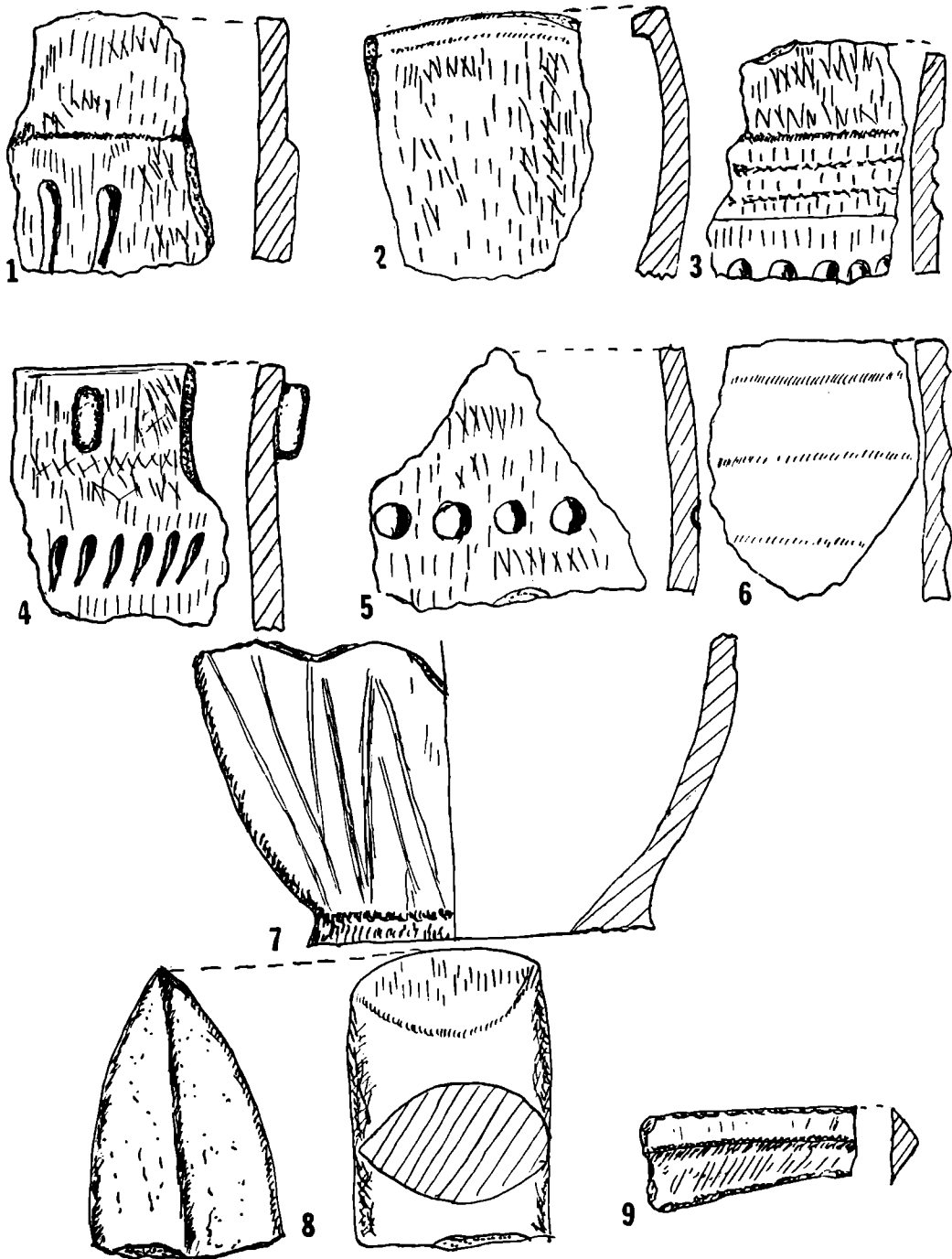
⁵¹ Vezi *Istoria României*, I, 1960, p. 742—744, 751.

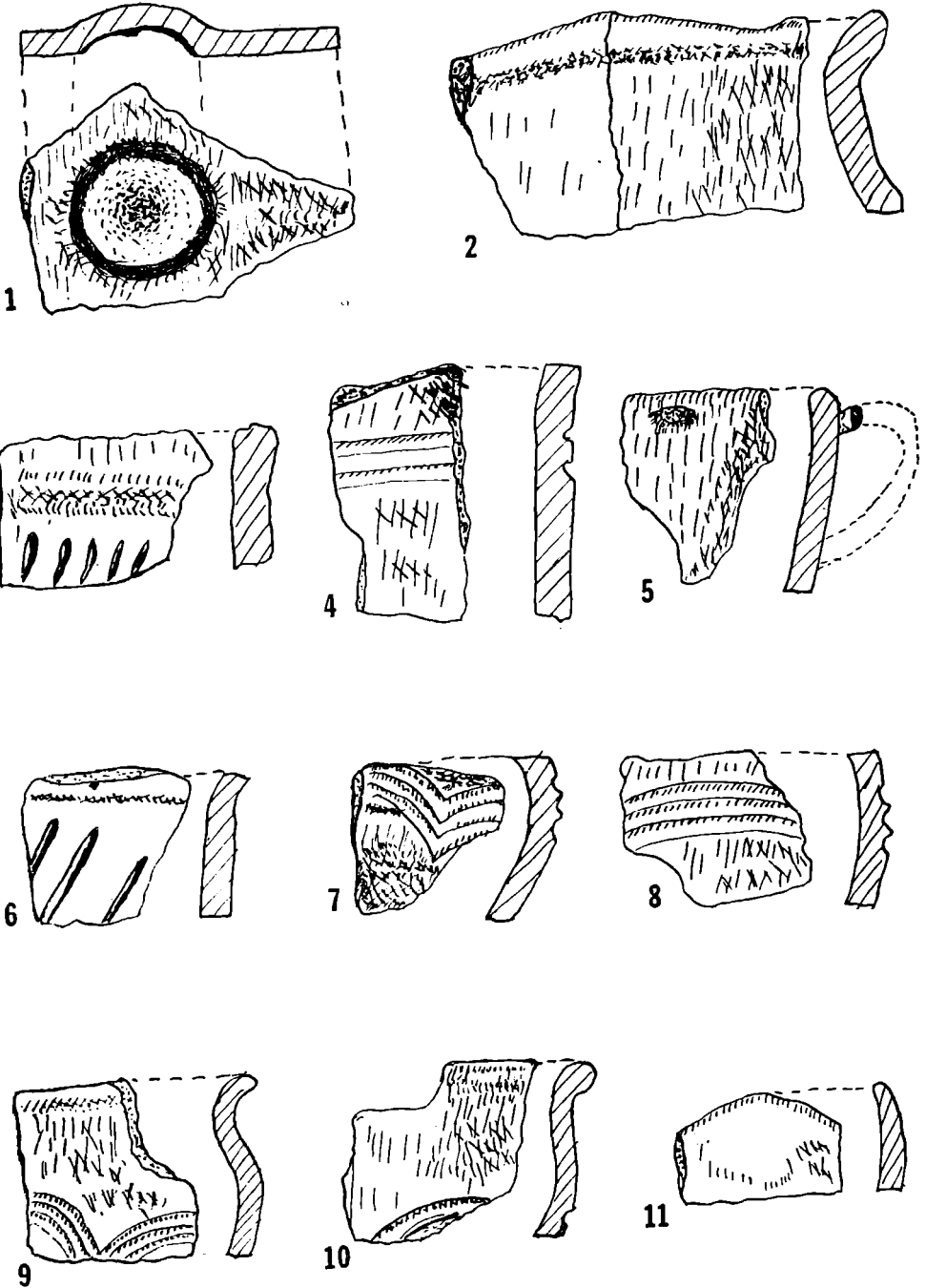
Pl. I. Vladimirescu, 1—14 fragmente ceramice hallsatattiene.

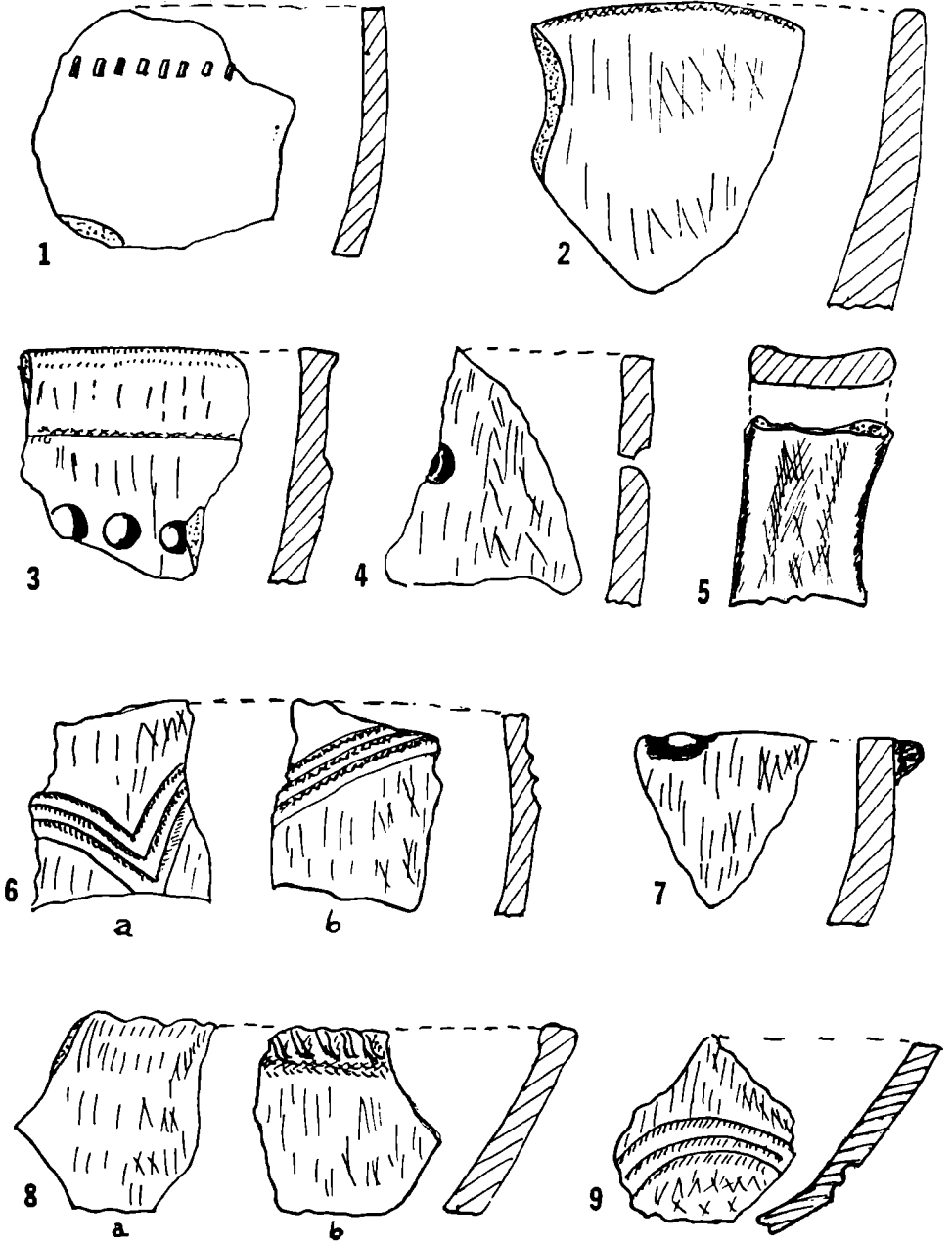
Pl. II. Vladimirescu 1—12 fragmente ceramice hallstattiene.

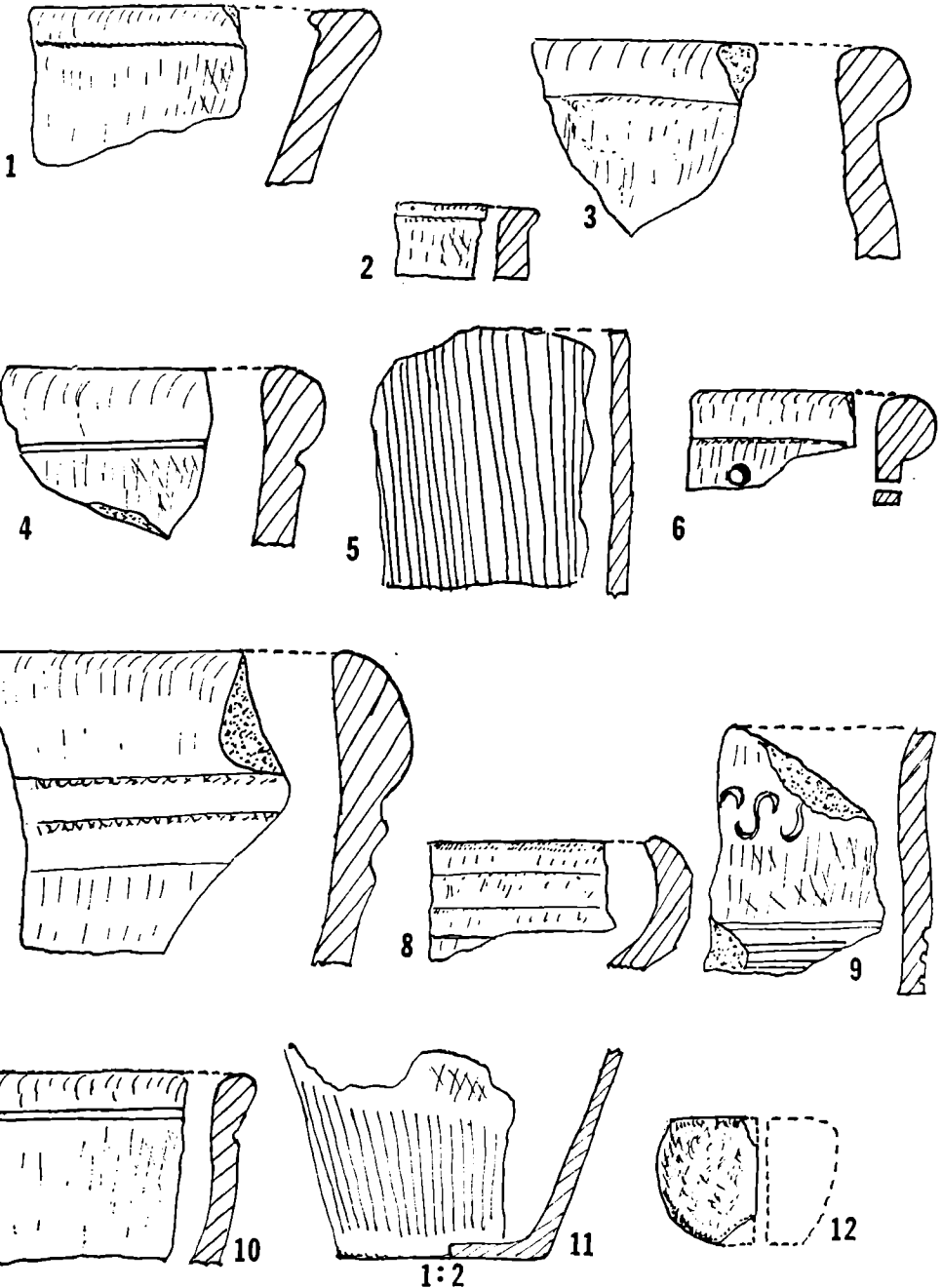
Pl. III. Vladimirescu, 1—7 fragmente ceramice hallstattiene, Mindruloc. Prunii lui Susoi; 8, fragment de topor din rocă vulcanică, 9 lamă din obsidian.

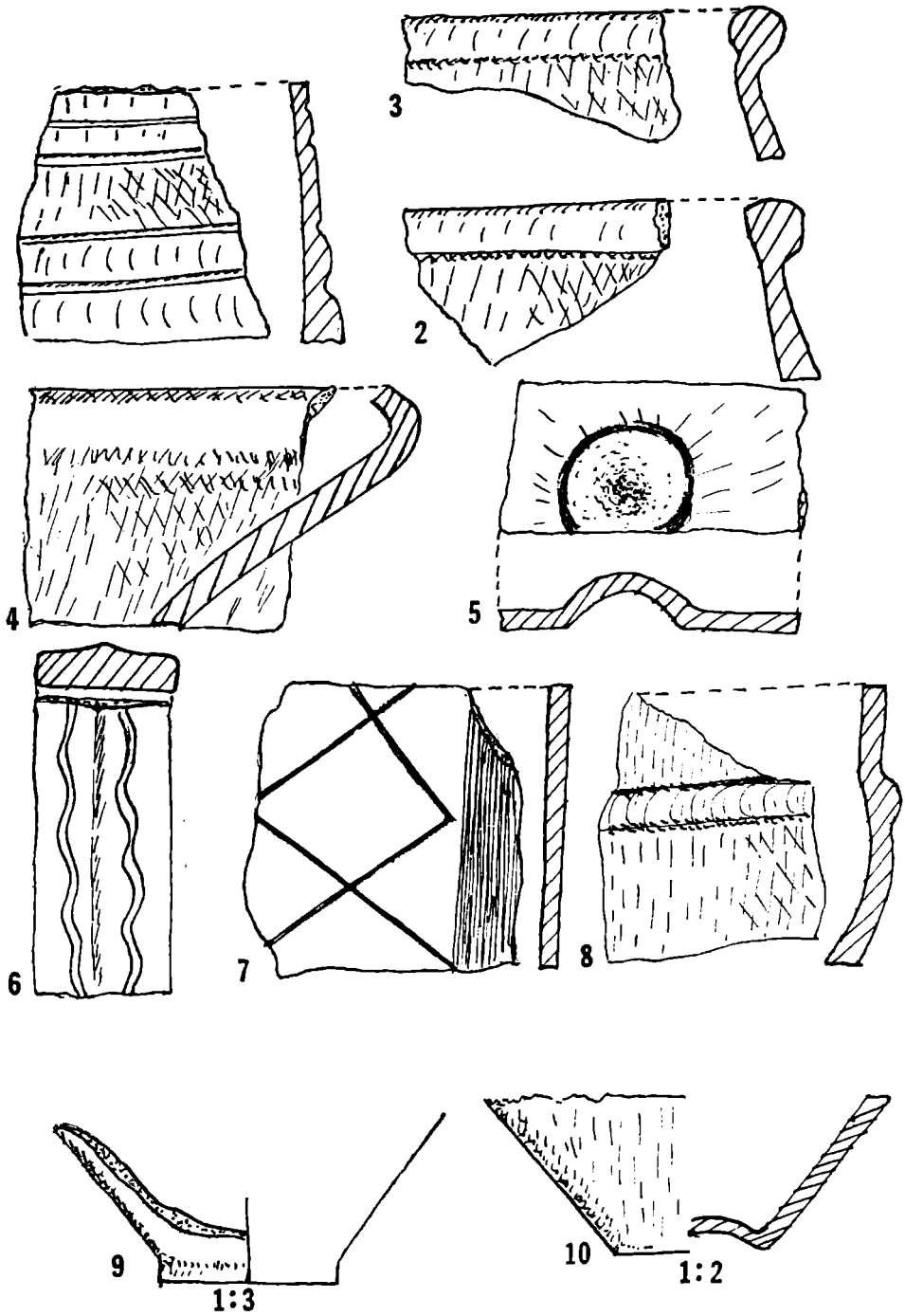
Pl. IV. Vladimirescu 1—11 fragmente ceramice hallstattiene.

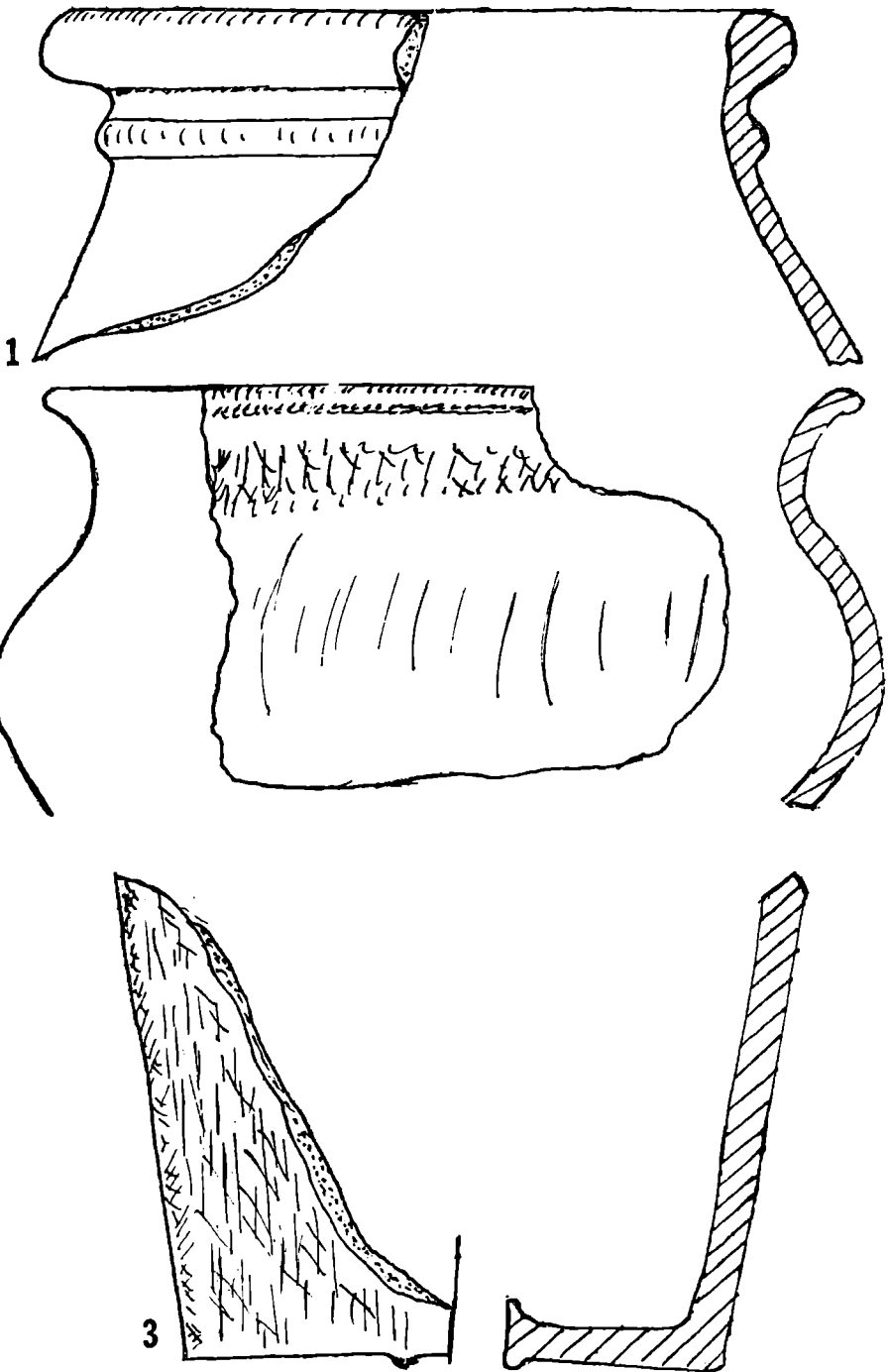
Pl. V. Vladimirescu 1—9 fragmente ceramice hallstattiene.

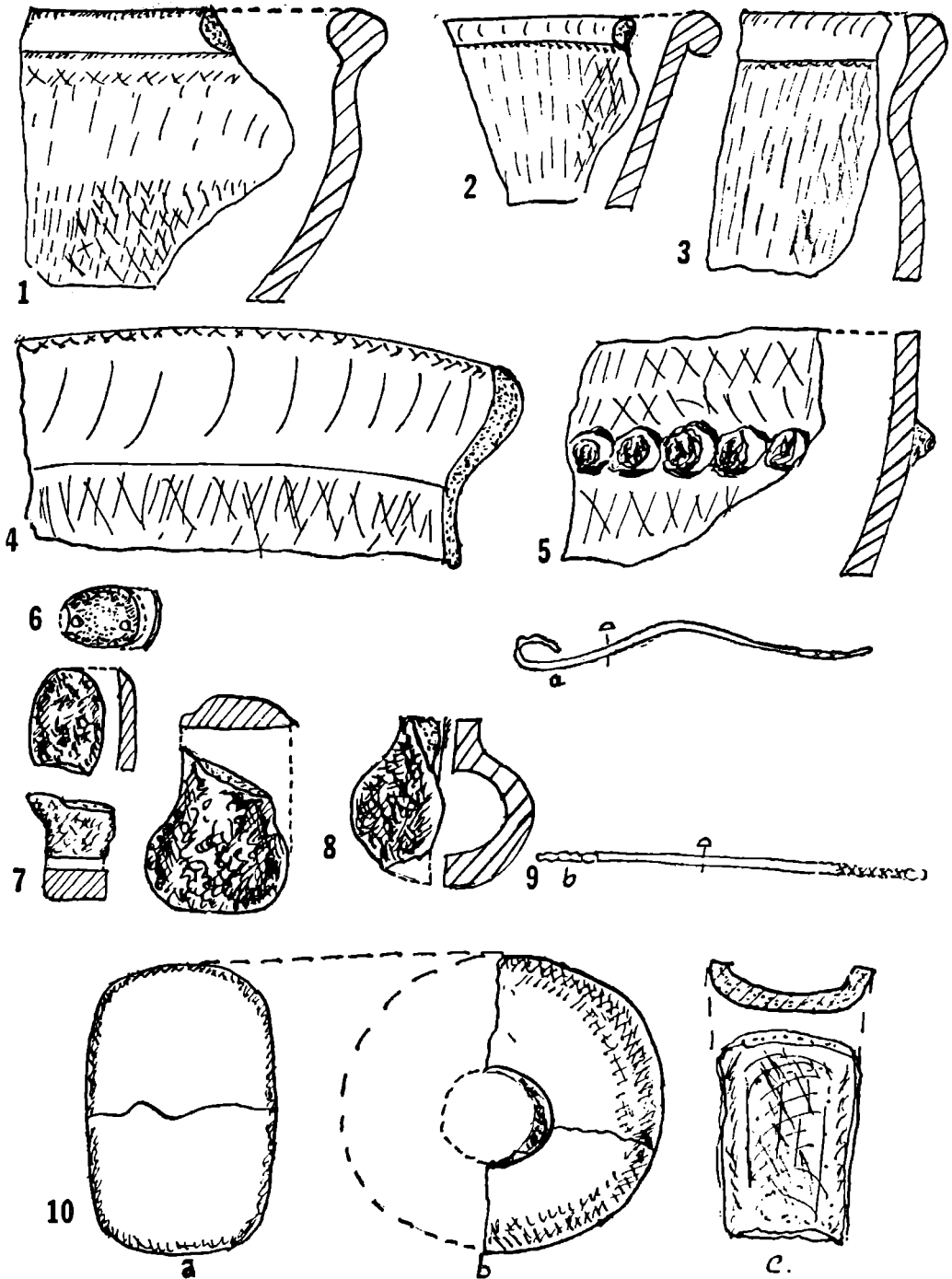
Pl. VI. Vladimirescu, ceramică de factură celtică: 4—7, 11 ceramică grafitată, 1—3, 9, 10 ceramică obișnuită, 12 fragment de prisnel.

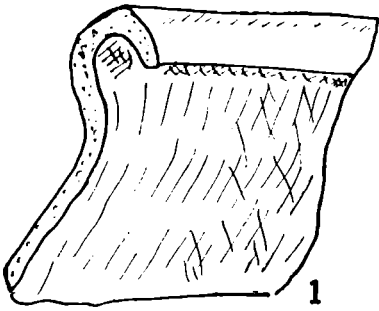
Pl. VII. Vladimirescu 1—10 fragmente ceramice de factură celtică.

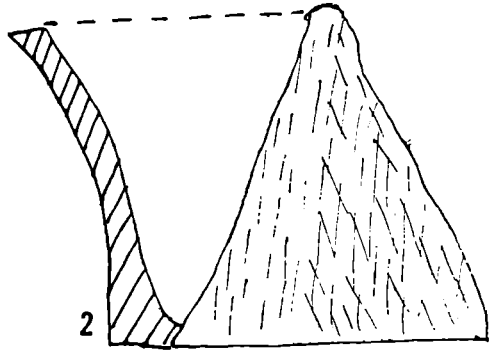
Pl. VIII. Vladimirescu, 1-2 fragmente de vase celtice, 3 vas dacic de sec. III-II i.e.n.

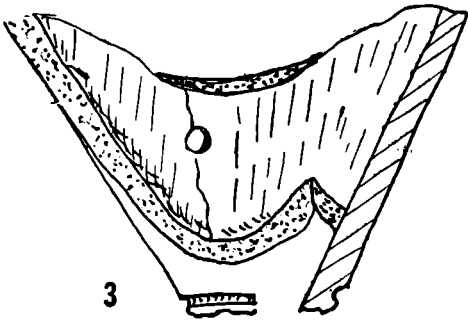
Pl. IX. Vladimirescu, 1—3 fragmente de vase celtice: buză fragmentară de fructieră dacică lucrată la roată; 5 fragment de vas dacic de sec. III—II. i.e.n.; 6 podoabă din bronz; 7 a, b. obiecte mărunte din fier; 8, 10 fragmente de tipar din lut; 9 ac-
agrafă din bronz; 10 măciucă din rocă vulcanică.

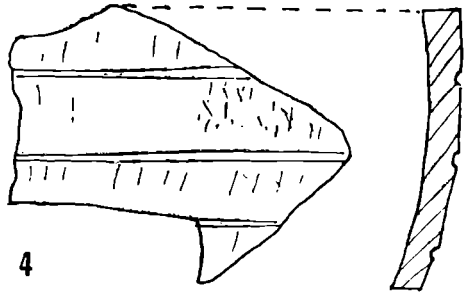
1

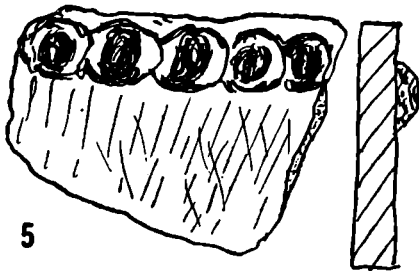
2

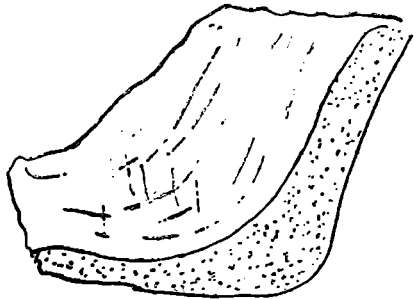
3

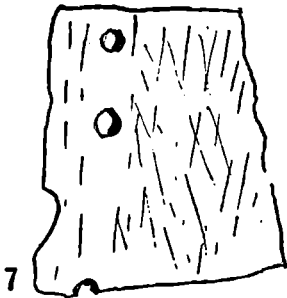
4

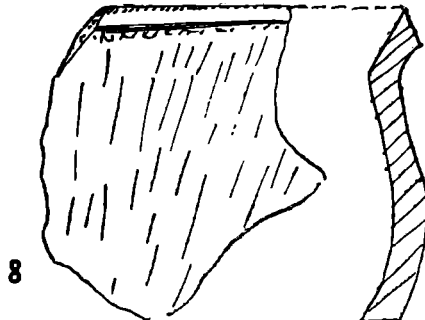
5

6

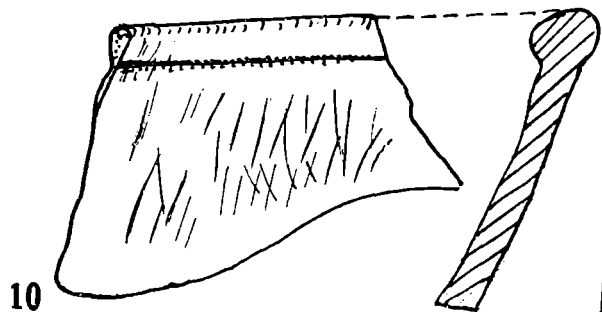
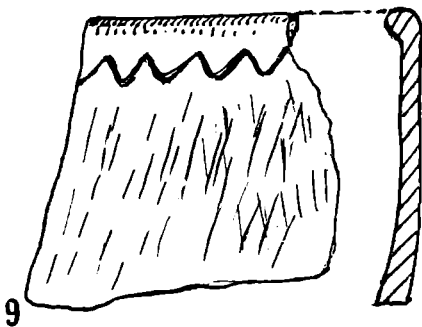
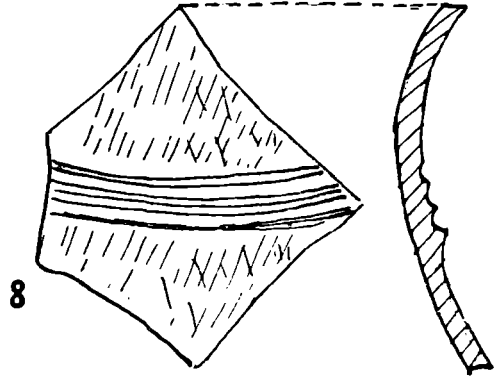
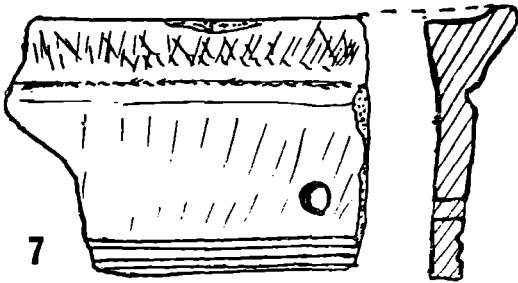
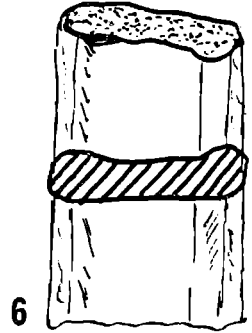
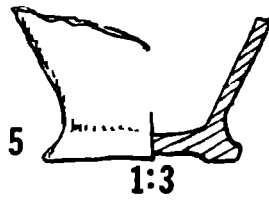
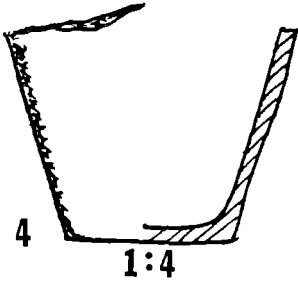
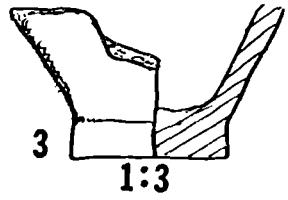
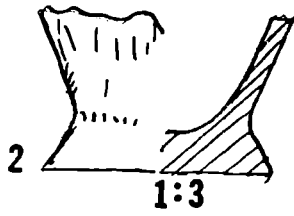
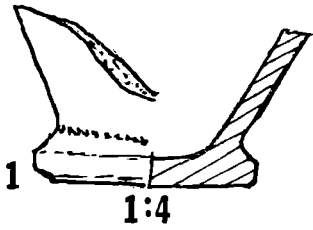

7

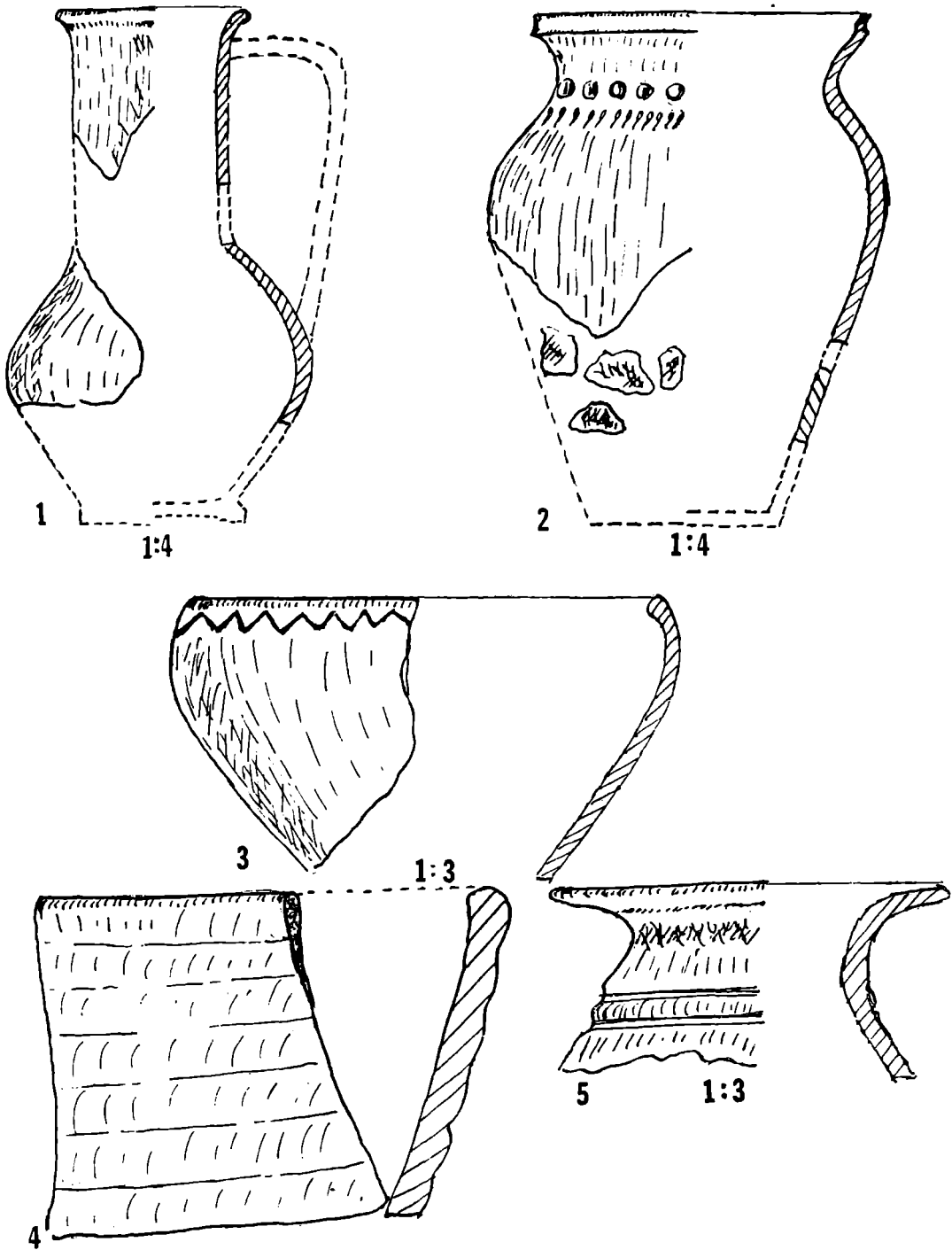

8

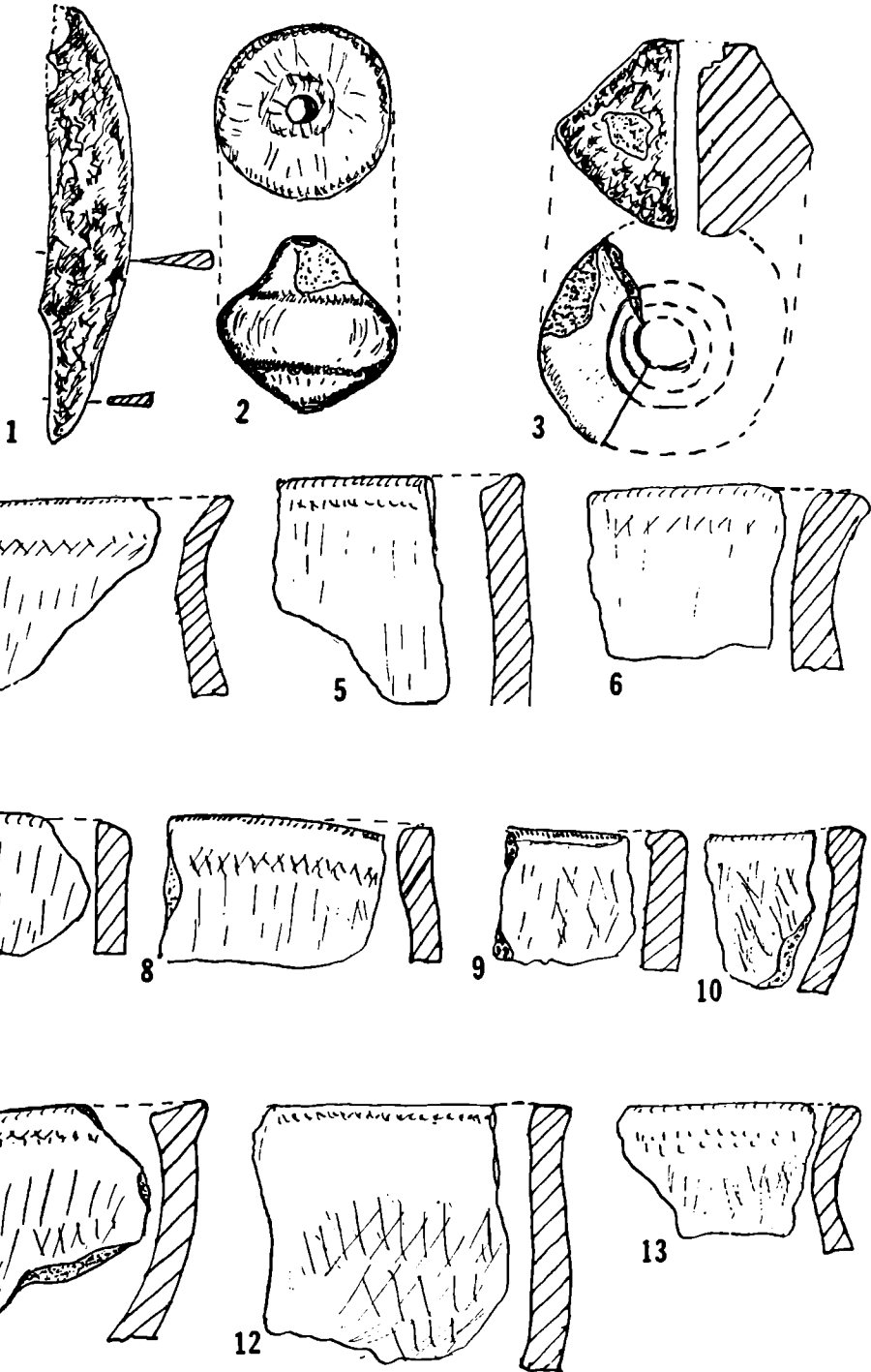
Pl. X. Vladimirescu, 1—4, 7 fragmente ceramice lucrate la roată (sec. III—IV); 5—6 ceramică dacică de sec. III—IV. e.n. lucrată cu mina; 8, buză de vas lucrată la roată de sec. III—IV. e.n.

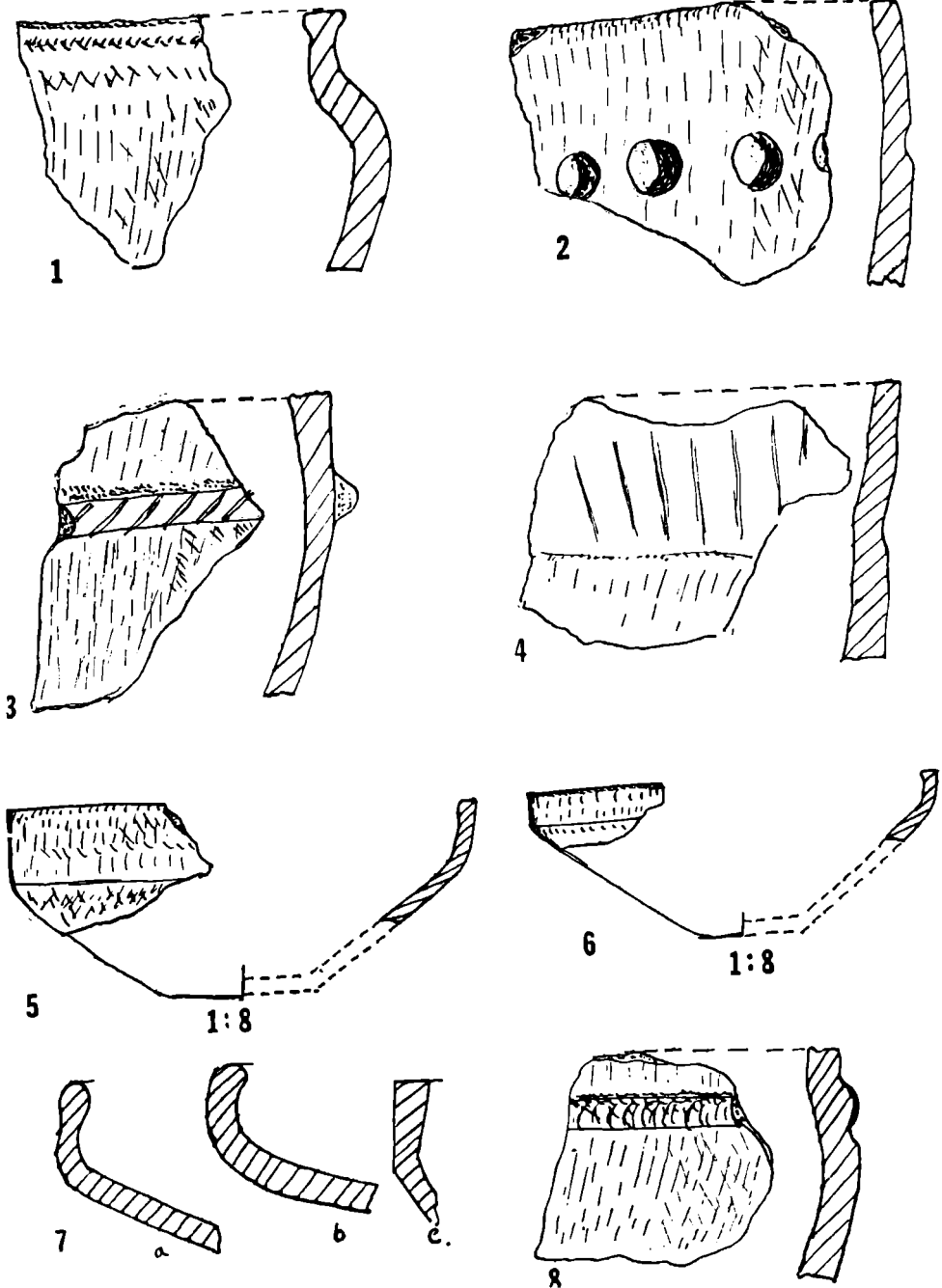
Pl. XI. Vladimirescu, Ceramică cenușie, lucrată la roată, de sec. III—IV, e.n.

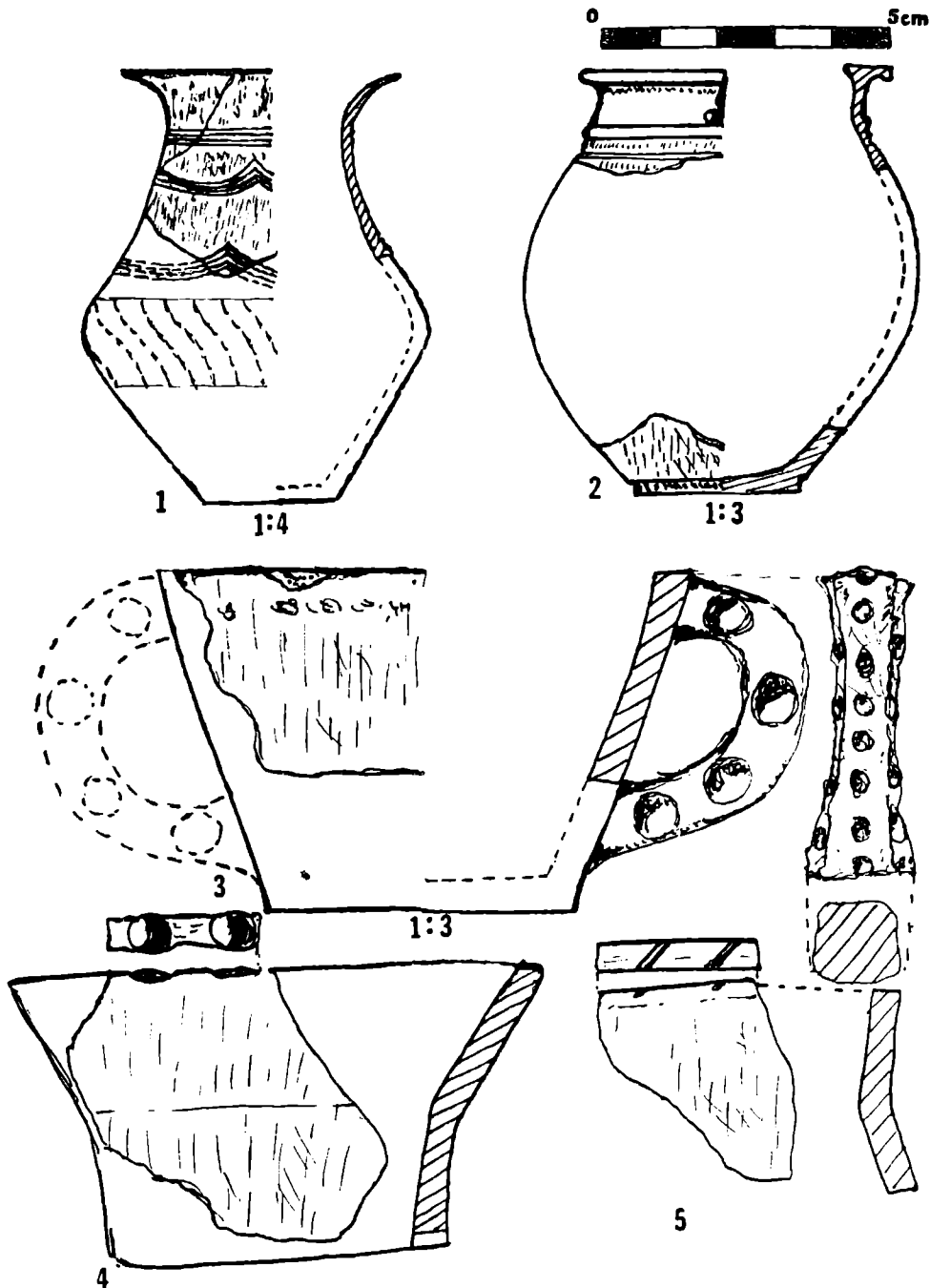
Pl. XII. Vladimirescu, 1, 3—5 profile de vase din pastă cenușie, 2 din pastă brun-negricioasă lucrate la roată de sec. III—IV. e.n.

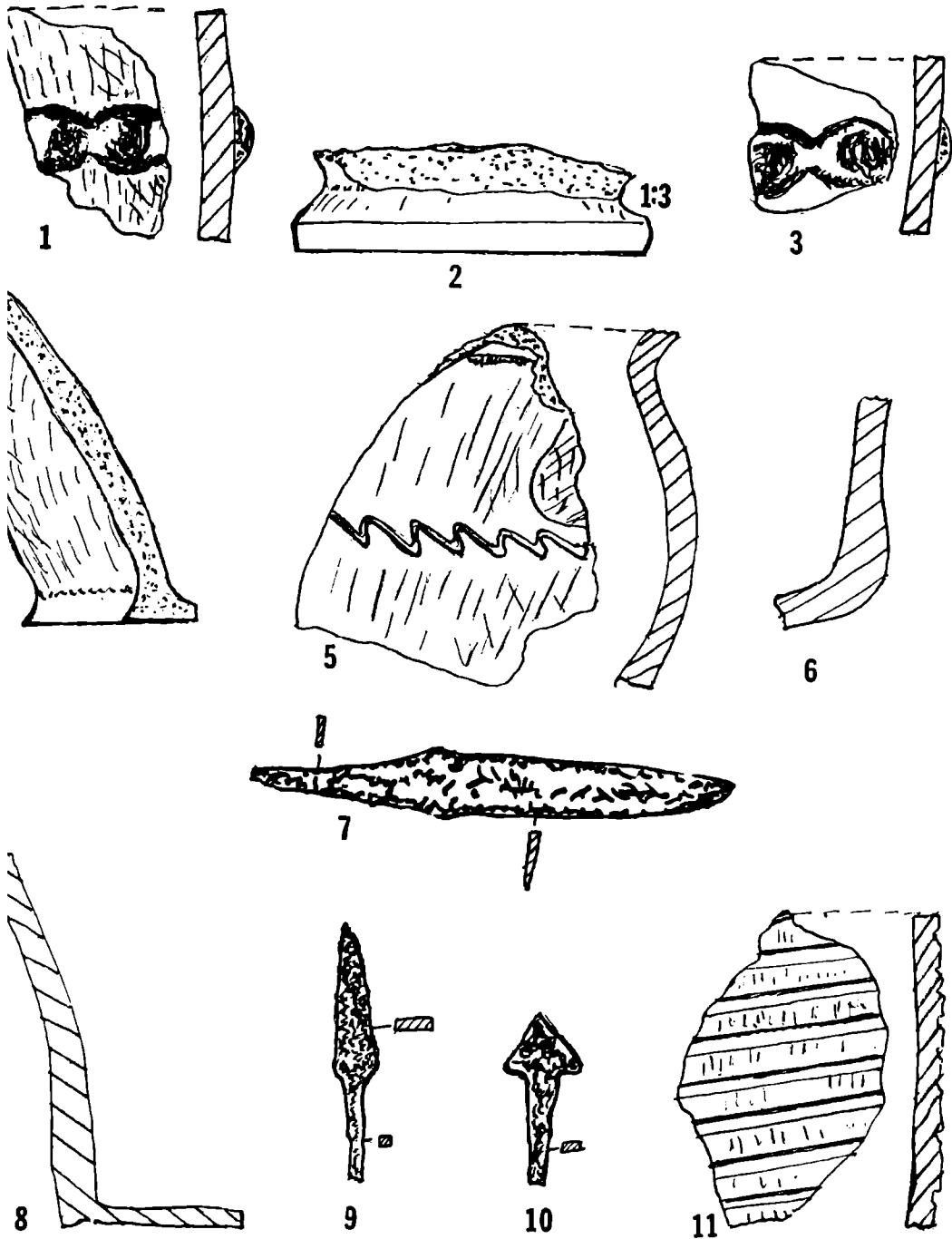
Pl. XIII. Vladimirescu, 1, cuțitaș din fier; 2, prisnel hallstattian; 4—13 buze de vase dacice lucrate cu mâna.

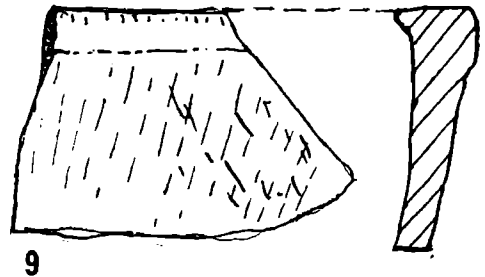
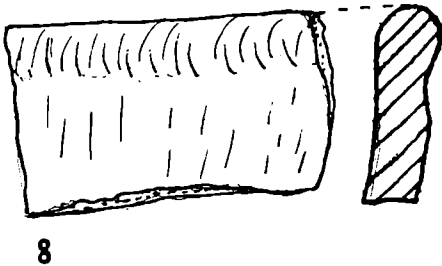
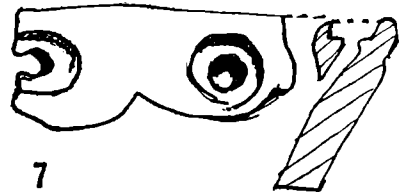
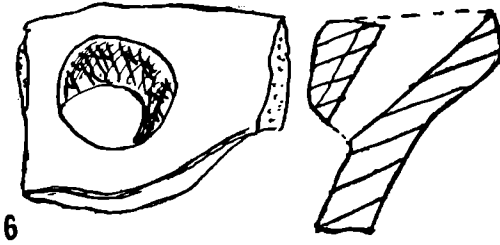
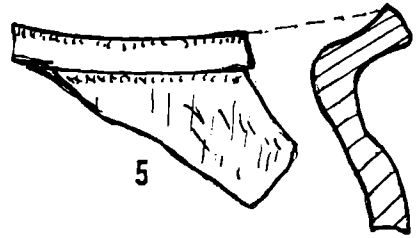
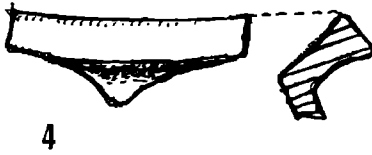
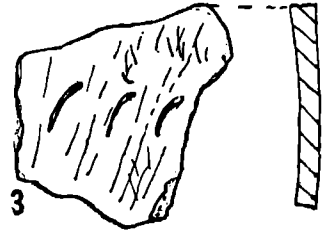
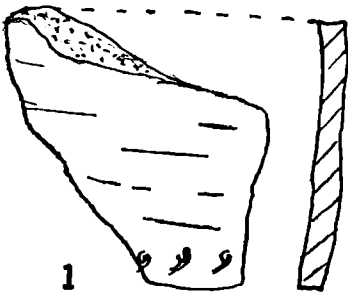
Pl. XIV. Vladimirescu, 1—7, ceramică dacică lucrată cu mina (sec. III—II. î.e.n.)
 8, fragment ceramic de factură dacică lucrată la roată.

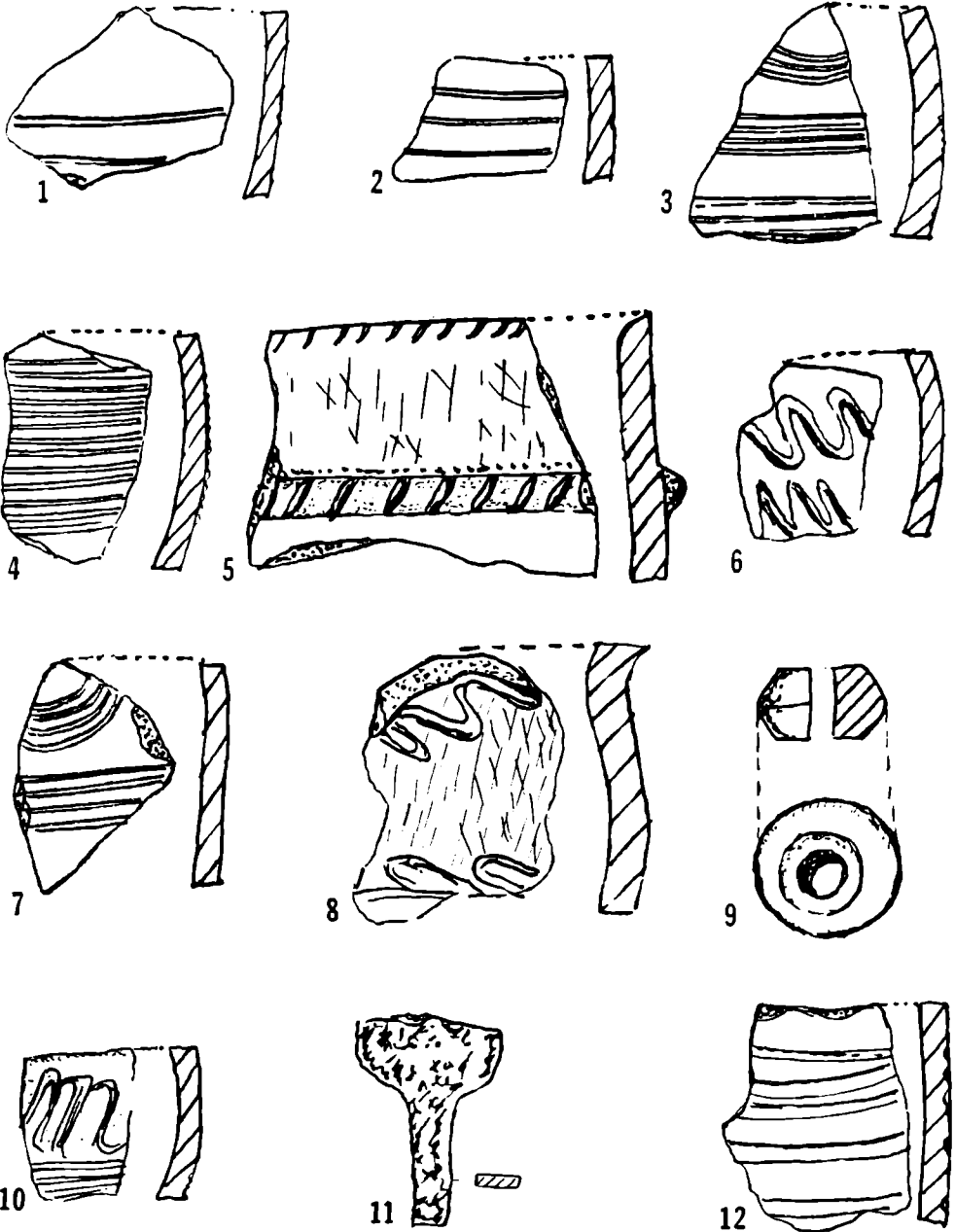
Pl. XV. Vladimirescu, 1, urnă hallstattiană fragmentară; 2, fragment de vas cenușiu lucrat la roată (sec. III—IV. e.n.); Cîcir balastieră. 3—5 fragmente de cești dacice (sec. I î.e.n.—I e.n.).

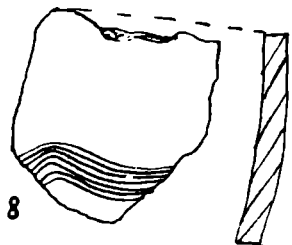
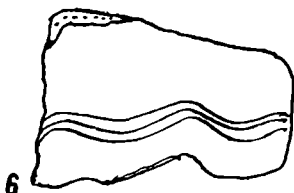
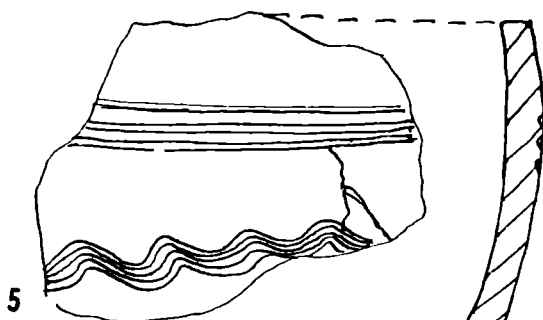
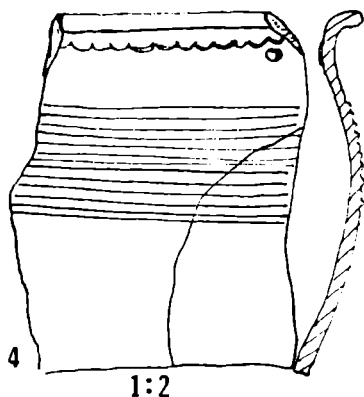
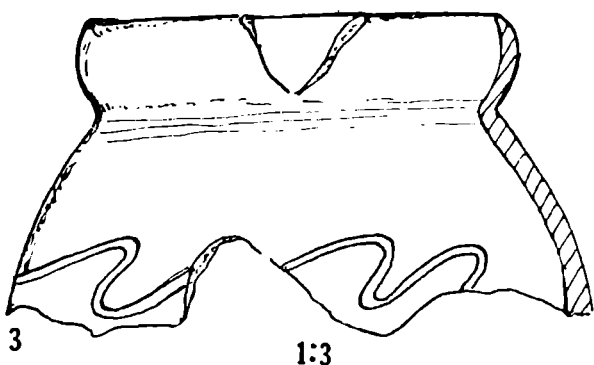
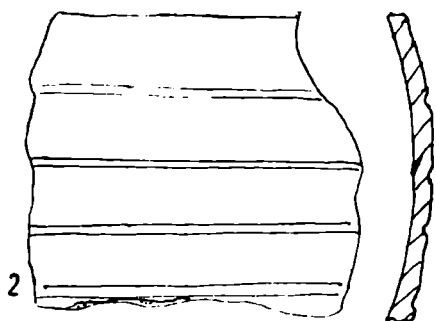
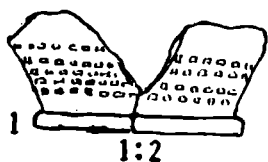
Pl. XVI. Vladimirescu. Fragmente ceramice lucrate cu mina; 2, lucrate cu roata (sec. III—II i.e.n.); 5, 6, 8, 11 fragmente ceramice de sec. XI—XIII; 7, cuțitaș din fier (sec. XI—XII); 9—10 obiecte din fier, feudal timpurii.

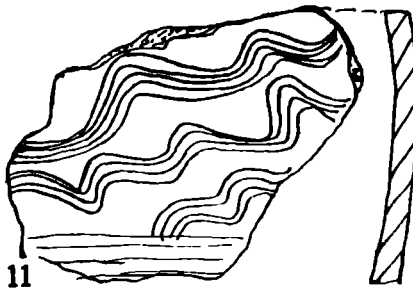
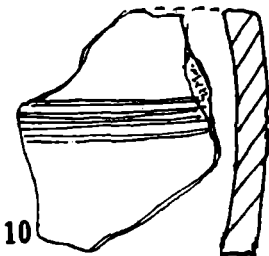
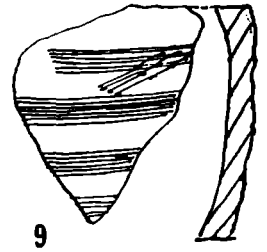
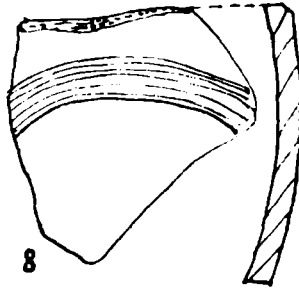
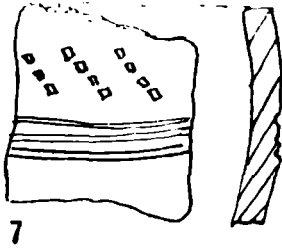
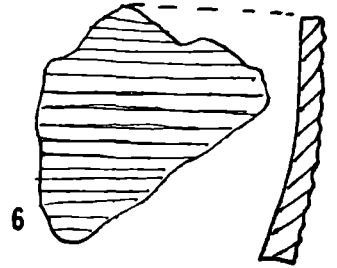
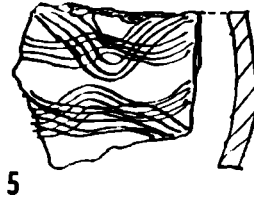
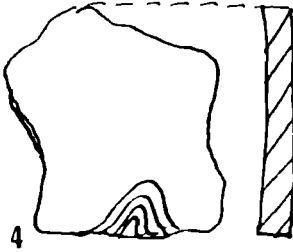
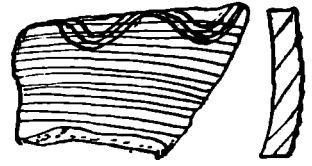
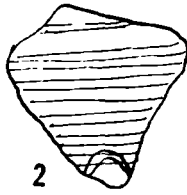
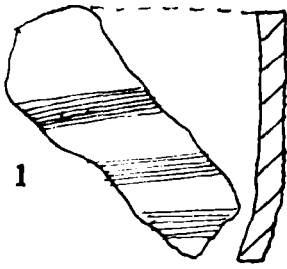
Pl. XVII. Vladimirescu. Fragmente ceramice de sec. XI—XIII. 1, 3, 5 aparținând vaselor-borcan; 6—8 aparținând unor căldări de lut.

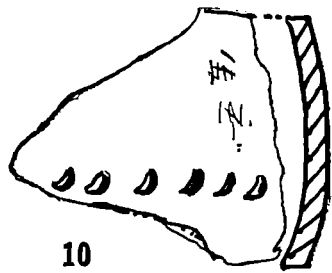
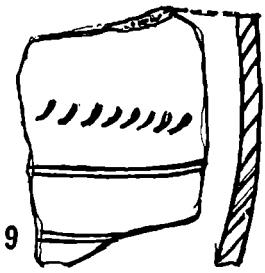
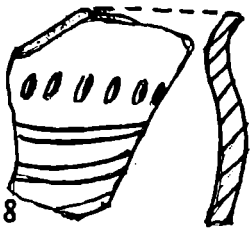
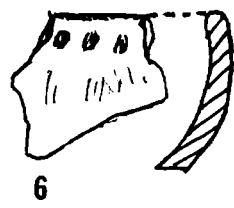
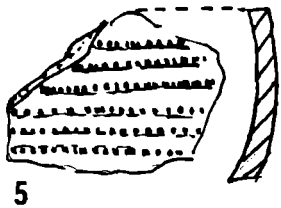
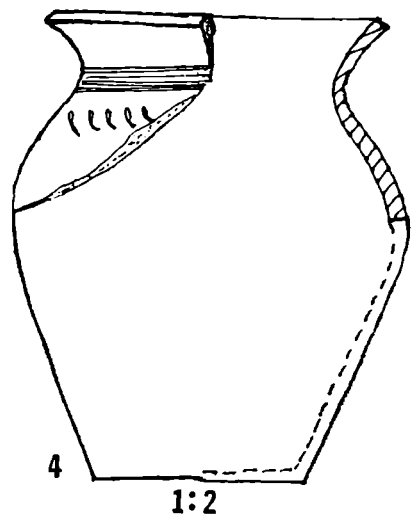
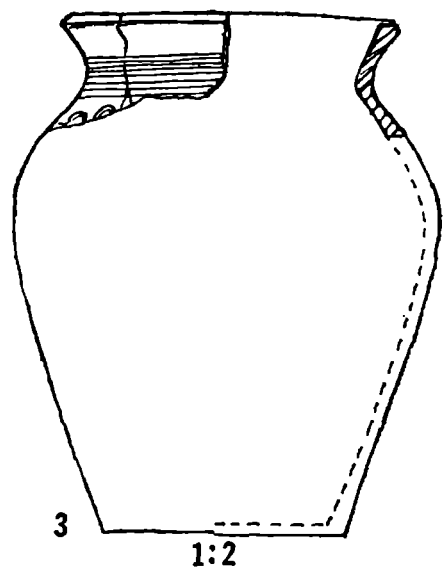
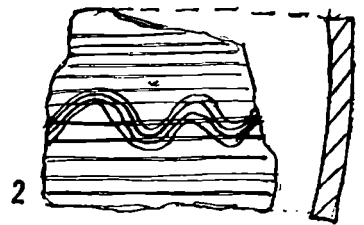
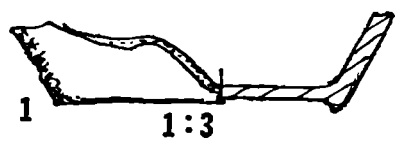
Pl. XVIII. Vladimirescu (Cetatea de pământ). 1—4, 6—8, 10, 12 fragmente ceramice de sec. IX—XI; 5, fragment de vas hallstattian; 9, Prisnel de sec. III—IV e.n.; 11, cuțit din fier (sec. X—XI).

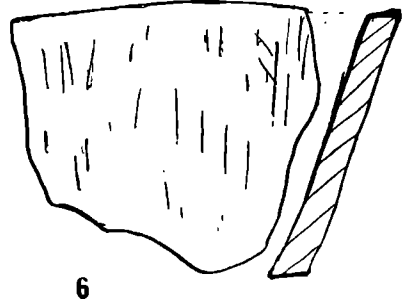
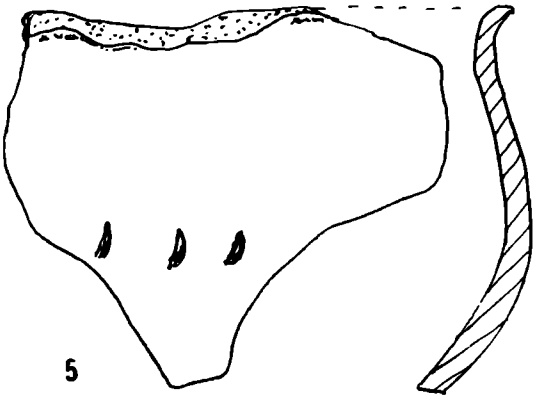
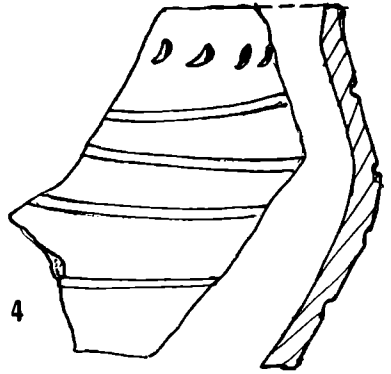
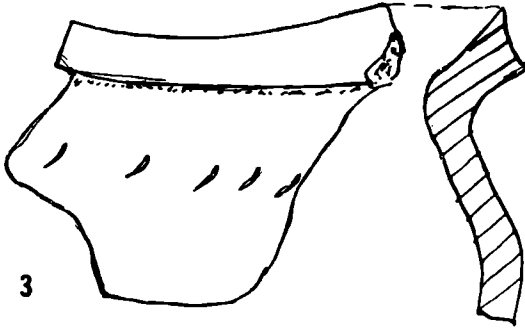
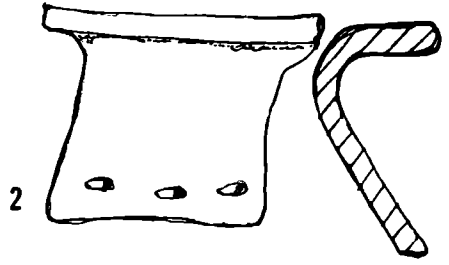
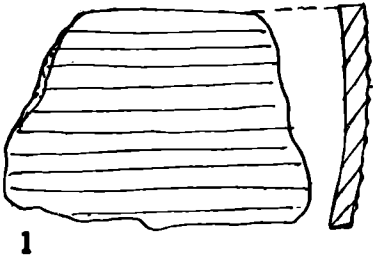
Pl. XIX. Vladimirescu. 1, 2 fragmente ceramice de sec. X—XI; Cicir-balastieră, 3—6, 8 fragmente ceramice de sec. IX—X; 7. prisnel de sec. IX—X.

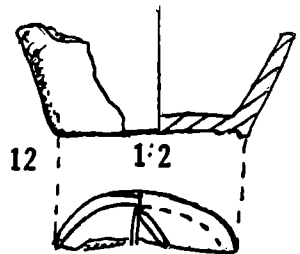
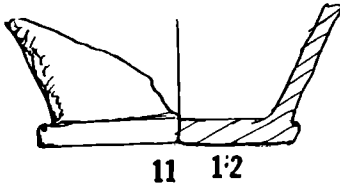
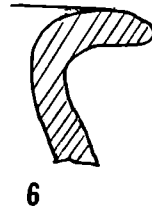
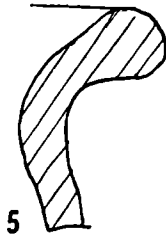
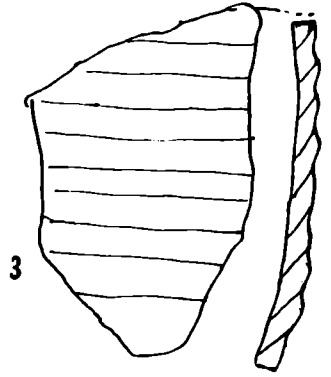
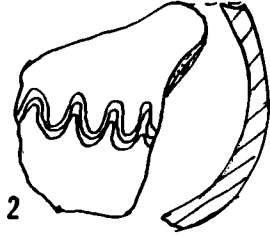
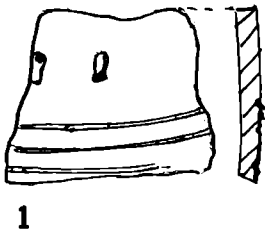
Pl. XX. Vladimirescu. 1—12 fragmente ceramice de sec. IX—X.

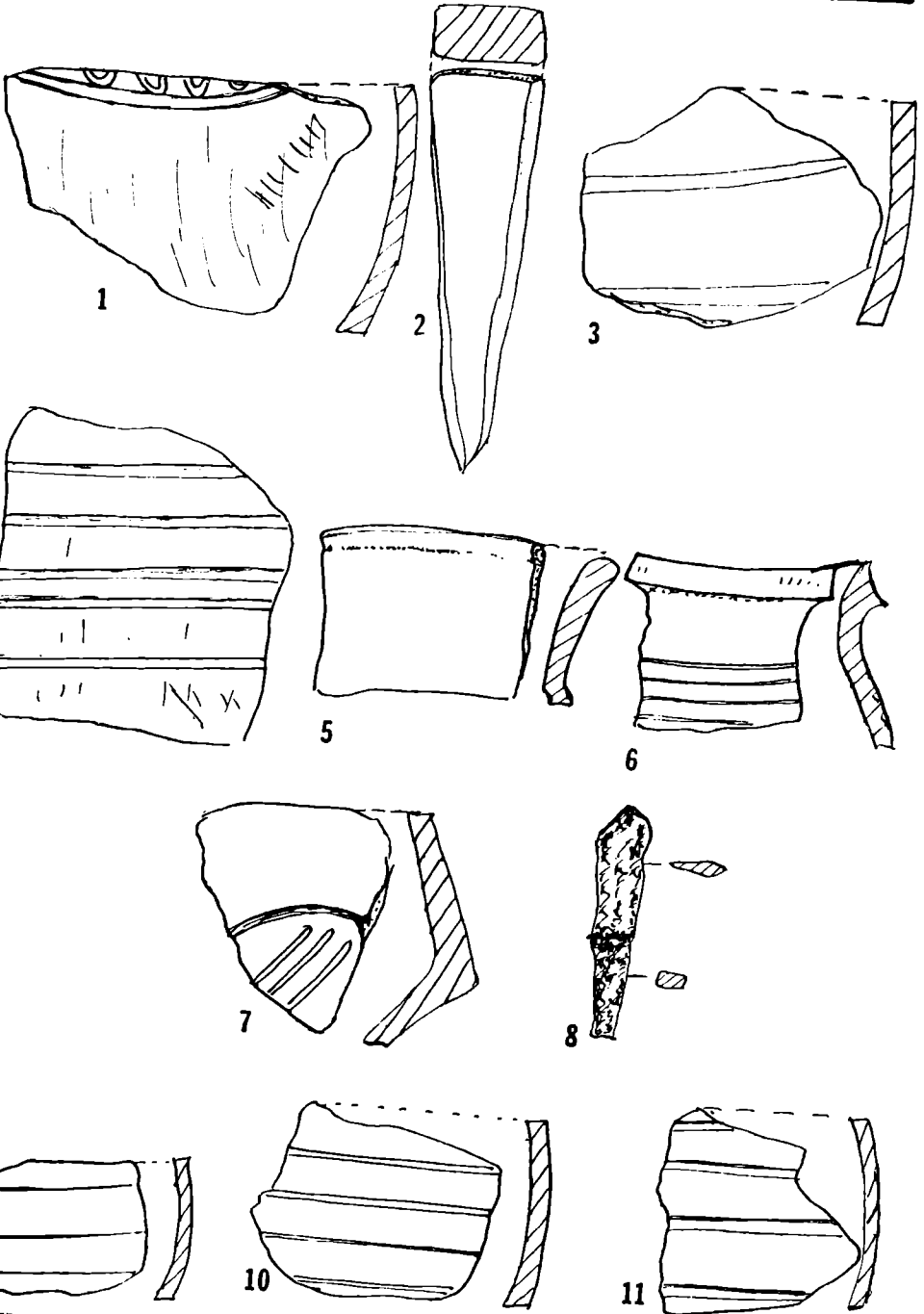
Pl. XXI. Vladimirescu. 1—4 fragmente ceramice de sec. IX—X; 5—10 fragmente ceramice de sec. X—XI.

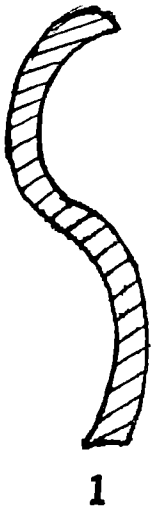
Pl. XXII. Vladimirescu. 1—6 fragmente ceramice de sec. XI—XII.

Pl. XXIII. Vladimirescu. 1—3 fragmente ceramice de sec. XI—XII. 11—12 funduri de vase de sec. X; 4—10 profile de vase de sec. XII—XIV.

Pl. XXIV. Vladimirescu. 1, 3-7, 9-11 fragmente ceramice de sec. XI-XII; 2 gre-
sie (cute); 8 obiect din fier (virf de săgeată?).

Pl. XXV. Vladimirescu. 1—10 profile de vase celtice.

CERCETĂRILE ARHEOLOGICE DE LA ARAD-VLADIMIRESCU CAMPANIA 1978

MIRCEA BARBU — MIRCEA ZDROBA

Cercetările arheologice asupra perioadei cuprinse între sec. VI—X e.n., odată cu ultimele trei decenii, au cunoscut o mare amploare, atât în zona extracarpatică cât și în cea intracarpatică.

Amploarea deosebită a acestor cercetări a permis istoricilor și arheologilor să clarifice pe baze noi problemele privind această „perioadă istorică în care pînă atunci continuitatea populației autohtone, trăsăturile și unitatea civilizației ei, raporturile sale cu populațiile în migrație și consecințele acestor contacte, au fost tratate în chip unilateral, ipotezele emise fiind cu ușurință acceptate fără o prea serioasă analiză”¹.

Chiar dacă pe teritoriul arădean cercetările nu au avut amploarea celor din țară privind perioada sec. VI—X, descoperirile de pînă acum atestă continuitatea populației românești în această parte a țării. Remarcabile sub aspectul mărturiei privind continuitatea românilor sînt descoperirile de la Felnac, Arad-Vladimirescu, Zăbrani, Bulci, Chișineu Criș, Bodrogu Nou, Șeitin și Cladova².

Cercetările de teren și spăturile efectuate în zona cuprinsă între orașul Arad și localitatea suburbană Vladimirescu, au demonstrat că datorită condițiilor prielnice de locuire oamenii au populat-o intens din epoca neolitică și pînă în evul mediu dezvoltat³.

Săpăturile întreprinse pe parcursul citorva ani, începînd din toamna anului 1975, în locul numit de localnici „La Cetate” sau „Die Schanzen” au dus la descoperirea unei fortificații de pămînt și lemn datînd de la sfîrșitul primului mileniu al erei noastre. Peste această fortificație se suprapune un cimitir, care pe baza obiectelor de inventar se

¹ Dan Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V—XI e.n. Contribuții arheologice și istorice la problema formării poporului român*, Iași, 1978, p. 7.

² Aradul permanentă în istoria patriei, Arad, 1978, p. 79—85; V. Boroneanț, *Sondașul arheologic privind feudalismul timpuriu de la Zăbrani — Sătuț*, în „Ziridava”, VI, 1976, p. 58—67; Idem, *Considerații preliminare asupra cercetărilor de la Cladova*, în „Ziridava” X, 1978, p. 139—159; M. Zdroba—M. Barbu, *Săpăturile arheologice de la Felnac și Vladimirescu*, în „Ziridava” VI, 1976, p. 45—57; M. Barbu—M. Zdroba, *Șantierul arheologic Arad — Vladimirescu. Campania 1977*, în „Ziridava” X, 1978, p. 101—123; Idem, *Noi cercetări privind cetatea de pămînt de la Vladimirescu*, în „Ziridava” VIII, 1977, p. 17—28; Ștefan Ferenczi — M. Barbu, *Cercetările arheologice de la Bulci și împrejurimi*, în „Ziridava” X, 1978, p. 67—80; Liviu Mărghită, în „S.C.I.V.”, 16, 1965, p. 581—585.

³ Rep. arheologic al județului Arad, lucrare mss. aflată la Institutul de istorie și arheologie Cluj-Napoca, p. 197—199.

datează sec. XI—XII. Datarea începuturilor cimitirului la jumătatea veacului XI a fost ulterior confirmată de descoperirea, la câteva din morminte, a unor monede emise de regii arpadieni din această perioadă. Au fost descoperite monede aparținând regilor Petru, Andrei I și Bela I, emisiuni cuprinse între anii 1038—1074⁴.

În exteriorul fortificației, pe latura nordică, au fost surprinse urmele unei așezări de sec. XI—XII contemporană cu cimitirul⁵.

Sub fortificație și cimitir a fost dezvelită parțial și o așezare românească anterioară acestora, așezare datînd din sec. VIII—IX⁶.

Complexitatea stațiunii arheologice de la Arad-Vladimirescu, importanța descoperirilor, a făcut posibilă continuarea cercetărilor și în cursul anului 1978.

Cercetările din campania 1978 au avut ca scop aprofundarea cercetării fortificației ce se încadrează în sec. IX—X, cercetarea așezărilor contemporane sau posterioare ei și mai ales a așezării românești de sec. VIII—IX.

Campania a început prin trasarea și executarea secțiunii S.6. Această secțiune a fost executată în partea de vest a grindului pe care se ridică fortificația. Avînd orientarea de la vest la est ea a pornit din marginea interioară a șanțului de apărare de pe latura vestică a fortificației. Ea a fost executată la 15 m de latura sudică a secțiunii S.3 trasată în 1977 și a intersectat secțiunea S.2 executată în anul 1976. Această secțiune a fost executată în vederea elucidării sistemului de construcție a valului de pămînt, a surprinderii grătarului de birne de la baza valului de apărare și a urmelor de locuințe din sec. VIII—IX, urme ce au fost remarcate în zona de vest a grindului. Secțiunea S.6 avînd o lungime de 56 m și lățimea de 2 m a surprins la adîncimi variabile stratul de pămînt neumblat.

Pe latura nordică a fortificației la 15 m de secțiunea S.2 înspre est a fost executată secțiunea S.7. Ea a avut orientarea de la nord la sud și în final a atins o lungime de 53 m. Secțiunea a surprins șanțul și valul de apărare de pe latura nordică a fortificației, sistemului său de construcție și zona de nord a cimitirului din sec. XI—XII.

Pe latura sudică a lui S.6, la o distanță de 0,75 m. începînd de la m.9 și pînă la m.14 a fost executată caseta D. Această casetă a fost executată pentru a se surprinde conturul unui bordei sesizat în profilul sudic al secțiunii S.6.

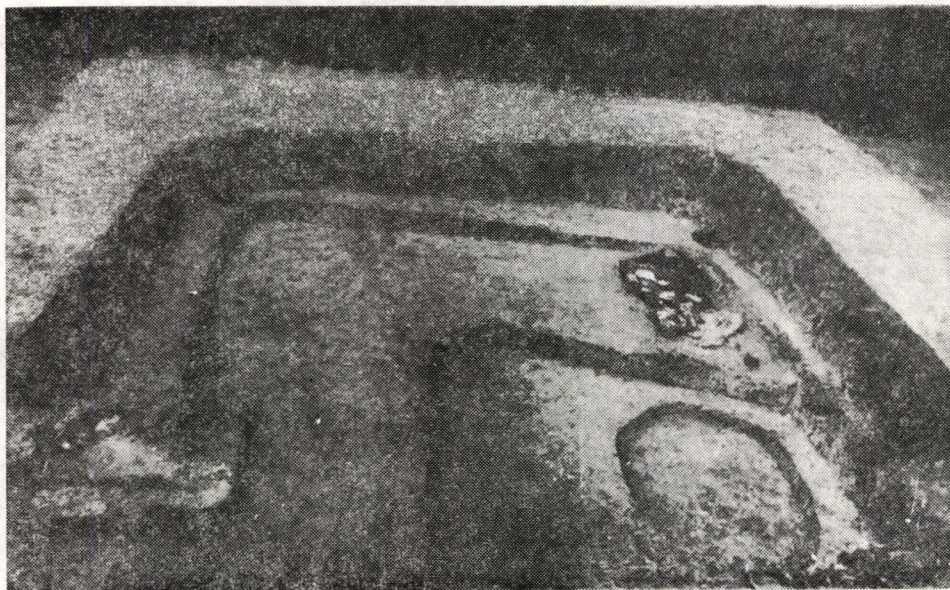
Pe latura nordică a secțiunii S.6 în zona cuprinsă între metrii 10—24, la o distanță de 0,75 m de latura nordică a secțiunii s-a efectuat casete E și ea cu lățime de 3 m, spre a se cerceta urmele de locuințe observate în profilul nordic al secțiunii S.6.

⁴ Identificarea monezilor s-a făcut pe baza catalogului lui Emil Ungher, *Magyar Eremhatározó*, Budapesta, 1974, p. 69 și pl.; I. Dr. Homan Bálint, *Magyar pénzörténet, 1000—1325*, Budapesta 1916, p. 193.

⁵ M. Barbu — M. Zdroba, *Art. cit.*, în „Ziridava”, VIII, p. 28.

⁶ Idem, *Art. cit.*, în „Ziridava” X, 1978, p. 101—121.

În grădina școlii generale din Vladimirescu, în zona de vest a promontoriului pe care se află ruinele bazilicii din sec. XIII—XV, într-un sector unde au fost recoltate în urma unei cercetări de suprafață, fragmente ceramice de sec. III—IV, fragmente ceramice de sec. VIII—IX și materiale ceramice de sec. XI—XII similare cu cele din așezarea de aceeași perioadă din apropierea fortificației, a fost trasată secțiunea de sondaj. B.1. Secțiunea a fost orientată pe direcția est-vest și în final a

ARAD-VLADIMIRESCU — Aspect al săptăturilor din așezarea datată în sec. VIII—IX.

avut o lungime de 36 m și lățimea de 2 m. Secțiunea această a fost executată în vederea surprinderii unor eventuale urme de așezare contemporane sau anterioare cu fortificația de pământ ce se află la circa 500 m înspre vest.

În urma efectuării secțiunii S.6, pe marginea vestică a grindului, au fost surprinse în secțiunea S și în caseta E două locuințe din așezare de sec. VIII—IX. Locuințele au o formă patrată cu colțurile rotunjite. Gropile bordeielor își au nivelul de pornire la $-1,30$ — $-1,40$ m față de actualul nivel de călcare. Față de vechiul nivel de călcare ele se adâncesc cu aproximativ $-0,50$ — $-0,60$ m.

Din cele trei locuințe cercetate pînă în prezent se observă faptul că dimensiunile lor sînt variabile.

Au fost surprinse gropi de pari cu diametrul în jur de 20 cm și care se adâncesc față de pardoseală cu aproximativ 25—35 cm. În aceste gropi erau înfipti parii pentru susținerea acoperișului, acoperiș care pro-

abil era în două ape. Gropile de pari au fost găsite la marginea locuințelor, în interior nefiind surprinse gropi care să consolideze susținerea acoperișului.

În zona colțurilor de nord-vest ale locuințelor au fost descoperite urmele unor vetre de foc. Materialele recuperate din aceste vetre de foc

ARAD-VLADIMIRESCU — Vas descoperit în interiorul unei locuințe, datat în sec. VIII—IX.

ne duc la indiciul că ele au fost niște cuptoare de tip „pietrar”. S-au găsit pietre care reprezentau căptușeala pereților de la margine, pietrele fiind de dimensiuni diferite.

În interiorul locuințelor cercetate pînă în momentul de față nu au fost descoperite gropi pentru provizii, dar nu este exclus ca aceste gropi de provizii să se găsească în afara locuințelor undeva în apropiere.

În interiorul uneia dintre locuințe a apărut o platformă cu circa 20—25 cm mai înaltă decât podeaua bordeiului. După opiniile unor cercetători, pe baza analogiilor etnografice, acest gen de platforme din lut erau folosite drept lavițe sau pături⁷.

Tot în această locuință în apropierea cuptorului a apărut o groapă de formă ovoidală, groapă ce se adâncește cu aproximativ 15 cm. față de nivelul podelei. Probabil această groapă a fost făcută pentru strângerea cenușei și a resturilor menajere.

În interiorul locuințelor și în preajma lor au fost descoperite fragmente ceramice întregibile, fusaiole, împungătoare din os, mînere confecționate din coarne de cerb.

Fragmentele ceramice găsite în interiorul locuințelor și în preajma lor au permis reconstituirea unor oale fără toartă. Umerii vaselor sînt destul de proeminenți și bine articulați. Se observă atît pe materialul întregit cît și pe fragmentele cercetate că decorul de linii incizate și valuri acoperă toată suprafața vasului pînă spre partea inferioară. La unele exemplare, în zona umărului spre gît se observă un decor de linii vălurite. Sînt exemplare la care liniile vălurite au unghiuri foarte ascuțite. Pe alte fragmente este incizată numai o linie vălurită care se leagă de un registru de striuri ce coboară pe suprafața vasului. Pe unele fragmente benzile formate din linii drepte alternează cu cele din linii vălurite. Toate vasele restaurate pînă în prezent au diametrul de maximă rotunjire în partea superioară. La majoritatea exemplarelor restaurate cît și aflate în stare fragmentară, diametrul gurii este mai mare decît cel al bazei. În general buzele vaselor sînt răsfrînte drept în afară și ușor rotunjite. Unele buze sînt ușor șanțuite spre interior. Ceramica cercetată pînă în prezent este lucrată dintr-o pastă cu nisip micăceu la o roată înceată. În general culoarea este cenușie cu nuanțe roșietice. Au fost recuperate și fragmente ceramice cărămizii. Majoritatea fragmentelor ceramice recuperate prezintă fenomenul de ardere secundară.

Pe baza analogiilor cu materialele din alte așezări, ceramica din locuințele de la Arad-Vladimirescu aparține sec. VIII—IX. Pe cîteva funduri de vas se observă mărci de olar care aparțin acestei perioade⁸.

Pe lîngă ceramică, în locuințele cercetate în campania 1978 au apărut și fusaiole întregi sau fragmentate. Unele exemplare sînt bitronconice sau bitronconice rotunjite⁹.

Împungătorile din os descoperite în interiorul locuințelor sînt realizate din oase ovicaprine și au vîrfurile foarte ascuțite.

Au fost găsite coarne care probabil urmau să fie transformate în mînere pentru unelte și arme. Unul din aceste coarne a fost retezat la

⁷ M. Comșa, *Cultura materială veche românească (așezările de la Bucov Ploiești)*, București, 1978, p. 19.

⁸ Eugenia Zaharia, *Populația românească în Transilvania în sec. VII—VIII (cimitirul nr. 2 de la Bratei)*, București, 1977, p. 25—79, M. Comșa, *Op. cit.*, p. 60—106; Dan Gh. Teodor, *Op. cit.*, p. 67—100, p. 210—218.

⁹ Asupra fusaiolelor a se vedea M. Comșa, *Op. cit.*, p. 56—58; Dan Gh. Teodor, *Op. cit.*, p. 196, fig. 37.

ambele capete pentru a fi transformat în mîner¹⁰. Urme de semiprelucrare se observă și pe un fragment de tibie de bovină care a fost retezat la ambele capete, probabil pentru a fi transformat într-o cutiuță.

Pe lingă ceramică, împungătorile de os, oasele semiprelucrate, s-au mai găsit în interiorul locuințelor, în straturile de depunere și în apropierea lor numeroase oase de bovine, porcine, scoici, oase și solzi de pește. Prezența numeroaselor oase și a solzilor de pește cît și a scoicilor se explică prin existența în imediata vecinătate în acea vreme a unui braț a Mureșului ce oferea o hrană destul de abundentă.

Existența coarnelor de cerb, a colților de mistreț demonstrează că o parte din hrană oamenii și-o procurau vînd animalele din pădurile ce înconjurau grindul pe care se afla așezarea.

Și în această campanie, în apropierea locuințelor, au fost găsite fragmente de zgură metaliferă fieroasă, care ne duc la ideea că în această așezare, la un moment dat, oamenii se ocupau și de prelucrarea metalelor. Fragmentele acestea au fost găsite într-un strat de culoare cenușie existent sub valul de pămînt al fortificației corespunzînd nivelului superior al locuințelor și depunerilor de epocă.

În evoluția așezării se înregistrează o locuire îndelungată, demonstrată de nivelul de depunere ce înconjoară locuințele. Această locuire este confirmată și de faptul că prima locuință cercetată în campania din anul 1978, avînd indicativul L.2 în zona sud-vestică a fost intersectată de o altă locuință ulterioară cu indicativul L.3. Exact în zona colțului sud-vestic al primei locuințe se află colțul nord-vestic a lui L.3 avînd în această zonă și vatra de foc de care s-a pomenit mai înainte.

Al doilea obiectiv ce a fost cercetat, ca urmare a săpăturilor din campania 1978, l-a reprezentat fortificația de pămînt și lemn și sistemul său de construcție. Secțiunea S.6 a surprins valul de apărare de pe latura de vest a fortificației iar secțiunea S.7 a străpuns valul și șanțul de apărare de pe latura de nord.

În urma secționării valului de apărare de către secțiunea S.7, în partea sa superioară s-au observat puternice urme de arsură, chirpici, mîzgă și cărbune provenind de la incendierea fortificației.

În evoluția valului de pămînt au fost surprinse cele două faze de construcție semnalate încă din campaniile anterioare¹¹.

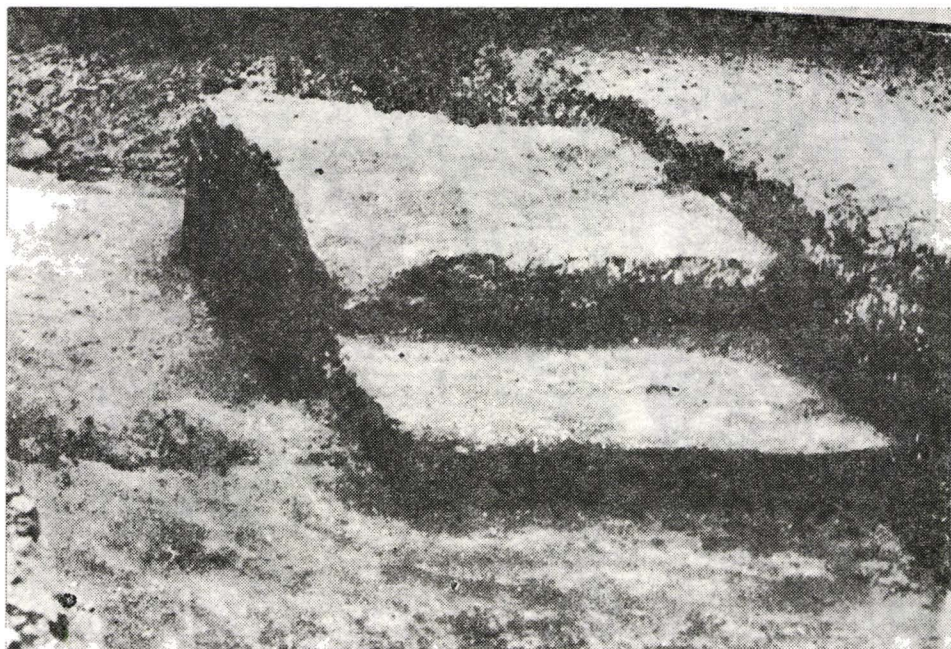
Valul de pămînt în prima fază a fost realizat prin scoaterea pămîntului din șanțul de apărare și apoi prin tasarea și baterea sa pe un grătar de birne. În momentul incendiarii grătarul de birne a ars, rezultînd niște birne puternic carbonizate într-un proces de ardere inoxidantă. Birnele din partea de sus a scheletului au ars împreună cu pămîntul așezat între și peste ele, conform principiului cuptoarelor de ars cărămizi pînă la vitrifiere. Ca urmare a prăbușirii scheletului de lemn s-a format un strat compact de pămînt ars, strat ce se întîlnește și în

¹⁰ Dan Gh. Teodor, *Op. cit.*, p. 195, fig. 136; M. Comșa, *Op. cit.*, p. 162—63.

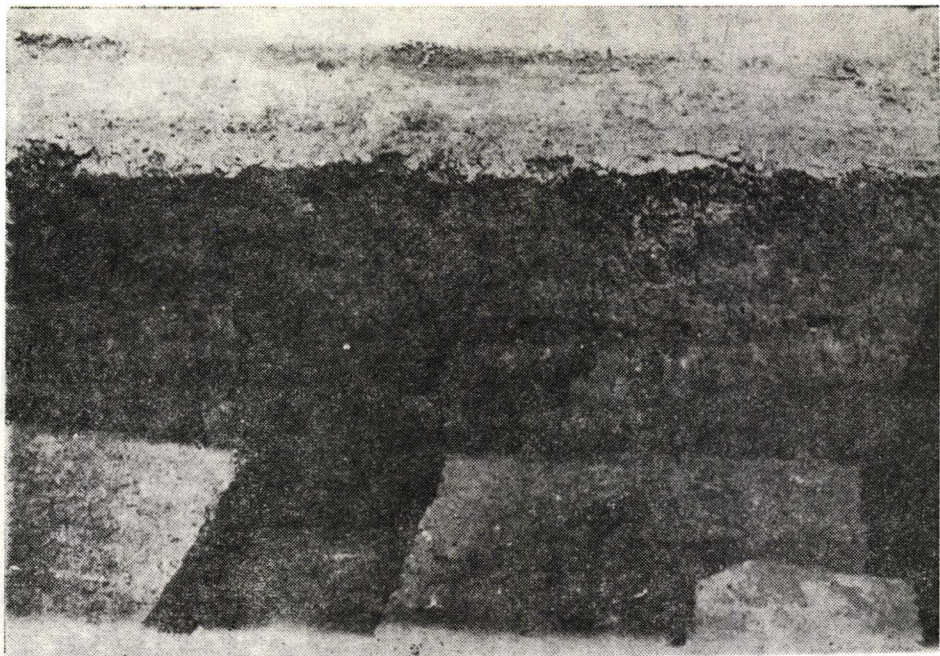
¹¹ Asupra sistemului de construcție a fortificației de la Arad — Vladimirescu, a se vedea rezultatele săpăturilor publicate în Ziridava VI, VIII și X. Mulțumim pe această cale dr. Mircea Rusu pentru sprijinul acordat în timpul săpăturilor.

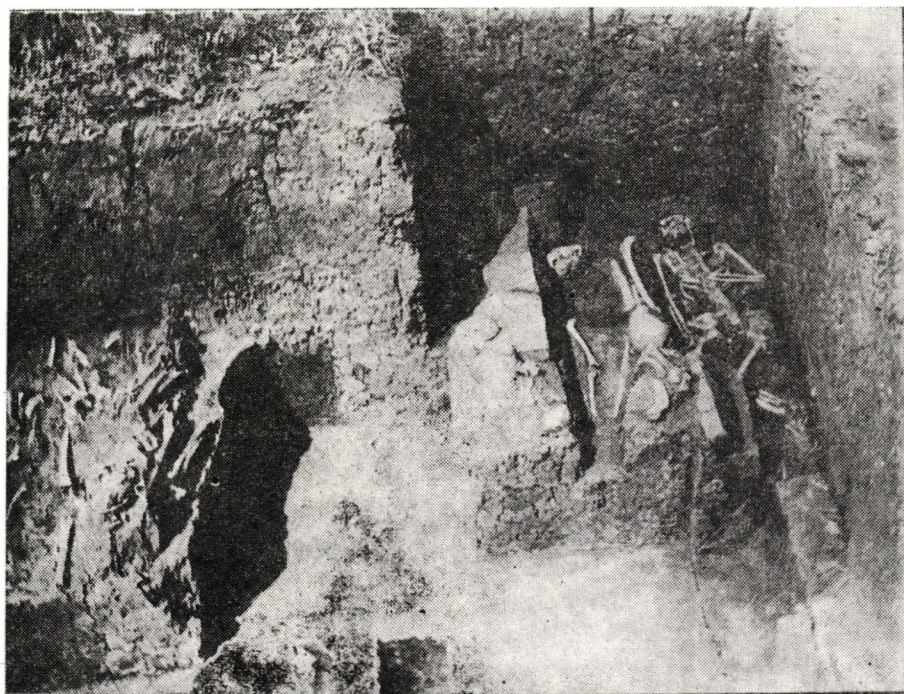
ARAD-VLADIMIRESCU — Cuptor descoperit in interiorul uneiia din locuințele scoase la iveală sub fortificația din pământ și lemn.

ARAD-VLADIMIRESCU — Strat de arsură din valul de apărare datat in prima fază de existență a fortificației.

ARAD-VLADIMIRESCU — Aspect de săpătură care surprinde un șanț transversal prin valul de apărare.

ARAD-VLADIMIRESCU — Morminte din sec. XI—XII protejate cu casete din cărămidă.

alte fortificații din Transilvania sau Moldova¹². În faza a doua valul este refăcut, fiind mult mai lat și mai înalt ca la început dar lipsește grătarul de birne pentru consolidare. Consolidarea s-a făcut doar cu birne verticale ce erau înfipte în val din loc în loc. Grosimea acestor birne a variat între 15—20 cm ele fiind surprinse în secțiuni în stare de putrezire.

Pe latura de nord în prima fază de construcție cei care au ridicat valul spre a se asigura grătarului de birne o poziție cât mai stabilă, au realizat, se pare, pe întreaga latură, o nivelare a terenului.

Ceea ce a rămas din valuri, la ora actuală, reprezintă un strat de lut galben scos din șanțul de apărare și amestecat cu pietriș. Pe latura de nord cantitatea de pietriș ce se găsește în val, este cu mult mai mare decât pe celelalte laturi ce au fost cercetate pînă în prezent. Este și explicabil acest lucru prin faptul că pe latura de nord-vest șanțul a fost mai adînc decât în alte părți ale fortificației.

Descoperirea unor fragmente ceramice sub valul de pămînt din prima perioadă, fragmente care prin factură, formă și ornamentație se datează pe bază de analogie în sec. IX—X, confirmă datarea primei faze a fortificației de la Arad-Vladimirescu în această perioadă¹³. De asemenea, în campania din 1978, săpăturile au surprins și șanțul de apărare, în a cărui evoluție s-au reconfirmat două faze de construire. În prima fază șanțul este mai lat și mai puțin adînc, iar în faza a doua el se adîncește și se îngustează. Din această a doua fază provine pietrișul pe care îl găsim în valul de apărare. Latura interioară a șanțului de apărare, în comparație cu cea exterioară, era destul de abruptă spre a îngreuna accesul dușmanului înspre valul de apărare.

În partea superioară a valului de apărare, înspre interiorul fortificației, sub stratul de humus actual a apărut un vîrf de săgeată cu lama în formă de frunză îngustă ușor ovală în secțiune. Spinul este rotund în secțiune și are o lungime aproximativ egală cu cea a lamei. Asemenea vîrfuri de săgeată, în unele complexe arheologice se datează în sec. X, cum este și cazul celor de la Bucov¹⁴.

¹² Mircea Rusu, Ștefan Dănilă, *Cetatea feudală timpurie de la Șirioara*, în „File de istorie”, Bistrița, 1972, p. 47—62; Ștefan Pascu, Mircea Rusu și colaboratorii, *Cetatea Dăbica*, în „Acta Musei Napocensis”, 1968, p. 153—183; Kurt Horedt, *Șantierul Morești*, în „S.C.I.V.”, 3, 1952, p. 328; Idem, *Die befestigte Ansiedlung von Morești und ihre frühgeschichtliche bedeutung*, în „Dacia”, N.S. 1, 1957, p. 297—308; Idem, *Contribuții la istoria Transilvaniei*, București, 1957, p. 132—145; M. Petrescu — Dîmbovița, Dan Gh. Teodor și V. Spinei, *Principalele rezultate ale săpăturilor arheologice din Horodiștea de la Fundu-Heței (Jud. Botoșani)*, în „Din trecutul județului Botoșani”, I, Botoșani, 1974, p. 79—98; Dan Gh. Teodor, *Teritoriul est carpatic...*, p. 70—72.

¹³ Maria Chișvasi Comșa, *Unele concluzii istorice pe baza ceramicii din sec. VI—XII*, în „S.C.I.V.”, VIII, 1957, p. 267—289; Gh. Ștefan, I. Barnea, M. Comșa, E. Comșa, *Dinogetia*, Buc., 1967, p. 134—226; Ștefan Pascu, Mircea Rusu și colaboratorii, *Op. cit.*, p. 171—173, pl. 3—5; E. Zaharia, *Săpăturile de la Dridu, contribuție la arheologia și istoria perioadei de formare a poporului român*, Buc., 1967, p. 79—95; Oct. Toropu, *Romanitatea țirzie și străromânii în Dacia Traiană sud carpatică (sec. III—XI)*, Craiova, 1976, p. 150—217, pl. IX, fig. 10—11, pl. XI.

¹⁴ M. Comșa, *Cultura materială...*, p. 125—126.

Al treilea obiectiv ce a fost cercetat, ca urmare a săpăturilor din această campanie a fost reprezentat de cimitirul de sec. XI—XII, cimitir ce se dezvoltă după distrugerea și abandonarea fortificației. Începuturile cimitirului au fost stabilite la jumătatea sec. XI, prin faptul că în campania anterioară au fost descoperite ca și piese de inventar la câteva morminte monede din această perioadă. În această campanie au fost cercetate 43 de morminte. Toate mormintele au orientare est-vest; capul spre vest cu privirea și picioarele spre est. Există mici variații față de axa est-vest, variații legate probabil de anotimpul în care s-a făcut înmormântarea. Datorită solului și lucrărilor agricole din zonă, mormintele, în general, sînt slab conservate. În cadrul ritului de înmormîntare, la majoritatea mormintelor brațele sînt întinse în lungul corpului, însă se observă și unele diferențieri. La unele din morminte unul din brațe este așezat pe abdomen și celălalt în lungul corpului.

Inventarul mormintelor este sărac, doar câteva posedă obiecte de podoabă constînd în inele de tîmplă cu terminația în formă „S” simplu sau dublu din argint și bronz¹⁵.

Au mai fost găsite și câteva inele de argint și bronz executate în tehnica răsucirii. La un mormînt a apărut un inel cu un chaton destul de masiv și care poartă o sticlă colorată, inel ce aparține sec. XI asemănător cu cele din zona Dunării de jos¹⁶.

Din descrierea mormintelor se observă sărăcia de inventar și totala lipsă a armelor care deosebește acest cimitir de altele din aceeași epocă.

Observațiile antropologice efectuate, mai ales analiza craniologică au permis stabilirea unui tip antropologic europoid¹⁷. Cîteva din morminte au fost protejate cu casete realizate din cărămizi, care se pare că au fost arse în cadrul așezării descoperite pe latura de nord a fortificației. În stratul de cultură contemporan cu cimitirul au fost descoperite numeroase fragmente de căldări de lut, buze și funduri de vas de culoare roșietică lucrate la roată cu o pastă foarte bine arsă, materiale ce provin din aceeași așezare.

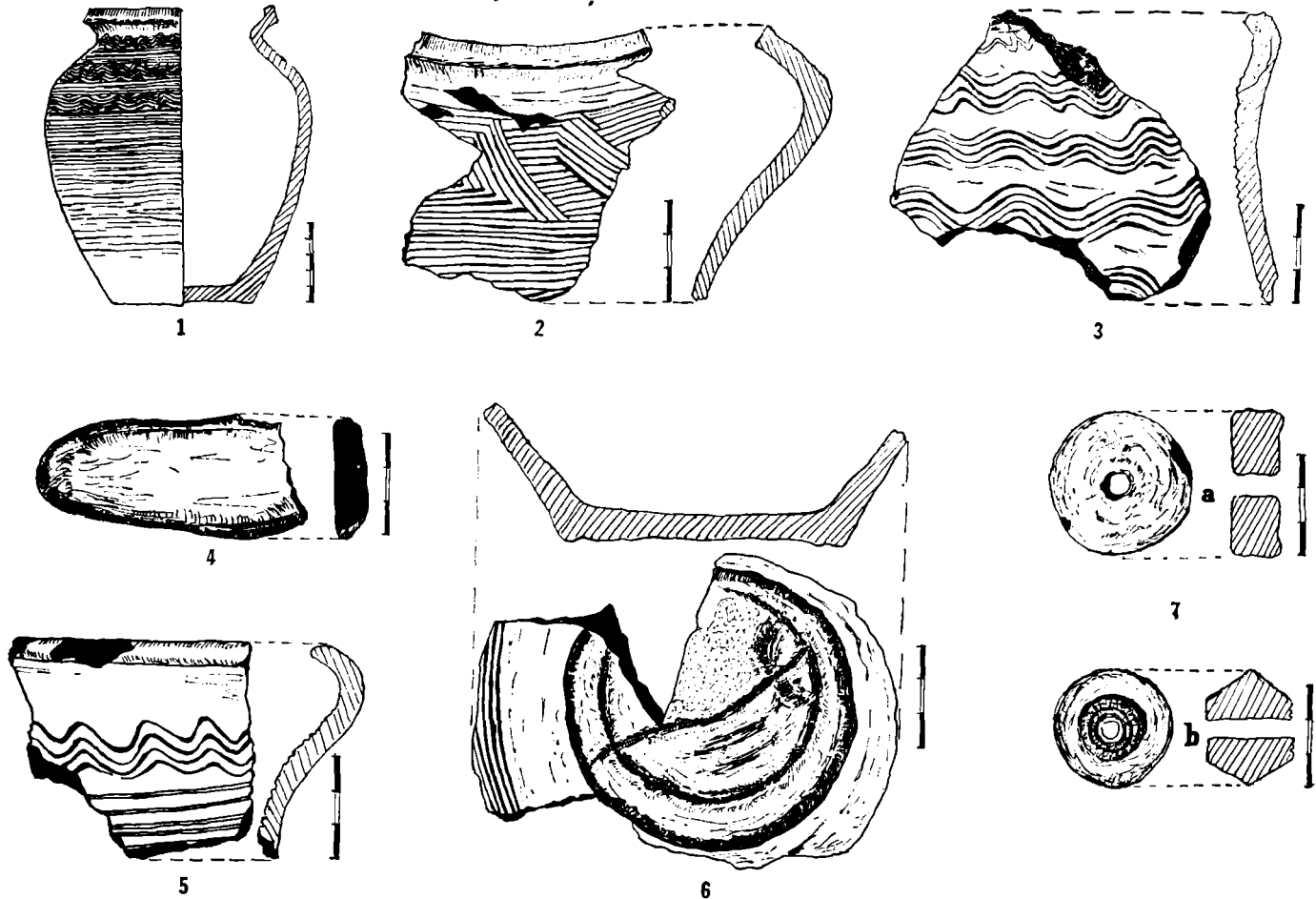
Ultimul aspect urmărit în timpul cercetărilor din campania 1978, a fost reprezentat prin secțiunea de sondaj B.1 din apropierea bazilicii medievale. În urma executării acestei secțiuni a rezultat un bogat material ceramic ce aparține sec. XIII—XV. Acestei epoci îi aparține și o porțiune de zid ce a fost surprins în secțiune, zid ce făcea parte din anexele complexului monastic. Secțiunea a surprins și materialele de sec. XI—XII și chiar de III—IV, însă nu au putut fi urmărite stratigrafic, deoarece straturile de cultură au fost răscolite de săpăturile medievale respectiv, de fundațiile complexului monastic.

¹⁵ Pentru evoluția inelelor de tîmplă s-a folosit lucrarea lui Alan Kralovszki, *Adatok az S-végű hajkarika kialakulásának és időrendjének kérdéséhez*, în „Arheologiai Értesítő, 1957, tom. II, p. 175—196.

¹⁶ Gh. Ștefan, I. Barnea, M. Comșa, E. Comșa, *Op. cit.*, p. 284—286, fig. 170, nr. 15 și 22.

¹⁷ Mulțumim și pe această cale pentru participare și pentru sprijinul acordat antropologului dr. Cantemir Rîșcuța.

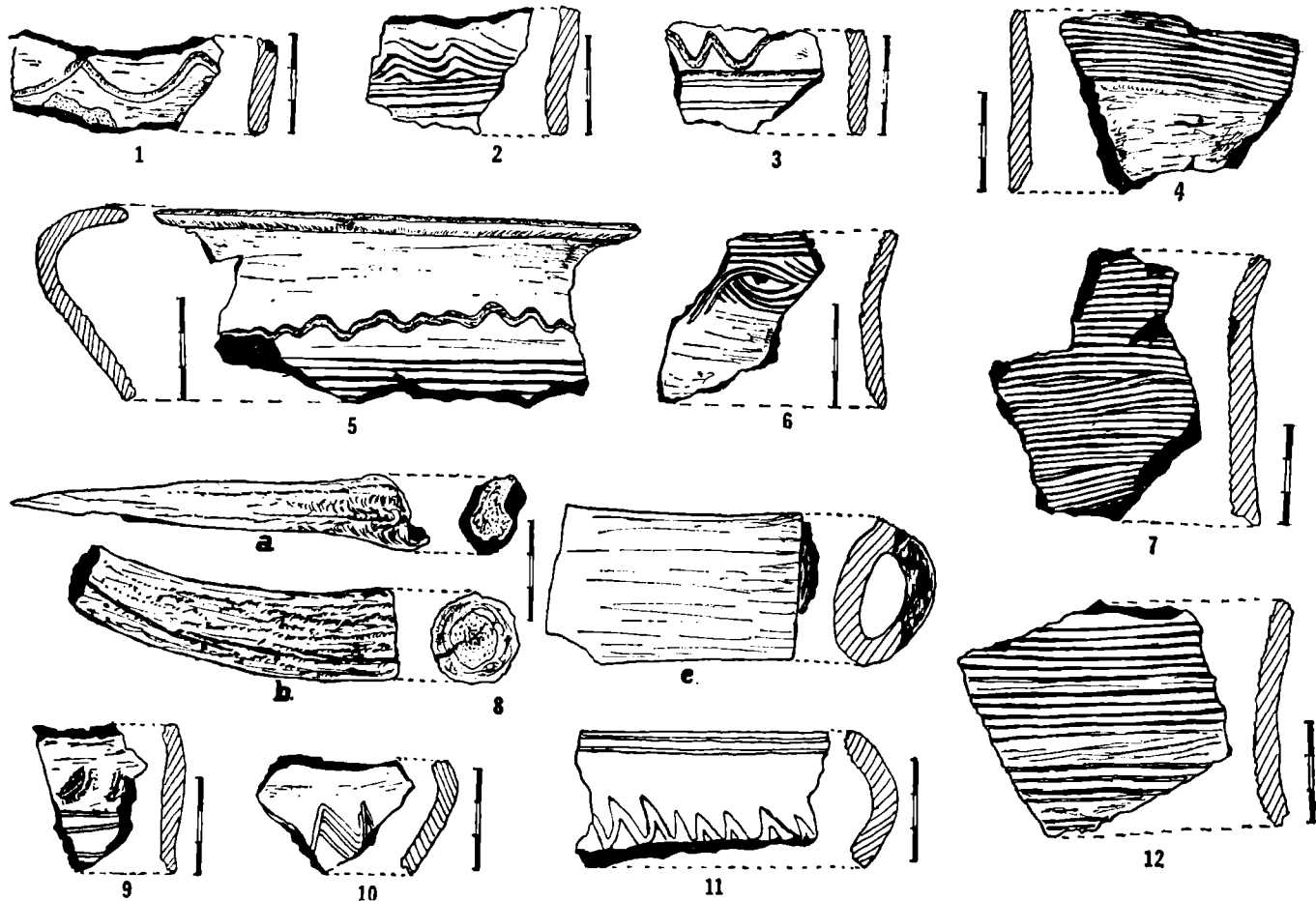
PLAȘA I.

Plașa I — ABAD-VLADIMIRESCU: 1. Vas cu striuri incizate (sec. VIII—IX);
2—3,5 — iragmente ceramice (sec. VIII—IX); 4. gresie pentru ascuțit; 6. fund de
vas cu marcă de olar (sec. VIII—IX); 7. fusaiolă (sec. VIII—IX).

PLANSA II.

192

Planşa II — ARAD-VLADIMIRESCU: 1—7, 9—12 — fragmente ceramice (sec. VIII—IX); 8. (a, b, c) — oase de animale cu urme de prelucrare.
<https://biblioteca-digitala.ro>

Săpăturile din anul 1978, efectuate în continuarea celor precedente au confirmat existența unei așezări românești anterioare fortificației de pământ, așezare datînd din sec. VIII—IX.

Așezarea a durat destul de mult în timp, lucru pe care ni-l confirmă stratul de cultură cit și faptul că unele locuințe mai noi întretaie pe cele mai vechi abandonate la un moment dat.

Cercetările asupra sistemului de construcție al fortificației au confirmat existența o două faze distincte în evoluția acestei cetăți de pământ care tipologic aparține sec. IX—X.

În această perioadă teritoriul arădean era parte integrantă a voievodatului bănățean condus de Glad.

Cu privire la situația politică a ducatului lui Glad și implicit referiri și la zona arădeană, o serie de informații ni le furnizează Anonymus. Prezentarea evenimentelor făcute de cronicarul anonim duce la concluzionarea faptului că ducele Glad a stăpînit o unitate politică distinctă fiind cel mult ajutat, în unele cazuri, de aliații săi din sudul Dunării¹⁹.

În prima jumătate a sec. X, odată cu schimbarea raportului de forțe în această parte a Europei, cetele de călăreți maghiari încep să facă incursiuni înspre răsărit, lovindu-se de rezistența ducatului lui Glad, evenimente descrise pe larg de cronicarul anonim²⁰.

Analiza sistemului de construcții din prima fază a fortificației de la Arad-Vladimirescu, sfîrșitul ei printr-un puternic incendiu cit și existența materialelor arheologice ce se încadrează în sec. IX—X, ne determină să concluzionăm faptul că primul nivel de fortificare este distrus în prima jumătate a sec. X. Ipoteza aceasta a distrugerii se leagă și documentar de prima jumătate a sec. X, cînd în anii 927—928 și mai precis în 934 are loc războiul de apărare condus de Glad²¹.

Cercetările de la Arad-Vladimirescu vor continua în viitor, avînd ca scop studierea așezării românești anterioare fortificației și datînd din sec. VIII—IX, cercetarea fortificației în ansamblul ei și a așezărilor contemporane, în vederea aprofundării cunoștințelor despre teritoriul arădean în perioada sec. VIII—XII.

LES RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES D'ARAD-VLADIMIRESCU DE L'ANNÉE 1978.

(Résumé)

L'étude présente les recherches de la zone Arad, justement celles des limites de la cité de terre et de bois d'Arad-Vladimirescu.

Les auteurs apportent de nouveaux éléments aux conclusions antérieures concernant la population roumaine de la zone du municipe Arad aux conditions des siècles VIII—XIII.

¹⁵ Kurt Horedt, *Op. cit.*, în „Dacia”, I.N.S. p. 297—308; P. Diaconu, Gr. Florescu, R. Florescu, *Capidava*, vol. I., 1958, p. 211—213, fig. 112—113.

¹⁹ E. Glück, *Unele informații provenite din cronicile medievale referitoare la zona Aradului (sec. VIII—X)*, în „Ziridava”, VI, 1976, p. 79—80.

²⁰ *Ibidem*, p. 80—81.

²¹ *Ibidem*, p. 81.

DESCOPERIRI ARHEOLOGICE DACICE DIN EPOCA ROMANĂ LA BIHAREA

SEVER DUMITRAȘCU

Săpăturile arheologice efectuate în stațiunea arheologică de la Biharea, în partea de nord a cetății de pământ, la locul „Grădina C.A.P.-Baraj” au pus în valoare și un nivel dacic. În cele de mai jos vom reda sub formă preliminară rezultatele obținute în două campanii de cercetări în 1977 și 1978 urmînd ca concluziile să fie trase abia la terminarea cercetării planificate pe un timp mai îndelungat la Biharea.

Întîmplarea adusă de cercetarea efectuată pînă în prezent sau realitatea arheologică ce ni se va da dezlăui în întregime numai la terminarea săpăturilor, a făcut să descoperim numai **gropi** cu material arheologic dacic.

Groapa Nr. 1.

În marginea nord-estică a casei **olarului** (un atelier LT de lucrat ceramică compus dintr-o construcție unde se modelau vase și alătura trei cuptoare deservite de o altă construcție comună) s-a dat peste **resturile** unei gropi ce se adîncea pînă la 2,20 m tăind nivelul LT, cu material dacic¹. În groapă erau antrenate cioburi mici, neolitice, hallstațiene și LT.

Materialul dacic constă din ceramică lucrată cu mîna, dintre care amintim cîteva frumoase fragmente de vase borcan ornamentate cu brîuri alveolare și cu buze alveole și o jumătate de **ceașcă mică** cu toartă. Ceramica lucrată la roată este puțin numeroasă, compusă din cîteva fragmente de culoare **cenușie** și **cărămizie**. Pe o bucată de vase cenușiu se păstrează urmele motivelor lustruite. Un cui de bronz se pare că provine de la o fibulă(?).

Groapa Nr. 2.

La adîncimea de 0,70 m se conturează urmele unei gropi cu material dacic. Groapa a fost deranjată de nivele mai noi fiind suprapusă de o locuință din sec. VIII—IX și parțial de o alta din sec. X—XI. Se adîncește pînă la 1,40 m. Materialul dacic foarte abundent² se compune din cele două categorii de oale-lucrate cu mîna și la roată. **Nu s-a păstrat nici un vas întreg**, caracteristică observată, dealtfel, în cazul tuturor gropilor dezvelite pînă acum.

¹ Muzeul Țării Crișurilor, Inv. Nr. 10130.

² Muzeul Țării Crișurilor, Inv. Nr. 10131.

Ceramica lucrată cu mîna este modelată din **pastă** ce conține ca degresant nisip, cioburi pisate și material calcaros. Modelarea diferă de la vase cu pereții bine modelați și arse compact la vase cu pereți poroși, friabili. Ornamentele sînt briuri alveolare lipite după modelarea vaselor-borcan, buze cu alveole și fragmente de pereți cu linii incizate.

Olăria lucrată la roată a fost modelată din **pastă** fină de culoare cenușie și cărămizie roșcată. Din specia cenușie s-au păstrat fragmente dintr-un recipient mare-**chlup**, cu **coaste** în interior, lustruit după ardere. Are fundul inelar. O buză de fructieră cenușie are motive lustruite atît în exterior cît și în interior. Pe fragmentele ornamentate cu motive lustruite se folosesc diferite motive: **linii paralele**, **registre** lustruite alterînd cu porțiuni nelustruite, motive în **rețea**, **linii în val** și **linii frînte** dezordonate. Culoarea variază de la cenușiu-alburiu la vase cu aspect săpunos, pînă la cenușiu mat sau plumburiu.

Fragmentele de vase de culoare cărămizie provin de la diferite recipiente, lucrate, de asemenea, din **pastă** fină, în special **oale**, **castroane** și **fructiere**. Ornamentele lustruite sînt mai sobre și mai ordonate, folosindu-se ori lustruirea în **registre**, ori, cel mai adesea, **linia ondulată** și ornamentul obținut cu **rotiță**, imitînd ceramica romană provincială.

În groapă s-au găsit oase de animale dintre care se remarcă coarnele de bovine, indicînd, pare-se, un ospăț funerar.

Groapa Nr. 3.

Deranjată anterior de construirea locuințelor din sec. VIII—IX și X—XI, groapa se contura totuși prin materialul dacic grupat, deosebit de cel feudal timpuriu. Fragmentele ceramice adunate³ păstrează structura materialului colectat și din celelalte gropi. Pereții de vase-borcan de culoare cărămizie-murdară, din **pastă** folosind ca degresant nisip, sînt ornamentați cu briuri alveolare lipite după modelarea vaselor.

Dintre ceramica fină lucrată la roată, de culoare cenușie și cărămizie amintim un fragment de vas cenușiu pe care se combină o porțiune lustruită (registru?) cu o porțiune nelustruită ornamentată cu o linie în val lustruită.

Groapa Nr. 4.

Spre deosebire de gropile Nr. 1, 2, și 3, ca și de cele care urmează Nr. 5 și 6, groapa Nr. 4 s-a conturat inițial printr-o „platformă” de pămînt ars, poros, nebătătorit înainte de ardere, ce a apărut la 0,30—0,40 m, imediat sub stratul vegetal actual. Acest pămînt ars era plin de cioburi dacice și coarne de bovine. Sub stratul de pămînt ars se contura apoi, de formă quasi-ovală groapa cu cioburi dacice, adîncindu-se pînă la 1,25—1,52 (într-o parte).

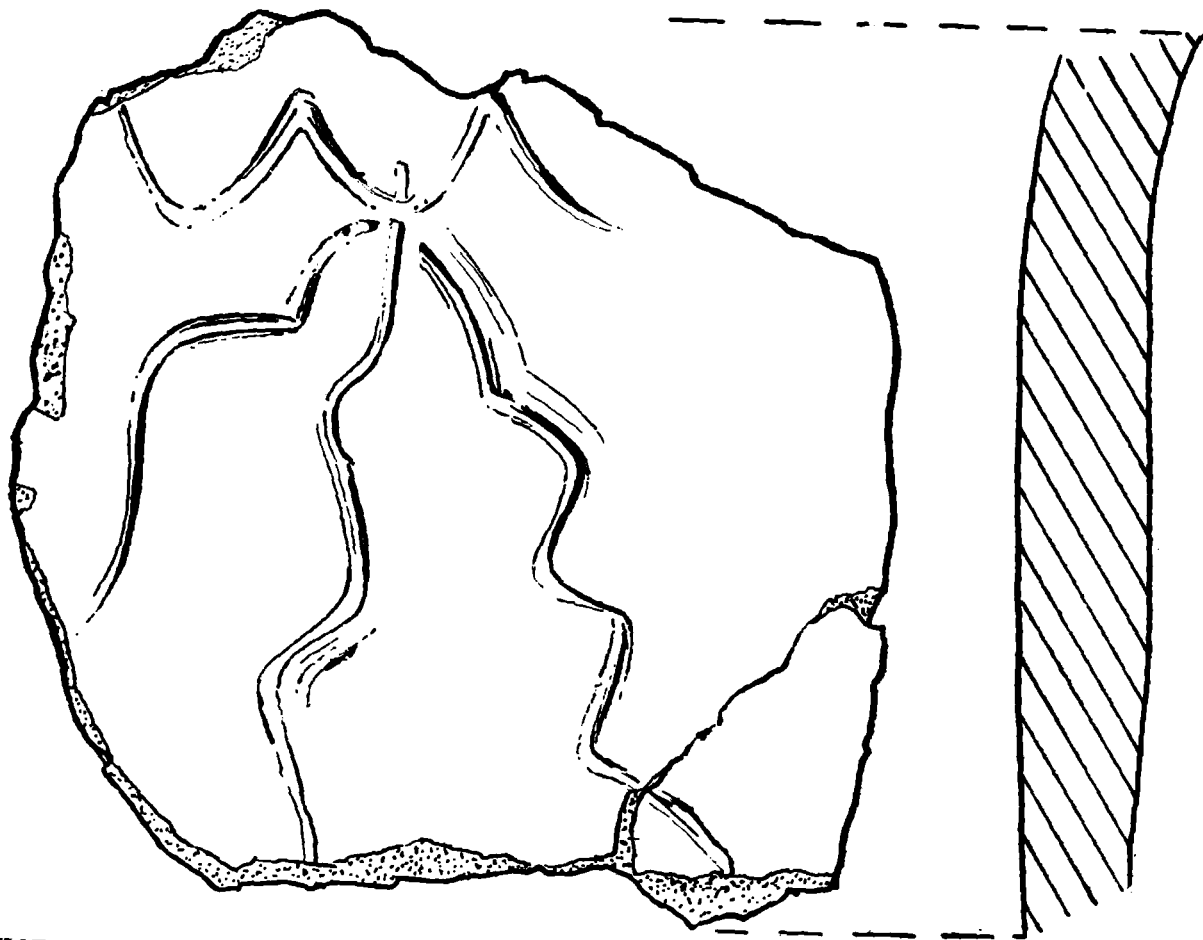
Materialul ceramic⁴ descoperit, la care se adaugă un cui de bronz (de la o fibulă?) și un mic fragment de plăcuță de bronz, este foarte numeros, însă nu iese din tipicul celor două categorii ceramice: cu mîna

³ Muzeul Țării Crișurilor, Inv. Nr. 10133.

⁴ Muzeul Țării Crișurilor, Inv. Nr. 10134, 10135, 10137.

BIHAREA — Fragment de vas borcan (Muzeul Țării Crișurilor inv. 10 148).

BIHAREA — Fragment de vas borcan ornamentat cu motive incizate in formă de „frunză de stejar“
(Muzeul Țării Crișurilor, inv. 10 148).

și la roată. Contrastează, în schimb, ceramica lucrată cu mîna din pastă poroasă, de ceramică fină cenușie sau cărămizie. Pasta ceramicii lucrate numai cu mîna folosește ca degresant **nislul fin** sau cu bobul mare și este **zgrunțuroasă** la pipăit, cioburi pisate și devine **densă** sau din contră **poroasă**, se sfarmă ușor sau se defoliază în pături.

Ceramica lucrată cu mîna este în schimb foarte frumos ornamentată. Întîlnim în ceramica acestui complex arheologic aproape întreg repertoriul ornamenticii ceramicii dacice: **briuri și buze alveolare, briuri crestate, briuri în formă de funie, șiruri de alveole și mai rar butoni; linii incizate în formă de „brădișor“; linii alveolate și linii dezordonate.** Au putut fi identificate numai trei forme: ceașca și vasul borcan, de fapt o singură ceașcă (Fig. Nr. 3) și numeroase vase-borcan și un vas mic cu picior.

Ceramica modelată la roată este lucrată din același fel de pastă fină și cea cenușie și cea cărămizie. Predomină fragmentele de **castroane** de tip roman, ornamentate cu motive lustruite sau cu roțița. Cîteva fragmente cărămizii sînt vopsite cu firnis roșu de proastă calitate. Cîteva fragmente au fost găurite sub buză sau la fund. Predomină ornamentele lustruite în registre sau liniile ondulate. Pe un fragment cărămiziu peste ornamentele obținute cu roțițe s-au tras linii ondulate lustruite, după ardere. Ceramica lucrată la roată este foarte îngrijit fasonată și ornamentată. Nu a fost găsit nici un exemplar întreg sau care să poată fi întregit.

Groapa Nr. 5.

Se adîncește pînă la 1,26/1,42 m. A fost suprapusă de o locuință din sec. VIII—IX care a deranjat-o în vechime. Materialul ceramic⁵ descoperit este foarte puțin, constînd însă invariabil din aceleași două categorii ceramice: lucrată cu mîna și modelată la roată de culoare **cenușie și cărămizie.**

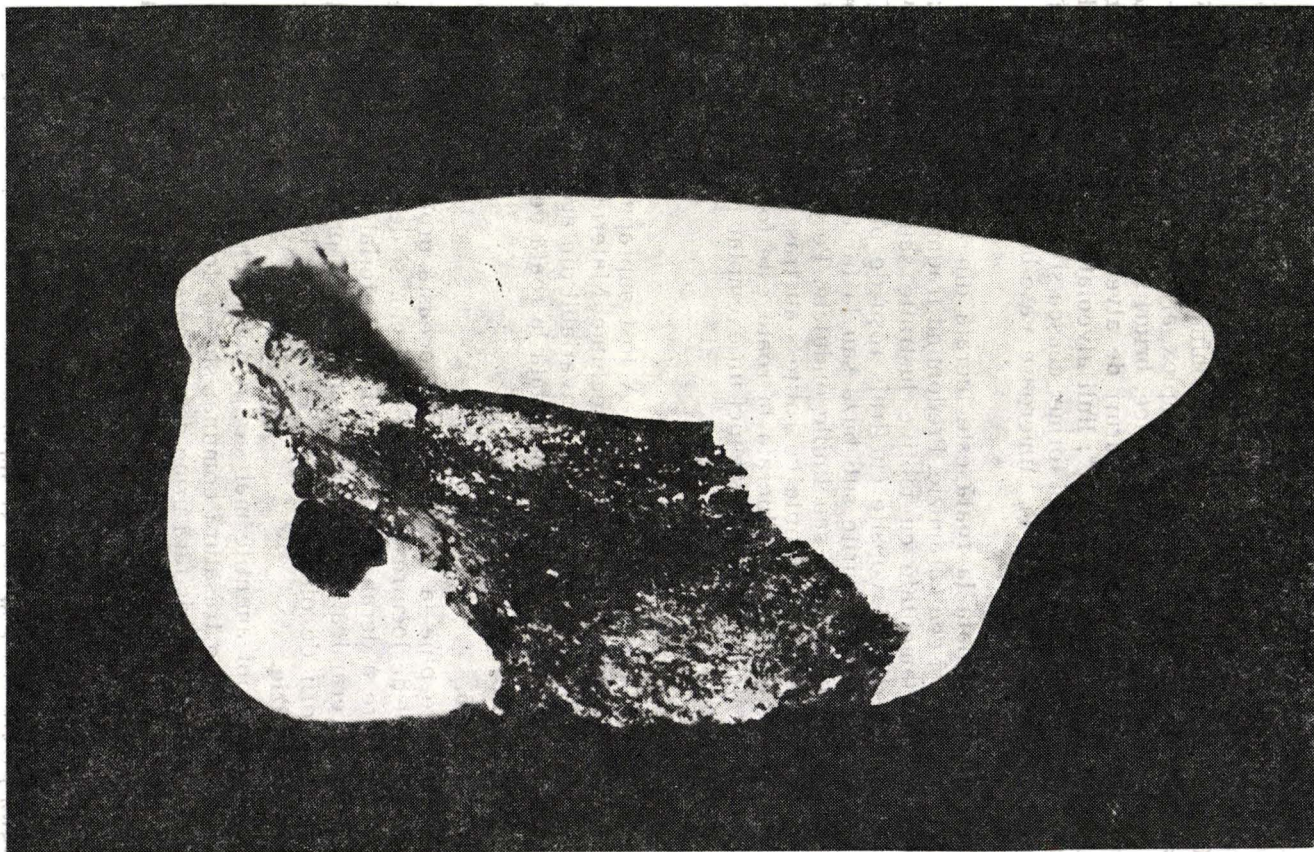
Groapa Nr. 6.

Se adîncește pînă la 1,26/1,63 m. Și această groapă a fost suprapusă de un nivel de locuire din sec. V—VI e.n. și de locuința din sec. VIII—IX e.n. care a deranjat-o în vechime. Materialul arheologic constă din puțină ceramică⁶, păstrînd însă nestrîcătă prezența celor două cunoscute categorii de olărie, lucrate cu mîna și la roată de culoare **cenușie și cărămizie.**

Cele șase gropi amintite mai sus au toate, chiar distruse sau deranjate în vechime, o trăsătură comună: sînt în formă de „sac“ cu pereții nearși sau mai precis fără urme de amenajare specială, deși fundul unora denotă totuși o groapă quasi-uniformă, săpată special, fără urmele neregularităților ce se creează la gropile destupate, de resturi menajere.

⁵ Muzeul Țării Crișurilor, Inv. Nr. 10141.

⁶ Muzeul Țării Crișurilor, Inv. Nr. 10142.

BIHAREA — Cească dacică descoperită pe platforma de lut ars de deasupra gropii nr. 4.

Groapa Nr. 7.

Aflată la sud de cele șase gropi descrise mai sus, lângă o locuință din sec. V—VI e.n. această groapă a fost acoperită de stratul de cultură conținând materiale prefeudale și feudale timpuri, deosebindu-se net de conținutul gropii care a putut fi studiat amănunțit.

Gura gropii apare la 1,20 m, are diametrul gurii de 1,55 m, diametrul fundului de 1,30 m și se adâncește pînă la 1,94 m. Este o groapă în formă de „**butoi**” cu pereții arși. În pămîntul de umplutură a gropii au fost găsite numai următoarele materiale arheologice: cioburi mici, evident antrenate în pămîntul gropii, din neolitic, hallstata și LT și cioburi dacice⁷ în cele două invariabile categorii: **ceramică lucrată cu mîna și ceramică modelată la roată** de culoare **cenușie și cărămizie**. La gura gropii au fost găsite patru coarne de bovideu, similare celor de pe platforma gropii Nr. 4. În groapă nu au fost găsite cioburi sau alte materiale ulterioare nivelului dacic. Dintre cioburile din pămîntul de umplutură amintim două torți de ceașcă lucrată cu mîna și un **fund de chiup**.

Groapa Nr. 8.

Într-o groapă, aflată la sud de cea amintită mai sus, care se adîncește pînă la 1—1,20 m a fost găsit un castron lucrat la roată din pastă fină de culoare cărămizie, de factură romană provincială.⁸ (fig. Nr. 4).

Groapa Nr. 9.

Groapă în formă de **butoi** a cărei gură apare la 0,60 m și fundul se adîncește pînă la 1,80 m. A fost săpată special în această formă deoarece are pereții aproape perfect organizați. În pămîntul de umplutură au fost antrenate multe fragmente mici hallstattiene și LT. A fost acoperită de o locuință de suprafață datînd din sec. VIII—IX e.n. Ceramica dacică este puțină și constă din fragmente ceramice **lucrate cu mîna și cenușii modelate la roată**⁹.

Groapa Nr. 10.

De formă albiată, această groapă se adîncește pînă la 1,60 m de la suprafața actuală a solului, suprapunînd, tăind sau antrenînd două nivele mai vechi de locuit, unul LT și altul hallstattian. În groapă s-a găsit o mare cantitate de ceramică ornamentată **lucrată cu mîna**¹⁰ și fragmente ceramice **cenușii și cărămizii** modelate la roată (v. fig. 1,2 și pl. 1,2).

Groapa Nr. 11.

Sub urmele unui atelier de făurar din feudalismul timpuriu s-a conturat o groapă a cărei gură apare distinctă la 0,90 m și se adîncește pînă la 1,94 m. Este, de asemenea, o groapă în formă de **butoi**, cu pereții organizați, trasați premeditat și nu o groapă de resturi menajere, supusă

⁷ Muzeul Țării Crișurilor, Inv. Nr. 10143.

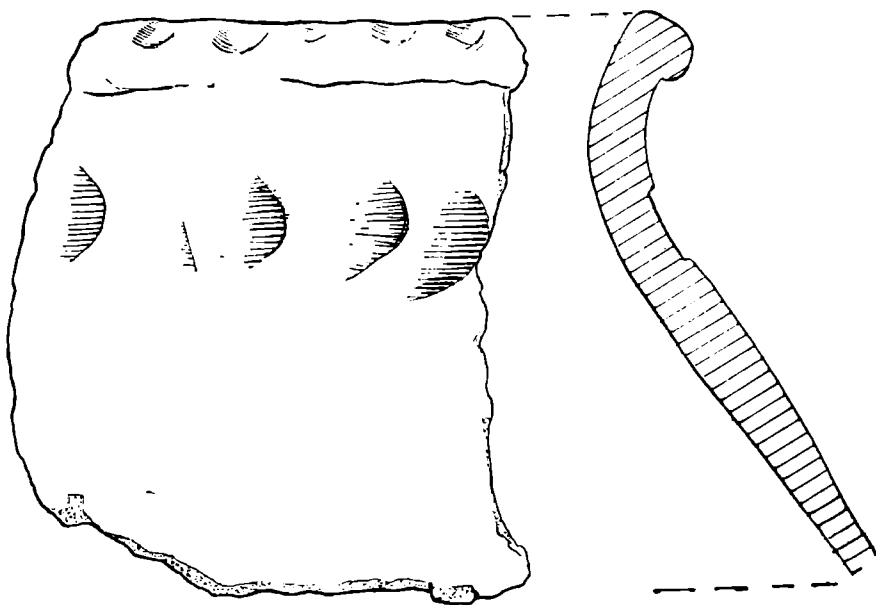
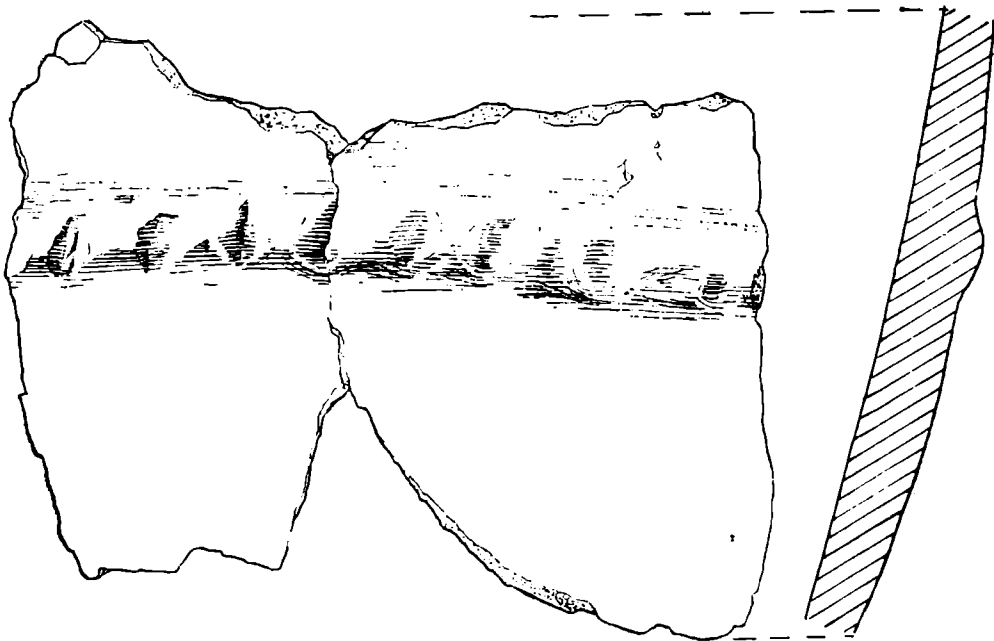
⁸ Muzeul Țării Crișurilor, Inv. Nr. 9927.

⁹ Muzeul Țării Crișurilor, Inv. Nr. 10144.

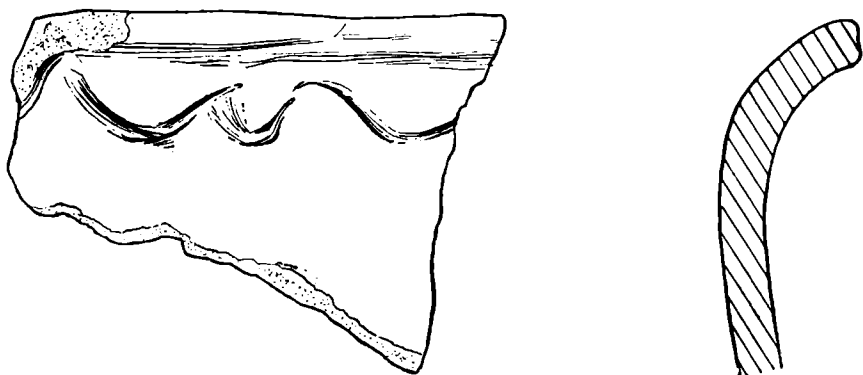
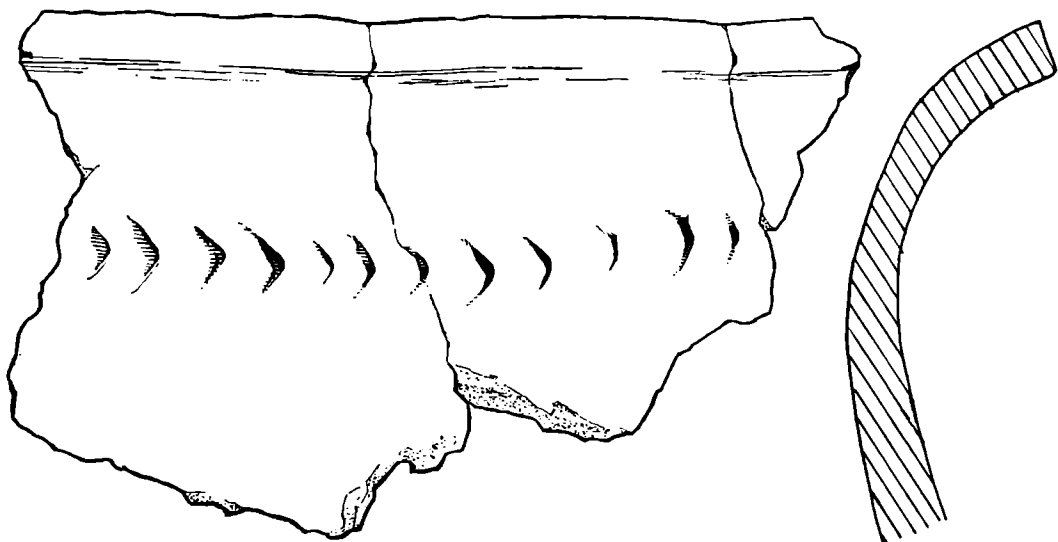
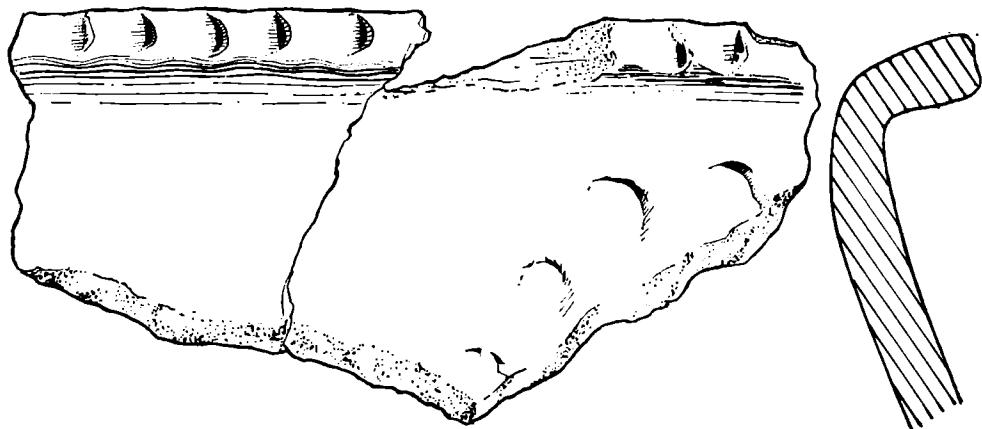
¹⁰ Muzeul Țării Crișurilor, Inv. Nr. 10148.

BIHAREA — Castron de factură romană provincială (?) de culoare cărămizie, descoperit în groapa nr. 4 (Muzeul Țării Crișurilor, inv. 9 927.

BIHAREA — Fragmente de vas borcan ornamentate cu alveole pe buze, șiruri de alveole și briuri alveolare (Muzeul Țării Crișurilor inv. 10 148).

BIHAREA — fragmente de vas borcan ornamentate cu alveole pe buze, șiruri de alveole și linii în val incizate (Muzeul Țării Crișurilor, inv. 10 148).

intemperiiilor. Prin faptul că și-a păstrat forma denotă că nu a rămas destupată pentru a fi răvășită de apa de ploaie și de dezghețurile de primăvară. Ceramica descoperită¹¹, în mare cantitate provenind de la vase-borcan, este **lucrată cu mina** și la roată din pastă **cenușie și cărămizie**. S-a găsit în pământul de umplutură un prîsnel bitronconic de lut ars, și, la nord de groapă, **în poziție secundară**, o fibulă de bronz de tipul sec. I/II e.n., care ar putea fi pusă, ipotetic, în legătură cu groapa și conținutul ei.

Groapa Nr. 12.

La adîncimea de 1 m de la nivelul actual de călcare se conturează gura unei gropi (\varnothing 1,48 m) care a tăiat stratul de depuneri culturale LT. Groapa are inițial formă de „butoi”, diametrul mărindu-se la 1,52 m. La adîncimea de 1,50—1,60 m apar cioburi dacice¹² **lucrate cu mina** și roată de culoare **cenușie și cărămizie**. Apare apoi un pământ negru pigmentat puternic cu lut galben și dînd impresia falsă că s-a dat peste fundul gropii. Se pătrunde apoi, la 1,95 m într-un strat de **pămînt negru cu cărbuni** în care a fost depus un craniu uman. La această adîncime groapa se strîmtează ajungînd la \varnothing 1 m și apoi se continuă în forma tronconică încă 0,35—0,37 m, ajungînd la adîncimea de 2,30 m de la nivelul de călcare. Întreg acest fund de groapă în formă de trunchi de con este umplut cu pămînt negru, gras, amestecat cu cărbuni. **Porțiunea tronconică a gropii are pereții arși.**

Groapa Nr. 13.

Aflată mai la nord-est de groapa Nr. 12 are aceeași formă. La adîncimea de 1,10 m de la suprafața actuală de călcare se conturează o groapă în care apare un abundent material arheologic dacic¹³ compus din ceramică grosieră **lucrată cu mina** și la roată de culoare **cenușie și cărămizie** și o bucată de sîrmă de bronz. La adîncimea de 1,54 groapa în formă de butoi se strîmtează continuîndu-se în formă de trunchi de con. **Porțiunea tronconică a gropii (adîncă de 0,70 m) de la adîncimea de 1,56 pînă la 2,26 m are pereții arși și a fost umplută cu pămînt negru cu arsură și cărbuni printre care s-a putut distinge, la fund, o cantitate compactă de semințe carbonizate.**

Groapa Nr. 14.

Situată la est de cele două amintite mai sus, străpunge și ea stratul de cultură LT. A fost însă suprapusă și deranjată în vechime de o locuință din sec. V/VI și apoi de o locuință feudală timpurie. Se adîncește pînă la 1,75 m de la suprafața actuală a solului. Nu i s-a putut stabili cu exactitate forma inițială. În groapă a apărut material ceramic (fragmente) puțin¹⁴. A putut fi reconstituită o frumoasă ceașcă dacică

¹¹ Muzeul Țării Crișurilor, Inv. Nr. 10150.

¹² Muzeul Țării Crișurilor, Inv. Nr. 10516.

¹³ Muzeul Țării Crișurilor, Inv. Nr. 10517.

¹⁴ Muzeul Țării Crișurilor, Inv. Nr. 10518.

lucrată cu mîna din **pastă aleasă** și ornamentată cu alveole pe buză și la marginea fundului, pe toartă și cu brîuri alveolare pe corp. Este una din cele mai frumoase cești descoperite pînă acum în Crișana.

Groapa Nr. 15.

Groapa a fost suprapusă de o locuință feudală timpurie și astfel deranjată parțial în vechime. Se adîncea de la suprafața actuală a solului pînă la 2,22 m, fiind oarecum asemănătoare cu gropile Nr. 12, 13, 14. A fost colectat un important material ceramic¹⁵ constînd din ceramică **lucrată cu mîna** (un fragment de ceașcă și bucăți de vase-borcan) și ceramică **cenușie** și **cărămizie** modelată la roată.

Groapa Nr. 16.

Are formă de sac, cu diametrul gurii de 0,68 m și mai largă la fund \varnothing 0,86 m. Se adîncește pînă la 1,10 m de la nivelul actual de călcare. Nu străpunge stratul de depuneri LT care continuă în adîncime pînă la 1,35—1,40 m. Materialul arheologic descoperit în groapă se compune din ceramică grosieră **lucrată cu mîna** și ceramică **cenușie** și **cărămizie** modelată la roată¹⁶.

Groapa Nr. 17.

Suprapusă de nivelul de locuire din sec. V—VI și apoi de o locuință românească din sec. VIII—IX, care-și avea **piețarul** în apropierea gropii, parțial căpăcuind-o, groapa dacică a fost deranjată în vechime. Se adîncește pînă la 0,80 m. Materialul arheologic¹⁷ se compune din ceramică grosieră **lucrată cu mîna** (fragmente de vase-borcan și o toartă) și ceramică **cenușie** și **cărămizie** lucrată la roată.

Gropile care urmează, Nr. 18—22 au fost descoperite spre vest de cele amintite mai sus, într-o zonă nelocuită ulterior, deranjată numai de arăturile adînci și grădină și solarii. Astfel ele au putut fi mai bine studiate.

Groapa Nr. 18.

Are formă de sac \varnothing 1,50×1,55 și se adîncește de la suprafața actuală a solului pînă la 0,75 m. Din groapă a fost adunat întreg materialul ceramic dacic care compune inventarul:¹⁸ olărie **lucrată cu mîna** și ceramică **cenușie** și **cărămizie** modelată la roată.

Groapa Nr. 19.

Are formă de sac (în profil) un \varnothing 1,20×1,25 și se adîncește pînă la 0,95 m. Materialul arheologic se compune din ceramică dacică,¹⁹ **lucrată cu mîna** și la roată de culoare **cenușie** și **cărămizie**. În groapă a mai fost găsit un arc? de bronz provenind probabil de la o fibulă, aflat într-o stare proastă de conservare. În groapă se aflau și cîteva oase de

¹⁵ Muzeul Țării Crișurilor, Inv. Nr. 10519.

¹⁶ Muzeul Țării Crișurilor, Inv. Nr. 10520.

¹⁷ Muzeul Țării Crișurilor, Inv. Nr. 10522.

¹⁸ Muzeul Țării Crișurilor, Inv. Nr. 10524.

¹⁹ Muzeul Țării Crișurilor, Inv. Nr. 10525.

animale care nu par să aparțină cu certitudine nivelului dacic, deoarece în pământul de umplură au mai fost antrenate cioburi neolitice și hallstattiene iar la gura gropii s-au găsit și cioburi din sec. V—VI și VIII—IX e.n.

Groapa Nr. 20.

La adâncimea de 0,67 m de la suprafața actuală a solului se conturează o groapă rotundă cu $\varnothing 1,35 \times 1,34$, în formă de sac, a cărui fund apare la 1,10 m adâncime. În groapă s-a găsit un **cuțitaș de fier** și ceramică **lucrată cu mîna** și la roată de culoare **cenușie** și **cărămizie**²⁰. În pământul de umplură au fost antrenate cioburi hallstattiene și LT.

Groapa Nr. 21.

Groapă cu planul **rotund** (ca și Nr. 19 și 20) cu \varnothing de $1,40 \times 1,43$ și profilul în formă de sac. Gura gropii apare la 0,51 m adâncime. În pământul de umplură s-a găsit ceramică dacică²¹ **lucrată cu mîna** și ceramică lucrată la roată de culoare **cărămizie** și **cenușie**. Amintim o jumătate de castron cenușiu lucrat la roată. La adâncimea de 0,90 m s-a găsit un strat compact de **arsură** (pământ cu materii organice arse), gros de 10 cm, pînă la adâncimea de 1,00 m unde se contura fundul gropii și pereții laterali perfect arcuți în pământul galben argilos.

Groapa Nr. 22.

Groapă cu plan rotund ($\varnothing 1,50 \times 1,49$), în profil în formă de sac, se adîncește pînă la 1,21 m. Inventarul gropii²² se compune din ceramică dacică **lucrată cu mîna** și ceramică **cenușie** și **cărămizie** modelată la roată. În pământul de umplură au fost antrenate cioburi neolitice, răsپîndiri ale unei locuințe? neolitice ce se întinde la vest de groapă.

Destinația gropilor, la prima vedere, pare a fi cea obișnuită: gropi de resturi menajere sau gropi de provizii (în cazul celor cu pereții arși). Spre o asemenea ipoteză înclină o parte a situației arheologice descrise: lipsa resturilor cinerare umane și a unui inventar funerar coerent.

Se opun însă acestei ipoteze următoarele fapte observate cu ocazia săpăturilor:

— **nu există nici o locuință în aria cercetată de care să aparțină aceste gropi de resturi menajere și cu atât mai mult ca gropi de provizii.**

— **nu apare un strat de cultură continuu, pînă în prezent. Cioburile nivelului dacic se concentrează în jurul gropilor, amintindu-le și conturîndu-le conținutul.**

— **gropile sînt săpate special, adică cu destinație specială ca gropi ce vor fi folosite pentru ceva, nu sînt gropi neregulate ca cele din care s-a scos lutul pentru nevoi casnice și nici nu prezintă surpări evidente în urma părăsirii lor și a umplerii lor treptate cu resturi menajere și pământ de umplură. Sînt regulate și conțin evident (în cazul Gropii Nr. 21) depuneri de materii organice arse.**

²⁰ Muzeul Țării Crișurilor, Inv. Nr. 10526.

²¹ Muzeul Țării Crișurilor, Inv. Nr. 10529.

²² Muzeul Țării Crișurilor, Inv. Nr. 10531.

— în Groapa Nr. 12 a fost depus un craniu și chiar construcția ei (ca și a Gropii Nr. 13) implică un interes aparte.

— nu putem exclude însă cu totul că Groapa Nr. 7 în formă de butoi cu pereții complet arși să nu fi fost folosită și ca groapă („hambar“) de provizii; la fel Groapa Nr. 13 cu resturi de semințe carbonizate.

În ce ne privește, după observațiile efectuate pînă în prezent și pînă la proba contrarie materială (descoperirea unei locuințe în jurul căreia pot exista 1—3 gropi etc.) considerăm că **gropile cu resturi ceramice** și cu inventar simplu (un cuțitaș, o fibulă? fragmente de fibule) sînt **gropi de cult sau gropi sepulcrale**.

Desigur, descoperirile viitoare, de la care noi așteptăm și alte precizări, vor soluționa concret această problema asupra căreia ne luăm rezerva de a reveni în funcție de săpăturile din anii următori.

Analogii ale acestui tip de descoperiri se găsesc în **Dacia epocii preromane** (Spätlatènezeit) în numeroase descoperiri analizate atent într-un întins studiu de M. Macrea și M. Rusu: 1. **Arad-Ciala**, 2. **Bicsadul-Oltului**, 3. **Dămăroaia**, 4. **Ghenciu**, 5. **Oradea-Salca**, 6. **Ostrovul Șimian**, 7. **Popești-Leordeni**, 8. **Porolissum**, 9. **Tei**, 10. **Sfintu Gheorghe-Bedehaza**, 11. **Sibiu-Gușterița**, 12. **Sighișoara-Wietenberg**, 13. **Șimleul Silvaniei**, 14. **Snagov** și 15. **Zetea**.²³

Cimitirul dacic de la Porolissum aparține epocii clasice dacice dinainte de cucerirea romană, după cum o demonstrează întregul inventar funerar și situația politică de pe limesul meseșan la Daciei romane. Depunerea resturilor cinerare în **urnă** sau în groapă cu spargerea vaselor ritual și depunerea de arme este mai veche la geto-daci, după cum a putut fi observat acest ritual într-un cimitir cercetat la **Spahii**, com. Turburea, j. Gorj, datînd din sec. II—III î.e.n.²⁴

Ritul incinerăției și acest ritual al depunerii resturilor cinerare sau a unor inventare funerare sau de cult și în gropi pare a fi o realitate culturală deja stabilită pentru lumea dacică preromană. Fenomenul nu pare a fi singular pentru Dacia, el a mai fost observat și în alte părți ale Europei în primul secol î.e.n. și în primul secol al e.n.²⁵

Nu numai ritual de incinerăție dar și **ritualul depunerii unor resturi cinerare** sau ofrande în gropi de cult sau sepulcrale se menține la daci și după cucerirea romană. Gropile descoperite la **Biharea** se pare că se încadrează în acest tip de manifestări. Materialul descoperit, fibula (în cazul în care aparține Gropii Nr. 11) cu analogii la **Porolissum**²⁶ plasează datarea gropilor în sec. I e.n., începutul sec. II e.n. Alte materiale,

²³ M. Macrea, M. Rusu, *Der dakische Friedhof von Porolissum und das Problem der dakischen bestattungsbräuche in der Spätlatènezeit*, în „Dacia“, IV, 1960, p. 201—229, Fig. 14.

²⁴ P. Gheorghe, *Cîteva date despre cercetările arheologice din necropola și așezarea geto-dacică de la Turburea, J. Gorj*, în „Revista Muzeelor și Monumentelor“, 10, 1977, p. 57—59.

²⁵ Cf. P. P. Bonenfant, *A propos de deux usages funéraires des premiers siècles, avant et après Jésus-Christ. Fossés quadrangulaires et mélanges de ceudres humaines et animales*, în „L'Antiquité Classique“, 35, 2, 1966 (Archaeologia Belgica, 95, 1966), p. 506—528.

²⁶ M. Macrea, M. Rusu, *Op. cit., loc. cit.*, Fig. 13/10.

mai ales ceramica **cenușie** și cea **cărămizie** (castroanele de tip roman provincial sau de influență romană provincială) indică o datare și ceva mai târzie, în sec. II, eventual III e.n. S-ar putea ca în viitor, prin studii analogice mai atente și prin continuarea săpăturilor să se poată structura și o cronologie internă a gropilor de la Biharea. Nu excludem posibilitatea ca ele să dateze dintr-o perioadă mai lungă (sec. I—III e.n.). Și din acest motiv aceste rînduri rămîn cu caracter strict preliminar.

Manifestări rituale similare au fost întîlnite și în lumea romană, nu departe de regiunile neutre. Pe Dunăre, în zona Porților de Fier a fost cercetată lîngă **castrul roman de la Boljetin**²⁷ o **necropolă militară**, unde, alături de gropi comune există gropi de morminte individuale, săpate în pămînt și puțin arse. Tot acolo au mai fost surprinse **gropi pentru sacrificii**, umplute cu resturi de oase de animale și cu vase ceramice sparte²⁷.

Nivelul dacic de la Biharea mai ridică însă și o a doua problemă importantă pentru studierea istoriei Crișanei în primele secole ale erei noastre. Căci indiferent că acest nivel va fi, pe baza viitoarelor cercetări, plasat în sec. I—III e.n. sau mai restrîns între limitele sec. I—II e.n. sau II—III e.n., **analiza cantitativă** a ceramicii din gropi ne obligă să luăm în considerare influența culturii materiale romane provinciale asupra culturii materiale dacice tradiționale. Astfel, din întreaga cantitate de ceramică descoperită în gropi (pentru Gr. 4 s-a luat în considerare și ceramica de peste, de sub și de pe platforma de lut ars), **65%**

²⁷ L. Zotović, Vl. Kondić, *Fortificații romane și bizantine timpurii la Porțile de Fier, în Comori arheologice în regiunea Porților de Fier — Tresors archeologiques dans la région de Portes de Fer*, 1978, p. 193—202, v. p. 195. „În apropiere de castrul situat la Boljetin a fost descoperită necropola militară, pînă în prezent unică, din sec. I, cu morminte de soldați incinerati. În această necropolă se disting două categorii de morminte: individuale și comune. Gropile mormintelor individuale sînt săpate în pămînt și puțin arse. După forma lor se aseamănă cu niște străchini ușor adîncite în formă de calotă, cu diametrul de 20—34 cm. Ele aparțin tipului mormintelor „urnă”. În morminte sînt așezate rămășițe de oase adunate de pe rug, în prealabil spălate. Pe lîngă aceste morminte, sînt consemnate și suprafețe mari, puțin arse, avînd forme neregulate, cu urme din loc în loc, de rămășițe de oase spălate. Fără a avea posibilitatea de a găsi pentru asemenea morminte analogii directe, trebuie să ne mulțumim cu constatarea că suprafețele puțin arse, al căror diametru ajunge, uneori și pînă la 5 m, reprezintă morminte comune a unui număr mare de soldați, care au murit împreună în vreo expediție militară. Pe porțiunea cercetată a necropolei au fost surprinse gropi pentru sacrificii, umplute cu resturi de oase de animale și cu vase ceramice sparte. Fundul acestor gropi era pavat cu pietre rulate, cu forme rotunde. Materialul din gropile de sacrificiu corespunde întru totul pieselor de inventar din straturile cele mai vechi din castrul de la Lepena. O excepție fac numai unele rare vestigii de arme formate din sulite, săgeți și umbones de scuturi. În gropile de sacrificiu sînt aruncate numai obiecte personale aparținînd morților. Acest lucru demonstrat nu numai de caracterul materialului, ci și de fragmentele de cupe ceramice pe fundul cărora sînt incizate cu litere numele proprietarilor. O interesantă descoperire reprezintă fragmentul unei cupe pe fundul căreia sînt incizate semnăturile a patru soldați din legiunea a IV-a Flavia. O necropolă, foarte bogată în vestigii a fost descoperită în apropierea Karatusului (Capus Bovis). Ea datează dintr-o perioadă mai lungă (sec. I—III) și, cu regret, putem afirma că nu a fost suficient cercetată”. Cf. și D. Protase, *Riturile funerare la daci și daco-romani*, Buc., 1971, p. 83 și 84.

este ceramică lucrată cu mâna (cești și vase-borcan etc.), ea asigurând incontestabil etnicul dacic al comunității de la Biharea; restul de 35% este ceramică modelată la roată, din care 24% de culoare cenușie și 11% de culoare cărămizie. Din ceramica cu roata 38% este ceramică cărămizie de factură romană provincială restul de 62% este ceramică cenușie (pentru Gr. 4 nu s-a luat în considerare ceramica de pe platforma de lut ars). Nu știm încă dacă această ceramică cărămizie a fost lucrată pe loc imitând unele forme și tehnologia ceramicii provinciale romane sau a fost adusă în așezare. Motivele lustruite de pe ceramica cărămizie care se găsesc și pe cea cenușie ar putea fi un indiciu că a fost lucrată pe loc. Unele fragmente de *terra sigillata* par a indica și existența unor piese aduse de pe piața Imperiului roman, respectiv a Daciei romane. Oricum și la Biharea descoperirile dacice de epocă romană vin să întărească arheologic influența suferită și de lumea dacilor liberi din vest din partea lumii romane provinciale, în speță a Daciei romane.

Continuitatea vechilor comunități indigene și contactul cu lumea romană au fost studiate, în condiții quasi-similare, în cele mai îndepărtate colțuri ale lumii ce a venit în contact la „periferia” Imperiului roman cu noile realități economice, sociale și culturale²⁸.

Continuitatea și romanizarea au stat în atenția lumii savante românești încă din perioada interbelică când o seamă de învățați iluștri au lăsat durabile sinteze asupra acestor realități istorice din centrul și sud-estul Europei: **I. Andrieșescu** (1924)²⁹, **V. Pârvan** (1926)³⁰, **I. Nestor** (1933)³¹, **N. Iorga** (1936)³², **Al. Graur** (1936)³³, **R. Vulpe** (1938)³⁴, **G. Brătianu** (1939)³⁵ și **C. Daicoviciu** (1945)³⁶.

În ultimele trei decenii a crescut considerabil numărul cercetărilor (și a lucrărilor publicate), atât străini, cât și români care au adâncit studiarea istoriei comunităților autohtone și a romanizării lor în Europa romană și implicit în provinciile dunărene ale Imperiului roman: **Pannonia, Moesia și Dacia: I. Kruglikova** (1947)³⁷, **B. Gerov** (1949—

²⁸ H. Brunsting, *Continuitet van bewoning te Nijmegen*, în „Numaga”, *Gedenkur*, 1955, p. 59—64; P. J. Woods, *Brixworth Excavation I: The Roman-British Villa 1965—1970, part 1: the Roman Coarse Pottery and decor Sam. Ware* (Extr); De Laet, Dorselaer, Spitaels, *La nécropole gallo-romaine de Blicquy* (Hainaut-Belgique), 1971; Y. Thébert, *La romanisation d'une cité indigène d'Afrique: Bula Regia*, în „Mélanges de l'École Française de Rome”, „Antiquité”, 85, 1971, p. 256 și urm.

²⁹ I. Andrieșescu, *De la preistorie la evul mediu*, Buc., 1924.

³⁰ V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, Buc., 1926; idem, *Dacia*, Buc., 1967.

³¹ I. Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, Berlin, 1933 (Extr.).

³² N. Iorga, *Istoria Românilor*, II, Buc., 1936.

³³ Al. Graur, *Romanizarea Daciei prin coloniști străini*, în „Rev. Fund.”, III, 6, 1936, p. 669 și urm.

³⁴ R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, Buc., 1938.

³⁵ G. Brătianu, *Les origines du peuple roumain: les données archéologiques*, Buc., 1939.

³⁶ C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité*, Buc., 1945.

³⁷ I. Kruglikova, *K vaprosu o romnizații Dakii*, „VDI”, 3, 1947, p. 219—230.

1959)³⁸, T. D. Zlatkovskaia (1951)³⁹, D. Tudor (1957)⁴⁰, I. K. Kolosovskaia (1957)⁴¹, A. Mócsy (1959)⁴², E. Swoboda (1963)⁴³, L. Barkóczy (1964)⁴⁴, C. Daicoviciu (1968)⁴⁵, L. Várady (1969)⁴⁶, M. Macrea (1969)⁴⁷, I. I. Russu (1969)⁴⁸, J. J. Hatt (1970)⁴⁹, A. Mócsy (1970)⁵⁰, C. Daicoviciu, H. Daicoviciu (1972)⁵¹, J. R. Terrisse (1972)⁵², H. G. Pflaum (1973)⁵³, R. Perichon, (1974)⁵⁴, G. Kaenel (1974)⁵⁵, Brunn, Hohti, Kaimio (1975)⁵⁶, G. Uggeri (1975)⁵⁷, M. Benabon (1976)⁵⁸, I. I. Russu (1976)⁵⁹, E. Toth (1976)⁶⁰ și D. M. Pippidi (1976)⁶¹.

Paralel cu istoria continuității autohtone în Imperiul roman, în provinciile dunărene, în Dacia, s-a cercetat arheologic și civilizația și

³⁸ B. Gerov, *Romanizații meju Dunava i Balkana*, Sofia, I, 1949, II, 1954; idem, *La romanisation entre le Danube et les Balkans*, „GSY”, XLV, 1948—1949, p. 1—92; XLVIII, 1952—1953, p. 105—210; idem, *L'aspect ethnique et linguistique dans la region entre le Danube et les Balkans à l'époque roumaine (I—III — e.s.)*, in „Studii Urbaniști”, 1959, p. 173—191.

³⁹ T. D. Zlatovskaia, *Moesia v I—II vekah nașei eri*, Moscova 1951.

⁴⁰ D. Tudor, *Istoria sclavajului în Dacia romană*, Buc., 1957, p. 59—60.

⁴¹ I. K. Kolosovskaia, *O romanizații Dakii*, in „VDI”, 1, 1957, p. 81 și urm.

⁴² A. Mócsy, *Die Bevölkerung von Pannonien bis zu den Markomannenkriegen*, Bdp., 1959.

⁴³ E. Swoboda, *Zur Frage der Romanisierung*, in „Anzeiger d. Öster. Akad. philos.-hist. Klasse”, 100, 1963, p. 153—173.

⁴⁴ L. Barkóczy, *The population of Pannonia from Marcus Aurelius to Diocletianus*, in „Acta Arch”, XVI, 1964, p. 257—356.

⁴⁵ C. Daicoviciu, *Romanizarea Daciei*, in „Apulum”, VII, 1, 1968, p. 261—271.

⁴⁶ L. Várady, *Das letzte Jahrhundert Pannoniens (376—476)*, Bdp. — Amsterdam, 1969.

⁴⁷ M. Macrea, *Viața în Dacia romană*, Buc., 1969.

⁴⁸ I. I. Russu, *Illirii. Istoria, limba și onomastica, romanizarea*, Buc., 1969.

⁴⁹ J. J. Hatt, *Celtes et Gallo-Romains*, Geneva, 1970.

⁵⁰ A. Mócsy, *Gesellschaft und Romanisation in der röm. Provinz Moesia Superior*, 1970.

⁵¹ C. Daicoviciu, H. Daicoviciu, *Développement urbain et romanisation dans la Province de Dacie*, in „Centenar Muzeal Orădean”, Oradea, 1972, p. 152—160.

⁵² J. R. Terrisse, *Les céramiques sigillées gallo-romaines des Mastres-de-Veyre Puy-de-Dome (Suppl. à Gallia, 19)²*, Paris, 1972.

⁵³ H. G. Pflaum, *La romanisation de l'Afrique*, in „Aktens des VI. Int. Kongresses für Griechische und Lateinische Epigraphik”, München, 1972, München, 1973, p. 55—72.

⁵⁴ R. Perichon, *Céramique peinte celtique et gallo-romaine en Forez, Roanne*, 1974.

⁵⁵ G. Kaenel, *Aventicum I: Céramique gallo-romaine décorée. Prod. des 2-me et 3-me siècles*, 1974.

⁵⁶ Brunn, Hohti, Kaimio, *Studies in the Romanization of Etruria*, in „Acta Instituti Romani Finlandiae”, II, 1975.

⁵⁷ G. Uggeri, *La romanizzazione dell'antico Delta Padano*, 1975.

⁵⁸ M. Benabou, *La résistance africaine à la romanisation*, 1976.

⁵⁹ I. I. Russu, *Elemente traco-getice în Imperiul roman și în Byzantium*, Buc., 1976.

⁶⁰ E. Tôth, *La survivance de la population romaine en Pannonie*, in *Alba Regia*, XV, 1976, p. 107—120.

⁶¹ D. M. Pippidi, *Gètes, Grecs et Romains en Scythie Mineure: coexistence politique et interférences culturelles*, in „Travaux du VI-e Congrès International d'Etudes Classiques”, București—Paris, 1976, p. 445—455.

cultura populației dacice de la est⁶² și vest⁶³ de Carpați. S-a ajuns ca cercetările arheologice să aducă un quantum substanțial de date științifice de pe urma cărora azi „Nimeni nu se îndoiește că geto-dacii (din provincie și din afara ei) au trecut în totalitate în ființa biologică a poporului român”⁶⁴. Este rodul investigațiilor a numeroși învățați și cercetători mai tineri din țara noastră a căror studii observate atent converg spre această concluzie: **C. Dalcoviciu** (1956)⁶⁵, **I. Nestor** (1962)⁶⁶, **I. H. Crișan** (1968), (1978)⁶⁷, **S. Dumitrașcu** (1968, 1974, 1976, 1976 a, 1977)⁶⁸, **C. C. Giurescu** (1973)⁶⁹, **D. Berciu** (1974, 1975, 1975 a, 1976, 1977)⁷⁰, **Al. Suceveanu** (1977)⁷¹, **H. Dalcoviciu** (1977, 1978)⁷², **A. Aricescu** (1977)⁷³, **I. I. Russu** (1978)⁷⁴ și **M. Petrescu-Dîmbovița** (1978)⁷⁵.

⁶² N. Gostar, *Les peuples de l'est de Carpathes et leur relations avec les provinces latines orientales*, în „Actes du VIII-e Congrès International des Sciences Prehistoriques et protohistoriques”, III, Beograd, 1973, p. 243—246; Gh. Bichir, *Cultura Carpică*, Buc., 1973.

⁶³ S. Dumitrașcu, *Teritoriul dacilor liberi din vestul și nord-vestul României în vremea Daciei romane*, Teză de doctorat, Cluj, 1972; *Ibidem*, Rezumatul tezei de doctorat, București, 1978.

⁶⁴ M. Babeș, D. Slușanschi, *Cu privire la formarea poporului și a limbii române*, în „Era socialistă”, LVIII, 12, 1978, p. 35.

⁶⁵ C. Dalcoviciu, *Unele considerații cu privire la etnogeneza poporului român*, în „Sargetia”, III, Deva, 1956, 10.

⁶⁶ I. Nestor, în „Studii”, XV, 6, 1962, p. 1427 și n. 3.

⁶⁷ I. H. Crișan, *Continuitatea dacică în Cîmpia Aradului*, în „Apulum”, VIII, 1, 1968, p. 248—252; *Idem*, *Continuitatea poporului român în spațiul carpato-dunărean*, în „Era Socialistă”, LVIII, 10, 1978, p. 28—30.

⁶⁸ S. Dumitrașcu, *Așezări și descoperiri dacice din vestul și nord-vestul României în sec. II—IV e.n.*, în „Lucrări Științifice”, II, Oradea, 1968, p. 255; *Idem*, *Romanizare, romanizare, romanizare*, în „Crisia”, IV, Oradea, 1974, p. 19—27; *Idem*, *Fibule romane de tipul cu „capete de ceapă” descoperite în Crișana*, în „Crisia”, VI, Oradea, 1976, p. 57; *Idem*, *Dacii liberi din Crișana (sec. II—IV e.n.)*, în „Lucrări Științifice”, Oradea, 1976, p. 12; *Idem*, *Dacii liberi din vestul și nord-vestul României (sec. II—IV e.n.)*, în „Crisia”, VII, Oradea, 1977, p. 65—76.

⁶⁹ C. C. Giurescu, *Formarea poporului român*, Craiova, 1973, p. 91.

⁷⁰ D. Berciu, *Asupra unor elemente de civilizație geto-dacă și daco-romană și semnificația lor istorică*, în „Drobeta”, 1974, Drobeta-Turnu Severin, p. 25—33; *idem*, *Romanitatea „vlahilor”*, în „Era Socialistă”, LV, 12, 1975, p. 40—43; *idem*, *Probleme privind formarea poporului român în lumina cercetărilor arheologice recente*, în „Revista de Istorie”, 28, 8, 1975, p. 1155—1166; *Idem*, *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, în „Era Socialistă”, LVI, 12, 1976, p. 25—28; *Idem*, *Procesul formării poporului român și a limbii române. Elemente constitutive, aria geografică și perioada istorică*, în „Era Socialistă”, 2, Buc., 1977, p. 39—44.

⁷¹ Al. Suceveanu, *Viața economică în Dobrogea romană în secolele I—III e.n.*, Buc., 1977, p. 168—169.

⁷² H. I. Dalcoviciu, *O dezbatere utilă a problemelor romanizării*, în „Steaua”, XXVIII, 7 (362), 1977, p. 43, „În principiu, neglijarea vestigiilor de cultură materială din epoca romană este la fel de greșită ca și absolutizarea valorii unora dintre ele pentru demonstrarea procesului romanizării”... „Prezența unor vase provincial-romane în complexele arheologice dacice din provincia traiană nu reprezintă mărturie propriu-zise ale romanizării autohtonilor, dar atestă, fără îndoială, conviețuirea efectivă a acestora cu coloniștii, ceea ce constituie o premisă necesară a romanizării”; *Idem*, *Problema continuității în Dacia*, în „Era Socialistă”, LVIII, 1, 1978, p. 38—41, în special p. 55.

⁷³ A. Aricescu, *Armata în Dobrogea romană*, Buc., 1977, p. 197.

Prezența și continuitatea populației dace romanizate, a pînzei de populație romanică în Europa centrală și de sud-est, în cazul nostru în Dacia, și după retragerea autorităților civile și militare romane ne-o arată cercetările efectuate atît pe pămîntul Daciei, cît și în teritoriul fostelor provincii romane Pannonia sau Moesia. Amintim aici cîteva din aceste importante cercetări, care și ele, confirmă durabilitatea procesului de romanizare a populației autohtone: **D. Protase** (1966, 1971, 1976)⁷⁶, **A. Kiss (1966)**⁷⁷, **Z. Vinski** (1969, 1974)⁷⁸, **Fr. Bariscic** (1969)⁷⁹, **L. Bârză** (1973)⁸⁰, **S. Dolinescu-Ferche** (1974)⁸¹, **E. Tóth** (1979)⁸² și **S. Dumitrașcu** (1978)⁸³.

Descoperirile de la **Biharea**, se adaugă, credem noi, cercetării arheologice a raporturilor culturale dintre dacii din Crișana și lumea dacică provincială romană din Banat, Munții Apuseni și culmea Meșesului, regiuni aflate sub stăpînirea efectivă a puterii imperiale — în Dacia romană.

⁷⁴ I. I. Russu, *Limba geto-dacilor și limba română*, în „Era Socialistă”, LVIII, 6, 1978, p. 29—36, p. 36. „Potrivit datelor din cercetările mai vechi și celor expuse mai sus în mod sumar, se poate reține, ca o certitudine științifică, faptul că, în vechile provincii Moesia și Dacia, ca și la hotarele acestora, în zonele de contact între romanitate și daco-geții liberi, populația autohtonă a fost puternic angrenată în viața și procesul de romanizare desfășurate în interiorul provinciilor carpato-danubiene și iradiind puternic și durabil în afara hotarelor provinciile (limes), ceea ce a avut drept rezultat adoptarea de către ea a limbii latine vorbite de coloniștii romani”.

⁷⁵ M. Petrescu-Dimbovița, *Continuitatea populației autohtone la est de Carpați*, în „Era Socialistă”, LVIII, 19, 1978, p. 43—46.

⁷⁶ D. Protase, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismaticii*, Buc., 1966; Idem, *Riturile lunare la daci și daco-romani*, Buc., 1971, idem, *Un cimitir dacic din epoca romană la Soporul de Cimpie*, Buc., 1976.

⁷⁷ A. Kiss, *Zur Frage des Fortelebens der römischen Bevölkerung von Pannonien in der Völkerwanderungszeit*, în *A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve*, Pecs, 1966, p. 81—123; cf. și Gy. Székely, *Le sort des agglomérations pannoniennes au début du moyen âge et les origines de l'urbanisme en Hongrie*, în „Annales Univ. Scien. Budapest”, Hist, I—III, 1961, p. 70—72.

⁷⁸ Z. Vinski, *Autochtone kulturellemente zur Zeit der Slavischen Landnahme des Balkanraums*, în „Simpozion: Predoslavenski etnicki elementi na Balkanu u etnogenezi južnih Slovena”, održan 24—26 okt. 1968 u Mostaru, Sarajevo, 1969, p. 171—199; idem, *Die altsässige Bevölkerung der spätantike im salontanischen Hinterlassenschaft*, în „Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku”, LXIX, 1967, Split, 1974, p. 5—86.

⁷⁹ Fr. Barišić, *Sur la colonisation slave des provinces orientales des Balkans*, Simpozionul citat la n. 78 supra.

⁸⁰ L. Bârză, *Continuitatea populației autohtone în Transilvania, în sec. IV—V*, Buc., 1973.

⁸¹ S. Dolinescu-Ferche, *Așezări din secolele III și VI e.n. în sud-vestul Munteniei*, Buc., 1974.

⁸² E. Tóth, *La survivance de la population romaine en Pannonie*, în „Alba Regia”, XV, 1976, p. 107—120; cf. și H. Daicovicu, *Convergențe daco-pannonice*, în „Steaua”, XXVIII, 2/367, 1977, p. 41.

⁸³ S. Dumitrașcu, *Descoperiri arheologice din sec. V—VI e.n. de la Biharea*, în „Ziridava” X, Arad, 1978, p. 81—101.

(Summary)

The author presents the dacian archaeological material of roman age discovered in Biharea in the course of two archaeological excavation campaigns in 1977 and 1978.

Described is the archaeological material discovered in 22 pits specially arranged, pits which the author (until the material counter-proof) is inclined to consider them cult pits or sepulchral pits.

The archaeological material is composed of ceramics and little parts (fibulae and little knives). The ceramics is hand-made (dacian cups, pot formed vessels) and grey or brick-coloured ceramics (its forms and technology) are elements of provincial roman influence, from roman — Dacia.

TEZAUROUL MONETAR DE LA VISUIA, SEC. XVII

EUGEN CHIRILĂ, ȘTEFAN DĂNILĂ

Tezaurul de care ne ocupăm, păstrat în Muzeul de Istorie Bistrița, a fost descoperit în primăvara anului 1973 în satul Visuia¹, com. Miceștii de Cîmpie, jud. Bistrița-Năsăud și se compune din nouă obiecte de podoabă din argint aurit și 149 de monete de argint emise în Transilvania, Polonia, în orașele baltice Riga și Elbing și în Prusia. Obiectele de podoabă au fost recent publicate². Ne ocupăm în cele ce urmează doar de monete. Lista lor este următoarea:

I. Transilvania

G. Bethlen (1613—1629)

Toate piesele transilvane din tezaur sînt groși mari.

1. 1625, N-B. Cf. R, 293, dar pe revers litera V din HVN în formă de A răsturnat.
2. 1626, C-C. R, 329.
3. 1626, C-C. Cf. R, 330, dar pe revers PA·R·în loc de PAR.
4. 1626, C-C. R, 331.
5. 1626, N-B. R, 339.
- 6—13. 1626, N-B. Cf. R, 339, dar pe avers TRAN-PRIN.
- 14—15. 1626, N-B. Cf. R, 339, dar pe avers TRAN·PRIN, iar pe revers SI în loc de SIC.

¹ Din același sat se mai cunoaște un tezaur monetar din sec. XV—XVI: E. Chirilă — Șt. Dănilă, în *Apulum*, V, 1964, p. 625—630.

² E. Telcean, în „File de Istorie”, IV, 1976, p. 207—216.

³ În articolul de față folosim următoarele abreviații:

- R = A. Resch, *Siebenbürgische Münzen u. Medaillen von 1538 bis zur Gegenwart*, Sibiu, 1901.
- NR = A. Resch, *Nachtrag zu Siebenbürgische Münzen und Medaillen bis zur Gegenwart*, Graz, 1969.
- H—C = *Catalogue de la Collection des médailles et monnaies polonaises du comte E. Hutten — Czapski*, vol. I—II, St. Petersburg — Paris, 1871—1872; vol. III, St Petersburg — Cracovia, 1880; vol. IV, Cracovia 1891; vol. V, Cracovia, 1916.
- Rühle = S. Rühle, *Die schwedische Prägungen der Stadt Elbing*, în „*Elbinger Jahrbuch*”, Heft 9, Elbing, 1931.
- MS = E. Chirilă, N. Gudea, G. Moldovan, *Münzen aus der Sammlung des Museums der Stadt Sighișoara*, Sibiu, 1972.
- TezMon = E. Chirilă și colab., *Tezaurul monetare din nordul Transilvaniei, sec. XVI—XVIII*, Cluj, 1970.

16. 1627, M-C. R, 418.
 17—18. 1627, N-B. R, 424.
 19. 1627, N-B. Av. R, 424; Rv. R, 435.
 20—21. 1628, N-B. R, 491.
 22. 1629, N-B. NR, 517B.

II. Polonia

Sigismund III (1587—1632)

- 23—24. Dreipölkeri, 1620. H-C, I, 1402.
 25—31. Idem, 1621. H-C, I, 1422.
 32—33. Piese de trei groși, 1622, H-C, I, 1436.
 34—35. Idem, 1622. Cf. H-C, I, 1436, dar pe avers M.DL.
 36—51. Dreipölkeri, 1622. H-C, I, 1437.
 52. Piesă de șase groși, 1623. Cf. H-C, I, 1548, dar pe avers după III două puncte, data încadrată de cite două puncte, după M și L cite un punct, iar pe revers GROS.
 53. Piesă de trei groși, 1623. Cf. H-C, I, 1459, dar pe avers M:.
 54—83. Dreipölkeri, 1623. H-C, I, 1461.
 84—85. Piese de trei groși, 1624. H-C, I, 1486.
 86—89. Piese de trei groși, 1624. H-C, I, 1487.
 90—106. Dreipölkeri, 1624. H-C, I, 1488.
 107—110. Piese de șase groși, 1625. Cf. H-C, I, 1511, dar pe avers SIGIS : III : D : G : REX · POL · M : D : L : , iar pe revers GROS...
 111—119. Dreipölkeri, 1625. H-C, I, 1512.
 120—122. Dreipölkeri, 1625. H-C, I, 1513.
 123—126. Piese de șase groși, 1626. Cf. H-C, I, 1529, dar aversul și reversul ca la nr. 107—110.
 127—128. Dreipölkeri, 1626. H-C, I, 1530.
 129. Piesă de șase groși, 1627. H-C, I, 1551.
 130—135. Dreipölkeri, 1627. H-C, I, 1552.

III. Riga

Gustav Adolf (1611—1632).

136. Dreipölker, 1623. H-C, II, 4368.
 137. Idem, 1624. H-C, II, 4370.

IV. Elbing

A. Atelierul orășenesc.

Gustav Adolf (1611—1632)

138. Dreipölker, 1629. H-C, II, 4271.

B. Atelierul suedez.

Gustav Adolf (1611—1632)

- 139—142. Dreipölkeri, 1632. Rühle, p. 47, nr. 22.

143—144. Idem, 1633. Rühle, p. 48, nr. 25.

Christina (1634—1654)

145. Dreipölker, 1635. Rühle, p. 52, nr. 45.

V. Prusia

Georg Wilhelm (1619—1640)

146. Dreipölker, 1624. H-C, III, 6652.

147. Idem, 1625. Cf. H-C, IV, 8727, dar GE·WI· și data 2—5.

148. Idem, 1626. H-C, III, 6655.

149. Idem, 1627. H-C, IV, 8733.

Cele 149 de piese ale tezaurului se repartizează astfel pe locuri de emisiune:

Transilvania	22 piese (groși mari)
Polonia	113 piese (10 piese de șase groși, 11 de trei groși, 92 dreipölkeri).
Riga	2 piese (dreipölkeri)
Elbing	8 piese (dreipölkeri)
Prusia	4 piese (dreipölkeri)

Total: 149 piese

Tezaurul se compune deci din zece piese de șase groși, 11 de trei groși, 22 de groși mari și 106 dreipölkeri, reprezentind o valoare de 601 denari⁴. Din acest total moneta transilvană reprezintă 18,30%, iar cea poloneză (sau venită, prin Polonia din Riga, Elbing, Prusia) reprezintă 81,69%. Tabelul I cu repartitia monetelor tezaurului pe țări și ani arată că acestea se înșiruie între 1620—1635. Tezaurul a fost însă acumulat în cea mai mare parte mai târziu, probabil între anii 1627—1629, cu neînsemnate adaosuri ulterioare pînă la data ultimei monete, 1635. El face parte din seria de tezaure acumulate în cea mai mare parte în ultimii ani de domnie ai lui Bethlen și îngropate pînă aproximativ la jumătatea secolului XVII, mai exact pînă după 1651: tezaurele de la Iacobeni, Mălincrav, Buzd, Sălăjeni, Mihai Viteazul, Sadu, Sautu, Mineu, Virșoț II, Aghireș⁵, și Visuia (vezi tabelul II). În favoarea acumulării părții celei mai mari, mai substanțiale, a acestor tezaure în ultimii ani de domnie ai lui Bethlen pledează o caracteristică comună: din ele lipsește **cu desăvîrșire** moneda transilvană emisă după 1629. Dacă pentru tezaurele îngropate între 1630—1635 (vezi tabelul II) acest lucru ar fi explicabil prin faptul că în acest timp nu se emite moneta măruntă și mijlocie de argint în Transilvania, pentru cele îngropate mai târziu, deci între 1641—1651 (vezi tabelul II) acest lucru nu mai este valabil,

⁴ În legătură cu baza de calcul vezi „TezMon”, p. 50.

⁵ În legătură cu aceste tezaure vezi MS, p. 65, cu nota 5 și E. Chirilă, E. Lakó, *Al doilea tezaur monetar de la Virșoț*, sec. XVII, în „Acta Musei Porolissensis”, II, 1978, p. 121—128.

pentru că în 1636—1638 se emit în Transilvania⁶ dreipölkeri, piese de trei și de șase groși. Totuși nici în aceste ultime tezaure nu apar piese transilvane emise după 1629. Credem că absența absolută a monetei transilvane emise după 1629 în toată seria de tezaure din tabelul II constituie un argument puternic în favoarea acumulării celei mai mari părți a lor în ultimii ani ai domniei lui Bethlen.

Dealtfel perioada care urmează după moartea principelui transilvan, survenită în 1629, perioadă pe care luptele pentru succesiunea la tronul Transilvaniei⁷ își pun puternic amprenta nu a fost întru nimic favorabilă acumulării de monedă, mai ales în ce privește tezaurele monetare țărănești, din care par a face parte toate, sau aproape toate, tezaurele amintite⁸.

În toate cele zece tezaure amintite, ca și în cel de la Visuia (vezi tabelul I), stocul de bază al monetei transilvane e reprezentat prin emisiunile lui G. Bethlen. Lipsa acută de monedă de argint transilvană după 1629 se manifestă în procentul acestei monete în tezaurele amintite care scade, în general, pe măsură ce data îngropării lor se îndepărtează de 1630 spre 1651 (vezi tabelul II)⁹. Compoziția acestor tezaure și, implicit, cota parte a monetei transilvane în compoziția lor, sînt o dovadă elocventă a penuriei acute de monedă mărunță și mijlocie de argint transilvană între 1630—1651. Puținele emisiuni de dreipölkeri și de piese de trei și șase groși ale lui G. Rákóczi I nu reușesc să facă față nici pe departe necesităților de astfel de monedă. Tabelul II ilustrează din plin această stare de lucruri.

După cum s-a mai spus, tezaurul se încheie cu o monedă din 1635, prezentînd în acest sens analogii cu tezaurele de la Buzd și Sălăjeni, care se încheie cu piese din același an. Analogia nu este întâmplătoare: toate trei tezaurele, deci și cel de la Visuia, au fost îngropate în 1635 sau, mai degrabă, în 1636, în condițiile de nesiguranță create de lupta decisivă pentru tronul principatului transilvan între Ștefan Bethlen și G. Rákóczi, în 1636.

În acest sens tezaurul de la Visuia aduce o nouă contribuție la problema legăturilor dintre circulația monetară și istoria politică a principatului transilvan.

⁶ R, p. 128—129; O. Iliescu, *Moneda în România*, București, 1970, p. 44.

⁷ În legătură cu aceste lupte vezi M. Depner, *Das Fürstentum Siebenbürgen im Kampf gegen Habsburg*, Stuttgart, 1938, p. 139—140.

⁸ Excepții ar putea reprezenta tezaurele de la Buzd și Aghireș; ele puteau însă aparține foarte bine unor țărani instăriți; este un lucru bine cunoscut că diferențierile de avere în cadrul țărănimii se manifestă limpede și în compoziția tezaurelor monetare.

⁹ Cota de monete transilvane și poloneze din tezaurul de la Mineu este ușor modificată față de cea indicată în „TezMon”, p. 59 datorită achiziționării unui nou lot de 56 piese din acest tezaur. Vezi E. Chirilă, V. Lucăcel, în „Acta Musei Porolissensis”, II, 1978, p. 117—119. Modificarea este neesențială: 14,61% față de 15,01% la moneda transilvană și 83,49% față de 83,18% la moneda poloneză sau venită prin Polonia.

¹⁰ M. Depner, *Op. cit.*, p. 140.

Anul	Transilvania	Polonia			Riga	Elbing	Prusia
		6 G	3 G	1,5 G			
1620	—	—	—	2	—	—	—
1621	—	—	—	7	—	—	—
1622	—	—	4	16	—	—	—
1623	—	1	1	30	1	—	—
1624	—	—	6	17	1	—	1
1625	1	4	—	12	—	—	1
1626	14	4	—	2	—	—	1
1627	4	1	—	6	—	—	1
1628	2	—	—	—	—	—	—
1629	1	—	—	—	—	1	—
1632	—	—	—	—	—	4	—
1633	—	—	—	—	—	2	—
1635	—	—	—	—	—	1	—
Total	22	10	11	92	2	8	4

Tabelul II

Tezaurul	Data ultimei monete	Procentajul de monetă transilvană
Iacobeni	1629	33,9 %
Mălincraș	1630	34,94 %
Visuia	1635	18,30 %
Buzd	1635	62,67 %
Sălăjeni	1635	2,61 %
Mihai Viteazul	1641	25,63 %
Sadu	1643	13,4 %
Suatu	1648	11,74 %
Mineu	1648	14,61 %
Vișoț II	1648	8,86 %
Aghireș	1651	14,2 %

(Summary)

The paper deals with a hoard found in the Visuia village (Bistrița-Năsăud district). The hoard consists of 9 silver jewels already published (see foot note 2) and 149 coins issued in Transsylvania, Poland, Riga, Elbing and Prussia. Both the jewels and the coins are kept in the museum of Bistrița. The authors give the full list of the coins. They represent a value of 601 denars in all. Out of this sum the transylvanian coins represent 18,30 per cent, the polish ones (together with the coins arrived across Poland, from Elbing, Riga and Prussia) 81,69 per cent. The composition of the hoard of Visuia (see table I) follows the outlines of the hoards of table II (see foot note 5) with the latest coins issued between 1629—1651. The hoard of Visuia closes with a coin issued in 1635. Between 1630—1651 small and medium silver coins were issued in little amounts (foot note 6) or not at all in Transsylvania and this accounts for the smaller and smaller percentage of transylvanian silver coins in the hoards buried between 1630—1651 (see table II). The hoard was buried in 1636 on account of the troubles generated by the war between St. Beahlen and G. Rákóczi, for the succession on the throne of Transsylvania (see foot notes 7, 10).

TEZAURUL MONETAR DE LA DUMITRIȚA, SEC. XVII

EUGEN CHIRILĂ

Tezaurul discutat în articolul de față a fost descoperit în toamna anului 1975 în grădina locuitorului Vasile Roșca din satul Dumitrița (com. Cetate, jud. Bistrița-Năsăud) nr. 104, cu prilejul unor lucrări agricole. Monetele se aflau la o adâncime de cca. 30 cm. Se pare că ele fuseseră depuse într-o pungă de piele sau de pînză care a putrezit, deoarece pe locul descoperirii nu s-a aflat nici o urmă de vas. Deși, de cele mai multe ori, tezaurele monetare sînt depozitate în vase de lut sau în căni de metal¹, se cunosc și tezaure la care s-a folosit ca recipient o pungă de piele² sau de pînză³. Numărul pieselor descoperite nu depășea 20—25. Din acestea 16 au ajuns în Muzeul de Istorie Bistrița⁴. Ele sînt emise în Polonia, Ungaria și Silezia. Lista lor este următoarea⁵:

I. Polonia

Piese poloneze din tezaur sînt exclusiv piese de șase groși.

Ioan Cazimir (1648—1668)

1. Fără an. H-C, I, 2354.
2. 1656. H-C, I, 2088.
3. 1661. H-C, IV, 9819.
4. 1662. H-C, I, 2207.

¹ Tezaurul de la Aruncuta, în „TezMon”, p. 81—91, Tezaurul de la Vad, în „TezMaramureș”, p. 21—43 și Tezaurul de la Slătinița: E. Chirilă — Șt. Dănilă, în „File de Istorie”, IV, 1976, p. 194—206. În legătură cu abreviațiile vezi nota 5.

² Tezaurul de la Iacobeni. E. Chirilă — Z. Milea, în „Apulum”, VI, 1967, p. 289—307.

³ Tezaurul de la Sadu. E. Chirilă — N. Lupu, în „Studii și Comunicări Brukenthal”, 12, 1965, p. 121 sqq.

⁴ Prof. G. Marinescu, directorul Muzeului, ne-a pus cu amabilitate la dispoziție tezaurul pentru studiu și publicare. Îi aducem și pe această cale cuvenitele mulțumiri.

⁵ În articolul de față folosim următoarele abreviațiuni:

TEzMon = E. Chirilă și colab., *Tezaure monetare din nordul Transilvaniei*, sec. XVI—XVIII, Cluj, 1970.

TezMaramureș = E. Chirilă — A. Socolan, *Tezaure și descoperiri monetare din colecția Muzeului Județean Maramureș*, Baia Mare, 1971.

H—C = *Catalogue de la collection des médailles et monnaies polonaises du comte E. Hutten — Czapski*, vol. I—V, 1871—1916.

U, II = E. Unger, *Magyar Eremhatarozó*, vol. II, Budapesta, 1976.

Cejnek = J. Cejnek, *Österreichische, Ungarische, Böhmische und Schlesische Münzprägungen, v. 1519—1705*, Viena, 1936.

5. 1663. H-C, I, 2244.
 6. 1663. Cf. H-C, IV, 7671, dar pe avers... AR...
 - 7—8. 1664. H-C, I, 2257.
 9. 1664. H-C, I, 2258.
 10. 1665. H-C, I, 2280.
 11. 1666. H-C, I, 2296.
 12. 1666. H-C, II, 5264.
 13. 1668. H-C, I, 2332.
- Ioan Sobieski** (1674—1696)
14. 1681. H-C, I, 2453.

II. Ungaria

Leopold I (1657—1705)

15. Piesă de 15 creițari, 1684, K-B. Cf. U, II, 1060.

III. Silezia

Leopold I (1657—1705)

16. Piesă de 15 creițari, 1662.

Piesa nr. 16 este emisă la Breslau. Literele G-H reprezintă inițialele maestrului monetar Georg Huber⁶.

În stare actuală tezaurul prezintă compoziția specifică a tezaururilor transilvane acumulate la sfârșitul secolului XVII⁷, în preajma intervenției trupelor austriece în Transilvania în 1685. Cantitativ predomină încă monetele poloneze, la care se adaugă cele două piese de 15 creițari emise în Ungaria și Silezia. Judecând după piesele nr. 14—15 emise, respectiv, în 1681 și 1684, tezaurul pare a fi fost îngropat în 1684 sau 1685 în condițiile de nesiguranță care au precedat intervenția austriacă în Transilvania sau au fost generate de această intervenție. El completează astfel lunga listă de tezaure transilvane⁸ îngropate în anii tulburi cu care se încheie secolul XVII în principatul transilvan⁹.

DER MÜNZHORT VON DUMITRIȚA, 17 JH.

(Zusammenfassung)

Der Hort wurde 1975 im Dorfe Dumitrița (Bezirk Bistrița-Năsăud) gefunden. Er setzt sich aus 16 Silbermünzen zusammen die in Polen, Ungarn und Schlesien geprägt wurden. Die Münzen befanden sich wahrscheinlich in einem Leder- oder Leinenbeutel der nicht erhalten wurde. Der Hort wurde 1684 oder, eher, 1685, vergraben, wegen der zu dieser Zeit in Siebenbürger herrschenden Unsicherheit (siehe Anm 8—9).

⁶ Cejnek, p. X și 119.

⁷ Vezi E. Chirilă, *Contribuții la studiul circulației monetei de argint în Transilvania în a doua jumătate a secolului XVII*, în „Apulum”, XI, 1973, p. 717 sqq.

⁸ La lista de tezaure dată de E. Chirilă, art. cit., p. 718 cu nota 3 se adaugă și E. Chirilă — V. Lucăcel, *Tezaurul monetar de la Petrindu, sec. XVII*, în „Acta Musei Porolissensis, II, 1978, p. 129—134.

⁹ În legătură cu evenimentele de la sfârșitul secolului XVII în Transilvania vezi E. Chirilă, *Art. cit.*, p. 717, cu nota 1.

ISTORIE

TOPONIMIA GEOGRAFICĂ — MĂRTURIE A LOCUIRII STRĂVECHI ȘI PERMANENTE A TERITORIULUI JUDEȚULUI ARAD

OCTAVIAN MÂNDRUȚ, AUREL ARDELEAN, ELENA GRĂMESCU

În urma investigațiilor întreprinse pînă în prezent pentru realizarea dicționarului geografico-toponimic al județului Arad, au fost identificate și inventariate peste 3 500 topice (nume de locuri). Această acțiune va putea oferi în final o imagine completă a bogatului fond toponimic și va permite înțelegerea mai exactă a relațiilor dintre societatea omenească și mediul ei de viață, materializate în denumirile proprii ale locurilor.

Unele aspecte generale privind topicele din județul Arad au fost prezentate într-un articol anterior¹. În cele ce urmează nu vom mai relua problemele menționate ci vom prezenta sintetic principalele grupe de topice (pe categorii toponimice) și modul în care stratificarea toponimică (și etimologia unor topice) reflectă locuirea străveche și continuă a teritoriului județului Arad.

1. Categoriile de topice

Toponimele pot fi clasificate în mai multe „categoriile toponimice”, operate ca atare în literatura de specialitate². Categoriile de topice se referă la grupe de fenomene și elemente ce le desemnează (forme de relief, ape etc.), distingînd în acest fel: *o r o n i m e* (cuprinzînd toate topicele care se referă la forme de relief, de la cele mai mari pînă la cele mai mici), *h i d r o n i m e* (nume referitoare la hidrografie), *h y l e o n i m e* (referitoare la păduri, dar în sens larg și la alte topice referitoare la plante), și — categoria largă de *o i c o n i m e* (topice ce reflectă acțiunea activității societății omenești). Topicele se pot raporta și la poziția lor față de un centru de activitate umană (sat, îndeosebi), distingîndu-se³ următoarele categorii: **satul** (cuprinzînd vatra și diferitele părți ale satului) și **hotarul**, cuprinzînd *ț a r i n a* (sol, agricultură etc.), *p ă ș u n e a* (izlas, păstorit), *p ă d u r e a* (flora, fauna, ex-

¹ în „Ziridava”, vol. X, 1978.

² I. Conea, *Toponimia și cercetarea toponimică în cadrul geografiei*, în volumul „Îndrumător de cercetări geografice. Cercetări economico-geografice” S.S.G., 1969; I. Conea, *capitolul „Toponimia”* din „Monografia geografică a R.P.R.”, vol. I, E.A. 1960; Gh. Dragu, *Toponimie geografică, curs litografiat*, Universitatea București, 1973.

³ V. Ioniță, *Note de toponimie*, în „Studii și cercetări de istorie și toponimie”, Reșița, 1976, editată de Muzeul de istorie al județului Caraș-Severin, p. 39.

ploatarea pădurii), hidrografia și morfologia terenului (formele de relief). Este interesant de observat că explicațiile date de locuitorii pentru diferitele topice din perimetrul satului urmăresc criteriul „poziției” (poziția față de sat) și al categoriei toponimice (dealuri, ape, părți ale satului, terenul agricol etc.), îmbinându-le diferențiat după condițiile locale.

În cele ce urmează vom prezenta câteva constatări referitoare la diferitele categorii de toponime identificate în județul Arad, pe baza inventarului toponimic de pînă acum, realizat cu sprijinul unui număr de cadre didactice⁴.

a) Topice pentru formele de relief (oronime)

Aceste topice sînt foarte abundente și diversificate denumind diferite aspecte ale reliefului major sau minor. Pentru a desemna ridicături mai proeminente (vîrfuri, dealuri, înalte) se folosesc termenii de ciucă, ciucică (la Nadăș), ciuhă (la Șiștarovăț), cioacă, chiceră (ambele foarte frecvente), gorgan (la Vîrfurile), cucă (topic rar), cucuiata, măgură (foarte frecvent), cornet (la Păiușeni), gurguleu (sau gîrguliu, la Covăsînt), prelucă, glemeie, grui (cu formele gruieti sau gruni) ș.a. Cu sensuri similare se folosesc și termenii de prelucă, pleșu, pleșcuța, pleșa. Diferitele părți ale dealului poartă denumirea de „sub coaste”, dos, dosoi, față etc. Termenii de gropoai, găunoi, hodobană, zănoagă, zăpodie, desemnează, în locurile unde se întîlnesc, accidente negative ale terenului. Un topic interesant este cel de „pagină”, semnificînd un loc obligatoriu de trecere de-a lungul unui deal, cît și dintr-o parte într-alta a sa. Mai menționăm topicul de „tarniță” cu sensul de trecătoare, șea, pas. Toate aceste topice au fost redată mai sus ca apelative deoarece acestea provin în exclusivitate din aceste apelative (nume comune); astfel, de la „măgură” (ca apelativ, desemnînd o proeminență

⁴ Dintre cadrele didactice cu care am colaborat și care ne-au sprijinit în inventarierea toponimiei menționăm: Groza Spiridon și Hubăr Teodor (Gurahont), Toderăș Liviu (Frumușeni), Fl. Pîrvu (Pecica), Avrămuț Achim (Petriș, Apateu), Lucaci Florica (Zărand), Tămaș Ana (Seleuș), Dumitru Gh. și Bleahu Victor (Lipova), Laza Viorel (Mădrigești), Tamaș Aurica și Iuga Aurel (Vîrfurile), Ioan Ilisia (Sirbi), Balaci Cornel și Deak Iosif (Dezna), Cionca Margareta (Șeitin), Tătar Doina (Covăsînt), Anghelin Ion (Cicir), Lăzărescu Sofia (Brusturi), Gligor Octavian (Vojdoci), Ardelean Ioan (Roșia), Sirban Viorel (Tîrnăvița), Vonica Ion (Mustești), Dranca Aurica (Laz), M. Simu (Păiușeni), Marius Măriuța (Văsoaia), Creța Pavel (Iosășel), Draî Radu (Iacobini), Imbroane Dan (Pleșcuța), Buji Ionel (Baia), Dehelean Maria (Toc), Păcurariu Ana (Cuias), E. Sandru (Săvirșin), Daraban Mihai (Olari), directorii școlilor din Slatina de Mureș, Pîrnești, N. Bălcescu, Achim Ana (Macea), Drăgan C. (Căprioara), Joja Terentie (Donceni), Covaci Viorela (Sălăjeni), Geröcs Ildir (Peregu Mic), Vlas Floare (Socodor), Voiculescu Doina (Buteni), Toma Vasile (Curtici), Marta Floare (Nădălbești), Dărău Ioan (Chisindia), Dehelean Valeriu (Chereluș), Brad Ecaterina (Slatina de Criș), Jivu Ioan (Șilindia), Matei Sofia (Taut), Oancea Traian (Bîrsa), Rogoz Stan (Bîrzava), Trotea Valeria (Ostrov), Anoca M. (Nădlac), Kolozsvári Valeria (Neagra), Gavril Maris (Botfei), Moțiu Ana (Tîrnova), Ienășescu Cornel (Zbeg-Săvirșin), Ușurelu Dimitru (Berechiu), Țurcanu C. (Moțiori), Boncsidai L. (Fiscut), Koncsek L. (Adea), Florica Brad (Cărand), N. Stan (Sintana), și profesorii din Măderat, Pincota, Șiria, Almaș, Sebiș, Șicula, Semlac, Felnac, Sîntea Mare, Hălmăgel, ș.a.

a dealului), au apărut foarte multe topice cu numele de „Măgura” și în mod similar și de la celelalte apelative. De multe ori toponimul este compus, avînd la bază apelativul inițial și încă o denumire complementară. De exemplu: Vîrfurile Măgurii, Dealul Măgurica, Grunii Lung, Dealul Cornet ș.a. Ca topice interesante prin expresivitatea lor menționăm: Rotunda și Lespezi (vîrfuri pe culmea Bihorului la est de Hăl-măgel), vîrfurile Cuca Înaltă (la Petriș), Rîpa Vinată și dîmbul Piatra Pătrunsă (lîngă Dezna), culmea Vinățele (la Săvîrșin), dealul Troian (la Petriș).

Pentru formele de relief pozitive din cîmpie se folosește termenii de dîmb (dîmbă), dolmă, holumb și gomilă. Dintre aceștia „dîmb” și „dolmă” desemnează în toate cazurile ridicături naturale, iar termenii de „holumb” și „gomilă” de cele mai multe ori (dacă nu chiar în exclusivitate) ridicături antropice. Formele de relief negative poartă numele generic de „velj”, semnificînd văi cu apă semipermanentă.

b) Topice pentru sol

Calitatea solului a imprimat și diferențieri în denumirea locală a acestuia. Astfel, termenul de „hămoace” desemnează terenuri (soluri) nisipoase, „siti” (sau sîci, de ex. Sîciu, la vest de Covăsînt) terenuri sărăturoase, „pîrloage” — soluri acide, „rît” — pămînt umed, „slatină” — teren sărat și termenul rar de „suai” (la Bonțești) desemnînd un teren sărac. Aceste denumiri se regăsesc și ca apelative și ca topice.

c) Topice pentru hidrografie (hidronime)

Derivînd din apelative, menționăm următoarele denumiri devenite topice: știubei (izvor la Laz și Cărand, însemnînd „știubei” — izvor), ierugă (braț al rîului principal), sideașcă și sidișcuță (tot braț al rîului principal), mlacă (denumind mlaștină), buroagă (Buroagă la Șoimuș și Buroagă la Zăbalt, desemnînd tot mlaștină), vad (loc de trecere a rîului, surprinzător de rar în județ), aliman (lac adînc în albia Mureșului, la Cicir), barcău (apă stătătoare în luncă, la Căprioara), vurbac (baltă de meandru la Mîndruloc), bujac (tot baltă de meandru), rostoaca (loc de „răsucire” a apei), hadă (cu sens de „insulă”) ș.a. Menționăm ca o curiozitate „Tăul Iezăr” (la Roșia Nouă) care îmbină două topice (tău și iezăr) și „Tăul lacului” (Dezna). Hidrominele minore sînt de multe ori compuse (Valea Danciului, Valea Mare etc.), iar numeroase riuri au de-a lungul lor denumiri diferite. Mai amintim topicul de Dîmbovița, în hotarul satului N. Bălcescu.

d) Topice pentru utilizarea terenurilor

Numărul acestora este destul de mare. Dintre topicele ce semnifică utilizări diferite ale terenurilor menționăm: fînațe (foarte frecvent), pășculați, cînepiște, țelină, ogoare, curitiște, livezi, pustă, izlaz, cosălaie, mălăiște, holde, holdițe, pîrloage, ogrezi, arie, arături, topili,

imaș, nimaș, prisacă, pruniște etc., sau desemnând chiar diferite culturi (loheriște, beca, mazăriște, oveziște). Aceste topice — redată ca apelative — se întîlnesc în toate cazurile (și) ca topice.

e) Topice legate de pădure (hyleonime)

Acestea cuprind — în sens larg — denumiri de păduri, crînguri, poieni, activități legate de tăierea pădurii, denumiri derivînd de la plante.

Topicele legate de pădure sînt deosebit de importante și interesante sub raportul transformării naturii de către societatea omenească. Dintre numele de păduri, amintim: Gorunet, Frăsiniște, Buciumet, Cerăț, Păduriță, Dumbrava (destul de des), Făgești și numele generic de „Codru” pentru partea de nord-vest a Munților Codru-Moma. Totuși, trebuie să observăm că numele proprii de păduri sînt destul de puține. Este interesantă denumirea de „dealul Bîcului” (lîngă Prunișor-Cărand) ce poate proveni de la apelativul de „bîc” — pădure. Topicul de Lipova (și forma mai veche de „Lipa” întîlnită la Ilteu) își are originea în „lipa” — pădure de tei, iar Teiuș (deal la Gura Văii, vîrf la Iacobini) din apelativul „teiuș” — desemnînd tot pădure de tei.

De tăierea pădurii se leagă o serie de topice foarte interesante care redau aspectul terenului, cum ar fi: groși, butuci, ciungi, ciunganii, ciot; aceste apelative se regăsesc destul de frecvent în toponimie: satul Groși (de Vîrfurile), pîriul Groșani (la Obîrșia), satul Groșii Noi (de Bîrzava), Dîmbul de Ciungi (la Șilindia), valea Groșului (la Căpîlnaș), Măgura Ciunganilor (la est de Gurahonț), dealul Ciotu (lîngă Dud), vîrfurile Ciotului (la est de Șiria) ș.a.

Alte topice semnifică tot acțiunea de tăiere a pădurii; dintre acestea cităm: runc (foarte frecvent), laz, tîrsă, tîrsăli, secătură, curătură, arsură, pojorîtă.

f) Topicele social-istorice (oiconime)

În această categorie (oiconime) intră o serie de topice care se referă la transformarea naturii de către om, cetăți, construcții, vetre de sate și numele de localități. Am aminti aici topicele de cetate, cetățeauă, iarc, aroace, (care denumește „valul roman”), zabran („îngrăditură”), seliște (loc de sat), schela, morminți, ocoale, corlată, grădiște, toate provenind din apelative. La acestea adăugăm numele localităților (cu origine diversă), a părților de sat, cartierelor, a diferitelor construcții mai noi ș.a.

*
* * *

Din cele arătate mai sus se desprinde ideea că fondul toponimic al județului Arad este deosebit de bogat și diversificat, iar studiarea lui prezintă un interes științific deosebit. Cu toate acestea, investigațiile de pînă acum acoperă doar o parte a fondului toponimic real al județului, lăsînd deschisă problema completării actualului inventar de topice.

2. Originea și stratificarea toponimelor

Cercetarea originii și a stratificării toponimelor, ca următorul pas ce succede inventarierii lor, este o problemă pe cât de interesantă pe atât de dificilă. Dintre multiplele dificultăți ale acestei cercetări amintim: numărul mic de topice menționate în diferite izvoare istorice, scrierea diferită a acestora (de exemplu numele de sate) de la o etapă la alta sau de la un izvor documentar la altul, posibilitățile reduse de confruntare cu terenul, transcrierea și transliterația de la un text la altul (care este de multe ori principală sursă a transformării cuvintelor), dificultățile de comparare a etimologiei topicelor în diferite limbi, la care adăugăm lipsa unor studii lingvistice de sinteză, fără echivoc, privind explicarea etimologiei și originii diferitelor topice. În aceste condiții restrictive, ne vom limita să explicăm originea și în unele cazuri etimologia acelor topice pentru care există argumente suficiente, adăugând, în câteva cazuri și argumente noi, de ordin geografic, astfel încât explicarea lor să nu stea sub semnul echivocului. Totodată, originea topicelor, corelată cu diferite date istorice, permite stabilirea „stratificării” toponimiei și în ansamblul lor (originea, etimologia și stratificarea toponimiei) conduce la concluzia că toponimia geografică constituie o mărturie deosebit de convingătoare a locuirii străvechi și continui a teritoriului județului.

Pe baza cercetărilor efectuate pînă acum asupra fondului toponimic inventariat se poate stabili următoarea succesiune, stratificare și origine a topicelor: topice provenind din substratul preindoeuropean și indoeuropean, topice de origine traco-dacică, topice care își au originea în fondul lingvistic românesc vechi, topice ce au la bază un substrat mitic, topice de origine slavă, topice de origine maghiară, apoi cele de origine germană, slovacă ș.a.; la acestea se adaugă un număr de topice a căror explicație și origine este deocamdată mai dificil de stabilit.

Le vom prezenta în continuare în această succesiune:

a) Toponime din substratul preindoeuropean și indoeuropean

Dintre toponimele majore de pe teritoriul țării noastre, se consideră — pe baza unor argumente istorice și lingvistice — că, printre altele, denumirile de „Carpați” și „Dunăre” au în mod cert o origine preindoeuropeană⁵. Dintre topicile de pe teritoriul județului considerăm că **Zarand**, **Bihor**, **Siri** fac parte din acest substrat toponimic, și, probabil topicile **Drocea** și **Moma**. Exceptînd topicul „Siri” (care se regăsește încă în două locuri), celelalte sînt unice în țara noastră.

⁵ I. Conea, cap. *Toponimia* din „Monografia geografică a R.P.R.”, vol. I, 1960, E.A., p. 73, 76, 84.

Topicul **Zarand** pare a fi unul dintre cele mai vechi din țară⁶. Sub această formă îl întâlnim (la fel ca topicul Bihor) doar în regiunea de origine a populațiilor indoeuropene. Acest termen a desemnat inițial în mod generic un teritoriu extins, cuprins între Munții Codru-Moma și Munții Zarandului (deci actuala depresiune a Zarandului), fiind la origine, probabil, un apelativ ce semnifică tocmai un spațiu larg, mărginit de dealuri și munți. De la „Zarand” (denumire citată în această formă, pentru prima oară, de Anonymus), termenul s-a extins apoi la „Comitatul Zarandului”, cetatea și localitatea Zarand, și, mult mai târziu a fost introdus prin surse livrești spre a denumi „depresiunea” și „munții” Zarandului. Menționăm că populația din regiune nu denumește prin „Zarand” nici munții (pentru care fiecare creastă, vîrf, culme are o denumire diferită, fără a avea una generică, pe ansamblul lor) nici depresiunea, ci doar satul, care continuă denumirea cetății, comitatului și inițial a întregii regiuni.

Topicul **Siri** (de unde a derivat numele **Șiria**) are la origine un radical indoeuropean cu semnificația de „vîrf”, „culme”⁷. În țara noastră, în afară de localitatea **Șiria** (care la 1169 era denumită „villa Seuri” (Siri), și la 1329 „Siri”) radicalul acestei denumiri se regăsește în numele unui munte (Siriul) și al unei localități (Șirioara, județul Bistrița Năsăud, unde există o cetate!) și a unei văi (Sirinia, în sudul Banatului). De la acest radical indoeuropean s-a format o familie de topice derivate, semnificînd și denumind „munți”, „culmi”, care se întâlnesc într-un spațiu extins din Iran, centrul Asiei pînă în Grecia, Franța, Italia, Spania, Portugalia. În Dacia antică, un trib ce locuia în sudul Transilvaniei purta numele de „Serri”, iar în evul mediu era cunoscută o localitate cu numele „Serjen” (plasată de S. Marki, la vest de Pecica)⁸.

Ca topic mai este semnalat în județ sub forma Sirii, denumind un pîriu lîngă Chisindia.

Topicul **Bihor** are de asemenea, în mod sigur, o origine indoeuropeană, denumind inițial partea centrală a Munților Apuseni (Bihor-Curcubăta Mare-Găina ce domina regiunile învecinate) și mult mai târziu alte regiuni mai joase, situate spre vest și nord-vest.

Topicurile **Moma** și **Drocea** este posibil să facă parte tot din această familie de radicale indoeuropene, după cum este posibil să fie și mai noi (dacice).

b) Substratul toponimic traco-dacic

Dintre topicurile de origine traco-dacică amintim numele riurilor **Maris** (Mureș) și **Crisia** (Cris), muntele **Curcubăta** (din Masivul Bihor), vîrfurile **Curcubăta** (la est de Șiria pe culmea principală a Munților Za-

⁶ A. Sacerdoțeanu, *Toponimia țării — document important al permanenței vicții istorice a poporului român*, în vol. „Lucrările simpozionului de toponimie”, București, 1975, Institutul de geografie, p. 46.

⁷ C. M. Ștefănescu, *Pentelcul și Siriul*, în „Terra”, nr. 2/1969.

⁸ S. Marki, *Aradvarmegye...* (harta).

randului), dealurile cu denumirea de **Gugu** (la Sîrbi și Laz), topicile **Gruni** (și forma **Gruil**), **Groși** și topicul **Măgură** (foarte răspîndită în zona de dealuri și munți). La acestea adăugăm topicul **Ziridava**, azi dispărut.

Din fondul lexical traco-dacic, dar introduse mai tîrziu, prin intermediul limbii române, face parte apelativul transformat în topicul **Ciungi** (Ciunget, Măgura Ciunganilor) și, posibil, topicile **Omeag**, **Osoi** (și formele **Usoi**, **Usoina**).

Topicul de **Maris** este amintit prima dată de Herodot (în secolul V î.e.n.), topicul de **Crisia** este amintit de Strabon (care folosește pentru Maris forma „Marisos”), iar **Ziridava** de Ptolomeu⁹.

Topicul de **Gugu** este păstrat în puține locuri din țară, denumind dealuri sau vîrfuri proeminente. Pentru denumirea de „Gugu” din Masivul Godeanu (muntele Gugu, 2 294 m) s-a argumentat originea sa dacică¹⁰, fapt ce ne permite să credem că și cele două proeminențe de relief cu acest nume situate lângă Sîrbi și Laz, au aceeași origine.

Termenii de **Gruil**, **Gruni** (însemnînd, generic, ca apelativ „deal”, „culme”), și **Curcubată** (care ca apelativ înseamnă „dovleac”) își au originea în fondul lexical de origine dacică, iar ca topic este greu de stabilit dacă au apărut direct din acea perioadă sau mai tîrziu, după încheierea formării limbii române vechi. În mod similar pentru topicile **Groși** (denumind trei sate — Groși, Groșii Noi și Groșeni — și mai multe părți de hotar), **Ciungi** ș.a.

O atenție deosebită merită termenul de „măgură” și topicul „**Măgura**”. Cuvîntul „măgură” s-a dovedit că provine din limba dacilor¹¹. Topicul Măgură existînd și azi în limbă ca apelativ, a putut fi introdus și ulterior. Acest topic este foarte răspîndit în diferite regiuni din țară. În județul Arad el a fost identificat în următoarele locuri: dl. **Măgura** (între Bruznic, Zăbalt și Pătîrș), dl. **Măgura** (la est de Covăsinț), vf. **Măgura Pietroasă** (lîngă Moma), dl. **Măgurii** (între Laz și Dieci), dl. **Măgura** (lîngă Pescari), dl. **Măgurica** (deal înalt la nord de Moineasa), **Măgurița** (parte de hotar la Iosășel), **Măgura** (deal lîngă satul Lazuri), **Măgura** (la Aciuța și Dumbrava), **Măgureaua** (Gura Văii), **Măgulicea** (nume de sat), vîrful **Măgurii** (la Pietriș și Corbești), dl. **Măgura** (la Roșia Nouă), **Cioaca Măgurii** (Munții Zarandului) ș.a.

Este posibil ca să existe și alte topicuri de acest fel, sau să fi existat în trecut, fiind înlocuite ulterior cu topicuri asemănătoare (chiceră, cioacă). În privința acestui topic (Măgura) se pune următoarea problemă: cînd a fost introdus prima oară din limbă în toponimie, adică cînd a început să devină din apelativ, toponim. Problema este dificil de rezolvată, datorită lipsei unor dovezi documentare sigure. Totuși judecînd după faptul că satul Măgulicea era cunoscut la începutul seco-

⁹ Marin Popescu Spineni, *România în izvoare geografice și cartografice*, Editura științifică și enciclopedică, 1978.

¹⁰ Al. Borza, *Sanctuarul dacilor Cogheon*, Timișoara, 1942; aici se arată că muntele Gugu ar fi fost sanctuar de rugăciune al dacilor și locuința marelui preot.

¹¹ I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, ed. II-a, Editura științifică, 1967.

„ohabe” ca forme de organizare autonomă, proprie a populației românești.

Topicul **Mușa**, derivat din apelativul „mușa” („mușa” „frumos”, dispărut din limbă) se păstrează ca atare ca toponim în apropiere de Slatina de Mureș (dealul **Mușa**, valea **Mușa** și parte din hotar denumită **Mușa**), fiind amintit și documentar (sub forma „Mu(v)șa” la 1479, și sub forma „Mușa” — lângă Slatina de Mureș, în harta lui S. Marki). Ca o curiozitate, semnalăm că pe teritoriul județului nu au fost identificate deocamdată denumiri similare („frumoasa”, „bucura”).

Dintre celelalte toponime din această categorie menționăm: **Pleașa** (desemnând un loc mai înalt, de obicei gol), **Gorgan** (deal lângă Tălagiu), **Casa** (vechea denumire dată părții de sud a satului Șiria), **Burugă** (la Șoimos) sau **Buroagă** (la Zăbalț, însemnând „mlaștină”), **Botan** (la Tauș și „dîmbul Boiana la Șoimuș”, dealul Boian la Musești), **Codru** (munții Codru ș.a.), **Bîrnină** (la Zăbalț și Bruznic), **Bîrnot** și **Bîrnozel**, ș.a.

Trebuie să adăugăm aici topicul de **Golodva** (transformat în Cladova, la Galad, Glad), ce păstrează numele de persoană „Glad”. În același sens se menționează și topicul **Geled** (astăzi „Ghilind”) ¹⁶. Dintre topicurile dispărute mai cităm și „**Ahtummonostora**” (mănăstirea lui Ahtum) ¹⁷, care, în această formă, păstrează un străvechi topic românesc.

O remarcă specială pentru topicul (dispărut) de **Orod**. Acesta, chiar dacă ar proveni dintr-o formă slavizată (prin „gorod”), este un topic ce aparține neîndoiește fondului vechi românesc. Localizarea diferită a Orodului (la Glogovăț de F. Gabor, sau la Arad, de S. Marki) ¹⁸ nu schimbă problema originii și etimologiei. Menționăm că acest topic se păstrează în țara noastră sub forma de „Orodel”, denumind sate în județele Dolj și Argeș.

O atenție sporită o merită topicul de **Cetate** (și forma diminutivă **Cetățeaua**). Apelativul „cetate” este de origine latină de la „civitas”), iar ca topic el a fost introdus prin intermediul limbii române vechi. Menționăm câteva topicuri de acest fel identificate pe teritoriul județului. **Cetatea cea Bătrînă** (topic situat la est de ruinele cetății medievale de la Șiria, spre vârful Curcubăta; localizează — posibil — o cetate mai veche), **Cetate** (deal de Vărădia), dealul **Cetățeaua** (lângă Botfei), dealul **Cetățuia** (la Aciuța), la **Cetate** (lângă Beliu), **Cetățeaua** (parte de hotar în apropiere de Ineu), pădurea **Cetate** (lângă Pătîrș), dealul **Cetate** (la Săvirșin), **Cetate** (parte de hotar la Bulci), la **Cetate** (pe locul cetății de pământ de la Vladimirescu), **Cetate** (deal la sud de Cladova, spre Mureș, care localizează vechea cetate „Golodwa” — Cladova), la **Cetate** (lângă Cuvin), valea **Cetățelei** (lângă Zugău-Dezna), dea-

¹⁶ Geza Kovách, *Documente referitoare la începuturile Aradului*, în „Ziridava”, vol. VI, 1976, p. 121—122, ș.a.

¹⁷ E. Glück, *Contribuții cu privire la istoria părților arădene în epoca ducatulului lui Ahtum*, în „Ziridava”, vol. VI, 1976, p. 95—96; C. Suci, *Op. cit.*, localizată la 1315 la sud-est de Semeac.

¹⁸ Fabian Gabor, *Aradvármegye leírása*, 1835, Buda, p. 131 ș.a.; S. Marki., *Aradvármegye...*, 1892, vol. I, Arad, p. 447.

Runcșor) lângă Pirnești, situată în apropiere de culmea Runcului și valea Runcului (lângă Troaș).

Toponimul **Sărdin** (și formele sale transformate: Sardin, Zewdy, Zendy) denumește cea mai veche localitate românească, atestată documentar (la 1058) are la bază un termen latin (roman), deoarece acest nume se aseamănă foarte mult cu denumirea dată orașului *Serdica* (Sofia de azi) fosta capitală a „Daciei mediteraneea” (secolul III) constituită după retragerea administrației romane¹⁴. Menționăm că acest topic — deși a suferit unele modificări în timp — a fost și este și astăzi denumit de locuitorii de la nord de Mureș (din Cicir, Sîmbăteni, Mîndruloc) sub numele de „Sărdin”.

Topicul **Blidaru** (culme lângă satul Baia) și formele derivate **Blidărel**, **Blidăroala** (dealuri tot la Baia), **Blidu Tomii** (deal la nord-est de Căpruța), **Blidărița** (deal lângă Minead), **Blidăroiu** (deal lângă Chisindia), **Blidărești** (deal la Tălagiu), nu semnifică, așa cum ne-am fi așteptat „loc de făcut blide” sau „teren în formă de blid” și nici măcar „loc al lui Blidaru”, ci locuri unde există urme vechi de cultură materială, așa numite „cioburi” de blide, păstrate ca atare (ca locuri) din timpuri străvechi. Înșuși termenul de „blid” pare a avea o origine dacică, fiind introdus în toponimie prin intermediul limbii române vechi.

Apelativul și topicul „sat” provine din limba latină (*satus*), denumind în mod generic satul ca „sat”, regăsindu-se în toponimie sub forma transformată de Șeitin (amintit la 1138 sub forma de „Sahtu”) și în topicul dispărut „Saad” (celelalte topice ce cuprind termenul de „sat” sint mai noi).

Toponimul **Agris** provine din apelativul latin (roman) de „agru” — semnificînd „pîrloagă”, „miriște”; el s-a păstrat pînă azi în numele a două sate, într-o serie de alte topice minore din hotarul unor localități, și în unele topice menționate documentar, dispărute astăzi.

Un topic interesant prin semnificațiile lui este **Ohaba**. În toponimia actuală a județului nu se mai păstrează. Este menționat însă documentar, ca localitate: **Ohaba** (1440), localizat de S. Marki pe locul actualului sat Temeșești (unde nu se păstrează nici un topic care să derive din acesta) și **Ohabița** (la 1596), lângă Căprioara (tot dispărut). Acest topic existent ca atare în secolele XV—XVI, și desigur anterior — este rar în comparație cu alte regiuni (Banat, Țara Hațegului). Termenul de „ohabă”¹⁵ derivă din latinescu „habitatio” sau „habitus”, cu sensul de „sat liber”. În acest fel, prin semnalarea topicului „Ohaba” (chiar ca topic dispărut) în județul Arad, se poate aduce un argument convingător în sprijinul romanității populației din această parte a țării, asemănător celorlalte regiuni (Banat, Oltenia, Țara Hațegului) cu

¹⁴ C. C. Giurescu, *Transilvania în istoria poporului român*, Editura științifică, 1967, p. 34.

¹⁵ A. Sacerdoțeanu, *Elemente de continuitate și unitate în istoria medievală a românilor*, în vol. „Unitate și continuitate în istoria poporului român”, București, 1968, p. 113; O. Răuț, V. Ioniță, *Studii și cercetări de istorie și toponimie*, Reșița, 1976, p. 26.

lului XV (1427) iar cătunul denumit „Măgura“ la 1510 (localizat pe Valea Troaşului, azi dispărut)¹², rezultă că cel puțin aceste două topice au o origine mai veche. Aceste topice au fost consemnate la vremea respectivă deoarece denumeau localități. Știind că numele de așezări apar mai târziu decât numele de locuri din apropiere (documentele reținând doar localitățile), se poate presupune cu deplină temei că multe dintre topicele de „măgură“ (poate toate) sînt mai vechi decât aceste localități.

Față de cele arătate mai sus, menționăm că topicele indoeuropene (Zarand, Siri, Bihor, poate Moma și Drocea) și principalele topice traco-dacice (Maris, Crisia, Gugu, Măgura, Curcubătă) nu se puteau păstra și transmite pînă astăzi dacă teritoriul respectiv nu ar fi fost populat și locuit în mod continuu din cele mai vechi timpuri. Erau suficiente doar cîteva decenii ca acest teritoriu să nu fi fost locuit pentru ca toponimele vechi să fi dispărut cu totul. Dar topicele respective s-au păstrat, denumind **unități geografice majore** (Zarand, Moma, Drocea, Bihor), **principalele riuri** (Mureș, Criș) și **o serie de forme de relief** (Gugu, Grui, Măgură), ceea ce demonstrează persistența și continuitatea istorică a populației autohtone, cea care a denumit și a păstrat apoi numele locurilor.

c) Topicele românești vechi

Aceste topice, care își au originea în fondul lingvistic românesc vechi — influențat foarte puțin de adausul slav — au o importanță istorică deosebită. Prin „topicele românești vechi“ înțelegem acele topice ce își au originea în limba populară vorbită de populația dacoromană (secolele IV—VII) iar apoi de populația românească de pe aceste locuri. În această categorie includem topicele formate în principal pînă la jumătatea mileniului nostru. Aceste topice sînt destul de numeroase, păstrîndu-se bine pînă în toponimia actuală. Dintre acestea, cităm următoarele toponime: Runc (și derivatele sale), Sărdin, Blidaru (și topicele derivate din el), apelativul de „sat“, Ohabă, Agriș, Mușă, Pleașă, Gorgan, Casa, Mălăiești, Burugă, Bîrnot, Bîrnină, Boian, Burnas, Codru, Golod (și derivatele), Orod, Cetate (și derivatele sale), Săliște, Sălaș.

Topicul **Runc** (și formele ce derivă din el), are la bază termenul latin „runcus“ și semnifică „loc defrișat în pădure“ (îl întîlnim la Brusturi, Sîrbi, Chisindia, Dezna, Troaș, Roșia Nouă, Pîrnești ș.a.). Dintre termenii similari mai menționăm: tîrsă, curătură, secătură, arșiță, identificați de asemenea pe teritoriul județului.

În secolul XV (1479) este amintită chiar o așezare cu numele de „Runcșor“¹³, care se păstrează în toponimie, denumind o vale (valea

¹² S. Marki, *Op. cit.* (harta).

¹³ C. Suciuc, *Dicționarul istoric al localităților din Transilvania*, E.A., vol. I—II, 1967—1968.

lul **Cetățeaua și valea Cetățelei** (la sud de Mădrigești, unde există și o îngrămădire de pietre mari aduse de „nezdraveni” — uriași, după spusele unor bătrâni din sat). În majoritatea cazurilor, în aceste locuri se găsesc fortificații („cetăți”) vizibile, cunoscute de mult timp (Vărădia, Beliu, Săvirșin, Bulci) sau descoperite recent (Clit, Vladimirescu, Cladova, Cuvin). Aceste cetăți sînt datate din feudalismul timpuriu (Cladova, Cuvin, Vladimirescu) sau au urme arheologice chiar mai vechi, din perioada dacilor (Clit, Vărădia, Săvirșin).

Toponimele ce însoțesc aceste fortificații sînt, în aceste condiții, sincrone sau imediat următoare construirii lor (pentru cele feudale) sau provenind din transmitere orală — ca localizare — pentru cele vechi, care nu au și construcții medievale. Un interes deosebit credem că ar prezenta acele locuri unde nu s-au identificat pînă în prezent urme arheologice (Mădrigești, Aciuța, Zugău, Pătîrș, și chiar „Cetatea cea Bătrînă” de lângă Curcubăta Șiriei), dar pe care toponimele respective le păstrează și le presupun. În ambele cazuri apare evidentă vechimea mare a acestor topice și filiera lor etimologică latino-românească („civitas” — „Cetate”).

Un număr de topice din fondul românesc vechi s-au transformat sau chiar au dispărut din toponimie (mai ales dacă s-a transformat, a fost tradus, sau a dispărut apelativul corespunzător din limbă). Identificarea, cunoașterea și localizarea lor ar prezenta un interes deosebit. Există, unele dificultăți în această reconstituire. Deja am citat anterior două topice (Ahtummonostora și Galodva) explicate în acest sens. La acestea, am adăuga topicele **Ferice** (fost sat lângă Mustești, păstrat în toponimie prin „valea Fericească”), **Tulnic**, **Barda** (fost sat, păstrînd în toponimie prin „La Bardă”), **Valea Mare** (fost sat lângă Slatina de Mureș), **Ulma** (de la „Ulmu”, denumind un sat în apropiere de Pîrnești), **Bruma** (rămas în toponimie ca „valea Brumii” și ca un cătun — Bruma — al satului Pîrnești), **Valea** (denumind satul Valea Mare de lângă Gurahonț), topicele provenite din radicalul **Capra** (Căpruța, Căprioara), și altele.

d) Toponimie de influență slavă

În legătură cu aceste topice menționăm că ele au fost introduse după conviețuirea româno-slavă, ca rezultat al îmbogățirii limbii române cu o serie de denumiri noi. De aceea, topicele de influență slavă (veche) sînt în fapt nume „romano-slave”¹⁹, adică aparțin limbii române. În acest sens, distincția față de categoria anterioară este dificil de făcut constituind din multe puncte de vedere un strat toponimic relativ unitar, definitivat în perioada secolelor XIV—XV. Este posibil ca unele topice să fi fost atribuite ca atare direct de populații slave.

Dintre topicele de influență slavă menționăm: **Laz** („pădure tăiată”, termen destul de larg răspîndit), **Poiana**, **Dumbrava** (și forma Dumbrăvița), **Zabran** („loc îngrădit”, regăsindu-se în numele unui sat — Ză-

¹⁹ În acest sens o foarte interesantă și reală explicație a genezei topicelor de influență slavă o întîlnim la E. Glück, *Op. cit.*, p. 103.

brani — și în părți de hotar la Șeitin, Petriș, Cued), **Grădiște** (cu înțelesul de „loc întărit”, denumind ca topic cartierul Grădiște, v. Grădiștei lângă Pătirș o parte de hotar la Chesinț și valea Grădiștii lângă satul N. Bălcescu), **Găvojdla** (ca nume atribuite unor sate), **Tirnova** („loc cu spini”), **Gai** (semnificând „pădure”), **Novosello** (vechea denumire a satului Neudorf), **Schela, Pırneava** (la Arad și Zăbrani), **Lipova** (însemnând „pădure de tei”, adică „teiuș”), **Lăpușnic** (vechea denumire a satului Labașinț), **Slatina** (nume de sate), **Toplița** (fost sat lângă Cărand), **Dezna, Rănușa** ș.a.

La aceste topice care își au originea în apelative (în majoritate dispărute ca apelativ din limbă), trebuie să adăugăm două „apelative-topice” cu o răspindire apreciabilă: **Săliște** (semnificând „vatră de sat”, cu formele derivate Seliște, Siliște), și **Sălaș** („loc locuit), ambele derivând de la radicalul slav „selo” — sat. La răspindirea topicului Săliște²⁰, mai adăugăm că el a existat și ca sat (la 1479), între Baia și Slatina de Mureș (de care amintește topicul „valea Siliștii”). Topicul „**Sălaș**” a fost localizat în diferite perioade istorice, în câteva locuri din județ (lângă Nădlac, lângă Felnac, spre Mănăștur, lângă satul Julița), iar mai târziu (secolele XVIII—XIX) a fost utilizat pentru a denumi „sălașele” agricole din Cîmpia Aradului.

e) Alte topice românești

Pentru multe topice este mai puțin importantă originea ci mai mult semnalarea lor ca atare, și existența într-o ahumită regiune. În acest sens vom semnala alte câteva topice ce își au originea în limba română (inclusiv provenite din findul slav adăugat), care au o semnificație geografică sau istorică, majoritatea atestate pînă în secolul XVII. Astfel, cităm următoarele toponime: **Basaraga** (azi parte de hotar la nord de Pecica), **Bizere** (sau forma Bistra), **Izvoru** (localități semnalate lângă Căprioara și la nord de Șoimoș), **Pătirș, Pietriș** (de unde a derivat și forma „Birchiș”), **Ba(l)ta, Bulci, Căpilna** (cetatea Căpilna, lângă Bonțești unde se păstrează și topicul „tîrgul de la Căpilna, și localitatea Căpilnaș), **Lespede** (numele vechiului sat de lângă Odvoș fiind păstrat de topicul „Dealul Lespedani”), **Tisa** (localitate dispărută, păstrată ca topic prin „Dealul Tisa”, lângă Pırnești), **Vinești** (cu semnificația de „vinăt” nu de „vin”, păstrat în toponimie prin „valea Vinești” și „valea Vinătății”), **Galșa** (sat actual lângă Șiria și fost sat lângă Temeșești, păstrat prin topicul „valea Galșa” semnificând „apă lină”), **Ivanița** (virf pe culmea Zarandului, amintit la 1440 și păstrat în această formă pînă astăzi), **Taut, Glogovăț, Doboca** (sau Dăbica, sat menționat în secolul XV lângă Căprioara), **Diboca** (lângă Șoimoș), **Bilhrad** (deal lângă Sebiș), **Birzava, Birzești** și **Birsa** (topice păstrat pînă azi), satul lui **Dragul** (amintit la 1464 lângă Buciuva-Șoimoș și la 1525 lângă Almaș), **Brătești** (lângă Săvirșin, la 1479, azi dispărut), **Bratosin** (fost sat, păstrat în toponimul „Dea-

²⁰ v. „Ziridava”, vol. X, 1978, p. 183.

lul Bratosinului" lângă Cuias), **Cremenoasa** (așezare la 1440, azi vale lângă Iosășel, de la „cremene“), **Finaț** (sat lângă Gurahonț la 1460, azi parte de hotar sub forma „finațe“ la multe localități) și majoritatea numelor actuale de sate Nădaș, Milova, Panușeni, Peștiș, Cicir, Mîndru-loc, Covăsînt, Cil, Bodești, Archiș, Țela, Buceava, Șecaș, Cuied, Văsoaia, Craiva, Buhani, Ostrov, Troaș, Pîrnești, Lupești, Corbești, Roșia, Se-caș, ș.a.

Numărul acestor topice este în realitate mult mai mare dar, ex-ceptînd-le pe cele ce sînt menționate documentar (cum este cazul celor de mai sus), există dificultăți în a stabili cînd au apărut ca atare. Unele topice pot fi contemporane cu cele de mai sus, altele mai noi (sau poate unele chiar mai vechi). În această categorie se includ cele mai multe topice de pe teritoriul județului Arad. Cităm în continuare cîteva dintre ele: După sat, Balta Bisericii, Vatra satului, Grădini, Vatra Jeii, Biseri-cuța (toate la Birchiș), La sat, Rit (Ususău), Dealul Țurcii, Dealul Sorbu-lui (Pătîrș), dealul Mare, pîriul Strîmcea (Dorgoș), Vad, Buciumet, Garvin, Odrița, Secină, (toate la Bruznic), Hoanca, Criva, Hodobana, dealul Cor-net, Pietrișu (la Păiușeni), Dragaia, Comarnic, Tarnița (la Petriș), Zăpo-die, Grohot, Scărișoara (la Dezna), Prisaca, Glimeea, Breaza, Pojorîta, Prislop (la Roșia Nouă), Strîmtura, Zănoagă, Zapoeze, Zoagă, Corlată, Zunalt (toate la Iosășel), Gurguleu, Cruntava, valea Zimbrului (la Să-vîrșin), Ravna, Vîrful Aria, vf. Glanului, dealul Ciucița, Cîmpu lat, Usuiag (pe culmea Munților Zarandului), precum și alte topice (hidronime, oro-nime, oiconime), deosebit de numeroase în hotarul unor sate (Zarand, Șiria, Covăsînt, Petriș, Baia, Pîrnești, Chisindia, Șilindia, Moneasa, Dezna, Pleșcuța, Curtici, Pecica, Cicir, Apateu, ș.a.). Lista lor este foarte lungă și nu o continuăm aici.

f) Toponimele cu substrat mitic

Această categorie de topice aparțin unor perioade diferite, înce-pînd din prima parte a mileniului I pînă în timpurile mai recente, fiind dificil de încadrat cronologic. Cele mai vechi și interesante topice au la bază radicalul „jidov“=urîș, termen răspîndit și în alte regiuni ale țării. Astfel, pe versantul vestic al Masivului Codru-Moma, sub culmea Pleșu-Izoiu există un deal denumit **Jidovina**, care domină regiunea pie-montană, între Groșeni și Dezna.

Locuitorii din zona Hășmaș—Archiș spun că pe acest deal ar exista o cetate subterană, foarte veche, construită de urîși.

În apropierea satului Baia există un pîriu ce poartă denumirea de **Jdovina** iar în vatra satului Văsoaia, o vale care se numește **Jigovița**. Acești „jidovi“ (urîși) sînt amintiți la sud de Mădrigești, sub poala Masivului Drocea în legătură cu transportul unor pietre de dimensiuni mari de către „nezdraveni“ (tot urîși) pe dealul Cetățeaua.

Dintre celelalte topice cu substrat mitic, mai amintim: **Smell** (pîriu afluent al Văii Zugăului, la est de Dezna), **Zmăoala** (topic la Rostoci),

Cap de drac (vîrf pe culmea Zarandului), **Troianu** (parte de hotar la Pietriș) și **Găina** (de care se leagă o serie de legende străvechi). Aceste topice ar face parte din „adstratul toponimiei mitice românești”.²¹

g) Toponime de origine maghiară, germană și slovacă

Ca rezultat al conviețuirii îndelungate cu populația autohtonă, pe teritoriul județului există și un număr însemnat de topice de origine maghiară, germană și slovacă. Topicele maghiare sînt răspîndite într-o serie de localități cum ar fi Pecica, Satu Nou, Peregu Mic, Olari, Șofronea, Iratoș, ș.a., cele de origine germană la Frumușeni, Sinmartin, Fintînele, Neudorf și cele de origine slovacă la Nădlac.

Topicele de origine **maghiară** au fost introduse în două perioade: prima perioadă se suprapune intervalului secolelor XII—XVI, și cuprinde o serie de nume de locuri (localități, mănăstiri), în cea mai mare parte dispărute pînă astăzi; a doua perioadă cuprinde secolele XVIII și XIX cînd, în jurul satelor cu populație maghiară au apărut o serie de topice noi.

Pentru topicele vechi (în mare parte dispărute) este dificil de stabilit astăzi în ce măsură reprezintă denumiri maghiare propriu-zise, traduceri ai unor termeni existenți anterior sau denumiri din alte limbi (în special denumiri slave) introduse prin limba maghiară.

În aceste condiții ne vom limita să menționăm doar o serie de astfel de topice.

O parte dintre topicele identificate în jurul Aradului au fost studiate și localizate²². Dintre acestea menționăm următoarele: **Şegh** (Şega de azi, cartier al Aradului), **Myloua** (spre Bujac, care poate fi interpretat și ca „Milova”), **Chemperlaça**, **Abad** (spre Gai), **Geled** (păstrat pînă azi în nord vestul Aradului sub forma „Ghilind”), **Esteuerd** (lîngă Mușeș, loc unde se transporta sarea), **Hudust** (Hodoș-Bodrog), **Abad**, **Fuc**, **Odot**; simpla lor lectură sugerează dificultățile de interpretare a originii și etimologiei acestora.

Pentru identificarea topicelor vechi o importanță deosebită o are lucrarea lui S. Marki și harta care o însoțește²³. Pe această hartă sînt figurate 275 de denumiri, desemnînd așezări menționate documentar. Dintre acestea, multe sînt denumiri **românești**, transcrise în fonetica maghiară, (exemplu, Ohaba, Temeșești, Brătești, Lespede, Groși, Vale Mare, Bruma, Vama, Balta neagră, Ulma ș.a.), altele au un substrat **slav** (Racz, Lippa, Calogheroț, Gabriloț, Sestarovci, ș.a.) iar altele pot fi denumiri **maghiare** propriu-zise; dintre denumirile de origine maghiară, le menționăm pe cele ce au în componere terminațiile „**telek**” (Boroskalmateleke, Csertelek, St. Miklostelke, ș.a.), „**falva**” (Kundafalva, Girotfalva), „**lak**” (Zadorlaka, Assonylaka), „**falu**” (Ellsöfalu, Kisfaluda), „**ker**” (Kisker), „**kut**” (Füzkut), „**haza**” (Tövisegyháza, ș.a.), precum și alte de-

²¹ R. Vulcănescu, *Toponimie mitică românească*, în volumul „Lucrările simpozionului de toponimie”, București, 1975, Institutul de geografie, p. 186—194.

²² Geza Kovách, *Op. cit.*, p. 121, ș.a.

²³ S. Marki, *Op. cit.*, harta de la începutul lucrării.

numiri simple (necompuse, ca cele de mai sus), cum ar fi: **Balványos** (îngă Mureș, spre Glogovăț), **Variaș**, **Csolt**, **Kecskés** (îngă Ghioroc, topic păstrat sub forma Checicheș, denumind un deal din apropiere), **Solymos** (Șoimoș), **Sebes** (îngă Bîrzava), **Vonuk** (pe teritoriul Aradului), ș.a.

Cele mai multe dintre aceste așezări au dispărut în perioada următoare (secolul XVII), păstrîndu-se ca atare doar în documente, sau — mai rar — chiar în toponimie.

Topicile maghiare noi, atribuite unor localități, părți de hotar, riuri (în secolele XVIII—XIX) se găsesc bine păstrate (și folosite ca atare de populația maghiară) în diferite comune ale județului. Cităm în continuare cîteva astfel de topic: Nyomás, Kiskeresztut, Kiskaparáș, Csaher, Kisgyep, Epres, Ujtelep (toate la Pecica), Szöllőföld, Vadaskert, Apakere, Szamártó (în hotarul localității Satu Nou, comuna Misca), Torony dülö, Hoszu dülö, Varga kut, Kenderföld, Alátka (la Olari), Herés, Hármás domb, Várdomb, Fertály, Csordakúti döllö (la Peregu Mic), Kis-Azsia, Ordögarok (la Adea), ș.a.

Topicile de origină **germană** au fost introduse începînd din secolul XVIII în localitățile colonizate cu populație germană. Dintre aceste topic, cităm următoarele: Stokbrun, Guttvil, Schantzberg (la Frumușeni), Guläbrunnen, Eichenwald (la Vladimirescu), Schwartzwald, Vols-trich, Hutung, Gutril (la Zăbrani), Kleine wiese, Neusankt, Mittelquend, Grosse wiese (la Sînmartin), ș.a.

Dintre topicile **slovice** amintim: Staré vinice („Viile Vechi”, cartier), Bagonea-Porta, Chabada-Porta (cartiere la Nădlac).

În majoritatea cazurilor acestor topic au și cîte un corespondent în limba română, circulînd ca atare în paralel. Trebuie să mai observăm că unele topic românești au în compoziția lor termeni ce provin din limba maghiară (acestea nu sînt așadar topic de origine maghiară, ci topic românești ce se referă la termeni proveniți din limba maghiară ce au intrat în limba română). Dintre acestea, menționăm cîteva: nimaș, ier, cutoș, megieș ș.a.

h) Alte topic

În fondul toponimic identificat pînă în prezent există un număr de topic cărora nu li se poate preciza cu certitudine originea, etimologia și apartenența la vreun strat toponimic.

Astfel, îngă Archiș este un deal andezitic proeminent denumit **Usumal** (sau Husumal); menționăm doar asemănare cu usu-iag (din Munții Zarandului) și usu-său (sat), la care se adaugă terminația din substratul dacic „mal”. Din apropierea cetății Șiriei izvorăște o vale ce trece apoi prin localitatea Șiria și poartă numele — singular în județ, și după cîte știm și în țară — de „valea **Maira**”. Mai menționăm în acest sens **Zimtocea** (parte de hotar la Somoșcheș), **Barhan** și **Oblog** (la Bruznic), **Duplea**, **Oarsa** (Chisindia), dealul **Izat** valea **Aranca** și toponimul **Sinai** (denumind un loc între Vinga și Mănăștur).

Ca amintire a trecerii pecenegilor, par a se fi păstrat topicele de „**Beseniod**” (localitate dispărută, situată la sud de Pecica, peste Mureș), și **Beșineu** (parte de hotar la sud de satul Zarand).

Topice turcești nu s-au păstrat, deși influența îndelungată a turcilor (aproape un secol și jumătate) ar fi presupus aceasta. Totuși câteva topice amintesc de prezenta turcilor: **Beg-Bunar** (Fîntîna beilului) lângă Șiria și **Fintina turcului** (Turkei-brun) lângă Frumușeni.

Concluzii

Din analiza fondului toponimic, a genezei, originii, stratificării toponimice și unde a fost posibil a etimologiei, se pot desprinde o serie de concluzii deosebit de importante și interesante.

(1) O primă constatare generală este aceea că fondul toponimic este deosebit de bogat și variat, sintetizînd sub forma „numelor de locuri” relațiile complexe stabilite între societatea omenească și mediul ei de viață, în condițiile utilizării și valorificării acestuia în diferite perioade.

(2) Se poate observa că majoritatea toponimelor simple (formate dintr-un singur cuvînt) își au originea în apelative (nume comune), păstrate sau nu pînă astăzi în limba vorbită, iar o parte mai redusă în antroponime (nume de persoane), în timp ce toponimele compuse (formate din două sau mai multe cuvinte), își au originea în proporție comparabilă în antroponime și apelative.

(3) Din fondul toponimic cele mai numeroase sînt topicele ce denumesc morfologia terenului (oronime), apoi oiconimele (îndeosebi nume de așezări și topice pentru utilizarea terenului), urmate de hidronime și hyleonime (în sens larg, inclusiv utilizarea pădurii).

(4) Numărul de toponime pe unitatea de suprafață este mai mare în regiunile de munți (Zarand și Codru Moma) decît în dealuri și cîmpii și, în ambele situații, sînt dependente direct de vechimea și intensitatea locuirii teritoriului.

(5) Deși toponimia este repartizată în general relativ uniform pe întreaga suprafață a județului, se poate remarca existența unor „vetre toponimice” care concentrează o serie de topice foarte vechi.

(6) Toponimele identificate aparțin următoarelor straturi toponimice (care le delimitează astfel și originea și vechimea): substratul pre-indoeuropean și indoeuropean; substratul toponimic traco-dacic; stratul de toponime românești vechi (fără influență slavă pregnantă); stratul de topice de origine slavă; toponimele de origine mitică; adstratul de topice de origine maghiară, germană, slovacă, ș.a.

(7) Stratificarea și originea topicelor demonstrează în mod convingător locuirea străveche și continuă a teritoriului de populația autohtonă (traco-dacică, romană, daco-romană, românească) la care s-a adăugat, în anumite perioade istorice și alte populații.

(8) Inventarierea și cercetarea întregului fond toponimic al județului, realizată sub toate aspectele (istoric, geografic, lingvistic, etc.), ar permite o mai bună înțelegere a realităților social-istorice complexe din diferite perioade și ar aduce elemente noi în explicarea multiplelor relații dintre societatea omenească și mediul ei de viață.

De aceea, continuarea inventarierii și investigării toponimiei județului se înscrie ca o activitate de cercetare concretă de o însemnătate deosebită, care reprezintă totodată și o datorie patriotică.

LA TOPONYMIE GÉOGRAPHIQUE TÉMOIGNAGE DES LOCALITÉS
TRÈS ANCIENNES ET PERMANENTES DU TERRITOIRE
DU DÉPARTAMENT ARAD

(Résumé)

L'étude met en évidence l'image complète du riche fond toponymique du département Arad et permet une compréhension plus exacte des relations entre la société humaine et son milieu de vie, matérialisées sous la forme des noms propres des endroits.

CONSIDERAȚII PRIVIND IZVOARELE ISTORICE SCRISE REFERITOARE LA DUCATUL LUI AHTUM.

(prima jumătate a secolului al XI-lea)

EUGEN GLÜCK

Cercetările întreprinse în vederea stabilirii vechimii municipiului Arad, au subliniat importanța izvoarelor scrise referitoare la secolul al XI-lea, care ne oferă date veridice în vederea elucidării acestui secol, pînă nu demult atît de puțin cunoscut.

În stadiul actual al cercetărilor, întreprinse în țară și peste hotare, s-a confirmat teza potrivit căreia cel mai important izvor scris cu privire la această perioadă a istoriei arădene este legenda sfîntului Gerard. Această lucrare hagiografică a fost destinată la vremea ei, să preamărească activitatea misionară și martiriul unui episcop canonizat al bisericii creștine occidentale, a cărui dieceză se întindea pe Mureșul inferior. Tocmai aceste realități subliniază importanța izvorului, deoarece evenimentele descrise în el, sînt puse într-un larg context istoric, care se derulează în mare parte pe teritoriul locuit în principal de populația românească băștinașă¹.

În ultima vreme au devenit cunoscute istoriografiei noastre, operele proprii ale episcopului Gerard, a căror paternitate este incontestabilă. Trebuie să amintim în primul rînd, lucrarea lui scrisă în jurul anului 1046, citată sub denumirea prescurtată de „Deliberație”². Această lucrare cu profil teologic-filozofic, conține și o serie de referiri cu caracter istoric.

Cercetătorului francez H. Baré îi revine meritul de a fi reconstituit unele fragmente din opera „Marială” a lui Gerard.³ Această lucrare omagială închinată Fecioarei Maria, a intrat recent în circuitul nostru științific. Ea are o importanță pentru coroborarea informațiilor furnizate de legenda sfîntului Gerard.

Un alt izvor narativ al acestei perioade este textul lui Mahmud Terdzüman, care de fapt este traducerea, respectiv prelucrarea unei cronicî scrise inițial în limba latină, transpusă în limba turcă, originalul fiind capturat de otomani în secolul al XVI-lea. Acest material derivă

¹ Eugen Glück, *Contribuții cu privire la istoria părților arădene în epoca ducatului lui Ahtum*, în „Ziridava”, vol. VI, Arad, 1976, p. 89 și urm.

² Bayerische Staats-Bibliothek, Munchen, Clm. 6211.

³ H. Barré, *L'oeuvre Mariale de Saint Gérard de Csanád*, Marianum (Roma), anul 25 (1963), p. 262—96.

în ultimă instanță, dintr-o cronică sau alt product literar, care a preamărit faptele de arme al ducelui Ahtum⁴.

Un alt material sesizat în ultima vreme este o predică a călugărului franciscan Oswaldus de Laska, tipărită la Haga în anul 1499, care conține o scurtă referire cu privire la ducatul lui Ahtum⁵.

În sfârșit, trebuie să menționăm și faptul că lucrarea lui Anonymus la rîndul ei, conține precizări lapidare, dar extrem de important privind această epocă.

Dintre aceste izvoare legenda sfîntului Gerard și mai ales cronica lui Anonymus au fost cunoscute și apreciate de istoriografia română, începînd cu cronicarii Nicolae Stoica de Hașeg și Ioan Monorai, care au făcut expuneri ample asupra istoriei crișene și bănățene. Trebuie să menționăm și faptul că protagoniștii școlii ardelene, în special Gheorghe Șincai, au folosit din plin informațiile acestor izvoare⁶.

Bibliografia lucrărilor care au valorificat sursele amintite, atît în istoriografia românească, cît și în cea de peste hotare, este foarte întinsă. Ultimele concluzii în acest sens au fost trase de academicianul Ștefan Pascu în cunoscuta sa lucrare „Voievodatul Transilvaniei” vol. I (ambele ediții).

Aceste aprecieri științifice au constituit un îndreptar prețios în cursul cercetărilor noastre.

În acest sens, atenția cea mai mare a fost acordată legendei sfîntului Gerard, plecînd de la necesitatea lărgirii informațiilor privind biografia eroului principal, deoarece ele joacă un rol însemnat în stabilirea valorii probatorii a legendei. Pe de altă parte, datele amintite pot da un răspuns mai clar asupra poziției pe care a adoptat-o acest italian, ajuns pe meleagurile noastre, într-o serie de probleme cu care a fost confruntat.

Cercetările noastre făcute atît în țară cît și în străinătate au dus la surprinzătoarea concluzie că izvorul principal privind originea, copilăria și tinerețea lui este legenda, în special cea mare care-i poartă numele.

Toate formele și variantele legendei sfîntului Gerard, cunoscute de noi, sînt unanime în constatarea faptului că se trăgea dintr-o familie venețiană⁷. Aceste realități sînt confirmate și de unele cronici medie-

⁴ Szegefű L., *Az Ajtonymonda (Legenda lui Ahtum)*, în „Acta Universitatis Szegediensis” de Attila József nominatae, Acta historica, Tom. 40, Szeged, 1972, p. 4—5.

⁵ Oswaldus de Laska, *Sermones de sanctis perutiles a quondam fratre hungaro Ordinis-Minorum de Observantia compostati. „Biga Salutis” intitulati feliciter incipiunt.*, Hagenau, 1499, Sermo LXXVI.

⁶ Damaschin Mioc, Nicolae Stoica de Hașeg, *Cronica Banatului*, București 1969; Ed. I. Găvănescu. *Ioan Monorai*, Arad, 1938.

⁷ *Gerhardus Natione Venetus de civitate Venetiensis natus*, în „Scriptores Rerum Hungaricarum”, vol. II, Budapest, 1938, p. 480 (în continuare SRH). Cităm legenda mare din această lucrare deși textul ei este tardiv și mai puțin precis, acolo unde acest lucru nu alterează esențialul, deoarece este în general accesibil cercetătorilor.

Per ... Venetos parentes sortitus „Cf. legenda minor”, *Ibidem*, p. 47.

vale. Așa zisa „Chronicon Dubnicense”, compilată în secolul al XV-lea, subliniază proveniența lui venețiană.

În schimb, cronica lui Simion de Kéza (1282—1285) fără să facă referiri la Veneția, vorbește de venirea lui din nord-estul Italiei.

Anul lui de naștere a fost stabilit doar cu aproximație.

Recent, cercetătorul H. Barré, a fixat ziua de 23 aprilie 977⁸. Guido Casoni, în cartea lui publicată la Veneția în 1598, stabilise anul 986⁹. Această dată din urmă, este relativ cea mai răspândită în literatura de specialitate.

Legenda sfântului Gerard nu ne oferă date precise nici în privința părinților săi. Ea precizează doar faptul că micul Gheorghe adoptase în călugărie numele de Gerard, după tatăl său răposat.

Mai târziu, au apărut informații, potrivit cărora el ar proveni din familia aristocratică Sagredo.

De fapt, această familie apare documentar abia în a doua jumătate a secolului XII-lea, fără să se știe precis în ce condiții a fost încorporată în patriciatul venețian. Manuscrisul „Istoria familiilor nobiliare venețiene” ca și alte izvoare, susțin că această familie provine de la Sebenico (azi Sibenik, R.S.F. Jugoslavia) și că începând cu anul 1297 reprezentanții săi au făcut parte din „Marele Consiliu”¹⁰. După alte informații, familia Sagredo s-ar fi mutat în orașul lagunelor din Aquileea¹¹.

Potrivit tradiției, mama lui se numea Catarina Solomon, provenită din Torcello, oraș situat la nord-est de centrul Veneției¹².

În tot cazul, nu există dovezi care să ateste descendența episcopului Gerard din familia Sagredo. Mai mult, este neîndoios că această teză a fost răspândită odată cu ascensiunea familiei Sagredo, în viața publică venețiană. Astfel Bernardo Sagredo, mai întâi procurator al republicii Sf. Marcu, în secolul al XVI-lea ocupă și înalte funcții militare¹³. Guido Casoni ne caracterizează „casa de Sagredo”, drept „pepinieră a oamenilor mari”. Cele mai înalte trepte ale ierarhiei politice venețiene, a urcat Nicolo Sagredo, mai întâi podesta la Padova, apoi ambasador și în sfârșit doge (1675—1676), șeful statului. La fel, putem

⁸ H. Barré, *Op. cit.*, p. 264.

⁹ Guido Casoni, *Vita del glorioso Santo Gerardo Sagredo. No bile Venetiano...*, Venezia, 1598 (Cartea existentă la Biblioteca Universitară din Padova nu este paginală).

¹⁰ Istituto per la storia della società e dello stato Veneziano”, (Fundatia Cini. Venezia), Microfilmoteca, Fond Foscari, cod. 6565 rol. 7 S.

¹¹ Florio Bánfi, *Vita di S. Gerardo da Venezia nel codice 1622 della Biblioteca Universitaria di Padova*, Benedictina, vol. III—IV, (1948), p. 263.

¹² Istituto per la storia della società e dello stato veneziano” (Fundatia Cini, Veneția) Microfilmoteca fond. Foscari cod. 6565 rol. 7; S. Cicogna Emanuelle Antonio, *Delle incrizioni veneziane* V. Venezia 1842, p. 159. G. Musolino, A. Niero, S. Tramontin, *Sancti et Beati veneziani: Quaranta proflili*, Venezia 1963, p. 117.

¹³ Museo Civico Correr Venezia M.S.S., nr. 3757.

menționa faptul că între 1678—1688 Alvisè Sagredo ocupase scaunul patriarhal de la Veneția¹⁴.

Pentru prima dată, proveniența sfântului de mai târziu din familia Sagredo, se atestă doar în anul 1516, odată cu apariția unei noi ediții a catalogului sfinților compilată de episcopul Petrus de Natalibus (+1400). Ediția din 1504 nu cunoaște încă această descendență, care a fost inserată în amintirea imprimat de editorul din 1516. Ediția următoare din 1519, păstrează în continuare această informație¹⁵. În consecință, trebuie să subliniem faptul că nu corespunde realității, informația unor autori care au susținut, începînd cu venețianul E. A. Cicogna că descendența episcopului Gerard din familia Sagredo ar fi fost ticluită de călugărul benedictin Arnoldus Wion, autorul unei biografii al acestuia, publicată tot în orașul lagunelor în anul 1597¹⁶.

Tot același izvor hagiografic, ne informează că la vârsta de 5 ani, Gerard a fost destinat călugăriei, intrînd în mănăstirea benedictină San Giorgio în Isola, denumită mai târziu San-Giorgio Maggiore, fondată în 982 de Giovanni Morossini, ginerele fostului doge Pietro I Orseolo, care a fost nevoit să părăsească puterea din cauza nemulțumirii maselor, călugărîndu-se în Franța¹⁷.

Această mănăstire, care adoptase reforma de la Cluny, fusese pînă în anul 1012 sub conducerea întemeietorului său, cînd îi succedase priorul Guglielmo. Funcția acestuia din încrederea comunității, s-a încredințat tînărului Gerard¹⁸.

După o scurtă activitate la mănăstire, el a fost trimis, — potrivit legendei — la Bologna, pentru a studia „cele șapte arte liberale”¹⁹.

Ipoteza formulată recent de unii cercetători potrivit căreia el ar fi continuat studiile și în alte părți, mai ales în Franța, poate chiar la

¹⁴ Peter Burke, *Venice and Amsterdam. Study of seventeenth century elites*, London, 1974, p. 23, 30, 62, 71, 72 Gaetano Cozzi, *Il doge Nicolo Cantarini Ricerche sur patriziato veneziano ogli inizi del seicento*, Venezia—Roma, (1958), 49, 57, 103, 145, 297; Giambussi Francesco, *Nel asonzione del serenissimo Nicolo Sagredo al principato di Venezia, oratione per nome dello studie di Padova. Venezia, 1675*, Il Patriarcato di Venezia, 1974, p. 40.

¹⁵ Exemplarele diferitelor ediții ale lucrării intitulate: Natali Pietro, *Catalogus Sanctorum e gestorum eorum* — au fost confruntate, la Biblioteca Apostolică din Vatican, în ediția din 1516, p. 94—100 (III) apare „Domo Sagredo”.

¹⁶ E. A. Cicogna, *Op. cit.*, p. 117.

¹⁷ S. Giorgio Maggiore — Documenti II (982—1159), Venezia, 1968, ed. Luigi Lafranchi, p. 15—35; Ravegnani Giorgio, *La Biblioteche del Monastero di San Giorgio Maggiore*, Firenze, 1976, p. 11; Museo Civico Correr, Venezia, Cod. Gradenigo-Dolfín, 110 (104), sec. XVII, (1693) passim.

¹⁸ E. Pasztor, *Gerardo Vescovo di Csanád*, „Biblioteca Sanctorum”, vol. IV., Istituto Giovanni XXIII de la Pontificia Università Lateranense, Roma, 1965, p. 184—185; Gino Damerini, *L'isola e il coenobio di San-Giorgio Maggiore*, Venezia, 1956, p. 14—16. (Conține și date vizibil eronate); *Dom Schmitz Philibert, Histoire de L'Ordre de Saint-Benoit*, Tome I., (ed. II), f. 1, 1948, p. 260.)

¹⁹ În original: *In scientus granatice, phylosophie, musice et decreti omnique liberalium scientiarum artibus*” cf. SRH, p. 483.

Cluny, își găsește confirmarea în relatările proprii ale episcopului de mai târziu, care pomenește de sejurul său în această țară²⁰.

De altfel, în „Deliberatio” cu o anumită emfază, proprie epocii în care a trăit, autorul arată că a citit și călătorit mult, studiind în Spania, Britania, Scoția și Irlanda. Studiile sale întinse sînt subliniate și în lucrarea profesorului Iulius Simone Siculus, editată la Roma în 1519²¹. Oricare ar fi simburile de adevăr în această problemă, rămîne un fapt hotărît că Gerard avea studii profunde, fapt dovedit și de lucrările sale proprii.

După moartea abatelui Guglielmo, Gerard, care se întoarce la Veneția, este ales pe la 1021 conducător al mănăstirii San-Giorgio Maggiore. E. A. Cicogna referindu-se la o mențiune a lui Arnoldus Wion, invocă în sprijinul acestui fapt, existența unui registru contemporan care ar fi consemnat actul alegerii²². Din păcate, cercetările noastre efectuate la Veneția, la mănăstirea amintită, nu au avut darul să ducă la cunoașterea acestui registru. De altfel, întreaga arhivă veche a mănăstirii, azi este pierdută. Dacă datele sus arătate pot fi extrase din legenda sfîntului Gerard și coroborate într-un fel cu textul lucrării „Deliberatio”, trebuie să considerăm lipsită de temei teza potrivit căreia episcopul fusese canonic al bazilicii patriarhale San-Marco din Veneția. În acest caz, s-a produs o confuzie între termenul de „canonic”, cu cel de „monahi canonici” cum se numeau viețuitorii de la San-Giorgio Maggiore²³. La fel, trebuie să combatem și păreriile, adesea extremiste, care merg pînă acolo că pun la îndoială informațiile fundamentale ale legendei. Un caz caracteristic, prezintă profesorul I. Leclercq, care, pe cale pur speculativă, a formulat unele teze și refuză episcopului Gerard, chiar și calitatea de călugăr²⁴.

Activitatea venețiană a lui Gerard a fost și de această dată de scurtă durată, depunînd funcția și părăsind însăși orașul lagunelor. Această hotărîre are o repercusiune directă și decisivă asupra vieții sale ulterioare.

Cercetătorii acestei probleme în general, s-au grupat — potrivit informațiilor noastre — în trei grupe: primii, cei mai vechi, au crezut pe cuvînt informația furnizată de legendă, potrivit căreia, el a vrut să plece în Țara Sfîntă ca pelerin și să studieze acolo lucrările sfîntului Ieronim. Nu încapе îndoială că această motivație, a putut fi justificarea

²⁰ Bathyan Ignatius comitis de, *Sancti Gerardi episcopi Chanadiensis scripta et acta hactenus inedita cum serie episcoporum Chanadiensium*, Albo-Carolina, 1790, p. 256 (Cităm lucrarea „Deliberatio” din această ediție ținînd cont de manuscrisul original de la München, cunoscut nouă prin intermediul unui microfilm.) Szegfű Laszló, *Gellért marosi püspök*. (Gerard episcop de pe Mureș), „Valóság” (Realitatea), anul 17, nr. 2, februarie, 1976, p. 91.

²¹ Iulii Simoni Siculi, *Divus Gérardus episcopus et martyr*, Roma, 1519, p. 219; vezi și Jean Leclercq, *Saint Gérard de Csanad et le monachisme*, „Studia monastica”, Abadia de Montserrat, vol. 13, (1974), p. 28.

²² E. A. Cicogna, *Op. cit.*, vol. IV, p. 245—6; Flaminio Cornelio, *Ecclesiae Venetiae*, Venezia. 1749, vol. VIII, p. 85.

²³ *Ibidem*, p. 86.

²⁴ I. Leclercq, *Op. cit.*, p. 13.

demisiei și plecării sale, indiferent dacă a părăsit totodată și Italia, sau a făcut o escală într-o mănăstire din Istria (Rosaccio), fapt relatat de cronica lui Simion de Kéza²⁵.

Recent, un cercetător italian, a emis ipoteza că plecarea lui Gerard și mai ales punerea lui în serviciul regelui Ștefan I, ar fi fost și un act politic, care servea interesele Veneției, în plină ascensiune, mai ales în perspectiva instalării lui Petru Orseolo ca rege al Ungariei (1038—1041; 1044—1046)²⁶.

În realitate, mult mai plauzibilă este ipoteza, care-l consideră pe Gerard oponent al politicii dogelui Ottone II Orseolo (1009—1026). Acesta acaparase din nou puterea civilă, dedublând de distribuirea funcțiilor bisericești membrilor familiei sale. Călugărul, crescut și educat în spiritul de la Cluny, nu putea să accepte aceste stări detestabile de întreaga mișcare reformistă în biserică și mai ales încercarea dogelui de a deveni un fel de despot, transformând funcția supremă de stat electivă, într-una ereditară. Este neîndoios, că aceste principii îl vor călăuzi și ca episcop, fiind oponent al regelui ungar Petru Orseolo, nepotul lui Ștefan I.

La această ipoteză s-ar mai putea adăuga și informația oferită de A. Wion, potrivit căreia Gerard avea legături de rudenie cu dogele Pietro Cantrantigo (1026—1031), conducătorul opoziției față de familia Orseolo²⁷.

Indiferent care au fost mobilele hotărârilor sale, la capătul drumului său a ajuns la curtea regelui ungar Ștefan I la cca 1023.

Impresionat de cultura, predicile și capacitatea lui Gerard el sesizează faptul că noul venit este o personalitate indicată pentru proiectatul scaun episcopal al Mureșanei, care urma să ia ființă îndată ce ducatul lui Ahtum va fi cucerit.

Ducatul românesc al lui Ahtum, era un teritoriu pe care biserica creștină răsăriteană se organizase cu secole în urmă. Gerard venea din Veneția, situată la întretăierea Occidentului și a Orientului, cu cunoașterea realităților economice, sociale și religioase ale ambelor lumi, fiind prin formația lui adeptul unei acțiuni, militante misionare²⁸. Regele, deși era înrudit cu familia Orseolo, a făcut abstracție de poziția anterioară a lui Gerard, întrucât îi lipseau cadrele capabile să organizeze structurile bisericii creștine occidentale în formare.

Evenimentele care au urmat anului 1023 sînt mai bine cunoscute. „Legenda sfîntului Gerard”, pomenește de faptul că ar fi fost o vreme dascăl al tînărului prinț Emeric, fiul regelui. Această informație, foarte îndoielnică, neconfirmată de nici un alt izvor, dacă totuși este adevă-

²⁵ Gr. Biasutti, *Il proprium sanctorum aquileiese et udinese et le sue variazioni*, Udine, 1961, p. 60.

²⁶ G. Damerini, *Op. cit.*, p. 14—16

²⁷ László Szegfű, *La missione politica ed ideologica di San Gerardo in Ungheria*, in vol. „Venezia e Ungheria nel Rinascimento”, Firenze, 1973, p. 29—31.

²⁸ Nicolae Iorga, *Cinci conferințe despre Veneția*, Vălenii de Munte, 1926, passim.

rată, putea să se refere doar la o perioadă foarte scurtă²⁹. Gerard se retrage apoi în munții Transdanubiei la Bél (Bakonybél), unde a petrecut un număr de șapte ani ca sihastru. Cert este că în 1030, potrivit mărturiei anelilor de la Pojon (Bratislava) este hirotonit episcop, ceea ce corespunde cu sfârșitul retragerii sale.

După tragicul deznodământ al războiului condus de Ahtum (1028) el trece la o vastă activitate de organizare a diecezei de pe Mureș, cu ajutorul călugărilor benedictini, care sînt concentrați aici din diferite mănăstiri (1030—1046).

În ultimii ani ai vieții sale participă din plin la frământările politice ale vremii, ca oponent al regilor Pietro Orseolo și Aba Samuel (1038—1046), considerîndu-i tirani. El încetează din viață la 24 septembrie 1046, fiind asasinat de păgînii răsculați la Buda. Considerat ca martir și sfînt, încă de la mijlocul secolului al XI-lea, în anul 1083 este canonizat și oficial.

*

* *

Cercetările de pînă acum au căutat să elucideze problema variantelor legendei Sfîntului Gerard, ajungîndu-se la lărgirea informațiilor de care dispunem.

Potrivit cercetărilor, legenda sfîntului Gerard, s-a păstrat în trei forme: 1) Legenda oglindită în imagini. 2) Legenda mică (legenda minor); 3) Legenda mare (legenda maior).

Legenda oglindită în imagini se păstrează într-un singur exemplar la Biblioteca Apostolică din Vatican³⁰. Acest material cuprinde opt tablouri colorate, care sînt repartizate în două grupaje de cîte 4 imagini. Ele sînt însoțite de cîte un text scurt și numerotate de la I la VIII. Tematic, ele reprezintă viața sfîntului desfășurată după părăsirea Italiei: prezentarea la regele Ștefan I (I), viața în sihăstrie (II), ridicarea lui Gerard la treapta de episcop (III). Prima imagine care se referă nemijlocit la teritoriul patriei noastre este ce-a de-a IV-a, care surprinde o predică adresată poporului. Imaginea a V-a arată un moment din răscoala păgînilor condusă de Vata. Imaginea a VI-a reprezintă martiriul episcopului, iar a VII-a și a VIII-a se referă la transportarea cadavrului său la Cenad și înmormîntarea acestuia.

Judecînd după costumația figurilor și chiar din decorurile scenelor, se poate deduce că este vorba de lucrarea unui meșter anonim italian, care a redat tablourile îmbrăcînd personajele sale în costumația medievală din peninsula Apenină. În legătură cu originea acestui material, pînă în prezent s-au emis mai multe păreri. Una dintre acestea susține că de fapt codexul iconografic amintit, redă evenimentele

²⁹ Györfy Gy., *István Király és műve* (Regele Ștefan și Opera lui), Budapest, 1977, p. 370, Bánfi S. F., *Op. cit.*, p. 266 și urm.

³⁰ „Biblioteca Apostolica Vaticana”, Codex Vat. Lat. 8541, ff. 68, r. 69 v.

potrivit legendei mici, folosind prelucrarea lui. Iacobus de Voragine care a înserat în manuscrisul său un material de acest fel³¹.

În urma cercetării originalului, analiza imaginilor și confruntarea lor cu textul legendei mici, s-a putut formula concluzia potrivit căreia miniatorul în nici un caz nu s-a putut inspira numai din acesta. El s-a folosit fie de un exemplar al legendei mari, fie de un alt text larg și mai explicit decât legenda mică. În acest sens, considerăm a fi un argument decisiv existența celei de a VII-a imagini, care ne prezintă transportarea cadavrului la Cenad, în care trase de vite, fără nici o dirijare. Ori, un asemenea pasaj, nu există în legenda mică, ci doar în legenda mare³².

În ceea ce privește datarea materialului, ni se pare pe baza unor comparații, că ea este contemporană primelor exemplare din legenda mare cunoscută de pe sol italian, deci perioada anilor 1420—1450³³. Această afirmație se întâlnește la numitor comun cu părerea recentă (1977), formulată de istoricul de artă Răzvan Theodorescu, care a emis ideea, pe baza decorurilor ce încadrează imaginile, că acesta ar fi mai degrabă produsul Renașterii din secolul al XV-lea și chiar mai spre sfârșitul acestuia.

Aceste concluzii întăresc informațiile noastre privind răspîndirea în Italia a primelor exemplare ale legendei mari a sfântului Gerard, mai exacte decât celelalte texte cunoscute.

Legat de această problemă, trebuie să menționăm că există în iconografia bisericii occidentale, un număr apreciabil de tablouri și statui de proveniență tîrzie, începînd cu secolul al XV-lea, care privesc viața episcopului Gerard. Cercetarea unor lucrări de acest fel la monumentul național San-Giustina din Padova, la biserica San-Giorgio Maggiore (Veneția) etc. precum și materialul informațional, oferit de lucrările de sinteză în acest sens, ne-a condus la concluzia că ele nu reprezintă informații importante pentru istoria patriei noastre³⁴. Ilustrațiile din cartea lui Arnoldus Wion (1597), în speță portretul eroului principal, preluat și de Guido Casoni (1598), nu au putut fi calificate decât ca materiale iconografice tîrzii³⁵.

³¹ Luksics László, *Szent László király ismeretlen legendája. Írta és a Vat. Lat. N. 8541 szent Imre, szent Gellért és szent László Képeivel és szt. Lászlóról a XIII. század végén tartott két, szentbeszéd szövegével együtt kiadta...* (Legenda necunoscută a sfîntului rege Ladislau. A redactat și a editat din Vat. Lat. nr. 8541 împreună cu imaginile sf. Emeric, sf. Gerard și sf. Ladislau și cu textul a două predici ținute despre sf. Ladislau la sfîrșitul sec. al XIII-lea), Budapest, 1930, f. 5—17.

³² „S.R.H.”, II, p. 504.

³³ Vezi concluziile din acest studiu.

³⁴ Réau Louis, *Iconographie de l'art cretien*, Tome II, *Iconographie des Saints*, II, G.—Q, Paris, 1958, p. 579; „Lexicon der christlichen iconographie”, vol. 6. Ed. Herder, Rom-Freiburg, Basel, Wien, 1974, p. 397; Bánfi Florio, *Ricordi ungheresi in Italia*, Roma, 1942, passim.

³⁵ G. Casoni, *Op. cit.*, Wion Arnoldus, *Sancti Gerardi Sagredo vita ex. antiquissimis autenticis manuscriptis etiamtum excusis codicibus optima fide collecta et. annotatinibus illustrata per A.W. accessere preterea quam pluriuni que tanc latine quam italice de Iodem Sancto martyre memoriam — scriptis posteritatis reliquere*, Venezia, 1597.

Textul denumit „Legenda minor“ ni s-a păstrat în mai multe variante³⁶. Dintre acestea menționăm următoarele:

1) „Passio Beatissimi Gerardi“ se găsește în posesia Bibliotecii Naționale „Marciana“ din Veneția³⁷. Acest text, considerat în general de a fi secolul al XII-lea, a servit la publicarea ediției critice din 1938³⁸. În stadiul actual al cercetărilor se poate concluce că acest text este cel mai complet și autentic dintre toate exemplarele legendei mici, deși nici una dintre ele nu omite vreo informație esențială din punct de vedere istoric.

2) „De Sancto Gerardo in Legendae Sanctorum Regni Hungariae in Lombardica Historia non contentae“, a servit la publicarea textelor, tipărite la Strasbourg (1486) și Veneția (1498, 1512). Tot acest text a fost folosit la ediția de la Cracovia (1511), lucrarea tipărindu-se cu titlul eronat „Vita Beatissimi Stanislai“. În urma obținerii unui microfilm de pe acest imprimat rarissim de la „Biblioteca Jagellonilor“ din Cracovia s-a putut constata că varianta este o formă a legendei mici a sfântului Gerard. Confruntind textul de la Biblioteca „Marciana“ din Veneția, s-a putut trage concluzia că în unele locuri textul de la Cracovia este mai clar și mai complet, în schimb, două pasaje, de fapt neesențiale, lipsesc din ea³⁹. De asemenea există mai multe formulări deosebite față de cel venețian. Această situație ne determină ca în cursul cercetărilor viitoare să comparăm toate aceste texte, pentru a putea stabili unde avea de-a face cu intervenția editorului și să confruntăm materialele tipărite cu manuscrisele lui Iacobus de Voragine, care se găsește în posesia Bibliotecii Universitare din Padova⁴⁰.

3) Un exemplar al Legendei mici a sfântului Gerard, îl deține biblioteca „Mazarin“ din Paris, unde a ajuns de la biblioteca mănăstirii călugărilor premonstratensi de la Korsendonk. Acest material de altfel a fost editat de către bolandistul I. Stilling. Textul provenit de la Korsendonk prezintă anumite deosebiri față de textul marcian, care este ceva mai complet decât primul⁴¹.

4) Biblioteca Universitară „Alessandrina“ din Roma deține un codice similar. Judecând după scrisul copistului el provine din secolul XVII-lea. Existența lui a fost semnalată pentru prima dată în anul 1934, fără ecou considerabil, în lumea științifică. După cunoștința noastră textul pînă astăzi este inedit⁴².

Confruntarea textului văzut de noi atît în original, cit și pe microfilm dovedește faptul că avem de-a face cu un material aproape identic cu cel cuprins în codicele venețian.

³⁶ F. Bânfi, *Vita di S. Gerardi*, p. 275—276.

³⁷ „Biblioteca Nazionale, Marciana“, Venezia, Cod. Lat. IX, (colig. 2798) fol. 197—200.

³⁸ „S.R.H.“, II, p. 471—479.

³⁹ *Ibidem*, p. 475—478.

⁴⁰ „Biblioteca Nazionale Centrale“, Firenze, codex nr. 97.

⁴¹ „Acta Sanctorum quot quot tot orbe coluntur vel a Catholicis scriptoribus celebrantur“, Ed. nouă, vol. 46, Paris și Roma, 1867, p. 715.

⁴² „Biblioteca Universitaria Alessandrina“, Roma, Secția manuscrise, cod. nr. 95, p. 721—725; *Annalecta Bollandiana*, Tomus 52, Bruxelles—Paris, 1934, p. 464.

5) În legendariul lui Pietro Calo (+1348) s-a păstrat de asemenea un text privind sfântul Gerard, foarte apropiat de textul marcian. Opera lui intitulată „*Legendae de temporae et de sanctis in duos libros distinctae*” se cunoaște în trei exemplare existente la Biblioteca Apostolică din Vatican, Biblioteca Nazionale „Marciana” (Veneția) și Biblioteca catedralei sf. Petru din York (anglicană). Textul amintit a fost editat pentru prima dată în anul 1947, pe baza manuscrisului de la Vatican.

Confruntarea textului marcian cu cel redactat de Pietro Calo, a dovedit filiațiunea acestuia din urmă din legenda mică existentă în codicele venețian⁴³.

O viitoare ediție critică a legendei mici, trebuie să ia în considerare toate aceste texte, deși inadvertențele dintre ele nu sînt atît de esențiale, cum sînt cele constatate la legenda mare.

Importanța studierii textelor legendei mici, constă în faptul că ele ne oferă un număr de informații esențiale de natură social-economică, referitoare la prima jumătate a sec. XI-lea, înregistrate cel tîrziu în jurul anului 1083, data canonizării sfântului Gerard.

În acest sens amintim informațiile referitoare la păduri, păsări, cultura și măcinarea grîului precum și creșterea animalelor. La fel, restabilirea vechimii și succesiunea textelor legendei mici, corelate cu legenda mare, ne oferă date cu privire la geneza acestuia din urmă, care conține un material mai abundent, cu privire la ducatul lui Ahtum. În sfîrșit, legenda mică poate servi și pentru coroborarea unor informații istorice, ca de exemplu răscoala păgînă inserată și în legenda mare, care s-a desfășurat odată cu frămîntările populației băștinașe românești.

Pe lîngă aceste texte ale legendei mici, trebuie să menționăm un număr însemnat de „epitome”, „secțiuni” și „sermo”, inspirate din legenda mică. Între acestea amintim textul recent descoperit la Biblioteca Apostolică din Vatican într-una din codicele colecției Ferrajoli⁴⁴. La fel, subliniem existența unui text întocmit pentru uzul bisericii Santa-Maria e Donato din Murano (Veneția) unde sînt depuse o parte din osemintele sfântului Gerard.

Importanța cea mai mare pentru istoriografia română și în cadrul ei pentru cea arădană, o are „legenda maior”. Dintre exemplarele sale care se pot considera prototipe ale acestei lucrări hagiografice, putem menționa următoarele:

1. Codex Cianadinus;
2. Codex Sagredo;
3. Codex Patavinus;

⁴³ Băni Florio, *Vita di San Gerardo da Venezia vescovo di Csanad nel leggendario di Pietro Calo*. În „Anuarul Ianus Pannonius”, (Roma), I—1947, p. 224—8 (cu bibliografie)

⁴⁴ „Biblioteca Apostolica Vaticana”, Codex Ferrajoli, 815 (25 IX.), Gombos Albin, *Catalogus fontium historiae Hungaricae*, Tomus II (o-z), Budapest, 1937, p. 1398—1399

Relicvele sfântului Gerard actualmente sînt strămutate într-o capelă provizorie, biserica amintită, fiind în curs de restaurare cu ajutor UNESCO.

4. Codex Vindobonensis;

5. Codex Monacensis.

Dintre aceste materiale, primul nu poate fi datat cu precizie, celelalte exemplare avînd suficiente repere pentru stabilirea perioadei cînd au fost copiate. Ele se pot eșalona în cadrul secolului al XV-lea, mai precis între 1421 și cca 1500.

Dintre materialele databile, importanța cea mai mare pentru noi, o reprezintă Codex Sagredo care este cunoscut sub denumirea completă de „Legenda beati Gerardi de Secretis nobilis Venetiensis“. Potrivit informațiilor oferite de Arnoldus Wion, acest codex poartă data de 1421. Existența lui poate fi dovedită prin relatările însemnatului om de știință Francesco Sansovino (1521—1583), publicate în 1581. Materialul i-a fost prezentat de către Nicolo Sagredo, fiul senatorului Bernardo Sagredo⁴⁵. Textul amintit a fost utilizat în principal de către călugărul benedictin Arnoldus Wion în lucrarea sa dedicată sfîntului Gerard și tipărită la Veneția în anul 1597⁴⁶. Această lucrare, astăzi este o mare raritate, exemplare complete (inclusiv ilustrațiile) identificîndu-se doar în cîteva biblioteci europene⁴⁷.

Interesul nostru față de această carte, a stîrnit faptul că o seamă de istorici, care au trăit în jurul anului 1800 (Pray, Katona, Windisch, Cornides etc.) au identificat toponimul „Arasinus“ reprodus în textul lui A. Wion cu orașul Arad, care ar fi prima atestare documentară istorică a orașului de pe Mureș.

Biografia lui Arnoldus Wion a suscitât la fel interesul nostru în contextul apariției unor păreri subiective la adresa acestui scriitor, care în ultimă instanță, a folosit și transmis posterității, cea mai veche versiune databilă a legendei mari a sfîntului Gerard⁴⁸.

De fapt, acesta s-a născut la 13 mai 1554 (după istoricul Arici în 1559) în orașul Douay din Flandria, situată azi în Franța. Tatăl său a fost un demnitar al orașului care a oferit fiului său posibilitatea unor studii aprofundate. Mai tîrziu, a intrat în mănăstirea benedictină a sfîntului Petru din orașelul Ardenburg, lîngă Bruges (azi Belgia).

Evenimentele legate de revoluția burgheză din Țările de Jos, războiul de eliberare purtat cu Spania și răspîndirea protestantismului, l-au determinat pe tînărul călugăr romano-catolic să părăsească patria lui și să se refugieze în Italia. La data de 1 februarie 1577 (după alți autori în 1584) a fost primit într-o mănăstire benedictină de lîngă Man-

⁴⁵ Francesco Sansovino, *Venezia. Citta nobilissima et singolare descritta in XIII libri da . . .*, în Venezia, 1581, liber, XIII, f. 227.

⁴⁶ A. Wion, *Op. cit.*, Annotationibus I.

⁴⁷ „British Museum General Catalogue“ of Printed Books Photolithografical, edition to 1955, vol. 259, London, 1965, p. 615; „Biblioteca Nazionale «Marciana», Venezia, Mem. 37, 3D. 26, 56 D 71, 102 D, 212; „Biblioteca Universitaria Padova“, 87 b. 41; Biblioteca Nazionale Centrale“, Firenze, Fond Magliobechiano.

⁴⁸ Cea mai amplă lucrare, în acest sens este a lui Luigi Arici, *Memorie storico-critiche intorno la vita gli Scritti d'Arnoldo Wion monaco benedettino casienese*, în vol. „Nuova raccolta d'opuscoli scientifici et filologici“, Tomo quarto Venezia, 1758, p. 403—446.

tua, aparținătoare de congregația sfintei Giustina din Padova. El a murit pe cât se pare în anul 1606⁴⁹.

Toți biografuli care au publicat date despre viața lui Arnoldus Wion, au subliniat faptul că el a depus o vastă activitate scriitoricească, lucrările sale fiind doar parțial publicate⁵⁰.

Fără îndoială, opera lui principală este un compendiu compus din două părți și cinci volume, având titlul prescurtat de „Lignum vitae”, tipărită la Veneția în 1595 și reeditată cu anumite prescurtări la Reggio di Calabria în 1629. Cu un an înainte de apariția ediției integrale, s-a publicat o versiune prescurtată în limba italiană. Lucrarea „lignum vitae” a fost tradusă și în limba germană și editată în 1607, 1627, și 1701⁵¹.

Operele amintite au fost consacrate bărbaților iluștri ai ordinului din care A. Wion făcea parte, acordând un scurt pasaj și vieții episcopului Gerard.

Lucrările sale care au rămas în manuscris, în parte au un caracter istoric, iar altele un conținut filozofic. Cele mai multe dintre operele sale însă au un profil religios.

Manuscrisele lui A. Wion au rămas în păstrarea mănăstirii San-Giorgio Maggiore din Veneția (azi pierdute), unde a și stat o bucată de vreme. Alte manuscrise au fost depuse la biblioteca Universității „Gregoriana” din Roma.

Arnoldus Wion a pregătit întregul material necesar pentru o nouă ediție a operei filozofului Platon. De asemenea, el intenționa să publice o lucrare amplă și documentată în vederea rectificării unor erori istorice, care au avut o mare circulație în epoca respectivă.

Activitatea lui științifică, ulterior a fost supusă unei analize minuțioase. Concluziile majorității autorilor, la care ne asociem și noi, apreciază pozitiv aceste lucrări. Ele dovedesc că Arnoldus Wion a fost un istoric conștiincios, care a folosit critica izvoarelor la nivelul epocii sale. Pe bună dreptate, i se pot reproșa și erori și mai ales lipsa unei

⁴⁹ Armellini Mariano, *Biblioteca Benedictina Cassiensis sive Scriptorum Casiensis congregationis alias S. Justinae Patavinae qui in ea ad haec usque tempora floquerunt*. Operum ac gestorum notitiae. Pars prima, Asisi 1731, p. 54—57; Ziegelbauer Oliverus, *Historiae rei literariae ordinis Benedicti*, partea IV, Augustae Vind et Herbipoli, 1754, p. 273, 523—24, 403, 484, 710, 660; „Bibliothèque generale des lécritvains de l'ordre de Saint Benoit,” patriarche des moins d'occident. Par un religieux benedictine de la Congregation de St. Vannes, membre de plusieurs, Academies, Tome troisieme. A. Bouillon, 1778, p. 262—263 Hurter H, *Nomenclator literarius theologiae catholicae theologos exhibens aetate, natione disciplina distinctos*, Tomus 3, Onniponte, 1907, p. 32; *Dictionaire de Theologie catholique contenant l'expose des doctriens de la theologie catholique, leur preuve et leur histoire*, Comancée sous la direction de A. Vacant, E. Mangelot, continue sous celle de E. Amann, Tome 15, Partie II-a, Paris, 1950, col. 3554—57.

⁵⁰ „Enciclopedia italiana”, vol. 21, p. 983; „Breve Dichiarazione dell' Arbore Monastico Benedictino intitolato Legno della vitta cavata da cinque libri, dichiarativa ci detto Arbore composti par il RPD Arnoldo-Wion Fiamingo di Duaco di S. Benedetto di Mantova” etc., Venezia, 1594.

⁵¹ Ziegelbauer, O, *Op. cit.*, p. 710. Noi am văzut în original numai prima ediție apărută la Augsburg din lucrarea lui A. Wion (1607). G. Ravegnani: *op. cit.* 72.

critici temeinice, e care a dat dovadă cu ocazia publicării faimosului manuscris a episcopului irlandez Malachia, conținând prezicerile acestuia privitoare la viitorii papi. La fel, nu rezistă criticii științifice afirmațiile sale prohabsburgice înserate în viața sfântului Benedict, în care stabilește pe seama dinastiei amintite o genealogie imaginară, susținând filiațiunea lor de la Roma.

În fond, Arnoldus Wion refugiatul din Țările de Jos, justifica anumite pretenții politice ale dinastiei de Habsburg, care susținea partida catolică din țara lui de baștină.

Desigur, pe noi ne interesează în primul rând, dacă aceste scăderi s-au resimțit în lucrarea lui dedicată sfântului Gerard publicată în anul 1597 și mai ales în privința capitolelor, care se referă nemijlocit la ducatul românesc al lui Ahtum. De asemenea, nu putem pierde din vedere nici faptul, că există o legătură clară între ascensiunea familiei Sagredo în viața politică și social-economică a Republicii Veneția și intensificarea activității editoriale, legate de persoana episcopului Gerard.

Arnoldus Wion ca și un număr de autori de mai târziu, ca Guido Casoni (1598) și Gabriel Bucelin (1672), singuri menționează că au primit imbold pentru lucrările lor din partea familiei direct interesate. Este neîndoios faptul că prestigiul familiei Sagredo a devenit mai elevat dacă în arborele lor genealogic figura o personalitate de talia sfântului Gerard.

Analiza textului lui Arnoldus Wion denotă însă categoric că nicăieri autorul nu a introdus în materialul preluat din codex Sagredo descendența lui Gerard din amintita familie aristocratică. El s-a mulțumit să menționeze în introducere și anexe această filiațiune. Lucrarea lui Arnoldus Wion la vremea ei, a fost foarte bine primită, primind felicitări atât din partea conducătorilor ordinului său, cât și din partea unor istorici⁵². În perioada următoare, cei care au continuat cercetarea problemei în prelucrările lor s-au inspirat din viziunea lui, fără să atingă nivelul științific al lui Wion.

Astfel lucrarea lui Guido Casoni, scrisă în limba italiană și tipărită în 1598 printre izvoarele sale menționează cartea lui Arnoldus Wion, subliniind că a publicat un elaborat dedicat acestei probleme, cu adnotări foarte bogate⁵³. La fel a procedat și editorul lucrării spaniolul Alonso Vigliegas (1534—1615) care publicase un compendiu hagiografic în 1588, în limba lui maternă reeditat în 1724 la Veneția în limba italiană⁵⁴.

Această autoritate necondiționată a lui Arnoldus Wion a fost apoi pusă la încercare de către doi cercetători ai problemei.

⁵² E. Arici, *Op. cit.*, p. 432—433.

⁵³ Emilio Zanetti, *Una ligura de secentismo veneto: Guido Casoni*, Bologna, 1933, vol. V, p. 185.

⁵⁴ *Flos Sanctorum nuevo y hystoria general de la vida y Lechos di Jesu Cristo, Dios, y senior nuestro. En Vineza 1588. In II perfetto de la vita et fatti di N.S. Gesu Cristo e di tulti i santi Venezia 1724*, p. 674—678. Menționăm că avem informații și despre o ediție din 1659, care însă nu ne-a fost accesibilă.

Dintre acestea, menționăm în primul rând pe episcopul Ignatius de Batthyanyi, episcop de Alba Iulia, editorul operelor sfântului Gerard din 1790, care intrase în posesia manuscrisului păstrat astăzi la Viena.

În prefața și notele lucrării sale, episcopul a formulat la adresa lui Arnoldus Wion, aprecieri negative, acuzându-l de intervenții arbitrare în textul autentic. Totodată episcopul Batthyanyi (de altfel un om foarte erudit) a formulat teza greșită, adoptată apoi timp de mai multe generații de cercetători, inclusiv Emeric Madzsár, care a publicat textele gerardine în ediția critică din 1938, potrivit căreia, textul vienez ar avea o valoare absolută, iar toate celelalte texte ar fi viciate.

Pe bună dreptate, cercetătorul münchenez Gabriel Silagi, în 1976, stabilește că acest procedeu frustrează ediția din 1938 de caracterul „unei lucrări de primă clasă”⁵⁵.

Bolandistul I. Stilting a mers și mai departe și a declarat fără temeii, istoria lui Ahtum, fictivă, extrasă de Arnoldus Wion dintr-o versiune „mincinoasă” a legendei mari, care în fond nu este altceva decât principalul lui izvor: codex Sagredo⁵⁶.

Acestor aprecieri s-au mai raliat și alți cercetători, adesea fără să fi avut în mână cartea tot mai puțin accesibilă cititorilor. Cercetătorul bănățean Coloman Juhász, de altfel autor al unui mare număr de lucrări documentate, a susținut ideea că lucrarea lui A. Wion este inutilizabilă și datorită unor erori de lectură (1927). Astfel, el a afirmat că toponimul „Oroslamus” (Oroszlámos) ar fi fost citit de autorul flamand ca „Strasinus”⁵⁷.

Cercetările contemporane însă, au reabilitat în mare măsură prestigiul științific al lui Arnoldus Wion. În primul rând, trebuie să subliniem faptul că s-a confirmat mențiunea inserată în capitolul al X-lea al cărții sale, cu privire la ducatul lui Ahtum susținând că informațiile sale cu privire la acest stat băștinaș, elementul esențial al legendei mari, i-au fost necunoscute pînă atunci, ele fiindu-i împărtășite de codicele oferit de familia Sagredo.

Existența acestui material a devenit indubitabilă potrivit datelor, descoperite în ultima vreme, publicate de Sansovino. Însuși E. Madzsár a observat că unele informații furnizate de A. Wion nu sînt cuprinse în codicele de la Viena utilizat de dînsul, iar altele sînt deformate și nu ating claritatea celor cuprinse în cartea publicată în 1597.

O întorsătură nouă a luat problema, odată prin descoperirea (1934) și publicarea (1948) codicelui nr. 1 622 de la Biblioteca Universitară din Padova al cărei text în esență concordă cu textul de bază a lui Arnoldus Wion.

⁵⁵ Tomas von Bogyay, János Bak, Gabriel Silagi, *Die Heiligen Könige*, Graz—Wien—Köln, 1976, p. 75—76.

⁵⁶ „Acta Sanctorum”, vol. 46, p. 715.

⁵⁷ Coloman Juhász, *Die Stifte der Tchanader Diocese in Mittel alter*, Münster in Westfalen, 1927, p. 121.

Studierea recentă a vieții și activității călugărului benedictin Gabriel Brucelin a oferit noi argumente în vederea lămuririi problematicei amintite.

Gabriel Brucelin, născut în 1599, a devenit (1617) călugăr în mănăstirea Weingarten (azi R.F.G.).

Mai târziu, frământările războiului de 30 de ani și înaintarea armatelor protestante l-au determinat să părăsească mănăstirea unde fusese transferat, peregrinându-se în mai multe așezăminte benedictine. După 1651, timp de aproape trei decenii, a fost prior în mănăstirea Sfântului Ioan Botezătorul din Feldkirchen (Austria). În ultima perioadă a vieții sale s-a întors la mănăstirea Weingarten, unde a decedat în anul 1681⁵⁸.

În cursul vieții sale, a elaborat un mare număr de opere, bibliografia lucrărilor sale ridicându-se la aproape 100 de poziții.

El s-a ocupat și de hagiografie, publicând în 1645 o lucrare privind sfinții benedictini, în care a consacrat un scurt pasaj și sfântului Gerard⁵⁹.

În timpul peregrinărilor sale, el a ajuns la Veneția, fapt care i-a permis un contact mai strâns cu materialele documentare principale privind viața sfântului Gerard, stabilind o anumită legătură cu familia Sagredo. Aceasta se dovedește prin faptul că între manuscrisele sale depuse actualmente la Landesbibliothek din Stuttgart, se găsește corespondența lui cu un membru al familiei Sagredo din Veneția⁶⁰. Cartea lui⁶¹ este dedicată dogelui și conducătorilor Veneției, apoi se adresează la un moment dat familiei și personal procuratorului Pietro Sagredo și lui Nicolo Sagredo, dogele de mai târziu (1675—1676).

De asemenea, tot la Stuttgart se păstrează manuscrisul și materialul documentar folosit pentru elaborarea lucrării sale principale în acest sens⁶².

Această cărticică este azi o mare raritate bibliografică, cunoscându-se de noi doar trei exemplare complete aflate la Veneția, Stuttgart și la Viena⁶³. Autorul s-a inspirat în mod vizibil direct, sau indirect, din izvorul lui Arnoldus Wion. Această teză se dovedește prin faptul că în locurile cele mai specifice el reproduce elemente identice cu textul lui Arnoldus Wion, preluat din codex Sagredo. Între acestea se numără folosirea toponimelor, care definesc ruta lui Gerard prin Croația, topo-

⁵⁸ T. H. Stump, *Gabriel Bucelin in Festschrift Weingarten 1056—1956*, p. 370—395, „Lexicon für Theologie und Kirche”, Freiburg, 1958, vol. II, p. 737—738; „Dictionnaire d'histoire de géographie ecclésiastique”, vol. X, 1938, col. 1016.

⁵⁹ Bucelin Gabriel, *Menologium Benedictinum, Sanctorum, Beatorum asque illustrium eiusdem Ordinis virorum elogiis illustratum Weldkirchii*, 1645, p. 662—663.

⁶⁰ Wolfgang Irtenkauf, Ingeborg Krekler, *Die Handschriften der ehemaligen Hofbibliothek*, Stuttgart, 2,2. „Codices historicis (H B V 1—105) auf Grund der Vorarbeiten von Ulrich Sieber Wiesbaden” 1975, p. 7—24; *Annalecta Bollandiana*, Tome 94, fasc. 1—2, 1978, p. 174—175.

⁶¹ *Vita et res praeclarae gestae S. Gerardi Sagredi...*, San-Gallen, 1672.

⁶² „Landesbibliothek”, Stuttgart, Codices historici, HB V. 3.

⁶³ „Biblioteca Nazionale «Marciana», Venezia și „Österreichische Nationalbibliothek”, Wien (41 T. 32).

nîmul Gyod, unde a poposit înainte de a fi fost martirizat, lista călugărilor benedictini, care i-au venit în ajutor în dieceza Mureșanei etc.

Din păcate, autorul rezumă și parafrazează legenda mare numai în ceea ce privește viața și activitatea sfîntului de mai tîrziu. Totuși, este indubitabil faptul că prin lucrarea lui a confirmat încă odată elementele de bază ale codicelui Sagredo, dedicînd, printre altele, cartea pe care a scris-o, familiei respective, care nu a obiectat asupra conținutului⁶⁴.

Plecînd de la aceste premise, după confruntarea textului publicat de Arnoldus Wion cu privire la viața și activitatea lui Gerard cu celelalte variante, în primul rînd cel padovan, putem stabili faptul că în principal el se bazează pe o versiune a legendei mari și autorul a redat în esență nealterat materialul cuprins în Codex Sagredo. Folosirea unor date pentru completarea lucrării sale, nu afectează cu nimic puritatea textului cuprins în capitolele referitoare la ducatul românesc al lui Ahtum și evenimentele care au urmat înfrîngerii statului românesc (1028).

Folosind această metodă, prin îndepărtarea pasajelor cuprinse în lucrare, provenite din alte surse, de asemenea veridice, enumerate la note, în esență există posibilitatea reconstituirii codicelui Sagredo, cel mai vechi manuscris databil a legendei mari a sfîntului Gerard. Desigur, așa cum ne arată Wion, el a intervenit uneori în text încercînd să îmbunătățească limba latină deficitară a manuscrisului, ceea ce, nu a alterat conținutul acestuia⁶⁵.

2. Alături de codex Sagredo, codicele nr. 1622 al Bibliotecii Universitare din Padova constituie al doilea element al familiei italiene, a manuscriselor conținînd legenda mare a sfîntului Gerard. Materialul a intrat în posesia instituției amintite foarte probabil din fosta mănăstire a călugărilor augustini din acest oraș dizolvată în timpul războaielor napoleoniene. Manuscrisul potrivit inventarului și fișei de descriere păstrate la secția de manuscrise a bibliotecii, a fost realizat în secolul al XV-lea⁶⁶.

După părerea cercetătorului Florio Bânfi, judecînd după scrisul copistului, codicele s-ar putea încadra într-adevăr, în secolul al XV-lea⁶⁷.

Confruntînd la amintita bibliotecă, acest material cu alte codice similare și cert contemporane, ni s-a părut plauzibilă această datare.

Codicele poartă și o mențiune semnificativă, care pare a fi ceva mai tîrzie, poate din secolul al XVI-lea, arătînd că întregul manuscris, care conține mai multe lucrări hagiografice, a fost copiat după colecția lui Johannes Beleth, după texte din biblioteca Sf. Apostol Petru și

⁶⁴ G. Bucelin, *Op. cit.*, p. 17, 23.

⁶⁵ E. A. Cicogna, *Op. cit.*, vol. V., p. 178.

⁶⁶ „Biblioteca Universitaria Padova”, *Inventarul*; „Biblioteca Regia Patavina”, *Manuscripta*, vol. II, poz. 1622. Tot acolo este și fișa de evidență a codicelui.

⁶⁷ F. Bânfi, *Vita di S. Gerardo...*, p. 319.

Pavel din Roma. Această, informație ne trimite spre o sursă mai veche existentă la basilica S. Sebastiano din Roma, deținătoarea fondului amintit⁶⁸.

Menționăm că biblioteca de la Padova deține și alte materiale provenite de la eruditul profesor, scrisul copistului fiind identic, sau cel puțin asemănător cu a celui care a copiat legenda mare a sf. Gerard⁶⁹.

Instrumentele științifice pe care le-am putut consulta privind manuscrisele publicate și nepublicate ale profesorului Beleth nu au putut încă oferi informații cu privire la locațiunea unui material al acestuia, care să conțină textul legendei sfântului Gerard folosit de copistul manuscrisului de la Padova⁷⁰.

În tot cazul, dacă manuscrisul de la Padova are realmente vreo legătură cu activitatea lui Johannes Beleth, profesor al Universității din Paris, decedat în 1182, acesta ar putea constitui o punte în direcția găsirii unui exemplar foarte vechi al legendei mari.

Cercetarea originalului codicelui nr. 1622 de la Padova cît și a celui publicat, ne-a confirmat faptul, că textul acestuia și al codicelui Sagredo, reprodus de A. Wion este în esență identic, existînd doar cîteva inadvertențe de fond. Între acestea, se numără deosebirea în privința prezentării războiului dintre Ahtum și Chanadinus și folosirea unor toponime și omonime deosebite.

3. Codicele deținut de Österreichische National-Bibliothek, secția manuscrise din Viena (nr. 3662, f. 95—102) provine din biblioteca unei mănăstiri austriace. Ea a fost copiată de M. Rieberer pentru ediția din 1790⁷¹.

La fel, fragmentul excelent tradus în limba română și publicat de către acad. Ștefan Pascu și Vladimir Hanga în 1958, se bazează pe acest text⁷². Trebuie să menționăm faptul că biblioteca vieneză deține și o copie tîrzie (sec. al XVIII-lea) a acestui text⁷³.

Potrivit unor informații, textul existent la Biblioteca regală din Bruxelles (nr. 8932) ar fi identic cu materialul primar de la Viena, dar pînă în prezent nu am putut verifica.

Judecînd după scrisul copistului, cel mai vechi text din această familie de codice, ar fi din jurul anului 1500. În mod vizibil, copistul acestuia, sau un altul, a intervenit masiv în text eliminînd sau deformînd anumite pasaje, modificînd omonime și toponime potrivit stărilor din Ungaria contemporană lui. Acest text a fost folosit în anul 1938 la

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ „Biblioteca Universitaria Padova”, Codex nr. 650.

⁷⁰ Iohanes Beleth, *Summa de ecclesiasticis ollicis edita ab Heriberto Donteil CSS Turnholtii*, 1976 (cu bibliografie), „Enciclopedia cattolica”, vol. II (1949), col. 1156; I. Ghettinch, *L'essor de la litterature latin au XII siècle*, Vol. I, Bruxelles, 1946, p. 156—157.

⁷¹ Karácsonyi János, *Szent Gellért csanádi püspök élete és művei*. (Viața și operele sf. Gerard. — Episcop de Cenad), Budapeșt, 1887, p. 263.

⁷² Ștefan Pascu, Vladimir Hanga, *Crestomația pentru studiul istoriei statului și dreptului*, R.P.R., vol. II, București, 1958, p. 77—78.

⁷³ Eugen Glück, *Contribuții cu privire la istoria părților arădene în epoca ducaturii lui Ahtum*, „Ziridava”, vol. 6 Arad, 1976, p. 89.

elaborarea ediției critice de către Emeric Madzsar în volumul *Scriptores Rerum Hungaricum*. Confruntînd textul amintit cu cel cunoscut din lucrarea lui Arnoldus Wion și Codicele de la Padova, ambele incontestabil mai vechi, reiese limpede că scăderile sus arătate ale ediției lui Madzsar coboară valoarea volumului respectiv sub nivelul textelor provenite de pe sol italian. De aceea considerăm că ediția din 1938 este despășită și viitoarea ediție critică realizată în R.S.R. trebuie să se bazeze pe textele cele mai vechi databile, deci cele provenite din Italia.

4. Textul unui codice existent la München provenit tot din secolul al XV-lea, conține o versiune a legendei mari, pînă acum foarte puțin studiată⁷⁴. Informațiile pe care le deținem, susțin faptul că manuscrisul de la München conține în mai multe locuri o versiune originală, ceea ce a scăpat pînă acum tuturilor cercetătorilor⁷⁵.

5. În afară de textele amintite a mai existat la Cenad un codice, privind „viața sfintului Gerard”, considerat pe la 1519 ca un material străvechi. El a fost găsit de episcopul Clement, de fapt canonic-cantor al catedralei din Cenad, purtînd doar onorific titlul de episcop de Severin (Turnu-Severin), dieceza romano-catolică respectivă nemai fiind după 1508, aceea care să aibă în scaun un întîistătător⁷⁶.

Acest text hagiografic constituie temelia principală a lucrării Iulii Simonis Siculi: „Divus Gerardus episcopus et martyr” — Roma 1519, unicat al Bibliotecii Apostolice din Vatican⁷⁷.

Din dedicația adresată de autor — profesorul Iulius Simonis Siculus din Roma, — episcopului Clement și din scrisoarea acestuia înserată în volum, al cărui destinatar a fost cardinalul Toma Bakocz, arhiepiscopul primat de Strigoniu, reiese că ierarhul amintit încredințase literatului italian manuscrisul spre a-l duce din condei, într-o latinească plăcută, spre a putea fi editat⁷⁸.

Această lucrare, multă vreme a zăcut nevalorificată fiind cercetată pentru prima dată abia după cel de-al doilea război mondial⁷⁹.

Cercetînd textul acestui material, reiese limpede că nu avem de a face cu o ediție a legendei ci de o prelucrare liberă a ei, autorul folosind din plin și cartea lui Petrus de Natalibus (1516) de unde a preluat teza potrivit căreia Gerard ar fi fost inițial canonic al catedralei San-Marco din Venezia. La fel, cunoscînd dintr-un alt izvor studiile sale, profunde și variate, profesorul a căutat să le sublinieze adău-

⁷⁴ „Bayerische Staats — Bibliothek”, München, Clam 18624.

⁷⁵ Boyai, I. Bak, G. Silagy, *Op. cit.*, p. 76; „Annalecta Ballandiana”, Tome 95 (1977), fasc. 1—2, p. 207—208.

⁷⁶ Nicolae Iorga, *Istoria bisericii românești*, Ed. II-a, București, 1932, ed. a II-a., p. 312.

⁷⁷ Unicul exemplar cunoscut se găsește în Biblioteca Apostolica din Vatican.

⁷⁸ Lucrarea a fost tipărită în tipografia lui M. Silber, alias Frank, fără numerotarea paginilor. Ulterior la Biblioteca Apostolica, imprimatul a fost cuprins într-un coligat și numerotat cu cernelă. Paginile citate se găsesc la 203—204.

⁷⁹ F. Bănfî, *Vita di Gerardo da Venezia. Vesovo de Csanad nel leggendario di Pietro Calo...*, pg. 233—40.

gînd de la sine un număr incredibil de instituții de învățămînt, pe care Gerard le-ar fi frecventat în Italia, Franța, Germania și Spania.

Alte elemente legendare privind moartea tatălui său, vindecarea dogelui bolnav al Veneției etc., diluează biografia episcopului de mai tîrziu. În schimb, partea a doua a lucrării, tratînd evenimentele de după părăsirea țării sale de baștină, sînt tratate obiectiv, mai mult rezumativ⁸⁰. Este important de subliniat faptul că autorul, sub influența studenților săi maghiari, citați nominal în lucrare și alte surse, a transformat o serie de toponime și omonime după rezonanța limbii maghiare contemporane⁸¹.

Pe lîngă aceste texte au mai existat și alte exemplare, astăzi dispărute, sau li s-a pierdut urma.

Astfel în 1720 învățatul venețian Apostolo Zeno arată că a cuprins în lucrarea lui intitulată „*Rerum Venetarum Scriptorum*”, atît material lui Arnoldus Wion, cît și un alt text similar, fără să dea amănunte⁸².

În alte ipostaze, legenda mare sau mică a trăit sub formă de tradiție și s-a transmis la turci și popoarele jugoslave⁸³.

De asemenea, trebuie să mai amintim epitomele și alte materiale rezumative, care au avut la bază legenda mare.

Între acestea amintim textul lui Pelbartus din Timișoara, cuprins în predicile sale (nr. 66), păstrat într-un incunabul al Bibliotecii Centrale Universitare din Cluj-Napoca⁸⁴. O problemă centrală a studiilor dedicate acestei chestiuni a constituit controversa privind relația dintre legenda mare și mică.

În fond partizanii priorității în timp a legendei mari, respectiv susținătorii provenienței sale timpurii, au apărut valoarea probatorie a acestuia.

În stadiul actual al cercetărilor, autorii legendei mari și mici precum și ai celei iconografice rămîn necunoscuți. Nu există date certe care să ateste paternitatea canonicului Walterus, în ceea ce privește legenda mare. Credem însă că nu este departe de adevăr ipoteza, care susține că redactarea prototipului legendei mari, a fost prilejuită de canonizarea episcopului (1083) și întocmită, cel puțin parțial, chiar în Mureșana care era un centru de cultură.

⁸⁰ Iuliu Simonis, *Op. cit.*, p. 221—223.

⁸¹ Studenții cunoscuți sînt: Andrea Csezi și I. Hagymasy, acesta din urmă fiind și principalul mediator între episcopul Clement și profesorul din Roma. V. F. Bánfi, *Vita di Sant Gerardo da Venezia, vesovo de Csanád nell' leggendario di Pietri Calo*, p. 237—238.

⁸² E. A. Cicogna, *Op. cit.*, vol. V., p. 186. Lucrarea citată nu a putut fi găsită de noi în nici una din bibliotecile cercetate.

⁸³ Kelcović Davorka, *A szent Gellért legenda emléke a törököknél és a dél-szláv költészetben*. (Amintirea legendei sfîntului Gerard la turci și în poezia jugoslavă), „*Etnografia*”, Budapesta, anul 58 (1947), nr. 1, 2, p. 120—125.

⁸⁴ *Pomerium de sanctis fratris Pelbarti Ordinis sancti Francisc Aug.* vinol f. 222.

⁸⁵ Stefan Birșănescu, *Pagini nescrise din istoria culturii românești (sec. X—XIII)*, București, 1971, p. 42 E. Glück, *Op. cit.*, p. 102.

Aici au activat mai întâi călugării de rit răsăritean, apoi cei benedictini. În prima jumătate a secolului al XI-lea a început să funcționeze o școală catedrală. Sînt indicii, că viețuitorii mănăstirii de rit răsăritean de la Mureșana, au început de fapt tradiția manuscriselor și școlarizarea tineretului⁸⁵. De asemenea, nu putem pierde din vedere, nici faptul că episcopul Gerard a lăsat posterității, lucrări proprii, în primul rînd amintita scriere intitulată „Deliberatio”.

În tot cazul, nu este de loc plauzabilă ipoteza care caută să identifice autorul legendei între călugării benedictini de la mănăstirea îndepărtată de la Pannonhalma (R. P. Ungaria).

Această părere ignorează exactitatea majorității informațiilor furnizate de legendă și în primul rînd de legenda mare, care ne îndrumă cel puțin parțial spre căutarea unor tradiții sau documente contemporane locale⁸⁶.

Una din problemele cele mai importante, legate de legenda sfîntului Gerard, este stabilirea corelației respectiv priorității legendei mari și mici și epoca în care ele au luat formele cunoscute de noi. Mai precis, se impune lămurirea problemei cînd putem vorbi despre existența lor certă și pînă cînd a durat modelarea lor, prin intrapolări sau omisiuni, fenomen propriu tuturor izvoarelor narative din lume, care au luat ființă în aceste secole îndepărtate.

În problema priorității legendei mari și mici, istoricii de pînă acum s-au grupat în trei sau patru grupe. Punctul de vedere cel mai comod — dacă se poate admite așa ceva — este adoptat de un număr de cercetători, care se mulțumesc să declare că corelația dintre legenda mare și mică nu este încă stabilită⁸⁷.

Un grup de istorici mai vechi și mai noi începînd cu bolandistul I. Stilling și terminînd cu editorii culegeri vieților sfinților tipărită la Paris în 1950, profesorul american Z. Kosztolnyk și amintitul Jean Leclerg, au pledat pentru prioritatea legendei mici⁸⁸. În realitate, argumentele majorității acestor cercetări pleacă de la premisa că un exemplar din legenda mică, în mod indubital a fost găsit la Biblioteca Națională „Marciana” din Veneția, într-un manuscris provenit din secolul al XII-lea. În același timp, exemplarele cunoscute ale legendei mari, sînt mult mai tîrzii. Acest argument, nu poate constitui o dovadă pentru filiațiunea legendei mari, din cea mică, deoarece nimic concret nu împiedică coexistența lor timpurie, în afară de unele capitole adăugate vizibil legendei mari în secolul al XIV-lea. În schimb, s-a invocat un argument mult mai plauzibil, anume că unele pasaje identice ale

⁸⁶ Csöka Lajos, *Szent Gellért kisebb és nagyobb legendájának keletkezési története*. (Istoria formării legendei minor și maior a sf. Gerard), Horváth János, Székely György (edit), *Középkori kultúrnk kritikus kérdései*. (Problemele critice ale izvoarelor noastre medievale). Budapeșt, 1974, p. 144.

⁸⁷ Asemenea punct de vedere susține și G. Silagy vezi T. Bogyai, I. Bak, G. Silagy, *Op. cit.*, p. 74.

⁸⁸ I. Leclerg, *Op. cit.* p. 14; Zoltan I. Kosztolnyik, *The importance of Gerard of Csanád, as the First Author in Hungary Traditio* (New-York), anul 25, (1969), p. 376. *Vie des Saints et Bienheureux* vol. VII, Paris, 1950, p. 449—501.

celor două legende sînt clare în textul scurt, iar în cel mare, se găsește un text viciat. Teza elaborată inițial de E. Madzsár, a pus în încurcătură într-adevăr un timp pe oponenții priorității legendei mici⁸⁹. În realitate, această teză poate fi invocată doar atunci cînd atribuim o valoare absolută textului scurt de la Veneția și versiunii legendei mari de la Viena. Verificarea celor patru locuri din legendă, considerate ca cele mai semnificative de E. Madzsár, a dus la surprinzătoarea concluzie că în codicele de la Padova, în două locuri textul este corect, și deformarea supraelevată în importanță, aparține copistului de la Viena⁹⁰. Astfel, cuvintele cheie „scilleam voraginem” sînt corect redată în cele două texte principale ca și expresia „Ecclesiastica ministeria”, aceasta din urmă fiind înlocuită greșit cu „ecclesiastica monasterii” de către copistul vienez. Această formulare din urmă, s-a transmis corect și în textul editat la Roma în 1519 în forma în care se găsește în textul legendei mici (Veneția) și în cel padovan⁹¹.

În celelalte două cazuri citate, situația este oarecum diferită. Aici critica s-a referit la faptul că textul legendei mari (atît cea padovană cît și cea vieneză) vorbește despre construcția bisericilor în orașe, arătînd că Gerard ridicase „mănăstirea principală” în cinstea sfîntului Gheorghe, unde și-a avut reședința.

În același timp, legenda mică vorbește doar de biserica principală.

În primul rînd, trebuie să menționăm că autorul de la Roma, care în unele locuri a preluat neschimbat sau puțin modificat unele fragmente din textul inițial, redă acest pasaj aproape nealterat și în spiritul legendei mici⁹². Deci izvorul său în acest loc a fost inițial identic cu

⁸⁹ Horváth János (ifj.), *A Gellért legendák forrás értéke A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei*. (Valoarea legendelor lui Gerard ca izvoare), „Comunicările Secției de limbă și știința literaturii a Academiei de Științe Ungare”, vol. XIII, nr. 1—4, p. 52—53.

⁹⁰ Dăm mai jos comparativ, textele respective din legenda mică versiunea marciană cf. „SRH”, I, p. 474, legenda mare, cf. textului padovan (în ediția lui Bánfi, *Vita di S. Gerardo de Venezia...*), p. 305, (II) și textul vienez publicat în „SRH”, II, p. 496.

I. Circa ecclesiastica ministeria curam nimium agebat.

II. Circha vero leclesiasticam ministerii curam sollicitus in tantum crat.

III. Circa vero ecclesiaticam monasterii curam in tantus sollicitus crat.

a) inter cuius seculi fluctus remigantes scilleam voraginem voluptatum declinare...

b) inter cuius sancte ecclesie fluctus remigantes voluptatum s (c) ileam voraginem declinare.

c) inter cuius seculi fluctus remigare voluptatum-que stillantem (sic) voraginem devitare.

⁹¹ Iulii Simonis, *Op. cit.*, p. 203.

⁹² Locurile citate „SRH”, II, p. 473, F. Bánfi, *Vita di S. Gerardo*, p. 304; „SRH”, II, 496, Iuliu Simonis: *Op. cit.*, p. 203.

a) Legenda minor

Crescente verum fidelium numero ecclesias. Dei per singulas urbes fabricavit, principalem autem ecclesiam in in honorem Sancti Georgii... at litus Morissi fluminis fundavit, unde et Morisenam sedem appellavit.

b) Text Roma

legenda mică. Se pare, că în cazul celorlalte două texte ale legendei mari avem de a face cu o „corecție”, care s-a operat pe un exemplar arhaic, mențiunea respectivă fiind transpusă în ambele versiuni amintite.

Obiecția adusă de mai mulți cercetători potrivit cărora mănăstirea nu putea fi reședința episcopală nu este un argument valabil. Legenda mare vorbește despre mai multe mănăstiri la Mureșana ca sf. Ioan Botezătorul, sf. Gheorghe și sf. Fecioare Maria⁹³. Săpăturile arheologice au confirmat aceste realități⁹⁴. La fel legenda mare arată explicit că episcopul și colaboratorii săi au locuit în mănăstirea sf. Ioan Botezătorul pînă cînd s-a finisat cea dedicată sf. Gheorghe, neexistînd alt loc de cazare pentru slujitorii bisericii.

În sfîrșit, în cel de al patrulea loc, legenda mică, conține un element nereținut de textele vienez și padovan, anume că episcopul Gerard, avea obiceiul de a sta în colibe construite în păduri, chiar în timpul călătoriilor sale făcute prin dieceză, ca să predice poporului⁹⁵.

În fond, nici acest argument nu poate dovedi justetea tezei privind prioritatea legendei mici. El dovedește doar dispariția timpurie din legenda mare a acestui pasaj izolat sau ignorarea lui de la început. Nu putem pierde din vedere nici posibilitatea unei selecții deosebite din partea autorilor sau copiștilor care au avut la îndemînă texte arhaice sau mai plauzibil existența unui izvor primar comun.

În general, E. Madzsár și ceilalți cercetători cu vederi similare, au adoptat o poziție hipercriticistă și nu au avut în vedere faptul că în decursul secolelor legenda mare cunoscută nouă în redacție tîrzie, a trecut prin mîna multor copiști de diferite limbi și grad de cultură, care au modulat textul de cele mai multe ori fără să afecteze înțelesul frazelor. În posesia celor patru texte ale legendei mari și a codicelor conținînd legenda mică, putem sublinia că numărul acestor inadvertențe între ele, se ridică la ordinul zecilor, textul vienez reprezentînd — potrivit cunoștințelor noastre actuale — în timp ultima formă a legendei mari. Viitoarea ediție critică a legendei, este chemată să aducă o lumină definitivă în această problemă.

Mai putem sublinia și faptul că din confruntarea textelor legendei mari și mici, pot rezulta exemple diametral opuse, cînd nu textul legendei mari a fost viciat, ci textul celei mici.

Astfel, putem invoca pasajul care se referă la confruntarea dintre episcopul de Cenad și rege. Textele celor două versiuni ale legendei

Per singulas urbes monasteria et ecclesias fundavit et principalem ecclesiam in honorem Sancti Georgii in ripa fuminis Morisii et Morisenam sedem nuncapavit.

c) Textul padovan și vienez

Crescente igitur numero fidelium et clericorum, ecclesias vir Dei per urbes singulas fabricavit, principale quoque monasterium quod in honore beati Georgii martiris ad litus Morosii construxit, sedem Morisenam apellavit.

⁹³ „SRH”, II, p. 503, 501, 493.

⁹⁴ David Katalin, *Az árpádkori Csanád vármegye művészeti topográfiája* (Topografia artistică a comitatului Csanad din epoca arpadiană.), Budapest, 1974, p. 4—13.

⁹⁵ „S.R.H.”, p. 475, 497. F. Banfi, *Vita di S. Gerardo*, p. 306.

mari, sint explicite (cel padovan fiind totuși mai clar), în timp ce legenda mică conține o formulare obscură⁹⁶.

Intrucît argumentele invocate de partizanii priorității legendei mici nu sînt deloc convingătoare, trebuie să acordăm un credit sporit ipotezei care pledează pentru prioritatea legendei mari, sau cel puțin formării ei timpurii⁹⁷.

În istoriografia română, ultima și cea mai autorizată părere a emis-o academiograful Ștefan Pascu. El s-a pronunțat pentru formarea timpurie a legendei mari, considerînd alături de alți istorici, că legenda mică a fost doar un elaborat pentru scopuri bisericești practice, ca de exemplu pentru întocmirea unor predici ocazionate de praznicul sfîntului (24 septembrie).

Argumentele principale ale partizanilor acestei teze, se bazează pe conținutul principal al legendei mari, considerînd că inițial ea a fost redactată, în esență, cel tîrziu în prima jumătate a secolului al XII-lea, folosind izvoare și mai vechi.

Forma definitivă a legendei mari, provine din secolul al XIV-lea, cînd i s-a adăugat capitolul al 28-lea, care semnalează două evenimente databile în 1361 (lucrările în vederea cinstirii moaștelor sf. Gerard) și 1381 (moartea reginei Elisabeta, ctitorul așezămîntului de la Cenad)⁹⁸.

Părerile istoricilor însă, diferă în ceea ce privește stabilirea mai precisă a perioadei de formare a legendei mari. În acest context, cercetătorii au plecat de la problematica evenimentelor cuprinse în texte. E. Pásztor (Roma) consideră că definitivarea legendei a avut loc în primul deceniu al secolului, după 1104, dar nu mai tîrziu de 1116. Această teză se susține prin faptul că tematica principală se încheie cu canonizarea episcopului Gerard (1083), iar formulările textului, aprecierile făcute și chiar anacronismele strecurate în material se referă la perioada dată.

Cercetătorul I. Horváth consideră că autorul a fost un călugăr benedictin, poate italian, care a lucrat în perioada amintită.

Cercetarea textului editat la Roma în 1519, bazat pe codicele de la Cenad, ne-a condus la formularea concluziei că tematica acestuia, nu

⁹⁶ *Ibidem*, p. 310; „S.R.H.” II, 477, I. 500.

a) Cumque talia regis amici liberalibus litteris imbuti attoniti mirarentur, inveniebant interpretationes episcopum ab ira et indignatione regis defendentes, quibus interpres timens consensusit.

b) Cum autem amici Regis, liberalibus litteris, imbuti, audientes hec attoniti mirarentur, volentes Episcopum ab indignatione Regis defendere, innuebant ut taceret, quibus interpres metuens consensusit.

b) Cum autem amici regis, liberalibus studiis eruditi, hec audientes mirarentur, volentes episcopum ab indignatione regis defendere, innuebant interpreti ut taceret. Quibus interpres timore lactus consensusit.

⁹⁷ Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, Vol. I, ed. II-a, Cluj, 1972, p. 62—63; E. Glück *Op. cit.*, p. 90 și urm. I. Horváth, *La legende majeure de l'évesque Gerard et les débuts de notre historiographie médiévale*, „Annales Universitatis Scientiarum, Budapestiensis”, de Rolando Eötvös nominatae (extras), p. 3; E. Pásztor, *Problemi di datazione della „Legenda maior”. S. Gerardi Episcopi*, „Bolletino del Instituto Storico Italiano per il Medio-Evo e Archivio Muratoniano”, LXIII, (1961), p. 113—40”.

⁹⁸ „S.R.H.”, II, p. 506.

depășește perioada premergătoare canonizării sfântului. În partea a doua a lucrării, în care profesorul roman s-a ținut mai aproape de izvorul său principal, are câteva precizări semnificative.

În primul rînd, nu folosește nicăieri termenul de „sfînt” (Sanctus) sau „fericitul” (beatus), așa cum glăsuiesc celelalte variante ale legendei mari. Mai mult, tematica propriu zisă, se încheie cu aducerea osemintelor lui Gerard la Cenad, pe vremea regelui Andrei I (+1060). Minunile petrecute la mormîntul lui Gerard, sînt relatate foarte sumar și la modul prea general, deși aceasta a fost condiția canonizării. Lipsesc și datele adăugate la celelalte materiale în secolul al XIV-lea. Aceste date, atît de importante, nu puteau fi ignorate de autor, dacă le avea la îndemînă, cu atît mai mult cu cît ele ar fi putut contribui la o evaluare mai ridicată a meritelor sfântului în accepțiunea secolelor XI—XII.

În acest fel, credem că la baza codicelui de la Cenad, a stat un text mai vechi al legendei mari.

Una din dovezile existenței timpuriu a legendei mari, sau a prototipului respectiv, sînt informațiile legate de martiriul prelatului. Legenda mare precizează clar că episcopul Gerard a fost legat pe un cărucior (biga) și apoi acestuia i s-a dat drumul de pe muntele „Kreenfeld” (azi muntele Gerard, Budapesta).

Legenda mică nu cunoaște acest element.

În schimb, formularea amintită din legenda mare a fost preluată de către mai mulți autori, care au lucrat în Europa Centrală și de Vest, încă înainte ca aceste informații să fi apărut și în cronicile maghiare redactate în secolele al XIV-lea și al XV-lea. În acest sens, trebuie să menționăm în primul rînd pe Martinnus Oppaviensis, alias Martinus Polonius, care încheiase lucrarea lui în 1277, cu un an înaintea morții sale⁹⁹.

Această formulare a fost preluată de Ptolemaeus Lucensis, episcop de Torcello (Veneția), în lucrarea lui încheiată la 1312¹⁰⁰.

Mai putem aminti și cronică Anonimului din Loeben (încheiată în 1343), cea de la Bonn al cărei epilog provine din 1350 etc.

Textele lor repetă cuvînt cu cuvînt opera cronicarului polon¹⁰¹.

La această informație mai putem adăuga faptul că, dincolo de problema deosebirilor legate de formulările amintite, legenda mare conține o serie de date, care sînt expuse clar și logic, în timp ce ele sînt ciuntite sau rezumate fugitiv de cel care a întocmit varianta scurtă.

Un caz caracteristic ne oferă faimoasa scenă legată de roaba care măcina grîul. Legenda mare expune evenimentul în contextului călătoriei

⁹⁹ Chronicon Pontificum et Imperatorum ab a 1-1277, „Monumenta Germaniae Historica Scriptores”, vol. XXII, p. 433. Huius tempore Sanctus Gerardus episcopus in Hungaria super bigem ligatus, de altissimo monte cursu precipiti martyrio coronatur”.

¹⁰⁰ „Historia ecclesiastica a Christo nato”, 1312, Libri XXIV, cf. Eonos A. F., *Op. cit.*, II, p. 206.

¹⁰¹ „Anonymi Leobensis Chronicon”, libris VI, comprehensum a Clr. nato usque ad a 1343; Gombos A.F., *Op. cit.*, I, 266—67; și „Corpus chronicarum Bononensium”, I; „Chronica Ramfona. Ab initio mundi usque ad a 1350”.

episcopului, revenind la subiectul principal îndată ce se încheie intervenția. Din lectura textului aflăm că episcopul se dusese cu o problemă majoră, chiar la regele Ștefan I, în timp ce legenda mică, după terminarea povestirii legate de roabă, întrerupe brusc firul expunerii¹⁰².

Cercetările de pînă acum, au furnizat un număr însemnat de argumente, care dovedesc că informațiile istorice fundamentale ale legendei mari, sînt contemporane, sau din perioada imediat următoare anului 1046, moartea episcopului Gerard și pot fi considerate veridice.

Pe bună dreptate se poate sublinia faptul că aceste date, mai ales cînd ele sînt confirmate de alte izvoare (cronica lui Anonymus, textul lui Mahmud Terdzüman), nu pot fi considerate „născociri” provenite din secolul al XIV-lea. În lumina acestor argumente ne putem distanța de la ideile formulate de unii istorici ca I. Csóka (R. P. Ungaria), I. Leclercq (Roma), I. Kosztolányik (Texas, S.U.A.) și alții care ignorează argumentele decisive privind esența veridică a legendei mari. Trebuie să menționăm faptul că acești cercetători fac abstracție de săpăturile arheologice și mai ales de sarcina confruntării tuturor textelor contemporane sau referitoare la epocă. În fond marea majoritate a cercetătorilor, care resping teza originalității și provenienței timpurii a legendei mari, urmăresc deliberat diminuarea valorii sale probatorii sau chiar desființarea ei ca izvor istoric de prima mînă. În acest sens, punctul nostru de vedere în lumina datelor al istoriografiei române, contemporane, este că legenda mare a sfîntului Gerard este un izvor de importanță majoră pentru trecutul poporului român.

Fără să facem o analiză amănunțită a acestei probleme, care reclamă un studiu mai amănunțit, putem concluda că lucrările proprii ale episcopului Gerard, ca „Deliberatio” și „Marialele”, precum și săpăturile arheologice mai vechi și cele recente efectuate de Muzeul județean Arad, ne permit o evaluare realistă a acestor elemente probatorii.

În primul rînd, remarcăm faptul că existența lui Ahtum, ca personalitate istorică, este menționată și de Anonymus. Cetatea lui de scaun, Mureșana (urbs Marisena) este menționată atît de legenda sf. Gerard cît și de documente pînă la începutul sec. al XIII-lea, cînd se generalizează denumirea de Cenad. Biserica, cu hramul Sf. Ioan Botezătorul, deținută de călugării creștini de rit răsăritean, a fost identificată cu ocazia săpăturilor din secolul trecut.

Activitatea scriitoricească a episcopului Gerard se susține nu numai prin descrierile plastice din legenda mare și mică, dar și prin lucrările sale proprii, în special „Deliberatio”. Venerația lui deosebită față de Fecioara Maria, descrisă de legenda mare și mică, găsește confirmare atît prin amintita lui lucrare dedicată acestei probleme, cît și prin aprecierile sale făcute în „Deliberatio”.

Cultul sfîntului Ieronim, traducătorul Noului Testament în latină (Vulgata) manifestat de episcopul Gerard, și expus de legenda mare, devine plauzibil de pe urma aprecierilor episcopului, făcute la super-

¹⁰² Horvath I, *A Gellért legendák lorrás értéke*, p. 59—60.

lativ la adresa acestui reprezentant de frunte al literaturii patristice, tot în cadrul lucrării „Deliberatio”.

În lumina acestei scrieri, putem da credit necondiționat și faimoasei scene „profetice” a episcopului, prevestind în preajma anului 1046, prăbușirea sistemului bisericesc de rit occidental local amenințat de mișcările „eretice” de factură răsăriteană, cit și a păgînilor.

Uneori în text, apare și viziunea martorului ocular, care se și spune cu ocazia scenei privind pedepsirea și apoi iertarea vizitiului („et și tunc, homo adstares et videres”).

Simpla lectură a textului din legenda mare, care ne descrie activitatea episcopiei, elucidează faptul că aici este vorba de o descriere făcută de o persoană, care a trăit momentele edificării treptate a organizației noii dieceze de rit occidental. Dealtfel, felul în care vorbește autorul despre creștinii de rit oriental, și occidental ctitoria lui Chanadinus, care ridică o mănăstire răsăriteană, în timp ce el este botezat, de un preot latin, sînt posibile și autentice numai înainte de marea schismă (1054), respectiv validarea ei în sud-estul Europei. Oricum, în secolul al XIV-lea aceasta era deja o tristă realitate, cel puțin biseculară”.

În contextul cunoașterii realităților internaționale ale vremii ascensiunea imperiului bizantin, ajuns cu stăpînirea pe Dunăre pînă, la Cazane (1003) ca și a politicii de expansiune a statului feudal ungar, apare veridică politica externă a lui Ahtum, devenind confederat al împăratului Vasile al II-lea Bulgaroctonul.

Această realitate se mai confirmă și prin diplomele împăratului amintit (1019—1020) privind jurisdicția mitropoliei de Ohrida, în care se menționează și castrul episcopal al Timișorii.

Ar fi greșit dacă am face abstracție și de terminologia folosită de legenda mare. Astfel, putem invoca faptul că autorul folosește termenul de „comes palatii”, termen dispărut complet din uz în secolul al XII-lea¹⁰³.

În sfîrșit, mai amintim faptul că o mare parte din legenda mare a sfîntului Gerard, și mai ales părțile categoric contemporane, sînt redactate în proza ritmică a vremii, dispărută complet în secolul al XII-lea.

Legată de problematica priorității legendei mari și mici, încă din anul 1948, s-a emis ideea existenței unei legende „vetus” care ar fi fost utilizată nu numai de autorii legendei sfîntului Gerard, variantele major și minor, dar și de cronicarii vremii.

În această categorie, intră informațiile furnizate de anumite cronici, începînd cu „Cronica Pictată de la Viena”¹⁰⁴, Simion de Kéza¹⁰⁵

¹⁰³ E. Glück, *Legenda mare și mică a sl. Gerard — izvor veridic al istoriei românești*, ss.

¹⁰⁴ G. Popa — Lisseanu, *Izvoarele istoriei Românilor*, vol. XI, *Cronica pictată de la Viena*, București, 1937, p. 159 și urm.; „SRH”, vol. II, p. 336—338.

¹⁰⁵ G. Popa — Lisseanu, *Izvoarele istoriei Românilor*, vol. IV, *Cronica Ungurilor de Simion de Keza*, București, 1935, p. 48—51; „SRH”, 1976.

(provenite din secolul XIV-lea) precum și cronicile de la Buda¹⁰⁶ și cea de la Dubnic¹⁰⁷, ambele copiate în secolul următor.

La acesta se mai adaugă și lucrarea lui Thuroczi, avînd aceeași inspirație¹⁰⁸.

Una din sarcinile viitoare ale cercetărilor, este clasificarea definitivă a acestei ipoteze foarte plauzibile¹⁰⁹.

Studiul variantelor legendei mari și mici confirmă teza provenienței timpurii a textului variantei mari și inconsistența argumentelor privind prioritatea variantei minor. Ele au evidențiat necesitatea stabilirii succesiunii în timp a exemplarelor existente din legenda maior.

Această problemă joacă un rol major în stabilirea valorii ei probatorii.

Cercetările de pînă acum au dovedit faptul că diferitele exemplare ale legendei mari, nu au apărut simultan, deși toate încorporează părțile esențiale ale acestui izvor istoric, definitivat în prima jumătate a secolului al XII-lea. Studiarea atentă a textelor ne confirmă faptul că ele nu sînt complet identice, ci prezintă o seamă de inadvertențe. Se pune deci întrebarea, care din ele reflectă mai veridic textul inițial și conține mai puține deformări în esența muncii copiștilor, respectiv interpolări, care au viciat mai mult, sau mai puțin, toate izvoarele narrative contemporane epocii, existente pînă în prezent.

Textele mai vechi, logic, ar trebui să redea mai precis faptele și să sufere mai puțin de pe urma erorilor și intervențiilor copiștilor. Practic, stabilirea concretă a acestei situații, constituie o condiție prealabilă pentru a putea trece la analizarea valabilității datelor cuprinse în legenda mare.

Ca un prim pas în acest sens, trebuie să subliniem legătura existentă între cele trei texte mai vechi, care redau uniform traseul pe care l-a parcurs sf. Gerard, venind din Italia.

Textul lui Arnoldus Wion și codicele padovan precizează ruta prin Novigrad (orig. Neagidim) și Virovița (în orig. Vereroche)¹¹⁰.

În concordanță cu aceasta în imprimatul tipărit la Roma în 1519 găsim toponimele „Neugria” și „Vereuchia”. În același timp, în textul tardiv vienez, apare toponimul inexistent și nelocalizabil de „Engat”¹¹¹.

Desigur, importanța cea mai mare pentru istoriografia noastră o are fixarea exactă a informațiilor referitoare la ducatul lui Ahtum, care aduce lumină în zbuciumata istorie a populației băștinașe românești de pe aceste meleaguri din prima jumătate a secolului al XI-lea.

¹⁰⁶ Chronicon Budense ed. Iosephus Podhraczkzy, Buda, 1838, p. 97.

¹⁰⁷ F. Bánfi, *Vita di S. Gerardo de Venezia*, p. 280.

¹⁰⁸ Turocz Iohannes de, *Chronica Hungarorum Brunnae*, 1488, f. 40—41.

¹⁰⁹ Horváth I., *A Gellért legendák forrásértéke*, p. 62 și urm.

¹¹⁰ *Ibidem*.

¹¹¹ A. Wion, *Op. cit.*, cap. VII; „SRH”, II, p. 485. Pentru a putea reda mai precis fragmentele respective din codicele padovan, vom folosi în continuare paginația originală după manuscrisul existent la Padova (prescurtat Codex padovanus) Iuliu Simonie Siculi: *op. cit.* f. 219

A. Wion și textul padovan precizează faptul că ducele: „era foarte slăvit în virtutea precum și în provincia sa”, subliniind astfel puterea lui suverană și mai ales caracterul independent al statului românesc băștinaș. Textul vienez se rezumă să menționeze că Ahtum era „foarte slăvit în virtutea precum și în puterea lui”¹¹².

O serie de deosebiri de formulare se pot identifica cu privire la viața social-economică a populației românești locale. Vorbindu-se despre dotația acordată pe seama episcopului Gerard și clerului său, se arată că regele Ștefan I a instituit decima în aceste părți, care desigur se plătea de producătorii direcți, ca oamenii bisericii occidentale să nu sufere vreo privațiune.

Arnoldus Wion și codicele padovan, vorbesc corect despre decima în general, în timp ce textul vienez specifică doar „grîul”, care poate fi interpretat și în sens de cereale¹¹³. Avînd în vedere sensul legii inițiale, precum și importanța creșterii vitelor, subliniată de legenda mare și mică, ca și de rezultatele săpăturilor arheologice, trebuie să concludem că copistul de la 1500 a restrîns aici arbitrar sfera noțiunii.

O altă informație similară, ne oferă legenda vorbind despre animalele domestice existente în posesia populației locale, și care a constituit obiectul gratificației oferite episcopului Gerard, anume cai, oi, boi și junci¹¹⁴.

Imprimatul de la Roma, vorbește despre oi, boi, cai, măgari și pești. Acest autor însă, în mod vizibil a modificat textul după gustul epocii sale, punînd accentul pe obiectele confecționate din metale prețioase¹¹⁵.

Versiunea în care „femeile i-au oferit perne”, este relatată doar de textele de proveniență italiană. Copistul care a lucrat pe la 1500, a înlocuit cuvîntul respectiv cu termenul de covor, eliminînd o informație care dovedește creșterea păsărilor¹¹⁶.

O deosebire interesată există între textele legendei mari, privind creșterea porcilor în această zonă. Trebuie să menționăm faptul că niciunul dintre textele de proveniență italiană nu vorbește despre creșterea porcilor. Mai mult, vorbindu-se într-un pasaj al legendei de o călătorie a episcopului, se face mențiunea despre un loc păduros, care era bun pentru uzul turmelor și nu a porcilor, cum glăsuiește textul vienez¹¹⁷.

Textul lui Arnoldus Wion, cuprinde și un pasaj interesant care nu se găsește în nici una din celelalte versiuni cunoscute de noi. Ast-

¹¹² A. Wion, *Op. cit.*, cap. X, f. p.; „Codex Padovanus”, f. 123, „SRH”, vol. II, p. 489.

¹¹³ A. Wion, *Op. cit.*, cap. X, f. 8 Codex padovanus, f. 523, „SR H”, vol. II, p. 493.

¹¹⁴ „S.R.H.”, II., p. 495. Codex padovanus, f. 124; A. Wion, *Op. cit.*, cap. XX, f. 11.

¹¹⁵ Iuliu Simonis Siculi, *Op. cit.*, f. 220.

¹¹⁶ „S.R.H.” II., 495; A. Wion, *Op. cit.*, cap. XX, f. 11, „Codex padovanus”, f. 124, s.a.

¹¹⁷ A. Wion., *Op. cit.*, cap. XV; „Codex padovanus”, f. 125; „SRH”, II, p. 497.

fel, se arată că Gerard avea obiceiul să trimită bolnavilor pâine, fructe și ierburile medicinale.

Toate acestea denotă existența unei pomiculturi și desigur utilizarea plantelor medicinale, cunoscute în epoca respectivă.

Unele păreri formulate, de către câțiva cercetători în materie, consideră că acest pasaj este înrudit cu textul legendei mari a sfântului Ștefan și ar putea fi o intrapolare¹¹⁸.

Problema cheie care ne interesează în mod nemijlocit este informația referitoare la războiul de apărare condus de Ahtum, care se poate data în anul 1028.

Materialul publicat de A. Wion, codicele padovan și cel vienez sînt unanime în precizarea faptului că trupele conduse de Chanadinus, de fapt trimise de regele Ștefan I, au trecut Tisa, granița ducatului românesc, fără să se stabilească un loc definit. Intrucît nu se vorbește nicăieri de trecerea Mureșului, este foarte probabil ca această acțiune să fi avut loc la sud de gurile râului, care se varsă în Tisa.

Indată ce a pășit pe teritoriul ducatului, oastea lui Chanadinus a întîmpinat o rezistență din partea armatei lui Ahtum, care a repurtat o victorie însemnată, lupta terminîndu-se în orele de amiază. Textul lui A. Wion și cel padovan aduc o înaltă apreciere armatelor combatante, subliniind că ambele formațiuni erau compuse din luptători foarte puternici¹¹⁹. Această apreciere, lipsește din lucrarea copistului de la 1500.

Trupele lui Chanadinus au fost înfrînte și au luat-o la fugă. Cele trei versiuni descriu în 3 feluri direcția în care au fugit cei învinși. Un singur element comun este între ele, menționînd fuga trupelor lui Chanadinus la Szöreg, (original Zeroregh, Zevregh, Zeworeg) situat lîngă gurile Mureșului. Retragerea lor în această direcție, este explicabilă prin avantajele tactice oferite de specificul terenului. La Szöreg, a existat o insulă de proporții apreciabile, iar împrejurimile, așa cum arată textul legendei, erau acoperite de mărăcini sau tufişuri. Anii 1026—1028 au fost secetoși, astfel condițiile hidrografice, au permis utilizarea terenului din cotul Tisa-Mureș, pe o scară mai mare în scopuri militare, inclusiv pentru cavalerie, mărăcinile oferind adăpost efectiv.

În celelalte texte localizarea evenimentelor apare cu deosebiri esențiale. Textul lui A. Wion, provenit din codex Sagredo, precizează ca direcție de retragere, zona mărăcinilor de la Szöreg și „in omni domo, usque ad Sterziam” Înțelesul acestui ultim pasaj ar putea fi că trupele lui Chanadinus s-au răsfirat în toată regiunea (casele) — pînă la Sterzia). Aceasta evident, a fost o apă curgătoare, pe care noi o credem a fi fost identificată cu Aranca, care se varsă în Mureș, la Felnac.

În cronică lui Anonymus, riul Aranca apare sub denumirea de Seztureg.

¹¹⁸ F. Banfi, *Vita de S. Gerardos...*, p. 206; „S.R.H.”, II., 497; A. Wion, *Op. cit.*, cap. XV.

¹¹⁹ A. Wion, *Op. cit.*, cap. X., f.S., „Codex padovanus”, f. 123.

Foarte probabil, termenul de „Sterzia” a luat naștere, prin deformarea hidronomului inițial, amintit de Anonymus, fenomen care apare chiar și în legenda sfântului Gerard.

Textul padovan e oarecum deosebit în această direcție. El arată că cei învinși, au fugit în mărăcinișurile și spinii de la Szöreg și „in omni Canisa usque ad Ticiam”.

Desigur, încă la prima vedere apare deosebirea între cuvintele: „domo” și „Canisa”, precum și „Sterzia” și „Ticiam”.

De altfel, fuga trupelor regelui ungar spre „Canisa și „Ticia”, concordă într-un fel cu mențiunea lui Wion în sensul că formațiunile militare bătute au fugit în două direcții: nord și sud.

A treia variantă, codicele vienez introduce încă un element în descrierea retragerii trupelor lui Chanadinus. Se spune, că aceștia s-au ascuns în mărăcinișurile de la Kwkyner în „Zeureg” și în „omni Chanysa usque ad Ticiam”.

Lucrarea publicată la Roma — 1519, nu ne oferă amănunte cu privire la prima fază a războiului¹²¹.

Referindu-se la aceste texte, ni se pare că versiunea lui Arnoldus Wion este cea mai logică și corectă din punct de vedere istoric și filologic, formularea „omni Canysa” fiind de-a dreptul bizară. În ceea ce privește localitatea Kwkyner, avem de-a face cu o localitate azi dispărută, așezată cîndva între Cenad și Pordeanu (județ Timiș). Lăsînd la o parte chiar și întrebările de ordin strategic, care indică prezența acestui loc de refugiu, ne rezumăm să precizăm faptul că fiind o intrapolare evident tîrzie, poate fi ignorată. De altfel, toponimul Canisa a fost asimilat în general cu localitatea de azi Nove-Knijevaț (R.S.F. Jugoslavia).

Niciunul din texte nu furnizează amănunte cu privire la evenimentele care au avut loc în după amiaza zilei amintite. Seara, taberele adverse se instalaseră în două puncte diferite, Codex Sagredo, reprodus de A. Wion, amintește că tabăra lui Chanadinus se găsea pe „muntele” Arasinus, care de fapt trebuie să fi fost o colină. În același timp, tabăra băștinașă, se găsea pe Cîmpul Negru — (Niger). Ambele armate supravegheau adversarul trimițînd patrule de recunoaștere. Textul padovan vorbește de „Araslanus” și de cîmpul numit „Nageun”. Profesorul de la Roma, se rezumă să precizeze că taberele se aflau la „Orozolanus” și „Nagem”. În sfîrșit, textul vienez vorbește despre Orozolanus și Nageuz.

Este semnificativ faptul că doar materialul de la Roma amintește despre cucerirea Mureșanei înainte de decizia finală a luptelor fapt ignorat de celelalte texte¹²¹. Dacă luăm în considerare că acest text este foarte vechi, deși nedatabil precis, putem presupune că informația respectivă provine din izvorul primar și care a dispărut din legenda mare trece direct la descrierea luptei decisive, lăsînd fără răspuns

¹²⁰ A. Wion, *Op. cit.*, cap. X., „Codex padovanus”, f. 1p2 rb. Anonymus cap. 44.

¹²¹ A. Wion, *Op. cit.*, cap. X; „Codex padovanus”, p. 123; „S.R.H.”, II., p. 489—492; Iuliu Simonis Siculi, *Op. cit.*, f. 222.

întrebarea privind soarta capitalei. În orice caz, este inexplicabilă povestirea legendei mari care se rezumă la afirmația potrivit căreia, după lupta decisivă, creștinii căzuți în luptă au fost înhumați la Mureșana.

Una din întrebările cele mai importante ale acestei problematice este localizarea toponimelor amintite.

O seamă de istorici mai vechi, în secolul al XVIII-lea și începutul celui următor, au admis identitatea toponimului Arasinus cu Aradul¹²². Alții, au invocat că în fond este vorba de o formă viciată, redată corect doar în textul vienez, care ar fi „Oroszlamus” localizat în satul Majdan, comuna Banatske, Arandielovo (R.S.F. Jugoslavia Provincia Autonomă Vojvodina). La fel, toponimul Nageuz a fost identificat cu Nagyösz (azi Tomnatic).

Legat de această problemă, trebuie să subliniem faptul să toponimul „Oroszlamus” apare pentru prima dată în două diplome false de partaj ale seminției cenadiștilor din 1247 și 1256 și abea într-un document autentic din 1318, sub denumirea de „Wruzlamus”. În același timp, toponimul de „Nageuz” nici măcar nu apare documentar pînă la anul 1400¹²³. Mai mult, îmbinarea termenului de „Özzel” cu cel de „Nagy” (mare) este anacronic pentru secolul al XI-lea și începutul celui următor, asemenea toponime compuse fiind proprii unei perioade mult mai noi. La fel, amintitul toponim apare în forma citată pentru prima dată chiar în textul vienez¹²⁴.

Dubiile noastre cu privire la prezenta localitate „Oroslamus”, (Majdan) în textul legendei mari, nu sînt numai de natură filologică, ci și istorică.

În acest sens, trebuie să menționăm și rezultatele de pînă acum ale arheologiei. După cum se știe, în acest loc a fost ridicată o mănăstire de rit răsăritean, ctitoria lui Chanadinus. Săpăturile neștiințifice efectuate aici după anul 1860 nu ne oferă un reper sigur. Materialele de construcție (cărămizi) extrase din movila „mănăstirii” de la Majdan în ultimii ani, văzute și de noi la fața locului, provin cel mai de vreme din secolul al XIV-lea¹²⁵.

Analizînd știrile provenite din variantele legendei mari a sf. Gerard privind războiul din 1028, trebuie să concludem faptul că acesta nu oferă posibilitatea de a ne putea orienta pe deplin în problemă. Lămurirea desfășurării războiului de apărare a ducatului românesc de pe Mureș, se poate face numai prin asocierea textului lui Mahmud Terdzuman și rezultatele săpăturilor arheologice.

În acest sens trebuie să plecăm de la stabilirea faptului că actualmente dispunem de dovezi categorice privind existența populației românești pe aceste meleaguri.

¹²² A. Wion, *Op. cit.* cap .XI.

¹²³ Györfy Gy., *Geographia*, f. 885, 886.

¹²⁴ „A magyar nyelvtörténet etimológiai szótára” (Dicționarul etimologic istoric a limbii maghiare), vol. III., Budapeșt, 1976, p. 42.

¹²⁵ Cu ocazia unei călătorii de studii în R.S.F. Jugoslavia împreună cu G. Kovacs și A. Roz. (august 1977).

Săpăturile arheologice au confirmat faptul că în toată zona Mureșului inferior cultura materială dominantă contemporană a fost cea de tip Dridu de factură categoric românească. Persistența acestei culturi pînă prin sec. al XIII-lea dovedește faptul că procesul de etnogeneză românească se încheiase de mult pe aceste meleaguri, iar zguduirile politice intervenite în sec. al XI-lea nu au afectat structura etnică a populației. Mai mult, urmele culturii Dridu se identifică în zona orașului Arad, la Arad, Ciala, Vladimirescu, Felnac etc.

Cimitirul de la Arad-Vladimirescu, (sec. XI—XII-lea) dovedește — potrivit constatărilor antropologului C. Rișcuția — schelete avînd cranii europoide și un rit de inhumatie, creștină, de rit răsăritean.

Rezistența cnezatelor și voievodatelor românești în zona Aradului (la Felnac pînă în sec. al XVII-lea) dovedește că la baza acestora au stat uniunile de obști românești, care în epoca feudalismului timpuriu, cuprindeau cea mai mare parte a județului nostru. La aceasta trebuie să adăugăm dovezile privind toponimia, de factură română, respectiv româno-slavă.

În lumina acestor fapte reiese limpede că războiul din 1028. a fost un război de apărare, în cadrul căreia populația românească locală apăra independența statului său.

Plecînd de la faptul că codex Sagredo conține cel mai bun text al legendei mari a sfîntului Gerard, putem sublinia faptul că trupele agresoare au trecut Tisa la sud de gurile Mureșului. Înfrînți de armata ducatului, ei au fost puși pe fugă, risipindu-se în direcțiile indicate.

Primind noi ajutoare, agresorii au trecut la o a doua fază a războiului, cucerind capitala Mureșana. Acest fapt reiese atît din textul ignorat pînă acum de la Roma, dar mai ales din expunerea dragomanului turc.

Ahtum, așa cum ne arată Mahmud Terdzüman — a fost nevoit să se retragă în cetatea lui fortificată, situată evident la est de Mureșana. În identificarea acestuia, ne vin în ajutor, datele săpăturilor arheologice în ultimii ani, care au dus la descoperirea unei fortificații de pămînt, de proporții considerabile la Arad-Vladimirescu, similară cu cea de la Biharia.

Nu trebuie să uităm faptul că Valea Mureșului a fost partea cea mai avansată a ducatului românesc, atît din punct de vedere economic, cît și social-politic. Este suficient să amintim faptul că la est de capitala Mureșana, se întindeau domenii ducale dintre care unele au rămas în posesia dinastiei, chiar și după tragicele evenimente din 1028, avînd centrul la Ahtumonostura (între Pecica și Semlac). La fel în Valea Mureșului se găsea sistemul de pază și vamă subordonat direct ducelui, care controla comerțul de sare, de importanță capitală pentru întregul centru al Europei, fiind Transilvania unica sursă de aprovizionare cu acest produs indispensabil atît pentru hrana oamenilor cît și a animalelor. Un număr de argumente pledează deci pentru faptul că această

fortificație, reconstruită în jurul anului 1000, în proporții sporite, așezată la una din cele mai importante vaduri ale Mureșului, depăși rolul de a fi fortificația de refugiu a unei uniuni de obști românești locale devenind o bază ducală sau a unui „nobil” al acestei țări.

Tocmai proporțiile fortificației și poziția ei strategică avantajoasă ne determină să o identificăm cu cetatea „puternică” menționată de dragomanul turc ca bază a rezistenței românești în a doua fază a războiului.

Este foarte probabil că această fortificație, să fi fost baza rezistenței românești în această fază a războiului.

Anonymus, ne relatează faptul că Ahtum a fost asasinat de Chanadinus și nu a căzut pe câmpul de luptă. O serie de argumente pledează pentru această informație, în primul rând relatarea identică a lui Mahmud Terdzüman. Numai după acest eveniment tragic, a urmat faza a treia a războiului, în care s-a produs decizia finală pe Câmpul Negru în apropierea Aradului de azi. Tot pe aici trebuie să localizăm deci și dealul Arasinus, cu mănăstirea aferentă.

În bazinul Mureșului trebuie să căutăm și cetățile românești cucerite de agresori, ceea ce a reprezentat — potrivit dragomanului turc — finalul războiului.

Între acestea se numără și fortificațiile de epocă cunoscute nouă la Feldioara (lângă Șiria) Zărand și foarte probabil cea de la Frumușeni.

Numai textul inserat în lucrarea lui A. Wion relatează despre hirotonirea episcopală a lui Gerard, îndată ce a venit de la sihăstrie, fiind apoi însărcinat cu organizarea și conducerea diecezei¹²⁶.

Această mențiune, ne lămurește asupra faptului că reîntoarcerea lui din sihăstrie, trebuia să fi avut loc la începutul anului 1030, hirotonirea lui fiind consemnată de analele de la Pojon (azi Bratislava).

Acest amănunt joacă un rol de seamă în fixarea cronologiei evenimentelor perioadei respective.

Arnoldus Wion și codicele padovan, enumeră o listă mai completă și mai precisă a călugărilor benedictini, convocați în ajutorul noului episcop. Potrivit acestei informații, au venit 12 ieromonahi din 5 așezăminte monastice. Lista cuprinsă în codicele vienez, este incompletă și vizibil ciuntită, vorbind doar de 10 călugări, proveniți din 4 mănăstiri. Această deformație a textului însă, nu l-a deranjat pe copistul vienez, ca mai departe să însereze de altfel, corect, activitatea lui Walterus, conducătorul școlii de la Mureșana¹²⁷. Enigmatică lui persoană, de care s-a interesat și istoriografia pedagogiei românești, se lămurește cu ajutorul textelor de proveniență italiană, care ne relatează, că acest călugăr de origine germană, venise din mănăstirea Zobor din Transdanuvia.

¹²⁶ A. Wion, *Op. cit.*, cap. XI, f. 10.

¹²⁷ „S.R.H”, II, p. 493—494; A. Wion, *Op. cit.*, cap. XII; „Codex padovanus”, f. 123.

Textul cuprins în cap. al XII-lea, a lucrării lui Arnoldus Wion și textul identic al codicelui padovan, diferă vizibil de cel vienez cu privire la crearea arhidiaconatelor (protopopiatelor), dînd o lămurire clară cu privire la numirea unor colaboratori de-ai episcopului în aceste funcții.

În sfîrșit, trebuie să accentuăm și o altă deosebire semnificativă a textelor. Vorbindu-se de transmutarea călugărilor „greci” de rit răsăritean din fosta reședință a ducatului, într-un alt așezămînt monastic, Arnoldus Wion, vorbește de „Crassanum” în timp ce codicele padovan glăsuiește de „Araslanus” iar textul vienez menționează „Orozlanus”. În cazul valabilității lui A. Wion am avea încă un element inedit cu privire la existența unei mănăstiri creștine de rit răsăritean, care nu a fost încă menționată de literatura istorică¹²⁸.

Vorbind despre încheierea războiului, legenda mare istorisește acțiunea lui Gerisula, care ar fi fost și el comandant al armatei regelui ungar. El adusese la Ștefan I, capul lui Ahtum.

Textul vienez modifică relatarea expusă de A. Wion și codicele de la Padova, vorbind despre „Gyula”.

Un fenomen similar se poate constatat și în legătură cu alte toponime și hidronime cuprinse în legenda mare.

Astfel, toate variantele vorbesc despre Mureșana — capitala ducatului românesc, folosind forma latinizantă de Morisena, cu mici variațiuni de o literă. Textul vienez însă, folosește într-un loc și termenul de Moroswar, care fără îndoială este un anacronism pentru epoca dată și se explică prin poziția copistului maghiar, sau informațiile contemporane ale acestuia¹²⁹.

Mureșul, de asemenea, este menționat cu forme apropiate ca Morosium, Morosio, Moriseo etc., variantele fiind determinate de limba maternă a copiștilor. Deosebiri serioase apar la hidronimul Criș, acesta fiind redat la A. Wion și codicele din Padova ca Chrysus respectiv Crisus, forme arhaice înlocuite de copistul din 1500 cu termenul de Keres, inspirat din limba maghiară contemporană¹³⁰. Nu mai puțin semnificativ apare dispariția hidronimului Tibiscum (Tisa), redat de A. Wion, apărînd apoi variantele Ticia, sau Tycia. La fel, trebuie să menționăm și una din dovezile principale privind folosirea corectă a toponimelor arhaice de către A. Wion, Vorbind despre martiriul episcopului Gerard în lucrarea lui, se pomenește de localitatea Gyod, unde a celebrat o liturghie în ziua respectivă.

Din cartea lui A. Wion sau chiar codex Sagredo a fost preluată această formă neschimbată, de Guido Casoni (1598) și Gabriel Buceлин (1672). În schimb, toate celelalte texte, inclusiv codicele padovan vorbesc despre „Diod”, așa cum apare în formele de mai tîrziu. Este

¹²⁸ A. Wion, *Op. cit.*, cap. XI; *Codex padovanus*, f. 123 v.c., „S.R.H.”, p. 493.

¹²⁹ „S.R.H.”, II, p. 491.

¹³⁰ A. Wion, *Op. cit.*, cap. X; „*Codex padovanus*”, f. 123; „S.R.H.”, II, p. 490.

important de subliniat faptul că încă și în anul 1417, localitatea se numea Gyod, unde se găsea și biserica Sf. Sabina, menționată în legendă. De aceea, se poate concluce că rectificarea toponimului putea să aibe loc, numai după această dată ceea ce este un indiciu „post quem” și pentru timpul redactării codicelui padovan¹³¹.

Un fenomen similar a avut loc în ceea ce privește omonimele. Cele două omonime principale, de asemenea, au fost modulate potrivit limbii materne și epocii copiștilor, respectiv autorilor. La Arnoldus Wion apare forma clară de Athum, dedublată de Pulchtron, ceea ce nu este altceva decît traducerea liberă latină a omonimului de origine turcă, fără ca acesta să mai apară în alte surse¹³².

În schimb, copistul textului de la Padova, redă numele ducelui băștinaș, cu o rezonanță italiană și anume Achium, iar numele dușmanului său l-a făcut Chaidinus, etc. care are la bază o formă tîrzie.

Codicele vienez folosește termenul de Achtum respectiv Chanadinus, ceea ce de fapt reflectă grafia originală pe care o folosea arhiepiscopul de la Strigonire cu același nume, descendent al primului comite din Mureșana (sec. XIV-lea)¹³³.

În sfîrșit, profesorul roman la 1519, folosește sub influența elevilor săi termenul de Aitus (Aytus) și Aiton, corespunzător limbii maghiare contemporane.

În concluzie credem că se pot formula următoarele repere sigure:

1) Legenda mare a sfîntului Gerard a fost păstrată în mai multe variante. Formele cele mai veridice ale textului, provin de pe sol italian, în primul rînd din codex Sagredo.

2. Legenda mare a sfîntului Gerard este un izvor istoric, în esență definitivat în jurul anului 1100, avînd informații veridice, cu privire la viața socială — economică și politică a populației locale românești. Importanța cea mai mare o are descrierea războiului din 1028, care s-a desfășurat în esență în valea Mureșului, atingînd zona municipiului Arad.

3. Legenda mare a sfîntului Gerard este confirmată și completată de rezultatele săpăturilor arheologice și de izvoarele scrise ale secolului al XI-lea în special textul lui Mahmud Terdzüman și „Deliberatio”, scris de episcopul Gerard însuși.

Informațiile prezentate constituie elemente de referință privind structura societății românești din părțile arădene, la începutul celui de-al doilea mileniu, fiind în același timp dovezi importante privind unitatea, continuitatea și mai ales lupta poporului român pentru apărarea pămîntului străbun.

¹³¹ F. Bânfi, Vita di S. Gerardo da Venezia, p. 311.

¹³² A. Wion, *Op. cit.*, cap. X—XI.

¹³³ Apelativul Chanadinus nu apare în alte surse.

CONSIDÉRATIONS CONCERNANT LES SOURCES HISTORIQUES ÉCRITES QUI SE RAPPORTENT AU DUCHÉ D'AHTUM

(Résumé)

L'étude se propose à mettre en évidence, en partant des documents inédits découverts dans le pays et à l'étranger parmi lesquels se font remarquer les variantes de „La légende de St. Gerard" et la chronique de l'évolution sociale-économique et politique de la zone d'Arad au début du XI-ème siècle.

Un élément très important de l'étude c'est l'élucidation des luttes de défense livrées par la population roumaine dirigée par Ahtum contre les armées envoyées par Etienne I-er de la Hongrie.

L'étude a une importance probatoire particulière parce qu'il corrobore l'information écrite aux résultats des fouilles archéologiques pour l'élucidation des événements qui convergent vers l'attestation de 950 ans d'existence d'Arad.

MIHAI VITEAZUL ȘI ARADUL

GHEORGHE LANEVSCHI

Teritoriul arădean cu întregul său trecut istoric s-a încadrat organic în istoria poporului român. Locuitorii din această parte a țării au fost de-a lungul veacurilor alături de frații lor din Transilvania, Țara Românească și Moldova, cu care au întreținut relații economice, politice și culturale, luptând alături de aceștia pentru libertate și independență chiar și atunci când vicisitudinile vremurilor i-au obligat să suporte oprimarea străină.

Un astfel de moment este și cel din a doua jumătate a secolului al XVI-lea când cucerirea de către turci în 1552 a mai multor cetăți din Banat și zona Mureșului face posibilă întemeierea, în coasta Transilvaniei și a Țării Românești a pašalicului de Timișoara¹. Treptat teritoriul pašalicului se extinde asupra meleagurilor arădene, ajungând între 1566—1574 pînă în sectorul Sebiș-Dezna, iar pe Mureș pînă la Varădia².

Influențați de politica antiotomană a țărilor române, constituite din octombrie 1594 într-o așa numită „confederație”³, locuitorii pašalicului vor declanșa o puternică răscoală populară⁴, răsculații avînd legături cu domnul Țării Românești⁵. Prin solul său trimis la Lugoj, Mihai promite sprijin răsculaților, anunțîndu-i că le vor veni în ajutor Moldova și Țara Românească, și împreună vor trece la asediul Timișorii⁶.

Începutul de bun augur al răscoalei, concretizat în eliberarea a însemnate teritorii, nu avut o continuare pe măsura începutului, ca urmare a slabului ajutor dat de principele Sigismund Báthory, care, conform înțelegerii cu Mihai, avea această obligație⁷. Înfrîngerea răscoalei a dejucat strategia țărilor române ce contau pe angajarea în această luptă și a tătarilor ce au iernat în Banat. Prin acest plan con-

¹ *Istoria României*, Buc. 1962, vol. 2, p. 936.

² Eugen Glück, *Meleagurile arădene în timpul domniei lui Mihai Viteazul (1593—1601)*, în „Mihai Viteazul și Aradul”, Arad, 1975, p. 28.

³ *Istoria României*, Buc., 1962, vol. 2, p. 956—57.

⁴ I. D. Suciu, *Contribuții la cunoașterea poporului român în evul mediu*, în „Ziridava”, VIII, Arad, 1977, p. 76.

⁵ *Timișoara 700. Pagini din trecut și de azi*, Timișoara, 1969, p. 667.

⁶ Apud Eugen Glück, *Op. cit.*, p. 29.

⁷ Ion Sirbu, „*Istoria lui Mihai Vodă Viteazul, domnul Țării Românești*”, Timișoara, 1976, p. 84.

federații au urmărit să diminueze presiunea otomană pe linia Dunării, odată cu angajarea deschisă într-un război cu Poarta.

Cu toate că planul confederației a fost dejucat, Mihai ridică steagul luptei împotriva dominației otomane în noiembrie 1594⁸, obținând o serie de succese în primele luni ale anului 1595.

Victoriile repurtate la Dunăre, cit și tratatul încheiat de Mihai cu Transilvania în luna mai 1595, tratat ce va influența evoluția acestui război, au determinat Poarta să ia o serie de măsuri pentru redresarea situației.

Înlocuirea comandantului oștilor otomane de la Dunăre cu vestitul Sinan Pașa, cit și acțiunile declanșate în sud-vestul Transilvaniei de Ahmed Pașa de Timișoara, dovedeau cit de grav primejduită se considera la Constantinopol dominația otomană în Balcani.

Dar nici aceste măsuri nu au dat rezultatele scontate. Începutul ofensivei otomane în SV Transilvaniei, declanșat la 1 august 1595 cu distrugerea localității Dobra și a altor șapte sate, a fost urmat de contraofensiva ardelenilor conduși de generalul Borbely. În urma acesteia sînt eliberate o serie de cetăți de pe cursul Mureșului, printre care Făgetul, Chelmacul, Vărădia, Șoimoș și Lipova⁹.

În același timp, cu toată atitudinea expectativă a comandantului trupelor ardeleni din Țara Românească, Albert Király¹⁰, Mihai cu oștile sale, ajutat de o mică trupă de ardeleni, a repurtat o strălucită victorie la Călugăreni. Printre ardelenii care au participat direct la această luptă s-au numărat și luptătorii recrutați din rîndul supușilor voievozilor de la Clit, Hășmaș și Archiș¹¹.

În lunile următoare, victoriile obținute de Mihai la Tîrgoviște, București, Giurgiu se îmbinau cu succesele repurtate de generalul Borbely în eliberarea meleagurilor arădene de sub turci.

Eliberarea cetății Ineu¹² este urmată de eliberarea cetăților Arad, Nădlac, Tauț, ca la 5 noiembrie 1595 să capituleze și cetatea Șiria¹³, prăbușindu-se astfel sistemul dominației otomane din părțile arădene.

Legătura dintre succesele confederațiilor a creat o atmosferă de încredere în cauza independenței țărilor române, lucru subliniat atît de un martor ocular al evenimentelor, italianul Veneti Tomasi în cartea sa publicată la Veneția în 1621¹⁴, cit și de marele istoric Nicolae Iorga. El arăta: „La ai noștri din ambele țări încrederea era dimpotriva mai mare decît oricînd”, acest optimism se baza „pe fuga lui Sinan, pe luarea Lipovei în Banat” . . .¹⁵

Victoriile obținute necesitau o intensificare a eforturilor militare și nu abandonarea lor. Era limpede că turcii nu vor renunța la supune-

⁸ *Istoria României*, București, 1962, Vol. 2, p. 957.

⁹ Eugen Glück, *Op. cit.*, p. 31—32.

¹⁰ *Istoria României*, București, 1962, vol. 2, p. 964—965.

¹¹ Apud E. Glück, *Op. cit.*, p. 31.

¹² Nicolae Iorga, *Documente Hurmuzachi*, București, 1903, vol. XII, p. 62, 136.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Apud, E. Glück, *Op. cit.*, p. 33.

¹⁵ Nicolae Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, București, 1935, vol. I, p. 223.

rea țărilor române și la stăpînirea lor asupra Ineului, Lipovei și a celorlalte cetăți din SV Transilvaniei, fapt dovedit în perioada imediat următoare.

După cîteva ciocniri mărunte, în aprilie 1596 beglerbegul Timișorii a trecut la asediul Lipovei, în timp ce tătarii au început să prade regiunea Mureșului și a Crișului Alb¹⁶.

Surprins de evenimente, Sigismund ceru ajutor imperialilor și principelui Mihai. În timp ce garnizoana Lipovei condusă de George Borbely rezista eroinic, iar Ion Sălișteanu ataca Cenadul, trupele ardelenene întărite cu cei 4000 de soldați conduși de însuși Mihai¹⁷ asediază Timișoara.

Vestea a surprins pe atacatorii Lipovei care în grabă s-au îndreptat spre Timișoara. Asediul a culminat cu atacul general din 17 iunie 1596, fără rezultatul scontat, asediatorii fiind la rîndul lor atacați de tătari.

Deși tătarii au fost înfrinți, principele Sigismund Báthory a renunțat la continuarea asediului, mulțumindu-se cu întărirea temporară a garnizoanelor de la Lipova, Lugoj, Caransebeș¹⁸, în timp ce Mihai Viteazul s-a întors în Țara Românească spre a o apăra de noile ofensive otomane¹⁹.

Anii ce au urmat au fost pentru țările române anii unor schimbări a raporturilor politice interne și externe, iar pentru meleagurile arădene o perioadă de grele încercări, fiind călcate adesea de turcii dornici să reintre în stăpînirea cetățîilor pierdute.

Modificările intervenite în raportul dintre Țara Românească și imperiali, precum și în relațiile dintre Țara Românească și domnitorii din celelalte țări române, care unelteau împotriva domnului muntean, îl determină pe Mihai în anul 1599 să treacă la realizarea unirii celor trei state românești. Ideea nu era nouă, dar posibilitatea realizării ei se profila abia acum.

Concentrînd armata la Ploiești, Mihai va obține la 28 octombrie 1599, la Șelimbăr²⁰, o strălucită victorie împotriva armatei lui Andrei Báthory, victorie la care au contribuit și unii luptători din părțile Cenadului, precum Gașpar Corniș din Dezna. Bătălia de la Șelimbăr decise pentru o vreme soarta Transilvaniei.

La 1 noiembrie 1599, Mihai Viteazul intră triumfal în Alba Iulia, iar în cîteva zile întreaga Transilvanie ajunge sub stăpînirea efectivă a marelui voievod ce se intitula „domn al Țării Românești și a toată țara Ardealului”.

¹⁶ Marki Sándor, *Aradvármegye és Arad szabad Királyi város története*, Arad, 1895, vol. II, p. 26.

¹⁷ Nicolae Bălcescu, *România supt Mihai Voievod Viteazul*, ed. a II-a, București, 1973, p. 156.

¹⁸ Apud E. Glück, *Op. cit.*, p. 35.

¹⁹ Nicolae Bălcescu, *România supt Mihai Voievod Viteazul*, București, 1970, p. 178.

²⁰ *Istoria României*, București, 1962, vol. II, p. 985.

Părțile arădene, cetățile Ineu și Lipova, intraseră și ele în componența statului lui Mihai Viteazul, fapt relatat la 20 noiembrie 1599 de un informator al arhiducelui Maximilian de Habsburg²¹.

Stăpînirea voievodului ajunsese în această zonă de vest pînă în părțile cetăților Cenad și Nădlac, în nord-vest granițele se apropiiau de zona cetății de la Pădureni (azi cartier al orașului Chișineu Criș), iar la nord limitele stăpînirii efective ale lui Mihai treceau prin sudul comitatului Bihor²².

Mai mult chiar, din scrisoarea locotenentului Ștefan Stepan, datată la 24 martie 1600, aflăm că voievozii din zona Beliu, Botfei, Hășmaș și Clit s-au rupt de cetatea de la Oradea, ieșind de sub jurisdicția habsburgică, adresîndu-se în toate chestiunile „căpitanului de la Ineu și înălțimii sale voievodului Mihai”²³.

Întărirea unor cetăți din această zonă, printre care se numără și Lipova, cu garnizoane muntene²⁴, cît și numirea unor comandanți credincioși la Ineu și Lipova dovedesc importanța mai mult decît locală ce le-o acorda marele voievod.

Plecînd de la realitățile vremii, Mihai în timpul domniei sale asupra Transilvaniei a căutat să se bazeze în primul rînd pe oamenii săi credincioși, pe mica nobilime românească și pe voievozii din Zărand dar, în același timp, a încercat și drumul anevoios al colaborării cu nobilimea transilvană.

Această politică a lui s-a oglindit în numeroase acte de donație, confirmarea unor posesiuni, dintre care unele se refereau la teritoriul arădean. Astfel, încă din prima lună a domniei sale asupra Transilvaniei, Mihai l-a confirmat în stăpînirea satelor Feniș, Poiana, Lazuri pe Nicolae Segnyey de Lapispatak, care a dat dovadă de multă vitejie la asediul Giurgiului²⁵.

În semn de înaltă apreciere a faptelor de arme ale lui Gheorghe Borbely, în campania din sud-vestul Transilvaniei din anii 1595—1596 Mihai îi conferă la 22 decembrie 1599 satele Miniș, Ghioroc, Iaspil și alte proprietăți²⁶.

Dar rolul cel mai important în timpul domniei lui Mihai l-a jucat Gașpar Corniș, nobil din părțile arădene, ce a trecut de partea domnului încă de la Șelimbăr, fiindu-i credincios pînă la moarte. Gașpar Corniș a făcut parte din sfatul țării, sprijinindu-l pe Mihai în numeroasele probleme ce le avea de rezolvat.

În politica sa Mihai a avut un sprijin de seamă și în biserica ortodoxă pe care a ridicat-o în Transilvania în rîndul bisedicilor „re-

²¹ E. Glück, *Op. cit.*, p. 43.

²² *Ibidem*.

²³ *Idem*, p. 44, 82—83.

²⁴ Nicolae Iorga, *Documente Hurmuzaki*, București, 1903, vol. XII, p. 509.

²⁵ Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, Buc., 1932, vol. V, p. 284.

²⁶ Eugen Glück, *Op. cit.*, p. 31.

cepte²⁷, acordând o serie de privilegii slujitorilor acestei biserici, care susțineau planurile de unitate statală a celor trei țări române. Nu încape îndoială că de acum înainte scaunul episcopal de la Ineu și Lipova a trecut sub protecția noii organizații bisericești, iar titularii acestuia adesea a fost hirotonisiți în Țara Românească²⁸.

Primăvara anului 1600 marchează realizarea planurilor lui Mihai privind unirea celor trei țări, unire amenințată de ăntelirile dușmănoase ale habsburgilor, Porții și regatului polon.

Cu toate măsurile luate, având de partea sa elementele credincioase din părțile arădene, trupele lui Mihai sînt înfrînte la 18 septembrie 1601 la Mirăslău²⁹. Aceasta a dus la înlăturarea domniei lui Mihai în Transilvania, urmată de ocuparea cetăților Lipova și Ineu de către nobilimea ardeleană care a trecut la represalii sîngeroase împotriva credincioșilor lui Mihai.

Printre victimele reacțiunii nobiliare figura alături de Baba Novac și fostul căpitan al Aradului, Ioan Sălișteanu³⁰.

Pierderea Transilvaniei este urmată de pierderea Moldovei și a Țării Românești, după care Mihai a recurs la un act de înaltă măiestrie diplomatică îndreptîndu-se spre Praga în vederea unor tratative cu împăratul Rudolf. În drum spre capitala imperiului, Mihai a trecut prin Deva³¹, unde tunurile cetății au tras asupra micului detașament, apoi pe lîngă Lipova fapt consemnat de un contemporan pe coperta unei cărți bisericești³².

Continuîndu-și drumul spre Ineu va ajunge la Hălmagiu cu ajutorul lui Gașpar Corniș³³. De aici a plecat spre Beiuș de unde în prealabil a cerut printr-o scrisoare adresată căpitanului Orășii, liberă trecere³⁴.

Schimbările favorabile survenite în primăvara anului 1601 în situația politică fac ca Mihai să poată reîncepe lupta pentru unificarea celor trei țări române putîndu-se bizui în Ardeal pe români, pe secui și pe credincioșii săi din Arad³⁵.

Dezlănțuirea noii campanii nu a reușit însă să atenueze vechea rivalitate între Basta și Mihai, din contră ea o înteeți.

La 18 iunie 1601, agentul ducelui de Modena raporta că Basta nu vrea să lupte în aceeași tabără cu Mihai, ci vrea să-l trimită pe acesta spre Lipova pentru a dezgina armata lui Sigismund Bathory³⁶. În reali-

²⁷ Manole Neagoe, *Mihai Viteazul*, Craiova, 1976, p. 285.

²⁸ Eugen Glück, *Op. cit.*, p. 50—51.

²⁹ *Istoria României*, București, 1962, vol. II, p. 1 000.

³⁰ E. Glück, *Op. cit.*, p. 54.

³¹ Victor, Atanasiu, *Mihai Viteazul. Campanii*, București, 1972, p. 267.

³² Coreși, *Sbornicul*, Saza Sebeș, 1580, aflată în biblioteca Vicariatului ortodox sîrb din Timișoara, cota 444.

³³ Marki Sandor, *Op. cit.*, vol. II, p. 33.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Kovacs Geza, *Unele considerațiuni cu privire la legăturile lui Mihai Viteazul cu secuii în preajma bătăliei de la Gurăslău*, în vol. „Mihai Viteazul și Sălajul”, Zalău, 1976, p. 190.

³⁶ Apud Eugen Glück, *Op. cit.*, p. 55.

tate Basta a vrut să pună mâna pe capitala Transilvaniei înainte de sosirea domnitorului român.

Mihai însă a refuzat acest plan perfid. După victoria de la Gurăslău se îndreptă spre centrul Transilvaniei, ocupă Clujul, fixînd tabăra în apropiere de Turda. Asasinat mișesește de oamenii lui Basta la 9 august 1601, nu i-a fost dat să-și înfăptuiască mărețele planuri.

Deși nu a putut reface unirea realizată pentru scurtă vreme, marile voievod prin meritele sale recunoscute și apreciate de contemporani și-a adus aportul prin personalitatea, sa în secolele următoare și mai ales în secolul al XIX-lea la formarea și dezvoltarea conștiinței naționale. Un rol important în acest sens l-a jucat școala, literatura, istoriografia și arta care pe lângă discipolii săi consacrați în popularizarea personalității marelui voievod au înscris și numele unui locuitor din părțile Aradului și anume cel al învățătorului Ioan Tuducescu din Lipova⁴⁷. Tipărint în anul 1876 un manual de „Istoria rumânilor”, autorul dedică lui Mihai „Eroul” o lecție în care referindu-se la urcarea lui Mihai Viteazul pe tronul Țării Românești scria plin de mîndrie „încă un lucefăr mai luminos ca toți luceferii se ivește pe cerul României”⁴⁸.

Nu întîmplătoare este și editarea de către arădeni, la un an după unirea Principatelor și în plină campanie de constituire la Arad a unei asociații culturale, a unui portret al lui Mihai Viteazul, într-o atitudine plină de avînt și energie.

Astăzi putem afirma cu certitudine că portretul marelui voievod care în mărețele sale planuri de unire a cuprins și meleagurile arădene simboliza idealurile Asociației naționale arădene constituită în 1863³⁹, asociație a cărei activitate a contribuit în mare măsură la pregătirea și înfăptuirea unirii Transilvaniei cu România, realizată pentru totdeauna la 1 Decembrie 1918⁴⁰.

MICHEL LE BRAVE ET L'ARAD

(Résumé)

L'ouvrage présente dans une vision unitaire les liaisons que le grand prince a liées avec la ville d'Arad dans le contexte de la lutte anti-ottomane et de l'union des trois pays roumains.

On présente, en partant d'un matériel édit, les actions des masses populaires roumaines de la zone d'Arad et en même temps l'apport de certains dirigeants locaux aux actions de lutte entreprises par le grand prince.

³⁷ Nicolae Roșuț, *Personalitatea lui Mihai Viteazul de-a lungul vremii*, în „Mihai Viteazul și Aradul”, Arad, 1975, p. 8.

³⁸ Ioan Tuducescu, *Istoria românilor*, Arad, 1876, p. 27.

³⁹ Andrei Căciora, Nicolae Roșuț, *Aradul în lupta pentru eliberare națională și socială*, Arad, 1978, vol. I, p. 6.

⁴⁰ Nicolae Roșuț, *Societăți culturale arădene pînă la unire*, în „Ziridava”, nr. V, Arad, 1975, p. 223.

ASPECTE DEMOGRAFICE ÎN PĂRȚILE ARADULUI PÎNĂ ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA

KOVÁCH GÉZA

Din săpăturile arheologice și din primele cronici contemporane reiese că zona Aradului în secolele X—XI a fost o regiune relativ dens locuită de români¹. În acest timp în zona Aradului au existat multe așezări, formînd o uniune de obști cu o conducere proprie. Populația se ocupa cu agricultura, creșterea vitelor, viticultura, iar Mureșul era o arteră importantă pentru comerțul cu sarea exploatată din Transilvania. Aceste afirmații sînt întărite și de primele documente referitoare la Arad².

Indiferent de forul emitent al primelor documente privitoare la Arad (cancelaria regală sau papală, alte foruri bisericești), analiza acestor documente ne permite să ne formăm o privire și despre unele aspecte demografice cu privire la această zonă.

Astfel documentul din 1131 ne amintește că biserica Aradului denumită după Sf. Martin primește în satele Besen, Karadi, Rad (denumire românească confirmată în documente ca nume de familie pe tot cursul evului mediu pînă-n zilele de azi) 35 libertini, 3 vii și 6 viticultori. Drept urmare în această zonă au existat deja promontorii cu vii și agricultură variată³.

Vestitul cartulariu din 1177 editat pentru capitlul Aradului (loc de adevărire importantă în evul mediu) ne dă apoi o serie de date demografice privind teritoriul Aradului. În primul rînd la această dată pe teritoriul municipiului Arad au existat deja 12 așezări rurale, formînd o uniune de obști, care potrivit actului amintit dispun de proprietăți comune (habet terrenum communem). Aceste așezări sînt: Orod, Șega,

¹ În legătură cu noile săpături din zona Aradului vezi, M. Zdroba, M. Barbu, *Săpăturile arheologice la Felnac și Vladimirescu*, în „Ziridava”, VI, 1976, p. 47—51; idem, *Noi contribuții privind cetatea de pămînt de la Vladimirescu*, în „Ziridava”, VIII, 1977, p. 17—29; idem, *Șantierul arheologic de la Arad-Vladimirescu*, în „Ziridava”, X, 1978, p. 101—123; Mihail Blăjan, Egon Dörner, *Probleme de demografie istorică pe baza studiului căldărușelor de lut (sec. XI—XIII) descoperite pe teritoriul județului Arad*, în „Ziridava”, X, 1978, p. 123—139; Vasile Boroneanț, *Considerații preliminare asupra cercetărilor de la Cladova (comuna Păuliș jud. Arad)*, în „Ziridava”, X, 1978, p. 139—159.

² Cu privire la primele documente referitoare la Arad vezi de la Kovách Géza, *Documente despre începuturile Aradului*, în „Ziridava”, VI, 1976, p. 133—149.

³ Arhiva Mănăstirii Pannonhalma din Ungaria, Capsa 26C. vezi Wenzel Gusztáv, *Árpádkori Új Okmánytár*, Pest, 1860, I, p. 55.

Milova, Novac, Desc, Geled (derivat din numele Glad), Abad, Fuc, Bani, Chemperlaca, Esteuerd, Hodoș, la care se mai adaugă Micălaca și Apata (la Aradul Nou). Analizînd numele țăranilor observăm că majoritatea lor sînt de origine românească ca Petru, Cosma, Adrian, Toma, Moga, Tîrsa, Iacob, Dumitru, Zaharie, Iordan, Iorga, Bună, Moxa, Vidu, Simion, Filip etc. În urma cuceririi acestui teritoriu de către regatul feudal maghiar, bineînțeles, în document, alături de nume românești găsim și denumiri maghiare ca Rigo, Madaras, Laczi etc.

Tot din acest document rezultă și densitatea populației. Țărănimea este împărțită în diferite categorii în raport de situația lor juridică, respectiv obligațiile lor față de fisc, biserică sau feudalii laici.

Denumirea cea mai frecventă este de cea de „iobagiones”, care pot fi împărțiți în **iobagi liberi**, dependenți doar de rege și **iobagi de cetate** (iobagiones castri), sau „mansiones”, **țărani pe jumătate aserviți față de castele regale**, apoi **țărani liberi**, amintiți sub nume de „populi”, care, în general, trăiau în obști libere, avînd pămînturi în stăpînire de-vălmașă, cu unele obligații în produse, muncă sau obligații militare față de puterea centrală, sau bisericească⁴. În 1232 cu ocazia unei hotărîniciri în comitatul Arad și Zărand sînt pomenite 32 asemenea obști⁵.

O altă categorie de țărani sînt cei dependenți, denumiți **slugi** (servi) aflați în dependență totală față de unele foruri feudale.

Din examinarea situației categoriilor de țărani pe cele 12 moșii ale capitlului din Arad, potrivit daniei din 1177, și reînnoit în 1202, rezultă creșterea numărului familiilor de iobagi față de celelalte categorii de țărani. Din 358 familii — 163 (45,6%) erau iobagi, iar restul 195 (54,5%) erau familii cu o situație juridică și socială diferită (viticul-tori 75, adică 21,3%; cărăuși 21, adică 5,83%; slugi 52, adică 14,5%; îngrijitori de vite 5, adică 1,4%; slugi de curte 16, adică 5% etc.).

Despre dezvoltarea comerțului și a meșteșugurilor vorbesc alte acte. Pe Mureș, atît la Arad, cit și la Lipova și Bistra erau porturi pentru sare⁶. Despre valoarea imensă a comerțului cu sarea ne vorbesc mai multe acte. Astfel un act papal, editat în 1218, ne vorbește despre venitul sării de pe Mureș. Potrivit acestui act regina Iolantha oferă papalității opt mii de mărci de argint (sumă colosală în aceea vreme)⁷.

⁴ Arhiva Națională Ungară, D.L., 30—572, vezi și Wenzel, *Op. cit.*, I/85, — D.L. 30571; vezi și R. F. Teutsch, Fr. Firnhaber, *Urkundenbuch zur Geschichte Siebenbürgens*, Wien, 1857, I, p. 5—6, TD.L. 31.121; vezi și Ortway Tivadar, *Temes vármegye és Temesvár város története*, Pozsony, 1896, I, p. 355—346 — D.L. 36893; vezi și Szentpétery Imre, *Az úrpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke*, I. 1001—1270, Budapest, 1922, p. 61—64; *Documente privind istoria României*, Seria C. Transilvania, București, vol. I.

⁵ Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, I, Cluj, 1971, p. 325.

⁶ Arhiva Națională Ungară, D.L. 25; vezi, *Documente privind...* p. 21; Richard Marsina, *Codex Diplomaticus et epistolaria Slovaciae*, Bratislava, 1971, p. 88; Wenzel, *Op. cit.* XI, p. 218—220.

⁷ Arhivele Vaticanului, Roma, *Epistolae Papae Honorii, III*, Liber 9, ep. 1058, fila 250; vezi și *Documente privind...* p. 109, „...ut si cum nature debitum solvere in peregrinatione contingat, tu pro octomillibus marcarum argenti, in quibus nomine donationis propter nuptias tibi tenetur, sales qui per Morisium descendunt, percipias...”).

Cercetînd actele contemporane această sumă poate fi echivalentă la 3 200 kg de argint, iar dacă socotim că o „timinna“ de sare (10 000 de buc. blocuri) avea o valoare de 10—15 mărci de argint, cantitatea de sare, vămuită pe Mureș se ridica la peste două milioane de blocuri de sare.

Un alt document din 1233 înșiră dreptul mănăstirilor din zona Aradului pentru sarea gratuită, din care 5 000 de blocuri de sare pentru Bulci, 4 000 pentru Bistra (mănăstire benedictină lângă Frumușeni), 2 000 pentru Arad, 500 pentru Geled, 2 000 pentru Cneazmănestur (lîngă Pecica) etc. Dacă apreciem greutatea medie a blocurilor de sare la 10 kg atunci abația benedictină de la Bulci dispunea anual de 50 000 kg, Bistra de 40 000 kg, Aradul de 20 000 kg sare etc. Evident că această cantitate considerabilă de sare nu era consumată pe loc, ci era vîndută comunităților sătești, în special pe seama vitelor.

După un act din 1138 locuitorii din Sîmbăteni și Șeitin se ocupau cu transportul sării⁸. Un alt document din 1183 vorbește despre dreptul Aradului pentru vama sării, iar alte acte din secolul al XIII-lea vorbesc despre multe ambarcațiuni, care transportă sare pe Mureș.

Imensele cantități de sare, care treceau pe Mureș și intrau în circulație, nu se consumau total în zona arădeană, ci, prin târgurile ocazionale, sarea era cumpărată de agricultori și de păstorii din munți, fapt care ne permite să constatăm, că în zona Aradului se practica intens agricultura și creșterea animalelor⁹.

Deși năvălirea tătarilor a provocat distrugerii, românii, precum și celelalte populații stabilite aici pe parcurs au supraviețuit acestei furtuni. Din „Cîntecele de jale“ știm că în timpul tătarilor, în zona Aradului chiar și târgurile au fost ținute. Drept urmare la începutul secolului al XIV-lea actele vorbesc despre zeci de așezări cu o populație densă. Amintim în acest sens lista dijmelor papale din 1332, care ne confirmă o densă populație atît în Arad cît și în Podgoria Aradului¹⁰.

Deși pînă în secolul al XVI-lea nu dispunem de conscripțiile porților iobăgești, din analiza diferitelor documente putem să ne formăm o imagine despre numărul localităților și al populației. Astfel în timpul lui Iancu de Hunedoara în comitatul Arad de atunci (partea de sud a județului actual) sînt menționate 9 cetăți, 10 orașe și târguri, precum și 382 sate. În același timp în comitatul Zărand (partea de nord a județului) erau 7 cetăți, 6 târguri și 435 sate¹¹. În prima jumătate a secolului al XVI-lea aceste cifre se modifică, astfel încît în comitatul Arad sînt menționate 2 orașe (Arad și Lipova), 437 sate și așezări mici, iar în comitatul Zărand 10 târguri și 419 sate. Majoritatea așezărilor rurale erau mici. Socotind în medie 10 case pe sate și 30 de case pe târguri ajungem la 4 120 case în comitatul Arad și 4 560 case în comitatul Ză-

⁸ *Documente privind...* I, p. 2—3.

⁹ *Ibidem*, 264—270, 397—403; Márki Sándor, *Arad vármegye és Arad szabad királyi város története*, Arad, 1892, vol. I, p. 431.

¹⁰ *Documente privind*, III.

¹¹ Csánki Dezső, *Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában*, Budapest, 1890, vol. I, passim.

rând pe vremea Huniadeștilor, respectiv 4 790 case în comitatul Arad și 4 490 case în comitatul Zărand la începutul secolului al XVI-lea¹², la care, bineînțeles, trebuie să mai adăugăm pe păstori, slugi, precum și curiile nobiliare, pe eclesiastici și garnizoanele cetăților. Socolind în medie 5 persoane pe familii, în epoca Huniadeștilor, ajungem la aproximativ 44 000 persoane în cele două comitate, respectiv 48 000 persoane la începutul secolului al XVI-lea, aceste cifre privind numărul populației neprivilegiate. Astfel nu exagerăm dacă evaluăm că populația zonei arădene la începutul secolului al XVI-lea se ridica la 50 000.

În secolul al XVI-lea apoi apar și primele conscripții ordonate. Acestea sînt ori conscripțiile porților (conscripții dicale), ori conscripțiile de dijme. Amintim în acest sens în primul rînd inventarul din 1513 al cetății Șoimoșului, care ne vorbește despre o recoltă de cereale foarte mare¹³, precum și conscripțiile din 1525 ale cetății Șiriei, care înșiră nu numai localitățile dar și numele iobagilor, care în majoritate covârșitoare erau de origine românească¹⁴.

Referitor la orașul Arad diferite conscripții din 1551, 1558, 1561 etc. ne dau la fel date foarte prețioase. Aceste conscripții nepublicate pînă-n prezent, înșiră numărul porților. Este de ajuns să amintim că doar la Arad sînt menționate 36 porți, la Micălaca 26, la Sînpaul 28, la Utviniș 13 porți, iar la Șega alte 7 porți. Deci, pe raza actuală a municipiului, doar în această conscripție sînt menționate 110 porți iobăgești, care potrivit calculelor acceptate pentru această perioadă înseamnă circa 440 case iobăgești, la care se mai adaugă meșteșugarii, negustorii, nemeșii, eclesiastici, militarii etc.¹⁵.

Acele ne vorbesc, privind Aradul, despre o localitate urbanizată cu străzi, biserici, porturi de sare. Astfel un act din 1388 amintește că în centrul orașului se afla așa zisa Stradă Centrală, care despărțea posesiile capitlului de cele ale prepoziturii¹⁶. Proprietățile sînt diferite (bisericești, nobiliare și civice). Sarcinile supușilor erau în creștere, ceea ce ne arată de ce au reușit oștirile lui Gheorghe Doja să cucerească atît de repede Aradul, în drumul lor către Lipova și Timișoara.

În 1552 Aradul a fost ocupat de turci. La această dată orașul avea deja o importanță deosebită din punct de vedere economic și militar.

¹² Márki, *Op. cit.* passim.

¹³ D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în sec. XVI.* vol. II, București, 1968, p. 23—29, 67—85; Alexandru Roz, *Dezvoltarea demografică a comunei Șiria pînă la 1848*, Ziridava, VIII, 1977, p. 89—125; E. Glück, G. Kovách, E. Dörner, *Contribuții noi cu privire la răscoala populară din 1514*, în „Studii și materiale de istorie medie” București, 1957, vol. II, p. 435—437.

¹⁴ D. Prodan, *Op. cit.* 67—85.

¹⁵ G. Kovách, *Conscripții medievale arădene din secolele XVI—XVII* în „Ca-tedra”, Arad, 1977, p. 161—170.

¹⁶ Fábrián Gábor, *Arad vármegye leírása történelmi, geographiai és statistikai tekintetben*, I, Buda, 1835, p. 257—258. „... post vero eius obiectum vel maiorem pomotionem eadem platea Közép-Ucha in tot ad ipsum Capitulum Orodien se in perpetuum devolvetur; diam vero directam medietatem a parte Orientali et a parte iobbagionum impsius capitului, transuendo versus meridiem ad priorem locum, dicto Capitulo in perpetuum possidendam, tenendam et utendam assignasset...”; vezi și Arhiva Națională Ungară, D.L. 29673.

Drept urmare turcii vor clădi aici o cetate nouă în zona centrală a oraşului, în care defterii turci din 1590 amintesc o garnizoană compusă din 32 ieniceri şi tunari¹⁷.

Trebuie să respingem cu tărie ipoteza greşită a unor istorici, care consideră că în timpul stăpînirii turceşti populaţia Aradului ar fi fost decimată sau izgonită din locurile în care trăise. În acest sens este destul să ne referim la o altă conscripţie turcească, din 1585, potrivit căreia în sangiacul Aradului au existat 134 sate cu peste 3 200 de case. Această cifră corespunde şi calculelor noastre efectuate pentru secolul al XV-lea, respectiv pentru începutul secolului al XVI-lea. Este însă cert că o serie de aşezări mici, din cauza luptelor şi hărţuielilor, s-au desfiinţat, populaţia mutîndu-se în aşezări mai mari, contribuind astfel la formarea unor târguri mai mari (Aradul, Şimandul, Pecica etc.) atît de caracteristice pentru această zonă¹⁸. Astfel au dispărut pe raza municipiului Arad localităţile, Abad, Milova, Desc, Chemperlaca etc.

Unificarea celor trei ţări române sub conducerea lui Mihai Viteazul a exercitat o influenţă politică şi socială asupra populaţiei din părţile Aradului, care cu trup şi suflet s-a ataşat viteazului domn. După moartea lui Mihai Viteazul, Aradul şi Lipova intră din nou sub dominaţie otomană, iar Ineul doar după 1660. În acest interval foştii stăpîni feudali maghiari recurg la noi conscripţii de dijmă. Componenta acestor conscripţii nu reflectă însă în mod clar aria stăpînirii otomane, deoarece majoritatea feudalilor maghiari au trecut pe liste şi satele ocupate de turci, dar care mai înainte le aparţineau. Pe de altă parte, alte date ne confirmă că multe sate care se aflau sub dominaţia otomană erau supuse unor impozite duble (şi turcilor şi nobililor din Ardeal). Astfel o listă de dijmă a satelor din comitatul Arad, din 1660, înşiră 51 localităţi, printre care Seleuş, Cikir, Firiteaz, Ghioroc, Hodoş, Fîntînele, Covăsînt, Ceala, Chier, Miniş, Micălaca, Mănăştur, Arad, Panat, Şagu, Radna etc., care se aflau sub dominaţie otomană¹⁹. Pe de altă parte unele aşezări de pe raza Aradului de astăzi se depopulează, ca Utviuşul, Novac, Geled, Abad, Chemperlaca etc. de unde populaţia se concentrează în centrul Aradului, contribuind la un proces mai intens de urbanizare. Astfel se explică de ce Evlia Celebi vorbeşte despre un oraş populat, unde se ţineau târguri şi iarmaroace vestite²⁰.

În 1688 cînd trupele austriece ajung sub zidurile Aradului, oraş bine fortificat, populaţia numeroasă din oraş a avut puterea să se răscoale şi să izgonească garnizoana turcească din Arad, ce se ridica la peste 2 000 de soldaţi.

¹⁷ Velics Antal, Kammerer Ernő, *Magyarországi török kincstári delterek*, Budapest, 1886, p. 379—382.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Arhiva Naţională Ungară, A. 2683, Tom. LXIII, — A/2684, Tom. LXIV.

²⁰ Mihail Guboglu. *De la situation sociale-economique des Pays roumains vres le milieu du XVIII-ième siècle*, în „*Studia et acta orientalia*”, IV, Bucureşti, 1962, p. 153—196.

²¹ Márki, *Op. cit.* II. p. 128—130.

La începutul secolului al XVIII-lea conscripțiile austrieților menționează o populație numeroasă, în majoritate românească, printre care mulți meșteșugari și negustori care se va reprezenta printr-o intensă viață economico-socială.

DEMOGRAPHISCHE BESONDERHEITEN IN ARADER KREIS BIS IM
XVIII JAHRHUNDERT.

(Zusammenfassung)

Die Arbeit schildert uns die Kontinuität, Sozialen organiesierung der rumänischen Bevölkerung in Kreis Arad.

In seiner Arbeit bezicht sich der Autor am arheologische Funden schriftliche urkunden die uns über des Leben der rumänischen Bevölkerung in den Ortschaften des Arader Kreisen informiren bis in XVIII-ten Jahrhundert.

Mit dieser gelegenheit werden soziele wirtschaftliche und etnishe Aspekte der Bevölkerung hervorgeben in Kontext der allgemeinen Entwirklung Rumäniens.

UNELE PROBLEME ALE TRECERII DE LA FEUDALISM LA CAPITALISM ÎN AGRICULTURA ARĂDEANĂ (1849—1870)

EUGEN GLÜCK

Una din problemele majore ale vieții social-politice din epoca, care a urmat revoluției de la 1848 a fost rezolvarea chestiunii țărănești.

Evoluția economiei agrare, și, în special, a relațiilor de producție din agricultură — ca urmare a lipsei unității statale românești — nu a permis o soluționare simultană și uniformă a trecerii de la feudalism la capitalism pe tot întinsul țării noastre. Însăși reformele lui Alexandru Ioan Cuza, împlinite în 1864 trebuiau să țină cont de nuanțele situației agrare existente în cadrul României. Nici Transilvania nu prezintă o situație agrară uniformă pe tot întinsul ei. În cursul evoluției istorice, pe fundalul relațiilor agrare feudale au apărut deosebiri între situația Marelui Principat al Transilvaniei, a Banatului și a Crișanei.

Cea mai mare parte a actualului teritoriu al județului nostru, formînd comitatul Arad — și regiunea Beliu, aparțineau Crișanei. Teritoriile situate în sudul Mureșului au aparținut odinioară comitatelor Timiș și Caraș și erau înglobate Banatului Timișan. Colțul nord-estic al județului nostru, ținutul Hălmaგიului, făcea parte din comitatul Zărand, încadrat în relațiile agrare ale Marelui Principat al Transilvaniei.

Revoluția de la 1848 pe teritoriul comitatului Arad a dus la abolirea rentei feudale, care greva pe iobagii și jelerii urbariali. Întrucît urbariile comunelor cuprindeau competențele funciare ale acestora, precum și cuantumul rentei feudale, trecerea celor 4 105 de sesii iobăgești, fărîmîțate în loturile celor 23 000 de familii țărănești s-a făcut fără zguduiri sociale puternice din centrul Transilvaniei și chiar din părțile Zărandului¹. Aceste sesii reprezentau 119 000 iugăre teren arabil (29% din totalul existent) și 27 300 iugăre teren de cosit (cca. 20% din total).

În comitatele Arad ca și în Bihor, Caraș și Timiș abolirea obligațiilor urbariale s-a efectuat sub presiunea mișcărilor revoluționare ale țărănimii din martie—aprilie 1848, înainte de aplicarea legii corespunzătoare, în Crișana, Banat și Maramureș². Această situație a fost folo-

¹ Iosif Kovács, *Desființarea relațiilor feudale în Transilvania*, Cluj, 1973, p. 16.

² Eugen Glück, *Despre lupta anti-habsburgică și anti-feudală a țărănilor din părțile arădene în anii 1849—1853*, în volumul „Studii și articole de istorie”, Societate de științe istorice și filologice din R.P.R., București, 1962, Vol. 4, p. 175—176.

sită, după înăbușirea revoluției, de moșieri ca să pretindă foștilor iobagi restanțele provenite din renta feudală datorată pînă la 11 aprilie 1848. Astfel domeniul de la Șicula, în 1851, pretindea de la foștii iobagi 2 486 zile de robotă³. Domeniul erarial de la Miniș, în 1863, reclama o restanță provenită din perioada anilor 1839—1848. Probleme similare frământau țărănimea prin anii 1863—66 în comunele Șoimoș, Pecica, Păuliș, Co-văsînț etc.⁴.

În părțile Hălmeagului, stăpînii de moșii au căutat să eludeze prevederile legii, pusă în aplicare abia în 18 iunie 1848, constrîngînd imediat pe iobagi la îndeplinirea robotelor restante și plata rentei feudale neachitate. În această zonă săracă restanțele erau mari, ceea ce a grevat puternic pe foștii iobagi.

Țăranii eliberați nu au fost obligați să despăgubească direct pe moșieri pentru obligațiile lor feudale abolite. Această situație însă a dus la crearea unui impozit adițional, care în anii 1865 și 1868 s-a ridicat la 55% față de impozitele directe⁵.

Autoritățile habsburgice, după înfrîngerea revoluției din 1848—1849, au recunoscut de facto unele măsuri luate de autoritățile revoluționare. Ei își dădeau seama că orice încercare a nobilimii reacționare de a restabili iobăgia ar duce la izbucnirea unui război țărănesc. De asemenea, autoritățile habsburgice erau interesate în dezvoltarea agriculturii bazată pe producția de mărfuri în Transilvania, iar țăranul eliberat din iobăgie devenea un mai bun consumator al produselor industriale ale provinciilor ereditare și un contribuabil cu posibilități de plată sporite.

Desființarea relațiilor urbariale nu a dus nici pe departe la înlăturarea întregului edificiu al feudalismului. Descătușarea completă a maselor țărănești de sistemul relațiilor feudale s-a dovedit a fi un proces îndelungat, care nu s-a încheiat nici pînă pe la 1870. Baza contradicțiilor dintre nobilime și țărani o constituia menținerea mării proprietăți funciare — fostele alodii. Acestea, în mare parte, luaseră ființă prin răpirea unor însemnate întinderi de pămînturi, care au aparținut țăranilor. Ele constituiau baza asupririi sociale și naționale, fiind deținute în cea mai mare parte de nobilimea maghiară. În același timp cea mai mare parte a celor 23 694 de foști iobagi erau români și dețineau loturi mici, de cele mai multe ori 1/8 de sesie⁶.

Legislația anului 1848 nu a schimbat esențial nici situația miilor de familii de „contractualiști”, care aveau sarcini asemănătoare iobagilor, fiind colonizați, în unele comune (Răpsig, Camna, Mureșel, Ira-

³ Arhivele Statului Arad, Fond Prefectura județului Arad, Actele comisarului cezaro-crăiesc. 4985/1851.

⁴ *Idem*, Acte administrative. 3979/1863, 7440/1864, 588/1865. Actele comitetului suprem prezidiale 745/1864, 264/1866.

⁵ *Idem*, Acte administrative 5457/1864, 1399/1868.

⁶ E. Glück, *Op. cit.*, p. 179, 183.

toș etc.) pe baza unor contracte încheiate între moșieri și țărani, considerate ca acte care făceau parte din domeniul dreptului privat⁷.

O altă categorie foarte numeroasă a producătorilor direcți, mai ales în Podgorie, erau constrinși să presteze „dijma de struguri”.

Problemele cele mai mari însă erau legate de separarea pășunilor și pădurilor. Doar într-un număr mic de comune (ca de ex. Semlac, Șimand, Nădab, Șiria etc.) pășunile au fost separate, în perioada anilor 1836—1848, între domenii și țărani. Acum aceste acte erau considerate ireversibile, deși de cele mai multe ori ele s-au înlăptuit prin grevarea intereselor țărănești.

Problema silvică se manifesta deosebit de acut în partea de răsărit a județului nostru și mai ales în ținutul Hălmagiului, unde drepturile moșilor erau reprezentate de însuși Avram Iancu. De fapt, aproape în totalitatea comunelor pădurile au fost acaparate de nobilime, cu mult înainte de 1848, iobagilor rămânându-le doar un drept de uz, mai mult sau mai puțin restrâns. Pe măsura creșterii prețului produselor silvice, domniile de pământ au căutat să reducă uzufructul țărănesc.

Această situație a fost depășită de masele țărănești în timpul revoluției și în perioada imediat următoare.

În această perioadă o seamă de pământuri nobiliare au fost ocupate de către țărani. Astfel la Sinteia Mare, sătenii au refuzat orice sarcină legată de cînepiște și au ocupat terenul de cosit al domeniului. La Socodor, țărani au pus stăpînire pe 2 000 iugăre de pășune. La Mișca, jelerii au ocupat zeci de locuri de casă⁸. Contractualiștii în general au refuzat plata rentei feudale. La Semlac, Miniș, Bodești, Almaș, Hodiș, pădurile domnești au fost ocupate⁹. Acțiunile țărănești cele mai puternice au avut loc în comitatul Zărandului, unde, potrivit unui document oficial în 1849, românii nu s-au mărginit numai la ocuparea tuturor bunurilor foștilor stăpîni ca: acareturi, clădiri, terenuri, moșii și păduri, ci s-au instalat ei în calitate de proprietari¹⁰. În consecință, acțiunile țărănești din anii 1849—1853, în realitatea locală, stau sub semnul luptei pentru apărarea cuceririlor lor, mai ales ale celor care depășeau limitele legilor în vigoare. În această luptă pe de-o parte stăteau masele țărănilor români, ale căror interese sociale coincideau cu cele ale țărănilor maghiari, germani, sîrbi și de alte naționalități, pe de altă parte, latifundiarii în majoritate maghiari, susținuți de autoritățile comitatene. În fruntea acestora din urmă stăteau reprezentanții moșierimii conservatoare, în frunte cu Ioan Atzél.

În această perioadă în părțile Aradului se răspîndeau tot mai mult vești despre activitatea lui Avram Iancu, care continua în fruntea mo-

⁷ Stefan Pascu, C. C. Giurescu, I. Kovács, A. Vajda, *Unele aspecte ale problemei agrare în monarhia austro-ungară la începutul secolului al XX-lea (1900—1918)* în volumul „Destrămarea monarhiei austro-ungare”, București, 1964, p. 62.

⁸ Arhivele Statului Arad. Fond Prefectura județului Arad. Actele comisariatului cezaro-crăiesc. 713, 1120/1850, 2807, 4421/1851.

⁹ E. Glück, *Op. cit.*, p. 177.

¹⁰ I. Kovács, *Op. cit.*, p. 45.

ților lupta pentru libertate socială și națională. Arestarea lui la târgul de la Hălmagiu, în decembrie 1849, a stîrnit revolta maselor, care au impus eliberarea lui¹¹.

Masele țărănimii române din părțile Aradului vedeau în persoana lui Avram Iancu pe conducătorul lor firesc. Ei sperau, că sub conducerea lui, se va înfăptui „o țară românească”, în cadrul căreia se va proceda la împărțirea marilor moșii. Lupta dusă de Avram Iancu prezenta țărănilor români o garanție deplină că eliberarea națională va fi legată și de reforme democratice¹².

Frământările s-au accentuat în cursul anului 1850, țărănimea depunînd o rezistență înverșunată față de încercările autorităților de a le frustra de cuceririle lor revoluționare. Un caz caracteristic în acest sens ni-l oferă lupta țăranilor din Panatul Nou (azi Horia). Aici contele Francisc Gyulai urgenta alungarea țăranilor de pe pășunile domnești ocupate în 1848—49¹³. Fiind vorba de un înalt demnitar, ministru în guvernul de la Viena, comitatul a deschis de urgență o anchetă, încă la începutul anului 1850. Foștii iobagi s-au opus anchetei și reprezentanții comitatului au fost nevoiți să părăsească în grabă comuna. O a doua încercare a comitatului de asemenea a fost respinsă de către țărănime, care au pus pe fugă de data aceasta, pe primar și pe notar, susținători ai intereselor domeniiale. În scopul restabilirii pozițiilor moșierești autoritățile hotărîră trimiterea unei unități militare condusă de însuși șeful administrativ al comitatului¹⁴.

Contradicții puternice au existat între țărani și moșieri pentru pășuni la Hălăliș, Conop, Șebiș, Chier, Tîrnova, Șicula, Zărand și mai ales la Pescari, unde familia Kornelli își însușise o imensă pășune, folosind în acest scop diferite manevre administrative¹⁵.

Autoritățile și moșierii au încercat să împiedice și libera folosire de către țărani a pădurilor ocupate de aceștia în timpul revoluției și în perioada imediat următoare. Încă din iarna anului 1850 s-au semnalat ciocniri mai serioase între țărani și paznicii pădurilor, care căutau să-și reia vechea lor activitate.

În pădurea de la Pecica, folosită de locuitorii din Semlac și Pecica, țăranii s-au opus cu forța paznicilor înarmați. În pădurile de la Miniș, folosite de sătenii din Păuliș, Ghioroc, Cuvin etc., țăranii au înfruntat armat paznicii domeniului care căutau să împiedice tăierea copacilor¹⁶.

¹¹ Muzeul memorial Avram Iancu din comuna Avram Iancu (jud. Alba) posedă copia xerografiată a raportului întocmit despre acest eveniment, pe care l-am consultat și noi.

¹² E. Glück, B. Brădean B., *Craiu munților pe meleagurile arădene*, în „Flacăra Roșie”, anul 29, nr. 8710, din 6 septembrie 1972, p. 2, (Textul prescurtat al Comunicării prezentate la Sesiunea festivă de la Alba-Iulia din 15 septembrie 1972).

¹³ E. Glück, *Op. cit.*, p. 187.

¹⁴ *Ibidem*, p. 168.

¹⁵ Arhivele Statului Arad, Fond Prefectura județului Arad, Actele comisarului cezaro-crăiesc. 1437, 6222, 6425/1850, 6952/1851.

¹⁶ E. Glück, *Op. cit.*, p. 189.

La Hodiș, țărani foloseau pădurea domenală pentru pășunat, ghindărit, tăind totodată și lemne. Raportînd despre acțiunile țărănești îndreptate împotriva pădurilor domnești de la Bodești și Almaș, șeful administrativ al comitatului se vedea nevoit să constate că acest fenomen este general pe care „poporul de rînd, datorită dispoziției sale spre comunism prea l-a învățat...¹⁷”.

În unele locuri, în ciuda măsurilor autorităților moșierii au încercat să constrîngă țărănimea să le taie lemne, pretextînd că aceste sarcini nu au fost șterse în 1848. În alte părți, mai ales în Cîmpia Aradului, unde pădurile erau mai rare și lemnul reprezenta o marfă prețioasă, moșierii încercau uneori să împiedice chiar și accesul legal al țăranilor în pădurile locale, pentru crengi și uscături, ca de ex. la Mișca, Zărand etc.¹⁸.

O rezistență înverșunată au depus țăranii contractualiști față de autorități și moșieri. La Rănușa, contractualiștii s-au opus, în noiembrie 1850, reprezentanților comitatului, refuzînd să presteze servituțiile feudale. Delegatul comitatului a fost nevoit să raporteze că numai cu ajutorul forței armate se poate obține vreun rezultat în interesul moșierului.

La Răpsig, autoritățile au trimis în 1851 trupe de cavalerie împotriva țăranilor, care, încă de la începutul revoluției de la 1848, refuzaseră să îndeplinească orice sarcină față de proprietari.

Cea mai puternică rezistență au depus-o țăranii din Mureșel, care contestau calitatea lor de contractualiști, încercînd să dovedească drepturile lor urbariale. La 6 iulie 1850 ei declară din nou reprezentantului comitatului, că „sub nici o formă nu vor da obligațiile lor nici... în bani, nici în natură... într-un cuvînt le refuză”. În ciuda amenințărilor, țăranii au susținut cu curaj, timp de ani de zile un proces, pe care însă l-au pierdut. Sentința, definitivă a stîrnit o vie nemulțumire, țăranii declarînd în memoriul lor adresat autorităților că: „nu putem garanta pentru urmările periculoase ale asupririi noastre de către fostul nostru stăpîn și vom fi nevoiți a ne folosi împotriva despotismului său de fapte...”. Referindu-se la acest ton curajos al memoriului țăranilor, comitele s-a grăbit să raporteze autorităților imperiale că intervenția militară împotriva Mureșelului este deja planificată¹⁹.

La 3 septembrie 1849 autoritățile comitatense au primit dispoziții în vederea adoptării unor măsuri privind perceperea „dijmei de struguri” de pe domeniile erariale de la Sîntana, Miniș etc. Cu toate că s-a grăbit să o execute, comitatul a primit riposta dirză a maselor. Funcționarii comitenși deplasați la fața locului raportau, de pildă, că la Șiria, cît și la Pincota, populația română, maghiară și germană re-

¹⁷ Arhivele Statului Arad, Fond Prefectura județului Arad, Actele comisarului cezaro-crăiesc 332, 805/1849, 1058, 1876, 1608/1850.

¹⁸ E. Glück, *Op. cit.*, p. 189.

¹⁹ *Ibidem*, p. 188.

²⁰ *Ibidem*, p. 184.

fuză să dea dijma, care s-ar putea percepe numai cu intervenția armatei²⁰.

Mai târziu, autoritățile au reușit să restabilească situația existentă înainte de revoluție. Frământările viticultorilor de la Cuvin, Ghioroc, Radna, Miniș, Păuliș, Covăsint, Cladova etc. au continuat mai departe, deoarece în cele mai multe locuri dijma era foarte ridicată (1/5 parte din recoltă). Deosebit de nemulțumiți erau viticultorii din Șiria și Galșa, care invocau faptul că viile lor au fost plantate pe teren urbarial, care li s-a răpit de către nobilime. La Covăsint, în 1852, țărani au atacat chiar viile moșierești²¹.

Această înclăștare de forțe dintre țărani și moșieri în anii 1849—51 a dus, în multe locuri, masele în prag de răscoală. O mișcare deosebit de puternică s-a resimțit la începutul anului 1850 în rîndul țărănilor din sectorul Petriș, Corbești și Roșia. Autoritățile profund alarmate, au constatat că în aceste comune sînt: „agitații periculoase” care vin „poate de acolo, unde locuiește Avram Iancu”. Rapoartele arătau că populația este îndemnată la nesupunere față de „actualul guvern”, iar în rîndul țărănilor există convingerea că „se vor extinde hotarele țării românilor pînă la Arad și Oradea”²². Comitatul, fiind sesizat de notarul din Petriș, s-a grăbit să înăbușe mișcările cu ajutorul armelor. De fapt, diferendul pornise de la dreptul de proprietate asupra morilor de apă, revendicate atît de moșieri cît și de obștea satelor amintite. La 3 februarie 1850 au intervenit la Petriș unitățile armate. Sub scutul lor, autoritățile au operat numeroase arestări, iar cu ocazia interogatoriului comisarul de liniște a recurs la torturi sălbatice.

Frământări ale țărănimii au mai avut loc și în multe alte părți. Reprezentanții comitatului raportau alarmați de la Radna, că izbucnirea unei răscoale este iminentă. Drept urmare, a intervenit din nou armata habsburgică, la începutul lunii mai 1850, ocupînd întregul cerc al Radnei. Mișcări similare sînt semnalate în primăvara anului 1851 în zona Șiria și Buteni, dislocîndu-se din cetatea Aradului importante forțe represive.

Încurajați de protecția crescîndă ce li se dădea din partea forțelor represive, unii moșieri, au început să recurgă la măsuri brutale împotriva contractualiștilor. Astfel în anii 1851—52 au fost alungați de la Răpsig 25 familii de contractualiști români. O soartă cruntă aștepta și pe țărani maghiari din Satul Nou (lîngă Macea) care neputînd plăti pretențiile moșierești sporite au fost alungați. Ei au găsit adăpost în condiții grele la Zimand-Cuz și Zimandul-Nou, inființate în vederea asigurării brațelor de muncă necesare pentru domeniile erariale. În condiții similare au fost izgoși țărani contractualiști de la Sîntoma la Livada și cei de la Peregul Mare etc.²³

²¹ Arhivele Statului Arad, Fond Prefectura județului Arad, Actele comisariatului cezaro-crăiesc 3417, 4423, 5921/1851, 7500, 8560, 9176/1852.

²² *Ibidem*, 332/1850.

²³ E. Glück, *Op. cit.*, p. 189—191.

Întărirea aparatului represiv de stat a dus la deplasarea raportului de forțe în defavoarea țăranilor, care, în anii 1852—1853, sînt nevoiți să recurgă la noi metode de luptă. În nenumărate cazuri vitele sînt minate pe pămînturile domeniiale. Adesea sînt incendiate casele oamenilor stăpînirii și se dezvoltă haiducia, în special începînd cu a doua jumătate a anului 1851. Zecile de atacuri haiducești cuprind atît șesul cît și regiunea muntoasă a părților arădene.

Făcînd un bilanț al acțiunilor țărănești din perioada anilor 1849—53, putem constata că forțele represive au constrîns țăranimea să cedeze, în multe privințe. Totuși, lupta țăranilor din comitatul Arad a dus și la rezultate imediate. Astfel în unele sate moșierii au fost constrînși să recunoască drept proprietate țărănească pămînturile ocupate de aceștia, ca de exemplu la Mișca, unde comuna luase în posesie 146 locuri de case.

Aceste lupte, inseparabil legate de lupta de eliberare națională a poporului român, au fost într-o formă sau alta, generale în toată Transilvania. Nu încapе îndoiială, că frămîntările maselor dornice de libertate națională și dreptate socială, concretizate în viziunea unui stat național român unitar și democratic, au neliniștit cercurile guvernante habsburgice. Raliînd scopului primar de a liniști masele și interesele economice și financiare ale imperiului, la 2 martie 1853 apare patentă imperială privind reglementarea relațiilor agrare, aplicată în Crișana și Banat, iar în 1854 pentru Marele principat al Transilvaniei.

Cele mai importante clauze ale acesteia prevedeau: obligativitatea segregării pășunilor și pădurilor, posibilitatea răscumpărării dijmei de vin și a contractualiștilor, prin despăgubirea directă a moșierilor din partea celor supuși pînă acum la achitarea rentei feudale.

În privința drepturilor zise regaliene, patentă lăsa pe mina moșierilor dreptul de morărit, cîrciumărit și de pescuit, în formele practicate anterior.

În anul 1857 a început activitatea Tribunalului urbarial din Arad, în fața căruia trebuiau dezbătute problemele litigioase existente între moșieri și țărani, dacă nu intervenea o înțelegere între părți. Din datele de care dispunem reiese că doar în 16 localități din comitatul Arad, din cele 142 de comune unde trebuia definitivată situația, s-a putut ajunge la o asemenea înțelegere. Procedura și în asemenea cazuri era anevoioasă. Dintre înțelegerile încheiate între țărani și moșieri în 1867, nu erau autentificate încă 6 dosare.

De fapt, aceste „înțelegeri” erau dăunătoare comunelor. Ele au fost încheiate cu moșierii, de regulă, în cazurile cînd țărani iși dădeau seama că susținerea unui proces împotriva domeniului respectiv nu are nici o șansă sau le lipseau mijloacele materiale pentru spesele urcate. O asemenea înțelegere a fost încheiată de comuna Vinători, domeniul de aici aparținînd unei influențe personalități politice.²⁴

În ținutul Hălmagiului situația a fost foarte complicată, lipsind și pe mai departe o delimitare precisă a pămînturilor țărănești și dome-

²⁴ Kovács I., *Op. cit.*, p. 111.

niale. Reglementarea situației aici s-a prelungit și mai mult, uneori până prin anul 1900.

Activitatea tribunalelor urbariale în comitatul Arad a fost extrem de anevoioasă. Comunele interesate erau nevoite să angajeze avocați. Astfel Curticiul a fost reprezentat pînă la 1864 de Ioan Arcoși, apoi de I. Popovici-Desseanu, care a cedat locul său lui Mircea B. Stănescu²⁵. Printre primele comune, care au deschis procesul s-au enumerat Nadăș, Covăsinț, Aldești, Bîrzava, Brusturesc etc.²⁶ Pe măsura posibilităților lor comunele și, uneori, moșierii, au intentat procesele care au durat adesea peste un deceniu. Astfel procesul Radnei, intentat în 1858, a fost încheiat abia în 1870²⁷. Dintr-o situație întocmită în anul 1867 reiese că din 110 de procese urbariale doar 29 se găseau în fază finală, urmînd ca rezultatul să fie consemnat în cartea funduară; 25 procese se găseau în diferite etape, ale procedurii, iar majoritatea, adică 56 procese s-au împotmolit în fazele incipiente ale acțiunii în justiție²⁸.

Deznodămîntul acestor procese, mai ales cele legate de pășuni și păduri, unde criteriile de soluționare ale diferendului erau destul de labile în majoritatea cazurilor a fost defavorabilă țăranilor. Zeci de jalbe, înaintate diferitelor foruri, descriu amănunțit abuzurile comise de moșieri, cu concursul aparatului administrativ, în vederea creării unei situații favorabile lor²⁹. Astfel locuitorii din Petriș în jalba lor se plîng că au fost nesocotiți termenii reglementării urbariale din 1838, invocîndu-se defecțiuni de formă. Ei arată că au fost invalidate drepturile satului privind folosirea pădurii domeniale ca pășune, ceea ce a făcut ca țăranii să între cu forța pe terenul silvic al moșierului³⁰. În anul 1866 comuna Covăsinț se plîngea că „lăntarul” tărăgănează măsurarea pămînturilor³¹. Comlăușul cerea în 1867 revizuirea cărții funduare, deoarece intabulările făcute nu sînt exacte³². O serie de comune ca Pincota, Pil etc. obiectau calitatea pămînturilor stabilite pe seama lor³³. Almașul se plîngea că schița pădurii, pe baza căreia judeca instanța, este întocmită arbitrar de pădurarul domenal, iar terenurile neproductive au fost reduse față de realitate. Comisia care a avut sarcina de a verifica situația la fața locului s-a instalat în castel, iar pe teren nici nu a mai ieșit. Măderatul și Zărândul se plîngeau de faptul că pășunile repartizate lor sînt mici și insuficiente³⁴.

²⁵ Arhivele Statului Arad, Fond Prefectura județului Arad, Actele administrative 618/1864. Actele comitetului suprem, prezidiale 367/1867.

²⁶ *Ibidem*, 179/1867.

²⁷ Arhivele Statului Arad, Fond Prefectura județului Arad, Acte administrative 1271/1870.

²⁸ Membrii tribunalului urbarial la rîndul lor se compuneau în majoritate din moșieri.

²⁹ Arhivele statului Arad, Fond Prefectura jud. Arad, Acte adm. 179/1867.

³⁰ *Ibidem*, 1578/1865, 6214/1865.

³¹ *Ibidem*, 12312/1866.

³² *Ibidem*, 10982/1867.

³³ *Ibidem*, 6694/1865, 7061/1867.

³⁴ *Ibidem*, 628/1861, 6638/1865, 2982/1866.

Cele mai aprige lupte au izbucnit în comunele Drauț și Dud. În zilele de 27—28 noiembrie 1863, cu ocazia aplicării pe teren a unei hotărâri a tribunalului urbarial, populația s-a răsculat și a alungat din comună notarul. Intervenția forțelor represive și arestarea capilor mișcării a întărit și mai mult masele, care s-au ciocnit cu aceștia. Salvele trase de jandarmi au omorât un țăran, iar pe mai mulți i-au rănit³⁵. În anul 1866 au fost trimise forțe armate, din nou, și la Petriș³⁶.

Separarea pășunilor, îmbinată de regulă cu restrângerea extensiunii lor, a dus cu sine accentuarea tendințelor elementelor înstărite ale satelor de a acapara pe seama lor islazurile comunale, cu atât mai mult, cu cât lipseau încă actele normative privind administrarea acestora. În acest sens plîngerii ale țăranilor ne sînt cunoscute de la Bocsig, Șiclău, Chișineu-Criș etc.³⁷ În unele locuri ca de exemplu la Semeac (1856—57), Zerind (1864), Agriș (1864), Vârșand (1867) etc. jelerii rămași fără pămînt insistă ca pășunea să fie împărțită în întregime sau în parte, revenind fiecăruia cîte un mic lot de pămînt cultivabil³⁸.

Procesul de răscumpărare a contractualiștilor s-a prelungit de asemenea foarte mult. La Murășel abia în 1864 se ajunge la constituirea unei instanțe de arbitraj, dar situația, mult mai tîrziu încă nu era definitivată. O situație și mai gravă s-a produs la Mailat (colonizat în 1819) unde problema s-a rezolvat numai peste cîteva decenii³⁹. La Pescari, la 4 ianuarie 1867, se semnează cu domeniul contractul de răscumpărare al contractualiștilor.

Procesele privind separarea pădurilor domnești și urbariale au ajuns în faza finală, pînă în 1867, numai într-un număr de 23 de comune, care au primit 5472 iugăre, de păduri comunale. În alte 82 de localități procesele erau în curs, fiind în litigiu în total de cca. 14 000 iugăre-pădure. Aceste date ne confirmă faptul că țăranimea a suferit pierderi mari, fiind frustrați de un important izvor de venituri. Ineul și Șepreușul, în jalbele lor, au și subliniat acest fapt. Mai multe comune, ca Berechiu, Șicula, Nădab, Iosășel etc. s-au plîns din cauza faptului că au primit păduri de slabă calitate. Șicula, Zărândul și alte comune pînă la urmă sînt nevoite să le vîndă, neavînd nici un folos de pe urma lor.

În general în urma acestor procese urbariale majoritatea pădurilor au rămas în posesie moșierească și de stat⁴⁰. În toiul acestor procese moșierimea caută să restrîngă și mai mult uzul pădurilor de către țărani, cum a fost cazul la Minișul de Sus, Șoimoș etc. fapt care

³⁵ *Ibidem*, 3854/1862, 3879, 10083/1863. Actele comitetului suprem Prezidial 3830, 3548, 3973/1863, 1930/1864.

³⁶ *Ibidem*, Acte administrative 2994/1866.

³⁷ *Ibidem*, 2525/1865. Actele comitetului suprem Prezidial 5053/1864.

³⁸ *Ibidem*, Acte administrative 4404/1863, 2092, 6925/1864, 3191/1867; Actele comitetului suprem Prezidial 2518/1864.

³⁹ *Ibidem*, 1217/1866, 1566/1867, Acte administrative 891/1861.

⁴⁰ *Ibidem*, 9225/1865, 7747/1867, 10204/1863.

a determinat ciocniri serioase între săteni și oameni stăpînirii, cum a fost cazul la Dud. în 1861⁴¹.

În aceste condiții nu putea fi vorba de o exploatare rațională a pădurilor, ceea ce a determinat în 1865 măsuri severe din partea lui Gheorghe Popa de Teiuș comitele suprem⁴².

Procesele de răscumpărare a viilor, care ocupau în comitatul Arad 10 624 iugăre și interesau cca 8 000 de viticulturi, s-au prelungit de asemenea extrem de mult⁴³. Viticultorii erau organizați în „comune promontoriale”, în care interesele săracimii erau desconsiderate. În general, răscumpărarea era de 20 de ori media rentei feudale datorată în anii 1836—1845. Din vinurile mai vechi se percepea 1/7 din produs, iar din cele mai noi 1/5. Cele mai multe procese au avut loc în anii 1862—1863 în principalele centre al Podgoriei. Astfel viticultorii din Șiria au fost obligați la o plată de 168 000 florini, plătitbil în 10 rate anuale cu 5% dobîndă, ceea ce însemna în primul an o rată de 16 800 fl., domeniul mulțindu-se cu 6 000 fl. dobîndă. La Miniș plata s-a făcut în 8 rate plătindu-se și toate restanțele de dijmă din anii precedenți. Suma răscumpărării, la Mișca s-a cifrat la 25 000 florini, plătitbili în 10 rate, tot cu dobîndă de 5%⁴⁴. Toate aceste sume însă depășeau capacitatea de plată a micilor viticultori. În cazul comunei promontoriale a Covăsințului nici pînă în 1883 nu se încheiase răscumpărarea rentei feudale. Datoriile sale din cauza dobînzilor acumulate s-au mărit la 23 000 fl.⁴⁵.

O gravă problemă, care frămînta țărănimea arădeană a constituit realizarea comasărilor. Pămînturile extravilane rezultate din vechile sesii iobăgești, erau fărîmîțate în multe parcele. Astfel țaranul Teodor Ionuțaș din Semlac, avea pămîntul său răsfirat în 6 locuri din hotar, iar țaranul Ioan Julan în 5 părți⁴⁶. În acest sens, o serie de comune ca Curtici, Pecica, Glogovăț etc., fac primii pași în vederea comasării parcelelor țărănești, fără ca în vreun sat să fie încheiată această acțiune înainte de anul 1863⁴⁷.

La capătul acestui proces, pe care marii proprietari l-au folosit în interesul lor, s-au creat adevărate latifundii de tip capitalist, comasate în trupuri mari, ocupînd de regulă terenurile cele mai fertile din cadrul hotarelor.

În această perioadă marile domenii au rămas în general încă pe mîna nobilimii. Procesul de transfer al proprietății pe mîna unei burghezii îmbogățite are loc în zona Aradului mai ales după 1870. Despre

⁴¹ *Ibidem*, 1611/1867; Actele vicecomitetului 37/1861, 599/1861.

⁴² *Ibidem*, Acte administrative 1678/1865.

⁴³ Arad 1 octombrie 1865. Arhivele Statului Arad. fond Prefectura județului Arad. Actele comitetului suprem Prezidiale 2583/1864.

⁴⁴ *Ibidem*, Actele administrative 8024, 9034/1863; „Alföld”, anul 2, nr. 242, 21 octombrie 1862, p. 3.

⁴⁵ „Alföld”, anul 23, nr. 196 din 28 august 1883, p. 3.

⁴⁶ Arhivele Statului Arad. Fond Prefectura județului Arad. Acte administrative 10022/1867.

⁴⁷ *Ibidem*, 9274/1865; Actele comitetului suprem Prezidiale 2212/1863, 179/1867, „Alföld”, 6 iunie 1862.

părcelarea unor mari domenii nici nu putea fi vorba. Aceste domenii, ca urmare a creșterii prețului pământului, dispuneau de averi imense. Astfel domeniul de la Macea, compus din 11 474 lugăre cadastrale, în 1862, reprezenta o valoare estimativă de 2,5 milioane fl⁴⁸.

Marea proprietate funciară în realitatea Aradului, mai ales în regiunea de cîmpie, a trecut relativ ușor de la sistemul de gospodărie bazată pe clacă la gospodăria capitalistă. Acest fenomen se datorește gradului înalt de dezvoltare a domeniilor, intrate, încă înainte de 1848, pe făgașul transformării capitaliste. Mai mult, ponderea rentei feudale, abrogată de revoluție, în ansamblul veniturilor moșierești reprezenta adesea o cotă redusă (Chișineu-Criș, Șebiș, Semlac etc.)

O parte a moșierilor, ca de exemplu la Șerpeuș, Ilteu, Petriș, Chereuș, Iosășel etc⁴⁹, au fost date unor mari arendași în întregime sau în parte. În perioada următoare, acest proces se va extinde, și moșierimea va juca tot mai mult un rol pur parazitar. Arendarea domeniilor nu o evita darul să faciliteze dezvoltarea ascendentă a acestora arendașii mărginindu-se la exploatarea crescîndă a argașilor, muncitorilor agricoli sau a subarendașilor.

Aceiași soartă au avut-o întinsele pămînturi ale primăriei din Arad, ca și pusele erariale arendate în loturi mai mari, sau mai mici⁵⁰.

Alte domenii, ca de exemplu cele de la Zărand, Panatul Nou și OIari au mărit numărul argașilor, iar o altă parte din pămînturi au dat țaranilor în parte⁵¹. Acest sistem de exploatare în dijmă în agricultura arădeană era folosită mai ales de moșierii lipsiți de un inventar suficient. Ei dădeau un lot de pămînt foștilor iobagi, sau jeleri, individual sau în grup, pe care aceștia îl însămintau de regulă cu sămîntă proprie, și-l lucrau cu inventarul propriu sau inchiriat, fiind obligați a preda proprietarului jumătate din recoltă, transportată în curtea acestuia. Un astfel de sistem dănuia pe domeniile de la Iratoș, Variașul Mare și Mic, Sinpaul, Bujac, Șofronea, Zimanducz, etc.⁵²

Argașii marilor domenii ca și muncitorii agricoli se recrutau din uriașa masă a țaranilor fără pămînt, prezentă în fiecare localitate. Astfel în 1863 sînt înregistrați la Glogovăț 420, la Cicir 300, la Mîndruloc 500, la Sîmbăteni 640, la Pecica 1385, capi de familie, complet lipsiți de pămînt⁵³.

Dintre domeniile care cunosc o dezvoltare ascendentă se remarcă cele de la Vinători, Șicula, Utviniș etc. care introduc în această perioadă batozele și chiar alte mașini acționate cu aburi⁵⁴. Unelte agri-

⁴⁸ „Alföld”, 23 august 1862; Arhivele Statului Arad, Fond Prefectura județului Arad, Actele administrative 6904/1869.

⁴⁹ Arh. St. Arad, 2120/1861, 11, 19/1862, 7588/1863, 2423/1865, 5679/1869, 7227/1869.

⁵⁰ „Alföld”, 18 august 1861 și 8 ianuarie 1863.

⁵¹ Galgoczi K., *Op. cit.*, p. 379.

⁵² Arhivele Statului Arad, Fond Prefectura județului Arad, Actele comitetului suprem 3639/1863, 1856, 3509/1864, Acte administrative 1998/1865, Actele comitetului suprem 177. 370/1864.

⁵³ *Ibidem*, prezidiale 2322 1863.

⁵⁴ „Alföld”, 13 mai 1862, 8 iulie 1863, 30 iunie 1865; Arhivele Statului Arad, Fond Prefectura județului Arad, acte administrative 5240/1864, 6296/1862.

cole perfecționate, produse la Arad și alte centre trasilvane, de asemenea sînt puse în folosință.

Mica proprietate țărănească la rîndul ei a cunoscut puternice zguduri în perioada, care a urmat după revoluția de la 1848/49. Țărăniimea, scăpată în general de renta feudală, lucra cu sîrguință pămîntul ei. Posibilitățile de a-l menține însă nu erau la fel de favorabile tuturor categoriilor de țărani. În realitatea Aradului stratificarea iobăgimii a luat proporții avansate încă în perioada premergătoare revoluției, iar desființarea rentei feudale nu a dus la completarea terenului posedat. Practica anilor 1849—1870 a dovedit că în, condițiile sociale și politice existente, proprietatea țărănească, care a cuprins în 1848 doar 1/8 de sesie nu era viabilă. Arhivele Statului din Arad posedă sute de documente din această perioadă privind vînzarea micilor loturi țărănești și transformarea deținătorilor lor în proletari agricoli. Sub presiunea dezvoltării producției de mărfuri capitaliste, a sporirii sarcinilor publice, a creșterii populației, se continuă fărîmițarea loturilor.

La acest proces a mai contribuit sporirea cametei pînă la 40—52%, (1865)⁵⁵. Situația existentă a determinat ca pînă în 1870 ponderea proletariatului agricol să crească simțitor. Potrivit datelor recensămîntului din 1870 în orașul și comitatul Arad, existau 45 553 de proprietari agricoli și silvici, avînd posesiuni de diferite mărimi, 23 778 de argați (anuali) și 26 935 de zilieri⁵⁶. Chiar și un act oficial provenit din anul 1867 constată că: „Din păcate este frecvent cazul, cînd agricultorul după achitarea sarcinilor publice și satisfacerea altor necesități îndură lipsă, iar dacă intemperiiile naturii lovesc în agricultură cunoaște și foamele”⁵⁷.

Examinînd dezvoltarea agriculturii arădane în perioada 1849—70 putem conchide că această ramură de producție principală a realizat o creștere simțitoare. În această perioadă are loc o extindere a pămîntului arabil, fiind defrișate importante terenuri de pădure sau folosite pentru pășunat.

Locul principal în producția agricolă îl ocupau culturile cerealiere. Cu excepția părților Hălmaagiului și cîteva comune din zona muntoasă, în această perioadă în părțile arădene s-a folosit asolamentul trienal. Unele domenii, ca de exemplu cel de la Chereluș, Chișineu-Criș etc. aveau un asolament dezvoltat de 11 tarlale. Apar și în rîndul țaranilor primele tendințe de trecere la forme superioare de asolamente ca de exemplu la Sîntana, dar aceste decizii comunale deocamdată sînt casate de autoritățile competente⁵⁸. Datorită hărniciei truditivilor

⁵⁵ Arad 5 februarie 1865.

⁵⁶ Datele recensămîntului din 1870 au fost luate din ediția oficială.

⁵⁷ Arhivele Statului Arad, Fond Prefectura județului Arad, Actele administrative 11001/1867.

⁵⁸ Arhivele Statului Arad, Fond Prefectura județului Arad. Acte administrative 1360/1862, 7227/1864 v. și Ion Luca Ciomac, *Despre stările agrare din Transilvania sub regimul maghiar și cercetări asupra situației exploatărilor agricole după reforma agrară*, București, 1931, p. 45—46.

pămîntului, producția, mai ales pe șes, a atins un nivel relativ înalt. În anul 1864, au fost obținute următoarele producții, aproximative în mare parte destinate pieții:

Producția cerealiară a comitatului Arad, 1864⁵⁹

Denumirea produsului	Producția realizată	Consum local	Excedent vandabil	Deficit
Griu de toamnă	117 875	98 375	19 500	—
Orz de primăvară	19 222	11 328	7 894	—
Ovăz	22 154	38 839	—	16 685
Secară	17 937	11 812	6 125	—
Porumb	78 293	36 685	41 608	—

Diferite produse agricole realizate în comitatul Arad, 1864⁶⁰

Rapiță	236	15	221	—
Trifoi	600	402	198	—
Cinepă	12	34	—	22
Fin	50 670	62 867	—	12 127
Cartofi	5 511	7 357	—	1 832
Sfeclă	1 474	1 474	—	—
Morcovi	15,5	15,5	—	—
Fasole	296	571	—	275
Linte	12,5	12,5	—	—
Ridichi	1,8	1,8	—	—
Pătrunjel	6	6	—	—
Mătase	2,28	—	2,28	—
Varză (căpățîni)	3 977 005	1 059 990	2.917.015	—
Mazăre	11,1	11,1	—	—

⁵⁹ Arhivele Statului Arad, Fond Prefectura județului Arad, Actele administrative 7818, 1864.

⁶⁰ *Ibidem*.

În acești ani s-a dezvoltat și producția de tutun, care a cunoscut după 1848 un regres vremelnice din cauza prețului redus ce se plătea de oficiile de recepție instituite în urma introducerii monopolului tutunului. Centrele cele mai importante ale culturii tutunului în jurul Aradului au fost la Pecica, Livada, Iratoș, Variașul Mare și Mic etc. În general, cea mai mare parte a producției de tutun era furnizată de mica proprietate țărăneasă⁶¹.

Producția vegetală a cunoscut mari fluctuații din cauza secetei repetate, dintre care cea mai mare a fost din 1863. Se pare că aceasta a fost cea mai gravă secetă din istoria părților Aradului.

Creșterea vitelor s-a menținut la un nivel înalt. Datele recensământului din 1870, valabile pentru părțile Aradului, ne furnizează următoarele cifre:

Cai	51 950 capete
Bovine	98 305 "
Oi	149 136 "
Porci	117 997 "
Albine	5 842 familii ⁶² .

Numărul însemnat al cailor denotă o dezvoltare mai intensivă a agriculturii, fiind folosiți la tracțiune, atât în gospodăria mare, cât și în cea mică. Dezvoltarea îngrășării bovinelor a fost favorizată de dezvoltarea industriei spiritului, deșeurile oferind un furaj corespunzător. În tot cazul experții contemporani situau la loc de frunte realizările arădene în acest sector, deși producția era în scădere din cauza greutăților de desfacere⁶³. Creșterea porcilor, se practica în primul rând în regiunea muntoasă⁶⁴.

Viticultura arădeană, concentrată în primul rând în Podgorie, continua să fie reprezentată mai ales prin vinul roșu de Miniș și cel alb de Măderat. În ciuda condițiilor meteorologice fluctuante producția anuală medie era de cca. 250 000 hl. Dintre centrele viticole cea mai importantă producție o avea Șiria, care furniza aproximativ 10% din întreaga producție a Podgoriei. Cea mai mare parte a producției era destinată pieții. Astfel la Covasînț din producția medie anuală de 13 400 hl. (1859—1862) producția marfă a fost ce cca. 10 000 hl⁶⁵.

În anii 1860—1870 se fac noi încercări de a ridica nivelul viticulturii arădene, luându-se măsuri, printre altele pentru împiedicarea culesului prematur, iar manipularea superioară a mustului s-a făcut simțită mai ales la Măderat⁶⁶.

Regiunea de nord-est a județului nostru și în această perioadă continua să fie o regiune producătoare de fructe, în primul rând de

⁶¹ *Ibidem*, Actele comitetului suprem Prezidiale 3312/1863.

⁶² S-a folosit ediția oficială a recensământului.

⁶³ Galgoczy K., *Op. cit.*, p. 321, 323, 361.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 350.

⁶⁵ Arhivele Statului Arad, fond Prefectura județului Arad. Acte administrative 2328/1862.

⁶⁶ „Alföld”, 6 septembrie 1863; 1 septembrie 1865, 1 noiembrie 1861.

prune. Tot în acești ani se răspîndește tot mai mult pomicultura, mai ales producția de mere, de diferite soiuri, în special cele de „Șicula”⁶⁷.

Una din realizările menite să ridice producția țărănească a fost extinderea sericiculturii. Un merit în acest sens l-a avut profesorul Atanasie Șandor, care a căutat să răspîndească în rîndul țăranilor români această ramură de producție, ce în 1866 va fi practică în 8 comune.

Producția pomicolă înregistrată în comitatul Arad, în anul 1864 a fost următoarea (în tone)⁶⁸:

— prune	135
— mere	33
— pere	8,7
— piersici	2,2
— cireșe, vișine	3,3

În concluzie putem aprecia faptul că în perioada 1848—1870 agricultura arădană a făcut progrese însemnate în ceea ce privește dezvoltarea producției. În același timp, a progresat și procesul de trecere de la feudalism la capitalism fără ca acesta, în perioada studiată, să fi fost încheiat.

CERTAINS PROBLÈMES DU PASSAGE DU FÉODALISME AU CAPITALISME DANS L'AGRICULTURE D'ARAD

L'étude traite le problème de l'agriculture d'Arad dans la période qui a suivi la révolution de 1848 lorsque la lutte des masses populaires pour la terre s'était accentuée.

L'auteur met en évidence la manière dont est marqué le passage d'une agriculture basée sur le maintien des relations féodales à une agriculture basée sur la production de marchandises et le travail payé de type capitaliste.

⁶⁷ Arhivele Statului Arad, Fond Prefectura județului Arad, Actele administrative 1998/1864; „Alföld”, 4 octombrie 1862.

⁶⁸ Arhivele Statului Arad, Fond Prefectura județului Arad, Actele administrative 4120/1863, 6366/1866.

CONTRIBUȚII PRIVIND VIAȚA POLITICĂ A ROMÂNILOR ARĂDENI ÎN PERIOADA 1867—1876

GEORGE MANEA

Sînt îndeobște cunoscute rolul și contribuția românilor arădeni la înfăptuirea marelui act de la 1 decembrie 1918. Spiritul dinamic și de inițiativă, care a caracterizat bărbații politici ai Aradului, din acel moment istoric, nu a apărut dintr-o dată și ex nihilo, ci a fost plămădit de un întreg șir de lupte anterioare, care au fixat o tradiție militantă. Privită sub acest unghi, perioada de luptă a maselor românești și a fîgurilor reprezentative din părțile Aradului, dintre anii 1867—1876 își dobîndește adevărata sa semnificație. Ea constituie o verigă din lanțul de lupte pentru dreptate socială și libertate națională a românilor din Transilvania.

Privind întregul șir de lupte, culminînd cu momentul 1918, la care au participat românii din Cîmpia Aradului, se constată strînsa legătură care a existat întotdeauna între conducătorii acestor lupte și masele populare, participarea însăși a acestor mase la făurirea vieții politice și culturale, pentru că orice act cultural al Aradului acelor vremi avea implicat un sens politic. Școala, diferitele instituții și asociații culturale, însăși biserica, constituiau instrumente de manifestare a voinței de unitate națională a poporului român din aceste părți. Lupta pentru păstrarea limbii, pentru folosirea ei în școli și în administrație, constituia o pavăză a ființei noastre naționale.

Toate aceste forme de luptă au avut o largă bază de mase, iar legătura dintre conducători și mase a fost, ca să folosim aprecierea lui Vasile Goldiș, „Singura forță în fața căreia adversarii noștri politici au rămas întotdeauna dezarmați”. Studiarea manifestări acestei forțe, în etapa istorică al cărei început este marcat de actul cu grave consecințe politice, de la 1867, devine o necesitate de la sine înțeleasă.

Această perioadă a luptelor maselor arădene nu a fost tratată separat într-o lucrare științifică. În cele ce urmează, vom încerca să surprindem aspectele principale oferite de această perioadă.

Desigur, diferitele tratate prestigioase de istoria României sau cele speciale, de istoria Transilvaniei, cuprind referiri la momente și figuri ale luptelor din părțile Aradului. Există și unele lucrări locale, care tratează mai ales personalități reprezentative arădene, vizînd totodată evenimentele vremii. Dintre acestea se desprind două lucrări oneste asupra cărora ne vom opri.

Lucrarea „Mircea V. Stănescu (1841—1888)“, datorată lui Octavian Lupaș, apărută în editura Concordia, Arad, 1936, cuprinde biografia, activitatea literară, gazetărească și politică a acestei figuri arădene. Cu unele exagerări ale meritelor sale literare, monografia evidențiază rolul lui Mircea V. Stănescu în cadrul vieții politice arădene. Faptul că autorul nu privește personalitatea lui Mircea V. Stănescu în relație cu ceilalți conducători politici care au dat tonul în viața politică a românilor din Banat și „părțile ungurene“, determină lipsa de perspectivă justă asupra rolului fruntașului arădean în cadrul mai larg al vieții politice din Transilvania.

Această carență o manifestă și lucrarea lui Eduard I. Găvănescu-„Ioan Popovici-Desseanu. Viața și activitatea sa“, Biblioteca Ateneului popular din Arad, 1932. Sursele ambelor studii monografice sînt, în principal, „Cartea de aur“ a lui Teodor V. Păcățian și unele ziare ale vremii („Tribuna“, „Gura satului“, „Familia“, „Speranța“). Din păcate, lucrările nu uzează de presa maghiară locală a vremii, care a consensat de multe ori evenimentele, discursurile oamenilor politici români, precum și manifestările de ordin social, politic și cultural ale maselor din acest județ. În perioada de care ne ocupăm, a apărut la Arad un singur cotidian maghiar, ziarul „Alföld“. Apărut în anul 1861, cu o întrerupere în anii 1864—1865 și alta în anul 1870, ziarul își încetează apariția în anul 1885. Pentru definirea orientării lui spicuim din articolul de fond intitulat: „Orientare“, publicat în numărul 1, din 1 august 1861. Ziarul urmărea, în primul rînd, „să facă culturalizarea poporului“, cea mai importantă problemă a statului maghiar, pentru că, susținea în continuare ziarul, „soarta națiunii este în mîna educatorilor, a profesorilor, și nu a politicianilor“. Cînd populația va fi culturalizată — motivează articolul program — industria, comerțul, economia și preocupările științifice vor porni la o adevărată înflorire.

Totodată, ziarul se vroia un organ de informare obiectivă a opiniei publice, despre evenimentele din comitat și din stat. În acest sens, el a reușit să fie bogat informat și la curent cu toate întîmplările de seamă ale vieții publice. Datorită acestui fapt, ziarul „Alföld“ — a cărui colecție se găsește în Biblioteca județeană Arad — constituie o sursă de prim ordin pentru cercetători. În cuprinsul său, în general, faptele sînt relatate cum s-au petrecut ele și apoi sînt comentate. Acest procedeu ușurează munca cercetătorului căruia nu-i rămîne decît să înlătore considerațiile, uneori tendențioase, ale redactorilor și să aprecieze singur adevărul din faptele înfățișate.

O sursă de prim ordin privind tema în discuție o constituie „Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară“ a lui Teodor V. Păcățian. Pentru perioada abordată în lucrarea noastră, interesează direct volumele V și VI. Volumul V, publicat la Sibiu, în tipografia Arhidiecezană, 1909, înmănunchează discursurile rostite în Dieta Ungariei de deputații români din Banat și „părțile ungurene“, din ciclul parlamentar 1869—1872, iar volumul VI, publicat în aceeași editură în anul următor, cuprinde pe cele din ciclul parlamentar 1872—1875, precum și din următoarele două cicluri: 1875—1878

și 1878—1881. Unele din discursuri sînt luate din ziarele românești ale vremii, iar majoritatea sînt extrase din ziarul Dietei. Cartea înregistrează fidel conținutul luărilor de cuvînt, ceea ce permite cercetătorului să formuleze judecăți de valoare juste, asupra deputaților noștri.

În redactarea lucrării am mai folosit date furnizate de unele lucrări cu caracter monografic, consacrate unor fruntași bănățeni, cu care fruntașii arădeni au fost în strînse legături. Merituoasă în acest sens, este „Monografia familiei Mocioni“, de Dr. Teodor Botiș, București, Fundația pentru literatură și artă, Regele Carol II, 1939. Din această monografie se pot extrage informații despre orientarea românilor arădeni în cadrul mai larg al acțiunilor politice din Banat și „părțile ungurene“, despre relațiile care au existat între Partidul Național din Arad și fruntașii bănățeni.

Pe lângă presa vremii, prezenta lucrare folosește și documente din Arhivele Statului Arad, fondul Prefecturii județului Arad, Acte administrative, atît în limba română cît și în limba maghiară. Acest fond ne-a furnizat date cu privire la acțiunile revendicative ale comunelor din comitatul Arad, pentru folosirea limbii române. Materialele oferite, au reușit să redea cîteva aspecte esențiale din viața social-politică din ținutul Aradului.

SITUAȚIA POLITICĂ A ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA DUPĂ ÎNCHEIEREA DUALISMULUI AUSTRO-UNGAR

Încheierea pactului dualist, în anul 1867, a determinat o nouă etapă în istoria politică a Transilvaniei. Incorporată Ungariei pe baza legii XLIII, votată de Dieta maghiară și sancționată în decembrie 1868,¹ Transilvania pierde resturile autonomiei sale politice. Prin acest act clasele stăpînitoare, moșierimea și burghezia austriacă și maghiară, au căutat să întărească monarhia habsburgică, instrument al dominației și asupririi. Datorită acestui fapt, pactul dualist constituie, în esență, o alianță de clasă, care a avut drept consecință adîncirea contradicțiilor sociale și a asupririi naționale.

Impotriva acestei stări de lucruri s-au ridicat masele populare, aparținînd tuturor naționalităților din Imperiul austro-ungar. În această luptă se angajează și burgheziile naționalităților oprimate deoarece revoluția burghezo-democratică nu fusese dusă pînă la capăt în încleștările din tumultosul an 1848.

Dezvoltarea relațiilor capitaliste impuse, sub presiunea revoluționară a maselor, desființarea iobăgiei, a privilegiilor feudale și a îngrădirilor din calea unei activități economice libere. Acest fapt deschidea perspectiva unei ridicări a burgheziei românești, clasă cu preponderență numerică în Transilvania. Prin afirmarea burgheziei românești, în împrejurările trecerii la o viață politică de tip parlamentar burghez, a unor reforme „liberale“, a lărgirii dreptului de vot, moșierimea și burghezia maghiară din Transilvania se vedea amenințată cu pierderea poziției sale privilegiate. Înfăptuindu-se „Uniunea“ Transilvaniei cu

Ungaria, fără consultarea maselor largi ale poporului din această provincie și împotriva intereselor acestora, se deschide perspectiva unei noi lupte politice și naționale, iar dualismul apare totodată ca expresie politică a intereselor unei minorități de clasă.

În scopul organizării luptei politice, românii din Transilvania alcătuiesc primele partide naționale. Acest fapt demonstrează trecerea la o etapă superioară a mișcării de eliberare națională.

În 1869 au fost create partide naționale distincte în Banat și Transilvania propriu-zisă. Aceste partide au stabilit tactici și metode de luptă diferite. Românii bănățeni și din „părțile ungurene” se declarau adepții participării la viața politică a monarhiei. În acest sens, ei preconizau folosirea parlamentului de la Pesta ca o tribună de luptă și rostire a cuvântului lor. Majoritatea conducătorilor români din fostul principat autonom al Transilvaniei au hotărât abținerea de la viața de stat.

Aceste două curente politice, cunoscute sub numele de ACTIVISM și PASIVISM, frământă întreaga viață politică românească de dincoace de Carpați, pînă la începutul secolului al XX-lea. Dacă activismul însemna o politică dinamică, de luptă parlamentară fățișă, pasivismul nu avea totuși semnificația unei „pasivități” propriu-zise, ci constituia, de fapt, o declarație de protest contra anexării Transilvaniei la Ungaria, de neacceptare a dualismului. Protestul lor era determinat totodată de sistemul electoral special, bazat pe un cens ridicat, care împiedica o reprezentare proporțională cu numărul românilor din Transilvania.

În lupta ei burghezia română pusă în inferioritate, prin unirea forțelor moșierimii și burgheziei maghiare din Ungaria și Transilvania cu clasa dominantă din Austria, a căutat să strîngă masele țărănești în jurul programului său politic. Prin această tendință de alianță cu țărănimea, dictată de motive tactice, lupta politică a burgheziei române, în această perioadă, a avut un caracter progresist.

La început, în anii 1867—1868, lupta românilor s-a manifestat în forme legale, pe calea unor proteste. Deputații români din parlamentul maghiar cereau menținerea autonomiei Transilvaniei. O delegație română încearcă să trateze problema autonomiei și recunoașterea națiunii române de sine stătătoare cu miniștrii Andrassy și Deák, prin întrevederi directe. Aceste întrevederi nu au avut succes.

La 15 mai 1868 — dată care evoca trecerea a două decenii de la adunarea de pe Cîmpia Libertății, în semn de solidarizare cu revendicările formulate atunci, un grup de intelectuali semnează, tot la Blaj, un act de protest împotriva alipirii Transilvaniei la Ungaria, cunoscut sub numele de PRONUNCIAMENTUL DE LA BLAJ. Actul era motivat de nemulțumirea, generală a națiunii române. Această situație putea să fie înlăturată numai prin satisfacerea „justelor pretențiuni ale națiunii noastre, care face majoritate precumpănitoare a locuitorilor Transilvaniei”¹.

¹ *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, Editura Academiei R.P.R., 1961, p. 233.

Pronunciamentul enunță trei revendicări principale:

1. Autonomia Transilvaniei pe baza diplomei leopoldine și a sancțiunii programatice,
2. Recunoașterea și aplicarea legilor Dietei de la Sibiu din anii 1863—1864.
3. Redeschiderea Dietei Transilvaniei „pe baza unei adevărate reprezentări populare“.

În acest sens, autorii Pronunciamentului declară că nu recunosc Dieta de la Pesta și contestă calitatea de reprezentanți legali ai deputaților transilvăneni, care participă la lucrările ei².

Pronunciamentul a provocat represaliile guvernului maghiar, care a intentat un proces unor dintre fruntașii români. Afectul acestui proces a fost o vie agitație în rîndurile maselor românești. Deputații români adresează o interpelare în parlament, către ministrul justiției, reafirmînd poziția burgheziei și declarînd „uniunea” drept un act arbitrar³.

Dorind să curme creșterea agitației politice în rîndurile românilor transilvăneni⁴, guvernul maghiar, prin Francisc Deák, obține ordonanță regală de suspendare a procesului.

Un alt capitol important al luptelor politice din Transilvania este datorat legii naționalităților și legii electorale.

Conform legii naționalităților, votată de Dieta maghiară, în anul 1868, în Ungaria exista o singură națiune, cea maghiară, care cuprindea și „naționalitățile” nemaghiare, supuse coroanei maghiare. Membrii acestor naționalități erau considerați ca cetățeni ai statului maghiar. Limba maghiară era declarată singura limbă oficială în stat. Se permitea însă și folosirea limbilor naționalităților cu anumite rezerve, formulate în termen general, care permiteau interpretări foarte largi. Această împrejurare a generat ulterior încălcarea cu ușurință a legii de către organele statului ungar. Bazată pe ideea unității și indivizibilității națiunii maghiare, această lege a devenit un instrument de opri-mare a naționalităților. Ea va deveni de multe ori, în perioada de care ne ocupăm, un punct de referire și pentru românii arădeni, care vor căuta să nuanțeze în folosul lor formulările acestei legi, mai ales în adunările comitatense. În dietă, ei vor lupta pentru obținerea unor modificări substanțiale a acestei legi.

Pînă în 1876, dată care încheie perioada pe care o analizăm în rîndurile de față, guvernul maghiar a introdus în Transilvania unele reforme administrative, prin care s-au reorganizat vechile comitate. Revizuirea legii electorale din 1848 înfăptuită în 1874, va constitui un alt mobil al luptelor politice ale românilor din Transilvania. Prin modul de aplicare a acestei legi rezultau deosebiri între drepturile electo-

² *Ibidem.*

³ T. V. Păcățian, *Cartea de aur*, vol. IV, Sibiu, 1906, p. 345.

⁴ Acad. Andrei Oștea (sub redacția), *Istoria poporului român*, Editura Științifică, București, 1970, p. 283.

rale din Transilvania și cele ale cetățenilor din Ungaria. Pe baza criteriului de cens, legea electorală revizuită a exclus de la vot masele largi de țărani, care în Transilvania erau în majoritate români. Erau excluși de la vot „analfabeții”, în care însă se integrău și cei ce nu știau să scrie și să citească în limba maghiară. În cadrul politicii de aspirare națională, această lege implica tendința de a exclude de la exercitarea drepturilor politice pe români, slovaci, sârbi, sași. Datorită acestei legi, în Transilvania propriu-zisă vor exista doar vreo 75 mii de alegători, care reprezentau 3,3% din populație⁵.

În cadrul aceluiași măsuri ale guvernului, în anul 1872, a intrat în vigoare legea presei, care prevedea obligația de a depune câte un exemplar din orice publicație la Tribunalul și Procurătura Curții de Apel, în raza cărora se afla orașul de apariție. De asemenea, un exemplar trebuia trimis Ministerului de Interne. Editarea unei publicații periodice era condiționată de eliberarea unei autorizații, pentru care trebuia depusă o cauțiune, care putea atinge 10 000 de florini. Încălcare a acestei legi, precum și publicarea unor articole, considerate contrare ordinii de stat, aducea după sine pedepse, constând în amenzi pînă la 1 000 de forini și închisoare pînă la 2 ani, pe lîngă pierderea cauțiunii. În temeiul acestei legi s-au intentat numeroase procese de presă împotriva unora dintre luptătorii pentru apărarea drepturilor naționale ale românilor, care demascau caracterul reacționar al regimului moșieresc — burghez din Ungaria⁶.

SITUAȚIA POLITICĂ ÎN COMITATUL ARAD

1. — **Inființarea Partidului Național din Arad și lupta lui în fruntea maselor populare românești în alegerile din 1869**

Românii arădeni făceau parte din „șinuturile ungurene”. Animați de spirit dinamic, ei vor continua lupta politică după 1867, vor participa la luptele electorale, căutînd să trimită în Dietă cît mai mulți reprezentanți. În vederea unei lupte organizate ei vor fi primii dincoace de Carpați care se vor constitui într-un partid politic național. Partidul Național din Arad, s-a înjghebat în adunarea de la 14/24 decembrie 1867, a fruntașilor români din acest județ, convocată de Miron Romanul, profesor la Institutul de teologie și de avocații Lazăr Ionescu și Nicolae Filimon⁷.

Programul politic al partidului, elaborat de această adunare, a fost publicat în „Tribuna” din 25 ianuarie 1868 și cuprindea următoarele puncte:

⁶ *Istoria României*, vol. IV, Editura Academiei, R.P.R., 1964, p. 679.

⁷ Dr. Teodor Botiș, *Monografia familiei Mocioni*, Fundația pentru literatură și artă, Regele Carol II, București, 1939, p. 154.

1. Partidul Național din Arad se declară pentru principiile liberale, care au creat instituțiile democratice ale legilor din 1848.

2. Recunoaște integritatea teritorială a țării și dorește susținerea și dezvoltarea constituției întemeiată pe reprezentarea poporului și dezlegarea chestiunii naționalității în baza deplinei egalități de drept.

3. Partidul se declară pentru principiul egalității tuturor confesiunilor, care se vor organiza pe temeiul reprezentării populare,

4. Partidul va lucra cu toate puterile și mijloacele pentru promovarea binelui public al națiunii din Ungaria și îndeosebi pentru promovarea intereselor speciale ale poporului din comitatul Arad,

5. Pentru buna înțelegere și conlucrare în toate activitățile partidului, membrii partidului se obligă a se supune întotdeauna votului majorității,

6. Treburile partidului vor fi conduse de un comitet permanent, ales de adunarea generală⁸.

Mai cuprinzător, programul Partidului Național din Arad, după un document recent publicat, ne furnizează amănunte, noi, revelatoare, despre direcțiile de acțiune a românilor din părțile arădene. Documentul emanat de Comitetul provizoriu al „Partidei politice române”, din comitetul Arad detalia statutul lui, pe care îl reproducem în continuare:

„1. Partita națională română din comitatul Aradului... se dechiară pentru principiile cele liberale care au produs asieziamentele democratice ale legilor din anul 1848; ... deodată înse partida aceasta e convinsă: cumcă deslegarea chestiunii de naționalitate pe temeiul principiului egalității complete, spre îndestularea tuturor popoarelor patriei, este nu numai dreaptă, cuvincioasă și neamînabilă: ci aceea stă chiar în interesul principale al consolidării patriei și libertății constituționale; — din care motiv partida e convinsă și despre aceea că: prin realizarea acestor principie pe calea legislativă, constituțiunea patriei e de a se compleni cu legi corespunzătoare și în privința aceasta; în fine, partita se dechiară pe lângă principiul egalității tuturor confesiunilor și pe lângă susținerea sistemii și autonomiei municipielor, organizande pe temeiul reprezentațiunii poporului.

2. Conform principiilor manifestate, partita, între marginile legilor sustătătoare va conlucra din toate puterile la promovarea binelui public al patriei și la înaintarea cauzei publice a națiunii române din această țieară în genere, precum și la promovarea intereselor speciali ale poporațiunii române din comitatul acesta.

3. Membru în partita aceasta poate fi oricare român din comitatul Aradului, provezint cu dreptul unui alegătoriu care, seu prin subscrierea programului acestuia, sau și altcum, se dechiară de membru.

⁸ Dr. Teodor Botiș, *Op. cit.*, p. 154.

4. Pentru buna conștientizare și conlucrare solidaria în toate agențele partitei, membrii aceștia se îndetorescu părerilor lor individuali a le supune totdeauna votului majorității.

5. Trebile partitei le va conduce un comitet permanent, ales de adunarea generale constituante⁹.

2. Conferința națională de la Timișoara

În privința tacticii partidului, a acțiunilor practice, în vederea obținerii succesului în alegeri, în sinul Partidului Național Român din Arad se vor ivi păreri divergente. — Aceste divergențe vor ieși la iveală în cadrul conferinței naționale de la Timișoara, din 26 ianuarie — 7 februarie 1869. Conferința a fost convocată de Alexandru Mocioni cu scopul de a organiza viața politică a românilor din Banat și „părțile ungurene”, pentru a concentra toate energiile într-un partid politic național, care bazându-se pe masele largi ale poporului, să se înalțe la valoarea și autoritatea unui impunător factor politic. La această conferință sînt aleși ca secretari Mircea V. Stănescu, tînăr avocat din Arad, care cu această ocazie își face debutul politic*, și literatul sîrb Dimitrie Dolga.

În cadrul discuțiilor în legătură cu încheierea unor eventuale compromisuri cu alte partide, în alegeri și Dietă, Alexandru Mocioni a susținut principiul deplinei independențe a Partidului Național Român față de celelalte partide politice. Alți fruntași politici însă, care în preajma alegerilor ce urmau, își luaseră angajamente față de unul sau altul dintre partidele maghiare, puneau problema dintr-un punct de vedere strict practic. În acest sens, pleda și o parte a delegaților din Arad, în frunte cu avocatul Lazăr Ionescu care susținea pactul electoral încheiat de Partidul Național din Arad cu partidul lui Deák, aflat la putere.

În vederea pregătirii alegerilor din primăvara anului 1869, fruntașii arădeni se întruniseră la 1 ianuarie într-o adunare, în care au dat curs ofertei partidului lui Deák. Potrivit ofertei, în cercurile electorale Pecica și Sîntana, deputații maghiari din partidul lui Deák urmau să fie aleși fără contra candidați din partea Partidului Național Român și cu sprijinul românilor. În schimb, în celelalte patru cercuri din comitat, candidații Partidului Național Român arădean nu vor avea contra candidați din partidul de guvernămînt¹⁰.

Această ofertă a găsit sprijinul unora dintre fruntașii politici arădeni, în frunte cu Lazăr Ionescu și Ioan Popovici-Desseanu, care o socoteau avantajoasă pentru cauza românilor.

⁹ Andrei Caciora și Nicolae Roșuț, *Aradul în lupta pentru eliberare socială și națională*, Documente, I, Arad, 1978, p. 122.

¹⁰ „Alföld”, Arad, 12 ianuarie 1869.

* Pentru viața și activitatea acestui fruntaș politic, vezi Octavian Lupaș, *Mircea V. Stănescu (1841—1888)*, Editura Concordia, Arad, 1936.

O altă fracțiune, de sub conducerea lui Mircea V. Stănescu și Alexiu Popovici este de altă părere. În cadrul conferinței de la Timișoara ei își manifestă convingerea, prin ieșiri ostile față de guvern și deaikiști, susținând că Partidul Național Român nu poate încheia în nici un caz vreun acord cu partidul lui Deák, a cărui lege privitoare la naționalități a creat situația critică a poporului român¹¹.

În cadrul conferinței de la Timișoara s-au mai manifestat și alte poziții. Vicențiu Babeș își va pune în cumpănă întreaga sa autoritate și abilitate, pentru a nivela divergențele de păreri și a determina adunarea să accepte o hotărâre care să fie expresia solidarității naționale, fără de care această impunătoare adunare de la Timișoara nu și-ar fi atins scopul.

În final a triumfat principiul independenței partidului susținut de Alexandru Mocioni și Vicențiu Babeș, adoptat de majoritatea fruntașilor politici, și principiul deplinei libertăți de a încheia înțelegeri cu orice alt partid politic, bineînțeles Partidul Național Român păstrându-și condiția de organ de sine stătător.

În comitetul central al Partidului Național Român din Banat și Crișana, cu sediul la Timișoara, au intrat și arădenii Mircea V. Stănescu și Lazăr Ionescu. Comitetul a avut ca președinte pe tânărul Alexandru Mocioni, ale cărui idei politice au animat importanta conferință națională de la Timișoara.

Comitetul central din Timișoara al Partidului Național Român din Banat și Crișana și-a început activitatea dînd instrucțiuni alegătorilor cum să se organizeze și ce atitudine să ia în fața alegerilor¹².

Conferința din Timișoara a constituit un pas hotărîtor în procesul de concentrare a forțelor politice naționale ale românilor din Banat și Crișana. Prin hotărîrile acestei adunări s-a fixat un program politic comun, s-a încheiat o solidaritate în lupta politică, iar partidele naționale locale, printre care și cel arădean și-a găsit în comitetul central de la Timișoara un organ unitar de conducere și afirmare.

3. Manifestările maselor în favoarea politicii Partidului Național Român din Arad

După numeroasele apeluri ale Comitetului provizoriu al Partidului Național Român din Arad pentru înscrierea de membri¹³, mișcările în favoarea politicii acestui tînăr partid se fac tot mai întens simțite. Astfel, la Arad, în august 1868, are loc o adunare a românilor la hanul „Csazy”, la care participă și membrii trupei teatrale a lui Mihail Pascaly din București. La adunare au luat parte Ioan Goldiș, secretar al Partidului Național Român din Arad, P. Suci, notarul comunei Otlaca

¹¹ Dr. Teodor Botiș, *Op. cit.*, p. 154.

¹² *Ibidem*, p. 155.

¹³ Arhivele Statului Arad, fond Parohia ort. rom., dos. nr. 2, filele 1—2; fond Protopopiatul or. rom. Șiria, dos. 86, filele 1—2.

(astăzi Grăniceri) și un numeros public. Cuvîntarea ținută de Christian Nicolae, fost notar în Pecica, administratorul „Primei societăți române pe acțiuni, pentru moară cu aburi”, din aceeași localitate, este considerată de către comitele suprem al Aradului, drept „culpă împotriva patriei”. În adresa comitelui suprem către vicecomite sînt manifestate serioase temeri, chiar frică de „nenorociri” în urma unor asemenea acțiuni ale românilor din părțile Aradului. De altfel, comitele suprem precizează că Christian Nicolae, „în lunga sa cuvîntare, a enunțat asemenea principii care atît în interesul liniștei cetățenilor patriei noastre, cît și legal, sînt de nepermis. În verva sa, într-atîta s-a extaziat încît a stabilit hotarele unei Dacoromânii...” În continuare comitele suprem se referă la participanții adunării: „Avînd în vedere locul și împrejurările în care aceasta s-a întîmplat, într-o asemenea societate care era formată din numeroși membri ai poporului român, adunați din toate regiunile comitatului, pentru a sprijini pe sus-menționații artiști (aceasta constituie) agitație contra patriei, ceea ce nu se poate îngădui, împiedicarea ei prin măsuri aspre fiind o obligație totală¹⁴.”

În preajma alegerilor deputaților pentru Parlamentul din Budapesta, Partidul Național Român din Arad lansează un apel în care se precizează linia politică adoptată cu ocazia acestor alegeri. Tactica partidului în momentele acelea, a impus o înțelegere cu partidul guvernamental al lui Francisc Deák. Astfel, în patru cercuri electorale, la Chișineu-Criș, Buteni, Șiria și Radna, trebuiau să candideze numai români, reprezentanți ai Partidului Național Român din Arad, iar în două cercuri electorale, la Pecica și Sîntana, numai maghiari din partidul deákian¹⁵.

La 1 martie 1869, comisia electorală a comitetului Arad procedează la desemnarea comisiilor pe cercuri. În cele șase cercuri electorale se formează următoarele comisii, fiecare alcătuită din patru membri:

1. Cercul Pecica: președintele Farkas Sandor, iar dintre membri, unul este român,
2. Cercul Sîntana: președintele Tovaszi Antal și un membru român,
3. Cercul Chișineu-Criș, președinte Ștefan Șerban și trei membri români,
4. Cercul Șiria: președinte Dimitrie Bonciu, toți membrii fiind români,
5. Cercul Radna: președinte Ioan Popovici-Desseanu și toți membrii erau români,
6. Cercul Buteni: președinte Emanuel Misici și ceilalți români.

Observăm că în patru din cele șase cercuri ale comitetului, președinții și membrii comisiilor electorale sînt români¹⁶.

¹⁴ Andrei Caciora și Nicolae Roșuț, *Aradul în lupta pentru eliberare socială și națională*, Documente, I, Arad, 1978, p. 125—127.

¹⁵ *Ibidem*, p. 127—129.

¹⁶ „Alföld”, nr. 49, 2 martie 1869, p. 1.

În aceste alegeri în comitatul Arad candidau trei partide distincte: Partidul Guvernamental al lui Francisc Deák („de dreapta”), Partidul Liberal („de stînga”) și Partidul Național Român din Arad.—

În propaganda electorală românii au căutat să respecte convenția cu Deák și au sprijinit, în cercurile electorale Sîntana și Pecica, pe candidații guvernamentali. Astfel, în adunarea electorală de la Șimand (cercul Sîntana), din delegația care cere lui Alexandru Banhidy să accepte candidatura, face parte și preotul Constantin Popovici din Comlăuș, care vorbește în numele românilor¹⁷, iar la Pecica, românii aclamă pe candidatul Emerik Szöndi în timpul cuvîntării sale electorale.

Pe de altă parte, ziarul *Alföld* acuză partidul Deák că ar fi violat convenția în cercul electoral Radna, unde a fixat un contra candidat, pe Gheorghe Constantini, care deși român, făcea parte din partidul guvernamental. Gheorghe Constantini a fost opus lui Lazăr Ionescu frunțaș al partidului român și cu vederi de stînga¹⁸.

O situație semnificativă pentru spiritul de inițiativă politică a maselor o oferă alegătorii din cercul Sîntana, care supun spre aprobare un program de revendicări, ce l-a depășit pe candidatul de stînga Alexandru Banhidy. În urma acestei situații, candidatul este la un pas de a se retrage¹⁹.

Despre sentimentele lor cele mai profunde vorbește mult mai limpede manifestația de simpatie făcută candidatului Partidului Național din cercul Șiria, Antoniu Mocioni, cu ocazia vizitei sale electorale. În piața din Ghioroc, alegătorii din comună împreună cu cei din Covăsînt îl aclamă pe Antoniu Mocioni, fluturînd în exclusivitate steaguri românești, în timp ce un grup de călăreți trăgeau salve de onoare. Ziarul *Alföld* din 6 martie 1869 notează cu amărăciune, că în marea de steaguri fluturînde nu s-a găsit nici unul maghiar. În plină desfășurare a întrunirii, sosesc și alegătorii din Șiria și Cuvin sub conducerea vice-notarului șirian.

În finalul alegerilor candidații români au repurtat victoria după cum urmează:

1. Cercul electoral Șiria, Antoniu Mocioni,
2. Cercul Radna, Lazăr Ionescu,
3. Cercul Chișineu-Criș, Miron Romanul,
4. Cercul Buteni, Sigismund Popovici²⁰.

Notăm că deputatul de Chișineu-Criș, Miron Romanul, fiind numit în cursul aceluiași an, inspector școlar în Caraș, și-a depus mandatul. În locul său, Partidul Național Român din Arad a designat pe avocatul Mircea V. Stănescu, la 25 ianuarie 1870²¹.

¹⁷ „*Alföld*”, nr. 26, 2 februarie 1869.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ „*Alföld*”, nr. 67, 23 martie 1869, p. 1.

²⁰ „*Alföld*”, nr. 64, 19 martie 1869.

²¹ „*Alföld*”, nr. 21, 27 ianuarie 1870.

4. Reorganizarea Partidului Național Român din Arad și alegerile din 1872

Raporturile dintre fruntașii politici arădeni au început, de la un timp, să lase de dorit. Se formaseră în sînul său mai multe orientări politice. Tinerii s-au constituit într-un club politic separat, după modelul „tinerilor cehi“. Aceste împrejurări guvernau o dispersare a forțelor politice românești.

Pentru restabilirea armoniei, mai mulți bărbați politici din Arad, în frunte cu Ioan Popovici-Desseanu, au convocat întreaga „inteligentă română“ din comitatul Arad, fără deosebire de principii și de partide politice, la o conferință cu caracter mai mult confidențial, pe data de 27 aprilie 1870, la Institutul teologic din Arad.²²

Conferința a fost deschisă de Ioan Popovici-Desseanu care a comunicat pe scurt, scopul întrunirii, apoi a propus, iar conferința a ales cu aclamații ca președinte pe Sigismund Popovici și ca notar pe Lazăr Ionescu. Acesta din urmă a prezentat trei telegrame ale unor orașe transilvănene, care au salutat cu bucurie conferința. Sigismund Popovici arată că dezbinarea românilor în partide, în comitatul Arad, în împrejurările acelor vremi, este periculoasă pentru interesele naționale.

Problemele discutate în conferință au fost următoarele:

1. „A conlucra în solidaritate pentru respectarea și recunoașterea egalei îndreptățiri față de celelalte naționalități, sau mai răspicat, a lupta din toate puterile pentru interesele politice naționale, pe cale legală și pe baza îndreptățirii“.

2. „A pretinde recunoașterea naționalității române drept naționalitate politică“.

3. „A sprijini și a lupta din toate puterile în solidaritate, și iarăși pe cale legală, pentru cîștigarea autonomiei Transilvaniei“.

Aceste propuneri au fost predate unei comisii, pentru a elabora un proiect care să fie prezentat adunării generale a tuturor membrilor din comitat, convocată în 2 mai 1870.

Adunarea generală din 2 mai 1870 a fost deschisă de președintele Sigismund Popovici. În continuare Ioan Popovici-Desseanu cere desființarea tuturor grupărilor politice ale românilor din comitatul Arad. La adunare a luat parte și Vicențiu Babeș. Luînd cuvîntul, el a declarat că nu vorbește ca oaspete, ci ca arădean, întrucît pînă la 1849 a fost aici și a plecat numai datorită misiunilor naționale care i-au fost conferite. Vizînd dualismul, Babeș a susținut că schimbările în sistemul de stat nu au fost în avantajul românilor, ci dimpotrivă, situația lor s-a înrăutățit. În momentul acela, a spus în continuare V. Babeș, românii erau angajați în luptă pentru drepturile lor, pentru conservarea ființei lor naționale. Această luptă reclamă însă solidaritate. Este nevoie de o organizație politică fermă, care să lupte pentru obținerea recunoașterii drepturilor naționale, formarea unei noi organizații politice naționale,

²² T. V. Păcățian, *Op. cit.*, vol. V, p. 367.

cu o conducere centrală. Babeș propune, de asemenea, ca în programul acestui partid să figureze: egalitatea politică națională, autonomia Transilvaniei și democrația adevărată²³.

După cuvîntarea lui Vicențiu Babeș întreaga asistență hotărăște, în aclamații, înființarea „**Reuniunii politice naționale a românilor din Arad**”. S-a ales apoi un comitet central format din 15 membri, sub președinția lui Sigismund Popovici.

Adunarea a fost salutăată prin telegrame de cîteva orașe din Transilvania, printre care Cluj, Dej, Turda, Alba, Aiud, Orăștie, ș.a., ceea ce dovedește largul interes pentru lucrările sale.

Pe data de 2 octombrie 1870 este convocată adunarea generală a „Reuniunii politico-naționale a tuturor românilor” din comitatul Arad, care urma să discute:

1. Proiectul de organizare a comitetului de 15, relativ la completarea comitetului compus din 100 de membri ai Reuniunii pe baza listei compuse.

2. Propunerea comitetului referitor la înființarea comitetelor particulare în diferite părți ale comitetului, respectiv normarea corelațiilor între comitetele particulare și între Comitetul Central, față de Reuniune.

3. Dezbaterea moțiunilor și altor propuneri de sine stătătoare, ce se vor face din partea membrilor Reuniunii și care se vor ține de competența adunării generale²⁴.

Mai tîrziu, în adunarea generală din 20 aprilie 1871 s-a elaborat statutul de organizare al „Reuniunii politice naționale pentru toți românii din comitatul Arad”. Statutul prevede următoarele:

1. Organul principal al Reuniunii naționale este Comitetul Central, alcătuit din 15 membri. Comitetul Central avea calitatea de reprezentant al Reuniunii tuturor românilor din comitet.

2. Se organizează subcomitetele pentru cele 17 cercuri pretoriale din comitat. Subcomitetele pot avea pînă la 30 de membri, pe cît posibil aleși din toate comunele.

3. Statutul arată că adunarea generală dezbate chestiuni de interes politic național și în cazuri necesare, dă directive comitetului.

4. Comitetul Central lucrează după principiile stabilite de adunarea generală. Aceasta se întrunește anual, primăvara cu ocazia congregației comitatene. Pot avea loc și adunări generale extraordinare.

5. Ședințele Comitetului Central se convocau, de regulă în preziua adunării comitatene, iar în cazurile importante, la necesitate²⁵.

După registrul membrilor Comitetului Central al Reuniunii, la 20 aprilie 1871, erau desemnați ca președinte Sigismund Popovici, ca notari Iosip Popovici și Vasile Paguba, iar ca vicepreședinți Demetriu

²³ T. V. Păcățian, *Op. cit.*, p. 369—375.

²⁴ Andrei Caciora și Nicolae Roșuț, *Aradul în lupta pentru eliberare națională și socială*, Documente, I, Arad, 1978, p. 132.

²⁵ T. Păcățian, *Op. cit.*, Vol. V, p. 378—379.

Bonciu și Alesiu Popovici. În continuare, erau înșirați 126 de membri din peste 70 de localități arădene²⁶.

Complet reorganizat Partidul Național Român din Arad sau „Reuniunea” conduce luptele politice în alegerile pentru Dieta din 1872. Cu prilejul acestor alegeri, avântul politic al românilor din părțile Aradului câștigă un spor însemnat. Ei vor folosi, din nou, cu abilitate, pactul cu partidul lui Deák, pentru a organiza, cu prilejul întâlnirii cu candidații lor sau cu prilejul votării, adevărate demonstrații naționale.

În cadrul acțiunii de pregătire a alegerilor, se fixează o comisie centrală electorală a comitetului Arad, cu un număr de 122 membri, în care reprezentanții românilor se află la paritate cu cei maghiari²⁷. În cele șase cercuri electorale ale comitatului se alege „cîte o comisie pentru conscrierea alegătorilor care activează la reședință și cîte una ambulantă”. În comisiile din cercurile Sîntana și Pecica, unde candida partidul lui Deák, românii aveau cîte doi membri din totalul de opt. În comisiile din cercurile Radna, Chișineu Criș și Buteni, ei formau majoritatea, iar la Șiria toți cei șase membri, din cîți era alcătuită comisia sînt români²⁸.

La 21 aprilie 1872, Partidul Național din Arad organizează o adunare generală pentru a analiza situația politică concretă și a alege „căile și mijloacele, ca în condițiile actuale să poată conduce pe românii din comitatul Arad la rezultatele cele mai favorabile”. Rezultatele dezbaterilor au fost publicate sub forma unui „Apel către alegătorii din comitatul Arad”, în ziarul local Alföld numărul 123, din 1 iunie 1872. În apel se arată că Partidul Național a primit oferta partidului de guvernămînt și a încheiat o înțelegere cu acesta privind alegerile din toate cele șase circumscripții electorale. Oferta a fost primită pe baza unor indicații precise, și anume, că în cercurile Chișineu-Criș, Buteni, Șiria și Radna „să candideze numai deputați de naționalitate română din partidul nostru național”, iar în celelalte două cercuri, anume: Pecica și Sîntana, candidații vor fi numai din partidul Deák și „așa cum partidul Deák s-a obligat a susține prin membrii săi candidatul nostru național și noi la fel ne-am obligat a susține candidații din partidul lui Deák, în cercurile electorale de la Sîntana și Pecica”²⁹. În continuare, apelul menționează că partidul Deák, în adunarea generală și în prima ședință a comisiei permanente, a satisfăcut condițiile de care a depins acceptarea convenției, și anume:

1. Comitetul Central Electoral al comitatului să fie constituit pe baza parității.

2. Comisiile de conscriere a alegătorilor, în cele patru cercuri ale noastre, să aibă majoritate românească.

3. Pentru facilitarea conscrierilor s-au format și comisii ambulante.

²⁶ Arhivele Statului Arad, fond Parohia ort. rom. Ghioroc, dosar nr. 2, fila 5—6.

²⁷ „Alföld”, nr. 92, din 23 aprilie 1872, p. 2.

²⁸ „Alföld”, nr. 97, din 28 aprilie, p. 1.

²⁹ „Alföld”, nr. 123, 1 iunie 1872.

Dat fiind faptul că aceste condiții au fost îndeplinite, Partidul Național Român face apel apoi către alegătorii români și îi îndemnă:

1. Să respecte convenția încheiată cu partidul Deák,
2. Toți alegătorii români să se înscrie la comisia electorală.

În încheiere, președintele „Reuniunii politice și naționale, a tuturor românilor din comitatul Arad”, Dimitrie Bonciu, care semnează acest apel, este convins că poporul român din acest comitat va dovedi maturitate politică, pentru a putea uza de drepturile constituționale și va arăta că constituie, cu adevărat, un factor politic serios în părțile arădene. Totodată, anunță pe alegătorii români, că în scurt timp se vor desemna candidații partidului care vor fi aleși dintre bărbații politici români de orientare liberală.

În pofida angajamentului dintre cele două partide, în campania electorală se ivesc o serie de disensiuni, provocate de autoritățile locale. La Socodor, adunarea electorală pentru candidatul Partidului Național Român, Mircea V. Stănescu, este zădărnicită de organele comunale³⁰.

O luptă grea s-a dat în cercul Șiria, între candidatul Partidului Național, Antoniu Mocioni și candidatul partidului „Reformei”, Iosif Nistor, solicitat drept candidat, direct de masele din Șiria. În cazul de față, alegătorii șirieni s-au împărțit în două tabere, unii susținând pe candidatul Partidului Național Român, în persoana lui Antoniu Mocioni, iar alții l-au sprijinit pe Iosif Nistor³¹. În cele din urmă, Antoniu Mocioni va câștiga alegerile cu 1 110 voturi față de cele 932 voturi acordate lui Iosif Nistor³².

Atitudinea alegătorilor români s-a dovedit demnă și curajoasă. Ei au folosit alegerile ca un prilej de manifestare a unității de luptă și a conștiinței naționale. Ziarul *Alföld* notează cu regret că în unele cercuri electorale români au arborat numai steaguri românești³³. Același ziar, în ziua următoare, lansează un atac, spunând că „mișcarea națională română, din comitatul Arad, a luat proporții prea mari”³⁴.

Într-un articol din același ziar, din 29 iunie 1872, autorul care semnează cu inițialele A.G., protestează împotriva convenției dintre partidul Deák și Partidul Național Român, care nu a făcut altceva decât să permită românilor din județ să manifeste nestingherit sentimentele lor naționale și contrare ordinei de stat. La alegerile din cercul Buteni, steagul maghiar a lipsit cu desăvîrșire și autorul a avut impresia că alegerea s-a făcut parcă „într-un cerc electoral din România”. Când deputatul Dimitrie Bonciu și-a încheiat cuvîntarea, din mulțime s-a desprins un bărbat, de vreo 35 de ani, urcîndu-se pe un scaun, a analizat discursul deputatului român, subliniind țelurile lui politice: înflorirea națiunii române, libertatea ei și dezvoltarea limbii sale. Mulțimea de

³⁰ „Alföld”, nr. 117, 24 mai 1872.

³¹ „Alföld”, nr. 132, 12 iunie 1872 și nr. 137, 18 iunie 1872.

³² „Alföld”, nr. 144, 26 iunie 1872.

³³ „Alföld”, nr. 149, 3 iulie 1872.

³⁴ „Alföld”, nr. 150, 4 iulie 1872.

țărani a acoperit cu urale cuvîntarea și a „mănifestat pentru deputatul ales și pentru națiunea română“.

Un episod asemănător s-a înregistrat în cercul electoral de la Radna. În ziua alegerilor, la care candida Alexandru Mocioni, pe Valea Mureșului, un șir neîntrerupt de căruțe duceau mulțimea alegătorilor spre reședința cercului. Trenurile spre Radna circulau arhipline. În tot timpul alegerii, fluturînd steaguri românești, alegătorii cîntau „Sus române, sus!“. Pe sediul comisiei electorale ei au arborat steaguri românești, iar după încheierea procesului verbal al alegerii, mulțimea alegătorilor a strigat: „Să trăiască patria noastră română!“³⁵.

Rezultatul alegerilor din 1872 a fost cel scontat. În cercurile electorale desemnate pentru candidații partidului Deák au învins aceștia, iar în celelalte au fost aleși candidații Partidului Național Român. Situația pe cercuri a fost următoarea:

1. Pecica, — deputat Csemeghi Karoly,
2. Sîntana, — deputat Sigismund Bohus,
3. Șiria, — deputat Antoniu Mocioni,
4. Buteni, — deputat Dimitrie Bonciu,
5. Chișineu Criș, — deputat Mircea V. Stănescu,
6. Radna, — deputat Alexandru Mocioni³⁶.

În legătură cu candidatura lui Alexandru Mocioni, trebuie să menționăm următoarea împrejurare. Candidînd în cercul Lugoj, unde „înainte cu trei ani fusese ales cu însuflețire rară“³⁷, Alexandru Mocioni este învins în 19 iunie 1872 pentru că, deși făcea parte din opoziția parlamentară, partidele maghiare din opoziție se coalizează împotriva candidatului național român. În urma acestui fapt românii din comitatul Aradului „I-au făcut numaidecît loc“, în cercul electoral Radna, „unde a fost ales cu aclamațiuni și în mijlocul unei însuflețiri de nedescris“, la 24 iunie 1872³⁸. Acest fapt dovedește cu prisosință forța combativă a maselor populare din comitatul Arad, energia lor neînfrîcată și atașamentul față de cauza națională, reprezentată în persoana fruntașului bănățean Alexandru Mocioni.

În aceeași împrejurare s-a aflat Vincențiu Babeș, care înfrînt în cercul Sasca, pe care îl reprezentase totdeauna în trecut, în Dietă, a trebuit să mai aștepte un an, pînă ce a fost ales în cercul electoral Biserica Albă, din partea românilor și a sîrbilor.

5. Conferința de la Arad a Partidului Național Român

Locul pe care începe să-l ocupe Aradul în cadrul luptelor naționale ale românilor din Banat și Crișana, devine evident în perioada acestor alegeri și prin faptul că orașul Arad este ales ca loc de orga-

³⁵ „Alföld“, nr. 148, 2 iulie 1872.

³⁶ „Alföld“, nr. 143, 25 iunie 1872 și nr. 144, 26 iunie 1872.

³⁷ T. V. Păcățian, *Op. cit.*, vol. V, p. 102.

³⁸ *Ibidem*.

nizare a unei mari adunări politice din „părțile ungurene” și ale Banatului.

Necesitatea stabilirii unei unități politice a tuturor românilor din „părțile ungurene” și Banat devenise imperioasă în preajma alegerilor pentru Dieta din 1872. La 9 mai fruntașii din „părțile ungurene” și bănățene, se întrunesc la Arad într-o conferință ținută în sala de festivități de la hotelul Crucea Albă. La această conferință au luat parte peste 300 de reprezentanți politici din vestul Transilvaniei³⁹.

La propunerea lui Atanasiu Mocioni a fost numit președinte fruntașul arădean Ioan Popovici-Desseanu⁴⁰. Acesta, deschizând adunarea a arătat că erau de față reprezentanții românilor din următoarele comitate: Arad, Bihor, Bichiș, Cenad, Timiș, Caraș, Zărand, Solnocul de Mijloc, Sătmar și Crasna. În urma acestei situații, adunarea de la Arad depășea sfera unui interes local deși numărul cel mai mare de participanți erau tocmai din comitatul Arad⁴¹. Ea era o afirmare lucidă și dîrză a solidarității românești de la Dunăre pînă la Carpații Păduroși ai Maramureșului. Scopul adunării a fost adoptarea programului politic al Partidului Național Român din Banat și „părțile ungurene”. Acest program a fost de fapt elaborat anterior de Moceonești și Vincentiu Babeș în adunarea pregătitoare de la Timișoara. Programul cuprindea 9 puncte și implică o direcție activistă pe care o vom regăsi mai tirziu susținută și propagată de ziarele de la Arad: „Tribuna poporului” și „Tribuna” ale lui I. Rusu-Șirianu. În preambulul acestui program se arăta că partida politică națională e de sine stătătoare. Punctele programului sînt următoarele:

1. Solidaritatea cu toate naționalitățile din stat, care au aceeași orientare politică.

2. Rezolvarea problemei naționalităților în cadrele teritoriului politic al țării.

3. În virtutea identității de interese „între noi și frații noștri din Transilvania, această conferință se crede îndreptățită a-și exprima dorința ca în cazul dacă românii din Transilvania, în conferința lor eventuală, s-ar pronunța pentru participarea la alegeri, cei ce vor să-și țină de chemarea lor națională în toate cercurile în care ei formează majoritatea, să aleagă numai deputați din partida națională română”.

4. Deoarece legea XII din 1867 împiedica acordarea în drepturi a naționalităților, actuala lege va fi atacată cu toate mijloacele legale posibile.

5. În legătură cu noua lege electorală ce avea să se voteze în Dietă, partida națională întrunită la Arad, dorește „să se extindă cît mai mult dreptul electoral mai ales cu privire la Ardeal”. Reprezentanții partidei naționale române vor acționa ca legea electorală din Transilvania, care batjocorind ideea dreptului, scoate din cadrul consti-

³⁹ Ed. I. Gavănescu, Ioan Popovici-Desseanu, *Viața și activitatea sa*, Biblioteca Ateneului popular, Arad, 1932, p. 15.

⁴⁰ T. V. Păcățian, *Op. cit.*, vol. VI, p. 6.

⁴¹ *Ibidem*.

tuțiunii mai mult de trei pătrimi din populație, să i se aducă cât mai curînd o reformă, în conformitate cu cerințele democratice a unui adevărat sistem reprezentativ.

6. Să se acorde institute de învățămînt și de cultură publică și pentru poporul român.

7. Progres economic și reforma justă a impozitelor.

8. Partidul Național Român va susține Partidul Național Croat.

9. Partidul Național Român va lupta împotriva virilismului pentru reforme făcute în spiritul democrației și a liberalismului.

Un alt fruntaș arădean, avocatul Mircea V. Stănescu, cere candidaților și deputaților români să aparțină numai partidei naționale române și programului ei⁴².

În aceeași conferință, pentru buna funcționare în alegeri, în special al partidei naționale române, la propunerea lui Vicențiu Babeș, se hotărăște crearea pentru supravegherea alegerilor în interesul partidei naționale române, a unui comitet general la Arad, compus din 15—25 membri, comitete în comitate și districte, precum și comitete cercuale și comunale. Acestea aveau drept sarcini mijlocirea, înscrierea alegătorilor pe liste, desfășurarea alegerilor electorale. De asemenea, comitetele de mai sus, puteau încheia compromisuri cu alte partide în folosul alegerilor reprezentanților Partidului Național Român⁴³.

În continuarea lucrărilor conferinței, se desemnează componența comitetului general din următorii 20: Ioan Popovici-Desseanu, Lazăr Ionescu, Dimitrie Bonciu, Mircea V. Stănescu, Ioan Rațiu, Iosif Codreanu, Teodor Sîrbu, Ioan Arcoși, George Crăciunescu, Ioan Pap din Arad, Alexeiu Popovici din Comloș, Nicolae Filimon din Pecica, Paul Milovan din Mîndruloc, Ștefan Adam din Timișoara, Alexandru Mocioni din Căpîlnaș, Ioan Popoviciu, Teodor Pop din Baia de Criș, Partenie Cosma din Beiuș, George Vasilevici și Vicentie Pop⁴⁴.

Din programul Partidului Național Român putem observa că ideea alianței naționalităților nemaghiare formulată la Arad, este aceeași cu cea care a dus mai tîrziu la Congresul naționalităților din 1895. În concluzie, s-a hotărît ca românii să participe la alegeri peste tot, dar să voteze numai reprezentanți ai partidului de stînga și numai pe românii care subscriu la programul din Arad. Deputații români din Dieta de la Pesta, vor forma un club separat, împreună cu deputații celorlalte naționalități nemaghiare. Membrii acestui club puteau fi numai acei deputați români care-și însușesc programul îndreptat împotriva compromisului dintre Austria și Ungaria.

Ioan Popovici-Desseanu redactează un proces verbal sau „Protocol despre adunanza politică a românilor la Arad”. „Românii — scrie Desseanu — întruniți din toate părțile, salutîndu-se unii pe alții, îmbrățișîndu-se frățește, scriu în protocol acest act de frațietate, ca să fie model posterității, pe care o provoacă prin aceasta, cu toată solemn-

⁴² T. V. Păcățian, *Op. cit.*, vol. VI, p. 11.

⁴³ T. V. Păcățian, *Op. cit.*, vol. VI, p. 11—12.

⁴⁴ *Idem*, p. 12.

tatea, ca în zilele de bine cu care va fi binecuvîntată... să nu uite și să nu slăbească din această cointelegere sfîntă pe care noi astăzi, în zilele de ispită o afirmăm în fața contrariilor noștri și o sigilăm cu îmbrățișările noastre⁴⁵.

Este exprimat aci un emoționant și hotărît crez politic național, împreună cu ideea de solidaritate și cu încrederea viguroasă în bîrînța poporului român.

6. Alegerile din 1875

Avîntul mișcării naționale românești din comitatul Arad, manifestat cu prilejul alegerilor din anul 1869 și 1872, a stîrnit reacția cercurilor guvernamentale maghiare, care vedeau în ridicarea maselor românești, un pericol crescînd. După 1872, cînd se votează noua lege electorală, sancționată în decembrie 1874, cercurile guvernante vor trece la măsuri pentru a împiedica voința de exprimare a românilor în alegeri. Partidele politice burghezo-moșierești maghiare vor trece la schimbarea tacticii politice. O trăsătură caracteristică a noii orientări, din preajma alegerilor din 1875, o constituie tendința de realizare a unui front comun al unor partide maghiare, pentru a contracara autoritatea Partidului Național Român. Această regroupare de forțe va anula mecanismul pactului încheiat între partidul Deák și Partidul Național Român. Partidul lui Deák fuzionează în anul 1875 cu partidul de opoziție, condus de Coloman Tisza. În acest mod, s-a constituit un partid liberal puternic, sub conducerea lui Colomann Tisza, care a devenit primul ministru. Acest partid rămas la putere pînă în anul 1890, va înăspri politica de asuprire națională⁴⁶.

La 15 martie 1875 se constituie la Arad noua conducere a partidului liberal unificat, organizația orașului Arad. Printre cei 120 de membri ai comitetului sînt și următorii români: Dimitrie Bonciu, Ioan Goldiș, Lazăr Ionescu și Gheorghe Constantini⁴⁷.

În comitatul Arad, consituirea partidului liberal unificat se face ceva mai tîrziu, la începutul lui aprilie. Unificarea nu s-a făcut în mod mecanic, ci pe baza unei reînscrieri individuale. Ziarul *Alföld* din 6 aprilie 1875, care ne relatează cele de mai sus, recunoaște că prin această unificare se urmărește totodată atragerea românilor în noul partid maghiar și îndepărtarea lor de partidul național român.

Un corespondent al aceluiași ziar, vede în noul partid „o armă împotriva Daco-românismului și sfîrșitul concesiunilor pentru români”⁴⁸. Această caracterizare surprinde însăși esența noii orientări politice din sînul unor partide moșierești — burgheze maghiare.

⁴⁵ Ed. I. Găvănescu, *Op. cit.*, p. 17—18.

⁴⁶ *Istoria României*, vol. IV, Ed. Academiei, R.P.R., 1964, p. 671.

⁴⁷ „*Alföld*”, nr. 61, 16 martie 1875, p. 1.

⁴⁸ „*Alföld*”, nr. 52, 11 martie, 1875, p. 1.

Promisiunile noului partid reușesc să ademenească pe unii dintre români. Pe de altă parte o seamă de funcționari sînt forțați să intre în partid periclitați cu pierderea posturilor. Ziarul *Alföld* nr. 110 din 15 mai 1875, recunoaște că la constituirea organizației partidului liberal din cercul Sîntana, majoritatea dintre notarii înscrisi au fost forțați să adere la acest nou partid. Numărul din ziua următoare al aceluiași ziar, menționează însă că notarii români din cercul Chișineu-Criș „s-au abținut de la înscrierea în noul partid liberal”⁴⁹.

Văzînd comportamentul noului partid față de români, fruntașii Partidului Național Român se văd nevoiți să ia atitudine.

În numele clubului naționalităților, președintele Antoniu Mocioni, publică o declarație în care arată că atitudinea lor ponderată față de noul guvern de la 10 martie, nu a avut nici un rezultat pozitiv. Ca urmare, declarația face apel către masele românești, cerîndu-le să continue opoziția și să caute să mențină în alegeri cercurile lor electorale⁵⁰.

Atitudinea noului partid, devine mai limpede cu ocazia stabilirii comisiilor electorale. În aceste comisii au fost designați foarte puțini români și ei fiind dintre aderenții liberali⁵¹.

Apelul lui Antoniu Mocioni are un puternic răsunset în rîndurile românilor din comitatul Arad. La Șiria, în 3 iunie 1875, cu prilejul unei sărbători religioase, mulțimea de țărani din comună manifestează puternic, purtînd steaguri tricolore românești pe care era scris: „Să trăiască Mocioni ablegatul (deputatul n.n.) cercul lui Șiria”⁵². Menționăm că arborarea de steaguri naționale și de steme la întruniri publice și mai ales la alegeri de deputați, fusese interzisă cu desăvîrșire prin ordinul Ministerului de Interne, trimis comitatului Arad, la 6 iulie 1874⁵³.

Dacă unii intelectuali români au fost atrași de partidul liberal unificat, masele țărănești din comitat au susținut politica Partidului Național Român și pe candidații săi. În legătură cu sprijinirea partidului liberal, ziarul *Alföld*, din 12 iunie 1875, făcînd considerații asupra candidatului Partidului Național Român, în cercul Chișineu-Criș, Mircea V. Stănescu, crede că acesta va cădea în alegeri, pentru că nu se bucura de sprijinul unor părți ai intelectualilor români⁵⁴. Pe de altă parte prezența, în același cerc electoral, a doi candidați români, dintre care unul liberal și altul național, pune o problemă delicată a alegătorilor români care trebuiau să se decidă. Astfel, la Șiria, candidează în același timp Iosif Nistor, din partea partidului liberal unificat, și Antoniu Mocioni, din partea Partidului Național. La Buteni, înregistrăm un episod foarte semnificativ pentru atitudinea și sentimentele adevărate ale alegătorilor din rîndul țărănimii. La 19 iunie s-a ținut o adunare a Partidului Național Român pentru desemnarea candidatului din cercul electoral

⁴⁹ „Alföld”, nr. 111, 16 mai, 1875, p. 3.

⁵⁰ „Alföld”, nr. 121, 30 mai 1875, p. 2.

⁵¹ „Alföld”, nr. 129, 9 iunie 1875, p. 1.

⁵² „Alföld”, nr. 129, 9 iunie 1875, p. 2.

⁵³ „Alföld”, nr. 160, 16 iulie 1874, p. 3.

⁵⁴ „Alföld”, nr. 132, 12 iunie 1875.

român Buteni. Adunarea a fost prezidată de protopopul Constantin Gurban, care a cerut participanților să indice ce fel de deputat doresc. Pe baza propunerilor din mase s-au formulat următoarele condiții: „1. Candidatul să se oblige prin proces verbal că va susține un program național opoziționist. 2. Candidatul să se oblige să sprijine numai Partidul Național și că va lucra pururea împotriva politicii partidului de guvernământ. 3. Candidatul să se oblige că va depune imediat mandatul în caz că va primi un act de neîncredere din partea Partidului Național”⁵⁵.

Un program asemănător este susținut chiar în orașul Arad, unde pozițiile partidului liberal de guvernământ erau deosebit de puternice, cu ocazia adunării electorale din 27 iunie 1875, de la grădina „Arena”, unde candidatul Gheorghe Dogaru, se declară adept a poziției naționale, cere sufragiul universal, crearea de licee românești. El declară, în finalul discursului, că admite integritatea Ungariei, dar cere „libertate, egalitate și fraternitate”⁵⁶. Datorită manevrelor și presiunilor autorităților, alegerile din anul 1875 au însemnat pentru candidații români arădeni un insucces. Ziarul *Alföld* recunoaște că în cercul Radna au avut loc multe ilegalități și abuzuri ale autorităților, care au reușit să frîngă unitatea românilor⁵⁷. La Radna, acolo unde — menționează același ziar — de la anul 1848 încoace a fost ales întotdeauna un deputat român, de această dată a câștigat la alegeri candidatul maghiar⁵⁸.

Acum, în alegerile din anul 1875, în cinci din cele șase cercuri electorale au ieșit victorioși candidații partidului liberal unificat. Singurul reprezentant al Partidului Național Român victorios în alegeri a fost Constantin Gurban, ales în cercul electoral Buteni⁵⁹. Demn de menționat este faptul că în cercul electoral din Radna, candidatul român Iosif Beleş, a fost învins cu o diferență de numai 20 de voturi⁶⁰.

Întărirea forțelor politice ale partidelor moșierești-burgheze maghiare, prin coalizarea lor, a dus încă înainte de alegerile din anul 1875 la renunțarea tacticii folosite în alegerile anterioare. Anul 1875 a însemnat încetarea funcționării mecanismului pactului partidului Deák cu Partidul Național Român. Creșterea avântului politic al maselor românești a determinat schimbarea tacticii partidului Deák. Prin fuzionarea acestuia cu partidul liberal, folosind noua lege electorală din anul 1872, s-au intensificat măsurile de oprimare împotriva naționalităților. Efectul acestor măsuri s-a concretizat în rezultatul alegerilor din comitatul Arad din anul 1875, care dovedește că exprimarea voinței românilor a fost în cea mai mare parte înăbușită.

⁵⁵ „Alföld”, nr. 132, 12 iunie 1875, p. 3.

⁵⁶ „Alföld”, nr. 146, 29 iunie 1875.

⁵⁷ „Alföld”, nr. 154, 9 iulie 1875.

⁵⁸ „Alföld”, nr. 156, 11 iulie 1875.

⁵⁹ „Alföld”, nr. 152, 7 iulie 1875.

⁶⁰ „Alföld”, nr. 151, 6 iulie 1875.

În fața acestei situații și românii din aceste părți, vor adopta pasivismul politic, la 23 iulie 1878, cu ocazia deschiderii ciclului parlamentar din acel an⁶¹.

III. LUPTELE PURTATE DE DEPUTAȚII NAȚIONALI ARĂDENI ÎN DIETA DE LA PESTA

Dintre legile votate de parlamentul maghiar în anul 1868, legea XLIV cu privire la naționalități și legea XXXVIII, cu privire la învățămînt, au stîrnit cele mai vii agitații în viața politică din Transilvania. Legea naționalităților proclama în cuvinte o serie de principii liberale, într-o formulare însă, care dădea posibilitatea neaplicării ei. Ea susținea existența în Ungaria a unei singure națiuni, cea maghiară, una și indivizibilă, în care erau înglobate și „naționalitățile”. Limba oficială a statului era maghiara, permițîndu-se și întrebuițarea limbii naționalităților, în limitele îngăduite de „Unitatea țării, de posibilitatea practică a guvernării și a administrației și, întrucît o cere în mod necesar, exercitarea punctuală a justiției”⁶².

În discuțiile ce au avut loc în Dieta din Pesta cu privire la proiectul guvernamental privind legea naționalităților, Antoniu Mocioni, în numele deputaților români și de comun acord cu cei sîrbi, au supus Dietei un proiect de lege propriu. Acest proiect a fost elaborat încă din 1866 de Sigismund Popovici, Vicențiu Babeș și Iosif Hodoș, pus de acord cu un alt proiect, elaborat în numele deputaților sîrbi de către Svetozar Miletici. Principiul pe care se baza proiectul de lege al deputaților populațiilor din Ungaria și Transilvania era recunoașterea ca națiuni egale din punct de vedere politic a nemaghiarilor, românilor, sîrbilor, slovacilor, rutenilor și germanilor, în regiunea în care națiunea respectivă forma majoritatea. Limba fiecărei dintre aceste națiuni urma să devină limba oficială, alături de cea maghiară, în regiunea în care poporul respectiv forma majoritatea. În Dieta țării deputații urmau să vorbească și în limba proprie. Se mai prevedea dreptul larg al folosirii limbii materne în învățămînt, precum și înființarea unor cadre de limba și literatura fiecărei națiuni la universitățile de stat⁶³.

Deputații români, printre care și zărădanii Sigismund Borlea și Iosif Hodoș, luară cuvîntul, în cursul dezbaterilor asupra celor două proiecte, arătînd că dualismul nu înseamnă libertate, ci „unio-duaromnationum contra plures” (Uniunea a două națiuni contra mai multora). Ei combătură conceptul de națiune maghiară, care dizolva toate națiunile din monarhie, într-o entitate abstractă. În acest sens, deputatul arădean Alexandru Roman, declara că „în zadar legea din 1868 consideră națiunea română din Ungaria ca inexistentă, noi răspundem:

⁶¹ Ed. I. Găvănescu, *Op. cit.*, p. 18.

⁶² *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, Ed. Academiei, R.P.R., 1961, p. 2—5.

⁶³ T. V. Păcățian, *Op. cit.*, vol. VI, p. 432.

Aici sintem, aici trăim!⁶⁴. Situațiile create de această lege au constituit atacurile vehemente ale deputaților naționali români, printre care un loc de frunte l-au deținut deputații arădeni și zărăndeni.

Primele demersuri ale deputaților noștri, aleși în 1869, au fost îndreptate pentru obținerea revizuirii articolului 44 de lege, sancționat în 6 decembrie 1868. Ei doreau modificarea lui, pentru ca: „existența, limba și cultura noastră națională să fie asigurată”⁶⁵. Amendamentul era propus de deputatul Vasile Butean, în ședința din 4 iunie 1869⁶⁶. La opoziția pe care o făcea Deák Ferenc și Zichy Nandor, ia cuvântul debutatul zărăndean Iosif Hodoș. El declara că, chestiunea națională din monarhie încă nu e dezlegată în mod definitiv”. Însăși legea, așa numită despre egalitatea națională, art. 44 din 1868, nu tratează despre egalitatea națională, ci reglementează numai cazul diferitelor limbi în viața publică”. Această reglementare a făcut — spune Iosif Hodoș — ca limba națiunii maghiare să domnească pretutindeni, iar limbile celorlalte națiuni din țară aproape, sau chiar nicăieri, nici măcar acolo unde acestea sînt curate și compacte sau cel puțin în majoritate precumpănitoare să fie puse în drepturile lor⁶⁷. Despre dispoziția „legii de naționalitate”, care susține că toți locuitorii sau toate națiunile locuitoare în țară constituiesc națiunea maghiară, „una și nedespărțită”, Iosif Hodoș arată că este atît de revoltătoare și de nedreaptă, încît orice om național și de bun simț o privește cu inima întristată. În final, deputatul zărăndan susține că în monarhie libertatea națională nu este recunoscută pentru români și mai ales nu este asigurată⁶⁸.

Al doilea deputat zărăndan, Sigismund Borlea, declarînd și el că legea naționalităților „nu îndestulează și nu poate îndestula națiunile nemaghiare”, cere convocarea unui congres al tuturor națiunilor nemaghiare din monarhia austro-ungară, pentru a se pronunța în privința acestei legi. Dovedindu-se necesitatea revizuirii legii naționalităților, el dorește să se amintească aceasta oficial spre a servi la liniștirea națiunilor nemaghiare⁶⁹.

Acest amendament prezentat în numele tuturor naționalităților nemaghiare, de către deputatul Sigismund Borlea, a fost respins de Dieta maghiară.

În legătură cu deputații zărăndeni, trebuie să menționăm că la această dată, ținutul pe care-l reprezentau constituia „o veritabilă republică română”, denumit din această pricină de unele oficialități maghiare „Dacia Mică”.

Caracterul pregnant românesc al vieții politice din Zărând aflat sub conducerea vicecomitelui Iosif Hodoș, duce la desființarea comi-

⁶⁴ *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, Ed. Academiei, R.P.R., 1961, p. 235.

⁶⁵ T. V. Păcățian, *Op. cit.*, vol. V, p. 170.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 160.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 167.

⁶⁸ T. V. Păcățian, *Op. cit.*, vol. V, p. 167—168.

⁶⁹ T. V. Păcățian, *Op. cit.*, vol. V, p. 161.

tatului Zărand, care în anul 1874 va fi încorporat în parte la comitatul Arad, iar altă parte va fi trecută la comitatul Hunedoara⁷⁰.

La desființarea comitatului Zărand, se pare că a contribuit și agitația românilor prilejuită de moartea lui Avram Iancu. Aceste agitații au trezit teama guvernului de o nouă revoluție, fapt pentru care s-a apreciat că este util ca Zărandul să primească o nouă organizare administrativă, prin care să poată fi mai strict controlat.

O lege cu repercusiuni adânci în viața politică a Transilvaniei a fost legea electorală, nefavorabilă pentru români. Din cauza ei, românii din Transilvania propriu-zisă, în preajma alegerilor dietale, din 1869, au hotărât în conferința de la Miercurea să nu participe la aceste alegeri. În preajma alegerilor din anul 1872, revizuirea legii electorale și efectuarea unor modificări devine actuală. Discuțiile asupra unui proiect de lege despre reformele electorale încep în ședința Dietei din 22 februarie 1872.⁷¹ O contribuție viguroasă a avut-o și deputatul arădean Demetriu Bonciu. După părerea lui, nu a existat o lege cu o influență mai directă asupra sentimentului de drept al poporului ca legea electorală a cărei esență era nedreptatea adusă românilor din Arad.

Deputatul arădean arată că noul proiect de lege în loc să aducă reparațiile necesare, care să conducă la perfecționarea și realizarea unei adevărate reprezentări a poporului, cuprinde în sine „nedreptatea cea mai strigătoare, inegalitatea cea mai evidentă. Proiectul de lege electorală este o curată satiră pentru reprezentarea poporului”. În continuare, Demetriu Bonciu explică că urmarea acestei legi este o situație anormală: „Împărtășim pe ardeleni de toate sarcinile, dar sîntem atît de înguști la inimă încît le denegăm drepturile garantate prin lege pe seama noastră”. Situația anormală care se creează este datorată existenței a două legi electorale într-un singur stat. În concluzie, deputatul arădean declara că nu-și va da votul pentru o lege care legalizează o astfel de stare nefirească.

Fapt demn de remarcat, din discursul lui Bonciu se desprinde starea de spirit, generată de legea electorală, care domnea în sînul maseilor țărănești atît române cît și maghiare din comitatul Arad. El relatează un episod din timpul alegerilor în care un alegător, ieșind din mulțime, i-a adresat următoarele cuvinte: „Spune-le, domnule deputat, colo sus, domnilor acelora care fac legile, că noi știm să trăim aici în bună înțelegere și frățietate și că știm că dacă soarta ne-a adus împreună pe acest pămînt comun, chemarea nu este aceea de a lucra unii contra altora, spre păgubirea țării, ci aceea care umăr la umăr, în pace să trăim împreună și cu puteri unite să năzuim spre fericirea tuturor, dar să nu ni se aducă astfel de legi, în care nu se găsește nici urmă de bună înțelegere și nici urma frățietății, și care nu mulțumesc nici pe români și nici pe unguri”⁷².

⁷⁰ Traian Mager, *Ținutul Hălmașului*, vol. II, Arad, 1937, p. 44.

⁷¹ T. V. Păcățian, *Op. cit.*, vol. V, p. 651.

⁷² T. V. Păcățian, *Op. cit.*, vol. V, p. 687—693.

Cu alte ocazii, în elaborarea diferitelor paragrafe ale legii electorale, Dimitrie Bonciu intervine în sensul lărgirii dreptului de vot, încît să „se asigure o adevărată reprezentare a poporului”, noțiune pe care deputatul arădean dorește să fie inclusă chiar în titlul legii⁷³.

Prezența și lupta deputaților români arădeni și zărăndeni, în Dieta din Pesta, nu a avut o năzuință spectaculoasă. Ei nu au căutat să se evidențieze cu orice preț și pe alte căi, decît acelea elaborate în consens de către toți deputații români din Banat și „părțile ungurene”. Ideea care a prezidat conduita lor a fost respectarea unei discipline. De aceea ei s-au manifestat întotdeauna solidari cu ceilalți români. Sobrietatea, dar în același timp vigoarea luărilor de cuvînt s-a exprimat în toate problemele mari abordate în Dietă. Totodată, solidaritatea lor a implicat acordul cu demersurile, de multe ori efectuate împreună cu ceilalți deputați ai naționalităților oprimate, în problemele de interes general. Desigur, pe lângă acestea, ei au ridicat o seamă de probleme de interes particular culese din realitatea social politică și culturală a ținutului pe care îl reprezentau.

Ei și-au făcut împreună cu ceilalți deputați datoria cu multă conștiinciozitate și tragere de inimă pentru neamul lor, apărînd interesele celor pe care îi reprezentau, ale poporului nostru însuși.

Tot atît de vrednic de remarcat este faptul că deputații românilor din Banat și „părțile ungurene” au abordat unele probleme cum a fost cea a legii electorale din 1872, în numele tuturor românilor din monarhie, subliniind lipsa deputaților ardeleni în Dietă.

Proiectul de lege electorală dezbătut de Dietă este retras de către guvern „nu pentru că nu e pe placul majorității, ci pentru că nu vrea minoritatea”, după cum remarcă ministrul de interne Toth Vilmos, în ședința din 12 aprilie 1872⁷⁴. Din această pricină, legea va deveni obiectul unei noi dispute în ciclul parlamentar din 1872—1875.

Discuțiile încep în ședința din 1 iulie 1874. Deputații arădeni vor susține acordarea votului universal. Mircea V. Stănescu se declara „Amicul votului universal” și ridică problema egalei îndreptățiri a femeilor, izvorită din umanitate, liberalism, egalitate de drept, dreptate și echitate⁷⁵. Cu altă ocazie, Mircea V. Stănescu s-a ridicat împotriva oricărui privilegiu în privința acordării dreptului de vot. El susține că „orice lege întemeiată pe privilegiu exclude posibilitatea înaintării. Cel ce vrea progres, trebuie să rupă cu prerogativele, cu privilegiile”.

Un alt deputat arădean Demetriu Bonciu, ridică problema censului electoral ardelean. El socotește că în Transilvania mai mult aleg și astăzi nobilii, deci concluzia lui este că „nu poporul este reprezentat în Dietă, ci castele”⁷⁶. Cu ascuțime el surprinde esența socială, de clasă a legii electorale din Ardeal și își dă seama că neînțelegerile dintre elementul românesc și cel maghiar sînt provocate și cultivate de clasa

⁷³ *Ibidem*, p. 705—710.

⁷⁴ T. V. Păcățian, *Op. cit.*, vol. V, p. 670.

⁷⁵ *Idem*, vol. VI, p. 343.

⁷⁶ T. V. Păcățian, *Op. cit.*, vol. VI, p. 372.

stăpînitoare. „În Ardeal — spune el — sînt unii domni cărora eu cred că nu le zace în interes să trăiască în bună înțelegere elementul românesc cu cel maghiar și bună prietenie, căci se tem, că prin aceasta li se restrînge rolul lor politic și n-ar mai putea să continue ca pînă acuma”. El este convins, că stirpirea privilegiilor, „N-ar fi spre paguba țării, ci spre folosul ei, că prin aceasta ar cîștiga statul cel puțin de zece ori atîta putere”⁷⁷. Prin actualul sistem electoral sînt vitregiți un număr mare de cetățeni de dreptul de a-și alege reprezentanții, „dar permiteți-mi să vă spun că cei 1,5 milioane de cetățeni (din Ardeal, n.n.) nu pot să aibă încredere în puterea de stat dacă aceasta se întrebuițează chiar pentru a-i despoia de drepturi de alegere”⁷⁸.

IV. ROMANII ÎN VIAȚA COMITATULUI ARAD

1. Lupta pentru comite suprem român

Un capitol foarte important al vieții politice a românilor arădeni îl constituie lupta lor în cadrul comitatului, pornind de la interpretarea legii naționalităților. Ei au forțat obținerea unor poziții în administrație, corespunzător cu numărul lor covârșitor în comitat.

Unul dintre obiectivele principale ale demersurilor lor a fost, în această perioadă, numirea de comite român la Arad. În acest sens ei aveau precedente. Chiar în anul încheierii dualismului, cu cîteva luni mai înainte murea George Popa de Teiuș poate cel mai ilustru prefect român la Arad, cu mari merite în românizarea administrației în satele românești din comitat.

A acțiunile îndreptate în vederea numirii de comite român la Arad, în perioada de care ne ocupăm, a avut un pregnant caracter de masă. La 6 mai 1869 un număr de 7 950 de cetățeni români din comitat își pun semnăturile pe o cerere către ministrul de interne, prin care solicită pentru comitatul Arad un comite suprem român, invocînd în sprijinul lor legea naționalităților⁷⁹. Cererea este predată ministrului de interne de către deputații arădeni Sigismund Popovici și Lazăr Ionescu. În această petiție, se arată că legea XLIV din 1868 nu a satisfăcut dorințele naționalităților, ci le-a închistat în cadrele strînse ale legii amintite. Locuitorii români ai comitatului Arad, prin semnatarii acestei petiții, consideră că dorințele lor naționale nu au fost satisfăcute de dispozițiile guvernamentale. Totuși, ei cer ca legea să fie fără amîinare aplicată în totalitatea ei, pînă, cînd corpul legislativ va vota o altă lege care să corespundă principiilor veritabile ale egalității naționale. Prin expresia „în totalitatea ei”, românii arădeni căutau să interpreteze legea și să folosească nuanțele ei în sprijinul cauzei lor. Ei susțineau că, deși de la sancționarea legii a trecut un an și jumătate, ea nu a fost pusă în apli-

⁷⁷ *Ibidem*, p. 376.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 379.

⁷⁹ „Alföld”, nr. 150, 9 iulie 1869, p. 3.

care completă în comitatul Arad, decît prin articolul doi și trei. Semnatarii petiției declară că împreună cu toți frații lor români din comitat vor face totul ca să se aplice practic legea. Ei cer ca funcționarii, care sînt însărcinați cu treburile publice să acționeze în direcția satisfacerii doleanțelor poporului; în spiritul legii și să evite ceea ce ar putea duce la dispută sterilă între popor și funcționari. Se știe că aplicarea legilor este supravegheată de guvern — susțin petiționarii — dar se știe în același timp, că „în sistemul constituțional actual un rol important în controlul aplicării juste a legilor pentru toți cetățenii, îl au comiții supreme”. Din această pricină, „poporul român din comitatul Arad nutrește acea dorință fierbinte ca în scaunul de comite suprem, care acum este vacant, să fie numit un asemenea bărbat român care să nu fie numai român de origine, ci să fie un asemenea bărbat, a cărui simțăminte și caracter național au fost adevărate în viața publică, și care să cunoască totodată dorințele, suferințele, trecutul și prezentul poporului român din comitat, și care să fie capabil, în virtutea puterii, a servi ca organ intermediar între guvernul statului și popor, pe de o parte, iar pe de altă parte să fie în stare a consolida, prin satisfacerea strictă și nepărtinitoare a legii, încrederea și stima poporului față de constituția și guvernul țării”.

Românii din comitatul Arad consideră că numai asemenea comite ar putea fi satisfăcător într-un comitat unde 4/5 din populație este română. Numai numirea unui comite român ar putea duce la aplicarea corectă a legii XLIV din 1868, în pofida majorității neromâne a adunării comitateneze și a funcționarilor de stat. Dar mai erau invocate și alte motive pentru instituirea unui comite român. În virtutea articolului 2 și 3 din legea XLIV/1868, procesele verbale ale comitatului Arad se conduc și în limba română. Mulți membri din adunarea comitatenză vorbesc în limba lor maternă și fac propunerile lor în această limbă. În această împrejurare, comitele suprem, în calitate de președinte, al comitetului comitatenz, nu poate satisface obligațiile sale, dacă nu cunoaște limba consfătuirii atît în scris cît și oral. La oficiul comitetului suprem sosesc din partea comunelor, a particularilor și a organelor bisericicești acte și documente în limba română, cărora se răspunde în aceeași limbă.

Semnatarii petiției consideră că, în temeiul articolului 27 din legea naționalităților, guvernul, în limita posibilităților, trebuie să instaleze în funcțiunile țării, atît judecătorești, cît și administrative, dar mai ales în funcția de comite suprem persoane de diferite naționalități.

Românii din comitatul Arad cred că în ceea ce-i privește, există toate posibilitățile ca funcția de comite suprem să fie îndeplinită de o persoană din sînul lor. Ei arată că, în momentul acela, doar comitatul Caraș are un comite suprem român, care aparține deci populației majoritare. În final se arată că nici în funcțiile judecătorești din comitat, precum și din alte părți, nu se ține cont de românii majoritari⁸⁰.

⁸⁰ „Alföld”, nr. 177, 5 august 1869, p. 1—2.

Desigur burghezia maghiară nu este de acord cu punctul de vedere îndreptățit al maselor românești. Ziarul *Alföld* ia poziție împotriva numirii unui comite suprem al Aradului și arată că Mircea V. Stănescu a înaintat o interpelare în parlament în cauza românilor arădeni⁸¹.

Același ziar anunță cu bucurie numirea lui Aczel Peter în funcția de comite suprem la Arad.

2. Mișcarea de protest a comunelor românești în privința dreptului de folosire a limbii române în administrația comunală*

Lupta pentru introducerea limbii române în administrație în comunele din părțile Aradului începe înainte de epoca dualismului. Încă din timpul absolutismului, în anul 1861, țăranii din comuna Curtici, țin o adunare populară în care hotărăsc introducerea limbii române în administrația comunală. Ei cer, prin solgăbirău, de la comitat inscripții românești pe pecetea comunei și a notarului⁸². Adunări similare se mai semnalează și în alte comune așa încât, în cele din urmă, limba română devine oficială în comunele cu majoritate românească.

În anul 1873 au loc în comitatul Arad un șir de acțiuni de protest a comunelor românești generate de ordinul nr. 387 și 1 009 al vicecomitetului, care dispune ca actele administrației comunale să fie scrise și în limba oficială a statului, căci numai așa se procedează conform cu capitolul 5 din legea nr. 44/1868⁸³.

Pe când, peste 30 de comune ale comitatului Arad protestează. Șirul acțiunilor de protest este deschis de comuna Micălaca. În adunarea extraordinară a reprezentanței comunale de la 23 februarie 1873, se întocmește un protocol pe care îl cităm, deoarece este foarte caracteristic pentru starea de spirit din comitat, pentru atitudinea combativă a comunelor românești: „D-l vicecomite impune antistiei și corpului reprezentativ ca în viitor protocoalele ședinței reprezentației comunale, ale socoților despre spesele comunale și ale altor agende de interes pentru comitate, pe lângă limba oficioasă a comunei, care este cea română, să se redacteze și în limba oficioasă a statului, care este cea maghiară, motivându-se aceasta prin faptul că mai mulți membri din comisiunea permanentă (a comitatului n.n.) nu sînt cunoscători ai limbii române oficioase a comunei. Se decide „Ordiinațiunile date prin d-l vicecomite sub nr. 387/1873 deoarece sînt contrare legilor sancționate și taie drepturile autonomiei comunale, nu se primesc... D-l vicecomite

⁸¹ „Alföld”, nr. 66, din 22 martie 1871, p. 1.

* Vezi și lucrarea *Aspecte din lupta comunelor, din părțile Aradului, din anul 1873, pentru folosirea limbii române în administrația locală*, în *Ziridava*, III—IV, Arad, 1974, p. 113—117.

⁸² Arhivele Statului Arad, fond Prefectura județului Arad, Acte administrative, dosar 294/1863.

⁸³ Arhivele Statului Arad, fond Prefectura județului Arad, Acte administrative, dosar 242/1873.

să-și revoace de la sine aceste ordinațiuni contrare legilor autonomiei comunale. În cazul în care nu ar voi să le revoace să înainteze la înaltul minister al treburilor interne, petiția de protest din următoarele motive:

1. D-l vicecomite n-a fost și nu este competente de a emite astfel de ordinațiuni ce nu se țin strins de administrația juridicțiunii ci taie în autonomia comunală și în legea despre egalitatea națională.

2. Fiindcă limba oficială a comunei noastre este exclusiv limba română, ordinele d-lui vicecomite sînt neîndreptățite și nelegale și comuna cu cea mai mare întristare a luat știre despre acestea, mai vîr tot că

3. Uzul limbii române ca oficială este de 11 ani la comunitatea noastră, fără ca pînă aici să se fi arătat piedicile și necesitatea motivată în ordinele d-lui vicecomite, care motivare însă pe cît e de neconvenită față de legile sustatore, cu atît e de neîntemeiată, cînd pentru voia și comoditatea unor indivizi din comisiunea permanentă, voeste nimicirea dreptului celui mai sfînt de naționalitate și limbă a întregii populațiuni române din acest comitat, care populațiune în număr de vreo 190 000 face aproape 4/5 părți a populațiuni întregi. **Dacă domnii din Comisia permanentă vreau să fie distînși cu această înaltă calitate, poftim, să învețe limba poporului, dacă nu, apoi deie loc altora, că-ci nu poporul este pentru diregători ci diregătorii sînt pentru popor**" (sublinierea noastră). „Pe temeiul acestora cu cea mai profundă umilință se roagă antistia și corpul reprezentativ comunal ca înaltul Minister de Interne a nulifica ordinele d-lui vicecomite din 4 februarie sub nr. 1081/1873 și din 3 februarie sub nr. 387/1873⁸⁴.

La 23 februarie 1873 protestează comuna Sîmbăteni „fiindcă astfel de ordine țintesc la răsturnarea uzului legal de pînă aci în privința limbii oficioasă în afacerile comunale, și taie în autonomia comunală și în legea despre egalitatea comunală”. Comitetul comunal Sîmbăteni folosind cap. 22 a legii 44/1868 se socoate îndreptățit a-și da „esibitele sale nu numai la jurisdicțiune ci chiar și la guvernul țării în limba proprie de manipulațiune”⁸⁵.

Deoarece vicecomitele respinse acest protest, comuna Sîmbăteni revine „cu umilință plînsoare și recurs” către înaltul Minister de trei interne al Ungariei⁸⁶.

La 27 februarie 1873 membrii reprezentanței comunale din comuna Măderat, întruniți în ședință extraordinară, au luat în dezbatere ordinele nr. 387 și 1081/1873, cerînd anularea lor, deoarece ele „au de scop răsturnarea uzului legal de pînă aci, în privința limbii oficiale în afacerile comunale” și pentru că „limba oficială a comunei este exclusiv limba română”, încă de „10—11 ani în comitatea noastră”⁸⁷.

⁸⁴ Arhivele Statului Arad, fond Prefectura județului Arad, Acte administrative, dosar 242/1873.

⁸⁵ Arhivele statului Arad, fond Prefectura județului Arad, Acte administrative, dosar 465/1873.

⁸⁶ Arhivele Statului Arad, fond Prefectura județului Arad, Acte administrative, dosar 3514/1873.

⁸⁷ Ibidem, dosar 3339/1873.

Locuitorii comunelor Mîndruloc și Cicir și antistiile lor comunale consideră ordinul vicecomitelui „o încercare forțată spre știrbirea dreptului celui mai sacru de naționalitate”. Semnatarii petiției, „în numele comunelor noastre locuite curat de poporu român, de acel popor care de secole numeroase de luptă mai mult pentru limbă decît pentru existența sa”, cer revocarea ordinului. Ei se întreabă „că nu ar fi mai drept ca onorata Comisiune permanentă (a comitatului n.n.) să învețe limba poporului, decît „să nimicim” dreptul sînt de naționalitate și limbă a întregii populațiuni române din acest comitat”⁸⁸.

În aceeași termenii este formulată petiția comunei Cuvin care cere, pe baza aceluiași capitole 20 și 22 din legea nr. 44 din 1868 „respectarea legilor și autonomiei noastre comunale”. Îndreptată Ministerului de Interne, plîngerea poartă 25 de semnături a fruntașilor din comună⁸⁹.

La fel se exprimă adunarea corpului reprezentativ comunal din So-codor, întrunire care a avut loc la 8 martie același an.⁹⁰

Într-o perioadă scurtă de timp către comitat se îndreaptă și restul protestelor comunale, cu aceeași dorință ca ele să fie înaintate Ministerului de Interne. Comunele Prăjești, Sălăjeni, Donceni, Ignești, Minead, Nădălbști, Susani, Groși, Monoroștia, Vărădia, Julița, Pîrnești, Lupești, Baia, Găvojdia, Bătuța, Săvirșin, Agriș, Buteni, Ineu, Gașsa, Chisindia, Bodești, Mustești, în lunile februarie și martie ale anului 1873 procedează la fel⁹¹.

Chiar dacă în aceste petiții se folosesc expresii „cu umilință”, „rugăm”, „cu umilință plînsoare”, ele sînt simple formule protocolare, care nu atenuează fondul problemelor ridicate, de un vădit caracter protestatar. Protestele comunelor din comitatul Arad sînt o dovadă că masele populare din acest ținut au știut să-și spună cuvîntul cu energie și demnitate în toate împrejurările în care erau atinse drepturile și libertățile lor.

Conținutul petițiilor denotă că românii din aceste părți aveau o conștiință ridicată. Conștiința drepturilor lor naționale se înălța pe baza numărului lor majoritar, invocat de toate petițiile ca un principiu istoric.

3. Revolta de la Păuliș

Un loc aparte în mișcarea de protest a comunelor din comitatul Arad din anul 1873, îl constituie revolta de la Păuliș, prin ridicarea spontană dar viguroasă a românilor de aici.

Generate de aceleași ordin a vicecomitelui Tabajdy Karoly din 4 februarie, prin care se impune reprezentanților comunali din comitatul Arad ca procesele verbale ale conturilor de gestiune și ale bugetelor comunale să fie redactate „fracto margine” și în limba maghiară,

⁸⁸ Ibidem, dosar 3783/1873, filele 1—2.

⁸⁹ Ibidem, dosarele 4/1873 și 2208/1873.

⁹⁰ Ibidem, dos. 3339/1873.

⁹¹ Ibidem, dos. 315, 316, 317, 318, 319, 320.

pe lângă limba folosită în administrația comunei respective. Revolta de la Păuliș este și urmarea persecuției notarilor români care erau alături de popor. Astfel notarul Moldovan Ion din Șiria este destituit de comitat⁹², iar notarului Filimon Nicolae i se fac fel de fel de mizerii spre a-l convinge să demisioneze din funcția sa de la Pecica⁹³.

Momentul culminant al tensiunii din Păuliș îl constituie abuzurile notarului Bildhaues Adalbert din această comună, care refuză să elibereze acte și în limba română⁹⁴.

Ca urmare a abuzurilor notarului, sătenii din Păuliș, în frunte cu Ilie Pernevan, înaintează o reclamație către solgăbirăul din Radna, Antonovics Istvan, prin care cer anchetă. Solgăbirăul tergiversează ținerea anchetei pînă la 18 februarie 1873. La această anchetă participă, dînd asistență juridică păulișenilor marele prozator Ioan Slavici⁹⁵, pe atunci „cancelist” în biroul avocațial al lui Mircea V. Stănescu din Arad. La anchetă, efectuată de solgăbirău, participă tot satul. Cînd acesta declară nevinovat pe notar, păulișenii asaltează primăria. Notarul este nevoit să fugă pe fereastră, iar Antonovics să se retragă precaut la Radna. Răzvrățiții pun pe Dumitru Rafila, ca notar, învățător, care a sigilat locuința fostului notar, a preluat arhiva și a cerut de la primar sigiliul⁹⁶.

Împotriva satului este trimisă armată, dar păulișenii au compus o nouă plîngere, în urma căreia se deplasează în anchetă vicecomitele Tabajdy.

Țăranii s-au comportat curajos, afirmînd dreptul limbii române în administrație și au înfierat abuzurile notarului Bildhauer. Vicecomitele, neluînd în seamă protestele sătenilor, respinge învinuirile. Urmarea revoltei de la Păuliș a fost condamnarea, în 2 august 1873 a învățătorului Dumitru Rafila, a preoților Dimitrie Panea și Zamfir Conopan la un an închisoare și a nouă țărani la șase luni închisoare⁹⁷.

CONCLUZII

Specificul perioadei de care ne-am ocupat o constituie lupta activă a românilor din părțile Aradului în toate domeniile vieții publice, pentru susținerea drepturilor naționale. În unele împrejurări ca cele oferite de alegerile pentru Dietă, sau cele datorate voinței comunelor românești de a menține limba română în administrație, lupta politică a

⁹² „Aradi Hirlap”, 1 iunie 1884.

⁹³ Arhivele Statului Arad, fond Prefectura județului Arad, Acte administrative, dosar 2460/1873.

⁹⁴ D. Vatamaniuc, *Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, Editura Academiei R.S.R., 1968, p. 140 și următoarele.

⁹⁵ Ion Niciu, *Un moment din viața lui Ioan Slavici: Revolta de la Păuliș, în limbă și literatură*, vol. VII, București, 1964, p. 405 și următoarele.

⁹⁶ Arhivele Statului Arad, fond Prefectura județului Arad, Acte administrative, dosar nr. 1897/1873.

⁹⁷ D. Vatamaniuc, *Op cit.*, p. 143.

însemnat o ridicare generală a românilor din părțile Aradului, o cuprindere a maselor largi în fluxul vieții politice.

Încercările de intimidare, măsurile represive și abuzurile autorităților nu au avut succes. Masele populare românești și reprezentanții lor și-au păstrat calmul și curajul în situațiile critice ale vremii. În cadrul mai larg al luptelor bănățenilor și crișenilor, pentru dreptate socială și eliberare națională, masele populare arădene au constituit un veritabil detașament de șoc. Nimeni nu a caracterizat mai exact și în același timp mai vibrant, aportul și spiritul dinamic al acestor mase, ca vajnicul luptător arădean din generația de la 1918 dr. Ioan Suciu.

„Pasivitatea n-a fost nici cum agreată de masa mare a poporului român din aceste plaiuri — spune dr. Ioan Suciu. Intrat de la 1851 încoaci, deși nu la atari drepturi și libertăți care îi competeau, dar totuși la puțin aer și nițică modru de manifestare, poporul nostru, condus de instinctul său sănătos, ținea să se afirme. Și cum orice fel de afirmare numai prin acțiune, mișcare și frământări se poate produce, poporul simțea că pasivitatea, neacțiunea, nemișcarea nu pot duce la nici un bine”⁹⁸

Cunoscător profund al stărilor de lucruri și al oamenilor din aceste părți, dr. Ioan Suciu găsește o explicație în situația economică și juridică mai bună a românilor din aceste părți: „Poporul nostru în aceste ținuturi era în stare economică neasemănat mai bună și prin urmare mai capabil de rezistență și mai dîrz, iar pe deasupra consul de alegător era mult mai favorabil”. Datorită acestui fapt „nu-i de mirare că înăbușirea voinței poporului nu succedea prea cu ușorul. Iată de ce de la început aproape singuri numai frunțașii din Ardealul restrîns erau pentru intrarea partidului național în pasivitate tactică, pe care cei din părțile ungurene și bănățene o detestau”⁹⁹.

Corolarul luptelor perioadei de care ne-am ocupat și a celor ulterioare îl va constitui făurirea statului unitar român, deziderat realizat în anul 1918, pentru care au militat cu multă dîrzenie și abnegație masele populare din părțile Aradului.

CONTRIBUTIONS CONCERNANT LA VIE POLITIQUE DES ROUMAINS D'ARAD DANS LA PÉRIODE 1867—1876

(Résumé)

L'ouvrage met en évidence la lutte active des Roumains de la région d'Arad, dans tous les domaines de la vie publique, pour soutenir les droits nationaux. On met en relief surtout la lutte politique qui a représenté en réalité un soulèvement

⁹⁸ Dr. Ioan Suciu, *Românii arădeni și Partidul Național Român, Adevăruri istorice. Reamintiri de interes național istoric*, Arad, 1926, p. 3.

⁹⁹ *Ibidem*.

général des Roumains d'Arad, dans des circonstances comme celle offertes par les élections pour la Diète de Budapest des années 1869, 1872, 1875, où celles offertes par la lutte des communes roumaines de l'année 1873 pour maintenir la langue roumaine dans l'administration. Dans le cadre plus large de la lutte des Roumains de Banat et Crişana pour justice sociale et libération nationale, les masses populaires d'Arad ont représenté au vrai détachement de choc, porteur d'un esprit dynamique.

On souligne aussi la liaison étroite qui a existé entre les masses populaires et ses dirigeants, la participation du peuple à forger une vie politique et culturelle. L'école, les diverses institutions et associations culturelles, l'administration formée en partie par des Roumains, constituaient des instruments de manifestation de la volonté d'unité nationale du peuple roumain des contrées d'Arad. Toutes les démarches des Roumains de la période analysée ont constitué un anneau de la chaîne des luttes pour justice sociale et liberté nationale des Roumains de Transylvanie.

CONCEPȚIA ISTORICĂ A LUI IOAN SLAVICI

NICOLAE ROȘUȚ

Există o frumoasă tradiție în cultura românească reprezentată de îmbinarea activității creatoare a istoricilor și scriitorilor care și-au împrumutat permanent uneltele. Nicolae Bălcescu, B. P. Hașdeu, Nicolae Iorga sau Vasile Pîrvan au slujit cu credință atât pe Clio cât și literatura, după cum în opera unor mari poeți, romancieri sau dramaturgi ca Mihail Eminescu, Mihail Sadoveanu sau Barbu Ștefănescu Delavrancea istoria este o prezență ca subiect, pretext pentru luarea unei atitudini. Un caz similar, cu anumite particularități, îl reprezintă și Ioan Slavici.

Din bogata și complexa activitate desfășurată de Ioan Slavici cea de istorie a fost mai puțin cercetată¹ deși marele scriitor a publicat documente istorice², a elaborat lucrări și manuale de istorie³ și memorii⁴,

¹ Macavei Z. a publicat în 1970 un studiu *I. Slavici, istoriograf*, în „Lucrări științifice” seria B, Institutul pedagogic Oradea.

Al. Zub, *Ioan Slavici, note istoriografice*, în „Revista de istorie”, 1975, nr. 11. Idem, *Junimea implicații istoriografice*, Editura Junimea, Iași, 1976.

² Din colecția de documente Hurmuzaki, 12 volume au fost editate de I. Slavici — vezi Alexandru Sacerdoțeanu, *Colecția Hurmuzaki*, în „Revista arhivelor”, 1969, nr. 2, p. 36.

³ Dintre cele mai importante lucrări de istorie menționăm:

Die Rumänen in Ungarn, Siebenbürgen und der Bukowina, Wien n. Teschen, 1881.

O sută de ani — ed. II, Sibiu 1887, Românii din regatul ungar și politica maghiară, București, 1892.

Ardealul — Studiul istoric, București, 1893.

Românii din Ardeal, București, 1910.

Românii de peste Carpați, București, 1911.

Istoria universală — manual pentru învățământul secundar — Partea I.

Cele mai vechi timpuri și antichitate elino-romană; Partea II.

Evl mediu, București 1891, ș.a.

La acestea se adaugă studiile:

Epoca Ianarioșilor în „Convorbiri literare”, 1878, 1879, nr. 9, 10, 11.

Arhiepiscopul și Mitropolitul Andrei, baron de Șaguna, în „Convorbiri literare”, 1880, nr. 1.

O prefață la biografia lui Andrei Șaguna în „Telegraful român”, 1881, nr. 1.

Familia lui Mihai Viteazul, în „Vatra”, 1894, nr. 10—12.

Negoțul lui Mihai Viteazul, în „Vatra”, 1894, nr. 13.

Ciceiu, în „Vatra”, 1894, nr. 1, ș.a.

⁴ Cele mai cunoscute volume memorialistice sînt următoarele:

Tribuna și tribuniștii, București, 1896.

Tribuna d-lui Rațiu, Explicări documentare, Orăștie, 1896.

Zbuciumările politice la românii din Ungaria, București, 1911.

Închisorile mele, București, 1921.

a fost membru corespondent al secției istorice a Academiei Române, a scris multe articole și lucrări literare inspirate din trecutul nostru⁵ în sfârșit, a predat istoria în diferite școli și a editat lucrări istorice⁶.

O latură importantă a acestei activități o constituie concepția istorică, ideile fundamentale pe care le-a formulat sau promovat atât în legătură cu trecutul nostru cât și al altor popoare.

S-a stabilit, în acest sens, că orientarea fundamentală a lui Ioan Slavici a fost organicistă — concepție ce domina Junimea, conform căreia popoarele se dezvoltă organic, normal și lent fără salturi revoluționare. La baza gândirii organiciste stă ideea evoluționismului — de factură spenceriană — care așa cum precizează Z. Ornea, nu reprezintă la sfârșitul secolului al XIX-lea cea mai înaintată concepție. „Dintr-un factor motor — arată Z. Ornea — evoluționismul a devenit astfel o frână temporizatoare”⁷. Adepții acestei orientări ideologice negau în primul rînd rolul și valoarea revoluțiilor pentru istoria noastră deoarece „pentru țara noastră — arăta Titu Maiorescu — o țară mică, intercalată între două mari puteri și tropitoare o revoluție este întotdeauna o calamitate. Cine o începe știe pentru ce o începe, dar nu știe niciodată în a cui folos o sfîrșește”⁸.

Ideea de **progres**, de evoluție străbate întreaga gândire istorică a lui Slavici. Referindu-se la situația din Transilvania el constată pe bună dreptate: „Se zbat rămășițele degenerate ale odinioară falnicei nobilimi și-și pierde puterile în opintiri făcute spre a opri societatea în desfășurarea ei firească: viitorul e însă al celor ce caută numai ceea ce timpul aduce, și noi nu cu minie, ci milă avem a privi la dînși”⁹.

Nu este mai puțin adevărat că această idee a progresului în Transilvania Ioan Slavici o leagă de politica Curtii de la Viena, nu fiindcă împăratul ar fi dorit neapărat dezvoltarea societății, ci pentru că i s-a impus să dea legi, să ia măsuri care să asigure progresul. Sînt semnificative în acest sens precizările făcute de Slavici într-un alt articol în care arată că: „a trebuit să suferim totdeauna, cînd vremile au fost grele și numai monarhi puternici au putut să ne dea ușurare — nu pentru că ne iubeau — nu! — ci pentru că așa cereau interesele mari și

Amintiri, București, 1924.

Lumea prin care am trecut, București, 1930 ș.a.

⁵ Dintre acestea menționăm volumele:

Din bătrîni, București, 1902.

Gașpar Grațiani, tragedie istorică, 1888.

Bogdan Vodă, dramă în 5 acte.

Vîntură Țară, narațiune istorică.

Din păcat în păcat ș.a.

⁶ A colaborat la editarea lucrării lui Nicolae Bălcescu, *Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul* împreună cu Al. Odobescu — vezi D. Murărașu, *Eminescu despre Nicolae Bălcescu*, în „Buletinul Mihai Eminescu”, II (fasc. 5), 1931, p. 45—49.

Macovei Z., *Op. cit.*, p. 115.

Z. Ornea, *Junimea și Junimismul*, Editura Eminescu, 1975, p. 117—214.

⁷ Z. Ornea, *Op. cit.*, p. 137.

⁸ Z. Ornea, *Op. cit.*, p. 145.

⁹ Ioan Slavici, *Ce aduce timpul*, în „Tribuna”, 1906, nr. 206, p. 1.

statornice ale monarhiei¹⁰. Rezultă, prin urmare, că în orientarea organicistă a gândirii lui Slavici se pune accent pe ideea de progres, că acest progres era legat de Curtea de la Viena, fapt ce explică în mare măsură și concepția sa politică de la începutul secolului nostru. Faptul că orientarea organelor de conducere spre reforme și legi noi era determinată, după opinia lui Ioan Slavici, de necesități istorice, dă concepției sale despre trecutul un spor de obiectivitate. Prin aceste precizări putem aprecia nu numai limitele gândirii sale istorice cit mai ales faptul că el a depășit, în multe privințe, gândirea organicistă. Depășirea acestei gândiri explică de ce Ioan Slavici în lucrările și articolele sale istorice acordă importanța cuvenită luptei de clasă. El apreciază răscoalele și revoltele țărănești, revoluțiile etc. În majoritatea cazurilor însă — cum ar fi răscoala din 1784 sau revoluția din 1848 — luptă dusă de masele populare împotriva asuprii sociale este prezentată de Ioan Slavici, în primul rînd, ca moment de emancipare națională deși importanța ei este scoasă în evidență prin urmările care au asigurat progresul societății din Transilvania. În toate cazurile cauzele acestor lupte sînt corect stabilite — asuprirea țăranilor de către nemeși. În studiul său **Ardealul** el prezintă pe mai multe pagini răscoala de la Bobilna și constată, pe bună dreptate că nobilii, prin asuprirea lor, au ridicat țăranii la luptă, „Dar nesățioasa nobilime — arată el — nu se mulțumea nici cu atît. De aceea Ardealul era mereu agitat¹¹”. În răscoala din 1784 conform orientării sale generale Ioan Slavici vede și lupta dreaptă a țăranilor, care prin vărsările de sînge îl îngrozește — dar mai ales consecințele ei, acele reforme făcute de Iosif al II-lea — ca desființarea iobăgiei — menite să asigure dezvoltarea, evoluția societății. Conducătorii răscoalei sînt apreciați de Slavici ca adevărați eroi naționali. „Ei — scrie el — sînt socotiți de români în rîndurile marilor martiri naționali, deoarece în urma răscoalei conduse de dinșii s-au abrogat de fapt «Aprobate Constituiones» și astfel prin răscoala română de la 1784 iobăgimea a recîștigat ceea ce pierduse în urma răscoalei pornite la 1514...¹²”.

În revoluția de la 1848 Ioan Slavici distinge numai aspectele naționale — lupta românilor pentru drepturi politice. Avram Iancu este considerat ca primul conducător revoluționar de care și-a apropiat cu toată încrederea poporul. „Umiliți, despuiati, călcați în picioare, românii n-au găsit în Ardeal alt ocrotitor... Avram Iancu a fost cel dintîi, care a înțeles, că nu e destulă credința și ascultarea¹³. Este remarcabilă observația lui Ioan Slavici privitor la aprecierea corectă a comportării lui Avram Iancu în timpul revoluției, apreciere care este valabilă și astăzi. În acest sens el scria: „Un lucru putem să știm și astăzi, că nu ura, nici ambițiunea ci singur dorul de bine l-a povățuit pe Avram Iancu și că întunecîndu-se sufletul lui s-au luminat mințile românilor

¹⁰ Ioan Slavici, „*Megis hunczul*” în „*Tribuna*”, 1906, nr. 59, p. 1.

¹¹ Ioan Slavici, *Ardealul — Studii istorice*, București, 1893, p. 75.

¹² *Ibidem*, p. 109.

¹³ Ioan Slavici, *Luna mai*, în „*Valtra*”, 1894, nr. 9.

din Ardeal¹⁴. Într-adevăr toți istoricii de bună credință, români sau străini, constată că marele revoluționar n-a urmărit decît binele poporului, emanciparea sa de lanțurile asupririi sociale și naționale.

Rolul maselor populare în istorie era apreciat de Ioan Slavici de pe poziții înaintate. Țăranii erau considerați de Slavici, alături de meseriași și lucrători, forța socială care a asigurat progresul social în trecut. Există, din acest punct de vedere, încă un motiv să considerăm actuală ideea lui Slavici privind rolul țărănimii deoarece și în Programul P.C.R., elaborat la al XI-lea Congres, se arată, în acest sens, rolul hotărîtor pe care l-a avut țărănimea de-a lungul istoriei. „Multă vreme, de-a lungul milenarei existențe a poporului român — se arată în Programul Partidului Comunist Român — țărănimea a reprezentat cea mai importantă forță socială a progresului¹⁵.”

Pornind de la aceste aprecieri democratice, umanitare, este explicabilă atitudinea lui Slavici față de socialiști. În memoriile sale Slavici are cuvinte de laudă pentru aceștia. Referindu-se la comportarea acestora în închisoare la Văcărești, unde i-a întîlnit și i-a auzit cîntînd Internaționala, Ioan Slavici constată că ei nutresc idei înaintate privind desăvîrșirea statului național unitar, pe baze democratice¹⁶.

O idee importantă care străbate lucrările de istorie ale lui Slavici, are în vedere influența exercitată de **factorii externi** asupra istoriei noastre și de rolul pe care poporul nostru îl are în cadrul continentului european. Țara noastră, fiind mică, în raport cu statele ce ne înconjoară, iar poporul român, dezbinat politiceste în mai multe state, de-a lungul evului mediu, constituie explicația slăbirii capacității noastre de apărare, fapt care a permis amestecul marilor puteri vecine în istoria noastră. În manualul de „Istorie universală” Ioan Slavici arată că pentru noi, așezați la limita dintre Occident și Orient, aceste două civilizații au exercitat asupra istoriei noastre o influență diferită. Din Orient s-au exercitat influențe care au afectat viața politică în timp ce din Occident influențele se pot surprinde în viața noastră culturală. Tocmai de aceea, Ioan Slavici în manualul său, a adunat „tot ceea ce trebuie să știm, ca să înțelegem atît dezvoltarea politică a popoarelor din Orient, cît și dezvoltarea culturală a societății apusene¹⁷”. Desigur că astăzi această diferențiere categorică a influențelor din afară nu mai poate fi acceptată. Instituțiile noastre politice moderne s-au constituit și sub influența apuseană, după cum cultura medievală, românească are elemente care reprezintă o expresie a influențelor orientale. Rămîne, totuși, un fapt demn de remarcat și anume acela că pentru Ioan Slavici Orientul a avut o mare influență în istoria noastră. El se ocupă, în mai multe studii și de trecutul Chinei, mărturisind că la un

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multi-lateral dezvoltate și înaintarea României spre comunism*, Editura politică, București, 1975, p. 31.

¹⁶ Ioan Slavici, *Inchisorile mele*, ed. „Viața românească”, 1921, p. 157—159.

¹⁷ Ioan Slavici, *Istoria universală, partea II. Evul mediu*, București, 1891, p. IV.

moment dat a „prins o slăbiciune oarecum bolnăvicioasă pentru chinezi”¹⁸. Mai multe articole din „Tribuna”¹⁹ și „Tinerimea română”²⁰ Slavici le închină istoriei Chinei. În manualul său de Istoria universală un capitol este destinat popoarelor din Asia și Africa¹². Probabil că interesul pentru Orient, în general, și pentru China în special, a fost stîrnit și de filozofia lui Confucius care l-a influențat în tinerețe și pentru care avea o admirație deosebită²².

Dintre statele europene care au exercitat o influență deosebită asupra istoriei noastre Slavici are în vedere Austria și Rusia. Într-un articol din „Tribuna”, referindu-se la perioada domniei lui Dimitrie Cantemir, el arată, cum cele două puteri își dispută de fapt țările române. „Acum s-a stabilit — scris I. Slavici — principiul formulat mai târziu într-o încheiere a consiliului de război, că Monarhia habsburgică n-ar putea niciodată să stăpînească țările române fără ca să între cu Rusia în conflict, pe care trebuie să-l evite, dar e interesată a priveghea ca nici Rusia să nu ajungă a stăpîni, căci, stăpînindu-le, ar amenința pe Ungaria în existența ei”²³. Această realitate a fost sesizată și de Engels care în anul 1888 într-o scrisoare adresată socialiștilor români arată că atîta timp cît aceste două puteri vor exista problema românilor și a altor popoare asuprite nu se poate rezolva cerînd ca, într-un eventual război dintre ele, să nu ținem partea nici uneia deoarece „în asemenea luptă n-am putea să ținem cu vreunul din luptători dimpotrivă le-am dori ca să fie cu toții bătuți dacă s-ar putea”²⁴. Ioan Slavici n-a intuit această soluție ci a considerat că Viena ne poate salva în fața oricărui pericol. Din aceste considerente rezultă orientarea sa spre politica prohabsburgică și preocupările sale de a dovedi colaborarea româno-habsburgică de-a lungul istoriei în folos reciproc²⁵.

În legătură cu atitudinea sa față de poporul maghiar, față de trecutul acestuia trebuie reținută ideea că Slavici nu confundă pe nobili cu masele populare. În articolele sale, în lucrările publicate el insistă asupra deosebirii ce o face între asupritori și popor. Referindu-se la perioada de după dualism el insistă asupra acestei deosebiri într-un cunoscut articol de ziar ce face istoricul evenimentelor dintre anii 1848 și 1906. „Acestea sînt faptele — scrie Ioan Slavici în anul 1906 în „Tribuna” — despre care nu-și dau seama tinerii încă lipsiți de judecată, care nu înțeleg, de ce zicem noi, că românii nu contra poporului maghiar cer să se lupte, ci contra rămășițelor corupte ale nobilimii ma-

¹⁸ Ioan Slavici, *Inchisorile mele*, ed. „Viața românească” 1921, p. 7.

¹⁹ *China și chinezii* în „Tribuna”, 1885, nr. 24, 25, 27.

Reamintiri din trecutul Orientului, în „Tribuna”, 1886, nr. 201, 202.

²⁰ *Din ale chinezilor*, în „Tinerimea română”, 1902.

²¹ Ioan Slavici, *Istoria universală partea II. Evul mediu*, București, 1891, p. 205—211.

²² Ioan Slavici, *Inchisorile mele*, p. 7 vezi și I. Breazu, *Slavici și Contuciu*, în „Studii literare”, Cluj IV, 1948, p. 58—82.

²³ Ioan Slavici, *O mare primejdie*, în „Tribuna”, 1906, nr. 39, p. 1.

²⁴ *Presa muncitorească socialistă din România*, vol. I, partea I, București, Editura politică, 1964, p. 188—190.

²⁵ Ioan Slavici, *Inchisorile mele*, p. 233—234 și 238.

ghiare, care e nesățioasă de rea credință și față cu Coroana și față cu românii, și față cu poporul maghiar pe care-l prostesc"²⁶. Tocmai de aceea precizează Ioan Slavici că situația românilor din Transilvania era determinată de puterea nobilimii maghiare. „Pozițiunea românilor din Ardeal — arată marele scriitor — a fost determinată în toate timpurile de puterea, pe care ei au putut s-o desfășoare în luptă cu nobilimea maghiară"²⁷. Considerăm că această distincție pe care o face Ioan Slavici între poporul maghiar și asupritori este demnă de reținut nu numai pentru a aprecia umanismul său ci pentru a înțelege și activitatea sa politică.

O idee fundamentală a istoriografiei românești, astăzi de mare actualitate, pe care Ioan Slavici a surprins-o în lucrările sale se referă la **autonomia țărilor române** de-a lungul istoriei. În ultimul timp istoricii noștri au reluat această problemă considerată ca o permanentă a istoriei noastre"²⁸. Această realitate deși a fost suprinsă de Nicolae Bălcescu, Mihai Eminescu și Karl Marx n-a constituit un obiect de studiu aprofundat al istoriografiei noastre. Ioan Slavici referindu-se la raporturile Țării Românești și Moldovei cu Poarta subliniază autonomia acestora fundată pe acele tratate numite **Capitulații**. „Ele — (țările române) notează Ioan Slavici — i-au impus Porții, prin lupte, grele, niște tratate, prin care li se asigura o pozițiune favorabilă față de imperiul otoman. Sultanul confirma pe domnii țărilor și lua tribut de la dînșii, dar nu avea nici un amestec în afacerile interne ale țărilor, nu puteau să se stabilească turci, nici să ridice giামী mohamedane pe țărmul stîng al Dunării"²⁹.

Referindu-se la situația din Transilvania medievală Slavici constată aceleași realități. „Voivodul Ardealului — scrie el — era deci mai mult rival decît vasal al Regelui"³⁰. Desigur că după încheierea dualismului această autonomie s-a pierdut prin anexarea Transilvaniei la Ungaria. Întreaga luptă de după 1867 s-a concentrat spre obținerea autonomiei pierdute.

În concepția istorică a lui I. Slavici **valorile** ocupă un loc important. Dintre acestea se impun în primul rînd cele de natură morală. Referindu-se la Confucius, autorul „Închisorilor mele", mărturisea că ceea ce l-a impresionat mai mult la gînditorul chinez a fost virtutea a cincea adică sinceritatea și buna credință „ceea ce va să zică — scrie Slavici — acea francheță, acea inimă deschisă amestecată cu încredere, care exclude ori-și-ce fățarnicie și ori și ce prefăcătorie în ceea ce privește fie purtările fie felul de a vorbi"³¹. De sinceritate a dat dovadă Slavici în toată viața sa și în felul cum a scris istoria. În **Prefața** la

²⁶ Ioan Slavici, *Restituția în integrum*, în „Tribuna", 1906, nr. 61, p. 1.

²⁷ Ioan Slavici, *Ardealul*, București, 1893, p. 59.

²⁸ Șt. Zaharia, Mircea Mușat, *Lupta pentru independență și unitatea statului — permanență a istoriei poporului român*, în „Analele de istorie", nr. 1, 1975, p. 58—80.

²⁹ Ioan Slavici, *Ardealul — Studii istorice*, București, 1893, p. 44.

³⁰ *Ibidem*, p. 39.

³¹ Ioan Slavici, *Închisorile mele*, București, 1921, p. 8.

manualul de **Istorie universală** — partea II — el arată că lucrarea sa este de fapt, ca toate manualele o compilație. „Original e modul de a expune materia — scrie el — original poate să fie felul de a vedea unele lucruri; altfel însă întreaga lucrare este o compilațiune, o adunare de date și de constatări făcute de alții”³². În continuare Slavici arată autorii și lucrările care l-au inspirat în elaborarea manualului.

Referindu-se la domnitorii țărilor române el nu le apreciază numai vitejia ci și înțelepciunea diplomatică. „Descălecătorii țărilor române — arată Slavici pe bună dreptate — nu sunt cuceritori, care iau stăpânirea cu sabie, ci ocrotitori ai neamului, care scot sabia, ca să apere pe cei slabi, și eroii neamului românesc au pus în uimire nu numai prin vitejia lor, ci și prin înțelepciunea, cu care au știut să-și păstreze pozițiunea în fața celor mai grele împrejurări”³³. Într-adevăr domnitorii noștri cei vestiți s-au remarcat, nu numai prin vitejie, ci și printr-o abilitate politică diplomatică, care le-a permis în cele mai dramatice situații să salveze țara de primejdiile cele mai mari. Înțelepciunea politică a caracterizat domnia lui Mircea cel Bătrîn, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, Al. I. Cuza etc. „Greutatea timpurilor — arată I. Slavici în manualul de **Istorie universală** — a scos în străbunii noștri la iveală marile destoinicii ale rasei române, hotărîrea bărbătească și statornicia bine chibzuită. Întocmai precum în Muntenia, primele lupte contra turcilor au fost conduse de Mircea Vodă, care n-a fost numai viteaz, ci totodată și cel mai **chibzuit** dintre toți Domnii, pe care i-a avut țara, în Moldova primele lupte contra turcilor au scos la iveală pe Ștefan cel Mare, mai viteaz ca Mircea și nu mai puțin chibzuit ca dînsul”³⁴. Fără aceste calități ale domnitorilor și ale poporului cu siguranță ființa națională n-ar fi putut fi salvată și ea explică în mare măsură ceea ce străinii numesc „miracolul românesc”.

Slavici în lucrările de istorie acordă o importanță deosebită **valorilor culturii și civilizației**. Pentru scriitorul din Șiria cultura unitară al unui popor precede și contribuie la realizarea unității politice. „Chiar dintru început — arată el în anul 1915 — am pornit din convingerea că Statul român e **centrul cultural**, iar **nu politic** al întregului popor român, și în înțelesul acesta am zis, că **soarele pentru toți românii la București răsare**”³⁵.

În manualul de **Istorie universală** (volumul II-evul mediu) — partea de încheiere este dedicată culturii și civilizației medievale și Renașterii. Ideea despre restul culturii în viața popoarelor este izvorită tot din considerente practice de natură politică: poporul român angajat ferm în lupta de emancipare trebuia pregătit din punct de vedere spiritual pentru noile condiții de viață.

³² Ioan Slavici, *Istoria universală, Partea II. Evul mediu*, București, 1891, p. V.

³³ Ioan Slavici, *Momente din istoria națională: Rostul neamului românesc*, în „Buletinul armatei și marinei”, 1913, nr. 1.

³⁴ Ioan Slavici, *Istoria universală, partea II, evul mediu*, București, 1891, p. 166.

³⁵ Ioan Slavici, *Politica națională română*, București, 1915, p. 9.

Concepția istorică a lui Ioan Slavici poate fi stabilită și pe baza prezentării — în articole, studii și manuale — unor momente din trecutul nostru așa cum le-a înțeles și apreciat el.

Referindu-se la istoria antică Ioan Slavici apreciază corect cauzele care i-au determinat pe **romani** să cucerească Dacia. Aceste cauze sînt în primul rînd de natură economică și strategică. „Romanii — scrie Ioan Slavici, referindu-se și la ocuparea Daciei în anul 106 e.n. — nici că aveau drept interes să-i supună: ci au ocupat mai ales bazinul apusean, care era mai roditor și foarte bogat în minerale, și trecătorile din linia apuseană, ca să aibă drumul deschis de la Tisa și de la Dunărea de mijloc”³⁶.

Corect apreciază Slavici și colonizarea romană. În anul 1906, cînd la noi se aniversau 40 de ani de la instalarea monarhiei, Slavici se numără printre aceia care scrie un articol comemorativ referitor la aniversarea a 1800 de ani de la cucerirea Daciei. Într-un articol publicat la Arad el arată că „împăratul Traian a supus Dacia și a colonizat-o cu oameni aduși din toată întinderea împărăției sale”³⁷.

Referindu-se la caracterul stăpînirii romane, el, conform concepției sale organiciste și a rolului conferit de el culturii în viața popoarelor insistă asupra acestui fenomen fără a prezenta și aspectele negative. „Traian nu i-a adus pe romani în Dacia, ca să prade și să asuprească, ci ca să mențină ordinea legală și să propage cultural”³⁸. Desigur că această apreciere are limite dar îngustă este și concepția după care stăpînirea romană are numai aspecte negative pentru că în felul acesta nu s-ar putea explica procesul de romanizare³⁹. În Programul Partidului Comunist Român se precizează corect caracterul acestei stăpîniri. „Cucerirea Daciei și transformarea ei într-o provincie a imperiului roman — cu toate aspectele ei negative pe care le-a avut — au dus la împletirea celor două civilizații, au determinat o nouă înflorire economică socială a acestor meleaguri, și-a pus amprenta asupra întregii evoluții istorice ulterioare a societății din acest spațiu geografic”⁴⁰.

Formarea **poporului și limbii române** ca proces fundamental al istoriei noastre l-a preocupat pe Slavici tot din considerente de ordin politic. În această problemă preocuparea de căpetenie a lui Ioan Slavici avea în vedere combaterea teoriei rõesleriene. În studiul său **Ardealul** după ce prezintă istoricul teoriei respective o apreciază ca falsă și își încheie aprecierile cu un adevăr de necontestat. „E de sine înțeles, că această silință de a falsifica istoria — scrie el în cuvinte ce ne duc cu gîndul la o replică a prof. C. C. Giurescu⁴¹ — a avut pentru istorie folosul, pe care alchimia l-a avut pentru chimie, fiindcă a scos la iveală

³⁶ Ioan Slavici, *Ardealul — Studii istorice*, București, 1893, p. 15.

³⁷ Ioan Slavici, *Sărbătorirea neamului* în „Tribuna”, 1906, nr. 164, p. 1.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Cf. P. Panaitescu, *Introducere în istoria culturii românești*, Ed. științifică, București, 1969, p. 49—56.

⁴⁰ *Programul Partidului Comunist Român*... p. 27—28.

⁴¹ Giurescu C. Constantin, „Istoria românilor în unele lucrări străine recente”, în „Revista de istorie”, nr. 6, 1975, p. 941—948.

multe fapte istorice, care altfel ar fi rămas, poate, necunoscute"⁴². I. Slavici revine asupra problemei într-un articol în care recenzînd lucrarea lui Trangott Tarsim „Über der Rumänien“ combate din nou teoria rõesleriană.

Pentru aceeași perioadă sînt interesante aprecierile lui Slavici cu privire la migrațiunea unor populații. Demn de reținut este faptul că Slavici utilizează expresia astăzi consacrată în lucrările noastre de istorie de „migrațiunea popoarelor“ și nu de „năvăliri barbare“ termen folosit în aceeași perioadă și de A. D. Xenopol și apoi de toată istoriografia românească⁴².

Privind cucerirea **Transilvaniei** de către feudații maghiari, I. Slavici recurge la cronicari și istorici maghiari de notorietate care recunosc, pe bună dreptate, că în Transilvania acelei perioade exista o numeroasă populație românească. „Cel mai vechi cronicar al Ungariei — scrie Slavici — „Anonymus Belae Regis notorius“, pe care-l admite și Michael Horvath, cel cu mare autoritate între istoriografii maghiari*, ne spune, că în timpul cînd maghiarii au sosit în valea Dunării, Ardealul era locuit de români“⁴³. Acest fapt astăzi este dovedit cu nenumărate izvoare și nu mai este cazul să insistăm asupra lui.

Ioan Slavici caută însă să legitimizeze drepturile poporului nostru nu numai pe calea dreptului istoric ci și pe cea a dreptului natural. În nenumărate studii el face apel la elemente **demografice** pentru a dovedi că românii formau majoritatea populației în Transilvania. El arată, pe baza statisticilor oficiale, că „erau la 1870 în Ardeal cam 1 250 000 români, 622 000 maghiari (cu secuii), și vreo 210 000 sași“⁴⁴. Superioritatea numerică este evidentă **pentru cine vrea să înțeleagă și să aprecieze** adevărul istoric.

În întemeierea statelor feudale românești Slavici ia în considerare rolul Transilvaniei. După ce prezintă asupra feudalității maghiare el arată că atît Dragoș cît și Bogdan au trecut Carpații în fața exploatării nobiliare⁴⁵.

Lupta țărilor române pentru **independentă reprezintă** o preocupare majoră a lui Slavici. Cu toate că izvoarele istorice erau destul de sărace prezentarea acestor lupte este făcută exact (sînt și cazuri de erori — lupta de la Rovine, de exemplu, este datată în anul 1398 s.c.).

Toate evenimentele din istoria poporului nostru au fost prezentate și analizate de Slavici în lucrările sale: marile răscoale și revoluția de la 1848, formarea statului național, modernizarea societății românești, dezvoltarea culturii etc. Despre unele dintre acestea am făcut referiri în prima parte a lucrării. Se impune a fi reținute ideile și aprecierile sale referitoare la formarea **statului național** român prin unirea Moldovei cu Țara Românească în 1859. El nu insistă asupra desfășurării procesului respectiv ci are cuvinte de laudă asupra modului cum

⁴² Ioan Slavici, *Ardealul — Studii istorice*, București, 1893, p. 114.

* Michael Horvath, *Geschichte de Ungarn*, Band, p. 9.

⁴³ Ioan Slavici, *Ardealul — Studii istorice*, București, 1893, p. 37.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 21.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 73—74.

s-a realizat unirea din 1859, arătînd nu numai că s-a găsit o cale care a exclus vărsarea de sînge omenesc, dar că s-a respectat și dreptul și demnitatea altor popoare. „Gloria cea mare a generațiilor, prin care s-a renăscut România, — scrie el — e că au știut să creeze statul român și să-l consolideze fără ca să jignească drepturile altora, ca centru de gravitațiune pentru toate elementele liberale din Orient. Și nu e preț, pentru care românii ar fi gata să renunțe la simpatia popoarelor de peste Dunăre”⁴⁶.

Actul încheiat în anul 1867 — dualismul austro-ungar — este pe bună dreptate condamnat de Ioan Slavici. Nu același lucru putem spune și despre explicațiile și soluțiile pe care le dă el acestui act. Referindu-se la cauzele dualismului el dă explicații unilaterale considerîndu-l opera exclusivă a nobilimii maghiare negînd aportul Vienei în care Slavici avea prea mare și nejustificată încredere. „Nesocotind întreaga lucrare săvîrșită de la 1691 încoace, — arată Slavici — nesocotind chiar declarațiunile sărbătorești făcute de Împărat mai-nainte, nesocotind importanța elementului român acum fortificat, mijlocitorii nobilimii maghiare înduplecă pe Împăratul să se abată de la politica tradițională a Dinastiei și să zguduie din temelii țaria orientală a monarhiei”⁴⁷. Fără îndoială că nobilimea maghiară a avut interese deosebite în anexarea Transilvaniei în anul 1867, dar nu se pot nega și interesele împăratului și ale burgheziei austriece în înfăptuirea acestui act odios. Slavici nu se gîndea că acest act neavenit putea fi anulat prin lupta care să conturbe ordinea și care să nege legile țării. Dar cu aceste considerații intrăm într-un alt domeniu al gîndirii lui I. Slavici — gîndirea sa politică asupra căreia nu ne-am propus să ne oprim cu considerațiile noastre.

Concluzii:

1. Concepția istorică a lui Slavici conține idei valoroase cu toate limitele legate de gîndirea organicistă pe care în multe cazuri el a depășit-o prin bogatele izvoare utilizate și rigoarea cercetării.

2. Pentru I. Slavici istoria a fost preocupare importantă în măsura în care din trecut se pot stabili semnificații contemporane, în primul rînd de ordin politic. I. Slavici a văzut în istorie un mijloc de fortificare morală a poporului un mijloc de educație a maselor „Viitorul porcede din trecut! — remarca el pe bună dreptate în cuvîntarea rostită în 15 august 1871 la mormîntul lui Ștefan cel Mare — Negru, Dragoș, Mircea, Bogdan, Ștefan, Mihai și cîți alți eroi bărbați au trecut să lupte, au trebuie să rabde martiriu, făcînd cu trupurile lor bariere spre scutirea viitorului: suntem, pentru că au fost aceștia; **ei sunt temelia**

⁴⁶ Ioan Slavici, *Românii din regatul ungar și politica maghiară*, București, 1892, p. 39.

⁴⁷ Ioan Slavici, *Ardealul — Studii istorice*, București, 1893, p. 122.

existenței noastre. Să le dăm acestora tributul de recunoștință, manifestându-ne voința de a fi⁴⁸.

Ideile și concepțiile pe care le-am analizat au fost extrase din lucrările și publicațiile lui Ioan Slavici. Ele se regăsesc și în lucrările sale literare de inspirație istorică care ar putea completa studiul de față fără a schimba fondul problemei analizate.

LA CONCEPTION HISTORIQUE DE IOAN SLAVICI

(Résumé)

L'étude „La conception historique de Ioan Slavici” présente les idées fondamentales formulées par Ioan Slavici concernant notre passé ainsi que des autres peuples.

Dans cet étude, on met en évidence les idées de Ioan Slavici concernant le progrès social, le rôle des masses populaires, la lutte de classe, le rapport entre les facteurs internes et externes, l'autonomie des pays roumains, la formation du peuple roumain, l'indépendance et l'unité nationale.

Il est très important le fait que Ioan Slavici a vu dans l'histoire un moyen de fortification morale du peuple ainsi qu'un moyen d'éducation patriotique.

⁴⁸ „Curierul de Iași”, 1871, 17 septembrie.

NICOLAE KISS

Ziarul „Românul”¹, organ politic al Partidului Național Român din Transilvania, a publicat în numărul său din 11 ianuarie 1916 un articol de fond-închinat morții lui Ludovic Mocsáry, survenită la 8 ianuarie 1916 — în care este reliefată activitatea politică a acestui „fervent propagator al înțelegerii și al înfrățirii între poporul maghiar și cel român”².

Pe marginea acestui articol vom încerca să analizăm viața acestei personalități, care prin restul vieții sale a ajuns în legături apropiate cu luptele politice naționale ale românilor din Transilvania și Ungaria și care împotriva tuturor urgiilor ce s-au descărcat asupra lui, a rămas până la moarte credincios principiilor sale politice. Amintirea lui a fost păstrată cu recunoștință pînă astăzi de către poporul român.

Ludovic Mocsáry s-a născut la 22 octombrie 1826, în localitatea Kurtány, județul Nograd (Ungaria), descendent dintr-o familie nobiliară mijlocie. El a aparținut aceluia strat social, care la mijlocul secolului trecut — în lipsa unei burghezii mature — a stat în fruntea luptei antihabsburgice din Ungaria. Tinerețea sa cade tocmai în acea perioadă, cînd deasupra Ungariei se extinde lupta antifeudală și antihabsburgică. Acum se formează concepțiile sale democratice. Mișcările sociale și politice din prima jumătate a secolului al XIX-lea culminează cu revoluția de la 1848. Îmbolnăvirea gravă a lui Mocsáry îl împiedică, să ia parte activă la luptele de independență ale patriei sale.

După revoluția de la 1848, el își dă seama cu clarviziune, că lupta pentru suveranitatea statală trebuie continuată, dar aceasta presupune în primul rînd rezolvarea problemei naționalităților conlocuitoare.

În 1855 publică lucrarea „A magyar társasélet” (Viața socială maghiară), apoi în 1858 și 1860 apare cu lucrările „A nemzetiség” (Naționalitatea), respectiv „Program a nemzetiség és a nemzetiségek tárgyában” (Program în chestiunea națională și a naționalităților). În aceste scrieri Mocsáry expune ideile sale în problema națională, cerînd pentru naționalitățile conlocuitoare din Ungaria, recunoașterea și respectarea egalității în drepturi pe toate tărîmurile; sociale, economice cit și politice³. Ideea centrală, după care se călăuzește în lupta sa

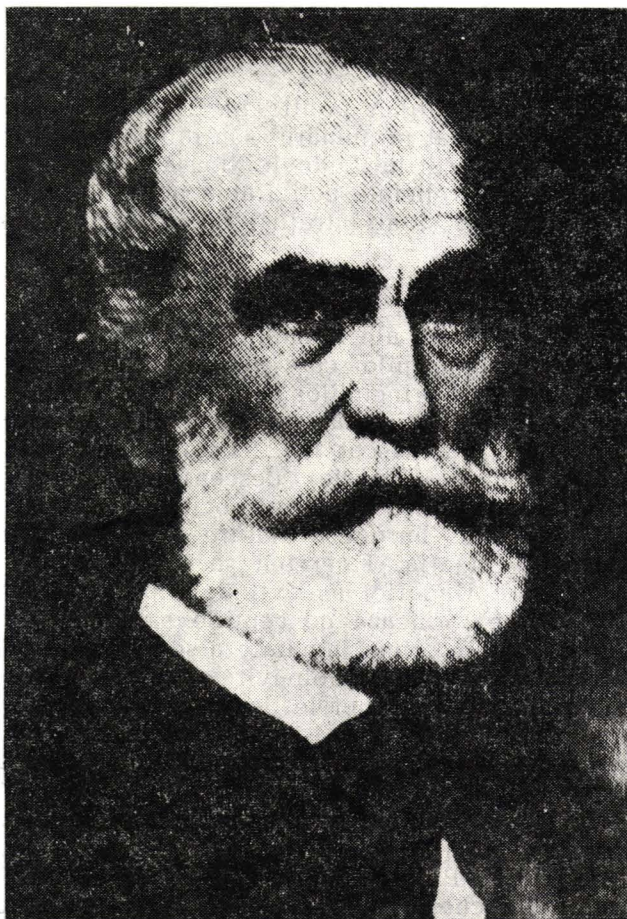
¹ A apărut la Arad între anii 1911—1916 și 1918—1921.

² „Românul”, Arad, 11, I, 1916, p. 1.

³ Aurel Bunea, *A román-magyar barátság előtutára. Emlékezés Mocsáry Lajosra* (Înaintașul prieteniei româno-maghiare. Amintire despre Ludovic Mocsáry), în „Korunk”, Cluj, 1960, nr. 4, p. 436.

este exprimată în următoarele cuvinte: „Libertatea unui neam se poate asigura numai prin libertatea altor popoare, prin libertatea generală”⁴.

Începînd din anul 1861, Mocsáry ia parte activă la viața politică a țării. Este ales ca deputat de plasă în județul Borsod. Se opune cu înverșunare înfăptuirii dualismului austro-ungar, care devine țelul su-

Ludovic Mocsáry (1826—1916).

prem al guvernului. El luptă pentru independența statală a Ungariei, care poate fi realizată numai printr-o politică națională dreaptă. Această convingere, Mocsáry o sintetizează astfel „Dacă vrem să ne cucerim autonomia și independența țării, aceasta poate fi înfăptuită

⁴ Mocsáry Lajos, *Válogatott Írásai* (Scrieri alese), Budapesta, 1958, p. 19.

numai dacă în această năzuință vom uni pe toți cetățenii patriei⁵, indiferent de naționalitate.

În 1870 Mocsáry ține primul său discurs de opoziție în disputa privind organizarea administrativă a țării. Guvernul vroia să instituie un sistem administrativ centralizat birocratic, în locul vechii autoguvernări județene. Mocsáry votează pentru păstrarea autoguvernării, afirmând, că județele sînt acele citadele unde se poate organiza în condiții optime mișcarea națională de opoziție.

Începînd din 1874 activitatea politică a lui Mocsáry se extinde și mai mult. Se constituie Partidul Independenței, considerat ca partid de stînga, al cărui președinte devine. În programul lui a fost înscris, anularea înțelegerii austro-ungare din 1867 și suveranitatea națională, urmărind în mod permanent o înțelegere cu naționalitățile conlocuitoare și a intervenit adesea pentru ameliorarea situației și pentru recunoașterea drepturilor lor. El afirmă că „problema națională este o problemă vitală” și adaugă în continuare, că „patria noastră nu este o țară unitară ci o țară poliglotă”. „Întărirea patriei — spunea Mocsáry — nu se poate realiza, decît dacă, fără nici-un gînd ascuns fără scopuri secrete vom permite în mod sincer libera dezvoltare a fiecărei limbi și naționalități, dacă vom fi în măsură să asigurăm libertatea și bună starea tuturor cetățenilor acestei patrii⁶.”

Pentru opiniile sale în chestiunea națională, Mocsáry a fost înlăturat de la președenția Partidului Independenței, fiind exclus chiar din rîndurile acesteia. În condițiile intensificării aspirării naționale, el își exprimă însă convingerile sale de la tribuna parlamentului, unde demască șovinismul claselor dominante. În 1879 protestează vehement, contra legii școlare a ministrului Trefort și ia apărarea naționalităților nemaghiare.

Atitudinea lui Mocsáry a declanșat o puternică opoziție în sînul deputaților reacționari din parlament, dar el își cîștigă însă, simpatizanți, în afara parlamentului. Se încheagă tot mai mult legături de prietenie între deputatul maghiar și reprezentanții naționalităților asuprite. Revista „Familia”, apărută la Budapesta în limba română, redactată de Iosif Vulcan, în numărul său festiv din 8 mai 1879 a publicat portretul lui Ludovic Mocsáry însoțit de un amplu articol de fond, care începe cu următoarele cuvinte; „Poporul român simte datoria să facă cunoscut pe acest mare fiu al națiunii surori⁷.”

Un alt gest de recunoștință a fost înmînarea lui Mocsáry la 17 aprilie 1886 de către o delegație de români condusă de Cornel Diaconovici — publicist și politician transilvănean — a unui frumos album⁸,

⁵ Kemény G. Gábor, *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon* (Documente privind problema națională în Ungaria), Budapesta, 1952, p. 725.

⁶ Kemény G. Gábor, *Mocsáry Lajos*, București, 1972, p. 29—30.

⁷ *Mocsáry Ludovic*, în revista „Familia”, Budapesta, mai 1879 și revista „Korunk”, Cluj, nr. 4, p. 438.

⁸ Ziarul „Luminatorul”, 24. IV. 1886, remarcă, că albumul a fost o lucrare de artă, executată cu mare măiestrie.

care a cuprins 1 200 de iscălituri ale românilor din Transilvania și Banat avînd următoarea dedicație;

„Celui mai drept patriot maghiar, în semn de aducere aminte și de grațitudine, pentru discursul său franc și bărbătesc ținut în 8. II. 1886 la adunarea deputaților, în interesul pentru respectarea drepturilor garantate prin lege, celorlalte naționalități din patria comună. Ii dedică patrioții români”⁹.

Cu această ocazie nenumărate scrisori și telegrame sînt adresate lui Mocsáry din toate colțurile Ungariei. Au trimis felicitări cunoscutul publicist Vasile Vaida, iar de la Cluj, 17 personalități cunoscute în viața publică, îl felicită pentru curajul cu care luptă pentru cauza dreaptă a românilor din Transilvania.

În numărul din 10 martie 1886 a „Gazetei Transilvania” putem citi o știre interesantă. Interpelațiile lui Mocsáry și principiile sale politice au avut un larg ecou și în parlamentul din București un alt propovăduitor al libertății democratice, Mihail Kogălniceanu. Într-un discurs al său, ținut la 11 februarie 1886 vorbește cu respect și stimă despre deputatul maghiar „cu vederi largi, care duce o luptă consecventă pentru drepturile naționale ale românilor din Transilvania”¹⁰.

În lupta sa împotriva șovinismului maghiar, L. Mocsáry nu a fost singur. Ideile sale au prins rădăcini și în rîndurile maselor populare maghiare, ba chiar și unii reprezentanți ai burgheziei și intelectualiității maghiare, s-au ridicat în public, împotriva politicii naționaliste a claselor dominante și au luat apărarea naționalităților, față de politica de opresiune, demonstrînd cît de dăunătoare este această politică pentru poporul maghiari înșăși¹¹.

Guvernul burghezo-moșieresc maghiar desigur că nu a privit cu ochi buni pe deputatul Mocsáry, care a rămas consecvent principiilor sale politice și care și-a cîștigat așa de mulți simpatizanți. În secret i se pregătește înlăturarea din parlament și începe o prigoană împotriva lui. Cu toate acestea în 1888 el ajunge din nou în parlament pe timp de 4 ani, ca deputat al românilor din Caransebeș, cînd alegătorii iau dat votul lor în unanimitate lui Ludovic Mocsáry¹², unul din elementele burgheziei maghiare, cu vederi radicale, care s-a făcut cunoscut cu decenii în urmă, prin scrierile și cuvîntările sale, dezvăluind adevărul despre politica de oprimare națională îndreptată împotriva celorlalte naționalități din Ungaria.

Alegerea lui Mocsáry, ca deputat în cercul electoral Caransebeș în care populația era aproape complet românească a încoronat cariera politică a marelui bărbat de stat. Acest act, a fost un eveniment unic în istoria relațiilor politice burgheze româno-maghiare, fiind considerat și astăzi ca un element însemnat al prieteniei comune.

⁹ Kemény G. Gábor, Mocsáry Lajos, *Culegere de documente*. București, 1972, p. 185 și „Românul”, Arad, 11. I. 1916, p. 1.

¹⁰ „Korunk”, Cluj, 1960, nr. 4, p. 438.

¹¹ Ștefan Pascu, *Marea Adunare de la Alba-Iulia*, Cluj 1968,, p. 160.

¹² „Românul”, Arad, 11 I 1916, p. 1.

L. Mocsáry și ca delegat al alegătorilor din Caransebeș în repetate rânduri a atras atenția guvernului maghiar să ia în considerare că, „conduce afacerile unei țări poliglote, că este deopotrivă guvernul maghiarilor, românilor, slovacilor, sîrbilor și că în țară trăiesc cetățeni de naționalitate diferită, care trebuie să împartă între sine, în mod egal, nu numai sarcinile, dar și drepturile”¹³.

După împlinirea mandatului, ca deputat al românilor din Caransebeș, în 1892, L. Mocsáry se retrage pe moșia strămoșilor săi din Andornák, unde rămîne pînă la sfîrșitul vieții sale, (1916), cînd moare la vîrsta de 90 ani împliniți. Pînă atunci însă el își continuă activitatea politică, dar mai ales publicistică.

De sub condeiu lui apar noi scrieri în care expune ideile sale despre situația socială și națională din Ungaria. Întreține legături de corespondență cu reprezentanții naționalităților asuprite, deputații Gheorghe Pop de Băsești, Vicențiu Babeș ș.a.¹⁴. Dar Mocsáry continuă să întrețină relații și cu reprezentanții opoziției maghiare, politicieni, oameni de cultură, ca Iaszó Oszkár, Szabó Ervin, Aszóth János sau poetul Ady Endre, muzicologul Bartók Béla, care vedeau mai realist stările de fapt din Transilvania și în acest context s-au pronunțat pentru egalitate în drepturi, pentru colaborare între națiunile din cadrul imperiului dualist.

Lupta lor s-a grupat în jurul revistei „Huszadik század” (Secolul XX) și „A szociológiai Társaság (Societatea de Sociologie) pentru democratizarea țării, pentru anumite drepturi de stat”¹⁵.

Telul suprem al guvernului era, înfăptuirea statului unitar maghiar prin integrare, asimilare, deznaționalizare. Aceasta nu era altceva decît o concepție șovină a ideii de stat unitar. „Maghiarizarea totală a Ungariei — spunea Mocsáry — nu este altceva, decît o idee utopică”¹⁶. Tot în legătură cu aceasta afirmă: „Văd cu adîncă îngrijorare politica ce o urmărește guvernul și în general statul ungar și societatea maghiară, în chestiunea naționalităților”¹⁷.

În 1904, Mocsáry a luat știre cu indignare de noul proiect de lege școlară, care urmărea același scop, deznaționalizarea. Aceasta a stîrnit un puternic val de protest în rîndul naționalităților din Ungaria. Poporul român din Transilvania la chemarea Partidului Național Român a răspuns într-o unitate deplină organizînd numeroase întruniri de protest. La Arad, Deva, Hunedoara, Orăștie, Sibiu, Brașov, Brad, Săliște, Sebiș, Ilia, sute și mii de cetățeni și-au ridicat glasul de protest împotriva proiectului de lege. Rezoluțiile și noțiunile adoptate reflectau

¹³ Kemény G. Gábor, *Mocsáry Lajos*, Culegere de documente, București, p. 205—218.

¹⁴ „Korunk”, Cluj, 1960, nr. 4, p. 440.

¹⁵ I. Popescu-Puțuri, Augustin Deac, *Unirea Transilvaniei cu România, 1 decembrie 1918*, ed. II-a, București, 1972, p. 284 și Ștefan Pascu, *Op. cit.* p. 213.

¹⁶ E. Brote, *Chestiunea Română în Transilvania și Ungaria*, București, 1895, p. 62, I. Popescu-Puțuri, Augustin Deac, *Op. cit.*, p. 201.

¹⁷ T. V. Păcățean, *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară*, vol. II. Sibiu, 1913, p. 308.

starea de spirit a populației, combativitatea de care dădeau dovadă, hotărîrea ei de a-și apărea patrimoniul cultural, școala și limba strămoșească, de a lupta pentru eliberarea națională¹⁸.

Pentru acest scop măreț și-a consacrat viața și L. Mocsáry, pe care îl considerăm pe drept cuvînt un înaintaș al luptei pentru dreptate națională și un simbol al înțelegerii și frăției între diferite naționalități. Un organ de presă central din 1887 (este vorba de „Tribuna” de la Sibiu) l-a caracterizat foarte potrivit pe L. Mocsáry afirmînd: Ludovic Mocsáry aparține între acei unguri, care privesc spre viitor¹⁹.

După 60 de ani, în 1947, cu ocazia sărbătoririi la Budapesta a Săptămîinii Culturii Române, scriitorul contemporan din România, Eugen Jebeleanu, la aprecierea ziarului „Tribuna”, a făcut următoarea complectare „Viitorul spre care au privit ochii ageri și pătrunzători ai lui Mocsáry, noi sintem, generația de astăzi, români și maghiari, care trăim în deplină egalitate și frăție”²⁰.

LUDOVIC MOCSÁRY — AMI DU PEUPLE ROUMAIN

Ludovic Mocsáry (1826—1916) descendant d'une famille nobiliaire moyenne, a appartenu à la couche sociale laquelle, à la moitié du XIX-e siècle — faute d'une bourgeoisie mûre se trouva en tête de la lutte anti-habsburgique de la Hongrie.

Dès 1855 il publie une série d'ouvrages où il expose ses idées dans le problème national, demandant la reconnaissance et le respect de l'égalité en droits, dans le domaine social, économique et politique pour les nationalités cohabitantes de la Hongrie.

Depuis 1865 L. Mocsáry prend part active à la vie politique du pays. Il devient le président du Parti de l'Indépendance d'orientation de gauche. Il est élu député au parlement où il démasque la politique nationale, le chauvinisme des classes dominantes. En 1888 L. Mocsáry est élu le député des Roumains de Caransebeș, fait qui a couronné la carrière politique du grad homme d'état. Cet acte est considéré de nos jours aussi comme un élément important de l'amitié. roumaine-hongroise.

¹⁸ Vezi în acest sens articolele *Apărarea școalelor noastre*, în „Gazeta Transilvaniei”, Brașov, 2. VI. 1904, *Reforma legilor învățămîntului public*, în „Telegraful Român”, București, 26 V 1904, *Legea școlară*, în „Tribuna”, Arad, 14 VI și 7 XI 1904. *Intrunirile populare de protest de la Brad, Săliște și Ilia*, în „Telegraful Român”, București, 1, 8 și 15 XI, 1904.

¹⁹ „Tribuna”, Sibiu, 18 II 1887.

²⁰ Eugen Jebeleanu, în revista „Utunk”, Cluj, 6 IX 1947.

KARL LUEGER — UN PRIETEN AL ROMÂNILOR

OTTO GREFFNER

La sfârșitul secolului al XIX-lea lupta românilor din Transilvania pentru drepturi naționale, intră într-o nouă fază.

Constituirea Partidului Național Român, a dat un nou impuls acestei lupte. Programul politic adoptat în 1881 la conferința de la Sibiu, care prevedea printre altele, autonomia Transilvaniei, folosirea limbii române în administrație, numirea de funcționari români, revizuirea legii naționalităților, lărgirea dreptului de vot și altele, a provocat vie reacție în cercurile conducătoare maghiare. Statul maghiar ia o serie de măsuri pentru a contrabalansa avântul luptei naționale. Sînt promulgate o serie de legi care înăspresc aspirarea națională. În primul rînd este exclusă folosirea limbii române în administrația locală, sînt reduse școlile cu limbă de predare română, funcționarii români sînt destituiți etc. Toate aceste măsuri provoacă mari nemulțumiri în rîndul populației¹.

Asistăm în consecință la o intensificare a luptei naționale pe întreg cuprinsul Transilvaniei. Această luptă îmbracă diferite forme, de la pasivismul parlamentar propagat de conducerea P.N.R. pînă la noul activism și la acțiunile politice violente duse de masele populare în diferite părți ale Transilvaniei, Banatului și Crișanei.

La sfârșitul secolului al XIX-lea orașul Arad devine unul din centrele mișcării naționale din Transilvania. Înființarea Astei arădene, tradiția școlii românești la Arad (ne gîndim la Preparandia arădeană n.n.) organizația locală a P.N.R., presa românească la Arad („Lumina”, Biserica și Școala”, „Tribuna Poporului” etc.) vor constitui factori mobilizatori în avîntul luptei naționale. Personalități de frunte politice și culturale de mare prestigiu ca A. Mocioni, Mihai Veliciu, Ioan Slavici, dr. Ioan Suciu, Vasile Goldiș, Ștefan Cicio Pop și alții vor ridica această luptă pe o treaptă calitativ superioară.

Lupta pentru drepturi naționale a fost susținută cu multă vehemență și de populația românească de dincolo de Carpați. Organizații politice, culturale și obștești au inclus în programul lor susținerea materială și spirituală a luptei românilor din monarhia Austro-Ungară

¹ Zenobius Păclișanu, *Der Austro-Ungarische Kampf Ungarns gegen seine Nationalen Minderheiten*, (Lupta Ungariei împotriva minorităților sale), București, 1941, p. 21.

pentru drepturi naționale și sociale. „Liga culturală” de pildă a desfășurat o intensă activitate în acest sens².

Un moment important în lupta pentru drepturi naționale din Transilvania a constituit-o „mișcarea memorandistă”. Ecoul stîrnit în străinătate a fost imens. Personalități marcante ale vieții culturale și politice din Europa s-au solidarizat cu acțiunea românilor din Transilvania. Renumitul scriitor francez Emil Zola își exprimă toată simpatia „față de cauza românilor” într-o scrisoare adresată „Ligii culturale”. Clemenceau subliniază justetea luptei dusă de români pentru drepturi naționale în cadrul monarhiei Austro-Ungare³.

Adeziune și simpatie față de cauza românilor din Ardeal își exprimă și partidele politice. Așa de pildă Partidul Socialist Francez în frunte cu conducătorul său, Lafargue, condamnă politica de asuprire practică de guvernul maghiar față de populația românească din Transilvania. Academia italiană protestează pe lângă ambasada Austro-Ungară din Roma, împotriva politicii de asuprire națională practică de guvernul maghiar⁴.

Condamnările efectuate cu ocazia procesului memorandiștilor, precum și perioada de represalii care a urmat după 1894, a stîrnit conster-nare și proteste chiar din partea unor personalități politice și culturale ale imperiului Austro-Ungar. Nu vorbim de naționalități, care prin natura poziției lor erau apropiați de lupta poporului român avînd năzuințe asemănătoare, ci este vorba de persoane fie cu funcții politice sau în administrația de stat, fie personalități ale vieții culturale din fosta monarhie Austro-Ungară. În acest sens amintim pe contele Redi, fost ministru în guvernul Vienez, sau pe Otto Prochaska, ministru industriei și comerțului de la Viena, care au condamnat în public acțiunile de represalii ale guvernului maghiar și poziția de expectativă și neamestec a curții imperiale⁵.

În capitala Austriei la Viena s-a format începînd din 1880 un climat favorabil mișcării de emancipare națională a românilor din Monarhie. O contribuție însemnată în această direcție l-au avut în primul rînd societățile culturale și studențești românești care funcționau la Viena. Aceste societăți prin diferite mijloace, conferințe, presă, manifestări culturale etc. au pregătit opinia publică vieneză în vederea simpatizării cu cauza dreaptă a poporului român din Transilvania. Un rol însemnat mai ales după 1900, l-a avut și A. C. Popovici care prin legăturile sale personale și prin prestigiul de care se bucura în anumite cercuri politice din Viena, a reușit să cîștige multă simpatie pentru poporul român⁶.

² Ioan Popescu-Puțuri, Augustin Deac, *Unirea Transilvaniei cu România*, ediția a II-a, București, 1972, p. 246—248.

³ *Ibidem*, p. 246.

⁴ Zenobius Păclișanu, *Op. cit.*, p. 56.

⁵ E. Misching, *Österreich auf dem Wege der Reformation*. (Austria pe drumul reformelor), Wien, 1928, p. 199.

⁶ *Ibidem*, p. 212.

Una din personalitățile marcante ale vieții publice din Austria, care nutrea multă înțelegere și prietenie pentru poporul român, era Karl Lueger mult timp primarul general al Vienei. Om de mare prestigiu politic și cultural de formațiune jurist și istoric, Karl Lueger intră de timpuriu în viața politică. S-a născut la Viena la 24 oct. 1844. Începând din 1875 este ales în Consiliul Comunal al Vienei, iar în 1885 ajunge deputat în parlament. Devine membru fondator al Partidului Social-Creștin și unul din conducătorii partidului. Este adeptul federalizării imperiului și face parte din acel cerc politic din capitala Austriei cunoscut sub denumirea de „Jung-Oesterreich” care căutau o soluție în vederea reformării și adaptării imperiului la noile condiții politice create de lupta naționalităților⁷.

Această tendință politică, după cum se știe, avea adepți și în cercurile guvernamentale și chiar în casa imperială. Este cunoscută atitudinea favorabilă a moștenitorului de tron al Monarhiei, Franz Ferdinand, față de unele concepte de reforme și de federalizare a imperiului pe baze etnice⁸. Karl Lueger a devenit unul dintre cei mai consecvenți susținători ai acestor idei. Devenit primar al Vienei în 1895 el își intensifică legăturile politice cu personalități cu vederi înaintate. Desigur nu trebuie să privim această tendință ca un curent revoluționar care să ducă la rezolvarea problemei naționale în spirit marxist. Acest lucru ar fi însemnat în primul rînd destrămarea Monarhiei Austro-Ungare, nedorită așa după cum știm nici de social-democrația austriacă, care preconiza soluționarea problemei naționale din imperiu sub forma autonomiei culturale pe baze etnice⁹.

Este de remarcant că Karl Lueger ocupa față concepția social-democrată o poziție mai radicală în sensul unei vieți politice proprii a popoarelor care compun imperiul și un sistem de administrație descentralizată bazat pe elementul etnic majoritar, din provincia respectivă. Într-un interviu acordat ziarului Vinez „Die Zeit” în 1904, Karl Lueger critică cu asprime aspirarea națională din Ungaria, relevînd în special situația grea în care se află populația românească din Transilvania supusă unui intens proces de desnaționalizare, drepturile politice și sociale fiind mereu stîrbite. Acest interviu a stîrnit un val de proteste din partea oficialităților maghiare, care au cerut destituirea din funcție de primar a lui Karl Lueger¹⁰. Populația Vienei îl simpatiza însă foarte mult, el remarcîndu-se printr-o corectitudine exemplară și spirit gospodăresc. A inițiat numeroase acțiuni sociale în vederea îmbunătățirii situației economice a populației din cartierele mărginașe ale Vienei. A executat de asemenea o serie de lucrări edilitare de mare importanță pentru capitala Austriei. Toate încercările de a exercita presiuni asupra lui din partea autorităților au dat greș. El nu era simpatizat în cercu-

⁷ *Ibidem*, p. 189.

⁸ Fr. Gregor, *Grossösterreich und der Föderalismus*. (Austria mare și federalismul), Leipzig, 1924, p. 61.

⁹ K. Renner, *Die nationale Frage in Oesterreich*, Wien, 1909, (Problema națională în Austria), p. 18.

¹⁰ „Die Zeit” (Timpul), 1904, III, 18.

rile guvernamentale din Viena. De trei ori a trebuit să fie ales ca primar pînă ce împăratul a confirmat alegerea¹¹.

În privința simpatiei față de români problema se pare că este destul de veche. Lueger frecventa adesea cercurile politice și culturale ale studenților aparținînd naționalităților aflate la Viena. Tot aici a venit în contact și cu cercul intelectualilor și studenților români. A cunoscut bine istoria poporului român, obiceiurile, folclorul și tendințele politice ale principalelor partide politice atît din vechea Românie cît și din provinciile românești din afara statului român.

O impresie deosebită asupra lui a exercitat-o mișcarea memorandistă de la sfîrșitul secolului al XIX-lea. Cu această ocazie el își dă seama tot mai mult de nedreptățile existente în imperiu față de populația românească. El încearcă pe toate căile să înlesnească cunoașterea memorandumului de către opinia publică de limbă germană din imperiu. Acest fapt este subliniat și într-un articol publicat în ziarul vienez „Die Presse” din 1892 cînd delegația celor 300 se afla la Viena să prezinte „Memorandumul” la împărat. Cu această ocazie Karl Lueger a declarat că ziarul va trebui să prezinte extrase din memorandumul românilor transilvăneni pentru ca cititorii să fie informați asupra cererii lor. Pentru această declarație făcută presei, Karl Lueger a fost vehement atacat în special de presa și de autoritățile maghiare¹².

În primăvara anului 1892 Eugen Brode și Septimiu Albani pleacă la Viena din însărcinarea conducerii Partidului Național Român, pentru a pregăti primirea delegației celor 300 care avea sarcina să înainteze „Memorandumul” împăratului. Peste tot ei au întîmpinat greutăți din partea oficialităților care refuzau orice contact oficial cu ei. Singurul care i-a primit cu brațele deschise și i-a ajutat în demersurile lor a fost Karl Lueger. Pe vremea aceea el nu fusese încă primarul Vienei dar era deja președintele Partidului Social-Creștin. În calitatea sa de șef al Partidului și de simplu cetățean, el a făcut numeroase declarații în favoarea acțiunii memorandiștilor¹³.

Cînd delegația celor 300 a sosit la Viena ei au fost întîmpinați cu simpatie de către populația capitalei, dar oficialitățile au refuzat orice contact cu ei. „Cel care a îndrăznit să ne ia apărarea, arată ziarul Tribuna, și să ne facă o primire sărbătorească, și în toate să ne fie de ajutor, a fost singur Lueger. El a pregătit și a asigurat atît din punct de vedere material cît și spiritual celor 300 de români aflați la Viena o ședere plăcută¹⁴.”

Majoritatea celor 300 de memorandiști au fost cazați la hotelul „London” de pe Fleischmarkt (piața de carne) din cartierul vestic al Vienei. De la acest cartier general improvizat au început acțiunile și demersurile către autorități în vederea primirii Memorandumului de către împărat. Ușile conțelariei imperiale au rămas însă închise, împă-

¹¹ E. Misching, *Op. cit.*, p. 234.

¹² „Budapesti Hirlap”, 20. V. 1892.

¹³ „Tribuna”, 6—19 III. 1906.

¹⁴ Mihai Stoian, *Procesul unui proces*, Ed. Cartea Românească, 1978, p. 440.

ratul refuzînd primirea delegației și „Memorandul”. Cazul a fost trimis guvernului de la Budapesta „spre soluționare”¹⁵. Această soluționare a însemnat procesul de la Cluj a memorandiștilor în care au fost implicați majoritatea conducătorilor Partidului Național Român din Transilvania, și condamnați la mulți ani închisoare.

De mare importanță pentru cauza românească din Transilvania și pentru cunoașterea conținutului „Memorandului”, l-au avut acțiunile organizate în timpul șederii delegației celor 300 în capitala Austriei. În acest sens au fost organizate o serie de întruniri și mitinguri cu populația vieneză. Meritul organizării acestor adunări îi revine în primul rînd lui Karl Lueger, care în ciuda obstacolelor puse de autorități a avut curajul să înfrunte greutățile și să organizeze aceste întruniri. Una din cele mai importante întruniri a fost cea organizată în sala „Elterlein” din Viena din 18/30 mai 1892 la care au participat mulți vienezi. Cu această ocazie au vorbit Ernest Schneider din partea Partidului Social-Creștin care a arătat scopul venirii delegației românilor la Viena și a subliniat justetea cererii lor. Din partea românilor au luat cuvîntul Ioan Rațiu, Eugen, Brote, Gh. Pop de Băsești și Vasile Lucaciu care toți au arătat situația grea în care se află populația românească din Transilvania lipsită de drepturi naționale și politice. La sfîrșitul adunării a vorbit Karl Lueger care a făcut un aspru rechizitoriu oficialităților din Ungaria care au privat și privează în continuare populația românească din Transilvania de drepturi politice. Lueger a ținut să sublinieze cu această ocazie simpatia lui față de acțiunea „Memorandului” și și-a exprimat speranța că dorințele lor vor fi satisfăcute de către împărat. Cuvîntarea a fost primită cu multă satisfacție și cu entuziasm de către cei prezenți¹⁶.

O altă întrunire importantă cu același scop, a fost organizată în cinstea delegaților celor 300 aflați la Viena, de către studențimea română din capitala Austriei. Data ținerii acestei adunări este controversată. Unii participanți în frunte cu V. Braniște susțin că ea ar fi avut loc în ziua de 19/31 mai, alții în 18/30 mai. Dar acest lucru are mai puțină importanță. În orice caz cert este că întrunirea a avut loc într-o cafenea de pe „Prater”. La această întrunire au participat pe lîngă studenți români și membrii delegației celor 300 aflați la Viena, mulți vienezi în special intelectuali, precum și studenți slovaci, cehi etc. La întrunire a luat parte și K. Lueger care a ținut o cuvîntare în care a subliniat încă o dată justetea cauzei românilor din Transilvania¹⁷.

Iată cîteva spicuiuri din amintirile lui V. Braniște despre această întrunire: „în aceia ziuă după amiază, colonia română din Viena, la inițiativa tinerilor universitari români, arangiasse o întîlnire a tuturor în Praterul Vienei, unde deja îndată după 2 ore ne prezentarăm la casina nr. 2 unde cînta muzicii regimentului român Sine nr. 2, din jurul Brașovului. La intrarea noastră s-a cîntat „Deșteaptă-te române”

¹⁵ *Ibidem*, p. 419.

¹⁶ *Ibidem*, p. 428.

¹⁷ *Ibidem*, p. 434.

de acea capelă și apoi, în decurs, mai multe arii românești. Mulți cetățeni germani din Viena ni-a (s-au) asociat la această petrecere, care s-a finit tirziu în nopțe cu concursul universitarilor. Au fost de față sași ardeleni, studenți cehi, sirbi, slovaci etc." Apoi în continuare Braniște arată că la întrunire a luat parte și a ținut o vorbire de simpatie față de români, și K. Lueger¹⁸.

Delegația celor 300 a plecat din Viena fără să fie primită de împărat. La plecarea delegației a fost de față și K. Lueger. Au urmat ani grei și procesul intentat memorandiștilor la Cluj în 1894. Procesul „Memorandiștilor” a stîrnit un val de proteste în toate colțurile Europei. Printre cei care au protestat cu vehemență se afla și K. Lueger. În presa vieneză au apărut articole sub formă de interviu luate de corespondenții lui Lueger în calitate sa ca președinte al Partidului Social-Creștin și ca deputat al Landtagului Austriei superioare, în care acesta condamnă procesul intentat frunțașilor români din Transilvania, și își declară toată simpatia față de cauza românilor. Ziarul vienez „Die Presse” publică în acest sens o declarație vehementă a lui K. Lueger împotriva regimului politic din Ungaria, care a stîrnit proteste vehemente la Budapesta și a dus la interpelări în parlamentul maghiar¹⁹.

După 1895 cînd a ajuns primar al Vienei și deputat în Reichsrath (Parlamentul Austriei n.n.) K. Lueger în ciuda poziției sale oficiale, care îi impunea o anumită decență politică, Lueger continuă să-și manifeste simpatia sa față de români, atît față de cei din Transilvania, cît și față de cei din vechea Românie. Datorită acestui fapt Lueger a avut numeroase neplăceri din partea autorităților imperiale. Pentru poziția sa intansigentă alături de aspirațiile românilor, K. Lueger a fost mult apreciat și iubit, atît de românii din monarhia Austro-Ungară, cît și de cei din vechea Românie.

Această prețuire și considerație față de el s-a manifestat cu diferite ocazii. Ziarele românești atît de dincolo cît și de dincoace de Carpați, elogiază în rubricile lor poziția lui Lueger față de români.

Ziarul „Tribuna” din Arad de pildă scrie referitor la Lueger următoarele „cel din urmă țaran român șite cine e Lueger și vorbește de el cu dragoste nemărginită. În orașul Împăratului el este sprijinitorul românilor”²⁰.

Referitor la alegerea lui Lueger ca primar al Vienei, același ziar remarcă: „Cînd s-a ales Lueger primar al Vienei, românii au jubilat. Cînd s-a petrecut între noi fie un lucru dureros, fie că am avut zile de bucurie, cuvîntul lui Lueger ni-a venit ca mîngăiere. Fără să fie între noi vre-o alianță formală, simțeam că avem într-însul un prieten și convins aliat”²¹.

Cu ocazia organizării expoziției naționale de la București din 1906, K. Lueger a vizitat Bucureștiul. Cu acest prilej poporul român și-a

¹⁸ *Ibidem*, p. 435.

¹⁹ „Die Presse”, 24. VI. 1894.

²⁰ „Tribuna”, 6/13, VI, 1906.

²¹ „Tribuna” 6/13, VI. 1906.

arătat întreaga simpatie față de el. La 10 iunie 1906 ziarul vienez „Fremdenblatt” anunță că Lueger va vizita Bucureștiul în fruntea unei numeroase delegații²².

Ziarul „Tribuna” din Arad consacră un amplu articol lui K. Lueger cu ocazia vizitei sale la București. Iată câteva pasagii din acest articol: „Românii salută în persoana lui K. Lueger pe amicul cald și neclintit al neamului românesc, pe luptătorul aprig care la toate prilejurile și-a ridicat cuvîntul în favoarea românilor, fie că a fost vorba de România, fie că a fost vorba despre noi, românii din statul Ungar. Este de notat că nici nu avem noi românii în străinătate un prieten mai credincios decît pe dr. Carol Lueger”. În continuare articolul elogiază întreaga activitate depusă de-a lungul anilor de Lueger, în favoarea cauzei românești²³.

Vizita la București în anul 1906 a constituit un adevărat triumf care a depășit chiar cele mai optimiste așteptări.

Lueger parcurge drumul pînă la granița României nu prin Ungaria cum era firesc, ci prin Boemia, Silezia, Galiția și Bucovina, acest lucru datorită unor considerente politice. Bucureștiul capitala țării pe care urma să o viziteze, a trimis o delegație care să-l întîmpine chiar la graniță. Intrînd pe pămîntul României, populația pe tot parcursul călătoriei pînă la București i-a făcut lui C. Lueger și delegației sale, o primire entuziastă. Gările pe unde a trecut trenul, au fost festiv pavoazate, și o mare mulțime a ținut să-l salute. „Pe întreg drumul parcurs de oaspetele distins, relatează ziarul Tribuna din Arad, românii i-au făcut ovațiuni ca unui suveran”²⁴.

La sosirea în București el a fost întîmpinat de o mare mulțime. În fruntea delegației care l-a așteptat se afla primarul capitalei M. G. Cantacuzino care în numele populației capitalei i-a urat bun venit pe pămîntul României, elogiînd totodată personalitatea marcantă a lui K. Lueger și prietenia care o nutrește față de poporul român. Un cor format din mai multe sute de persoane a cîntat cîntece patriotice și lieduri germane, în cinstea distinsului oaspe. Pe străzile capitalei el a fost salutat de mii de persoane care au ținut să fie prezente la această ocazie²⁵.

Referitor la această primire care l-a impresionat profund pe K. Lueger, el spune următoarele unui corespondent al ziarului „L'Independence Roumaine” care i-a luat un interviu: „Am știut că voi veni la prieteni și că voi fi bine primit. Dar nici pe departe nu mă așteptam la așa primire măreață și la așa semne de dragoste. Poporul român cunoaște bine pe prietenii săi cu inima deschisă”²⁶.

K. Lueger a participat ca oaspete de onoare la deschiderea Expoziției Naționale din 1906 de la București alături de alte personalități ale vieții politice și culturale românești și de numeroase delegații ve-

²² „Fremdenblatt” (Foaia străină), 10. VI. 1906.

²³ „Tribuna”, 6/19. VI. 1906.

²⁴ „Tribuna”, 6/19, VI. 1906.

²⁵ „Tribuna”, 10/23. VI. 1906.

²⁶ *Ibidem*.

nite din toate provinciile locuite de români printre care și o delegație a arădenilor.

În cinstea lui K. Lueger și a delegației conduse de el, a fost organizat un mare banchet la Palatul Ministerului de Externe din București. Cu această ocazie Lueger a arătat rolul important pe care România îl joacă în politica europeană contemporană și a ținut să sublinieze textual că: „România stă cu mândrie în rândul popoarelor civilizate”²⁷.

Cu ocazia șederii sale la București Lueger a avut convorbiri și contacte cu diferite personalități politice românești atât de dincolo cât și de dincoace de Carpați. A vizitat instituții culturale, de învățământ superior, ocrotire socială și a donat o sumă de bani municipalității București cu rugămintea ca acești bani să fie dați populației sărace a capitalei.

Înconjurat de atenție în tot timpul șederii sale la București, Lueger a cunoscut îndeaproape și în mod nemijlocit ospitalitatea românească pe care a apreciat-o foarte mult. Tot cu această ocazie a reușit să cunoască unele trăsături de caracter pe care le-a relevat cu diferite ocazii. Vorbind unui auditoriu format mai mult din intelectuali, el printre altele spune următoarele referindu-se la poporul român: „Iată un popor brav, bun și credincios. Nu zic că nu are și scăderi care sînt fructele apăsării și nedreptății de veacuri pe care le-a suferit. Dar cîtă putere de rezistență are, cu cîtă evlavie ține la tradițiunile lui. Eu am simțit întotdeauna adînc respect față de el, și respectul acesta s-a prefăcut în iubire prietenească. Cînd cu afacerea memorandumului le-am putut fi de folos... dar ei mi-au răsplătit însutit prin prietenie și iubirea lor. N-aveți nici o grijă, căci cauza lor (a românilor din Transilvania n.n.) dreaptă va învinge”²⁸.

Terminîndu-și vizita la București, Lueger și delegația lui au plecat spre Viena. La gară a fost condus de oficialitățile capitalei în frunte cu primarul M. G. Cantacuzino și de o mare mulțime de oameni care s-au adunat în fața gării și i-au făcut încă odată o demonstrație de simpatie. Urcîndu-se în tren Lueger a mulțumit încă odată pentru ospitalitatea cu care a fost găzduit, pentru demonstrațiile de simpatie ale populației din București față de el și de membrii delegației municipalității vieneze, exprimîndu-și speranța că: „va mai putea face cîte ceva pentru cauza românească în Transilvania și în ansamblu pentru poporul român”²⁹.

Sosit la Viena Lueger a fost întîmpinat cu căldură de populația capitalei Austriei. La gară au venit mulți vienezzi, așa după cum relatează ziarul „Die Zeit” care iau făcut o primire călduroasă³⁰.

Vizita la București a lui K. Lueger a cimentat și mai mult prietenia cu poporul român. El se va expune ori de cîte ori va fi nevoie pentru cauza românească, și susține cu mult curaj lupta românilor pen-

²⁷ „Tribuna”, 8/21. VI. 1906.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ „Die Presse”, 27. VI. 1906.

³⁰ „Die Zeit”, 28. VI. 1906.

tru drepturi naționale în cadrul monarhiei Austro-Ungare. El urmărește cu multă simpatie succesele pe care le înregistrează Partidul Național Român în urma alegerilor din 1906 când în parlamentul de la Budapesta sînt trimiși 14 deputați români³¹. Salută cu multă simpatie cuvîntările curajoase în parlament ale lui Dr. Ștefan Cicio-Pop, Vasile Lucaciu, Vasile Goldiș și a altora, care susțin cauza românilor din Transilvania în cel mai înalt for al Ungariei. La Viena la sediul primăriei el continuă să primească delegații ale românilor din Monarhie și din vechea Românie, care se află cu treburi în capitala Austriei, dîndu-le sfaturi și înlesnind primiri și audiențe la diferite foruri ale administrației de stat³².

În plină activitate K. Lueger se stinge din viață în februarie 1910 la Viena. Moartea lui întristează în primul rînd populația Vienei care „pierde pe cel mai drept și grijuliu părinte din cîți a avut Viena pînă atunci”. Nu a existat Vienez arată ziarul vienez „Die Zeit” care să nu-l fi cunoscut pe K. Lueger. Oricînd și oriunde el asculta pe toată lumea, indiferent dacă mergea cu probleme oficiale sau personale. Era gata să găsească soluții, să ajute, sau măcar să spună o vorbă bună atunci cînd rezolvarea problemei depășea atribuțiile lui³³.

Disparația lui K. Lueger a întristat pe toți oamenii de bună credință de pe întreg cuprinsul Monarhiei. L-au deplîns naționalitățile, dar l-au deplîns în primul rînd românii atît cei de dincolo cît și cei de dincoace de Carpați, care în persoana lui Lueger au pierdut pe unul din cei mai buni prieteni. Toate ziarele românești au consacrat articole omagiale personalității lui K. Lueger, relevînd meritele deosebite pe care și le-a cîștigat față de români susținînd lupta pentru drepturi naționale.

Pentru a ilustra sentimentele românilor față de personalitatea lui K. Lueger, este suficient să reproducem cîteva idei din articolul omagial scris de N. Iorga în „Neamul Românesc” din 1 martie 1910.

După ce prezintă personalitatea lui K. Lueger, Iorga relevă cîteva trăsături de caracter ale marelui dispărut, amintind în primul rînd modestia și dreptatea. Pentru vienezi a fost un adevărat părinte. Avea o vorbă bună pentru fiecare care s-a adresat lui. Viena sub administrația lui a devenit un oraș frumos și modern, se ramarcă în special măsurile administrative luate de el în vederea îmbunătățirii condițiilor de locuit în cartierele mărginașe pentru populația săracă, măsurile edilitare luate etc.

„În mii și mii de rînduri, prin sute și sute de cuvîntări, Viena și Austria întregă va spune ce au pierdut. Dar am pierdut și noi pe unul din cei mai buni prieteni de-ai noștri”³⁴.

La ceremoniile funerare care s-au desfășurat în capitala Austriei, alături de mii și mii de vienezi, au fost prezente și numeroase delegații

³¹ Nicolae Roșuț, *Activitatea politică a deputaților arădeni între 1905—1918*, în „Ziridava”, IX, p. 221.

³² „Tribuna”, 23/5. V. 1908.

³³ „Die Zeit”, 26. II. 1910.

³⁴ „Neamul Românesc”, 1. III. 1910.

de români atît din Transilvania cît și din București, care au venit să-și dea expresie sentimentelor de adîncă compasiune față de cel ce a fost K. Lueger, prieten al românilor.

Lueger a murit însă amintirea lui a rămas neștirbită în memoria poporului român. Ca omagiu adus marelui dispărut, Consiliul Municipal al Bucureștilor a hotărît acordarea numelui de „K. Lueger“ unei importante străzi din București.

KARL LÜEGER — EIN FREUND DES RUMÄNISCHEN VOLKES

Karl Lueger politische Persönlichkeit der Monarchie, Bürgermeister der Stadt Wien, spielte eine grosse Rolle in der Unterstützung des Kampfes der rumänischen Bevölkerung für politische Rechte in Transilvanien.

Im Jahre 1892 setzte sich K. Lueger voll ein für die Bewegung der „Memorandisten“ die Gleichberechtigung für das rumänische Volk in Transilvanien verlangten. Wegen seinen freundschaftlichen Gefühlen für das rumänische Volk wurde K. Lueger im Jahre 1906 nach Bukarest eingeladen. Hier wurde er herzlich empfangen und geehrt.

VASILE GOLDIȘ — GÎNDIREA SOCIAL-POLITICĂ

NICOLAE ROȘUȚ

Conducătorii maselor populare, în activitatea pe care o desfășoară, îmbină, de obicei, două calități: capacitatea de a mobiliza poporul la luptă și elaborarea unor idei călăuzitoare — care au în vedere mai ales problemele de tactică și strategie — capabile să atașeze oamenii de o cauză, să-i angajeze cu tot potențialul lor, material și moral, într-un efort colectiv, care să asigure victoria finală. Evident că sînt cazuri cînd marile personalități nu întrunesc ambele calități — de a fi oameni de **acțiune și gînditori politici** — ci sînt dominați de una dintre ele, și-atunci, compensația vine prin realizarea unei cooperări cu semenii, pentru că niciodată **teoria** nu se poate rupe de **practică** în viața colectivităților umane.

În lupta pentru desăvîrșirea procesului de formare al statului național unitar român la Arad — oraș și județ cu un rol important în împlinirea acestor năzuințe seculare ale românilor — această distribuție complimentară de roluri s-a realizat în mod fericit între Vasile Goldiș — cunoscut și apreciat pentru contribuția sa la dezvoltarea gîndirii social-politice a generației ce a înfăptuit Unirea — Ștefan Cicio-Pop și Ioan Suci — care au fost mai mult oameni de acțiune. Vasile Goldiș s-a ridicat cu mult deasupra contemporanilor săi prin gîndirea sa social-politică care l-a făcut iubit și apreciat de contemporani și admirat de urmași. „Vasile Goldiș, mare meșter al cuvîntului — arăta Octavian Goga — îmbibat de cultură clasică, scriitor plin de neastîmpăr și de nuanțe, îndrăzneț, răscolitor de mase, temperament viforos și pasionat, bun să conducă o țară, să stîrnească o revoluție sau să croiască legi pentru o viață nouă”¹. Așa după cum Nicolae Bălcescu în Țara Românească sau Simion Bărnuțiu în Transilvania și-au legat numele de revoluția din 1848 prin ideile pe care le-au răspîndit în sinul maselor populare tot așa Vasile Goldiș a rămas în istorie prin doctrina sa social-politică ce se poate descifra în marile momente ce-au premers actul de la 1 Decembrie 1918. El a gîndit și formulat în deceniul Unirii principalele documente care au călăuzit poporul în lupta sa dreaptă, pentru repararea unei nedreptăți istorice — Declarația de la Oradea, manifestul „Către popoarele lumii” și apoi cuvîntarea rostită la Alba Iulia ce a premers Rezoluția de la 1 Decembrie 1918. „El va fi apreciat de pos-

¹ Octavian Goga, *La moartea lui Vasile Goldiș*, în „Viața ilustrată”, an. I (1934), nr. 1 (martie), p. 14.

teritate, preciza Ioan Lupaș prin Declarația redactată la Oradea Mare în 12 octombrie 1918, cît și prin celebra cuvîntare rostită la Adunarea națională la 1 Decembrie². Desigur că doctrina politică ce a stat la baza acestor acte fundamentale ale istoriei noastre nu s-a elaborat deodată ci de-a lungul vremii.

Gîndirea sa social-politică — doctrina ce l-a călăuzit sau a elaborat-o — a fost în general progresistă, elaborată de pe poziții științifice, democratice și umanitare. Acest fapt se explică prin mai mulți factori — contactul permanent pe care l-a avut cu realitățile vremii, cunoașterea materialismului istoric precum și cultura sa deosebită — istorică, filozofică și sociologică — care i-au permis să se situeze pe pozițiile cele mai avansate ale vremii sale.

Vasile Goldiș a cunoscut foarte bine filozofia și sociologia vremii sale, a cunoscut, apreciat și acreditat ideile de bază ale materialismului istoric. El a scris în anul 1913 un articol intitulat „Materialismul istoric și d. V. Goldiș” publicat în ziarul „Românul” din Arad în care a dat răspuns „Telegraful Român” privind nedumerirea referitoare la concepția sa istorică, nedumerire provenită din faptul că el a folosit noțiunea de „idealism” nu cu sens filozofic ci moral (de subordonare a intereselor individuale celor obștești). „Eu sînt absolut același — scria Vasile Goldiș — cînd mărturisindu-mă aderent al teoriei despre materialismul istoric preamăresc idealismul în înțelesul curat al cuvîntului³. Am făcut această precizare din care rezultă că el a aderat la materialismul istoric pentru a înțelege mai bine unele idei ale gîndirii sale social-politice care aparțin acestei teorii pe care el și-a însușit-o nu total ci în ceea ce a avut ea dominant.

Analizînd în anul 1911 recensămîntul făcut de autoritățile habsburgice el constată că poporul a sărăcit, că nivelul lui de trai a scăzut. El sublinia, în acest sens, că „peste tot starea socială a unui popor, ori a unui stat, își are adevăratele sale origini în adîncurile **vieții materiale a societății, în chipurile de producere și distribuire a bunurilor sociale**” (s.n.)⁴. Considerînd **factorii materiali** ca primordiali în viața societății el nu a neglijat factorii „ideali” adică factorii morali care după opinia sa, au un rol important în evoluția societății. În acest sens el cerea omului și societății subordonarea intereselor particulare celor sociale pentru că numai așa oamenii, și comunitățile umane pot progresa. „Idealismul în înțelesul curat al cuvîntului, adică subordonarea desăvîrșită a intereselor individuale intereselor obștești — afirma el într-o conferință — este singurul principiu care înalță neamurile și poate să producă adevărata fericire omenească pe pămînt⁵.

Asupra raportului dintre factorul material și moral, în viața societății, el revine în anul 1916 într-un raport prezentat în consistoriul din Arad, „Civilizația materială și cea morală — arăta el — împreună

² Ioan Lupaș, *Vasile Goldiș*, în „Gînd românesc”, Cluj, 1934, p. 42.

³ „Românul”, anul III (1913), nr. 245, 5/21 noiembrie, p. 6.

⁴ „Românul”, anul I (1911), nr. 9, 13/26 ianuarie, p. 1.

⁵ „Revista teatrală”, an II (1914), nr. 1, p. 5—6.

compun fericirea pămîntească a omului, iar progresul acestei civilizații constituie progresul omenească și astfel este evident că apostolul fericirii omenești trebuie să aibă în vedere deodată și în aceeași măsură amîndouă acestea civilizațiuni căci în fond ele sunt una și indivizibilă⁶.

Apreciind cum se cuvine importanța factorului material în societate Vasile Goldiș a surprins corect, în spiritul materialismului istoric, și **esența exploatării capitaliste**. „Într-o astfel de alcătuire socială — arăta el referindu-se la realitățile sociale din Austro-Ungaria din anul 1910 — unde din valoarea muncii, cheltuite la producerea bunurilor sociale, parte mai însemnată revine păturilor dominante, care nu au altă chemare, decît să cheltuiască rodul muncii altora și unde, prin urmare, restul revine adevăratului muncitor e atît de mic, încît nu-i ajunge acestuia pentru a se ridica la o stare mai omenească și pentru a-l face pe el însuși consumator... e lucru prea firesc că bunăstarea generală seacă...⁷. Rezultă clar că pentru Vasile Goldiș — familiarizat chiar cu terminologia marxistă — exploatarea constă în însușirea, de către cei avuți, a valorilor create peste valoarea muncii. El nu utilizează termenul de plus valoare și nu prezintă mecanismul formării ei dar l-a înțeles foarte bine. Mai mult decît atît, el surprinde un fenomen ce va provoca crizele capitaliste — masele populare sărăcite nu pot consuma, din lipsă de mijloace, toate bunurile care le-ar fi absolut necesare, bunuri care duc la supraproducție relativă ce provoacă crizele economice din orînduirea capitalistă.

Demn de remarcat este și faptul că Vasile Goldiș a cunoscut lucrările lui C. Dobrogeanu Gherea — și-a însușit teoria sa cu privire la neoibăgie⁸, — a căruia lucrare de bază a fost recențată în luna decembrie 1910 în „Tribuna” din Arad. Dealtfel cu Dobrogeanu Gherea el a purtat și corespondență. Vasile Goldiș a cunoscut foarte bine și lucrările fundamentale de economie politică și sociologie din vremea sa⁹.

Sesizarea și condamnarea exploatării l-a făcut pe Vasile Goldiș să înțeleagă **lupta de clasă** ca fenomen permanent al orînduirilor bazate pe exploatare. El a înțeles mai ales cauzele pentru care țărani s-au ridicat la luptă fie în 1905 în Rusia¹⁰ fie în 1907 în România¹¹. N-a înțeles însă niciodată rolul luptei de clasă ca forță motrice a dezvoltării sociale. N-a înțeles, pe deplin rosturile revoluției din 1848 reducînd-o la aspectele ei naționale și nici n-a întrezărit izbucnirea revoluției socialiste. Aprecia că societatea capitalistă este nedreaptă, dar „societatea de mîine” el credea că se poate ajunge fără revoluție numai pe calea reformelor radicale. Această nouă societate o intuia ca fiind bazată „pe socializarea mijloacelor de producție”¹². În dis-

⁶ Arhivele Episcopiei Ortodoxe Române din Arad (AEA) grupa II, dosar 2/1916.

⁷ „Românul”, anul I (1911) nr. 9, 13/16 ianuarie, p. 1.

⁸ Ibidem, p. 2.

⁹ Reproduse de M. Popa și Gh. Sora în Vasile Goldiș *Scrieri*, Facla, Timișoara, 1976, p. 48—50.

¹⁰ „Tribuna” an IX (1905) nr. 9, 15/28 ianuarie, p.

¹¹ *Aradul și răscoala țăranilor din 1907*, Arad, 1977, p. 68—70.

¹² „Napló”, anul IX (1907), 24 mai, 248/52.

cursul ținut la Alba Iulia la 1 Decembrie 1918, înainte de a prezenta proiectul de Rezoluție, el s-a referit la această nouă societate care ar avea la bază „munca și răsplătei ei integrală”¹³.

Din toate acestea rezultă că atât prin însușirea unor idei de bază a materialismului istoric cât și prin concluziile practice formulate pe baza acestei învățături Vasile Goldiș și-a depășit contemporanii.

O altă idee de bază din ansamblul gândirii sale este cea privitoare la **legile ce guvernează natura și societatea**. După ce afirmă că natura este guvernată de „legi firești” el consideră că asemenea legi acționează și în societate în sfera vieții politice. „Nu este cu puțință însă activitatea omenească — scria el — împotriva legilor firii și astfel politica oricărei năzuințe va fi cu atât mai superioară, mai ducătoare de scop, cu cât ea va fi întemeiată mai virtos pe legile firești”¹⁴. Aplicând mecanic legile din natură la viața socială el a greșit însușindu-și ideile darwinismului social mai ales teza privind selecția naturală care aplicată la viața socială a dus la teorii și practici retrograde. El a amintit de nenumărate ori de „legea neiertătoare a selecțiunii”¹⁵, care face să dispară colectivități umane.

O altă idee fundamentală a gândirii social-politice a lui Vasile Goldiș care poate fi socotită ca fiind expresia influenței materialismului istoric este cea privind **rolul maselor populare** în istorie. Deși nu are lucrări pe această temă în care să pună în evidență rolul celor mulți în dezvoltarea societății ideea aceasta poate fi desprinsă din cuvântările și articolele sale. Încă în anul 1900 când la Brașov a rostit o cuvîntare în congregație el atrăgea atenția asupra faptului că „după mărturiile neînșelătoare ale istoriei, **popoarele nu se înființează prin legi și nici nu se desființează prin legi**”¹⁶. Deși Vasile Goldiș avea în vedere, în această cuvîntare, poporul ca și comunitate umană, și nu ca parte a societății ce crează bunurile materiale (în sens de „mase populare”) totuși din afirmația sa se desprinde ideea rolului istoric al celor mulți, al maselor populare.

O dovadă, în plus, că Vasile Goldiș a apreciat corect rolul maselor populare în istorie, o constituie și cuvîntarea sa rostită la Alba Iulia în ziua de 1 Decembrie 1918 când n-a pomenit decît cîteva personalități — Decebal, Traian, Horea, Avram Iancu, Alex. I. Cuza, Simion Bărnuțiu — și-a prezentat istoria poporului român ca expresie a celor mulți care au rezistat tuturor greutăților și vitregiilor istoriei. De asemenea, în anul 1924 când s-a aniversat un veac de la nașterea lui Avram Iancu într-un articol comemorativ, scris cu această ocazie, Vasile Goldiș evocă pe cei mulți. Să „ne închinăm memoriei acelor umili și umiliți țărani — scria el — cari au făcut pentru libertatea națio-

¹³ Vasile Goldiș, *Discursuri*, Cultura Națională, București, 1928, p. 18.

¹⁴ „Tribuna”, an IX (1905) nr. 167, 21/8 septembrie, p. 1.

¹⁵ A.E.A., grupa II, dosar II, 1916.

¹⁶ Vasile Goldiș, *Vorbirea rostită la adunarea generală de la 2/15 mai a congregației comitatului Brașov*. Tipografia Tribuna poporului Arad, 1901, p. 1.

nală, și-au jertfit viața lor și au vărsat sîngele lor dînd astfel noua putere de viață libertății naționale¹⁷.

Ideea lui Vasile Goldiș despre rolul hotărîtor al maselor populare în istorie se va răsfrînge în activitatea sa politică în concepția că **poporul** trebuie angajat în lupta de eliberare națională și socială fapt ce-i va aduce o mare popularitate în rîndul țăranilor, a socialiștilor și chiar în rîndurile naționalităților conlocuitoare.

Cele mai importante idei ale lui Vasile Goldiș au avut în vedere **problema națională**. El a elaborat o lucrare celebră pe această temă¹⁸ și a formulat principalele documente din preajma unirii. Ideile sale din acest domeniu s-au cristalizat, de-a lungul vremii, și au primit forma definitivă în Rezoluția de la Alba Iulia de la 1 Decembrie 1918. Marile merite a lui Vasile Goldiș, în acest domeniu, constau în faptul că a avut tot timpul în vedere, în elaborarea ideilor sale, condițiile concret-istorice și s-a călăuzit permanent de principii democratice și umanitare. Așa se explică faptul că în problema națională el a militat inițial pentru autonomie națională apoi pentru dreptul la autodeterminare și, în sfîrșit, pentru independență națională și pentru unirea Transilvaniei cu România. Tocmai de aceea gîndirea sa continuă pe cea a predecesorilor săi — mai ales pe cea a generației de la 1848 — și are contribuții noi, rod al noilor condiții istorice în care ea a fost elaborată.

Încă înainte de 1900, și în timp ce programul P.N.R. elaborat în 1881 cerea autonomia teritorială a Transilvaniei ca formă de luptă împotriva dualismului, Vasile Goldiș considera că cea mai importantă revendicare în lupta de eliberare națională este **autonomia națională** — dreptul poporului român din Imperiul austro-ungar de a se conduce singur, dreptul de a se autoguverna.

Lupta pentru autonomie națională avea o dublă semnificație — pe de o parte, ea asigura condițiile dezvoltării naționale în etapa respectivă și pe de altă parte, ea angaja în luptă toate teritoriile românești din Imperiu — Ardealul, Crișana, Banatul, Maramureșul și Bucovina. Deci în lupta pentru autonomie națională trebuie să vedem în fond începutul luptei pentru desăvîrșirea statului național unitar român.

Dreptul la autonomie a fost formulat în 1898 cînd a luat apărarea Liceului românesc din Brașov amenințat în existența sa prin acordarea de subvenții de stat care constituiau mijloace de „înhămare și a acestei puteri românești — scria el — la carul politicii de stat¹⁹, care urmărea nimicirea poporului român din punct de vedere etnic. Cu această ocazie formulează el și ideea, pe care o va urmări de-a lungul vremii, pînă în 1918, exprimată sub forma unei lozinci — „**prin noi înșine să ne mintulm**”²⁰.

¹⁷ Vasile Goldiș, *Avram Iancu*, în „Societatea de mîine” Cluj, an I (1924), nr. 19, 20/31 august, p. 383.

¹⁸ Vasile Goldiș, *Despre problema naționalizărilor*. Editura politică, Buc., 1976, p. 151.

¹⁹ „Tribuna poporului” an II (1898) nr. 77, 25 aprilie/7 mai, p. 2.

²⁰ *Ibidem*.

În anul 1900 cu prilejul declanșării luptei pentru reluarea activității parlamentare Vasile Goldiș, propus ca și candidat de deputat la Lipova, se pronunță direct pentru „**autonomie națională**, nu autonomie teritorială”²¹ explicînd rosturile ei în lupta de eliberare națională — evitarea „dezmembrării trupului românesc și aceasta — scria el — va să zică slăbirea nației românești”²².

După reluarea activității parlamentare (1905) cînd deputații români luptau în dieta din Budapesta pentru drepturi ce urma să asigure autonomia politică Vasile Goldiș se arată preocupat și de ideea autodeterminării care însă era, deocamdată, condiționată, după cum i-a mărturisit în anul 1906 lui Seton-Watson, de Germania și Rusia²³. Numai cînd aceste două puteri vor fi slăbite își pot propune românii din Transilvania să treacă la o etapă superioară a luptei, la autodeterminare și desprindere de Imperiul austro-ungar.

Din această perioadă datează un manuscris a lui Vasile Goldiș în care el reia această problemă și formulează opinia că „sîntem demni de a trăi ca individualitate proprie națională”²⁴.

În anul 1911 Vasile Goldiș scrie principala sa operă teoretică intitulată „Despre problema naționalităților” la cererea Cercului Darwin din Oradea unde urma să expună o conferință pe această temă. Partea teoretică privind definirea națiunii, mai puțin valoroasă, vădește influența austro-marxismului reprezentat de Karl Renner și Otto Bauer pe care însă i-a depășit. Deosebit de valoroasă este acea parte din lucrările care analizează problema naționalităților din Ungaria. El arată că după opinia oficială ar fi două soluții în rezolvarea acestei probleme — fie exterminarea popoarelor nemaghiare, fie înglobarea lor în naționalitățile maghiare. Ambele soluții, după opinia sa, sînt irealizabile²⁵. Tocmai de aceea Vasile Goldiș opiniază, în rezolvarea problemei naționale din Imperiul austro-ungar, pentru calea justă și unică — desăvîrșirea statelor naționale. „Românii — precizează el — ar vrea să se unească cu România, slovacii poate cu Boemia, iar sîrbii cu marele stat slav de miazăzi, următor a se înfăptui de acum încolo”²⁶. Această afirmație, curajoasă pentru acele vremuri și condiții istorice, dovedește, în același timp, că Vasile Goldiș s-a ridicat cu mult deasupra celorlalți gînditori politici români din Transilvania care căutau alte soluții ce nu rezolvau deplin și definitiv problema națională. El precizează, în continuare, condițiile în care acest deziderat al românilor s-ar putea realiza. Prima condiție era — așa cum se va dovedi mai tîrziu — descompunerea Imperiului austro-ungar. „Este absolut neîndo-

²¹ „Tribuna poporului”, an IV (1900), nr. 74, 22 aprilie/5 mai, p. 1.

²² *Ibidem*.

²³ R. W. Seton Watson, *Primele impresii din Transilvania 1906—1907*, în vol. „Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul, 1918—1928” — vol. III. București, Cultura Națională, 1929, p. 1334.

²⁴ „Hotarul”, Arad, an III (1936), nr. 4—5 (aprilie—mai), p. 62.

²⁵ Vasile Goldiș, *Despre problema naționalităților*, Editura politică, București, 1976, p. 117.

²⁶ *Ibidem*, p. 135.

ielnic că teritoriul românesc din Ungaria i s-ar alipi României numai în cazul dezmembrării Imperiului austro-ungar²⁷. Vasile Goldiș arată în continuare că această destrămare nu depinde de naționalitățile imperiului, ci de puterea de viață a statului austro-ungar. Desigur această afirmație era menită să abată atenția autorităților de la pericolul intern care măcina imperiul pe care, nu credem, că gânditorul arădean nu l-a sesizat. Era o afirmație formulată în primul rând din considerații tactice și nu strategice. Acest fapt se poate demonstra prin prezentarea unei alte condiții de realizare a statului național român — unitatea culturală, care premerge pe cea politică, și pe care Vasile Goldiș o considera, pe drept cuvânt ca fiind realizată. Urma deci — și în acest caz el revine la ideea unirii Transilvaniei cu România — să se realizeze și unitatea politică. „Conștiința identității naționale, unitatea culturii literare și în general comunitatea de interese culturale, creează — scria el — incontestabil și aspecte politice²⁸.”

Ideile lui Vasile Goldiș din lucrarea „Despre problema naționalităților” și-au dovedit justetea prin desfășurarea evenimentelor istorice ce vor culmina prin actul de la 1 Decembrie 1918. De altfel el va recunoaște, mai târziu, că ideile din această lucrare au stat la baza redactării Rezoluției de la Alba Iulia²⁹.

Vasile Goldiș are marele merit că a conceput rezolvarea problemei naționale într-un spirit larg democratic care presupunea, după opinia sa, și rezolvarea altor probleme de ordin social-politic — guvernământ democratic, reformă agrară, industrializarea și îmbunătățirea vieții muncitorilor. Mai mult decât atât — după părerea sa — în statele naționale formate pe baza dreptului de autodeterminare trebuie să se asigure, naționalităților conlocuitoare drepturi și libertăți democratice. „Unirea tuturor românilor într-un singur stat — arăta Vasile Goldiș în discursul rostit la Alba Iulia — numai atunci va fi statornică și garantată prin istoria mai departe a lumii, deci va răspunde tuturor îndatoririlor impuse prin noua concepție a civilizației. Ea ne va inspira datoria, să nu pedepsim progenitura pentru păcatele părinților și ca urmare va trebui să asigurăm tuturor neamurilor și tuturor indivizilor conlocuitori pe pământul românesc aceleași drepturi și aceleași datorii³⁰.” Acest fapt a făcut ca socialiștii să-l aprecieze, să-i acorde încrederea cuvenită chiar și atunci când s-a redactat documentul fundamental al Unirii. Rezoluția de la Alba Iulia — care a fost elaborată și prezentată de Vasile Goldiș, — a cuprins toate aceste idei existente în manifestele ce-au premers actului Unirii.

Gânditorul arădean n-a avut preocupări legate numai de strategia luptei de emancipare națională. El a acordat o importanță deosebită problemelor de tactică stabilind în fiecare moment sau etapă a luptei mijloacele cele mai adecvate. Încă de la începutul activității sale

²⁷ *Ibidem*, p. 136.

²⁸ *Ibidem*, p. 137.

²⁹ Vasile Goldiș, *Discursuri*... p. 24.

³⁰ *Ibidem*, p. 17—18.

el s-a dovedit a fi aderentul unor forme de **luptă activă**. A susținut mișcarea memorandistă și a militat pentru reluarea activității parlamentare. Încă din 1900 el a declarat că este adeptul activismului politic pe care nu-l reducea la lupta deputaților în parlament ci îl considera o școală de educație politică a poporului. „Acești candidați — spunea el referindu-se la viitorii deputați — pretutindeni vor dezvolta părerile lor despre situația politică a patriei noastre și ca mandatarii ai aceluia care i-au candidat, vor da expresiune dorințelor politice ale poporului românesc. Cuvintele lor vor fi un puternic răsunet românesc pentru țară și străinătate”³¹.

După alegerile din 1910 când datorită măsurilor represive luate de autorități numai câțiva deputați români au mai ajuns în parlamentul din Budapesta cuvântul de ordine a fost „să mergem înainte” printr-o mai bună organizare prin renunțare la speranța că Împăratul ne va ajuta, prin activizarea adunărilor populare³². În anul 1913 el publică articolul „Porunca zililor mari” în care îndeamnă la acțiuni energice și angajarea maselor populare în luptă³³.

În preajma evenimentelor din 1918 el a fost, de asemenea, unul din cei mai activi și dinamici oameni politici din Transilvania. Silviu Dragomir îi arată meritele deosebite pe care le-a avut în lupta pentru desăvârșirea statului național unitar român. „Codificatorul doctrinei naționaliste” — scria despre el profesorul clujean — risipitorul de suflet în școală și în presă, condeierul și unul din diriguitorii comitetului executiv în ultimul deceniu, regizorul nevăzut al acestei desfășurări dramatice, pe care a îndrumat-o cu clarviziune desăvârșită, se învrednicea a șterge stigmatul robiei și a proclama unitatea națională”³⁴.

Această luptă, el a conceput-o dusă prin popor și pentru popor. El a avut în vedere mai ales țărănimea, care forma majoritatea națiunii noastre. „Poporul român — arăta el — îl constituie milioanele plugarilor români, care ară și seamănă și fac drumurile și taie pădurile și țin din sudoarea muncii lor toate domeniile și toate stăpînirile și dau din mijlocul lor cătanele...”³⁵.

Vasile Goldiș — ca dealtfel toți oamenii politici arădeni — s-au bazat în activitatea lor pe sprijinul țărânimii care i-a urmat cu devotament. Prin țărani ei au ajuns și deputați în parlament unde le-au apărat interesele. Sînt impresionante, din acest punct de vedere, legăturile de prietenie pe care le-a avut Vasile Goldiș cu țărani de pe tot cuprinsul județului Arad. Dintre toate acestea se detașează prietenia cu țărânul Gheorghe Leric din Dumbrăvița. Într-o scrisoare trimisă lui Gheorghe Leric, Vasile Goldiș sublinia sprijinul primit din partea țărănilor nevoiași de pe Valea Mureșului. Scrisoarea — redactată în preaj-

³¹ „Tribuna poporului”, an IV (1900), nr. 74, 22 aprilie—7 mai, p. 1.

³² Tribuna, an XIV (1910), nr. 111 (26 mai), 11 iunie, p. 1.

³³ Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Cluj, 1968, p. 241.

* Cu sens de național.

³⁴ Silviu Dragomir, *Un sfert de veac de la unirea Transilvaniei cu România*, Editura Astrei, Sibiu, 1934, p. 29.

³⁵ „Românul”, anul I (1911), an 16, 21 ianuarie—3 febr., p. 1.

ma morții — se încheie impresionant cu următoarele mărturisiri: „Trimit — îi scria Vasile Goldiș — totodată voie bună și sănătate familiei Dumitale, care totdeauna m-a primit cu iubire în mijlocul ei, precum și tuturor prietenilor din Dumbrăvița, care mai ales la sfatul înțelept al Dumitale totdeauna mi-au stat în ajutor la făptuirile noastre cele bune pentru țară și neam.

Te sărută cu drag al Dumitale cel vechi, și acum prea bătrîn prieten³⁶.

Vasile Goldiș a apreciat la țărani rolul lor istoric de a păstra limba strămoșească, obiceiurile și în ultima instanță caracterul etnic al popoului nostru. „Șuba românească — arată el într-o conferință la Lipova în anul 1906 — e bună haină, ea niciodată nu va lăsa să înghețe germenii vieții latine în preajma Carpaților, dintre Dunăre și Tisa³⁷.

Pentru ca țărănimea să-și poată exercita rolul istoric ei aveau nevoie de-o bază economică. Tocmai de aceea Vasile Goldiș a fost printre pușinii deputați, în parlamentul din Budapesta, care a cerut insistent ca țărani să fie împroprietăriți. El a cerut în anul 1907 guvernului să intervină în acest sens. „În loc să facă reforme de dare, legile de parcelare — afirma Vasile Goldiș referindu-se la politica socială a guvernului din Budapesta — dă țărănimea cu totul pe mîna marilor proprietari. Nu țărani aserviți marelui proprietăți ne trebuie, ci **țărani independenți** cu moșie proprie³⁸.

În momentul apariției ziarului „Românul”, ca organ al P.N.R., al cărui program este, în mare măsură opera lui Vasile Goldiș, împroprietărirea țărănilor figurează ca primă cerință, ca prim obiectiv al luptei naționale³⁹ iar în „Rezoluția” de la Alba Iulia reforma agrară era prevăzută ca reformă principală în România întregită.

Tot pentru țărănime, pentru creșterea rolului ei în societate Vasile Goldiș acordă importanță deosebită asocierii prin crearea tovărășiilor economice la sate. Aceste tovărășii aveau menirea să asigure comercializarea produselor agricole în condiții cît mai avantajoase, ferite de concurența mării proprietăți⁴⁰. Ele nu aveau în vedere cooperarea în muncă și nici retribuția muncii, cum se vor realiza în socialism, și nu o reducere la organizarea plugarilor, ci cuprindea instituțiile de credit, pe meseriași sau activitățile culturale.

Alături de țărani pentru Vasile Goldiș, muncitorii erau chemați să joace un rol deosebit în lupta de eliberare națională și socială. El a observat că aceștia deși nu erau numeroși totuși prin organizarea lor, în cadrul P.S.D., au un cuvînt greu de spus în desfășurarea evenimentelor istorice din vremea respectivă. În anul 1913 el dădea ca exemplu de organizare pe socialiștii care trebuie urmați și în lupta de emancipare națională⁴¹.

³⁶ Muzeul județean Arad, fond oraș.

³⁷ „Tribuna” an X. (1906), nr. 172, 14/27 septembrie, p. 4.

³⁸ T. V. Păcățian, *Cartea de Aur*, vol. VIII, Sibiu, 1915, p. 640.

³⁹ „Românul”, Arad, I (1911), nr. 16, 21 ianuarie/3 febr., p. 1.

⁴⁰ „Românul”, anul I (1911), nr. 11, 15/28 ianuarie, p. 1.

⁴¹ „Românul”, an III (1913), nr. 39, 19 februarie—4 martie, p. 1.

În rîndul forțelor sociale chemate să participe la lupta de emancipare națională, un loc deosebit îl aveau intelectualii satelor mai ales învățătorii, care de-a lungul vremii, au contribuit la formarea conștiinței naționale, prin cultivarea limbii, a culturii și a valorilor moral-politice ale poporului nostru. Într-unul din numerele „Românului” el scrie un articol de fond în care după ce prezintă meritele dascălilor în lupta națională le cere „să-și urmeze cu hărnicie calea înainte spre luminarea atît de anevoioasă a poporului român”⁴².

Vasile Goldiș a acordat importanța cuvenită femeilor în marile procese istorice pe care le trăia poporul nostru la începutul secolului XX. Tot în „Românul” — în serialul scris de el în primele numere în care a detaliat programul noului organ de presă al P.N.R. — scrie un articol foarte frumos dedicat femeii ca mamă, soție și cetățean. El le cerea femeilor să se ocupe cu multă atenție de educația copiilor în spirit național. „Tu femeie română — scria el — ai sfînta chemare să ne crești luptători. Să vadă copilașii noștri din privirile voastre duiioase de mamă durerea de neam, să soarbă din vorbele voastre gîngulitoare dorul de luptă, să plece de pe pragul cuibului dulce al casei părintești cu hotărîrea bărbălească de a învinge ori a muri”⁴³. Era o chemare făcută de Vasile Goldiș în momente grele dar care exprimau o necesitate și o realitate pe care el a descifrat-o în viața social-politică a vremii. Și-ntr-adevăr femeile române și-au adus contribuția lor directă și la desăvîrșirea statului național unitar român.

Desigur că poporul nu-și putea realiza rolul dacă nu i se asigurau drepturi politice elementare și dacă el nu făcea dovada unor virtuți dobîndite prin cultură. Pentru ca poporul să poată să-și spună cuvîntul — auzit și ascultat — în viața politică, lui trebuia să i se asigure drept de vot universal. Aceste revendicări l-a apropiat pe Vasile Goldiș de socialiști. Prin vot universal consideră Vasile Goldiș că se putea realiza, măcar în parte, autonomia națională a românilor din Imperiul austro-ungar. După ce în anul 1905 el justifică în „Tribuna” această revendicare⁴⁴ iar în 1911 el arată că lupta pentru dreptul la vot universal este hotărîtoare pentru destinele luptei naționale. „Cel care are vot, acela are puțința să-și cîștige și drepturile politice. Cel ce n-are vot, rămîne veșnic rob. Pentru aceea lupta pentru vot este luptă pe moarte și pe viață”⁴⁵.

În concepția lui Vasile Goldiș poporul nu poate să-și realizeze obiectivele în lupta de eliberare națională fără o cultură. Cultura conține, după părerea sa valorile perene ale unui popor — „nu au tras brazdă în lume neamurile — scria Vasile Goldiș — care n-au știut să se aprindă la farul sacru al artei frumoase, ce au trăit viața de mușuroi și s-au stins fără să lase o licărire în urma lor”⁴⁶. Cultura este fac-

⁴² „Românul”, an 1911, nr. 1941, 4/17 septembrie, p. 1.

⁴³ „Românul”, an. I, 1911, nr. 12, 16/29 ianuarie, p. 1.

⁴⁴ „Tribuna”, an IX, 1905, nr. 218, 23 noiembrie—6 octombrie p. 1.

⁴⁵ „Românul”, an I (1911), nr. 51, 4/17 martie, p. 2.

⁴⁶ „Tribuna poporului”, an VI (1902), nr. 6, 8/22 ianuarie, p. 1.

torul care contribuie la formarea și consolidarea conștiinței naționale ea îl ridică pe om la înălțimea sarcinilor puse în fața sa de istorie. Într-o celebră cuvintare ținută la Arad în 1910 după ce insistă asupra obiectivelor tactice în lupta națională, atrage atenția asupra faptului că fără cultură omul nu poate să-și revendice drepturi pentru că nu le poate onora. „În lupta pentru existență între neamurile lumii — arată el — folosindu-ne de rezultatele științifice sociale, trebuie să luminăm poporul nostru asupra marelui adevăr, că omul nu are dușman mai mare, decât pe sine însuși”...⁴⁷.

În „Românul” el revine asupra culturii căreia îi dă dimensiuni politice. Cultura contribuie după opinia sa și la emanciparea economică și politică a unui popor. „Care sînt însă dovezile — se întreba el — vitalității unui popor, care sînt semnele de recunoaștere după care să putem să spunem despre fiecare, dacă își justifică mai mult sau mai puțin, dreptul la o viață a sa proprie? În fruntea tuturor stă cultura”⁴⁸. Fără o cultură națională considera Vasile Goldiș „Zadarnice rămîn toate zbućiumările noastre pentru libertate și fericire”⁴⁹.

Vasile Goldiș nu numai că a apreciat cultura și a contribuit ca ea să-și împlinească rosturile ci s-a preocupat de răspîndirea ei prin literatură și teatru. El a avut un rol important în conducerea „Societății pentru fond de teatru” și în „Asociația arădeană”. Teatrul după opinia sa poate și trebuie să cultive valori care să asigure posibilitatea de a deveni autonomi, de a se conduce „prin noi înșine”⁵⁰.

Una din problemele cele mai delicate ce frămîntau viața politică românească din Transilvania la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului nostru, era aceea a solidarității forțelor sociale în lupta pentru eliberare națională. S-au format grupuri, în cadrul P.N.R., în perioada premergătoare mișcării memorandiste cu privire la oportunitatea înaintării acestui document Curții din Viena, între vechii și tinerii tribuniști, apoi în legătură cu tactica folosită între activiști și pasiviști și mai tîrziu între „tinerii oțeliți” și „bătrîni” din cadrul partidului, între diferite centre politice — Sibiu, Arad, Brașov, Cluj, Timișoara — și chiar de natură confesională între ortodocși și catolici. Aceste grupuri au ajuns, în unele cazuri, la adevărate lupte de opinii ce au degenerat în dispute personale care au slăbit forța P.N.R. și potențialul de luptă al românilor.

Vasile Goldiș a opinat mereu pentru ideea **solidarității naționale** a „tuturor românilor din Transilvania ca o condiție fundamentală a victoriei în lupta purtată pentru scuturarea jugului străin. Încă în anul 1900 cînd el începe să se afirme din ce în ce mai mult în cunoscutul articol „O scrisoare politică” în care pledează deschis pentru activismul parlamentar el face apel la unirea tuturor forțelor românești din întreaga Transilvanie — Ardeal, Banat, Crișana, Maramureș. „Înainte de

⁴⁷ „Tribuna”, an XIV (1910), nr. 38, 19 februarie/4 martie, p. 2.

⁴⁸ „Românul”, an I (1911), nr. 127, 11/25 iunie, p. 1.

⁴⁹ „Românul”, an. I (1911), nr. 178, 14/27 august, p. 1.

⁵⁰ „Reviste de teatru” — Brașov, an. II (1914), nr. 1, p. 3—6.

toate — scria el — cea mai tare convingere a mea este ca politica cea mai bună a românilor este «solidaritatea»⁵¹.

Apariția „Românului” sub conducerea lui Vasile Goldiș în anul 1911 la Arad a reprezentat o măsură luată de conducerea P.N.R. pentru a asigura realizarea ideii de solidaritate națională. În condițiile în care lupta de opinii dintre „Tribuna” — reprezentată de „tinerii oțeliți” — și conducerea P.N.R. ar fi ieșit birurilor ziarul arădean, exista riscul scindării partidului. Tocmai de aceea Vasile Goldiș deși a îmbrățișat multe din ideile „tinerilor oțeliți” i-a condamnat pentru acele fapte ce amenințau unitatea partidului. Unul din principalele elemente ale programului noului ziar al P.N.R. era tocmai asigurarea solidarității naționale.

Conștient de rolul important pe care îl avea P.N.R. el a apărut prestigiul conducerii acestui organism politic din considerența de solidaritate națională. „A-i face comitetului național — scria Vasile Goldiș — critică obiectivă, va să zică lăudabilă încercare de a contribui la îndreptarea greșelilor posibile, a învinui însă comitetul național de rea credință va să zică conșient ori inconștient atentat la idealismul unui neam, care va să lupte pentru dezrobirea sa națională”⁵².

Ideile social-politice pe care Vasile Goldiș le-a promovat — indiferent de faptul că i-au aparținut sau numai și le-a însușit — au contribuit la creșterea prestigiului său în rîndul țaranilor, a socialiștilor și intelectualilor și în cadrul conducerii P.N.R. În preajma Unirii era cea mai populară figură a vieții politice românești din Transilvania, fapt dovedit și prin rolul important ce i s-a încredințat în actul de la 1 Decembrie 1918 — redactarea și prezentarea „Rezoluției” de la Alba Iulia.

Este important de subliniat și faptul că Vasile Goldiș și după unirea Transilvaniei cu România, după desăvîrșirea statului național unitar român a rămas credincios ideilor sale democratice și umanitare. Este suficient să amintim că a rămas un credincios apărător al clasei muncitoare, luînd în anul 1922 apărarea lui Gheorghe Cristescu — secretarul general al P.C.R.⁵³.

Se preocupă apoi de „societatea viitoare” pe care trebuie să o clădească omenirea care după opinia sa trebuie să asigure odată cu subjugarea naturii și acele relații umane care să contribuie la „a micșora treptat — va scrie în anul 1924 — și în cele din urmă a desființa integral exploatarea omului de către om...”⁵⁴. Sînt idealuri pe care le-a slijit cu credință, cu convingerea că numai așa societatea umană, lipsită de exploatarea omului de către om și stăpîină pe natură se va emancipa deplin și definitiv spre binele omului. Sînt idealuri care deși nu-l pot trece pe Vasile Goldiș în rîndul militanților pentru socialism

⁵¹ „Tribuna poporului”, an IV (1900), nr. 74, 22 aprilie—5 mai), p. 1.

⁵² Idem, an. III, (1913), nr. 67, 23 martie/5 aprilie, p. 1.

⁵³ „Adevărul”, an XXXV (1922), nr. 11683, 8 mai, p. 2.

⁵⁴ „Societatea de miine”, an I (1924), nr. 3, p. 58.

ne dau dreptul să credem că el a anticipat trăsăturile fundamentale ale societății ante și postcapitaliste.

A anticipat pericolul pe care îl reprezenta fascismul pentru omenire, pentru democrație. „Poți să prevezi ziua — scria el în anul 1933 — în care va fi distrusă ultima statuie a libertății fiind socotită ca o primejdie a societății”⁵⁵.

În unul din ultimele sale articole publicate, el caută să stabilească semnificația istorică a Rezoluției de la Alba Iulia, raportînd-o la idealurile pe care le slujea Liga Națiunilor — pace și colaborare între popoare mari și mici deopotrivă. El cerea acestui organism al securității colective o sporire a capacității de influență în lume, spre binele popoarelor și a civilizațiilor.

În concluzie el fixează importanța Rezoluției de la Alba Iulia al cărui autor a fost în raport cu situația politică de la începutul deceniului al patrulea al secolului nostru. O consideră pe bună dreptate ca un mare act istoric, progresist și democratic fiindcă ea a proclamat „princiipiile eterne și infailibile ale dreptății, ale libertății și ale păcii de totdeauna în lume”⁵⁶. Sînt idei care nu reprezintă — prin Vasile Goldiș — numai o gîndire social-politică înaintată pentru acele vremuri ci multe dintre ele cu o amplă și bogată rezonanță contemporană.

VASILE GOLDIȘ — THE SOCIAL-POLITICAL THINKING

(Summary)

The study points out the social-political doctrine elaborated by Vasile Goldiș from scientific, democratic and humanitarian positions, that rises him by far above his contemporaries. The author emphasizes the most important elements of Vasile Goldiș's conception allowing a better knowledge of the great political man's thinking.

⁵⁵ „Hotarul”, Arad, an. I (1933), nr. 7, p. 2.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 2.

IZVOARE NOI DESPRE CONGRESUL NAȚIONALITĂȚILOR ASUPRITE DIN AUSTRO-UNGARIA (BUDAPESTA, AUGUST 1895).

MIRCEA TIMBUS — ANDREI CACIORA

Încununare a ideii de unire în luptă a naționalităților asuprite din Austro-Ungaria, cultivată cu clarviziune de către fruntașii românilor de-a lungul unui lung șir de ani, congresul din august 1895 este susceptibil în prezent de o viziune mai cuprinzătoare, grație unor noi izvoare documentare descoperite în arhivele din țară și străinătate.

Moment important în lupta pentru împlinirea idealurilor de suveranitate și unitate națională, în evoluția problemei naționale din Ungaria, congresul naționalităților, a reunit la Budapesta, la 10 august 1895, câteva sute de români, slovaci și sârbi, reprezentanți ai națiunilor respective, pentru a opune politicii de deznaționalizare, promovată de guvernul maghiar, hotărîrea lor fermă de a-și apăra solidari drepturile naționale.

Inițiativa în stabilirea unei alianțe între cele trei naționalități aparține românilor, care văzîndu-și existența etnică primejduită de legile maghiare, au înțeles adevăratul substrat al legii naționalităților, decretată de parlamentul maghiar îndată după încheierea pactului dualist. Departe de a proteja drepturile tuturor naționalităților din Ungaria, cum se căzneau să afirme politicienii maghiari, amintita lege asigura fericirea unui singur popor, a celui maghiar, pe care l-a ridicat la rangul de popor privilegiat, lăsînd celelalte popoare în situația de străine în propria lor patrie. Și aceasta în condițiile în care Ungaria, potrivit recensămîntului din 1890, număra — în cifre rotunde — 17 milioane și jumătate de locuitori, din care numai 7 milioane și jumătate maghiari, față de 5 milioane slavi (cehi, slovaci, ruteni, sloveni, croați, sârbi), 2 milioane și jumătate români, 2 milioane de germani și alte câteva elemente etnice mai puțin numeroase¹. Libertatea de acțiune politică a naționalităților era într-atît diminuată, încît în parlamentul maghiar se mai aflau doar 12 deputați sași, 6 sârbi și 5 români, cărora li se opuneau 392 deputați maghiari. Conform raportului numeric al locuitorilor de diferite naționalități din Ungaria, parlamentul ar fi trebuit să aibă în compunerea lui 190 deputați maghiari și nu mai puțin

¹ *Unirea Transilvaniei cu România — 1 Decembrie 1918*, ediția II-a, lucrare apărută sub redacția lui Ion Popescu Puțuri și Augustin Deac, București, 1972, p. 225.

de 225 deputați ai celorlalte naționalități². De aici și ideea reformării parlamentului ungar, ca una în măsură să netezească drumul spre alte reforme, interesînd deopotrivă naționalitățile oprimate. Cooperarea dintre români și slavi se impunea pentru orice exponent lucid al acestor naționalități. Ea își avea originea încă în luptele naționale din timpul revoluției de la 1848/49. În aprilie 1849 reprezentanții românilor, slovacilor și sîrbilor au prezentat guvernului austriac un memorandum comun cerînd constituirea unor regate separate în monarhie³; în noiembrie 1868, deputatul român Alexandru Mocioni argumenta în Dieta maghiară crezul său în problema naționalităților din Ungaria, subliniind nevoia alianței dintre naționalități⁴; în 1886, reprezentanții românilor, slovacilor, sîrbilor, croaților, slovenilor și cehilor s-au întîlnit la Praga și Viena spre a dezbate posibilitatea unei acțiuni comune; solidaritatea cu slavii în vederea dobîndirii autodeterminării naționale a devenit politică oficială a Partidului Național Român încă la conferința sa din octombrie, 1890; în septembrie 1892, jurnalistul Eugen Brote, directorul ziarului „Tribuna” din Sibiu și noul vicepreședinte al P.N.R., este trimis la Turoc Szent Márton, Zagreb și Novisad pentru a stabili contacte oficiale cu partidele naționale slovace, croate și sîrbești⁵. La cîteva luni după turneul făcut de Brote, comitetele centrale ale partidelor naționale român, slovac și sîrb au delegat respectiv pe Dr. Ioan Rațiu, Eugen Brote, Aurel Popovici (din partea românilor), Paul Mudron, Dr. Miloș Stefanović, Dr. Samo Daxner, Matus Dula, Dr. Iaroslav Minich (din partea slovacilor) și Dr. Emil Gavrilla (din partea sîrbilor) la o primă întîlnire ce a avut loc la Viena, în 10—11 ianuarie 1893, pentru a discuta posibilitatea realizării unei alianțe între cele trei naționalități⁶. Fără să încheie vreo înțelegere, delegații au convenit să continue discuțiile după prealabila consultare a respectivelor partide naționale. În vara și toamna anului 1893 emisarii români, autorizați de P.N.R., au urmărit atragerea slovacilor și sîrbilor la o nouă conferință în vederea perfectării alianței preconizate, reușind organizarea celei de a doua întruniri a conferinței, la Budapesta, în 14—15 noiembrie 1893, prilej cu care reprezentanții celor trei popoare asuprite, Rațiu și Coroianu din partea românilor, Mudron și Daxner din partea slovacilor și Gavrilla din partea sîrbilor, au conlucrat la elaborarea unui program comun de acțiune, care urma să obțină aprobarea ulterioară a partidelor naționale⁷. Un rol însemnat în realizarea amintitei întruniri l-a avut și jurnalistul slovac din Transilvania, Gustav Augustini, partizan zelos al alianței româno-sîrbo-slovace. El a stabilit numeroase

² „Gazeta Transilvaniei”, anul LVIII, nr. 169, Brașov, 9 august 1895.

³ Keith Hitchins, *Cultură și naționalitate în Transilvania*, Ed. Dacia, Cluj, 1972, p. 74.

⁴ T. V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice-naționale ale românilor de sub coroana ungară*, vol. IV, Sibiu, 1906, p. 472—477.

⁵ Keith Hitchins, *Op. cit.*, p. 74, 77, 79.

⁶ Ziarul „L'indépendance Roumaine”, anul 19, seria 5, nr. 5502, București, 14-26 iulie 1895.

⁷ Keith Hitchins, *Op. cit.*, p. 80, 81.

contacte și a purtat discuții cu frunțașii partidului național sîrbesc (Polit, Gavrilla ș.a.) atrăgîndu-i de partea ideii de alianță⁸.

Negocierile cu reprezentanții sîrbilor și slovacilor au intrat într-un impas datorită procesului politic intentat memorandiștilor, soldat — așa cum se știe — cu întemnițarea conducătorilor memorandiști. Treisprezece din cei douăzeci și trei de membri ai comitetului executiv al P.N.R. au fost închiși începînd cu vara anului 1894 în închisorile din Seghedin și Vaț. Printre cei arestați se aflau și președintele partidului Ioan Rațiu, cît și Coroianu, autorul memorandumului, iar Brote și Popovici s-au refugiat în România pentru a scăpa de persecuții. Însăși activitatea P.N.R. a fost interzisă prin ordinul Ministerului de Interne ungar din iunie 1894.

În aceste condiții de mare dificultate politică pentru români, noua conducere „substituită“ a P.N.R., provenită îndeosebi din gruparea din jurul „Tribunei“ din Sibiu, a dat dovadă de curaj și tenacitate, continuînd să facă pașii necesari în vederea realizării doritei alianțe a naționalităților nemaghiare din Ungaria⁹. În fruntea luptei pentru drepturi naționale și solidaritate între cele trei națiuni s-a impus Vasile Mangra, a cărui nume era legat în acea vreme de Arad, unde a funcționat ca profesor la Institutul teologic¹⁰. Mangra, ales membru în comisia celor 14 constituită în conferința confidențială de la Arad din 17/29 septembrie 1894, cu scopul de a continua lupta în interesul cauzei naționale¹¹, s-a numărat printre inițiatorii manifestării de protest din noiembrie același an de la Sibiu, împotriva dizolvării Partidului Național Român și a întreprins acțiuni hotărîtoare pe lîngă frunțașii politici sîrbi și slovaci în vederea convocării unui congres al națiunilor oprimate¹², fiind socotit, mai tîrziu, de însăși autoritățile maghiare ale vremii, drept unul dintre organizatorii congresului¹³. Ca loc de desfășurare a lucrărilor congresului a fost propus la început Sibiu, apoi, pentru o mai mare apropiere de sîrbi și slovaci, Timișoara¹⁴, ca în cele

⁸ Arhiva Bibliotecii Mitropoliei ortodoxe române Sibiu (în continuare A.B.M. Sibiu), fond Vasile Mangra, dosar 58.

⁹ Keith Hitchins, *Op. cit.*, p. 81.

¹⁰ Vasile Mangra, născut la 25 mai 1850 în Seliște—Bihor; a absolvit Institutul teologic diecezan greco-oriental din Arad, în anul 1872, iar după continuarea studiilor la Pesta a fost încadrat și a funcționat ca profesor la Institutul teologic din Arad, pînă la 2 septembrie 1893, cînd a fost înlăturat de la catedră pentru vina de a fi participat la mișcarea memorandistă. La 22.5 mai 1900, Sinodul eparhial din Arad l-a ales vicar episcopesc și președinte al Consistoriului din Oradea Mare. (Vezi A.B.M., Sibiu, fond Vasile Mangra, dos. 466—469, 479, 571).

¹¹ A.B.M. Sibiu, fond Vasile Mangra, dos. 55.

¹² Keith Hitchins, *Op. cit.*, p. 81—84 și A.B.M. Sibiu, fond Vasile Mangra, dos. 57, 62.

¹³ Arh. St. Arad, Colecția seturi xerografii, dos. 29, f. 30 (documentul original se află în Magyar országos levéltár, Magyar Királyi belügyminiszteri elnökség, Arhivele naționale maghiare, Ministerul regal de interne maghiar, prezidiale, nr. 1335/1895, rezervate).

¹⁴ A.B.M. Sibiu, fond Vasile Mangra, dos. 61, 62.

din urmă la conferința de la Novisad din 21 iulie 1895, să se decidă convocarea congresului la Budapesta¹⁵).

Congresul a avut loc sîmbătă, 10 august 1895, în sala de conferințe a Hotelului „Național” din Budapesta, în prezența a trei-patru sute de reprezentanți ai naționalităților și sub supravegherea atentă a organelor polițienesti ale capitalei maghiare. Dintre fruntașii politici arădeni prezenți la congres, amintim, pe lîngă Vasile Mangra, la care ne-am mai referit, pe Ștefan Cicio Pop, Ion Russu Șirianu¹⁶ și Roman Ciorogariu¹⁷.

Sîntem în posesia rapoartelor detaliate înaintate șefului poliției din Buda de către consilierii de poliție Chudy Hugo, prezent la dezbateri în sala congresului și Maltas Hugo, însărcinat cu menținerea ordinii pe străzile din jurul hotelului. Acesta din urmă a fost nevoit să facă apel la ajutorul unui număr de 30 polițiști spre a putea menține în liniște mulțimea de români, sîrbi și slovaci sosiți din provincie, pentru a fi alături de reprezentanții națiunilor lor la lucrările congresului¹⁸. Rapoartele respective completează informațiile cuprinse în alte izvoare și dovedesc presiunea exercitată de autorități în însuși forumul congresului pentru a impune naționalităților respectarea politicii oficiale a statului dualist.

Cuvîntul de deschidere la congres a fost rostit de Vasile Mangra, urmat de Emil Gavrilla din partea sîrbilor și Paul Mudron din partea slovacilor. Au fost aleși apoi președinții congresului, George Pop de Băsești, cunoscut pentru activitatea sa în conducerea Partidului Național Român și participarea la mișcarea memorandistă, Paul Mudron din partea slovacilor și Mihai Polit Desancic din partea sîrbilor, convenindu-se în același timp ca în dezbateri să fie utilizate limbile română, slovacă și sîrbă. După discursurile președinților, în care s-a exprimat satisfacția pentru realizarea cooperării între naționalitățile nemaghiare din Ungaria, hotărîte să-și călăuzească pașii potrivit vechilor țeluri de libertate, egalitate și frățietate ale revoluției franceze, s-a procedat la alegerea unei comisii din 45 membri, cîte 15 din partea fiecărei naționalități, însărcinată cu prezentarea proiectului final al programului comun de acțiune. Proiectul de program a fost citit de Dr. Ștefan Cicio Pop în limba română și de Hurban Svetozar în limba slavonă, fiind apoi supus dezbaterilor și adoptat de congres. În cuvîntul său la dezbateri, Dr. Ștefan Cicio Pop arăta că românii, sîrbii și slovacii s-au întîlnit la congres hotărîți să păsească alături, umăr la umăr, să-și întindă o mîină frățească, pentru a face cunoscute lumii durerile și vrenile lor. „... Nu vreau să abuzez de răbdarea dv. — spunea vorbitorul — pentru a vă spune din nou prin cîte suferințe și înșelăciuni am trecut, ci vreau să menționez că programul care a fost citit în fața dv.,

¹⁵ Ștefan Pascu, *Marca Adunare Națională de la Alba Iulia*, Cluj, 1968, p. 200.

¹⁶ Vasile Popeangă, *Aradul pentru politic al luptei naționale din perioada dualismului (1867—1918)*, Ed. Facla, Timișoara, 1978, p. 131.

¹⁷ Arh. St. Arad, fond personal Roman Ciorogariu, dos. 22, f. 274—275.

¹⁸ *Ibidem*, colecția seturi xerografii, dos. 29, f. 30—36, 43—44.

este rezultatul unei munci obositoare și rodul minților acelor bărbați care au luptat pentru cauza noastră comună. Nu venim deci în fața dv. cu improvizatii, ci după o îndelungă pregătire, un studiu aprofundat și o muncă susținută¹⁹. Se cunosc mai multe variante ale programului. Astfel, în arhiva Bibliotecii Mitropoliei ortodoxe din Sibiu, se păstrează, în manuscris, două dintre acestea: prima într-o formă mai restrânsă, din 7 paragrafe, iar a doua, într-o formă detaliată, din 18 paragrafe, aceasta din urmă intitulată „Programul alianței partidelor naționale român, sîrb și slovac din Ungaria și Transilvania”²⁰. O altă variantă, din 21 paragrafe, este anexată la raportul consilierului poliției din Buda către șeful poliției capitalei maghiare²¹. Se știe însă că în forma sa definitivă programul număra 22 paragrafe și că datorită opoziției ferme a consilierului Chudy Hugo, reprezentanții românilor au fost constrinși să scoată din titulatura acestuia cuvîntul Transilvania. Punctul de vedere oficial susținut de Chudy, potrivit căruia nu putea fi vorba decît de o Ungarie unitară în care se integra și Transilvania, a fost combătut, fără rezultat însă, și de reprezentantul sîrbilor Dr. Adamovits, care sublinia o realitate evidentă pentru celelalte naționalități nemaghiare, potrivit căreia Ardealul nu putea fi considerat ca alipit Ungariei²².

Programul cuprindea dezideratele principale ale românilor, sîrbilor și slovacilor, naționalități majoritare în Ungaria și Transilvania și anume: alianța acestor naționalități, lupta lor comună pentru recunoașterea egalei îndreptățiri a popoarelor, sprijinirea reciprocă a programelor lor naționale, autonomie națională, introducerea votului universal, direct și secret și organizarea cercurilor electorale în așa fel ca fiecare națiune să fie reprezentată în parlament corespunzător numărului populației, dreptul de liberă întrunire și asociere a naționalităților, lărgirea autonomiei școlare și bisericești, libertatea nelimitată a presei, revizuirea legii naționalităților din 1868 și sporirea dreptului de folosire a limbii naționalităților în administrație și justiție etc²³.

Pentru înfăptuirea obiectivelor luptei politice a celor trei naționalități, coordonarea acțiunilor lor și instituirea unei conduceri unitare, s-a constituit un comitet executiv din 12 membri (cite 4 de fiecare naționalitate), a cărui existență, încă de la început, a îngrijorat autoritățile maghiare care, din această pricină, l-au declarat în afara legii²⁴. A reieșit, și cu acest prilej, că respectivele autorități se înverșunau să considere și să trateze Ungaria ca stat național prin excelență maghiar, în ciuda realității istorice care demonstra cu claritate contrariul.

În timp ce oficialitățile și presa maghiară, îndeosebi cea din Transilvania, încercau să minimalizeze rezultatele congresului, să afirme că participanții la congres nu ar fi fost mandatarii naționalităților și că

¹⁹ *Ibidem*, dos. 29, f. 30—36.

²⁰ A.B.M. Sibiu, fond Vasile Mangra, dos. 72—73.

²¹ Arh. St. Arad, colecția seturi xerografii, dos. 29, f. 21, 37—40.

²² *Ibidem*, f. 33.

²³ „Gazeta Transilvaniei”, anul LVIII, nr. 170, Brașov, 13 august 1895; T. V. Păcățian, *Op. cit.*, vol. VII, Sibiu, 1913, p. 762—766.

²⁴ Arh. St. Arad, colecția seturi xerografii, dos. 29, f. 7.

de fapt nici nu ar fi avut loc un congres, ci o simplă adunare populară, presa sîrbă, slovacă și română, nu a întîrziat să se arate solidară cu hotărîrile congresului. Ziarele „Tribuna“, „Gazeta Transilvaniei“, „Telegraful român“, „Unirea“, „Dreptatea“, „Narodnie Noviny“, „Branik“, „Zastava“ și multe alte ziare cehe, sîrbo-croate și din alte numeroase țări europene, au apreciat congresul drept un eveniment de însemnătate istorică.

Numeroasele adeziuni, întărite de mii de semnături ale românilor din Transilvania și România, publicate în ziarele vremii, semnifică, fără cea mai mică îndoială, deplina solidaritate a maselor cu programul adoptat la congres²⁵. Este concludent, în acest sens, faptul că primul ministru al Ungariei și ministrul său de interne, și-au reconsiderat intențiile inițiale privind organizarea unor adunări de protest împotriva hotărîrilor congresului. Și comiții supremi ai Ungariei, convocați la Budapesta în ziua de 23 august 1895, au fost de părere că, în situația politică dată, era preferabil să fie suspendate contramăsurile preconizate de guvern împotriva congresmenilor²⁶. Prudența oficialităților, izvorită din teama intensificării mișcării naționale, se desprind cu claritate din ordinul emis de primul ministru al Ungariei în vederea convocării la Budapesta a comiților supremi, în care se menționează necesitatea exceptării de la convocare a comiților din Transilvania „... deoarece pe acest teritoriu, mișcarea națională este atît de puternică încît locuitorii de naționalitate română ar putea foarte ușor zădărnici succesul unor asemenea mișcări de protest“²⁷.

Chiar fără să investigăm și epoca de după congres — nu ne-am propus acest lucru — putem observa că congresul de la Budapesta, din august 1895, a constituit un pas important în renunțarea la izolare și în strîngerea legăturilor dintre naționalitățile asuprite din Austro-Ungaria, el dezvăluind lumii profundele nemulțumiri ale românilor, sîrbilor și slovacilor, supuși unei apăsătoare politici de oprimare, din care avea să-și tragă seva puternica mișcare de eliberare națională în această zonă a Europei, pînă la prăbușirea monarhiei dualiste și constituirea sau întregirea statelor naționale.

NOUVELLES SOURCES CONCERNANT LE CONGRÈS DES NATIONALITÉS DE L'EMPIRE AUTRICHIEN-HONGROIS — AOÛT 1895.

(Résumé)

L'étude complète l'information existante jusqu'à présent sur la lutte unie des Roumains, des Serbes, des Slovaques pour la défense des droits nationaux menacés par la législation nationale du gouvernement hongrois de 1894.

Ayant à la base un riche matériel d'archive l'étude met en évidence la réalisation du front de lutte des nationalités opprimées du point de vue national.

²⁵ Ștefan Pascu, *Op. cit.*, p. 201—202.

²⁶ Arh. St. Arad, colecția seturi xerografii, dos. 29, f. 7.

²⁷ *Ibidem*, f. 25—26.

COLABORAREA ROMÂNNO-SLOVACĂ ÎN LUPTA DE ELIBERARE NAȚIONALĂ LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX

PAVEL ADAMIK

La începutul secolului al XX-lea Austro-Ungaria era o uniune a două monarhii parlamentare, în care întregul aparat de stat se afla în slujba claselor exploataatoare.

Conform legislației adoptate în anul 1868, în Ungaria exista o singură națiune politică (magyar nemzet). Se recunoștea limba maternă nemaghiară cît și apartenența națională (nemzetiség), dar nu se recunoșteau naționalitățile ca atare. În spiritul acestei concepții nu se admitea nici denumirea vreunei instituții ca „națională”.

Cu toate acestea partidele politice ale popoarelor subjugate erau singurele, care apărau interesele naționale ale comunităților etnice și de limbă pe care le reprezentau. Rolul lor în lupta de eliberare națională a fost recunoscut de către toți aceia care aparțineau unei naționalități. Erau deci partide naționale. Dar activitatea lor era avizată doar în timpul campaniilor electorale. În perioadele dintre alegeri activitatea partidelor politice pe baza principiului de naționalitate nemaghiară a fost interzisă¹.

Perioada de trecere de la secolul al XIX-lea la cel de-al XX-lea a însemnat pentru masele largi populare din Austro-Ungaria o înrăutățire continuă a condițiilor de trai și muncă. Pămîntul era repartizat în mod inegal, iar drepturile burghezo-democratice au fost îngrădite. Drepturile cetățenești erau reglementate prin articolul 19. al legii din 21. decembrie 1867, care enunța însă numai principii de bază ale egalei îndreptățiri a naționalităților și limbilor². În sensul acestei legi dreptul electoral îngăduia populației nemaghiare să-și aleagă proprii reprezentanți în parlament, dar naționalitățile ca și masele largi populare nu se puteau folosi de această prevedere a legii. Modul de desfășurare a alegerilor depindea de atitudinea prefectilor, pretorilor, notarilor și comandanților de jandarmi, care dispunea de suficiente mijloace pentru a asigura alegerea reprezentanților claselor dominante sau a candidaților care se aflau în slujba intereselor acestor clase.

¹ Citat după PhDr. Michal Potemra, CSc, *Situația juridică a Partidului Național Slovac* din Ungaria, în *Historický Časopis*, Nr. 4/1977, p. 506.

² C. Daicoviciu, M. Constantinescu, *Destrămarea monarhiei Austro-Ungare*, București, 1964, p. 116.

În asemenea, condiții rezultatele obținute de partidele naționalităților nemaghiare în alegerile parlamentare nu puteau fi răsunătoare³.

La sfârșitul secolului al XIX-lea și în primii ani ai secolului XX P.N.R. nu avea deputați în parlamentul din Budapesta, dar avea posibilitatea și dispunea de suficiente forțe, să asigure acțiuni comune cu celelalte naționalități din monarhie. Acest lucru a fost sesizat atât de reprezentanții sârbilor, cât și de către conducătorii politici ai cehilor și slovacilor, care deseori subliniau că... „idealul pentru care luptă... trebuie atins împreună cu românii”⁴.

Conducătorii Partidului Național Român erau conștienți de sarcina luptei comune și aveau și de această dată un rol important în stringerea legăturilor dintre naționalitățile nemaghiare din monarhie. Pe de altă parte și slovacii care au hotărît să abandoneze pasivitatea reinnoiesc contactele politice cu românii⁵. Acest lucru a avut un însemnat ecou la Novi Sad, la Sibiu cât și la Arad.

Reînnoirea legăturilor politice dintre partidele naționale român, slovac și sârb din Ungaria a provocat o puternică reacție din partea presei oficiale, care ataca toate acțiunile naționalităților, mai ales pentru că se intitulau naționale, considerînd mișcarea națională ca o expresie flagrantă a lipsei de patriotism și atentat la adresa integrității statului ungar.

Ungaria era în raport cu naționalitățile nemaghiare partea privilegiată a uniunii dualiste. În multe cazuri legile ei legalizau ilegalitățile care se săvîrșeau împotriva popoarelor asuprite. De exemplu legea adoptată de cabinetul Szell Kálmán în 1899, prevedea nevalabilitatea și anularea alegerilor în cazul că candidatul în timpul campaniei electorale dădea dovadă de ură împotriva unei clase sau unei naționalități și agita împotriva unității statului și a națiunii⁶ dominante. Ascuțișul legilor era îndreptat în primul rînd împotriva naționalităților și a socialiștilor care aveau un rol tot mai mare în viață socială și politică a țării.

În lupta de eliberare națională a popoarelor asuprite un rol important l-au avut și burghezia națională formată din proprietari de întreprinderi, mici proprietari de mine, comercianți, oamenii legați de instituții bancare și intelectualii. Cea mai activă parte a constituit-o intelectualitatea cu vederi politice și ideologice mai largi decît celelalte grupări. Intelectualitatea avea cunoștințe temeinice și era înarmată cu argumente juridice și istorice. A avut legături largi cu masele populare și influență asupra lor. Poziția sa în chestiunea de naționalitate a avut răsunet și pe plan european. Procesele intentate reprezentanți-

³ PhDr. M. Potemra, *Dreptul electoral ungar și alegerile din Slovacia în anii 1901—1914*, în „Historický Časopis”, Nr. 2/1975, p. 215.

⁴ *Tribuna Poporului*..., 28 mai și 9 iunie 1898.

⁵ Milan Krajičovič, *Politica slovacă în Europa centrală, Bratislava, 1971*, p. 272.

⁶ Mesaroš J., *Criza dualismului și mișcarea națională slovacă în anii nouăzeci*, „Historický Časopis”, XIV, 3/1966, p. 396.

lor naționalităților asupra, precum și lupta pe calea presei i-au creat popularitate atât în monarhie cât și peste hotare⁷.

La începutul secolului XX lupta națională a popoarelor asupra depășea treptat stadiul luptei pentru egalitate, autonomie și libertatea vieții culturale, transformându-se într-o luptă pentru autodeterminarea națională.

Colaborarea naționalităților nemaghiare în lupta de eliberare națională trecea însă prin multe greutăți. Principalele centre politice ale acestor naționalități se aflau la depărtare de sute de km. unul de altul; contactele dintre reprezentanții partidelor naționale se realizau greu. Nici comitetul executiv al naționalităților nu a avut un centru stabil. Legăturile între membrii săi se țineau doar prin corespondență. Cu toate acestea mișcarea n-a dezarmat. În cadrul fiecărei națiuni se făceau eforturi susținute. Lupta politică care era națională în formă devenea tot mai democratică, dreaptă și potrivită cu interesele generale⁸.

După cum se știe, în sinul partidelor naționale au existat în această vreme o serie de disensiuni. În perioada pregătirii campaniei electorale din anul 1900 gruparea de la Sibiu a P.N.R. a declarat că în problema de alegeri va deceda pasivitatea, . . . că românii nu vor intra în parlament⁹. Gruparea de la Arad era însă orientată spre dezlănțuirea activității și reluarea legăturilor politice cu slovacii și sîrbii în lupta electorală, prin mobilizarea maselor la acțiune, prin folosirea forței lor numerice în alegerea unor deputați naționali. Ca apoi aceștia să reprezinte în parlament forțele naționale cu înțelepciune și demnitate. Din Arad s-au făcut auzite tot mai des vocile despre necesitatea realizării în parlament a unei grupări puternice constituite din deputați români, slovaci, sași și sîrbi¹⁰, care să-și spună cuvîntul în forul suprem al statului. Inițiativa arădeană reprezintă începutul unei noi orientări cu perspective reale mai ales în 1901 — anul alegerilor parlamentare.

Părăsind politica de pasivitate, Partidul Național Slovac a început pregătirea campaniei electorale. Programul electoral cuprindea o serie de revendicări naționale ce nu depășeau limitele burghezo-democratice, dar și așa greu de realizat. Posibilitățile P. N. Slovac de a strînge în jurul său masele de alegători împotriva candidaților guvernamentali, sprijiniți de autoritățile comitatense, erau reduse¹¹, mai ales că și guvernul de la Budapesta, alarmat de inițiativa arădeană, a luat în problema naționalităților o serie de măsuri tactice¹². În aceste condiții șansele unei colaborări româno-slovace în probleme electorale erau minime. În anul 1901 această colaborare practic nici nu mai exista. Pavel Mudroň, președintele P. N. Slovac, trimisese la 17 februarie 1901 pe adresa

⁷ M. Constantinescu, *Cu privire la problema națională în Austro-Ungaria (1900—1918)*, în „Destrămarea monarhiei austro-ungare”, București, 1964, p. 129.

⁸ „Tribuna Poporului”, 31 dec. 1900.

⁹ *Ibidem*, 6 mai 1900.

¹⁰ „Tribuna Poporului”, 7. februarie 1901.

¹¹ M. Podrimavsky, *Partidul Național Slovac în activitatea electorală din 1901*, în „Historický Casopis”, Nr. 4/1978, p. 409.

¹² M. Krajčovič, *Op. cit.*, 272.

partidelor naționale română și sârb înștiințarea despre hotărîrea P. N. Slovac de a acționa în alegerile care se apropiau de unul singur. La aceste alegeri au participat și slovacii din Nădlac, precum și din localitățile apropiate¹³.

La „consfătuirea națională” din 11 aprilie 1901, P. N. Slovac deliberînd asupra reluării activității politice a hotărît să înceapă campania electorală în 12 cercuri. Unul era Nădlacul¹⁴. Aici însă nu a fost depusă candidatura unui reprezentant național. Reprezentantul cercului electoral Nădlac, Ludovic Boor, a cerut Comitetului Electoral Central al P. N. Slovac, ca la Nădlac să nu propună alegerea propriului său candidat. **„Aici s-au făcut promisiuni lui József Kristoff, candidatul Partidului Popular care s-a angajat să sprijine aplicarea în practică a legii naționalităților”**¹⁵.

În 1901 slovacii au reușit să aleagă doar cinci deputați proprii. Această mică victorie a avut totuși urmări pozitive în dezvoltarea colaborării dintre naționalitățile română și slovacă din Austro-Ungaria. Cînd de exemplu deputatul slovac Valašek i s-a suspendat dreptul de imunitate, Partidul Național Român a luat imediat poziția de apărare a acestuia, îndemnînd și pe deputații sași la solidaritate¹⁶.

Începutul de secol nou demarează așadar cu posibilități reale de reluare a luptei de eliberare națională, pe calea activizării maselor. La Arad masele populare și îndeosebi țărănimea din comitat, erau pregătite pentru reluarea activismului și pentru marile confruntări politice din cercurile electorale¹⁷. Creștea tot mai mult și rolul mișcării muncitorești. Ziarul **Národní noviny** semnalează deja în 1898 răspîndirea rapidă a socialismului și printre slovacii din Cîmpia Tisei și existența unei organizații socialiste și în localitatea Nădlac¹⁸. Lupta de eliberare națională dobîndește treptat un caracter revoluționar.

Un pas însemnat în reluarea activismului în lupta electorală îl reprezintă succesul obținut în iunie 1903 de Aurel Vlad la alegerea parțială de la Dobra¹⁹, în județul Hunedoara. În anul următor reluarea activității electorale a debutat și la Nădlac și Pecica, unde țărani români, slovaci și sîrbi s-au unit în vederea alegerii unui deputat român care urma ca în forul legislativ al țării să le servească cauza²⁰. În 1904 aceste naționalități au mers în localitățile în care au trăit împreună pe baza unei platforme comune. Această încercare constituia în lupta electorală un element nou. Pe lîngă posibilitatea de a propune și alege candidații mișcării de eliberare națională în cercuri electorale cu popu-

¹³ M. Podrîmavský, *Op. cit.*, p. 415, 417.

¹⁴ *Ibidem*, p. 411.

¹⁵ *Ibidem*, p. 428.

¹⁶ „Tribuna Poporului”, 17 ianuarie 1902.

¹⁷ V. Popeangă, *Aradul centru politic al luptei naționale din perioada dualismului*, Editura Facla, 1978, p. 138.

¹⁸ „Národní noviny”, 19 februarie 1898. (Organ de presă slovac al P. N. Slovac.)

¹⁹ V. Popeangă, *Op. cit.*, p. 139.

²⁰ N. Roșuț, *Masele populare din părțile Aradului în lupta de eliberare socială și națională*, în „Flacăra roșie”, Arad, 31 oct. 1978.

lația română sau slovacă compactă, a apărut o posibilitate în plus, aceea de a-i alege și în centrele de conviețuire comună. Primul centru electoral în care s-a folosit această posibilitate a fost Nădlacul din comitatul Cenad. Situat pe Mureșul de jos, cu o populație română, slovacă și sîrbă numeroasă, Nădlacul a reprezentat punctul în jurul căruia gravitau toate satele cu populația slovacă din acest comitat. Fiind așezat la granița dintre comitatul Cenad și Arad s-a bucurat și de atenția și sprijinul oamenilor de seamă români din Arad. Nădlacul reprezenta limita de întîlnire a elementelor de alianță dintre cele trei naționalități, avînd un rol destul de însemnat în timpul campaniilor electorale. Declanșarea acțiunii comune este și expresia hotărîrii Congresului Naționalităților din 1895 de a dezvolta colaborarea dintre români, slovaci și sîrbi pe calea activizării maselor, tocmai la Nădlac²¹ unde existau pe scară redusă posibilități imediate. De la această încercare nici nu se aștepta un rezultat deosebit, ci mai de grabă se căuta un exemplu viu de inaugurare în practică a ideii de colaborare în condițiile noului activism.

Alegerile au fost pregătite de oameni de seamă, cu merite politice. Din partea românilor un rol însemnat în pregătirea campaniei electorale în acest cerc au avut A. Vlad, I. Russu-Șirianu și însuși candidatul I. Suciu. La Nădlac a venit și Milan Hodža, reprezentantul slovacilor, pentru a susține candidatul român și pentru a da imbolduri noi cooperării româno-slovice. Candidatura lui I. Suciu nu a fost acceptată, dar românii din cerc n-au acordat voturile lor candidatului guvernamental. Din experiența de la Nădlac, **Tribuna** formula concluzia că e necesar „să părăsim un drum pe care n-am ajuns la nici un bine și să decretăm activitatea”²². Ceea ce s-a și întîmplat în 1905 la Sibiu.

Dacă alegerile parțiale din 1904 n-au adus populației din părțile Aradului satisfacția alegerii propriului candidat, locuitorii români, slovaci și sîrbi din cercul electoral Nădlac și-au mobilizat forțele, candidînd în timpul alegerilor din anul 1905 pe exponentul fruntaș al luptei naționale, Vasile Lucaciu. Venirea lui V. Lucaciu la Nădlac a fost prilej de manifestare a solidarității dintre naționalități în mod nemaîntîlnit pînă atunci. În întîmpinarea candidatului au ieșit, la gară, mii de oameni, iar trăsura cu care a fost adus era însoțită de altele, vreo 200 la număr și zeci de călăreți. Primirea candidatului s-a făcut în fața primăriei de către o delegație formată din reprezentanții tuturor naționalităților din localitate în frunte cu Aurel Petrovici²³.

La adunarea populară ce a avut loc cu această ocazie a fost aprobat și textul unei telegrame expediată pe adresa șefilor partidelor naționale român, slovac și sîrb²⁴. În textul telegramei se spunea că „**alegătorii români, slovaci și sîrbi din cercul electoral Nădlac, candidînd...**

²¹ „Tribuna”, 17 februarie 1904.

²² Citat după V. Popeangă, *op. cit.*, p. 139.

²³ Informația culeasă în 1966 de la Ștefan Țiriac, senior, din Nădlac, jud. Arad. (A. Petrovici, avocat din Nădlac, a fost o personalitate cunoscută. La congresul naționalităților a fost membru al secretariatului).

²⁴ „Tribuna”, 5 ianuarie 1905.

în deplină solidaritate și cu însuflețire ... pe dl. Vasile Lucaciu, de deputat, au decis să felicite ... pe președinții celor trei partide și să exprime devotament și încredere neclintită.

Împrejurările în care s-au ținut alegerile au fost însă defavorabile naționalităților nemaghiare. La Nădlac, candidatul guvernamental promitea pentru fiecare vot o sumă de bani, iar avocatul Mülek Lajos, din tabăra lui Kossuth Ferencz, corupea pe alegători cu mîncare și băutură. În plus localitatea era înțesată de husari care patrulau pe străzi și împărștiau orice manifestație de opoziție.

Rezultatele alegerilor din anul 1905 în cercul electoral Nădlac sînt cunoscute. Nici de această dată românii, slovacii și sîrbii din această parte a țării noastre nu au reușit să-și aleagă propriul lor candidat. După cum rezultă din informațiile culese, înfrîngerea lui V. Lucaciu nu s-a datorat slăbiciunii momentului politic, ci a fost determinată de cauze de ordin social ce au ieșit la iveală tocmai cu ocazia acestor alegeri. Foarte mulți locuitori ai comunei Șeitin aveau datorii față de moșierul Becker, care finanțînd campania electorală a lui Mülek Lajos i-a determinat să voteze cu acesta. În aceste condiții V. Lucaciu nu a putut fi ales.

În sensul colaborării româno-slovace în lupta electorală, în același an 1905, o delegație română formată din Ștefan C. Pop, A. Vlad, I. Suciu, Aurel Grozda din Buteni și un redactor al Tribunei, a participat la pregătirea alegerilor suplimentare în cercul electoral Liptovský Mikuláš din Slovacia, unde P. N. Slovac candida pe reprezentantul său Stodola²⁵, care însă nu a fost ales.

Totuși în parlamentul de la Budapesta, au ajuns în 1905 și în 1906 deputații aleși de naționalități, care au întemeiat sub președinția lui Teodor Mihali o organizație național-parlamentară ce urma să coordoneze activitatea acestor deputați în parlament.

DIE RUMÄNISCH-SLOVAKISCHE ZUSAMMENARBEIT IM KAMPFE FÜR NATIONALE BEFREIUNG IM 20. JAHRHUNDERT

(Zusammenfassung)

Die Arbeit hebt hervor ein bedeutenden Kapitel aus dem Kampf der unterdrückten Nationalitäten in der Oesterreich-Ungarischen Monarchie. Der Autor gibt uns viele Beispiele der slovakisch-rumänischen Zusammenarbeit im Bereich der Politik Kultur und Wirtschaft im 19. und 20. Jahrhundert.

²⁵ „Tribuna“, 5 noiembrie 1905.

ROLUL PRESEI ROMÂNEȘTI DIN TRANSILVANIA ÎN FORMAREA CONȘTIINȚEI NAȚIONALE ȘI A UNITĂȚII DE NEAM

MIRCEA POPA (Cluj)

Presă românească din Transilvania reprezintă fără-ndoială unul dintre cele mai palpitate capitole din viața culturală a acestei provincii. De la primele încercări de a se edita o foaie periodică în limba română, încercare ce se leagă de numele Ioan Molnar Piuaru în 1789 cu „Foaie română pentru econom”, trecînd apoi prin programul „Vestirilor filosofești și moralicești” din 1795, ce-și propuneau un deziderat iluminist înaintat, și pînă la primele periodice apărute în această provincie, cele ale lui Zaharia Carcalechi, Ioan Barac și George Bariț, presa transilvăneană a avut ca obiectiv principal afirmarea conștiinței de neam a tuturor românilor și unirea lor într-un singur stat național. Această mare obsesie națională este prezentă, direct sau indirect, afirmată clar sau voalat, în tot ceea ce a emanat pe teren revuistic din această zonă suflătoare de mare intransigență morală. Avînd de luptat cu numeroase impedimente și vicisitudini, avînd de înfruntat opoziția surdă a guvernului și a autorităților, tirania oligarhiei chesarcraești și a epocii dualiste, o cenzură nemiloasă și obtuză, intelectualitatea românească a acestei provincii — în ciuda celor peste zece încercări eșuate doar în decurs de cincizeci de ani (între 1789 și 1821) de a dura presă românească — nu s-a dat bătută și a reușit în cele din urmă să întemeieze o presă națională vie și activă, care s-o reprezinte ca individualitate în concertul națiunilor europene și care să devină o adevărată școală de viață și cultură națională. Începînd cu „Biblioteca românească” (1821) a lui Zaharia Carcalechi, cu „Ateneul românesc” (1833) al arădeanului Al. Gavra cu „Foile duminicii” scoase de Barac la Brașov în 1837, cu „Foaie literară” (1838) devenită apoi „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, cu „Gazeta de Transilvania” (1838), „Observatoriul” (1878), „Transilvania” (1868) și celelalte reviste inițiate și conduse de Bariț, cu revistele pașoptiste ale lui Cipariu „Organul luminărei”, „Organul național” și „Învățătorul poporului”, continuînd cu venerabila „Familie” a lui Iosif Vulcan, cu „Foaie literară” a Lucreției Suci-Rudow, cu „Albina Carpaților” și „Orientul latin” al lui Al. I. Lapedatu, cu marile ziare politice românești ale epocii „Telegraful român”, „Gazeta Transilvaniei”, „Tribuna” și mai apoi „Tribuna poporului” de la Arad, presa literară românească a reprezentat o inestimabilă armă de luptă pentru drepturi sociale și politice, pentru cultură și

limbă proprie. Fiecare revistă, fiecare redactor și colaborator era în același timp un luptător politic, un combatant pe marele front al unității naționale. „Istoria ziaristicii ardelenе — scria N. Iorga — este cea mai frumoasă pagină din istoria Ardealului de o sută și mai bine de ani încoace. Filele ei cuprind gândirea și simțirea celor mai de seamă bărbați pe care i-a dat întregului neam românesc această provincie. Toți scriitorii, toți dascălii, în coloanele ei și-au depus tot ce-au avut mai curat în sufletele lor și le-au socotit mai de preț pentru vremea lor. Literatură, istorie, economie, — tot ce s-a produs pe aceste terene în curs de un veac, se găsește închis în colecțiile colbuite ale vechilor noastre gazete”¹. Iar Ion Breazu adaugă: „Presa Transilvaniei a fost timp de un veac laboratorul uriaș al conștiinței naționale”².

Lupta pe frontul presei s-a dus în special în patru direcții principale: formarea unei limbi literare comune și unitare, realizarea unei sincronii perfecte armonice, între dezvoltarea literară a tuturor provinciilor românești, ținerea unei legături permanente cu creația poporului și activism politic.

Cel dintii țel a fost atins treptat-treptat, printr-o importanță constantă acordată discuțiilor filologice în presă, prin inițierea unor reviste cu caracter special „Archivu pentru limbă și filologie” a lui Cipariu), prin generalizarea normelor și măsurilor luate de Asociațiunea transilvană „Astra” etc. Un moment de seamă în această campanie l-a constituit apariția la Sibiu, cu începere din 1876 a „Foișoarei Telegrafului român”, care este prima revistă din Transilvania care a adoptat alfabetul fonetic și a militat pentru continua emancipare de etimologismul latinizat al Blajului și apropiere de noverale ortografice ale „Convorbirilor literare”, „Familia” de la Oradea, „Tribuna” de la Sibiu, iar mai târziu „Lucaefărul” au impus definitiv un sistem de scriere evoluat, o limbă literară care o urma îndeaproape pe aceea din publicațiile de peste munți, lucru care însemna în mod practic că unitatea de limbă literară era înfăptuită.

Al doilea deziderat important al revuisticii transilvănene a fost acela al ștergerii diferențelor de evoluție literară și de cultură între cele trei provincii românești. Pe urma exemplului oferit de „Biblioteca românească” a lui Zaharia Carcalechi, a foilor lui Asachi și Heliade, G. Bariț a realizat de la început atît prin „Foaie pentru minte...”, cît și prin „Gazetă” o conlucrare perfectă între românii de pe ambele versante ale Carpaților, publicînd masiv pe scriitorii de dincolo de munți. Același lucru se întîmplă la „Familia”, „Transilvania” sau „Tribuna”, reviste care au consolidat unitatea de atitudine și de direcții literare, practicînd un activ schimb de valori și de talente și asigurînd practic aceeași unitate stilistică și tematică întregii noastre literaturi. Colecțiile editoriale și bibliotecile inițiate de „Tribuna”, „Astra”, de librăria Ciurcu de la Brașov sau de Enea Hodoș de la Caransebeș au popularizat în permanență cei mai buni scriitori de peste munți în ediții ief-

¹ N. Iorga, *Almanahul presei române*, București, 1926, p. 3.

² Ion Breazu, *Literatura Transilvaniei*, Buc., Casa Școalelor, 1944, p. 11.

tine și populare care i-au făcut cunoscuți în satele cele mai îndepărtate ale provinciei. Alecsandri, Eminescu, Slavici, Coșbuc, Creangă, Caragiale, Goga, Iosif, au fost principalii pioneri ai unei solidarizări naționale pe care „Luceafărul” sibian a consacrat-o. Este epoca în care șezătorile literare mișcă scriitorii de o parte și de alta a țării, în care cronicile literare ale lui G. Bogdan-Duică, Ilarie Chendi și Sextil Pușcariu țin pe transilvăneni la curent cu fenomenul general românesc și universal.

Direcția poporană a fost o altă caracteristică a ziaristicii transilvănene. Ea s-a realizat printr-o continuă muncă de culegere și valorificare a folclorului, prin deschiderea coloanelor publicațiilor poeziei și epicii populare, etnografiei și etnologiei. Revista „Tribuna” de la Sibiu a cultivat și a afirmat în literatură o specie de povestitori populari de tipul lui Ioan Pop Reteganul, I. C. Panțu I. T. Mera, Virgil Onițiu, Ion Kőváry, I. Berescu, I. Rodina, Mircea Pompiliu, L. Ciorbea etc., iar revista „Șezătoarea” a lui Iosif Vulcan a cules pentru întâia oară folclor în mod sistematic. Lucrul i-a determinat pe istoricii literari să vorbească de temeiurile populare ale culturii transilvănene sau să considere curentul poporan al „Tribunei” ca stînd la baza „Sămănătorului” de mai târziu.

N-a fost neglijat nici activismul politic, căci de fapt țelul suprem al acestor eforturi era realizarea deplinei unități politice și naționale a tuturor românilor. De la lansarea celebrei lozinci a lui Slavici „Soarele pentru toți românii la București răsare!”, orientarea politicii românești transilvănene a căpătat alte dimensiuni. Noile forțe politice, care au asistat la unirea celor două principate românești, la politica salutară a domnului Cuza, la cucerirea independenței de stat în 1877—1878, au dat o nouă organizare Partidului Național Român și activității sale. Mișcarea memorandistă, marile bătălii de clasă duse în jurul alegerilor electorale, lupta pentru sufragiul universal și pentru recunoașterea Partidului național, au fost acțiuni susținute de fapt de toate publicațiile românești, de la „Familia” orădeană, la „Drapelul” de la Lugoj, de la „Dreptatea” de la Timișoara la „Gutinel” de la Baia Mare, de la „Minerva” și „Foaia ilustrată” de la Bistrița și Reteag, la „Revista Orăștiei”, „Bunul econom” și „Activitatea” din Orăștie, de la „Lupta” de la Budapesta la „Tribuna” și „Românul” de la Arad.

Toate aceste obiective au fost preluate și ridicate pe o nouă treaptă de către „Tribuna” arădeană. Ea este aceea care a imprimat ideea de continuitate și radicalism vechilor deziderate tribuniste, conferindu-le un relief nou și valoarea unor precepte. Apărut într-un moment de criză a vechii „Tribune”, care devenise tot mai mult un bastion al moderației, noul organ de presă a aprins flacăra luptelor sociale și a purtat-o în rîndurile maselor, spre un activism total, de sus pînă jos. Terenul fiind defrișat de vechea „Tribună”, celor noi le-au revenit o sarcină mai ușoară, dar în același timp și mai grea decît celor dintîi. Ideile trebuiau captate și transmise la mase, pentru a putea organiza mobilizarea lor la luptă. Conștiința unității naționale și poli-

tice a tuturor românilor trebuia să-și găsească o întruchipare definitivă prin pregătirea terenului în vederea actului politic final. Iar acest rol îi revenea „Tribunei”. Grație statorniciei puteri de abnegație și jertfă a redactorilor săi, ziarul a reușit să evite cu dibăcie perioadele de declin, să depășească greutățile interne și externe și să se erijeze în funcția de conducător al mulțimilor, care să-l recunoască și să-l considere ca atare. De aceea, la dispariția „Tribunei” sibieni în 1903, noua publicație politico-literară care intra acum în al optulea an de existență, revenea la numele ei originar de „Tribuna”, motivându-și fapta în acest fel:

„Azi revenim la matcă. Din mîna celor căzuți prindem cu vitejie steagul vechi al nostru și luăm sfînta datorie să-l ducem la izbîndă..

Nu dușmănie, ci frăție vroim în patria noastră.

Nici nu voim să cucerim, ci pace și bunăvoină voim și dreptul nostru și sărăcia ne-o apărăm.

Dar români vrem să fim acum și totdeauna.

În valea Dunării și prin Carpați, soarta ne-a adunat multe neamuri și seminții de-a valma. Să trăim în iubire și frățietate. Nu unii pe alții robind, ci deopotrivă drepturi avînd și împotriva dușmanilor unii pe alții apărînd.

Pe steagul nostru e scrisă **egală îndreptățire**”³.

Pentru poporul român din Transilvania care secole de-a rîndul nu s-a bucurat decît de calitatea de rob și tolerat, nu de „egală îndreptățire” era nevoie. „Tribuna” arădeană a reprezentat o nouă chemare la luptă și la militantism politic, pentru cucerirea acelor drepturi și libertăți care să ne asigure dreptul la existență ca ființă națională de sine stătătoare. Revista a cultivat în permanență un patriotism fierbinte și generos, a acordat spații largi articolelor și materialelor de istorie și limbă, a proslăvit trecutul eroic și jertfa străbunilor, dar în același timp a chemat mereu la **actualitate**, la trăirea cu toate fibrele în prezent: „Existența unui popor — scria ea — nu se întemeiază pe glorii apuse, nici pe așa numite drepturi istorice, obținute din strămoși. Visarea trecutului și așteptarea revenirii unei stări create de alții, aduc moleșală și o falsă mîndrie în rîndurile luptătorilor, sfărîmînd cu desăvîrșire simțul pentru realitate.

Întîia condiție însă pentru îndreptățirea noastră la viață este desigur înțelesul pentru actualitate. A cîntări valoarea noastră actuală față de celelalte popoare; a judeca normal rostul nostru în stat; a găsi mijloace sigure din propriile noastre puteri pentru îndeplinirea rolului ce ne revine în această țară, grație numărului populațiunii noastre — iată probleme care nu se pot rezolva cu simple revendicări istorice, ci numai prin o politică din cele mai reale”⁴.

Afișînd un astfel de program înaintat, clarvăzător, „Tribuna” a dus o politică de largă apropiere de mase, de viața țaranului român. Articole speciale au fost destinate acestuia, o literatură și o cultură adec-

³ *Tribuna* (editorial), în „Tribuna”, VIII, 1904, nr. 1. p. 1.

⁴ *Trecut și actualitate*, în „Tribuna”, XIV, 1910, nr. 20, p. 1.

vătă i se pregătea în coloanele ei. Activismul ei a fost recunoscut pretutindeni și a făcut din ea principalul conducător politic al românilor din Ardeal, iar din Arad centrul acestei vieți. Alte măsuri, în special cele legate de pătrunderea ziarului la sate, aduc repede o popularitate sporită colaboratorilor lui, ceea ce-l îndreptățește pe R. Ciorogariu să afirme:

„Forma literară, concepțiile ideale, vigoarea muncii, îndrăzneala tonului, reflexia gândirii și simțirilor românești, temnițele prin care trec noii tribuniști, numele scriitorilor cu Octavian Goga în frunte, poate și ceva din ceea ce eram noi care aduceam jertfa; peste tot un ziar, care părea a fi scris de o singură mână, amuțește prejudecățile cu care eram întâmpinați la început și ne pomenirăm cu un tiraj la care nu mai ajunsese un alt ziar din Ardeal, dar mai ales la un public cititor extraordinar de mare; țărani la „Tribuna de Dumineca“, intelectualii la „Tribuna“ cotidiană⁵.

Este o înțelegere superioară a dezideratelor luptei, deoarece fără mobilizarea maselor, în sensul nevoilor actualității nu poate exista politică eficientă. De aceea țărănimea este considerată arma cea mai de preț a luptelor politice „singura forță în fața căreia adversarii noștri politici au rămas întotdeauna dezarmați“, afirmându-se deschis că „politica națională nu poate fi dusă altcum decât voiesc masele“. Numai ținând cont de dorințele acesteia și de „interesele generale ale neamului românesc“, se va ajunge să se obțină rezultate bune în acest domeniu, afirma ziarul. Dealtfel încă din primul său număr, Vasile Lucaciu fixa în linii generale direcția acestor bătălii, scriind: „Morală și dreptul au centru identic în rațiunea libertății și egalității, binele și gustul fiind idei perfect înrudite, libertatea și facilitatea omului de a-și dezvolta facultățile sale fizice, intelectuale și morale, independent de orice convingere extraordinară. Politica de maghiarizare însă, dirijată în sistem de guvernământ este negarea evidentă a libertății și egalității“. Articolul se încheie cu vechiul testament lăsat de Ștefan cel Mare: „și dacă ni se vor cere legăminte rușinoase, atunci mai bine murim prin sabia dușmanului, apărind legea și libertatea patriei“⁶.

Această exprimare lapidară a unui crez politic înaintat este respectată de către mai toate publicațiile românești din Transilvania. Ele se fac purtătoare de cuvânt a intereselor Partidului Național Român, militând pentru drepturile sociale ale maselor populare, pentru vot egal, direct și secret, pentru revendicări economice și politice imediate. Pe această platformă s-au întâlnit cu Partidul Social Democrat și nu de puține ori socialiștii au fost invitați la o colaborare strânsă și rodnică de către redactorii și conducătorii presei românești de aici, la o alianță pentru răsturnarea oligarhiei. Principalul aliat în această luptă era considerată însă țărănimea, ale cărei mișcări sociale fac obiectul unor co-

⁵ Roman Ciorogariu, *Din trecutul revuisticii de la noi Speranța (1869), Lumina (1872), Biserica și școala (1887), Tribuna (1884—1912)*, Buc., Biblioteca ziaristică nr. 3—4, p. 25.

⁶ *Legitimitatea partidului național*, în „Tribuna“, I, 1897, nr. 10, p. 1.

mentarii îndelungate, fiind primite cu simpatie și încurajate. Când se discută situația emigrării unui număr tot mai mare de țărani în România, I. Russu-Șirianu scria de exemplu: „nu e nici o pagubă emigrarea românilor ardeleni peste munți, deoarece contribuie la înaintarea României, **centrul de viață al tuturor românilor**”⁷. Problema este analizată și de pe celălalt versant al Carpaților de către un om politic de talia lui C. Stere, care sublinia în articolul **Imperiul habsburgic și politica românilor**, strinsa unitate de concepții, atitudini și viață națională a românilor de pe ambele versante ale Carpaților, scriind: „interesele statului și națiunii noastre sînt strîns legate: sfărîmarea statului român ar pune în primejdie neamul, neexceptîndu-se românii din Austro-Ungaria, precum și zdrobirea acestora ar fi numai un preludiu al prăbușirii noastre”⁸.

Stringerea legăturilor cu România, avea drept scop definitivarea ultimelor preparative în vederea realizării deplinei unități politice. De aceea tot mai multe articole sînt incriminate de autorități, tot mai multe sînt taxate drept „delicte de presă”, iar autorii lor amendați sau întemnițați. Într-un **Manifest al presei române din Ungaria către presa franceză**, publicat de „Tribuna” în 1909, se face un bilanț întins al acestor vexațiuni: 226 delicte politice de presă, iar osînde totalizează 181 ani 2 luni și 6 zile, 300 000 coroane amendă. Mulți dintre redactorii de ziare sînt siliți să treacă frontiera în România, alții înfundă pușcăriile. Dar focarul de rezistență și luptă al românilor va continua să dăinuie și să se întărească an de an cu noi elemente tinere, capabile de jertfă. Presa românească n-a cedat nici o clipă pozițiile înaintate pe care s-a situat la început, ci le-a devansat, cucerind altele noi. Practicînd o politică de alianță cu toate naționalitățile asuprite din imperiu, elementele politice de frunte ale românilor, Goldiș, Goga, Lucaciu, Branișce, Cicio-Pop etc. s-au sprijinit în primul rînd pe propriile lor mase populare a căror conștiință națională s-au străduit s-o mențină trează publicație de publicație, număr de număr: „Să arătăm poporului primejdia la care îi duc boierii țării — scria V. Goldiș în 1910 — cari s-au ales deputați cu sulilele jandarmilor. Să-l luminăm asupra drepturilor lui, să-l trezim la conștiința aspirațiilor sale politice ca neam românesc, deosebit de celelalte neamuri din țară”⁹.

Deputații noștri să își impună acum o activitate și mai intensivă. Să dezvelească înaintea parlamentului ticăloșiile fără număr care s-au săvîrșit la alegeri, să pregătească apoi de urgență înțelegerea între toate națiunile nemaghiare ale patriei și să insiste, ca cel mult la toamnă, să se poată ține un congres al acestor națiuni spre a-și preciza pozițiunea lor în situația politică actuală a statului nostru”¹⁰.

⁷ Cf. Ștefan Pascu, *Adunarea națională de la Alba Iulia*, Cluj, 1968, p. 20.

⁸ C. Stere, *Imperiul Habsburgilor și politica românilor*, în „Tribuna” XII, 1908, nr. 275—276, p. 2—3.

⁹ *Manifestul presei românești din Ungaria către presa franceză*, în „Tribuna”, XIII, 1909, nr. 172, p. 1.

¹⁰ „Tribuna”, XIV, 1910, nr. 111 (28 iun.), p. 1.

Articole ca acesta sînt tot mai numeroase, mai percutante și în toate publicațiile din țară. Crezul unității politice devine un simbol sub flamura căruia se strîng toate condeiele neamului. Ei anticipă de pe acum prăbușirea imperiului habsburgic și eliberarea națiunilor din această temniță a popoarelor. Într-un articol intitulat „Zorile” din „Tribuna” 1909, se spunea: „Visez că imperiul habsburgic se reazimă pe cîrji de lut și că orice împărăție se poate prăbuși ca Reggio și Messina, cînd păcatele asupririi și nerecunoștinței le încearcă ca pe biblica Sodomă. Zorile... Zorile”¹¹. Iar atunci cînd „Tribuna” este desființată în 1912, iar continuatoarea lui „Românul” lui Goldiș suspendat, grupul de insurgenți tribuniști scot cea de a treia „Tribună” din anii 1915—1916, în care se militează deschis pentru intrarea României în război în scopul realizării unității politice mult visate. „În clipele pe care le trăim — scrie ziarul — trebuie să vedem îndeplinindu-se concluzia pregătirii noastre culturale: unitatea politică”¹². Aici scriu condeieri ca Gh. Popp, Onisifor Ghibu, Oct. Tăslăuanu, O. Goga, Z. Bîrsan, C. Bucșan, A. Esca, I. Schiopul etc. În ea apar poezii mobilizatoare, ca acelea semnate de E. Revent, C-tin Asimini, Z. Bîrsan, Aron Cotruș, Adrian G. Roșioru etc. Iată un fragment din poezia **Împărate, împărate**:

La mormîntul tău veni-va
Să te blesteme poporul
Tu i-ai fost omorîtorul
N-ai avea de groapă parte
Împărate, împărate!

sau din **Umbra lui Mihai**:

„Și-așa în fiecare noapte
S-arată umbra pe cîmpie
Și trist privirea și-o îndreaptă
Spre mîndra noastră Românie.
Și brațul lui ne face semne
Nălțînd spre cer stîndardul țării
Români, e semnul mîntuirii
E ceasul crunt al răzbunării.

¹¹ Gh. D. Mugur, *Zorile*, în „Tribuna”, XIII, 1909, nr. 1, p. 7.

¹² Cronicar, *Presa ardeleană pribeagă (1915—1919)*, în „Almanahul presei române pe 1926”, Cluj, 1926, p. 66. A se vedea în acest sens și Articolele lui Ioan Slavici, *Unitatea noastră culturală*, în „Tribuna”, XI, 1907 nr. 6, 7, 8, 10, 12 în care se spune „Poporul român are pretutindeni aceleași apucături, același temperament, aceleași obiceiuri, același fel de a vedea și a simți aceleași ființă morală și nu avem decît să nu ne depărlăm de birșia neamului nostru pentru ca una să fim cu toții și sufletește”, iar N. Iorga în *Partea romanilor din Ardeal și Ungaria în cultura română*, Vălenii de Munte, 1911, afirma: „Cultura românească e una singură. Trebuie să aibă aceleași forme exterioare, același stil, dacă nu același vocabular, aceleași întorsături sintactice”.

Cu acest stindard în suflet au luptat deopotrivă atât românii din Ardeal cit și cei din România. Iar zorile mult așteptate au biruit negura, în ziua de grație a lui 1 decembrie 1918, punctul geometric al întregii noastre conștiințe de neam.

LE RÔLE DE LA PRESSE ROUMAINE DE TRANSYLVANIE DANS LA FORMATION
DE LA CONSCIENCE NATIONALE ET DE L'UNITÉ NATIONALE

(Résumé)

L'ouvrage aborde un thème d'intérêt particulier ayant en vue le rôle de la presse dans la lutte de libération nationale. L'auteur insiste surtout sur quelques problèmes nouveaux, en ce qui concerne l'écho de l'activité de presse en Europe, surtout en France dans la période d'avant l'union de 1918.

SPRIJINUL ACORDAT DE ROMÂNIA LUPTEI DE ELIBERARE NAȚIONALĂ A ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA

DORU BOGDAN

Istoria bimilenară a poporului român comportă între atâtea alte caracteristici și trăsături de seamă ce-i definesc în mod limpede personalitatea una de maximă importanță: anume caracterul ei unitar. Istoria poporului român ni se prezintă ca o unitate în diversitate. Unitate dată de originea comună, latină, a poporului român, de unitatea de limbă și teritoriu, de unitatea intereselor și aspirațiilor sale și pe această bază de unitatea culturii și civilizației sale.

Și dacă această unitate originală a poporului român manifestată pe toate planurile a fost știrbită în diferite perioade istorice ca urmare a politicii de cucerire a altor state și imperii nimic mai firesc atunci ca între frații dintr-o parte și alta a Carpaților să se manifeste firescul sprijin între ei, pentru a înfrunta mai ușor opreliștile istoriei și pentru a-și reface acea dintru începuturi unitate. Căci nimic mai necesar și mai cu dreptate în viața unei colectivități umane decât dreptul sacru la unitate politico-statală — chezășie a unui viitor sigur și luminos.

Din această perspectivă vom încerca și noi să prezentăm câteva date și fapte ce vorbesc grăitor de sprijinul acordat de România, luptei de eliberare națională a românilor transilvăneni. Acest sprijin s-a manifestat ca un sprijin moral: manifestări de solidaritate, de totală adeziune precum și de protest împotriva politicii de exploatare exercitată de dominația străină asupra românilor transilvăneni precum și ca un sprijin material; acordarea de ajutoare bănești pentru susținerea școlilor și instituțiilor culturale românești transilvănene periclitate în existența lor de politica de deznaționalizare a guvernelor austro-ungare. Totodată sprijinul material s-a manifestat și prin sprijinirea presei românești din Transilvania,¹ prin trimiterea unor cărți, manuale școlare în această parte de țară.^{1a}

Lucrarea noastră înmănușează date și fapte petrecute pe o perioadă de timp cuprinsă între 1878—1918. Alegerea datei de 1878 nu este deloc întâmplătoare dacă avem în vedere că dobândirea independenței

¹ Lucian Boia, *Românii din Transilvania în perioada dualismului (1867—1918)* în „Revista de istorie”, tom 31, 11, 1978, p. 1993.

^{1a} vezi, V. Curticăpeanu, *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918*, Ed. șt., Buc., 1968 și Vasile Netea, *Manualele școlare românești elemente ale unității naționale* în „Revista de istorie”, tom. 30, 1, 1977, p. 55—65.

depline a avut implicații din cele mai mari asupra mișcării de eliberare națională din Transilvania².

Ținem să precizăm că noi extindem noțiunea de ajutor și asupra momentelor în care România a optat pentru o decizie istorică, decizie care putea avea consecințe pozitive asupra mișcării de eliberare națională a românilor din Transilvania. În virtutea acestei teze considerăm ca un prim moment al sprijinului pe care România l-a acordat luptei de eliberare națională din Transilvania anul 1883, anul în care România încheie cunoscutul tratat de alianță cu Austro-Ungaria. Atenuarea într-o anumite măsură a politicii de asuprirea a Austro-Ungariei asupra Transilvaniei sesizabilă după 1883 pledează în acest sens^{2a}. Prin aceasta, nu trebuie uitată însă, consecințele negative în plan politic și economic ce s-au răsfrânt asupra României în anii viitori.

Anul 1883 de asemenea, consemnează pe linia acțiunilor de solidaritate ale României protestul studenților români din București în fața măsurilor luate de studenții maghiari din Cluj de a opri aniversarea zilei de 3/15 mai, organizată de studenții români³.

Între evenimentele petrecute în istoria Transilvaniei pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea desigur mișcarea memorandistă este evenimentul sub semnul căreia va evalua lupta de eliberare națională. Documentele vremii demonstrează că România a fost prezentă cu inima și fapta alături de românii transilvăneni în toate momentele acțiunii lor. Manifestări de protest, conferințe și întruniri politice, publicații („Golgota”, „Tu da”) și broșuri scoase cu această ocazie la care alăturăm ajutoarele materiale pentru cei condamnați și familiile lor — toate vorbesc de un sprijin activ dat de românii din vechea țară fraților de peste munți.

Subvenționarea școlilor în speță a celor din Brașov^{3a}, periclitate în existența lor de politica de deznaționalizare reprezintă un alt ajutor material dat luptei de eliberare națională din Transilvania.

În baza datelor documentare, se poate afirma că mișcarea memorandistă reprezintă momentul de vîrf în care s-a manifestat mai plener sprijinul României pentru frații lor din Transilvania.

În perioada anilor 1900—1914 mișcarea de eliberare națională sporște în intensitate date fiind noile condiții în care aceasta se desfășoară: reluarea activismului politic, inaugurarea colaborării între P.N.R. și P.S.D., sporirea caracterului tot mai conștient al participării poporului la acțiunea politică. Considerăm că dinamizarea luptei naționale a românilor transilvăneni trebuie pusă în relație și cu aniversările atîtor

² *Independența României*, sub red. acad. prof. Ștefan Pascu, Buc., Editura Academiei R.S.R., 1977, p. 360 și *Unirea Transilvaniei cu România. 1 Decembrie 1918*, sub red. Ion Popescu-Puțuri și Augustin Deac, Ediția a II-a, Buc., 1972, p. 186 și 187.

^{2a} Lucian Boia, *art. cit.*, p. 1992.

³ *Desăvîrșirea statului național unitar român. Unirea Transilvaniei cu România*, Ed. Acad. R.S.R., Buc., 1968, p. 148.

^{3a} Aurelia Bunea Mișca, *Problema Transilvaniei în dezbaterile parlamentare ale României 1892—1910. Rezumatul tezei de doctorat*, p. 8 și Traian Lungu, *Viața politică în România la sfîrșitul sec. al XIX-lea*, Editura științifică, Buc., 1967, p. 234—235.

date și fapte memorabile din trecutul nostru istoric și cultural. Indiferent de locul unde s-au desfășurat aceste aniversări, în România sau în Transilvania, la ele au participat români și dintr-o parte și din alta a Carpaților ca expresie a idealului comun ce îi lega⁴.

Aniversărilor li se adaugă apoi organizarea diferitelor expoziții istoric-etnografice⁵, între care se detașează expoziția jubiliară din 1906 de la București, moment de apogeu a legăturilor permanente dintre românii de pe ambele versante ale Carpaților.

Toate aceste acțiuni culturale au reprezentat tot atâtea momente de întărire a conștiinței naționale și de mobilizare hotărâtă a poporului la luptă.

Alături de aceste forme de manifestare a sprijinului acordat luptei românilor transilvăneni stă și înființarea și desfășurarea unei ample acțiuni naționale a societăților cultural politice⁶. Astfel, pe lângă Academia română, Societatea „Carpați” (1882) și „Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor” (1890), apar noi societăți ca de pildă: societatea „Transilvania”^{6a}, „Cercul românilor de peste hotare” (1909), Acțiunea națională” (1912), „Federația unionistă” (1914). Dintre acestea Liga pentru unitatea culturală a desfășurat cea mai variată și îndelungată activitate.

În perioada anilor 1900—1914 datele de mai sus demonstrează că ne aflăm în fața unui sprijin semnificativ acordat de România luptei de eliberare națională din Transilvania.

Situația dată de izbucnirea primului război mondial pune România în fața unei alternative: de a intra în război sau de a rămâne neutră. Ca urmare a stării de spirit din țară precum și a atitudinii hotărite a fruntașilor politici dintre care N. Filipescu, Take Ionescu s-au distins în mod deosebit, Consiliul de coroană adoptă politica de neutralitate. Socotim că însăși adoptarea acestei politici menite să pregătească încet dar sigur, drumul către unitate națională reprezintă un mijloc, o cale prin care s-a validat sprijinul României. Adoptarea neutralității însemna atât pentru masele populare, cât și pentru socialiști⁷ și mulți fruntași politici o cale de realizare a idealului național. România a adoptat neutralitatea nu în mod definitiv ci temporar, întrucât era conștientă de necesitatea participării sale la război. Și în acest sens a studiat și a analizat cu atenție apariția momentului care să asigure cei mai

⁴ Astfel de aniversări au fost: 300 de ani de la moartea lui Mihai Viteazul, 400 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare, 100 de ani de la răscoala lui Horia, Cloșca și Crișan, 60 de ani de la Revoluția de la 1848, 40 de ani de la apariția revistei „Familia” și 70 de ani de la „Gazeta Transilvaniei”, 50 de ani de la înființarea „Astrei” din Sibiu. Vezi pe larg în *Unirea Transilvaniei cu România. 1 Decembrie 1918*... p. 353—372.

⁵ *Ibidem*, p. 373—383.

⁶ *Ibidem*, p. 387—407.

^{6a} vezi pe larg despre aceste societăți la Vasile Netea, *Spre unitatea statală a poporului român*. Ed. șt. enciclopedică, Buc., 1979, p. 138—151 și 187—243.

⁷ Apud *Unitate și continuitate în istoria poporului român* sub red. prof. univ. D. Berciu, Ed. Acad. R.S.R. Buc., 1968, p. 326.

mari sorți de izbândă, în care România să facă o operă de putere mare deși era o putere mică. În fața eșecurilor guvernului din anii 1914—1915, acesta este confruntat cu presiuni venite din partea opiniei publice și a societății politice „Acțiunea națională, în sensul de-a lua decizia intrării în război de partea Antantei. Între acestea Congresul românilor de peste hotare din martie 1915 ca și întrunirea de la Iași a Ligii pentru unitate națională⁸, se constituie ca două mari demonstrații prin care glasul românilor era trimis guvernului spre a se decide cât mai grabnic în luarea deciziei politice.

În contextul istoric dat de anul 1916, România declară război Puterilor Centrale. A fost un moment primit cu vie satisfacție de către masele populare.

Una din preocupările României în perioada anilor 1916—1918 a fost sensibilizarea opiniei publice internaționale ca și a guvernelor marilor state față de cauza dreaptă pentru care luptau românii. Astfel are loc o intensă activitate desfășurată de emigrația română în străinătate care din septembrie 1918 va fi dirijată de Consiliul Unității Române creat la Paris.

Presa vremii a desfășurat și ea o lăudabilă activitate mergând pe linia tradițională, inaugurată de „Dacia viitoare”, „Dacia”, „Epoca”, „Lupta”, „Constituționalul”, „Națiunea” ș.a.

Lupta de eliberare națională, atinge punctul culminant în toamna anului 1918 cînd situația de pe fronturi demonstra clar că monarhia austro-ungară intra în inexorabilă-i degradingoladă. Lupta națională a românilor transilvăneni se desfășoară în strînsă legătură cu factorii politici de la Iași, concretizată în discuțiile ce s-au angajat între aceștia și delegațiile românilor transilvăneni precum și în recomandările trimise factorilor politici transilvăneni, în speță celor din Arad. Recomandările făcute vizau modalitățile de pregătire și de desfășurare a actului unirii Transilvaniei cu România. Felul în care au decurs evenimentele demonstrează că s-a ținut cont de spiritul acestor recomandări, ceea ce ne face să fixăm aceste legături pe linia tradiționalului sprijin acordat de România, atît la nivelul politicii oficiale cît și la nivelul celei neoficiale, la nivelul mișcării muncitorești, al personalităților politice și culturale și nu în ultimul rînd al opiniei publice, luptei de eliberare națională a românilor transilvăneni.

Amintind fie și în treacăt că evenimentele politice ce au pregătit marelui act istoric de la 1 Decembrie 1918 au fost des prezentate în presa din România⁹, putem conchide că sprijinul acordat de Vechea Țară se înscrie ca o permanență a istoriei noastre moderne, sprijin ce vorbește de acele legături permanente și statornice stabilite între români veacuri la rînd¹⁰, ele reprezentînd unul din factorii de natură să explice crearea și evoluția civilizației românești de-a lungul vremurilor.

⁸ *Congresul românilor de peste hotare, 15 martie 1915*, Buc., 1915.

⁹ *Unitate și continuitate în istoria poporului român*. p. 417—429.

¹⁰ vezi, Vasile Netea, *Op. cit.*

O altă constatare ce se impune a fi subliniată este că între sprijinul acordat de România și justificarea lui istorică (originea comună, unitatea de limbă, unitatea de teritoriu, de cultură și civilizație) există o strânsă relație în sensul că și el, la rîndu-i a consolidat puternic elementele care necesarmente l-au declanșat, făcînd toate la un loc ca în acel sfîrșit de an 1918, pe cîmpul din cetatea de trei ori istorică a Albei Iulii să apară o națiune nouă, unitară, în cadrele unui stat nou unitar hotărîtă ferm să edifice o Românie nouă în acord cu comandamentele impuse de mersul istoriei noastre și cu principiile noi de evoluție a civilizației umane.

L'APPUI ACCORDÉ PAR LA ROUMANIE À LA LUTTE DE LIBÉRATION NATIONALE DES ROUMAINS DE TRANSYLVANIE

(Résumé)

L'étude présente les manifestations de solidarité, d'adhésion des masses populaires à la cause des Roumains de Transylvanie. On présente aussi la lutte des Roumains contre la domination étrangère, pour la liberté nationale.

**UN MOMENT AL LUPTEI ROMÂNILOR PENTRU ELIBERARE
NAȚIONALĂ ȘI SOCIALĂ — MEMORIUL PARTIDULUI
NAȚIONAL ROMÂN DIN TRANSILVANIA
(OCTOMBRIE 1910)**

MAGDALENA KOVACS

Adîncirea luptei pentru eliberarea națională și socială a maselor populare românești și a celorlalte naționalități oprimate din imperiul austro-ungar, concomitent cu evoluția conjuncturii internaționale în perioada pregătirii primului război mondial, impunea guvernelor dualiste căutarea de noi soluții în vederea consolidării poziției lor. Chestiunea naționalităților, — ca una nevralgică în imperiul dualist, revenea mai mult ca oricînd pînă atunci în atenție¹.

În asemenea împrejurări, Partidul Liberal guvernamental din Ungaria, după o activitate de 30 de ani, a fost nevoit să-și cedeze locul, neputînd face față situației cu metodele sale vechi de guvernare. Guvernele de coaliție care l-au succedat, prin măsurile luate (de ex. legea Appony 1907) au agravat și mai mult situația. În ianuarie 1910 cade și guvernul Wekerle, luîndu-i locul Partidul Muncii, sprijinit pe vechii lideri ai fostului Partid Liberal. Noul partid a fost reprezentantul celor mai reacționare cercuri ale moșierimii și burgheziei maghiare, care a rămas la putere pînă în luna aprilie 1912.

După preluarea puterii, guvernul maghiar prezidat de contele Khuen-Héderváry, departe de a recunoaște dreptul la viață națională a popoarelor nemaghiare din țară, — a încercat reducerea importanței chestiunii naționale, mai întîi prin înfrîngerea brutală în alegeri a partidelor naționalităților², — apoi prin simularea tendinței de a satisface „cerințele juste” ale naționalităților, și în primul rînd ale românilor.

Cu această tactică a urmărit de fapt două scopuri și anume, de a provoca neînțelegeri între rîndurile conducătorilor politici ai naționalităților, și de a apare la Viena și în străinătate, ca un guvern „iubitor de pace și dreptate obiectivă, față de naționalități.”

Prin tratativele duse cu conducătorii poporului român, noul guvern maghiar mai intenționa și revizuirea programului politic al Partidului Național Român din Transilvania, pentru a-l apropia de politica

¹ *Unirea Transilvaniei cu România — 1 decembrie 1918*, — Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., Ed. II, București 1972, p. 407—408.

² Magdalena Kovács, E. Glück, *Contribuție la biografia lui Octavian Goga. Alegerile de la Chișineu Criș, 1910*, în „Ziridava”, vol. III—IV, Arad 1974, p. 156—160.

de guvernământ, ca, apoi, politica de maghiarizare să-și poată atinge scopul.

Oamenii politici români care au fost invitați de a da răspuns la încercările guvernului, n-au refuzat ideea unei „împăcări între guvern și poporul român pe care îl reprezentau, dar cu condiția ca poporul român să fie recunoscut ca națiune politică și să se poată valida politiceste, în raport cu însemnătatea sa numerică, economică și culturală”³.

Răsfoind ziarul „Tribuna” putem urmări apariția articolelor care semnalau încă din martie 1910, întâlnirile care au avut loc între contele Tisza István și episcopii români, la fel tratativele duse de contele Khuen-Héderváry cu un politician „care reprezintă o organizație politică națională”⁴.

În aceste împrejurări apare în ziarul „Telegraful Român”, un articol semnat de dr. Emil Babeș, care propagă ideea apropierei poporului român de cel maghiar, cerind să se acorde mai multă echitate față de popor, față de limba română și față de instituțiile sale culturale, arătând că apropierea celor două popoare este imposibilă pînă ce există tendința de maghiarizare forțată a guvernelor⁵. Și din partea maselor maghiare s-a resimțit voința de apropiere și s-au auzit voci pentru rezolvarea problemei naționale, considerîndu-se momentul respectiv, drept ultima șansă. În presa maghiară au apărut articole în sensul acesta semnate de Jancsó Benedek, Réthy Lajos, Jászi Oszkár și alții.

Contele Tisza István, în calitate de lider al majorității parlamentare, într-un discurs ținut la 11 iunie 1911, în fața parlamentului a declarat că i-a invitat pe „conducătorii firești ai societății românești” la o calaborare. Dintre acești conducători Tisza și-a ales drept partener la discuții pe dr. Ioan Mișu, om politic, cunoscut prin tendința sa pentru o înțelegere româno-maghiară, dar fără a renunța la interesele primordiale ale românilor⁶.

Întîlnirea a avut loc în 20 iulie 1910, la reședința familială a lui Tisza, din Geszt, după cum rezultă dintr-o scrisoare a lui Mișu, adresată lui Nicolae Oncu⁷.

Tot în cursul lunii iulie a fost invitat dr. Mișu și de prim-ministrul Khuen-Héderváry, la o convorbire politică, unde s-au înțeles ca dr. Mișu să ia contact în mod confidențial cu prelații și politicienii români, reprezentanți ai diferitelor nuanțe politice, cu care să dezbată situația politică a românilor și modalitatea cea mai potrivită pentru remedierea acesteia.

Consfătuirea cu unii reprezentanți ai Comitetului Partidului Național Român, convocați de Mișu, a avut loc la Arad în 20 august 1910, la

³ „Românul”, an. I, nr. 1, 1911, I. 1/14, p. 3—4.

⁴ „Tribuna”, an XIV, nr. 52, 1910 III. 7/20, p. 1—2.

⁵ Argus, *Nemzetiségi politikánk hibái és bünei (Greșelile și păcatele politicii noastre naționale)*, Budapesta 1908, p. 25.

⁶ Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Cluj, 1968, p. 231.

⁷ Arh. Stat. Arad, fond personal Roman Ciorogariu, dos. 14, fil. 193.

care au participat, pe lângă dr. Ioan Mișu, Emil Ungureanu, Vasile Gol-diș, Iuliu Maniu, Vasile Branște, Aurel Vlad și Ștefan Cicio-Pop⁸.

Aceștia, după mai multe întâlniri, și-au formulat punctul lor de vedere, într-un memoriu, în deplină concordanță cu principiile politice ale Partidului Național Român din Transilvania.

În scrisoarea sa din 12 octombrie 1910, adresată primministrului, dr. Ioan Mișu vorbește de îndeplinirea misiunii sale, arătând, că „la toți factorii politici s-a observat bunăvoință și hotărâre fermă de a colabora la remedierea situației prejudicioase, în cazul că guvernul este într-adevăr hotărât să creeze condițiile cuprinse în memoriul întocmit în colaborare cu unii reprezentanți ai poporului român, vor fi aduse la îndeplinire serios și sincer, și dacă românii din Ungaria se vor putea uni într-un partid politic numai așa se poate atinge scopul dorit”⁹.

La această scrisoare a fost anexat memoriul, rezultat al discuțiilor purtate la Arad, pe care, după cum relatează ziarul „Românul” din 8/21 I. 1911, contele Khuen-Héderváry la considerat nepotrivit, pentru a fi luat drept bază de discuții¹⁰.

Astfel stînd lucrurile, dr.-ul Mișu și-a considerat misiunea sa încheiată, fără nici un rezultat.

Ce doleanțe a cuprins acest memoriu, care numără trei capitole, avînd 8 pagini dactilografiate? Participarea activă la viața publică și parlamentară a județelor și comunelor, în puterea executivă în stat și administrație, — în proporție cu numărul românilor; asigurarea libertății de acțiune a partidului național român din Transilvania; introducerea dreptului de vot universal, egal, nemijlocit și secret; folosirea limbii române în fața legii și în administrație; asigurarea dreptului funcționarilor români de stat și administrație de a participa activ la viața culturală, bisericească și socială; asigurarea dreptului de organizare și asociere a fiecărui cetățean, pentru apărarea și propășirea intereselor lor sociale, culturale și economice; organizarea și finanțarea unei trupe „ambulante” de teatru; confirmarea statutului fondului pentru ajutorarea ziaristilor români din Ungaria; respectarea autonomiei bisericii ortodoxe-române; ajutorarea din bugetul statului a bisericilor greco-orientale române; folosirea limbii române în școlile populare de diferite categorii; introducerea catedrelor de limbă și literatură română în școlile medii de stat în ținuturile locuite de români; înființarea a trei gimnazii în limba română; unul în ținuturile ardeleni, unul în părțile unghurești și unul în Banat; extinderea și asupra ținuturilor românești a acțiunii de ajutor economic de stat; modificarea legii colonizării în sensul ca românii din împrejurimi să poată cumpăra terenuri; sprijinirea de către stat a cooperativelor de valorificare și consum; sistarea acțiunii de maghiarizare forțată (abrogarea legii Apponyi); grațierea deținuților politici și sistarea proceselor politice în curs; admiterea folosirii panglicilor și cocardelor tricolore românești.

⁸ Ștefan Pascu, *Op. cit.*, p. 231.

⁹ Arh. Stat. Arad, Col. „Seturi de xerografii”, nr. 25, fil. 2—3.

¹⁰ „Românul”, an. I, nr. 5, 1911 I. 8/21, pag. 1.

Deci acestea au fost năzuințele românilor în 1910, și în caz de acceptare a lor, românii ar fi fost „gata să-și dea tot concursul, în mod deosebit stăruind pentru o politică culturală înțeleaptă, o jurisdicție bună și ieftină, o administrație modernă, o stare financiară ordonată . . . o bună politică în domeniul agricol, industrial și comercial, avînd permanent ochii deschiși asupra tendințelor de dezvoltare treptată a democrației și a societății”¹¹.

Dacă studiem programul și hotărîrile Partidului Național Român din Ungaria și Transilvania, luate în 1881 și 1905 la Sibiu, găsim multe asemănări cu doleanțele cuprinite în memoriul întocmit la Arad (obținerea drepturilor politice, folosirea limbii române în administrație, justiție și școală, votul universal, autonomia bisericilor și școlilor confesionale, lupta împotriva tendințelor de maghiarizare etc.). Dar sînt și deosebiri esențiale între ele. Pe cînd memoriul din 1910 este mai bogat față de documentele arătate mai sus, cît privește latura cultural-educativă și economică, în schimb are și o mare lipsă față de Programul din 1881, și anume, nu a prevăzut „reciștiigarea autonomiei Transilvaniei”.

Dar memoriul cu toate limitele sale, are meritul de a fi dezvoltat politica guvernelor de deznaționalizare forțată a românilor, îngrădirile în domeniul învățămîntului și bisericii, abuzurile autorităților administrative etc.¹². Unii fruntași politici români, ca Roman Ciorogariu, au luat de îndată poziție împotriva caracterului limitat al memoriului, reproșîndu-și chiar faptul că nu a abordat problema autonomiei Transilvaniei și a desființării regimului dualist¹³.

Memoriul dr.-lui Mihu a fost publicat în revista „Keleti Értesítő (Anuarul de est)” din Budapesta, apoi în Gazeta Transilvaniei¹⁴, iar în 5/18 ianuarie 1911 l-a prezentat și ziarul „Românul” din Arad.

Vestea eșecului tratativelor a stîrnit un val de indignare în rîndurile maselor românești. Imediat a și fost convocată la Arad (Str. Dorobanți) o adunare populară a românilor de către P.N.R. din Transilvania, pe data de 16 februarie 1911, organizată în „Casa națională” din cartierul Pîrneava unde, în fața participanților compuși din țărani, învățători, avocați și preoți, veniți din comitatele Arad, Cenad și Bichiș, au vorbit dr. Aurel Vlad, de la Orăștie despre situația politică, analizînd cauzele eșecului trativelor; Vasile Lucaciu de la Sisești și Vasile Goldiș de la Arad, în legătură cu problema limbii române, accentuînd între altele și convingerea lui Bonfiliu că: „. . . românii țin mai mult la limba lor națională, decît chiar la viață”¹⁵. În încheiere, dr. Victor Boțescu a ținut un discurs privind lupta pentru votul universal. În moșiunea adoptată la această adunare a fost cuprinsă între altele și satisfacția participanților de a constata că s-au aflat deja politicieni maghiri care recunosc importanța chestiunii naționalităților. În zilele următoare în zia-

¹¹ Arh. Stat. Arad, Col. „Seturi de xerografii”, nr. 25, fil. 4—15.

¹² *Unirea Transilvaniei cu România . . .*, p. 409.

¹³ Arh. Stat. Arad, fond personal Roman Ciorogariu, dos. 16, fil. 320—342.

¹⁴ *Ibidem*, dos. 14, fil. 194 verso.

¹⁵ „Românul”, an I, nr. 25, 1911 II. 1/14, p. 1.

rul „Românul” au apărut diferite comentarii în legătură cu „Adunarea de la Arad”, în care se arată că „... nu numai intelectualii, dar și poporul român este obosit, dezgustat, mîhnit, în urma prigonirilor fără sfîrșit pentru opoziția ce o face politicii de guvernare, că toată lumea dorește un armistițiu de cîțva ani de zile, pentru a putea răsufila mai ușor și să ni se dea răgaz pentru a recunștitui cetățile noastre economice și culturale...”¹⁶.

Nereușita tratativelor n-a însemnat abandonarea luptei. Atîta vreme cît românii se mai găseau sub dominație străină ei își continuau lupta pentru conservarea ființei naționale. Alexandru Vaida Voievod deputat dietal, în coloanele ziarelor românești, și-a exprimat părerea că în curînd șefii politici maghiari vor fi siliți să abandoneze intransigența lor față de problema națională.

În articolul de fond intitulat „Pacea?”, — ziarul „Românul” și-a exprimat din nou părerea privind necesitatea colaborării cu celelalte națiuni nedreptățite din Ungaria, aliații firești ai românilor, care n-au fost cuprinși în acțiunea de „pacificare” a guvernului¹⁷.

În cercurile maghiare, eșecul memoriului a provocat diferite ecouri. Forțele democratice maghiare au fost nemulțumite din cauza neîzbîndei tratativelor. Această nemulțumire a fost exprimată de exemplu de Jászi Oszkár, care, la data de 28 ianuarie, 1911, a ținut o conferință în sala primăriei din Budapesta, despre „Chestiunea naționalităților și viitorul Ungariei”, în care a militat pentru „împăcare”.

În același timp, reprezentanții Partidului Muncii, dintre care amintim pe Herczeg Ferenc și Réz Mihály, l-au atacat pe Jászi, luînd atitudine pentru continuarea politicii de oprîmare națională¹⁸.

Convingerile diametral opuse ale celor două forțe politice a stîrnit o polemică vehementă. Drept răspuns la articolele forțelor reacționare, apărute în revista „Magyar Figyelő” (Observatorul Maghiar), Jászi a publicat un articol în ziarul „Világ” (Lumea), în care și-a exprimat părerea sa în felul următor: „... chestiunea naționalităților nu se poate rezolva prin favoruri paliative, personale sau prin mijloace păgubitoare, ci exclusiv prin democratizarea vieții politice întregi și a tuturor instituțiilor existente”¹⁹.

După neîzbînda tratativelor duse cu dr. Ioan Mișu, contele Tisza, în calitatea sa de deputat dietal al orașului Arad, a făcut o vizită la alegătorii săi, în 28—29 ianuarie 1911, și cu această ocazie a avut întrevederi și cu Ioan Papp episcopul ortodox român din Arad, reluînd firul tratativelor. Dar și aceste tratative, ca și cele ce au urmat pînă în 1914, s-au soldat cu eșec total, fiindcă guvernul nu a satisfăcut niciodată revendicările naționalităților asuprite, ci, dimpotrivă, a intensificat măsurile de maghiarizare a acestora.

¹⁶ *Ibidem*, an. I, nr. 25, 1911 II. 1/14, p. 1.

¹⁷ *Ibidem*, nr. 24, 1911 I.30/II.12, pag. 2.

¹⁸ „Magyar Figyelő” (Observatorul maghiar), an. I, vol. I, Budapesta, 1911, p. 340—345.

¹⁹ „Românul”, an. I, nr. 30, 1911 II.8/21, p. 7.

În încheiere putem afirma că acceptarea tratatelor de către reprezentanții românilor a avut drept scop ușurarea momentană a situației maselor populare românești, deoarece în aceea vreme n-a sosit timpul desființării monarhiei habsburgice, și nici nu s-a putut prevedea pe atunci momentul mult așteptat²⁰.

Nereușita tratatelor a dovedit din nou, că în cadrul monarhiei habsburgice nu a existat nici o posibilitate, nici cel puțin pentru ameliorarea parțială a situației politice, economice, sociale și culturale a poporului român, în ultimă instanță toate acestea fiind rezolvate prin actul unirii.

Totodată trebuie accentuat și acel merit al memoriului, că a legat problema națională de democratizarea societății contemporane, ceea ce a determinat includerea punctelor esențiale din memoriu în Rezoluția de la Alba Iulia²¹.

A MOMENT IN THE ROMANIANS' STRUGGLE FOR NATIONAL
AND SOCIAL LIBERATION.
MEMORIAL OF THE NATIONAL ROMANIAN PARTY OF TRANSYLVANIA
(OCTOBER 1910)

(Summary)

The Memorial of 1910 was forwarded by the leadership of the National Romanian Party, as a result of the negotiations carried on in Arad by the representatives of the Government of Budapest and of the National Romanian Party. The authoress specifies that the Hungarian Government wished by these tactics to annihilate the struggle of the Romanians of Transylvania while at the beginning of the same year they had tried the same thing through arbitrary dealings in the parliamentary elections.

The Memorial contains in fact the fundamental claimings of the Romanians which express their aspiration for national and social liberty.

²⁰ Arh. Stat. Arad, fond personal, Roman Ciorogariu, dos. 2, fil. 324.

²¹ Arh. Stat. Arad, Col. manuscrise, nr. 168, p. 127—128.

MANIFESTĂRI CULTURAL-ETNOGRAFICE ARĂDENE ÎN SPRIJINUL UNIRII, LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX.

RODICA HERLO

La începutul secolului al XX-lea, Aradul a fost centru unor manifestări cultural-etnografice care aveau menirea să adauge noi și noi elemente la dezvoltarea idealului național. S-au organizat excursii la diferite expoziții organizate în Transilvania și România, serbări ale „Asociațiunii arădene” sau cu prilejul unor comemorări și aniversări, baluri în costume naționale, serate și matinee etnografice.

Indiferent de forma îmbrăcată, ele au constituit un mijloc de trezire în rîndul poporului a conștiinței de sine, a luptei permanente pentru conservarea și dezvoltarea limbii române, a literaturii și artei străbune, a legăturilor permanente cu poporul, izvor nesecat de inspirație și de creație a celor mai alese comori de valori materiale și spirituale românești.

Se făceau schimburi de opinii asupra problemelor fundamentale ale națiunii române, iar la întoarcere acasă participanții împărtășeau impresiile culese, menținînd aprinsă în sufletul poporului flacăra nesînsă a idealului național.

Încă de la sfîrșitul secolului trecut „Astra” și alte asociații, au organizat expoziții naționale a căror importanță era foarte mare pentru emanciparea culturală și națională.

Astfel de expoziții s-au organizat la Brașov 1862, Sibiu 1881, 1902, 1905, ultima avînd caracterul cultural-etnografic și expoziția națională din București, 1906¹.

Expozițiile au reușit să demonstreze posibilitățile creatoare ale poporului român, dar au avut și unele sensuri la care fără îndoială, cei care le-au organizat s-au gîndit, dar nu le-au putut afișa. Ele au contribuit la crearea unei solidarități a poporului român și au ținut trează conștiința unității naționale a românilor de pe ambele versante ale Carpaților.

Nu avem izvoare de participare directă a Aradului cu obiecte în cadrul expozițiilor respective, deși se menționează, vorbindu-se despre exponatele etnografice, că au fost adunate din întreaga Transilva-

¹ Vasile Vesa, *Aspecte ale activității cultural-politice a burgheziei române din Transilvania la sfîrșitul sec. XIX și începutul sec. XX*, în „Acta Musei Napocensis”, III, 1966, p. 537.

nie². Dar atunci cînd se prezintă unele obiecte, ele au o semnificație deosebită. La expoziția din 1881, de exemplu, Cornelia Răduțiu din Arad prezintă portretul lui Vasile Alecsandri cusut pe fond albastru, înconjurat de o ghirlandă de aur legată cu panglici în culorile naționale³.

De o deosebită importanță consider excursiile organizate pentru vizitarea expozițiilor, prilej de întîlnire a românilor de pretutindeni care aveau posibilitatea să se convingă de trăinicia neamului românesc.

La expoziția din 1906 din capitala României a participat un grup din Arad format din 85 persoane în frunte cu conducătorii mișcării naționale arădene: Mihai Veliciu, Ștefan Cicio Pop, Sever Bocu.

Lansînd un apel către românii din Ungaria de a vizita expoziția, „Tribuna” din 1906 scria: „Este pentru întîia oară cînd ne înfățișăm lumii împreună, Românii din patru unghiuri”. În continuare se arată că și dacă ar fi vorba doar despre expoziția fraților din România, vizitarea ei ar fi importantă pentru întîlnirea de pămîntul liber a tuturor românilor, prilej de cunoaștere reciprocă, de cimentare a legăturilor care existau, cimentare necesară înfăptuirii idealului românesc⁴.

Primiriile făcute excursioniștilor în gările prin care treceau, ca și la sosirea în București, și în alte orașe vizitate, constituiau elemente noi pe calea sudării legăturilor naționale. Deosebit de călduroasă a fost primirea arădenilor la Turnu-Severin unde le-a ieșit în întîmpinare primarul orașului, în fruntea unei imense mulțimi de cetățeni și ofițeri avînd cu ei și muzica militară. S-au dus cu toții la statuia lui Traian, unde i-a salutat ajutorul de primar, iar Ștefan Cicio Pop a răspuns în cuvinte emoționante. S-a încins o horă mare⁵.

La București grupul arădean a fost primit de Alexandru Bacaloglu, consilier delegat al Primăriei Capitalei care i-a primit ca pe frați⁶.

„Venirea noastră între frați — arăta Ștefan Cicio Pop — este să ne cunoaștem și să admirăm expoziția națională, munca uriașă a neamului nostru de sînge⁷.”

La fel de călduroasă primire li s-a făcut la Constanța, unde în jur statuii lui Ovidiu s-a jucat din nou hora.

La București, conducătorii grupului arădean s-au întîlnit cu Nicolae Iorga, George Coșbuc, Alexandru Vlahuță, Delavrancea etc⁸.

Autoritățile din Imperiul austro-ungar au luat atitudine față de excursii, dar cu toate acestea numărul transilvănenilor participanți la expoziția de la București a fost mare. „Poate guvernul să abuzeze de putere — arăta I. Slavici într-unul din articolele sale — să și lovească în cițiva, care îi stau la îndemînă, dar prin aceasta nu slăbește nici în aceștia nici mai ales în alții, conștiința românității, ci mai vîrtos o întă-

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, p. 545.

⁴ „Tribuna”, X, 1906, nr. 97, 21.V/3.VI, p. 1.

⁵ *Ibidem*, nr. 168, 7.20.IX, p. 2—3.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, nr. 160, 20.VIII/18.IX.

⁸ Nicolae Roșu, *Legăturile Aradului cu România — în manuscris*.

rește, căci lovitura o simt toți și toți vor să țină să o spună aceasta, ceea ce iar va fi a manifestare a conștiinței de unitate națională⁹.

Sicanele, interdicțiile și teroarea autorităților guvernamentale, deci nu au putut opri excursioniștii de a merge la București, și cu atât mai mult, n-au putut împiedeca transmiterea în popor, în cele mai largi pături, grupuri și clase sociale românești, a idealului de unire cultivat cu înaltă măiestrie și curaj în toate manifestările la care au participat. Semnificația națională, relevarea tradiției, a unității etnice, de limbă și cultură, a portului și obiceiurilor strămoșești, a obîrșiei comune sînt elemente care au revenit adesea pe prim plan și au produs acea reverberație edificatoare nu numai în conștiința a mii și mii de români, ci și în felul de a acționa mai hotărît în direcția desăvîșirii unirii.

Serbările „Asociațiunii” arădene, organizate la începutul secolului nostru, după reactivarea „Asociațiunii”, a cărei activitate s-a redus începînd cu 1875, odată cu înăsprirea legilor din monarhie¹⁰, constituiau căi importante de activitate în rîndul maselor populare. Aceste manifestări nu se îndreptau numai spre evocarea trecutului, ci vizau în mod direct prezentul și viitorul poporului român. Aveau rostul să facă masele să fie conștiente de menirea lor, să le facă să înțeleagă sarcina lor istorică în complexitatea fenomenelor interne și externe ale momentului dat.

La adunarea „Asociațiunii” din 1909 au participat 3 000 de oameni printre care mulți țărani îmbrăcați în costume populare românești¹¹. Au venit mulți din România, printre care și prefectul Craiovei.

Vasile Goldiș, directorul „Asociațiunii” arădene a lansat chemarea acesteia: „Ea trebuie să fie mama ocrotitoare a limbii românești aici la marginile cele mai spre apus ale neamului nostru. Ea are menirea să fie cheagul, care să ne unească pe toți pentru gustarea fructelor dulci ale culturii. Ea are să între adînc în viața sătenilor noștri, să le îndrepte moravurile, să-i învețe a cunoaște puterea unirii în cugete și-n simțiri, să le arate foloasele traiului sănătos, să le deschidă calea pardosită cu aur a muncii folositoare. Ea trebuie să-și cîștige ca scump tovarăș cîntarea românească, doina cea de dulce jale, ea trebuie să împodobească veselia cu dansul românesc, ea are chemarea să potențeze frumusețea trupului nostru cu fermecătorul port românesc¹².”

Cu ocazia banchetului s-a toastat pentru supremația culturii și limbii românești, pentru solidaritatea tuturor românilor.

Vercescu, prefectul Craiovei a subliniat că: „românii din regatul ungar sînt un exemplu de solidaritate pentru tot neamul românesc¹³.”

Banchetul s-a încheiat cu imnul „Deșteaptă-te române”.

⁹ „Tribuna”, 1906, nr. 169, 10/23.IX, p. 1.

¹⁰ V. Curticăpeanu, *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918*, Editura științifică, București, 1968, p. 58.

¹¹ „Tribuna”, XIII (1909), nr. 23, 12.II/3.I.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

În 1910 are loc o altă adunare generală a „Asociațiunii arădene” în palatul Primăriei. În sală-scria „Tribuna” — a fost o atmosferă românească graiul românesc a cucerit totul și răsună acuma ca la acasă¹⁴.

Aceste adunări erau adevărate sărbători pentru întreaga populație a Aradului. În tot ce făceau, în tot ce exprimau, mase și conducători, legau prezentul cu trecutul glorios al înaintașilor, desprindeau concluzii pentru viitorul națiunii române.

Serbările de la Arad au fost manifestarea acelorași gânduri și acelorași intenții ale poporului român de a se ridica prin cultură și a realiza unitatea acestei culturi.

La începutul secolului nostru Aradul a fost nu numai un centru politic dar și social-cultural, chemat să exercite o putere de atracție pe o rază foarte mare.

Baluri în costume naționale s-au organizat la Arad începînd din anul 1909 din inițiativa „Reuniunii Femeilor Române”¹⁵, cu prilejul adunării generale a „Asociațiunii arădene”. Petrecerile organizate treceau cu mult peste marginile unei simple manifestări artistice cu caracter local. Ele erau locuri de întîlnire a românilor de pretutindeni, excelent mijloc de cunoaștere reciprocă. „Ele relatează ” „Tribuna” — pot contribui la nivelarea deosebirilor de mentalitate dintre diferitele ținuturi. Bihoreanul cu cultura și mentalitatea ungarită va auzi vorbindu-se o limbă mai bună, va cunoaște o mentalitate românească mai curată și cine știe! — poate să capete ideea, apoi dorința unei românizări în gîndire și limbă.

În schimb, ardeleanul (se referă la sudul Transilvaniei — n.n.) va ajunge să cunoască mai bine pe bănățeni și pe crișeni și va judeca cu mai multă înțelegere și pătrundere a cauzelor sufletești toate manifestațiile vieții lor¹⁶.

Balurile din Arad au fost însă și locul de întîlnire, de concentrare, a tuturor elementelor sociale mai prețioase din ținuturile noastre avînd ca scop să discute, să facă schimburi de păreri, de idei care să ducă la progresul întregului organism național.

N-au trecut decît două luni de la balul din ianuarie 1909, și „Reuniunea Femeilor Române” din Arad organizează o mare serată etnografică al căru scop, după cum reiese din propaganda prin presă, era să mențină trează conștiința națională în rîndurile populației, a datoriei față de neam, a sarcinilor care stau în fața mișcării noastre naționale. „Prin această serată, «Reuniunea Femeilor Române» încearcă să spargă indiferența publicului și să contribuie la îndulcirea și românizarea moravurilor în societatea noastră. Portul, jocul și cîntecul românesc de la sate va veni, cu toată poezia lor curată, la oraș, ca să ne dea o clipă

¹⁴ *Ibidem*, XIV (1910), nr. 38, 19.II/9.III.

¹⁵ Rodica Herlo, *Contribuția femeilor române la mișcarea națională de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX*, în „Ziridava” IX, p. 201.

¹⁶ „Tribuna”, XIII (1909), nr. 47, 7/20.IV.

de plăceri fără prihană și să ne aducă aminte de în veci nesecatul izvor al puterii, al gândurilor și al visurilor românești¹⁷.

Festivitatea organizată cu multă competență de „Reuniune” a concentrat mari mase de oameni din toate părțile: Brașov, Sibiu, Cluj și „de undeva dintr-o țară liberă, ne-a venit un buchet de călători mari, cu gândurile mai limpezi ca ale noastre, cu privirile mai strălucitoare de mândrie¹⁸.

Această concentrare de oameni a demonstrat încă odată în fața opiniei mondiale unitatea etnică a poporului român, dorința lui vie de a realiza unitatea politică.

Serata a fost considerată una din cele mai mari și mai strălucite manifestații culturale organizate pînă atunci la Arad. Pentru a ne da seama de valoarea educativă a seratei, amintim că programul artistic a constat dintr-un montaj muzical-coregrafic de Tiberiu Brediceanu, compus din doine și cîntece românești și jocuri ca: hora, învîrtita, bă-tuta, călușarul, brîul, acestea din urmă dansate de tineri în frumoase costume din România. Îmbinarea de cîntece și jocuri a fost o sinteză fericită: „se împlinesc și se încheagă într-un tot nu se poate mai viu și colorat, pitoresc și armonic, cum liniile, culorile și formele atît de variate se îmbină în măiestrele țesături naționale, formînd acele minuni de frumusețe care sînt expresia cea mai curată și specifică sufletului românesc¹⁹.

Răsunetul seratei a fost puternic, a pătruns în inimile românilor de aici însuflîndu-le încrederea în victoria ce va avea să vină. „Era un tablou feeric — scria „Tribuna” — o alegorie impunătoare, în care pitorescul și poezia porturilor în variația aceea amestecată, arată ceva puternic și sălbatec, frumos și ciudat și gingaș, simbolizînd pare că forța nepieritoare a unui popor ce se leagă de trecut printr-un prezent așa de atrăgător și de trainic²⁰.

Balul costumat din 1910, organizat și de această dată cu prilejul serbărilor „Asociațiunii”, și-a cîștigat o faimă și mai mare. Balul a fost pregătit printr-o intensă propagandă de presă, iar comitetul „Reuniunii” primea zilnic felicitări pentru ideea organizării balului costumat. Distinsa Elena Hossu Longin a scris pe adresa Letiției Oncu, președinta „Reuniunii” din Arad, următoarele: „... am așa o mare bucurie de această idee... Se vor desgropa atîtea frumuseți a vechiului nostru port ardelenesc, încît uimite vom sta de bogăția plăsmuirilor neîntrecute ce vom afla în fundul bătrinelor săltare.”

Și acest bal a avut un succes deosebit „Era așa de frumos și atît de neînchipuit pitoresc, acolo erau ardelencele, bănățenele, transilvănenele și cele din țara românească” — scria Marilena Bocu, referindu-se la participantele la bal. Și continua „... la acest bal s-a simțit și

¹⁷ Idem, 3/16.IV, p. 5.

¹⁸ Idem, 5/18.IV.

¹⁹ „Tribuna”, nr. 74, 7/20.IV, 1909.

²⁰ Idem, nr. 78, 11/24.IV.

s-a respirat românește, în care drept bogăție a strălucit cea mai splendidă apoteoză, triumful portului popular românesc²¹.

Serbările au avut caracter pur cultural, dar și de această dată, politica nu a putut fi alungată din discuțiile particulare.

În ianuarie 1911, femeile arădene organizează un matineu etnografic la care au participat alături de intelectuale, țărânci din împrejurimi. Tribuna a fost îmbrăcată în scoarțe și ștergere românești, iar femeile în costume populare românești din toate zonele țării²².

Festivalul, închinat țăranilor, poporului, a fost considerat cel mai frumos matineu artistic național organizat de „Reuniune” pînă atunci.

Cu acest prilej, Marilena Bocu, într-un frumos costum popular din România, a recitat „Sburătorul” de Heliade Rădulescu. „Limbajul curat, cules din vorba de toate zilele a țăranului, cum și imaginile frumoase trezite din sufletul fecioarei de la țară cu toată poezia și fantasmul compoziției, a fost o adevărată revelație pentru popor, pentru țăranuțele tinere mai ales, care ascultau cu fețele înseninate și ochii aprinși toată povestea aceea minunată a sufletului lor²³.

Balul acesta s-a organizat cu concursul copiilor care a constituit un prilej în plus de educație culturală.

Cele mai frumoase porturi originale de la bal au fost premiate și reproduse în revista „Luceafărul”, care a relatat impresii de la bal și a vorbit despre însemnătatea balurilor în costume naționale organizate la Arad. „Pilda Aradului — scria «Luceafărul» — a prins. Pe lângă Arad s-au organizat și se vor organiza asemenea petreceri la Timișoara, Sibiu și Abrud²⁴. În continuare revista subliniază importanța etnografică a balurilor de la Arad, în sensul că, costumelor populare ce se îmbrăcau trebuiau să fie originale, să reprezinte exact portul din diferite zone etnografice²⁵.

Prin urmare, importanța balurilor costumate de la Arad a depășit granițele locale, ridicîndu-se la gradul de serbări naționale menite să dezvolte conștiința de neam a poporului nostru, dragostea lui față de tradițiile strămoșești, față de trecutul glorios și să-i trezească dorința făuririi unui viitor liber și independent.

Tradiția balurilor costumate de la Arad a continuat an de an. În februarie 1912, se organizează de către „Reuniunea Femeilor Române” alt bal, care era considerat nu o petrecere de categoria oricărui bal „ci o splendidă manifestație a geniului românesc în care frumosul și alesul costum național dominează în plină strălucire²⁶. Dansul s-a deschis și de acea dată cu hora.

Inimoasele românce din comitetul „Reuniunii Femeilor Române” în frunte cu președinta Letiția Oncu —, au reușit deci să impună cu succes la balurile organizate la Arad costumul național. Acest lucru era

²¹ „Tribuna”, XIV (1910), nr. 43, 25.II/10.III.

²² Idem, XV (1911), 12/25.I.

²³ *Ibidem*.

²⁴ „Luceafărul”, nr. 5 (1911), p. 18—19.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ „Tribuna”, XVI (1912), 27.I/9.II, p. 5.

deosebit de important pentru păstrarea specificului românesc al tuturor manifestărilor culturale. Ciștigul de mindrie și conștiință națională era ciștigul moral cel mai mare pe care-l dădeau balurile în costume populare românești.

Tradiția inaugurată de „Reuniune” a fost preluată de tinerimea din Arad care la începutul anului 1913 organizează un bal costumat pentru „fondul ziariștilor români” la care atmosfera a fost dintre acelea care „deștepta noi și bogate senzații”²⁷.

În 1914 „Reuniunea Femeilor” organizează alt bal, la care, ca și la toate celelalte, au participat o serie de personalități din România²⁸.

În concluzie, importanța balurilor costumate de la Arad constă în aceea că reuneau la un loc pe cei mai de seamă reprezentanți ai mișcării naționale românești, care, pe baza solidarității și a legăturilor nemijlocite cu poporul, acționau potrivit împrejurărilor politice concrete pentru făurirea idealului național.

Se făceau pregătiri din timp, o largă popularizare prin presă, dezvoltând o intensă propagandă în rîndul maselor largi, educîndu-le treptat și făcîndu-le să înțeleagă problemele vieții prezente și îndeosebi viitoare la care tindeau să ajungă.

Aceste manifestări depășeau cadrul strict cultural avînd și o semnificație politică, prin mii și mii de legături, manifestări, acțiuni mai mici ori mai mari, care contribuiau încet, clipă de clipă la pregătirea mărețului act al unirii.

Printre alte manifestări culturale ce se înscriu pe linia luptei pentru făurirea idealului național se înscrie în 1909 sărbătoarea corului românesc al „Asociațiunii”.

Această acțiune apare în lanțul de manifestări a regenerării sociale și culturale ale Aradului, ca o nouă dovadă de vitalitate a mișcării naționale românești din aceste părți.

A fost o ocazie nouă de legături sociale, de solidaritate a limbii și de dezvoltare a conștiinței naționale.

Un cor bine organizat, cum a fost corul „Asociațiunii arădene” a fost un focar, o pîrghie însemnată de viață românească și un puternic factor de păstrare și întărire a naționalității noastre în aceste locuri. „Nimic nu poate fi mai curat și mai legat de sufletul poporului decît cîntecul, doina românească. El este o bucată curată și caracteristică, smulsă din comoara vieții populare și poate singura legătură care ne leagă în mod direct cu poporul”²⁹.

La banchet au participat fruntașii mișcării naționale arădene: Vasile Goldiș, Ștefan Cicio Pop. S-au cîntat „Pe-al nostru steag”, „Hora Sinaii” și la urmă „Răsunetul Ardealului” de Ion Vidu³⁰.

O altă manifestație însemnată o constituie întîlnirea din 1911 a scriitorilor români. După întîlnirea de la Sibiu, în aprilie 1911 are loc la

²⁷ „Românul”, III (1913), nr. 29, 7/20.II.

²⁸ Idem, IV (1914), nr. 28, 5.18.II.

²⁹ „Tribuna”, XIII (1909), nr. 281, 26.V/8.VI.

³⁰ *Ibidem*.

Arad o întâlnire a acestora, al cărei scop era răspîndirea culturii românești în locul celei străine.

Din România au participat: Cincinat Pavelescu, Emil Girleanu, Dinu Ramură, D. Nanu, Corneliu Moldoveanu, Victor Eftimiu, Alexandru Slamatiad, iar dintre transilvăneni, poetul Octavian Goga și Ion Agârbiceanu³¹.

Întîlnirea scriitorilor, a prilejuit o nouă manifestare a solidarității românilor de pretutindeni, a credinței neștrămutate în înfăptuirea idealului național.

Întîlnirea cu publicul nu s-a desfășurat oricum, ci într-o splendidă șezătoare literară ce-a avut loc în sala hotelului „Crucea Albă”, frumos împodobită cu scoarțe și ștergere românești.

Redăm în întregime relatarea unui martor ocular despre felul cum a fost organizată șezătoarea, în scopul reliefării importanței avute de întîlnirea scriitorilor de la Arad, pentru timpul respectiv. „... frunțile senine și frumoase ale tinerilor poeți apăreau în splendoarea unui pitoresc de un farmec negrăit. Pe două sofale și câteva scaune îmbrăcate cu frumoase covoare românești, ședeau așezați în neregulă poezii, privind pe după plantele ce ascundeau cu o discretă cochetărie, o cunună din cele mai frumoase flori de primăvară. Vre-o cincisprezece fete tinere, îmbrăcate în splendide porturi originale, de pădurence și de Tulgheș, cu capetele legate în băsmăluțe roșii înflorite, stau înșirate pe jos, jur împrejurul podiului. La un colț, lângă masă, un gigantic buchet de liliac, dintr-o doniță, împrăstia parfumul puternic al florilor lui umilite, pare-că sub puterea dominatoare a tulpinelor de crini cu ochi de mure și cicoare, ce se legănau grațioase în fiorul neastîmpărat al tinereții, — flori printre flori. La masă, cu mîna sprijinită pe un ulcior, Goga citea: «Cocoșul»³².

Intr-o asemenea atmosferă desigur că entuziasmul a fost maxim, publicul a avut prilejul să simtă emoțiile celei mai curate arte românești.

După șezătoare a urmat petrecerea. Doamnele au fost îmbrăcate în costume populare din toate regiunile țării. Toastînd în cinstea scriitorilor, Nicolae Oncu, îi numește „apostolii culturii române” iar Octavian Goga, salutîndu-i și el pe scriitorii din România îi consideră „rațiunea de a fi a unui neam”³³.

Despărțirea a fost tot așa de călduroasă. O imensă masă de oameni i-au însoțit pe scriitori la gară iar la întoarcere, pe tot parcursul străzilor se cînta „Pe-al nostru steag e scris unire”³⁴.

Presă din București a relatat despre serbările de la Arad. Astfel „Viitorul” scria: „Românii din Arad și din împrejurimi au ținut să-și arate marea lor dragoste pentru frații din țară și trebuie să mărturisesc că niciodată Aradul n-a trăit zile de sărbătoare mai frumoase ca acelea

³¹ „Tribuna”, XV (1911), nr. 85, 17/30.IV.

³² „Tribuna”, XV (1911), nr. 86, 20.IV/3.V.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*.

pe care scriitorii români le-au petrecut laolaltă în acest mare oraș și principal centru de cultură a românismului de peste munți", iar „Dîmineața” scria că „șezătoarea a fost o adevărată sărbătoare națională”³⁵.

O ocazie unică de a se întîlni la un loc un număr mare de țărani din părțile noastre, cit și a intelectualității, a constituit-o serbarea din 1912 a plugarilor din Pîrneava. „Sărbătoarea de ieri — scria «Tribuna» — este un puternic îndemn pentru tot românul de inimă, să-și dea tot concursul pentru realizarea visului nostru de aur, care este cîștigarea drepturilor noastre călcate în picioare, libertatea națională nimicită, egalitatea în drepturi și în datorințe cu toți fiii țării acesteia”³⁶.

Serbarea plugarilor, îmbrăcați în costume populare, a demonstrat că în firea românului zace o nemaipomenită dragoste de limbă și datine străbune, care n-a putut fi stinsă din nici o inimă.

Succesul moral a fost desigur puternic, deoarece numai unindu-se laolaltă toate elementele răslețite printre străini, li se putea întări voința prin sfaturi și îndemnuri spre izbînda deplină.

Acțiuni românești de amploare au fost la Arad, în 1912, serbările organizate cu prilejul zborului lui Aurel Vlaicu.

Acesta a venit la Arad după zborul victorios de la Aspern. Cu prilejul demonstrației făcute la Arad s-au organizat mari serbări naționale, spectacole și s-a pus piatra fundamentală pentru școala de fete³⁷.

Înființarea „Școlii civile de fete din Arad” în 1913, a fost considerată o cucerire hotărîtoare a culturii românești din aceste ținuturi. „Elegantă și originală — scria «Românul» — prin stilul românesc, noua clădire va fi o podoabă pentru oraș, o nestemată... în amestecul bizar de palate pretențioase și trufașe — școala de fete este primul glas românesc”³⁸).

Școala de fete a simbolizat dreptul artei și stilului românesc de a se impune pe tot teritoriul în care se vorbea limba română. „Liniile ei sigure, elegante și armonice vor trebui să vestească și aici că nu sîntem un simplu popor de țărani, fără viață istorică, că avem și noi o artă, un stil, un trecut și o tradiție a noastră”³⁹.

Vorbînd despre însemnătatea școlii, președinta de atunci a „Reuniunii” — Sofia Beleş —, a subliniat importanța școlii care prin cultura românească a femeii va da generațiilor viitoare cea mai puternică armă în lupta pentru apărarea ființei naționale⁴⁰.

Cu prilejul seratei teatrale din 1913, ținută la Hălmagiu, pe lîngă piesele de teatru prezentate, s-au putut admira porturile românești, brîuri tricolore, o nuntă românească cu „pomul tricolor” și tradițională horă. Serata s-a încheiat cu „Imnul unirii”, convingînd participanții

³⁵ „Tribuna”, XV (1911), nr. 88, 5.V.

³⁶ Idem, XVI (1912), 8.21.II, p. 5.

³⁷ Nicolae Roșuț, *Art. cit.*

³⁸ „Românul”, III, (1913), nr. 186, 9.IX/27.VIII.

³⁹ *Ibidem.*

⁴⁰ *Ibidem.*

că astfel de producții sînt cele mai efective mijloace de educație națională⁴¹.

Organizate cu prilejul dezvelirii bustului lui I. Russu Șirianu în 1914, serbările de la Șiria la care au participat numeroși oaspeți din Banat, Ardeal și România, au constituit la rîndul lor o dovadă de solidaritate naționale.

Fruntașii mișcării naționale din Arad, Ștefan Cicio Pop, Vasile Goldiș, s-au întîlnit aici cu personalități marcante ale culturii din România: Alexandru Hodoș, din partea „Societății scriitorilor români”, A. Ranetti, ca delegat din partea „Sindicatului ziaristilor români”, George Ranetti din partea aceluiași sindicat și al „Ligii culturale” secția București, istoricul Nicolae Iorga, V. Russenescu de la „Universul”, dir. Anuarului presei române și alții. Vasile Goldiș a vorbit despre „Conștiința națională”. Serbările de la Șiria s-au continuat cu întîlnirile de la Arad⁴².

Am prezentat cîteva dintre cele mai însemnate manifestări cultural-etnografice organizate la Arad la începutul secolului nostru. Românii participanți la serbări au constituit cheazășia faptului că nu numai unitatea culturală merge pe calea desăvîșirii, ci și unirea politică a poporului într-un singur stat, care se apropie cu pași repezi de realizare.

Organizarea unor astfel de manifestări în mod periodic, deveneau adunări ale întregii națiuni române și serveau în mare măsură intereselor ei în întărirea încrederii poporului în viitorul său fericit, liber și independent.

CULTURAL-ETHNOGRAPHICAL MANIFESTATIONS OF ARAD IN SUPPORT OF THE UNHON AT THE BEGINNING OF THE XXth CENTURY

(Summary)

At the beginning of the XXth century Arad was the centre of some cultural-ethnographical manifestations which were meant to add new elements to the development of the national ideal: exhibitions, feasts of the „Association of Arad”, balls in national costumes, ethnographical afternoon performances and evening parties.

All these constituted a means of awakening of the people's self consciousness, of the permanent struggle for the preservation and development of the Romanian language, of the ancient literature and art of the permanent connections with the people.

⁴¹ Traian Mager, în „Românul”, III (1913), nr. 87, 21.IV/4.V.

⁴² „Românul”, IV (1914), nr. 87, 22.IV/5.V.

**PLATFORMA ECONOMICĂ A ZIARULUI „ROMÂNUL”
DIN ARAD, ÎN SPRIJINUL LUPTEI
PENTRU DESĂVÎRȘIREA UNITĂȚII NAȚIONALE**

AUGUSTIN GHE. TODA

Apărut în perioada cuprinsă între 1911—1916 și 1918—1921 ca organ politic cotidian al Partidului Național Român din Transilvania, ziarul „Românul”, condus de Vasile Goldiș, s-a situat în rîndul acelor forțe politice care luptau pentru conștientizarea maselor populare românești de necesitatea luptei pentru maturizarea premiselor procesului desăvîrșirii unității politice naționale. Redacția în deplină concordanță cu linia politică stabilită de Comitetul Național al P.N.R. a adoptat și dezbătut probleme majore ale luptei împotriva politicii de înăsprire a durtății regimului dualist. Parte componentă a strategiei și tacticii luptei pentru democratizarea regimului dualist, pentru eliberarea și unitatea națională, emanciparea economică a populației muncitoare românești a constituit una din problemele majore cu caracter permanent a colectivului redacțional. În cadrul rubricilor economice, prin articole și informații, „Românul”, a pus în discuția opiniei publice probleme teoretice și practice ale politicii economice cu care era confruntată burghezia românească. Supunînd unei analize atente politica economică a guvernelor maghiare, a curții imperiale, a României, gruparea moderată din partidul național român, prin „Românul”, „Revista economică” (Sibiu) și prin alte publicații a urmărit consolidarea forței și influenței ei economice și politice în stat. Analizînd conținutul de idei și acțiunile economice ale platformei economice promovată de ziarul arădean, sub conducerea lui Vasile Goldiș, ne propunem să demonstrăm că în concepția colectivului redacțional a existat o unitate dialectică între activitatea politică și economică bazată pe un raport de interpătrundere și condiționare reciprocă.

Ne propunem de asemenea să demonstrăm că propaganda economică a constituit pentru Vasile Goldiș, un mijloc de instrucție și educație a opiniei publice românești în spiritul ideologiei și psihologiei unității naționale.

Logica analizei multilaterale și concret istorice a conținutului de idei, a eficienței propagandei economice ne obligă să sistematizăm și să compartimentăm materialele publicate în modul următor: agricultură; credit și finanțe; industrie și meserii; politica economică a României; aspecte ale politicii economice internaționale.

I. AGRICULTURA

Împiedicată fiind să-și consolideze pozițiile în industrie, burghezia românească a orientat capitalul bancar înspre agricultură, comerț și industria casnică, accelerând ritmul dezvoltării relațiilor de producție capitaliste în toate teritoriile locuite de români în cadrul statului ungar. În Transilvania anului 1910, națiunea română, în majoritate ocupată cu agricultura, avea o situație deosebit de grea: 70,5% din gospodăriile proletare și semiproletare erau românești față de 18,9% maghiare și 5,1% germane din aceeași categorie. De asemenea din totalul gospodăriilor țărănimii sărace, românii dețineau 68,4%, față de 18,9% cit reventau gospodăriilor cu proprietate maghiară și 6,2% celor germane¹.

Votul fiind censitar și cum majoritatea populației din cadrul căreia burghezia își recruta electoratul era ocupată în agricultură, e pe deplin justificată atenția pe care burghezia o acorda emancipării economice a țărănimii. „Motivul nemijlocit al străduințelor noastre în ramura economică, e câștigul cu ajutorul căruia tindem a ne crea o situație materială mai favorabilă, iar sub impresia acestei situații ameliorate, sub imboldul ademenitor al senzației plăcute ce ne-o oferă bunăstarea, trebuințele noastre cresc cantitativ și calitativ — trecînd de obicei cu mult peste strictul necesar, reclamat de cerințele unui trai modest, potrivit averii disponibile”². Subliniind interdependența dintre lupta politică și lupta economică, pentru înfăptuirea idealului politic național al poporului român, autorul arată că: „... lupta pentru existență devine tot mai întezită și în mod fatal ne silește a găsi arme tot mai perfecționate și mai potrivite spiritului timpului pentru a ne câștiga supremația sau cel puțin pentru a ne putea avânta la o situație egală între semenii cu care ne luptăm”³.

Prin forța sa numerică, prin capacitatea sa de luptă împotriva nedreptei repartizări a proprietăților funciare, împotriva tiraniei dualiste, împotriva abuzurilor săvîrșite de aparatul administrativ-represiv de stat — țărănimea constituia pentru burghezie nu numai un electorat sigur, ci și un aliat în lupta pentru dreptul de participare proporțională cu numărul populației la conducerea treburilor publice și de întărire a pozițiilor economice.

De aceea burghezia a folosit în activitatea politico-ideologică toate căile și mijloacele prin care țărănimea putea fi atrasă și încadrată activ în sfera economiei capitaliste. Una din aceste căi în concepție Comitetului Național al Partidului Național Român, a fost cooperarea sătească de tip capitalist. Extinderea sistemului cooperatist în rîndurile țărănimii în comitatele și localitățile cu majoritate românească e o acțiune

¹ *Destrămarea monarhiei austro-ungare (1900—1918)*, Comunicări prezentate la conferința istoricilor din 4—9 mai 1964 la Budapesta: sub redacția C. Daicoviciu și Miron Constantinescu, Ed. Academiei R.P.R. București 1964, p. 32.

² „Românul”, nr. 1, anul I, 1/14 ianuarie 1911 (art. „Emanciparea economică a țaranului român”, „Ce s-a făcut pînă acum și ce va trebui să facem”, de Constantin Băilă).

³ *Ibidem*.

susținută prin toate mijloacele de Vasile Goldiș și colaboratorii săi. Cum în Transilvania s-au dovedit viabile cooperativele agricole de tip german, „Românul”, militind pentru împămintenirea acestora în comunele și satele din comitatele cu majoritate românească, explică și demonstrează că unica cale prin care poporul poate să se ajute pe sine însuși pentru a-și face o viață mai îmbelșugată este calea cooperației.

Acțiunile întreprinse de Partidul Național Român, prin biroul său executiv, pentru consolidarea economico-organizatorică, a însoțirilor agricole existente, pentru sporirea numerică a acestora, au fost susținute în cadrul rubricilor economice ale „Românului”, prin articole și studii scrise de militanți ai partidului ca: Vasile C. Osvadă, Adrian Oțoiu, Gavril Todică, Constantin și Ion Băilă, Nicolaie Iancu, Alex. Tinteriu. Cercetînd materialele publicate constatăm că în al doilea deceniu al secolului al XX-lea, cooperația sătească s-a extins în întreaga Transilvanie ocupînd un loc tot mai important în politica economică a principalelor partide politice.

Explicînd și demonstrînd superioritatea însoțitorilor sătești, redacția militează pentru organizarea activităților economice pe baze cooperatiste, pentru extinderea și diversificarea rețelei cooperatiste, pentru o mai strînsă colaborare economică între bănci și asociațiile cooperatiste, între negustorii români și țărănime în vederea intensificării schimbului de activități între oraș și sat, între burghezie și țărănime.

Încadrarea activă a țărănimii în economia capitalistă presupune deci și concursul burgheziei industriale și comerciale, precum și al științei aplicate pe un vast teren de activitate. De ce? Pentru că progresul economic al unităților agricole cooperatiste și al micii producții de mărfuri țărănești în condițiile pătrunderii pe spații largi a capitalismului în agricultură, constituie în concepția redacției „chiar temelia pe care se clădește întreg edificiul măreț al progresului general, al culturii generale, al civilizației. Țăranului nostru pe lîngă cultura minții trebuie să-i mai dăm îndrumări și ajutor pentru aplicarea cu folos a multiplelor mijloace menite a-i asigura un trai îndestulat și omenesc”⁴.

Inegala repartiție a proprietăților funciare și a mijloacelor de tehnică agricolă modernă între țărănime și moșierime (în majoritate maghiară) și între țărănimea română, maghiară și germană, a frînat sporirea numerică a însoțitorilor agricole în comitatele cu majoritate românească. Țărănimea română din Transilvania, fiind lipsită de o bază tehnică materială de productivitate mai ridicată, avînd proprietate funciară divizată în mici parcele situate pe terenuri arabile mai puțin productive, își întemeia activitatea economică pe o agricultură extensivă de mic randament. La menținerea satului românesc într-o înapoiere economică continuă a contribuit și ofensiva dezlănțuită de guvernul maghiar prin legile școlare apponnyiste împotriva școlilor românești. De aceea, cu toate că sistemul cooperatist oferea mijloace de „ajutorare reciprocă” și asigura venituri personale mari, înapoierea economică și

⁴ Vezi nota 9.

culturală conjugată cu o înăsprire continuă a asupraii naționale, a determinat faptul ca însoțirile agricole sătești să nu se extindă în comitatele cu populație majoritară românească, în măsura în care s-au extins în localitățile cu populație maghiară și germană din Transilvania. Astfel, în comitatele românești existau la începutul anului 1912, 40—50 însoțiri, cele mai multe însoțiri de credit, câteva pentru valorizări și trei-patru însoțiri economico-comerciale⁵, apoi în comunele și satele săsești, existau 226 cooperative agricole, dintre care 176 de credit⁶, iar în localitățile secuiești activau 960 organizații cooperatiste, cuprinzând 555 reuniuni de plugari, 191 consumuri, 50 cooperative de lăptării și 164 de reuniuni de asigurări de vite⁷.

Atitudinea rezervată a țărănimii române față de sistemul cooperatist a determinat apariția în paginile „Românului” a unor materiale teoretice cu caracter explicativ-demonstrative, prin care militanții de frunte ai partidului, adepți entuziaști ai acestui sistem de organizare a activităților economice la sate, susțineau superioritatea unităților economice cooperatiste asupra micii producții agricole țărănești.

Unii acreditau ideea că țărănimea manifestă rezerve față de însoțirile agricole deoarece „principiul sănătos al cooperăției e necunoscut la noi; că cooperăția nu e potrivită pentru poporul nostru, întrucât țăranul nu e destul de copt pentru cooperăție”⁸. Alții mai competenți, între care îl menționăm pe Vasile C. Osvadă, analizând cauzele economico-sociale care au determinat o nesatisfăcătoare dezvoltare a rețelei cooperatiste în comitatele cu majoritate românească, susțin că națiunea română din regatul ungar în număr de 3 500 000 de locuitori în proporție de 95% agricultori e pe de-a întregul săracă în capital și averi imobiliare. Majoritatea proprietarilor de pământ în întindere sub 10 jugăre cadastrale, e alcătuită din țărani români. Potrivit statisticilor oficiale situația e următoarea: proprietăți pînă la două jugăre cadastrale: români 84%, maghiari 8,6%, sași 7,1%; proprietăți pînă la 10 jugăre cadastrale: români 75%, maghiari 10%, sași 15%⁹.

În concepția lui Vasile C. Osvadă, de pildă, singura cale care asigură întărirea proprietății românești în producția agricolă este sistemul cooperatist, deoarece, „însoțirile sînt chemate să servească interesele de ajutorare reciprocă de producțiune, de consum, de valorizare a produselor maselor noastre populare”¹⁰.

Vasile Goldiș și colaboratorii săi susțineau și popularizau orice acțiuni ce aveau ca obiectiv o mai intensă participare a capitalului

⁵ „Românul”, anul II, nr. 1, 1/4 ianuarie 1912, („Cooperativa la noi”, articol redacțional).

⁶ „Românul”, anul II, nr. 268, din 5/18 decembrie 1912. („Cooperativele săsești din Ardeal”, articol redacțional).

⁷ „Românul”, anul III, nr. 45, 26 februarie 1913 („Activitatea cooperativelor secuiești”, articol redacțional).

⁸ „Românul”, anul II, nr. 1, 1/14 ianuarie 1912 („Cooperativa la noi”, articol redacțional).

⁹ „Românul”, anul III, nr. 242, din 18 noiembrie 1913 („Cooperăția românească”, de Vasile C. Osvadă).

¹⁰ *Ibidem*.

bancar la înființarea de noi unități cooperatiste, la consolidarea celor existente, deoarece scopul băncilor constă în „desvoltarea spiritului de economie, ajutorarea agricultorilor și în general progresul național al neamului nostru”¹¹. Fundamentînd și explicînd necesitatea obiectivă, locul și rolul pe care-l are cooperația sătească în politica economică a Partidului Național Român, Vasile C. Osvadă ajunge în încheierea studiului său la concluzia că organizarea activităților economice pe baze cooperatiste vine în sprijinul țărănimii, asigurîndu-i favoruri imediate, oferindu-i și mijlocindu-i nu numai ajutorarea reciprocă, ci și venituri personale, concomitent cu creșterea proprietății comune. Aderenți entuziaști ai sistemului cooperatist sîntesc, cei de la „Românul” militau pentru înființarea Centralei cooperativelor române din statul ungar. Un prim pas în această direcție s-a făcut prin federația însoțirilor de credit „Înfrățirea”, cu sediul la Sibiu, înființată în ședința din 13/26 aprilie 1914¹².

În timpul primului război mondial deși cooperația agricolă capitalistă continua să ocupe un loc important în politica economică a burgheziei românești, acțiunile practice au început să slăbească în intensitate și eficacitate.

Colectivul redacțional și-a orientat atenția înspre menținerea și consolidarea însoțirilor agricole existente. În acest scop rubricile economice ale „Românului” abundă în consultațiile și informațiile tehnico-științifice cu privire la optimizarea muncilor agricole de cîmp, la selecționarea porumbului, întreținerea pășunilor naturale, creșterea și îngrășarea animalelor; cu privire la sericicultură, viticultură, legumicultură și în materiale care conțin îndemnuri cu privire la înnoirea inventarului tehnic agricol în principalele ramuri ale producției vegetale și animale, în scopul măririi producției vegetale și animaliere.

Emanciparea politico-economică a țărănimii în spiritul ideilor unității politice statale a întregii națiuni, a fost susținută de redacție și prin articole, informații și reportaje destinate evidențierii rolului școlii în pregătirea agricolă a noilor generații de intelectuali ai satelor precum și mobilizării intelectualității sătești și urbane în acțiunile întreprinse de **Astra**, de Comitetul Național al partidului pentru răspîndirea cunoștințelor agrozootehnice moderne, pentru conștientizarea maselor largi ale țărănimii cu privire la avantajele oferite de sistemul cooperației sătești. Prin materialele publicate, redacția a cerut intelectualității românești din Transilvania, ca în cadrul acțiunilor întreprinse de **Astra**, prin conferințe și cursuri, prin rezultatele obținute pe loturi experimentale sau în propria gospodărie, să devină promotori ai agriculturii intensive moderne.

Prin informații, apeluri și alte materiale „Românul” a popularizat și susținut acțiunile economice organizate de reuniunile agricole existente.

¹¹ *Ibidem*.

¹² „Românul”, anul IV, nr. 87, 22 apr./5 mai 1914. („Înființarea unei centrale a însoțitorilor sătești”, articol redacțional).

Dintr-un astfel de articol cu conținut informativ aflăm că „Reuniunea română de agricultură din comitatul Sibiu”, „înființată în 1888, în cei 24 de ani de existență, a organizat în total 34 de expoziții”¹³.

În paginile ziarului găsim date cu privire la activitățile expoziționale ale reuniunilor agricole din Zărand, din comitatul Caraș-Severin și din alte comitate românești. Nu lipsesc nici informațiile cu privire la dinamica prețurilor pe piața de grâne din Arad, Oradea, Sibiu, Brașov, Timișoara, Cluj, Reșița, Hunedoara, Deva.

Nu scapă atenției colectivului redacțional nici avantajele, pe care le oferă valorificarea plantelor medicinale, folosirea electricității, precum și necesitatea cunoașterii de către țărănime a politicii economice guvernamentale, a „ordinațiunilor” ministeriale, a legilor pentru a nu încălca dispozițiile legale în vigoare.

Urmărind diversificarea, adâncirea și lărgirea raporturilor de dependență economică a țărănimii față de burghezie, „Românul” a susținut politica economică a P.N.R. față de țărănime, militând pentru emanciparea politico-economică a acesteia în spiritul idealului unității naționale a poporului român.

II. CREDIT ȘI FINANȚE

Sistemul de credit local din Transilvania era format din instituțiile de credit ipotecar din case de economii și din însoțiri de credit românești, săsești și ungurești. Poziții dominante ocupau băncile sub forma societăților anonime. Cea dintâi bancă românească „Albina”, din Sibiu, a luat ființă în 1872. În anul 1911, existau aproape 200 de bănci românești cu un capital social de 25 000 000 coroane și cu un fond de rezervă de peste 10 000 000 coroane¹⁴. Sistemul de credit săsesc era alcătuit din 212 institute, din care 176 însoțiri „Reiffeissen” și 36 de bănci. Capitalul social al celor 36 de bănci era în anul 1911 de 12 377 606 coroane. Totalul rezervelor acestor bănci se cifra la 25 534 897 coroane. Astfel capitalul propriu al băncilor săsești era de 38 000 000 coroane¹⁵. Parte componentă a sistemului de credit total transilvănean, creditul maghiar ocupa și el poziții însemnate.

Analizând structura sistemului de credit local alcătuit din institute de credit românești, săsești și maghiare, „Românul”, folosind datele culese de economistul Bizony Laszlo și datele culese de economiștii români, publică următorul tabel al sistemului local de credit existent în perioada premergătoare declanșării primului război mondial.

¹³ „Românul”, anul II, nr. 18, 31 mai/13 iunie, 1912 (articolul „Expoziția de vite a României sibiene”).

¹⁴ „Românul”, anul I, nr. 7, 11/24 ianuarie 1911 („Ce-ar trebui să facă băncile noastre”, articol redacțional).

¹⁵ „Românul”, anul III, nr. 129, 14/27 iunie 1913 („Băncile săsești din Ardealul”, articol redacțional).

Tabel (Bizony) cu privire la situația băncilor și a capitalului bancat în anul 1911¹⁶:

Capital	românești	maghiare	săsești
Social	K. 16.366.956	K. 34.229.599	K. 12.377.606
Rezerve	K. 5.708.927	K. 10.724.313	K. 25.530.897
T o t a l	K. 22.075.883	K. 44.953.912	K. 37.912.503

După datele culese și publicate de economiștii români capitalul băncilor și al însoțirilor românești în anul 1910 se prezenta astfel: capital social 26 764 809 coroane, rezerve 10 851 885, adică un total de 36 616 694 coroane. Adăugînd la aceste cifre și suma scrisurilor funciare și a depozitelor spre fructificare rezultă următoarea situație a creditului local transilvănean:

Băncile¹⁷

Capital	<u>Bizony</u> românești	<u>Bizony</u> maghiare	săsești
propriu	K. 22.075.883	K. 44.953.912	K. 37.912.503
scrisuri funciare	K. 9.032.000	K. 4.878.200	K. 198.162.600
depozite spre fructificare	K. 64.242.818	K. 157.846.916	K. 120.094.632
T o t a l	K. 97.750.701	K. 207.679.028	K. 356.962.135

Din analiza acestor date constatăm că deși în domeniul creditului poziția burgheziei române era mai bună decît în comerț și în industrie, creditul românesc continua să fie dominat de cel maghiar și săsesc. Cele mai bune poziții în sistemul creditului autohton erau deținute de institutele de credit săsești. Rolul dominant al acestora rezultă din următoarele date. Băncile săsești cu un capital cu 51 633 406 coroane, mai

¹⁶ *Ibidem.*

¹⁷ *Ibidem.*

mare decît capitalul băncilor românești și maghiare luat împreună (k. 305 329 729). Profitul net al băncilor săsești realizat în 1911 era de 3 404 329 coroane, iar al băncilor maghiare și românești a fost după Bizony de 4 212 057 coroane. Capitalului bancar săsesc i se adaugă încă 15 000 000 coroane capitalul rulant al celor 176 însoțiri sătești tip „Reif-*feissen*”¹⁸.

Capitalului bancar maghiar și săsesc autohton i s-a adăugat concurența monopolului capitalului financiar ungar și austriac investit îndeosebi în marea industrie și comerț și pătrunderea masivă a capitalului monopolist străin (german, englez, francez, belgian și olandez) îndeosebi în marea industrie și în transporturi. Luptînd cu asemenea concurenți creditul românesc era frînat în dezvoltarea sa și de politica de discriminare și asuprire națională promovată de oligarhia financiară maghiară prin exponenții săi — cercurile guvernamentale grupate în jurul guvernelor Hedervary, Lucasz, Tisza. Concurată de preponderența capitalului autohton maghiar și săsesc, de monopolul capitalului financiar ungar și austriac, de pătrunderea masivă a capitalului monopolist străin în industria mare și mijlocie, împiedicată de politica de discriminare națională să pătrundă și să-și consolideze pozițiile în comerțul mare, în industrie și transporturi, burghezia bancară românească și-a concentrat activitatea economică în agricultură, comerțul cu produse vegetale și animale, producția de mărfuri meșteșugărească.

În bătălia pe care băncile românești o dau pentru menținerea și consolidarea pozițiilor deținute, pentru asigurarea de noi debușee creditului românesc, burghezia românească intensifică propaganda economică în rîndul maselor populare corelînd acțiunile economice cu cele politice în cadrul mișcării de eliberare națională și socială a românilor din statul austro-ungar. Astfel militînd pentru drepturi politice și naționale, burghezia, îndeosebi cea bancară, folosește întregul ansamblu de mijloace permise de sistemul legislativ dualist pentru a lărgi și diversifica legăturile băncilor românești cu producătorii agricoli și industriali, respectiv cu comerțanții și meseriașii români. Realizării acestui obiectiv îi sînt consacrate articole teoretice cu caracter explicativ și demonstrative redacționale sau semnate de colaboratorii permanenți ai rubricilor economice ale ziarului „Românul”. Dintre aceștia menționăm pe Adrian Oțoiu, Simion Popescu, Gavril Todică, Vasile C. Osvadă, Ion Petrea etc. În spiritul programului politic adoptat de Conferința Națională de la Sibiu, din decembrie 1904 — ianuarie 1905, redacția ziarului „Românul” a supus atenției opiniei publice noile probleme cu care erau confruntate băncile românești, subliniind necesitatea reevaluării elementelor componente, ale stilului de muncă tradițional în scopul înnoirii acestuia în spiritul noilor cerințe impuse luptei politice și naționale în condițiile intensificării cursei înarmării marilor puteri imperialiste europene, în condițiile înăspririi exploatării și asupririi de clasă și națională a maselor populare românești de către guvernele maghiare, atît în perioada premergătoare dezlănțuirii primului război mondial, cît mai ales în perioada

¹⁸ *Ibidem*.

desfășurării acestuia. Prin materialele publicate „Românul”, militează pentru reorganizarea activității financiare românești în așa fel încît băncile să fie în măsură să susțină activitatea economică” a unuia, doi sau trei comercianți sau industriași români din localitate acordîndu-le credit în condiții deosebit de avantajoase și sprijinindu-i în orice privință”¹⁹.

Elementele componente ale activității financiare ale instituțiilor de credit în relațiile acestora cu subiecții în cadrul pieții de împrumut erau „creditul public, particular, personal, real, de bani, de producție, de consum”²⁰.

În materialele publicate, redacția explică pe înțelesul tuturor în ce constă specificul fiecărei forme de credit și care sînt avantajele economice oferite. Sînt explicate de asemenea condițiile de care depinde dezvoltarea creditului. În concepția ziaristilor de la „Românul”, acestea erau: adunarea capitalurilor posibile și depunerea lor la casele de economii; circulația, producția și consumul să asigure fructificarea capitalului; locuitorii (depunătorii și cei ce uzează de împrumut) să fie devotați sub raport spiritual și mai ales moral; justiția să asigure fără părtinire interesele creditorului; libertatea activității economice²¹.

Intr-un alt articol, explicîndu-se locul și rolul băncilor în activitatea financiară se arată că băncile sînt cele mai importante instituții de credit. Ele se ocupă în special cu punerea în circulație a capitalurilor disponibile din regiune, provincie, țară. Dezvoltarea lor de azi are o importanță colosală asupra manifestărilor economico-sociale, producției, circulației, consumului și asupra economiei statelor²². Lărgirea și diversificarea informației științifice cu privire la specificul activității primelor bănci, la evoluția sistemului de credit în țările europene și în Transilvania ocupă un loc important în propaganda economică a colectivului redacției. Prin articole cu conținut istorico-teoretic „Românul” își informează cititorii cu privire la specificul activității primelor bănci, a băncilor de emisiune, a institutelor de credit din alte țări și îndeosebi cu privire la sistemul bancar existent în România²³.

Concentrarea și centralizarea producției în întreprinderi mari și foarte mari, a determinat extinderea acestui proces economic și în sfera activității creditului românesc transilvănean. La accelerarea ritmului concentrării și centralizării creditului românesc în instituții de credit mari și foarte mari (pentru acele vremi), în opinia noastră, au contribuit criza economico-financiară cu care erau confruntate statele europene și îndeosebi Puterile Centrale; intensificarea cursei înarmărilor; dorința febrilă a burgheziei bancare românești de a-și întări pozițiile în sistemul

¹⁹ „Românul”, nr. 7, din 11/24 ianuarie 1911 (art. red. „Noi probleme ale băncilor noastre”).

²⁰ „Românul”, nr. 183, 21 august/3 septembrie 1911. („Creditul” de Gavril Todică).

²¹ „Românul”, nr. 184, 23 august/15 septembrie 1911 („Băncile” de Gavril Todică).

²² *Ibidem*.

²³ „Românul”, anul II, nr. 56, 9/12 martie 1912 („40 de ani de activitate financiară”, articol redacțional)

creditului autohton transilvănean în fața creditului sășesc și maghiar local, rezistența opusă monopolului capitalului austro-ungar și penetrației capitolului monopolist străin în economia teritoriilor cu majoritate românească. Analizînd activitatea marilor instituții bancare ca de exemplu: Albina, Victoria, Timișana, elogiînd activitatea economico-financiară a băncii „Albina” al cărei capital societar pînă în martie 1912 a ajuns la 3 000 000 coroane²⁴ iar la sfîrșitul aceluiași an capitalul rulant avea să ajungă la 6 000 000 coroane. Sporuri însemnate de capital rulant au obținut în anii 1912—1913 băncile: Victoria, Timișana, Bihoreana, Crișana, Vatra Hațiegană, Orientul, Șoimul, Concordia, Aurora și Silvana, Ardeleana, Corvineana²⁵. Centralizarea capitalului a fost concretizată în sistemul de credit românesc prin fuzionarea unor bănci mai mici ca de exemplu: Ponciova cu Sentinela; Arina din Careii Mari cu Bihoreana; Ulpina din Grădiște cu Hațiegana (în anul 1912)²⁶. Centralizarea creditului românesc s-a realizat și pe baza principiului federalizării. În acest mod a luat ființă: „Solidaritatea” reuniune cu scopuri morale și economice a băncilor românești și „Infrățirea” ca federațiune a însoțirilor de credit sătești. „Românul” a popularizat activ acțiunile întreprinse de burghezia bancară încadrată în Partidul Național Român, dornică să-și întărească pozițiile economice și influența în cadrul mișcării de eliberare socială și națională a românilor transilvăneni. Analizînd conținutul de idei al articolelor apărute în rubricile economice constatăm că redacția a sprijinit fără rezerve politica economică a burgheziei bancare românești și acțiunile întreprinse pentru accelerarea ritmului concentrării și centralizării creditului românesc. Edificator ni se pare articolul „Criza de bani și băncile noastre”, în care, după ce autorul explică și demonstrează locul și rolul pe care îl au marile bănci naționale a statelor contemporane, citim: „Oare am fi mai săraci dacă în loc de 194 de bănci românești am avea 10 ori 20, ori 30 cu filiale și sucursale în diferite localități românești? Putem răspunde cu siguranță că nu”. O consolidare bună, sănătoasă a băncilor noastre o determina în mare parte creditul și afacerile de bancă ale neamului nostru din regatul ungar²⁷. În sprijinul acestei poziții „Românul” publică un nou articol în care redacția recomandă institutelor de credit să accepte principiul că „băncile noastre nu formează ținte financiare, ci sînt mijloace economice ale neamului nostru”²⁸.

În scopul diversificării, lărgirii și adîncirii relațiilor economice dintre bănci, Vasile Goldiș și colaboratorii săi au propus membrilor „Soli-

²⁴ „Românul”, nr. 285 din 20 decembrie 1912/11 ianuarie 1913; „Românul”, nr. 124, 8/21 iunie 1913 (Informații).

²⁵ „Românul”, anul II, nr. 285, 20 decembrie 1912/11 ianuarie 1913 („Anul economic 1912” — articol redacțional).

²⁶ „Românul”, anul III, nr. 106, 15/28 mai 1913. („Criza de bani și băncile noastre”, de Ioan Petrea).

²⁷ „Românul”, anul III, nr. 124, 8/21 iunie 1913 („Adunarea generală a băncilor românești” — articol redacțional).

²⁸ *Ibidem*.

darității" adoptarea unei hotărâri în baza căreia activitatea economico-financiară să se întemeieze pe:

— un plan comun de acțiuni economice care să cuprindă acțiuni hotărâte și conștiente și un desăvârșit control asupra operațiilor economico-financiare din sfera lor de activitate;

— lărgirea și diversificarea activității în domeniul producției circulației și consumului;

— editarea și difuzarea de informații economice;

— acordarea de bursă și de ajutoare pentru studii în străinătate;

— descentralizarea organizată a activităților într-o asemenea măsură încât însoțirile sătești să se transforme în organe executive;

— lărgirea continuă a legăturilor cu publicul român.

Cu toate că burghezia bancară românească și-a întărit în mod substanțial poziția și influența politico-economică în statul ungar, sistemul de credit românesc a continuat să rămână fărâmițat în institute bancare mici și foarte mici. Elocvente în acest sens sînt datele statistice conținute de Anuarul băncilor românești pe anul 1915. „Românul” publică un articol din care rezultă că anuarul oferă „date privitoare la 150 de institute de bănci, societăți pe acțiuni, cu privire la activitatea economică a «Solidarității» (125 de asociații pe acții) și bănci de asigurare, cu privire la activitatea a 73 de însoțiri de credit, a 24 de societăți comerciale, însoțiri de consum și alte întreprinderi românești”²⁹.

Analizînd conținutul informațiilor economice sub aspectul informației la zi asupra dinamicii dezvoltării sistemului de credit constatăm că în perioada 1911—1914 au luat ființă noi institute de credit sătești, că băncile mari au deschis noi filiale.

Declanșarea primului război mondial a restrîns activitatea economico-financiară creînd dificultăți mari, căroră acestea cu greu li s-a putut face față. Concentrările, rechizițiile militare, înarmarea, întreținerea armatei, pierderile materiale și umane, împrumuturile de război, restricțiile impuse prin ordinațiuni militare, criza de alimente și speculă, au ridicat în fața institutelor de credit noi probleme ce trebuiau rezolvate pentru ca creditul bancar să fie în continuare unul din cele mai importante mijloace economice ale națiunii române din statul austro-ungar.

Înrăutățirea situației alimentare a maselor populare în comitatele cu majoritate românească determină redacția să atragă atenția băncilor asupra necesității îmbunătățirii sistemului de aprovizionare a acestor regiuni. Dintre materialele publicate prin care redacția cerea participarea mai consistentă a institutelor de credit la aprovizionarea populației menționăm articolul „O problemă pentru băncile noastre”, din care reținem: „Plasarea produselor ar putea-o face tot consorții de bănci de ale noastre, din ținuturile muntoase și neproductive, sau din ținuturile unde producțiunea în urma unor calamități alimentare ar fi nimicită și

²⁹ „Românul”, anul IV, nr. 129, 14/27 iunie 1914 („Solidaritatea” în 1913).

nesatisfăcătoare. Prin aceasta băncile noastre ar face un imens serviciu poporului³⁰.

Adâncirea instabilității economice, înrăutățirea situației economice a maselor populare a îngreunat activitatea economico-financiară a băncilor într-o asemenea măsură încât cele mai mici și-au încetat activitatea. Urmărind risipirea neîncrederii deponenților în forța economică a institutelor de credit românesc, „Românul”, în articolul „Războiul și băncile românești din Arad”, subliniază că „în anul trecut depunerile au scăzut în general cu 3 000 000 de coroane. Această scădere nu provine însă din neîncrederea publicului față de institute, ci ea corespunde abia unei părți din suma subscrisă pentru împrumutul de stat, care împrumut s-a subscris în mare parte prin deponenți”. „O frumoasă dovadă de maturitate și cumințenie — se arată în continuare — au manifestat deponenții care nu s-au lăsat ademiniți și nici înfricați de spaima războiului și au lăsat neatlnși banii lor depuși în bănci. Acest fapt îmbucurător dovedește solidaritatea băncilor și încrederea dată de conducătorii lor³¹.”

În aceeași ordine de idei, „Românul” publică informații și articole conținând cifre și fapte din care rezultă creșterea profitului și a capitalului rulant în pofida sporirii continue a împrumuturilor de război și a altor greutăți cu care creditul românesc este confruntat. Rubricile economice conțin materiale statistice cu privire la activitatea economico-financiară în anii războiului a Albinei, Timișanei, Bihorenei, Concordiei, Solidarității, Victoriei, Aurorei și cu privire la activitatea Federațiunii însoțirilor de credit sătești „Înfrățirea” din Sibiu. Din materialele publicate în legătură cu activitatea institutului de credit din Arad „Victoria”, aflăm că în anul 1915 depunerile s-au ridicat la 14 000 000 coroane și că din împrumutul de război al statului „prin deponenții noștri s-au subscris 871 900 coroane împingându-se aici și suma de 100 000 coroane subscrisă de institutul nostru³².”

Concluziile ce se desprind din analiza conținutului de idei a rubricilor economice pot fi formulate în modul următor:

a) — Sectorul economic, unde burghezia românească avea cele mai bune poziții în economia Transilvaniei, în al doilea deceniu al secolului nostru a continuat să rămână sistemul de credit local.

b) — Dorind să-și asigure poziții tot mai bune în stat și în mișcarea de eliberare națională și socială a românilor transilvăneni, burghezia bancară grupată și organizată în partidul național român, nu s-a mulțumit numai cu opunerea unei dârze rezistențe capitalului săsesc și maghiar local, monopolului capitalului ungar și austriac și penetrației capitalului monopolist străin, ci a trecut la ofensivă, orientându-și resursele de capital înspre comitatele cu majoritatea românească și îndeosebi spre activitățile agricole. Lărgind și diversificând activitățile economico-

³⁰ „Românul”, nr. 209, 24 septembrie/7 octombrie 1914. („O problemă pentru băncile noastre”).

³¹ „Românul”, nr. 40, 5 martie/20 februarie 1915. („Războiul și băncile Românești din Arad, articol redacțional).

³² „Românul”, 16 martie 1915 („Victoria” — amplă relatare de adunarea generală din 1/14 martie 1915).

financiare în sfera producției circulației și consumului mărfurilor agricole vegetale și animale, burghezia bancară a urmărit încadrarea activă a economiei agrare țărănești în circuitul economic capitalist.

c) — Burghezia bancară, sprijinind sistemul cooperatist sătesc, concomitent cu obținerea unor profituri mari, a contribuit la intensificarea activităților politico-economice și organizatorice menite să asigure o mai strinsă conlucrare politico-ideologică între partidul național român, țărănimea și intelectualitatea satelor în cadrul luptei de eliberare națională și socială a națiunii române din Transilvania.

III. INDUSTRIE ȘI MESERII

Înapoierea economică, în care era menținută națiunea română din statul ungar, iese și mai mult în evidență din analiza repartitiei proprietății asupra întreprinderilor industriale amplasate pe teritoriul Transilvaniei. Poziții dominante în marea industrie deținea capitalul maghiar și austriac. Penetrația masivă a capitalului monopolist străin îndeosebi în marea industrie a frânat pătrunderea și consolidarea pozițiilor creditului românesc în marea producție industrială. Preluarea directă de valoare și plus valoare de către capitalul monopolist străin, transferul acestor preluări în afara granițelor a avut drept consecință diminuarea venitului național creat de muncitorii români, maghiari și de alte naționalități, provocând lipsa de capital românesc în industrie și accentuarea pauperizării maselor muncitorești ale națiunii române. „Întreprinderilor industriale aflate în posesiunea industriașilor autohtoni, în majoritate de naționalitate maghiară și germană, le reveneau doar 4,3% din producția de cărbune, 2,4% din extracția minereurilor de fier, 1% din producția de fier brut”³³.

Muncitorilor români le erau rezervate în cadrul producției industriale activități bazate pe forța de muncă necalificată sau de calificare inferioară. Din aceste motive, numeric muncitorii români dominau în întreprinderile în care activitățile productive se bazau pe muncă necalificată sau de calificare inferioară. Dorind extinderea sferei de activitate a sistemului de credit și în producția industrială, burghezia bancară românească a înscris în politica economică a partidului național român dezvoltarea industriei deservită de credit românesc. „Românul” și celelalte ziare și publicații românești din Transilvania au situat industria în cadrul preocupărilor cu caracter permanent, publicând articole, informații, reportaje, studii, prin care îndemnau pe de-o parte burghezia bancară să sprijine activitatea industrială, iar pe de altă parte populația muncitoare și îndeosebi tineretul să învețe o meserie și nu orice meserie, ci una care necesită o muncă mai complexă, o calificare superioară, pentru a deveni cadre calificate de nădejde ale producției industriale moderne. Îndemnând la o mai bună corelare a activității bancare cu cea

³³ C. Daicoviciu și Miron Constantinescu, *Destrămarea monarhiei austro-ungare 1900—1918*, Ed. Acad. R.P.R., București, 1964, p. 222.

industrială, în articolul „Industria și comerțul în Banat”, după ce e consemnată existența a 34 de institute de credit românesc, cu un capital de 1 364 000 coroane cu un fond de rezervă de 1 364 000 coroane, cu un venit curat în 1910 de 640 000 coroane³⁴, autorul articolului explică și demonstrează necesitatea și importanța unei mai strinse colaborări între institutele de credit și întreprinderile industriale și comerciale românești existente în comitatele Timiș, Caraș-Severin, Torontal. Autorul articolului militând pentru creșterea numărului întreprinderilor industriale aflate în proprietatea românească, menționează că pentru activitatea industrială se cer două lucruri și anume: „capital și cunoștințe în branșe. Capital de bine de rău avem, cunoștințele se acumulează în școală. De aceea intelectualității îi revin sarcini sporite în orientarea tineretului român spre industrie”³⁵.

Consecvență preocupării de a atrage un număr cât mai mare de tineri în producția industrială, redacția propune instituțiilor bancare diversificarea conlucrării cu întreprinderile industriale aflate în proprietate românească în direcția școlarizării tinerilor, care vor să învețe o meserie și să se încadreze în sfera producției industriale, deoarece „numai cu organizație financiară nu există să dăm înainte, pînă cînd meseriașii noștri au alte pregătiri decît școală, la maiestrul care și el a învățat sau a moștenit meseria din strămoși”³⁶.

Producția meșteșugărească, caracteristică industriei de casă, e depășită. Ea nu mai corespunde economiei moderne și se va poticni în fața industriei moderne. „Învățămîntul industrial trebuie restructurat și alcătuit pe baza unui învățămînt modern. Avem nevoie de o școală industrială românească, care să pregătească cadre calificate de la muncitori pînă la ingineri în toate ramurile de bază ale mării producții industriale moderne. Nu știm cum va fi după război — se spune în încheierea articolului — și mai cu seamă nu știm cînd și cum vom ajunge și noi la o școală de industrie românească, care este pentru noi o colosală însemnătate economică, deoarece printr-o școală modernă de industrie se asigură nu numai pregătirea profesională, ci și creșterea corespunzătoare a spiritului național al meseriașului român”³⁷. „Românul” pledează deci pentru atragerea și încadrarea tineretului în producția industrială nu pe baza unei calificări empirice, ci pe baza școlarizării acestuia în școli industriale a căror activitate se întemeiază pe un sistem de instrucție și educație cu un conținut științific modern și în spiritul idealului politic național al poporului nostru. Rubricile economice conțin și articole în care sînt supuse unui aspru rechizitoriu, condițiile grele de muncă existente în între-

³⁴ „Românul”, anul I, nr. 22, 21 ianuarie/4 februarie, 1911. („Industria și comerțul în Banat” de Simion Popescu).

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ „Românul”, anul V, nr. 55, 10/23 martie 1915. („Războiul și industriașii noștri”, de Al. Șt. Iorğa).

³⁷ Vezi nota 36; și „Românul”, anul I, nr. 51, 4/17 martie 1911 („Munca de noapte și accidentele” de Al. Tintariu); „Românul”, anul II, nr. 60, 14/27 martie 1912 („Românii și școala de industrie din Arad, art. redacțional); „Românul”, anul IV, nr. 34, 12/25 februarie 1914, („Industria românească modernă” de Toma Cocișiu).

prinderile industriale și pe marile proprietăți funciare. Pledînd pentru o industrie modernă românească, pentru un învățămînt industrial științific, redacția pledează în același timp pentru condiții umane de muncă, pentru mărirea salariilor în raport cu scumpirea alimentelor și a articolelor de îmbrăcăminte. Redacția, de pe pozițiile unui democratism burghez înaintat, militează de asemenea pentru lărgirea democrației în cadrul regimului dualist prin oficializarea „sufragiului universal” și pe calea sporirii numerice a libertăților și drepturilor democratice. Cercetînd cu atenție conținutul teoretic și informativ al materialelor publicate, constatăm că Vasile Goldiș și colaboratorii săi militau de pe poziții înaintate pentru dezvoltarea unei industrii moderne fără de care economia românească nu poate progresa. Industria în economia modernă constituia, în concepția colectivului redacțional, factorul determinant al progresului general în societate în toate compartimentele vieții materiale și spirituale. Putem concluziona că în producția industrială, creditul românesc era slab reprezentat, dar că burghezia bancară, partidul național român au înțeles în mod just locul și rolul mării industrii moderne în structura economiei moderne, considerînd că industria reprezintă viitorul în economia oricărui stat, că industria e factorul determinant al progresului general în societatea secolului al XX-lea. „Românul”, expunînd punctul de vedere al Comitetului național al partidului, apărînd interesele majore ale burgheziei românești, a militat pentru întărirea pozițiilor și influenței burgheziei românești în economie și în viața politică a statului austro-ungar, urmărind dezvoltarea unei moderne și puternice industrii românești din Transilvania.

Desigur că înfăptuirea unui asemenea deziderat era de domeniul imposibilității în condițiile regimului dualist, dar burghezia română dorea întărirea pozițiilor capitalului românesc și în sectorul producției industriale. Mai mult, exprimînd aspirațiile burgheziei, „Românul” considera că succesul luptei pentru înfăptuirea idealului politic al poporului român, impunea ca o necesitate istorică penetrația masivă a creditului românesc în marea producție industrială a Transilvaniei. Străduințele burgheziei, dezideratul pentru care milita „Românul”, au rămas în sfera posibilului.

IV. COMERȚ ȘI TRANSPORT

Alături de industrie și transporturi, comerțul constituia „una din cele mai rentabile cariere”. Cum marile întreprinderi comerciale erau dominate de vîrfurile burgheziei maghiare și germane, burghezia românească își concentra eforturile în direcția înființării unor unități și organizații comerciale aflate în proprietate românească, deoarece numai pe această cale creditul românesc obține o piață sigură și rentabilă și în sfera circulației mărfurilor. În lupta politico-economică, pentru înfăptuirea acestor obiective s-a încadrat și ziarul „Românul” din Arad, acordînd un spațiu larg materialelor care îndemneau tineretul să învețe negoțul, să facă comerț, dar nu un comerț empiric, ci un comerț fundamentat pe

știință și arta comerțului modern. Redacția oferea opiniei publice românești, articole cu conținut teoretic și practic, informații, reportaje în care erau abordate și dezbătute probleme majore ale activității comerciale moderne.

Rubricile economice conțin de asemenea informații și date statistice asupra locului pe care-l ocupa comerțul românesc în economia Transilvaniei. Cercetind materialele publicate constatăm că în cele 26 de comitate românești au fost luate în evidență 1160 de mici comercianți români, care acționau în 3514 localități rurale.

Ei se ocupau cu desfacerea mărfurilor de băcănie și mercurie, cu vânzarea produselor manufacturiere, de fierărie și mezeluri, dispunând de un capital de 23 000 000 coroane³⁸.

În luna octombrie 1912 a avut loc la Sibiu primul congres al comercianților români. În urma discuțiilor purtate, pe baza raportului comisiei de organizare, congresul a hotărât înființarea „Reuniunii regnicolare a comercianților români din Ungaria”, cu un birou și o agentură, care să fie în serviciul negustorilor români. Cum comerțul mare era dominat și controlat de întreprinderi și organizații comerciale aflate în proprietate maghiară sau germană, „Reuniunea comercianților români” și-a concentrat atenția asupra comerțului cu produse agricole, asupra aprovizionării micilor comercianți din mediul rural cu bunuri de larg consum, cu mijloace de producție simple necesare țăranimii și micilor meseriași. În scopul îmbunătățirii micilor unități comerciale românești de la sate congresul a hotărât înființarea unei centrale specializate în serviciul de aprovizionare cu mărfuri ieftine³⁹.

Militând pentru formarea unei burghezii comerciale românești, colectivul redacțional publică articole și studii prin care se determină locul și rolul activității comerciale în organizarea politică și economică a națiunii române din statul ungar.

„Lipsa de comercianți români nu e defavorabilă neamului nostru numai din punct de vedere material, dar și din punct de vedere național. Tristul fapt că noi românii nu avem o clasă bine încheagată de comercianți, provine de acolo că în această direcție, pe acest teren nu am manifestat și nici acum nu manifestăm activitate serioasă. Dar nici acum nu e târziu să se înceapă acțiune serioasă, sistematică și în interesul formării acestei clase”⁴⁰. Prin articole de fond, informații și mai ales prin materiale aparținând altor genuri gazetărești, redacția și colaboratorii săi îndeamnă la o mai strânsă colaborare între burghezia bancară și cea comercială, între însoțirile de credit sătești și unitățile cooperatiste, între producători și negustori în scopul întăririi continue a forței economice a comercianților români. În concepția Partidului Național Român „fiecare institut de credit, fiecare însoțire de credit sătesc are datoria

³⁸ „Românul”, anul II, nr. 194, 4/17 sept. 1912 („Către comercianții români”. Raportul comisiei de organizare a comercianților români).

³⁹ „Românul”, anul III, nr. 7, 10/23 ianuarie 1913 („Promovarea intereselor noastre industriale și comerciale”, art. redacțional).

⁴⁰ „Românul”, anul I, nr. 13, 18/31 ianuarie 1911 („Comercianții noștri” de Al. Tintariu).

«națională» să sprijine unul, doi sau trei comercianți din localitate cu capital de împrumut în condiții avantajoase, iar dacă dispun de posibilități mai mari de credit să sprijine și negustorii români din alte localități⁴¹. De asemenea fără a-și pierde libertatea de acțiune comercianții creditari au obligația să accepte anumite drepturi de control ale creditorilor asupra activității economice desfășurate de cei creditați. Controlul efectuat asupra negustorilor, în concepția lui Vasile Goldiș și a colaboratorilor săi, nu urmărește subordonarea negustorilor ci siguranța certitudinii că împrumutul plus dobânda pot fi restituite în condițiile stabilite în cadrul înțelegerii încheiate. Formarea burgheziei comerciale românești are loc deci în condițiile apropierei continue a celor două forme de capital, în cadrul procesului de contopire a capitalului bancar cu cel industrial și de formare a capitalului financiar, proces ce se va adânci și lărgi în perioada interbelică.

Ca și în sfera activităților industriale și în sfera circulației mărfurilor, „Românul” milita pentru înlocuirea negoțului empiric tradițional, cu un comerț modern practicat de oameni cu aptitudini și pregătire științifică de specialitate. Transformarea în realitate a acestui deziderat al politicii economice, promovată de Comitetul Național al Partidului Național Român și prin intermediul ziarului „Românul”, devenea posibilă numai prin școlarizarea tinerilor talentați dornici să devină comercianți. Devenea deci necesară sporirea numărului de școli comerciale românești: cu sprijinul financiar al institutelor de credit al „Reuniunii comercianților români”, al altor instituții, al persoanelor particulare care doreau ca dezvoltarea comerțului românesc în Transilvania să aibă loc în condițiile unei maxime eficiențe economice. „Românul”, dorea, deci, înființarea de fonduri bănești destinate școlarizării unui anume număr dintre tinerii hotărâți ca după absolvirea școlii să se ocupe cu comerțul.

Comerțul cu cereale reprezenta nucleul comerțului românesc transilvănean. Venind în sprijinul negustorilor români, „Românul” îndemna pe marii proprietari funciari, îndemna țăranimea română să-și valorifice produsele prin intermediul unităților și organizațiilor comerciale românești. Sprijinind activitatea economică desfășurată de comercianții români, colectivul redacțional îi îndemna totodată să organizeze în cele mai bune condițiuni aprovizionarea țăranimii cu produse industriale.

Prin transformarea burgheziei comerciale într-o indispensabilă și puternică verigă a schimbului de activități economice dintre sat și oraș, dintre industrie și agricultură, în condițiile orînduirii capitaliste, „Românul” dorea lărgirea și consolidarea legăturilor politice dintre burghezie și masele largi ale țăranimii, consolidarea rolului conducător al Partidului Național Român în cadrul mișcării de eliberare națională și socială a națiunii române din Transilvania de sub stăpânire străină.

Împiedecată fiind în mod sistematic să-și investească capitalul în domeniul transporturilor rutiere și îndeosebi în căile ferate, burghezia românească și-a concentrat activitatea economică în sfera sistemului de credit, în sfera producției și circulației mărfurilor, facilitând intensifica-

⁴¹ *Ibidem.*

rea, lărgirea și diversificarea schimbului de activități dintre oraș și sat, dintre industrie și agricultură, în cadrul producției, circulației și consumului. De aceea, opinăm noi, rubricile economice sînt destul de laconice în articole și informații cu privire la activitatea economică a întreprinderilor și organizațiilor specializate în transporturi rutiere sau pe căile ferate. Cercetînd conținutul acestora constatăm că redacția oferă doar informații cu privire la veniturile obținute de căile ferate în ultimul trimestru al anului 1913 și cu privire la lungimea căilor ferate europene, în anul 1914. Aflăm deci că „lungimea totală a căilor ferate europene este de 342 923 km, cu argumentarea că în ultimul an s-au construit 4 043 km. Din totalul amintit în Germania 62 692 km; Rusia 61 861 km; Franța 50 993 km; Austro-Ungaria 45 452 km; Marea Britanie și Irlanda la un loc 37 735 km”⁴². Rețeaua căilor ferate a ajuns în Transilvania la 4 600 km⁴³.

V. POLITICA ECONOMICĂ A ROMÂNIEI

Orientarea Transilvaniei spre România, permanența legăturilor economice, lărgirea și diversificarea lor erau de natură să contribuie la ținerea trează a conștiinței naționale, să creeze noi și noi punți, care, în complexitatea factorilor obiectivi și subiectivi, convergeau spre maturizarea premiselor desăvîrșirii unității naționale. Complimentaritatea accentuată a economiilor României și Transilvaniei, schimbul intens și diversificat de activități economice dintre România și Transilvania a determinat în opinia noastră protestul vehement al burgheziei maghiare și germane, din Transilvania, împotriva războiului vamal declanșat în mod arbitrar, de pe pozițiile politicii de forță împotriva României.

Ostilitățile vamale dintre Imperiul austro-ungar și România a afectat în sens negativ producția, consumul și circulația mărfurilor, îndeosebi în comitatele din sud-estul și centrul Transilvaniei, adică tocmai în acele comitate în care burghezia săsească și secuiască deținea, putem spune, monopolul în schimbul de activități economice cu România. Atitudinea ostilă a presei austriece și ungare față de România în general, și față de politica sa economică externă în special, a determinat Comitetul Național al Partidului Național Român și Secția română din P.S.D.U., ca prin organele de presă să intensifice acțiunile publicitare menite să prezinte opiniei publice din monarhie realizările economice ale României, să dezvăluie conținutul dușmănos, cu caracter imperialist al propagandei anti-românești, susținută și stimulată în mod fățiș de cercurile guvernamentale ale burghezo-moșierimii austro-ungare.

Explicînd obiectivele urmărite de guvernul român prin politica sa economică externă, popularizînd realizările obținute în cele mai diverse sectoare ale activității economice pe plan intern, abordînd și dezvoltînd

⁴² „Românul”, anul IV, nr. 103, 11/24 mai 1914 („Întinderea totală de cale ferată europeană” — articol redacțional).

⁴³ *Ibidem*.

probleme teoretice și practice de bază ale economiei românești, presa românească din Imperiul austro-ungar și îndeosebi „Românul”, organul politic cotidian al Comitetului Național al Partidului Național Român, a contribuit, în condițiile unei politici oficiale deosebit de dure, la desfășurarea cu succes a acțiunilor politico-ideologice și cultural-educative desfășurate sub egida celor două partide politice românești (P.N.R. și Secția română a P.S.D.U.), în scopul formării și dezvoltării în conștiința maselor muncitorești și țărănești românești a încrederii nestrămutate în succesul luptei pentru înlăptuirea idealului politic național. Între colaboratorii care, împreună cu colectivul redacțional, au militat pentru înlăptuirea unității naționale, în deceniul al II-lea al secolului nostru, făcînd cunoscută politica economică a României, menționăm pe dr. V. N. Madgearu, Mircea Russu Șirianu, Ion Agîrbiceanu, Gavril Todică, Alexandru Cusin, George Moroianu. Între trăsăturile comune cu caracter predominant în economia României și Transilvaniei, subliniem caracterul agrar, agricultura constituind sectorul economic cu cea mai mare pondere în obținerea venitului național. Capitalismul în agricultură, atît în România cît și în Transilvania, a pătruns și-a consolidat pozițiile în condițiile menținerii unor puternice rămășițe feudale în raporturile dintre moșieri și țărănime. Producția industrială modernă în România, ca și producția industrială transilvăneană aflată în proprietate românească, se afla la început de drum și în structura acesteia dominau întreprinderile mici și mijlocii.

De asemenea capitalul monopolist străin, prin forța sa economică, pătrunzînd în economia României și Transilvaniei, pe măsură ce și consolida pozițiile, deținînd controlul în întreprinderile care alcătuiau temelia producției industriale moderne, a accentuat starea de dependență economică și politică a României în relațiile acesteia cu țările capitaliste industrializate. Atît România cît și Transilvania au fost frîmate în dezvoltarea lor economică, România de către capitalul monopolist străin și de politica de aservire economică promovată de cercurile guvernamentale; Transilvania de penetrația masivă a capitalului monopolist străin, îndeosebi în marea industrie, de monopolul capitalului austriac și ungar, de dominația capitalului maghiar și german, de nejusta repartitie a proprietății agrare între moșierime și țărănime, de politica de exploatare și asuprire națională promovată față de națiunile nemaghiare. Și în deceniul al doilea al secolului nostru, România și Transilvania, frîmate în dezvoltarea lor economică, au fost menținute ca piețe de desfacere a produselor industriale finite, ca piețe rentabile pentru capitalul financiar monopolist străin și ca piețe de aprovizionare a statelor industrializate, cu materii prime pentru industrie și cu alimente pentru populația din marile centre urbane.

Pătrunderea capitalismului în agricultură, în condițiile menținerii unor puternice rămășițe de tip feudal în relațiile dintre marii latifundiași și țărănime, și în România și în Transilvania, a contribuit la accelerarea ritmului de pauperizare și de diferențiere a țărânimii în pături sociale. Pe parcursul acestui proces a sporit continuu numărul gospodăriilor ță-

rănești semiproletare și proletare, concomitent cu întărirea forței economice a țărănimii înstărite. Ca și în Transilvania și în România, una din căile pe care capitalismul a pătruns și și-a consolidat pozițiile în agricultură a constat în organizarea activităților economice în agricultură pe baze cooperatiste de tip capitalist. În lupta împotriva arendașilor, a moșierilor, țărănimea din România, ca și țărănimea din Transilvania, s-a întovărășit în obști, în cooperative agricole. Atît obștile cît și însoțirile agricole își propuneau organizarea activităților de bază cooperatiste. Obștile și cooperativele agricole obțineau în condiții mai avantajoase suprafețe agricole de la marii latifundiari sau de la stat, decît muncind la arendași.

Sprijinite de bănci și chiar de unele cercuri guvernamentale, interesate în dezvoltarea relațiilor de producție capitaliste în producția agricolă — marfă — țărănească, numărul obștilor și al cooperativelor agricole a crescut într-un asemenea ritm încît, în primele două decenii ale secolului al XX-lea, au devenit, alături de marile proprietăți moșierești, principalele unități economice furnizoare de produse agricole marfă. Cercetînd conținutul de idei al rubricilor economice, precum și informațiile publicate în paginile „Românului”, constatăm că în România sistemul cooperatist sătesc a fost mai puternic, decît în cele 26 de comitate cu majoritate românească din Transilvania. În sprijinul acestei afirmații menționăm că în anul 1911 existau 321 obști, care aveau în arendă 211 832 hectare, din care cultivabile 121 064 hectare. Numărul membrilor care au intrat în constituirea acestor obști era de 42 645 plugari, care au subscris la înființare un capital de 3 048 956,18 lei, din care au vărsat 2 400 336,92 lei.

Arenda anuală pe care țărani au plătit-o la această întindere de pămînt se ridica la frumoasa sumă de 5 931 884,83 lei. Toate aceste date privesc trecutul pînă la sfîrșitul anului 1911. Spre a putea vedea cit de repede s-au întins aceste organizațiuni în țară este destul să spunem că numai în cursul anului 1912, numărul obștilor înființate a fost de 166 care au luat în arendă 158 095 hectare, din care 138 455 hectare cultivabile și 19 636 hectare necultivabile. Numărul membrilor care au luat parte la constituirea acestor obști (e vorba de cele înființate în 1912 — A.T.) a fost de 23 516 plugari. Arenda anuală ce o plăteau a fost de 6 472 200,82 lei. Capitalul subscris de ei a fost de 2 642 104,62 lei, iar capitalul vărsat de 1 543 731,85 lei. Au mai depus garanție în valoare de 419 255,35 lei.

„Într-un cuvînt — aprecia „Românul” — astăzi sînt în toată România 487 de obști pentru arendare, care muncesc în comune cu o întindere de 370 000 ha, plătind o arendă anuală de 12 500 000 lei”⁴⁴.

În zonele exploatării forestiere obștile și cooperativele sătești au luat în arendă spre exploatare „în anul 1910—1911 o suprafață totală de păduri de peste 3 500 ha, plătind statului frumoasa sumă de

⁴⁴ „Românul”, anul III, nr. 26, 2/15 februarie 1913 („Obștiile sătești în România” — articol redacțional).

1 600 000 lei⁴⁵. În activitatea lor economică obștile și cooperativele sătești erau sprijinite financiar îndeosebi de băncile populare sătești, în număr de 2 656, cu 454 187 membri și un capital de 61 016 395 lei plus diferite fonduri în valoare de 100 000 lei la 1 ianuarie 1911⁴⁶. Drept centru de legătură al băncilor populare în activitatea lor economică la sate era „Casa centrală a băncilor populare și a cooperativelor sătești”, cu sediul la București.

În strînsă legătură cu activitatea economică a obștilor și cooperativelor sătești se afla „Societatea națională de asigurări sociale” care, în 1914, a asigurat culturi în valoare de 15 109 403 lei, aparținînd la 150 de obști⁴⁷.

Am prezentat în extenso aceste date pentru a dovedi că și în România, ca și în Transilvania, însoțirile sătești au constituit la început canale de pătrundere și consolidare a relațiilor de producție capitaliste în agricultură și totodată surse de profit pentru burghezia bancară, de rentă funciară pentru stat și pentru marii latifundiați.

Un alt capitol al politicii agrare a cercurilor guvernamentale burghezo-democratice din România, grupate în jurul miniștrilor I. G. Duca, Al. Radovici și C. Angelescu, în anul 1914, a constatat în alcătuirea unui proiect pentru reforma agrară, prin exproprierea marilor proprietăți funciare. Într-un articol publicat în ziarul „Românul”, Vasile C. Osvadă, exprimîndu-și adeviziunea față de proiectul guvernamental, român pentru înfăptuirea unei reforme agrare, subliniază necesitatea și importanța unei astfel de reforme și în Transilvania, „deoarece neamul românesc din statul ungar în număr de 3 500 000 în proporție de 95 % agricultori este pe de-a-ntregul sărac, deoarece e lipsit de capital și averi imobiliare”. În 1910, românii reprezentau 70,5 din gospodării proletare față de 18,9 % maghiare și 5,1 % germane și existau numai 22 de români cu proprietăți agricole de peste 100 de jugăre cadastrale⁴⁸.

Într-un alt articol, semnat de scriitorul Ion Agârbiceanu, exprimîndu-și entuziasmul față de caracterul democratic al proiectului de reformă agrară aflat în studiul guvernului român, se ocupă de repartitia proprietății între moșieri și țărănime. Analizînd structura proprietății agrare, autorul arată că: „în România un milion de capi de familie, ceea ce reprezintă 5 000 000 de suflete, stăpînește 3 000 000 de hectare, adică în medie 3 hectare de proprietar, iar 150 proprietari mai mari de 500 hectare stăpînesc un total de 4 411 112 hectare, în medie 4 200 hectare de fiecare proprietar”⁴⁹.

⁴⁵ „Românul”, nr. 160, 20 iulie/2 august 1912 („O frumoasă inițiativă, Știri din România”).

⁴⁶ „Românul”, nr. 232, 20 octombrie/2 noiembrie 1912. („Băncile și cooperativele sătești din România”).

⁴⁷ „Românul”, nr. 232, 22 octombrie/4 noiembrie 1914 („Adunarea generală a societății de asigurare din România”).

⁴⁸ „Românul”, anul III, nr. 242, 18 noiembrie 1913 („Cooperația românească” de Vasile C. Osvadă).

⁴⁹ „Românul”, anul IV, nr. 63, 23 martie/5 aprilie 1914 („Reformele de peste Carpați” de Ion Agârbiceanu).

Activitatea întreprinderilor industriale existente în România și îndeosebi rezultatele obținute ocupă spații însemnate în rubricile economice ale gazetei arădene. Prin o suită de articole conținând cifre și fapte, comentate, semnate de dr. V. N. Madgearu, „Românul” popularizează rezultatele obținute de întreprinderile aparținând industriei casnice și îndeosebi activitatea societății „Furnica”, care „pe parcursul celor 50 de ani de activitate economică prodigioasă în direcția susținerii și propășirii țesătoriei și broderiei naționale, a producției de artizanat, prin reînnoirea vechilor modele românești, a vechilor practici tehnice și prin mijlocirea desfacerii produselor, a determinat ca aceste rezultate ale muncii să conducă la noi și noi izvoare de câștig ale țărănimii”⁵⁰.

Cotidianul politic arădean acordă atenția cuvenită și altor ramuri ale producției industriale și mai ales producției de petrol și de zahăr. Aflăm astfel că în România în anul 1910 s-a întrebuițat în diferite fabrici 1 160 517 350 kg de țiței din care s-a obținut 217 908 037 kg benzină, 269 795 456 kg petrol distilat, iar cele 5 fabrici care au produs 27 697 609 kg zahăr⁵¹.

Folosind metoda comparativă, „Românul” supune unei analize competente activitatea economico-financiară a băncii naționale a României și a băncii de emisiune austro-ungară, precum și situația tezaurului român și a celui austro-ungar, scoțind în evidență cu deosebită mândrie națională situația mai bună a României în raport cu Austro-Ungaria. Deși, după cum am mai arătat, Austro-Ungaria a declarat război vama României, activitatea economico-financiară n-a avut de suferit deoarece statul român a intensificat legăturile comerciale cu Italia, Egipt, Franța, Anglia, Elveția, Grecia și cu alte state, locul principal în exportul românesc ocupându-l cerealele și animalele.

VI. PROBLEME INTERNAȚIONALE

Criza economico-financiară europeană a agravat și maturizat contradicțiile politico-militare dintre Puterile centrale și Antantă, contradicții generate și determinate de cele economice în lupta pentru reîmpărțirea lumii. Războiul imperialist, ce s-a declanșat sub pretextul atentatului de la Sarajevo, a avut pentru Puterile centrale semnificația cuceririi unor noi piețe externe pe seama puterilor Antantei și-n acest mod curmarea crizei interne. Războiul politico-economic dintre principalele grupări de state imperialiste s-a transformat într-un război politico-militar cu caracter mondial.

⁵⁰ „Românul”, nr. 2, 13/26 ianuarie 1911 („Industria casnică în România” de dr. V. N. Madgearu); „Românul”, nr. 24, 30 ianuarie/12 februarie 1911 („Industria casnică și acțiunea de încurajare a statului ungar și român”, de Dr. V. N. Madgearu); „Românul”, nr. 41 și 50 din 20 februarie/5 martie și 3/16 martie 1911 („Industria la domiciliu în România” de dr. V. N. Madgearu).

⁵¹ „Românul”, nr. 83, 15/28 aprilie 1911 („Producția zahărului și a țițeiului în România”).

Problemele economice generate de relațiile interstatale în perioada pregătirii și desfășurării războiului imperialist s-au încadrat organic în obiectivele propagandei economice a P.N.R.

Dezbătînd problemele economiei internaționale în spiritul conexiunii dinamice dintre lupta politică și cea economică, elemente componente ale procesului democratic revoluționar, al deplinei eliberări naționale și sociale, „Românul” și-a ținut la curent-cititorii cu cele mai noi elemente survenite în dinamica relațiilor economice interstatale, precum și cu greutățile economice cu care erau confruntate economiile naționale ale statelor europene.

Astfel rubricile economice abundă în informații cu privire la convențiile comerciale interstatale, situația zahărului pe piața mondială, comerțul extern al Germaniei, Italiei, Elveției, Egiptului, Franței, Angliei și Japoniei. Cititorii sînt ținuți de asemenea la zi cu dinamica bugetelor militare și a cheltuielilor de război ale statelor beligerante, cu evoluția crizei economico-financiare și cu măsurile luate de guvernele statelor afectate de criză. Analizînd dinamica comerțului mondial prin informații și articole, prin date statistice publicate, constatăm că anul 1912 a adus cu sine considerabila urcare a comerțului mondial general „pe primele 3 locuri, situîndu-se în ordine: Anglia, Germania, și S.U.A. Valoarea totală a comerțului exterior mondial ridicîndu-se la enorma sumă de 37 200 000 000 dolari. Din acestea revin împrumutului 19 miliarde dolari, iar exportului 17 miliarde dolari”⁵².

Cercetînd materialele cu conținut economic, publicate în perioada desfășurării războiului imperialist, ne convingem că colectivul redacțional a dezavuat politica imperialistă orientată spre cucerirea și anexarea de teritorii străine prin forța armelor, situîndu-se pe poziții antirăzboinice, articolele din „Românul” considerînd că războiul e un rău care dezonorează neamul omenesc⁵³.

Cum cenzura nu permite publicarea unor materiale ostile politicii imperialiste promovată de clasele conducătoare ale celor două națiuni dominante austriece și ungare, Vasile Goldiș, în conformitate cu tactica și strategia stabilită de Comitetul Național al P.N.R., în noile condiții create de eșuarea tratativelor de la Arad din 1914, de declanșarea războiului și de proclamarea neutralității temporare a României, a publicat materiale cu conținut antirăzboinic ca de exemplu relatări cu privire la lucrările și hotărîrile conferinței de la Zimmerwald; informații cu privire la scumpirea traiului în statul ungar datorită lipsei de alimente și articole de îmbrăcăminte; articole cu privire la bugetele militare ale statelor beligerante inclusiv cu privire la sporirea cheltuielilor militare ale Imperiului austro-ungar; informații cu privire la împrumuturile de război hotărîte de guvernul de la Budapesta; date cu

⁵² „Românul”, nr. 241, 3/16 noiembrie 1913 („Comerțul exterior mondial în 1912”).

⁵³ „Românul”, nr. 256, 20 noiembrie/3 decembrie 1914 („Războiul economic al popoarelor. Chestiune privită din punct de vedere economic și financiar”).

privire la rechiziții militare și cu privire la restrângerea comerțului cu cereale prin impunerea de prețuri maximale și alte restricții.

În categoria materialelor cu conținut antirăzboinic includem articolul „Războiul popoarelor cheștiune privită din punct de vedere economic și financiar”⁵⁴, deoarece în concepția redactorului șef războiul aduce ... „în prezent plînset, foamete, sărăcie, teroare, pricinuite de pierderile umane și materiale, pricinuite de desfășurarea ostilităților militare, de greutățile economice, generate de lipsa de forțe de muncă în industrie, agricultură și transporturi. De aceea ți-e iertat să-l faci fără voință la cea din urmă trebuință pentru a respinge violența unui dușman”⁵⁵. Goldiș era numai împotriva războiului imperialist de coto-pire și anexiune de teritorii străine purtat de Puterile centrale și admitea războiul de apărare împotriva agresiunii din afară ca un ultim mijloc de respingere a agresiunii, de apărare a independenței de stat. Articolul menționat oferă date din care rezultă caracterul mondial al războiului deoarece „sînt angrenați direct sau indirect beligeranți sau neutri 906 milioane de ființe omeneste, adică mai mult de jumătate din neamul omenesc care e de 1 700 000 000 și care în acest război are interes de prim ordin”⁵⁶.

Extinderea serviciului militar obligatoriu în țările beligerante între 20 și 40 de ani, contractările și rechiziționarea atelajelor cu tracțiune animală, a animalelor de tracțiune, provocau greutăți în producția de bunuri materiale și în transporturi. Deși „adolescenții, copiii, bătrînii, femeile cu osebite înlocuiesc în parte oamenii în lucrări”⁵⁷, totuși se resimte lipsa de brațe de muncă în industrie și în lipsa de brațe de muncă, de utilaje și de vite de tracțiune în agricultură și în transporturi.

Toate acestea și alte greutăți de ordin economic pricinuite de război ca sporirea impozitelor, obligativitatea împrumuturilor de război de stat, duc la restrângerea activităților economice, la stagnarea vieții economice și la înrăutățirea condițiilor de muncă și de trai a maselor muncitoare. „Viața economică s-a redus, dar viața, traiul de toate zilele s-a urcat și scumpit într-un mod nemaipomenit. După un război ca cel de față neajunsurile se simțeau din greu acum în toate straturile societății omeneste”⁵⁸.

Aurel Lazăr, membru al Comitetului Național al Partidului Național Român, în articolul „Economia națională”, explică locul și rolul dezvoltării economice, a propagandei economice în maturizarea treptată a premiselor desăvîrșirii procesului eliberării naționale și sociale a națiunii române din statul ungar în spiritul principiului autodeterminării naționale. În memoriile sale Iacob Mureșianu scrie „Să nu fie sat ori comună română care să nu fie reunită sau asociată cu comunele vecine

⁵⁴ „Românul”, nr. 256, 20 noiembrie/3 decembrie 1914.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ „Românul”, anul V, nr. 267, 6/12 decembrie 1915 („Viața economică în timpul războiului” — articol redacțional).

române... pentru înaintarea în cultura națională, cît și cu scop de a restaura curajul românului de a-și apăra dreptul de egalitate perfectă, politică". Subliniind unitatea indestructibilă dintre politic și economic în cadrul luptei pentru drepturi și libertăți politice și naționale, pentru autodeterminarea politico-națională a românilor din statul ungar, Aurel Lazăr arăta că „scopul visat de Mureșianu îl ajungem prin organizația economică. Pacea încă-i departe, dar statele societăților industriale, conducătorii comerțului, se pregătesc deja la noua muncă de organizație. Dacă întîrziem ni se închide ușa dezvoltării”⁵⁹.

Nu putem să încheiem fără a sublinia preocuparea permanentă a conducătorilor Partidului Național Român, a personalităților sale politice aflate în România pentru informarea permanentă a opiniei publice europene, asupra acțiunilor întreprinse de guvernele prezidate de Hedervary, Lukacs și Tisza privind intensificarea exploatații economice și a asupririi politico-naționale a românilor și a celorlalte națiuni dominate din Transilvania și Ungaria.

Intrarea României în război în 1916, alături de Antantă, a determinat încetarea apariției ziarului în martie 1916, printr-un ordin al guvernului, deoarece Vasile Goldiș, a refuzat să iscălească declarația de fidelitate pentru ziarul arădean — tribună activă a propagandei economico-politice, sociale și culturale a românilor ardeleni și a celorlalte națiuni oprite, în lupta pentru unitate națională.

După o întrerupere de mai bine de doi ani, „Românul” reapare în 8 noiembrie 1918 în noile condiții istorice, create de înfrîngerea Germaniei, a Austro-Ungariei și a aliaților ei, înfrîngere care a determinat dispariția de pe harta lumii a celor trei imperii: otoman, țarist și austro-ungar, creîndu-se astfel teren favorabil pentru realizarea visului multi-secular al românilor împlinit la 1 Decembrie 1918.

În perioada 1918—1921 platforma economică a „Românului” a fost grevată pe noile probleme generate de rănille încă sîngerînde ale războiului, de acțiunile de sabotaj economic inițiate și organizate de cei mai fanatici reprezentanți ai burgheziei și moșierimii maghiare, cu scopul de a dezorganiza activitatea economică și financiară, înainte și după 1 decembrie 1918.

O altă problemă de care s-a ocupat redacția a fost legiferarea și înfăptuirea reformei agrare. Țărănimea săracă și mijlocașă, muncitorii agricoli români, maghiari, germani, sîrbi, slovaci și de altă naționalitate din județele Transilvaniei unite cu România, prin hotărîrea de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918, așteptau încheierea acțiunii de preluare a administrației de către noile autorități ale României și începerea pregătirilor în vederea înfăptuirii reformei agrare, menită să ducă la împrăștierea țăranimii cu pămîntul pe care-l muncea. Ziarul publică articole și informații cu privire la activitatea Consiliului Dirigent, în acțiunea de coordonare și accelerare a lucrărilor comisiilor comunale și județene pentru încheierea lucrărilor pregătitoare pentru

⁵⁹ „Românul”, anul V, nr. 283, 25 decembrie 1915 („Economia națională” de dr. Aurel Lazăr).

trecerea pământurilor expropriate în proprietatea țăranilor îndreptățiți la împroprietărire. Elementele esențiale ale propagandei economice, susținută cu devotament și entuziasm patriotic de Vasile Goldiș și colaboratorii săi sînt în opinia noastră: problemele agrare; și greutatea întimpinate de noile autorități în administrarea și conducerea administrativă, economică și politică a teritoriilor aflate sub autoritatea Consiliului Dirigent; normalizarea vieții economice; aprovizionarea populației cu alimente și îmbrăcăminte; lupta împotriva speculei și a acțiunilor de sabotaj; problemele financiare și de salarizare; problemele producției industriale și ale protecției muncii; reparația drumurilor și a șoselelor; îmbunătățirea transporturilor.

Primii ani de administrație românească au constituit perioada în care monopolul deținut de capitalul austro-ungar în industrie, comerț, în sistemul bancar, în agricultură, construcții, transporturi a fost înlocuit de capitalul românesc. Primii ani de administrație sînt și anii în care lupta pentru înfăptuirea reformei agrare a luat amploare și a cuprins întreaga țărăniمة cu gospodării mici și mijlocii precum și proletariatul agricol fără deosebire de naționalitate.

Dacă masele largi ale populației muncitoare din Transilvania au sprijinit administrația românească în activitatea organizatorică, administrativă, economică, politico-socială, culturală și în organizarea și asigurarea desfășurării activităților școlare, activitate plină de dramatism și spirit patriotic, aceasta se datorește și propagandei politico-economice, caracterizată prin informarea operativă, prin instruirea și educarea politică a maselor populare.

În finalul acestui studiu subliniem că în concepția Comitetului Național al Partidului Național Român, economicul și politicul se află într-o unitate indestructibilă, nu în relații de simplă coexistență sau de succesiune, ci în relații de interpătrundere și condiționare în cadrul unor determinări concret istorice deosebit de complexe.

Avînd în vedere asemenea premise ale activității politico-ideologice, „Românul”, organ politic cotidian oficial al Comitetului Național al P.N.R. a conceput propaganda economică ca o latură componentă a luptei politice pentru eliberarea națională și socială a națiunii române din Transilvania de sub stăpînirea străină. În lupta pentru maturizarea premiselor procesului desăvîșirii unității naționale, Vasile Goldiș și colaboratorii săi au îmbinat în mod just politicul cu economicul în cadrul întregii activități publicistice. De pe pozițiile platformei politice a P.N.R., redacția a susținut prin toate mijloacele burghezia românească din Transilvania în lupta pentru întărirea pozițiilor ei economice și a influenței politice în statul ungar. Organ de presă a unui partid politic, aflat în slujba intereselor economice, politice, sociale și culturale ale burgheziei românești, „Românul” a militat pentru înfăptuirea politicii economice a burgheziei, frînată în aspirațiile sale de penetrația masivă a capitalului monopolist străin, de monopolul capitalului financiar din Budapesta și Viena, de dominația burgheziei maghiare și germane autohtone. Prezentînd interesele și aspirațiile politico-economice proprii, ca fiind ale întregului popor burghezia românească în

lupta politico-economică împotriva politicii de discriminare și de de-naționalizare forțată a națiunilor nemaghiare, promovată de guvernele Hedervary, Lukacs și Tisza, a situat revindicările naționale înaintea celor sociale solicitate de masele muncitorești țărănești.

În această luptă, în opinia noastră, „Românul” s-a situat, între acele organe de presă românești, care s-au aflat permanent în primele rânduri ale mișcării de eliberare națională și socială de sub stăpînirea străină a întregii populații românești din Transilvania. Îndeplinind directivele Comitetului Național al Partidului Național Român, „Românul” a devenit o tribună a politicii economice românești, parte componentă a programului politico-organizatoric al mișcării revoluționar-democratice de eliberare națională și socială, de unitate politică a românilor de pe ambele laturi al Carpaților.

În anii primului război mondial și în primii ani de administrație românească Vasile Goldiș și colaboratorii săi au transformat Aradul și ziarul „Românul” într-un centru de o importanță majoră și o tribună a politicii românești de împlinire a idealului național al întregului popor român, de unire a Transilvaniei cu România.

LA PLATEFORME ECONOMIQUE DU JOURNAL „LE ROUMAIN” D'ARAD DANS L'APPUI DE LA LUTTE POUR L'ACHÈVEMENT DE L'UNITÉ NATIONALE

(Résumé)

L'ouvrage essaie à présenter dans un tout unitaire la lutte économique et, en étroite liaison, la lutte politique et nationale des Roumains de Transylvanie pour liberté et unité nationale.

Paru à Arad entre 1911—1916 et 1918—1921, sous la direction de Vasile Goldiș „Le Roumain” a constitué une tribune de lutte pour l'affirmation des droits du peuple roumain, pour l'union de la Transylvanie avec la Roumanie.

PARTICIPANȚI DIN LIPOVA LA MARILE BĂTĂLII DE LA JIU, OLT ȘI MĂRĂȘEȘTI DIN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

RADU PĂIUȘAN

Primul război mondial, deși declanșat ca urmare a contradicțiilor imperialiste între marile puteri și a luptei pentru reîmpărțirea lumii, a constituit pentru popoarele și țările mici, posibilitatea de a-și desăvârși construcția de stat pe criterii naționale.

În rîndul acestor țări pentru care războiul mondial nu avea un caracter imperialist divizator, ci unul just unificator, se situa și România, stat constituit numai pe parte a teritoriului național. Deci, „războiul — după cum afirmă istoriografia română contemporană — nu era privit ca un război în sine, ci ca un mijloc impus de contextul internațional pentru realizarea dezideratului unirii naționale”¹. În cadrul marii încleștări mondiale, România ducea un război „al ei” un război „drept și național” întocmai ca și cel al Serbiei cu toate că marile puteri antantiste urmăreau scopuri imperialiste², un război comparabil cu cel din 1877—1878.

Intrarea în război a României, în august 1916 de partea Antantei, se explică atît prin dorința unanimă a românilor de a-și desăvârși statul național unitar, adică de a reintegra în cadrul pămîntului românesc provinciile răpite și oprimate de-a lungul secolelor de către Austro-Ungaria, cît și pentru faptul că „prin semnarea tratatului politic și militar (de la 4 august 1916) marile puteri ale Antantei, recunoșteau României pentru prima dată, din punct de vedere juridic, dezideratele ei naționale și îi promiteau asigurarea sprijinului lor pentru realizarea dorințelor sale legitime”³. Deci obiectivul unității naționale este elementul hotărîtor în intrarea României în război de partea Antantei. Aceasta pe lîngă faptul că recunoștea legitimitatea acestui deziderat, oferea și posibilități concrete de realizare a lui. De altfel, în condițiile respective, și istoria a confirmat acest fapt, participarea României s-a subsumat unei necesități legitime, acelei a construcției naționale unitare. Pentru Româ-

¹ C. Căzănișteanu, *Caracterul popular al războiului de reîntregire națională*, în „Anale de istorie” nr. 3, 1977 p. 25.

² Augustin Deac, *Luptele din vara anului 1917 în aprecierea contemporanilor*, în „Revista de istorie” nr. 7, 1977, p. 1211.

³ Ion Popescu-Puțuri, *Pentru o cauză dreaptă. Intrarea României în război în august 1916*, în „Anale de istorie” nr. 6, 1977, p. 21.

nia „Singura posibilitate de a-și realiza idealul național”⁴ a fost cea a folosirii conjuncturii internaționale existente atunci.

Realizarea dezideratului național ca obiectiv al războiului dus de ea, este exprimată și în declarația de război pe care România a remis-o Austro-Ungariei la 14/27 august 1916. În expunerea de motive a acestui document oficial se arată buna intenție a României în relațiile ei prietenești cu vecinii și buna credință exprimată și în tratatul de alianță cu Austro-Ungaria din 1883. Relațiile de vecinătate cordiale și tratatul din 1883 trebuiau să servească, în concepția României și în contextul istoric respectiv, la „îmbunătățirea situației românilor din Austro-Ungaria”⁵. Deși animată de cele mai bune intenții, România a fost obligată de comportarea Austro-Ungariei față de românii din monarhie cu toate sacrificiile și diligențele ei, și dezamăgită, în consecință „împinsă de dorința de-a contribui să grăbească sfârșitul conflictului și sub imperiul necesității de a-și salva interesele sale de rasă, se vede nevoită de a intra în luptă alături de aceea, care pot să-i asigure înfăptuirea unității sale naționale”⁶. Faptul că România a declarat război „numai”⁷ Austro-Ungariei este pe deplin edificator asupra intențiilor sale și asupra caracterului just al războiului dus de ea.

Caracterul just și național al războiului dus de către țara noastră este relevat și de către observatorii străini din țările neangajate. Așa de exemplu, cei din SUA remarcă în rapoartele lor că obiectivul principal al României era unirea cu Transilvania „care era în mare măsură populată de români”⁸. Caracterul unitar și popular al războiului dus de către țara noastră este componenta sa de bază și explică puternica voință, puternica tărie morală, cu care românii de pe tot teritoriul locuit de ei au participat, au luptat și s-au jertfit cu bucurie și cu un dispreț față de moarte devenit legendar. În jurul idealului legitim al unității naționale s-au raliat toate forțele societății, toate păturile sociale de pe ambele versante ale Carpaților⁹.

Unirea tuturor provinciilor pământului românesc s-a făcut mai înții prin unirea în aspirații, idealuri și luptă, a tuturor românilor indiferent din care parte a teritoriului național veneau. În acest larg context, cel al unui război popular și unitar, luptele din primul război mondial pentru realizarea unității naționale au avut ca participanți, care au sîngerat și căzut eroic, și mii de reprezentanți ai populației de peste munți, din Transilvania, provincie istorică românească aflată sub stăpînirea austro-ungară.

Printre acești participanți, luptători și eroi, se înscriu și reprezentanții familiei Stoika, originară din Lipova. Din veche viță românească,

⁴ *Ibidem*, p. 22.

⁵ Declarația de război a României adresată Austro-Ungariei. Viena, 14—27 august 1916, în „Anale de istorie”, nr. 1, 1978, p. 197.

⁶ *Ibidem*, p. 198.

⁷ Ion Popescu-Puțuri, *Op. cit.*, p. 21.

⁸ Sergiu Columbeanu, *Mărăști, Mărășești, Oituz, în documente străine*, în „Revista de istorie”, nr. 7, 1977, p. 1231.

⁹ C. Căzănișteanu, *Op. cit.*, p. 25.

din Lipova, oraș cu o bogată prezență istorică în tot evul mediu și în epoca modernă, familia Stoika, este una din marile familii românești care și-au legat strâns viața de toate evenimentele istoriei noastre moderne. Astfel numele ei se leagă de reînființarea armatei române și de constituirea ei pe principii moderne¹⁰, prin colonelul Ștefan Stoika, născut în 1812 la Lipova¹¹, de lupta pentru revoluționarea în sens democratic a societății Principatelor Române, cu punctul culminant 1848¹² și cu participarea directă la mărețul act al unirii din 1859 și la punerea în aplicare a acesteia, prin același ilustru reprezentant al ei¹³. La realizarea idealului secular al independenței naționale vor participa alți doi reprezentanți ai familiei Stoika, căpitanul Nicolae Șt. Stoika, comandantul bateriei VI din regimentul 3 artilerie¹⁴, și locotenentul Ștefan Șt. Stoika, comandantul bateriei „Independența” din cadrul artileriei de coastă de la Calafat¹⁵.

Din aceiași familie, ca frate al colonelului Ștefan Stoika din Lipova face parte și Dimitrie Stoika profesor de limba latină la Academia Mihăileană din Iași. Fiica sa Lucreția se căsătorește cu D. D. Pătrășcanu, iar fiul acesteia și nepotul lui Dimitrie Stoika este marele gânditor revoluționar și conducător comunist Lucrețiu Pătrășcanu. Dar viața, activitatea și opera membrilor acestei ramuri a familiei Stoika din Lipova nu constituie obiectul studiului de față, ci lor avem intenția să le închinăm un studiu aparte.

Atitudinea progresistă, revoluționară este însă tradițională în cadrul familiei Stoika din Lipova. Prin reprezentanții ei această familie românească își aduce contribuția și la eliberarea altor popoare și luptă cu arma în mână pentru instaurarea puterii politice a celei mai numeroase progresiste și revoluționare clase — clasa muncitoare. Astfel tânărul Victor Șt. Stoika (1852—1892), al șaptelea copil al colonelului Ștefan Stoika, care își desăvârșea studiile juridice în Italia, la Bologna, pregătindu-și doctoratul în drept comercial, în contact cu spiritul revoluționar care domnea atunci în Italia, se înrolează voluntar în armata lui Garibaldi. Trece împreună cu acesta în Franța unde ia parte, cu arma în mână, sub comanda lui Garibaldi, pentru a contribui la apărarea acesteia¹⁶. Tânărul de 18 ani animat de idei revoluționare este

¹⁰ Cornelia Bodea, Paul Cernovodeanu, *Primele școli ostășești din Țara Românească. Activitatea lui Nicolae Bălcescu ca iuncăr-învățător. 1830—1840*, în „Studii și articole de istorie”, nr. 8, 1966, p. 108.

¹¹ Radu Păiușan, *Personalități din Lipova în lupta pentru independență națională* în „Ziridava” nr. 8, 1977, p. 183—186.

¹² Băndăfeni de demult în serviciul neamului. Colonelul și cavalerul Ștefan Stoika din Lipova, în „Carpații”, nr. 347, din 7 noiembrie 1926, p. 2.

¹³ Generalul Nicolae Stoika, *Notițe din viața unui ostaș, Polcovnicul Ștefan Stoika*, București, 1911, p. 13.

¹⁴ Idem, *Amintiri din războiul independenței. 1877—1878*, București, 1911.

¹⁵ Raportul locotenentului Ștefan Stoika, comandantul bateriei „Independența” din 18—30 septembrie 1877, adresat maiorului Fotino, comandantul artileriei de coastă de la Calafat, Arhiva personală, ing. Titus T. Stoika, dos. I, doc. 1; vezi Titus T. Stoika, *Străbunii. Bunicii. Părinții. Copiii. Nepoții*, Buc., 1972, ms., p. 95.

¹⁶ Titus T. Stoika, *Străbunii. Bunicii. Părinții. Copiii. Nepoții*. București 1972, mss. p. 322.

rănit în cadrul luptelor, duse de Legiunea străină comandată de Garibaldi¹⁷, legiune care în bătălia de la Orleans „a fost magnifică în curaj și tenacitate”¹⁸. Participarea ca voluntar la apărarea Franței de pericolul prusian, denotă o anumită comunitate de idei și cu comunarzii, comunitate promotoare a ideilor de libertate națională, de eliberare socială și de republică. Aceste idei, erau de altfel profund implantate în solul românesc, adinc influențat de ideile pașoptiste de mare răsunet în epocă. După revenirea sa în patrie, Victor St. Stoika participă și la războiul de independență¹⁹, acest deziderat fiind de altfel unul din idealurile vieții sale.

Pe linia aceluiași tradiții progresiste în familia Stoika, se situează și Titus Șt. Stoika (1866—1943), un alt fiu al colonelului Ștefan Stoika din Lipova. Titus Șt. Stoika, după ce termină liceul „Sf. Sava” din București și face un an preparator la „Școala de Poduri și Sosele” din București, pleacă la Paris unde se înscrie la „Școala Națională de Poduri și Șosele”²⁰. Neavînd banii necesari pentru taxe este nevoit să-și caute o slujbă și se angajează ca redactor la cotidianul „L’Intransigent” din Paris unde este deținătorul rubricii *Viața muncitorească*. „Mijloacele mele bănești — mărturisește Titus Stoika — fiind foarte slabe am recurs a găsi o slujbă. Prin purtări bune am găsit grație recomandării domnului Rocher fost directorul ziarului „L’Intransigent”, un comunist”²¹. Deci în ambianța Parisului muncitoresc și revoluționar își face ucenicia ziaristică și Titus Șt. Stoika, ucenicie folosită deplin la întoarcerea în patrie, în articolele pe care le publică în ziarele la care colaborează și pe care le editează. Astfel el este director proprietar al ziarului „Ecol Oltului” (1904—1916) și „Democrația Oltului”, apărute la Slatina și colaborează alături de Alexandru Macedonski în anul 1915 la „Cuvîntul meu”²². Tot în perioada cît a stat la Paris, Titus Șt. Stoika, în anul 1888, se înrolează ca voluntar în regimentul 1 colonial francez, dar îmbolnăvindu-se de febră tifoidă la Sidi Bel Abbes, în provincia Oran din Algeria, se întoarce în anul 1890 în țară²³. Întors în patrie Titus Șt. Stoika este unul dintre spiritele progresiste și deschise spre ideile noi, un promotor și vajnic apărător al democrației.

Din aceeași ramură lipoveană a familiei Stoika, se ridică și nepoții colonelului Ștefan Stoika, care vor lupta și vor consfinți prin jertfa lor de sînge independența și unitatea României, în marile bătălii

¹⁷ Nicolae Copoiu, *Istoria Comunei din Paris*, București, Ed. Științifică, 1971, p. 207.

¹⁸ *Histoire de la guerre 1870—1871. Relation illustre de la campagne franco-allemande*, Bruxelles, 1872, p. 207.

¹⁹ Titus T. Stoika, *Op. cit.*, p. 322, singurele informații care le deținem despre acest comunard român mai sînt că el s-a căsătorit în țară, iar în anul 1888 era președintele Curtii de Apel din Focșani.

²⁰ Fișa biografică a lui Titus Șt. Stoika în Titus Șt. Stoika, *Op. cit.*, p. 100.

²¹ Titus Șt. Stoika, *Autobiografia*, scrisă în septembrie 1940, vezi Titus Șt. Stoika, *Op. cit.*, p. 92.

²² Augustin Z. N. Pop, *Titus T. Stoika* în „Interferență”, București, 1975, p. 216

²³ Necrolog la moartea lui Titus Șt. Stoika, în „Poporul”, nr. 572, 14 noiembrie 1944.

de la Jiu-Olt și Mărășești din timpul primului război mondial. Nepoții colonelului din Lipova, participă încă din primele zile ale intrării României în război, la toate bătăliile din cursul anilor 1916—1917, culminând cu participarea celor rămași în viață, la înțeleștirile epopeice de la Mărășeți, Mărășești și Oituz. Ofițeri de carieră, ca și căpitanul Titus Șt. Stoika, studenți și sublocotenenți în rezervă ca și Cezar T. Stoika și Constantin T. Stoika, sau participanți ca voluntari, ca și elevul plutonier Nicolae T. Stoika, acești vajnici luptători și eroi, au înțeles să-și aducă prinosul lor de luptă și jertfă pentru apărarea patriei amenințată de cotropitorii străini. Jertfa supremă, cu fața la inamic, este calea aleasă de poetul Constantin T. Stoika, sublocotenent în regimentul 1 grăniceri, căzut eroic în octombrie 1916 în luptele de pe valea Oltului, Jertfa de sînge, prin numeroasele răni primite pe parcursul întregului război și nepărăsirea postului de luptă ce le-a fost încredințat, este calea urmată de către ceilalți frați Stoika.

Poetul Constantin T. Stoika, cel care va înscrie o pagină de glorie în albumul familiei jertfindu-și viața pentru apărarea pămîntului scump al patriei amenințate de dușmani s-a născut la Buzău la 14 februarie 1892, fiind fiul lui Titus Șt. Stoika, vajnicul ziarist democrat și nepotul colonelului Ștefan Stoika din Lipova. Studiile și le începe în orașul natal, dar datorită precarității situației sale materiale și le continuă la Slatina, unde locuia tatăl său și apoi, în vechiul centru românesc transilvănean, Brașovul. Aici participă la manifestația românească din jurul Bisericii Negre, manifestație prilejuită de aruncarea în aer a statuii lui Arpad de pe muntele Timpa din anul 1903. Participant entuziast la această manifestație românească, la care s-a cîntat, printre alte cîntece interzise de stăpînirea Austro-Ungară, și „Deșteaptă-te române”, elevul Constantin Stoika este arestat împreună cu ceilalți colegi participanți și amenințat cu eliminarea. Conflictul cu autoritățile oprimate se aplanează însă prin intervenția profesorului de limba latină, Ion Sulică, care a apărut pe elevi și printre ei și pe micul revoluționar, Stoika²⁴.

Colaborator încă de timpuriu, la revistele școlare accesibile lui, ca de exemplu aceea intitulată „Curierul liceului”, publicație editată de Liceul „Sf. Petru și Pavel” din Ploiești²⁵, elevul Constantin T. Stoika editează în anul 1909 la Pitești, pe cînd se afla în clasa a VI-a de liceu, revista „Tinerimea literară și artistică”. Revista care era aproape în întregime scrisă de frații Constantin T. Stoika și Cezar T. Stoika, primul fiind și directorul ei, a apărut numai în 7 numere, între noiembrie 1909 — mai 1910, și avea ca deviză un moto: „Jertfă pentru luptă. Luptă prin jertfă”. Ea își propunea să fie „o oază de literatură care să pregătească educația cetățenilor piteșteni” și „să le poarte cugetările

²⁴ Fișa biografică a poetului Constantin T. Stoika a fost întocmită de către frații săi Cezar și Titus T. Stoika, la 27 aprilie 1928, reproducă și în Titus T. Stoika, *Op. cit.*, p. 164.

²⁵ Tudor Opreș, *Reviste literare ale elevilor. 1834—1974*, în „Istoria presei școlare românești”, București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1977, p. 66.

prin zări liniștite" pentru un timp când sub „agresiunea preocupărilor politice literatura se retrage”²⁶. În această revistă școlară inițiată și condusă de el, Constantin T. Stoika semnează cu diferite pseudomime între care cel mai frecvent era Delaziliște²⁷. Tot în perioada studiilor sale Constantin T. Stoika mai colaborează și la o altă revistă a elevilor, cu o existență scurtă, de numai 4 numere, revista „Simbolul” care a apărut la București în anul 1912. Această revistă cu nume relevant pentru curentul literar pe care îl propaga, avea ca redactor șef pe viitorul părinte al dadaismului Tristan Tzara, care semna cu pseudonimul S. Samyro. Revista mai avea ca redactor pe Ion Vinea și pe pictorul Marcel Iancu. Deși cu o apariție foarte scurtă, ea a avut colaboratori de prim rang dintre care se disting: Ion Minulescu, Claudia Milian, Al. T. Stamatiad, Emil Isac, Nicolae Davidescu, pictorul Iser, Theodor C. Solacolu, Constantin T. Stoika, Alexandru Coșbuc etc²⁸. Ea a reușit „să grupeze măcar pentru câteva luni 10—15 din cele mai valoroase condee ale liricii moderne”²⁹. De altfel, anul colaborării lui Constantin T. Stoika la această revistă este un an hotărâtor pentru întreaga sa creație. Din acest an, 1912, el înclină tot mai mult spre noua poezie, cea simbolistă. Această apropiere se concretizează și prin aderarea la gruparea simbolistă din jurul revistei „Viața nouă” editată și condusă de către Ovid Densușianu³⁰.

Studiile superioare le urmează la Universitatea din București luându-și liceanța în litere și filozofie. În tot timpul studiilor universitare, datorită situației precare a familiei sale, este nevoit să se întrețină singur. El se angajează ca și copist la „Casa Bisericii” unde îl are coleg pe poetul simbolist Mihail Săulescu³¹. Acesta este un alt poet simbolist care-și va jertfi viața pentru patrie în luptele din primul război mondial. Pe toată perioada a studiilor la Universitatea din București, mentorul său spiritual, ca de altfel al întregului curent simbolist, a fost titularul catedrei de romanistică, profesorul Ovid Densușianu. Constantin T. Stoika — după cum afirmă un comentator al operei sale — „s-a regăsit în largul său în ambianța catedrei de filologie romanică, pontificată de Ovid Densușianu”³².

Poet de nuanță simbolistă, Constantin T. Stoika, este și un excelent traducător din clasicii literaturii latine și grecești, precum și din

²⁶ *Ibidem*, p. 72.

²⁷ Mihail Straje, *Dicționar de pseudonime, alonime, anagrame, asteronime, criptonime ale scriitorilor și publiciștilor români*. București, Ed. Minerva, 1973, p. 680—681.

²⁸ Tudor Opreș, *Op cit.*, p. 73.

²⁹ *Ibidem*, p. 74.

³⁰ Titus T. Stoika, *Note biografice. Constantin T. Stoika*, în „Interferență”, București, 1975, p. 175.

³¹ Scrisoarea din 1914, nedată exact a lui Constantin Stoika către Cezar Stoika, reprodusă și în Titus T. Stoika, *Valurile vieții, Scrieri*, vol. III, mss., București 1974, cap. V, p. 18—21, pe care autorul semnează „Copistul Costel”.

³² Augustin Z. N. Pop, *Ovid Densușianu și poetul crou Constantin T. Stoika*, în „Ovid Densușianu, Omul și opera”, Deva, volum apărut sub egida Comisiei Naționale R.S.R. pentru UNESCO, 1973, p. 56.

precursorii simbolismului sau din poezii simbolişti francezi. Astfel el este un fin traducător a lui Horaţiu, Lucreţiu, Virgiliu, dintre clasicii literaturii latine, şi din Baudelaire, Th. Banville, Verlaine, Henri de Regnier, Sully Proud Homme — Chateaubriand, poeţi simbolişti sau presimbolişti, precum şi din Uhland şi Iulia Haşdeu. Pentru sensibilitatea, fidelitatea şi acuraţetea traducerilor sale a fost şi premiat încă de pe cînd era student la Facultatea de Litere şi Filozofie. Pentru traducerile sale din Lucreţiu, în anul 1914, i se decernează premiul Hillel, pe care îl împarte cu un alt eminent traducător, istoric şi critic literar — Perpesicius³³. Tot în această perioadă, în 1914, eminentul traducător care a fost Constantin T. Stoika, publică în Editura „Vieţii noi”, a aceluia mentor spiritual Ovid Densuşianu, traducerea în versuri a tragediei în trei acte „Oedip şi Sfinxul” de Sar Peladan³⁴.

Poet original, cu veleităţi artistice însă de la o vîrstă fragedă, Constantin T. Stoika editează în anul 1910 o plachetă de versuri cu titlul „Licăriri”. Această plachetă este semnată însă cu pseudonimul Delazilişte. În acelaşi timp colaborează cu versuri originale şi traduceri la cele mai importante periodice literare contemporane lui. El este un frecvent colaborator al revistelor: „Noua revistă română”, „Universul literar”, „Viaţa nouă”, „Neamul românesc literar”, „Ramuri”, Viersuri şi proză”, „Rampa”³⁵ şi a altor reviste care apăreau în primele două decenii ale secolului XX.

Reluînd încercarea temerară din anul 1909 de a edita o revistă literară, el scoate, în anul 1915 o nouă revistă, intitulată „Poezia”. Revista este programatică prin însăşi denumirea ei. La editarea acestei publicaţii îi are ca şi redactori şi editori pe V. Demetrius, Mihail Săulescu, L. Chiru-Nanov şi Cezar Stoika. Revista literară editată de Stoika publica pe lîngă poezii, proză, critică literară şi portrete literare ale unor scriitori contemporani. Aceste portrete literare se numeau „ecuaţii şi exprimau atitudinea redactorilor revistei faţă de scriitori ca: Dimitrie Anghel, Mihail Codreanu, Vlad Demetrius, Ovid Densuşianu, Gala Galaction, Panait Cerna etc³⁶. Astfel, această revistă îi permitea tînărului Stoika să ia poziţie faţă de curente şi problemele literare ale vremii şi să încerce să le dea o rezolvare. Această rezolvare era conformă cu viziunea sa despre literatură şi artă. Deşi cu o apariţie de scurtă durată, ea a reuşit să se impună şi să-şi asigure colaborarea unor nume prestigioase ca: George Murnu, Ion Alex, George, Duiliu Zamfirescu, Achim Scriban, Ovid Densuşianu, Vlad Demetrius, Mia Frolo, Simion Mehedinţi, Gala Galaction, Mihail Dragomirescu, Mihail Sorbul, Cezar Stoika etc.³⁷.

³³ Titus T. Stoika, *Note biografice. Constantin T. Stoika* în „Interferenţă”, p. 176.

³⁴ Cezar şi Titus T. Stoika, *Biografia lui Constantin T. Stoika*, reproducă în Titus T. Stoika, „Străbunii...”, p. 165.

³⁵ Augustin Z. N. Pop, *Ovid Densuşianu*, Deva, 1973, p. 57.

³⁶ Titus T. Stoika, „Străbunii...” p. 166.

³⁷ Locotenent col. Gheorghe Preda, *Poetul erou, sublc. Constantin T. Stoika*, Bucureşti, Ed. Militară, 1974, p. 36.

Despre activitatea sa literară ca elev și student, ne-au rămas aprecieri deosebit de elogioase. Aceste proveneau fie de la colegii săi, fie de la cei care îi admirau talentul. Paul Papadopol, colegul său de facultate, ne-a lăsat o radiografie a creației și devenirii sale literare. „Încă de pe băncile liceului din Pitești, el se remarcase ca un poet original, ca un traducător înnăscut, ca portretist și critic literar, ca director de revistă, dar mai ales în calitate de harnic colaborator al revistelor cardinale ale timpului: „Noua revistă română”, Neamul românesc literar”, „Viața nouă”, conduse de C. Rădulescu-Motru, Nicolae Iorga, Ovid Densusianu, care, fiecare în felul lui, au contribuit în largă măsură la limpezirea și definitivarea acestui vijelios talent literar”³⁸.

Poet al pământului românesc, știind să îmbine orientarea tradițională cu cea modernă, Constantin T. Stoika nutrește și o vie simpatie față de poezia tradițională românească și pentru promotorul ei, adept înflăcărat al neojunimismului, criticul literar Mihail Dragomirescu. Ședințele cenaclului literar studențesc „Societatea de miine” condusă de Mihail Dragomirescu, își au în poetul Stoika un asiduu participant. Mentorul cenaclului neojunimist, este unul dintre cei care au contribuit la conturarea formației literare a poetului Stoika. Acesta îl pune pe Stoika să-și cultive vocația sa poetică spunând nu odată cuvinte de laudă la adresa creației sale. Astfel, ne-a rămas consemnată o scenă de cenaclu, în care Mihail Dragomirescu ascultînd una din poeziile lui Stoika exclamă: „Dumneata ai reușit fără să obosești, a concretiza sublimul în vers”³⁹.

Aflat într-o efervescentă activitate literară și culturală, apropiindu-se de culmile creației, Constantin T. Stoika, poet al păcii și libertății este în același timp un vrednic apărător al patriei sale. El urmează cursurile cu termen redus ale „Școlii de artilerie, geniu și marină”. Această școală o termină cu succes și obține mai întîi gradul de plutonier⁴⁰.

Odată cu declanșarea primului război mondial, în 1914, în cadrul pregătirilor pe care România era nevoită să le facă pentru eventualitatea participării ei, s-au făcut masive concentrări de trupe. La aceste concentrări a fost chemat și poetul Constantin T. Stoika. Chiar în perioada următoare declanșării conflictului mondial, el este concentrat și după cîteva luni de instrucție, este înaintat la gradul de sublocotenent. A doua perioadă de concentrări, aceasta de mai lungă durată, la care participă și Stoika, începe în iunie 1915. Acum el este repartizat ca sublocotenent, comandant de pluton, în cadrul regimentului 1 grăniceri. Cu acest regiment este deplasat în Carpați, pe valea Oltului, pe frontiera cu Austro-Ungaria. Aici sublocotenentul Stoika, ia parte la paza frontierei și participă la executarea unor vaste lucrări de fortificare. Aceste lucrări erau organizate pe mai multe linii succesive,

³⁸ *Ibidem*, p. 23.

³⁹ *Ibidem*, p. 29.

⁴⁰ Titus T. Stoika, în „Interferență”, București, 1975, p. 176.

linii de fortificații construite cu scopul de a opri o eventuală ofensivă inamică. În concepția sublocotenentului Stoika, care era concepția întregii armate române, războiul României nu putea fi dus decît împotriva acelor care răpiseră din trupul țării, una din cele mai frumoase părți — Transilvania. Participarea la pregătirile de război împotriva Austro-Ungariei, constituie un stimulent moral atît pentru sublocotenentul Stoika, cit și pentru toți ostașii armatei române aflați sub arme. În scrisorile sale către familie din această perioadă, el remarcă entuziasmul cu care ofițerii și soldații au răspuns la această concentrare. Concentrarea se făcea pentru a pregăti eliberarea și unirea întregului pămînt românesc. „Soldații sînt mulțumiți, nu se mai gîndesc la vetre, ca și cînd aici în munți s-ar fi născut. Ce bine întregesc cadrul, acești soldați grăniceri, poeți ai munților și ai hotarelor. Acum încep să prind din măreția misiunii noastre”⁴¹.

În tot acest timp sublocotenentul Constantin T. Stoika, își continua studiile la București. În același timp transcria doine și cîntece populare auzite de la soldați și traducea mai ales din poezii latini dar și din: Petrarca, Körner, Calderon, Petöfi. Pe lîngă toate aceste preocupări el mai găsea timpul necesar să corespunde cu unii dintre profesorii săi, să le trimită traduceri și recenzii. Astfel, într-o scrisoare din 22 noiembrie 1915, trimisă din satul Greblești de pe graniță profesoarei universitare Constanța Marinescu, după ce face elogiul lucrării lui Ovid Densușianu **Histoire de la langue roumaine** el își afirmă intenția de a studia și aici. Aceasta chiar dacă condițiile nu sînt dintre acele mai bune. „Pentru examene, lucrez cu anevoință, din cauza mediului, atît de puțin înrudit cu preocupările mele”⁴².

Face toată perioada de concentrare de 10 luni pe frontiera cu Austro-Ungaria și în primăvara anului 1916 este desconcentrat putîndu-se astfel dedica studiului necesar susținerii examenului de licență. Susținerea a avut loc în luna iulie a aceluiași an. Imediat însă, după absolvirea facultății se reîntoarce la regimentul său, unde, pentru comportarea bună din timpul concentrării, este numit în funcția de adjutant de batalion⁴³. Revenirea la regiment o face cu mare bucurie, mai ales că evenimentele se precipitau. În scrisoarea din 4 august, adresată fratelui său Titus își exprimă entuziasmul plecării pe front și a eventualei treceri a munților. Totodată el este îngrijorat de soarta cărților și lucrărilor sale. „Iubite frățioare Jenicuță, pe ziua de miine voi pleca la regimentul meu, fiind din nou chemat de data asta cred pentru luptă. Ce să spun alt decît că plec cu voioșie... Știi scriu vorbe rare și nervoase căci mie îmi miroase bine a praf de pușcă”⁴⁴.

⁴¹ Loc. col. Gheorghe Preda, *Op. cit.*, p. 42.

⁴² *Ibidem*, p. 44.

⁴³ Augustin Z. N. Pop, în „Ovid Densușianu, Omul și opera”, Deva, 1973, p. 58

⁴⁴ Scrisoare din 4 august 1916, a lui Constantin T. Stoika către Titus T. Stoika original aflat în arhiva ing. Titus T. Stoika, scrisoare pe care o redăm integral, vezi anexa nr. 1.

În luna august 1916 România, iese din situația de țară neangajată și, în noaptea de 14—27 august 1916, pornește la dezrobirea românilor din provinciile de peste munți. Intrarea României în război, după cum am mai arătat, se impunea ca o necesitate logică⁴⁵, necesitate izvorită din unitatea pământului și a poporului român. Evoluția istorică demonstrează că aceasta era singura rezolvare a problemei românești, acea a constituirii statului național unitar și a terminării construcției sale statale. De altfel lupta națională, lupta pentru desăvârșirea construcției statale, nu era un deziderat numai al românilor, ci al tuturor popoarelor care nu își realizaseră încă unitatea națională. Această evoluție obiectivă și logică era „expresia convingerii națiunilor oprite, că progresul nu mai era posibil decât în cadrele statului propriu, suveran”⁴⁶. În condițiile unui entuziasm patriotic și național general, armata română începe cu succes traversarea Carpaților. Traversarea se face în bune condiții și începe ofensiva victorioasă în Transilvania. La această operație de anvergură ia parte și sublocotenentul Constantin T. Stoika adjuțantul batalionului întâi din regimentul 1 grăniceri. Pe toată perioada în care a ajuns să participe la campania din Transilvania, sublocotenentul Stoika a întreținut o corespondență destul de frecventă cu mentorul său spiritual profesorul Ovid Densușianu. Tot acum a redactat un jurnal care mai târziu, în anul 1928, va fi editat de către frații săi Cezar și Titus T. Stoika sprijiniți cu fonduri de către Marele Stat Major al Armatei. Jurnalul a fost prefătat de Ovid Densușianu, conform dorinței autorului care, încă de la începutul campaniei, ceruse printr-o scrisoare adresată mamei sale, ca în caz că el va cădea, pe front „Cînd nu ți-oi mai scrie, atunci să știi că nu mai sint... Să-mi strîngi atunci cărțile și manuscrisurile și să le încredințezi pe aceste din urmă profesorului Densușianu, rugîndu-l a le tipări”⁴⁷. Lucrarea intitulată **Însemnări din zilele de luptă** a fost tipărită cu ajutorul financiar pus la dispoziție de armată, fapt confirmat de ordinul circular dat de către Marele Stat Major, ordin cu nr. 521 din 13 iulie 1921. Acest ordin prin care se recomandă comandamentelor și trupei cartea, dă o înaltă apreciere atît calităților patriotice, cît și a celor morale ale sublocotenentului Stoika. La fel și veridicității și autenticității și a înaltei ținute artistice a lucrării. „Lucrarea are valoare atît prin distinsele calități intelectuale și sufletești ale ofițerului, cît și prin eroismul de care a dat probe în timpul luptelor. Din cuprinsul ei se desprinde o nemărginită dragoste de țară și de oștire, o analiză și cunoaștere a sufletului soldatului pe care l-a observat ca șef și camarad de luptă. Lucrarea cuprinde pagini interesante de psihologie a soldatului român precum și a populației din

⁴⁵ N. N. Constantinescu, I. Cupșa, *Elortul militar și material al României în anii primului război mondial*, în „Anale de istorie”, nr. 3, 1977, p. 13.

⁴⁶ Viorica Moisiuc, *România în anii primului război mondial*, în „Anale de istorie”, nr. 1, 1977, p. 129.

⁴⁷ Scrisoarea lui Constantin T. Stoika către mama sa datată 16 septembrie 1916, din Sebeș, original aflat în posesia ing. Titus T. Stoika, pe care noi îl redăm integral, vezi anexa nr. 2.

Regat și Ardeal. Prin modul de expunere, lucrarea se ridică la valoarea unei opere literare, ce iese din comun⁴⁸.

Aceste „însemnări” scrise „pe genunchi, sub traiectoriile obuzelor, în dansul ritmic al mitralierelor, neștiutor de ceea ce vine⁴⁹”, se prezintă ca un jurnal de război, în care poetul își notează zi cu zi, la început lapidar, apoi tot mai amănunțit, impresiile din linia întâi, din lupta nemijlocită cu dușmanul. Ele se constituie într-o operă unică în felul ei prin puritatea și candoarea care o respiră, prin patriotismul ardent și dorința de sacrificiu care transpar din paginile ei. Prin lirismul și tra-gismul lor, aceste pagini sînt unele dintre cele mai frumoase dedicate patriei, păcii și libertății. În funcțiile pe care le-a îndeplinit în cadrul batalionului întâi din regimentul 1 grăniceri, sublocotenentul Stoika este unul dintre cei mai conștiincioși și serioși ofițeri. Regimentul său, care făcea parte din grupul de armate care începuse ofensiva în Transilvania, pe linia Oltului, intra în componența armatei întâia. Acest regi-ment era destinat să se constituie ca avangardă a forțelor române din acest sector, în caz de ofensivă, și ca ariergardă în caz de defensivă. El va traversa Carpații pe valea Oltului, relativ ușor, ca de altfel toate detașamentele care forțau trecătorile Carpaților. Armata austro-ungară era încă nepregătită, așa că regimentul 1 grăniceri își continuă înain-tarea în Transilvania prin Rășinari și Șelimbăr spre Sibiu. Lupte de o mai mică însemnătate se dau pe parcurs în munții Coziei la: Sebeș, Por-cești și Pitești⁵⁰, precum și la Daia, Bungard și Cornețel⁵¹.

Ofensiva în Transilvania entuziasmează pe tînărul luptător, că-ruia vederea acestor plaiuri însoțite îi provoacă nostalgii profunde și imagini pline de prospețime și culoare. „Munții scâldați de soare se întind în lanțuri neregulate pînă în depărtările încețate. Brazii pun pete de întuneric pe crestele sure. Apele neadormite strălucesc sub soare adumbrindu-se în mănunchiuri în bazinurile de piatră ale munților⁵²”. Despre felul cum a fost întîmpinată armata română aflăm din același jurnal, mai ales din paginile în care se referă la momentul retragerii după stoparea ofensivei sale. „... în fiecare sat am găsit inimi măcinate de așteptarea noastră. Ce vor fi făcînd femeile frumoase, care ieșeau cu daruri înaintea soldaților noștri? În sate se aprinsese atunci lumina unei vieți visate de secole; ulițele încercuite în întunericul unei raze opace și amorse, s-au luminat în zilele acelea de glorie și mîinii înțepenite pînă la anchiloză începură a se destinde la o nouă viață⁵³”.

Poet al păcii, Constantin T. Stoika este profund cutremurat de imaginea ororilor pe care războiul le provoacă în viața popoarelor și

⁴⁸ Ordin circular nr. 521 din 13 iunie 1921 al șefului Marelui Stat Major, copie aflat în posesia ing. Titus T. Stoika.

⁴⁹ Constantin T. Stoika, *Însemnări din zilele de luptă*, Ediție îngrijită și prefațată de loc. col. Gheorghe Preda, București, Ed. Militară, 1977, p. 147.

⁵⁰ Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916—1919*, București, Ed. Casei Școalelor, vol. I, p. 239—241.

⁵¹ Constantin T. Stoika, *Op. cit.*, p. 35.

⁵² *Ibidem*, p. 124.

⁵³ *Ibidem*, p. 121.

indivizilor, în viața socială și culturală. Puternicile zguduiri produse în viața popoarelor în aceste cazuri, sînt de obicei însoțite de distrugerii de ordin material și cultural, dînd în același timp omului de cultură o anumită nesiguranță a creațiilor sale. Retragera precipitată a unei părți a populației germane din Ardeal, îl impresionează profund pe poetul Stoika și îi creează o stare de invocare a păcii creatoare de cultură. „Atunci am văzut — scrie poetul Constantin T. Stoika — pe Goethe și pe Schiller, acești doi giganți, umiliți în nisipul umed al pivnițelor și am ridicat cu pietate în uimirea adîncă a soldaților ce mă însoțeau. În sufletul meu apărui atunci viziunea limpede a păcii și simții un cutremur trecînd peste umerii mei, gîndindu-mă la cărțile mele pe care le-am strîns în anii de studiu, cu atîta trudă și care cine știe ce soartă vor avea. Ce ochi se vor apleca asupra lor, ce miini pacinice vor întoarce filele de aur în nopți de tihnă și reverie”⁵⁴.

Trupele, române înțelegeau însă să se comporte bine cu toate naționalitățile din Ardeal. Ostașii români erau primiți cu încredere în casele din satele săsești din jurul Sibiului și comportarea lor apreciată ca atare. Sublocotenentul Stoika descrie primirea ospitalieră care li se făcea în casele săsești și felul cum erau tratați. „Micii Peter, Hans, Erich, Wilhelm (din casa în care era încartiruit n.n.) nu mai îmi erau atunci vrăjmași; vedeam în ei energii viitoare cu care vom conlucra pentru civilizația deplină a bogatului pămînt transilvănean”. Dar nu numai tineretul era mulțumit și aprecia buna comportare a trupelor române față de naționalitatea germană. Astfel, după cum relatează sublocotenentul Stoika, toată populația rămasă acasă, îndeosebi bătrînii, apreciau purtarea civilizată a ostașilor români. „În limba țării mele — scrie Stoika — ne-a mărturisit (un bătrîn sas n.n.) că românii au trecut ca un șir nesfirșit de călători fără să tulbure tihna casei vreunui străin și că va protesta cu puterea întreagă a bătrîneții în contra acelor care vor stropi cu noroiul insultei trupele noastre viteze”⁵⁵.

Regimentul 1 grăniceri, aflat în avangarda trupelor române, ocupă poziții în imediata apropiere a Sibiului la începutul lui septembrie 1916. Orașul însă nu este ocupat din considerente strategice. De aici, din fața orașului enigmă, cum îl numește Stoika⁵⁶ el scrie profesorului său Ovid Densușianu, cu care era în corespondență, o scrisoare revelatoare pentru spiritul datoriei de care a dat dovadă în totdeauna ofițerul român. „Sînt de 8 zile în avanposturi la 500 pași de Sibiu; pe flancuri s-au dat lupte grele între ai noștri și ai lor... Ai noștri luptă ca niște lei. Regimentul meu a dat lupte la: Porcești, Sebeș, Cornețel, Bungar și lîngă Sibiu, la Șelimbăr... Pînă acum am scăpat de 5 ori de moarte sigură. Viața de acum nu e tocmai comodă, frig și umezeală și muzică de șrapnele și mitraliere... Noi căutăm a fi la înălțimea misiunii. Pînă

⁵⁴ *Ibidem*, p. 38.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 42—43.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 50.

acum am trecut din victorii în victorii... Rezist prin entuziasmul și puterea de viață a tinereții⁵⁷.

Entuziasmului tineresc a poetului, Ovid Densușianu îi răspunde cu o scrisoare la fel de entuziastă. Entuziasmul acestuia era provocat de vestea ofensivei glorioase a armatei române în Transilvania. „Pentru că ai luat parte la trecerea Carpaților, pot să-ți spun — scria Ovid Densușianu — că am avut viziunea marilor epopei când am aflat că ni-meni nu și-ar fi putut închipui că ne-ar fi dat să ne vedem așa de repede... Când am găsit aici gazetele cu comunicatul vestind că trupele au ajuns dincolo de stîlpii vămilei, mi-am zis: Sintem năzdrăvani... De ce-i în stare românul o să se vadă și de data asta...”⁵⁸ Entuziasmul profesorului se îmbină cu entuziasmul discipolului, amîndoi fiind prin originile lor ardeleni și deci printre cei mai bucuroși de începerea realizării idealului secular al poporului român — unitatea națională. Răspunsul devotatului discipol, informează pe mentor despre situația frontului dar mai ales despre vitejia și tăria morală a soldatului român. „Petrec această seară — scrie Stoika — în cantonament de alarmă, lîngă trupă și nu pot săii dacă miine satul acesta risipit nu va fi un nume istoric... Aș vrea să mă pierd în ființa acestui soldat puternic și tăcut, înzestrat cu răbdare și ochiul cîmpului⁵⁹. Aceeași încredere și-o exprimă sublocotenentul Stoika și în calitățile armatei române într-o scrisoare de pe front trimisă aceluiași profesor universitar. „Sînt încă încrezător în puterea de viață a armatei noastre și cred că în curînd va reveni surîsul zilelor de glorie. Eu pot muri de acum mulțumit⁶⁰. Aceeași dorință de a se jertfi, luptînd pentru patrie, transpare și dintr-o scrisoare de pe front adresată mamei sale. „Iubită mamă. Eu sînt la 500 metri de inamic... pînă acum am scăpat de 5 ori de la moarte sigură. Tu nu fi îngrijorată. Ce este un ins în fața națiunii întregi?⁶¹”

Luptele la care participă, îi aduc poetului Constantin T. Stoika o maturizare în exprimarea sentimentelor și în conduită. Este acea maturizare, specifică războiului, pe care el o observă, la soldații pe care-i comanda și cu care lupta împreună. „Soldații... au devenit tăcuți ca în apropierea unui fenomen inevitabil. La început vorbăreți și fără prevedere, au devenit acum cuminți și tăcuți ca niște bătrîni cu experiența vieții⁶²”.

Situația frontului român de pe Olt, din jurul Sibiului începe să devină problematică. Dacă la început armata română desfășura o ofensivă victorioasă, relativ rapidă în Transilvania și fără a întîmpina multe obstacole, aceasta se datora și faptului că surprinsese Austro-Ungaria nepregătită. Odată cu trecerea la organizarea defensivei austro-

⁵⁷ Augustin Z. N. Pop, în „Ovid Densușianu, Omul și opera”, Deva 1973, p. 61—62.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 59—60.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 61.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 60.

⁶¹ Scrisoarea subloc. Constantin T. Stoika către mama sa, aflată în posesia ing. Titus T. Stoika.

⁶² Constantin T. Stoika, *Op. cit.*, p. 62.

ungare și cu pregătirea contraofensivei situația este cu totul schimbată. În această perioadă, când aliații nu-și onoraseră promisiunile de a declanșa două ofensive, una pe frontul de sud, alta pe frontul nordic, situația armatei române era foarte dificilă. Aceasta mai ales că în acest timp armatele germane și austro-ungare nu erau puternic angajate pe nici un front. Astfel, ele își pot concentra toate eforturile asupra noului teatru de război, cel român. Probleme deosebite ridica armata române și situația armentului și a muniției, insuficient, învechit și de o slabă calitate⁶³. Încă în momentul intrării României în război, capacitatea sa economică și militară era într-o stare puțin propice pentru susținerea unei ofensive de o asemenea amploare. Toate studiile de specialitate sînt unanime în a recunoaște acest adevăr la fel de evident atît atunci cît și acum. Sînt unanime în a recunoaște greșita orientare a pregătirii de război, a armentului și a fortificațiilor în perioada antebelică⁶⁴.

În această situație în a doua decadă a lunii septembrie 1916, începe contraofensiva germană. La această contraofensivă participau și trupe austro-ungare, dar mai ales trupe de elită germană aduse de pe frontul de vest. Regimentul întii grăniceri, căruia îi aparținea și sublocotenentul Stoika, este primul care simte puternicile lovituri date de trupele germane și austro-ungare. Aici Falkenheyn, în cadrul primei bătălii a trecătorilor din zona Oltului, voia să dea lovitura decisivă armatei române. Obiectivul propus de comandamentul german era nimicirea trupelor române de aici, străpungerea frontului și apoi învăluirea prin flancuri a celorlalte armate care apărau trecătorile. Aici pe Valea Oltului se găsea detașamentul român cel mai izolat, aflat la o distanță de aproape 70 Km de celelalte detașamente, din cauza munților⁶⁵. În această zonă grupul de șoc german era constituit din trupe de elită, ca și corpul alpin bavarez care apoi va lupta și la Mărășești. În componența sa mai intrau trei divizii de infanterie și două de cavalerie sprijinite de o foarte puternică artilerie. Acestui grup german formidabil, trebuiau să-i reziste trupe române eterogene ca și calitate și dotare. Între ele se detașa regimentul 1 grăniceri ca și corp de elită, care împreună cu două divizii de infanterie și două de cavalerie de o valoare mai modestă trebuiau să reziste contraofensivei dușmane. Grupul român era susținut de o artilerie insuficientă și de slabă calitate⁶⁶. Dispunînd de o asemenea forță de șoc, armata germană, în concepția lui Falkenheyn, trebuia să încercuiască armata română de la Sibiu, să-i taie toate liniile de retragere. Apoi aceasta, trebuia să fie sistematic nimicită, iar resturile ei să fie luate în prizonerat, distrugînd-o și eliminînd-o ca și individualitate din nomenclatorul armatei române. Acest plan diabolic, nu i-a reușit generalului german, în primul rînd datorită

⁶³ Vezi, General Alexandru Iarca, *Memorialul meu*, Buzău, 1922, p. 39.

⁶⁴ Col. Ion Cupșa, *Armata română în campaniile din anii 1916, 1917*, București, Ed. Militară, 1967, p. 23—33, vezi și Constantin Kirișescu, *Op. cit.*, p. 283; General Alexandru Iarca, *Op. cit.*, p. 140.

⁶⁵ Constantin Kirișescu, *Op. cit.*, vol. I, p. 273.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 278.

luptei dîrze, eroice, cu multe sacrificii omenești a trupelor române, respectiv a regimentului 1 grăniceri⁶⁷. Dacă în momentul ofensivei, regimentul sublocotenentului Constantin T. Stoika se constituise ca avangardă a detașamentului de la Olt, din momentul declanșării contraofensivei germane, el se va lupta în ariergardă, încercînd cu mari sacrificii să bareze calea invadatorilor.

În cadrul acestor lupte din a doua decadă a lunii septembrie, sublocotenentul Stoika este rănit la o mîină pe data de 16 septembrie 1916. Deși este trimis la spitalul de campanie, din Sebeșul Mic, pentru a fi operat, el refuză să rămînă în spital și mulțumindu-se cu un simplu pansament, se reîntoarce pe front⁶⁸. Datorită pierderilor mari în artilerie și soldați, avute de regimentul 1 grăniceri, adjutanții de batalion au trecut ca și comandanți de pluton. Astfel acum, sublocotenentul Stoika devine comandantul plutonului 3, din compania a doua. Contactul direct în calitate de comandant îi dă un sentiment de forță și-i provoacă semnificative reflexii. „Cînd între sufletul tău și sufletul acestei magnifice energii poți stabili linia simplă a sentimentului, cuvîntul cel mai simplu, se colorează și fără meșteșug poți stăpîni sute de inimi”⁶⁹. Acești soldați deprinși cu toate, răbdători și puternici, greu de convins, sînt entuziasmați de vorbele și comportarea sublocotenentului lor. Acesta prin cuvinte înălțătoare, pline de patriotism, încearcă să le sădească în inimi sentimente de vitejie, de comuniune între comandant și trupă. Discursul ținut în fața soldaților plutonului său, este clasic prin patriotism și arta exprimării. „Priviți satele noastre cum le părăsesc răzeșii. Au trecut vrăjmașii peste hotarele noastre. Părinții ne-au lăsat un pămînt pe care noi îl pierdem. Voi — soldați, nu-l veți lăsa pradă lor. Veți rețea peste ei trunchiul și îi veți alunga cu bucăți de stînci.” Efectul unui asemenea discurs nu putea fi decît total. „Parcă în sufletele lor — scrie Constantin T. Stoika — trecuse adierea unui vînt de primăvară; piepturile se ridicau într-un ritm mîndru și privirile tuturor ardeau aprinse de soarele ce murea”⁷⁰.

Dar trupele române, inferioare numeric și insuficient dotate materiale, cu greu puteau rezista contraofensivei inamice. Ele sînt nevoite să se retragă în a doua decadă a lunii septembrie 1916 pe linia de frontieră a țării. Rezistența lor a provocat mari pierderi materiale dar mai ales umane trupelor germane dar și lor înșile. Astfel regimentul lui Stoika, regiment mult încercat în această perioadă de defensivă, pierde mai mult de jumătate din efectivele sale. „Azi — spune sublocotenentul Stoika — au rămas 1500, cu suflete ostenite și acoperite de tristețea; 2000 de morminte numai din acest mănunchi s-au deschis pentru țară”⁷¹. Retragerea grănicerilor s-a făcut în cadrul unor lupte aprige, ei apărînd cu dîrzenie fiecare palmă de pămînt din Ardealul recent eliberat. În

⁶⁷ *Ibidem*, p. 289.

⁶⁸ Constantin T. Stoika, *Op. cit.*, p. 85—87.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 90.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 91.

⁷¹ *Ibidem*, p. 93.

retragerea lor ei au acoperit la Boița, retragerea detașamentului Olt, apoi, ei s-au instalat pe poziție pe frontiera din munții Coți în lucrările de fortificație executate în perioada concentrărilor⁷².

Apărarea frontierei, a „liniei de foc a hotarelor“ este grija cea dintii a sublocotenentului Stoika. Convingerea sa este că frontierele nu vor putea fi apărate de nimeni la fel de bine ca de soldații din regimentul său și în general de armata română. „Nimeni nu va apăra munții ca noi. Zăpezile numai pentru noi vor fi calde și viforile adieri“⁷³. Această comuniune a ostașului român cu natura, este permanent evocată în jurnalul său. Comuniunea cu natura este înțeleasă de poetul Stoika, în sensul unei colaborări reciproce împotriva inamicului invadator. Lipsa aviației române pe acest front trebuia suplinită, în concepția poetului Stoika, într-o viziune poetică, cu un ajutor pe care ar trebui să-l dea mișcările tectonice, spasmelor primare ale pământului. „De ce munții noștri nu sînt vulcani neliniștiți, să arunce din inima pământului piatră topită și zgură“⁷⁴.

Pierderea unuia dintre cei mai distinși ofițeri ai oștirii române, generalul David Praporgescu, comandantului grupului Olt, impresionează profund pe ofițeri și soldați⁷⁵. Moartea viteazului și distinsului general, care inspecta tocmai pozițiile de luptă vecine cu regimentul lui Stoika, îi provoacă acestuia ca de altfel întregii armate de la Olt, un sentiment de deznădejde și revoltă. Evocarea făcută de către poetul Stoika, generalului Praporgescu, este mișcătoare prin venerația față de cel dispărut. „Coborîse în mijlocul trupei, (generalul Praporgescu n.n.) care cu pieptul în viscol păzea hotarele și în mijlocul ofițerilor părea un prieten sfătuitor și bun; își ducea spre moarte tinerețea scinteietoare împodobită de aurul decorațiilor.“ Odată cu generalul Praporgescu este rănit și Zizi Cantacuzino, colonelul comandant al regimentului lui Stoika. Acesta, care trebuia să fie evacuat de urgență într-un spital și operat, a legat viața trupei — după mărturia lui Stoika — de paza frontierei. „Peste trei zile mă voi întoarce — spunea colonelul soldaților săi, ofițerii mei și trupa să-mi păzească cu viața lor Coții“⁷⁶.

Dar, deși grănicerii și ceilalți ostași ai țării luptau cu dîrzenie și cu spirit de sacrificiu, în fața puternicei contraofensive germane, trupele române trebuiau să se retragă progresiv. Aceasta din cauza sprijinului insuficient dat de către Antantă, a amînării ofensivei de pe fronturile de sud și nord, proiectată, a slabei înzestrări tehnice a armatei noastre și a superiorității numerice pe care o realizase inamicul⁷⁷. În fața covîrșitoare superiorități germane, evidentă mai ales în material și tehnică de luptă, armata română, se retrage. Singura armă în care ea își dovedise superioritatea incontestabilă, era baioneta. Însă,

⁷² *Ibidem*, p. 97, vezi și Constantin Kirițescu, *Op. cit., vol. I, p. 297.

⁷³ Constantin T. Stoika, *Op. cit.*, p. 101.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 102.

⁷⁵ Loc. col. Florian Tucă, *In memoriam. Itinerar eroic*, București, Ed. Militară, 1971, p. 77.

⁷⁶ Constantin T. Stoika, *Op. cit.*, p. 116.

⁷⁷ N. N. Constantinescu, I. Cupșa, *Op. cit.*, p. 15.

după mărturia lui Stoika, trupele germane, evitau acest tip de atac, preferind stoparea atacurilor române prin focul de baraj al artileriei. Germanii de obicei nu treceau la atac decât după o lungă și susținută pregătire de artilerie, în momentul când credeau că trupele române erau pulverizate împreună cu adăposturile lor. Prevederile tacticienilor germani, erau însă întotdeauna infirmate ostașii români, rezistând bombardamentelor de distrugere a artileriei inamice. „Atunci — după cum relatează Stoika — din șanțurile rezervelor, urcau coloanele noastre la creste în salturi repezi; parcă ieșeau din morminte morții să păzească piscurile sacre ale Țării”⁷⁸. Deja, din prima decadă a lunii octombrie 1916, retragerea armatei române este lentă dar continuă chiar de pe liniile noastre de frontieră. Fusese adus aici corpul alpin bavarez echipat și instruit special pentru lupta în munți. Acest corp condus de generalul Krafft von Delmensingen, este cel care atacă în sectorul regimentului lui Stoika, unitatea română cedînd progresiv terenul. Perspectiva retragerii armatei române din Transilvania și a invadării țării sale îi apare poetului ca o suferință totală, inclusiv de ordin fizic, ca o mortificare a tuturor posibilităților de pace și progres în viitor. „În carnea mea tresărea o revoltă neînțeleasă... Perspectivele viitorului se închideau, și în locul porții de lumină a vieții, o cruce de fier neagră se ridica în bezna umedă a nopții. Și iubirea și poezia erau acum ruine și sufletul meu o criptă încărcată cu veștede amintiri”⁷⁹. La altă pagină din același jurnal scrie „Imaginea Patriei îmi apăru ca o pasăre urmărită de uliu”⁸⁰.

Sublocotenentul Stoika, în toată această perioadă de retragere a îndeplinit diferite funcții: comandant de pluton, și uneori chiar comandant de companie, când comandantul său primea alte sarcini. Ca și comandant de pluton, el participă la mai multe contraatacuri, conducîndu-și plutonul cu fermitate și vitejie la asalt. Un astfel de atac este și cel din ziua de 10 octombrie 1916, când trupele de grăniceri contraatacă în valea Boiei. Contraatacul avea ca scop acoperirea retragerii celorlalte trupe române care formau grupul Olt. Atacul este descris în termeni elogioși pentru armata română, pentru soldatul român a cărui vitejie și dispreț de moarte deveniseră legendare. „Înaintarea noastră este un marș sigur spre moarte. Sună din nou gornistul. Atacul se desfășoară și lumini de fulgere sclipesc în umbra brazilor, și răniții gem și morții cad în tăcerea dulce a eternității. Trec printre morți ca printre flori sacre ce se duc... Gornistul cîntă imnul baionetei și peste liniile de morți înaintăm la creastă... Fără suspin și tăcuți căzură soldații alături de armele sacre, ca și când un uragan ar fi prăbușit un șir de coloane...” Armata română este în continuă retragere și, în a doua decadă a lunii octombrie, acțiunile germanilor devin tot mai numeroase iar sectorul regimentului 1 grăniceri este tot mai periclitat. După mărturia lui Stoika, după grelele lupte de pe muntele Căluful și Mor-

⁷⁸ Constantin T. Stoika, *Op. cit.*, p. 130.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 139.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 141.

mîntul, din vechiul efectiv de 3500 oameni, din regimentul său au mai rămas în viață, ceva mai mult de 200 de ostași. „Regimentul de elită mai exista prin faima lui. Acum 2 luni 3500 baionete, astăzi 200”⁸¹.

Rama primită de el în primele zile ale lunii octombrie 1916, se complică devenind necesară o intervenție chirurgicală urgentă. Comandantul său de companie, căpitanul Popovici, realizînd situația îi eliberează un bilet de evacuare și internarea într-un spital de campanie. Sublocotenentul Stoika, deși rana îl deranja tot mai mult, refuză evacuarea. Această decizie și-o motivează prin iminența unor noi atacuri și prin răspunderea față de soldații săi. „Căpitanul meu mi-a semnat un bilet de evacuare. Mi se părea că mă alungă cineva din fața morții atît de glorioasă. Soldații rămîneau singuri de acum. În spital voi vegeta luptînd cu nostalgia luptelor. Și veștile care ne soseau prevesteau atacuri”⁸².

Atacurile germane asupra pozițiilor române se întetesc ajungînd la cîteva pe zi. La aceste atacuri armata română răspunde în permanență cu contraatacuri care erau de cele mai multe ori, victorioase dar care-i provocau grele pierderi. Acum, în aceste momente grele „trebuiau — după cum scrie sublocotenentul Stoika — păzite porțile sacre ale granițelor cu orice jertfă”⁸³. Pentru paza acestor porți sacre își va jertfi viața și sublocotenentul Constantin T. Stoika, în ziua de 23 octombrie 1916. Cu numai trei zile înainte, în ultima însemnare făcută în jurnalul său, el făcea o elogioasă evocare a cultului eroilor neamului. Acest cult trebuia păstrat cu sfințenie, ținînd vii sacrele amintiri ale celor dispăruți în mod eroic. Cultul celor căzuți pentru Țară, pentru Patrie, sînt două întruchipări ale pămîntului românesc, despre care poetul Stoika vorbea cu cel mai mare respect și al căror nume apare scris cu majuscule în însemnările sale. „Țara în aceste clipe istorice are trebuința de asemenea amintiri sacre. Dacă toți ne-am gîndi cu iubire la morții scumpi, vom putea să ne îmbogățim puterile suflete lor încercate îndestul acum”⁸⁴.

Aflat în rezervă, în ziua de 23 octombrie 1916, sublocotenentul Stoika urmărea desfășurarea atacului inamic. La un moment dat germanii reușesc să facă o pătrundere în dispozitivul român, chiar în sectorul apărât de plutonul său. Aflat în fața unei asemenea situații el reacționează prompt. Trece la contraatac împreună cu un mic grup de ostași. Aceștia erau singura rezervă a batalionului său, rezervă cu care reușește să respingă pe inamic. Indemnul sublocotenentului Stoika „Veniți cu mine! Să aținem calea ciinilor care ne-au călcat pămîntul și ne-au prădat satele”, electrizează soldații care reușesc să respingă inamicul⁸⁵. Incadrat însă de artileria germană și supus unui puternic foc de baraj, micul grup este aproape pulverizat. Viteazul comandant, sub-

⁸¹ *Ibidem*, p. 156, „Despre luptele de pe munții Călugărul” și „Mormîntul”, vezi și loc. col. Florian Tucă, *Op. cit.*, p. 78—79.

⁸² Constantin T. Stoika, *Op. cit.*, p. 154.

⁸³ *Ibidem*, p. 166.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 167.

⁸⁵ Loc. col. Gheorghe Preda, *Op. cit.*, p. 95.

locotenentul Constantin T. Stoika, cade grav rănit, ambele picioare fiindu-i retezate de explozia unui obuz. Deși grav rănit principala sa grijă a rămas paza „porții sacre a graniței”. Cu ultimele sale puteri, el strigă soldaților care mai rămăseseră în viață: „Înainte la creastă! Apărați-o cu viața, iubiții mei camarazi”⁸⁶. După cum rezultă din declarația comandantului său de companie, cpt. Popovici, subl. Stoika și-a păstrat luciditatea pînă în cele din urmă clipe. „Totuși vorbea și mă ruga să-l duc la postul de prim ajutor căci simte că mai are viață... L-am transportat la potul, de ajutor, la 200 m de linia întîia... Acolo, a vorbit chiar el cu medicii, întrebîndu-i chiar el de starea lui”⁸⁷. Cu toate îngrijirile medicale care i s-au dat, Constantin T. Stoika își dă suflul în aceeași zi în care fusese rănit.

O caracterizare lapidară a calităților sufletești morale și patriotice și o descriere a morții sale ne sînt redată de colonelul comandant al regimentului 1 grăniceri. În ordinul de zi dat de acesta pe unitate se spune: „Locotenentul Constantin T. Stoika, de veșnică amintire își dovedise încă din timp de pace calitățile sale sufletești, rezistența lui fizică, vasta și îngrijita lui cultură, educația fină și aleasă, patriotismul exaltat, cunoștința regulamentelor și a armelor, ca și un ofițer de carieră, precum și nobilul sentiment de camaraderie.

Aceasta m-a făcut să-l clasific printre ofițerii eminente și efectiv am contat pe el în orice împrejurare grea. Calitățile lui n-au fost dimințite de război; ele s-au amplificat chiar și se poate spune despre el că a fost viteaz pînă la nebulie, spirit de sacrificiu și de îndrăzneală uimitoare, și cu tot sîngele rece necesar în momentele critice. S-a distins în mod deosebit în luptele din valea Oltului, de unde nu l-am schimbat după dorința sa niciodată, din avanposturi, deși rănit în două rînduri. L-am propus pentru a fi avansat excepțional și decorat cu ordinul „Mihai Viteazul clasa III-a.” Și ordinul de zi se încheie cu afirmarea lapidară dar cu o mare încărcătură patriotică și afectivă. „Locotenentul Constantin T. Stoika a murit vitejește, cu fața la inamic”⁸⁸.

Moartea sa a impresionat profund lumea literară românească a epocii. Toți cei care l-au cunoscut, colegii și profesorii de la facultate sau cunoștințele din viața literară și-au exprimat sentimentele lor de prețuire și iubire față de poetul Stoika. Prin moartea sa poezia simbolistă și nu numai aceasta, suferea o pierdere ireparabilă. Unul dintre primii cîrturari care-și exprimă în scris regretul față de pierderea acestui poet, este Alexandru Macedonski. Acesta îi consacră lui Constantin T. Stoika o pagină întreagă din revista sa „Literatorul” și anume rubrica intitulată „Analele gloriei”. Moartea lui Stoika fusese anunțată într-un număr recent al „Literatorului”⁸⁹, dar acum Macedonski îi dedică cîteva cuvinte elogiase. „Am vorbit în treacăt despre moartea

⁸⁶ *Ibidem*, p. 96.

⁸⁷ Declarație scrisă a cp. Popovici făcută mamei poetului, originalul se află în posesia ing. Titus T. Stoika și este reprodus și în Titus T. Stoika, *Valurile vieții...*, p. 140.

⁸⁸ Augustin Z. N. Pop, *Ovid Densusianu, Omul și opera*, Deva, 1973, p. 63.

⁸⁹ „Literatorul”, 17 octombrie 1918.

acestui eroic fiu al țării. Azi mă simt dator lînărului poet, să-i schițez întrucîtva viața, să fac să scapere împrejurul numelui său o aureolă întocmită din scînteile propriului său geniu." Cuvintele de laudă are Macedonski și pentru sublocotenentul Stoika. Pentru acela care a preferat moartea pentru a nu-și vedea patria îngenunchiată și care nu a preocupat nimic, nici chiar propria-i viață pentru a-și apăra țara amenințată. „Eroicul copill... Șefii lui încearcă zadarnic să-l călăuzească spre mai multă prudență. Unde răpăiesc gloanțele mitralierelor și puștilor, mai puternic, acolo este și Costel Stoika. Unde obuzele încep să izbucnească din orice parte și unde vitejii noștri soldați cad secerăți împrejur-u-i, acolo se află și Costel Stoika — acolo unde rînjește moartea și unde primejdia e mai mare"⁹⁰. Acestor cuvinte frumoase, scrise de către poetul Macedonski, unul dintre mentorii spirituali al lui Constantin T. Stoika, le răspunde, tot în „Literatorul“, fratele eroului de pe Olt, poetul Cezar T. Stoika. Scrisoarea deschisă adresată de către acesta lui Alexandru Macedonski începe prin a-i mulțumi acestuia pentru ajutorul spiritual pe care i l-a dat fratelui său mort pentru patrie. În cuvinte calde apoi, îi mulțumește și pentru faptul de a încerca a situa în posteritate pe poetul de talent care a fost fratele său. „Elogiul tău, Maestre, a fost primul semnal împotriva celor, care socoteau că-i pot înmormînta și opera, împotriva multor ce l-au pizmuit, sau l-au ignorat din patimă sau suficiență... În „Analele gloriei“, torci fără întrerupere, Maestre din caierul de aur al puterii noastre etnice, fire de be-teală înflorite ce vor servi să încunune în clipa supremă, Patria-muma tuturora; căci tu stăpînești, ca un vistiernic, pînă la risipă, comorile de culoare, de mîngîieri, de idei, de sentimente și de entuziasm"⁹¹.

Dar cel care a fost principalul său mentor spiritual, profesorul și cărturarul Ovid Densușianu, este și el profund impresionat de pierderea omului și poetului Constantin T. Stoika. „Căci — după cum afirmă fratele său Cezar T. Stoika — nimeni mai bine ca el (Ovid Densușianu — n.n.) — nu l-a cunoscut mai deaproapă pe Constantin T. Stoika, nu l-a îndrumat mai luminos și nu l-a înțeles mai intim și nu l-a iubit mai cu adevărat"⁹². Ovid Densușianu își manifestă profundul său regret față de pierderea suferită de literatura română. Gîndul său a fost ca discipolul iubit să rămînă în conștiința literară a epocii ca un poet apreciat de lumea artistică și de marele public. Aprecierile sale la adresa lui Stoika nu pot fi decît elogioase, avînd în vedere faptul că el, profesorul, îi cizelase talentul poetic în cenaclul simbolist de pe lîngă revista „Viața nouă“. „Din șirul tinerilor idealişti pe care-i vedeam miine înălțînd literatura noastră era și Constantin T. Stoika... Versurile pe care le-a publicat în anii din urmă, aduceau un lirism primăvărat și arătau de altă parte stăruința de a se ridica la abstracțiuni, la o poezie

⁹⁰ Alexandru Macedonski, *Analele gloriei. Costel Stoika*, în „Literatorul“ nr. 28, 2 decembrie 1918, p. 10.

⁹¹ Cezar T. Stoika, *Scrisoare deschisă către Alexandru Macedonski*, în „Literatorul“ nr. 24, 22 decembrie 1918, p. 7.

⁹² Cezar T. Stoika, *Op. cit.*

de gândire... Fire entuziastă și temperament nu numai de poet ci și de luptător, de multe ori l-am văzut discutând cu aprindere și luând apărarea literaturii nouă, împotriva celor care nu o înțelegeau și o defăimau⁹³.

Despre **Insemnări din zilele de luptă** în perioada imediat următoare tipăririi lor, toată presa literară s-a exprimat în mod elogios. Ele beneficiază de recenzii nu numai în revistele din țară, ci și la cele din străinătate. Astfel o frumoasă recenzie le face și Pompiliu Păltinea, colaborator fidel al „Vieții noi” și în același timp al celebrei publicații franceze „Mercure de France”. În caietul din 15 iulie 1922, „Mercure de France” prin glasul lui Pompiliu Păltinea, își exprima profundul regret față de pierderea ireparabilă suferită de literatura română prin pierderea poetului Constantin T. Stoika⁹⁴. Despre apariția acestei recenzii, îl anunța Ovid Densușianu pe Titus T. Stoica, fratele poetului erou, printr-o scrisoare imediat ulterioară apariției-recenziei. Graba de a trimite recenzia fratelui său se explică prin dorința lui Ovid Densușianu de a mângâia pe acesta pentru pierderea pe care a suferit-o. „Îți trimit ce a scris Dl. Păltinea în „Mercure de France” — despre însemnările din zilele de luptă ale fratelui, d. tale, și în tristețea amintirilor, vei avea bucuria să citești cuvintele frumoase pe care știi să le scrie cei care au cultul sufletelor, în lumea sălbătică de azi⁹⁵.

O cronică la fel de eligioasă, cronică care prezintă pe studentul și pe omul de cultură care a fost Constantin T. Stoika, este cea a lui Perpessicius. Coleg de facultate cu Stoika, Perpessicius era unul din prietenii intimi ai acestuia și un colaborator al lui pe tărîm literar. Amintirile sale relative la Stoika, sînt dintre cele mai frumoase pe care un poet și cărturar poate să le aibe despre un confrate. „L-am cunoscut pe Constantin T. Stoika în universitate... Visurile lui însă cel puțin acelea pe care apucase să le mîngîie și să le înfiripe în viață, stăruiesc și astăzi în paginile albe, ca lespezi de marmură curate, pe care versurile lui sînt cea mai curate inscripție. Cu jertfa vieții lui, cu tinerețea lui spintecată de moarte, cu volumul acesta de poezii, cu bogata și prețioasa lui operă de traducător, întreruptă înainte de vreme, arată mai bine decît oricine care a fost cu adevărat generația de sacrificiu a ultimului deceniu⁹⁶.

⁹³ Ovid Densușianu, *Dintre cei pe care i-am pierdut. Constantin T. Stoika*, în „Viața nouă”, 1920, p. 164—165, articol care figurează și ca prefață la cartea lui Constantin T. Stoika, *Insemnări din zilele de luptă*, publicată de către frații săi Cezar și Titus T. Stoika, București, 1921, și este reprodus și în „Interferențe” p. 178—179.

⁹⁴ Pompiliu Păltinea, *Constantin T. Stoika. Insemnări din zilele de luptă*, în „Mercure de France” 15 iulie 1922, apud Augustin Z. N. Pop. Ovid Densușianu, *Omul și opera...*, p. 65—66.

⁹⁵ Scrisoarea din 27 iulie 1922 a lui Ovid Densușianu către Titus T. Stoika, original în posesia ing. Titus T. Stoika, reprodus și în *Titus T. Stoika, Amintiri*, în „Ovid Densușianu, Omul și opera...” p. 68.

⁹⁶ Perpessicius — Cronică la volumul lui Constantin T. Stoika, *Poezii*, volum apărut în 1928, sub îngrijirea fraților Cezar și Titus Stoika, Cronică este publicată în „Cuvîntul” din 15 iunie 1928.

Astfel era apreciat poetul Constantin T. Stoika, poet care cu prețul vieții și-a apărat Patria. Situat prin jertfa și opera sa literară, pe deplin drept în posteritate, urmașii nu-l vor uita și opera sa va fi reeditată și repusă în discuție mai ales cu ocazia aniversărilor nașterii și morții sale⁹⁷. Prin aceasta urmașii, cei care construiesc noua societate pentru care a luptat și poetul Stoika, nu fac decît să recunoască valoarea intrinsecă a jertfei și a operei literare pe care acesta cu mare talent a produs-o. El este socotit astăzi ca unul dintre principalii poeți ai vieții noi în revista simbolistă condusă de Ovid Densușianu. El nu este însă numai un poet simbolist, ci personalitatea sa poetică cuprinde și o componentă clasică, unii dintre criticii literari considerînd versurile sale „ample, fluide, de armonie eminesciană”⁹⁸.

Sublocotenentul poet, Constantin T. Stoika⁹⁹, rămîne unul dintre eroii care s-au jertfit pentru apărarea patriei, unul dintre acei viteji luptători care au pus totul în slujba celor două mari idealuri care îl animau — Patria și Poezia. El se înscrie în galeria eroilor care au slujit cu arma și condeiiu lupta seculară a poporului român pentru independență și unitate națională. El rămîne o prezență luminoasă în istoria luptei pentru unitate atît ca un profund patriot, ca și un poet de mare talent. Atît componenta patriotică cît și cea poetică a personalității sale formează un tot unitar subsumat dezideratului poporului român, cel al unității naționale. El se reintegra astfel în pămîntul patriei pe care-l iubea atît de mult și pentru care și-a exprimat de nenumărate ori dorința de-a se jertfi. „În Pămîntul patriei, cu frumuseți nesfîrșite și nesecate bogății, aici moartea mi se părea un ideal împlinit. Era ca și cum ași fi adormit într-o grădină cu liniște, unde cînd privighetorile cîntă, cerul se deschide, vărsînd lumina lui albastră în unde de odihnă”¹⁰⁰.

Pentru comportarea vitejească și moartea sa eroică, sublocotenentului Constantin T. Stoika îi sint conferite post mortem, decorații ale statului român. Lui i se decernează ordinul „Coroana României” în gradul de cavaler și „Crucea Comemorativă” a războiului din 1916—1918 cu baretele „Ardeal-Carpați”.

⁹⁷ Constantin T. Stoika., *Poezii*, Ediție îngrijită prefață și note de D. Murărașu, București, Ed. Minerva, 1973, vezi și Comemorarea a 80 de ani de la nașterea lui Constantin T. Stoika în „România literară”, nr. 18, 1972, care publică și o poezie a sa intitulată *Imn pazei*.

⁹⁸ Șerban Cioculescu, *Un poet al păcii. Constantin T. Stoika în România literară*, nr. 5, 1974.

⁹⁹ Locot. col. Florian Tucă, *In memoriam. Itinerar eroic*, București, Ed. Militară, 1971, p. 80, autorul îl crede pe Constantin T. Stoika că avînd gradul de căp., în realitate, după cum am arătat în acest studiu el nu avea decît gradul de subloc., cf. declarația căpitanului Popovici, comandantul său de companie, aflat în original la ing. Titus T. Stoika și reprodușă în Titus T. Stoika, *Valurile vieții...* p. 142, din care redăm: „Subloc. Stoika, n-a fost avansat, n-a fost decorat căci era prea devreme și nu se făcuse pînă atunci nici un fel de propuneri.”

¹⁰⁰ Constantin T. Stoika, *Însemnări din zilele de luptă*, București, Ed. Militară, 1977, p. 145; Brevetele și decorațiile Slt. Constantin T. Stoika au fost depuse de către fratele său ing. Titus T. Stoika în Arhiva Muzeului Militar Central, 1972, caseta fam. Stoika.

Din familia Stoika însă nu numai poetul Constantin T. Stoika a luptat pentru apărarea independenței patriei și pentru unitate națională în primul război mondial. Încă câțiva luptători și eroi la care ne vom referi în studiul de față, își vor da tributul de luptă și sînge în încleștările epopeice din anii 1916—1917. Permanența luptei pentru unitatea națională este obiectivul primordial a tuturor membrilor acestei eroice familii lipovene.

Pe aceeași linie a tradiției de luptă pentru unitatea națională se înscrie și un alt membru al familiei Stoika — căpitanul Titus T. Stoika. Acesta este al treilea fiu al lui Titus Șt. Stoika și deci nepot de fiu al colonelului Ștefan Stoika originar din Lipova. Titus T. Stoika s-a născut la Buzău, în data de 14 octombrie 1893, în casele familiei mamei sale, Irena-Canella Ciorogirleanu. Clasele primare le urmează la Slatina, oraș unde tatăl său Titus Stoika era avocat și proprietar de ziare. Liceul îl urmează, începînd cu anul 1909, la București, la „Matei Basarab”. Elev silitor, avînd o înclinație deosebită spre matematici, Titus T. Stoika, este unul dintre frecvenții colaboratori ai „Gazetei matematice”. Înclinația spre matematici îi dă și posibilitatea de a-și termina studiile secundare, el meditănd diferiți elevi mai mici în schimbul posibilității de a se întreține. Ajutorul primit de la mama sa era destul de modest, așa că responsabilitatea terminării studiilor apăsa pe umerii săi¹⁰¹. În această ipostază de matematician el îl cunoaște pe elevul Dan Barbilian, poetul Ion Barbu de mai tîrziu. Ei participă și se cunosc la concursul „Gazetei matematice” din 1910. La acest concurs participau în principiu, toți elevii cursului superior al liceelor din România. Titus T. Stoika era, după propria-i mărturie, elev în clasa VI-a reală a liceului „Matei Basarab” din București, iar Dan Barbilian, era elev în ultima clasă la liceul „Gheorghe Lazăr”, tot din București¹⁰². În amintirile sale, Titus T. Stoika evocă cu emoție figura celui care a fost savantul și poetul Ion Barbu. După concursul respectiv cei doi matematicieni se împrietenesc și trimit fiecare cîte o problemă de matematici la revista „Comborus” care apărea la Paris. Dan Barbilian, care era un tip foarte sensibil, este profund lezat că în respectiva publicație, numele său a apărut în paginile finale ale revistei, și se adresează prietenului său. „Vezi Titus, unde m-a așezat... La sfîrșitul revistei, cu litera mai mică ca a celor din față. Nu le mai trimit nimic”. Prietenul mai mic, Titus, încearcă să-l consoleze pe Barbilian, față de care nutrea o vie simpatie. „Era un suflet ideal de prieten — dar lupta pentru ideal în viață ne-a despărțit.”

În 1912 după terminarea studiilor secundare, Titus T. Stoika se înscrie prin concurs ca elev bursier la „Școala militară de artilerie, geniu și marină” din București pe care o va absolvi în anul 1914 cu gradul de sublocotenent¹⁰³. Cariera militară îl duce spre împlinirea uneia din aspirațiile vieții sale, aceea de a lupta pentru patrie. Ca ofițer de

¹⁰¹ Titus T. Stoika, *Autobiografie*, în volumul său „Străbunii...”, p. 215.

¹⁰² *Ibidem*, p. 207.

¹⁰³ Titus T. Stoika, *Valurile vieții...*, p. 29.

carieră, Titus T. Stoika este o figură reprezentativă a armatei române, veteran a celor două războaie mondiale și vajnic apărător al democrației în perioada interbelică. Participă ca elev-sergent la cel de-al doilea război balcanic. În paralel, el urmează și cursurile facultății de drept. Este înaintat pe data de 1 iulie 1914 sublocotenent grad cu care participă și la luptele din primul război mondial¹⁰⁴.

În momentul intrării României în război, sublocotenentul Titus T. Stoika, făcea parte din regimentul 1 obuziere ușoare care își avea garnizoana la Slatina¹⁰⁵. În acest moment veteranul de la 1877, generalul Ștefan Șt. Stoika solicită din nou Ministerului de război un comandament în cadrul armatei române¹⁰⁶. Sublocotenentul Titus T. Stoika, era comandantul unei secții de două obuziere ușoare de 105 mm a bateriei I-a din cadrul regimentului său. Această baterie trebuia să se constituie ca artilerie grea a Corpului 1 Armată. Corpul de armată amintit urma să intre în componența „Grupului de acoperire Jiu”, comandat de generalul Cocorescu¹⁰⁷. Ca urmare, regimentul 1 obuziere ușoare din care făcea parte și sublocotenentul Stoika, se deplasează cu trenul la Tg. Jiu. Imediat debarcați ostașii acestui regiment au luat parte la luptele din pasul Vulcan-Merișor. Aceste lupte se dădeau în cadrul ofensivei armatei române în Transilvania¹⁰⁸, și la ele participa printre altele, și regimentul 18 Gorj. În cadrul puternicei ofensive a armatei române de la Jiu el cunoaște și ajută, pe aceea care mai târziu va primi supranumele de „Eroina de la Jiu” — Ecaterina Teodoroiu. Aceasta aștepta aprobarea pentru a fi primită ca voluntar în cadrul regimentului 18 Gorj. Caracterizarea făcută acesteia, de către Titus T. Stoika este revelatoare pentru cunoașterea personalității Ecaterinei Teodoroiu. „O față tânără, brunetă, mică de statură, cu părul negru și ochelari, dar cu străfulgerări de aștri în privirile melancolice, umbla izolată și tăcută, parcă nu-și găsea locul; se strecura agitată printre trupele din bivuac.” Eroina de la Jiu, este ajutată de către sublocotenentul Stoika, ca să primească pentru început, echipament cazon, hrană și adăpost¹⁰⁹.

În aceeași zi, de 17 august 1916, el remarcă în cantonamentul de la Bumbești, în postura de apărător al patriei pe marele actor comic de mai târziu, — Constantin Tănase. „Mi-a atras atenția înfățișarea sa cu totul deosebită: înalt, slab, negru la față cu un nas expresiv și exagerat de mare, ochi negri de vultur din Carpați, cînta din ocarină printre

¹⁰⁴ Augustin Z. N. Pop, *Titus T. Stoika*, în „Interferențe...”, p. 216.

¹⁰⁵ Titus T. Stoika, *Memorii de război*, mss, în volumul său, „Valurile vieții”, București, 1974, cap. V, p. 3.

¹⁰⁶ Scrisoare și memoriu a gen. Ștefan Stoika către gen-ii Al. Averescu și D. Iliescu, Ministru de război, scrisoare din 27 iulie 1916, original Arhiva ing. Titus T. Stoika, dos. I. doc. 11.

¹⁰⁷ Vezi și col. Alexandru Niculescu, *Luptele de la Jiu, 1916*, București, Ed. Militară, 1976, p. 12.

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 15.

¹⁰⁹ Titus T. Stoika, *Memorii*, în „Valurile vieții...”, p. 5.

soldați¹¹⁰. De acum, se leagă o trainică prietenie între Titus T. Stoika și Constantin Tănase, prietenie perpetuată peste ani.

În cadrul ofensivei armatei române prin defileul Jiului, se întâlneau în luptă divizia 11 bavareză comandată de mareșalul Makensen, cu divizia 11 română, de sub comanda colonelului Cocorescu¹¹¹. În timpul acestor bătălii din munți, armata română se dovedește mai puțin pregătită și mai ales echipată, pentru acest tip de război, decât armatele germane și austro-ungare. În ofensivă și apoi în rezistența ei, armata română este împiedicată și de timpul nefavorabil din toamna și iarna anului 1916—1917¹¹².

În această primă parte a războiului, sublocotenentul Stoika, ca de altfel marea majoritate a ofițerilor și soldaților, realizează ceea ce înseamnă războiul. La fel, acum, ei realizează și datoria lor de ostași și apărători ai țării. „Cit timp am stat în bivuac la Bumbesti-Livezeni, am înțeles ce este războiul și cu viziunea clară că toți sîntem sortiți de a lupta și muri pentru țară, în elanul tineresc al vârstei de 22 de ani și impulsul sufletesc al neamului, am hotărît să lupt fără cruțare și să mor senin pentru Patrie”¹¹³.

Secției de obuziere ușoare, comandate de către el, îi revenea în cadrul dispozitivului ofensiv român să curețe muntele Buliga de cuiburile de mitraliere inamice. Secția sa trebuia să susțină lupta unităților din divizia 11 română¹¹⁴. Cu armament uneor de artilerie, în aceste bătălii trupele române trebuiau să înfrunte armatele germane și austro-ungare care dispuneau de o înzestrare în armament și tehnică de luptă cu mult superioară. În fața „grupului Jiu”, în luptele de la Petroșani, Merișor, Crivadia, Cheia se aflau trupe de elită germane, divizia 11 bavareză pregătită și echipată în mod special pentru războiul din munți¹¹⁵. În timpul acestor lupte crîncene, pe viață și pe moarte, la îngreunarea cărora contribuiau și intemperiiile naturii, Titus T. Stoika neobișnuit cu viața de front, se îmbolnăvește. Înainte însă el mai reușește să descopere un mic grup de spioni inamici care se infiltraseră în spatele liniei frontului român și care transmiteau informații prin aparate emisie-recepție¹¹⁶. Internat în spitalul de campanie din Tg. Jiu slt. Stoika se însănătoșește rapid și revine grabnic pe front. Acolo, în aceste momente, țara avea nevoie de fiecare ofițer și soldat. Tot în timpul acestor lupte, de pe dealul Buliga, slt. Stoika este rănit în ziua de 28 august 1916. Trimis din nou la spitalul de campanie din Tg. Jiu, se vindecă rapid și revine în aceeași lună în linia întâi. După revenirea

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 6.

¹¹¹ Constantin Kirițescu, *Op. cit.*, vol. II, p. 105.

¹¹² Titus T. Stoika, *Memorii...*, p. 7; cf. Constantin Kirițescu, *Op. cit.*, vol. I, p. 283.

¹¹³ *Ibidem*.

¹¹⁴ Pentru luptele de la Buliga și Pasul Vulcan, vezi și Loc. col. Florian Tucă, *in memoriam. Itinerar eroic*, București, Ed. Militară, 1971, p. 13—16; col. Alexandru Nuculescu, *Luptele de la Jiu*, 1916, București, Ed. Militară, 1976, p. 26—29; C. Kirițescu, *Op. cit.*, vol. II, p. 89.

¹¹⁵ Vezi și Col. Ion Cupșa, *Op. cit.*, p. 56.

¹¹⁶ Titus T. Stoika, *Memorii...*, p. 14.

pe front, el este luat ca aghiotant al colonelului Negre Gabriel, comandantul artileriei „grupului Jiu”¹¹⁷.

Între timp, inamicul reușise să facă o străpungere chiar în această zonă a defileului Jiului și apoi, în scurt timp, să învâluiască progresiv armata română. Aceasta după lupte aprige care au durat aproape 2 luni este obligată să se replieze spre interior. Retragera armatei române, concomitent cu puternica ofensivă germană, continuă în ritm relativ rapid și în decembrie 1916 este ocupată de către trupele germane, însăși capitala țării, Bucureștiul. Astfel, 2/3 din teritoriul român este ocupat de inamic, armata română și o parte a populației civile retrăgându-se în Moldova. Calvarul retragerii armatei române și a populației civile, este descris în culori vii de către slt. Stoika. Acesta retras la Iași, este numit mai întâi adjunct, apoi comandant al bateriei II din cadrul „Scolii Militare de Artilerie” care se refugiasse la Iași și apoi la Botoșani. Bateria sa avea o compoziție eterogenă, dar prin căldura și puterea exemplului personal, el reușește să o facă să dea rezultate superioare. Dintre elevii bateriei sale, făceau parte printre alții, și: Tudor Vianu, Mihai Ralea, Ionel Teodoreanu, Vintilă Rusu Șirianu, Gheorghe Brătianu, Ion Hudică, viitoare personalități culturale ale României contemporane. „Pe primii trei elevi, ale căror scrieri de specialitate le cunoșteam, i-am luat ca și colaboratori alături de mine la catedră. Eu, în afară de instrucția fizică propriu-zisă, făcută pe jos și călare, la manej și la câmp și pregătirea educației militare specifice războiului, de a lupta și a muri pentru țară, predam **Cunoașterea regulamentelor, Matematica și Cursul de teorie a tragerii mascate a artileriei** . . . ei, predau variate, frumoase și interesante subiecte de cultură generală, de istorie, literatură, filozofie etc¹¹⁸. De altfel, unii dintre foștii lui elevi, din școala militară vor rămâne legați de el prin alese sentimente de prietenie, o viață întreagă. În acest sens pledează și o scrisoare a lui Tudor Vianu trimisă lui Cezar T. Stoika. Prin această scrisoare Tudor Vianu își exprima regretul că nu a reușit să-l întâlnească pe fostul său șef deși trecuse prin orașul în care acesta își desfășura activitatea. „Cu neputință să-mi găsesc momentul de-a mai vedea fostul șef și simpaticul amic”¹¹⁹.

Un sprijin prețios l-a primit armata română, și în consecință și bateria condusă de Stoika, de la misiunea militară franceză condusă de generalul Berthelot sosită în țară încă din luna octombrie 1916¹²⁰. Sosită prea târziu, în anul 1916, ea are un rol mai puțin important în timpul bătăliei pentru trecători, dar odată însă cu intrarea armatei române în refacere, ea va avea un rol principal în instruirea și dotarea acesteia cu

¹¹⁷ *Ibidem*, p. 19.

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 35.

¹¹⁹ Scrisoarea din 20 iunie 1924 a lui Tudor Vianu către Cezar T. Stoika, original, donat de către ing. Titus T. Stoika Muzeului literaturii române, înregistrat cu nr. 452 din 11 noiembrie 1971, scrisoare reprodușă și în Titus T. Stoika, *Valorile vieții* . . . , p. 33—34.

¹²⁰ Vezi Constantin Kirișescu, *Op. cit.*, vol. I, p. 200.

armament, muniție și tehnică de luptă¹²¹. Rolul misiunii franceze este remarcat atât de conducătorii ei¹²², de conducerea armatei române, dar mai ales de către ofițerii români care au conlucrat cot la cot, cu ofițerii francezi în cadrul vastei operații de refacere și dotare a armatei române. Ca urmare a conștiinciozității și a bravurii de care au dat dovadă ofițerii francezi, în operația de instruire și dotare cu armament și tehnică de luptă a armatei române, ei sînt decorați cu ordine și medalii ale statului român. Comandantul misiunii franceze, generalul Berthelot este declarat cetățean de onoare al României¹²³. Mulți dintre ofițerii francezi și-au găsit aici moartea pentru apărarea țării noastre, sora mai mică a Franței, din cadrul aceleiași ginți latine. De sprijinul ofițerilor francezi beneficiază și Școala militară la care este profesor Titus T. Stoika. Căpitanul francez, matematicianul Dupont, era cel care ajuta la instruirea soldaților bateriei în tehnica „tragerii mascate” a artileriei, și a luptat cu același entuziasm ca și ofițerii români¹²⁴.

Apariția în Iași a lui Nicolae Iorga, care edita aici și unicul ziar român intitulat semnificativ „România” ca și a altor savanți, printre care și a profesorului Ovid Densusianu, a avut un efect tonifiant pentru întreaga populația refugiată și în special pentru armata română. Tot aici locot. Titus T. Stoika întâlnește pentru prima oară pe poetul și prozatorul Alexandru Vlahuță. Acesta venise la comandamentul armatei române pentru a cere ca soldații încartiruiți în modesta lui locuință, să fie evacuați, pentru ca să poată și el locui în condiții umane. Fiind portretist Stoika reușește să schițeze din câteva trăsături, figura unui Vlahuță, bolnav, obosit, care nu mai avea decît puțin timp de trăit. „Mic de statură, îmbătrînit, slab, cu un smoc de păr prelins pe frunte, modest îmbrăcat, cu priviri stinse dar pătrunzătoare, de ochi oboșiți, ne-a destăinuit durerea sufletească ce-l stăpînește înainte să moară, în fața spectacolului monstruos și atât de dureros pentru neamul său, al cotropirii țării de către armata teutonă”¹²⁵.

Pentru comportarea sa meritorie pe tot parcursul campaniei de la Jiu, slt. Stoika este avansat la excepțional, locotenent, pe data de 1 iulie 1916¹²⁶. La sfîrșitul lui decembrie 1916, locot. Stoika, este nevoit să se despartă de elevii bateriei a II-a, care terminîndu-și stagiul sînt înaintați și repartizați sublocotenenți de rezervă la corpurile de trupă pentru completarea efectivului¹²⁷.

Între timp, pentru a decongestiona Iașul, devenit supraaglomerat, „Școala militară” unde era instructor Stoika, se mută la Botoșani. Ea

¹²¹ Vezi și Telegrama cifrată a Legației din Paris către Ministerul de război Vintilă Brătianu, în „Mărăști, Mărășești, Oituz”, București, Ed. Militară, 1977, p. 125—127.

¹²² *Ibidem*, p. 31—38.

¹²³ Pentru decorațiile și ordinele acordate de statul român ofițerilor francezi vezi „Mărăști, Mărășești, Oituz”, p. 167—169, p. 177—178, p. 413—416.

¹²⁴ Titus T. Stoika, *Valurile vieții...*, p. 38.

¹²⁵ *Ibidem*.

¹²⁶ Jurnalul intim al lui Nicolae T. Stoika, p. 30, original în posesia ing. Titus T. Stoika, reproduș și în Titus T. Stoika, în „Străbunii...” p. 248.

¹²⁷ *Ibidem*, p. 39.

este pusă sub comanda colonelului Mîrcea Botez, fratele scriitorului Jan Bart (Eusebiu P. Botez n.n.) Aici, Stoika comanda bateria VI-a de elevi, cu un efectiv de 75 de oameni, baterie de elită, formată din soldați care mai luptaseră și în campaniile din anul 1916¹²⁸. Fiind prețuit de comandantul său, pentru spiritul economic și întreprinzător, de care a dat dovadă, locot. Stoika este numit ofițer cu aprovizionarea, aceasta în condițiile în care toate orașele Moldovei erau supraaglomerate, iar alimentele se procurau foarte greu. Această misiune deosebit de dificilă în condițiile refugiului în Moldova, locot. Stoika o îndeplinește cu pricepere pînă la plecarea, împreună cu bateria pe care o conducea, pe frontul Mărășeștilor.

Ca urmare a luptelor grele care se dădeau aici și ca urmare a retragerii rușilor din unele sectoare ale frontului¹²⁹, bateria VI este trimisă pe front, pentru a apăra porțile Moldovei. Ea se încadra în Divizia IX-a condusă de gen. Scărișoreanu. În componența acestei divizii mai intrau regimentul 9 vînători și 40 Călugăreni¹³⁰. Plecată pe data de 1 august 1917, spre Mărășești, bateria 6 Stoika, însoțită și de cpt. francez Dupont, ajunge la destinație în ziua de 5 august 1917. Aici bateria ocupă poziții pe dealul Siretului¹³¹, și are ca obiectiv corpul alpin bavarez delașat și el pe frontul de est. Pe aici germanii voiau cu orice preț să cucerească podurile de peste Siret și să pătrundă în Moldova¹³². Încă în ziua următoare, cea de 6 august, zi de glorie a armatei române¹³³, bateria 6 Stoika intră nemijlocit în luptă. Ea ajută regimentul 9 vînători și 40 Călugăreni, regimente care luptă cu dîrzenie aici¹³⁴. Descrierea făcută de cpt. Titus T. Stoika atacului din 6 august 1917, de la Mărășești este impresionantă pentru comportamentul armatei române. Referindu-se la susținerea de către bateria sa a atacului impetuos dat de către regimentul 9 vînători și 40 Călugăreni, care atacînd la baionetă au respins pe dușmani, Stoika scrie: „Un sîngeros triumf; am avut impresia că am în fața mea o cetate inexpugnabilă, clădită din sufletele soldaților luptători din regimentul 9 vînători și 40 Călugăreni, iubitori de țară și hotărîți să moară pentru ea”¹³⁵.

Sînd permanent pe poziții, bateria 6-a de elevi luptă cu dîrzenie în toată această perioadă. O participare de amploare o are ea și în ziua de 14 august 1917. Ea trebuie acum să susțină în luptă regimentul 9 vînă-

¹²⁸ *Ibidem*, p. 41.

¹²⁹ Vezi și „Mărăști, Mărășești, Oituz”, București, Ed. Militară, 1977, p. 152, p. 173, 207.

¹³⁰ Titus T. Stoika, *Valurile vieții...*, p. 43.

¹³¹ Vezi și Mihail Sadoveanu, *Mărășești*, București, Ed. Militară, 1967, p. 89—110.

¹³² Gen. Maior Nicolae Ionescu, *Generalul Eremia Grigorescu*, București, Ed. Militară, 1967, p. 58—59.

¹³³ Vezi Ordinul de zi nr. 90 al gen. Eremia Grigorescu, comandantul Armatei a I-a referitor la comportarea armatei române în luptele de la Mărășești, în „Mărăști, Mărășești, Oituz”, București, Ed. Militară, 1977, p. 333—335.

¹³⁴ Vezi Darea de seamă a gen. Scărișoreanu, comand. Div. a 9-a asupra operațiilor executate în ziua de 6 august 1917.

¹³⁵ Titus T. Stoika, *Valurile vieții...*, p. 44.

tori. Acesta lupta în jurul satului Diocheți¹³⁶, cu corpul de elită bavarez. Planul german era să facă aici o străpungere iar apoi, pe podul de la Cosmești, să pătrundă pe teritoriul Moldovei, atacând spatele armatei române. Podul de Cosmești este însă aruncat în aer, de către trupele române, care se repliază pe malul drept al Siretului. Aici ele organizează o puternică apărare¹³⁷. La această mare luptă, care marca una din ultimele încercări ale dușmanului de-a pătrunde în Moldova, a participat, luptînd cu vitejie și totală dăruire, bateria de elevi condusă de locot. Titus T. Stoika. De altfel, la sfîrșitul lunii august, armatele germane își întrerup ofensiva, iar bateria VI, se întoarce la Școala militară de la Botoșani¹³⁸. Prin această participare, la cea mai mare bătălie de sector de pe frontul de est, bătălie de care depindea soarta întregii țări¹³⁹ încă un membru al familiei Stoika, originară din Lipova, își aducea prinosul de luptă și jertfă pentru apărarea patriei.

Pentru comportarea sa deosebită, pe toată perioada acestor lupte, locot. Titus T. Stoika, este înaintat pentru merite excepționale, la gradul de căpitan, în data de 1 sept. 1917¹⁴⁰. Pentru lupta și jertfa sa căpitanului Titus T. Stoika i-au fost atribuite ordine și medalii ale statului Român: „Coroana României” cu spade în gradul de cavaler, „Steaua României” cu spade, în gradul de cavaler, cu panglică de „Virtutea Militară”, „Crucea Comemorativă” a războiului 1916—1918 cu baretele „Ardeal—Jiu—Carpați”. Prin Decretul nr. 494 din 6 iunie 1968 al Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România, căpitanului în rezervă Titus T. Stoika îi este conferită medalia „Virtutea ostășească” clasa I-a¹⁴¹.

După terminarea războiului, căp. Titus T. Stoika este detașat mai întîi ca profesor, la „Școala de tragere” de la București, care se mută apoi la Rîșnov. Apoi este detașat prin ordinul Ministerului de război, ca șef al secției artileriei de la Muzeul Militar din București care era atunci în constituire. Aici el organizează această secție, primind de la toate unitățile materiale capturate de pe front, trofee. Deși trece cu succes în anul 1920 examenul de maior și este numit magistrat militar, el demisionează în anul 1923 și se dedică avocaturii. În toată perioada interbelică el este vajnic apărător al democrației și libertății. După anul 1948¹⁴² el trece ca și inginer cadastral, pînă în 1960, în Ministerul Agriculturii, apoi, în 1961, lucrează ca inginer diriginte de șantier la con-

¹³⁶ Pentru luptele de la Diocheți vezi și Cassian R. Munteanu, *Bătălia de la Mărășești*, Timișoara, Ed. Facla, 1977, p. 83—84.

¹³⁷ Pentru luptele din ziua de 14 august 1917, de la Diocheți și Cosmești, vezi și Constantin Kirițescu, *Op. cit.*, vol. II, p. 545—554 și „Mărăști, Mărășești, Oituz”..., p. 357.

¹³⁸ Titus T. Stoika, *Memorii...*, p. 46.

¹³⁹ Col. Florian Tucă, *Cîmpul istoric de la Mărășești*, București, Ed. Militară, 1973, p. 7.

¹⁴⁰ Jurnalul intim a lui Nicolae Stoika, p. 33 reprodus și în Titus T. Stoika, în „Străbunii...”, p. 248.

¹⁴¹ Titus T. Stoika, *Valurile vieții...*, p. 46, cf. Augustin Z. N. Pop, *Titus T. Stoika*, în „Interferență”, p. 217.

¹⁴² Note autobiografice în Titus T. Stoika, *Valurile vieții...*, p. 45, cf. Augustin Z. N. Pop, *Titus T. Stoika*, în „Interferență”, p. 217.

strucția aeroportului internațional Mihail Kogălniceanu din Constanța. Tot ca inginer, diriginte de șantier, conduce lucrările de construcție a Întreprinderii textile „Dacia” din București. În aceeași calitate lucrează la Consiliul Popular Municipal București, pînă pe data de 1 septembrie 1969, cînd se pensionează¹⁴³. Astfel lipoveanul Titus T. Stoika înțelege să-și aducă aportul prin munca sa la construirea noii orînduri în patria noastră. Eroul de la Jiu și Mărășești a fost și un constructor de nădejde al socialismului, în țara sa, pe care a apărât-o și cu arma în mînă în momentul cînd aceasta a fost amenințată de către cotropitori. Urmaș ai unei vechi familii de luptători și eroi, el înțelege să-și dedice lupta și eroismul său construirii patriei socialiste. Jertfa și lupta familiei Stoika din Lipova nu se oprește aici. Pe frontul de la Olt luptă și un alt membru al acestei familii de luptători și eroi — poetul Alexandru Cezar T. Stoika, primul fiu al lui Titus Șt. Stoika, născut la 8 ianuarie 1891 la București. Studiile secundare le urmează la Liceul „Bogdan Petriceicu Hașdeu” din Buzău, iar cele superioare, la Facultatea de Drept din cadrul Universității din București. Încă din anii liceului scrie versuri, pe care le publică mai întîi în revista fratelui său Constantin T. Stoika, „Tinerimea literară și artistică”. Revista aceasta era scrisă în mare parte de către cei doi frați Stoika, și reprezintă un adevărat „recital scriitoricesc”¹⁴⁴. Încă din timpul studenției în anul 1914 fondează împreună cu: Gala Galaction, Archim Scriban, U. I. Soricu etc., revista „Văpaia”, cu profil literar și artistic. Este un frecvent colaborator al unora din cele mai importante reviste literare românești de la începutul secolului XX, ca „Dreptatea”, „Flacăra”, „Lectura pentru toți”, „Literatorul”, „Noua revistă română”, „Rampa”, „Revista studențească” etc. În aceste reviste el semnează cu numele său sau cu diferite pseudonime¹⁴⁵. Publică în anul 1912, în Biblioteca „Minerva” volumul „Fiori de primăvară” iar în anul 1913, volumul de versuri „În ritmul vieții” și volumul „Mirajile sufletului”. În anul 1914, traduce piesa lui Sar Peladan — Semiramida — pe care o montează pe o scenă în aer liber din București, la „Arenele romane”. În această perioadă participă ca voluntar, împreună cu frațele său mai mic Constantin T. Stoika, la al doilea război balcanic¹⁴⁶. În lupta pentru apărarea patriei, și dezrobirea fraților din Transilvania, Cezar T. Stoika ia parte ca și sublocotenent de rezervă. El comandă un pluton și apoi o companie din Regimentul 20 Infanterie. După scurt timp este luat ca adjutant al Brigăzii IV comandată de către generalul Berendei¹⁴⁷. Fiind al treilea adjutant al brigăzii, Cezar T. Stoika, după ce cad eroid primii doi adjutanți, ia din nou comanda unui pluton din regimentul său. Trebuia însă ca să-și dea și el tributul de sînge pentru patrie. Astfel, el cade rănit grav, în ziua de 17 septembrie 1916, în luptele de la Avrîg-Porumbacu în timpul retragerii din Transilvania.

¹⁴³ *Ibidem*, p. 47, cf. Augustin Z. N. Pop, *Op. cit.*

¹⁴⁴ Tudor Opreș, *Op. cit.*, p. 72.

¹⁴⁵ Vezi și Mihail Strajă, *Op. cit.*, p. 680.

¹⁴⁶ Biografia lui Alexandru Cezar T. Stoika a fost întocmită de către Titus T. Stoika și este reproducută și în volumul său *Străbunii...*, p. 129.

¹⁴⁷ Titus T. Stoika, *Valurile vieții...*, p. 23.

Presa timpului consemnează: „În această zi, au mușcat pământul cu dinții, cu gândul la victorie, la dezrobirea Ardealului, 487 de morți, din care 276 numai din regimentul 20 infanterie și 750 răniți printre care și sublocotenentul Cezar Stoika”¹⁴⁸. Este transportat de urgență la spitalul nr. 129 din București, spital de campanie instalat în localul Liceului „Sfântul Sava”. Aici îl găesc trupele de ocupație germane, care evacuează spitalele românești și trimit răniții români în prizonierat în Germania. Sublocotenentul Cezar T. Stoika este și el dus în captivitate în lagărul de la Stralsung de pe insula Dänholm din Marea Baltică.

Situația prizonierilor români din acest lagăr era deosebit de grea, mai ales din cauza hranei puține pe care o primeau. Aici el, împreună cu alți compatrioți români, rămâne timp de 2 ani, până la terminarea războiului în 1918. În amintirile sale, Cezar T. Stoika, descrie regimul de viață la care erau supuși și sentimentele de însingurare și deznădejde care-i cuprindeau pe toți. „Insula Dänholm pustie și singuratică, separată de restul lumii... Aerul încropit al unei sufocări... Să mori singur în haosul vechilor himere, departe de țară”¹⁴⁹.

Această stare de deznădejde este înlăturată prin solidarizarea tuturor prizonierilor români din acest lagăr. Printre ei se aflau și o seamă de intelectuali ca „poetul D. Nanu, poetul Horia Furtună și profesorul Titus Hotnog din Iași”. Aceștia împreună cu Cezar T. Stoika, urmărind să susțină moralul, demnitatea și încrederea în victorie, întemeiază „Societatea de literatură, muzică și artă românească”. Ei au organizat și susținut cursuri de istorie, de literatură română și străină, coruri vocale, orchestră, reprezentații de teatru, cam tot ceea ce făcea în mod obișnuit o societate culturală¹⁵⁰. Se organizează o adevărată „Universitate populară”, care dispunea și de o mică bibliotecă de literatură și de specialitate. Organizatorii susțineau diferite cursuri tot timpul săptămânii, iar duminica diverse conferințe. La această „Universitate populară”, poetul Cezar T. Stoika susținea cursul de istorie a literaturii franceze¹⁵¹. Pe lângă toate acestea, el găsește timpul necesar să scrie și versuri, publicându-le după eliberare în unele reviste din țară¹⁵². De aici, pentru a lua legătura cu familia sa, el se adresează în scris, Casei Regale suedeze căreia-i solicită înlesnirea acestui lucru. Ca urmare a solicitării sale, primește un răspuns afirmativ¹⁵³, și intră în corespon-

¹⁴⁸ „Universul”, nr. 252, 16 septembrie 1938, vezi și *Pentru luptele de la Avrig și Porumbacu*; col. Ion Cupșa, *Op. cit.*, p. 89; Constantin Kirișescu, *Op. cit.*, vol. I, p. 307—308 și loc. col. Florian Tucă *In memoriam. Itinerar eroic*, București, Ed. Militară, 1971, p. 65—68.

¹⁴⁹ Al. Cezar, T. Stoika, *Note din captivitate*, în caietul nr. 2 intitulat „Zi cu zi” în mss. original aflat în posesia ing. Titus T. Stoika, reprodus și în Titus T. Stoika, *Străbunii...*, p. 150.

¹⁵⁰ Titus T. Stoika, *Valurile vieții...*, p. 25.

¹⁵¹ Vezi „Lectura pentru toți”, nr. 5, 1919, p. 294.

¹⁵² Al. Cezar, T. Stoika, *Rugămintea celor captivi*, publicată în „Lectura pentru toți”, din 8 iulie 1918, p. 470 și poezia *Dorul captivului*, idem, nr. 10, septembrie 1918, p. 610.

¹⁵³ Scrisoarea unei doamne de onoare suedeză din 10 septembrie 1917, către Cezar T. Stoika, original aflat în posesia ing. Titus T. Stoika, reprodusă și în Titus T. Stoika, *Valurile vieții...*, cap. II, p. 29.

dență cu fratele său, Titus T. Stoika. Deși luase legătura cu familia, totuși viața de prizonierat se înăsprea cu cât operațiile militare de pe fronturi erau defavorabile germanilor. Astfel ei au trăit o noapte de groază când au fost trimiși în lagărul de exterminare de la Krefeld¹⁵⁴. Aici însă, împotriva lor nu s-au luat totuși măsuri de lichidare fizică. Eliberat din prizonierat odată cu terminarea războiului, sublocotenentul de rezervă Cezar T. Stoika, practică avocatura în toată perioada interbelică. El rămîne pînă la moartea sa, în 1940, fidel convingerilor sale patriotice, democratice și umanitare, convingeri care l-au adus în primele rînduri în lupta pentru apărarea patriei. Pentru atitudinea sa patriotică și jertfa de sînge pentru patrie în luptele de pe valea Oltului, lui i se decernează importante ordine și medalii: „Medalia „Victoria” a primului război mondial, „Crucea comemorativă” a războiului 1916—1918 cu baretele „Ardeal—Jiu—Carpați” și ordinul „Coroana României” în gradul de cavaler¹⁵⁵.

Și cel de-al patrulea fiu al ziaristului democrat Titus Șt. Stoika, originar din Lipova, Nicolae T. Stoika (1896—1945) luptă în linia întii în primul război mondial. Născut în anul 1896, la București, urmează clasele primare la Slatina, Buzău și București, locuind cînd la mama, cînd la tatăl său care erau divorțați și locuiau în orașe diferite. În clasele superioare de liceu, el se întreținea mai ales din meditații, întrerupînd chiar un an studiile liceale pentru a se angaja copist la Arhiva „Casei Bisericii”. După un an cedează această slujbă fratelui său Constantin T. Stoika, student la litere și filozofie, și continuă liceul¹⁵⁶. În momentul intrării României în război, avînd studiile neterminate, este încorporat ca soldat, la Regimentul 30 Olt. De aici, se cere ca voluntar, în alt regiment, și participă în bătăliile de la Jiu, la: Merișor, Crișadia, Petroșani. Făcea parte din bateria I-a de obuziere ușoară condusă de fratele său locot. Titus T. Stoika¹⁵⁷. După începerea retragerii spre Moldova, el revine la regimentul său 30 Olt, care acum era în cantonament la Galați. Aici așteaptă ordinul de trimitere la Școala de ofițeri de la Botoșani, pe care trebuia s-o urmeze. Se plînge într-o scrisoare către unchiul său și-l roagă pe acesta să-l ajute să fie trimis la respectiva școală militară¹⁵⁸.

În martie 1917, este admis ca elev plutonier în Școala militară de la Iași, și apoi Botoșani, școală la care era profesor de tragere și fratele său Titus T. Stoika. Cu bateria 6 din cadrul acestei școli, sub conducerea fratelui său, Nicolae T. Stoika ia parte la luptele de la

¹⁵⁴ Al. Cezar, T. Stoika, 1891—1940, biografie în volumul „Cezar T. Stoika” în mss. întocmit de fratele său Titus T. Stoika, București, 1970, p. 110.

¹⁵⁵ Brevetele decorațiilor au fost depuse de către ing. Titus T. Stoika, în arhiva Muzeului Militar Central, București, caseta familiei Stoika, în anul 1972, și sînt reproduse și în Titus T. Stoika, *Străbunii...*, p. 153—155.

¹⁵⁶ Nicolae T. Stoika, *Autobiografie*, scrisă în anul 1923, original în posesia ing. Titus T. Stoika, reprodusă și în Titus T. Stoika, *Străbunii...*, p. 44.

¹⁵⁷ Titus T. Stoika, *Op. cit.*, p. 250.

¹⁵⁸ Nicolae T. Stoika, *Scrisoare către un unchi al său din 31 octombrie 1916*, original aflat în arhiva ing. Titus T. Stoika, reprodusă și în T. Titus T. Stoika, *Străbunii...*, p. 245.

Mărășești-Diocheți din vara anului 1917. După terminarea războiului urmează cursurile facultății de drept și rămîne în armată ca magistrat. A fost, după mărturia camarazilor săi¹⁵⁹, unul dintre cei mai drepți și cinstiți magistrați pe care i-a avut armata noastră. A funcționat ca procuror militar în perioada interbelică la Sibiu, Timișoara și București¹⁶⁰. Participă și la cel de al doilea război mondial ca procuror militar cu gradul de locot. colonel. Este atașat pe lângă Divizia a II-a și în 1943, datorită unei intoxicații grave cu conserve germane, se îmbolnăvește de ficat și moare imediat după terminarea războiului, în decembrie 1945¹⁶¹.

Alți doi fii a lui Titus Șt. Stoika, luptă cu dăruire la Mărășești. Sînt Romulus T. Stoika (1900—1919) și August T. Stoika (1901—1938), fii care au rezultat din a doua căsnicie a lui Titus Șt. Stoika. Acesta s-a recăsătorit cu Clemența Pîrvu, nepoata marelui filozof român Vasile Conta. Date despre activitatea lor, directă, avem puține. Acestea provin din amintirile fratelui lor vitreg Titus T. Stoika, care i-a avut în grijă pe toată perioada războiului mondial. Ei nu participă la campaniile din anul 1916, fiind de altfel prea tineri. Se retrag însă împreună cu toată familia în Moldova și sînt luați ca elevi la „Școala Militară de artilerie” din Botoșani, școală la care era profesor fratele lor Titus T. Stoika. Participă și ei cu Bateria 6 condusă de Titus T. Stoika, la luptele de la Mărășești. Romulus Stoika urmează apoi cursurile „Școlii militare de infanterie” pe care o termină cu gradul de sublocotenent și este încadrat în Regimentul 1 vînători. Cade eroinic pentru patrie, în luptele din Ardeal din anul 1919. Despre fratele său August, știm doar că a fost și el avansat sublocotenent și participă cu Bateria fratelui său, Titus T. Stoika, la Mărășești—Diocheți¹⁶².

Tot din amintirile căpitanului Titus T. Stoika aflăm că aici în Moldova, în timpul retragerii și-a adus aportul său patriotic și mama sa vitregă Clemența Pîrvu. Aceasta, în timpul refugiului la Iași, deși profesoară, i-a oferit serviciile ca soră de caritate la Spitalul nr. 1 din Iași. Aici ea funcționa la pavilionul celor grav răniți¹⁶³.

La realizarea idealului unității naționale, participă direct însă și un fiu al colonelului Ștefan Stoika. Acesta este colonelul August Șt. Stoika, fratele mai mic a lui Titus și Victor Șt. Stoika și unchiul lui Cezar, Constantin, Nicolae și Titus T. Stoika¹⁶⁴. Militar de carieră, colonelul August Șt. Stoika (1868—1935) s-a căsătorit cu Maria Cernat, fiica

¹⁵⁹ Vezi Necrologul lui Nicolae T. Stoika, întocmit de camarazii săi de Magistratura Militară, original în arhiva ing. Titus T. Stoika, reprodus și în Titus T. Stoika, *Străbunii...*, p. 270.

¹⁶⁰ Titus T. Stoika, *Valurile vieții...*, cap. IV, p. 55.

¹⁶¹ Nicolae T. Stoika, *Autobiografie*, reprodusă în Titus T. Stoika, *Străbunii...*, p. 245.

¹⁶² Singurele informații care le deținem despre acești doi frați, sînt din lucrarea lui Titus T. Stoika, *Valurile vieții...*, p. 48.

¹⁶³ *Ibidem*, p. 47.

¹⁶⁴ Vezi Pomelnicul familiei col. Ștefan Stoika, cap. celor vii, întocmit de gen. Ștefan Șt. Stoika, original aflat în posesia ing. Titus T. Stoika, reprodus și în Titus T. Stoika, *Străbunii...*, p. 41.

generalului Alexandru Cernat, comandantul Armatei române în războiul de independență din 1877¹⁶⁵. Despre participarea sa nu cunoaștem decât datele din prefața cărții sale despre generalul Alexandru Averescu și din necrologul publicat la moartea sa. Adversar declarat al generalului Averescu, el declară: „M-am hotărît să iau pana și să demasc în toată goliunea lui pe acela care încearcă să invenioneze un întreg sârman popor”¹⁶⁶. Atitudinea sa față de generalul Averescu nu era singulară în epocă. Mai mulți generali conducători ai armatei au adus critici întemeiate manevrelor tactice și strategice din timpul războiului concepute de către respectivul general¹⁶⁷.

Lucrarea sa este dedicată camarazilor, ofițerilor și soldaților pe care i-a condus. „Vouă care mă cunoașteți bine de la Zimnicea, Flămînda sau Tabla Buți¹⁶⁸, de la Argeș, Cornetul, sau Periș—Tîncăbești, unde ați văzut cu ochii voștri din ce dezastru v-am scăpat. Vouă, de la Pralea, Vizantea, P.T. Momîia, Valea Șușiței și Varnița”¹⁶⁹. Din această simplă enumerare aflăm despre marile bătălii la care a luat parte și colonelul August Șt. Stoika. Încă de la începutul războiului, ca și comandant al Regimentului 13 Artilerie (Constanța) i se dă comanda detașamentului de acoperire a Dunării de la Flămînda. Apoi, în perioada retragerii armatei române, din Transilvania, primește comanda artileriei diviziei 16 pe frontul din munții Buzăului. Reușește să oprească ofensiva armatelor germane în această zonă și să stabilizeze frontul. Rămîne aici o lună întreagă ca stăpîn absolut al munților pînă cînd este mutat cu regimentul său, pe frontul de la Argeș. Aici este încadrat în Divizia a X-a și a luptat în sectorul Titu-Bolintinu din Vale. În cadrul cedării progresive a unei părți din teritoriul național și a catastrofei armatei române, reușește să-și salveze divizia împresurată de către trupele inamice la Tîncăbești. Datorită energiei și vitejiei sale, luptînd toată noaptea reușește să străpungă frontul inamic. Iese din impresurare cu resturile regimentului 33 și cu regimentul său, pe care-l aduce în formație completă la Brăila. Aici, se pune la dispoziția Marelui Cartier General al armatei cu toată divizia, divizie pe care conducerea armatei o credea iremediabil pierdută.

În perioada refacerii armatei române și apoi a ofensivei de la Mărăști este numit mai întîi comandantul Brigăzii 6 și apoi 3 artilerie, instalate pe dealul Curmătura. Ia parte cu unitatea pe care o conducea, la ofensiva de la Mărăști, apărînd sectorul montan mai ales din jurul muntelui Momîia. Luptă pentru cucerirea de către armata română a Varniței, a Podului de pe Șușița, a dealului Marcului și a Vrînceanului¹⁷⁰.

¹⁶⁵ Titus T. Stoika, *Valurile vieții...*, cap. IV, p. 65.

¹⁶⁶ Col. August Șt. Stoika. Comandant al Artileriei diviziilor: XVIII, XVI și X și al brigăzilor de artilerie VI și III în timpul războiului mondial — *Activitatea domnului gen. Averescu, înainte, în timpul și după război*, București, 1919.

¹⁶⁷ Vezi și Gen. Alexandru Iarca, *Op. cit.*, p. 277.

¹⁶⁸ Vezi Constantin Kirîțescu, *Op. cit.*, vol. I, p. 67—68.

¹⁶⁹ August Șt. Stoika, *Op. cit.*

¹⁷⁰ Date despre aceste bătălii și în *Mărăști, Mărășești, Oituz*, București, Ed. Militară, 1977, p. 79—83.

Îndurerat și dezamăgit de încheierea armistițiului cu Germania și Austro-Ungaria, părăsește armata și se retrage la proprietatea sa din orașul Odobești, unde va și muri în anul 1935. Astfel, după mărturia necrologului, publicat la un an de la moartea sa „cu colonelul August Șt. Stoika, a dispărut un tunar de rasă, un caracter de elită, un șef iubit și stimat căruia Artileria îi va păstra o pioasă amintire”¹⁷¹. El este unul dintre acei care ca și fratele său mai mare generalul Ștefan Șt. Stoika¹⁷², critică aspru slaba organizare a armatei române în campaniile din 1916—1917 și arată cauzele care au dus la încheierea armistițiului cu puterile centrale, armistițiu atît de defavorabil României.

Astfel, prin lupta și jertfa lor, membrii familiei Stoika își aduc contribuția și tributul lor de jertfă și sînge, la apărarea independenței României și la realizarea statului național unitar român. Prin participarea lor la lupta pentru păstrarea independenței altor popoare ca Victor Șt. Stoika, sau Titus Șt. Stoika, această familie se situează pe linia tradițiilor celor mai progresiste ale poporului român. De altfel, pe tot parcursul existenței acestei familii, lupta sa națională se va împleni permanent se va întrepătrunde cu lupta pentru libertatea și independența altor popoare. Lupta pentru independența și unitatea poporului și pămîntului românesc, este permanența care se regăsește în viața și activitatea tuturor generațiilor familiei de patrioți întemeiată de către colonelul Ștefan Stoika.

ANEXA 1

București, 4 august, 1916

Iubite frățioare Jenicuță, pe ziua de mîine voi pleca la Regimentul meu fiind din nou chemat, de data asta cred pentru luptă. Ce să-ți spun alt decît că plec cu voioșie și sper ca Dumnezeu să fie cu noi. Cesar e numit adjutantul lui Berendey, eu sînt al lui Zizi, tu, puiule, fii prudent cu bateria ta. Soldatul meu îți va aduce aceasta ce-ți va servi de călăuză atunci cînd nu vei mai ști de mine. Am lăsat Menței banii volumelor și ai doctoratului la Paris. Tu mi-ai fost cel mai bun și credincios dintre frați și noi ne-am iubit, nu știu din ce motiv, mai mult și ne-am prețuit mai mult. De vei avea zile mai multe ca ale mele, îi vei lua tu, dînd și Menței 5 000 lei, de nu Mența va avea grijă să se publice lucrările mele și va griji de educația celor trei mai mici.

Îți scriu vorbe rare și nervoase căci mie îmi miroase bine a praf de pușcă.

În speranța că Dumnezeul meu, care este și al tău, ne va avea în pază zilele vieții, te îmbrățișez din suflet frate scump și neprețuit.

¹⁷¹ Necrologul colonelului August Șt. Stoika, în „Revista artileriei”, nr. 5, 1935, p. 419—420.

¹⁷² General Ștefan Șt. Stoika, *Cauzele înfrîngerii noastre*, București,, 1918.

O scrisoare identică am lăsat mamei care, poate, ne va supra-
viețui.

Sărutînd lacrimile ce-ți vor curge din ochi citînd acestea, rog pe
Dumnezeu pentru sănătatea și paza noastră. Căci știu că murînd eu,
pentru tine viața va prețui puțin.

Al tău scump și bun frate,

Costel

ora 11 1/2 seara

Str. Bogdan Voevod nr. 15, București.

ANEXA 2

16. Septembrie. 1916, Sebeșul mic

„Iubită mamă Eu sînt la 500 m. de inamic... pînă acum am scă-
pat de cinci ori de la moarte sigură. Tu nu fii îngrijorată. Ce este un
ins în masa națiunii întregi? Și apoi dacă cu toții am fi suflete slabe...
Voi rămîne deci pînă la altă ipostază a sorții aici lîngă tunuri și mitra-
liere și **poezia și arta pentru care mi-am sacrificat tinerețea întregă,
mă vor învăța să mor mai frumos și mai demn...** Fii deci liniștită. Cînd
nu ți-oi mai scrie, să știi că nu mai sînt. Atunci numai să mă plîngi. Și
să plîngi în mine nu numai pe copilul tău, ci și munca ce am încordat-o
23 de ani și idealul neîndeplinit pe care îl port în suflet. Să-mi strîngi
atunci cărțile și manuscrisele și să le încredințezi pe acestea din urmă,
d-lui Densușianu, rugîndu-l a le tipări... Inima mă doare scriindu-ți
aceste rînduri din urmă...”

Te sărut cu iubire
Costel

PARTICIPANTS DE LIPOVA AUX GRANDES BATAILLES DE JIU, OLT ET MĂRĂȘEȘTI, PENDANT LA PREMIÈRE GUERRE MONDIALE

(Résumé)

Cet étude se rapporte à la famille de Banat Stoika, originaire de Lipova, qui
par trois générations successives, en donnant des fondateurs, des combattants, des
héros, lie son nom à tous les moments importants de l'histoire moderne de la Rou-
maine et de certains moments de l'histoire universelle.

Tous ces combattants et héros appartenant à la famille Stoika de Lipova ap-
portent leur apport de lutte et sacrifice pour garder l'indépendance et réaliser l'unité
du peuple et de la terre roumaine.

Quelques uns ont payé de leur vie leur amour pour la patrie et les autres
ont payé des sacrifices de sang pour leur amour pour la patrie.

EMIGRAȚIA ROMÂNĂ DIN ITALIA ȘI FRANȚA ȘI ROLUL EI ÎN FĂURIREA STATULUI NAȚIONAL UNITAR ROMÂN

GH. I. OANCEA

Rolul pe care emigrația romană l-a avut în făurirea statului național român ocupă un loc important în istoriografia românească¹, nu însă în măsura elucidării complete a aportului pe care politicienii, oamenii de cultură și de știință români aflați în Italia și Franța în timpul primului război mondial l-au adus la cunoașterea de către opinia publică și guvernele din aceste țări a dreptului legitim pe care poporul român din Imperiul austro-ungar îl avea la libertate și unitate națională.

Prezenta comunicare își propune, pe baza materialului documentar², să completeze ceea ce se știe pînă în prezent, contribuind în felul acesta la o claritate și dimensionare mai aproape de realitate a efortului pe care emigrația română l-a depus în făurirea statului național unitar român.

Victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie cu Declarația dreptului popoarelor la autodeterminare pînă la separarea de stat cît și victoriile armatelor Antantei din vara anului 1918 obținute pe frontul de sud, a dat poporului român certitudinea posibilității eliberării teritoriului ocupat de armatele imperialiste germane și austro-ungare, reintrării României în război alături de Antantă pentru recucerirea pozițiilor internaționale pierdute prin pacea de la București din 7 mai 1918, participării României la Conferința de pace ca putere aliată cu drepturi egale. Realizarea acestor obiective ușura extrem de mult lupta poporului român pentru unitate statală și națională deplină, la care, o reală contribuție a adus-o și emigranții români din Italia și Franța.

În condițiile grele ale anului 1918, cînd făurirea statului național român era tot mai mult amenințată de ocupația străină și de pacea de

¹ Ștefan Pascu, *Marca Adunare Națională de la Alba-Iulia*, Cluj, 1968, p. 510; Miron Constantinescu și colectivul, *Desăvîrșirea unificării statului național român*, Ed. Acad. R.S.R., București, 1968, p. 515; C. Xenii, *Take Ionescu, 1858—1922*, Ed. Universul, f.p., p. 410; S. Mindrescu, *În Franța și Italia pentru cauza noastră*; George Moroianu, *Legăturile noastre în Anglia*, Cluj, 1923, p. 95; V. Stoica, *America pentru cauza noastră*, p. 39 și urm.

² Arhivele Ministerului de externe, Arhivele C.C. al P.C.R., Arhivele Institutului de științe istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.; Arhiva Istorică Centrală, Arhivele locale și Biblioteca Academiei, Secția manuscrise.

la București³, când lupta pe plan extern pentru recunoașterea dreptului poporului român la unitate statală deplină, era tot mai redusă, din cauza situației grele în care se afla România, sint trimiși în străinătate oameni de cultură, știință și politicieni români cu nobila misiune de a da interviuri, publica cărți, broșuri, articole, de a ține conferințe prin care să facă cunoscut opiniei publice din Italia, Franța, Anglia, SUA, Suedia și Belgia că dezideratul făuririi statului național unitar român este un proces obiectiv, cerut de însăși procesul de dezvoltare a României capitaliste este un drept secular al poporului român⁴.

Pentru o mai bună reușită a acțiunii de informare a opiniei publice asupra dreptului popoarelor, asupra de Monarhia austro-ungară, la libertate și unitate națională, Congresul popoarelor asupra de Imperiul austro-ungar de la Roma, din aprilie 1918, a hotărât ca toți emigranții din Italia, Franța, Anglia și S.U.A. să treacă neintirziat la organizarea lor în Comitete cu caracter național-cultural. Propunerea a fost binevenită, ea fiind susținută nu numai de delegațiile popoarelor asupra, ci și de personalități politice și de stat marcante, prezente la acest congres, care, în numele statelor pe care le reprezentau, au declarat că vor sprijini lupta emigranților români, cehi, sârbi și poloni pînă la realizarea dezideratului unității lor naționale. În această direcție este demn de reținut discursul premierului italian Orlando prin care făcea cunoscut Congresului că „**asigură naționalitățile subjugate de către Imperiul austro-ungar că Italia consideră, cauza lor ca pe a ei însăși**”⁵

În urma hotărîrii Congresului și a înțelegerii necesității organizării, peste hotare, a luptei pentru recunoașterea dreptului pe care poporul român îl avea la unitate statală deplină, un număr tot mai mare de emigranți români, în frunte cu profesorul S. Mîndrescu, se stabilesc în Italia.

Un moment deosebit de critic pentru activitatea de viitor a emigranților români de peste hotare a fost semnarea la 7 mai 1918, de către guvernul Marghiloman, a păcii separate de la București. Înrobitoare, prin caracterul ei imperialist, pacea a constituit o grea lovitură pentru aspirațiile de unitate statală deplină a poporului român. Deși semnată cu consimțămîntul tacit al Puterilor Aliate și Asociate⁶, pacea de la București a făcut ca România să piardă mult din pozițiile internaționale deținute înainte de încheierea păcii să dea Angliei, Franței și Italiei po-

³ Prin pacea de la București, din 7 mai 1918 România pierduse foarte mult din pozițiile ei internaționale pe care le avea dinainte, de 1918, deoarece pacea de la București, încheiată separată de România cu Puterile Centrale, dădeau Puterilor Aliate și Asociate posibilitatea anulării obligațiilor pe care le aveau față de România prin tratatul din 4/17 august 1916.

⁴ Arhivele Ministerului Afacerilor Externe al Republicii Socialiste România, nr. 237, dos. 5A, politic, 1918—1920, vol. III—I. Lugoșianu, f.p., în continuare se va nota prescurtat.

⁵ *Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș, 1918—1928*, vol. III, București, 1929, p. 1 456.

⁶ Arh. M.A.E., nr. 237. Dos. 5A, politic, 1918—1920, vol. III, fond. I. Lugoșianu, f. p.

sibilitatea punerii sub semnul întrebării, a valabilității tratatului din august 1916.

În aceste condiții internaționale deosebit de grele pentru cauza poporului român, emigrației române din Italia și Franța, ca și din celelalte țări, îi revenea importanta misiune de a-și concentra întregul efort în jurul a două probleme:

a) informarea opiniei publice italiene și a guvernului italian că pacea de la București, din mai 1918, a fost încheiată împotriva voinței poporului român și ca atare România rămîne sufletește în frontul Antantei

b) informarea opiniei publice și oficiale din Italia despre aspirațiile și drepturile poporului român la unitate statală deplină.

În acest scop, emigranții români din Italia publică un „Manifest” prin care făcea cunoscut opiniei publice că **„Pacea pe care puterile Centrale au impus-o României a încălcat independența politică și economică a patriei noastre, că această pace este un instrument odios de război, accentuând violența și disprețul față de regulile elementare ale justiției și că poporul român nu poate accepta această pace”**⁷.

La 30 mai 1918, la o săptămână după publicarea „Declarației”, emigrația română din Italia, organizează la Roma un mare miting, la care, cei prezenți, în frunte cu profesorul român S. Mîndrescu, cereau, pe lângă recunoașterea dreptului poporului român din Transilvania, Banat și Bucovina la unitate statală cu România, libertatea și sprijinul guvernului italian de a organiza o legiune formată din soldații și ofițerii români aflați prizonieri în Italia. Scopul acestei legiuni, se arată în discursurile ținute cu această ocazie, este de a lupta cu arma în mînă, alături de aliați pentru **„realizarea unității politice a tuturor românilor”**⁸.

Cererea lor este înțeleasă și premierul italian Orlando declară că va sprijini constituirea unei legiuni române. „Manifestul” făcea cunoscut emigrației române din Italia că **„după destrămarea Imperiului austro-ungar și eliberarea naționalităților de sub jugul german-maghiar, va urma și libertatea pentru noi, unirea noastră cu patria mamă, cu România”**⁹. „Manifestul” are meritul că a reușit să trezească la soldații și ofițerii români, aflați prizonieri în Italia, sentimentul de mîndrie pentru viitorul patriei lor. El sublinia că după Unire, România va deveni **„o țară mîndră și tare, cum se cuvine să fie țara pe care au întemeiat-o străbunii noștri”**¹⁰.

Emigranții români din Italia erau conștienți că realizarea acestui deziderat trebuie să fie opera poporului român. De aceea ei ajung la concluzia justă a necesității organizării pe teritoriul Italiei a unei legiuni formată din soldații și ofițerii români, aflați prizonieri în Italia. În condițiile internaționale din vara anului 1918 Legiunea trebuia să de-

⁷ *Ibidem.*

⁸ S. Mîndrescu, *Op. cit.*, p. 153.

⁹ *Ibidem.*

¹⁰ *Ibidem.*

vină, pentru Puterile Antantei și opinia publică din Europa și S.U.A., simbolul poporului român pentru făurirea statului național unitar român. Constituirea legiunii era posibilă, întrucât opinia publică din Italia se pronunțase pentru iar numărul soldaților și ofițerilor români era destul de mare¹¹.

Problema care se punea a fi rezolvată urgent era cîștigarea guvernului italian de partea cauzei poporului român. În acest scop emigranții români, în frunte cu S. Mindrescu, au apelat la sprijinul delegaților francezi: Lane Franklin, Bouillon și Albert Thomas. După o întrevvedere pe care delegația română o are cu premierul italian Orlando, acesta promite, în numele guvernului italian, că va sprijini acțiunea emigranților români. Pentru cunoașterea stării de spirit ce exista în rîndurile prizonierilor români, S. Mindrescu, împreună cu G. Mironescu, organizează o serie de vizite în lagărele de concentrare, cu care ocazie s-au difuzat manifeste, tipărite de „Comitetul de acțiune al emigranților români” cu sediul la Roma și în care se spunea: „**Nu uitați jertfa făcută de România pentru eliberarea noastră (a românilor din Transilvania, Banat și Bucovina — n.a.). Urmînd calea lăsată de Mihai Viteazul, România a înfruntat totul, și-a jertfit pe cei mai buni fii ai ei, și e gata să mai jertfească încă, pentru îndeplinirea visului nostru, al tuturor pentru unitatea noastră națională**”¹².

Manifestul a fost primit cu mult entuziasm și bucurie de către prizonierii români, care, stăpîniți puternic de dorința de a veni în ajutorul țării lor, înaintează ministrului român la Roma, Alex. Lahovary, un memoriu prin care i se aduceau calde mulțumiri pentru grija pe care o purta prizonierilor români, aducîndu-i-se la cunoștință că prizonierii români sînt gata să ia arma în mînă și, alături de aliați, să lupte pentru înfăptuirea visului de veacuri al poporului român — unitatea statală deplină a României”¹³.

În urma acestui memoriu și al spiritului de luptă ce domina în rîndurile prizonierilor români, G. Mironescu înaintează guvernului italian un raport, prin care îi făcea cunoscut dorința unanimă a tuturor prizonierilor români de a se constitui într-o legiune, care, alături de armata italiană, să lupte împotriva Puterilor Centrale.

Convins de cele relatate în raport, premierul italian Orlando, dă dispoziții Ministerului de război ca acesta să aducă la cunoștința Comisiei prizonierilor de război despre necesitatea trierii unui număr de ofițeri români, prizonieri, pentru a fi aduși în lagărul de prizonieri de la Citta Ducale, unde să fie instruiți în scopul creării Legiunii române¹⁴.

Avînd rezerve față de importanța creerii Legiunii, Ministerul de război al Italiei a evitat să dea Comitetului de acțiune al românilor din

¹¹ Din documentele de arhivă, studiate, reiese că pe teritoriul Italiei existau în vara anului 1918 circa 30.000 de prizonieri români, Vezi Arh. M.A.E. nr. 237, dos. 5A, pol. 1918—20, III, fond. I. Lugoșeanu, f.p.

¹² Arh. M.A.E., nr. 237, dos. 5A, pol., 1918—20, vol. III, fond. I, Lugoșeanu, f.p.

¹³ *Ibidem*, Memoriul a fost înaintat de cei 84 de soldați și ofițeri români aflați prizonieri în lagărul militar de la Citta Ducale, Italia.

¹⁴ Arh. M.A.E., nr. 237, dos. 5A, pol. 1918—20, vol. III, fond. I. I. Lugoșeanu, f.p.

Transilvania un răspuns clar în această problemă. Această atitudine de rezervă a determinat pe G. Mironescu și S. Mîndrescu să intervină din nou pe lângă premierul italian, Orlando. Intervenția a fost salutară pentru că, la 1 iunie 1918, Comandantul suprem al armatei italiene cere profesorului S. Mîndrescu o listă cu numele ofițerilor români aflați prizonieri în lagărele din Italia, cu scopul de a fi trimiși pe front, pentru a face propagandă în favoarea aliaților. Totodată, premierul italian permite lui S. Mîndrescu să scoată din lagăre un număr suficient de intelectuali români, militari, pentru a fi trimiși în rîndurile soldaților și ofițerilor români cu scopul de a-i lămuri despre necesitatea formării Legiunii române. Întocmită în câteva zile, lista este înaintată Comandantului suprem al asociației italiene. Acesta, pe baza ei, trimite pe frontul din nordul Italiei, de pe Piave 10 ofițeri și 1 100 de soldați români, unde vor rămîne și lupta pînă la terminarea războiului¹⁵.

Între timp, S. Mîndrescu se deplasează în lagărul de la Citta Ducale unde, după ce pune în libertate un număr destul de mare de intelectuali români, crează, la 19 iunie 1918, Comitetul de acțiune al românilor din Transilvania, Banat și Bucovina, al cărui țel mărturisit era acela „de a stringe pe toți români subjuogați de Austro-Ungaria, aflați în țările aliate, de a-i organiza în legiuni și de a face propaganda necesară în vederea realizării unității naționale”¹⁶.

Întrucît guvernul italian tergiversa problema creării legiunii române pe teritoriul Italiei, S. Mîndrescu, în numele Comitetului de acțiune, se adresează reprezentanților Puterilor Antantei prezenți la Conferința interaliată de la Paris din iulie 1918, cu rugămintea luării în considerare a dorinței emigrației române din Italia de a constitui o Legiune din ofițerii și soldații români aflați prizonieri în Italia. Răspunsul, în linii generale, este favorabil cererii emigranților români, rămînînd să se facă formele necesare. În această situație S. Mîndrescu se adresează din nou premierului italian Orlando, reamintindu-i de angajamentul luat la Conferința națională a popoarelor asuprite din aprilie 1918 acela de a sprijini emigranții români din Italia în organizarea legiunii române, cerîndu-i totodată aprobarea unei audiențe. În urma discuțiilor avute cu S. Mîndrescu, premierul italian Orlando, convins de legitimitatea drepturilor pe care poporul român le avea la unitatea statală deplină, împreună cu șeful de stat-major al armatei italiene, generalul Diaz, aprobă ca ofițerii români aflați în lagărul de la Citta Ducale să fie transferați în lagărele de la Cavarzere, Mantova, Cona și Ostiglio, unde se aflau majoritatea soldaților români, cu scopul de a-i recruta pe aceștia în rîndurile voluntarilor ce trebuiau să facă parte din legiunea română.

La 15 octombrie 1918, premierul italian Orlando aprobă constituirea legiunii române, comandant fiind numit generalul italian Lucian

¹⁵ Arh. M.A.E., nr. 237, politic, dos. 5A, 1918—1920, vol. III, f.p.

¹⁶ R. Seișanu, *Transilvania românească*, p. 315.

Ferigo¹⁷. Din ordinul guvernului, generalul Lucian Ferigó a dispus concentrarea prizonierilor în tabăra de la Avezano din provincia Aquileia. Din păcate, în afara celor 10 ofițeri și 1 100 de soldați români care au luptat pe frontul de pe Piave, restul voluntarilor români n-au mai avut satisfacția de a lupta cu arma în mână pentru eliberarea și unirea poporului român din teritoriile aflate sub stăpînirea Imperiului austro-ungar cu România, deoarece ei au fost duși pe front în a doua jumătate a lunii octombrie cînd guvernul dualist de la Viena cerea armistițiul.

La 22 noiembrie 1918, guvernul italian, prin scrisoarea pe care ministrul de externe, Sidney Sonini, o adresează Consiliului național, face cunoscut că „**guvernul italian este fericit de a recunoaște Consiliul național al unității române de la Paris și de a intra în raporturi cu el**”¹⁸.

La făurirea statului național unitar român un aport deosebit și l-au adus emigranții români din **Franța**. Ca prim obiectiv, stabilit în activitatea lor, a fost informarea opiniei publice din Franța și Europa că pacea de la București, din 7 mai 1918 a fost încheiată împotriva voinței poporului și că România nu se consideră ieșită din Antantă.

Pentru ca opinia publică din Franța și guvernul francez să se convingă de acest adevăr, emigranții români tipăresc și publică în vara și toamna anului 1918 un însemnat număr de lucrări, articole și broșuri cu caracter de informare documentară privind trecutul de luptă al poporului român pentru libertate și unitate națională, cît și importanța economică, socială și politică a făuririi statului național unitar român. Din acest punct de vedere merită a fi reținută lucrarea profesorului I. Ursu, intitulată *Pourquoi la Roumanie fait la guerre* în care autorul, pe baza unei intuiții clare și logice susține că „**prin unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului cu România s-ar ajunge la un stat cu o bază de existență naturală care îi va permite să-și conserve independența și să fie un factor de progres și civilizație în această parte a Europei**”¹⁹.

Urmasrind să facă cunoscut opiniei publice prăbușirea inevitabilă a Imperiului austro-ungar același autor publică în ziarul Coloniei române de la Paris, „La Roumanie”, un articol intitulat *Cancerul austro-ungar* prin care atrăgea atenția opiniei publice din Europa și S.U.A., că „**pe măsura înfringerilor, boala statului anacronic habsburgic se agravează**”, dar că anumite personalități politice europene și din America determinate de interese de stat „**încearcă să să-l salveze prin remedii federalizării, lucru care astăzi nu se mai poate face, căci cehii și slovacii vor să întemeieze un stat al lor, slavii de sud să se unească cu sirbil, românii să se unească cu frații lor de dincolo de Carpați**”²⁰. Ar-

¹⁷ I. Gheorghiu, N. Nuțiu, *Activitatea românilor din Transilvania și din vechea Românie peste hotare*, în „Desăvîrșirea unificării statului național român”, București, 1968, p. 190.

¹⁸ S. Mîndrescu, *În Franța și Italia pentru cauza noastră*.

¹⁹ I. Ursu, *Pourquoi la Roumanie fait la guerre*, Payot, Paris, 1918, p. 262.

²⁰ „La Roumanie”, anul I, nr. 34, 5 sept. 1918, p. 1.

ticolul a fost primit cu multă încredere de opinia publică franceză contribuind la formarea, de pe poziții științifice, a ideii necesității prăbușirii Imperiului austro-ungar și eliberării naționale a popoarelor subjugate. În același timp, ziarul susținea că pacea de la București, din 7 mai 1918, a fost încheiată împotriva voinței poporului român și că România nu se consideră ieșită din Antantă.

În această muncă de lămurire și de apărare a dreptului pe care poporul român îl avea la unitate statală deplină, un rol important l-a jucat ziarul coloniei românilor din Paris „La Roumanie”. Într-o serie de articole publicate, ziarul a reușit să informeze, de pe pozițiile adevărului istoric, opinia publică din Franța despre caracterul imperialist al păcii de la București și greutățile materiale și morale prin care trece poporul român. Intervenția ziarului a fost salutară pentru că un număr tot mai mare de ziare franceze ca „Le Figaro”, „Le Temps”, „Le Petit Journal”, „La Victoire”, „L’Homme Libre”, „Journal des Debats”, arătau în coloanele lor că **în condițiile în care se găsea, România nu putea să se opună puterilor centrale**²¹.

Fiind conștient că numai printr-o atitudine protestatară luată împotriva păcii de la București, vor putea să atragă simpatia Puterilor Antantei, emigranții români din Paris publică, în a doua jumătate a lunii mai 1918, un articol cu caracter protestatar prin care condamnavă condițiile inacceptabile ale păcii de la București. Totodată ei întocmesc o „Declarație” pe care o înaintează guvernului francez și tuturor ambasadurilor Puterilor Antantei la Paris prin care se făcea cunoscut că emigranții români din Paris consideră nul și neavenit tratatul de pace de la București, și își rezervă dreptul continuării luptei pînă la deplina recunoaștere a dreptului pe care poporul român îl avea la unitate statală deplină²². „Declarația” a trezit un ecou favorabil în rîndurile personalităților politice marcante din Franța. Premierul francez G. Clemenceau făcea cunoscut, prin cotidianul guvernului, că **„Franța este și va fi alături de poporul român”**²³.

În acțiunea de informare a opiniei publice din Franța și a guvernului francez despre consecințele nedorite ale păcii de la București, cît și despre dreptul pe care poporul român îl avea la unitate statală deplină, dusă de emigranții români aflați în Franța, se petrece o puternică învioreare, începînd cu iulie 1918, cînd la Paris sosește Take Ionescu.

Bazîndu-se pe prestigiul de care Take Ionescu se bucura în Occident, ziarul coloniei române de la Paris, „La Roumanie” sublinia, într-un articol, necesitatea prezenței lui Take Ionescu în fruntea luptei emigranților români cu certitudinea convingerii că **„prezența sa în țările aliate va risipi neînțelegerea și va clarifica punctele obscure ale poli-**

²¹ „La Roumanie”, an. I, Paris, nr. 5/1918, 14 februarie, p. 4 (Cf. I. Gheorghiu, C. Nuțiu, *Activitatea românilor din Transilvania și din vechea Românie peste hotare*, în „Desăvîrșirea unificării statului național român”, București, 1968, p. 176.

²² Arh. M.A.E., nr. 237, dos. 5A, politic, 1918—1920.

²³ C. Kirișescu, *Istoria războiului pentru întregirea neamului*, Buc., vol. II, p. 153.

ticii române²⁴. Pronosticul dat de „La Roumanie” se adevărase. Sosit la Paris, în iulie 1918, Take Ionescu este asaltat de reporteri. Interviuurile date, nu numai că au fost publicate în cele mai importante ziare, dar au și fost primite cu mult interes de opinia mondială²⁵. Biograful lui Take Ionescu, C. Xenii, relatează că „**cele mai mari ziare din Occident și America vorbeau cu simpatie, în lungi coloane, de tragedia română**”²⁶.

Prezența lui Take Ionescu la Paris a dat o mai mare greutate acțiunilor emigrației române. Conștient că numai printr-o unitate de acțiune a tuturor emigranților români și o bună organizare a acestora va asigura succesul luptei pentru recunoașterea internațională a dreptului pe care poporul român îl avea la unitate națională-statală, Take Ionescu, în deplină înțelegere cu ceilalți frunțași ai emigrației române la Paris, convoacă pentru ziua de 1 august 1918 adunarea extraordinară, la care sînt invitate și personalități de seamă franceze, printre care deputatul Louis Marin reprezentantul Departamentului Nancy²⁷. Ales președintele Adunării, L. Marin face cunoscut adunării că își va aduce înțelegerea sa contribuție pentru ca premierul francez G. Clemenceau, președintele S.U.A. Wilson și premierul britanic Lloyd George să fie toți de acord cu drepturile naționale ale poporului român²⁸. Mulțumind deputatului francez pentru ajutorul promis și aprecierile juste făcute la adresa situației internaționale a României, dr. Ion Cantacuzino, președintele Comitetului emigrației Române de la Paris preciza că România a intrat în război determinată de „**necesitatea istorică a realizării unității ei statale**”²⁹.

La propunerea făcută de președintele Adunării, L. Marin, se stabilește ca la proxima Adunare generală a emigranților și coloniei române de la Paris să se aleagă următoarele organe de conducere³⁰:

1) Un Consiliu Național al Unității Române, care să coordoneze activitatea Comitetelor Naționale Române din Anglia, Italia, și S.U.A.

2) Comitetele executive care să constituie organe permanente de lucru ale Comitetelor Naționale.

Propunerea este primită și aprobată în unanimitate, rămînînd să se lucreze la realizarea ei. De la adunare a lipsit Take Ionescu care se găsea în Italia pentru a stabili o legătură mai strînsă cu emigranții români de aici. Reîntoarcerea lui a constituit pentru ziariștii parizieni un nou prilej de a face cunoscut opiniei publice din Europa, și S.U.A.

²⁴ *Ibidem*, p. 185.

²⁵ C. Xenii, *Take Ionescu, 1858—1922*, Universul, f.a. p. 410.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*. Pentru Consiliul Național se propune ca președinte de onoare dr. Jean Cantacuzino; ca președinți: Partenie Cosma (Take Ionescu în momentul respectiv se afla la Milano), ca vicepreședinte; O. Goga, Tr. Vuia, și V. Stoica pentru emigranții români din Paris, gen. Iliescu, prof. S. Mindrescu, pentru emigranții români din Italia, secretar N. D. Drăghicescu, ca membri au fost aleși: Blaga, G., Tisca, G., Nicoară, D. Axente, I. Lupaș, I. Moga, ș.a. 8 ofițeri din Italia și 6 din S.U.A., (Arhiva Centrală Istorică, fond Casa Regală, dos. 15/1918, fila 8).

³⁰ „La Roumanie”, nr. 30 din 9 august 1918, p. 3 (cf. I. Gheorghiu, C. Nuțu, *Art. cit.*, p. 185).

punctul de vedere al emigrației române asupra problemelor majore internaționale și poziția României față de Antantă. În acest scop ei solicită lui Take Ionescu noi interviuri. Acesta face cunoscut că „**problema care frământă cel mai mult conștiința politică a popoarelor din centrul Europei era eliberarea lor de sub jugul monarhiei habsburgice, înfăptuirea unității lor politice în state naționale unitare**”. El argumenta că „**realizarea acestui deziderat se putea face numai în condițiile destrămării Imperiului austro-ungar de unde să trăgea concluzia necesității sprijinirii luptei popoarelor subjugate pentru eliberarea lor socială și națională**”.

Pentru a cunoaște poziția opiniei publice și a personalităților politice engleze față de cauza pentru care lupta poporul român, Take Ionescu, însoțit de marele diplomat român N. Titulescu și de alți cîțiva colaboratori, pleacă la Londra, unde sosește în ziua de 8 august 1918. Sosit la Londra, Take Ionescu constată cu deplină satisfacție că și aici atmosfera este favorabilă luptei poporului român pentru făurirea statului național unitar român. Constatarea a fost făcută în urma caldei primiri pe care populația Londrei, împreună cu emigranții români și colonia română de aici, au făcut-o lui Take Ionescu și celor ce-l însoțeau.

La Londra, Take Ionescu, a luat contact cu o serie de personalități marcante, printre care și premierul britanic Lloyd George. Întîlnirea a fost mai mult decît promițătoare. În discursul ținut în aceeași zi în Camera Comunelor, premierul britanic Lloyd George declara: „**Am întîlnit astăzi un distins om de stat al unei țări aliate. El a adus un omagiu vitejiei și loialității poporului român**”³¹.

Paralel cu sondajul făcut asupra poziției luate de persoanele politice marcante engleze față de România și față de lupta emigrației române la Londra, Take Ionescu stabilește legături și cu conducătorii emigrației cehe, sîrbe și polone, pentru a cunoaște stadiul lor de organizare, programul activității lor și posibilitatea organizării unei lupte comune. În același timp, Take Ionescu cerea emigranților români la Londra, în frunte cu George Moroianu, să publice cît mai multe articole, broșuri și studii pentru ca opinia publică din Anglia să fie edificată asupra dreptului poporului român la unitate națională. Întrucît guvernul englez întîrziea cu recunoașterea Consiliului Național al Unității Române, Take Ionescu trimite la 15 octombrie o scrisoare Ministerului de Externe al Angliei, A. J. Balfour, prin care îl informa despre crearea Consiliului Național al Unității Române, rugîndu-l să intervină pe lîngă premierul britanic Lloyd George, pentru ca și guvernul englez să-l recunoască. Intervenția a fost salutară, pentru că la 5 noiembrie 1918, cînd guvernele Puterilor aliate și asociate fac cunoscute condițiile de pace, lordul Northelffe declara ziarului „Le Matin” următoarele: „**Asigurarea pentru toate popoarele Austro-Ungariei de a avea locul lor printre națiunile libere ale lumii și dreptul lor de a se uni**

³¹ *Idem*, nr. 31 din 15 august, 1918, p. 3.

³² „La Roumanie”, anul I, Paris, nr. 43, 7 noiembrie 1918, p. 1.

cu frații lor de sînge de la frontierele prezente ale Austro-Ungariei, constituie o necesitate istorică”.

Aceasta implică crearea statelor cehoslovac și jugoslav independente, reducerea Ungariei la limitele ei etnografice și unirea tuturor românilor în actualul Regat al României³².

Declarația făcută de lordul Northcliffe, îl determină pe Take Ionescu să plece la 18 noiembrie 1918, din nou în Anglia. Scopul călătoriei lui Take Ionescu la Londra era de a obține din partea guvernului englez recunoașterea Consiliului Național al Unității Române și garanția susținerii cauzei poporului român la Conferința de Pace de la Paris. Rezultatul vizitei a fost mai mult decît satisfăcător. La cîteva zile după vizita făcută de Take Ionescu, guvernul englez, prin A. I. Balfour, trimite lui Take Ionescu o scrisoare prin care recunoaște Consiliul Național al Unității Române asigurîndu-l că în cel mai scurt timp va stabili legătura cu Consiliul Național al Unității Române pentru a-l sprijini în efortul susținerii cauzei poporului român la Conferința de pace de la Paris. Era o recunoaștere oficială a dreptului pe care România îl avea la unitate statală deplină.

Conform indicațiilor date de Take Ionescu cu ocazia vizitei făcute la Londra, la începutul lunii august 1918, emigranții români în frunte cu George Moroianu* au urmărit să obțină de la guvernul englez recunoașterea dreptului pe care poporul român îl avea la unitate statală deplină. Efortul depus de emigranții români a făcut ca guvernul englez să fie tot mai mult preocupat de problema României.

Ca dovadă a acestei preocupări este faptul că la sfîrșitul lunii august 1918, George Moroianu este chemat la Allan Leeper, unul din secretarii premierului englez, cerîndu-i să pregătească, pentru guvernul englez un material documentar despre **„sforțările României și despre felul cum cred românii că vor trebui să fie tratate minoritățile naționale în cazul în care unitatea lor națională va fi realizată”³³.**

Conștient că de valoarea materialului informativ depindea poziția pe care guvernul englez avea s-a adopte față de drepturile legitime ale poporului român la unitate statală deplină, George Moroianu se dedică cu toată pasiunea și puterea lui de muncă întocmirii acestui memoriu, reușind să scoată în evidență sacrificiile făcute de poporul român în războiul purtat alături de Antantă, importanța victoriilor armatei române de la Mărăști, Mărășești și Oituz, cit și cauzele care au obligat România să accepte pacea de la București.

Adept al principiilor burghezo-democratice, George Moroianu atrăgea atenția guvernului englez că **„făurirea statului național unitar român trebuie să creeze condiții pentru înfăptuirea de reforme cu caracter burghezo-democratic, cerute în mod obiectiv de procesul de ascensiune al capitalismului în România, de masele muncitoare ce își**

³² George Moroianu, *Legăturile noastre în Anglia*, Cluj, 1923, p. 94.

* George Moroianu, a fost atașat pe lângă Ministerul de Externe pentru chestiunile românești și în special pentru problemele care priveau teritoriile românești din Austro-Ungaria.

reclamau dreptul la condiții de viață și muncă mai bune, condiții de care trebuiau să se bucure și naționalitățile conlocuitoare”³⁴.

Mulțumit de rezultatul călătoriei făcute la Londra, Take Ionescu s-a reîntors la Paris unde a continuat, alături de ceilalți emigranți români, să dea interviuri și să publice articole în presa franceză pentru a ține la curent opinia publică din Franța cu situația extrem de grea prin care trecea România și cu necesitatea obiectivă a destrămării Imperiului austro-ungar, singura soluție care garanta popoarelor asuprite libertatea și unitatea națională.

Ideea necesității destrămării Imperiului austro-ungar se impune a fi însușită de personalitățile politice marcante și de opinia publică europeană, pentru a contracara tendința manifestată de împăratul Austro-Ungariei și de cei din anturajul său, de a salva monarhia habsburgică prin federalizarea imperiului. Activitatea politică și publicistică depusă de emigranții români cunoaște o eferescență și mai mare prin sosirea la Paris, în august 1918, a dr. V. Lucaciu. Acesta, împreună cu conducerea provizorie a viitorului Consiliul Național al Unității Române, pregătește pentru 6 septembrie 1918, conform hotărârii luată de Adunarea extraordinară din 1 august 1918, la sediul coloniei române, în Avenue des Champs-Élysées, nr. 114, convocarea adunării generale la care au fost invitați, pe lângă reprezentanții emigrației române și membrii coloniei române din Paris.

Paralel cu munca de organizare a viitoarei adunări generale, V. Lucaciu a depus și o intensă activitate pe linia necesității unirii într-un front de luptă comun a tuturor emigranților români, pentru asigurarea viitorului Consiliu Național al Unității Române satisfacția îndeplinirii cu succes a sarcinii ce-i revenea de apărare și susținere a dreptului pe care poporul român îl avea la unitate național-statală.

În contextul acestui efort la Paris, este convocată pentru ziua de 6 septembrie 1918 Adunarea generală a emigranților români din Franța, Italia, Anglia, și S.U.A. Scopul adunării era acela de a se constitui un **Comitet Național Român** care să coordoneze întreaga activitate a emigrației române în străinătate și să apere interesele României pe lângă guvernele puterilor Antantei. Adunarea stabilește ca V. Luca-ciu și dr. Ion Cantacuzino să se ocupe cu constituirea noului comitet. După serioase pregătiri organizatorice la 3 octombrie 1918 este convocată din nou Adunarea generală a emigranților români din Franța, Italia, Anglia și America, care hotărăsc constituirea Consiliului Național al Unității Române³⁵. Președinte este ales Take Ionescu, iar ca membrii sînt aleși: V. Lucaciu, O. Goga, dr. I. Cantacuzino, P. Brătășanu, dr. C. Angelescu, Partenie Cosma, dr. Toma Ionescu, C. Mille ș.a.³⁶.

Constituirea Comitetului Național al Unității Române a avut o mare importanță. Prin natura scopului pentru care a fost creat, Consiliul Național trebuia să „redeștepte în favoarea României interesul și

³⁴ *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul*, București, 1929, vol. III., p. 1 447.

³⁵ C. Xeni, *Op. cit.*, p. 412.

³⁶ R. Seișanu, *Op. cit.*, p. 311.

simpatiile aliate care scăzuseră simțitor în trista perioadă a tratatului de pace de la București, și să informeze exact lumea politică și ziaristică din străinătate asupra suferințelor și speranțelor României, atunci când odioasele pamflete, plătite de Comandatină germană din București, căutau să prezinte soarta țării ca pecetluită și opinia publică de la noi ca resemnată sau chiar împăcată cu situațiunea împusă de dușmani³⁷.

În condițiile grele de ocupație, când glasul oficial al țării amuțise, iar reprezentanții noștri diplomați din țările aliate aveau poruncă „să se abțină de la orice activitate care nu ar fi compatibilă cu neutralitatea reală și definitivă a României”³⁸, lupta coordonată și condusă de Consiliul Național al Unității Române a constituit una din multiplele căi prin care România se făcea prezentă în viața internațională și în relațiile cu Antanta.

Pentru îndeplinirea cu succes a sarcinilor ce-i reveneau, Consiliul Național al Unității Române trebuia recunoscut de către guvernele Puterilor Antantei. De aceea întreaga activitate pe care o va depune, imediat după constituire, va avea ca scop determinarea recunoașterii de către guvernele Puterilor Antantei a Consiliului Național al Unității Române ca singurul organism de peste hotare, care avea dreptul să reprezinte și să apere interesele României.

Imediat după constituire, pentru a demonstra guvernelor Puterilor Antantei că noul organism creat se găsește pe o poziție cu totul opusă celei dusă de guvernul lui Marghiloman, Take Ionescu în calitate de președinte, trimite în ziua de 7 octombrie 1918, o radiogramă ministrului francez la Iași, Saint Aulaire, prin care, în numele dreptului pe care poporul român îl va avea la unitate statală deplină, protestează împotriva odioasei păci de la București³⁹.

În același timp, Consiliul Național al Unității Române a trecut la coordonarea luptei emigranților români din Franța, Anglia, Italia și S.U.A.

Efortul depus de emigranții români pentru recunoașterea oficială de către guvernele Puterilor Antantei a Consiliului Național a fost mult ușurat de evenimentele care aveau loc în Imperiul austro-ungar în toamna anului 1918. Aici, mișcarea de eliberare socială și națională a popoarelor subjugate de Monarhia austro-ungară luase o amploare deosebită, punînd sub semnul întrebării existența acestui imperiu.

În fruntea luptei națiunilor asuprite se găsea poporul român din Transilvania, Banat, și Bucovina, care-și cerea dreptul la unitate statală cu România.

Înțelegînd legitimitatea acestui drept istoric, pe care poporul român alături de popoarele cehoslovace, sîrb și polon și-l revendica, guvernul francez găsește că este normal să recunoască Consiliul Național ca reprezentant oficial al aspirațiilor spre unitate statală a poporului

³⁷ Arh. M.A.E., al R.S.R., Fond 71/1914, 1918, 1920, E2, dos. 42, vol. 57 și 58, cuvînt introductiv la broșura „Serviciul de știri al PNR” (Biroul din Stokholm) octombrie—decembrie 1918, București, 1925.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Idem*, fila 3.

român. Ca urmare, la 12 octombrie 1918, ministrul de externe al Franței, Pichon, trimite președintelui Consiliului Național* al unității române o notă prin care își exprimă speranța că: „**acest Consiliu, format din reuniunea personalităților eminente din România și din reprezentanții cei mai calificați ai populației române, încă separat de patria-mumă, face dintrinsul imaginea fidelă a adunărilor românești din viitor. Ieșit din aspirațiile seculare ale compatrioților noștri către libertate și uniunea tuturor țărilor românești, el va fi interpretul lor cel mai autorizat.**”⁴⁰

În scrisoarea de răspuns, V. Lucaciu mulțumește ministrului de externe, Pichon, pentru recunoașterea dreptului pe care poporul român îl are la unitate statală deplină și îl asigură că „**în activitatea sa, Consiliul Național al Unității Române, păstrind o tradiție constantă în același timp cu impulsurile din toate puterile spiritului său și ale inimii sale, va îndrepta toate eforturile sale către ordinea politică, militară și economică**”⁴¹.

Recunoașterea de către guvernul francez al Consiliului Național a determinat conducerea ziarului „La Roumanie” să adauge la titlul ziarului denumirea de „**Organ săptăminal al unității naționale române**”, ceea ce a avut o importanță deosebită.

THE ROMANIAN EMIGRATION IN ITALY AND FRANCE AND ITS ROLE IN THE CREATION OF THE NATIONAL UNITARIAN ROMANIAN STATE

The work relies on a rich and valuable material of archives. It represents an important contribution to the historiography of the respective problem. The author specifies the conditions under which the peace of Bucharest of May 7-th, 1918 was concluded and shows with concrete data, the way in which the Romanian emigration contributed to the sensibilization of the public opinion and of the governments of Italy, France, partly England, for Romania's cause to create the National Unitarian Romanian State.

⁴⁰ Arh. M.A.E. 327, dos. 5A, Politic, vol. III, f.p. „La Roumanie”, anul I, Paris, nr. 40 din 17 octombrie 1918, p. 1. R. Seișanu, *Op. cit.*, p. 314.

⁴¹ „La Roumanie”, an. I. Paris, nr. 40, 17 octombrie 1918, p. 1. vezi și R. Seișanu, *Op. cit.*, p. 314.

ANIVERSĂRILE UNIRII TRANSILVANIEI CU ROMÂNIA

VICTOR CAŢAVEI

Sărbătorim în acest an şase decenii de cînd „Adunarea Naţională a tuturor românilor din Transilvania, Banat şi Ţara Ungurească, adunaţi prin reprezentanţii lor îndreptăţiţi la Alba Iulia, în ziua de 18 noiembrie/1 decembrie 1918, decretează unirea acelor români şi a teritoriilor locuite de dinşii cu România”¹.

„Unirea Transilvaniei cu România — subliniază Programul Partidului Comunist Român — a constituit înfăptuirea firească a năzuinţelor seculare de unitate ale poporului nostru, a visului pentru care au luptat şi s-au jertfit nenumărate generaţii de înaintaşi, împlinirea unei necesităţi obiective a însăşi dezvoltării istorice”².

În amplul proces al făuririi unităţii naţionale, Aradul deţine un rol de frunte prin contribuţia remarcabilă adusă la ascendenţa mişcării naţionale româneşti, în primul deceniu şi jumătate al secolului, dar mai ales datorită activităţii desfăşurate de către Consiliul Naţional Român Central, în octombrie—noiembrie 1918. Scurt timp, Aradul a reprezentat capitala politică a Transilvaniei, oamenii politici de aici avînd rolul determinant în instaurarea puterii româneşti, convocarea, organizarea şi desfăşurarea Marii Adunări Naţionale de la Alba Iulia. Hotărîrea acesteia — spunea tovarăşul Nicolae Ceauşescu — „se înscrie în istoria poporului român ca un moment crucial din multele momente pe care le-a trăit în lupta pentru păstrarea fiinţei naţionale, pentru libertate socială şi naţională”³.

Actul istoric al unirii Transilvaniei cu România s-a reverberat în conştiinţele a milioane de români. Pentru ei, unirea a reprezentat cel mai mareţ eveniment pe care l-au trăit. A fost un eveniment de referinţă în deceniile care au urmat, simbol al luptei pentru apărarea independenţei, suveranităţii şi integrităţii teritoriale a ţării, împotriva odiosului Dictat de la Viena, pentru făurirea unei noi Români, începută cu actul istoric al insurecţiei naţionale armate antifasciste şi antiimpe-

¹ Vasile Goldiş, *Discursuri rostite în preajma unirii şi la Asociaţiunea culturală «Astra»*, Ed. Cultura Naţională, Bucureşti, 1928, p. 18.

² *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilaterale dezvoltate şi înaintare a României spre comunism*, Ed. Politică, Bucureşti, 1974, p. 20.

³ Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la adunarea populară de la Alba Iulia cu prilejul festivităţilor consacrate semicentenarului unirii Transilvaniei cu România*, în „România pe drumul desăvîrşirii construcţiei socialiste”, vol. 3, Ed. Pol., Buc., 1969, p. 696.

rialiste de la 23 August 1944, sub conducerea Partidului Comunist Român.

În anii 1920—1944, aniversările marii uniri au oferit prilejul unor manifestări naționale de amploare. Acestea au fost comparabile ca amploare cu marile sărbători naționale premergătoare unirii, realizate sub deviza unității tuturor românilor, cum au fost cele din 1904, la 500 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare, 1906 la Expoziția Generală Română, 1911 la serbările „Astreii” de la Blaj.

Timp de un deceniu și jumătate, aniversările unirii sînt dominate de personalitatea acelor care au reprezentat cu strălucire generația oamenilor politici care au înfăptuit unirea, situîndu-se în fruntea maselor populare românești. Printre ei s-au numărat în primul rînd arădenii: Vasile Goldiș, Ștefan Cicio-Pop, Ioan Suciu, Alexandru Vlad, Ioan Robu, Justin Marșieu, Aurel Raicu, Sever Bocu și alții.

Prima aniversare importantă a unirii a fost organizată încă în anul 1920. Ideea sa a fost lansată în cursul campaniei electorale, în luna mai, în discursurile candidaților în alegerile parlamentare și în articolele de fond ale ziarului „Românul” de la Arad, organ oficial al Partidului Național Român. Au fost publicate în prima pagină, cu subtitlul comun „Pagini de glorie”, articolele: „Arădanii și marea Unire”⁴, „Pregătirea Unirii și Ștefan Cicio-Pop”⁵, „Vasile Goldiș la Adunarea Națională de la Alba Iulia”⁶.

În preajma aniversării „Românul” apare în ediții festive. În numărul din 30 noiembrie se publică articolul evocator al lui Vasile Goldiș, intitulat „Ziua de 1 Decembrie”. Omul politic și de cultură arădean scria: „Zi fericită; zi admirabilă și sfîntă, ce înfioară cu adîncă duiosie sufletul mare al României întregite; zi de înălțare și evlavie, trezitoare de emoțiuni indescriptibile; zi menită să facă să strălucească în aurul victoriei definitive, paginile grele de glorie, de sînge și de suferințe ale istoriei națiunii românești. Scrisă pe cutele mărețe ale steagurilor; trîmbițată de vocea de aramă a fanfarelor; cîntată de vocea uriașă a întregului popor, ziua de 1 decembrie, va fi pentru generațiile viitoare o pildă de patriotism și de supremă dragoste de țară, va fi sentimentul iubirii de neam transmis cu pietate aceluia care vor veni în urma noastră, deoarece ea este simbolul fascinator al sforțărilor de veacuri pentru realizarea mărețului vis național”⁷.

Numărul din 1 decembrie reproducea pe prima pagină chemarea Comitetului pentru monumentul unirii în Arad, sugestiv intitulată „Către românii de pretutindeni”. Chemarea, redactată tot de către Vasile Goldiș, începea cu evocarea unirii: „Se împlinesc azi doi ani de zile de cînd la Alba Iulia s-a proclamat unirea tuturor românilor într-un singur stat național și independent. După lupte seculare, sîngele românesc din belșug udînd glia strămoșească, românii de pretutindeni își văd înfăp-

⁴ „Românul”, an. IX, nr. 104, Arad, 20 mai 1920, p. 1.

⁵ „Românul”, an. IX, nr. 107, Arad, 23 mai 1920, p. 1.

⁶ „Românul”, an. IX, nr. 113, Arad, 30 mai 1920, p. 1.

⁷ „Românul”, an. IX, nr. 257, Arad, 30 noiembrie 1920, p. 1.

tuit visul lor. Vijeliei, care pustiește totul în cale, urmează vremea bună. Sub cerul reînseninat, înveselit zîmbește mîndrul soare, bucuros de veselia celor care își încep cu mai multă intensitate viața lor obișnuită și pe care vijelia abătută un moment asupra lor, a încercat în zadar să-i nimicească: totul renaște, totul învie. Tot astfel și pentru noi, români, multă vreme bătută de vijelia asupritorilor, al căror jug astăzi l-am lăpădat înfăptuind unirea, începe o nouă viață: viața în libertate”⁸.

În ziua de 1 decembrie 1920, festivitățile, începute dimineața printr-o întrunire, continuau cu un matineu și o serată festivă. Programul acesteia includea o conferință istorico-literară a profesorului Gherman, coruri școlare liceale interpretînd cîntece patriotice, recitări de poezii închinată unirii, cîntece și dansuri naționale⁹. După relatările participanților, la aniversare au venit oameni de pe întreg cuprinsul județului Arad, ea desfășurîndu-se într-o atmosferă entuziastă, proprie marilor manifestări naționale.

Aniversarea unirii Transilvaniei cu România s-a desfășurat apoi an de an, festivitățile fiind însă de mai mică amploare. Ele se rezumau la ziua de 1 decembrie. În acea zi erau publicate articole evocatoare, în multitudinea de ziare apărute la Arad, ca și pe întregul cuprins al țării. În municipiu se desfășurau mari spectacole festive pe scenele teatrului orășănesc sau Palatului Cultural. Organizarea acțiunilor revenea de fiecare dată „Astrei”, societăților culturale arădene și liceelor românești¹⁰.

Pregătiri de amploare au fost efectuate în vederea aniversării unui deceniu de la unire. A fost constituit, în august—septembrie 1928, Comitetul de organizare a serbărilor unirii, avînd reprezentanți în fiecare județ transilvănean și în București. Din comitet au făcut parte personalități marcante ale vieții politice și culturale românești, ca: Miron Cristea, Nicolae Iorga, Stefan Cicio-Pop, Vasile Goldiș, Teodor Mihali, Octavian Goga, Roman Ciorogariu, Onisifor Ghibu, Liviu Rebreanu, Romul Vuia, Valer Pop, Simion Mehedinți, Victor Deleu.

Pregătirile s-au desfășurat îndeosebi sub conducerea lui Sever Bocu și cu aportul „Astrei”. Ele au inclus numeroase manifestări, începute la 1 decembrie 1923 în principalele orașe transilvănene și încheiate la Alba Iulia, la 20 mai 1929, cînd a avut loc sărbătorirea principală”.

Comitetul de organizare a elaborat o stemă a aniversării reprodusă și pe sigiliul său. A fost adoptat în acest scop desenul sigiliului lui Mihai Viteazul, ca domn al celor trei țări române, avînd astfel valoarea unui simbol al unității naționale. Medaliile comemorative au fost

⁸ „Românul”, an. IX, nr. 258, Arad, 1 decembrie 1920, p. 1.

⁹ „1 Decembrie 1928. Programul seratei festive de la Palatul Cultural”. Fond Palatul Cultural Arad.

¹⁰ „Programul serbării zilei de 1 Decembrie” anii 1921—1927. Fond Palatul Cultural, Arad.

¹¹ *Marile serbări naționale populare la împlinirea a zece ani de la Unire*, Raport al comitetului de organizare al serbărilor unirii, Arad, 1929, p. 1—2.

emise în două variante. Ele reprezintă alegoria României unite, suprapusă peste elemente heraldice rezultând direct din vechea stemă a Transilvaniei și completate cu soarele unității tuturor românilor¹².

Numeroase lucrări referitoare la lupta pentru unitate națională a poporului român au fost publicate în anii 1928—1929. Dintre acestea se remarcă culegerea de documente ale Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, tipărită la Arad, dar mai ales masiva lucrare, de o valoare informațională excepțională, **Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul, 1918—1928**¹³.

Remarcăm printre eforturile de organizare întreprinse și procurarea sau multiplicarea a numeroase partituri muzicale. Se păstrează partituri, purtând ștampila Comitetului de organizare al serbărilor unirii, ale cântecelor patriotice: „Deșteaptă-te române“, „Pe-al nostru steag“ și „Marșul lui Iancu“. De asemenea se păstrează partiturile mai puțin cunoscute: „Iancu eroul munților“, text și muzică V. Vasilescu și „Cîntați ostași“, cu subtitlul „Trăiască România Mare“, text Lazăr Popescu, muzica I. C. Sgodea, tipărită la Rîmnicu-Vîlcea.¹⁴

Sărbătorirea din 1 decembrie 1928 de la Arad a inclus în programul său o adunare populară în piața primăriei, continuată seara printr-un spectacol festiv susținut de societățile culturale și școlile arădene. La adunare au vorbit Vasile Goldiș, Ioan Suciu, Ioan Robu, Ioan Martin, Teodor Șerb, evocînd evenimentele din toamna anului 1918.

„Se împlinesc zece ani — spunea Vasile Goldiș în cuvîntul său — de cînd în cetatea sfîntă a lui Mihai Viteazul ne-am unit cu țara. Sint ani de viață liberă în România Mare, de bunăstare și de bucurie pentru națiunea română... Ne aducem aminte cu sfîntenie de luptele noastre naționale, de eroii și de martirii neamului, căzuți pentru cauza unirii tuturor românilor, de toți aceia care nu au pregetat să dea totul pentru victoria noastră de aur. Prin sacrificiul lor s-a clădit România, pe care trebuie să o apărăm cu toate puterile noastre”¹⁵.

Festivitățile de la Alba Iulia au fost organizate de către guvern la 20 mai 1929. Au participat la adunare mii de oameni veniți din toate părțile pămîntului românesc. În fruntea lor s-au aflat cei care au condus lupta națională, oameni politici și de cultură care reprezentau forțele democratice — progresiste din România.

S-a evocat la Alba Iulia actul istoric al unirii, contribuția hotărîtoare a maselor populare românești la îndeplinirea idealului național. S-a rememorat jertfa celor mai buni fii ai neamului pe cîmpurile de luptă ale războiului. Închinîndu-se în fața eroismului ostașilor români, Miron Cristea spunea: „Înainte de a veni la Alba Iulia, adus-am prins

¹² Desenul stemei, sigiliul Comitetului de organizare al serbărilor unirii, medaliile comemorative se află în fondul Muzeului Județean Arad, colecția istorie contemporană.

¹³ *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul 1918—1928*, vol. I—III, Ed. Cultura națională, București, 1929.

¹⁴ Fond Muzeul Județean Arad, colecția istorie contemporană.

¹⁵ Vasile Goldiș, *Aniversarea zilei unirii Ardealului cu România*, Tipografia Diecezană, Arad, 1928, p. 1.

de recunoștință — în numele Ardealului și al tuturor românilor — osemintelor de la Mărășești și prin ele tuturor celor ce prin jertfa lor supremă ne-au dat alipiarea Ardealului la patria mamă”¹⁶.

O cuvântare deosebit de importantă a rostit-o Gheorghe Buzdugan, membru al Înaltei regențe. El aducea un vibrant omagiu luptei și jertfei poporului român: „Cu un sentiment de legitimă emoție am pășit azi în cetatea istorică Alba Iulia, al cărei nume și trecut secular redesteaptă momente de glorie în istoria poporului român, dar și amintiri dureroase despre suferințele nebănuite și tot martiriul încercat de acest popor în lupta grea ce a trebuit să îndure în cursul veacurilor pentru păstrarea ființei sale etnice, a limbii, credinței și datinilor strămoșești...”¹⁷.

Evocînd în continuare principalele momente ale luptei naționale a poporului român, omul politic a reliefat ascendența deosebită a României unite, politica sa internă și externă, aceasta sugestiv intitulată. **În slujba păcii.** Vorbînd despre situația naționalităților în România spunea că: „Din chiar momentul reîntregirii sale, România și-a propus să-și întemeieze organizarea sa de stat, cum și întreaga viață socială, pe raporturi de armonie între toți cetățenii patriei, independent de rasă, limbă și religie”. Înfăptuirea reformei agrare, sprijinul acordat de stat școlilor și cultelor naționalităților ofereau exemple concludente în această privință¹⁸, bineînțeles fără a putea vorbi despre rezolvarea problemei naționale în condițiile României burgheze.

Fostul președinte al Consiliului Național Român Central de la Arad, devenit în 1929 președinte al Senatului României, Ștefan Cicio-Pop, afirma în cuvîntul său că: „Unirea a fost determinată de voința românilor. Unirea provinciilor cu patria mamă n-a fost determinată numai de victoria armelor, ci și de libera voință a tuturor fiilor ei... În aceste momente de înălțare sufletească parcă văd geniul neamului meu, simbolizat prin marii lui voievozi apărători de țară și de lege, marii cărturari care cu făclia luminilor ne-au ținut vie conștiința națională”...¹⁹.

Aniversarea unui deceniu de la unirea Transilvaniei cu România a avut un larg ecou intern și internațional. În presă au apărut evocări ale evenimentelor din toamna anului 1918, au fost reproduse principalele documente și ample relatări ale sărbătoririi de la Alba Iulia. La Arad au apărut ediții festive ale ziarelor: „Românul”, „Aradul”, „Ecoul”, „Voința poporului”, „Știrea”. Un număr festiv deosebit l-a realizat și cotidianul „Dreptatea” din București, incluzînd: grupajul de imagini **Pregătitorii și făuritorii unirii**, articolul de fond **Unirea**; convocarea, desfășurarea și rezoluția Marii Adunări Naționale; discursurile lui Vasile Goldiș, Ștefan Cicio-Pop, Miron Cristea; ratificarea unirii²⁰.

¹⁶ *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul. 1918—1928*, vol. III, p. 1472—1473,

¹⁷ *Ibidem*, p. 1 475—1 477.

¹⁸ *Ibidem*, p. 1 477.

¹⁹ *Ibidem*, p. 1 479—1 480.

²⁰ „Dreptatea”, an III, nr. 472, București, 10 mai 1929, p. 1—4.

În zilele sărbătoririi, oficialitățile române au primit telegrame de felicitare de la numeroase personalități politice europene, printre care: Raymond Poincaré, Austin Chamberlain, Aristide Briand, Eduard Beneș. Astfel, aniversarea unui deceniu de la Unire a constituit un mare eveniment național, cu rezonanțe europene²¹.

Sărbătorirea zilei de 1 decembrie în anii 1929—1931 s-a desfășurat la Arad, ca și în marile centre transilvănene, prin organizarea acțiunilor de către numeroase societăți culturale. De fiecare dată la Arad, programul a fost întocmit de către Despărțământul Asociației culturale „Astra”, condus de profesorul Ascaniu Crișan, directorul liceului „Moise Nicoară”. Au avut loc evocări ale istoricului eveniment și spectacole festive²².

O importanță deosebită au prezentat-o sărbătoririle din anul 1932, constituind unele din primele mari manifestări antirevizioniste arădene. Încă din vara acestui an au avut loc adunări ale participanților la istoricele evenimente premergătoare unirii de la 1 Decembrie 1918. La 8 iulie s-au desfășurat la Arad festivitățile de decorare a celor care au făcut parte din Corpul voluntarilor transilvăneni și bucovinieni și din Legiunea română din Italia. Au primit ordinele „Steaua României”, „Coroana României”, „Ferdinand I”, sau medalia „Ferdinand I”, peste 150 de foști voluntari arădeni²³.

În preajma zilei de 1 decembrie, un comitet arădean de organizare convoca o mare adunare populară, scriind că: „Aniversarea zilei unirii Ardealului la patria mamă, dublată cu adunarea de protestare contra cererilor revizioniste, au dat prilejul la mari serbări naționale populare, însoțite de o demnă demonstrație de protestare din partea Aradului, locul de unde s-a dat semnalul unirii, datorită a trei bătrâni luptători pe care soarta ni i-a ținut pînă acum, spre a-și spune cuvîntul lor autorizat cu această ocazie. Ei sînt „dr. Ioan Suci, Vasile Goldiș și dr. Ștefan Cicio-Pop; respective: organizatorul, autorul proclamațiunii și președintele ad-hoc al Adunării de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918. În vederea acestor serbări s-a alcătuit un comitet de organizare, compus din reprezentanții tuturor societăților și organizațiilor locale, fără vreo deosebire, care au făcut toate pregătirile, descinzînd în diferite locuri anticipativ, lansînd apeluri, întocmind programul și altele”²⁴.

Adunarea populară, descrisă detaliat într-o ediție specială a ziarului arădean „Știrea” a avut loc în dimineața zilei de 1 decembrie 1932. În vasta piață Avram Iancu erau întruniți peste 30 000 de oameni adunați din toate părțile municipiului și județului Arad, care continuau să vină tot timpul, îmbrăcați în costume naționale, cu muzici și coruri ce intonau cîntece patriotice și placarde cu diferite inscripții. Demnă de

²¹ *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul, 1918—1928*, vol. III. p.

²² „Program ale serbării zilei de 1 Decembrie”, anii 1929—1931. Fond Palatul Cultural Arad.

²³ *1 Decembrie — sînta și istorica zi a unirii*. Manifest din 30 noiembrie 1932. Fond Palatul Cultural Arad.

²⁴ „Programul Marelui Adunări Naționale de la 1 decembrie 1932 din Arad”. Fond Palatul Cultural Arad.

amintit era placarda comunei Tîrnova, pe care era desenată harta României, în culorile naționale, purtînd inscripțiile „Trăiască România Mare“, „Din moșia strămoșească o unghie nu lăsăm“, „Murim mai bine-n luptă cu glorie deplină, decît să fim sclavi iarăși în vechiul nost pămînt“, „Vrem pace“.

Condușă de către președintele comitetului de organizare, dr. Sever Ispravnic, și de către Grigore Comșa, adunarea a început prin cuvîntul vechilor luptători arădeni Vasile Goldiș și Ioan Suci. Au vorbit în continuare: Traian Muțiu — Uniunea foștilor voluntari, Romul Cărpinișan — Asociația voluntarilor din Italia, Aron Petruțiu — Voluntarii Regimentului „Horea“, Ioan Martin — Asociația invalizilor de război, Ascaniu Crișan — Despărțămîntul județean al Asociației culturale „Astra“, Gheorghe Ciuhandu — Societatea „Andrei Saguna“, Eduard Găvănescu — Ateneul popular, Constantin Savu — Asociația ziariștilor arădeni, Alexandru Constantinescu — Federația corpului didactic, Dumitru Boariu — Asociația învățătorilor din județ, Eugen Crisnic — societățile sportive arădene²⁵.

Miile de participanți la adunare au adoptat cu aclamații textul următoarei moțiuni:

„Moțiunea mării Adunări naționale de la 1 decembrie din Arad. Poporul român din ținuturile Aradului, de la munți și din cîmpie, de pe Criș și de pe Mureș, din tîrguri și din cătune, strîns în Adunarea națională în Arad în sfînta și istorica zi a unirii protestează cu indignare împotriva uneltirilor vrăjmășești ce se încearcă peste hotare de a-i înăbuși din nou glasul, trecîndu-se peste voința sa liber exprimată azi și acum patrusprezece ani la Alba Iulia și consfințită prin Tratatul de la Trianon.

Aradul, străjer înaintat al țării la hotarul dinspre apus, declară solemn și hotărît că vrea bunăvieuire cu cei din cuprinsul său și pace — așa cum a fost odată și pentru totdeauna statornicită pacea — cu cei din afară.

Aradul este un ținut românesc. Românesc prin trecutul său îndepărtat supus deznaționalizării forțate, românesc prin luptele ce le-a purtat împotriva stăpînitorilor săi de ieri, românesc prin populația sa, prin tradițiile, prin portul și prin obiceiurile sale!

Și Aradul vrea să rămînă românesc!

A spus-o la Alba Iulia, o spune azi și o va mai spune de zeci și de sute de ori — dacă va mai fi nevoie — lumii întregi cu aceeași în-suflețire.

Dar poporul arădan declară tot atît de solemn și hotărît că, în veci de veci și nimănui nu-i va permite să clinească o piatră de hotar, pusă acolo unde este azi prin suferințele și sacrificiile sale de veacuri. Hotarele sale, recunoscute de sfințicii tuturor țărilor, împuternicite prin tratate, consacrate de istoria neamului nostru — sînt și rămîn definitive.

Și oricine va încerca să le frîngă, se va izbi de pieptul și brațele noastre.

²⁵ „Știrea“, an. II, nr. 229, Arad, 4 decembrie 1932, p. 1—4.

Adunarea națională din Arad vestește lumii că și Aradul face un trup nedespărțit cu Românii din Dacia Traiană, de care nici o lege omenească nu-l mai poate dezlipi!²⁶.

În după amiaza aceleași zile, sărbătorirea continua în sala Palatului Cultural cu un mare festival artistic, organizat de Asociația culturală „Astra”. Participau, în fața unei săli pline pînă la refuz, corul societății „Armonia”, liceele „Moise Nicoară” și „Elena Ghiba-Birta”, fanfara Regimentului 93 infanterie Arad²⁷.

Constituind o amplă manifestare a hotărîrii maselor populare arădene de a lupta împotriva pericolului revizionist, fascist, care amenința integritatea teritorială a țării și însăși ființa națională a poporului român, aniversarea din 1932 a rămas un eveniment de referință în anii următori la Arad. Ea se va repeta după același program la 1 decembrie 1933 și 1934, dar cu o participare mai restrînsă.

În această perioadă o contribuție remarcabilă la sărbătorirea anuală a unirii Transilvaniei cu România a adus-o și grupul de intelectuali democrați, care constituiau „Ateneul popular arădan” și editau revista culturală „Hotarul”. Printre membrii Ateneului se aflau: Alexandru Constantinescu, Gheorghe Ciuhandu, Eduard Găvănescu, Octavian Lupaș, Traian Mager, Petre Pascu, Al. Negură, Gheorghe Moțiu, Tiberiu Vuia, Marcel Olinescu și Isaia Tolan, ultimul editînd mai apoi excelenta revistă antirevizionistă arădeană „Piatră de hotar”.

„Hotarul”, în numărul din noiembrie 1933, includea ultimul articol a lui Vasile Goldiș, sugestiv intitulat „Societatea Națiunilor și Adunarea Națională de la Alba Iulia”. Fostul raportor al unirii scria atunci că: „Niciodată popoarele nu vor accepta de bună voie asupra lor vreo forță brutală care să le poată impune constrîngerea inescorabilă pentru ca să poată trăi pentru vecie în pace unele cu altele... Mărturisesc credințele mele adîncă și nestrămutată, că din acest punct de vedere hotărîrile de la Alba Iulia au să rămînă pe vecie o glorie a Adunării Naționale de la 1 Decembrie 1918, fiindcă prin ele se proclamă principiile eterne și infailibile ale dreptății, ale libertății și ale păcii de totdeauna în lume”²⁸.

Numărul „Hotarului” din noiembrie 1934 începea cu editorialul **1 Decembrie**, afirmînd că: „Ziua de 1 Decembrie 1918 a redat unui popor perfect unitar moștenirea lăsată de strămoși, furată cu puterea celui mai tare, pentru a-și orîndui pe întinsul ei chemări străine de sufletul nației băștinașe. Din această zi, Oltul a intrat cu întreaga lui matcă în granițele aceleași țări; poezia lui Octavian Goga rămînînd, de aici înainte, doar un accent de doină a unor vremuri de restriște... 1 Decembrie 1918, rămîne strigătul unui neam întreg, în clipa înfrățirii mărturisite; înscriindu-se în ritmul vieții noastre naționale, aruncată de zarul hotărîtor al destinelor viitoare; pentru a se proiecta an de an

²⁶ „Moljunea marei adunări naționale de la 1 decembrie din Arad”, „Fond Palatul Cultural Arad; „Știrea”, an. II, nr. 229, p. 1.

²⁷ „Știrea”, an. II, nr. 230, Arad, 5 decembrie 1932, p. 2.

²⁸ „Hotarul”, an. I, nr. 7, Arad, noiembrie 1933, p. 1—2.

într-un contur tot mai șters ca eveniment politic; strălucind însă tot mai intens, ca izbîndă a justiției“...²⁹.

Unirea era considerată, mai ales în această perioadă de creștere a pericolului agresiunii fascismului revanșard, ca o deplină izbîndă a justiției, bazată pe indiscutabile drepturi. Masele populare care au realizat-o, toate forțele democratice ale țării, luptau pentru consolidarea independenței naționale, păstrarea și apărarea integrității teritoriale. Împotriva fascismului intern și extern s-au ridicat și aici, în vestul țării, clasa muncitoare, în frunte cu organizațiile partidului comunist, țărănimea și intelectualitatea progresistă. Este semnificativ faptul că atunci au devenit cetățeni de onoare ai Aradului cei care au reprezentat cu strălucire România în lume, Nicolae Titulescu și George Enescu.

Aniversarea unirii Transilvaniei cu România a devenit la Arad, în acești ani, una din principalele manifestări ale voinței de luptă a maselor largi populare pentru România unitară și indivizibilă. Însăși organizarea sărbătoririlor zilei de 1 decembrie i-a revenit puternicei secții arădene a Ligii antirevizioniste, înscriindu-se printre principalele manifestări ale acesteia.

Prima sărbătorire, organizată la Arad de Liga antirevizionistă, utilizînd în continuare și Asociațiunea culturală „Astra“, a avut loc la 1 decembrie 1935. Ea s-a desfășurat atît în municipiul Arad, cît și în întregul județ. În municipiu, în dimineața zilei de 1 decembrie, s-a deschis expoziția secției arădene a Ligii antirevizioniste, avînd ca temă cultura și civilizația poporului român pe teritoriul arădean, văile Mureșului și Crișului Alb, zona de cîmpie³⁰. După amiaza s-a desfășurat tradiționala serbare festivă la Palatul Cultural, cu participarea societăților culturale și școlilor arădene.

Principalele sărbătoriri ale zilei de 1 decembrie au avut loc în județ, pentru prima dată cu o astfel de amploare. S-au organizat adunări populare, cu mii de participanți, în 35 de localități. Centrele cele mai importante au fost: Ineu, Buteni, Gurahonț, Hălmagiu, Curtici, Sîntana, Mîndruloc și Petriș. Participanții „au manifestat pentru pace și contra revizuirii tratatelor, au făcut plantarea stejarului unirii. Elevii s-au produs cu declamări și coruri“³¹.

Se detașează, ca importanță manifestația de la Sîntana unde au venit peste o mie de români și germani, sărbătorind într-o atmosferă entuziastă. „Au vorbit: primpretorul plasei, Aurel Corbeanu, delegatul Ligii antirevizioniste de la Arad, preotul Karl și consilierul județean Drig Ștefan în limba germană... Remarcăm atitudinea loială a germanilor care au participat în număr însemnat“³².

De altfel o manifestație similară va fi organizată la Sîntana și în anul următor³³.

²⁹ „Hotarul“, an. II, nr. 2, Arad, noiembrie 1934, p. 1—2.

³⁰ „Știrea“, an. V, nr. 1076, Arad, 4 decembrie 1935, p. 3.

³¹ *1 Decembrie 1935*. Raport al Despărțămîntului Arad al Astei, Fond Palatul Cultural Arad, p. 6.

³² „Știrea“, an. V, nr. 1 076.

³³ „Știrea“, an. VI, nr. 1 356, Arad, 5 dec. 1936, p. 3.

1936 este anul unor succese a forțelor democratice antifasciste în lupta pentru crearea Frontului popular pe plan național, „demonstrând astfel capacitatea Partidului Comunist de a uni masele populare, forțele antifasciste în lupta pentru bararea drumului fascismului, pentru o politică de pace”³⁴.

1936 este anul marilor lupte greviste, conduse pe baza Frontului Unic Muncitoresc de comuniști și social-democrați, la Întreprinderea textilă arădeană, în februarie—aprilie, și Fabrica de vagoane și motoare „Astra”, în iulie—august, ambele demonstrând capacitatea și voința de luptă a clasei muncitoare arădene.

1936 este și anul marilor manifestații antirevizioniste, începute în septembrie și amplificate în preajma sărbătoririi zilei de 1 decembrie în vestul țării. În județul Arad se desfășoară manifestații antirevizioniste la: Arad în 25 noiembrie, Sinteia Mare în 27 noiembrie, Somoșcheș și Berechiu în 28 noiembrie, Ghioroc în 29 noiembrie, Sebiș în 30 noiembrie. Miile de participanți adoptă moțiuni pentru „menținerea neştirbită a integrității hotarelor scumpei noastre patrii”³⁵.

Ziua de 1 decembrie 1936 a fost decretată ziua Ligii antirevizioniste române. Liga a pregătit mării aniversări ale unirii Transilvaniei cu România, la București, în Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș și Bucovina. Hotărîrea ligii prevedea: „Cum în multe centre de mulți ani de zile se obișnuiește ca serbările de 1 Decembrie să fie organizate de „Astra”, s-a decis ca întrucît despărțămîntul, respectiv al „Astrei” ține să continue fără nici-un fel de întrerupere această tradiție frumoasă, Liga antirevizionistă română să lase de data aceasta ei inițiativa, aderînd cu toate organizațiile sale pentru ca serbarea să aibă succesul dorit de toată lumea românească”. În preambulul hotărîrii se specifică: „Liga a luat toate măsurile pentru ca în această zi în toate comunele din Ardeal și Banat, să fie ele cît de îndepărtate, să se țină serbări naționale. S-au trimis circulare în acest sens tuturor comitetelor, fiind ele invitate de a face dare de seamă despre cum au decurs aceste serbări”³⁶.

Aniversarea unirii Transilvaniei cu România s-a desfășurat la București în prezența delegațiilor parlamentare jugoslave și cehoslovace și a delegației militare franceze. Ea a cuprins în program festivitățile de la mormîntul eroului necunoscut, inaugurarea Arcului de triumf și spectacole festive la Teatrul național și Ateneu³⁷.

La Timișoara, secțiile Ligii antirevizioniste și a asociației „Astra”, societatea culturală „Doina Banatului” și liceul „Diaconovici-Loga” au organizat o serbare cultural-artistică în sala Teatrului comunal. Istori-

³⁵ „Știrea”, an. VI, nr. 1 349, Arad, 25 noiembrie 1936, p. 5—6; nr. 1 351, Arad, 27 noiembrie 1936, p. 3; nr. 1 352, Arad, 28 noiembrie 1936, p. 5; nr. 1 353, Arad, 29 noiembrie 1936, p. 2; nr. 1 355, Arad, 1 dec. 1936, p. 3.

³⁶ „Știrea”, an. VI, nr. 1 354, Arad, 30 noiembrie 1936, p. 3.

³⁷ „Știrea”, an. VI, nr. 1 355, Arad, 1 decembrie 1936, p. 1.

cul eveniment de la 1 decembrie 1918 a fost evocat de Silviu Dragomir, fostul notar al Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia.³⁸

Serbările de la Oradea, realizate prin eforturile reunite ale Ligii antirevizioniste, Asociației culturale „Astra”, Reuniunii femeilor române și Ateneului român, au constituit o amplă manifestare patriotică.

„Fii acestui pământ — se spunea la Oradea în ziua de 1 decembrie —, plămădiți din lacrimile unor suferințe milenare, din singele scurs de veacuri din trupurile înaintașilor martiri, și-au spus hotărît cuvîntul smuls din adîncul ființei lor: Unirea pe veci a românilor de pe tot cuprinsul țării; nici-o palmă din pămîntul ce printr-o reparare istorică a unei nedreptăți de secole s-a alipit la patria mamă!” Era glasul zecilor de mii de români bihoreni care urmau să cadă victimă, patru ani mai tîrziu, odiosului Dictat de la Viena³⁹.

Sărbătorirea arădeană a Unirii s-a desfășurat ca și în anul precedent, atît în municipiu, cît și în comunele județului. În municipiu, festivitățile au început în școli, în dimineața zilei de 1 decembrie, și au continuat după amiază cu adunarea și serbarea de la Teatrul orașănesc. La aceasta au vorbit Romulus Coțoiu, primarul municipiului, și reputatul profesor de drept internațional George Sofronie, subliniind caracterul profund național al marelui eveniment al unirii, începută la Arad și desăvîrșită la Alba Iulia, în octombrie—decembrie 1918. Prin cuvîntul lor, vorbitorii au dat expresie hotărîrii maselor populare arădene de a apăra cu orice sacrificii hotarele țării⁴⁰.

„A 18-a aniversare a momentului solemn de la Alba Iulia, — scria ziarul arădean „Știrea” — care se petrece sub umbra norilor de furtună ce străbat, în lung și în lat, întreaga Europă are pentru noi, românii de dincoace de Carpați o însemnătate dublă. E ziua simbolică a unirii noastre într-un singur stat și ziua în care trebuie să desăvîrșim unitatea sufletească... Dacă acum 18 ani, generația din tranșee a știut să formeze acel zid puternic al întregului românism, astăzi ne revine datoria să înfăptuim acea unitate indisolubilă, care să răspundă planurilor ce urmăresc dezmembrarea poporului român...“⁴¹.

Seara, în aceeași atmosferă de fierbinte patriotism se desfășura spectacolul festiv al Teatrului național din Cluj cu poemul istoric **Craii munților**, precedat de cuvîntul introductiv, evocator al marilor personalități, rostit de Tiberiu Vuia. Se înlănțuiau astfel simbolic: revoluția română de la 1848 cu actul formării statului național unitar român⁴².

Festivități importante au avut loc în județ, la: Pecica, Chișineu-Criș, Nădlac, Ghioroc, Ineu, Buteni și Hălmagiu.⁴³

La Pecica în numele a peste 6 mii de participanți români, sîrbi și germani, Aron Petruțiu, Ivan Ostoici și Karl Jung: „Au asigurat că vor

³⁸ „Știrea”, an. VI, nr. 1 354, Arad, 30 noiembrie 1936, p. 3.

³⁹ *Ibidem*; și „Știrea”, an. VI, nr. 1 357, Arad, 5 dec. 1936, p. 5.

⁴⁰ „Știrea”, an. VI, nr. 1 357, Arad, 5 dec. 1936; p. 3.

⁴¹ „Știrea”, an. VI, 1 355, Arad, 1 dec. 1936, p. 1.

⁴² „Programul festivităților de la 1 decembrie 1936.” Fond palatul cultural Arad.

⁴³ „Știrea”, an. VI, 1 356, Arad, 5 decembrie 1936, p. 3.

lupta cot la cot contra revizioniştilor, care vor să răpească pământ din teritoriul ţării noastre⁴⁴.

Peste 10 mii de oameni, participanţi de la adunarea de la Chişineu-Criş, l-au ascultat cu adânc respect pe Ioan Suci, „vorbind cu lux de amănunte interesante, respirînd din tot discursul vigurosul sentiment patriotic şi îndemnul la solidaritate şi armonie între cetăţenii ţării⁴⁵.

În anul 1937, aniversarea unirii a fost organizată la Arad după un program care a cuprins: depunerea de coroane la mormintele lui Mircea V. Stănescu, Nicolae Oncu, Sava Raicu, Vasile Goldiş şi Ştefan Cicio-Pop, o manifestaţie a tineretului şi un spectacol festiv la Palatul Cultural. Adunări populare au avut loc la Şiria, în organizarea lui Octavian Lupaş, şi la Chişineu-Criş dominată de Ioan Suci⁴⁶.

Împlinirea a două decenii de la unirea Transilvaniei cu România a constituit evenimentul sărbătorit de întregul popor român la 1 decembrie 1938. Era din nou evocarea aceluia măreţ act istoric despre care ultimul din mării conducători arădeni ai luptei pentru unire, rămaşi în viaţă, dr. Ioan Suci, scria: „Nu am, nu pot avea altă amintire mai frumoasă şi mai sfîntă în viaţă, decît ziua de 1 decembrie 1918, de la Alba Iulia, cînd am putut vedea feţele a mii de români radiind de fericire şi ochii lor în lacrimi. Era bucuria unei mase întregi de oameni, era împlinirea neaşteptată a unui vis de demult⁴⁷.

Din nou, unirea de la Alba Iulia a fost sărbătorită pe întreg cuprinsul ţării, la Bucureşti şi la Iaşi, la Cluj, Sighişoara Braşov, Făgăraş, Sibiu, Oradea, Arad ş.a. Era un prilej de exprimare a voinţei naţiunii române de a rezista în faţa valului agresiv care începea să cuprindă Europa şi întreaga lume ce se îndrepta inexorabil spre tragedia celui de al doilea război mondial.

Festivităţile de la Arad au avut aproape amploarea celor desfăşurate cu 10 ani în urmă, participînd peste 10 mii de oameni venind din toate părţile ale judeţului. Este semnificativ de altfel şi programul după care s-a desfăşurat sărbătorirea; pe care-l reproducem după pliantul difuzat în acea zi:

„PREFECTURA JUDEŢULUI ARAD PROGRAMUL

SERBĂRII ZILEI DE 1 DECEMBRIE 1938

Ziua de 1 decembrie 1938 este a 20-a aniversare a actului de la Alba Iulia, cînd Ardealul, Banatul, Crişana şi Maramureşul au declarat unirea lor cu patria mamă.

I. La ora 7 dimineaţa, muzicile vor cutreiera oraşul, anunţînd începerea festivităţilor.

II. La ora 8 va fi ridicarea pavilionului naţional.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 5.

⁴⁵ „Ştirea”, an. VI, 1358, Arad, 6 dec. 1936, p. 2.

⁴⁶ „Ştirea”, an. VII., nr. 1 645, Arad, 4 dec. 1937, p. 5.

⁴⁷ „România”, an. I., nr. 184, Bucureşti, 2 dec. 1938, p. 3.

III. La ora 9 se vor depune coroane de flori la monumentul eroilor.

La ora 10 se va oficia un serviciu religios urmat de adunare, la care vor asista:

Autoritățile bisericești, civile, militare, culturale și notabilitățile orașului,

Președinții diferitelor societăți și corporațiuni,

Premilitarii, școlile secundare și societățile, cu drapelul și steaguri, ocupând careul din Piața Catedralei.

După terminare, autoritățile și notabilitățile se vor deplasa pe piața Xenopol unde se va face dezvelirea busturilor luptătorilor naționali: Gheorghe Popa, Mircea V. Stănescu și Ioan Rusu Șirianu.

IV. La ora 11, va avea loc adunarea în piața Xenopol, lângă Palatul cultural, după care se va face dezvelirea busturilor luptătorilor naționali, arătați mai sus, după programul întocmit de către Comitetul de inițiativă. După terminarea programului, asistența va defila în fața busturilor.

V. De la ora 17—19, se va organiza în Palatul cultural un festival.

VI. La ora 20,30, seara, se va prezenta la Teatrul comunal, opera națională **Horea**, de către Opera română din Cluj.

VII. La 9, seara, va avea loc retragerea cu torțe.

VIII. Toate edificiile publice și particulare, vor fi pavoazate cu drapelul național. Seara pînă la orele 22, edificiile publice și particulare din întreg orașul vor fi iluminate⁴⁸.

În urma acestei aniversări s-a realizat în fața Palatului cultural din Arad aleea busturilor luptătorilor pentru unire, existență și astăzi. De altfel realizarea nu era singulară; se mai dezveliseră busturile lui Andrei Mureșanu la Bistrița, Vasile Lucaciu, la Satu Mare, Ilarie Chendi la Sighișoara, Valeriu Branște la Cincul Făgărașului.

Sărbătorirea a avut și un larg ecou în presă, comparabil cu cel din 1928. Două ziare rețin atenția, unul la București, altul la Arad. La București, „România” sub redacția lui Cezar Petrescu publica foiletonul acestuia **Gînduri pentru 1 decembrie**, grupajul de articole bogat ilustrate, semnate de Silviu Dragomir, Nicolae Bălan, C-tin Cehan-Racoviță, interviul lui Ion Bănciulescu cu dr. Ioan Suciuc și sinteza **Douăzeci de ani de realizări românești în Ardeal**⁴⁹.

La Arad, un număr deosebit de bogat l-a scos „Timpul provinciei”, de sub direcția lui Ionel Filipaș. El era completat de suplimentul „Viața Ardealului în imagini”, supliment care avea să apară în continuare la toate evenimentele prin care a trecut țara. Erau publicate articole evocatoare despre 1 decembrie 1918, acte ale unirii, remarcări ale personalităților arădene Gheorghe Popa de Teiuș, Mircea V. Stănescu, Ioan Rusu Șirianu, ofranda adusă unirii de foștii voluntari români și, la ru-

⁴⁸ „Programul serbării zilei de 1 decembrie 1938”, Fond Palatul cultural Arad.

⁴⁹ „România”, an. I, nr. 184, București, 2 dec. 1938.

brica „ei care au întrevăzut unirea“, „Vasile Alecsandri și cîntecul gin-tei latine, omagiul arădenilor adresat marelui bard național“⁵⁰.

Aniversarea de la 1 decembrie 1939 a avut loc într-o situație deo-sebit de gravă pentru România. Se dezlănțuise războiul în Europa, iar statul român căuta să rămînă în afara conflictului, să întrețină raporturi de înțelegere cu statele vecine. Gravă era și situația internă, după asasi-narea lui Armand Călinescu, datorită presiunilor economice și politice ale guvernului nazist.

În aceste condiții, aniversarea a însemnat un act de rezistență, de exprimare a voinței poporului român de a apăra integritatea patriei. „Unirea pe care o sărbătorim astăzi — spunea C-tin Giurescu la festivită-țile de la Alba Iulia — capătă valoarea unui îndreptar permanent pen-tru conștiințele românești; mai cu seamă în ceasul greu prin care trec-em ideea de unire a tuturoră trebuie să fie lozinca oricui se simte legat de acest pămînt, a oricărui care are ceva de apărut în cuprinsul acestei țări“⁵¹.

Manifestări de amploare au avut loc în întreaga țară, principalele însă s-au situat cele de la Alba Iulia și Arad. „La Alba Iulia, fiecare pas de-al nostru se cutremură înfiorat. Sub ele sînt fărîme din oasele unui luptător român, poate un strop din sîngele lui Horia sau o lacrimă a lui Iancu. Umbrele ne șoptesc în fiecare colț al zidurilor. Tresărim la răs-crucci de ecoul sabiei lui Mihai. Vuietul clocotitor al bucuriei de la 1 decembrie 1918 se prelungește pînă astăzi“ — sînt cuvinte ale mișcării adunării de la Alba Iulia aclamată de miile de participanți.⁵²

La Arad, programului devenit tradițional, început în școli, continuat cu o adunare și încheiat cu festivalul artistic de pe scena Palatului cul-tural i s-a adăugat o masivă participare a armatei. Cuvîntul comemora-tiv a fost rostit de către generalul Dragalina, figură cunoscută a armatei române. Adresînd un călduros apel la unirea întregii națiuni în fața pericolului ce se apropia, generalul încheia astfel: „Să reînviem trecu-tul frumos românesc al Aradului să reîmprospătăm clipele mărețe din toamna anului 1918, să le retrăim cu toată ființa noastră morală și spi-rituală și să ne apărăm patrimoniul sfînt, moștenit de la înaintași, patria noastră scumpă cu orice sacrificii și împotriva oricărei primejdii“⁵³.

Cea de a 21-a aniversare a unirii Transilvaniei cu România a fost ultima sărbătorire care a avut loc în hotarele firești ale statului națio-nal român. Izolată pe plan internațional România a căzut victimă dicta-tului imperialist de la Viena. „Politica națională marxist-leninistă a par-tidului de întărire a solidarității între toți oamenii muncii fără deosebire de naționalitate, și-a confirmat cu putere justetea . . . în poziția hotărîtă împotriva Dictatului de la Viena, afirmarea voinței oamenilor muncii, inclusiv de naționalitate maghiară și germană, a întregului popor român de a apăra integritatea și suveranitatea patriei noastre“⁵⁴.

⁵⁰ „Timpul provinciei“, an. II., nr. 33, Arad, 4 dec. 1938.

⁵¹ „Știrea“, an. IX., nr. 2 229, Arad, 4 dec. 1939, p. 1—2.

⁵² „Știrea“, an. IX., nr. 2 228, Arad, 2 dec. 1939, p. 3.

⁵³ „Programul serbării zilei de 1 dec. 1939“. Fondul palatului cultural Arad.

⁵⁴ *Programul P.C.R.*, p. 27.

După 30 august 1940, țara întreagă a fost cuprinsă de un puternic val de demonstrații de protest. Și la Arad, mii de oameni ai muncii au ieșit în stradă cu lozincile: „Trăiască Ardealul românesc” și „Nici o palmă din pământul țării”⁵⁵. Manifestînd indignarea și revolta față de sfîrtecarea țării au participat zeci de mii de oameni și la sărbătorirea zilei de 1 decembrie 1940. Adunările populare din municipiul și comunele județului, moțiunile împotriva Dictatului nedrept, au caracterizat această aniversare⁵⁶. Ele s-au repetat cu mai mică amploare chiar și în anii grei ai războiului.

Împlinirea unui sfert de veac de la marea unire, la 1 decembrie 1943, a oferit din nou prilejul unor manifestații împotriva actelor arbitrare care au caracterizat cea mai neagră perioadă din istoria modernă a României. Luptînd pentru ieșirea statului român din război și alăturarea sa la coaliția antifascistă, masele populare arădene, victime ale războiului, rememorați atunci lungul drum de lupte și jertfe parcurs, își afirmă tot mai pregnant voința de a lupta cu toate forțele pentru a pune capăt situației create.

Presă a celor zile s-a făcut purtătoarea de cuvînt, ca de atîtea ori înainte, a năzuințelor maselor populare. Evocînd evenimentele istorice de la care trecuseră un sfert de veac, aducea o contribuție importantă la mobilizarea energiilor întregii națiuni române. Atunci au apărut ediții admirabile ale unor mari cotidiane. La București, „Universul” publica articole și documente privind istoricul unirii de la Alba Iulia, activitatea Consiliului Național Român Central de la Arad, convocarea, desfășurarea și hotărîrile Marii Adunări Naționale de la 1 decembrie 1918, evoca Marele Sfat Național și înfăptuirile sale⁵⁷.

La Arad, două importante publicații apăreau în ediții festive: „Timpul Transilvaniei” și „Tribuna Română”. Aceasta din urmă scotea un important număr, de 16 pagini, sub frontispiciul **Un sfert de veac de la unirea Transilvaniei cu România. 1 Decembrie 1918—1 Decembrie 1943**, afirmînd în editorialul său că: „O parte din patrimoniul Albei Iulii mai trece încă o dată pe calea calvarului. Cine a văzut încă odată răsărind soarele unirii, acela nu se mai poate îndoi de puterea lui. Și unirea deplină se apropie”⁵⁸.

Înfăptuirea insurecției naționale armate antifasciste și antiimperialiste, participarea României la războiul antihitlerist au dus la eliberarea deplină a teritoriului național, confirmînd încă odată faptul că poporul român nu a înțeles niciodată să renunțe la vreo palmă din pământul patriei sale, să renunțe la marea unire din 1918.

Actul istoric de la 23 August 1944 a deschis calea unor profunde transformări revoluționare în societatea românească, totodată calea lichidării definitive a oricărei dependențe a poporului român față de cercurile imperialiste internaționale. „Epoca ce a urmat a marcat începutul

⁵⁵ „Conștiința națională”, an. I, nr. 3, Arad, 4 sept. 1940, p. 1—3.

⁵⁶ „Programul festivităților de la 1 dec. 1940”. Fond Palatul cultural Arad.

⁵⁷ „Universul”, an. 60, nr. 330, București, 2 decembrie 1943, p. 1—4.

⁵⁸ „Timpul Transilvaniei”, an. IV., nr. 121, Arad, 1 decembrie 1943; „Tribuna Română”, an. I, nr. 76, Arad, 1 decembrie 1943.

unei noi istorii a patriei noastre, istoria împlinirii idealurilor de dreptate socială și națională, pentru care au luptat nenumărate generații de înaintași, a cuceririi depline a independenței și suveranității naționale a României, a dreptului sacru al poporului român de a fi stăpîn în propria sa țară⁵⁹.

În spiritul ideilor umanismului socialist, care caracterizează întreaga noastră societate românească, s-au desfășurat aniversările marii uniri în acești ani de profunde prefaceri, aniversări dominate de personalitatea tovarășului Nicolae Ceaușescu, conducătorul clarvăzător care s-a orientat consecvent spre repunerea istoriei naționale în drepturile ei firești, potrivit unor judecăți de valoare, de înaltă esențialitate⁶⁰.

„Dezvoltînd recunoștința și prețuirea față de strămoșii care, cu sacrificii și jertfe uriașe, au apărat ființa națională a poporului; au purtat steagul luptei pentru libertate și neahtîrnare, pentru dreptate națională și socială, trebuie să sădim în conștiința oamenilor sentimentul răspunderii față de moștenirea înaintașilor, al hotărîrii de a duce mai departe, în noile condiții istorice, făclia progresului și civilizației pe pămîntul României⁶¹.

Deși principala aniversare a fost cea a semicentenarului unirii Transilvaniei cu România, putem vorbi în sens larg de aniversările unirii desfășurate în acești ani, fiindcă sărbătorirea unei jumătăți de secol de la marea epopee națională a Mărășeștilor, a 370 de ani de la prima unire politică a țărilor române, sau a centenarului proclamării independenței de stat a României au fost tot sărbătoriri ale luptei pentru independență și unitate națională.

La adunarea populară de pe cîmpia Mărășeștiului, la 12 august 1967, după evocarea eroismului ostașilor români „care la Mărăști, Mărășești și Oituz au dovedit încă o dată că peste voința de fier a poporului ce-și apără dreptul la viață și libertate NU SE POATE TRECE”, tovarășul Nicolae Ceaușescu spunea că: „Unitatea noastră națională a fost rezultatul luptei maselor populare din toate colțurile țării, opera întregului popor român. Marea adunare populară de la Alba Iulia care a proclamat unirea Transilvaniei la patria mamă, uriașele manifestări organizate de masele populare din toate provinciile românești au consfințit voința de unire a întregii noastre națiuni⁶².

La adunarea populară de la Alba Iulia și la ședința jubiliară a Marii Adunări Naționale consacrate sărbătoririi semicentenarului unirii Transilvaniei cu România, 28—29 noiembrie 1968, tovarășul Nicolae Ceaușescu sublinia pregnant că unirea a fost opera națiunii române: „Crearea consiliilor și gărzilor naționale în toate județele, orașele și

⁵⁹ Programul Partidului Comunist Român..., p. 52.

⁶⁰ Gheorghe Ioniță, *Operele tovarășului Nicolae Ceaușescu — îndreptar și stimulent în activitatea istoricilor*, în „Revista de istorie”, tom. 31, ianuarie 1978, p. 33.

⁶¹ Programul P.C.R.... p. 11.

⁶² Nicolae Ceaușescu, *O jumătate de secol de la marea epopee națională a Mărășeștilor. Cuvîntare la adunarea populară consacrată aniversării bătăliilor de la Mărăști, Mărășești și Oituz — 12 august 1967*, în „România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste”, vol. 2, Ed. Pol. Buc., 1968, p. 469—470.

comunele Transilvaniei, sutele de mii de semnături care au întărit mandatul încredințat delegaților la marea adunare de la Alba Iulia, participarea a peste 100 de mii de oameni la această adunare dovedesc că unirea Transilvaniei cu România nu a fost actul câtorva persoane sau grupuri izolate, ci opera întregului popor, a întregii noastre națiuni... Tratatul de pace nu a făcut decît să consfințească situația de fapt stabilită ca urmare a luptei maselor populare din România și Transilvania⁶³.

Insemnătatea marelui act istoric, care a reprezentat o adevărată piatră de hotar în dezvoltarea României moderne, este relevată prin faptul că: „Unirea Transilvaniei cu țara a deschis calea spre dezvoltarea națiunii, a creat cadrul propice pentru o mai accentuată evoluție a economiei, științei și culturii, pentru intensificarea mișcării revoluționare a clasei muncitoare, a activității tuturor forțelor progresiste ale societății⁶⁴”.

Întreaga națiune română sărbătorește în acest an șase decenii de la marea unire a Transilvaniei cu România, angrenată în munca creatoare pentru dezvoltarea în ritm înalt a economiei naționale, pentru înfăptuirea revoluției tehnico-științifice, pentru creșterea continuă a venitului național și ridicarea bunăstării materiale și spirituale a poporului român. E un prilej de evocare a lungului drum de luptă și jertfă a poporului român, în mersul său irezistibil spre făurirea noii istorii a patriei noastre, istoria socialistă.

LES ANNIVERSAIRES DE L'UNION DE LA TRANSILVANIE AVEC LA ROUMANIE

(Résumé)

L'ouvrage décrit succinctement le déploiement des anniversaires du grand acte historique du premier Décembre 1918, l'union de la Transylvanie avec la Roumanie et la formation de l'état national unitaire roumain. Les anniversaires de la grande union, dans la période entre les deux guerres mondiales ont constitué des manifestations de la lutte pour la sauvegarde de l'indépendance, de la souveraineté et l'intégrité territoriale de la Roumanie, contre le Diktat de Vienne. À Arad, les festivités ont été toujours d'une grande ampleur, participant un très grand nombre de gens, qui manifestaient pour la sauvegarde de la Roumanie.

Les anniversaires de l'union dans la Roumanie socialiste, dominées par la personnalité du camarade Nicolae Ceaușescu, constituent une occasion d'évocation du chemin de lutte parcouru par le peuple roumain, de la contribution des masses populaires qui ont réalisé la grande union et qui, aujourd'hui, ont une activité assidue créatrice, assurant l'ascension continue de la Roumanie.

⁶³ Nicolae Ceaușescu, *Expunere la ședința jubiliară a Marii Adunări Naționale consacrată sărbătoririi semicentenarului unirii Transilvaniei cu România — 29 noiembrie 1968*, în „România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste”, vol. 3, Ed. Politică, București, 1969, p. 716.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 706.

**ALEGERILE PARLAMENTARE DIN IUNIE 1931.
UNSPREZECE DEPUTAȚI COMUNIȘTI ȘI SOCIAL-DEMOCRAȚI
ALEȘI ÎN PARLAMENTUL ȚĂRII**

SIMION CUTIȘTEANU

Începutul celui de al treilea an de guvernare național-tărănistă a accentuat numeroasele semne de întrebare privind viitorul acesteia. Simptomele uzurii și ale neputinței manifestate de timpuriu au căpătat noi valențe. La cauzele ce proveneau din măsurile cu caracter nepopular și de pătrunderea tot mai accentuate a fenomenelor crizei economice mondiale capitaliste în economia românească, alți factori au survenit și s-au adăugat la procesul de surpare a acesteia.

Una dintre ele, cu implicații complexe, l-a constituit reîntoarcerea în țară a lui Carol Hohenzollern, în vara anului 1930. Inconsecvenți și șovăielnici, ca și în multe acte ce le-a însoțit guvernarea, conducătorii cabinetului național-tărănist au făcut jocul acestuia de anulare a documentului din 1926 prin care renunțase la drepturile de succesiune și l-au proclamat rege. Suirea pe tron a lui Carol al II-lea și-a pus foarte curînd amprenta trăsăturilor sale de caracter asupra desfășurării vieții politice din țară și implicit a guvernului în funcțiune. Tendințele monarhului de a cumula domnia cu frînele de conducere a treburilor țării, normal și constituțional pendinte de guvern, s-au făcut simțite de la început. N. Iorga declarase public că la reîntoarcere, Carol i-a spus că „vrea să guverneze țara cu oameni pe care cu dreptul său regal să-i primească sau să nu-i primească...”.¹ Ele s-au reflectat și în ciclul de crize politice de mai mică sau mai mare anvergură (iunie 1930, octombrie 1930, aprilie 1931) ce au caracterizat cele aproximativ zece luni de coexistență dintre parlamentul și guvernul ales în decembrie 1928 și rege. Înclinațiilor exclusiviste ale noului monarh li s-a opus la început o anumită rezistență, unii lideri ai guvernului și partidului ce-l reprezentau încercînd să-l oblige a se încadra prerogativelor ce i le conferea Constituția. Drept urmare se va declanșa o adevărată încercare de forțe între rege și acei oameni politici ce doreau ca acesta să nu-și aroge puteri în afara statutului său².

¹ N. Iorga, *Credința mea. Cuvîntări ținute în centrele țării la luarea în primire a guvernului* — Regia M. O., Imprimeria națională, București, 1931, p. 85.

² Vezi pe larg Al. Gh. Savu, *Carol al II-lea și partidele burghezo-moșierești (1930—1937)*, în „Studii”, nr. 2/1967.

Documente ale vremii, parte azi publice, parte încă în arhive, ne spun că regele Carol a pregătit din primele zile ale domniei sale planuri ce urmăreau aducerea la cîrma țării a unor guverne și personalități politice gata să accepte rolul său prin subordonarea totală așteptînd doar momentul prielnic pentru aplicarea lor. Pentru a contracara pe acei ce aveau rezerve față de el și tendințele sale, Carol va încerca să găsească alte forțe politice care să-i accepte ambițiile. În acest context se înscrie și prietenia lui cu Constantin Argetoianu, sub a cărui puternică influență se va afla în primii ani de domnie. Încă în august 1930 acesta din urmă remitea regelui **Note cu privire la viitorul guvern**, în care și expunea considerațiile asupra vieții economice și social-politice ale țării propunîndu-i soluții ce mergeau spre ocultura, ori restrîngerea cadrului democratic, constituțional. El îi sugera fie alcătuirea unui guvern ce urma să se bazeze în mod formal pe partide politice și parlament, dar cu nesocotirea lor, fie un guvern excepțional, de salvare, vremelnice fără parlament și cu dizolvarea partidelor³. Sfaturi de orientare a politicii țării spre un curs nedemocratic i-au mai dat în acele luni de început de domnie și alți politicieni burghezi ca Aurel Vlad și N.D. Chirculescu, precum și unele grupări reacționare ca „Acțiunea română” etc⁴.

Aceste propuneri n-au displicut regelui Carol, dimpotrivă a promis chiar că le va da curs în viitor, dar și-a dat seama că o asemenea răsturnare a structurilor vieții politice ar fi fost puternic reprobata atît în țară cît și în străinătate. El a ales de aceea calea ce-i putea asigura cel mai bine satisfacerea intereselor și ambițiilor sale. Împreună cu camarila sa a făcut totul pentru a dezbină partidele politice și pe liderii lor, a încurajat formarea fracțiunilor și dizidențelor, a manevrat și speculat fiecare pas ce șubrezea poziția guvernului ce-l găsise la reîntoarcerea sa.

Scăderea popularității guvernului național-țărănesc ce atinsese cote maxime în primele luni ale anului 1931 a fost un prilej binevenit pentru o schimbare dorită de rege. Guvernul era compromis nu numai prin greaua situație economică, ci și prin modul brutal în care reacționase la nemulțumirile maselor muncitoare față de tendințele de a se arunca poverile crizei pe seama lor. Pentru a doua oară de cînd se afla la cîrma țării s-a tras cu gloanțe în muncitori, la 29 ianuarie 1931, cînd cefești bucureșteni demonstrau pașnic împotriva aplicării primei „curbe de sacrificiu”, ceea ce se va înscrie ca „o pată de rușine a guvernării național-țărăniste”⁵, cum glăsuia în acele zile în Cameră deputatul social-democrat Lotar Rădăceanu. Starea de nemulțumire și efervescență domnea și la sate unde foamea, execuțiile silite a celor dați și camăta făceau tot mai multe victime. Cu mari greutate se confruntau și alte categorii muncitoare ale populației.

Profitînd de starea precară în care se afla guvernul, convins că acesta își pierduse într-o măsură considerabilă creditul alegătorilor de-

³ Arhiva C.C. al P.C.R., colecția 145, dosar nr. 19, filele 161—244.

⁴ Arhivele Statului, București, fond Casa regală, dosarele 8, 84/1930, 45/1931.

monstrată deschis prin înfrîngerea suferită în alegerile parțiale* din ianuarie 1931 și pentru Camerele agricole de către candidații național-țărăniști, regele a trecut la aplicarea unora din planurile sale.

Folosind demisia lui Mihail Manoilescu, ministru al industriei și comerțului, Carol a declanșat voită criza întregului guvern. Refuzînd să-și dea agrementul pentru o altă numire, cum se obișnuia în asemenea cazuri, el a silit guvernul prezidat de G.G. Mironescu să-și înainteze, la 4 aprilie 1931, demisia. Carol al II-lea va aplica cu acest prilej pentru prima dată, ceea ce va deveni un stil caracteristic, respectiv înlăturarea brutală sau voalată a oricui va sta în calea ambițiilor sale, fie că era vorba de personalități politice individuale, fie de guverne în totalitatea lor. Oprindu-se asupra acestui aspect al vieții politice tipic pentru deceniul patru, Lucrețiu Pătrășcanu scria: „Acele guverne și acei miniștri care au încercat să se opună deselor inițiative regale au fost siliți să plece”⁵.

Formal, criza guvernamentală a decurs după toate canoanele, prin consultarea repetată a șefilor tuturor partidelor burgheze mari și mici. De la Londra, unde se afla ca ambasador a fost chemat reputatul om politic și diplomat Nicolae Titulescu, căruia i s-a încredințat mandatul de a încerca constituirea unui guvern. Acceptînd misiunea pe deplin conștient că principala problemă era starea critică a finanțelor țării, a economiei în general, el declara presei: „Țara este bolnavă. Astăzi tezaurul este gol, statul anemiât pînă la ultimele resurse, iar țara tînjește, în vreme ce numai profitorii se înecă în lux. E pentru mine un comandament primordial să ard fără milă cangrena și să purced apoi la însănătoșirea țării”⁷.

Animat de cele mai alese sentimente patriotice, N. Titulescu, va depune o muncă titanică, zile și nopți în șir încercînd toate combinațiile posibile pentru a da țării un guvern necesar în acele timpuri. El și-a îndreptat în special atenția pentru închegarea unui guvern de largă concentrare, care să reunească totalitatea partidelor politice într-un efort comun de interes național. Întîmpinînd refuzuri a sugerat și acționat pentru un guvern de concentrare limitată sau de tehnicieni, specialiști.

Strădaniile lui Titulescu, depuse cu migală, înțelepciune și responsabilitate au fost zădărnice datorită rivalităților existente între marile partide politice (P.N.Ț. și P.N.L.), agravate prin cererile intransigente ale partidelor și grupărilor mici (lupiștii, georgiștii, averescanii) de a

* La 29 ianuarie 1931 au avut loc alegeri parțiale pentru patru locuri devenite vacante în Cameră (Vlașca, Putna, Cernăuți, Bihor) și două la Senat (Teleorman, Caraș-Severin) guvernul reușind să-și asigure numai trei locuri. Candidații B.M.Ț. și P.S.D. intrunesc în circumscripția Bihor, muncitorul Popa Marin 6228 voturi și respectiv av. Emil Böszörményi 1943 voturi, iar la Cernăuți social-democratul George Grigorovici cu 9953 voturi este împiedicat de coaliția partidelor burgheze să-i succedă în Cameră lui I. Pistiner dispărut de curînd. („Adevărul”, an. 44, nr. 14 445, din 31 ianuarie 1931).

⁵ „Monitorul Oficial”, nr. 17 din 2 februarie 1931, p. 1 053.

⁶ Lucrețiu Pătrășcanu, *Sub trei dictaturi*, Editura politică, București, 1970, p. 62.

⁷ „Adevărul”, an. 44, nr. 14 503 din 10 aprilie 1931.

fi reprezentate în viitorul guvern în mod egal și de condiția pusă de rege de a include pe Constantin Argetoianu în componența lui⁸. Notînd în caietele sale de însemnări acest moment din istoria vieții politice a țării, C. Argetoianu descrie cu lux de amănunte, cu cinismul ce-l caracteriza, cum, timp de două săptămîni, împreună cu anturajul palatului — Nae Ionescu, Mihail Manoilescu, Puiu Dumitrescu, Aristide Blanck și alții — au alertat pe toți fruntașii politici, i-au opus pe unii altora și i-au îndemnat prin intrigi să se certe pe portofolii ministeriale, făcînd ca ceea ce admiteau unii să respingă ceilalți, culminînd cînd situația ajunsese la paroxism cu propunerea de numire a lui Nicolae Iorga în fruntea guvernului⁹. Unii observatori politici ai vremii au opinat că un guvern Titulescu era nedorit în anumite cercuri și datorită declarațiilor sale de a purcede la controlul averilor¹⁰.

Chemîndu-l pe Nicolae Iorga, la 18 aprilie 1931, în fruntea noului guvern, regele nu se gîndise nici un moment la un gest de prețuire față de fostul său profesor, ci să se folosească de prestigiul savantului, de slăbiciunile sale pentru el și instituția monarhică. În ceea ce-l privește pe Argetoianu, el considera un guvern prezidat de N. Iorga ca un provizorat pînă la titularizarea lui cum îi promisese regele, iar pînă atunci să nu reprezinte nimic altceva decît o firmă luminoasă. Evocînd mobilul acestei crize de guvern și a modalităților în care a fost rezolvată, cunoscutul gazetar burghez de dreapta din epocă Pamfil Șeicaru scria: „În aprilie 1931, cînd regele a decis înlăturarea național-tărăniștilor de la guvern partidul liberal era cel care ar fi trebuit să-i ia locul (după principiul rotativei guvernamentale — n.n.). Or, regele a recurs la o soluție care i s-a părut valabilă să evite un guvern liberal. Guvernul sub șefia lui N. Iorga avea avantajul că nu-l angaja politic, iar fascinanta personalitate a profesorului acoperea manevra palatului”¹¹.

Acceptarea de către Nicolae Iorga de a prezida noul guvern, mai ales cîtă vreme n-au fost cunoscute circumstanțele prin care s-a ajuns la aceasta, a fost de neînțeles. Savantul își oferise, e drept cu anumite limite, sprijinul unui guvern Titulescu și se asociase părerii acelor oameni politici ce refuzau ca regele să-și impună oamenii săi cu care să manevreze după plac. Știînd că N. Iorga, ca și N. Titulescu, Iuliu Maniu și alții au respins inclusiv în scris în chiar ziua de 18 aprilie, ca în guvern C. Argetoianu să aibe un rol de excepție, mai ales să i se încredințeze lui Ministerul de Interne, regele a recurs la un șiretlic, numindu-și amicul pentru un scurt timp ca ministru de finanțe, interimatul internelor fiind trecut șefului guvernului. Desigur că și slăbiciunile omeștii și-au avut rolul în acest deznodămînt al crizei politice dacă ținem seama că doar cu puține ore înainte de a accepta „dureroasa sarcină”

⁸ Vezi Ion M. Oprea, *Nicolae Titulescu*, Editura științifică, București, 1966, p. 179.

⁹ C. Argetoianu, *Pentru cei de mîine. Amintiri din vremea celor de ieri* în Arhiva C.C. al P.C.R., Colecția 145, dosar 706, p. 871.

¹⁰ *Bomba Titulescu*, în „Neamul românesc”, an. XXVI, nr. 83 din 16 aprilie 1931.

¹¹ Pamfil Șeicaru, *Istoria partidelor naționale, țărănist, național-țărănist*, volumul doi, Editura Carpați, Traian Popescu, Calle Villamena, 413, Madrid, 1963, p. 177—178.

cum avea să-și autocalifice N. Iorga funcția de premier, scria regelui: „D. Titulescu e ireductibil. Vrem păstrarea situației de aseară (guvern de tehnicieni cu Ioan Cămărășescu, din P.N.T. la interne și sprijinul parlamentului în vigoare, n.n.). Îmi recomandă ca, în cazul când Majestatea Voastră ar căuta alt șef de guvern, să iau acest ministeriu pe care nu eu, cu amici ai mei l-am format. În aceste condiții și cu D. Argetoianu la Interne, deci șef real al guvernului eu nu pot primi. Ar fi să mă expun, ori la un rezultat favorabil al alegerilor imediate, dar numai cum zicea D. Titulescu cu sabia, ori la o derută care ar pune Coroana într-o situație ca aceea din Spania . . . D. Argetoianu ca șef de guvern ar fi un regim bănuț de dictatură”¹². Timp de peste un an (aprilie 1931—mai 1932) când s-a aflat în fruntea guvernului, N. Iorga a fost supus unui șir îndelungat de jigniri, a trăit un continuu zbucium sufletesc, și-a făcut numeroase muștrări de conștiință pentru acte nepopulare ale guvernului ce-i purta numele, dar pe care le reprobă în fața regelui și a membrilor Cabinetului.

Prezentele continuu în viața politică a țării, partidele muncitorești și-au spus cuvântul imediat în noua situație creată în aprilie 1931. Încă în timpul crizei de guvern, un manifest lansat de C.C. al P.C.R. și C.C. al U.T.C. îndemna pe alegători: „Cereți noi alegeri în Parlament. Cucerii prin lupta voastră participarea deschisă a Partidului Comunist din România în aceste alegeri. Transformați întrunirile electorale în demonstrații revoluționare . . .”¹³. Pe poziții similare a fost și Partidul Social-Democrat care în **Comunicare asupra situației politice**, dată de Comisia executivă a partidului, întrunită la 6 aprilie lua cunoștință „cu indiferență de demiterea guvernului național-țărănist”, arătând că urmărește cu maximă atenție modul de soluționare a crizei guvernamentale. P.S.D. considera că reluarea practicii încredințării rezolvării crizei de guvern unui partid politic, combinație de partide sau a unei personalități va perpetua doar sistemul: „A numi guvernul pentru a face majorități”. El propunea să se apeleze la un guvern format din reprezentanții tuturor partidelor constituite indiferent de concepție și naționalitate, care prin control reciproc să asigure corectitudinea alegerilor¹⁴.

După adoptarea soluției guvern Iorga—Argetoianu, considerând că „O alegere mai nepotrivită ar fi fost greu de realizat”¹⁵, P.S.D., împreună cu C.G.M., a trimis o delegație la primul ministru desemnat, formată din Ion Fluieraș, C. Titel-Petrescu și Lotar Rădăceanu, pentru a cere modificarea legii electorale, prin care să se asigure alegeri democratice. Nicolae Iorga declara delegației că „este de acord cu modificarea legii electorale, dar se îndoiește dacă va avea la dispoziție actualul parlament (cel cu majoritate național-țărănistă, n.n.) pentru această legiferare”¹⁶. Practic se profilau din nou alegeri având la bază nedemocra-

¹² Arhivele Statului, București, fond Casa regală, dosar 13/1931.

¹³ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, mapa 53/1931.

¹⁴ „Socialismul”, anul XXV, nr. 15 din 12 aprilie 1931.

¹⁵ *Guvernul Iorga*, în „Socialismul”, an. XXV, nr. 17 din 26 aprilie 1931.

¹⁶ *Partidul Social-Democrat și evenimentele politice*, în „Socialismul”, an. XXV nr. 17 din 26 aprilie 1931.

tica lege electorală, dirijate de Argetoianu de pe jilțul ministerului ce deținea aparatul respectiv (internele), deși cum scria atunci fruntașul socialist Ilie Moscovici „domnul Iorga ar vrea pur și simplu și aceasta în mod sincer să fie bine”¹⁷.

Fiind emanația unor aranjamente de culise, guvernul constituit la 16 aprilie 1931 nu dispunea de nici un sprijin parlamentar. Șeful său avea o mică grupare politică (Partidul național) ce nu putea conta decisiv într-o consultare electorală, iar C. Argetoianu, de fapt omul nr. 1 al guvernului plecase cu doar câteva luni înainte de la liberali. Acesta din urmă își va asuma de aceea misiunea de a înjgheba ad-hoc o formațiune electorală în vederea alegerilor cu sprijinul vechilor liberali, al ligii „Vlad Țepeș” și al Partidului german cu care va încheia cartel. În același scop, al facerii alegerilor, el a preluat la 6 mai mult discutatul portofoliu al internelor, a revocat prefectii de județe în funcțiune numind alții în loc, a trecut unitățile de jandarmi de la Ministerul armatei la Ministerul de interne, a dizolvat consilii comunale și orășenești, a dispus transferarea unor juriști în funcție de interesele electorale ale guvernului.

La startul noii campanii electorale, ce urma să aleagă alte Corpuri legiuitoare (Camera la 1 iunie și Senatul la 4 iunie), s-au prezentat de data aceasta un număr mai mare de partide și grupări politice. Pe lângă cele cunoscute se remarcă și câteva partide noi ce debutau, ca cel al tinerilor liberali, condus de Gheorghe Brătianu și cel țărănesc-democrat constituit chiar în preajma scrutinului avându-l în frunte pe Constantin Stere.

După dizolvarea Camerelor și anunțarea alegerilor, partidele muncitorești și-au mobilizat tot potențialul pentru noua confruntare pe calea urnelor. Ca la fiecare întâlnire cu electoratul pe primul plan au stat elaborarea liniei tactice și programatice, precum și a măsurilor organizatorice ce se impuneau. Având în continuare o situație ce nu-i permitea o participare sub titulatură proprie, P.C.R. a hotărât să ia parte la alegeri și de astă dată prin intermediul Blocului Muncitoresc Țărănesc. Au fost convocate de urgență Comisia centrală electorală a B.M.Ț. din a cărei componență făceau parte Lucrețiu Pătrășcanu (secretarul comisiei), Constantin Trandafirescu, Petre Zisu, Petre Grozdea, Dumitru Grofu, Gheorghe Velcescu, I. Tatu și alții. Consfătuirea militanților Blocului din 7 mai a stabilit circumscripțiile electorale în care să se depună candidaturi* și componența listelor¹⁸.

În timp ce opțiunile tactice și organizatorice au fost în linii generale acceptate, elaborarea programului electoral a trezit vii dezacor-

¹⁷ I. Moscovici, *În plin haos...*, în „Mișcarea socială”, an. VV, nr. 6—7 din martie—aprilie 1931.

* Blocul Muncitoresc Țărănesc a depus 195 de candidaturi pentru Camera Deputaților, în următoarele județe: Arad, Bihor, Brăila, Brașov, Caliacra, Cernăuți, Caraș, Cetatea Albă, Ciuc, Cluj, Constanța, Covurlui, Durustor, Hunedoara, Iași, Ilfov, Lăpușna, Mehedinți, Mureș, Neamț, Odorheiu, Rădăuți, Sălaj, Satu-Mare, Severin, Someș, Storojineț; Tîrnava-Mare, Timiș-Torontal, Tighina, Turda.

¹⁸ Arhiva C.C. al P.C.R., colecția 50, dosar nr. 4 100, fila 278.

duri în partid și în conducerea Blocului. Dacă asupra majorității punctelor incluse în noul program al Blocului ce reflecta realele cerințe ale maselor muncitoare lovite de criza economică a existat unanimitate de păreri, asupra câtorva cu caracter politic, istoric și național, s-au ivit serioase divergențe. Constatăm iarăși că în anii precedenți confruntarea a două tendințe, una pornind de la aprecieri politice neconforme cu realitatea românească, ce cerea înscrierea în program a unor caracterizări și deziderate false, dăunătoare mișcării revoluționare din țara noastră și cealaltă, ce se baza pe adevărul istoric și pe o cunoaștere mai aproape de realitate a etapei politice ce o traversa țara, ce se opunea celei dintii și o atenționa asupra gravelor erori și consecințe ce se pot degaja. În esență discuțiile s-au purtat mai ales în jurul caracterului regimului politic din țară și din nou a problemei naționale.

O cercetare atentă a presei și a literaturii politice din epocă ne arată că orientarea politică a țării, mai ales după venirea lui Carol al II-lea pe tron, a preocupat toate partidele politice democratice. Numeroși lideri ai acestora au criticat o seamă de aspecte ale vieții social-politice cu tendințe dictatoriale și și-au exprimat temeri pentru viitorul regimului democrat parlamentar burghez. S-au referit la acest potențial pericol Constantin Stere, Ion Mihalache, Nicolae Lupu, Iuliu Maniu și alții. În prefața la lucrarea sa **Documentări și lămuriri politice** Stere a scris în vara anului 1930: „În ce privește primejdia dictaturii militare și realizarea regimului parlamentar, temerile mele încă nu sînt împrăștiate”¹⁹.

În cadrul P.C.R. care era ilegal, aceste temeri au fost mult exagerate, ajungîndu-se la calificarea guvernelor de la cîrma țării ca fiind de dictatură fascistă. În lupta dintre fracțiunile V. Holostenco și M. Pauker ce se ducea atunci în partid, tema regimului politic din țară era suprasolicitată de fiecare dintre părți. Termenii dictatură fascistă, dictatură militară fascistă, lovitură de stat fascistă — cînd era vorba de schimbarea de la tron din iunie 1930, erau vehiculați în manifeste, broșuri și ziare. În timpul crizei din aprilie 1931 se aprecia că guvernul demisionat era „ultimul guvern care și-a mascat în forme parlamentare și constituționale fața-i fascistă”²⁰, iar pe cel ce i-a urmat „de dictatură fascistă fățișă”²¹. În ajunul alegerilor parlamentare aceste caracterizări eronate ale vieții de stat din țară au primit chiar și caracter de directivă din partea forurilor comuniste internaționale. La plenara XI-a a Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste, D. Manuilschi declara: „Nu se poate să facem o diferență categorică între democrația burgheză și fascism...”²². În acest spirit era redactată și scrisoarea telegrafiată trimisă în toul campaniei electorale (15 mai 1931), de către organele Cominternului conducerii P.C.R., în care se spunea: „Scopul

¹⁹ C. Stere, *Documentări și lămuriri politice. Preludii. Partidul Național Tărănesc și cazul „Stere”, Atelierele „Adevărul”, Const. Mille, București, 1930.*

²⁰ *Dictatura militară*, în „Deșteptarea”, an. III, nr. 10 din 12 aprilie 1931.

²¹ *Guvernul Iorga-Argetoianu*, în „Deșteptarea”, an III, nr. 11 din 26 aprilie 1931.

²² *Problemele de căpetenie dezbătute de al XI-lea plenum CEIC și A.I.S.I.S.P.*

principal, mobilizarea maselor împotriva dictaturii fasciste. Platforma: puncte de plecare, nevoile cele mai urgente ale muncitorimii. A se fixa lozincile: răsturnarea dictaturii fasciste, împotriva intervenției antisovietice, guvern muncitoresc-tărănesc²³. Abia la Congresul al V-lea P.C.R., Elena Filipovici recunoștea în raportul Comitetului Central, că aprecierile pripite, nefondate, care au caracterizat guvernul național-tărănist ca guvern fascist, sau guvernul Iorga—Argetoianu ca guvern de dictatură militară fascistă au fost deosebit de dăunătoare și păgubitoare pentru mișcarea revoluționară românească²⁴.

Asupra celorlalte probleme din program ce au stîrnit puncte de vedere diferite, respectiv a celei naționale, disputa a fost și mai aprinsă. După cum știm toate încercările din anii anteriori de a transpune și în programul B.M.Ț. lozinka autodeterminării naționalităților conlocuitoare, pînă la despărțirea de statul român, impusă din afară Partidului Comunist Român, au dat greș. De fiecare dată, în 1926, 1927 și 1928, militanții comuniști au respins aceasta ca pe un punct de vedere istoricește greșit ce leza suveranitatea și integritatea țării și ca o armă ascuțită pusă la dispoziția acelor ce voiau să lovească în mișcarea revoluționară din țara noastră. Introducerea în documentele partidului a lozincii „autodeterminării pînă la despărțirea de statul român, indicațiile date P.C.R. de a lupta pentru ruperea de la România a unor teritorii locuite în covîrșitoarea lor majoritate de români — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu — nu țineau seama de condițiile concrete ale României — stat unitar. Ele erau profund greșite, îndemneau de fapt la dezmembrarea statului național și la destrămarea poporului român²⁵.

Punerea în noul program electoral al B.M.Ț. a lozincii susamintite a fost și de astă dată reprobata de marea majoritate a celor chemați să-și spună cuvîntul. Aflăm din documente ale timpului că întregul activ al B.M.Ț., celula P.C.R. din conducerea acestei importante organizații revoluționare, aproape toți participanții n-au fost de acord ca aceasta să figureze în program. Relatînd Congresului al V-lea al partidului acest episod de mare confruntare, un participant spunea: „În 1931 în timpul alegerilor, 40 de tovarăși din București, adică tot activul Blocului și între ei și celula noastră s-au găsit în spatele avocatului Nițulescu și a unui alt avocat (Petre Grozea, n.n.) împotriva parolei autodeterminării pînă la despărțirea de stat, sprijinind pe aceștia contra conducerii partidului și contra conducerii B.M.Ț.”²⁶.

Cei însărcinați de a impune cu orice preț în program teza profund greșită, au recurs la amenințări și etichetări de tot felul, la denigrarea unora dintre militanții cei mai clarvăzători, chiar a secretarului celulei

²³ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, mapa 69/1931.

²⁴ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, mapa 331/1931, fila 50. (Stenograma Congresului al V-lea al P.C.R.).

²⁵ Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român, continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, în „România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste”, vol. 1, Editura politică, 1968, p. 360.

²⁶ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, mapa 330/1931.

de partid din conducerea B.M.Ț., Marin Păsărică care s-a „supus“, nu mai după ce s-a „intervenit energic“²⁷. Aflăm de la același participant că „... a trebuit să ridicăm ședința, să facem o adunare specială cu activul partidului, o discuție de mai multe ore, ca apoi să putem pune chestia în activul Blocului și numai atunci activul a înțeles și a luat atitudine contra avocaților și pentru platforma conducerii“²⁸. La rîndul său, organul de presă al comuniștilor bucureșteni ne spune că membrii de partid cu stagiu de 5—6 ani „s-au ridicat contra lozincilor autodeterminării pînă la despărțire“²⁹.

În realitate, și acest lucru îl dovedește un mare număr de documente și informații despre activitatea practică, activul de partid nu a fost convins, ci a dorit să evite noi frămîntări în P.C.R. de curînd încheiate și să permită mobilizarea plenară a forțelor la campania electorală. Cu excepția unor materiale centrale electorale, cu o circulație restrînsă ce încorporau programul B.M.Ț.* inclusiv greșita teză în problema națională, majoritatea manifestelor electorale tipărite și răspîndite de organele locale ale partidului și Blocului aveau o orientare justă, realistă. Așa au procedat organizațiile comuniste din București³⁰, Iași, Timișoara, Tîrgu-Mureș³¹, Silistra, Bazargic³², Oradea³³, în Oltenia³⁴ etc.

²⁷ Buletinul C.C. al P.C.R., nr. din mai 1931.

²⁸ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, mapa 331/1931, filele 810—811.

²⁹ *Viața internă a celei*, în „Steagul Roșu“, an. III, nr. 3 din 1 iulie 1931.

* Programul integral al Blocului Muncitoresc Țărănesc din 1931 a fost publicat în ziarul „Deșteptarea“ la puține zile înainte de alegeri în „Manifestul Blocului Muncitoresc-Țărănesc către toți cei exploatați și asupriți“ și în broșura intitulată „Proclamația de program al Blocului Muncitoresc Țărănesc pentru rezolvarea revoluționară a crizei actuale“. Principalele puncte de program cuprinse în aceste două documente ce se deosebesc intrucitva ca stil de redactare, primul fiind mai ponderat chemau pe alegători la: 1) lupta pentru muncă, piine, pămînt și libertate, 2) lupta împotriva scăderii salariilor, pentru mărirea lor, 3) lupta împotriva concedierilor și pentru ajutorarea șomerilor, de către stat. Un ajutor imediat șomerilor, 4) lupta împotriva raționalizării capitaliste care v-a aruncat pe stradă, 5) lupta pentru ziua de șapte ore sau 6 ore pentru mîneri și tineri, 6) lupta pentru plata întregii săptămîni pentru acei care lucrează săptămîna incompletă 7) lupta împotriva „curbei de sacrificiu“, 8) lupta pentru dreptul de organizare politică, sindicală și a presei muncitorești 9) lupta pentru dreptul de grevă și demonstrație 10) pentru ștergerea datoriilor. Refuzați plata lor cămătarilor și băncilor, 11) Pentru ajutor imediat din partea statului. 12) Împotriva impozitelor apăsătoare, 13) Exproprierea fără plată a moșiilor boierești, mănăstirilor, bisericilor și domeniilor coroanei și pentru predarea lor fără plată țărănilor fără pămînt sau cu pămînt puțin, 14) împotriva execuțiilor forțate și pentru apărarea pămîntului țărănesc, 15) pentru dreptul de întrebuințare a limbii materne în administrație, instanțe judecătorești și armată, 16) împotriva deznaționalizării și colonizării forțate, 17) pentru dreptul naționalităților asuprite la autodeterminare pînă la despărțirea de stat, fiecare naționalitate avînd dreptul să dispună singură de soarta ei, 18) amnistia generală, politică, militară și agrară, 19) împotriva dictaturii fasciste, 20) pentru guvern muncitoresc-țărănesc, 21) împotriva războiului contra Uniunii Sovietice, 22) pentru apărarea revoluționară a primului stat proletar etc. („Deșteptarea“, organ politic muncitoresc, an III, nr. 15 din 24 mai 1931; AISISP, cota Cl. XV-1).

³⁰ Arhiva I.S.I.S.P., cota XV-10.

³¹ *Idem*, cota XV-7.

³² „Buletinul C.C. al P.C.R.“, nr. 4 din iulie 1931.

³³ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, mapa 331/1931, p.a., II-a, fila 534.

³⁴ Dima Romus, *Contribuții la studierea mișcării muncitorești din Oltenia*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1977, p. 106.

Oprindu-ne asupra acestui aspect din conținutul materialelor de propagandă electorală de care dispunem pînă în prezent, constatăm patru poziții distincte: a) manifeste lansate de organizațiile județene Bihor, Ciuc (în limba maghiară), Iași (și regionala Moldova) de comitele locale Cluj și Satu-Mare ale B.M.Ț., ce nu cuprindeau nici un fel de referiri la problema națională b) materiale electorale ale unor organizații ale B.M.Ț., precum județeană Timiș-Torontal, secțiunile din orașele Cluj și București, în care figura un punct distinct ce revendica pentru naționalitățile conlocuitoare drepturi egale, politice, economice și culturale cu ale tuturor cetățenilor țării. Așa de exemplu în **Apel către exploatații României**, adresat muncitorilor, țăranilor, micilor industriași și comercianți, intelectualității, publicat în limbile română și maghiară, în ziarul timișorean „Dolgozók Lapja” organ al B.M.Ț., organizația județeană Timiș a Blocului chema cetățenii aparținînd naționalităților conlocuitoare din regiune să se integreze în rîndurile organizației, să sprijine lupta acesteia împotriva exploatării capitaliste, pentru apărarea intereselor muncitorilor, țăranilor și funcționarilor, pentru cucerirea dreptului de a folosi limba maternă și dezvoltare culturală. În manifestul adresat alegătorilor clujeni, în limba maghiară, punctul respectiv era formulat: „Pretindem dreptul vorbirii în limba noastră maternă, azi minoritară”. Pe poziții asemănătoare s-a situat și organizația bucureșteană a B.M.Ț., care, în manifestul adresat maselor largi populare din Capitală, spunea: „Blocul Muncitoresc-Țărănesc vă cheamă la lupta împotriva subjugării naționalităților asupra... pentru dreptul lor la limba maternă în armată, în fața judecății și autorităților, pentru școli în limba proprie pe socoteala statului”³⁵. Pentru libertăți depline naționalităților conlocuitoare din țară se pronunța și manifestul electoral adresat alegătorilor intelectuali, în limba bulgară, răspîndit în Dobrogea³⁶; c) materiale electorale tipărite în unele organizații locale ca cea din Odorhei, sau de regionala Transilvania a B.M.Ț., ce cuprindeau pe lîngă unele cerințe juste, realiste și prima parte a tezei susamintite. Trebuie să „Luptăm pentru deplinătatea dreptului de autodeterminare. Pentru școli în limba maternă susținute de stat. Pentru folosirea liberă a limbii materne în fața oricărui for legal” — se spunea în manifestul secțiunii Odorhei. Aproape identic era și cel al regionalei Transilvania care, la punctul din program referitor la naționalitățile conlocuitoare, se declara „Pentru dreptul de autodeterminare. Pentru autonomia lor culturală și de limbă”³⁷; d) manifeste și alte materiale propagandistice electorale în care se cerea dreptul de autodeterminare a naționalităților conlocuitoare pînă la despărțirea de statul român, tipă-

³⁵ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 159, mapele 85, 90, 92, 107 și fond 157, mapele 20, 21.

³⁶ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 159, mapa 97; fond 162, mapa 12; A.I.S.I.S.P. cota XV-10; „Dolgozók lapja”, an II, nr. 21, din 18 mai 1931.

³⁷ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 159, mapele 94, 101.

rite în unele organizații din Basarabia ale Blocului, ca Chișinău și Lăpușna, sau în gazeta ilegală „Erdély Szikra” din Oradea³⁸.

Exemplele menționate ilustrează cu prisosință că majoritatea organizațiilor de partid și B.M.Ț. a respins, într-o formă sau alta, fățiș sau mai puțin fățiș, să popularizeze în mase lozinca profund greșită privind autodeterminarea pînă la despărțire de statul român unitar a unor provincii istorice românești, lozincă ce nu se concorda cu realitățile românești, și care, era de asemenea, profund dăunătoare însăși mișcării noastre revoluționare. Ele ne mai spun că în funcție de situația concretă, de loc și raportul de forțe dintre elementele conștiente, patriotice și ferme, vizavi de cele supuse directivelor venite de la Comintern, din convingere sau din disciplină, au circulat și materiale conținând lozinci greșite.

Practica, terenul, întîlnirea cu alegătorii a dat o lecție în plus celor ce pretindeau că se vor pierde voturi și vor fi nemulțumiți unii cetățeni, mai ales în provinciile ce s-au unit cu țara în 1918. Dimpotrivă, un mare număr de alegători indiferent de naționalitate au votat pentru programul realist ce li s-a prezentat. Într-o analiză postelectorală se spunea: „**În întreg Ardeal, unde noi am obținut zeci de mii de voturi chestia autodeterminării pînă la dezlîpire de stat n-a fost pusă de loc sau foarte vag**”, s.n.³⁹.

Pentru a-și fixa poziția față de aceste alegeri și a trece la pregătirea participării la ele conducerea Partidului Social-Democrat a convocat Consiliul General în zilele de 5—6 mai. Cei treizeci de participanți — membrii Comitetului Executiv, ai Comisiei de control, reprezentanții celor patru comitete regionale, delegați ai organizațiilor județene și ai unor secțiuni cu peste 300 de membri — au ascultat darea de seamă asupra evoluției evenimentelor și a poziției social-democrației față de ele, prezentate de Lotar Rădăceanu. Informați că Partidul Național-Țărănesc și Partidul Țărănesc Democrat, de sub conducerea lui Constantin Stere, înființat în acele zile au propus P.S.D. încheierea unor înțelegeri electorale, delegații s-au declarat în unanimitate împotriva colaborării cu național-țărăniștii, a începerii unui alt episod nerodnic, cum a fost cel din 1928. Și în ianuarie cînd prin Ion Mihalache și M. Manoilescu, s-au făcut propuneri social-democraților pentru colaborări în alegerile parțiale ele au primit un refuz categoric⁴⁰. Experiența nereușită a acordului trecut și a primei guvernări național-țărăniștiste a spulberat iluziile acelor conducători social-democrați, care au apreciat exagerat rolul acestui partid în transformarea democratică a vieții de stat. Unul dintre ei scria: „Clasa muncitoare este azi singura clasă realmente interesată la înfăptuirea democrației și capabilă să lupte pentru ea cu pasiune și devotament”⁴¹.

³⁸ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 164, mapele 30, fond 160, mapa 98; „Erdély Szikra”, an I, nr. 4, 5 din 23 aprilie și 1 mai 1931.

³⁹ *Alegerile în „Buletinul C.C. al P.C.R.”*, nr. 3 din iunie 1931.

⁴⁰ „Socialismul”, an XXV, nr. 8 din 22 februarie 1931.

⁴¹ Lotar Rădăceanu, *Social-democrația în anul crizei 1931*, în „Calendarul Muncii”, Editura P.S.D. din România, 1932.

Păreră generală exprimată în Consiliu era pentru o prezență cu liste proprii la acest scrutin. Lăsând deschisă posibilitatea unor eventuale înțelegeri, altele decât cu național-țărăniștii, rezoluția adoptată hotărâ participarea P.S.D. în alegerile generale și împuternicea Comitetul Executiv să trateze și să încheie, în caz de necesitate, un cartel electoral cu grupări democratice de opoziție sub semnul electoral al partidului⁴². Consiliul a stabilit cele 41 de circumscripții electorale și respectiv 7 în care P.S.D. va depune candidați pentru Cameră și Senat și pe cei ce se vor afla în fruntea listelor*.

Opoziția Consiliului General exprima de fapt opinia întregului partid dovedită și de luările de poziție ale unor importante secțiuni ale P.S.D. ca București, Hunedoara etc. Conferințele acestor organizații ținute în prealabil (București la 2 mai, Petroșani la 3 mai) au anticipat acest punct de vedere declarându-se principial împotriva cartelărilor. Social-democrații bucureșteni au hotărât chiar să susțină aceasta la ședința Consiliului General și au fixat lista de candidați pentru circumscripția electorală Ilfov formată din Ilie Moscovici, C. Titel Petrescu, Ioan Mirescu, Lotar Rădăceanu, Iosif Jumanca, Șerban Voinea, Constantin Popovici și alți militanți ai acestui partid⁴³. La rîndul lor Comitetul județean social-democrat hunedorean și comitelele sindicale de breaslă cereau în rezoluția adoptată, ca P.S.D. să meargă cu listele sale în aceste alegeri și numai în cazul în care s-ar ivi primejdia instaurării unei dictaturi sau a unui guvern reacționar, conducerea partidului să aibă latitudinea să asocieze partidul în alegeri cu acele grupări politice „ce vor să lupte cu orice sacrificii pentru păstrarea libertăților cetățenești și a parlamentarismului constituțional”⁴⁴.

⁴² „Socialismul”, an XXV, nr. 19 din 10 mai 1931.

* Social-democrații au depus candidați pentru Cameră în următoarele circumscripții electorale județene avînd în fruntea listelor lor: Baia (Virgil Ionescu), Bacău (Constantin Popovici), Buzău (Iancu Constantinescu), Brăila (Constantin C. Petrescu), Covurlui (C. Titel Petrescu), Ilfov (Ilie Moscovici), Piatra Neamț (Constantin Popovici), Prahova (dr. Ilie Horodniceanu), Dimbovița (Grigore I. Constantinescu), Alba (Iosif Jumanca), Arad (Demian Strengar-Savu), Bihor (dr. Emil Böszörményi), Brașov (dr. Iancu Iancu), Ciuc (Francisc Ujhelyi), Cluj (Geza Deutsek), Sălaj (Ioan Flueraș), Satu Mare (Bartalis Alexandru), Sibiu (Dumitru Ursa), Someș (Alexandru Lucian), Maramureș (Alexandru Lucian), Tîrnava Mică (Rusu Simion), Tîrnava Mare (Ioan Uhlăr), Trei Scaune (Alexandru Bartalis), Turda (Gheorghe Stroia), Caraș (Eftimie Gherman), Severin (Nicolae Muntean), Timiș Torontal (Lotar Rădăceanu), Cernăuți (George Grigorovici), Cîmpulung (Teodor Roznovan), Rădăuți (Romulus Dan), Suceava (George Grigorovici), Storojineț (Georg. Janczek), Cetatea Albă (Ioan Mirescu), Hotin (Romulus Dan), Ismail (Ioan Mirescu), Soroca (Lotar Rădăceanu). Pentru Senat au fost depuse liste la: Caraș (Ioan Flueraș), Cetatea-Albă (Dociu Mihail), Cernăuți (dr. Albert Zilberman), Ismail (Ioan I. Cacoranza), Sălaj (Mastan Dumitru), Satu-Mare (Gheorghe Silaghi), Trei Scaune (Iuliu Szanto). „Socialismul”, an XXV, nr. 19 și 22 din 10 și 31 mai 1931.

⁴³ *Partidul social-democrat luptă singur în alegeri*, în „Adevărul”, anul 44, nr. 14 din 7 mai 1931.

⁴⁴ *Alegeri hotărîtoare*, în „Socialismul”, an XXV, nr. 2 din 24 mai 1931; *Partidul social-democrat a început campania electorală pe Valea Jiului. Hotărîrea Comitetului județean în chestiunea alegerii*, în „Adevărul”, an 44, nr. 14525 din 8 mai 1931.

Nici cu gruparea steristă nu s-a ajuns la finalizarea unui acord electoral deoarece au survenit poziții diferite privind fixarea candidaturilor și a semnului listei⁴⁵.

Partidul social-democrat a chemat masele de alegători să nu voteze pe candidații partidelor burgheze, atît pe cei plecați recent de la guvern compromiși și dovediți părtinitori, cît și noua echipă de la cirna țării, ce nu reușise să prezinte măcar un program de guvernare. Manifestul Comitetului Executiv al P.S.D., realist și chibzuit, formula un minim de cerințe* stringente, atît de ordin material-economic, cît și social.

Gruparea politică muncitorească ce se numea Partidul Socialist al muncitorilor a stabilit să nu participe la acest scrutin parlamentar. În organul său de presă, „Proletarul” conducerea acestui partid a publicat manifestul-chemare „Către întregul popor muncitor de la orașe și sate”, care îndemna la „Anularea voturilor”, considerînd alegerile „o farsă politicianistă” care sub denumirea de Parlament încearcă să dea o conștiințire legală dictaturii și fascismului⁴⁶.

Scurta campanie electorală, fixată calendaristic la o lună, dar redusă practic sub diferite forme, a readus totalitatea partidelor și grupărilor politice în fața corpului electoral. Guvernul își asigurase, de astă dată, pe lângă obișnuitele avantaje administrative și pe acela de a dispune de un elector de talie excepțională, în persoana primului ministru N. Iorga, care a străbătut în lung și în lat țara, luînd cuvîntul în 28 de localități. Declarațiile sale, cum că guvernul său va fi în afara partidelor, că programul va fi completat pe parcurs după nevoile țării, au avut un important ecou în rîndurile alegătorilor decepționați de comportarea tuturor partidelor burgheze ce s-au perindat la conducerea statului⁴⁷. El a beneficiat mult și de sprijinul unei importante părți a intelectualității legată spiritual și profesional de marele istoric.

Lupta pentru captarea voturilor alegătorilor a luat și de data aceasta forme violente, devenite clasice, în viața electorală. Terorizarea adversarilor politici, a candidaților și susținătorilor lor, se făcea aproape fățiș, după concepțiile ridicate la rang de principii exprimate

⁴⁵ *Către toate organizațiile*, în „Socialismul”, an XXV, nr. 19 din 10 mai 1931.

* Programul electoral al P.S.D. în alegerile din 1931 a fost publicat sub forma unui manifest adresat muncitorilor, țăranilor, funcționarilor, micilor meseriași și comercianți, intelectuali, naționalități conlocuitoare, intitulat: *Partidul Social-Democrat în România* și cuprindea punctele: 1) aplicarea zilei de lucru de opt ore; 2) îmbunătățirea asigurărilor sociale; 3) asigurarea celor lipsiți de lucru 4) construcții de locuințe ieftine de către stat și comună, 5) ridicarea minimumului impozabil la 4 000 lei lunar, 6) impozite progresive pe venit și avere, 7) confiscarea averilor făcute în mod ilicit, 8) condamnarea celor ce au delapidat statul și au călcat legile, 9) amnistierea celor ce stau închiși pentru convingerile lor politice, 10) credite de stat cu dobînză mică pentru țărani și meseriași, 11) tratament egal pentru naționalitățile conlocuitoare, 12) libertate completă a cuvîntului scris și vorbit, 13) bună înțelegere cu toate statele vecine și reducerea bugetului militar, 14) reformarea democratică a legii electorale („Socialismul” an. XXV, nr. 20 din 17 mai 1931).

⁴⁶ „Proletarul”, an IV, nr. 37 din 1—15 iunie 1931.

⁴⁷ N. Iorga, *Op. cit.*, p. 36.

franc de Argetoianu care spunea: „Aceasta este totul în alegeri: odată sînt unii bătuți și alții care bat, și altădată cei bătuți bat la rîndul lor“⁴⁸. Constantin C. Giurescu, pe atunci candidat al noului partid liberal georgist, într-una din circumscripțiile din Moldova, descrie practica intimidării alegătorilor prin bande de bătăuși, împiedicarea candidaților de a se deplasa la întîlnire cu cetățenii, îndepărtarea asistenților și delegaților de la secțiile de votare, falsificarea rezultatelor⁴⁹.

Pentru cele două partide proletare participante la alegeri, situația a fost infinit mai grea. Pentru comuniști, sau dat instrucțiuni precise pentru împiedicarea depunerii candidaturilor și mai ales a contactelor cu alegătorii. Brigada a III-a a Direcției generale a poliției și siguranței, informată la 12 mai 1931 că B.M.Ț. a depus lista cu candidații săi pentru județul Ilfov, pune rezoluția: „Urgent S.2 din Inspectorat, Lista candidaților comuniști să fie verificată și, dacă sînt condamnați cu foi personale, a se semna la prefecturii pentru eventuale contestații. Idem B.C.“⁵⁰. Peste două zile, o altă notă semna că muncitorii Rusu Ion, Nicolae Marinescu, Spiru Trandafiridi, Gheorghe Dușescu și Florea Dan „fac propagandă în cartierul Ferentari pentru candidații Blocului Muncitoresc Țărănesc“ aceștia fiind puși în urmărire. Aceeași notă arăta că la Atelierele C.F.R. din București și depourile de locomotive B.M. și B.C. se vind printre muncitori timbre pentru fondul electoral al B.M.Ț.“⁵¹.

Alte documente ale acelor zile ne informează că organizația comunistă bucureșteană a fost urmărită pas cu pas. La 22 mai se ordona confiscarea materialului electoral al B.M.Ț. și arestarea celor ce-l răs-pindeau, la 23 mai se avizează confiscarea de la tipografia „Ovidiu“, din strada 11 iunie nr. 32 a 5 000 manifeste ale Blocului, la 26 mai este arestat în casa Elenei Ivănuș un grup de militanți comuniști și ai Blocului reuniți într-o consfătuire, iar la 28 mai Brigada mai sus amintită comunica că în acea noapte comuniștii vor șablona lozinci pe gardurile din cartierele Apele Minerale, Morilor, Abator și Piscului pentru care se ordona „Măsuri cu poliția Capitalei 1 000 lei premiu pentru fiecare individ prins în flagrant delict“⁵².

În condiții similare s-au aflat și organizațiile comuniste și B.M.Ț. din celelalte localități. La Ploiești, sub pretextul unui viciu de formă, tribunalul a anulat lista B.M.Ț., ce-l avea în frunte pe avocatul Stelian Nițulescu⁵³, iar la Rădăuți, candidații au fost arestați, bătuți și amenințați cu moartea³. La Deva au fost arestați și deferiți justiției candidatul Augustin Almășan și doi muncitori de pe listă pentru că s-a găsit la ei ziarul muncitoresc timișorean „Dolgozók Lapja“, în timp ce la

⁴⁸ Mihai Stoian, *Moartea unui savant*: N. Iorga, Editura Eminescu, București, 1975, p. 32.

⁴⁹ Constantin G. Giurescu, *Amintiri/1*, Editura sport-turism, București, 1976, p. 257.

⁵⁰ Arhiva C.C. al P.C.R., colecția 50, dosar 4094, fila 89.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² Arhiva C.C. al P.C.R., colecția 50, dosar 4094/filele 102, 108, 116, 127.

⁵³ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, mapa 382/1931.

Cluj au fost arestați cei șase candidați ai Blocului, care în semn de protest au declarat greva foamei⁵⁴.

Înfruntând măsurile brutale ale autorităților locale, ale jandarmeriei, comuniștii au reușit să țină un mic număr de întruniri electorale la București (27 Mai), Turnu Severin (24 mai), Galați (24 mai), Constanța (21 și 24 mai)⁵⁵, precum și în unele comune (Tileagd 17 mai)⁵⁶ etc. Fiind puși în imposibilitatea de a organiza întruniri în săli publice (refuzarea autorizațiilor, amenințarea patronilor de localuri cu sancțiuni etc.) comuniștii și-au concentrat atenția spre propaganda de la om la om, sau cu grupuri de alegători, pe care o făceau oral și cu material electoral scris, ca ziare, broșuri, manifeste, afișe.

Unii dintre curajoșii propagandiști, muncitori, țărani sau intelectuali comuniști, membri ai unor organizații revoluționare, sau îndrumate de P.C.R. — au fost, în cursul acțiunilor arestați, anchetați, dați în judecată, condamnați. Între aceștia s-au numărat minerii Oprea Ioan, Darvaș Ioșif, Varganciuc Ioan⁵⁷, Faur Gheorghe, cazangiu de la „Astra” Arad, Drecin Mihai și 14 țărani din comune învecinate⁵⁸, Boroș Mihai din comuna Ginta-Bihor⁵⁹. Meseșan Augustin din Dăbica-Cluj⁶⁰, Giarmati Nicolae, organizator al adunărilor B.M.Ț. cu sătenii din Episcopia, Santiul Mic și Sintion⁶¹, două grupuri de tineri din Buhuși⁶² și Cernăuți⁶³, Eugen Rozvan și 16 locuitori ai comunei Tileagd⁶⁴ care i-au apărat pe comuniștii veniți în campania electorală și s-au opus arestării lor.

Deși, în comparație cu comuniștii, social-democrații s-au bucurat de un regim mai blând, au fost și ei la rîndul lor, supuși persecuțiilor, inclusiv arestați ca, de pildă, Mastan Dumitru și Nași Eugen, organizatorii unei adunări cu țărani în comuna Poptelec-Sălaj⁶⁵, Török Ioan și Mezöși Gheorghe pentru răspîndirea manifestelor P.S.D. în comunele Mediașul Aurit și Jajib-Satu Mare⁶⁶.

Martor ocular al tratamentului la care erau supuși în teren activității social-democrați, Alexandru Lucian, fost pînă nu demult deputat, telegrafia conducerii P.S.D.: „Pentru numele lui Dumnezeu, vă rog faceți

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Ibidem*, mapa 383/1931.

⁵⁶ Al. Gh. Savu, *Folosirea de către P.C.R., a campaniei alegerilor parlamentare din iunie 1931, în vederea stringerii legăturilor cu masele*, în „Studii”, revistă de istorie, an XV, nr. 1/1962, p. 51.

⁵⁷ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 96, dosar 987, filele 12—13.

⁵⁸ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 96, dosar 6656, fila 13.

⁵⁹ *Idem*, fond 53, dosar 441, fila 155.

⁶⁰ *Idem*, fond 96, dosar 794, filele 4—5.

⁶¹ *Idem*, dosar 895, fila 80.

⁶² *Idem*, dosar 990, fila 5—7, 26.

⁶³ *Idem*, dosar 2496/fila 67.

⁶⁴ *Idem*, dosar 1667/filele 51, 60, 99.

⁶⁵ *Idem*, dosar 987/filele 510—511.

⁶⁶ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 96, dosar 6790, fila 2, 23.

⁶⁷ *Idem*, dosar 1145, filele 39, 52, 72.

ceva la guvern, eventual la rege, căci aici domnește cea mai sălbatică teroare"⁶⁷.

La încheierea scrutinului, cifrele privind rezultatele pe țară n-au fost pe măsura așteptărilor organizatorilor alegerilor. Cu tot cortegiul de ingerințe, majoritatea Uniunii Naționale, respectiv a guvernului, era fragilă. Fără ajutorul zestrei de 193 de mandate, cele 96 locuri ce reprezentau mult mai puțin decât majoritatea simplă, guvernul n-ar fi putut uza de noul Parlament nici măcar o singură zi. Inechitatea legii electorale eșise și mai în evidență acum când, cei aflați la cîrma țării, primeau 289 de mandate la 1 389 901 voturi, iar opoziția cu 1 420 958, deci cu un plus de circa 31 000 voturi, aveau numai 98 de mandate, ori raportul normal după opțiunea exprimată de alegători, trebuia să fie de 192 la 195 în favoarea opoziției⁶⁸. Mai trebuie adăugat și recordul abținerilor de la vot, 27,5% față de numărul total al alegătorilor înscrși, atingînd în unele județe cota foarte mari (Ilfov 44%, Cluj 42%, Prahova 34% etc.)⁶⁹. De asemenea, n-au votat nici de data aceea femeile, militarii și unele categorii de funcționari de stat. Participarea unei singure femei, cadru didactic al Universității din Cluj la alegerea reprezentantului acestei instituții în Senat a declanșat un adevărat scandal în materie de drept electoral⁷⁰.

Unanimitatea observatorilor politici ai vremii nu acordau șanse de existență durabilă Camerelor și Guvernului bazate pe o componență, eterogenă „pe o majoritate anemică”, lipsite de sprijinul economic și politic atât de stringente în plină epocă de criză⁷¹ cît și de anularea unui mare număr de buletine în secțiunile unde figurau liste comuniste⁷².

Marea surpriză a noii Camere n-a constituit-o însă nici faptul că național-țărăniștii aveau cu totul treizeci de deputați, averesscanii — zece sau că alte cîteva grupări politice burgheze au obținut un număr mic de mandate, ci victoria celor două partide muncitorești participante în alegeri. Pentru prima oară de la participarea lor la viața electorală, comuniștii depășeau stacheta opreliște de 2% din voturile pe țară, obținînd 73 716 voturi (2,62%) respectiv cinci locuri în Parla-

⁶⁷ „Bukaresti Lapok”, din 22 mai 1931.

⁶⁸ Constantin T. Petrescu, *Absurditățile legii electorale*, în „Socialismul”, an. XXV, nr. 24 din 14 iunie 1931; Dr. I. Teodorescu, *Statistica electorală. Rezultatele alegerilor pentru adunarea Deputaților din 1 iunie 1931*, în „Buletinul statistic al României”, nr. 2, aprilie-iunie 1931, p. 3—27.

⁶⁹ Mihail Florescu, *Alegerile parlamentare în lumina cifrelor și faptelor*. Editura P.C.R., 1946, p. 43.

⁷⁰ Marg. Paximade-Ghelmegeanu, *Tot despre drepturile politice ale femeilor*, în „Adevărul”, an. 44, nr. 14562 din 23 iunie 1931.

⁷¹ M. Sevastos, *Anul politic 1931 în România*, în „Adevărul”, an. 45, nr. 14725 din 1 ianuarie 1932; Constantin T. Petrescu, *Guvern provizoriu*, în „Socialismul”, an. XXV, nr. 24 din 14 iunie 1931.

⁷² Vezi N. Petreanu, *Partidul Comunist Român în viața politică a României în anii 1925—1933. Momente și semnificații*, în „Anale de istorie”, an. XVIII, nr. 4/1972, p. 89; Al. Gh. Savu, *Folosirea de către P.C.R. a campaniei alegerilor parlamentare din iunie 1931 în vederea stringerii legăturilor cu masele*, în „Studii” nr. 17 1962, p. 59.

ment. Candiđații comuniști au fost aleși în circumscripțiile electorale Timiș—Torontal și Cernăuți — Lucrețiu Pătrășcanu, Satu Mare și Bihor — Imre Aladar, iar la Mureș — Dan Ștefan. Doi dintre deputații comuniști fiind aleși în cîte două circumscripții, conform legii candidații imediat următori de pe listele respective deveneau în mod automat deputați, deci Blocul Muncitoresc Țărănesc fusese declarat oficial de Comisia Centrală Electorală ca avînd cinci deputați în Camera Deputaților⁷³. Era un prestigios succes al comuniștilor, al mișcării muncitorești revoluționare, care în pofida unui complex de greutăți obiective și subiective au reușit să cucerească încrederea unui mare număr de alegători⁷⁴. În realitate, pe întreaga țară, numărul celor ce au votat pentru comuniști a fost apreciat în epocă, și ulterior de către cercetătorii istorici ai perioadei, ca variînd între 130 000 și 150 000 alegători. Ei au ținut seama între altele de falsificarea cifrelor reale cu voturile date comuniștilor, ca cele din județul Ciuc unde în loc de 6 500 votanți pentru candidatul B.M.Ț., prefectul a raportat Comisiei centralizatoare doar 1 073.

La orașe și sate zeci de mii de cetățeni și-au exprimat cu curaj încrederea în Partidul Comunist ce se pronunța ferm pentru îmbunătățirea condițiilor lor de viață și de muncă pentru ieșirea din criza economică prin aportul întregii societăți și în primul rînd a stăpînilor de fabrici și moșii.

Semnalînd autorităților că „În comunele și satele românești în ultimele alegeri generale, comuniștii, s-a constatat că au primit un număr de voturi cu mult mai mare decît în anul 1928”, raportorul exemplifica „... în comuna Aștileu comuniștii au primit 243 voturi, Cefa-200, Ceica-122, Chișlaz-398, Ciumeghiu-394, Girișul de Criș-153, Girișul Negru-227, Hidișel-121, Husasău-129, Popești-186, Spinuș-253, Vad-143, iar în celelalte comune cîte 10—40 voturi”⁷⁵.

Un succes remarcabil a înregistrat și Partidul Social-Democrat care, prezentîndu-se în 41 de județe, cu 226 de candidaturi a obținut șase locuri în Cameră, cu 94 957 voturi, reprezentînd 3,38 % din voturi pe țară. Au fost aleși ca deputați Ion Fluieraș la Sălaj, Ioan Mirescu la Ismail, Alexandru Bartalis la Satu Mare, Eftimie Gherman la Caraș, George Grigorovici la Cernăuți, Alexandru Lucian la Someș. Era o victorie de preț a social-democraților cu mai multe semnificații. În primul rînd prin aceasta un număr de militanți ai P.S.D. puteau continua să folosească tribuna Parlamentului în interesul maselor muncitoare. În al doilea rînd, numărul de alegători ce au votat pentru candidații social-democrați, a crescut substanțial, aproape dublu, de la consultarea din 1927 (cu liste proprii) cînd era de 50 059 voturi⁷⁶. Și în al treilea rînd, se infirmaseră declarațiile arogante ale unor lideri național-țărăniști, ce

⁷³ Dr. I. Teodorescu, *Op. cit.*, p. 11.

⁷⁴ Cîteva aprecieri asupra alegerilor. *Învățăminte* în „Deșteptarea”, an. III, nr. 17 din 14 iunie 1931.

⁷⁵ Arhiva C.C. al P.C.R., colecția 50, dosar nr. 2802, fila 42 verso.

⁷⁶ „Socialismul”, an XXV, nr. 23 din 7 iunie 1931; „Calendarul Muncii 1932”, *art. cit.*, p. 21.

pretindeau că prezența unor deputați social-democrați în Camera anterioară (1928—1931) era meritul exclusiv al cartelului electoral.

Știrea că au pătruns cinci deputați comuniști în Parlament a alertat în cel mai înalt grad cercurile burgheze reacționare. Însăși ideea de a vedea în incinta Camerei pe reprezentanții revoluționari al clasei muncitoare era pentru acestea de neconceput. Un grup parlamentar comunist ar fi fost incomod chiar și pentru un parlament unde predominau reprezentanții claselor exploatare. O colaborare a acestora cu deputații social-democrați și chiar cu opoziția burgheză din cameră în unele probleme convergente ar fi putut deveni chiar posibilă, deci pentru guvern de nedorit. Făcînd cunoscută cetățenilor alegători misiunea deputaților comuniști în forumul suprem al țării, un manifest lansat de C.C. al P.C.R. în acele zile arăta că: „Tribuna parlamentară va fi o armă în mîna partidului pentru demascarea putreziciunii regimului burghez, pentru a striga ura voastră contra exploatare și asupritorilor voștri, pentru mobilizarea maselor, pentru organizarea revoluției...”⁷⁷.

Chiar înaintea deschiderii oficiale a lucrărilor noilor Adunări legislative, oameni politici burghezi, presa reacționară, cereau față să se împiedice cu orice preț ca votul alegătorilor dat comuniștilor să fie ratificat. Ostilitate față de deputații comuniști au manifestat mai ales cei de la guvern și în primul rînd C. Argetoianu, vechi și înrăit adversar al comuniștilor. Lui i-a aparținut regia înlăturării deputaților comuniști pregătită minuțios la Ministerul de Interne. În timp ce unele publicații cum erau „Curentul”, „Parlamentul”, cereau cu insolentă excluderea comuniștilor, presa burgheză democrată, ce se aștepta la acest curs, manifesta prudență, teamă de urmări neplăcute din partea viitorului guvern.

Lupta pentru recunoașterea legitimității mandatelor deputaților comuniști s-a consumat în zilele de 15—19 iunie cînd s-au făcut validările. Sub președinția lui A. C. Cuza, politician reacționar îndatorat guvernului pentru cele opt locuri căpătate de gruparea sa L.A.N.C. numit decan de vîrstă pînă la alegerea organelor propriu-zise, s-au încălcat în cel mai brutal mod prevederile constituționale, ale legii electorale și ale regulamentelor de funcționare a Camerelor.

Chiar din prima zi a validărilor au fost contestate listele B.M.Ț., din județele Bihor și Satu Mare, deși rapoartele secțiunilor verificatoare au propus validarea alegerilor. Motivele invocate erau că Imre Aladar, deputat comunist, ales în aceste două circumscripții, n-ar fi avut cetățenie română, că suferind în trecut o condamnare pentru activitatea sa revoluționară, era lipsit de a-și exercita drepturile politice și că nu ar fi satisfăcut serviciul militar ceea ce legea electorală condiționa pentru cel ce candida. Cu toate că a dovedit cu acte în fața comisiei speciale compusă din unsprezece parlamentari că toate acuzațiile sînt neîntemeiate, că nu au decît un substrat de clasă, pur politic, nouă dintre ei au recomandat anularea listelor. Ceilalți doi parlamentari dr. Nico-

⁷⁷ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, mapa 9/1931.

lae Lupu și Grigore Trancu-Iași, s-au opus categoric anulării listei, cerînd respectarea legii, care prevedea că pot fi invalidate persoane, dar nu liste, și, ca atare, să fie declarați aleși următorii candidați ai listei B.M.Ț. din circumscripțiile electorale respective. Văzînd cu cîtă patimă și lipsă de obiectivitate lucra comisia, cei doi deputați s-au retras, în semn de protest, de la lucrările ei.

Apărîndu-și mandatul vizibil amenințat, deputatul oamenilor muncii din județele Bihor și Satu Mare spunea în Cameră că nu actele sale de stare civilă sînt atacate, ci ideile sale politice. „Eu constat următoarele: că aci nu este invalidat deputatul Imre Aladar, ci Imre Aladar care reprezintă ideea comunistă”⁷⁸. Camera burgheză a votat pe rînd anularea listelor comuniste de la Satu Mare, Bihor, Mureș (aici se invocase de asemenea condamnarea suferită în trecut de Ștefan Dan), iar apoi, după scăderea numărului de voturi sub 2% pe țară au fost anulate și listele de la Timiș-Torontal și Cernăuți*, singurele necontestate, unde fusese ales Lucrețiu Pătrășcanu⁷⁹. Chiar și N. Iorga va recunoaște la scurt timp marea nedreptate, cînd va nota episodul validării alegerilor, scriind: „Comuniștii sînt înălțurați pentru un viciu de formă...”⁸⁰.

Prezenți cinci zile în Cameră deputații comuniști au transformat-o practic într-o arenă de largă dispută politico-ideologică, participanții luînd necesarmente prin cuvînt, replici, vot, poziție față de unele probleme ce nu erau numai chestiuni la ordinea zilei, ci de principii. Opinia publică a putut lua cunoștință despre programul deputaților comuniști fie auzindu-i direct la tribuna Adunării Deputaților, fie din presa comunistă și democratică, care a relatat despre lucrările din Dealul Mitropoliei. În cele două cuvîntări principale rostite, Lucrețiu Pătrășcanu și Imre Aladar și-au exprimat crezul lor comunist, concepțiile lor despre lumea prezentă și viitoare, au demascat democrația burgheză și partidele ei politice cu date concrete trăite de ei înșiși chiar în acele zile în campania electorală. Atît unul cît și celălalt au arătat că teama de mase, tendința de a înăbuși libertățile democratice înscrise în Constituție, au declanșat atacul pentru excluderea comuniștilor imediat după aflarea vestei alegerii lor. Ei au reamintit însă politicienilor burghezi că ideile progresiste nu pot fi excomunicate, că ele își fac loc spre inimile maselor muncitoare indiferent de opreliștile ce li se pun. Referitor la aceasta Lucrețiu Pătrășcanu spunea: „Puteți valida sau nu mandatele noastre. Cînd discutați această chestie, să nu vă faceți însă iluzia că validarea sau invalidarea schimbă cursul luptei de clasă în

⁷⁸ „Dezbateri Parlamentare”, partea a III-a, ședința din 19 iunie 1931, în „Monitorul Oficial”, nr. 6 din 24 iunie 1931.

* În mod eronat apare la dr. Andrei Cardas în „Lupta de clasă” nr. 7 din iulie 1970, că lista B.M.Ț. a cîștigat două din cele cinci mandate în județele Ciuc și respectiv Sălaj.

⁷⁹ „Dezbateri Parlamentare”, partea a III-a, Monitorul Oficial, nr. 1 din 18 iunie 1931, p. 28 și nr. 6 din 24 iunie 1931, p. 21—216; 220, 226.

⁸⁰ N. Iorga, *Doi ani de la restaurație*, Vălenii de Munte, 1932, Tiparul Datina românească, p. 53.

România. Noi sintem aici în numele unui curent cu rădăcini în mase și validându-ne sau invalidându-ne, nu veți atinge cu o fărîmă acest curent popular de masă”.

Exprimîndu-și încrederea sa nestrămutată în capacitatea și voința maselor muncitoare de a lupta pentru înnoiri sociale, democrație și progres, care să ducă în cele din urmă la victoria revoluției socialiste pe pămîntul României, deputatul comunist Lucrețiu Pătrășcanu declara în continuare: „Cu această validare sau invalidare, nu veți schimba cu nimic destinul istoric pe care trebuie să-l urmeze România în lupta de eliberare a maselor exploatate prin răsturnarea burgheziei și a capitalismului”⁸¹.

Fără a diminua cu nimic din respectul ce-l purtăm acestor autentici militanți curajoși, care au înfruntat singuri o Cameră în majoritate ostilă, nu putem să nu remarcăm că și unele aprecieri eronate, exagerate sau jignitoare la adrese politicii generale a statului român burghez din cuvîntul lor și-au dat aportul la crearea acestei atmosfere.

De asemenea trebuie spus că s-au comis greșeli nepermise la alcătuirea listelor de candidați ai B.M.Ț. Știindu-se din experiența anilor trecuți că autoritățile burgheze căutau orice prilej pentru a contesta, respinge sau anula listele comuniste, ele trebuiau întocmite cu atenția maximă, după prevederile legii electorale în vigoare, pentru a dejuca orice posibilitate de a putea fi atacate.

În apriga confruntare ce a avut loc în legătură cu validarea, de partea deputaților comuniști s-a situat clar grupul parlamentar social-democrat. El a reprobato manevrele pentru înlăturarea deputaților Blocului a votat împotriva anulării listelor B.M.Ț., iar după invalidarea deputaților comuniști în numele Partidului Social-Democrat, Ioan Mirescu a dat citire unei declarații în care se condamna poziția majorității burgheze. În declarație se spunea: „Anularea listei și excluderea din Parlament a comuniștilor este o ilegalitate, o sfidare a alegătorilor ce au votat aceste liste... Partidul Social-Democrat consecvent principiilor sale de legalitate și dreptate și avînd în vedere interesele clasei muncitoare de la orașe și sate protestează cu toată hotărîrea împotriva invalidării aleșilor Blocului Muncitoresc Țărănesc și cere Camerei să dea dovadă elementară de legalitate și pricepere validînd alegerea deputaților comuniști”⁸².

Numeroase dovezi de sprijin, simpatie și solidaritate cu deputații comuniști au venit din partea bucureștenilor de toate categoriile sociale, care de la balcoanele Camerei i-au aplaudat și încurajat, i-au întîmpinat zilnic la sosirea și plecarea de la Parlament, au manifestat pe străzi împotriva arestării lui Imre Aladar chiar în acele zile și apoi împotriva deciziei nedrepte, samavolnice, a parlamentului burghez. Masele muncitoare din Capitală și din multe centre industriale au răs-

⁸¹ Dezbateri Parlamentare, partea a III-a, în „Monitorul Oficial”, nr. 6 din 24 iunie 1931, p. 220.

⁸² Partidul Social-Democrat, față de ilegalitățile electorale și validări, în „Socialismul”, an XXV, nr. 25 din 21 iunie 1931.

puns la chemarea de solidaritate cu deputații comuniști, să protesteze împotriva invalidării lor, lansată de circulara Secretariatului P.C.R. către toate comitetele regionale, raionale și locale ale partidului⁸³, a Secretariatului C.G.S.U.⁸⁴, a declarației semnată de Sfatul parlamentar al B.M.Ț.⁸⁵ și a organizației de partid București, prin organul său de presă „Steagul roșu”⁸⁶.

Referitor la opoziția burgheză cu excepția unor cazuri singulare la care ne-am referit (dr. N. Lupu, Gr. Trancu-Iași) sau a unor abțineri de la vot ea n-a luat poziție împotriva gravelor încălcări a însăși legilor în vigoare. Micul grup cuzist a constituit chiar un reazim al guvernului în acțiunea sa împotriva comuniștilor. Grație lui A. C. Cuza a huliganilor săi, Nichifor Robu și alții, se lăuda C. Argetoianu, „am anulat lista comunistă... și tot grație lui am putut să ajustăm unele alegeri...”⁸⁷, drept pentru care noul guvern l-a recompensat cu o decorație. Un rol detestabil l-a avut presa reacționară și mai ales ziarul „Curentul” al cărui director, Pamfil Șeicaru, împreună cu un alt grup de ziaristi s-au ales deputați pe listele guvernului.

La încheierea alegerilor conducerea P.C.R., care a condus nemijlocit campania electorală a Blocului a supus unei analize minuțioase modul în care s-a desfășurat această importantă manifestare politică, rezultatele ei sub diferite unghiuri de vedere și concluzii ce decurgeau pentru activitatea viitoare. Aspecte pozitive, greșeli și lipsuri au fost scoase în evidență de către organele și organizațiile de partid, de instructorii Comitetului Central al partidului și ai Blocului ce au fost instruiți periodic la București și trimiși în județe să conducă efectiv munca organizatorică și politică în vederea alegerilor parlamentare. Rezoluția Secretariatului politic al P.C.R. asupra rezultatelor alegerilor a apreciat cele peste 73 000 de voturi date candidaților B.M.Ț. ca pe o victorie de cea mai mare însemnătate pentru mișcarea comunistă din țara noastră... Acest rezultat — spunea rezoluția — în condițiile în care a fost obținut arată clar ridicarea valului revoluționar și întărirea partidului comunist conducătorul frontului revoluționar ca factor important pe arena vieții politice”⁸⁸.

Alegerile au constituit de asemenea o valoroasă demonstrație practică a audienței crescînde, a influenței comuniștilor în rîndurile maselor muncitoare, o verificare a receptivității de către acestea a liniei sale politice. La puțin timp după alegeri tabelul cifric pe județe întocmit de direcția generală a siguranței se ridica la 63 360 pentru cei bănuși de activitate comunistă sau simpatie pentru această concepție, iar într-un raport limitat la județul Bihor, se spunea că numărul simpatizanților comuniștilor, a crescut în perioada 20 iulie — 20 august 1931

⁸³ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, mapa 30/1931.

⁸⁴ Idem, fond 6, mapa 528.

⁸⁵ Idem, fond 21, mapa 2501.

⁸⁶ *Să deslășurăm campania contra invalidării*, în „Steagul roșu”, an III, nr. 3 din 1 iulie 1931.

⁸⁷ Arhiva C.C. al P.C.R., colecția 145, dosar 24, fila 1844.

⁸⁸ „Buletinul C.C. al P.C.R.”, nr. 4 din iulie 1931.

de la 16 000 la 17 200, respectiv 4,24% din populație⁸⁹. Ele s-au concretizat și prin crearea unor noi organizații de partid și de U.T.C. la Iași, Galați, Piatra Neamț, în centrele muncitorești din Transilvania etc „După alegeri — raporta un activist al P.C.R. ce fusese trimis să lucreze în regionala transilvăneană — am organizat celule de partid și în Satu-Mare. Tot așa am intrat la Reșița unde este organizația de partid. În toată Transilvania s-a putut reorganiza organizațiile de partid. Avem 17 celule de fabrică”⁹⁰. La capitolul succeselor importante s-au numărat și întărirea activității partidului în rîndurile țărănimii, lărgirea contactelor sale cu un mare număr de sate „s-au luat legături cu sute de noi sate creîndu-se comitete sătești”⁹¹.

Analiza a apreciat ca una din marile lipsuri, faptul că nu s-au depus suficiente eforturi pentru a fi prezenți cu liste de candidați într-o serie de județe cu tradiții muncitorești și care în trecut au dat voturi comuniștilor ca Prahova, Dolj, Bacău, Cîmpulung etc.

Urmărind firul activității impetuoase susținute în această etapă de P.C.R., rezultatele sale remarcabile în cucerirea maselor nu putem să nu ne exprimăm părerea cu privire la persistența mai departe a unor defecțiuni, în aprecierea unor fenomene ce priveau fie viața internă, de partid, fie probleme general-politice ale țării. În analiza muncii la care ne-am referit poziția justă, partinică și patriotică a unor comuniști ca Eugen Rozvan, Coloman Müller, Ștefan Dan, Stelian Nițulescu, Petre Grozdea și alții era etichetată oportunist de dreapta. Erau criticate fără temei mari organizații de partid ca Iași, Timișoara, Tîrgu Mureș pentru că în manifestele ce le-au tipărit „punctele principale din programul B.M.Ț. n-au fost atinse de loc”, respectiv teza nejustă în problema națională. Considerăm de asemenea că un partid comunist independent, nedirijat de un centru unic internațional ar fi putut acționa în aceste circumstanțe postelectorale în direcția reînnoșării legăturii cu celelalte partide muncitorești. Că acesta era un moment favorabil ne-o dovedește între altele și faptul că liderul socialist Ilie Moscovici, care mulți ani de-a rîndul a fost recalcitrant la orice încercare de apropiere între grupările muncitorești, mișcat puternic de succesul comuniștilor scrie cu pana sa incisivă: „Nu putem încheia acest articol (de trecere în revistă a rezultatelor alegerilor, n.n.) fără să recunoaștem și succesul obținut de comuniștii de la Blocul Muncitoresc Țărănesc. Fără posibilități de activitate publică, fără manifeste și întruniri, numai prin propagandă individuală și clandestină, comuniștii au reușit să strîngă 73 000 de voturi... Dacă ar fi existat la noi o singură mișcare muncitorească, dacă n-ar exista ordinul de spargere, de distrugere, de calomniere de la Moscova cel puțin jumătate din aceste resturi (voturi) s-ar fi adăugat la voturile noastre, iar prestigiul unei organizații muncitorești unice, fără concurență în lumea muncitoare ne-ar fi clasat astăzi

⁸⁹ Arhiva M.A.N., fond Divizia 2 vînători de munte, dosar 8/1931, filele 510,

⁹⁰ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, mapa 331/1931, partea I, fila 98. 514, 517; Arhiva C.C. al P.C.R., colecția 50, dosar 121, fila 75.

⁹¹ „Buletinul C.C. al P.C.R.”, nr. 4 din iulie 1931, p. 25.

ca al treilea partid în viața politică a țării și ar fi pus la dispoziția muncitorimii o forță de apărare de primul rang"⁹². Fără a fi de acord cu toate tezele exprimate în epocă de I. Moscovici nu putem să nu constatăm că avea și multă dreptate.

Marele merit al comuniștilor români ne apare cu atât mai reliefat că chiar și în condiții atât de complexe au știut să meargă înainte, să conducă masele muncitoare în anii ce au urmat, în mari lupte economice și politice, inclusiv electorale. Chiar la primul său număr de apariție „Scînteia“, organul central de presă al partidului chema la întărirea cuceririlor obținute, la consolidarea B.M.Ț. pentru a participa cu eficiență la alegerile parțiale ce urmat să se țină în Piatra Neamț la 30 august⁹³.

PARLIAMENTARY ELECTIONS OF JUNE 1931. ELEVEN COMMUNIST AND SOCIAL-DEMOCRAT DEPUTIES ELECTED IN THIS COUNTRY'S PARLIAMENT

(Summary)

The author presents an important moment in the political life of Romania at the beginning of the fourth decade — the parliamentary elections of June, 1931, organized by the government presided over by Nicolae Iorga. Making use of a rich archive material, greatly unedited so far, as well as of the press of the time, the paper brings to the fore especially the role played and the place held by the workers' parties within that poll.

The analysis of the programmes of the communists, of the socialists and social-democrats presented to the people's masses, their constructive stands towards the major problems hold a special place within the article. There are also emphasized the means used in order to propagate in the ranks of the electorate of the time the democratic and socialist ideas, the ways of their translation into life of the Romanian society. A special deal of attention is paid to the efforts made for setting up the Workers' United Front in the elections, as well as some election, alliances between the workers' political groupings and the democratic forces in the opposition. The study winds up with the analysis of the results of the election, in which the communists for the first time entered the Parliament, stands and reactions of various political forces towards this event.

⁹² „Socialismul“, an XXV, nr. 23 din 7 iunie 1931.

⁹³ „Scînteia“, an. I, nr. 1 din 15 august 1931.

DIN ACTIVITATEA ȘI LUPTA PARTIDULUI SOCIAL-DEMOCRAT ÎN PREAJMA INSTAURĂRII DICTATURII REGALE. POZIȚIA SA FAȚĂ DE GUVERNUL GOGA—CUZA

NICOLAE JURCA

Viața politică din România în preajma instaurării dictaturii regale a făcut, după cum era și firesc, obiectul unor analize științifice aprofundate, de pe pozițiile materialismului istoric. Aceste investigații s-au finalizat și concretizat în lucrări de o remarcabilă valoare științifică. Din această categorie de demersuri științifice se detașează, în primul rând, acele datorate lui Lucrețiu Pătrășcanu. În lucrările **Problemele de bază ale României și Sub trei dictaturi**, Lucrețiu Pătrășcanu a analizat, cu obiectivitatea și angajarea caracteristică istoricului și militantului comunist, întreaga evoluție politică a României din deceniul premergător celui de-al doilea război mondial, a factorilor social-economici și politici care au făcut posibilă trecerea de la sistemul parlamentar-constituțional la dictatura regală și, în sfârșit, la cea militaro-fascistă.

În anii revoluției populare și ai construcției socialiste și, îndeosebi, în etapa stimulatorie și fructuoasă deschisă activității științifice după Congresul al IX-lea al partidului, numeroși cercetători, în lucrări monografice, studii și articole, au analizat viața social-politică din România în perioada de ascensiune a pericolului fascist și de luptă a forțelor înaintate ale societății pentru apărarea drepturilor și libertăților democratice, a regimului parlamentar-constituțional, a independenței și suveranității naționale. Dintre lucrările de o certă valoare științifică, care au abordat o asemenea problematică cităm exemplificativ: Emilia Sonea, Gavrilă Sonea, **Viața economică și politică a României 1933—1938**¹; Florea Nedelcu, **Viața politică din România în preajma instaurării dictaturii regale**²; Gh. I. Ioniță, **P.C.R. și masele populare (1934—1938)**³; Al. Gh. Savu, **Dictatura regală (1938—1940)** ș.a.⁴.

Studiul de față, care se alătură unei suite de altele citeva⁵, își propune să aducă o nouă contribuție la clarificarea și aprofundarea unor

¹ Edit. științifică și enciclopedică, București, 1978.

² Edit. „Dacia”, Cluj, 1973.

³ Edit. științifică, București, 1971.

⁴ Edit. politică, București, 1970.

⁵ Voi cita selectiv citeva din studiile pe care le-am consacrat rolului și locului Partidului Social-Democrat, mișcării socialiste în ansamblul ei, în dispozitivul vieții politice a țării în perioada de tranziție de la sistemul parlamentar-constituțional la dictatura regală și, în sfârșit, la dictatura militaro-fascistă: *Contribuția socialiștilor la lupta pentru apărarea independenței și suveranității naționale (1934—1938)*, în „Re-

aspecte legate de poziția Partidului Social-Democrat față de evenimentele politice ce s-au consumat la cumpăna dintre regimul parlamentar-constituțional și dictatura regală.

Cercetarea istorică evidențiază că procesul de constituire a guvernului Goga-Cuza își are începuturile încă în zilele campaniei electorale din decembrie 1937⁶. Iată de ce o analiză, fie chiar sumară, a acestor evenimente ni se pare utilă pentru înțelegerea proceselor politice ulterioare, cât și a confruntărilor dintre forțele apărătoare ale regimului parlamentar-constituțional, în cadrele cărora a activat și Partidul Social-Democrat, pe de o parte și cele care se pronunțau și acționau pentru instalarea dictaturii, pe de altă parte.

I. Tactica Partidului Social-Democrat în alegerile parlamentare din decembrie 1937

La sfârșitul anului 1937 a început ultima și cea mai disputată campanie electorală din perioada interbelică, chemată să hotărască succesiunea la guvern. De fapt, însă, problema centrală — așa cum sublinia Lucrețiu Pătrășcanu — nu erau alegerile propriu-zise — „ci ascuțirea tuturor conflictelor existente: pe de o parte între masele țărănești și muncitorești și păturile partidelor burgheze; pe de altă parte se încerca regruparea forțelor politice pe linia luptei pentru sau împotriva fascismului”⁷. Guvernul liberal, aflat în exercițiul funcțiunii, avea, așadar, de înfruntat în alegeri puternica opoziție a forțelor democratice, apărătoare ale democrației și parlamentarismului, iar pe de altă parte trebuia să facă față puternicelor presiuni, de la dreapta, ale forțelor fasciste, grupate îndeosebi, în jurul Gărzii de fier, care afirma veleități de guvernare și amenința distrugerea instituțiilor democratice. Din analiza situației politice și a raportului de forțe se detașa concluzia, pe care P.C.R. a încercat s-o fructifice, că singura formațiune politică capabilă să obțină victoria în alegeri și să conserve instituțiile democratice ar fi fost frontul popular antifascist. O asemenea grupare de forțe, cu caracter larg, capabilă să înfrunte mișcarea fascistă și guvernul liberal, a preconizat și în practică a realizat la începutul campaniei electorale partidul comunist. „Contactul stabilit cu celelalte partide — afirma Lucrețiu Pătrășcanu — de la social-democrați pînă la național-țărăniști și liberali, urmărea acest unic scop: opunerea unei forțe unite, extremei

vista de istorie”, tomul 30, nr. 6/1977, p. 1023—1034; *Locul și rolul mișcării socialiste și social-democrate din România în sistemul vicijii politice a țării (1921—1938)*; *Colaborarea dintre comuniști și socialiști în lupta pentru apărarea patriei, independenței și suveranității naționale în anii dictaturii regale (1938—1940)*, în „Studii și comunicări de arheologie-istorie”, Sibiu, 1977, p. 237—251, respectiv p. 289—303; *Regruparea și polarizarea în cadrul mișcării socialiste și social-democrate din România în anii dictaturii regale (1938—1940)*, în „Ziridava”, anul X, 1978, p. 509—519 ș.a.

⁶ Florea Nedelcu, *Op. cit.*, p. 159—160.

⁷ Lucrețiu Pătrășcanu, *Sub trei dictaturi*, Edit. Forum, 1945, p. 98.

drepte"⁸. În această etapă, conducătorii social-democrați s-au pronunțat pentru participarea forțelor democratice pe liste unice în alegeri. Încă în septembrie 1937, când I. Mihalache, șeful P.N.Ț., aștepta în „liniște și răbdare desfășurarea logică și înțeleaptă a evenimentelor”, iar Gr. Iunian, președintele Partidului Radical Țărănesc, repeta lozincă „guvernului în alegeri”. C-Titel Petrescu, vicepreședintele P.S.D., atrăgea atenția acestor partide să nu-și facă prea mari iluzii cu privire la succesiunea lor sigură la guvern⁹. Liderul socialist considera că problema cartelului electoral al forțelor democratice trebuia examinată urgent, mai ales că o serie de organizații și partide politice „sunt necesitatea și oportunitatea acestei concentrări de forțe civice”¹⁰. La rîndul său, Lotar Rădăceanu, secretarul general al P.S.D., relevînd pericolul fascist și semnificația alegerilor ce urmau să aibă loc, atrăgea atenția că este, de fapt, în joc nu soarta „cutărui sau cutărui partid”, ci însăși soarta regimului democrat „amenințat în temeliiile sale de năvala hitlerismului băstinaș”¹¹. În fața acestei situații, aprecia el, numai colaborarea tuturor forțelor democratice poate asigura acea victorie de care este nevoie pentru „limpezirea atmosferei politice în țara noastră”¹². În oficiosul social-democrat „Lumea nouă” au apărut, pe tot parcursul lunii octombrie, luări de poziție favorabile participării P.S.D. în alegeri în unitate cu celelalte forțe democratice¹³. În același timp, C.E. al P.S.D. examina cu atenție situația politică și se afla în contact permanent cu grupările democratice¹⁴.

La începutul lunii noiembrie 1937 a avut loc ședința C.E. al P.S.D. cu delegații din provincie, la care au participat principalele cadre de conducere din aparatul central și de provincie ale partidului (Gheorghe Grigorovici, C-Titel Petrescu, Al. Bartalici, Ilie Moscovici, I. Mirescu, L. Rădăceanu, Eft. Gherman, Teodor Roznovan, Dumitru Popp, Francisc Bruder din Cluj, dr. Böszörmény din Oradea ș.a. S-a luat hotărîrea participării la alegeri și s-a recomandat tuturor organizațiilor P.S.D. să facă toate pregătirile pentru campania electorală. Pentru fixarea tacticii partidului în alegeri s-a hotărît convocarea Consiliului general al P.S.D. pentru 14 noiembrie 1937¹⁵. În același număr al ziarului „Lumea nouă”, în care apărea comunicatul cu privire la ședința C.E. al P.S.D., C-Titel Petrescu, în articolul **La luptă**, indica spre ce alianțe urma să se orienteze partidul: cu național țărăniștii și celelalte organizații democratice,

⁸ *Ibidem*, p. 98.

⁹ „Lumea nouă”, anul XXXI, nr. 38 din 19 septembrie 1937.

¹⁰ *Ibidem*, nr. 39 din 26 septembrie 1937.

¹¹ „Lumea nouă”, XXXI nr. 42 din 14 oct. 1937.

¹² „Reporter”, anul V, nr. 38 din 28 noiembrie 1937.

¹³ Vezi numeroasele articole semnate de C-Titel Petrescu, Lotar Rădăceanu, Izabela Sadoveanu, P. P. Stănescu ș.a. („Lumea nouă”, anul XXXI, nr. 41 din 10 octombrie 1937, nr. 43 din 24 octombrie 1937, nr. 44 din 31 octombrie 1937; „Adevărul”, anul 51, nr. 16486 din 27 octombrie 1937).

¹⁴ „Lumea nouă”, anul XXXI, nr. 44 din 31 octombrie 1937.

¹⁵ „Lumea nouă”, anul XXXI, nr. 45 din 7 noiembrie 1937; „Dimineața”, anul 33, nr. 11089 din 3 noiembrie 1937; „Adevărul”, anul 51 nr. 16492 din 3 noiembrie 1937.

a căror identitate nu o dezvăluia. În caz că această coaliție nu s-ar fi realizat, P.S.D. urma să participe singur în alegeri¹⁶.

La numai câteva zile, a avut loc, la sediul central al partidului, ședința comună a C.C. al organizației P.S.D. a Capitalei cu comitetele de sectoare și delegații de circumscripție, sub președenția lui Lotar Rădăceanu. După vii discuții, adunarea a votat o moțiune prin care se acorda mandat imperativ delegatului Capitalei în Consiliul general al P.S.D. (delegat a fost desemnat Adrian Dimitriu), să susțină „orice propunere de cartel care se află pe linia colaborării democratice”. În caz că partidele democratice burgheze ar respinge acțiunea comună — preciza moțiunea — delegatul organizației Capitalei urma să susțină ca P.S.D. să se prezinte singur în alegeri „strângînd în jurul său toate forțele muncitorești și democratice cinstite pentru a face ca ideea democratică și socialistă să fie cît mai puternic reprezentată în parlamentul țării”¹⁷.

Consecvent preocupărilor sale de a asigura prezentarea în unitate a forțelor democratice în alegeri, P.C.R. propunea, în vederea luptei electorale, organizarea în comun a propagandei, fixarea candidaturilor unice democratice, lupta comună pentru asigurarea libertății alegerilor și împiedicarea falsificării rezultatelor acestora. Ca prim pas pe linia adoptării unei tactici comune, P.C.R. preconiza crearea unor comitete muncitorești de alegeri în întreprinderi, formarea în toate orașele a unor comitete de coordonare din reprezentanții tuturor partidelor și organizațiilor democratice, iar la București să fie constituit un comitet național de coordonare, care să mobilizeze masele populare în sprijinirea listelor democratice¹⁸. Consecință a acestor preocupări, linia tactică a P.C.R. a cîștigat teren. În luna noiembrie 1937 cele două partide muncitorești — P.C.R. și P.S.D. — în urma unor tratative fructuoase, au hotărît să se prezinte unite în alegeri, iar unitatea de acțiune a clasei muncitoare să stea la baza frontului democratic al tuturor forțelor antifasciste. Se preconizau liste unice în alegeri, sistarea luptelor fratricide și alte măsuri menite să faciliteze conlucrarea în timpul campaniei electorale¹⁹. Tratative încheiate cu succes s-au dus, de asemenea, între P.S.D. și organizațiile de masă legale îndrumate de P.C.R.: Uniunea democratică, Frontul Plugarilor²⁰ ș.a. Succese importante s-au înregistrat și pe linia atragerii pe platforma comună democratică a Partidului Socialist Unitar, în urma contactelor avute de M. Gh. Bujor și alți militanți ai acestui partid cu reprezentanții celorlalte partide și organizații democratice²¹. Concomitent, conducătorii social-democrați au avut, în repetate rînduri, separat, întrevederi cu fruntașii național-țărăniști și

¹⁶ „Lumea nouă”, anul XXXI, nr. 45 din 7 noiembrie 1937.

¹⁷ „Lumea nouă”, anul XXXI, nr. 46 din 14 noiembrie 1937.

¹⁸ Arhiva I.S.I.S.P., cota Ab XXII-11, nr. inv. 1013.

¹⁹ Arhiva C.C. al P.C.R., „Reporter”, fondul nr. 28, dosarul nr. 4435, f. 498, anul V, din 28 noiembrie 1937.

²⁰ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 46, mapa 89; Gh. I. Ioniță, *P.C.R. și masele populare (1934—1938)*, p. 301.

²¹ Ibidem.

radical-tărăniști pentru a discuta problema frontului democratic în alegeri. Grigore Iunian, șeful P.R.Ț., a refuzat orice colaborare cu P.S.D., sub pretextul că acesta ar fi inexistent²². La 6 noiembrie 1937 Lotar Rădăceanu și Iosif Jumanca au înmînat lui Ion Mihalache, președintele P.N.Ț., o adresă din partea P.S.D., prin care se propunea național-tărăniștilor un cartel electoral, avînd ca bază condițiile din 1928, cu luarea în considerare a progreselor pe care Partidul Social — Democrat le-a făcut de atunci. Avînd în vedere precipitarea evenimentelor, delegația social-democrată a cerut liderului național-tărănist răspunsul la propunere pînă la data de 14 noiembrie 1937, dată cînd urma să aibă loc ședința Consiliului general al P.S.D., chemat să stabilească tactica partidului în alegeri²³. Conducerea P.N.Ț. nu a dat însă un răspuns propunerilor social-democrate pînă la convocarea Consiliului general, a cărui dată a fost amînată pentru ziua de 22 noiembrie 1937²⁴. În aceste împrejurări, Consiliul general al P.S.D. a hotărît, cu toată opoziția unor membri, să meargă singur în alegeri. Forumul social-democrat dădea, în acest fel, expresie acelei orientări, promovată constant de liderii social-democrați de dreapta, de a fixa linia politică a partidului, în problema concentrării forțelor democratice, numai în funcție de poziția P.N.Ț. La 23 noiembrie 1937 s-a întrunit și C.C. al P.N.Ț. care a ales ca șef al partidului pe Iuliu Maniu. După unele informații, rezultă că P.S.D. a făcut demersuri și pe lîngă noul președinte al Partidului Național Tărănesc în vederea realizării unui cartel electoral, dar acesta a refuzat²⁵.

În această etapă, cu toate obstrucțiile și tergiversările partidelor democrat-burgheze, ideea concentrării forțelor democratice începuse să se contureze în tabăra partidelor și organizațiilor muncitorești. Dar tocmai atunci s-a produs acea lovitură de teatru, care avea să submineze tot ce se realizase pînă atunci — „pactul de neagresiune”, încheiat la 25 noiembrie 1937 între Iuliu Maniu, proaspătul președinte al P.N.Ț. și Corneliu Zelea Codreanu, șeful Gărzii de fier. Prin acest act iresponsabil, lungul șir de compromisuri și cedări ideologice ale P.N.Ț. și-au găsit — după aprecierea lui Lucrețiu Pătrășcanu — „o adevărată încoronare”²⁶. Dacă pactul încheiat între conducerea național-tărănistă și partidul fascist „Totul pentru țară” a avut consecințe catastrofale pentru tabăra democrației, inclusiv pentru P.N.Ț., el a servit, în schimb, intereselor politice ale mișcării legionare, căreia i se deschideau largi posibilități propagandistice și primea girul celui mai mare partid politic de opoziție. Încurajat de acordul realizat, căpetenia legionară — C. Z. Codreanu putea să declare cu insolență că este împotriva alianțelor tradiționale ale țării, precum și împotriva Societății Națiunilor și

²² Arhiva I.S.I.S.P., cota Ab XXII-4, nr. inv. 1006; „Lumea nouă”, anul XXXI, nr. 48 din 28 noiembrie 1937; „Reporter”, an I, nr. 38 din 28 noiembrie 1937.

²³ Ibidem.

²⁴ „Lumea nouă”, anul XXXI, nr. 47 din 21 noiembrie 1937.

²⁵ Arhiva I.S.I.S.P. cota Ab-XXII-4, nr. inv. 1006; „Lumea nouă”, anul XXXI, nr. 8 din 28 noiembrie 1937.

²⁶ Lucrețiu Pătrășcanu, *Sub trei dictaturi*, p. 90.

să afirme deschis că în 48 de ore după „biruința mișcării legionare, România va avea o alianță cu Roma și Berlinul”²⁷. Iar în privința poliției interne să-și reafirme ostilitatea față de democrație, în locul căreia prefigura, într-o nebulozitate demagogică, „un alt sistem, nou, neîntîlnit”, care urma să se nască „sub auroa dimineții”²⁸.

Încheierea „pactului de neagresiune” a provocat puternice confuzii în rîndul partidelor și organizațiilor politice, în masa corpului electoral. Partidul Social-Democrat, în condițiile create, a renunțat la orice intenție de colaborare cu P.N.Ț., alegînd soluția participării pe listă unică de clasă. La invitația lui Iuliu Maniu adresată social-democraților de a adera la „pactul de neagresiune” al partidelor de dreapta și extremă dreapta²⁹, P.S.D. a răspuns categoric: „Noi putem merge în lupte deschise pentru democrație și libertate, dar nu putem fi o anexă într-o asociație, al cărei scop ascuns nu-l cunoaștem, al cărui scop mărturisit nu-l înțelegem”³⁰. În schimb, P.S.D. a încheiat imediat un acord cu Partidul Socialist Unitar pentru a participa pe lista unică în alegeri³¹.

Conducerea P.S.D. a refuzat colaborarea în alegeri cu Partidul Socialist (Popovici)³². Trebuie remarcat, de altfel, faptul că divergențele dintre cele două partide erau foarte puternice și n-au putut fi aplanate nici în perioada următoare.

În locul frontului popular antifascist, preconizat și susținut cu atîta consecvență de P.C.R. și alte organizații politice, țara asista, în acele momente decisive pentru însăși soarta democrației, la divizarea forțelor democratice. În fața partidului comunist, după cum constata Lucrețiu Pătrășcanu în lucrarea „Sub trei dictaturi”, stătea dilema: să meargă în alegeri cu P.S.D., cu toată linia politică colaboraționistă și oportunistă a conducerii partidului, sau să continue sprijinirea P.N.Ț., cu toate că acesta încheiase pactul cu „Garda de fier”. Relevînd faptul că în împrejurările de atunci conducerea P.S.D. nu s-ar fi putut opune colaborării, Lucrețiu Pătrășcanu aprecia, totodată, că o asemenea înțelegere, indiferent de forma pe care ar fi îmbrăcat-o, ar fi însemnat „un mare cîștig politic: muncitorimea s-ar fi prezentat unită, ca un bloc, în această situație politică. Frontul unic muncitoresc ar fi găsit un larg cadru de dezvoltare”³³. Aceasta ar fi ușurat, după alegeri, demascarea conducătorilor social-democrați de dreapta (Gh. Grigorovici, I. Flueraș, I. Mîrescu ș.a.), în timp ce elementele cinstite din conducerea partidului ar fi fost încurajate, fapt ce ar fi grăbit procesul de înfăptuire a uni-

²⁷ „Lumea nouă”, anul XXXI, nr. 49 din 5 decembrie 1937.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Între timp, la pactul de „neagresiune” aderaseră și fracțiunea liberală condusă de Gh. Brătianu și partidul agrar a lui C. Argetoianu (Lucrețiu Pătrășcanu, *Sub trei dictaturi*, p. 91—92; „Lumea nouă”, anul XXXI, nr. 8 din 28 noiembrie 1937).

³⁰ „Lumea nouă”, anul XXXI, nr. 50 din 12 decembrie 1937.

³¹ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 29, mapa nr. 154, f. 2; *Idem*, fondul nr. 46, mapele nr. 43, 71, 73, 81; Arhiva I.S.I.S.P. cota Ab-XXII-4 nr. inv. 1006; „Lumea nouă”, anul XXXI, nr. 49 din 5 decembrie 1937, nr. 50 din 12 decembrie 1937; „Scin-teia”, anul VII, nr. 90, din 22 decembrie 1937, Lucrețiu Pătrășcanu, *Op. cit.*, p. 99.

³² Arhiva I.S.I.S.P., cota Ab-XXII-4, nr. inv. 1006.

³³ Lucrețiu Pătrășcanu, *Sub trei dictaturi*, p. 99—100.

tății muncitorești. Conducerea de atunci a P.C.R. a hotărît să sprijine P.N.Ț., fără însă să fie vorba de o colaborare necondiționată. P.C.R. avea în vedere o colaborare care să se realizeze în condițiile înfierării „pactului de neagresiune”³⁴. În consecință, Partidul Comunist a indicat ca directivă generală susținerea și votarea listei unice formate din Partidul Național Țărănesc, Frontul Plugarilor, Uniunea Democratică, Madosz, Partidul Țărănesc Maghiar, Partidul Socialist (Popovici) și Partidul Conservator al lui Grigore Filipescu³⁵.

Încheierea „pactului de neagresiune” dintre Maniu și Codreanu a provocat o puternică spărtură în frontul muncitoresc, eforturile făcute ani de zile pentru refacerea unității clasei muncitoare erau zădărnicate. O vie polemică a apărut în presă, iar invectivele și acuzațiile reciproce, care în ultimii ani erau tot mai puține în coloanele presei muncitorești, au reapărut, slăbind caracterul antifascist al campaniei electorale.

În contextul acestei campanii electorale atât de fierbinți și frământate, P.S.D. și P.S.U. au desfășurat o intensă activitate propagandistică, lansînd apeluri către diferitele categorii de alegători, au organizat întruniri electorale ș.a. În manifestele lor electorale cele două partide muncitorești cartelate — P.S.D. și P.S.U. — au condamnat activitatea desfășurată de mișcarea legionară, au demascat pe liberali și celelalte partide burgheze, au dezavuat „pactul de neagresiune” încheiat de Iuliu Maniu cu C. Z. Codreanu și au evidențiat cu amărăciune că ideea frontului democratic nu s-a realizat³⁶. Întrunirile electorale organizate de P.S.D. în colaborare cu P.S.U. au fost folosite și ele pentru condamnarea organizațiilor fasciste, pentru explicarea poziției lor în legătură cu ne-realizarea unității forțelor democratice, precum și pentru popularizarea programului lor electoral. La 4 decembrie 1937 a avut loc la Casa poporului din București adunarea electorală convocată de P.S.D. și P.S.U. În cuvîntul lor, C-Titel Petrescu și dr. L. Ghelerter au salutat înțelegerea realizată între partidele lor și au calificat-o ca un prim pas spre reconstituirea unității muncitorești³⁷. În aceeași atmosferă s-au desfășurat și întrunirile de la sala „Tomis” (5 decembrie 1937), de la sala „Locomotiva” (18 decembrie 1937), la care au luat cuvîntul reprezentanții celor două partide³⁸. Întruniri electorale asemănătoare s-au desfășurat în țară, dintre care, prin amploarea și semnificația lor, se disting cele din orașele Cluj (3 decembrie), Brașov și Cernăuți (din 5 decembrie), Galați (din 5 și 12 decembrie), Iași, Bacău, Tulcea ș.a.³⁹. La întrunirea electorală de la Cluj, din 3 decembrie 1937, C.-Titel Petrescu a evidențiat pe larg demersurile, fără rezultate pozitive, pe care le-a făcut P.S.D. pe lângă celelalte par-

³⁴ Gh. I. Ioniță, *P.C.R. și masele populare*, p. 313—314.

³⁵ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 1, dosar 210, f. 341.

³⁶ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 29, mapa nr. 154; fondul nr. 46, mapele nr. 43, 47, 49, 73, 81; „Lumea nouă”, anul XXXI, nr. 49 din 5 decembrie 1937.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 46, mapele nr. 70, 72; „Lumea nouă”, anul XXXI, nr. 49 din 5 decembrie 1937.

³⁹ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 46, mapele nr. 89, 91. „Lumea nouă”, anul XXXI, nr. 49 din 5 decembrie 1937, nr. 50 din 12 decembrie 1937, nr. 51 din 19 decembrie 1937.

tide și organizații politice. Încercînd să justifice prezentarea pe liste proprii în alegeri a P.S.D., vicepreședintele partidului social-democrat a proiectat, involuntar, lumină și asupra părții de contribuție pe care a avut-o partidul său la nerealizarea frontului popular în alegeri: „... în principiu și noi sîntem pentru o luptă independentă de celelalte partide, căci și în țările democratice celelalte partide social-democrate duc lupta singure și consideră o alegere ca o probă și examen în care reiese munca depusă pentru răspîndirea ideilor socialiste și de organizare a forțelor muncitorești”⁴⁰.

Ca urmare a confuziei și derutei create în corpul electoral, dar mai ales a nerealizării frontului popular, bilanțul alegerilor, departe de a fi expresia voinței maselor, a fost defavorabil forțelor democratice. Partidul Național Țărănesc, cu tot sprijinul partidelor și organizațiilor cu care a mers pe lista comună, a obținut abia 20,40% din voturi, rezultat ce-l scotea din competiția pentru obținerea formării guvernului. Un eșec, neașteptat și de proporții, înregistrează Partidul Social-Democrat cartelat cu Partidul Socialist Unitar. Cele 28 840 de voturi obținute, care procentual însemnau abia 0,98%, reprezentau, într-un fel, ca să folosim expresia lui C.-Titel Petrescu, „un test”, care indica slaba influență a partidului în mase, consecință firească a politicii sale șovăelnice și ostilă colaborării cu comuniștii pe care a practicat-o⁴¹. Neobținînd minimul de 2% din voturile exprimate, P.S.D. nu reușea să-și trimită reprezentanți în parlament. Rezultatul alegerilor consacra înfrîngerea și a Partidului Național Liberal — partid de guvernămînt, fapt fără precedent în viața parlamentară de la noi.

Aceste rezultate echivalau cu înfrîngerea acelor forțe politice care se situau pe platforma apărării regimului parlamentar burghez, a căruia criză ireversibilă era evidentă. O altă concluzie, și cea mai îngrijorătoare care se degaja din rezultatul alegerilor, era aceea că pericolul fascismului era evident, ca urmare a procentului relativ ridicat de voturi pe care Garda de fier îl obținuse (15,50%) și care-i permitea să formuleze veleități de guvernare și să amenințe schimbarea orientării politicii externe a țării. Dacă se are în vedere faptul că și celălalt partid fascist — Partidul Național Creștin, obținuse peste 280 000 din voturi ceea ce reprezenta procentul de 9,15%, rezultă cu claritate primejdia care plana asupra țării.

Rezultatul alegerilor de la 20 decembrie 1937 și concluziilor care se desprindeau au făcut obiectul unor ample dezbateri în presa vremii, inclusiv în cea social-democrată. La scurtă vreme după alegeri, Nicolae Deleanu a publicat un amplu articol asupra alegerilor, încercînd să stabilească cauzele care au dus la înfrîngerea forțelor democratice și la succesul Gărzii de fier. După ce apreciază că alegerile, spre deosebire de cele din 1933, s-au desfășurat în relativă libertate, considera că ade-

⁴⁰ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 46, mapa nr. 89.

⁴¹ „Lumea nouă”, anul XXXI, nr. 52 din 2 decembrie 1937; „Gîndul vremii”, anul VI, nr. 1 din ianuarie 1938; Lucrețiu Pătrășcanu, *Sub trei dictaturi*, p. 70—71, 102—103.

văratele cauze ale eșecului le reprezentau politica reacționară a partidelor burgheze, care au sprijinit și încurajat, de-a lungul anilor, mișcarea legionară, precum și încheierea pactului Maniu-Codreanu. Totodată, el a formulat critici la adresa comuniștilor care i-au urmat pe național-țărăniști, absolvind firește, pe social-democrați de orice răspundere⁴². Referindu-se la aceste aprecieri, militantul comunist Ilie Pintilie se declara de acord cu critica pe care N. Deleanu o făcea la adresa partidelor burgheze și a lui Iuliu Maniu, dar formula, cu justificare, observația că politica acestora a fost posibilă „tocmai datorită faptului că a lipsit forța organizată a clasei muncitoare care să impună conducerilor partidelor democratice burgheze o concentrare a tuturor forțelor antifasciste într-un front unic”⁴³. Fără îndoială că principala cauză a situației care s-a creat la scrutinul de la 20 decembrie 1937 o constituie nerealizarea — datorită unor cauze multiple și complexe — a unității de acțiune a clasei muncitoare și concentrarea în jurul ei a tuturor forțelor democratice, apărătoare ale regimului democratic constituțional. La aceasta și-au adus partea lor de contribuție P.S.D. și P.S.U., a căror fidelitate teoretică față de aceste idei n-a fost, întotdeauna, convertită în fapte, ba din contră, acționînd, adeseori, pe linia impusă de elementele oportuniste de dreapta, au creat piedici serioase în calea realizării unor asemenea obiective. Lipsuri s-au manifestat și în activitatea P.C.R., pe care, de altfel, „Scînteia” le semnală: „Lipsa fundamentală a partidului nostru a fost în campania electorală că n-a putut să realizeze frontul tuturor organizațiilor și partidelor democratice, care trebuia să se prezinte în alegeri cu liste unice ale democrației împotriva listelor deschise fasciste și guvernamentale”⁴⁴.

Desigur, prejudecii serioase în calea concentrării forțelor democratice, și deci în obținerea unor rezultate în alegeri conforme cu voința maselor, au adus-o partidele democrat-burgheze și îndeosebi conducerea Partidului Național Țărănesc, care a încheiat acel pact rușinos cu Garda de Fier. Dincolo de toate acestea, însă, alegerile din decembrie 1937 au demonstrat, pînă la un anumit punct, atît dorința cît și posibilitatea de conlucrare de forțelor apărătoare ale democrației, îndeosebi a celor muncitorești. Acestea vor fi bunuri cîștigate, care în lumina învățămintelor desprinse din cele petrecute în această ultimă campanie electorală burgheză, vor fi dezvoltate și amplificate, în alte condiții și împrejurări, în perioada ce a urmat.

II. Poziția Partidului Social-Democrat față de guvernul Goga-Cuza

În urma alegerilor parlamentare de la 20 decembrie 1937 guvernul liberal tătărăscian a demisionat, iar Carol al II-lea a investit, peste

⁴² „Lumea nouă”, anul XXXI, nr. 52 din 2 decembrie 1937, „Reporter”, anul VI, nr. 1 din 2 ianuarie 1938.

⁴³ „Reporter”, anul VI, nr. 1 din 2 ianuarie 1938.

⁴⁴ „Scînteia”, anul VIII, nr. 1 (91) din ianuarie 1938.

capul principalelor partide burgheze, cabinetul Goga-Cuza. Măsurile antidemocratice ale guvernului, a cărui orientare politică a avut ca trăsătură dominantă naționalismul și antisemitismul, restrângerea drepturilor și libertăților democratice, au întâmpinat o puternică rezistență din partea forțelor democratice, în frunte cu Partidul Comunist Român.

Stabilirea poziției față de guvernul reacționar, de dreapta, Goga—Cuza a determinat puternice frământări în Partidul Social-Democrat și în organizațiile sale, clarificări și delimitări în cadrul curentelor existente în partid. În contrast cu poziția și atitudinea justă a zdrobitoarei majorității a militanților și membrilor Partidului Social-Democrat, a membrilor și activiștilor sindicali, care se postau pe poziția respingerii oricărei colaborări cu guvernul, o parte din conducătorii oportuniști din Confederația Generală a Muncii, în frunte cu Ioan Mirescu, Ioan Flueraș, Bela Ehrenfeld, au acceptat propunerea cabinetului național-creștin de a figura în comisiile interimare, naționaliste și antisemite, alcătuite pe lângă Camerele de muncă din țară⁴⁵. O asemenea atitudine oportunistă, de trădare a intereselor clasei muncitoare, a fost dezaprobată și condamnată de elementele cinstite din Partidul Social-Democrat. În ședința din 23 ianuarie 1938, Comitetul Central al Secțiunii Partidului Social Democrat a Capitalei a hotărât excluderea din partid și blamarea publică a lui I. Mirescu, secretarul Confederației Generale a Muncii și a lui B. Ehrenfeld. S-a propus, de asemenea, excluderea din partid a lui Ioan Flueraș, președintele C.G.M.⁴⁶. Sub presiunea elementelor de dreapta din conducerea Partidului Social-Democrat care erau, o parte din ei, și lideri sindicali, Comitetul executiv al Partidului Social-Democrat a anulat hotărârea organizației Capitalei, calificînd-o ca ne statutară. Conducerea social-democrată și-a justificat măsura invocînd faptul că C.G.M. nu ar fi o organizație subordonată Partidului Social-Democrat și, în consecință, secțiunea Capitalei n-ar fi avut competență să aplice sancțiunile⁴⁷.

Atitudinea hotărîtă a membrilor de rînd din partid⁴⁸, a aripei sale de stînga, a determinat conducerea P.S.D. să adopte o poziție intransigentă față de guvernul Goga—Cuza. În ședința sa din 23—24 ianuarie 1938, Comitetul executiv al Partidului Social-Democrat a analizat situația politică de după instalarea guvernului Goga—Cuza, adoptînd o

⁴⁵ Const. Titel Petrescu, *Socialismul în România 1835—6 sept. 1940*, Biblioteca socialistă, p. 457.

⁴⁶ „Lumea nouă”, anul XXXI, nr. 5 din 3 ianuarie 1938; „Reporter”, anul V, nr. 5 din 30 ianuarie 1938.

⁴⁷ „Lumea nouă”, anul XXXI, nr. 5 din 30 ianuarie 1938.

⁴⁸ Cu toate apelurile la liniște și disciplină, cu amenințările și sancțiunile aplicate, membrii de partid, secțiunile, masele sindicale, din Valea Jiului, Banat, București, Cernăuți ș.a. au continuat să-și exprime nemulțumirea și revolta împotriva liderilor oportuniști sindicali („Lumea nouă”, anul XXXI, nr. 5 din 30 ianuarie, nr. 6 din 6 februarie, nr. 7 din 13 februarie 1938; „Scinteia”, anul VII, nr. 5 (95), din 28 februarie 1938).

moțiune în care se aprecia că prin măsurile luate de guvern „s-a creat înăuntru o periculoasă stare de nesiguranță”, iar pe plan extern „o atmosferă de neîncredere față de țara noastră, atmosferă care periclitează stabilitatea alianțelor care ne-au garantat granițele și care ne-au asigurat existența în limitele firești al poporului românesc”⁴⁹. Comitetul executiv al P.S.D., „îngrijorat de haosul și anarhia care domnește astăzi în țară, profund îngrijorat de viitorul acestei țări, atât din cauza politicii interne cât și a politicii externe a acestui guvern — se menționa în moțiune — apelează la toate partidele de ordine din această țară, care stau mai mult sau mai puțin pe baze democratice, și pe care le nemulțumește ca și pe noi situația de astăzi a țării și le îngrijorează la fel viitorul ei, să se unească toate laolaltă pentru a putea da țării un guvern de ordine, de cinste, de dreptate pentru apărarea, pentru salvarea țării”^{49a}. Cu același prilej, s-a hotărât convocarea pentru ziua de 30 ianuarie 1938 a ședinței plenare a C.E. al P.S.D. pentru a fixa tactica partidului pentru viitoarele alegeri parlamentare. O asemenea poziție, conformă cu interesele generale ale forțelor democratice, a înlesnit în etapa următoare, o mai bună conlucrare a comuniștilor cu socialiștii, cu toți acei care se postau pe o platformă patriotică și democratică.

În răstimpul scurt cit a durat cabinetul de dreapta Goga-Cuza (29 decembrie 1937—10 februarie 1938), datorită înăspririi atacurilor la adresa libertăților democratice, cât și tendințelor pe plan extern de apropiere de puterile Axei, forțele democratice, sub impulsul comuniștilor și socialiștilor, au făcut noi eforturi pe linia concentrării lor în lupta împotriva fascismului și guvernului.

Începutul anului 1938, în puținele zile ce mai rămăseseră pînă la instaurarea dictaturii regale, s-a caracterizat printr-o puternică eferescență politică, prin dorința tot mai evidentă a forțelor democratice pentru a acționa unite împotriva Gărzii de Fier, principalul pericol din interior, împotriva guvernului de orientare de extremă dreapta Goga—Cuza, precum și a primejdiei fasciste externe. Avînd în vedere aceste comandamente istorice, Partidul Comunist Român a reînnoit apelurile adresate social-democraților îndemnîndu-i să tragă toate concluziile din greșelile campaniei electorale precedente. „Pe toți social-democrații cinstiți îi chemăm ca, braț la braț cu noi — scria „Scînteia” din ianuarie 1938 — să lupte pentru antrenarea maselor muncitoare în marele curent de front unic care va da muncitorimii forța reală pentru a deveni baza și motorul unui front al întregii democrații”⁵⁰. Referindu-se la primejdia fascistă și la răspunderile ce reveneau clasei muncitoare, militantul comunist Grigore Preoteasa preconiza înfăptuirea frontului unic

⁴⁹ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul 46, mapa 1; „Lumea nouă”, anul XXXI, nr. 5 din 30 ianuarie 1938.

^{49a} Ibidem.

⁵⁰ „Scînteia”, anul VIII, nr. 1 (91) din ianuarie 1938.

muncitoresc, ca pivot al unor alianțe mai largi. Adresându-se Partidului Social-Democrat, Grigore Preoteasa îi cerea „să întăleagă întreaga răspundere care incumbă deopotrivă tuturor partidelor muncitorești”⁵¹.

Campania electorală deschisă de guvernul Goga—Cuza, cu scopul de a-și crea o majoritate parlamentară, a fost folosită de partidele muncitorești, de celelalte partide și organizații democratice pentru intensificarea luptei contra guvernului, a Gărzii de Fier, împotriva instaurării dictaturii regale, pentru apărarea democrației. Pe linia lichidării divergențelor dintre partidele muncitorești, la scurt timp de la deschiderea campaniei electorale, o delegație a partidului comunist, în frunte cu Ilie Pintilie, a luat legătura cu conducerea Partidului Social-Democrat în vederea realizării unității de acțiune, împreună cu alte organizații de masă, pe o platformă de luptă contra Gărzii de Fier, pentru victoria listelor democratice.⁵² La 16 ianuarie 1938 delegații Uniunii Democratice, Partidului Socialist (Popovici), Madosz-ului, a unor sindicate, precum și elemente național-tărănești și iunianiste s-au întrunit într-o consfătuire comună, în care s-au pronunțat pentru unitatea forțelor democratice în lupta împotriva fascismului⁵³. În urma acțiunilor întreprinse din inițiativa P.C.R. pentru unirea forțelor democratice pe o platformă comună se înscrie și consfătuirea organizată la 25 ianuarie 1938 la locuința lui Ion Gheorghe Maurer, la care s-a discutat necesitatea constituirii frontului comun în alegerile preconizate pentru luna martie 1938. La această consfătuire, convocată de Partidul Comunist Român, au luat parte, alături de Lucrețiu Pătrășcanu, dr. Petru Groza, Barbu Rădulescu și socialiștii M. Gh. Bujor și Lotar Rădăceanu, reprezentând Partidul Socialist, respectiv Partidul Social-Democrat⁵⁴.

Pătrunși tot mai mult de ideea concentrării forțelor antifasciste, militanții socialiști s-au pronunțat în timpul campaniei electorale pentru prezentarea pe liste unice a partidelor democratice, pentru formarea unui guvern de salvare națională, care să aplice un amplu program de transformări democratice.

Cu prilejul unei propuneri de front popular pe care o făcea, C.-Titel Petrescu avertiza, totodată, că „pasivitatea sau neînțelegerea gravității momentului de azi, va aduce cu siguranță: dictatura fascistă integrală”⁵⁵. La sfârșitul lunii ianuarie 1938 o delegație a Partidului Social-Democrat, formată din C-Titel Petrescu și Gh. Grigorovici, a primit mandat de a lua contact cu Iuliu Maniu, președintele Partidului Național Țărănesc și cu Dinu Brătianu, șeful Partidului Național Liberal, pentru a se informa despre intențiile acestor partide în legătură cu

⁵¹ „Reporter”, anul VI, nr. 4 din 23 ianuarie 1938.

⁵² Florea Nedelcu, *Op. cit.*, p. 261—262.

⁵³ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul 6, dos. 1202, f. 58—60; „Lumea nouă”, anul XXXI, nr. 4 din 23 ianuarie 1938.

⁵⁴ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul 21, dos. 4122, f. 38.

⁵⁵ „Lumea nouă”, anul XXXI, nr. 4 din 23 ianuarie 1938.

eventualitatea închegării unui front comun al partidelor constituționale și democratice în alegerile ce urmau să aibă loc⁵⁶.

În urma unor lungi și vii dezbateri, Comitetul executiv al Partidului Social-Democrat a hotărât, la începutul lunii februarie 1938, să participe la alegerile parlamentare în cartel cu Partidul Național Țărănesc. Obiectivul politic al luptei electorale urma să fie apărarea democrației și lupta „comună contra dușmanului comun fascismul retrograd, barbar și războinic”⁵⁷. Colaborarea dintre cele două partide a fost ușurată — după cum sublinia C-Titel Petrescu — de considerația că Iuliu Maniu nu a mai reînnoit „pactul de neagresiune” cu C. Z. Codreanu și a făcut declarații publice de fidelitate față de regimul democratic și constituțional. Încheierea acestui acord electoral între P.S.D. și P.N.T., deși limitat ca arie de cuprindere a forțelor democratice, a însemnat un început bun, un îndemn la lărgirea acțiunii de colaborare, pînă la constituirea unui front democratic. De altfel, la scurtă vreme Grigore Iunian, președintele Partidului Radical Țărănesc, s-a pronunțat și el pentru unitatea partidelor democratice⁵⁸. În cursul campaniei electorale din ianuarie și începutul lunii februarie 1938 s-au înregistrat evidente succese pe linia unității de acțiune a clasei muncitoare, a concentrării forțelor democratice apărătoare ale regimului parlamentar-constituțional. În ajunul schimbării guvernului Goga—Cuza — se sublinia într-un document al P.C.R. — partidele și organizațiile democratice se aflau în fața concentrării, a coalizării lor⁵⁹. Într-un asemenea climat, de comprehensiune și atenuare a divergențelor, Partidul Comunist Român a adresat în februarie 1938 o scrisoare Comitetului executiv al Partidului Social-Democrat, prin care se propunea „nu numai încetarea oricăror atacuri în contra partidelor, organizațiilor, militanților, organelor de presă ale partidelor, dar și începerea unei mai strînse colaborări a tuturor militanților, organizațiilor și organelor partidelor noastre în vederea organizării și ducerii la luptă a clasei muncitoare”⁶⁰. Comitetul Central al P.C.R. se declara de acord să discute cu conducerea P.S.D. toate chestiunile legate de programul de acțiune, care viza, îndeosebi, lupta împotriva organizațiilor fasciste, a guvernului reacționar Goga—Cuza și apărarea regimului parlamentar, dar și modalitățile de înfăptuire a lui. Asemenea propuneri realiste, făcute în spirit de înțelegere și respect, n-au rămas fără ecou în rîndul militanților socialiști.

Elementele pozitive care se conturaseră în acțiunea de închegare a unității forțelor democratice împotriva reacțiunii și fascismului, procesele și tendințele realiste care se manifestau și întăreau în cadrele Partidului Social-Democrat au primit o grea lovitură prin instalarea, la 10 februarie 1938, a dictaturii regale.

⁵⁶ „Lumea nouă”, anul XXXI, nr. 5 din 30 ianuarie 1938.

⁵⁷ *Ibidem*, nr. 6 din 6 februarie 1938.

⁵⁸ *Ibidem*, nr. 7 din 13 februarie 1938.

⁵⁹ Arhiva I.S.I.S.P., cota Ab-XII-12, nr. inv. 1014.

⁶⁰ „Scînteia”, anul VIII, nr. 4 (94) din 15 februarie 1938.

DE L'ACTIVITÉ ET LA LUTTE DU PARTI SOCIAL DÉMOCRATE AVANT L'INSTAURATION DE LA DICTATURE ROYALE. SA POSITION À L'ÉGARD DU GOUVERNEMENT GOGA-CUZA

(Résumé)

L'étude se propose à apporter de nouvelles contributions pour clarifier et approfondir certains aspects liés à la position du Parti Social Démocrate par rapport aux événements politiques qui se sont consommés à l'intervalle entre le régime parlementaire-constitutionnel et la dictature royale.

On fait une profonde analyse de la tactique du Parti Social Démocrate à l'occasion des élections parlementaires générales de décembre 1937.

La fixation de la position du P.S.D. vis-à-vis du gouvernement Goga-Cuza est appréciée comme ayant déclanché des bouleversements puissants, des clarifications et délimitations dans les courants existant au parti.

En guise de conclusion, on apprécie que l'attitude ferme des membres simples du parti, de son aile de gauche, a déterminé la direction social-démocrate à adopter une position intransigeante à l'égard du Cabinet national-chrélien.

ACȚIUNILE DE LUPTĂ ALE „DETAȘAMENTULUI PĂULIȘ“ PENTRU APĂRAREA DEFILEULUI MUREȘULUI

ANDREI ENACHE

Vibrante pagini de eroism și dăruire patriotică au dăltuit în epopeea războiului antihitlerist elevii și militarii „Detașamentului Păuliș“, care, alături de întregul popor, s-au aflat la postul de luptă în încleștarea cu dușmanul acționînd o impresionantă energie pentru marea cauză a libertății.

În apărarea pămîntului strămoșesc, în partea de vest a țării, în toamna anului 1944 fapte de eroism legendar înscriu în cartea de aur a istoriei patriei elevii Școlii militare de subofițeri rezervă infanterie Radna, care, asemenea înaintașilor lor care au luptat la Mărășești, au ținut piept cu bărbăție năvalei dușmane, au stăvilat puhoiul de foc și de fier al inamicului și au făcut să renască deviza eroică „Pe aici nu se trece“.

Însuflețiți de un înalt patriotism, elevii Școlii militare de subofițeri rezervă infanterie Radna, așteptau clipa confruntării cu dușmanul care atacase granița de vest a țării și se îndrepta vijelios spre defileul Mureșului.

În ziua de 11 septembrie 1944, către orele 11 dimineața, comandantul Școlii de subofițeri rezervă infanterie Radna — colonelul Alexandru Petrescu — este chemat la Comandamentul Corpului 7 teritorial, care se găsea într-unul din pavilioanele cazarmii din Radna.

Aici este informat verbal că Școala de subofițeri rezervă infanterie Radna, se constituie pentru luptă în „Detașamentul Păuliș“, cu misiunea de apărare a defileului râului Mureș, în zona Păuliș—Miniș—Ghioroc—Cuvin.

Forțe puse la dispoziția detașamentului: Batalionul 1 și 2 elevi din Școala de subofițeri rezervă infanterie Radna, 1 pluton de infanterie din Regimentul 93 infanterie, 1 pluton de infanterie din Regimentul 38 artilerie și Divizionul 61 artilerie grea (2 baterii de 122 mm).

La Școala militară de subofițeri de rezervă infanterie Radna se dă din nou alarmă. Ofițerii și elevii stau aliniați în front ascultînd cu emoție cuvîntul comandantului lor care în final îi îndeamnă la fapte vitejești, asemenea strămoșilor noștri la Mărăști, Mărășești și Oituz... Înainte la Păuliș.

Pînă în seara zilei de 11 septembrie 1944, s-au terminat recunoașterile, iar efectivele „Detașamentului Păuliș“ au intrat în dispozitiv „fără gînd de retragere“. În continuare, s-au instalat posturi de supra-

veghere dincolo de șanțul antitanc, s-a împărțit muniția pe oameni, s-a depozitat muniția necesară în pozițiile de artilerie, aruncătoarelor de mine și a tunurilor antitanc. Elevii erau pregătiți de luptă către data de 12—13 septembrie.

Trupele hitleriste și horthyste au ocupat, pentru scurt timp, Aradul și alte localități, continuându-și ofensiva pe valea Mureșului. La gura defileului, în zona Păuliș—Cuvin—Miniș—Ghioroc, ele au fost oprite de ostașii Detașamentului „Păuliș”, alcătuit, în majoritatea din efectivele Școlii de subofițeri rezervă de infanterie de la Radna. Elevii școlii, tineri între 19 și 22 de ani, au ridicat un zid de nepătruns în fața cotropitorilor. Au primit botezul de foc într-o luptă aprigă cu tancurile dușmane, desfășurată în ziua de 14 septembrie 1944.

În zorii zilei comandantul companiei 6 elevi — cpt. Fătu Ioan, trimite o patrulă de cercetare independentă către Sîmbăteni, cu misiunea de a se informa asupra forțelor, pe care inamicul le angajează pe comunicația Arad—Păuliș și de a captura prizonieri. Grupul elevului sergent Mitică Pastramă, își îndeplinește cu cinste misiunea, aducînd în dispozitivul propriu doi prizonieri din echipajul unei tanchete dușmane pe care o atacă cu grenade de mînă.

Dinspre Sîmbăteni, inamicul se apropie cu tancuri ușoare. Unul cîte unul, tancurile inamicului au fost oprite și distruse. Cînd umbrele înserării se cuibăreau pe valea Mureșului, tinerii luptători destrămau ultimul atac dușman din acea zi. Suferind pierderi imense, inamicul s-a retras spre satul Sîmbăteni, lăsînd pe cîmpul de luptă morți, răniți, mașini, tancuri.

A doua zi, în urma unei puternice pregătiri de artilerie, inamicul reia ofensiva acționînd pe 3 direcții: prima dinspre Sîmbăteni către Păuliș, a doua a fost la centrul dispozitivului de apărare. A treia direcție de atac era îndreptată spre flancul drept al „Detașamentului Păuliș”, avînd ca obiectiv cucerirea localităților Ghioroc și Cuvin. Dar neînfricării luptători români nu s-au clintit din fața dușmanului. S-au angajat cu tenacitate într-o luptă inegală. În scurt timp, cîțiva coloși de oțel se înecau în flăcări, iar primele valuri ale atacatorilor erau secerate. Dușmanul a aruncat în luptă noi forțe. Mitralierele românilor trăgeau fără încetare. Cădeau soldații inamici cu zecile, dar erau mulți, iar numărul elevilor începuse a se împuțina.

Tancurile dușmanului au pătruns în pozițiile ostașilor noștri. Atunci s-a încins o luptă extrem de crîncenă. Elevii scriau cu singele lor o nepieritoare pagină de eroism. Elevul sergent Achim Grozav, în vîrstă de 21 de ani, trăgător la un tun antitanc, a distrus trei care de luptă ale inamicului.

Unul din coloșii de oțel a ajuns în dispozitivul luptătorilor români. Cîțiva elevi au fost răpuși, iar alții grav răniți. Sergentul Ion Motreanu, un tînăr de pe plaiurile Gorjului, în vîrstă de 20 de ani, a sărit pe tanc și, cu grenade, a reușit să-l scoată din luptă. Alte blindate și-au continuat înaintarea în rîndurile elevilor. Cînd s-au apropiat de amplasamentul în care se afla elevul Grigore Cașotă, trăgătorul unei puști-mitraliere, acesta a încetat focul. S-a ghemuit pe fundul gropii,

lăsînd tancurile să treacă deasupra lui. A dezlănțuit apoi un foc năpraznic asupra infanteriștilor dușmani care însoțeau tancurile. Temerarul sergent a pricinuit inamicului însemnate pierderi, pînă în clipa în care a căzut în lupta corp la corp.

Elevul sergent Constantin Comănescu, luptînd la baionetă și cu grenade, a respins valul dușman din fața grupei sale. A căzut eroic după ce aruncase ultima grenadă.

Luptele au fost crîncene. În cele din urmă, inamicul reușește să pătrundă în interiorul dispozitivului, ca urmare a superiorității evidente în efective și materiale de război. Prin contraatacuri fulgerătoare, executate apoi de către elevi, inamicul a fost respins peste șanțul antitanc. De 4 ori inamicul atacă pozițiile „Detașamentului Păuliș” și de tot atîtea ori a fost respins. La al patrulea atac cade eroic la datorie căpitanul Fătu Ioan, alături de elevii: Lera Slobodan, Dumitru Mechenici, Nistor Ciorba și mulți alți elevi care au apărat pămîntul sfînt al patriei.

Cele două batalioane inamice care se năpustesc la joncțiunea dintre B.1 și 2 elevi, reușesc către orele 07,00 să treacă de calea ferată și să ajungă în fața unei baterii de obuziere din Dn. 61 artilerie grea. Aici sînt contraatacate cu rezerva detașamentului și aruncate dincolo de șanțul A.T. Rezerva detașamentului fusese deja introdusă în luptă. În această situație, comandantul detașamentului cere Comandamentului Armatei 1 române întăriri. Aflînd despre intensitatea atacului fascist, Armata 1 română a aprobat ca batalionul 1 din R. 96 infanterie, să fie pus la dispoziția „Detașamentului Păuliș”. Acesta intră în dispozitiv făcînd legătura la stînga cu B.1 elevi pe Dealul Hotarului la N-E de de Miniș.

În zorii zilei de 17 septembrie, inamicul începe o pregătire de artilerie care durează 45 minute. Focul inamicului are maximum de intensitate pe localitatea Miniș, unde aproape toate casele sînt distruse. Luptătorii „Detașamentului Păuliș”, adăpostiți în lucrările genistice, așteaptă atacul inamic. Atacul se declanșează pe două direcții:

— de-a lungul crestelor de la N. spre S. și în flancul drept al apărării;

— dinspre Ghioroc spre Miniș.

Inamicul este oprit pe ambele direcții prin contraatac.

Contraatacul se dă fără o pregătire de artilerie, folosindu-se pentru realizarea surprinderii, pădurea. Deruta și panica sînt de neînchipuit. În aceste lupte s-a acoperit de glorie și elevul sergent Mircea Fota, trăgător la pușca mitralieră. Angajîndu-se într-o luptă inegală, cu prețul vieții, el a acoperit retragerea temporară a subunității sale. După recucerirea poziției în jurul corpului neînsuflețit al eroului Mircea Fota au fost găsite 23 cadavre ale fasciștilor. Tot în această zi de 17 septembrie 1944 se distinge în mod deosebit elevul sergent Alexandru Băbălău din compania a 2-a elevi, care a executat 5 incursiuni în liniile inamice, capturînd 9 prizonieri și 4 mitraliere. În ultima incursiune a fost rănit grav și a decedat.

Cu rîndurile destrămate, în ziua de 20 septembrie 1944, inamicul se retrage spre vest, fiind urmărit de trupele române și trupele sovietice. În seara aceleiași zile „Detașamentul Păuliș” este scos din poziție primind ordin de a se regrupa în apropiere de Radna — de unde por-nise la această memorabilă bătălie — fiind înlocuit de trupele Corpu-lui 50 sovietic.

Prin faptele vitejești, prin spiritul de abnegație și sacrificiu dovedite în luptele pentru apărarea defileului Mureșului — deși raportul de forțe era de aproximativ 8/1 în favoarea inamicului „Eroii de la Păuliș” au apărat cu prețul vieții lor pămîntul strămoșesc, cauzînd inamicu-lui mari pierderi în oameni: — 919 morți; — 1 840 răniți; — 318 pri-zonieri, în total 3 146 oameni — și materiale: — 21 de tancuri distruse; 73 guri de foc; 217 bucăți armament portativ de infanterie din care: 56 mitraliere și puști mitraliere și o mare cantitate de muniție.

Detașamentul Păuliș a pierdut în aceste lupte crîncene 10 ofițeri, 10 subofițeri, 148 elevi sergenți și 209 ostași, în total 377 oameni din care 65 morți și 312 răniți.

Pentru comportarea vitejească în lupte, pentru eroismul, spiritul de sacrificiu și jertfă, pentru faptele excepționale de arme săvîrșite, un număr de 31 ofițeri au fost distinși cu ordine militare, dintre care 7 ofițeri cu cea mai înaltă distincție „Ordinul militar Mihai Viteazul clasa a III-a cu spade”, iar un număr de 226 elevi sergenți ostași și subofițeri au fost decorați cu ordine și medalii.

Pentru dîrzenia și hotărîrea cu care detașamentul a acționat în această zonă, a fost citat prin ordinul de zi nr. 2 din 23 septembrie 1944 pe Armata 1 română, iar prin ordinul de zi nr. 15 din 14 noiembrie 1944, pe întreaga armată română.

Virtuțile ostășești dovedite de militarii „Detașamentului Păuliș” își au izvorul în cauza sfîntă a apărării patriei, în glorioasele tradiții de luptă ale poporului nostru. Succesele pe care le-au obținut au fost deter-minate și de faptul că ei aveau o pregătire militară temeinică, o disciplină militară fermă, o bună pregătire a instrucției tragerilor. Un rol important în succesul luptelor duse pentru închiderea defileului Mureșului a revenit populației civile din Păuliș și din comunele în-vecinate.

Apelurile prin care Partidul Comunist Român, organizația jude-țeană de partid Arad chema clasa muncitoare, țărănimea, intelectuali-tatea, pe toți cetățenii cinstiți, la lupta împotriva dușmanului de moarte al poporului român, au găsit un puternic ecou în rîndurile populației din zonă.

Întru slava celor care și-au jertfit viața pentru zdrobirea fascis-mului la intrarea în defileul Mureșului, la 14 septembrie 1974 a fost dezvelit monumentul „Eroilor de la Păuliș”, ca semn de prețuire a fap-telor de vitejie ale luptătorilor Detașamentului Păuliș. În jurul acestuia au fost sădite covoare de flori multicolore. Potrivit legilor firii și piatra și metalul din care a fost durat monumentul sînt supuse învechirii, transformării. Florile din jurul lor răsar, strălucesc o bucată de vreme, apoi se usucă și pier. Dar ceea ce nu are moarte este fapta eroică. Ea

Forța combativă a „Detășamentului Păuliș”

Unități	Luptători				Armament								
	Ofițeri	Subofițeri	Elevi școală militară	Soldați	Puști	Puști — mitraliere	Mitraliere	Tun a.t.	Tun a.a.	Aruncător			Obuziere de 122 mm
										60 mm	81,4 mm	120 mm	
Școala de subofițeri Rada	32	39	755	—	617	56	8	4	2	12	4	4	—
Batalionul 1 din Reg. 96 infanterie	18	14	—	569	490	25	8	—	—	9	4	—	8
Divizionul 61 artilerie grea	8	13	—	360	358	1	—	—	—	—	—	—	8
Total	58	66	1684		1465	82	16	4	2	21	8	4	8

Muniția consumată de către „Detășamentul Păuliș”

Unități	Felul muniției												
	Pușcă mitral. și pist. mitral.	Mitraliere	Total	Tun		Aruncătoare				Grenade			Proiectile art.
				a.t.	a.a.	60 mm	81,4 mm	120 mm	Total	Ofensive	Defensive	Total	
Școala de subofițeri Radna	400 000	168 000	568 000	669	1 240	1 268	584	285	2 137	925	630	1 555	2 211
Batalionul 1 din Reg. 96 infanterie	204 700	163 000	367 700	—	—	943	487	584	1 430	656	317	973	—
Divizionul 61 artilerie grea	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3 000
Total	604 700	331 000	935 700	669	1 240	2 211	1 071	285	3 567	1 581	947	2 528	3 000

Armament și materiale de război capturate de „Detașamentul Păuliș”

Denumirea armamentului sau a materialelor	În stare de funcționare	Cu plese lipsă sau degradate	Total
ARMAMENT			
Puști	104	45	149
Pistoale automate	4	8	12
Puști-mitraliere	23	12	35
Mitraliere	16	5	21
Aruncătoare	50 mm	2	23
	81,4 mm	1	14
	120 mm	—	4
Tunuri a.t.	20 mm	2	5
	27 și 40 mm	4	6
	75 mm	—	1
Faust-patroane	19	—	19
Nebelwerfer	1	—	1
MUNIȚIE			
Pușcă, pușcă mitr. și mitral.	285 000	—	285 000
De aruncător	50 mm	—	300
	81,4 mm	—	280
De tun a.t.	37 și 40 mm	—	21
	75 mm	—	442
Proiectile de nebelwerfer	5	—	5
MATERIALE			
Transmisiuni	Stații radio	2	2
	Telefoane	2	2
	Cablu telef. norm.	10 km	10 km
	„ „ 4 fire	4	4
Material de distrugere	Trotil	40 kg	40 kg
	Mine a.t.	7 buc.	7 buc
TANCURI ȘI MAȘINI AUTO			
Tancuri ușoare și mijlocii	—	21	21
Mașini auto	—	6	6

se transmite din generație în generație, ca o ștafetă, pînă ce urcă la aura supremă a legendei. Faptele de vitejie ale eroilor de la Păuliș vor fi de-a pururi vii în memoria poporului nostru, vor fi mereu slăvite în cîntece și în balade.

LES ACTION DE LUTTE DU „DÉTACHEMENT PĂULIȘ” POUR LA DÉFENSE DU DÉFILÉ DE MUREȘ

(Résumé)

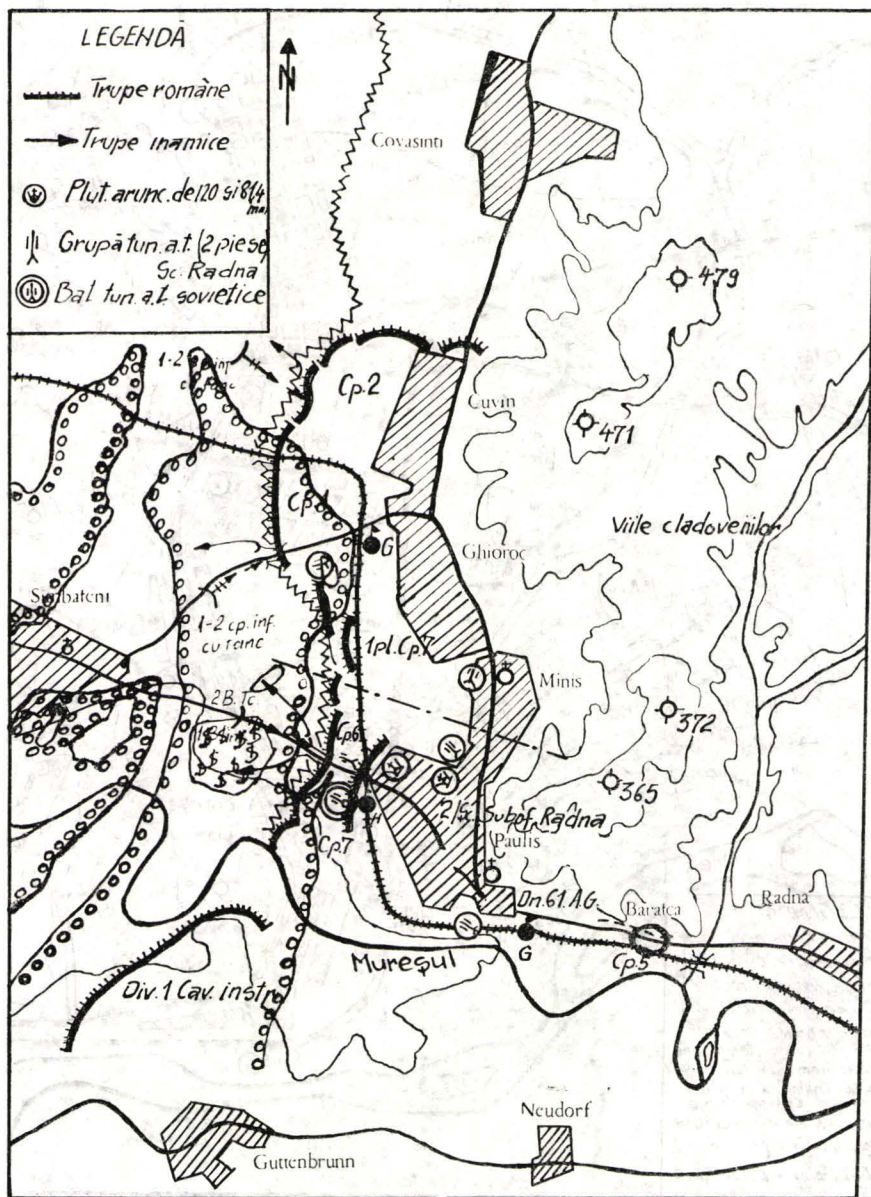
L'étude se rapporte aux vibrantes pages d'héroïsme et dévouement patriotique inscrites dans l'histoire de la guerre anti-hitlérienne par les élèves et les officiers du „Détachement Păuliș” qui, à côté du peuple tout entier, se sont trouvés à leurs postes lutte dans le combat contre les forces fascistes, agissant avec une énergie impressionnante pour la grande cause de la liberté.

La valeur de l'étude est amplifiée par un riche matériel illustratif concernant la dotation de l'unité et ses actions de lutte.

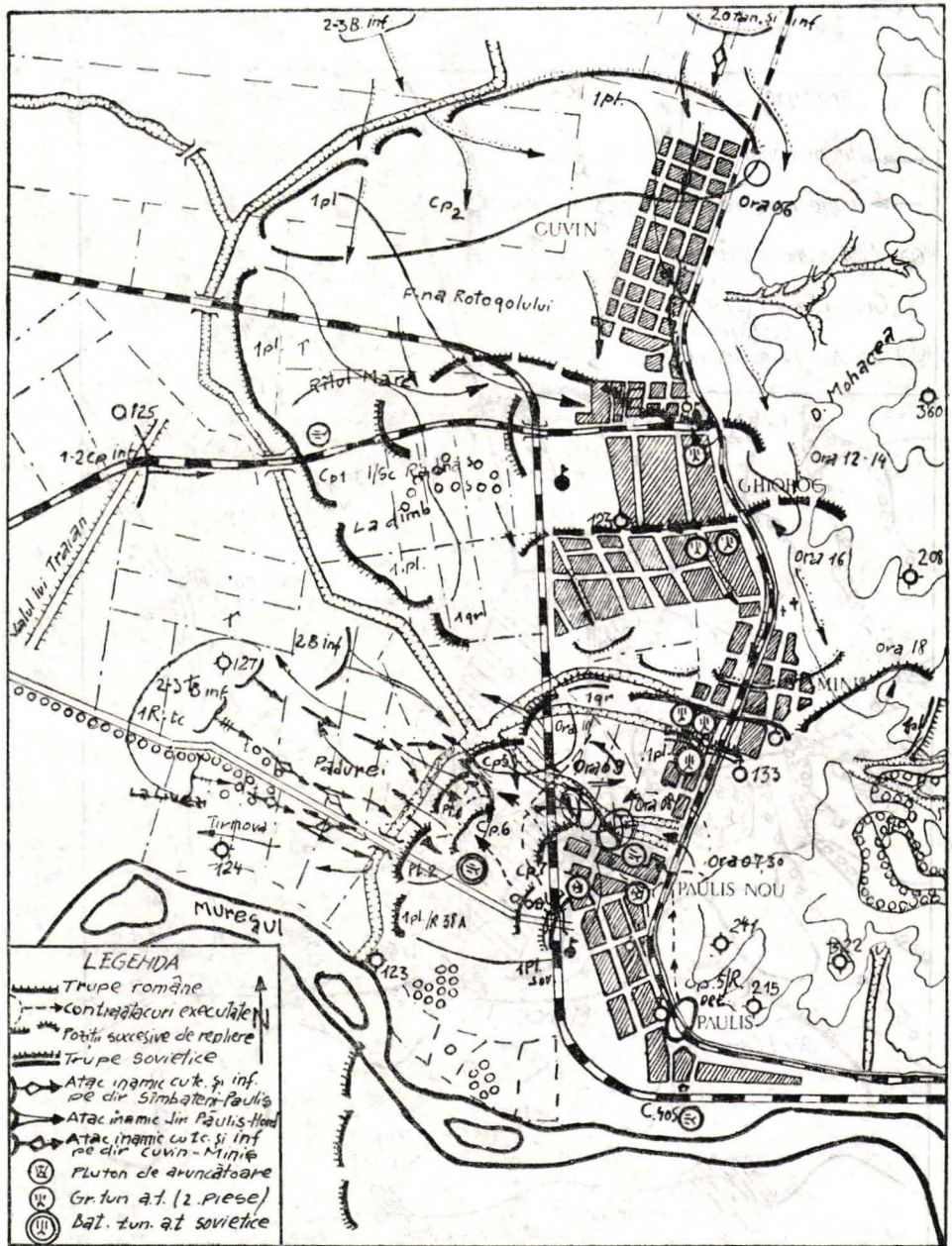
CROCHIU PANORAMIC CU DISP. DE LUPȚĂ AL DET. PAULIȘ "14.09.1944.

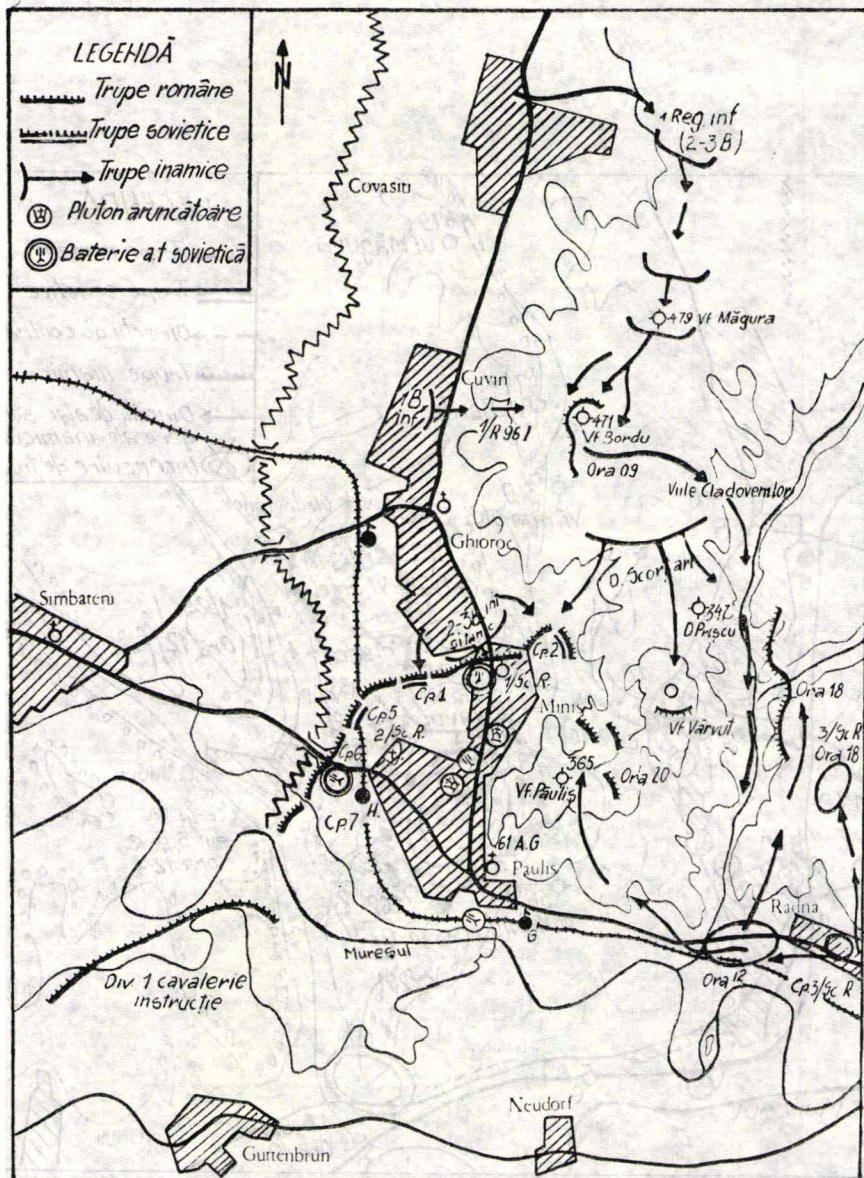
ACȚIUNILE DE LUPTĂ DIN ZIUA DE 14 SEPTEMBRIE 1944

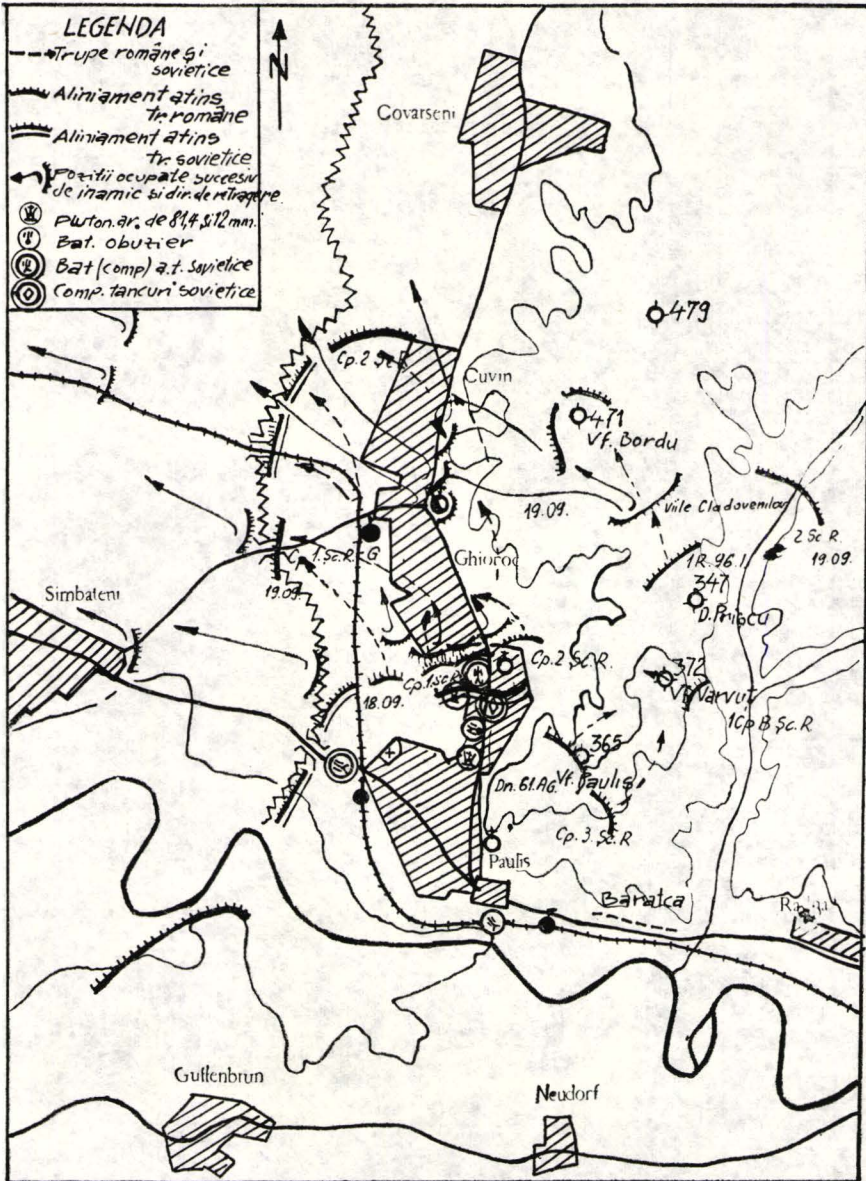
ACȚIUNILE DE LUPTĂ DIN ZIUA DE 15 SEPTEMBRIE 1944

ACȚIUNILE DE LUPTĂ DIN ZIUA DE 16 SEPTEMBRIE 1944

ACȚIUNILE DE LUPTĂ DIN ZILELE DE 18 ȘI 19 SEPTEMBRIE 1944

ARADUL ÎN ANII SOCIALISMULUI

ÎNFLORIREA VIEȚII SPIRITUALE PE MELEAGURILE ARĂDENE ÎN ANII CONSTRUCȚIEI SOCIALISTE

IOAN DOREL ZĂVOIANU

Năzuind și aducându-și aportul la înlăptuirea idealurilor scumpe poporului român, locuitorii meleagurilor arădene au dovedit și o permanentă și fecundă prezență spirituală, ei contribuind la dezvoltarea și crearea unor valori artistice și culturale de prim rang, multe din ele devenite tradiții. De o adevărată înflorire a vieții spirituale pe aceste plaiuri putem însă vorbi numai din momentul înscrierii patriei noastre, sub steagul biruitor al Partidului Comunist Român, pe drumul de lumină al devenirii socialiste și comuniste.

Revoluția socialistă, așa după cum cunoaștem, a determinat în țara noastră prefaceri innoitoare în toate sferele activității umane, în bază și suprastructură, în existența socială și conștiința socială, în producția materială și spirituală. În fruntea acestei uriașe activități transformatoare și creatoare s-a situat partidul nostru comunist, care s-a manifestat cu o vigoare crescândă, cu deosebire în ultimul deceniu — marcat de puternica personalitate a conducătorului partidului și statului, tovarășul Nicolae Ceaușescu —, deceniu care a demonstrat practic aplicarea creatoare a concepției materialismului dialectic și istoric la condițiile specifice ale României socialiste.

Politica promovată de partid în domeniul culturii se numără printre probele ce confirmă superioara sa capacitate de îndrumare, care se dovedește suplă și fermă, atentă și principială. Este un adevăr unanim recunoscut că partidul a conferit culturii noastre o deosebită forță morală, un viguros sens filosofic și eficiență practică, a înlăturat din viața noastră spirituală frânele schematice și dogmatice, subiectiviste și voluntariste, a instaurat un spirit de emulație și de creație propice marilor înlăptuiri.

Grija pentru înflorirea vieții spirituale românești, în cadrul și spre binele dezvoltării de ansamblu a națiunii noastre socialiste, a fost reafirmată cu tărie prin orientările stabilite de plenara C.C. al P.C.R. din noiembrie 1971, de documentele Congresului al XI-lea și ale primului Congres al educației politice și culturii socialiste, reliefate pregnant în operele de inestimabilă valoare teoretică și practică ale secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu.

Cadrul social-economic și politic al patriei, măsurile luate de partid, au creat și crează condiții deosebit de prielnice dezvoltării și afir-

mării unei bogate și robuste vieți spirituale pe cuprinsul meleagurilor arădene.

Avînd în vedere locul și rolul activității științifice în ansamblul componentelor culturii, Comitetul județean de partid a situat în centrul atenției sale cultivarea la oamenii muncii a spiritului propriu de creație, mîndria de a aduce contribuții importante la patrimoniul cunoașterii naționale și universale.

În această direcție, avem rezultate notabile pe frontul cercetării istorice, tărîm pe care s-a afirmat un colectiv valoros de cercetători ai istoriei locale și transilvănene, cu bogată activitate publicistică. Au fost realizate lucrări monografice de larg interes privind istoria învățămîntului arădean, despre personalitatea unor conducători ca Doja, Horea, Avram Iancu, lucrări colective de sinteză ca de exemplu „Documente din istoria mișcării muncitorești arădene”, „Județul Arad pe coordonatele istoriei în anii Republicii”, și cele de dată foarte recentă: „Aradul — permanentă în istoria patriei” și „Monografia județului Arad”, — lucrări reprezentative pentru activitatea științifică în acest domeniu. Evident, o contribuție remarcabilă la valorificarea cercetării istorice o au Muzeul județean prin revista „Ziridava” (nr. I—X), Casa corpului didactic și Universitatea cultural-științifică.

Județul Arad dispunînd de o industrie și agricultură în plină dezvoltare și modernizare, era firesc și de strictă necesitate să analizăm talentul inventiv al cercetătorilor și al celorlalți oameni ai muncii spre promovarea noului, a cercetării științifice legate îndeaproape de specificul economic local, spre generalizarea experienței dobîndite în domeniile de activitate tradiționale.

Urmare a atenției pe care o acordă conducerea partidului, personal tovarășul Nicolae Ceaușescu, dezvoltării armonioase a tuturor județelor, inclusiv din punct de vedere al potențialului științific, în județul nostru ființează 4 unități de cercetare-proiectare în industrie, 7 unități de cercetare în agricultură și un centru de proiectare în domeniul construcțiilor, care dispun de o bază materială în continuă dezvoltare, de cadre cu înaltă competență științifică.

Organizațiile de partid din unitățile respective au fost sprijinite să orienteze activitatea cercetătorilor și proiectanților în direcția soluționării sarcinilor deosebit de mari ce revin județului în înfăptuirea obiectivelor cincinalului revoluției tehnico-științifice, să răspundă unor probleme majore privind creșterea eficienței întregii activități prin aplicarea studiilor efectuate în practica productivă. În această direcție, la I.C.P.V.A., spre exemplu, în primii doi ani ai cincinalului au fost brevetate 8 invenții și aplicate trei inovații, la alte unități au fost realizate o serie de instalații și utilaje generalizate la scară națională. În unitățile de cercetare din agricultură s-au elaborat noi procedee de sporire a producției și creșterea eficienței economice, au fost omologate noi soiuri de cereale și legume, publicate numeroase lucrări științifice.

Participarea muncitorilor, inginerilor și tehnicienilor la activitatea de creație și inovație tehnică a căpătat un puternic impuls prin organizarea concursului de creație tehnico-științifică în cadrul festivalului național „Cîntarea României”. Avînd un caracter de masă, concursul a antrenat, sub îndrumarea organelor și organizațiilor de partid, un număr de peste 1 500 oameni ai muncii din județul nostru, care au realizat peste 1 700 teme de invenții, inovații și raționalizări, concretizate într-o eficiență economică totală de aproape 500 milioane lei.

Pornind de la aprecierea dată de Programul P.C.R., după care în societatea noastră socialistă școala constituie un factor principal de educație și formare a omului nou, Comitetul județean de partid și-a concentrat atenția în direcția asigurării îndeplinirii politicii partidului în acest domeniu important de activitate.

O reflectare a griii ce o poartă partidul dezvoltării învățămîntului, o reprezintă și faptul că în județul nostru funcționează 323 unități școlare, cu o bază materială modernă, cu peste 87.000 elevi, care beneficiază de aportul a peste 5 000 cadre didactice cu o temeinică pregătire profesională și politică.

Prin organizațiile de partid din școli s-au aplicat, cu rezultate bune, măsurile luate de partid de generalizare a învățămîntului de 12 ani, legarea tot mai organică a învățămîntului cu producția și cercetarea, extinderea învățămîntului pentru adulți etc. Preocuparea noastră pentru legarea învățămîntului cu producția se exprimă și prin aceea că pe ansamblul județului au fost organizate aproape 400 ateliere școlare, bine dotate, peste 400 de ha de ferme didactice pentru liceele agroindustriale, prin care se realizează anual o producție industrială și agricolă de peste 27 milioane lei.

Biroul organizației județene de partid a sprijinit organizațiile de partid din școli în direcția asigurării pregătirii tineretului școlar pentru muncă și viață, a însușirii celor mai noi cunoștințe teoretice — științifice și culturale —, dezvoltarea în rîndul tineretului a respectului și pasiunii pentru munca concretă, producătoare de valori materiale. În același timp, am militat ca școala noastră să-și aducă contribuția, într-o măsură tot mai mare, la formarea unor convingeri politice ferme, cultivarea în inima și mintea elevilor a dragostei față de partid și popor, a prețuirii trecutului nostru glorios și a răspunderii față de viitorul societății românești.

Afirmarea nestingherită a talentului și capacității creatoare a oamenilor muncii arădeni, fără deosebire de naționalitate, se concretizează în afirmarea în peisajul spiritual al județului a unei bogate activități artistice.

Artiștii arădeni au simțit adînc și au înțeles în unanimitatea lor semnificația aprecierilor exprimate de tovarășul Nicolae Ceaușescu la Congresul educației politice și culturii socialiste prin care se arată: „Creația artistică la baza căreia se află dialectica materialistă, filozofia noastră revoluționară despre lume trebuie să-și tragă seva din realita-

tea social-istorică în mijlocul căreia se naște, ea fiind incompatibilă cu înstrăinarea de viață, cu lipsa de țel, cu gratuitatea, cu așa-zisul principiu al artei pentru artă infirmat de întreaga dezvoltare a culturii universale". Stau măturie acestei mature și profunde înțelegeri a comandamentelor sociale, operele unor numeroși artiști plastici arădeni care au realizat lucrări de sculptură și pictură de o frumusețe artistică și originalitate deosebită, cu un robust mesaj politico-educativ. Pe aceiași făgaș se înscriu creațiile literare, domeniu în care numai în ultimii 4 ani au fost lansate 15 volume semnate de arădeni, unele obținând premiile diferitelor edituri din țară.

La efervescenta spirituală pe care o trăiește județul Arad aduc un remarcabil aport Teatrul de stat, Teatrul de marionete și Filarmonica din municipiul nostru, care în mod constant sînt prezente și pe scenele caselor de cultură, căminelor culturale, în cluburi și în întreprinderi, contribuind din plin la îmbogățirea spirituală a spectatorilor de la orașe și sate, la educarea etică, estetică și patriotică a acestora.

O atenție deosebită am acordat asigurării cadrului favorabil înfloririi talentelor, aptitudinilor, înclinațiilor fiecărui om al muncii, fără deosebire de naționalitate, spre a se trece într-o măsură cît mai însemnată de la stadiul de simpli consumatori de cultură la cel de activi creatori de cultură. Această preocupare își găsește expresia în numărul mare al cercurilor artistice, al cenaclurilor și taberelor de creație organizate în zonele pitorești ale județului, forme care au menirea de a pune în valoare bogatele tradiții artistice locale, de a descoperi noi talente și a crea condiții favorabile afirmării lor.

Dimensiunea de masă a activității spirituale în județul nostru se realizează prin bogata rețea a instituțiilor culturii de masă cum sînt căminele culturale, casele de cultură, cluburile, bibliotecile, cinematografele, universitățile cultural-științifice, muzeele ș.a.

Comitetul județean de partid, prin comitetele de cultură și educație socialistă, a urmărit punerea deplină în valoare a bazei materiale considerabile de care dispune sistemul instituționalizat al culturii noastre de masă, în sensul folosirii ei integrale și eficiente în organizarea de activități cultural-educative care să contribuie plenar la formarea și dezvoltarea conștiinței socialiste a oamenilor muncii.

Mișcarea cultural-artistică din județul nostru a înregistrat o amploare fără precedent prin participarea la Festivalul național al muncii și creației „Cîntarea României”, dobîndind noi dimensiuni și valențe politico-educative.

În tabloul vieții spirituale arădene se înscrie la loc central activitatea politico-educativă desfășurată de organele și organizațiile de partid, de masă și obștești. Locul și rolul activității politico-educative în ansamblul vieții cultural-artistice le înțelegem nu ca ceva accidental, artificial, impus de considerente de natură subiectivă, ci o legitate obiectivă care decurge din necesitatea transformării radicale a conștiinței politice a maselor, în condițiile unei societăți în care acestea sînt chemate să-și făurească singure destinele. În acest înțeles, acțiunea

culturală ca factor de penetrație și asimilare la scară de masă a ideologiei partidului nostru, se poate afirma și se afirmă ca o forță motrice a activității conștiente, creatoare și angajate a oamenilor muncii, ca o condiție a realizării saltului de la cantitate la o nouă calitate, superioară.

La efortul constant de ridicare a conștiinței politice a oamenilor muncii, un aport remarcabil o aduc lectorii și membrii organelor comitetelor județean, municipal, orașenești și comunale de partid, care, prezenți în mijlocul oamenilor muncii din întreprinderi, orașe și comune au susținut numeroase expuneri și informări politice pe probleme actuale ale politicii interne și externe a partidului și statului nostru, ale legislației țării, au răspuns unor întrebări formulate pe cele mai diverse teme.

Sub genericul „Marca întreprinderii — prestigiul nostru”, „Ecotehnica contemporană”, „Cincinalul revoluției tehnico-științifice” ș.a. — s-au desfășurat ample acțiuni politico-educative care au contribuit hotărâtor la formarea unor atitudini noi față de muncă, la dezvoltarea răspunderii pentru calitatea produselor, pentru îndeplinirea cerințelor auto-gestiunii și autoconducerii muncitorești.

În ciclul de acțiuni „Programul P.C.R. — programul nostru de muncă”, „Să trăim și să muncim în chip comunist”, „Tribuna educației juridice”, „România, drum de glorie” ș.a. organizațiile de partid, de masă și obștești au desfășurat ample manifestări pentru educarea oamenilor muncii, în special a tineretului, în spiritul dragostei de țară, al eticii și echității socialiste, al principiilor de viață comuniste.

Pentru dezvoltarea conștiinței politice a comunistilor și a celorlalți oameni ai muncii se acționează în mod constant și organizat în cadrul oferit de cursurile învățămîntului politico-ideologic al organizațiilor de partid, U.T.C., sindicat și al consiliilor F.U.S. În aceste forme sînt cuprinși peste 57 000 comuniști și 120 000 uteciști și alți oameni ai muncii, care studiază aprofundat hotărârile Congresului al XI-lea și Conferinței Naționale a partidului, celelalte documente de partid și de stat, bogăția de idei și multitudinea învățămîntelor teoretice și practice reieșite din cuvîntările și expunerile secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu.

În concluzie, constatăm cu satisfacție că ampla activitate politico-educativă și cultural-artistică desfășurată sub conducerea organelor și organizațiilor de partid — a căror dimensiune și amploare nu pot fi cuprinse în întregime într-un spațiu restrîns —, se reflectă concludent în atitudinea înaintată față de muncă și avutul obștesc al oamenilor muncii, în succesele de prestigiu obținute de județul nostru în dezvoltarea economico-socială, în nivelul tot mai ridicat al conștiinței socialiste a locuitorilor meleagurilor noastre. Acumulări generatoare de noi izbînzii pe drumul mereu ascendent al făuririi civilizației socialiste și comuniste pe pămîntul milenar al patriei noastre.

LA PROSPÉRITÉ DE LA VIE SPIRITUELLE DES CONTRÉES ARADOISES DANS LES ANNÉES DE LA CONSTRUCTION SOCIALISTE

(Résumé)

L'ouvrage aborde l'évolution de la vie spirituelle aradoise dans les dernières années, sous les aspects les plus divers. On met en évidence les réalisations dans le domaine des recherches historiques (prodigieuses dans les dernières années), les recherches scientifiques dans l'industrie, dans l'agriculture.

On souligne aussi les bons résultats dans le domaine de l'enseignement, de la littérature, la participation de plus en plus massive des plus différentes catégories sociales (ouvriers, ingénieurs, techniciens) à l'activité de création et d'innovation technique surtout, maintenant, au cadre du festival national „Chanson de la Roumanie”.

PARTICIPAREA MASELOR DE OAMENI AI MUNCII DIN UNITĂȚILE MUNICIPIULUI ARAD LA ACȚIUNEA DE CREAȚIE TEHNICO-ȘTIINȚIFICĂ

ȘTEFAN CIONGRADI

Este un adevăr istoric, ușor constatabil, că forța creatoare a maseilor, în indiferent ce domeniu, nu poate înflori decît din solul libertății sociale și al unei organizări democratice a vieții social-politice și culturale. Afirmația vizează însă nu numai cadrul organizatoric legislativ ca atare, ci și pulsația vie, concretă a acestei democrații în organismul socio-cultural respectiv, efectul ei la nivelul motivației și stimulării acțiunilor umane.

Socialismul desființînd inegalitățile și inechitățile sociale fundamentale, deschide cîmp larg afirmării și dezvoltării potențialului creativ al maseilor. Aceasta însă, nu înseamnă, implicit, transformarea în realitate a posibilităților de valorificare a disponibilităților creative oferite de noua orînduire. Transformarea posibilității în realitate nu este un act automat. De aceea, asigurarea posibilităților obiective de participare creatoare a maseilor nu se poate rezuma la proclamarea formală a unor drepturi democratice, ci presupune crearea condițiilor materiale și a cadrului social-cultural adecvat, necesare exercitării acestor drepturi. La rîndul ei, capacitatea subiectivă de participare presupune conștientizarea noilor posibilități oferite de cadrul democratic respectiv, cu alte cuvinte o educare politică și culturală corespunzătoare a maseilor.

Cel mai strălucit și convingător exemplu în acest context, îl constituie instituirea Festivalului educației și culturii socialiste „Cîntarea României” inițiat și conceput de secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, ca „o manifestare a muncii și creației libere a poporului nostru, stăpîn pe destinele sale, care își făurește în mod conștient viitorul luminos — comunismul”. Din această apreciere a secretarului general se degajă un principiu deosebit de fertil, propriu societății noastre, potrivit căruia între muncă, educație și creație există o legătură inseparabilă, în aceasta constînd, în esență, umanismul revoluționar al partidului. Totodată decurge nemijlocit necesitatea implicării adînci a creației în procesul de ample transformări sociale ce se petrec în țara noastră, transformări care vizează asigurarea unui înalt nivel de civilizație materială și spirituală întregii noastre națiuni.

În cadrul unei astfel de manifestări culturale de masă, talentele autentice din rîndurile oamenilor muncii sînt chemate să se confrunte atît pe tărîmul creației artistice, cit și pe cel al creației științifice și

tehnice. Această originală confruntare ni se pare cu atât mai firească cu cât, actualele condiții ale afirmării fără precedent a revoluției tehnico-științifice, impun nu numai dezvoltarea activității cultural-artistice de masă, dar și formarea unei puternice culturi profesionale, stimularea interesului oamenilor muncii pentru știință, creație tehnică și autoperfecționare.

Trebuie subliniat că, spre deosebire de toate formele anterioare, acțiunile de stimulare a participării maselor la creația științifică și tehnică inițiate în cadrul festivalului național „Cântarea României”, pornesc de la concepția unitară formulată de Congresul al XI-lea al partidului privind rolul științei și tehnologiei în îndeplinirea obiectivelor dezvoltării economico-sociale a României în etapa actuală. Pentru prima dată, la acest Congres, a fost clarificată și concretizată ideea că afirmarea plenară a revoluției tehnico-științifice se realizează prin îndeplinirea programelor de cercetare științifică, dezvoltare tehnologică și de introducere a progresului tehnic în toate ramurile multilateralei activități ce se desfășoară în România, prin participarea la această acțiune a tuturor celor ce muncesc.

Ca în întreaga țară, instituirea Festivalului național al muncii și creației a stîrnit un larg ecou și în municipiul Arad, — străveche vatră de cultură și civilizație românească, — înscris cu întregul său potențial material și uman în vasta activitate de înălțare pe noi trepte calitative a bogatelor tradiții de muncă și luptă ale locuitorilor săi care în acest an sărbătoresc 950 de ani de la prima mențiune documentară a localității lor.

În tot ceea ce s-a întreprins pentru sporirea gradului de încorporare în producție a cuceririlor tehnicii noi, Comitetul municipal de partid a urmărit stimularea acestui mod de a gândi competitiv, care să determine în fiecare întreprindere participarea activă a colectivelor de muncitori, ingineri și tehnicieni la introducerea tehnologiilor moderne și perfecționarea parametrilor calitativi ai produselor. În legătură cu aceasta, un accent deosebit s-a pus pe ridicarea calitativă a muncii politice și cultural-educative desfășurate de organizațiile de partid, deoarece la o calitate nouă nu pot contribui metode învechite, forme depășite. Fiecare acțiune politico-educativă inițiată de organizația de partid a fost strîns legată de condițiile concrete din întreprindere, cuprinzînd obiective clare privind cultivarea spiritului nou, revoluționar de gîndire, dezvoltarea inițiativei muncitorilor, inginerilor și tehnicienilor. Faptul că în toate unitățile au fost elaborate programe care vizează modernizarea tehnologiilor, înnoirea produselor, folosirea intensă a suprafețelor și capacităților de producție, precum și utilizarea superioară a materiilor prime, a oferit posibilitatea organizațiilor de partid să-și concentreze activitatea politică asupra laturilor calitative ale producției, valorificînd astfel mai bine experiența și cunoștințele oamenilor.

Drept urmare, la acțiunile de creație științifică și tehnică de masă din municipiul Arad, au luat parte un număr considerabil de oameni ai muncii. Imprimîndu-i-se, prin contribuția organizațiilor de partid, un profund caracter de masă, concursul de creativitate a antrenat, la

a doua ediție a festivalului, peste 25.000 participanți care au abordat 3 350 teme, din care 2 658 au fost soluționate, realizându-se o eficiență economică totală de peste 800 milioane lei, din care 314 milioane reprezintă sporuri de producție, 147 milioane lei reducerea cheltuielilor de producție și 197 milioane lei spor de beneficii. Acționându-se consecvent în direcția înnoirii produselor, au fost realizate cca 500 produse noi sau îmbunătățite, a căror calitate superioară le-a sporit competitivitatea atât pe piața internă, cât și pe cea externă, obținându-se un spor de producție la export de peste 143 milioane lei valută.

La fel în cadrul concursului de creație tehnico-științifică au fost realizate peste 220 tehnologii noi sau îmbunătățite, dintre care amintim: la IVA, o metodă pentru confecționat profilul x, extinderea sudurii sub strat de flux și a sudurii automate prin puncte; la C.P.L., întocmirea regimurilor oscilatorii pentru uscarea lemnului și procedeul de executare simultană a șipcilor decorative; la IAMMBA, înlocuirea prelucrărilor prin așchiere cu turnarea și injectarea de precizie; la UTA, o metodă nouă de moletare a valțurilor de imprimat și de gravare a molețelor etc.

O atenție deosebită s-a acordat autoutilării pentru realizarea unor mașini, instalații, scule și dispozitive care să contribuie la mecanizarea și automatizarea producției cu efecte asupra productivității muncii și a reducerii efortului valutar. Ca urmare au fost realizate aproximativ 300 scule, dispozitive și utilaje, pe baza unor concepții originale sau prin asimilarea acestora în producția indigenă, obținându-se economii la fondul valutar de 38 milioane lei valută.

O contribuție deosebită în domeniul creativității au adus-o și cele peste 230 sisteme de organizare și conducere a producției și a muncii aplicate în această perioadă, dintre care amintim: flux tehnologic de fabricație a vagonului metrou, introducerea transportoarelor verticale, continue la magazia de produse finite de la C.P.L.; organizarea în flux tehnologic a producției de IAMMBA; linie tehnologică în flux la masele plastice la Întreprinderea de ceasuri Victoria, organizarea polideservirii mașinilor unelte la ISA și IMAIA și altele.

Analizându-se rezultatele obținute, cele amintite au fost doar câteva, se atestă în modul cel mai convingător vigoarea creației științifice și tehnice, clarviziunea cu care s-a acționat în vederea impulsivității și valorificării imensului potențial de creativitate și inovare de care dispun colectivele de muncă din unitățile arădene.

Acum, când preocupările sînt orientate decisiv către aspectele calitative ale dezvoltării — deziderat care izvorește din hotărârile Conferinței Naționale a partidului — este nevoie nu numai de schimbarea radicală a tehnologiilor, ci și de modificarea concepției despre dobîndirea măiestriei profesionale, despre tehnică și inginerie, despre locul și rolul muncitorului în promovarea progresului tehnic, a creației tehnice proprii. Departe de a fi rezultatul unui grup restrîns de oameni, progresul tehnic este organic legat și depinde în mod hotărîtor de activitatea creatoare a muncitorilor, inginerilor și tehnicienilor, de calitatea muncii fiecăruia.

Comitetul municipal de partid pornește tocmai de la aceste considerente în activitatea pe care o desfășoară pentru stimularea unui nou mod de a gândi în fiecare întreprindere. De aceea, în cele ce urmează, în mod succint, fără pretenții de epuizare, intenționăm examinarea unor anumite particularități ale acțiunilor cu rol de stimulare a participării maselor la creația științifică și tehnică, precum și unele modalități menite să sporească eficiența de ansamblu a acestei participări.

Armonizarea intereselor diferitelor categorii de oameni ai muncii — ca urmare a aplicării politicii partidului nostru — a creat premisele conlucrării strânse între specialiști cu pregătire superioară și muncitori. Într-adevăr, a devenit o tradiție în unitățile arădene ca, în scopul găsirii celor mai bune soluții, cadrele tehnico-ingenerești sînt chemate să atragă în activitatea lor muncitori cu înaltă calificare care vor aplica în practică noile soluții. Aceasta permite o abordare nouă, superioară, a problematicii creației, asigurîndu-se o îmbinare armonioasă între competența specialiștilor și experiența practică a celor din producție. Aceștia din urmă, fiind chemați să-și aducă o contribuție din ce în ce mai mare în etapa cea mai dificilă pentru creația științifică și tehnică: etapa materializării ei mai rapide în procese tehnologice moderne, în produse de înaltă competitivitate.

Caracterul neîntrerupt al activității de stimulare a participării maselor la creația științifică și tehnică în fiecare întreprindere, constituie cea mai importantă particularitate a muncii politico-educative ce trebuie să o desfășoare organizațiile de partid. Procesul de producție este continuu. Este de la sine înțeles, prin urmare, că și perfecționarea tuturor laturilor producției nu poate fi decît un proces cu desfășurare neîntreruptă. În consens cu acest caracter de continuitate sînt și trăsăturile psihice ale muncitorilor și specialiștilor angrenați în creația științifică și tehnică.

În activitatea pentru atragerea în sfera creației a unui număr tot mai mare de oameni, o mare importanță trebuie acordată exercitării unei mai puternice influențe stimulatorii. Pentru aceasta este nevoie să nu se treacă cu vederea peste nici o soluție, să nu se subaprecieze nici o realizare, indiferent cit de mici ar părea ele la prima apreciere. Orice economie de materiale, energie, combustibil, orice creștere a productivității muncii, ca și orice îmbunătățire a parametrilor produselor și producției sînt bine venite și se impun a fi primite ca atare. Numai așa se va putea realiza într-un viitor apropiat imperativul vastei acțiuni pe care o desfășurăm: participarea efectivă a tuturor oamenilor muncii a întregului tineret la creația științifică și tehnică.

Obținerea rezultatelor scontate impune ca pentru fiecare temă luată în studiu, la un anumit loc de muncă, să se organizeze colective de creație din care să facă parte muncitori cu experiență în producție și cu rezultate recunoscute, dar și muncitori mai tineri, care n-au avut încă prilejul să se ocupe de asemenea probleme. Totodată, este necesar ca la activitatea fiecărui colectiv de creație științifică și tehnică să participe ingineri și specialiști din serviciile funcționale ale întreprinderii,

Stimularea spiritului de inventivitate și creativitate al maselor, ca și a pasiunii pentru cercetarea științifică și inovarea tehnică, presupune ca o condiție obligatorie ridicarea și lărgirea permanentă a orizontului de cunoștințe al tuturor categoriilor de oameni ai muncii. Ca urmare, organele și organizațiile de partid sînt chemate să desfășoare o permanentă activitate în acest sens, urmărind perfecționarea profesională a întregului personal.

LA PARTICIPATION DES MASSES OUVRIERES DES ENTREPRISES DU MUNICIPE ARAD À L'ACTION DE CREATION TECHNIQUE-SCIENTIFIQUE

(Résumé)

Cet étude met en relief la participation des masses des ouvriers du municipe Arad à l'action de création technique-scientifique dans le cadre extrêmement fertile et qui entraîne offert par le festival national „Cîntarea României”.

L'ouvrage démontre que la participation des masses ouvrières à la création technique-scientifique doit se constituer la plus importante particularité du travail politique et éducatif qui doit exister dans l'activité des organisations de parti.

RIDICAREA NIVELULUI DE TRAI AL OAMENILOR MUNCII DIN JUDEȚUL ARAD ÎN CINCINALUL REVOLUȚIEI TEHNICO-ȘTIINȚIFICE (1976—1980)

MARIA LAIU

Preocuparea fundamentală a partidului nostru, țelul suprem al politicii sale și sensul a tot ce se înfăptuiește în țara noastră, este creșterea bunăstării maselor, satisfacerea în condiții mereu superioare a cerințelor lor materiale și spirituale.

Pe măsura dezvoltării forțelor de producție, a sporirii produsului social și a venitului național, în conformitate cu scopul suprem al întregii politici a partidului, se asigură, prin alocarea în mod planificat a fondurilor necesare, ridicarea permanentă a nivelului de venituri pentru toate categoriile de oameni ai muncii.

Măsurile adoptate cu privire la ridicarea mai accentuată în actualul cincinal a nivelului de trai material și spiritual reflectă preocuparea statornică a partidului și statului pentru crearea unor condiții din ce în ce mai bune de muncă și de viață, a premiselor necesare creșterii bunăstării și gradului de civilizație ale națiunii noastre socialiste.

Aplicarea consecventă a principiilor socialiste de retribuție în spiritul eticii și echității socialiste, impune adaptarea continuă a sistemului de retribuție la nivelul fiecărei etape de dezvoltare economico-socială, la schimbările structurale ce au loc în economia națională.

În acest context, prevederile cuprinse în Programul de creștere a nivelului de trai pentru anii 1976—1980, elaborat din inițiativa și sub conducerea nemijlocită a secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, program adoptat la Conferința națională a Partidului din 1977, se înscriu pe linia promovării consecvente a principiilor enunțate, cu efecte deosebite pentru condițiile de muncă și de viață ale întregului personal muncitor.

De o excepțională însemnătate sînt și reglementările care privesc participarea oamenilor muncii la beneficii, stabilite în concordanță cu hotărârile adoptate la Plenara Comitetului Central al PCR din 22—23 martie a.c., întrucît prin introducerea acestui sistem, mărimea veniturilor lor bănești, precum și a unor avantaje sociale este strict dependentă de modelul în care întregul colectiv își coordonează activitatea spre cote tot mai înalte de eficiență.

Preocuparea permanentă a partidului și statului nostru, de ridicarea neîntrepută a nivelului de trai al celor ce muncesc, precum și caracterul echitabil al repartiției în țara noastră mai rezultă și din

tendința de accentuare a ritmului de creștere a veniturilor cooperato-
rilor agricoli, în raport cu creșterea retribuției personalului muncitor.

Marcind o nouă etapă în ridicarea gradului de civilizație mate-
rială și spirituală a tuturor celor ce muncesc actualul cincinal prevede
o creștere de 20—29% a veniturilor reale ale țărânimii, pe o persoană
activă.

Intrucît, pe lângă veniturile din retribuirea muncii, populația dobîn-
dește importante venituri din fondurile sociale de consum sub formă de
pensii, alocații de stat pentru copii, ajutoare, burse etc. sau sub formă
de bunuri și servicii, îmbunătățirea condițiilor de viață ale populației
se realizează și prin creșterea acestor fonduri.

Numai în județul nostru, au beneficiat la actuala majorare a pen-
siilor în prima etapă, un număr de 50 800 pensionari, iar valoarea lu-
nară a majorării se ridică la suma de peste 3 400 000 lei.

De asemenea, Programul de măsuri pentru îmbunătățirea sistemul-
ui de pensii și indemnizații de asigurări sociale stabilește și majorarea
pensiilor actuale ale membrilor cooperativelor agricole de producție,
precum și introducerea unui sistem de pensionare pentru țărânii cu
gospodărie individuală. Astfel, în cele două etape aceste pensii vor fi
majorate în medie cu 20%.

În preocuparea continuă de ridicare a bunăstării materiale și spi-
rituale a întregului popor, programul de creștere a retribuției și a altor
venituri, a nivelului de trai al populației în actualul cincinal stabilește
măsuri și pentru majorarea alocației de stat pentru copii, a ajutoarelor
acordate mamelor cu mai mulți copii.

Spre exemplu, în județul nostru pînă în prezent au beneficiat de
sprijinul statului peste 1 000 de mame care îngrijesc 5 sau mai mulți
copii, plătindu-se lunar suma de peste 261 000 lei. Dintre acestea, 169
au beneficiat de ajutorul lunar pe baza vechii legislații, iar un număr
de 879 mame au fost înscrise în drepturi începînd cu data de 1 august
1977, plătindu-se lunar suma de 261 200 lei.

Pe lângă aceste înlesniri acordate mamelor cu mulți copii, se mai
acordă celor ce nasc al treilea copil și următorii, cîte o indemnizație
fixă de 1 000 lei. Numai în acest an s-a plătit suma de 913 000 lei, la
un număr de 913 mame din județul nostru.

Tot în cadrul măsurilor privind îmbunătățirea condițiilor de viață
ale populației, se înscriu și ajutoarele ce se acordă soțiilor de militari
în termen. Astfel, în situația în care acestea nu sînt încadrate în muncă
și nu au alte posibilități materiale de existență, au dreptul, cu îndepli-
nirea condițiilor legale, la plata unui ajutor, lunar, în funcție de mediul
în care domiciliază, ajutor care se acordă cumulativ cu alocația de
stat pentru copii. În prezent, în județul nostru beneficiază de asemenea
ajutoare un număr de 75 soții de militari în termen.

Statul vine în ajutorul populației județului și prin acordarea de
credite pentru construirea de locuințe proprietate personală precum și
cumpărarea de locuințe din fondul locativ de stat, suma acestora în
acest an depășind 83 milioane lei, iar numărul autoturismelor cumpă-
rate pe credit depășește cifra de 1 000.

Populația județului nostru beneficiază și de însemnate fonduri sociale acordate de stat, din care s-au construit în actualul cincinal 5 unități pentru ocrotirea și asistența minorilor, 4 școli generale pentru deficienți recuperabili și 2 grupuri școlare în cadrul învățământului profesional special. Aceste unități dispun de o bază materială-administrativă tehnică și didactică bună, învederându-se preocuparea organelor de conducere pentru neconținutul ei îmbogățire prin autodotare, în scopul creerii unor condiții optime de creștere, dezvoltare și calificare a acestor categorii de minori.

De asemenea, aceeași preocupare în vederea asigurării unor condiții optime de viață, este îndreptată spre persoanele vîrstnice sau bolnavi cronici nerecuperabili. Pentru rezolvarea situației acestora funcționează în județul nostru 4 unități de asistență socială cu o capacitate totală de 800 locuri și o cantină de ajutor unde servesc zilnic masa un număr de 110 persoane.

Tot în acest scop se acordă proteze, mijloace moto speciale, bilete de călătorie gratuită pe C.F.R., precum și ajutoare bănești ocazionale. Numai în acest an, au beneficiat de astfel de ajutoare un număr de 814 persoane, iar valoarea lor s-a ridicat la suma de 283 500 lei.

Asigurarea bunăstării întregului popor, afirmarea personalității umane, rațiune supremă a întregii politici a partidului și statului nostru, se desprinde și din măsurile adoptate privind reducerea săptămînii de lucru, factor important în crearea unei vieți armonioase, a îmbinării raționale a muncii cu odihna și instrucția cultural-științifică a maselor.

În acest an, aproximativ 20% din personalul muncitor beneficiază de reducerea duratei săptămînii de lucru la 46 ore, iar în anul 1979, aproximativ 60% din personal, urmînd ca în 1980 să se generalizeze acest sistem. Pînă în prezent și în județul nostru au trecut la săptămîna redusă de lucru un număr de 12 unități economice, printre care I.V.A. (secția turnătorie și forjă), Uzinele textile, C.P.L., Întreprinderea de păpuși „Arădeanca” ș.a., cu un total de peste 20 890 personal muncitor, obținînd, prin valorificarea resurselor interne, rezultate bune.

În condițiile generalizării săptămînii de lucru de 46 ore, pe măsura acumulării experienței și a pregătirii condițiilor necesare, începînd cu anul 1981 se va trece treptat și în județul nostru la săptămîna de lucru de 44 ore.

Preocupări deosebite sînt îndreptate și spre asigurarea unor condiții optime de locuit pentru oamenii muncii, în care scop unitățile economice se ocupă de construirea de apartamente pentru familisti și de cămine pentru nefamilisti.

La finele anului 1978, principalele unități economice din județul nostru vor dispune de 5 662 locuri în căminele de nefamilisti, iar pentru anul 1979 sînt prevăzute a se mai construi cămine cu o capacitate totală de încă 716 locuri.

Măsurile stabilite și preconizate în direcția ridicării nivelului de trai demonstrează odată în plus că, în orînduirea noastră socialistă, omul și necesitățile sale se află în centrul politicii partidului, că bene-

ficiarii de drept și de fapt ai creșterii economice, ai dezvoltării riguroase a forțelor de producție sînt oamenii muncii, toți cetățenii patriei noastre socialiste.

DIE HEBUNG DES LEBENSTANDARTES DER VOLKSMASSEN AUS DEM ARADER
KREIS IM PLANJAHRFÜNFT DER TECHNISCHWISSENSCHAFTLICHEN REVOLUTION
(1976—1980)

(Zusammenfassung)

In dieser Arbeit werden die wichtigsten Momente der Politik der Partei und des Staates in Bezug auf der Hebung des Lebensstandartes der Volksmassen hervor gehoben. Der Autor demonstriert uns mit konkreten Daten den wirtschaftlichen Aufschwung im Arader Kreis.

REDUCEREA CHELTUIELILOR MATERIALE — FACTOR HOTĂRÎTOR ÎN CREȘTEREA PRODUCȚIEI NETE

CORNEL PLEȘU

Realizarea obiectivelor stabilite de Conferința Națională a P.C.R. din 1977 cu privire la ridicarea nivelului calitativ al activității social-economice, implică reducerea mai accentuată a cheltuielilor materiale, obținerea valorilor de întrebuințare necesare societății cu o masă cât mai redusă de resurse materiale. Acest deziderat reclamă perfecționarea continuă a conducerii și planificării activității economico-financiare la toate nivelele.

Măsurile în acest sens pentru etapa actuală au fost trasate sub directa îndrumare și conducere a tovarășului Nicolae Ceaușescu, secretarul general al partidului, președintele Republicii Socialiste România, prin Hotărîrea C.C. al P.C.R., la plenara din 22—23 martie 1978.

În acest document se arată că: „Hotărîtor, în actuala etapă, este ca fiecare colectiv de muncă să asigure gospodărirea cu maximum de eficiență a părții din avuția națională ce i s-a încredințat spre administrație, în vederea dezvoltării mai puternice a forțelor de producție și creșterii pe această bază a nivelului de trai și de civilizație al întregului popor.

Cerința trecerii la o nouă calitate a activității economice necesită să se perfecționeze mecanismul economico-financiar, astfel încît unitățile economice, organele lor de conducere colectivă, să dispună de pîrgii corespunzătoare pentru îndeplinirea în cît mai bune condiții a rolului și atribuțiilor ce le revin, pentru stimularea creșterii eficienței economice, cointeresarea oamenilor muncii în valorificarea superioară a resurselor existente și obținerea de rezultate economice superioare“.

Unele din măsurile de maximă importanță în îndeplinirea acestor sarcini se referă la: perfecționarea sistemului indicatorilor economico-financiar, prin **introducerea ca indicator de bază VALOAREA PRODUCȚIEI NETE**; accentuarea rolului indicatorilor fizici atît în expresie naturală, cît și în timp de muncă (om—ore), prin care se stabilesc sarcinile concrete, nominalizate, de producție, investiții, export etc.; extinderea și perfecționarea sistemului indicatorilor și normativelor de eficiență.

Introducerea indicatorului VALOAREA PRODUCȚIEI NETE ca indicator de bază răspunde necesității ce s-a resimțit în economie de a se adopta, în plan și în analiză economică, un indicator sintetic care să

reda atît mărimea, cît și eficiența efortului propriu al fiecărei unități în activitatea productivă, aportul real la crearea venitului național.

Producția netă reprezintă valoarea nou creată în activitatea productivă a întreprinderii, determinîndu-se ca diferență între valoarea producției globale exprimate în prețuri de producție curente și cheltuielile materiale de producție. ($PN=PG-Cm$).

Așadar, valoarea producției nete (PN) și cheltuielile materiale de producție, aferente producției globale (Cm) sînt doi indicatori care se influențează reciproc.

La nivelul întreprinderii de vagoane Arad, de exemplu, reducerea peste plan cu 1% a cheltuielilor materiale determină o sporire a producției nete (respectiv și mărimii beneficiului) cu cca 26 mil. lei, iar veniturile bănești directe ce ar reveni suplimentar oamenilor muncii din întreprindere, pe seama acestei reduceri, reprezintă cca 6.5 mil. lei, adică cca. 650 lei pe fiecare om al muncii.

Reducerea cheltuielilor materiale înseamnă, în esență, economisirea muncii sociale înmagazinate în mijloacele de producție și privește, de fapt, gospodărirea rațională, cu maximă eficiență, a fondurilor de producție.

Cheltuielile materiale de producție se regăsesc în următoarele elemente constitutive ale costului producției: materii prime (inclusiv semifabricate din cooperare), materiale, combustibili, energie, apă și amortizări.

La specificul și structura producției întreprinderii de vagoane Arad, pe anul în curs, cheltuielile materiale reprezintă cca 70% din valoarea producției. Planul pe anii următori prevede o reducere substanțială a cheltuielilor materiale, după cum urmează:

— cu 17,4 lei/1 000 lei producție marfă pe anul 1979, ceea ce înseamnă un volum planificat de economii pe acest an de 69,6 mil. lei;

— cu 12,2 lei/1 000 lei producție marfă, respectiv cu 52,4 mil. lei pe total producție marfă, pe anul 1980.

Acțiunea complexă de reducere a cheltuielilor materiale se realizează pe multiple căi, dintre care, la această întreprindere, hotărîtoare sînt:

a) Reducerea normelor de consum, îmbunătățirea tehnologiilor și extinderea folosirii înlocuitorilor.

De exemplu, în cazul utilizării la carcasa cutiilor vagoanelor de călători a oțelurilor slab aliate în locul oțelului carbon folosit în prezent, economia de metal reprezintă cca 800 kg pe vagon, iar conform datelor din literatura de specialitate, durata de funcționare a elementelor vagonului crește de 1,3—1,5 ori, ceea ce asigură o economie suplimentară de metal.

b) Creșterea gradului de valorificare a producției, prin fabricația unor produse cu un grad ridicat de tehnicitate, cu parametrii constructivi și funcționali ridicați și cu un grad mărit de prelucrare, respectiv la care valoarea nou creată deține o pondere ridicată în valoarea produsului.

Valorificarea rezervelor pe această linie trebuie să fie în primul rînd rezultatul activității creative, de cercetare și proiectare, cît și de reproiectare a produselor și a tehnologiilor existente.

c) Reducerea și eliminarea oricăror pierderi în faza de fabricație a produselor prin:

— aprovizionarea materiilor prime, în speță a laminatelor, la dimensiunile prevăzute în documentația tehnică;

— folosirea sau valorificarea deșeurilor;

— eliminarea rebuturilor și remaniierilor precum și a altor cheltuieli neeconomice;

— raționalizarea consumului de energie și combustibili și instituirea unui regim de economisire a acestor resurse.

d) Ridicarea gradului de folosire a capacităților de producție, respectiv îmbunătățirea utilizării fondurilor fixe, prin folosirea integrală a mașinilor și utilajelor, generalizarea schimbului II și extinderea schimbului III, printr-o mai bună întreținere a mijloacelor de muncă, micșorarea costului reparațiilor, folosirea mai bună a suprafețelor de producție etc.

e) Reducerea relativă a cheltuielilor de muncă vie pe seama creșterii productivității muncii.

f) Raționalizarea cheltuielilor administrativ-gospodărești.

Reducerea cheltuielilor materiale de producție echivalează cu o creștere directă, echivalentă, a valorii producției nete pe întreprindere, iar pe planul dezvoltării social-economice are efecte multiple: se concretizează în lărgirea bazei energetice și de materii prime disponibile, precum și în sporirea disponibilităților de fonduri fixe fără investiții suplimentare; are loc valorificarea mai bună a mijloacelor de producție importate, contribuind la realizarea unor însemnate economii de de-vice; se remarcă ca efect final un proces sistematic de ridicare a nivelului de trai.

Promovarea indicatorului VALOAREA PRODUCȚIEI NETE la rang de indicator de bază, vizînd implicît reducerea continuă a cheltuielilor materiale de producție, apare astfel ca o necesitate obiectivă a dezvoltării social-economice în etapa actuală.

LA RÉDUCTION DES DÉPENSES MATÉRIELLES-FACTEUR PRIMORDIAL DANS LE DÉVELOPPEMENT DE LA PRODUCTION NETTE

(Résumé)

En partant de la nécessité du perfectionnement continu de la direction et planification de l'activité économique — financière à tous les niveaux, de la demande de passer à une nouvelle qualité de l'activité économique, l'ouvrage présente les préoccupations actuelles en vue de la réalisation des desideratum rappelés.

L'accent tombe sur l'analyse des moyens et des procédés de diminuer les dépenses matérielles qui contribuent au développement de la production nette par l'économie du travail social accumulé dans les moyens de production.

PRODUSE ARĂDENE PE PIAȚA EXTERNĂ

GH. SIMION

Printre sarcinile prioritare ale economiei naționale în etapa actuală evidențiate de secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, la Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român din 5 iulie 1978, o importanță deosebită deține „dezvoltarea schimburilor comerciale externe și îndeosebi a exportului”, sub dublul aspect: punerea la timp în fabricație a producției destinate exportului și realizarea ei la nivelul tehnic calitativ cerut de partenerii externi; creșterea eficienței exportului, pe baza unei prospectări atente a pieței și adaptării la condițiile conjuncturale.

În îndeplinirea cantitativă și calitativă a sarcinilor la export, o atenție deosebită se acordă, în întreprinderile producătoare, stabilirii și adoptării continue a nomenclatorului de export la cerințele pieții externe, astfel încît, pornind de la resursele date de materii prime, utilaje, forță de muncă, să se obțină o eficiență tot mai ridicată a operațiunilor.

Pornind de la aceste premise, oamenii muncii din întreprinderile județului nostru au reușit să-și trimită mesageri ai muncii lor — produse de bună calitate — în 106 țări ale lumii din Europa, Africa, America, Asia și Australia. Ca produse reprezentative menționăm: vagoane, strunguri, ceasuri, țesături, tricotate, confecții, textile, jucării, încălțăminte, mobilă, produse agro-alimentare.

Adaptîndu-se cerințelor pieții externe, în paralel cu acoperirea cerințelor consumului intern, unitățile economice arădene au contribuit din plin la schimbul internațional de valori materiale al țării noastre.

Astfel, numai vagoane și strunguri se livrează în 24 și respectiv 65 țări. Cererea lor pe piața externă este determinată de înaltele caracteristici tehnico-calitative și economice, care le situează alături de cele mai bune produse realizate pe plan mondial. Este suficient să remarcăm că mașinile unelte fabricate de întreprinderea de Strunguri Arad au un grad înalt de automatizare, înglobînd în concepția și construcția lor complicate ansamble și subansamble electronice și hidraulice, ceea ce permite prelucrarea unor piese pe bază de program dinainte stabilit, în ciclul automat. Pe lângă mașinile cu comandă numerică, de un bun prestigiu se bucură strungurile revolver-automat a căror fabricație complexă a fost bine însușită de harnicul colectiv arădean.

Cunoscute și apreciate în Statele Unite ale Americii, Brazilia, într-o serie de țări din Asia, Africa și Europa, vagoanele de marfă și că-

lători produse de Întreprinderea de Vagoane Arad asigură satisfacerea celor mai exigente pretenții ale beneficiarilor. Vagoanele de călători cu instalații de climatizare și radioficare, cu închiderea și deschiderea automată a ușilor de acces, precum și cele de marfă cu destinații speciale, cele echipate cu generatoare electrice și de agenți termici — adevărate micro-uzine pe șine, sînt mesageri ai tehnicii românești în lume. Competitivitatea vagoanelor și strungurilor arădene este demonstrată de o permanentă creștere a cerințelor lor la export; față de anul 1968 cînd ponderea exportului ramurii „construcții de mașini” era de cca 40% din total export al județului, în prezent depășește 60%.

Ramură nouă în județul Arad, chimia se face tot mai mult simțită în activitatea de comerț exterior, preconizîndu-se ca în 1980 ponderea sa să fie de peste 11% din totalul valorilor materiale exportate.

Diversele produse textile livrate în 62 țări, precum și tricotajele în 11 țări, prin eleganța și durabilitatea lor țin pas cu moda, producînd satisfacții atît beneficiarilor, cît și producătorilor lor. Din totalul sortimentelor, majoritatea sînt de dată recentă și foarte recentă. Anual, gama acestora este în continuă diversificare și înnoire, potrivit cerințelor crescînde ale pieții externe.

Deosebit de valoroasă, abordînd caracteristicile mobilierului stil concomitent cu cel propriu românesc, mobila realizată de combinatul arădean este cunoscută și apreciată în 24 de țări ale lumii și reprezintă o pondere de aproape 10% în activitatea de comerț exterior a județului nostru. Obținînd premii la diverse expoziții și tîrguri internaționale, cum ar fi cele de la Köln, Leipzig, Zagreb și altele, actualele produse continuă o veche tradiție arădeană, care a constituit și constituie o mîndrie a oamenilor muncii din județ.

Nivelul artistic al sculpturilor, al intarsiei, precum și garniturile cu utilitate multiplă sînt în continuare în atenția colectivului de creatori, tehnologi și executanți din combinat, ceea ce le-a adus recent satisfacția decernării Ordinului Muncii clasa a II-a.

Producția de ceasuri, de încălțăminte, jucării și altele cu specific de industrie ușoară își găsesc o largă căutare în cele peste 20 țări importatoare, constituind o garanție a existenței în continuare a unor piețe de desfacere externe.

Tot atît de căutate sînt și produsele agro-alimentare, beneficiare fiind 40 de țări din 5 continente ale lumii. Bunurile alimentare exportate reprezintă peste 20% din exportul total al județului.

Privită în ansamblu, activitatea de comerț exterior a unităților economice arădene se înscrie în preocupările conducerii partidului și statului nostru ca, pe lîngă satisfacerea deplină a cerințelor interne, să existe o participare intensă la schimburile și cooperarea internațională, factor de accelerare a procesului de dezvoltare și de punere în valoare a resurselor și posibilităților proprii.

Măsurile de perfecționare a mecanismului economic, în curs de înfăptuire în toate ramurile producției materiale, vor conduce și la noi în județ, atît direct cît și indirect, la ridicarea activității de comerț exterior pe o treaptă superioară. Se are aici în vedere statuarea autocon-

ducerii muncitorești și autogestiunii economico-financiare, bazate pe creșterea răspunderii și cointeresării directe a unităților economice; participarea la beneficii; perfecționarea activității de planificare; în special prin lărgirea rolului contractelor economice, al prognozelor, al bilanțelor și al indicatorilor fizici și măsurile specifice activității de relații economice externe, cu balanța de export-import la nivel de întreprindere, cursul comercial unic, extinderea încheierii contractelor pe termen lung ș.a. Referitor la contractele pe termen lung, acestea se fac mai mult simțite în județ, în cadrul întreprinderilor cu specific de construcții de mașini, ceea ce permite ca în acest domeniu să existe o mai judicioasă orientare asupra investițiilor, o mai bună valorificare a muncii de cercetare, de elaborare a documentațiilor de concepție constructivă și tehnologică, concretizate în final într-o îmbunătățire a parametrilor tehnico-funcționali și a costurilor produselor.

Prin prisma aplicării în continuare a acestor măsuri cu caracter general, alături de cele specifice unităților economice arădene, se conturează și în viitor o activitate de comerț exterior prosperă, cu o balanță pozitivă, care va asigura pătrunderea produselor noastre pe noi piețe externe și o valorificare superioară a resurselor materiale și umane de care dispunem.

LES PRODUITS D'ARAD SUR LE MARCHÉ MONDIAL

(Résumé)

Les unités économiques d'Arad contribuent pleinement à l'échange international de valeurs matérielles de notre pays, en adaptant les demandes du marché externe aux exigences de la consommation interne. L'ouvrage présente des dates concrètes de la participation des principaux produits d'Arad à l'aire géographique de la présence de ces produits dans le monde de même que les préoccupations en vue de l'accroissement continu de la compétitivité de ces produits.

ÎNTEPRINDEREA DE STRUNGURI LA CEA DE-A 30-A ANIVERSARE

VASILE JURJ

Creație a orînduirii noastre socialiste, Întreprinderea de strunguri din Arad a luat ființă la 24 decembrie 1948, în baza Decretului Prezidiului Marii Adunări Naționale, sub denumirea „Victoria” — Fabrică de mașini unelte — prin contopirea unor ateliere și fabrici naționalizate.

Închegarea noii unități industriale s-a realizat prin munca plină de entuziasm și dăruire a lucrătorilor întreprinderii care, constituiți în brigăzi de muncă patriotică, în frunte cu comuniștii, au trăit mîndria construirii fabricii și construirea primelor strunguri pentru dotarea tinerei industriei socialiste.

Întreprinderea de strunguri s-a integrat de la înființarea sa în vastul proces al edificării noii societăți, dinamica ascendentă a producției sale și ritmurile înalte atinse fiind expresia grăitoare a alinierii sale la efortul general de dezvoltare și perfecționare neîncetată a forțelor de producție din țara noastră.

Rezultatele obținute de întreprinderea constructoare de strunguri, de-a lungul celor trei decenii de activitate, demonstrează elocvent potențialul și forța creatoare a colectivului său, angajarea sa plenară, sub conducerea organizației de partid, în amplul efort pentru realizarea exemplară a sarcinilor ce i-au revenit, în dezvoltarea țării noastre pe drumul socialismului.

Transpusă în cifre, evoluția Întreprinderii de strunguri din Arad este ilustrată prin creșterea producției în perioada 1950—1970 într-un ritm mediu anual de 18,2%, iar în cincinalul 1971—1975, de 24,7%. În prezent, întreaga producție a anului 1950 se realizează doar în 3 zile.

Pentru atingerea acestor ritmuri de dezvoltare, Întreprinderea de strunguri a cunoscut o dezvoltare continuă prin reconstrucții, extinderi, dotări, ajungînd în anul 1976 la o capacitate pusă în funcțiune de 21 460 strunguri convenționale.

Bilanțul muncii de zi cu zi a colectivului întreprinderii se materializează în cele peste 71 300 strunguri ieșite pe poarta fabricii de la înființare și pînă în prezent, rod al activității conștiente și creatoare a oamenilor muncii din întreprindere ce concretizează activitatea politică desfășurată de organizațiile de bază de-a lungul acestei perioade.

În spiritul politicii promovate de Partidul Comunist Român de extindere a relațiilor economice cu toate statele lumii, Întreprinderea de strunguri s-a înscris la scurt timp de la înființare ca o participantă activă la schimburile comerciale pe piața mondială, 37,2% din producție fiind destinată exportului, astfel numărându-se printre marii exportatori de mașini unelte ai țării, realizând 28% din exportul de mașini unelte românești, produsele fiind cunoscute în peste 70 de țări.

Realizarea principalilor indicatori valorici ai cincinalului 1971—1975 cu 5,3 luni mai devreme, a constituit un remarcabil succes al colectivului nostru, sporul de producție obținut de 390 mil. lei fiind echivalent cu întreaga producție a anului 1971.

Aceste frumoase rezultate reprezintă răspunsul nostru muncitoresc la chemarea adresată de secretarul general al Partidului Comunist Român de a devansa realizarea obiectivelor stabilite și a accelera pe această bază progresul economic al României socialiste.

Pe fundalul angajării plene a întregii noastre națiuni în realizarea amplului program de edificare a societății socialiste multilateral dezvoltate, colectivul întreprinderii a pășit în cincinalul 1976—1980 cu conștiința deplină a sarcinilor deosebite care-i revin în această etapă, definită de tovarășul Nicolae Ceaușescu ca fiind „cincinalul afirmării cu putere a revoluției tehnico-științifice”.

Mobilizat de chemarea adresată tuturor unităților industriale de primul Congres al Consiliilor oamenilor muncii, colectivul întreprinderii noastre s-a angajat la realizarea unui volum de producție suplimentară față de prevederile actualului cincinal de 1 miliard lei, echivalent cu întreaga producție a cincinalului 1966—1970 — spor care va fi obținut prin transpunerea în fapt a propunerilor novatoare ale oamenilor muncii, vizând creșterea productivității muncii, utilizarea mai bună a capacităților de producție, valorificarea superioară a materiilor prime.

Îndeplinirea sarcinilor de plan pe primii doi ani ai cincinalului cu 28 zile mai devreme, realizarea și depășirea angajamentelor asumate în întrecerea socialistă pe anul 1977, concretizate prin 48 milioane lei producție suplimentară, constituie o garanție a onorării în condiții exemplare a sarcinilor etapei viitoare.

Acțiunile colectivului întreprinderii în direcția modernizării structurii sortimentale și organizării tehnologice a fabricației, au primit un imbold deosebit în urma vizitei de lucru a tovarășului Nicolae Ceaușescu, efectuată în unitatea noastră la începutul anului 1977.

În cadrul dialogului cu secretarul general al partidului, recomandările primite au produs o emulație în gândirea colectivului care, concretizând indicațiile și sarcinile prioritare primite, a elaborat printr-o participare largă un amplu studiu ce configurează transformarea întreprinderii în perioada imediat următoare într-o unitate modernă, producătoare de mașini-unelte de înaltă tehnicitate, organizată pe linii de fabricație specializate.

Această dezvoltare va asigura dublarea capacităților de producție prin extinderea actualei fabrici și darea în fabricație a noilor unități din Lipova și Chișineu Criș, reorganizarea fluxurilor tehnologice în condiții de utilizare mai rațională a suprafețelor existente, de mecanizare și automatizare parțială a unor procese de producție.

Față de un singur tip de strung fabricat în 1949, întreprinderea realizează în prezent 15 tipuri de strunguri, iar în perspectivă structura sortimentală a producției va cuprinde 26 de produse complexe, în cadrul căreia strungurile echipate cu comenzi numerice vor deține o pondere de 54 %.

Accentuarea laturilor calitative ale activității este reflectată în mod sintetic de prevederea atingerii la finele etapei a unei productivități a muncii de 3—4 strunguri convenționale pe un om al muncii, și a unei producții de 1 613 lei la 1 000 lei fonduri fixe.

Marcind înălțarea dinamică a muncii constructorilor de strunguri la cotele saltului calitativ — cerință fundamentală a documentelor Conferinței Naționale a Partidului Comunist Român din 7—9 decembrie 1977 — cincinalul 1980—1985 reprezintă o nouă afirmare a participării active a întreprinderii noastre la dezvoltarea ascendentă a societății românești.

Astfel, pînă la finalul cincinalului, în anul 1985, producția industrială a întreprinderii va spori față de 1980 de 1,6 ori, întregul spor fiind prevăzut a se realiza pe seama creșterii productivității muncii, preconizîndu-se atingerea unei producții de 2 000 lei la 1 000 lei fonduri fixe.

Asigurarea plenară a colectivului întreprinderii la traducerea în viață a politicii Partidului Comunist Român, de edificare a noii societăți, ilustrată în succesele de prestigiu obținute de-a lungul a trei decenii de activitate și perspectivele de dezvoltare în continuare, constituie contribuția unității noastre la dezvoltarea armonioasă, multilaterală a industriei socialiste românești.

Acest jubileu — 30 ani de la înființare — va constitui un element de mobilizare pentru toți oamenii muncii din întreprindere, care se va materializa în noi și eficiente investiții de gîndire și muncă creatoare, sporind contribuția unității la creșterea potențialului economic al României socialiste, la apropierea ei de țările puternic industrializate ale lumii.

L'ENTREPRISE DE TOURS À SA XXX-ÈME ANNIVERSAIRE

(Résumé)

L'entreprise de tours d'Arad a été fondée le 24 décembre 1948. Depuis lors et jusqu'à nos jours, elle a eu une évolution spectaculaire par l'accroissement de la production dans la période 1950—1970 dans une rythme annuel de 18,2% et dans

le quinquennal 1971—1975, de 24,7%. De nos jours, toute la production de l'année 1950 se réalise en trois jours seulement.

Peu de temps après son apparition, l'entreprise de tours s'inscrit comme une participante active aux échanges commerciaux sur plan mondial, 37,2% de sa production étant destiné à l'export et l'entreprise se compte parmi les grands exportateurs de machines-outils du pays, en réalisant 28% de l'export des machines-outils roumains.

L'ouvrage présente aussi d'autres dates concrètes qui démontrent les succès obtenus par l'entreprise d'Arad le long des 30 ans de production socialiste.

DEZVOLTAREA AGRICULTURII JUDEȚULUI ARAD ÎN ANII SOCIALISMULUI

PETRU GLĂVAN

În condițiile orînduirii socialiste, unde scopul final al producției sociale îl constituie satisfacerea tot mai deplină a nevoilor materiale și spirituale ale membrilor societății, dezvoltarea intensivă și modernizarea agriculturii au influențe multiple, ample și cuprinzătoare asupra procesului general de creștere economică și asupra ridicării nivelului de trai al populației.

Ridicarea agriculturii la nivelul cerințelor, al ritmurilor și proporțiilor, reclamate atît de mersul ascendent al economiei naționale în ansamblul ei, cît și de dezvoltarea celorlalte ramuri economice, și îndeosebi a industriei, a constituit întotdeauna și constituie și în prezent o sarcină primordială în politica economică a partidului și statului nostru.

O primă etapă obiectiv necesară în soluționarea acestei vaste și complexe probleme a dezvoltării noastre economice și sociale a constituit-o socializarea agriculturii.

Încheierea, în anul 1962, a acestui amplu proces revoluționar, care a consfințit victoria deplină și definitivă a relațiilor de producție socialiste în întreaga economie națională, a creat un cadru organizatoric economic și social nou și a deschis posibilități largi, neîntîlnite în trecut, pentru dezvoltarea intensivă, modernizarea și creșterea economică în agricultură.

Cei 16 ani care au trecut de la încheierea cooperativizării agriculturii au marcat progrese evidente, demonstrînd în modul cel mai concludent justetea politicii partidului și statului nostru. Preocuparea partidului pentru modernizarea agriculturii, îmbunătățirea continuă a activității economice din cadrul unităților agricole socialiste constituie în prezent o constantă de bază a politicii sale economice și unul din elementele definitorii ale înfăptuirii „Programului de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintarea României pe calea edificării societății comuniste”.

Și în județul Arad, amplul proces de intensificare și modernizare a agriculturii, rezultat al politicii agrare a partidului și statului nostru este reflectat de îmbunătățirea continuă a bazei tehnice materiale, de rezultatele din ce în ce mai bune obținute în producția agricolă vegetală și animală, de introducerea tehnologiilor moderne de tip industrial,

mărirea sistematică a ritmului mediu anual de creștere a producției agricole.

Elementul cel mai dinamic al progresului agriculturii județului îl constituie creșterea cantitativă și îmbunătățirea calitativă a mijloacelor de mecanizare a proceselor de muncă, ceea ce contribuie nemijlocit la reducerea consumului de muncă vie pe unitatea de produs, la creșterea deci a productivității muncii.

Orientarea prioritară către dezvoltarea mecanizării, ca una dintre direcțiile de bază ale programului tehnic în agricultură era firească și pe deplin corespunzătoare condițiilor concrete din agricultura județului nostru, care moștenise de la vechiul regim o slabă înzestrare tehnică.

Este suficient să arătăm că în anul 1938, anul cu economia cea mai prosperă din România, în județul Arad situația era complet necorespunzătoare, numărul tractoarelor fizice fiind de numai 150 bucăți, revenind o încărcătură de 3 576 ha pe tractor, cu aproape 1 000 ha mai mult față de încărcătura pe țară. Predominante erau mijloacele primitive de muncă și tracțiunea animală. Se înțelege că în asemenea condiții eforturile principale trebuiau să fie îndreptate către dezvoltarea puternică a mijloacelor de mecanizare.

Astfel, agricultura județului dispune în prezent de 4 716 tractoare, 3 455 pluguri, 1 715 cultivate, 1 668 semănători mecanice, 685 combine pentru păioase, 93 combine pentru porumb, 375 combine pentru recoltat furaje și alte mașini agricole.

Ca urmare a creșterii parcului de tractoare și mașini agricole, suprafața de teren ce revine în medie la o unitate din mijloacele de producție mecanizate s-a redus în mod considerabil. Astfel, suprafața arabilă ce revine pe un tractor fizic a scăzut la 76 ha, ceea ce înseamnă o creștere de peste 12 ori a înzestrării tehnice a agriculturii.

Creșterea înzestrării energetice a producției și a muncii agricole a determinat o ridicare continuă a gradului de mecanizare a lucrărilor, o lărgire a sortimentului de lucrări mecanizate, o reducere a numărului de persoane ocupate în agricultură și creșterea permanentă a productivității muncii.

La înzestrarea tehnică actuală este posibil a se executa mecanizat în procent de 100% lucrările pentru cerealele păioase, leguminoase, floarea soarelui, în, cînepă, plante furajere, în procent de 80% la porumb și cartofi și de 60% la sfeclă și legume.

Agricultura județului este dotată de asemeni cu tractoare și mașini agricole pentru executarea lucrărilor în pantă, în pomicultură și cu tractoare de mare putere care execută concomitent mai multe lucrări, cu utilaje și mașini pentru mecanizarea lucrărilor în zootehnie.

Ajutorul multilateral al statului s-a materializat nu numai pe linia creșterii și diversificării gradului de mecanizare a lucrărilor, ci pe calea asigurării unor cantități din ce în ce mai mari de îngrășăminte chimice, ierbicide și insecto-fungicide, adică pe calea chimizării producției agricole.

Deoarece în trecut cantitățile de îngrășăminte chimice folosite în agricultură erau infime, în politica de industrializare socialistă a țării

s-a pus, încă de la început, un accent deosebit pe dezvoltarea industriei chimice producătoare de îngrășăminte, insectofungicide și alte substanțe necesare agriculturii.

Datorită creșterii numărului fabricilor și combinatelor chimice, agricultura a fost asigurată cu cantități din ce în ce mai mari de îngrășăminte chimice într-un sortiment tot mai variat și de calitate mai bună.

În cadrul județului Arad, cantitatea de îngrășăminte chimice aplicată în 1977 a crescut de 4,2 ori față de anul 1965, revenind pe un hectar teren arabil cantitatea de 106 kg substanță activă. Pe lângă saltul cantitativ privind aplicarea îngrășămintelor chimice, s-a făcut și un salt calitativ în sensul aplicării acestora în mod științific, conform analizelor agrochimice care s-au efectuat în toate unitățile agricole socialiste în vederea obținerii unor randamente maxime.

Chimizarea agriculturii se reflectă și pe linia combaterii chimice a buruienilor și combaterii bolilor și dăunătorilor. În prezent se aplică combaterea chimică a buruienilor pe întreaga suprafață cultivată cu cereale păioase, floarea soarelui și soia, 60% la porumb, sfeclă de zahăr și legume.

În ultimii ani s-au făcut eforturi pentru ridicarea capacității de producție a pământului prin amendarea solurilor acide. Astfel, s-a stabilit un program județean de amendare începând cu anul 1974. Până în prezent, s-a corectat aciditatea solurilor pe suprafața de 17 900 ha, fapt care a dus la obținerea de producții ridicate și constante pe terenurile altădată impropii.

Dînd viață programului județean de gospodărire rațională a resurselor de apă, extinderea lucrărilor de irigație, desecări, combaterea eroziunii solului, au fost realizate ample acțiuni de îmbunătățiri funciare. Pentru ridicarea potențialului de producție a pământului și de redare în circuit agricol de noi suprafețe, în județul nostru s-au executat următoarele lucrări:

- amenajări pentru irigații pe suprafața de 39 781 ha;
- desecări și îndiguiri pentru eliminarea excesului de umiditate pe 198 158 ha;
- combaterea eroziunii solului pe 13 429 ha;
- creșterea suprafeței arabile cu 6 300 ha, din anul 1970 pînă în anul 1978.

Pentru îmbunătățirea regimului aerohidric al solului s-au executat lucrări de afinare și scarificare începînd din anul 1975 pe o suprafață de 45 475 ha.

Ca urmare a dezvoltării bazei tehnico-materiale, a muncii depuse de lucrătorii de pe ogoarele județului nostru sub îndrumarea organelor și organizațiilor de partid, producția globală agricolă a crescut cu 71,4% față de anul 1965, iar producția globală din creșterea animalelor reprezintă 40% din producția globală totală.

Perioada dezvoltării socialismului la sate a fost o perioadă de progres și de prosperitate nu numai pentru economia agricolă în ansamblul ei, ci și pentru fiecare sector și ramură de producție în parte.

Astfel, în sectorul producției vegetale au avut loc importante modificări structurale în sensul creșterii suprafeței și ponderii culturilor tehnice, porumbului, leguminoaselor pentru boabe și a legumelor.

Concomitent cu îmbunătățirea structurii suprafețelor cultivate, s-a înregistrat și o tendință evidentă de creștere a producțiilor totale și medii. Astfel, în anul 1977, considerat un an normal de producție, s-a realizat o producție medie de grâu de 2,3 ori mai mare ca în anul 1960, 45 unități au depășit 4 000 kg/ha, 3 cooperative agricole realizează peste 7 000 kg/ha și 3 consilii intercooperatiste, pe cele 10 000 ha cultivate, au depășit producția medie de 5 000 kg/ha.

La porumb, producția medie pe aceeași perioadă reprezintă o creștere de 1,7 ori. Unele unități realizează producții mari, ca, de exemplu: I.A.S. Pecica (8 140 kg/ha), I.A.S. Nădlac (5 976 kg/ha), C.A.P. Peregul Mare (6 715 kg/ha), C.A.P. Pecica „Avântul” (6 066 kg/ha), cele două C.A.P.-uri din Nădlac (peste 6 000 kg/ha) și C.A.P. Dorobanți (5 942 kg/ha). Producții ridicate s-au obținut și la orz, producția medie crescând cu 1 500 kg/ha față de anul 1965.

Legumicultura, ca ramură importantă a agriculturii, a înregistrat în această perioadă realizări însemnate pe linia intensificării și modernizării procesului de producție. În legumicultură s-au investit sume importante pentru lărgirea procesului de mecanizare, extinderea suprafeței irigate la întreaga suprafață cultivată în unitățile socialiste, a construcțiilor de sere și solarii și a celor de producere a răsadurilor. În anii socialismului s-au construit 119 ha sere, din care la I.A.S. 73 ha și la C.A.P. 46 ha, care asigură obținerea de producții în tot timpul anului, atât pentru export, cât și pentru nevoile interne.

În legumicultură, în urma concentrării și specializării producției, numărul unităților cultivatoare de legume a scăzut, rămânând să se cultive legume în unitățile cu cele mai favorabile condiții, prin aceasta obținându-se producții ridicate care permit acoperirea necesarului județului și livrarea la alte județe.

Sarcini deosebite au revenit județului nostru și în domeniul viticomicol, pe linia traducerii în viață a programelor adoptate de dezvoltare a viticulturii și pomiculturii. În anul 1977 s-a obținut cea mai mare producție medie de struguri, 5 005 kg/ha (de 2 ori mai mare ca în 1965), ceea ce a dus la depășirea planului de livrare la fondul de stat.

În vederea obținerii de producții sporite în acest domeniu, s-au executat lucrări de modernizare în plantații pe 1 069 ha vii și 695 ha pomi și plantări noi pe 389 ha vii și 159 ha pomi.

Având în vedere importanța pe care o are zootehnia, ca ramură de înaltă eficiență a producției agricole, aplicând măsurile stabilite de partid în această direcție, în cadrul județului s-a acordat o importanță prioritară concentrării și specializării producției, introducerii pe scară mai largă a mecanizării și a creșterii efectivelor și producțiilor animale.

Efectivele de animale au cunoscut creșteri simțitoare. Astfel, bovinele au crescut cu aproape 100 000 capete față de anul 1938. Efecti-

vele de porcine au crescut de aproape 4 ori față de anul 1938 și de 5 ori față de 1950, ovinele cresc cu peste 200 000 capete față de aceeași perioadă.

S-a ajuns la o încărcătură la 100 de ha de 40 capete bovine, 80 capete ovine și 130 capete porcine.

Ca urmare a aplicării programului de dezvoltare a zootehniei, în prezent realizăm în complexe de tip industrial 80% din producția de carne de porc, peste 90% din carnea de pasăre și 100% carne de ovine.

Orientînd agricultura pe calea dezvoltării intensive și multilaterale, conducerea de partid a județului s-a preocupat în permanență de îmbunătățirea continuă a organizării producției agricole, urmărind cu consecvență așezarea acestora pe temeiuri științifice. Acțiunea principală întreprinsă în această direcție a constituit-o profilarea, concentrarea producției și specializarea unităților agricole. Astfel, întreprinderile agricole de stat au scăzut ca număr de la 30 la 16, cu 122 ferme specializate. Numărul cooperativelor agricole de producție a scăzut, prin unificări, la 157, iar în ultimii ani situația concentrării și specializării producției s-a îmbunătățit în sectorul cooperatist prin trecerea la ferme de producție specializate și prin înființarea de asociații economice intercooperatiste pe profile și asociații de stat și cooperatiste.

În prezent funcționează în sectorul cooperatist 15 asociații economice intercooperatiste, din care un complex de îngrijire a tineretului taurin, 8 complexe de creștere și îngrijire a porciilor, 2 de pui de carne, 3 complexe de îngrijire a mieilor, 1 complex de legume în solarii și 2 asociații cu statul (una pentru pui-carne și una sere).

Sînt constituite și vor intra în funcție în actualul cincinal încă 8 asociații, și anume: 3 complexe de îngrijire a tineretului turin, un complex de îngrijire a mieilor, 2 asociații pomicole și 2 asociații pomicole.

În sectorul cooperatist mai funcționează 2 asociații de construcții și prestări de servicii și o asociație de valorificare a produselor agricole.

Activitatea de producție din cele 157 cooperative agricole este susținută de cele 21 de stațiuni pentru mecanizarea agriculturii, între care există contracte de cooperare, creîndu-se sectoare mecanice unice, iar retribuirea mecanizatorilor se face în funcție de producțiile obținute.

Tot în sprijinul agriculturii județului au fost înființate în anii socialismului 2 stațiuni de cercetări și un centru experimental pentru ameliorarea sărăturilor.

În vederea asigurării forței de muncă calificate, în județ funcționează 6 licee cu profil agroindustrial și 2 școli de mecanizatori de pe lângă S.M.A.-uri.

De asemenea, în unitățile de producție agricolă își desfășoară activitatea peste 800 cadre cu studii superioare și peste 500 cadre cu studii medii.

LE DÉVELOPPEMENT DE L'AGRICULTURE DU DÉPARTEMENT D'ARAD AUX
ANNÉES DU SOCIALISME

(Résumé)

Dans cet étude on présente la politique agraire juste du P.C.R. de modernisation de l'agriculture et d'amélioration continuelle de l'activité économique des unités agricoles socialistes; l'étude souligne aussi les principaux résultats obtenus dans l'agriculture du département d'Arad, une agriculture dotée de moyens mécanisés qui constituent un secteur important dans l'économie du département.

REZULTATELE OBȚINUTE ÎN SERELE DIN ARAD CA URMARE A APLICĂRII PROGRAMEI PRIORITARE PRIVIND DEZVOLTAREA AGRICULTURII

IRIMIE ȘIMANDAN

În cadrul preocupărilor majore ale conducerii partidului și statului nostru pentru dezvoltarea accelerată și intensivă a agriculturii — care își găsesc o largă expresie în documentele Congresului al XI-lea și Conferinței Naționale ale partidului — un loc de seamă îl ocupă sectorul legumicol, căruia îi revine sarcina de a contribui la valorificarea din plin a condițiilor favorabile de climă și sol de pe cuprinsul patriei, la creșterea nivelului de bunăstare a poporului.

Ca urmare a înlăptuirii consecvente a politicii partidului pe me-leagurile noastre, serele din municipiul și județul Arad s-au extins an de an, ajungând de la 6 ha. în 1963 — primele din țară — la peste 116 ha. în prezent, din care numai întreprinderea de Sere Arad deține 76 ha.

Acționând în lumina Directivelor celui de al XI-lea Congres al partidului, am reușit să obținem în serele din Arad producții sporite, în primul rînd pe calea creșterii randamentului la ha. Punînd în valoare tehnica avansată din aceste sere, priceperea și hărnicia lucrătorilor, am realizat producții la hectar ce se concretizează în 320 tone castraveți, 90 tone ardei grași, 120 tone tomate, în total circa 7—8 mii tone marfă, depășindu-ne an de an sarcinile de producție cu 10—20% față de plan.

Produsele noastre fiind destinate exportului într-un procent de peste 80% — știut fiind că exportăm în 17 țări — am acționat, în frunte cu organizația de partid a întreprinderii, pentru obținerea unor producții care să corespundă calitativ celor mai înalte exigențe. Această preocupare se exprimă convingător în faptul că în anul 1977 numai pentru calitate am realizat 10 milioane lei valută, iar pentru timpurieitate 5 milioane lei valută, prin care întreprinderea a înregistrat un beneficiu suplimentar de circa 10%.

Acționînd în direcția creșterii potențialului productiv al serelor, sub îndrumarea și sprijinul organelor județean și municipal de partid, colectivul întreprinderii noastre s-a înscris cu toată capacitatea sa în mișcarea de masă de creație tehnico-științifică din cadrul Festivalului național „Cîntarea României”, realizînd inovații și raționalizări în valoare de peste 34 milioane lei, larg extinse în toate serele din țara noastră.

Prin generalizarea și în întreprinderea noastră a inițiativei lansată de Consiliul județean Arad al Frontului Unității Socialiste „Fiecare om al muncii — un bun proprietar și producător socialist” am reușit să reducem consumurile la apă industrială cu 70 000 m³, la aburi 3 000 t., la apă caldă cu 21 000 G. cal., ceea ce a condus la o economie de peste 780 000 lei, care reprezintă concludente materializări ale orientărilor date în această direcție de documentele Congresului al XI-lea și Conferinței Naționale ale partidului. De altfel, în întreprinderea noastră la fiecare pas manifestarea autoconducerii și autogestiunii muncitorești, a luptei pentru o nouă calitate, superioară, este evidentă, ea fiind generatoare de noi împliniri și deosebite satisfacții.

Pornind de la indicația secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, de a se acționa cu simț de răspundere pentru punerea în valoare a valențelor ce le oferă perfecționările aduse structurilor organizatorice, democrației muncitorești, noi ne-am orientat în direcția intensificării educației moral-politice și profesionale a oamenilor, care dau viață acestor structuri, crearea unor condiții de ordin social care să faciliteze integrarea armonioasă a acestora în eforturile generale ale întreprinderii.

Munca din sere fiind automatizată și mecanizată în proporție de 80%, era firesc să insistăm asupra creșterii și perfecționării nivelului de calificare a oamenilor, pentru a-i ajuta să poată răspunde în condiții tot mai bune tehnicii avansate din unitatea noastră. La ora actuală 87 de tineri și tinere și-au completat studiile, 10 sînt studenți la Institutul agronomic, numeroși sînt cei care au terminat sau urmează cursurile de subingineri, cursuri ale unor școli de maiștri sau ale unor meserii, la care adăugăm pe cei ce frecventează cursurile de perfecționare organizate în întreprindere.

Pentru a reduce fluctuația și navetismul, întreprinderea a construit din fondurile ei peste 100 apartamente, un cămin de nefamilisti cu 395 locuri, o cantină cu 120 locuri, un dispensar medical, o grădiniță cu orar prelungit de 150 locuri ș.a.

Munca politico-organizatorică și educativă desfășurată de organizația noastră de partid, hărnicia și devotamentul cu care aplicăm politica științifică a partidului se oglindesc în cele peste 130 de steluțe de fruntaș în întrecerea socialistă obținute an de an de muncitorii noștri, care se mențin în majoritatea lor fruntași de 5—6 ani, în titlul de „Fruntași pe ramură” obținut de 3 ori consecutiv, precum și Ordinul Muncii clasa III-a care ne-a fost acordat de conducerea statului. La acestea asociem numeroasele scrisori de mulțumire pe care le primim de la partenerii noștri externi pentru calitatea și modul de prezentare a produselor noastre, care pentru noi, alături de satisfacțiile de ordin economic, constituie puternice surse de mîndrie patriotică, de mulțumire morală.

Toate realizările în producție, în educarea oamenilor muncii, în soluționarea problemelor de ordin social și profesional ale celor ce muncesc în întreprinderea noastră le asociem grijii ce ne-o poartă partidul și statul nostru, personal secretarul general al partidului, tovarășul

Nicolae Ceaușescu, sînt organic legate de competența cu care sîntem îndrumați de Comitetul județean și municipal de partid, de organizația de partid din întreprinderea noastră.

Sîntem hotărîți să ne amplificăm satisfacțiile acționînd ferm pentru înlăturarea unor neajunsuri ce mai persistă în munca noastră, pentru înfăptuirea Programului partidului ce stă la baza activității întregului popor, ne angajăm să milităm pentru transformarea cantității într-o nouă calitate, superioară, ca o cerință a înaintării în ritm accelerat pe calea făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate și a comunismului.

EINIGE DATEN ÜBER DIE IM ARADER TREIBHAUS ERZIEHLTEN ERZUGNISSE

(Zusammenfassung)

Das Arader Treibhaus, eines der grössten in Rumänien entstand in Jahre 1963 auf 6 ha Boden. Heute erstreckt es sich auf 116 ha. 80% der Erzeugnisse werden in vielen Länder Europas exportiert.

ROLUL SINDICATELOR ÎN PROMOVAREA INIȚIATIVELOR MUNCITOREȘTI ȘI A METODELOR AVANSATE DE MUNCĂ

IANCU CONSTANTIN

Întrecerea socialistă în cel de-al treilea an al actualului cincinal, definit ca an hotărîtor pentru îndeplinirea cu succes a istoricelor hotărîri ale Congresului al XI-lea al partidului, a programului de creștere suplimentară a producției în perioada 1978—1980, are menirea ca prin întregul ei conținut să determine nu numai o amplă mobilizare a tuturor energiilor creatoare, dar și să asigure premisele trecerii de la acumularea cantitativă la o calitate nouă. Aceasta cu atît mai mult cu cît ea se desfășoară în condițiile trecerii la perfecționarea mecanismului economico-financiar, a sporirii cointeresării materiale a celor ce muncesc în scopul creșterii eficienței întregii activități economice.

După încheierea primei jumătăți a anului se poate constata că, înțelegînd pe deplin sensul noilor reglementări, sindicatele sub conducerea organelor și organizațiilor de partid au orientat eforturile colectivelor de oameni ai muncii către laturile calitative ale activității economice, structurîndu-le preocupările pe direcțiile subliniate de tovarășul Nicolae Ceaușescu la Plenara C.C. al P.C.R. din 22—23 martie a.c.

În întrecerea pentru depășirea planului de producție de către unitățile economice în județul Arad s-au folosit numeroase inițiative și metode avansate, mărturie a spiritului novator, de creație în gîndirea și comportarea oamenilor. În județul nostru au fost aplicate și generalizate sub genericul: FIECARE OM AL MUNCII UN BUN PROPRIETAR ȘI PRODUCĂTOR, 10-inițiative dintre care putem aminti: „Contul colector de economii al grupei sindicale”; „Să lucrăm o zi pe lună cu materiale economisite”, „Fiecare om al muncii participant activ la acțiunea de creație tehnico-științifică”; „Marca întreprinderii, prestigiul nostru”; „Brigada înaltei productivități” și altele.

Aplicînd inițiativa „Fiecare om al muncii participant activ la creația tehnico-științifică”, realizîndu-se temele și obiectivele propuse, la Întreprinderea de strunguri de exemplu, se preliminează o eficiență economică de aproximativ 45 milioane lei, în cursul acestui an.

În aplicarea acestei inițiative se evidențiază și colectivele de muncă de la Întreprinderea de vagoane, Întreprinderea textilă UTA, Tricoul roșu, Libertatea și altele.

Inițiativa „Contul colector de economii al grupei sindicale” s-a aplicat și generalizat la un număr de 10 întreprinderi, iar pe semestrul I. s-a realizat o eficiență economică de peste 15,4 milioane lei.

Aplicînd inițiativa „Să lucrăm o zi pe lună cu materiale economisite” ce se aplică la 8 unități economice, s-a realizat pe semestrul I. o eficiență economică de 1,5 mil. lei.

Astfel putem arăta că la nivelul județului Arad, eficiența economică a inițiativelor, a aplicării metodelor avansate de organizare științifică a producției și a muncii s-a ridicat la peste 60 milioane lei, pe primele 6 luni ale acestui an.

Pentru aplicarea și generalizarea în producție a inițiativelor, sindicatele, sub conducerea organelor și organizațiilor de partid, au folosit mai intens mijloacele muncii politice și cultural-educative de care dispun, organizînd în cadrul grupelor sindicale, secțiilor, sectoarelor, la cluburi, biblioteci, acțiuni și manifestări cum au fost: sesiuni tehnico-științifice, dezbateri, simpozioane, schimburi de experiențe, mese rotunde etc. Printre acestea putem aminti acțiunile ce s-au ținut pe tema „Inițiativele muncitorești, aplicarea și generalizarea lor” la Întreprinderea Textilă UTA, Întreprinderea de vagoane, Combinatul de prelucrare a lemnului, Întreprinderea de strunguri și alte unități. La fel s-a organizat simpozionul pe tema „Creația tehnico-științifică de masă Arad”, dezbaterile de la Întreprinderea de vagoane, Combinatul chimic, C.P.L. și alte unități pe teme ca: „Noi scule cu geometrie îmbunătățită utilizate pentru prelucrarea găurilor adînci”, „Metode moderne de analize și determinarea eficienței economice”, „Tehnologii folosite în epurarea apelor reziduale în vederea refolosirii lor în circuitul industrial” etc.

Consiliul județean al sindicatelor, pentru a ușura munca organelor și organizațiilor de sindicat, cu sprijinul secției de propagandă a Comitetului județean de partid a tipărit o broșură ce cuprinde toate inițiativele muncitorești aplicate în județul Arad, felul în care trebuiesc aplicate, felul de urmărire și generalizare a lor.

De asemenea pentru aplicarea și generalizarea acestor inițiative a fost mobilizat întregul personal muncitor la creația tehnico-științifică, iar o contribuție deosebită a adus-o munca de propagandă prin lozinci, gazete de perete, gazete satirice, stațiile de radioamplificare, brigăzile artistice, filmele cinecluburilor, vitrinele de calitate, care prin transmiterea mesajului au contribuit la informarea operativă a colectivelor de muncă, la creșterea răspunderii și dăruirii acestora pentru îndeplinirea sarcinilor de plan.

Trebuie să arătăm însă că rezultatele obținute în acest domeniu nu sînt încă pe măsura posibilităților existente în fiecare unitate economică, instituție, oraș, comună din județul nostru. Așa se explică că în numeroase unități din industrie, agricultură, construcții, comerț, în orașe și comune, această inițiativă nu este suficient concretizată în obiective și măsuri practice, ceea ce nu-i conferă un larg caracter de masă. Astfel de cazuri se întîlnesc în întreprinderile: Refacerea, Confecții, Tricoul

roșu, IJCM, IJGCL, SMA Șicula, IAS Cermei, unde în direcția aplicării și generalizării inițiativelor s-a făcut foarte puțin.

De existența neajunsurilor semnalate pentru aplicarea și generalizarea inițiativelor și metodelor avansate de muncă se face răspunzător și biroul executiv al Consiliului județean și municipal al sindicatelor, care nu au reușit întotdeauna să desfășoare o muncă de îndrumare concretă pornind de la cunoașterea realităților. Nici organele și organizațiile de sindicat nu în suficientă măsură au reușit să se angajeze în munca de popularizare și înțelegere de către oamenii muncii a semnificației majore a inițiativelor în înfăptuirea cincinalului revoluției tehnico-științifice, a sarcinilor ce revin fiecărei organizații în acest domeniu.

Analizînd cu răspundere conținutul și eficiența muncii politice și cultural educative desfășurată în sprijinul producției este de remarcat, că sînt încă unități unde nu se întreprind cu regularitate acțiuni care să determine la toți oamenii muncii schimbări calitative în atitudinea lor față de muncă, față de îndeplinirea exemplară a sarcinilor de plan și a angajamentelor asumate în întrecerea socialistă.

Conștienți că în cadrul întreprinderilor și instituțiilor sînt numeroase resurse nevalorificate încă, ne propune ca pe viitor să acționăm în lumina sarcinilor cuprinse în cuvîntarea secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, la Conferința Națională a partidului, a plenarelor din 1978 a C.C. al P.C.R., să ridicăm la un nivel superior întreaga activitate pe care o desfășoară sindicatele și în acest context, munca politică și cultural-educativă, pentru dezvoltarea spiritului novator, de creație și inițiativă a oamenilor muncii, în scopul îndeplinirii la un nivel calitativ și cantitativ superior a sarcinilor de plan ale cincinalului revoluției tehnico-științifice.

În baza programului anual elaborat de Consiliul județean al sindicatelor, pentru aplicarea și generalizarea inițiativelor și a programelor la nivelul unităților ne propunem să folosim toate mijloacele muncii politico-educative de care dispunem, în vederea cunoașterii temeinice de către fiecare muncitor, inginer, tehnician, economist, a conținutului și a criteriilor și cerințelor de aplicare eficientă atît a inițiativelor proprii cît și a celor ce aparțin altor colective de muncă; vom stabili împreună cu organele de conducere tehnico-economică, măsuri concrete de aplicare și generalizare, în raport cu specificul și problemele ce le ridică fiecare loc de muncă. Pe baza unei evidențe precise, privind eficiența obținută, comitetele sindicatelor, consiliile teritoriale, vor desfășura o susținută muncă politică avînd ca obiectiv principal dezvoltarea spiritului novator, de creație la nivelul fiecărui colectiv și loc de muncă, așa încît în toate întreprinderile să se asigure o participare activă a muncitorilor, inginerilor, tehnicienilor și economiștilor la „acțiunea pentru stimularea participării maselor la activitatea de creație științifică și tehnică” ce se desfășoară în cadrul ediției a II-a a festivalului național CÎNTAREA ROMÂNIEI.

LE RÔLE DES SYNDICATS DANS LA PROMOTION DES TRAVAILLEURS ET DES MÉTHODES AVANCÉES DE TRAVAIL

(Résumé)

L'auteur de cet étude essaie a présenter les modalités adoptées par les syndicats d'Arad en vue de l'orientation des efforts des collectifs des travailleurs vers les aspects qualitatifs des activités économiques, en structurant leurs préoccupations sur les directions soulignées par le camarade N. Ceaușescu à la Réunion plénière du P.C.R. de 22—23 mars 1978.

On souligne aussi la coordination attentive et efficace de l'activité des syndicats par les organes et les organisations de parti.

CREAȚIA SPIRITUALĂ ARĂDEANĂ PE COORDONATELE FESTIVALULUI NAȚIONAL „CÎNTAREA ROMÂNIEI”

LIVIU BERZOVAN

Caracteristic pentru actuala etapă de dezvoltare a conștiinței socialiste a oamenilor muncii din țara noastră este faptul că, integrînd structural și dialectic activitatea cultural-educativă în ansamblul unitar al Programului său de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintarea României spre comunism, Partidul Comunist Român a pornit de la teza marxist-leninistă care subliniază că desfășurarea unei mai continue munci de educație socialistă a maselor reprezintă o necesitate obiectivă în întreaga perioadă de construire a socialismului și comunismului, o componentă esențială a procesului de făurire a noii orînduiri.

În contextul efortului educativ-formativ și a stimulării celorlalte mijloace de influență a conștiinței, inițierea, la propunerea secretarului general al partidului, Festivalului național „Cîntarea României” a constituit un prilej deosebit pentru afirmarea vieții spirituale românești contemporane.

Și pentru artiștii amatori și profesioniști din județul Arad festivalul a constituit un imbold energic pentru activitatea de creație, un puternic stimul în realizarea educației socialiste de către înseși masele populare.

Amploarea pe care o cunoaște viața spirituală a județului stimulată de inițierea acestui grandios festival este oglindită și de numărul fără precedent al formațiilor artistice înscrise peste 2 500 și a celor 57 000 de artiști amatori și profesioniști care le alcătuiesc.

Fiecare colectiv de muncă din orașele, comunele și satele județului nostru s-a dovedit a fi o sursă de energie creatoare și interpretativă, confirmînd încă odată ideea că creatorii de bunuri materiale pot contribui deopotrivă, prin talentul și spiritul lor inventiv, la dezvoltarea artei și culturii noi, socialiste.

Numărul mare al formațiilor artistice interpretative și al cercurilor de creație a dus la o îmbunătățire și diversificare a vieții spirituale a localităților județului nostru, întreaga activitate de educație comunistă devenind în și mai mare măsură o largă mișcare democratică, o emanație a maselor și un bun al acestora.

Astfel, pe lângă formații artistice vechi, cu o tradiție chiar centenară, au apărut sute de formații noi care s-au integrat rapid în creația spirituală a județului, descătușînd puternice energii creatoare.

Promovarea unei arte revoluționare, cu un bogat conținut de idei, inspirată din trecutul glorios de luptă al poporului și partidului, din realitățile construcției socialiste în patria noastră, a unei arte care să militeze pentru promovarea atitudinii înaintate în muncă, pentru aplicarea în viață a principiilor eticii și echității socialiste a constituit un criteriu repertorial primordial al celor 177 coruri și grupuri vocale, 134 formații de teatru, 103 formații de montaj literar și al celor peste 200 de brigăzi artistice.

Valorificarea creației populare locale în contextul festivalului, redescoperirea vechilor comori de artă populară, precum și punerea în valoare a creației folclorice contemporane, s-a făcut atît prin cele 147 formații de dansuri populare și prin multele orchestre populare, cît și prin revitalizarea unor tradiționale sărbători populare de amploare, cum ar fi: „Nedeele” de la Tăcășele și Hălmațiu, „Praznicul de pită nouă” de la Beliu, sărbătoarea „Sînzienelor” de la Bîrzava, parada portului popular și tîrgul de artă populară din cadrul „Primăverii arădene” sau spectacolul obiceiurilor de iarnă. Mulțimea de formații noi apărute în festivalul „Cîntarea României”, valorificarea talentului interpretativ și creator al oamenilor muncii, au redimensionat gustul și dragostea pentru arta populară a locuitorilor județului nostru, față de virtuțile etice și estetice ale folclorului.

După cum este cunoscut, în județul Arad trăiesc și muncesc alături de români și oameni ai muncii aparținînd naționalităților conlocuitoare: maghiari, germani, sîrbi, slovaci și de alte naționalități.

Unul dintre obiectivele festivalului „Cîntarea României” este și acela de consolidare și întărire a prieteniei și unității dintre oamenii muncii români și cei aparținînd naționalităților conlocuitoare. Numai în această ediție a festivalului, formațiile artistice de amatori în limbile maghiară și germană numără 1 136 și respectiv 1 117 artiști amatori care, muncind împreună, contribuie la împlinirea climatului de mare efervescentă spirituală generat de festivalul „Cîntarea României”.

Dar Aradul este cunoscut și prin existența aici a unor instituții artistice profesionale, creație a regimului nostru, instituții care de-a lungul anilor au desfășurat o elevată muncă de educație estetică, etică și patriotică.

Festivalul „Cîntarea României” a creat cadrul adecvat de împletire a activității artiștilor amatori cu cei profesioniști, de întrepătrundere a unor foarte variate mijloace artistice pentru realizarea aceluiași țel: făurirea conștiinței socialiste.

Vrem să subliniem activitatea desfășurată în instituțiile de artă din municipiu pe linia abordării unui repertoriu capabil să contribuie la educarea maselor în spiritul dragostei de patrie și partid, la mobilizarea întregului popor pentru înfăptuirea Programului Partidului.

În politica de repertoriu avem permanent în vedere indicațiile secretarului general al partidului privind sarcinile ce revin oamenilor de artă în făurirea unei personalități umane complexe, în promovarea celor mai nobile sentimente ale umanismului socialist. Festivalul „Cîntarea României” a stimulat puternic dorința de autodepășire a măiestriei

interpretative, de afirmare a celor tineri, de găsire a unor firești punți între omul de artă și public.

Activitatea de creație artistică a cunoscut de asemenea o dezvoltare fără precedent. Filiala din Arad a U.A.P. este în momentul de față cunoscută nu numai în județ, ci și în țară, iar gruparea scriitorilor arădeni se afirmă cu fiecare volum de literatură semnat de un arădean. Adinc ancorați în problematica majoră pe care o oferă activitatea de făurire de bunuri materiale din fiecare unitate productivă a județului, creatorii arădeni contribuie prin opere edificatoare la consolidarea unei tradiții pe care o are Aradul, în acest domeniu, dar și la dezvoltarea puternicului atașament al oamenilor de artă față de cei ce muncesc. Edificatoare sînt în acest sens expozițiile de artă plastică organizate la Arad în contextul festivalului „Cîntarea României”, precum și cele 12 volume literare semnate de tineri scriitori arădeni în ultima vreme.

Se cuvin a fi amintite în acest context două manifestări republicane organizate la Arad și care în cadrul generos oferit de „Cîntarea României” și-au găsit o firească și îndreptățită afirmare. Este vorba de „Salonul național de artă naivă” și „Întîlnirea scriitorilor țărani din România” manifestări de valorificare a marelui talent creator al oamenilor muncii de azi, domeniu în care județul Arad a obținut rezultate remarcabile, edificatoare fiind recenta întîlnire republicană a scriitorilor țărani.

Noile orientări pe care trebuie să le aibă „Cîntarea României”, în urma recentelor indicații date de secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu au dus și în județul nostru la reconsiderarea implicațiilor pe care festivalul trebuie să-l aibă în viața spirituală a oamenilor muncii de aici. Astfel, nu vom omite faptul că festivalul nu trebuie să se oprească numai la latura artistică, ci să se aibă în vedere însăși calitatea vieții, atitudinea creatoare în procesul muncii, relațiile interumane, diversificarea mijloacelor de influențare a conștiințelor în scopul înlăptuirii programului și dezvoltării materiale și spirituale a poporului nostru în etapele următoare ale dezvoltării sale sub conducerea clarvăzătoare a partidului.

DIE ARADER KREATIVITÄT IM GEISTIGEN BEREICH AUF DEN KOORDONATEN DES LANDESFESTIVALS „CINTAREA ROMÂNIEI”

(Zusammenfassung)

Die Arbeit hebt die kulturell-erzieherische Aktivität hervor, die als eine kontinuierliche, objektiv-nützliche Tätigkeit aufzufassen ist im Aufbauwerk der sozialistischen und kommunistischen Gesellschaft. Es wird die Tatsache unterstrichen, dass das Landesfestival „Cîntarea României” ein Ansporn für die erzieherische Tätigkeit der Massen, für die Schaffung der sozialistischen Erziehung durch die Massen selbst, ist. Angeregt aus der Initiative des Generalsekretärs der Partei selbst, bietet das Landesfestival „Cîntarea României” eine besondere Möglichkeit zur Stärkung des geistigen Lebens in der zeitgenössischen rumänischen Gesellschaft.

ŌAMENII MUNCII ARĂDENI — PARTICIPANŢI ACTIVI LA AUTOCONDUCEREA ŞI AUTOGESTIUNEA UNITĂŢILOR ECONOMICE

TRAIAN BERBECAŞ

În lumina orientărilor date de Conferinţa Naţională a partidului din decembrie 1977, au fost întreprinse un ansamblu de măsuri menite să asigure creşterea rolului adunărilor generale ale oamenilor muncii, al consiliilor oamenilor muncii. Adoptarea de către M.A.N. a legii cu privire la organizarea şi conducerea unităţilor socialiste, constituie o generalizare a experienţei acumulate de către organele noastre colective de conducere. În baza acestei legi, numărul celor prezenţi în consiliile oamenilor muncii a sporit cu 45%, iar al reprezentanţilor oamenilor muncii cu 86%, care au acum o pondere în C.O.M. şi comisii pe probleme de aproape 50%.

Prezenţa nemijlocită a unui număr mare de muncitori, care lucrează direct în producţie, în toate organele colective de conducere, concomitent cu extinderea atribuţiilor acestora, imprimă un suflu nou, dinamic, revoluţionar, muncitoresc acestor organisme, sporeşte răspunderea clasei muncitoare — clasa conducătoare în stat — faţă de administrarea şi gospodărirea bunurilor încredinţate de societate.

Conferirea funcţiei de preşedinte al C.O.M. secretarilor organizaţiilor de partid, investirea cu funcţii de vicepreşedinţi a preşedintelui de sindicat, secretarului U.T.C., a preşedintei comisiei de femei şi a unui muncitor care lucrează nemijlocit în producţie constituie o măsură de esenţă profund revoluţionară, care duce la întărirea rolului organizaţiei de partid şi a organizaţiilor de masă, a reprezentanţilor oamenilor muncii în conducerea vieţii economico-sociale a întreprinderilor. S-a realizat, astfel o îmbinare armonioasă a muncii de partid, a organizaţiilor de masă, a tuturor oamenilor muncii cu întreaga problematică a producţiei bunurilor materiale, ducând la creşterea răspunderii clasei muncitoare faţă de autoconducerea şi autogestiunea muncitorească.

Noile măsuri adoptate pe linia adâncirii democraţiei muncitoreşti, a lărgirii cadrului de participare a oamenilor muncii la activitatea de conducere au rezonanţă deosebit de favorabilă şi în cadrul colectivelor de oameni ai muncii arădeni, care îşi aduc zi de zi un aport tot mai însemnat la activitatea de autogestiune şi autoconducere a întreprinde-

rilor, făcînd să crească rolul clasei muncitoare în luarea și înfăptuirea deciziilor.

În adunările generale — formă organizatorică principală de conducere a activității economice — reprezentanții oamenilor muncii se comportă ca adevărați proprietari și producători ai bunurilor materiale pe care le gestionează, analizînd cu multă competență și simț de răspundere multiplele probleme cu care se confruntă întreprinderile arădene. Acest lucru rezultă și din cele peste 5 000 propuneri făcute de oamenii muncii arădeni în cursul semestrului I ale anului 1978 și în mod deosebit din analizele de încheiere a activității economice ale semestrului I. Ele vizează probleme de modernizare a producției, diminuarea efortului fizic, creștere a productivității muncii, reducere a cheltuielilor materiale și de energie, îmbunătățire a condițiilor de viață ale celor ce muncesc. Spre exemplu, la I.V.A. s-a analizat preocuparea pe linia îmbunătățirii activității în domeniul cooperărilor, asigurarea întreprinderii cu osii și boghiuri, a echipamentului electric și electronic, la Întreprinderea de strunguri au fost făcute propuneri în domeniul orientării învățămîntului spre deschiderea unor clase de C.T.C. pe meserii și turnători, la C.P.L. au fost făcute propuneri în domeniul aprovizionării ritmice cu piese de schimb, a unor utilaje de bază, asigurarea sistemului de încălzire la secțiile preluate de I.J.I.L. (industria locală). Asemenea propuneri au fost făcute și la alte întreprinderi din municipiul și județul nostru.

Răspunderea oamenilor muncii față de activitatea de conducere se observă și din faptul că ei nu se mulțumesc numai cu a face propuneri, ci odată ce acestea sînt aprobate, ei participă efectiv la înfăptuirea lor. Astfel, la I.V.A. au fost construite sau amenajate cu participarea muncitorilor 2 vestiare, 5 microcantine și s-a acordat ajutor substanțial constructorului în vederea realizării investiției interne pentru extinderea producției de boghiuri.

În cadrul Întreprinderii de strunguri s-au realizat cu ajutorul muncitorilor obiective ca: mașina de redresat bare lungi, agregate de rectificare, agregat de frezat cremaliere și altele. Asemenea exemple se pot da la majoritatea întreprinderilor arădene.

Oamenii muncii arădeni își manifestă răspunderea față de introducerea noului în producție prin participarea activă la creația tehnico-științifică. Astfel, la nivelul județului, numărul celor care participă la această activitate se ridică la 24.000, din care un număr de 18.000 sînt muncitori. Numai la I.V.A. numărul celor care participă la această acțiune se ridică la 6.000 persoane și vizează un număr de 115 obiective din care 50 pentru sporirea productivității muncii, 14 pentru reducerea consumului de materiale, 22 vizează îmbunătățirea calității produselor și 4 cele privind reducerea importurilor. La Întreprinderea de strunguri participă la această acțiune peste 2 400 de oameni ai muncii și vizează

un număr de 196 obiective. Ca urmare, pe bază unor astfel de preocupări au fost confecționate prin autoutilare la I.V.A. 18 utilaje specifice construcției de vagoane.

Fără îndoială că exemple de acest gen pot fi date la multe din întreprinderile județului. De remarcat este faptul că sporul de producție obținut ca urmare a acestor activități se ridică la nivelul județului la peste 314.000 lei.

Autogestiunea și autoconducerea se manifestă din plin la oamenii muncii arădeni și prin inițierea și traducerea în viață a unor valoroase inițiative muncitorești, cum sînt: „Fiecare om al muncii — un bun proprietar și producător socialist“, „Autocontrolul calității“, „Contul de economii al grupei sindicale“, „Să lucrăm o zi pe lună din materialele economisite“ și altele.

Participarea unui număr mai mare de oameni ai muncii la activitatea de organizare și coordonare a activității productive se materializează în unele rezultate economice calitativ superioare anilor precedenți. Unele întreprinderi din județ, printre care C.P.L., I.M.A.I.A., întreprinderea de industrializare a sfelei de zahăr, au fost distinse în anul 1977 cu titlul de întreprinderi fruntașe pe țară sau ramură.

Rezultate bune au fost obținute și de către întreprinderea de vagoane, în special la unii indicatori calitativi. Astfel, în comparație cu perioada corespunzătoare anului trecut au fost economisite 571 tone metal, obținîndu-se pe această bază sporirea beneficiului cu 28 milioane lei.

Considerăm că la nivelul întreprinderilor arădene s-a îmbunătățit simțitor activitatea C.O.M. și a comitetelor de partid față de rezolvarea propunerilor oamenilor muncii. În acest sens, la I.V.A. există un sistem unic al ambelor organe, pe bază de fișe, iar rezolvarea problemelor este repartizată serviciilor cărora le aparțin și care în termen de 20 de zile sînt obligate să răspundă oamenilor muncii. Asemenea sisteme receptive față de rezolvarea propunerilor oamenilor muncii există și la întreprinderile: „Strungul“, Combinatul de prelucrare a lemnului, Uzinele textile U.T.A. etc.

Îmbunătățirea stilului de muncă al C.O.M. a făcut să crească responsabilitatea oamenilor muncii față de activitatea de conducere, de luarea deciziilor și transpunerea lor în viață. S-a încetățenit metoda la unele întreprinderi, ca I.V.A., Strungul ș.a., ca materialele ce urmează a fi dezbătute în C.O.M. să fie analizate în prealabil, după care sînt înmîinate în timp util fiecărui membru al C.O.M. Acest stil de muncă dă posibilitatea reprezentanților oamenilor muncii de a se consulta cu un număr mare de muncitori din secții și servicii în problemele respective, ceea ce le dă posibilitatea să poată participa cu competență la dezbaterile și luarea hotărîrilor C.O.M.

Trebuie să arătăm însă că în activitatea organelor colective de conducere nu toate lucrurile decurg în mod perfect, că mai există neajunsuri care se răsfrîng în mod negativ în activitatea economico-socială. Astfel, din dorința de a rezolva multiplele probleme cu care se confruntă întreprinderile, se țin uneori prea multe ședințe de diferite genuri, se iau multe hotărîri, se repartizează prea multe sarcini unor persoane în loc să se atragă la rezolvarea acestora colective tot mai largi de cadre și oameni ai muncii.

Se întîmplă și cazuri în care nu toate hotărîrile sînt finalizate. Așa se explică faptul că deși majoritatea întreprinderilor arădene au obținut rezultate superioare anilor precedenți, nu toate au reușit să obțină producții la nivelul planului anual 1978.

Socotim că este de datoria noastră, a reprezentanților oamenilor muncii să ne aducem un aport mai substanțial la îmbunătățirea stilului de muncă al organelor colective în așa fel ca în atenția lor să stea probleme majore, iar pentru rezolvarea acestora să fie atrași toți factorii cu munci de răspundere, întregul colectiv de muncă al întreprinderilor.

Apreciem ajutorul Comitetului municipal și județean de partid acordat întreprinderilor în rezolvarea unor probleme cu care s-au confruntat, în soluționarea unor propuneri făcute de către oamenii muncii. În această direcție, am dori ca și în viitor să fim sprijiniți în organizarea unor acțiuni pe linia pregătirii reprezentanților oamenilor muncii, atît pe grupuri de întreprinderi din aceeași ramură, cît și la nivelul municipiului sau a județului. Aceasta, deoarece pregătirea reprezentanților oamenilor muncii în problemele stilului de muncă, cît și al cunoașterii celor mai noi documente referitoare la autoconducerea și autogestiunea muncitorească contribuie în mare măsură la sporirea contribuției noastre la traducerea în viață a documentelor Congresului al XI-lea și Conferinței Naționale al P.C.R., la transformarea acumulărilor cantitative într-o nouă calitate, superioară, obiectiv care vizează accelerarea ridicării patriei noastre pe noi culmi ale civilizației socialiste și comuniste.

LES OUVRIERS D'ARAD — PARTICIPANTS ACTIFS A L'AUTO—DIRECTION ET À L'AUTO-GESTION DES UNITÉS ÉCONOMIQUES

(Résumé)

L'adoption, par la Grande Assemblée Nationale, de la loi concernant l'organisation et la direction des unités constitue une généralisation de l'expérience accumulée par nos organismes collectifs de travail.

Cette loi prévoit l'accroissement du nombre des ouvriers dans les conseils des ouvriers avec 45%, et celui des représentants des ouvriers avec 86% qui ont maintenant une valeur dans les conseils des ouvriers et les commissions par problèmes de 50%.

La présence d'un grand nombre d'ouvriers, qui travaillent directement en production, dans tous les organismes collectifs de direction, le fait que les attributions deviennent plus nombreuses, imprime un souffle nouveau, révolutionnaire à ces organismes, augmente la responsabilité de la classe ouvrière — classe dirigeante de l'état — face à l'administration des biens confiés par la société.

Les dates qu'offre l'ouvrage et qui se rapportent aux différentes unités économiques d'Arad en sont une preuve éloquente.

INDUSTRIA JUDEȚULUI ARAD PE COORDONATELE CINCINALULUI REVOLUȚIEI TEHNICO-ȘTIINȚIFICE. DIRECȚII ALE DEZVOLTĂRII INDUSTRIEI ARĂDENE ÎN PERSPECTIVA ANULUI 1980

MIRCEA ROMAN

Asemenea tuturor județelor țării, și județul Arad cunoaște, ca urmare a înfăptuirii programului partidului de edificare a socialismului multilateral dezvoltat, o creștere continuă, complexă și în ritm ascendent în toate domeniile vieții economice și sociale. Fondurile de investiții alocate, au contribuit la dezvoltarea și modernizarea, în pas cu cerințele progresului tehnic contemporan, a bazei tehnico-materiale a industriei, agriculturii, transporturilor și a celorlalte ramuri ale producției materiale, la lărgirea rețelei de învățământ, cultură, ocrotiri sociale, la ridicarea bunăstării materiale și spirituale a celor ce muncesc pe meleagurile arădene. Concomitent, sub îndrumarea permanentă a Comitetului județean de partid, activitatea organelor și organizațiilor de partid, a consiliilor oamenilor muncii, a fost orientată spre o mai intensă mobilizare a eforturilor celor ce muncesc în scopul valorificării mai raționale și eficiente a resurselor, folosirii cu maximum de randament a capacităților de producție, forței de muncă și a timpului de lucru.

Drept urmare, în comparație cu anul 1950 producția industrială este de peste 15 ori mai mare, realizându-se într-o singură zi 22 vagoane de cale ferată, 20 de mașini unelte, 230 mii mp țesături din bumbac, 52 mii buc. tricotaje, confecții textile în valoare de 2,5 milioane lei, mobilier în valoare de peste 3 milioane lei, 12 mii perechi încălțăminte, produse alimentare în valoare de peste 8 milioane lei și altele, ceea ce determină realizarea, în acest an, în mai puțin de 15 zile a întregii producții a anului 1938, în 17 zile, cea a anului 1950 și în 110 zile cea obținută în anul 1965.

Ritmul înalt de dezvoltare a industriei noastre, îndeosebi după anul 1968, a fost însoțit de mutațiile profunde în structura industriei, a forței de muncă, de repartizare mai judicioasă a acesteia pe teritoriu, prin construirea de obiective industriale, diversificate ca profil, în orașele județului. Au fost dezvoltate prioritar capacitățile existente la întreprinderile tradiționale, astfel încât, întreprinderea de vagoane, de pildă, este capabilă să producă în prezent orice tip de vagon de marfă sau de clasă — inclusiv vagoane-metrou, — care circulă pe magistralele feroviare ale tuturor continentelor. Întreprinderea de strunguri, creație a orînduirii noastre socialiste, realizează o gamă diversificată de mașini-

unelte, de concepție proprie cu care sînt dotate o seamă de obiective industriale ce se construiesc în țară, asigurînd precizie și productivitate sporită celor care le utilizează, iar Combinatul de prelucrare a lemnului realizează de 1,5 ori mai multă mobilă decît întreaga țară în 1950. Dezvoltări asemănătoare, bazate pe cuceririle progresului tehnic contemporan, promovate consecvent, au cunoscut toate unitățile noastre, textile, de tricotaje, de încălțăminte, de confecții, de ceasuri, de păpuși sau ale industriei alimentare. În același timp, au apărut noi ramuri pe harta economică a județului, prin construirea unui combinat chimic modern, astfel că chimia, împreună cu construcțiile de mașini, dețin peste 50 % din producția industrială a județului.

Afirmarea plenară a progresului tehnico-științific contemporan — obiectiv central al cincinalului pe care-l înfăptuim — se manifestă pe multiple planuri.

Este suficient să arătăm în acest sens faptul că pe lîngă creșterile cantitative, care vor conduce în anul 1980 la realizarea unei producții industriale de peste 21 miliarde lei, industria județului înregistrează și însemnate transformări pe linia ridicării eficienței economice a producției, creșterii ponderii produselor noi și reproiectate, sporirii în ritm înalt a productivității muncii, reducerii cheltuielilor materiale, folosirii cu randament, a mașinilor și utilajelor, valorificării superioare a materiilor prime și materialelor. Urmare a preocupărilor organizațiilor de partid, a organelor colective de conducere din întreprinderi și din unitățile și compartimentele de cercetare-proiectare au fost promovate tehnologii moderne care asigură îmbunătățirea calității produselor, economisirea materialelor și a manoperei specifice. Așa de pildă, în sectoarele calde ale întreprinderilor de vagoane, de strunguri și de mecanizare a agriculturii și industriei alimentare, extinderea folosirii rășinilor furanice, turnării de precizie, forjării în matrice asigură însemnate economii de metal. Tot la aceste întreprinderi, ca și la Întreprinderea „Victoria” și I.A.M.M.B.A., agregatizarea unor procese tehnologice cu volum mare de manoperă, introducerea presajului greu și extinderea sudurii automate, a mașinilor-unelte cu comenzi numerice și a tehnologiilor de grup, mecanizarea unor faze de transport interoperațional și altele conduc la creșterea indicelui de folosire a metalului la aproape 90 %, la reducerea manoperei specifice cu pînă la 30 % și la o creștere corespunzătoare a productivității muncii, la diminuarea consumurilor cu 25—30 %.

Valorificarea tehnologiilor moderne are loc pe fondul perfecționării continue a organizării producției și a muncii. Organizarea, de pildă, la Întreprinderea de strunguri, a 30 de linii de fabricație, din care, circa jumătate, complet automatizate conduce la creșterea productivității fizice de două ori. Asemenea exemple de raționalizare a fluxurilor de fabricație, de folosire eficientă a spațiilor productive pot fi date în marea majoritate a întreprinderilor, fiind unul din factorul hotărîtor al sporirii producției, în special pe seama creșterii accentuate a productivității muncii.

Dezvoltarea bazei materiale, însoțită de perfecționarea tehnologiilor și de organizarea mai bună a producției, au asigurat modernizarea continuă a structurii sortimentelor fabricate. Urmare a preocupărilor avute de către Comitetul județean, de organele și organizațiile de partid, în toate unitățile economice din județ s-au desfășurat ample acțiuni de asimilare a noi produse cu parametrii tehnico-funcționali superiori, competitive cu produsele similare existente pe piața externă, a căror pondere este de aproape 50% din valoarea producției industriale a județului, iar pînă la finele cincinalului putem afirma că întreaga gamă a sortimentelor fabricate va fi reprezentată de sortimente noi sau re proiectate. Se cer subliniate preocupările constructorilor de vagoane, care au asimilat vagoanele de 10, 20 sau 26 de osii pentru transporturi agabaritice, vagoanele dormitor, restaurant și altele, care înainte se importau sau închiriau — economisindu-se pe această cale aproape 15 mil. lei valută —, ale întreprinderii de strunguri, care a trecut la fabricația de serie a strungurilor cu comenzi numerice, secvențiale sau a strungurilor speciale, inclusiv a strungului greu, ale celorlalte colective care, prin înnoirea continuă a gamei sortimentelor fabricate fac ca cca 40% din producția industrială să fie livrată la export, din care 60%, pe relația devizelor libere.

Militind cu fermitate pentru înfăptuirea sarcinilor mari și complexe ce ne revin în actualul cincinal, Comitetul județean de partid se preocupă de dezvoltarea armonioasă, în ritm ascendent a industriei arădene, în perspectiva anilor viitori. Vom continua să acționăm în vederea îmbunătățirii repartizării industriei în teritoriu prin dezvoltarea capacităților existente și construirea de noi obiective, în special ale tehnicii de vîrf, care să compenseze, prin productivitățile înalte care se realizează în aceste unități, lipsa relativă a forței de muncă pe care o vom resimți și în viitor. Ne gîndim mai ales, la amplasarea unor unități ale mecanicii fine, electrotehnicii, de utilaj tehnologic și altele asemănătoare. Concomitent, vom construi și dezvolta, obiective bazate pe resursele locale, atît ale agriculturii, cît mai ales ale industriei extractive, conturîndu-se pregnant extracția intensivă a hidrocarburilor.

Drept urmare, apreciem că la finele anului 1990 producția industrială va crește de cel puțin 2—2,5 ori față de 1980, ajungînd la circa 50—55 miliarde lei.

Desigur, acest proces de dezvoltare accentuată a industriei județului este însoțit în actualul cincinal cît și în perspectivă, de numeroase și ample preocupări menite să conducă la ridicarea nivelului de trai material și spiritual al populației județului. În contextul acestor preocupări și obiective care vizează ridicarea nivelului de bunăstare al oamenilor muncii trebuie reținute printre altele volumul mare al construcției de locuințe — aproape 14.000 apartamente în acest cincinal — lucrările de dezvoltare și extindere a bazei materiale a învățămîntului cu 317 săli de clasă și 3.365 locuri în grădinițe, creșterea numărului de paturi pentru asistență medicală cu încă 1 000, precum și construirea a numeroase obiective cu caracter social-cultural și edilitar-gospodăresc, printre care noi spații comerciale și de prestări de servicii, sală poliva-

lentă și casă de cultură, cinematograf, patinoar artificial etc. Trebuie să adăugăm că toate aceste prefaceri înnoitoare, care conduc desigur la însemnate mutații în viața socială și economică a județului, vor fi însoțite și de sporirea permanentă a veniturilor reale ale populației, care vor crește cu peste 35% față de anul 1975.

Militînd cu abnegație pentru înfăptuirea consecventă a politicii partidului nostru, valorificînd pe plan superior tradițiile muncitorești și experiența creatoare a celor ce muncesc pe meleagurile arădene, sîntem convinși că va spori mult contribuția județului Arad la ridicarea României socialiste pe noi culmi de progres și civilizație.

L'INDUSTRIE DU DÉPARTEMENT D'ARAD SUR LES COORDONNÉES DU QUINQUENNAT TECHNIQUE-SCIENTIFIQUE. LES DIRECTIONS DU DÉVELOPPEMENT DE L'INDUSTRIE D'ARAD DANS LA PERSPECTIVE DE L'ANNÉE 1980.

(Résumé)

L'ouvrage met en évidence les principaux succès de l'industrie d'Arad aux années du socialisme et réussit à souligner les mutations profondes qui se sont produites dans la structure de l'industrie, le progrès technique-scientifique de même que le rythme rapide du développement de la production industrielle surtout au dernier décennie; tout cela va se matérialiser en 21 milliard lei, somme qui représente la valeur de la production industrielle du département d'Arad en 1980.

Il faut mentionner que tous ces grands succès obtenus par l'industrie d'Arad parlent de la justesse de la politique du parti et de l'état de moderniser et de développer l'industrie et d'ailleurs toute l'économie.

PARTICIPAREA SINDICATELOR ARĂDENE LA FESTIVALUL NAȚIONAL „CÎNTAREA ROMÂNIEI”

GHEORGHE BURDAN

Trăim și muncim într-un climat spiritual fertil, profund democratic, de grijă și de stimă pentru actul de creație din orice domeniu de activitate, într-un climat în care se pot afirma și împlini toate energiile creatoare. Este climatul binefăcător adus de Congresul al XI-lea, de măsurile ideologice inițiate de secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, de numeroasele sale întâlniri cu oamenii muncii din întreaga țară, inclusiv din județul Arad.

E un climat în care se respectă, pe criteriile științifice, specificul artei, în care arta de toate genurile, inspirându-se din imensa bogăție a realităților noastre socialiste, din trecutul de luptă al poporului român și al eroicei clase muncitoare, din prezentul glorios, dispus de o sferă inepuizabilă de inspirație și își poate aduce contribuția, în formele cele mai diverse, la educarea comunistă a constructorilor socialismului, la îmbogățirea spirituală și înnobilare morală a ființei umane.

Experiența rodnică dobândită la prima etapă a festivalului, cea mai amplă manifestare a culturii noastre socialiste, a muncii, hărniciei și creativității maselor, constituie un bun început, ilustrând marea varietate și forță artistică a talentelor autentice de masă, care s-au manifestat atât pe planul interpretării, cât și pe acela al creației artistice.

Tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al partidului nostru a arătat că „se impune să folosim această experiență, s-o generalizăm și trecind la desfășurarea celui de al II-lea concurs... trebuie să ținem seama și să aducem îmbunătățiri hotărâte în acest domeniu”. Aceasta presupune că în toată această perioadă să se concentreze toate forțele și factorii politico-educativi pentru desfășurarea acestei a doua ediții în cele mai bune condiții, în așa fel încât ea să înregistreze un nivel și mai înalt, atât pe linia conținutului educativ și al interpretării artistice a tuturor manifestărilor, cât și a unei tot mai strânse legături cu viața.

Pe linia activității de educare și formare a omului nou, multilateral dezvoltat, constructor conștient al socialismului și comunismului, mișcarea artistică de amatori din cadrul cluburilor muncitorești ale sindicatelor arădene și-au adus contribuția din plin la lărgirea orizontului politic și cultural al oamenilor muncii, la formarea și dezvoltarea conștiinței socialiste.

În acest sens, ampla manifestare politico-ideologică, cultural-artistică de creație și interpretare, festivalul național „Cîntarea României” a mobilizat și în acest an, energiile oamenilor muncii din județul Arad. Dacă în anul 1977 au participat 380 de formații și cercuri de creație cu un număr de 8.700 de interpreți și creatori și dacă în perioada octombrie 1976—martie 1977, s-au prezentat 260 de spectacole diferite în întreprinderi și cluburi muncitorești, săli culturale și la care au luat parte 30 000 spectatori, atunci la faza de masă a ediției a II-a a festivalului național pînă în prezent participarea este meritorie.

Semnificativ este faptul că pînă în prezent la dialogurile pe aceeași scenă (fazele tur-retur), spectacolele pe genuri ce au avut loc la nivelul întreprinderilor și instituțiilor la orașe și comune, au participat 340 de formații și cercuri de creație cu peste 8 000 interpreți și creatori, s-au prezentat peste 270 de spectacole diferite la care au participat circa 40.000 spectatori.

În toată această perioadă s-a pus un accent deosebit pe creșterea calității artistice a spectacolelor. Aceasta ca urmare a exigenței publicului, care familiarizîndu-se cu valorile artei, și-a format criteriul mai sigure de apreciere estetică. Artistul amator s-a simțit astfel obligat să însușească principiile estetice și mijloacele de expresie artistică specifice artelor pe tărîmul în care activează.

Spectacolele prezentate în cadrul ediției a II-a a festivalului național „Cîntarea României” de formațiile artistice ale comitetelor sindicatelor de la I.V.A., și I.S.A., Combinatul de îngreșăminte chimice, I.A.M.M.B.A., I.M.A.I.A., „Arădeanca”. Întreprinderea de ceasuri „Victoria”, Cooperația de consum Chișineu Criș, Spitalul Lipova, Fabrica de mobilă Pincota, C.P.L. Arad, I.J.G.C.L. și altele au fost de un nivel artistic ridicat, mult gustate de publicul spectator.

Rezultatele pozitive obținute de formațiile și cercurile artistice pînă acum, nu pot fi apreciate fără a se ține seama și de neajunsurile care s-au manifestat îndeosebi pe planul calității artistice, al decalajului între posibilitățile formațiilor și nivelul artistic scăzut al multora dintre acestea, eficiența educativă a unor manifestări artistice fiind sub nivelul exigențelor actuale ale oamenilor muncii.

Multe din sindicatele noastre nu au avut nici o preocupare să organizeze formații artistice cu ocazia primei ediții și în această a doua ediție, lucrurile la unele unități merg destul de slab. Așa stau lucrurile la Întreprinderea de confecții, Sindicatul de Linie C.F.R. Direcția județeană de poștă și telecomunicații, I.C.M.J., „Libertatea”. Întreprinderea de bunuri metalice și altele, unități cu posibilități în direcția impulsivității muncii cultural educative și artistice, dar slab valorificate pînă în prezent.

Este de datoria tuturor comitetelor sindicatelor, a instructorilor și îndrumătorilor culturali de a mobiliza toate forțele creatoare care să creeze noi lucrări de repertoriu inspirate din cea mai stringentă actualitate, din eroismul muncii constructive ce se desfășoară pe întregul cu-

prins al țării. La fel trebuie să valorifice numeroasele cîntece de masă, piese de teatru, montaje, poezii patriotice.

Dacă în trecut s-a făcut mai greu, este necesar, mai mult ca oricînd, să se asigure o mai rodnică și activă asistență de specialitate a tuturor instructorilor și conducătorilor de formații și cercuri ale amatorilor. Se impune astfel, o mai bună organizare și repartizare a forțelor profesionale din instituțiile artistice de spectacole și din instituturile de învățămînt artistic care să participe la îndrumarea directă a unor formații și cercuri, dar mai ales la acțiuni metodice cu dirijorii, regizorii și coregrafii amatori.

Credem că niciodată nu s-a impus atît de mult ca în prezent necesitatea și setea de cunoștințe de specialitate pe genuri de artă din partea masei de instructori amatori, fenomen explicabil prin creșterea generală a nivelului de cultură al oamenilor muncii, care așteaptă spectacole și programe de ținută artistică tot mai ridicate, ceea ce depinde în ultima instanță de competența și capacitatea instructorului amator.

Faptul că la faza de masă a celei de a II-a ediții a festivalului național „Cîntarea României, au participat numeroase formații noi, dovedește că arta amatoare muncitorească, joacă un rol tot mai mare în opera de educare a maselor, în formarea gustului estetic, în dezvoltarea spiritului de răspundere pe care trebuie să-l aibă fiecare cetățean față de societate, în formarea noului public consumator al valorilor artei.

Rezultatele obținute au demonstrat pe deplin că sindicatele arădene dispun de valori autentice, dovedindu-se în mod grăitor capacitatea creatoare a artiștilor amatori ce activează în cadrul cluburilor muncitorești, săli culturale din municipiul și județul Arad.

Sindicatele arădene se angajează ferm de a realiza în viitorul apropiat mult mai mult pe linia creșterii formațiilor și a calității lor pentru ca să răspundă înalțelor exigențe contemporane, așa precum ne-a cerut-o tovarășul Nicolae Ceaușescu de la tribuna Congresului educației politice și al culturii socialiste: „Oamenii muncii au nevoie de o artă cu adevărat revoluționară, care să redea în mod veridic și obiectiv realitatea, care să fie pătrunsă de un puternic suflu mobilizator, militînd cu pasiune pentru perfecționarea societății și a omului”.

Firește, toate rezultatele obținute obligă și mai mult formațiile artistice de amatori ale sindicatelor arădene pentru ca ele să aducă în viitor o contribuție și mai eficientă la dezvoltarea conștiinței socialiste și a gustului estetic în rîndul publicului spectator.

Valorificînd experiența rodnică acumulată pînă în prezent, investigînd noi căi, Consiliul județean al sindicatelor Arad este hotărît să militeze consecvent pentru îmbunătățirea neconținută a muncii politico-educative de masă, în consens cu înaltele cerințe de îndeplinire a grandiosului program de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism.

LA PARTICIPATION DES SYNDICATS D'ARAD AU FESTIVAL NATIONAL „CÎN-TAREA ROMÂNIEI“

(Résumé)

L'activité d'éducation et de formation de l'homme nouveau, multilatéralement développé, constructeur conscient du socialisme et du communisme, le mouvement artistique d'amateurs des clubs des ouvriers des syndicats d'Arad ont pleinement contribué à l'élargissement de l'horizon politique et culturel des travailleurs, à la formation et au développement de la conscience socialiste.

Les dates concrètes, les jugements de valeur, les appréciations critiques relèvent que les syndicats d'Arad disposent de valeurs authentiques, que le travail à caractère culturel-éducatif a été une réussite à la première édition du festival, mais suggère aussi l'existence des disponibilités qui n'ont pas été encore exploitées fait qui suppose l'amélioration ininterrompue du travail culturel-éducatif en concordance avec les hautes demandes de réalisation du grand programme de forger une société socialiste multilatéralement développées et la marche la Roumanie vers le socialisme.

TINERETUL ARĂDEAN — PARTICIPANT ACTIV LA REALIZAREA SARCINILOR REVOLUȚIEI TEHNICO-ȘTIINȚIFICE

AUREL PĂNESCU

Cincinalul pe care-l parcurgem în prezent este potrivit hotărârilor Congresului al XI-lea al P.C.R., cincinalul afirmării depline a revoluției tehnico-științifice, este o etapă cu semnificații deosebite în istoria poporului nostru, marcată printre altele și de amplul și însuflețitorul program adoptat de Conferința Națională a P.C.R. de creștere suplimentară a producției, de dezvoltare economico-socială mai accelerată a României în perioada 1978—1980.

În aceste condiții de puternică efervescență creatoare, tineretul, prin grija și încrederea de care se bucură în fața partidului, beneficiază de largi posibilități de manifestare în domeniul creației, a cercetării științifice, a promovării noului în întreaga sa activitate.

Comitetul județean Arad al U.T.C., acționind în spiritul exigențelor cerințe ale revoluției tehnico-științifice, și-a canalizat activitatea spre formarea la toate categoriile de tineri a necesității și interesului pentru nou, pentru însușirea celor mai noi informații și cuceriri ale științei și tehnicii contemporane, spre cuprinderea majorității covârșitoare a tineretului în ampla mișcare de cercetare și creație tehnico-științifică.

Pe fondul acestei problematice și în cadrul întrecerii uteciste „Tineretul — factor activ în realizarea cincinalului revoluției tehnico-științifice”, întrecere care prin însăși obiectivele sale, ce presupun înfăptuirea exemplară a sarcinilor profesionale, sporirea calității produselor, a întregii activități ce o desfășoară tineretul pe linia folosirii raționale a utilajelor, a materiei prime și a materialelor, a combustibililor și energiei, se constituie ca parte integrantă a marii întreceri socialiste și totodată asigură cadrul larg de manifestare a tuturor inițiativelor. Organele și organizațiile U.T.C., sub îndrumarea permanentă a organizațiilor de partid, au inițiat în mod sistematic manifestări cu tematică tehnico-științifică, acțiuni care au reușit ca prin conținutul lor să ofere miilor de tineri participanți însemnate informații și căi de realizare a activității de cercetare și creație tehnico-științifică, cu atât mai mult cu cât de fiecare dată la aceste activități au participat specialiști din domeniul cercetării și proiectării, muncitori de înaltă calificare și cu o bogată experiență de producție, inventatori și inovatori.

Problematica acestor întruniri ale tineretului a fost legată de necesitățile producției, temele supuse dezbaterilor vizînd rezolvarea unor probleme concrete ale proceselor de producție cuprinse în planurile de măsuri tehnico-organizatorice ale întreprinderilor.

Cu bune rezultate în acest sens se prezintă organizațiile U.T.C. de la Întreprinderea de strunguri, Combinatul de prelucrare a lemnului, Întreprinderea de articole metalice pentru mobilă și binale, Întreprinderea de vagoane, Întreprinderea textilă U.T.A., Nod C.F.R., care printr-o exigență și susținută activitate de muncă și căutări au reușit să-și aducă o contribuție nemijlocită la găsirea unor soluții noi, eficiente și economicoase în folosul bunului mers al activității productive.

Existența comisiilor profesional-științifice, a cercurilor științifice și tehnico-aplicative în cadrul întreprinderilor și în școli au asigurat un caracter de masă acțiunii „Știință — Tehnică — Producție”, acțiune lansată prin hotărîrea Congresului al X-lea al U.T.C., reușindu-se astfel o cuprindere numeroasă a tineretului în acțiuni de inițiere și formare, dar și de creație și cercetare propriu-zisă, de înfăptuire a unor probleme cu care se confruntă producția. Am reușit astfel ca în județul nostru în anul 1978 peste 30.000 de tineri să participe nemijlocit la activitatea cercurilor științifice și tehnico-aplicative forme de largă accesibilitate a tineretului de cele mai diverse categorii spre tehnică și știință, spre cercetare și invenție.

O preocupare stăruitoare, constantă a comisiilor profesional-științifice din unitățile de producție o constituie interesul acestora de a antrena colectivele de tineri în a prelua teme cu aplicabilitate practică spre rezolvare, realizarea unor acțiuni specifice de ridicare a gradului de pregătire profesională a tinerilor, participarea la sesiuni de comunicări tehnico-științifice, consfătuiri și schimburi de experiență, în mișcarea de invenții, inovații și raționalizări, participarea largă și activă a tineretului la concursurile și olimpiadele pe meserii, formă eficientă de valorificare a cunoștințelor teoretice și practice ale tinerilor.

Astfel, numeroase comisii profesional-științifice au reușit să atragă și să antreneze mii de tineri muncitori, tehnicieni, elevi și specialiști în soluționarea unor importante probleme ale proceselor de producție, dintre care amintim pe cea de la Întreprinderea de strunguri care a realizat printre altele:

— standuri de probă pentru păpușa fixă și viteză a strungurilor SF 280, DRT 63—80, SF 400 NCC, SP 630 NCI;

— stand de probă pentru portscula rotativă a strungurilor cu comandă secvențială și numerică;

— agregat de frezat cremaliere;

— mașină de rectificat suportji;

— transformarea unei mașini de găurit G 40 în mașină de honuit (pentru reducerea importului);

— simulator pentru verificarea panourilor electrice de la strungul DRT;

— agregat vertical de găurit roți dințate.

La fel, cu bune rezultate se prezintă comisia profesional-științifică de pe lângă Comitetul U.T.C. de la Combinatul de prelucrare a lemnului care a reușit să cuprindă în această acțiune peste 800 de tineri muncitori, ingineri, tehnicieni, proiectanți, reușind numai în semestrul I al acestui an să rezolve peste 70 de probleme tehnice importante dintre care amintim:

— asimilarea unor mașini noi, care contribuie la reducerea cheltuielilor valutare;

— strung automat pentru prelucrarea elementelor de mobilă la scaunele coloniale, realizat de Fabrica de mobilă Pîncota și asimilat în producție la C.P.L.;

— instalații și dispozitive pentru realizarea covoarelor din fibre de cocos;

— folosirea înlocuitorilor lemnului (mase plastice, metal, panouri noi cu structură nouă etc);

— asimilarea de scule și dispozitive pentru prelucrarea materialului lemnos.

Desigur că atît la problemele amintite cît și la multe altele, tinerii, învățînd în permanență de la muncitorii cu o bogată experiență și de la specialiști, au reușit să-și aducă în mod nemijlocit contribuția la înfăptuirea acestor importante sarcini de producție.

Exemple asemănătoare se pot întîlni și la Întreprinderea de vagoane, unde teme ca: „Relevu minimal de tensiune cu circuite integrate”, „Dispozitiv de blocare a ușilor la vagoanele de călători” și altele au fost realizate de tineri, sau la Întreprinderea de mecanizare a agriculturii și industriei alimentare, Întreprinderea de articole metalice pentru mobile și binale Arad, Întreprinderea „UTA” Arad, „Tricoul Roșu”, unde zeci de probleme cu care se confruntă procesul de producție sînt rezolvate și prin efortul, priceperea și capacitatea creativă a tinerei generații.

Paralel cu această importantă preocupare a organelor și organizațiilor U.T.C. de-a antrena din ce în ce mai mulți tineri la creația tehnico-științifică și implicit la rezolvarea unor probleme concrete ale producției, se desfășoară și o eficientă activitate pe linia conceperii unor lucrări științifice legate nemijlocit de interesele producției. Prezența constantă a tinerilor arădeni de la Întreprinderea de strunguri Arad, Întreprinderea de vagoane Arad, Întreprinderea pentru mecanizarea agriculturii și industriei alimentare, Combinatul de prelucrare a lemnului, Întreprinderea de articole metalice pentru mobilă și binale Arad, la diferite sesiuni de comunicări științifice, demonstrează interesul și capacitatea profesională, experiența și receptivitatea cu care tineretul arădean se înscrie pe linia ampleror preocupări de creație și cercetare cuprinse în „Acțiunea pentru stimularea participării maselor la activitatea de creație științifică și tehnică” din cadrul Festivalului național al muncii, educației și culturii socialiste, „Cîntarea României”.

Numeroasele acțiuni realizate de organizațiile de tineret pe linia activității de creație tehnico-științifică dintre care o mare parte de informare tehnică, de popularizare a unor forme și metode noi, moderne,

în special a concepțiilor românești, au avut un puternic efect mobilizator asupra tineretului care dovedindu-și în acest domeniu receptivitatea a acționat cu hotărâre și dăruire, sub puternicul impuls al cincinalului revoluției tehnico-științifice, la vasta activitate ce cuprinde din ce în ce mai mulți oameni ai muncii, de creație, de cercetare, de căutări a noi și tot mai eficiente metode de muncă.

Prezentarea lucrărilor în cadrul unor asemenea acțiuni organizate fie la Întreprinderea de strunguri, la Combinatul de prelucrare a lemnului, la Întreprinderea de vagoane sau la Înfrățirea Oradea, Electrotimiș, Tractorul din Brașov, Întreprinderea de autoturisme Pitești sau Comănești, în cadrul unor sesiuni de comunicări științifice, schimburi de experiență sau informări tehnico-științifice curente, se constituie în tot atâtea ocazii ale tinerilor arădeni de-a raporta că prin faptele lor de muncă reprezintă o forță activă ce acționează neînterupt pentru prosperitatea și binele patriei noastre, înscriindu-și numele lor și al organizației revoluționare a tineretului la loc de cinste în cartea de aur a marilor prefaceri socialiste a României contemporane.

Concursurile profesionale, olimpiadele pe meserii și obiecte, concursul de creație tehnică pentru elevi, „Tehnum”, reprezintă pentru organizația județeană de tineret probleme importante ale muncii sale, intensificându-se mereu eforturile pentru asigurarea cadrului corespunzător desfășurării acestora, a participării unui număr din ce în ce mai mare de tineri la aceste întreceri ale muncii, în vederea selecționării pentru etapele superioare ale întrecerilor pe cei mai buni.

Rezultatele acestor eforturi și preocupări constante au încununat și răsplătit mereu munca tinerilor, a organelor și organizațiilor U.T.C., concurenții arădeni dovedindu-se de fiecare dată parteneri de întreceri bine pregătiți, cucerind trofee și distincții. Locurile fruntașe cucerite în etapele finale ale acestor întreceri ale muncii, fie ele la strungari, frezori, șoferi, tricotori, țesători sau vînzători, justifică munca desfășurată și buna lor pregătire profesională și teoretică, dar și faptul că tineretul arădean și-a însușit pe deplin sarcinile ce-i revin din documentele partidului, acționînd cu exigență comunistă pentru ca județul Arad să urce mereu pe noi și tot mai înalte trepte ale progresului și civilizației.

Este firesc a se aprecia că toate aceste succese se datoresc și grijii cu care Comitetul județean, organele și organizațiile U.T.C. se preocupă de ridicarea necontenită a gradului de pregătire profesională a tinerilor, de specializarea acestora în vederea folosirii utilajelor de înaltă tehnicitate și productivitate, a aplicării tehnologiilor noi, a celor mai moderne metode de lucru. Pe această linie ce înscriu numeroasele acțiuni de informare tehnică și științifică realizate prin prezentarea în fața tinerilor în mod sistematic a unor expuneri bine documentate, de asemenea îndrumarea atentă a tinerilor spre diferite cursuri de calificare și specializare reprezintă forme eficiente de valorificare și antrenare a forței tinere la îndeplinirea obiectivelor cincinalului revoluției tehnico-științifice.

Ritmul înalt de dezvoltare impus de obiectivele stabilite de Congresul al XI-lea și Conferința Națională ale partidului, precum și „Ac-

țiunea pentru stimularea participării maselor la activitatea de creație științifică și tehnică" integrată „Festivalului național al muncii, educației și culturii socialiste „Cântarea Românei", au impulsionat preocuparea tineretului arădean pe linia mișcării de invenții și inovații, de cercetări și raționalizări.

În această direcție se poate prezenta considerația că eforturile tinerilor de la: Întreprinderea de strunguri, Combinatul de prelucrare a lemnului, Întreprinderea de vagoane, Întreprinderea pentru mecanizarea agriculturii și industriei alimentare, Întreprinderea de articole metalice pentru mobilă și binale Arad, Liceele industriale 1, 2 și 4 pe linia creației tehnico-științifice a condus la depășirea limitelor tehnologiilor cunoscute, unele metode propuse de aceștia fiind aplicate pe scară largă în economia națională și totodată constituind invenții, inovații sau importante raționalizări.

Comitetul județean U.T.C., Consiliul județean al elevilor, Inspectoratul școlar au acordat o atenție deosebită participării elevilor din învățământul liceal și profesional la activitatea de creație științifică și tehnică, coordonând cu sprijinul unităților școlare activitatea celor aproape 800 cercuri tehnico-aplicative și pe obiecte, la care participă peste 13 000 elevi.

Atât activitatea acestor cercuri, în cea mai mare parte cu profil tehnic, cât și cele peste 2 000 de acțiuni tehnico-științifice realizate în școli cuprinzând concursuri de creație tehnică și pe meserii, pe obiecte de învățământ, sesiuni de referate și comunicări științifice, dar mai ales acțiuni de informare și documentare științifică au reușit să orienteze tinerii elevi, încă de pe băncile școlii spre ampla acțiune de cercetare și creație tehnico-științifică.

Din ansamblul acestor acțiuni se desprind sesiunile de referate și comunicări științifice la care elevii liceelor „Ioan Slavici", Pedagogic, Sanitar, industrial 2 și 4 și alții au participat cu bune rezultate, precum și concursul de creație tehnică „TEHNIUM" și expozițiile de creație tehnică din care au fost selecționate 22 lucrări pentru „Expoziția națională de creație tehnico-științifică", unde lucrarea realizată de Liceul industrial nr. 2 din Arad „Strung SN 200" a fost premiată, obținând locul II pe țară.

Această preocupare de atragere, cuprindere și orientare a elevilor spre tehnică, se înscrie pe linia cerințelor de perfecționare continuă a învățământului, a integrării acestuia cu producția și cercetarea și tocmai de aceea ne-am orientat preocupările, împreună cu colectivele de cadre didactice și specialiști din școli și unitățile economice patronatoare, spre asigurarea tuturor condițiilor necesare desfășurării procesului instructiv-educativ și de participare a elevilor la creația tehnico-științifică.

Prezentarea succintă a principalelor preocupări ale tineretului arădean în sprijinul sarcinilor ce ne revin din documentele Congresului al XI-lea și Conferinței Naționale ale partidului privind realizarea prevederilor cincinalului revoluției tehnico-științifice, a programului de creștere suplimentară a producției, de dezvoltare economico-socială

mai accentuată a României în perioada 1978—1980, de participare a tineretului la creația tehnico-științifică, precum și analiza activității desfășurată în această direcție, scot în evidență, cu toate rezultatele bune obținute și importante rezerve care nu au fost pe deplin valorificate. De aceea Comitetul județean U.T.C. va conlucra mai mult cu Consiliul județean al organizației pionierilor, cu sindicatele, cu alți factori cu atribuții pe linia activității de antrenare a maselor la creația tehnico-științifică, în scopul diversificării formelor de acțiune, a folosirii propagandei tehnice, cu rezultate și mai eficiente, a cuprinderii în mod treptat a tuturor tinerilor români, maghiari, germani și de alte naționalități la vasta acțiune de creație tehnico-științifică din cadrul Festivalului național „Cântarea României”, răspunzând astfel prin fapte, de muncă chemării partidului, a secretarului său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu.

LA JEUNESSE D'ARAD — PARTICIPANTE ACTIF À LA RÉALISATION DES TACHES DE LA RÉVOLUTION TECHNIQUE-SCIENTIFIQUE.

(Résumé)

Le Comité départemental de l'Union de la Jeunesse Communiste, agissant dans l'esprit des exigences de la révolution technique-scientifique, a dirigé son activité vers la formation, chez les jeunes de toutes catégories, de la nécessité et de l'intérêt pour le nouveau, pour l'assimilation des plus nouvelles informations et conquêtes de la science et de la technique contemporaine, pour que la grande majorité de la jeunesse participe au mouvement de recherche et création technique-scientifique.

L'ouvrage présente les moyens, les méthodes d'agir dans cette direction, contenant aussi beaucoup de dates concrètes.

COMUNA PECICA ÎN PERSPECTIVA DEVENIRII SALE URBANE

AUGUSTIN POP

Comuna Pecica, localitate cu veche tradiție istorică, este situată în partea de vest a municipiului și județului Arad, în mănoasa cîmpie a Aradului, dispunînd de resurse petroliere și de un bogat sortiment de material lemnos.

În urma săpăturilor arheologice efectuate pe teritoriul comunei, la Șanțul mare s-a descoperit un bogat material documentar care atestă vechimea localității ca fiind de 2 000 de ani, datînd din perioada statului dac ajuns la înflorire sub conducerea regilor Burebista și Decebal, devenind în evul mediu o localitate înfloritoare. Datele statistice ne informează că în secolul al XVIII-lea era locuită de 427 de familii, iar la începutul secolului al XX-lea populația depășea 8 000 de locuitori. La recensămîntul din ianuarie 1977, populația comunei s-a cifrat la aproape 14 000 locuitori, avînd o densitate medie de 57 locuitori pe km².

Din totalul populației comunei aproape 7 000 de persoane sînt încadrate în muncă în diverse sectoare economice și social-culturale în localitate precum și în municipiul Arad. Urmărind repartizarea pe ramuri, observăm că cea mai mare parte a populației își desfășoară activitatea în ramurile neagricole, deși localitatea are un pronunțat caracter agricol, cauzat de existența a 5 cooperative agricole de producție, o întreprindere agricolă de stat și o stațiune pentru mecanizarea agriculturii.

Cunoscînd structura economică a comunei și necesitatea devenirii ei urbane, în ultimii ani ne-am preocupat de problemele mecanizării muncii în sectorul vegetal și animal, de chimizarea și irigarea terenului pentru a transforma în perspectivă apropiată munca din agricultură într-o variantă a muncii industriale, fapt ce va modifica substanțial structura populației ocupate în agricultură prin creșterea numărului de mecanizatori, electromecanici, zootehniști precum și alte categorii de muncitori.

Pe lîngă activitatea agricolă, în comuna Pecica se desfășoară o largă activitate industrială dispunînd de o serie de obiective cum sînt: o secție de fabricarea mobilei, un sector de exploatare forestieră, un

abator de tăierea păsărilor a căror producție va ajunge în anul 1980 la peste 200 milioane lei. De asemeni, pentru buna deservire a populației în comună funcționează 11 unități de deservire și prestări de servicii, care desfășoară o variată gamă de lucrări și prestări, totalizând peste 55 de activități, realizând un volum de bunuri în valoare de aproape 20 milioane lei.

Volumul desfacerilor de mărfuri care urmare a creșterii sistematice a nivelului de trai al populației, se cifrează la aproape 96 milioane lei, ajungând pînă în anul 1980 la peste 100 milioane lei. Populația comunei Pecica în anii construcției socialismului beneficiază din plin de binefacerile civilizației moderne dispunînd de peste 2 500 televizoare, 3 000 aparate de radio, 1 500 frigidere, peste 300 autoturisme și altele.

În vederea creșterii gradului de civilizație a locuitorilor comunei s-au construit și modernizat în ultimii ani peste 40 000 m² trotuare, 3 500 m² străzi asfaltate și 4 000 m² străzi pavate. De asemenea, în ultimii ani au fost construite în localitate peste 300 de case noi, unele din ele dotate cu baie și încălzire centrală.

Pe lîngă toate acestea comuna Pecica beneficiază și de avantajele economice determinate de trecerea prin localitate a căii ferate și a drumului național 7 Arad-Nădlac, mijloace ce contribuie din plin la pulsarea vieții economico-sociale.

În acest cincinal și comuna noastră a beneficiat de un volum de investiții de peste 250 milioane lei, care au fost folosite pentru modernizarea bazei tehnico-materiale a unităților agricole, pentru mărirea capacităților de producție a unităților industriale ș.a.

Pînă în anul 1980 se va construi în localitatea noastră un complex avicol și ferme pentru producție și carne care vor avea o capacitate de 1 000 tone pe an.

Ca obiective social-culturale se vor realiza pînă în 1980 2 săli de clasă, 42 apartamente și un cămin pentru nefamiliști de 241 locuri care vor asigura condiții corespunzătoare de cazare pentru lucrătorii întreprinderii agricole de stat.

Începînd cu anul 1980 localitatea noastră va fi alimentată cu apă pe o distanță de 8 km.

Pentru a da o înfățișare mai frumoasă comunei, prin contribuția în bani și muncă a cetățenilor, vom asfalta 7 000 m² de străzi, vom amenaja o zonă de agrement în suprafață de 3 ha.

Tot ce s-a realizat în anii construcției socialismului și se va realiza în următorii ani pe plan economic, social-cultural și edilitar-gospodăresc ne dă certitudinea că localitatea Pecica în anul 1980 va intra în rîndul celor 129 de localități rurale propuse a deveni centre urbane.

LA COMMUNE PECICA DANS LA PERSPECTIVE DE SA TRANSFORMATION URBAINE

(Résumé)

L'activité acharnée des travailleurs de Pecica, les succès obtenus en agriculture (5 Coopératives agricoles de production, une Entreprise Industrielle d'Etat et S.M.T.) et industrie (une section de l'industrie de meuble, un secteur d'exploitation forestière, un abattoir pour les volailles) se constituent comme prémises de la transformation urbaine de la commune Pecica.

On tient compte aussi des directions de développement économique-social-culturel jusqu'en 1980 directions qui représentent la construction de plus de 300 maisons nouvelles, un complexe pour les volailles, une ferme pour la production et la viande, l'installation de l'eau courante etc.

EDUCAREA PIONIERILOR ȘI ȘOIMILOR PATRIEI ÎN SPIRITUL DRAGOSTEI FAȚĂ DE MUNCĂ

HORIA TRUȚĂ

Factor de umanizare și socializare a omului, de înnoire și creare a culturii, munca se institue ca principalul mijloc de educație și de formare a personalității.

Marx demonstrează că prin muncă omul „acționind asupra naturii exterioare și transformând-o, el transformă totodată propria sa natură”¹. El aprecia că munca reprezintă însăși „esența” omului și principiul explicativ al transformărilor sociale.

Înțelegînd rolul muncii ca factor hotărîtor în edificarea personalității umane, rezultă că toate laturile, structurile și nivelele societății trebuie să fie organizate într-o vastă și complexă acțiune educativă, care-și propune cultivarea, în special la tineri, a dragostei față de muncă, convingerea că numai prin muncă omul își realizează aspirațiile sale, idealul său de viață.

Tovarășul Nicolae Ceaușescu arăta că „Formarea omului nou trebuie să pornească de la adevărul binecunoscut după care munca, activitatea socială utilă constituie factorul determinant în formarea construcției socialiste, în educarea morală și politică a maselor. De aceea este necesar să punem pe prim plan educarea oamenilor, îndeosebi a tinerețului prin muncă și pentru muncă”².

Pentru ca munca să devină însă „atît o necesitate cît și o plăcere pentru toți membrii societății”³, trebuie ca educatorii să țină cont de formele de activitate specifice umane (joc, muncă, învățătura), de activitatea dominantă la vîrsta copilăriei și preadolescenței, stabilind modalitățile de subordonare a celorlalte activități față de cea dominantă.

Nu este greu de observat că la vîrsta pionierilor și șoimilor patriei, jocul, ca expresie a dezvoltării anatomo-fiziologice și psihologice este o preocupare dominantă. Acest lucru se exprimă prin plăcerea cu care copilul se joacă de-a diferitele activități profesionale: „de-a tractoriștii”, „de-a șoferii”, „de-a medicul”, „de-a zidarii” etc., îndeplinind cu sîrguință în joc, activitățile implicate în profesiunile în cauză.

¹ K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. 23, Buc., Ed. pol., 1966, p. 190.

² Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 13, Buc. Ed. pol., 1977, p. 64.

³ Nicolae Ceaușescu, *Op. cit.*, vol. 6, Buc., Ed. pol., 1972, p. 211.

Schimbările intervenite odată cu dobândirea calității de elev, aduc pe prim plan activitatea de învățatură și de muncă. Dacă „trecerea de la activitatea dominantă de joc la activitatea dominantă de învățare este impusă de logica dezvoltării, ea nu are loc însă întotdeauna spontan, ci trebuie organizată, coordonată de factorul educațional”⁴.

Prin joc, copilul, sub influența unei educații pricepute, dobândește deprinderi și gust pentru muncă. Aceste constatări obligă la îmbinarea în cadrul organizației șomii patriei și a unor activități pionierești a elementelor de joc cu elementele muncii.

Jocul nu trebuie înțeles ca fiind numai activitatea de procurare a jucăriilor sau fixarea acestora într-un parc, ci printr-o participare activă a copiilor la joc, care devine astfel un pod între teorie și practică.

În acest context, se consideră că terenurile de joacă „reprezintă tentativa cea mai revoluționară cunoscută în zilele noastre, pentru a coopta interesul copilului și a-i elibera energia sa”⁵.

Rezultate bune privind amenajarea terenurilor de joacă pentru copiii din învățământul preșcolar au fost obținute în mod deosebit la grădinița I.I.S. Sere Arad. Amenajări mai ample se realizează în prezent în perimetrul Cabanei Căsoaia, din apropierea comunei Tîrnova, unde sînt mai mult valorificate condițiile locale și de relief prin amenajarea unor rezervații dendrologice, diorame, colțuri zoologice cu animale specifice faunei locului, altele dotări astfel concepute încît să nu sugereze ideea unui joc absolut determinat, ci diferite variante de joc, construcții, modulare, combinatorii.

Aceste terenuri sînt astfel concepute încît să ofere posibilitatea copiilor să facă multe lucruri practice, să poată construi case, barăci, să aprindă focul și să gătească în aer liber, să sape gropi, să se ocupe de grădinarit, să se poată juca cu nisip, pămînt, apă într-o ambianță neconstrînsă, lucru care exercită atenție asupra lor. Prin conținutul activităților, acestea trebuie să cultive și să-i familiarizeze pe copii cu procesele de muncă, să le dezvolte interese și deprinderi, să promoveze creativitatea antrenînd copiii la jocuri de construcții, de creație, de activitate, de învățare și de obținere a unei experiențe, de dezvoltare a spiritului activ și a imaginației constructive.

Există anumite etape în evoluția jocului spre muncă, scopul fiind principalul element distinctiv. Cele mai mari greșeli care se produc în educația muncii se datoresc nepunerii în evidență a utilității și finalității ei: „Orice educație sănătoasă a muncii de aici ar trebui să înceapă, de la lămurirea, la nivelul înțelegerii copiilor, a rostului și utilității muncii pe care o au de făcut. Fără această înțelegere orice muncă devine corvoadă, o activitate fără eficiență educativă”⁶.

⁴ V. Bunescu, *Probleme psihopedagogice ale metodicii activităților în cercurile tehnico-aplicative pionierești*, în vol. „Pionierii și munca”, Ed. pol., Buc., 1974, p. 16.

⁵ A. Bengtsson, *Adventure Playgrounds*, Crosby Lockwood, 1972.

⁶ I. Drăgan, M. Predescu, *Cultivarea motivației sociale pentru muncă, știință și tehnică prin activitățile pionierești*, în vol. „Pionierii și programul tehnico-științific contemporan”, Ed. pol., Buc., 1978, p. 78.

O cale principală de educare a tineretului pentru muncă, participarea la activitatea în cercurile tehnico-aplicative, are toate caracteristicile de a realiza doazajul joc — muncă — învățatură.

Chiar dacă la această vîrstă nu se urmărește o profesionalizare pretimpurie și nici realizarea unei concordanțe obligatorii între profilul cercului frecventat și decizia viitorului absolvent pentru o profesiune sau alta, activitatea desfășurată de pionieri în aceste cercuri interesează mai ales din punct de vedere al efectelor educative pe care le produce, al apropierii copiilor de muncă și tehnică.

Deosebit de interesantă este inițiativa aplicată în numeroase școli din județul Arad a îngemănării acestor cercuri cu activitatea colectivelor de muncitori și tehnicieni din uzine, întreprinderi industriale sau agricole, licee prin organizarea cercurilor uzinale. Este vorba nu numai de sprijinul material, ci și de participarea nemijlocită a muncitorilor, tehnicienilor, a cadrelor inginerești la îndrumarea activității tehnico-aplicative, alături de o organizare a activităților respective similară cu a organizațiilor economice. Cu timpul, acest contact nemijlocit între pionieri și cadrele din întreprinderile productive se dovedește rodnic din punct de vedere educativ, determinîndu-i pe copii să înțeleagă frumusețea și demnitatea muncii în socialism, a activității lor din sfera producției materiale, rolul hotărîtor al acesteia, pentru progresul patriei, al omenirii. În felul acesta se formează în conștiința tineretului, mai convingător și durabil, sentimentul de responsabilitate față de clasa muncitoare, care a făcut sacrificii pentru o nouă orînduire, față de poporul care muncește și construiește; în felul acesta copiii reușesc să cunoască, să aprecieze și să îndrăgească munca părinților și fraților mai mari.

Activitățile, constînd din vizite la întreprinderi, întâlniri cu muncitori fruntași, participarea pionierilor la evenimente deosebite din activitatea întreprinderii (darea în funcțiune a unor instalații, secții noi, jubileuri, felicitarea unor colective de muncitori fruntași), alături de activitățile de creație literară, expoziții de artă plastică, fotografii artistice, desfășurate sub genericul „De la comuniști învățăm cutezanță”, „Azi pionier — mîine muncitor”, „Cu inima și fapta alături de părinții noștri”, sînt binecunoscute de pionierii din județul Arad.

Neacceptarea „meșteșugărismului” sau „tehnicismului” îngust, adică ruperea activității productive de ansamblul muncii educative, fixarea clară a scopurilor, antrenarea conștientă a pionierilor la activitățile de creație, de conducere și organizare în procesul muncii, alături de o finalizare și apreciere corespunzătoare, reprezintă izvorul dinamismului, entuziasmului, inițiativei și creativității pionierești.

Numai astfel se poate explica participarea de masă a pionierilor din județul Arad la festivalul național „Cîntarea României”, festival al muncii și al creației literare, conceput din inițiativa tovarășului Nicolae Ceaușescu, sau larga participare la concursul de creație tehnică cu aplicabilitate în viața de toate zilele a unor machete și dispozitive în stare de funcționare.

În ultima perioadă, corespunzător indicațiilor date de tovarășul Nicolae Ceaușescu, au luat o mare dezvoltare atelierele școlare, alături de o participare din ce în ce mai mare a copiilor la activitățile din agricultură, fie alături de părinți sau constituiți în brigăzi de muncă pe terenurile unităților agricole socialiste, fie executînd diverse lucrări pe loturile școlare. Acest lucru contribuie într-o măsură mai largă la procesul de educație patriotică revoluționară, moral cetățenească și prin implicarea copiilor la viața socială, prin exersarea unor relații după modele sociale, prin pregătirea pentru muncă și viață.

L'ÉDUCATION DES MEMBRES DES ORGANISATIONS DES ENFANTS DANS L'ESPRIT DE L'AMOUR POUR LE TRAVAIL

(Résumé)

Pour que le travail devienne „une nécessité et un plaisir pour tous les membres de la société” (N. Ceaușescu) — il faut que les enseignants tiennent compte des formes d'activité spécifiquement humaines (jeu, travail, étude), de l'activité principale, dominante à l'âge de l'enfance et de la pré-adolescence, en établissant les modalités de subordination des autres activités par rapport à celle dominante. Les méthodes, les moyens, les résultats obtenus et ceux supposés qu'envisage cet étude-ci, sont la preuve des préoccupations qui existent dans notre département, des efforts qu'on dépose pour la réalisation du desiderata rappelé: l'éducation des plus jeunes citoyens du pays dans l'esprit de l'amour pour le travail.

ȘCOALA ARĂDEANĂ CONTEMPORANĂ ÎN PERSPECTIVA RELAȚIEI INVĂȚĂMÎNT — CERCETARE — PRODUCȚIE

GEORGE ȚECULESCU

Transformările profunde și dinamice care s-au produs în societatea noastră socialistă și revoluția tehnico-științifică au impus ca principiu fundamental de organizare a învățămîntului integrarea lui cu cercetarea și producția. Organizarea procesului de învățămînt în această viziune modernă cu implicații profunde pentru teoria și practica pedagogică afectează structura școlii, funcțiile ei și determină o lărgire considerabilă a ariei sociale în care se desfășoară procesul instructiv. Actul educativ a dobîndit complexitate datorită sarcinii încredințate de partid școlii de a pregăti cadrele pentru toate sectoarele activității productive. Așa după cum sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu în 1976, la deschiderea anului de învățămînt, „exigențele producției, ale dezvoltării economico-sociale impun, ca o necesitate logică, pregătirea unor specialiști și muncitori cu înaltă calificare profesională și științifică — or, numai legarea strînsă a învățămîntului cu cercetarea și producția asigură crearea unor asemenea cadre”.

Acționînd pe baza acestor coordonate privind formarea forței de muncă, școala arădeană a căutat să găsească soluții optime pentru problemele multiple pe care le ridică integrarea învățămîntului cu cercetarea și producția. Răspunsul ei la aceste solicitări sociale se oglindește în transformările structural-funcționale pe care le-a înregistrat, prin apariția unor preocupări de studiere a procesului de pregătire pentru activitatea productivă și în sporirea capacității ei de a da vieții productive arădene un număr mai mare de tineri muncitori. De aceea, vom stărui asupra următoarelor aspecte: dimensiunile transformărilor structurale în cadrul școlii ca instituție educativă, dezvoltarea unor funcții noi ale ei, încercările făcute în domeniul pedagogiei activității productive și întegrarea în muncă a absolvenților școlii.

Învățămîntul modern a depășit mult spațiul sălii de clasă, desfășurîndu-se în laboratoare, cabinete, ateliere școlare, loturi experimentale, miniferme agricole și sectoarele productive ale întreprinderilor industriale și agricole. Aspectul cel mai semnificativ pentru transformările structurale ale școlii ca instituție educativă și pentru sporirea resurselor ei educative este conturat de atelierele școlare. Școala arădeană dispune în anul 1978 de un număr de 172 ateliere școlare destinate instruirii practice a elevilor din ciclul gimnazial și 92 ateliere pen-

tru activitățile tehnico-productive desfășurate de elevii de liceu. Cele 92 ateliere din licee au asigurat instruirea unui număr de 6846 elevi. Școala și-a lărgit însă în mod considerabil aria sa de instruire practică prin activitățile desfășurate în anul școlar trecut de 2114 elevi în atelierele școlare din întreprinderi și 3682 elevi în secțiile productive ale întreprinderilor cu care școlile cooperează. Un număr mare de elevi au fost integrați în echipe mixte în întreprindere, ei îndeplinind în mod direct atribuțiile unui muncitor angajat în realizarea unor repere din fluxul industrial.

Dezvoltarea atelierelor școlare a exercitat o influență pozitivă pe mai multe planuri educative, dintre care semnalăm pe următoarele: accentuarea tendințelor de modernizare a procesului de învățămînt și de dotare a laboratoarelor și sălilor de clasă, iar sub raport metodic apariția unor preocupări de pedagogie a activităților productive. Școala dispune azi de posibilități mai mari de autodotare și de modernizare a tehnologiei didactice. Semnificativă ni se pare însă apariția în câmpul preocupărilor metodice din școală a unor căutări experimentale moderne ca de exemplu: metodică predării noțiunilor de axiomatică, studiul experimental al relației fizică-tehnică, corelația dintre pregătirea tehnico-productivă a elevilor și obiectele de profil. În cadrul unor școli — am menționa Liceul industrial din Chișineu Criș — au fost inițiate acțiuni încununante de succes pentru confecționarea unor aparate și instalații didactice care să poată contribui la modernizarea actului predării. În acest sens amintim instalația complexă pentru experiențe la fizică, aparatele pentru autocontrolul „A.C.3”, catedra cu funcții multiple și altele. Datorită cooperării cu întreprinderile productive și planurilor de producție proprii, școlile dispun ele însele de un sector productiv — ateliere, loturi, laboratoare —, care au devenit elemente structurale moderne, ce asigură integrarea firească a școlii în complexitatea vieții sociale.

În evoluția ei istorică școala a avut o funcție cultural-educativă, care a suferit transformări și a dobîndit finalități noi în raport cu comenzile sociale primite. Dar școala socialistă îndeplinește din ce în ce mai eficient o funcție economică și integrativă. Școlile arădene produc repere din fluxul tehnologic al întreprinderilor sau bunuri materiale care intră în circuitul economic al societății. În anul școlar precedent planul de producție al școlii arădene a fost de 31 410 000 lei, fapt care a determinat conducerile școlilor și colectivele școlare să caute modalitățile optime de îndeplinire a planului. Fără a neglija aspectul economic determinat de faptul că producția economică a școlilor s-a ridicat la aproape 40 de milioane lei, subliniem însă valoarea educativă a activității productive desfășurate de elevi în limitele prevăzute de planurile economice ale școlilor. Instituțiile școlare din județul Arad dispun de loturi agricole pe care elevii efectuează activitățile productive prevăzute în programele de învățămînt. Suprafața acestor loturi se ridică la 250 ha pentru școlile generale și la 561 ha pentru liceele agroindustriale, care dispun și de utilajul agricol necesar.

Una din preocupările statornice ale colectivelor de educatori din instituțiile școlare din județ a fost nu numai îndeplinirea sarcinilor de plan de producție pe care le au școlile, cât mai ales asigurarea unei concordanțe depline între exigențele activității productive și pregătirea multilaterală a elevilor. Fără asigurarea acestei concordanțe funcționalitatea rețelei de învățămînt a județului s-ar diminua și de aceea conducerea sistemului de învățămînt județean a urmărit ca în ședințele de lucru ale colectivelor pedagogice, ale comisiilor metodice și catedrelor să fie dezbătute probleme de pedagogie a activității productive referitoare la introducerea conceptelor tehnice în cultura generală a viitorului cetățean, formarea deprinderilor de manipulare a tehnicii moderne, corelația dintre activitatea productivă și disciplinele de cultură științifică, dezvoltarea gândirii tehnice și a spiritului de invenție tehnică și umanism și altele. Prin dezbaterile unor probleme pedagogice de actualitate s-a urmărit și perfecționarea profesională a grupului de educatori de care rețeaua noastră școlară dispune.

O corelație optimă între rețeaua școlară și nevoile economice ale județului nu se poate realiza fără cunoașterea temeinică a nevoii de forță de muncă din județ sau din zona geografică în care funcționează școala. În această direcție am urmărit ca prin studii socio-pedagogice și în cooperare cu instituții județene de profil — direcția muncii, de statistică, serviciile de plan — să stabilim dimensiunile loturilor școlare și în special a fluxurilor anuale de ieșire. Considerăm că abordarea acestei probleme dintr-o viziune pluridisciplinară — economic, geografic, sociologic, demografic, pedagogic — rămîne un obiectiv care trebuie să canalizeze eforturile noastre de a asigura concordanța rețelei școlare cu nevoile de forță de muncă și mularea ei pe realitățile sociale ale județului. Cunoașterea nevoilor de forță de muncă ale zonei trebuie să fie cunoscute și de fiecare școală în parte, pentru a asigura pregătirea elevilor pentru activitățile productive necesare în zonă. Școala, care realizează acest obiectiv, se adaptează exigențelor sociale și devine ea însăși un factor activ în dinamica vieții sociale.

Un aspect nou întîlnit în viața instituțiilor școlare, cu toate că e firav și insuficient valorificat în privința resurselor umane ce pot fi angajate, este conturat de împletirea activității educative și productive cu investigația științifică. Un număr tot mai mare de cadre sînt antrenate în cercetarea științifică în domeniul pedagogiei, al psihologiei și metodicii. Problemele de pedagogie a activității productive și de modernizare a învățămîntului au ocupat un loc central în această direcție, iar studiile de pedagogie publicate în culegerea **Catedra** editată sub egida Inspectoratului școlar și numărul mare de comunicări prezentate la sesiunile științifice și simpozioane organizate pe plan județean atestă existența unor preocupări statornice în această direcție.

Tematica cercetării științifice s-a îmbogățit și aria de investigație s-a lărgit prin abordarea unor probleme legate direct de activitatea economică. Cităm cîteva teme pentru a ilustra acest fenomen nou și îmbucurător: „Determinarea parametrilor funcționali la pompele Cerna 80“, „Studiul climatologic al Cîmpiei Aradului“, „Cercetări privind

pajiștile sărăturate din zona de interfluviu Mureș — Crișul Alb", „Relația dintre nivelul productiv, tehnologie și economicitatea exploatării pentru lapte la rasa Bălțată românească în condițiile din I.A.S". Numărul temelor ce-ar putea fi anunțate e mai mare. Ele atestă orientarea investigației științifice din școală spre nevoile practice ale producției și atestă existența unei corelații mai strânse dintre școală și viața economică a județului.

Întegrarea învățămîntului cu activitatea productivă și cercetarea științifică e un proces în fazele lui inițiale în rețeaua școlară arădeană. Valorificarea resurselor educative ale acestui proces ridică numeroase probleme pedagogice referitoare la conducerea școlii ca instituție educativă și a sistemului de învățămînt județean. Conducerea operativă a acestuia nu se mai poate realiza decît printr-o abordare sistematică menită să asigure eficiența activității de formare a tinerei generații. O asemenea abordare ne duce în mod firesc la stabilirea de corelații operaționale cu factorii decizionali din județ și cu celelalte subsisteme sociale din raza noastră de acțiune: economic, sanitare, de planificare etc., pentru ca în cooperare cu ei să răspundem comenzii sociale: formarea cadrelor necesare înaintării României spre comunism.

L'ÉCOLE ARADOISE CONTEMPORAINE DANS LA PERSPECTIVE DE LA RELATION ENSEIGNEMENT-RECHERCHE — PRODUCTION

(Résumé)

Les transformations profondes et dynamiques qui se sont produites dans notre société socialiste et la révolution technique — scientifique ont imposé comme principe fondamental d'organisation de l'enseignement son intégration avec la recherche et la production. Dans ce sens, notre enseignement a dépassé depuis longtemps l'espace de la salle de classe, en se déroulant dans des laboratoires, cabinets, ateliers de production, parcelles de terre expérimentales, mini-fermes agricoles et secteurs productifs des entreprises industrielles et agricoles. L'école d'Arad dispose en 1978 de 172 ateliers scolaires destinés à l'instruction pratique des élèves du cycle gymnasial et 92 ateliers pour les activités techniques-productives effectuées par les élèves de lycée.

A côté d'autres dates significatives, d'un réel intérêt sont les efforts de notre école de trouver les voies les plus adéquates et les moyens de réaliser ce desiderata majeur que l'ouvrage souligne avec beaucoup de clarté.

REALITĂȚILE SOCIALISTE OGLINDITE ÎN OPERELE ARTIȘTILOR PLASTICI ARĂDENI

ALEXANDRU BRAICA

Actul de la 23 August 1944 a însemnat începutul unei epoci de adânci transformări revoluționare în toate compartimentele vieții sociale, inclusiv în domeniul culturii și artei românești.

Aradul, oraș cu bogate tradiții culturale, cunoaște în anii socializmului o remarcabilă dezvoltare; pe fondul acestor tradiții, evoluția ascendentă a artei plastice arădene se manifestă începând mai ales cu deceniul al șaptelea, printr-o creștere atât cantitativă cât și calitativă, în condițiile unei continue extinderi și diversificări a sferei sale tematice. Expozițiile personale și de grup, tematice și comemorative, vizitate cu interes crescând de un public tot mai exigent, au pus în evidență implicarea tot mai pasionată a plasticienilor arădeni în realitățile societății noastre, efortul programatic de a-i surprinde aspectele cele mai semnificative.

Un loc central în producția plastică arădeană îl ocupă lucrările dedicate omului societății noastre, liber și stăpîn pe soarta sa, făuritorul conștient al unei orînduiri prospere, bazată pe cultul muncii eficiente, încorporînd cele mai înalte cuceriri ale științei și tehnicii contemporane. Din contactul viu al artiștilor cu oamenii fabricii și ai șantiereilor s-au născut numeroase lucrări înfățișînd problematica muncii și a muncitorului zilelor noastre. În abordarea acestui complex personaj, se remarcă pictorul Francisc Baranyai, urmărind în portretistica sa, dincolo de redarea atributelor exterioare, de ordin vestimentar, surprinderea unor elemente de fizionomie morală cum ar fi modestia, combativitatea și omenia. Pasta densă, cromatică sobră, dau vigoare acestor portrete din care se degajă o mare forță emoțională. Aceeași tendință de interiorizare se remarcă și în alte compoziții ale artiștilor plastici arădeni în care figura muncitorului apare în diferite ipostaze: oțelari, muncitoare textile, mineri și constructori — protagoniști ai grandiosului proces de industrializare socialistă. O reușită transpunere a muncitorului din industria grea realizează Emil Vitorel în sculptura în lemn intitulată „Oțelarul”, construit pe ideea monumentalității volumelor, cu o notă personală de structurare decorativă a spațiului. Același personaj, al sculptorului Ionel Munteanu, este conceput sub forma unui bărbat puternic, într-o atitudine de repaos, lipsită de ostentație, cu ochelarii pe frunte contemplînd parcă cu satisfacție rezultatul muncii sale.

Figura muncitoarei este întruchipată în lucrarea „Textilista”, aparținând sculptorului Ionel Tolan, concepută într-o viziune tradițională, amplasată în parcul uzinelor textile din Arad. Un interesant grup statuar, datorat aceluiași artist, este intitulat „Trei generații de mineri” și este dedicat hărniciei și eroismului minerilor de la Brad. Atitudinea și accesoriile personajelor sugerează atât evoluția socială cât și cea tehnologică, operată în timp în această străveche îndeletnicire românească. Minerul dac poartă în mână o săpăligă, bărbatul cu fruntea brăzdată de riduri, încovoiat de povara muncii brute, ilustrează condiția minerului în societatea capitalistă, iar în centrul grupului, contrastînd puternic, minerița epocii noastre, ține în mână o carte. Expresia spiritualizată și plină de elan a tinerei, simbolizează convingător intelectualizarea muncii fizice în epoca revoluției tehnico-științifice, la care este părtașă și țara noastră.

Clocotul puternic al muncii industriale este surprins de către plasticienii arădeni în numeroase compoziții înfățișînd activitatea neobosită care se desfășoară în fabrici, uzine și șantiere. Ilustrative în acest sens sînt: „Peisaj industrial”, „Șantier la uzina electrică”, „Cazangeria I.V.A.” de Nicolae Chirilovici, „Fabrică” și „În siderurgie” de Nicolae Bicfalvi. Ștefan Guleș este preocupat să surprindă în peisajul arădean, ca și în cuprinsul țării, aspecte ale expansiunii tehnicii în compoziții ca: „Profil industrial Arad, în nocturnă”, „Combinatul chimic Arad”, „Porțile de Fier”, „Furnale hunedorene”, „Noul port-Mangalia”.

Alte lucrări abordează într-o viziune mai abstractă și simbolică aceeași idee a expansiunii tehnice în spațiul românesc, considerat mult timp și în mod eronat apt doar pentru îndeletniciri agrare. Din această categorie fac parte lucrarea de grafică „Înaltă tensiune” (I. Cott), reliefurile „Ritmurile muncii” (L. Cernevschi) și sculptura „Omagiul constructorilor” (I. Munteanu).

Înfățișată într-o mare varietate de genuri și stiluri, figura complexă și demnă a muncitorului de tip nou, apare puternic reliefată în plastica arădeană, în imagini convingătoare, încărcate de sensuri filozofice și umaniste, pe măsura locului și rolului de frunte pe care acesta îl are în societatea noastră.

Profilul moral și spiritual al țaranului a exercitat o puternică secucție asupra artiștilor arădeni preocupați să descifreze dincolo de anecdotică subiectelor înfățișate, semnificații umane și sociale legate de această clasă, care a înregistrat într-un timp istoric scurt, transformări atât de spectaculoase. În lucrările „Colectivistă”, „Portret de țărăncă”, „Nădășence” de Francisc Baranyai, figurile de țărânci pictate în atitudini statuare au o anumită asprime a chipului, înscris în contururi angulare, atenuată însă de căldura privirilor, din care iriază o ancestrală înțelepciune. Alte lucrări ilustrînd această temă sînt: „Culesul fructelor”, „Strînsul fînului” de Nicolae Chirilovici, „Rodul pămîntului” și „Odihnă pe cîmp” de Emil Vitroel, realizate într-o viziune decorativă. Nicolae Bicfalvi, într-o manieră caracteristică perioadei sintetice a cubismului, dar păstrînd ecouri din cromatica țesăturilor bănățene, ne oferă imagini ale vieții și spiritualității satului în „Pădureancă din

Hunedoara" și „Carașovence". În lucrarea „Lot experimental", artistul, pe lângă virtuțile de concepție și execuție, realizează extrem de elocvent ideea de cercetare științifică în serviciul unei agriculturi intensive, de mare randament.

Dar satul românesc nu este numai un loc în care se desfășoară o însemnată activitate productivă, în care se asigură „piinea țării". Acolo sînt rădăcinile culturii noastre cu tot ceea ce are ea mai semnificativ pentru definirea spiritualității noastre în concertul popoarelor lumii. Este locul în care s-au plămădit doinele, baladele, obiceiurile, modul nostru de a fi, de a simți și medita asupra rosturilor lumii și ale vieții. Din acest unghi sînt explorate și valorificate plastic, realitățile satului românesc, tradițiile sale care se pierd în negura vremurilor, atestînd continuitatea și statornicia noastră pe aceste pămînturi. Astfel sînt lucrările: „Tradiții", „Sinziienele", „Hora" (Lia Cott), „Druște pe valea Birgăului", „Steaguri la nuntă", „Mireasa" (Ioan Cott), „Ielele" (Eva Györfly, Livia Cernevschi) și „Vintoasele" (Emil Vitroel), iar în arta tapiseriei „Tulnicărese" și „Nuntă țărănească" (Elena Munteanu).

Diversitatea modalităților de abordare a acestor teme ne prilejuește observația că ideea valorificării tradițiilor artei noastre populare se manifestă în operele plasticienilor arădeni nu numai în planul strict al anecdoticului, ci și pe un plan mai adînc, acela al încorporării în opera plastică a tradițiilor milenare ale colorismului și stilisticii noastre populare în formule plastice moderne, pe măsura gustului și sensibilității omului modern.

Referitor la creația cultă românească, crescută pe trunchiul viguros al celei populare, artiștii plastici arădeni s-au orientat cu interes spre acele personalități luminoase care și-au dedicat viața și opera poporului din care făceau parte. Din galeria numeroaselor personaje portretizate amintim: „Vasile Alecsandri" (I. Cott și E. Vitroel), „Mihai Eminescu" (E. Vitroel și I. Tolan), „I. L. Caragiale" (E. Vitroel), „Ioan Slavici" (I. Tolan).

O altă temă abordată cu succes de către plasticienii arădeni este figura intelectualului. Provenit din rîndurile poporului muncitor, el este zugrăvit cu simpatie și înțelegere a rosturilor sale, în atitudine obișnuite, lipsite de ostentație. Lucrările consacrate acestei teme, respiră o notă de puritate și cald umanism: „Student", „Studentă" (F. Banyai), „Violoncelistă" (E. Györfly), „Fata cu flaut" (E. Vitroel), „Chimiști" (N. Bicfalvi).

Aspecte ale activității culturale de masă sînt evocate în numeroase lucrări care vorbesc în imagini elocvente despre vocația poporului nostru pentru artă, accesul la cultură și manifestarea neîngrădită a talentului său: „Solistele satului" (L. Cott), „Spectacol festiv" (E. Györfly), „Omagiul corului din Buteni" (P. Alasu).

O temă frecvent abordată este și aceea a expansiunii și modernizării urbanistice, strîns legată de creșterea continuă a bunăstării materiale și spirituale a maselor — scopul suprem al politicii partidului, esența însăși a societății noastre. Noul peisaj citadin, în care se înalță în ritm rapid siluetele elegante ale blocurilor și noilor edificii citadine,

cu aspirația lor spre verticală, ca o metaforă a progresului, apare în lucrări sugestive de o mare rezonanță emotivă „Cartier nou”, „Șantierul casei de cultură” (N. Chirilovici), „Noi blocuri muncitorești” (I. Cott), „Bloc nou” (Șt. Guleș), „Cartier nou” (E. Györfy), „Construcții pe verticală” (V. Stache).

Temei femeii, maternității și tineretului le sînt consacrate numeroase lucrări, care subliniază în imagini realiste dar și cu o notă de lirism, rolul pe care societatea noastră îl atribuie femeii și tinerei generații. Dintre cele mai izbutite amintim: „Maternitate” (I. Munteanu), „Familia” (I. Tolan, E. Munteanu), „Tinerețe” (E. Vitroel), „Iubire”, „Tot aurul din lume” (E. Györfy).

Chipul și figura feminină este utilizată uneori în sens metaforic ca o întruchipare a unor generoase idei și idealuri ale societății noastre, în „Primăvara” (L. Cernevschi), „Spre soare” (E. Vitroel), „Victorie” (I. Munteanu).

Ideea solidarității poporului în apărarea valorilor materiale și spirituale ale societății noastre se desprinde din lucrări ca: „Oameni pe dig” (N. Bicfalvi), „Pe dig” (E. Vitroel), „Viitura” (E. Györfy), înfățișînd lupta eroică a populației arădene împotriva apelor deslănțuite ale Mureșului, din anii 1970. Aceeași idee a apărării cuceririlor poporului este prezentă și în „Pregătirea militară a tineretului” (N. Bicfalvi).

Conștiința faptului că realitățile prospere ale prezentului sînt rezultatul luptei generațiilor trecute pentru libertate națională și socială, determină pe artiștii plastici arădeni să se aplece asupra istoriei frămîntate a patriei, descoperind în filele ei sensuri care să lumineze prezentul și viitorul.

Omagierea trecutului se traduce în prezentarea plastică a unor personalități istorice de seamă cum sînt: „Decebal”, „Gh. Doja”, „Horia”, „Cloșca”, „Crișan”, „Bălcescu”, „V. Goldiș” (I. Cott), „Ștefan cel Mare” (I. Munteanu, I. Tolan), „Mihai Viteazul” (I. Munteanu, I. Tolan), „Avram Iancu” (I. Tolan). De asemenea, sînt reconstituite în diferite viziuni artistice, episoade ale luptei maselor pentru dreptate și libertate: „1848”, „Veteranul din 1877” (F. Baranyai), „Dorobanții în asalt” (P. Alasu), „Eroii” (N. Bicfalvi), Ciclul „Eroii neamului”, (I. Cott), „In Memoriam” (O. Colta), „1907” (F. Baranyai, L. Cernevschi).

Numeroase lucrări sînt consacrate luptei clasei muncitoare sub conducerea partidului pentru o viață mai bună, în lucrări ca: „Astra, Arad 1933” (I. Tolan), „Moment revoluționar” (F. Baranyai), precum și luptei pentru eliberarea patriei de sub jugul fascist în compoziții de o mare forță evocatoare: „Eliberare”, „Insurecție” (F. Baranyai), „Eroina de la Păuliș” (E. Vitroel), „Victorie” (S. Frențiu).

O lucrare de artă monumentală, de ample dimensiuni, este aceea dedicată eroilor de la Păuliș, amplasată în cîmpia din fața comunei Păuliș, realizată prin cooperarea sculptorilor E. Vitroel, Ionel Munteanu și arhitectului Cristea Miloș. Ansamblul monumental înserează un element arhitectural desfășurat pe verticală sub forma unui joc de aripi înalt de 15 m. În fața acestuia, pe un postament cubic se află statuia

turnată în bronz a unui ostaș tânăr, cu arma strânsă la piept în semn de rezistență dîrză și demnă.

Trecerea în revistă a temelor abordate de către artiștii plastici arădeni pune în evidență efortul acestora de a surprinde în imagini artistice convingătoare și accesibile, tot mai multe aspecte ale realităților complexe din viața individului și colectivității noastre, sensurile adînci ale istoriei contemporane, istorie care se făurește în fiecare zi de către oamenii și pentru oamenii pămîntului românesc, sub conducerea înțeleaptă a Partidului Comunist Român.

Succesele obținute reprezintă garanția că artizii plastici arădeni vor ști să onoreze și în viitor încrederea ce le-a fost acordată de către partidul și statul nostru, realizînd și pe mai departe, în spiritul înalțelor idealuri umanist-socialiste, opere semnificative, pe măsura epocii în care trăim.

RÉALITÉS SOCIALISTES REFLETÉES DANS LES OEUVRES DES ARTISTES PLASTIQUES D'ARAD

(Résumé)

Arad, ville à riches traditions culturelles, connaît dans les années du socialisme un remarquable développement, en partant de ces traditions, l'évolution ascendante de l'art plastique d'Arad se manifeste surtout au VII-ème decennie par un accroissement quantitatif et qualitatif, dans les conditions d'une continuelle extension et diversification de sa sphère thématique.

Les expositions personnelles et de groupe, thematiques et commémoratives, visitées par un public de plus en plus exigeant ont mis en évidence la participation toujours plus passionnée des artistis plastiques d'Arad aux réalités de notre société, l'effort de surprendre les aspects les plus significatifs.

VIAȚA POPORULUI, TRADIȚIILE ȘI REALITĂȚILE DE AZI ÎN OPERA GRUPULUI DE PICTORI NAIVI DIN JUDEȚUL ARAD

ION NIȚĂ NICODIN

Era prin anii dinainte de război cînd mă gîndeam într-una cum aş putea face să aştern pe o pînză frumusețile Țării Moșilor, acolo unde am trăit și trăiesc și azi.

Dar vremurile erau grele, lucru mult, grijile mari, oamenii de la noi foarte săraci. A venit și războiul cu nenorocirile pe care le aduce.

Nimeni nu-ți da nici o atenție, dar să găsești pe cineva să te încurajeze să pictezi. Am bătut la porți care nu mi s-au deschis. Cei sus puși nu dădeau nici o atenție oamenilor de jos și dacă ridicai pălăria sfios cînd treceai pe drum pe lîngă ei nici nu se uitau la tine cînd le dădeai binețe de cum să-ți mulțumească.

Carte am învățat puțină, atîta cît am putut, împărțindu-mi copilăria între marea sete de a ceti și grijile și nevoile unei familii numeroase și foarte sărace.

Au venit apoi alte vremi, mai bune, mai drepte. Omul sărac a început a fi socotit om. Lucram cu altă poftă de viață și parcă seara mă ispitea tot mai mult să pictez. Și mi-am făcut pensulă și am întins o pînză de cearșaf pe o ramă și . . . am făcut primul „cip”. Era tata socru cu oile pe o coastă de deal. Și vecinii l-or recunoscut și s-or minunat deși unii s-au gîndit și altfel: „săracul Niță s-o fi stricat la cap”. Dar eu am făcut alte lucrări, că subiecte erau destule și locurile frumoase, nu trebuie să le caut, numai să deschid geamul de la casă și le aveam la îndemînă.

Văzînd că cei dornici pentru a putea pune în valoare talentele de care dispun sunt ajutați și încurajați, m-am gîndit să-mi pun și eu micul meu talent în sprijinul celor dornici de a vedea frumusețile din Apuseni așternute pe pînze.

Lucrările le-am trimis la Casa creației populare a județului Arad, mai apoi pe la București, s-au aflat oameni care le-au prețuit și mi-am făcut expoziții din ele.

Acum sîntem la Brusturi, sat aparținător de comuna Hălmațiu, un grup de pictori naivi care ne-am făcut cunoscuți în țară și străinătate. Eu împreună cu colegii mei Petru Mihuț, Rodica Nicodin și Petru Roman am făcut un fel de „școală”.

Peisajele pe care le-am pictat și le pictăm noi nu depășesc satul nostru sau împrejurimile. Subiecte avem destule aici, de la frumusețea

munților și a holdelor cu flori de fîn, la tradiții și superstiții străvechi, la nunți, nedei, obiceiuri populare, eroi ai neamului.

Atît eu cît și colegii mei facem pictură după natură și ne zbatem să fie cît mai aproape de realitate. Noi nu ținem cont de proporții fiindcă noi nu suntem oameni cu școală. Noi lucrăm numai pentru că ne place și pentru că pictura ne crează o mulțumire sufletească. Nu ne ghidăm după nimeni, ci numai după propriul nostru simț și după ceea ce vedem în natura care ne înconjoară.

De aceea, cred că cine nu a fost la noi la Brusturi poate să cunoască satul și oamenii lui din tablourile noastre.

Tablourile noastre conțin amintiri și tot felul de amănunte așa cum am face o povestire. De exemplu, în lucrarea mea „Nunta la Brusturi” brazii sînt încărcăți cu zăpadă, sus Dobrinul, la stînga cătunul Drăgășești, în vale Nicodinești, peste tot este zăpadă, oamenii sînt îmbrăcați în haine de sărbătoare, care se văd foarte colorat pe zăpadă.

Tot așa de frumoasă este și toamna la noi. Pădurea capătă culori care nu pot fi povestite în cuvinte, de aceea noi ne-am străduit să prindem toamna pe pînză cît mai aproape de adevăr.

Și la Petru Mihuț pădurea toamna este surprinsă în toate culorile și cred că nu există toamnă mai frumoasă ca la Brusturi.

Noi am pictat și diferite obiceiuri pe care sătenii le practicau mai demult, crezînd în superstiții. Astfel, în lucrarea mea „Obicei în cătunul Balc” la duminica Tomii, oamenii se duceau la morminte, acolo dau pomană morților, pomii erau înfloriți. Apoi era credința că existau duhurile rele care se adăposteau în grajdurile și casele oamenilor și mîncău laptele de la vaci (lucru descris în „Alungarea morților”). Oamenii, seara sau dimineața, făceau larmă cu strigăte, coase, topoare și furci, cu tobe și clopote ca să alunge aceste duhuri. Se credea cînd era în-tunecime de lună că, aceasta e mîncată de vîrcolaci, credință pe care am arătat-o iarăși într-o pictură de a mea. Acuma oamenii nu mai cred în așa ceva. Poate unii bătrîni, dar eu le-am pictat ca să nu se piardă.

Oamenii la noi au mare poftă și dragoste de viață. Moții sînt oameni foarte buni la suflet și petrecăreți. Nedeile, cum ar fi cele de la Tăcășele și Tomnatic, Tîrgul sărutului de la Hălmagiu, Tîrgul de fete de la Găina, noi le-am pictat în multe lucrări ale noastre.

Pentru „Tîrgul de fete de la Găina” eu am luat și Marele premiu la Lugano în Elveția. Nu cred că e mai frumos răsărit de soare în altă parte a lumii ca pe Găina. Acolo vin moți din toate satele, deci și de la Brusturi (satul nostru e hotar cu Vidra lui Avram Iancu). Aduc oale, tulnice, bucate, țuică și petrec toată ziua.

Noi am mai pictat și alte obiceiuri, cum ar fi „Ieșirea în țarină” cu animalele pascătoare, strigarea peste sat sau „Aule-paule”, vînătorearea iarna la mistreți, „furnalul” sau cazanul de fier țuică unde tot timpul e veselie și oameni beți și altele care țin de tradiție.

Dar n-am putut trece peste schimbările care s-au făcut în satul nostru. Poate ați văzut că în multe din lucrările mele mai vechi apare o linie de înaltă tensiune. A fost primul semn a schimbării peisajului nostru. Căminul cultural, școala, plantarea puieților, introducerea elec-

trificării, casele noi din piatră și cărămidă cu acoperișurile roșii care au luat locul celor de lemn acoperite cu paie apar în mai toate lucrările mele și a ortacilor mei pictori din Brusturi. Și hainele oamenilor s-au schimbat, sînt mult mai curate, mai colorate parcă și florile pe care le pictează nora mea Rodica Nicodin sînt mai frumoase ca în tinerețea mea. Și copiii pe care îi pictează Petru Roman sînt veseli, fără griji se dau cu săniuța, sau pe gheață, se joacă. Parcă și nuntașii pictați de Petru Mihuț, sau oamenii la coasă sau la păscutul vacilor au straha de sărbătoare, parcă și cîmpul cu flori și verdeața pădurii se bucură de bucuria vieții noi a oamenilor de la noi, care au ajuns din mizeria și sărăcia moșilor, cunoscută în toată țara, să trăiască zilele fericite de azi.

Pe lângă obiceiurile populare, peisaje noi, flori pe care le-am făcut am lucrat și scene istorice după legende auzite de la oamenii cu care am trăit și care s-au păstrat de la unii la alții pînă azi.

Așa am auzit despre eroul nostru Avram Iancu care a trăit frămîntata lui viață și pe aici pe la noi. De cele mai multe ori cînd se întorcea dinspre cîmpie, dinspre părțile Ineului și Aradului trecea prin Brusturi, pe „Drumul Moșilor” și aici la noi stătea zile întregi, împărțindu-și amarul și nefericirea cu sătenii de aici. La Brusturi l-a cunoscut pe Fofoi, care va deveni căpitan în oastea lui. Există și acuma un nuc bătrîn care cu umbra lui deasă acoperea izvorul în care crăișorul Iancu, obosit, își astîmpăra setea. În 1972 s-au împlinit 100 de ani de la moartea lui Iancu. Atunci m-am gîndit să încerc și eu, după puțină, să pictez citeva legende auzite de la bătrîni despre Avram Iancu. Așa am pictat „Lupta de la Suliți”. Se zice că aproape de muntele Lespezi s-au înfruntat moșii conduși de Iancu și Fofoi cu armata grofilor. Moșii cunoșteau locul bine. Armata grofilor a venit pe la Virfurile și s-a oprit pe virful Dolii. Iancu înainte de a pleca la luptă a pus călăreții pe care îi avea, circa o sută, să înconjoare de mai multe ori Virful Rotundu pe care grofii îl vedeau foarte bine. La fiecare înconjurare caii erau acoperiți cu alte cergi, albe, negre, suri. Grofii au numărat astfel citeva sute de călăreți și astfel s-au speriat foarte tare, au luat-o la fugă, dar Iancu i-a ajuns din urmă și i-a biruit. Toată această istorie se vede în tabloul meu. L-am mai pictat pe Iancu pe cal, intrînd în tîrg la Hălmațiu sau împreună cu cîțiva căpitani de-a lui. Un critic care a văzut tabloul m-a întrebant că de ce l-am făcut pe Iancu cu mult mai mare decît pe ceilalți. Eu i-am răspuns că pentru noi moșii Iancu a fost cel mai mare om și trebuia să-l fac să se deosebească de ceilalți.

Prin tot ce am pictat noi am încercat să lăsăm mărturie asupra trecutului și prezentului. Noi suntem un fel de scriitori, numai că lucrăm cu pensulă și culori. Am mai pictat și inundația din 1970 care a produs pagube și la noi la Brusturi, numai că oamenii au fost foarte uniți și s-au ajutorat unii pe alții. Am mai făcut un tablou „Război și pace” convins că nu trebuie să stăm nepăsători față de primejdiile ce se mai ivesc în calea fericirii oamenilor. Tabloul l-am împărțit în două. În stînga oamenii erau la lucru, pe o coastă de deal, era soare mult, lumină, flori. În dreapta erau numai culori închise, avioane (pe care nu

am prea știut să le fac prea bine) bombe, foc și nenorocire. Oamenii trebuie să vegheze. Eu am trecut prin două războaie.

Subiectul avem foarte multe: satul răsfirat pe văi, oamenii harnici, natura mai frumoasă ca oriunde. Să fie cunoscute aceste frumuseți, asta am vrut. Și cred că sînt, pentru că tablourile noastre circulă în toată țara, ba aș spune în lume. Pentru că un colț mic din satul nostru Brusturi, colț din această țară minunată, poate fi admirat pe unde se duc lucrările noastre, prin Brazilia sau Japonia, India, Egipt sau S.U.A., Franța, Elveția, Olanda și cine mai știe prin cîte țări, de care tata socru, pe care l-am pictat prima dată pascîndu-și oile, nici n-a auzit.

Eu sînt mai bătrîn, am la 70 de ani, dar ceilalți colegi sînt mai tineri. Ei vor avea puterea să ducă mai departe ce am început eu. Pentru că de povestit întotdeauna ai ce. Iar vremurile pe care le trăim merită a fi povestite și făcute cunoscute celor ce vor veni după noi.

LA VIE DU PEUPLE, LES TRADITIONS ET LES RÉALITÉS D'AUJOURD'HUI DANS L'OEUVRE DU GROUPE DE PEINTRES NAIFS DU DÉPARTEMENT D'ARAD

(Résumé)

L'ouvrage se propose à présenter les thèmes des ouvrages de peinture naive élaborés par un groupe de peintres du département, d'Arad, à motiver la raison de ces thèmes. Nés dans un milieu d'une rare beauté, dans une région à résonances dans le passé historique du peuple, les ouvrages de ce groupe de peintres naïfs portent l'empreinte de la vie du village, des paysans avec leurs préoccupations, des personnalités de notre histoire, des beautés naturelles environantes ou des changements du village roumain dans les années du socialisme.

CRĂCIUN BONTA

A vorbi despre presa arădeană, înseamnă a evoca un drum glorios care pornește chiar din epoca începuturilor presei noastre naționale, înseamnă a vorbi despre o activitate impresionantă pusă în slujba poporului român, a idealurilor sale de dreptate socială și națională. Se poate spune, fără teama de a greși, că în toate marile momente ale existenței sale, presa apărută pe meleagurile arădene a ținut aprinsă flacăra iubirii de neam, constituindu-se ca un adevărat stindard, în jurul căruia s-au strâns — după cum se spunea într-un articol apărut în anul 1900 în „Tribuna poporului” — toți cei ce au dorit să învețe să aibă la inimă trecutul, prezentul și viitorul poporului român.

Istoria presei acestor locuri începe încă din primele decenii ale secolului al XIX-lea, odată cu încercările de a înființa unele publicații românești la Arad. Evocând aceste încercări vom sublinia semnificația lor deosebită și anume că Aradul se străduia să aibă o presă în limba română chiar în perioada de începuturi a întregii noastre presei naționale. Este încă o dovadă a faptului că pașii făcuți la Arad pe drumul culturii și scrisului au fost în aceeași cadență cu cei făcuți de celelalte centre culturale ale țării, ba uneori chiar în avans. „Speranția” este prima gazetă tipărită la Arad în limba română. Ea își propunea — și a reușit în bună măsură — să militeze pentru afirmarea unității culturale a tuturor românilor și pentru difuzarea de informații care priveau întregul teritoriu locuit de români, vizând marile idealuri ale întregirii neamului. Dar, fără îndoială, publicațiile din perioada de vîrf a luptei de emancipare națională și care au avut o implicație directă și foarte importantă în structura gândirii social-politice a generației de la 1918 au fost „Tribuna” și „Românul”. Tribuniștii arădeni considerau că ziarurile trebuie să fie niște focare de lumină, care să arunce în proiecții mari razele calde asupra întregului popor, — și nu niște opaite abia licărind care pătrund doar în câteva case. Spiritul critic față de apatia intelectualilor, profunda simpatie și înțelegere pentru poporul care se deștepta la luptă, este spiritul director al întregii activități a ziarului. Cît privește „Românul”, oficiosul Partidului Național Român, el continuă tradițiile înaintate ale tribuniștilor, militînd pentru menținerea Aradului ca cel mai important centru politico-organizatoric al partidului, ca factor hotărîtor în lupta pentru pregătirea unirii Transilvaniei cu România. Evocînd glorioasele pagini de luptă din istoria poporului nostru, publicînd articole și informații despre activitatea socialiștilor

transilvăneni și a socialiștilor din România, oficiosul arădean devine o tribună a culturii și civilizației românești, subordonată luptei pentru dreptate națională, pentru înfăptuirea marelui act al întregirii neamului.

Evident, în spațiul restrâns pe care îl avem la dispoziție, nu putem stăruia asupra istoriei și activității presei arădene. Dar oricât de succintă este această trecere în revistă, nu putem să nu subliniem angajarea socială și politică a presei din perioada premergătoare unirii de la Alba-Iulia, o angajare totală, dusă pînă la sublimul jertfei și abnegației unei întregi generații, care a știut să fie alături de popor, de cei mulți, în-suflețindu-i în realizarea visului de veacuri al tuturor românilor.

Perioada interbelică a fost — din punct de vedere publicistic — o perioadă mai puțin semnificativă. Ce-i drept, au apărut la Arad o puzderie de publicații, dar majoritatea dintre ele au avut o existență efemeră.

Cum e și firesc, actul de la 23 August 1944 a deschis o nouă eră și în activitatea publicistică. Avînd la temelie tradițiile înaintate ale presei progresiste, democratice, ale publicațiilor apărute în ilegalitate, în primul rînd ale „Scînteii”, — la 24 septembrie 1944 ia ființă „Patriotul”, organ de presă condus de Comitetul județean Arad al P.C.R. Apărea atunci, pentru înfiia oară la Arad, un ziar care făcea posibil ca ideile și idealurile comuniștilor, turnate în litere de tipar, să fie larg cunoscute, dinamizînd — prin incandescență și patos revoluționar — lupta maselor pentru o viață mai bună și mai demnă.

Primii ani de după eliberare au fost — după cum se știe — ani grei, anii marilor prefaceri revoluționare, la înfăptuirea cărora „Patriotul”, „Flacăra roșie” de astăzi, și-a adus o contribuție de mare importanță. În coloanele sale și-au publicat comuniștii, muncitorii, țărani, primele lor articole, prin care chemau masele la luptă împotriva moșierilor, a celor care sabotau înfăptuirea reformei agrare. Ziarul a fost martor la toate prefacerile istorice, revoluționare, dovedindu-se un participant activ la finalizarea acestor prefaceri, așa cum au fost ele concepute de Partidul Communist Român. El a contribuit — prin forța cuvîntului tipărit — la înfăptuirea politicii partidului de industrializare socialistă a țării, la desfășurarea și finalizarea marilor acțiuni de transformare socialistă a agriculturii.

Este un merit de seamă al ziarului „Flacăra roșie” că, militînd pentru rezolvarea dreaptă a problemei naționale, s-a ridicat împotriva șovinismului, răspîndind adevărul că oamenii muncii, indiferent de naționalitate, au interese comune, iar aceste interese reclamă unirea forțelor lor, întărirea neîncetată a frăției în muncă și luptă. De altfel, aceste idei au fost susținute și de ziarul frățesc de limba maghiară „Jövö”, astăzi „Vörös Lobogó”, care — cu sprijinul și sub îndrumarea partidului — a luat ființă în primăvara anului 1945.

Așa cum spuneam, publicațiile noastre județene își au rădăcinile adînc înfipte în tradițiile presei progresiste și democratice arădene, tradiții care au fost reluate în noile condiții istorice generate de anii construcției socialiste. Și nu e vorba numai de o anumită asemănare

de ordin grafic, ci de modalitățile de tratare a unor probleme. Avem în vedere, printre altele, continuarea interesului presei județene de astăzi față de trecutul și prezentul poporului român și — în acest context — a istoriei meleagurilor arădene, față de promovarea creației locale. De altfel, ziarul „Flacăra roșie” are vechi și frumoase preocupări pe linia stimulării creației literare. O adevărată pleiadă de scriitori pe care i-a dat Aradul și-au publicat primele lucrări sau au debutat în coloanele sale. Dintre aceștia, aș aminti pe Francisc Munteanu, Mircea Micu, Rusalin Mureșanu, Damian Ureche, Ion Cocora, Dimitrie Rachici, Cornel Omescu, George Ciudan — și lista ar mai putea, desigur, continua.

De peste trei decenii, presa județeană a devenit o cronică fidelă a vieții clocotitoare care pulsează pe meleagurile arădene. Purtătoare de cuvânt a politicii înțelepte a partidului, condusă și îndrumată cu grijă de Comitetul județean de partid, presa locală își aduce o contribuție de seamă la mobilizarea oamenilor muncii, români, maghiari, germani și de alte naționalități, pentru îndeplinirea mărețelor obiective ale fâuririi societății socialiste multilateral dezvoltate, militând activ pentru dezvoltarea susținută a economiei, învățămîntului, științei și culturii, pentru formarea și educarea omului nou, pentru unitatea și frăția dintre poporul român și naționalitățile conlocuitoare.

Vorbind despre actualitatea presei arădene, despre preocupările cotidiene, evident, am avea multe de spus. Și poate n-ar fi lipsit de interes să amintim de preocupările ziarelor „Flacăra roșie” și „Vörös lobogó” de a populariza și susține inițiativele izvorite din mase, așa cum este cea intitulată „Fiecare om al muncii arădean — un bun proprietar și producător socialist”, apărută la Întreprinderea de strunguri și generalizată apoi în tot județul. De multă apreciere se bucură, de asemenea, rubricile „Agenda întrecerii socialiste”, în cadrul căreia se publică lunar situația realizării planului în unitățile economice, „Investițiile”, „Pe fiecare șantier — ordine, disciplină și bună organizare”, „Marca întreprinderii — prestigiul nostru” și altele. În ultima vreme, presa județeană își aduce o contribuție de seamă la îndeplinirea sarcinilor trasate de Conferința Națională a partidului cu privire la transformarea cantității într-o nouă calitate, la aplicarea noului mecanism economico-financiar etc. În agricultură ziarele noastre urmăresc folosirea cât mai rațională a fondului funciar, creșterea producției vegetale și animale, buna desfășurare a campaniilor de însămînțare și recoltare a cerealelor și legumelor. O atenție deosebită se acordă problemelor sociale și cetățenești, deziderate care se concretizează în pagini și rubrici permanente, cum ar fi: „Civica”, „Pe teme sociale”, „Pagina tinerețului” etc. Prin rubrica „Viața de partid” ziarele județene oglindesc activitatea organizațiilor de partid, aducându-și o contribuție importantă la îmbunătățirea stilului și metodelor de muncă ale acestora.

Cît privește viața spirituală a județului, ea este larg oglindită în paginile culturale care, potrivit unei frumoase tradiții, sînt publicate săptămînal sau în rubrici consacrate, amintind dintre ele: „Participarea noastră la Festivalul național „Cîntarea României”, „Carnet cultural”

și altele. Considerăm că editarea periodică de către ziarul „Flacăra roșie” a suplimentului „Cariatide” este un act de cultură și educație socialistă, un aport de seamă la afirmarea și promovarea creației locale.

Un principiu de bază al presei comuniste este legătura ei strânsă și permanentă cu oamenii muncii. Ziarele noastre județene au preocupări fructuoase și pe această linie. Afirmatia poate fi concretizată prin multiplele forme și modalități de legătură cu oamenii muncii cum ar fi: colocviile lunare ale ziarului „Flacăra roșie”, „forumurile” ziarului „Vörös lobogó”, consfătuirile cu cititorii, sondajele de opinie pe bază de chestionare etc. În această ordine de idei, un rol important îl au subredacțiile voluntare ale ziarului „Flacăra roșie” — unele dintre ele comune cu „Vörös lobogó” — care ființează în orașele județului nostru, cît și la Combinatul chimic. Firește, spre ilustrare, aș putea prezenta o sumedenie de cifre și date despre activitatea subredacțiilor, a corespondenților voluntari și a colaboratorilor. Dar, dincolo de cifre și date, vorbesc convingător articolele publicate în ziar, vorbesc paginile tematice realizate de subredacții, care aduc cu ele farmecul încărcat de istorie și legendă al „Țării Zarandului”, care vorbesc despre viața nouă ce și-o făuresc — sub zodia luminoasă a socialismului — moșii din părțile Hălmeagului, urmașii lui Slavici și ai lui Monția.

Împreună cu întreaga presă din România socialistă, care se bucură de sprijinul și îndrumarea părintească a conducerii partidului, a tovarășului Nicolae Ceaușescu, ziarele județene care apar la Arad sînt ferm angajate pe linia ridicării la un nivel superior a întregii lor activități publicistice, potrivit imperativului — intrutotul valabil și în cazul presei — cu privire la transformarea cantității într-o nouă calitate.

LA PRESSE D'ARAD — TRADITION ET ACTUALITÉ

(Résumé)

Dès leur apparition, les premiers numéros de la presse d'Arad ont constitué une tribune de la défense des intérêts nationaux et sociaux du peuple. La presse a apporté une contribution majeure à répandre les idéaux des Roumains, à consolider la conscience nationale.

De nos jours, la presse socialiste constitue un moyen d'éducation des masses, de formation et développement de la conscience socialiste, des sentiments patriotiques, de défense des droits et des conquêtes révolutionnaires des travailleurs.

PREOCUPĂRI ȘI REZULTATE ÎN ÎMBUNĂTĂȚIREA STĂRII GENERALE DE SĂNĂTATE A POPULAȚIEI DIN JUDEȚUL ARAD

ROMULUS VASILOVICI

Cele mai îndrăznețe vise ale medicinei clasice și contemporane pot și își găsesc trăirea în condițiile țării noastre, unde înțeleapta politică a partidului și statului în frunte cu tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretar general al Partidului Comunist Român, președintele Republicii Socialiste România, înscrie programatic înaltele idei și soluții pragmatice inserate strategic în planurile unice de dezvoltare economico-socială.

Ca și celelalte județe ale țării noastre, Aradul ni se înfățișează ca un vast șantier al vieții creatoare unde vrednicia, priceperea și talentul oamenilor muncii români, maghiari, germani și de alte naționalități transformă în fapte directivele Congresului al XI-lea al partidului nostru.

Elementele care imprimă caracteristicile evoluției stării de sănătate a populației, se diferențiază de la o zonă la alta, de la un județ la altul și chiar în interiorul aceluiași județ. Ele sînt determinate de nivelul de dezvoltare economico-socială, de zestrea genetic-determinată, de structura de grupe de vîrstă, de modul de participare a fiecărui individ la viața activă, de standardul cultural în general și cel sanitar în special. La acestea se mai adaugă și alți factori, legați de fenomenele de migrație internă și externă, consecutive adîncilor prefaceri economico-sociale, de factorii de mediu interni și externi, la care se asociază mai recent influența factorilor poluanți.

Pentru județul nostru se detașează ca situații particulare, structura populației pe grupe de vîrstă, în care populația vîrstnică (peste 60 ani) se ridică la aproape 20%, fiind similară cu cea a grupei de vîrstă mică (0—14 ani). Valorile medii pe țară sînt total diferite, noi găsindu-ne în categoriile extreme. Din acest fenomen decurge și comportamentul demografic diferențiat și durata medie de viață care este exprimată printr-o valoare maximală de 72 ani. Distribuția populației pe medii, ne arată un echilibru favorabil, numărînd 46,2% din totalul populației în mediul urban (față de numai 17% cît era în 1938).

Ținînd cont de modul în care se interferează această multitudine de determinante ale gradului de sănătate, ne-am orientat planurile de ocrotire ale sănătății publice spre următoarea suită de acțiuni:

1. Studiarea și aplicarea modalităților de cunoaștere a stării de sănătate a populației

În acest scop, încă în urmă cu doi ani, s-a încheiat pentru prima dată în țară, luarea în evidență și înregistrarea pe fișe medicale a înțregii populații a județului. În acest mod se realizează o înscriere dinamică a tuturor fenomenelor fiziologice și patologice care permit și ajută medicul din dispensarele noastre să elaboreze cu mai multă ușurință și la un nivel calitativ superior diagnosticul medical și socio-medical și să se orienteze mai bine în conduita sa de ordin preventiv, terapeutic și recuperator.

Din anul 1976 s-a trecut la elaborarea unui nou sistem de raportare a morbidității generale și a indicatorilor demografici, cu ajutorul calculatorului electronic.

Din acest an, s-a trecut la implementarea programelor menționate care conferă în acest mod creșterea volumului de date prelucrate, exactitate și rapiditate în luarea unor decizii optime pentru politica sanitară a județului.

Totodată s-au elaborat programe în vederea urmăririi și realizării operative a planului de vaccinare și imunizări.

În colaborare cu Centrul de calcul al Ministerului Sănătății, încă din anul 1974 se urmărește dinamica mișcării personalului medical superior și evidența utilizării aparaturii medicale.

2. O a doua preocupare pentru ameliorarea ocrotirii sănătății populației din județul Arad, a fost îndreptată spre **studiul și cunoașterea fluxului dirijat al bolnavilor (ruta bolnavului).**

În acest scop, cu ajutorul „Buletinului informativ al Direcției Sanitare”, încă din anul 1969 s-a urmărit îndeaproape modul și proporția în care bolnavii, indiferent unde s-ar găsi ei, necesită a fi trimiși la policlinici sau spitale. Prin acest mecanism, conceput ca un sistem de reglare, s-a stabilit o creștere a accesibilității și promptitudinii asistenței medicale de medicină generală din dispensarul medical, concomitent cu o mai judicioasă și atentă triere a bolnavilor ce urmează a fi trimiși la medici specialiști din policlinică sau spital. După o perioadă de aproape 10 ani de la data instituirii acestui procedeu a scăzut la mai bine de jumătate cazurile care se prezintă din proprie inițiativă la alți medici decât medicul din teritoriu, iar procentul de soluționare din dispensarul teritorial al cazurilor de îmbolnăvire a crescut cu 26%.

În cursul anului 1974, o lucrare științifică din acest domeniu, prezentată de colectivul nostru la un congres internațional de la Bratislava, a primit cele mai bune aprecieri.

O dată cu ameliorarea asistenței medicale de medicină generală, tot ca premieră pe țară și apoi generalizată de Ministerul Sănătății am pus în aplicare, începînd din anul 1971, formula schemei unice de funcționare a spitalului cu policlinica. Prin aceasta s-a înfăptuit o evidență îmbunătățire a rutei bolnavului din ambulatorul specializat și spital, cu

o creștere consecutivă a calității diagnosticului în policlinică și o scurtare a perioadei de spitalizare a bolnavilor internați.

Datorită perfecționării și extinderii unor specialități deficitare, mai ales în cadrul Spitalului județean, cât și a creșterii competenței unor cadre medicale de valoare, s-a ajuns la situația de soluționare optimă a mării majorității din cazurile de îmbolnăvire în teritoriul nostru, la clinicile universitare din alte centre ajungând un număr neglijabil de internări — sub 1% în anul 1977 (din totalul celor internați).

3. O altă latură a preocupărilor noastre a fost îndreptată, pentru **păstrarea și menținerea stării de sănătate a populației active**, și mai ales a muncitorilor din industria județului. Pentru aceasta, alături de conducerea întreprinderilor, receptivă la activitățile de profilaxie a mediului și a condițiilor de lucru, s-au controlat și urmărit locurile de muncă cu noxe cât și repartizarea personalului muncitor în raport cu calitățile fizice și intelectuale. Cu toate că s-au obținut rezultate remarcabile, prin scăderea numărului de muncitori expuși la factori de nocivitate la mai bine de jumătate, totuși încă unele locuri de muncă din întreprinderi care au o dotare tehnică și un echipament învechit, necesită în continuare eforturi pentru remediere.

4. Un obiectiv căruia i-am acordat o legitimitate primordială a fost acela al **dezvoltării activităților educativ-sanitare**.

Educația pentru sănătate este o componentă a activității culturale de masă, a educației permanente, care prin funcțiile ei informative și formative, urmărește cultivarea unor atitudini individuale și de grup bazate pe concepții, motivații și opinii corecte, științifice. Aceasta, urmărește să determine un mod de viață capabil să mențină individul și colectivitatea, într-un echilibru optim față de influențele negative care pot concura la posibila subminare a stării de sănătate.

Știm că omul epocii noastre poate fi influențat prin anumite forme și metode (logosferă, acuseră și eidosferă).

Depunem mari stăruințe pentru a găsi cele mai adecvate metode de transmitere și păstrare a mesajului cultural-sanitar, pe circuitul cultural informațional, care să se suprapună pe obiectivele prioritare rezultate din analiza stării de sănătate a populației din județ.

După mai mulți ani de experiență și frământări, am ajuns la editarea anuală a unui număr mediu de 30 de titluri, concepute și elaborate de către colectivele noastre de medici. De asemenea, dispunem de o filmotecă cu un număr de 154 de filme educativ-sanitare care sînt într-o permanentă circulație în toate localitățile județului.

Actualmente ne preocupă și este în studiu, metodologia pentru acțiunile educativ-sanitare în colectivități și întreprinderi.

Orientîndu-ne după unele studii de sociologie (inclusiv cele ale școlii engleze reprezentate prin Abraham Moles) am creat un echilibru potrivit între formele mesajelor transmise pe cele trei căi — lo-

gosfera, acuseră și eidosfera. Cantitativ față de totalul mesajelor informaționale primite de un individ în timp de 1 an, noi am transmis în ultimii ani, un număr de 40—44 mesaje educativ-sanitare, ceea ce în condițiile noastre reprezintă un minimal reprezentativ și eficace de informare cultural-sanitară.

Ecoul și entuziasmul creat de Programul partidului cit și de Plenara CC cu privire la activitatea ideologică și de ridicare a nivelului general de cunoaștere și educație a maselor, pentru așezarea relațiilor din societatea noastră socialistă pe baza principiilor eticii și echității socialiste și comuniste, a determinat și în sectorul de sănătate, crearea de noi premise pentru succese din ce în ce mai mari.

5. În domeniul activității medicale, cercetarea științifică face parte integrantă din preocupările permanente pentru o muncă de calitate și pentru deschiderea unor noi orizonturi. Pornind de la informarea medicală, căreia i s-a acordat un sprijin deosebit de util de către forurile noastre de conducere și având la dispoziție condiții optime pentru documentare și desfășurare a diferitelor manifestări, Filiala Arad a Uniunii Societăților de Științe Medicale, și-a amplificat și diversificat activitățile sale de la un an la altul. Cele 45 de secții și cercuri de specialitate din întreg județul, prezintă anual un număr mediu de 700 lucrări și comunicări. Un sfert dintre aceste comunicări prezintă un pronunțat caracter aplicativ. Peste jumătate din numărul medicilor sînt antrenați în activitatea de cercetare, iar în ultimii doi ani s-a pus un accent deosebit pe angrenarea în procesul de cercetare și a medicilor de medicină generală din dispensarele medicale.

Cu toate că Aradul nu este centru universitar cu o dotație corespunzătoare, au fost abordate și unele teme cu caracter de cercetare fundamentală. Peste 20 dintre cadrele medicale au finalizat asemenea teme, cu un ecou pozitiv în țară și străinătate.

Consfăturile medicale organizate, cel puțin două — trei în fiecare an, au atins un înalt nivel științific, conferind Aradului un prestigiu de care se bucură de obicei centrele universitare și polarizînd atenția unor personalități medicale de mare reputație.

La activitatea existentă, în cursul anului 1977 s-a adăugat o secție de medicină socială, în care Aradul începe un fel de pionierat în acest domeniu puțin abordat de restul județelor, și care deschide perspective largi de dezvoltare interdisciplinară, cu mari implicații de influențare a stării de sănătate a populației din județ.

Ca o rezultată a acestei bogate activități științifice pot fi remarcate unele lucrări și metode originale încetățenite în practica curentă, cum ar fi: în domeniul imunologiei, folosirea fetoproteinei (Alfa 1 fetoproteină) în diagnosticul hepatomului primar; teste imunologice complexe în afecțiunile renale la copii; în domeniul chirurgiei — vagotomia proximală în tratamentul ulcerului gastric și chirurgia pe cale vaginală în afecțiunile ginecologice. În cadrul dermatologiei au fost întreprinse cercetări în descrierea și identificarea unor agenți patogeni din dome-

niul micozelor și s-a realizat un nou mediu de cultură, bazat pe produse autohtone; în domeniul radiologiei s-au aplicat metode noi de examinare a colecistopatiilor; iar în activitatea de laborator s-au introdus numeroase metode de standardizare a principalelor analize medicale. Printre metodele noi introduse, cităm: dozarea trigliceritelor, lipidograma din agaroză și dozarea cantitativă a imunoglobulinelor.

În încheiere, aș dori să prezint câteva elemente de sanometrie și evaluare sanitară, derivate din preocupările susținute ale sectorului de sănătate în vederea îmbunătățirii ocrotirii sănătății populației din județ:

a) În ultimii 10 ani s-au redus la jumătate numărul de nașteri premature, ceea ce reprezintă o creștere calitativă a zestrei genetice și imunitare cu pozitive implicații asupra stării de sănătate a copilului și a viitorului adult.

b) Cercetări antropometrice făcute prin studii longitudinale și transversale, arată o mai bună dezvoltare staturo-ponderală a copiilor și tinerilor din județul nostru, depășind media pe țară la majoritatea măsurătorilor efectuate.

c) Atît numărul îmbolnăvirilor cît și numărul persoanelor active menținute în stare de sănătate arată tendințe net pozitive. În ultimii 5 ani numărul de bolnavi la mia de locuitori scade cu 20, iar indicele de gravitate (în cadrul ITM) în ultimii 10 ani a scăzut cu 24 %.

d) Principalele boli transmisibile arată o tendință de scădere, iar unele fiind complet sau aproape eradicate, (febra tifoidă, poliomielita, tetanosul și chiar difteria).

e) Speranța de viață a crescut progresiv în ultimii ani de la 61 ani în 1961, la 68 ani în 1970, la 72 ani în 1978. Se preconizează pentru anii 1980—1982 această cifră să fie de 75—76 ani.

Nici una din aceste preocupări și rezultate nu ar fi putut să fie obținute, dacă nu s-ar fi produs profundele prefaceri socio-economice și culturale, prezente atît de pregnant în documentele de partid. Conducerea activității noastre și călăuzirea făcută îndeaproape de către Comitetul județean al P.C.R., personal de tovarășul prim secretar Andrei Cervencovici, au influențat în mod direct, pe lingă stilul și metodele de muncă, și întreaga orientare de care are atîta nevoie un asemenea vast compartiment de activitate.

Considerăm că a acorda în continuare de către noi, o și mai mare grijă pentru modernizarea și folosirea cu eficiență a bazei materiale existente, alături de implementarea unor forme organizatorice moderne, o extinsă activitate profilactică și un comportament demografic favorabil, concepția despre sănătate și apărarea sănătății va căpăta noi dimensiuni, în așa fel ca prin sănătate să înțelegem o bună stare, completă, fizică, mintală și o bună integrare socială.

PRÉOCCUPATIONS ET RÉSULTATS DANS L'AMÉLIORATION DE L'ÉTAT DE SANTÉ GÉNÉRALE DE LA POPULATION DU DÉPARTEMENT D'ARAD

(Résumé)

L'auteur passe en revue les préoccupations qui se trouvent à la base de l'activité médicale du département d'Arad. Parmi les directions d'activité en vue de la protection de la santé publique on remarque: a) l'étude et l'application des modalités de connaître l'état de santé de la population; b) l'étude et la connaissance du flux dirigé des malades; c) garder et maintenir l'état de santé de la population active; d) développer les activités éducatives-sanitaires.

L'ouvrage apporte un tas de dates et d'exemples significatives pour l'effort qu'on dépose pour la protection de la santé publique de la population du département d'Arad.

SPORTUL ARĂDEAN TRADIȚII ȘI ACTUALITATE

EUGEN BUDIȘAN

Sportul arădean își are istoricul său într-un trecut destul de îndepărtat, iar locuitorii orașului au manifestat un deosebit spirit de întrecere sportivă, la unele discipline semnalându-se primele începuturi de organizare din țara noastră.

Astfel, prima organizație sportivă apare în anul 1831 „Societatea de tir din Arad”, dată ce reprezintă un început semnificativ pentru dezvoltarea tirului din orașul nostru.

Primul concurs de tir a avut loc la data de 26 mai 1849, la poligonul amenajat în Pădurice.

Între anii 1831 și 1875 încep să apară mai multe asociații, de scri-mă, de gimnastică, de vânătoare, chiar patinajul se practică din 1870 pe lacul din pădurice și pe apele înghețate ale Mureșului.

Către sfârșitul secolului al XIX-lea, mai precis prin anul 1879, ia ființă asociația de gimnastică, iar în anul 1889 asociația de ciclism. În anul 1885 a avut loc primul concurs de ciclism la care au participat 6 velocipede, din care 4 au parcurs distanța Arad—Timișoara în 3 h 30 minute.

Datorită poziției sale pe malul Mureșului era inerent ca practica-rea canotajului să devină și ea o realitate. Astfel, în anul 1891 Clubul „Mureșul” organizează primul concurs de canotaj, cu această ocazie realizându-se botezul a patru bărci, început care pune bazele dezvoltării ulterioare a canotajului.

Deși devenit cel mai popular sport în zilele noastre, jocul de fot-bal a început să fie practicat și în orașul nostru prin anul 1890, iar pri-mul joc de fotbal s-a organizat la 5 august 1899 pe terenul din spatele Uzinei de vagoane (actualul teren Rapid). Cu timpul, jocul de fotbal începe să aibă tot mai multă priză la public, an de an se înființează echipe noi, iar în anul 1913 apare asociația sportivă „Gloria”, care cu-prindea pe lângă fotbal și alte secții.

Având aceste începuturi bune, sportul arădean cunoaște după pri-mul război mondial o dezvoltare mai amplă, se înmulțește numărul aso-ciațiilor sportive și se diversifică ramurile sportive practicate.

Clubul Athletic din Arad (C.A.A.) dă semnalul de reîncepere a ac-tivității sportive, organizând în anul 1919 un joc de fotbal cu o selec-ționată militară franceză. Esențialul este că fotbalul a reușit apoi să mobilizeze, să angreneze și alte ramuri sportive.

Anul 1932, cînd ia ființă divizia națională de fotbal, găsește Aradul prezent cu două echipe „Gloria” și A.M.E.F.A., ambele avînd o comportare meritorie.

Canotajul, ramură de sport tot mai agreată de către tineret, aduce încă de la început mari satisfacții. Astfel, la primul campionat al țării, organizat în anul 1925, asociația „Mureșul” reușește cîștigarea a două titluri de campioni ai țării. An de an, canotajul va aduce satisfacții supporterilor lui, prin cîștigarea a numeroase titluri de campioni, cît și prin atragerea unui număr sporit de practicanți. Tot în această perioadă, o nouă ramură sportivă — atletismul — cîștigă tot mai mulți adepți, din rîndul cărora se vor desprinde în anul 1935 o serie de campioni naționali la 100 mp, 400 mp și aruncarea greutății.

În perioada mai sus amintită sportul era totuși apanajul păturilor înstărite, iar tineretul muncitoresc pătrundea cu greu în cercurile sportive, lucru explicabil și prin faptul că atît numărul asociațiilor sportive, al secțiilor, cît și al sportivilor legitimați era foarte restrîns.

Dezvoltarea activității sportive de masă și de performanță a început însă cu adevărat odată cu cucerirea puterii de către clasa muncitoare în frunte cu Partidul Comunist Român.

Paralel cu prefacerile economice, politice și sociale, mișcarea sportivă pornește pe un drum nou, cuprinzînd întreaga masă a tineretului muncitor.

Pe fondul tradițiilor valoroase care au existat, în urma noilor orientări și a condițiilor create, unele ramuri sportive s-au dezvoltat puternic, contribuind ani de-a rîndul la afirmarea sportului arădean pe plan național și a sportului românesc pe plan internațional.

Fotbalul s-a dezvoltat continuu, s-a îmbunătățit baza materială, s-a mărit numărul celor care practică acest sport, prin înființarea în aproape toate unitățile economice și administrative a asociațiilor cu secții de fotbal. Ca o consecință firească a acestei dezvoltări este și faptul că ani de-a rîndul reprezentanții fotbalului au fost prezenți în eșalonul superior, reușind să cucerească un număr de 6 titluri de campioni naționali și de două ori cupa României, iar un număr sporit de fotbaliști să facă parte din diferite loturi naționale ale României.

Pe baza tradițiilor, a noilor condiții create la cele două poligoane, tirul s-a dezvoltat continuu și constituie una din ramurile cu pondere în activitatea sportivă a Aradului, contribuind an de an la obținerea unor titluri de campioni naționali, precum și în întrecerile internaționale. Din generația mai tînără de trăgători se pot evidenția Mircea Ilca, Florin Minișan, Dan și Carmen Calalb, de la Asociația sportivă C.F.R., Maria Sălăjan, Silvia Kaposztay, Virgil Suciuc de la Clubul sportiv U.T.A.

Ca o consecință firească a îmbunătățirii condițiilor de pregătire cît și a selecționării cadrelor de tehnicieni, gimnastica feminină și masculină se afirmă tot mai puternic pe plan național și internațional.

La prima ediție a Campionatelor europene de juniori, reprezentanta noastră Emilia Eberle, în vîrstă de 14 ani, a reușit să urce pe cea mai înaltă treaptă, cucerind titlul de capioană absolută continentală și două titluri pe aparate. Școala de gimnastică arădeană a confirmat bu-

nele sale tradiții, Aradul fiind recunoscut în momentul de față ca unul din centrele valoroase ale gimnasticii românești.

Luptele, sportul celor curajoși și puternici, cu vechi tradiții în rîndul tineretului muncitor al Aradului, cunoaște în zilele noastre o afirmare deosebită. Luptătorii arădeni, beneficiari ai unor bune condiții de instruire și antrenament, au cucerit numeroase titluri de campioni naționali și au cîștigat medalii la marile competiții internaționale. Se evidențiază în mod deosebit luptătorul Roman Codreanu, deținătorul unui palmares impresionant, cîștigătorul primei medalii olimpice din istoria sportului arădan, campion european, medaliat la campionatele mondiale.

Una dintre ramurile sportive care s-a impus în ierarhia internațională este tenisul de masă, care a reușit an de an să cucerească titluri de campioni naționali, să contribuie la afirmarea acestui sport pe plan european și mondial. Dintre cele mai reprezentative sportive putem aminti pe Eleonora Mihalca, Magdalena Lessay, Liana Mihuț și mai tinerle Eva Ferenczi și Crinela Sava.

Pe baza Hotărîrii Plenarei C.C. al P.C.R. cu privire la dezvoltarea continuă a educației fizice și a sportului, precum și a sarcinilor reieșite din Hotărîrea Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R. din noiembrie 1976, întreaga activitate de educație fizică și sport care se va desfășura pînă în anul 1980, va trebui să determine îmbunătățirea substanțială a activității de performanță, ridicarea acesteia la nivelul dezvoltării societății noastre în așa fel încît activitatea de educație fizică și sport să-și realizeze menirea, aceea de a contribui la formarea unui tineret sănătos, care să fie în măsură să realizeze în bune condiții sarcinile profesionale, contribuind prin aceasta la edificarea societății socialiste multilateral dezvoltate.

Ca urmare a măsurilor politico-organizatorice luate pe plan județean, în lumina acestor documente de partid, azi sîntem martorii unei activități sportive deosebite, a creșterii fără precedent a numărului celor atrași pe terenurile de sport.

Aceasta se exprimă prin creșterea numărului de sportivi legitimați la 11 000, ce activează în 306 asociații sportive și patru cluburi, instruiți fiind de peste 325 tehnicieni (profesori de educație fizică și antrenori), care au la dispoziție 325 baze sportive pentru pregătire.

Organizată din inițiativa tovarășului Nicolae Ceaușescu, secretar general al partidului, „Daciada”, acțiune sportivă fără precedent, a atins la prima sa ediție un număr record de participanți, atît în școli cît și în întreprinderi și instituții, la orașe și sate.

În domeniul activității de performanță, anul primei finale a „Daciadei” găsește Aradul cu rezultate bune concretizate prin: o medalie de bronz la campionatele mondiale, 7 medalii de aur, 2 medalii de argint, 2 medalii de bronz la campionatele europene, 4 medalii de aur la campionatele balcanice și un număr de 30 titluri de campioni naționali și ai „Daciadei”.

Datorită grijii permanente a partidului și statului pentru asigurarea unor condiții cît mai bune de pregătire și instruire, în municipiul

Arad s-a dat în folosință în acest an o sală de sport polivalentă, a început construirea unui bazin de înot olimpic, urmînd ca pînă în anul 1980 să înceapă lucrările la un patinoar artificial și o sală de atletism acoperită.

Acestor condiții mereu mai bune, sportivii arădeni sînt hotărîți să răspundă cu rezultate de valoare care să contribuie la creșterea prestigiului sportului românesc.

Astfel, la cea mai importantă întrecere sportivă, Olimpiada din 1980 de la Moscova, sportivii arădeni și-au propus să cucerească 4 medalii.

LE SPORT D'ARAD — TRADITION ET ACTUALITÉ

(Résumé)

L'ouvrage met en évidence au fur et à mesure les succès du sport d'Arad de nos jours, l'auteur souligne les traditions qui se trouvent à la base des résultats d'aujourd'hui.

Les années de construction du socialisme ont créé de forces nouvelles, des cadres nouveaux pour la mise en valeur des qualités physiques et moral-volitive de la jeunesse d'Arad. C'est ainsi qu'on explique les bons résultats que les sportifs d'Arad ont obtenu dans certaines branches comme par exemple le tir, le football, les luttes, le canotage, le tennis etc.

MICROMONOGRAFII

PAGINI DIN ISTORIA MODERNĂ A HĂLMAGIULUI

VASILE BUTA

Acum 378 ani, adică în ziua de 6 decembrie 1600, locuitorii de atunci ai Hălmaagiului trăiau un eveniment de o mare însemnătate. Așteptau, cuprinși de emoții, trecerea prin Hălmagiu a marelui voevod și prim domn al UNIRII tuturor românilor, MIHAI VITEAZUL, în drumul său spre curtea din Praga a împăratului Rudolf.

Astfel un document consemnează că în acea zi de 6 decembrie 1600 marele voevod trimitea o scrisoare către comandantul militar al Orăzii, arătînd că se află „pene Halmagys” (aproape de Hălmagiu)¹.

În trecutul îndepărtat Hălmaagiul era mult mai întins decît azi și cuprindea și actualele sate din jurul lui. După ce populația s-a înmulțit, s-au format cătune, și mai tîrziu sate distincte, care și-au tras numele de la familiile mai numeroase ce le locuiau. Astfel: Bănești de la Ban sau Banici, Bodești de la Bodea, Cristești de la Cristea, etc., întrucît se știe că numele localităților cu terminația în pluralul „ești” derivă de la întemeietorul lor², sau de la așezarea lor geografică: Țăr-mure de la așezarea pe ambele țăr-muri ale Crișului Alb, Luncșoara de la Luncă mică, sau, unele, de la îndeletnicirile locuitorilor: Leasa și Leștioara, ai căror locuitori făceau lese, Poienari, ai cărui locuitori defrișau pădurile transformîndu-le în poieni.

Cu toate acestea cătunele au continuat a fi dependente de localitatea de centru din care s-au desprins, fapt ce se menține de veacuri pînă în ziua de azi, Hălmaagiul fiind, din vremuri ce se pierd în negura istoriei, centru administrativ, jurisdicțional, militar, economic și cultural. Așa se explică faptul că locuitorii acestor sate, îndată ce ies din depresiunea Hălmaagiului, răspund celor ce-i întreabă de unde sînt, că sînt de la Hălmagiu.

Nu cunoaștem, deocamdată urme materiale sau scrise, care să ateste vechimea așezărilor omenești pe această vatră mai înainte de începutul mileniului al doilea al acestei ere. Dar, dat fiind faptul că unele localități din jurul Hălmaagiului (Iosășel, Răstoci și Aciuța, spre vest, și Basarabasa și Brotuna, spre sud) se vădesc a fi locuite încă din neolitic, credem că și Hălmaagiul, care se află în centrul acestor așezări, a fost populat tot din acel timp. Comoara găsită în anul 1889 în satul Guravăii (la 20 km. vest de Hălmagiu) conținînd un lanț din inele de

¹ Hurmuzachi, IV, pag. 220—1. Scrisoarea lui Mihai Viteazul către căpitanul Orăzii, datată la 6 decembrie 1600.

² Vasile Pârvan, *Gelica*, p. 536, 559, 613.

argint și ținte decorative, precum și monede de Apollonia și Dyrachium³, dovedește prezența civilizației dacice în aceste locuri, iar monezile de argint datînd din anul 161 era noastră⁴, găsite în satul Ociu (8 km sud de Hălmațiu), pledează pentru faptul că și ținutul dintre aceste locuri era populat în acea vreme.

Cu siguranță se poate afirma că această localitate făcea parte la sfîrșitul secolului al X-lea din Țara Crișului Alb, care, la rîndul ei, aparține formațiunii statale a lui Menumorut, ce îngloba întreaga regiune a celor trei Crișuri.

Așezarea geografică a Hălmațiuului, întinderea mare și poziția dominantă în mijlocul depresiunii cu același nume l-au situat, din evul mediu timpuriu, printre așezările omenești fruntase.

Prima lui mențiune documentară, cunoscută azi, datează din anul 1359, cînd este amintit voievodul Bibarch al valahilor din Halmad⁵, apoi în anul 1395 este menționat ca district, adică organizare teritorială administrativă în „Țara Zărândului”⁶, alături de încă cinci districte, iar în anul 1451 Hălmațiuul este situat pe una din treptele cele mai importante din punct de vedere administrativ, anume ca reședință a voievozului MOGA, ce cîrnuia 150 de sate⁷.

După lupta de la Mohács (1526), cînd puterea otomană desființează statul ungar și-și întinde suzeranitatea și asupra principatului Transilvaniei, Hălmațiuul devine o localitate de graniță a Transilvaniei, spre apus, situație ce se va menține și în secolele următoare.

În urma uciderii mișelești a lui Mihai Viteazul, turcii au pus stăpînire și pe valea Crișului Alb, ocupînd cetatea Ineului, de unde făceau dese incursiuni în satele din jurul Hălmațiuului, jefuind avutul localnicilor, răpînd copii și vite. Printre multele jafuri, se înscrie în cronică timpul, și acela din anul 1664, cînd comandantul ienicerilor din Ineu a prădat Hălmațiuul și localitățile aparținătoare lui, sub pretextul că nu se știe care este hotarul între principatul Transilvaniei, de care aparține Hălmațiuul, și Ungaria, aflată sub stăpînire turcească⁸.

La intervenția principelui Transilvaniei la Poartă, pașa a rugat pe principe să trimită un om la Hălmațiu, care, împreună cu cadiul, să îndrepte hotarul între ocupația turcească și principat.

Cu toate acestea, în ziua de 9 ianuarie 1670, circa 400 de turci din pašalicul Ineului au năvălit în tîrgul de la Hălmațiu, au omorît trei oameni, au răpit multe vite și peste 30 de copii din satul Leasa, și apoi

³ Traian Mager, *Ținutul Hălmațiuului*, partea I, 1938, p. 17, citind din Párecz, *Aradvármege ismertetése*, p. 13.

⁴ *Ibidem*, p. 13.

⁵ Acta Musei Napocensis, III, 1966; Silviu Dragomir și S. Belu, *Urkundenbucher zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* (Documente privitoare la istoria germanilor din Transilvania), Vol. 2, 1897, p. 172, Ediția Fr. Zimmerman, K. Werner și G. Müller. Sibiu.

⁶ Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvanici*, I, ediția II, Editura Dacia, Cluj, 1972, p. 210.

⁷ P. P. Panaitescu, *Introducere în istoria culturii românești*, Editura științifică, București, 1969, p. 244.

⁸ Traian Mager, *Ținutul Hălmațiuului*, partea I, 1938, p. 55.

s-au îndreptat spre Ineu⁹. În urma jalbei hălmăgenilor către principele Transilvaniei acesta a raportat cazul marelui vizir, iar la ordinul acestuia pașa a pedepsit pe autorii prădării și a slobozit firman de ocrotire pentru satele din părțile Hălmagiului, cu obligația acestora de a contribui la întreținerea oștirii din Ineu¹⁰.

După înfrângerea în fața Vienei, turcii au părăsit teritoriul Ungariei, iar Zarandul, din care făcea parte și Hălmagiul, ajunge sub stăpânirea austriecilor, în baza tratatului de pace de la Carlovitz (anul 1699). De fapt penetrația austriacă în părțile Hălmagiului a început mai înainte, deoarece în anul 1693 generalul austriac Veterani recruta oaste și din satele din jurul Hălmagiului¹¹.

O primă acțiune a ocupării de către austrieci a comitatului Zarand a fost, pe plan local, izgonirea nemeșilor maghiari și înglobarea celor 57 sate, de la Guravăii și pînă la Rîșculița, în „ERARIUL DE LA HĂLMAGIU”, creîndu-se aici un puternic centru de administrație. Dar cum puterea habsburgică se consolida în aceste părți, Hălmagiul a fost subordonat Confiniului militar din Arad care a transformat Hălmagiul, din punct de vedere militar, într-o fortăreață de graniță cu 4 ofițeri și 29 de soldați¹².

Nemulțumiți de pierderea moșiilor, nemeșii maghiari s-au organizat militarmente și la finele anului 1703 au pătruns în Zarand, au ocupat Hălmagiului și cetatea de aici, iar în urma luptelor cu soldații imperiali, la 19 mai 1706, au dărîmat pînă la pămînt cetatea (castelul) din Hălmagiul¹³.

Acțiunea de consolidare a puterii habsburgice în Transilvania, prin determinarea populației românești, ce forma 3/4 parte din acest principat, să accepte religia catolică, a găsit în părțile Hălmagiului o puternică rezistență timp de cinci decenii. Deși actul unirii cu biserica romano-catolică s-a făcut, așa cum este cunoscut, în anul 1700, în părțile Hălmagiului abia la data de 10 decembrie 1751 administratorul domeniului (erariului) izbuti, prin mari ademeniri și presiuni, să smulgă un document iscălit de 35 români de pe acest domeniu și de către protopopul Simion Popovici, prin care aceștia au aderat la unire. Zdrobitoarea majoritate a locuitorilor n-a voit să recunoască acest act și astfel izbucnește conflictul între autorități și localnici.

Între anii 1751—1755 Hălmagiul s-a situat printre localitățile cele mai importante din Transilvania care au opus o mare rezistență pentru apărarea credinței străbune, înscriindu-se pe treptele istoriei cu acțiuni de adevărat eroism. Astfel, după ce autoritățile locale smulseseră acel act de aderere la unire în 10 decembrie 1751 și făceau presiuni ca să mărească numărul celor ce îmbrățișaseră noua religie, locuitorii de atunci ai Hălmagiului au trecut la măsuri extreme și au ocupat cu forța

⁹ *Ibidem*, p. 57.

¹⁰ *Ibidem*, p. 58.

¹¹ *Ibidem*, p. 58.

¹² *Ibidem*, p. 61.

¹³ *Ibidem*, p. 62.

biserica numită „întîia și vlădicească din acest ținut”, oprind pe uniți să intre în ea. Compania de mușchetari sosită aici în vara anului 1753, din ordinul împărătesei Maria Tereza, n-a putut să zdruncine curajul străbunilor noștri în apărarea credinței lor, iar cînd judecătorul scaunului de judecată a cerut localnicilor să predea cheile bisericii, aceștia, cu un curaj rar întîlnit, au răspuns: „Aici sîntem. Dacă aveți împufernicire să ne executați, tăiați-ne, omoriți-ne, dar cheile nu vi le dăm”¹⁴.

Nici odioasa „piatră a cinzaiului” din fața bisericii, pe care erau maltratați cu lovituri de bețe pe corpul gol dirjii apărători ai credinței străbune, n-au putut convinge pe localnici să accepte religia stăpînilor. Teroarea atinsese punctul culminant, încît hălmăgenii, prin petiția adresată în ziua de 7 decembrie 1754 mitropolitului sîrb Pavel Nenadovici, îl implorau să intervină la împărăteasa Maria Tereza pentru curmarea persecuțiilor, arătînd că: „În anii trecuți nici a ara nici a semăna, mai puțin a secera sau a dobindi ceva am avut vreme. Ziua și noaptea, și în tot ceasul altă grijă nu era fără numai a ne feri de minile celor ce ne goneau pre noi. Pente și temnițe ne-au așteptat pre noi și de multe ori nu mai cu bărbați și cu muieri ci și cu cei mici la țîță sugători prunci se umplea”¹⁵.

În urma intervenției mitropolitului sîrb Pavel Nenadovici, împărăteasa Maria Terezia a dat ordin ca la Viena să se convoace o deputațiune ilirică, care împreună cu cancelaria transilvăneană, să ia în discuție chestiunea românilor din districtul Hălmagiuului și să se facă o nouă cercetare din care să se constate cine este și cine nu este unit. Astfel în luna aprilie 1754 s-au deschis în Hălmagiu lucrările unei comisii compusă din consilierul aulic Martin Zaharia Vanekel de Seeberg, judele regesc Emerik Miške, protopopul Avram Nicolae Pop din Daia (reprezentantul episcopului unit din Făgăraș), arhimandritul Moisei Putnik (reprezentantul mitropolitului de Karlovitz), secretarul Wolfgang Cserey și călugărul Silvestru Popovici din Arad, ca traducător pentru limba română¹⁶.

A fost o mare demonstrație a oamenilor pentru credința străbună. 1565 de capi de familie, reprezentînd 49 de localități, și-au exprimat voința pentru ortodoxie iar pentru unire doar cinci persoane și un preot¹⁷.

Cu toate acestea comisia a hotărît ca biserica să fie predată uniților și a rămas în stăpînirea lor pînă în anul 1948, cînd în urma reunificării bisericilor române, a revenit iarăși ortodocșilor. Azi această veche biserică, zidită „de atîta timp că nici se ține minte”, este un important monument istoric cuprinzînd picturi de mare interes artistic,

¹⁴ Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal în veacul al XVIII-lea*, Vol. 1, p. 239.

¹⁵ *Ibidem*, Anexa, p. 129, 130, anexa nr. 80.

¹⁶ Silviu Amnichi, *Relații bisericești româno sîrbe în secolele XVII și XVIII-lea*, Teză de doctorat, Beograd, 1976, cap. XV, p. 130.

¹⁷ *Ibidem*.

datînd de la sfîrşitul secolului al XIV-lea şi începutul celui de al XV-lea.

Dar abia se terminaseră luptele împotriva prozelitismului catolic cînd asupra Transilvaniei se întinse o crudă exploatare din partea nobilimii, consolidîndu-se odiosul sistem iobăgesc. Pe această nouă treaptă a timpului, împăratul Iosif al II-lea încearcă să pună în practică unele reforme cu scopul de a înlocui structurile învechite ale statului feudal, dar acţiunea lui a eşuat. Oamenii de atunci ai Hălmaგიului s-au alăturat revoltei generale organizată şi condusă de Horia, Cloşca şi Crişan, sperînd în scuturarea jugului asupritor.

Din documentele vremii aflăm că în ziua de 29 noiembrie 1784 o trupă de revoltaţi, numărînd circa 7 000 de oameni, ocupă poziţii de luptă pe dealurile din jurul Hălmaგიului cu intenţia să libereze prizonierii ce-i făcuseră husarii cu o zi mai înainte.

Dar, după cum este ştiut, răscoala a fost înăbuşită iar conducătorii ei au fost martirizaţi prin tragere pe roată. Din părţile Hălmaგიului au fost osîndiţi la acea groaznică pedeapsă, Ilie Dăncuţ din Ociu, al cărui cap a fost pus în ţeapă iar corpul tras pe roată, şi Pavel Bocu din Vidra-Hălmaგიu, care a fost frînt pe roată¹⁸.

Represiunea a fost cumplită, dar pedepsele capitale aplicate participanţilor la răscoală n-au putut intimida iobagii, care, nemaiputînd suporta jugul exploatării nemeşilor, se pregăteau de o nouă răscoală. Pentru a întreţine mereu vie speranţa şi moralul celor obidiţi, comercianţii hălmaგიeni Sortoc Giurchi şi Moldovan Simion, umblînd pe la tîrguri, răspîndeau zvonuri că iobagii se pregătesc de o nouă răscoală, fapt pentru care ei au fost maltrataţi cu cîte 25 de lovituri de beţe, pe corpurile goale întinse pe „piatra cinzaiului”¹⁹.

De asemenea subprefectul din Hălmaგიu raporta, în ziua de 9 aprilie 1790 că „Nobilimea din ţinutul Baiei de Crişu şi alu Bradului s-a retrasu în treagă în reşedinţa mănăstirii din Baia de Crişu. Partea cea mai mare este în arme şi totu nobiliu în uniformă”²⁰.

Răscoala lui Tudor Vladimirescu, din anul 1821, a avut răsnet şi în părţile Hălmaგიului, populaţia de aici fiind însufletită de o nouă speranţă a înlăturării jugului străin. Temerile de izbucnire a unei revolte au fost aşa de mari încît autorităţile locale au întemniţat şi au trimis spre judecare înaintea Consistoriului directorial crăiesc din Cluj, pe preotul Ioan Popa din Hălmaგიu, pentru motivul că vorbea de această răscoală în cuvinte „aflîătoare şi usturătoare”²¹.

¹⁸ Nicolae Denuşianu, *Revoluţiunea lui Horia în Transilvania şi Ungaria (1784—1785)*, scrisă pe baza documentelor oficiale, Bucureşti, Tipografia Romînilui, Carol Göbel, 1884, p. 380 (Scrisoarea locotenentului Simeny.)

¹⁹ Cozma Pál, *Zarand vármegye földrajzi, statisztikai, történeti leírása*, Kolozsvár, 1847, p. 105 (Descrierea geografică, statistică şi istorică a comitatului Zarand).

²⁰ Nicolae Denuşianu, *Op. cit.*, p. 507.

²¹ *Documente privind istoria României. Colecţia Eudoxiu Hurmuzachi*, Seria nouă, III; *Solidaritatea Românilor din Transilvania cu mişcarea lui Tudor Vladimirescu*, Documente publicate de academicianul A. Oţetea, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1967, Scrisoarea nr. 150, p. 221, 222.

Revoluția din anul 1848 a situat Hălmaგიul printre localitățile ce au participat activ la lupta pentru cîștigarea drepturilor naționale. Astfel la marea adunare din 3/5 mai 1848 de la Blaj, a participat și Ioan Moga, paroh în Hălmaგიu, fiind ales membru în delegația ce a prezentat dietei din Cluj doleanțele românilor și apoi membru în Comitetul Național Permanent din Sibiu. El a scris o cronică intitulată: „Descrierea întîmplărilor de la începutul revoluției anul 1848 și 1849 în protopresbiteratul Hălmaგიului”²².

În cronică se arată momentul începerii revoluției în aceste locuri, cauzele ei, desfășurarea și tributul în sînge al localnicilor.

În revista „Transilvania” (nr. 4/15 februarie 1871) s-a publicat, pe bază de documente numărul celor martirizați din părțile Hălmaგიului în crîncenii ani ai revoluției. Din Hălmaგიu au fost împușcați trei bărbați, iar în luna aprilie 1849 un bărbat împușcat și 8 omoriți în mod barbar. Tot aici au fost omoriți, prin furci, tribunul Alexandru Chendi din Cîmpeni și ofițerul austriac Ulerlic Toni.

Au mai fost chinuiți groaznic: Petru Păcurar, în vîrstă de 25 ani, Nicolae Ciungan (48 ani), Sida Jurca (de 52 ani), Arsenie Neamț. Dintre cei uciși se cunosc următoarele nume: Gherasim Bordea, tăiat cu baionetele, Nicolae Buta (30 ani) și Ștefan Neamțu (de 16 ani)²³.

Dar abia se stinsese jalea rămasă în urma acestor groaznice masacre cînd Hălmaგიul avea să vadă rușinoasa arestare a Craiului Munților, în ziua de 15 decembrie 1849, alături de prietenii săi: Vasile Fodor și Iosif Bologa. La aflarea veștii, cei peste 7 000 de bărbați, prezenți în acea zi de tîrg, au înconjurat casa în care erau cei trei arestați și sub puternica lor presiune autoritățile i-au eliberat. Împrejurări favorabile au făcut ca să se păstreze documentul semnat de Sida Arsenie, judele și Mihailovici George, notarul Hălmaგიului, prin care s-a arătat indignarea mulțimii și starea de iritare a spiritelor, cerînd ca de acum înainte autoritățile să ia măsuri ca nimeni să nu poată fi arestat fără o prealabilă cercetare, iar dreptul Hălmaგიului de a ține tîrg liber să nu fie vătămât²⁴.

Din raportul lui Wolfgang Hossu, comisarul subcercului Hălmaგიu, adresat în ziua de 15 decembrie 1849 Comisariatului Cercului Zaránd, rezultă că „numai un cuvînt ar fi fost de lipsă și toate stradele Hălmaგიului erau sîngerate și poate cea mai mare parte a Transilvaniei era gătită spre o tristă răscurare”²⁵.

Prin participarea sa la revoluția din anii 1848/49, prin suferințele îndurate, prin tributul de sînge, cît și prin solidaritatea, apoi prin ospitalitatea acordată timp de peste două decenii conducătorului revoluției, Hălmaგიul s-a situat printre localitățile de prestigiu din Transilvania.

Războiul dus de România în anul 1877 pentru cîștigarea independenței a fost privit cu mare interes și cu vii speranțe de locuitorii de

²² „Transilvania”, an. 74, ianuarie, nr. 1/1943. Sibiu, p. 44.

²³ *Ibidem*, p. 44—50.

²⁴ Arhivele statului Deva, fondul Comitatul Hunedoara, dosar nr. 15/849.

²⁵ *Ibidem*.

atunci ai Hălmaგიului. Dacă n-a fost posibilă o prezență activă, din cauza regimului asupritor și ostil războiului dus de România, totuși câteva femei de mare curaj au colectat și trimis armatei române bandaje, cearceafuri, scame etc. Ziarul „Telegraful Român” în numărul său din 28 august/9 septembrie 1877 consemnează că din Hălmaგიu s-au făcut următoarele donații: Emilia Gaberu 300 gr. scame, 4 bandaje de parchetu, 4 fașe de pîndză, 12 trîngule; Ecaterina Baltescu: 1 kg și 500 gr scame, 4 lepedeie, 4 fașe, 8 trîngule, iar Amalia Joldea: 335 gr de scame.

Procesul Memorandului, intentat în anul 1894 împotriva fruntașilor Partidului Național Român din Transilvania, în frunte cu dr. Ioan Rațiu, dr. Vasile Lucaciu, George Pop de Băsești, Iuliu Coroianu etc. a găsit puternic răsunet și în părțile Hălmaგიului. Astfel 80 de bărbați din Hălmaგიu și împrejurimi, ce urmăreau cu maximum de interes și încordare desfășurarea procesului, au trimis o telegramă de solidaritate cu cei aflați pe banca acuzării în sala *Redutei* din Cluj. Iată textul acelei telegrame: „Cauza pentru care luptați e sfîntă și o recunoașcemu a fi a noastră. Întreg poporul român e cu voi, dreptatea va învinge. Dumnezeu e cu noi. Curagiu. Înainte Apostoli ai românismului. Noi toți vă urmăm. Trăiască dreptatea, trăiască Comitetul Național român. Hălmaგიu la 8 mai 1894, Eneia Joldea diacon și învățător”²⁶.

Agitația în părțile Hălmaგიului era așa de mare încît ziarul maghiar din Cluj „Ellenzék”, scria în numărul său din 23 mai 1894, că: „Răul crește iar valurile agitațiunii trec peste Piatra Craiului. În părțile Hălmaგიului și ale Cînteiului (jud. Arad) fierberea a luat proporții așa de mari încît ne putem aștepta la ce mai rău... Valahii așteaptă ora răzbunării”²⁷.

La acel sfîrșit așa de zbuciumat al veacului al XIX-lea, trebuie să mai consemnăm și câteva din acțiunile culturale din aceste locuri, printre care se înscriu manifestări corale cu cîntecele populare și naționale. Din acest punct de vedere Hălmaგიul se situează printre localitățile centenare, corul de aici fiind atestat documentar în anul 1864. La fel se atestază o societate de lectură (în anul 1871, jocul călușarilor în anul 1884) și o casină în anul 1890.

Toate aceste acțiuni culturale, conduse de bărbați inimoși, în fond erau forme ale luptei de eliberare națională.

Începutul secolului al XX-lea marchează, pe de-o parte, o intensificare a luptei de eliberare națională, pe de altă parte, o înăsprire a măsurilor de represiune din partea statului austro-ungar. Astfel la sfîrșitul războiului mondial din 1914—1918, după cei patru ani de titanică înclăștare, imperiul austro-ungar se prăbușea. Opresorii de veacuri ai popoarelor subjugate încearcă, zadarnic, să oprească sfîrșitul acestui proces istoric, organizînd o armată revoluționară. Dar mersul timpului nu se putea opri. În Hălmaგიu izbucnește o răscoală, în ziua de țîrg

²⁶ Arhiva „Muzeul Unirii” din Alba Iulia, Inv. nr. 20.

²⁷ *Unirea Transilvaniei cu România, 1 decembrie 1918*, Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., București, 1972, ediția II-a, p. 232.

din 3 noiembrie 1918, cei demobilizați aruncându-se asupra magaziiile de alimente, depozitelor de tutun și asupra cancelariilor notariale.

Întrezărind mult așteptatul moment al eliberării naționale, un grup de oameni inimoși din Hălmagiu își adună arme și se organizează militărește în „garda națională locală” condusă de Traian Mager, împuternicit de Consiliul Național Român din Arad cu formarea acestei gărzi și menținerea ordinii în ținutul Hălmagiului²⁸.

De neuitat a rămas pentru localnici, și acest fapt trebuie transmis posterității, momentul instaurării autorității românești în Hălmagiu, marcat prin focul tras de cele 12 arme în seara zilei de 4 noiembrie 1918 de garda națională, urmat de aclamațiile: TRĂIASCĂ ROMÂNIA²⁹.

Dorința unirii cu România nu cunoștea margini și era alimentată de apelurile Consiliului Național Român, care cerea ca la marea adunare de la Alba Iulia, din ziua de 1 decembrie 1918, să participe cât mai mulți oameni. Din partea poporului român din ținutul Hălmagiului au fost delegați ca să voteze unirea cu România, Toma Pop, ca delegat al cercului Hălmagiu ales de cercul electoral românesc din Ardeal și Banat³⁰ și protopopul Cornel Lazăr, din partea episcopiei Arad³¹.

Dar pe lângă cei doi delegați oficiali, din Hălmagiu au mai plecat la marea adunare de la Alba Iulia și un grup de cinci persoane alese în cadrul unei adunări generale. Din acest grup făceau parte: învățătorul Mihai Vidu, diaconul Eneia Joldea, țăranul Gheorghe Veselia din Țăr-mure și tinerii intelectuali Vichentie Cătana și Alexandru Sirca³².

Octogenarul învățător Vichentie Cătana relatează în ziua de 9 noiembrie 1976, că pe peronul gării din Simeria a avut loc emoționanta întâlnire între frații Ion Vidu, conducătorul corului din Lugoj, și Mihai Vidu, conducătorul corului din Hălmagiu. Printre momentele de maximă bucurie din ziua de 1 decembrie 1918 de la Alba Iulia, se înscrie și apariția generalului român Leonte. La apariția acestuia corul din Lugoj, condus de maestrul Ion Vidu, a intonat marșul: „Sosit-a ceasul eliberării / De atâtea veacuri mult dorit”³³.

La reîntoarcerea delegației hălmăgene, în localitate s-a convocat o mare adunare populară, unde protopopul Cornel Lazăr a făcut o dare de seamă asupra desfășurării unirii, arătând că și el și Toma Pop au făcut parte din cei 1 228 de delegați ce au semnat actul unirii. Corul din localitate, condus de Mihai Vidu, a intonat cîntece naționale, precum și marșul: „Sosit-a ceasul eliberării / De atâtea veacuri mult dorit” / învățat la Alba Iulia de la fratele său.

²⁸ Traian Mager, *Contribuții la istoria unirii. 1918—1919*, Tipografia „Diecezana” Arad, p. 22.

²⁹ *Ibidem*, p. 26.

³⁰ *Marea Unire de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918*, București, 1 decembrie 1943, Biblioteca Despărțământului ASTRA, p. 64/4.

³¹ Arhiva „Muzeul Unirii” din Alba Iulia, nr. inv. 437.

³² Informator: Cătana Vichentie, 77 ani, învățător pensionat în Hălmagiu (9 noiembrie 1976).

³³ *Ibidem*.

Bucuria unirii cu România a fost așa de mare încît oamenii în loc de „bună ziua” se salutau cu urarea „TRĂIASCĂ ROMÂNIA MARE”, la care se răspundea, din adîncul inimii: „TRĂIASCĂ”³⁴.

PAGES DE L'HISTOIRE MODERNE DE HĂLMAGIU

(Résumé)

L'étude présente, en partant d'une information inédite des aspects très importants de la lutte des Roumains de cette contrée pour la liberté sociale et nationale, pour l'union de la Transylvanie avec le pays. On évoque, à l'aide des documents tous les grands moments de l'histoire du peuple roumain à laquelle la localité Hălmagiu a participé par les hommes et les actions entreprises.

³⁴ *Ibidem.*

FABRICA DE VAGOANE ȘI MOTOARE „ASTRA“ ARAD PROMOTOAREA CONSTRUCȚIEI NAȚIONALE DE AUTOVEHICULE

VICTOR CAȚAVEI

În anii care au urmat fărurii statului național unitar român, economia României a cunoscut o accentuată dezvoltare capitalistă. S-a manifestat, îndeosebi după ieșirea din criza din 1929—1933, o tendință de afirmare independentă, de promovare a intereselor proprii în viața economică, concomitent cu înfăptuirea unor prefaceri care au permis adoptarea unei politici de apărare a intereselor țării. În cadrul ascendenței întregii economii românești, rolul primordial a revenit creșterii producției industriale, care și-a atins apogeul în anul 1938, an al celui mai înalt nivel de dezvoltare a forțelor de producție în România antebelică¹.

Industria arădeană înregistrează și ea o ascensiune aproape continuă, vizibilă în primul rînd în evoluția Fabricii de vagoane și motoare „Astra”. Această întreprindere, devenită în primul deceniu de după unire nucleul unui puternic grup industrial în ramura metalurgiei și construcțiilor de mașini, a dominat întreaga perioadă economia județului Arad, prin valoarea producției, forța de muncă utilizată și tehnicitatea înaltă atinsă.

Pe plan național „Astra” se impune în primul rînd prin marile sale realizări tehnice și tehnologice, constituind adevărate premii industriale în România. Ele au rezultat direct din adoptarea unui program clar și deosebit de ambițios de fabricație, definit în anul 1920 la fondarea firmei, în forma: „Scopul societății „Astra” este fabricarea de vagoane, locomotive, tramvaie, automobile, autocamioane, tractoare, mașini și instrumente agricole, construcții metalice, aeroplane și articole necesare tehnicii aeronautice”². Realizările tehnice se datoresc muncii unei bine pregătite grupări de ingineri și tehnicieni în concepție, muncitorilor și maiștrilor de înaltă calificare în execuție. Aceștia au obținut o fabricație continuu ascendentă de vagoane, cu parametrii de construcție și exploatare la nivel mondial, construirea de avioane, motoare, mașini unelte, mașini agricole și producția de automobile.

¹ Marcela Felicia Iovanelli, *Industria românească 1934—1938*, Ed. Academiei R.S.R., București, 1975, p. 31.

² „Statut de fondare a Societății pe acțiuni Astra—Arad”. Fond IVA, p. 4.

Din largul profil de fabricație al „Astrei”, producția de autovehicule prezintă un interes deosebit, fiind unică în industria României antebelice. Ea își are începutul în al doilea deceniu al secolului, după înființarea Fabricii de automobile „Marta” la Arad. Fabrica a început încă în anul 1910 să monteze inițial, iar apoi să fabrice automobile de tipul Austro-Daimler și autocamioane, la nivelul tehnicii timpului. Izbuclirea și desfășurarea primului război mondial a întrerupt cea mai mare parte a producției de autovehicule, lucrându-se numai pentru nevoile armatei³.

Bilanțul fabricației arădene de autovehicule, pînă la preluarea întreprinderii de către societatea „Astra” este modest. El însumează, după datele existente, doar 179 de mașini, cuprinzînd ca tipuri: 57 automobile, 18 autobuze, 101 autocamioane și mașini blindate și 3 autocisterne⁴.

Falimentară încă în anul 1919, Fabrica de automobile a fuzionat cu vecina sa, Fabrica de vagoane, trecînd în patrimoniul societății românești „Astra”, nou constituită, sub firma „Astra-Prima fabrică română de vagoane și motoare S.A. din Arad”⁵.

Noua întreprindere și-a organizat, începînd din 1920, în spațiile de producție ale fostei fabrici de automobile și cu utilajele existente, propria fabricație. Sa constituit un sector pentru fabricarea avioanelor de tipul „Astra-Proto”, lichidat în 1926 prin participarea societății la înființarea I.A.R. Brașov⁶, și un sector de producție a autovehiculelor.

Rezultatele fabricației de autovehicule la „Astra” Arad, reflectînd greutățile în extinderea producției pe care le-a întîmpinat firma datorită puternicei concurențe străine, sînt sintetizate în tabelul următor.

Se observă cu ușurință că producția de automobile a rămas tot modestă. Faptul se datorează atît unor cauze interne, generate de complexitatea tehnică și tehnologică și de lipsa de utilaj, cît și concurența străină. Situația aceasta este proprie multor ramuri de vîrf ale industriei românești. Se afirma în 1929 că: „Greutățile tehnice nemăsurat de mari ce se întîlnesc în fabricație, pe de o parte, și severa concurență străină pe de altă parte, îngreuiază și întîrzie cu mult cîștigarea pieții interne de către fabricile noastre producătoare cu toate eforturile demne de laudă ale specialiștilor”⁸.

Fabrica din Arad a depus eforturi considerabile pentru a construi un tip de automobil modern. Proiectarea și execuția prototipului s-a încheiat în mai 1924. El nu a ajuns însă să intre în fabricația de serie.

³ *Monografia Uzinei de vagoane Arad*, Arad, 1972, p. 22.

⁴ Registrul producției Fabricii de vagoane și motoare Astra—Arad Fond M.J.A. nr. 3315, p. 128—129.

⁵ *Monografia Uzinei de vagoane Arad*, p. 25—26.

⁶ I.A.R. — *Nouă întreprindere industrială românească*, Ed. Cultura Națională, București, 1926, p. 1.

⁷ Datele din tabel au fost calculate pe baza „Registrului producției Fabricii de vagoane și motoare Astra—Arad”, p. 132—133.

⁸ *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul. 1918—1928*, vol. I. Ed. Cultura Națională București, 1929, p. 504.

Fabricația de autovehicule la „Astra” Arad între anii 1919—1940⁷

Denumirea autovehiculului	Tipul de fabricație	Motorul utilizat	Capacitatea de încărcare	Bucăți fabricate	Anii de fabricație
Automobile	Tip A	Daimler		20	
	Tip D	Ford		3	
	Tip H	Lister		37	1920—1925
	Tip D—Ph	Hotchins		4	
Autobuse	Tip AI	Daimler	16 locuri	2	
	Tip AII	Westinghouse	19 locuri	10	1922—1936
	Tip AIII	Renault	20 locuri	102	
Autocamioane	Tip M1, 5		1,5 t	100	1919—1936
	Tip M3		3 t	230	
Autobasculante			3 t	17	1924—1925
Autocisterne	Tip CI	Daimler	750 l	4	
	Tip CII		1 000 l	18	1920—1940
	Tip CIII	Renault	3 350 l	18	
Autopompe pentru pompieri			100 l	8	1926—1940
Remorci basculante			1,5 t	18	1924—1927
Compactoare rutiere				18	1922—1932

Total autovehicule 509

Este semnificativ, în privința cauzelor care au generat acest insucces, raportul direcției fabricii către consiliul de administrație al societății, pe care îl reproducem parțial în continuare.

„Ni s-a cerut de către acționarii care nu sînt specialiști să precizăm principiile de funcționare ale automobilului modern pe care vrem să-l fabricăm în acest an, cît timp poate funcționa și cît este de sigur în privința accidentelor. Datele tehnice le-am furnizat pînă acum. Rămîne să vă explicăm cum este făcut automobilul și cum lucrează.

Șasiul este asemănător cu cel de la Renault-uri, avînd fixate caroseria bine finisată, motorul și axele cu roți pneumatice, acestea prin intermediul arcurilor elastice pe care le fabricăm deja. Construcția tuturor acestor părți este deosebit de solidă, ținînd cont de drumurile proaste de la noi.

Motorul este cu benzină. Carburantul trece din rezervor în carburator, acesta produce evaporarea și amestecul cu aerul necesar arderii. Amestecul realizat este aspirat în cilindrul motorului, apoi comprimat. El este aprins cu o scînteie produsă de magnetou. Presiunea exploziei împinge pistonul, a cărui mișcare învîrtește arborele motor. Mișcarea de rotație a arborelui este transmisă la roțile dinapoi.

Schimbarea de viteză se face prin trei cuple de roți dințate de multiplicatoare. Diferențialul permite mișcarea independentă a roților dinapoi, care la curbe trebuie să facă drumuri neegale. Ambreiajul cuplează și decuplează motorul cu arborele de transmisie din cutia de viteză, oprește automobilul fără oprirea motorului.

Motorul este răcit cu apă, care circulă în cămașa din jurul cilindrilor. Apa încălzită intră în radiatorul din fața motorului, răcindu-se prin curentul de aer produs de mișcare și ventilator. Cu acest motor obținem o viteză de croazieră pînă la 60 km/oră.

În privința întrebării dacă automobilul va aduce beneficiile la care scontăm noi, este greu să ne pronunțăm. Nu putem preciza cîte automobile vom vinde, deoarece ultimii ani au fost slabi. Nu am obținut nici o comandă de la stat sau de la armată, iar particularii au încredere doar în mărcile străine, mai cu seamă din Germania...⁹

În același an direcția fabricii informa cu amărăciune că: „Străinătatea industrială și în special Germania, Austria, Cehoslovacia și Polonia exercită asupra țării noastre o acțiune sistematică de dumping, al cărei efecte le resimțim în special la licitațiile publice”¹⁰. Din aceste considerente Astra și-a lichidat complet, în anul 1926, fabricația de automobile. Cîteva exemplare au mai fost executate ca unicate în deceniul care a urmat, ele fiind oferite de către societate unor membri proeminenți ai multor consilii de administrație.

Spre deosebire de fabricația de automobile, la „Astra” creșteri importante a înregistrat producția de autobuze, autocamioane și autocisterne, realizată în anii 1919—1940. Autobuzele, cu o capacitate mare de transport, bineînțeles față de tehnica auto a timpului, au fost comandate și executate pentru întreprinderile de transport din marile orașe: București, Cluj, Brașov, Timișoara, Arad, Ploiești, Brăila și Pitești.

Autocamioanele, cele mai numeroase autovehicule fabricate au avut ca beneficiari: Căile Ferate Române și marile societăți industriale: Uzinele de Fier și Domeniile Reșița, Malaxa, I.A.R. Brașov, Astra Brașov, Astra Orăștie, Creditul Minier, Astra Română, Concordia.

Autocisternele, în variantele lor constructive: autostropitoare, autopompe și autovidanjoare, au fost confecționate pentru serviciile de gospodărire ale orașelor: București, Cluj, Pitești, Ploiești, Brăila, Deva, Sibiu, Alba Iulia, Focșani, Balș și pentru municipiul Arad în anii 1928—1934¹¹.

În general autocamioanele și autocisternele „Astra”, construite la Arad cu excepția motoarelor, au fost bine apreciate în țară, datorită execuției moderne, tehnicității și calității lor ridicate. Acestea le-au făcut competitive pe piața internă, cu modelele similare produse de firme străine, cu tradiții și renume.

În condițiile agravării situației internaționale a României la sfîrșitul celui de al patrulea deceniu, „Astra”, Arad, alături de celelalte mari întreprinderi industriale ale societății, a trecut la fabricarea armamentului și munițiilor necesare armatei. Reprofilarea a cuprins concomitent efectuarea unor masive investiții și renunțarea completă la o

⁹ „Raportul Direcției Fabricii Astra-Arad”, 15 iunie 1924, Fond IVA, p. 1—3.

¹⁰ „Buletinul Camerei de comerț și de industrie Arad”, nr. 1, 1927, p. 16.

¹¹ „Registrul producției Fabricii de vagoane și motoare Astra-Arad”, p. 132—136.

serie întreagă de fabricate. Printre acestea s-au numărat și autovehiculele. S-au efectuat în continuare doar reparații¹².

O revenire deosebit de importantă la activitatea de producție auto s-a înregistrat după victoria insurecției naționale antifasciste și anti-imperialiste. În perioada septembrie 1944—mai 1945 muncitorii, tehnicienii și inginerii fabricii „Astra” din Arad au adus o contribuție importantă la efortul întregii industrie naționale pentru susținerea războiului împotriva Germaniei hitleriste. Muncind în condiții extrem de grele, în uzina distrusă în proporție de peste 70 %, colectivul „Astrei” a produs 42 100 piese de schimb pentru autocamioane și care de luptă, a efectuat reparații capitale la 50 de autocamioane ale armatei, a dotat și încadrat cu personal, recrutat pe bază de voluntariat, un tren atelier pentru repararea armamentului și mijloacelor auto pe front. Concomitent au fost reconstruite capacitățile de producție¹³.

Eforturile „Astrei” Arad de a realiza o producție de înaltă tehnicitate, în ramurile de vîrf ale industriei României antebelice, cum a fost și fabricația de autovehicule, sînt eforturile tuturor oamenilor muncii arădeni, români, maghiari și germani, care au lucrat aici. Despre tradițiile marii întreprinderi și despre oamenii săi vorbea tovarășul Nicolae Ceaușescu la sărbătorirea a 80 de ani de existență: „Este o vîrstă care vorbește de activitatea desfășurată de dezvoltarea tehnicii, dar mai cu seamă de dezvoltarea clasei muncitoare, a inginerilor, tehnicienilor, a oamenilor muncii din această uzină, de ridicarea nivelului tehnic și de conștiință”¹⁴.

LA FABRIQUE DE WAGONS ET MOTEURS „ASTRA” ARAD, LA PROMOTRICE DE LA CONSTRUCTION NATIONALE DE VEHICULES

(Résumé)

L'ouvrage décrit sommairement la contribution remarquable de la fabrique de wagons et moteurs „Astra d'Arad à l'apparition de la construction de véhicules en Roumanie.

Entre 1919—1940, la fabrique a produit un petit nombre d'automobiles et d'autobus ainsi que beaucoup d'autocamions et de camions-citernes, en diverses variantes constructives. Pendant la deuxième guerre mondiale, la fabrique a été gravement avariée par les bombardements, mais les ouvriers, les techniciens et les ingénieurs de la fabrique „Astra” ont produit armement mais aussi des pièces de rechange et des autos. L'ouvrage met en évidence que tous les succès ont été obtenus grâce aux auteurs de projets et des ouvriers qui ont eu une qualification supérieure. Par leur travail, ils ont eu la mission de pionniers dans l'industrie des véhicules roumains.

¹² *Monografia Uzinei de vagoane Arad*, p. 35.

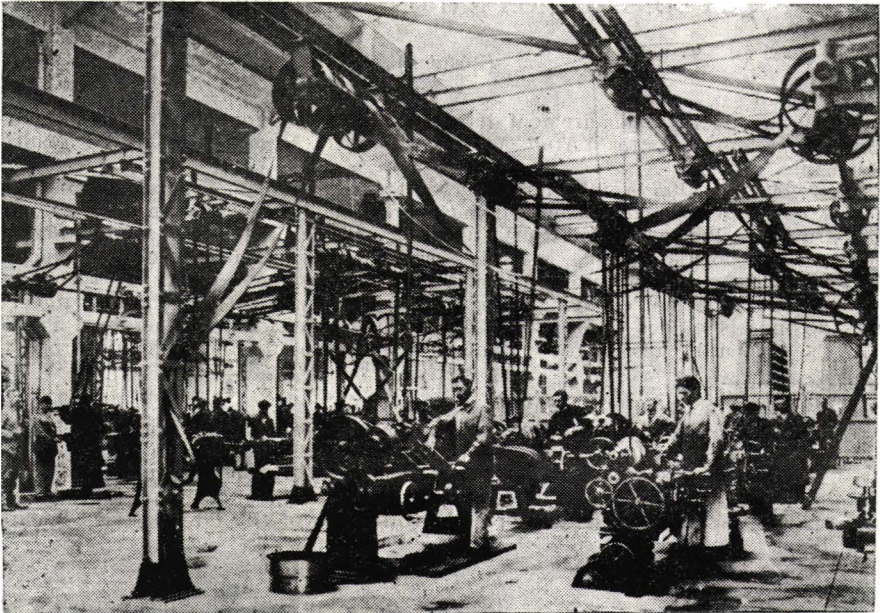
¹³ „Patriotul” Arad, 29 martie 1945, p. 1; W. Marin și Gh. Oancea. „Mișcarea antifascistă și revoluția populară în Banat”, Timișoara 1971, p. 300.

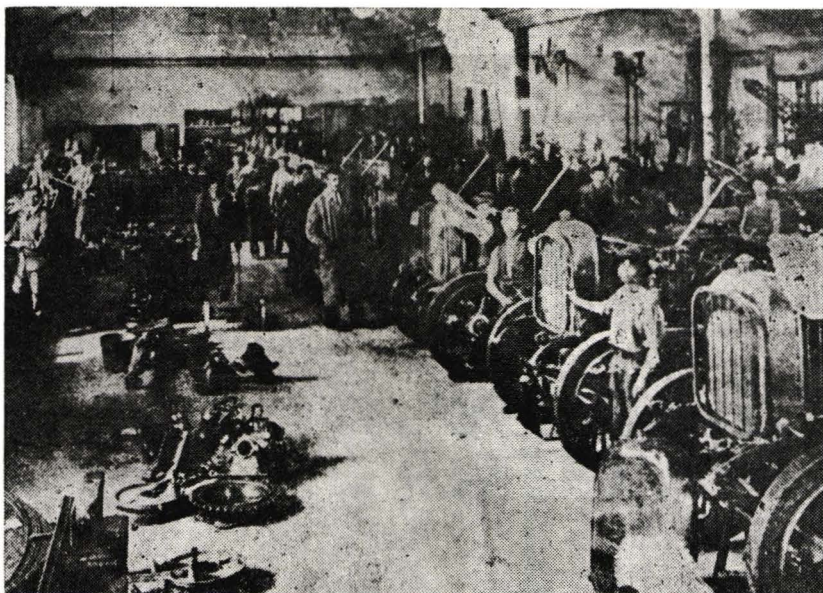
¹⁴ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la adunarea festivă consacrată sărbătoririi a 80 de ani de existență a Uzinei de vagoane din Arad*, în „România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate”, vol. 6, Ed. Politică, București, 1972, p. 841.

IMAGINI FOTOGRAFICE ALE FABRICAȚIEI DE AUTOVEHICULE LA „ASTRA“ ARAD

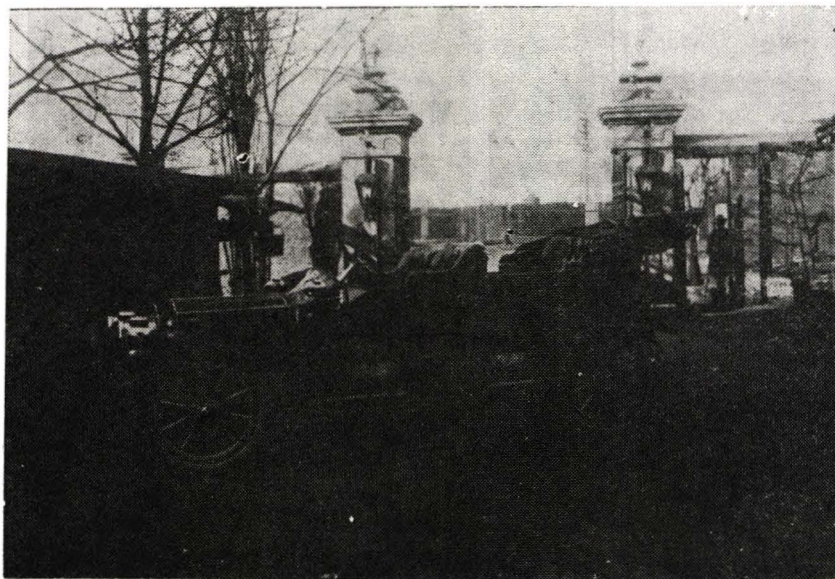

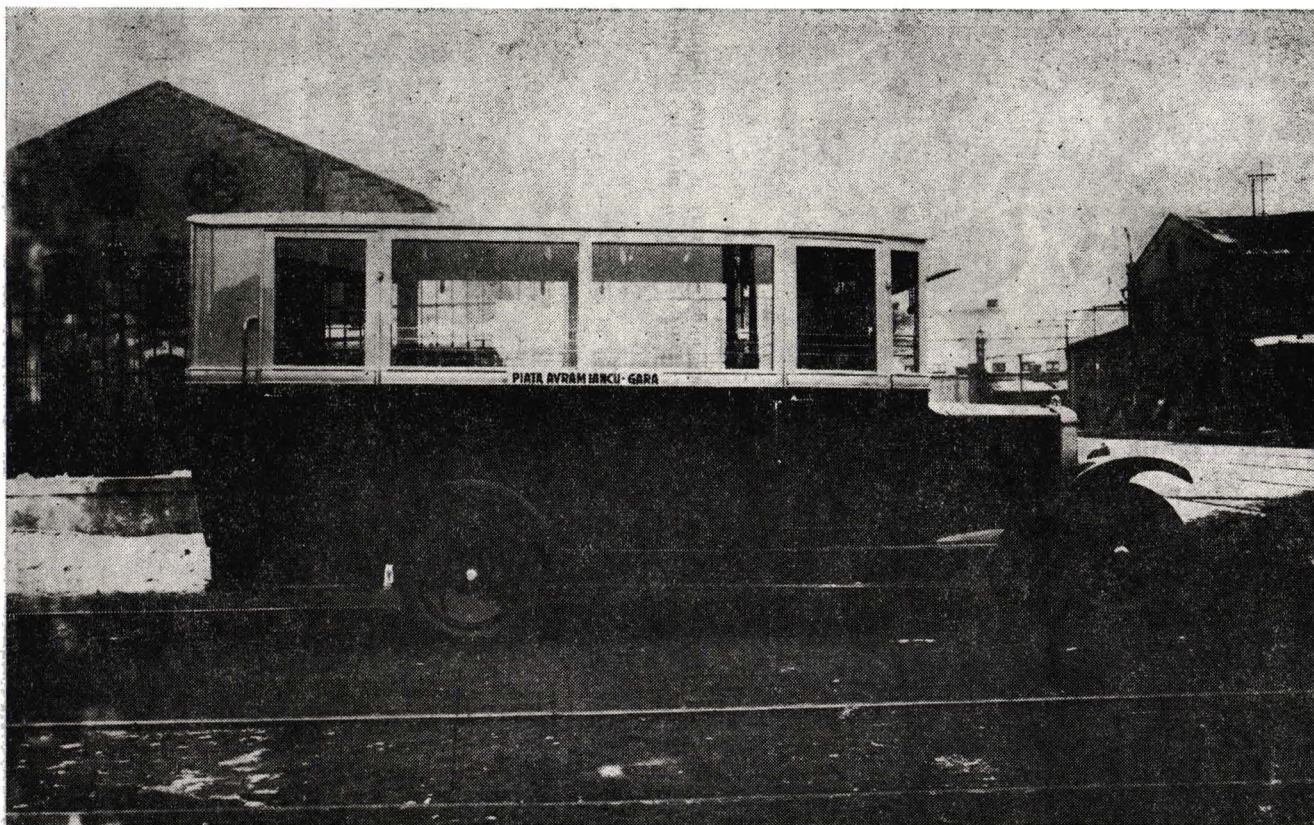
În anii de după unire „Astra“ a cunoscut o ascendență tehnică și tehnologică deosebită. În imagini; hala principală de montaj a vagoanelor (sus) și secția de prelucrări mecanice (jos).

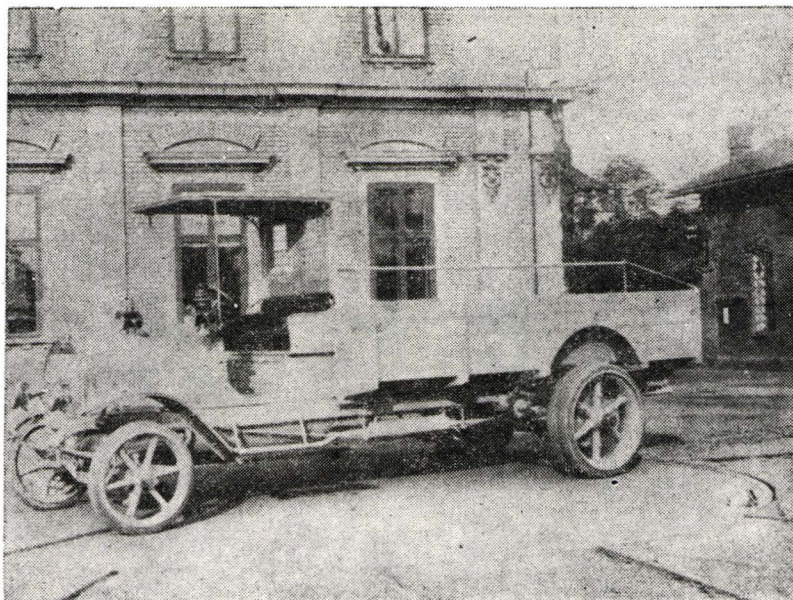

Fabricația de automobile la „Astra”. Secția de montaj a automobilelor (sus) și automobilul decapotabil, cu motor Daimler (jos), ambele în anul 1922.

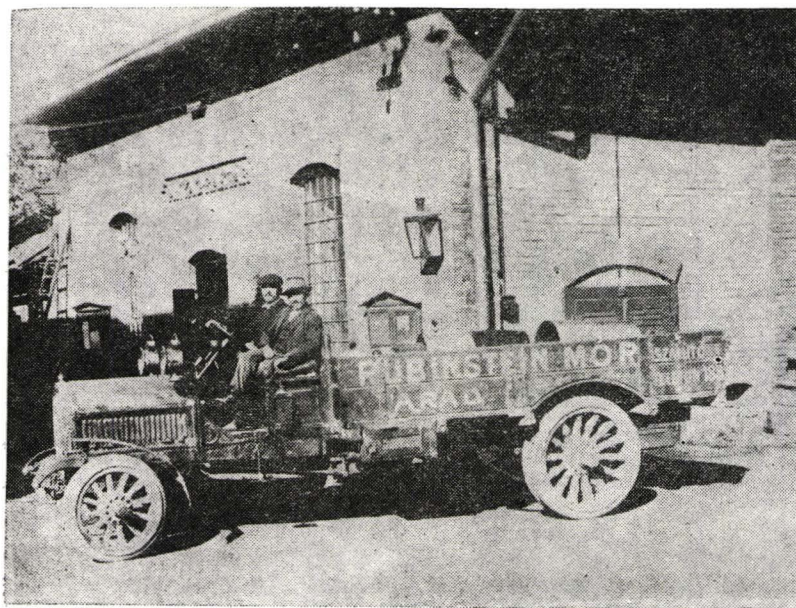

Autobuz tip A III, cu motor Renault, fabricat la „Astra“ în anul 1932 pentru primăria municipiului Arad.

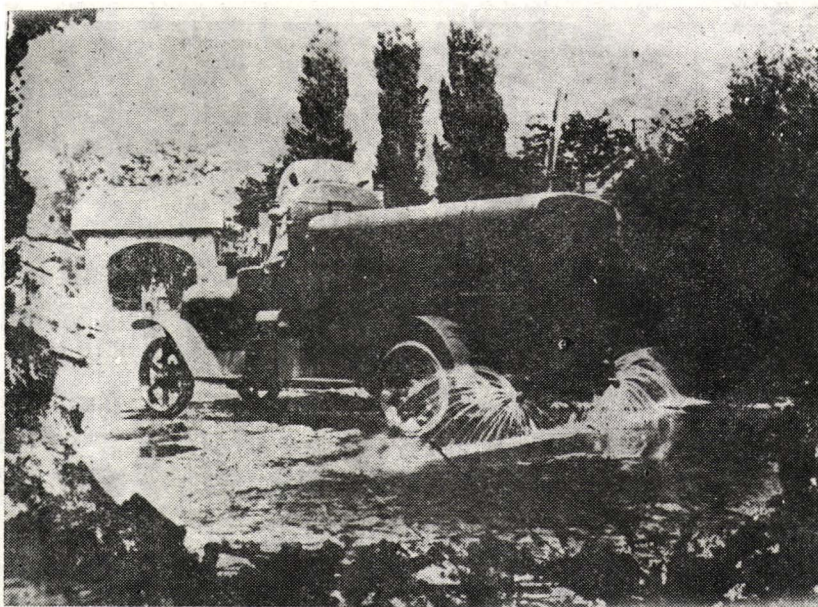

Autocamioane produse în anii 1921 (sus) și 1926 (jos) la „Astra” Arad

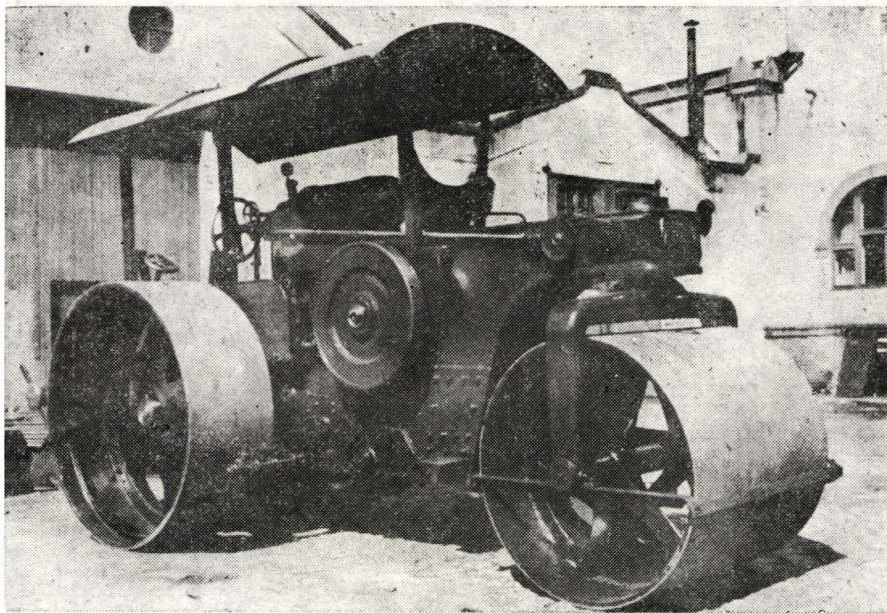

Autocisternă de 3 350 litri capacitate, fabricată în 1928 (sus), și autostropitoare produsă în 1926 pentru primăria municipiului Arad (jos)

Autostropitoare produsă la „Astra”, pe străzile municipiului în 1932 (sus), și compactor rutier fabricat în anul 1936

**LUPTĂTORI ARĂDENI PENTRU
LIBERTATE ȘI UNITATE
NAȚIONALĂ**

ION RUSSU-ȘIRIANU, PUBLICIST MILITANT PENTRU REALIZAREA UNITĂȚII NAȚIONALE

VASILE POPEANGĂ

Lupta dusă de românii din Transilvania în perioada dualismului austro-ungar pentru libertatea lor națională și realizarea unirii cu frații de peste Carpați a fost condusă de personalități viguroase, care au imprimat acțiunilor naționale un caracter militant și le-au extins în toate domeniile vieții sociale. Din galeria falnicilor luptători pentru realizarea unității naționale a românilor se distinge figura energică a lui Ion Russu-Șirianu. S-a născut în 1864 în Șiria, fiind nepot de soră al lui I. Slavici. După absolvirea cursurilor peparandiale, I. Slavici s-a gândit să-l trimită pe fiul răposatei sale surori la București ca „să învețe românește și să mai vază lume”¹. Era toamna anului 1884 și tânărul care pleca în „Țară” ducea cu sine energia sufletească a podgoreanului, disponibilitatea culturală a omului din popor și dragostea față de ai săi, de neamul său obidit și nedreptățit pe care istoria, tradiția și oamenii i-o strecuraseră în suflet. La București, funcționează ca învățător în pensionul de băieți „Educațiunea” și în pensionul de fete „Educațiunea română”, care erau conduse de Eniu D. Bălteanu. În 1885 înregistrăm colaborarea tânărului I. Russu cu articole de pedagogie la revista „Lumina pentru toți”, al cărei director era E. D. Bălteanu.

Scopul acestei reviste cu caracter enciclopedic era de a contribui la luminarea poporului în toate privințele, la cultivarea simțului moral și la înălțarea sentimentului de dragoste de patrie. Colaborarea lui I. Russu s-a remarcat prin orizontul său pedagogic și prin preferința pe care o acordă problemelor de formare morală, în centrul cărora el a situat educarea caracterului. Acestei probleme i-a închinat mai multe studii în 1885². În acest an înregistrăm însă faptul că tânărul educator arădean a depășit problematica pedagogică, integrând notele și intervențiile sale din „Lumina pentru toți” în sfera mult mai largă a luptei naționale. Spre sfârșitul anului a scris un articol intitulat **La mormîntul anului 1885 și la pragul lui 1886**, în care apare un element definitoriu pentru întreaga sa viață și activitate: afirmarea unității spirituale a românilor. Scurgerea unui an de viață i-a oferit lui I. Russu prilejul unei meditații asupra situației politice a românilor, care erau divizați în formații

¹ I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, V, p. 111.

² Notăm titlurile unor articole: *Despre caracter în genere*, 7, 1, 1885; *Formarea caracterului*, 8, 9, 10, 11, 12 și 13, 1, 1885.

politice deosebite „dar — afirmă el — oricît am fi și oricît de împrăștiați, în noi o inimă bate, pieptul nostru de un singur dor este cuprins, în dulcele noastre ore de repaus un singur vis fermecător ne cuprinde: adică de a ne ridica, de a ne face încă odată mari, de a ne arăta demni de strămoșii noștri cei mari.”³ El era convins că lupta culturală era pentru români o necesitate, căci numai așa ei vor progresa și vor deveni un corp și un suflet. Educatorii pot lucra cu puterile lor unite pentru progresul națiunii.

Asemenea aserțiuni conturau crezul de viață al unui tînăr. Cum l-a realizat? Cum a acționat I. Russu-Șirianu pentru ca românii „să se ridice” și să devină un corp politic și un suflet unitar? Activitatea desfășurată de el în slujba acestui țel nobil e prestigioasă și face din el unul din luptătorii naționali care au adus o contribuție decisivă la modelarea spiritului public românesc la sfîrșitul veacului al XIX-lea și începutul celui următor și la angajarea românilor din Transilvania într-o luptă politică activă pentru drepturile lor naționale. Activitatea sa s-a extins în sfera politică, educativă și culturală, afirmîndu-se ca ziarist temerar, luptător național, doctrinar al relucrării activismului politic, nuvelist, sociolog, pedagog și istoric. Prestațiile sale în aceste domenii variate au fost inegale și au primit culoarea pe care le-a dat-o lupta pentru drepturile naționale ale poporului său, nesocotite și încălcate sistematic de asupritorii săi.

1. I. Russu-Șirianu a fost unul din ziaristii de frunte ai Transilvaniei. În istoria presei românești din această veche vatră de cultură și civilizație românească, el s-a afirmat ca un ziarist al unității naționale. Scrisul său înflăcărat pus în slujba acestui ideal a făcut din el un pedagog al comunității românești de pe ambele versante ale Carpaților. În paginile revistei „Lumina pentru toți” a prezentat viața culturală din Transilvania cu frămîntările care se desprindeau din paginile revistelor „Familia”, „Tribuna” „Ludimagister”, „Biserica și școala” și altele. El a urmărit să sensibilizeze opinia publică din România despre greutățile vieții cotidiene a românului de peste munți și despre măsurile represive luate de autoritățile guvernamentale față de el prin interzicerea folosirii în școală a cărții scrise în limba românească și cu suflet românesc. Școala românească din Transilvania devenise instituția spre care se îndreptau eforturile de deznaționalizare și I. Russu-Șirianu, cunoscător al acestui proces, înregistrează pe purtătorii steagului luptei de emancipare națională dusă în școală. El s-a referit nu numai la P. Vancu din Măderat, ci și la I. Dariu, I. Pop-Reteganul, Șt. Iosif P. Stoica și I. Simu ca educatori români din Transilvania care se afirmaseră ca vajnici apărători ai funcției naționale a școlii românești.

Experiența dobîndită prin colaborarea sa la revista pedagogică „Lumina pentru toți” a fost pentru el un îndemn de lărgire a ariei tematice a activității sale ziaristice. În februarie 1887 îl găsim colaborator al unui prestigios ziar: „Românul”, care apărea sub redacția lui Vintilă C. A. Rosetti. Tînărul ziarist arădean a găsit aici un mediu

³ Vezi nr. 9, I, p. 315.

prielnic pentru formarea sa spirituală și receptiv la glasul de durere pe care-l aducea din Transilvania. **Românul** era un organ de presă care crease datorită lui C. A. Rosetti o școală redacțională și o tradiție în ziaristica românească. În paginile ziarului bucureștean se găseau articole preluate din **Tribuna**, pentru a se ilustra nedreptățile ce se făceau românilor din Transilvania. Într-un asemenea mediu gazetăresc elevat prin atitudine națională și tradiție culturală, I. Russu-Șirianu se va forma și-și va lărgi aria tematică a preocupărilor sale prin „nuvelele din popor” pe care le publică: **Nicu Clobănelul** în 14 numere începînd cu martie 1887 și **Omul sfințește locul** în septembrie al aceluiași an.

În colaborarea sa la „Românul” intervine însă un element nou care anticipează pe ziaristul militant de la „Tribuna” de la Sibiu și „Tribuna poporului” din Arad. Acest element nou constă în demascarea asupririi naționale pe care o îndurau românii din Transilvania și în analiza fenomenelor cultural-educative prin prisma unității naționale a românilor. În 1888, cînd s-a judecat la Arad procesul intentat generalului Doda de autoritățile guvernamentale ungare, I. Russu-Șirianu a publicat în paginile „Românului” rapoarte despre acuzațiile nedrepte ce se aduceau cunoscutului luptător național⁴. Din viața națională a Aradului, ziaristul arădean a reținut personalitatea energică a lui M. V. Stănescu, luptătorul apropiat de țărani, care a imprimat acțiunilor sale politice un caracter național. În 1890, după ce a făcut o călătorie în Transilvania, I. Russu-Șirianu a constatat că românul se plînge de tirania care-l apasă și de felul cum „stăpînirea maghiară apasă asupra fiecărui cetățean nemaghiar”. La Arad, a constatat că forțele naționale încearcă să-și consolideze poziția lor economică. Din informațiile dobîndite de la referentul școlar George Popa, ziaristul a schițat imaginea dezvoltării culturale a românilor din dieceza Aradului, remarcînd faptul că pe lângă cele 397 de școli, românii beneficiază de activitatea culturală desfășurată de 82 coruri vocale și 91 de biblioteci. Dintre conducătorii de cor s-a impus învățătorul N. Ștefu din Șiria⁵. Sub pretext că membrii corurilor fac agitație contra ideii de stat maghiar, guvernul a desființat cîteva coruri, fără a putea însă opri înființarea altora în alte localități.

În peregrinările sale transilvane, I. Russu-Șirianu a căutat contactul direct cu omul din popor. A fost una din metodele sale de predicție pentru o informare sigură și autentică. Reportajele sale intitulate **Din fuga condelului** au surprins unele din crudele nedreptăți ce se făceau locuitorilor satelor. Primarii și notarii din satele transilvănene erau executori ai politicii guvernului și asupreau pe țărani pe care-i șicanau zilnic cu tot felul de acte arbitrare. Concluzia lui I. Russu-Șirianu era evidentă: frații noștri de dincolo o duc rău din cauza politicii de deznaționalizare. Era o aserțiune cunoscută de el prin experiența propriei vieți, dar pe care acum o împărtășea prin paginile „Românului”

⁴ Cine a condamnat pe generalul Doda?, în „Românul”, XXXII, 28 septembrie 1888.

⁵ Din fuga condeiului, în „Românul”, XXXIV, 12 mai 1890.

și cititorilor săi din România. La începutul lui septembrie 1890, tânărul ziarist se găsea în Podgoria Aradului și din Șria îi scria directorului ziarului bucureștean: „sînt de zece zile aici și de atunci n-a trecut o singură zi în care țaranii din această comună rurală cu nouă mii de locuitori să nu vină la mine pîlcuri-pîlcuri și să mă întrebe cum ar trebui să plece și ce să facă ajungînd căci au auzit că în Țara Românească se împarte pămînt”⁶. Dorința de emancipare era puternică și tot mai statornică pe măsură ce aspirarea devenea un instrument energetic de executare a politicii de deznaționalizare. În comitatul Aradului românii erau asupriți și împiedicați în acțiunile lor culturale ca și în promovarea socială. La judecătoria din Șiria numai un funcționar e român din cei 20 existenți. Românii care se plîng de nedreptățile care li se fac primesc același răspuns umilitor al autorităților: „Dacă nu vă place, duceți-vă în România!” O atmosferă apăsătoare și îngrijorătoare domnea în satele din Podgoria Aradului îndemnînd oamenii la emigrare și revoltă.

Observarea atentă a realităților politice transilvănene îl conduce pe I. Russu-Șirianu la concluzii cu caracter pedagogic privind formarea tinerei generații, care, la intrarea ei în viața socială, să fie capabilă să lupte pentru realizarea marilor aspirații naționale ale românilor. El consideră că norma fundamentală care trebuie să guverneze actul educativ e principiul național, pe care secolul al XIX-lea l-a afirmat cu vigoare nestăvilită în viața școlară. În Transilvania, o contribuție valoroasă la orientarea activității școlare în spirit național au adus I. Popescu și Al. Mocioni. Ei au contribuit la definirea conceptului de educație națională și la afirmarea principiului național în pedagogia românească. În viziunea lui I. Russu-Șirianu direcția națională în pedagogie vizează dezvoltarea conștiinței naționale, prin care „vom ajunge și la unitatea națională, vom face să dispară acele lupte ce au slăbit viața partidelor din trecut, vom face cu alte cuvinte să fie trup și suflet ceea ce astăzi este o aspirație numai”⁷. Era o afirmare a încrederii lui depline în realizarea unității politice a românilor, aspirație care domina viața publică românească. Din același unghi al principiului național, I. Russu-Șirianu a analizat și ideile pedagogice ale lui Grigore Tocilescu. El extinde analiza bazată pe acest criteriu și asupra altor fenomene culturale: învățămîntul pedagogic, conferințele învățătorilor și perfecționarea activității școlii rurale. Referindu-se la același criteriu axiologic, el analizează opereta comică a lui Vuia, **Nașa Trîna**, relevînd că valoarea ei educativă constă în contribuția pe care o aduce la întărirea spiritului național al auditoriului.

Activitatea ziaristică a lui I. Russu-Șirianu la „Românul” și „Voința națională” a constituit una din formele de manifestare a unității culturale a românilor. Prin articolele sale în care prezenta aspecte ale vieții românilor din Transilvania și opresiunea pe care o îndurau ei,

⁶ *Scrisoare din Ungaria, în „Românul”, 2 septembrie, 1890.*

⁷ *Cestiuni pedagogice. Principiul național în pedagogie, în „Românul”, 16 mai*

el a sensibilizat opinia publică românească despre suferințele îndurate și a urmărit s-o modeleze în viziunea marilor aspirații de unitate națională. Ziaristul se anunță de acum ca un pedagog al comunității naționale, un bărbat de cultură care așază la baza activității culturale principiul național ca singura valoare orientativă pentru orice act creator. Convingerea sa în realizarea unității politice era fermă și el urmărea formarea ei și la cititorii săi pentru a face din ei militanți pentru transformarea ideii în realitate. Unitatea românilor e văzută în integralitatea manifestărilor ei: **politică**, obiectiv ce va fi îndeplinit atunci când românii vor fi un trup și un suflet, **culturală**, realizată prin circulația valorilor fundamentale ale culturii române și sincronizarea acțiunilor culturale, și **pedagogică**, îndeplinită prin efortul constant de perfecționare a instituțiilor școlare și de formare a tinerei generații în spirit național. Redacția „Românului” și a „Voinței naționale” au fost pentru tânărul ziarist arădean și o școală politică ce a întărit convingerile democratice și naționale ale lui I. Russu-Șirianu. Chemarea care i-a venit de la Sibiu se baza și pe speranța că tânărul ziarist va fi în redacția „Tribunei” unul dintre militanții înflăcărați pentru realizarea unității noastre naționale.

În 1886, I. Russu-Șirianu și-a început colaborarea la „Familia”, prezentînd în corespondențele de la București evenimente culturale ce se petreceau în capitala României: spectacolele de teatru — **Răzvan și Vidra** de B. P. Hașdeu, **Romeo și Julieta** de Shakespeare și altele —, expoziția de la sala „Intim Club”, unde a remarcat valoarea creației lui N. Grigorescu. Aceste note culturale ale lui I. Russu-Șirianu informau cititorii din Transilvania despre preocupările culturale din România și contribuiau la dezvoltarea interesului lor pentru cunoașterea valorilor culturii naționale. Peste puțin timp, el a lărgit tematica, publicînd nuvela **Sora Cecilia** și prezentînd colecția de poezii populare a lui D. Canian⁸. Într-o altă corespondență a prezentat conferința lui I. Gion despre studiul istoriei în școală, în care conferențiarul a arătat că prin acest obiect se formează caracterul viitorului cetățean și i se dezvoltă sentimentele de dragoste de patrie. Colaborarea lui I. Russu-Șirianu la „Familia” a avut un caracter cultural și e semnificativă pentru strădaniile sale de a facilita comunicarea între românii despărțiți politicește.

2. I. Russu-Șirianu a intrat în redacția „Tribunei” într-o perioadă de mari frământări politice determinate de intensificarea luptei românilor împotriva asupririi naționale și de creșterea interesului maselor românești pentru înaintarea Memorandului către Curtea din Viena. Cercurile politice maghiare sesizaseră că mișcarea națională a românilor a dobîndit dimensiuni mai ample și a crescut în intensitate, iar ziarul „Tribuna” înregistrează o difuzare intensă în toate părțile locuite de români. Ziarul din Sibiu a militat pentru înaintarea către monarh a Memorandului și nu susținea teza inoportunității înaintării lui⁹. Re-

⁸ Vezi, „Românul”, 8—9, XXV, 1889.

⁹ Memorandul românilor la monarh, în „Tribuna”, 200, 1891.

dacția acestui activ organ de presă reușise să creeze în opinia publică românească din Transilvania un curent de opinie favorabil înaintării Memorandului, pe care-l considera ca pe „un punct cardinal al politicii românești.” Înaintarea acestui document istoric era considerată ca un act politic prin care românii își afirmau principiile pe care își bazează lupta lor națională. Aceasta era atmosfera în redacția „Tribunei” când I. Russu-Șirianu s-a angajat la afirmarea cu vigoare a principiilor lup-tei naționale și la opera de realizare a unității spirituale a românilor prin prestigiosul organ de presă din Sibiu.

Pentru atitudinea militantă a articolelor, redactorii „Tribunei” au fost implicați în procese de presă. În toamna anului 1893 a fost implicat într-un proces de presă și I. Russu-Șirianu pentru articolul **Repriviri istorice**. Procurorul de la Cluj a cerut pedepsirea lui I. Russu-Șirianu. La procesul intentat „Tribunei” la Cluj, el a rostit înaintea Curții de jurați un adevăr rechizitoriu adus politicii de aspirare națională. Românii aduși în fața instanțelor judiciare nu erau judecați conform principiilor justiției, ci ca dușmani ai statului și ca fii ai națiunii române. Într-o asemenea situație apărarea era formală și din această cauză românii nu aveau încredere în justiție. Redactorii „Tribunei” nu puteau fi judecați pentru agitație în contra naționalității pentru faptul că ei sînt reprezentanții românilor, ale căror sentimente le interpretează cu fidelitate. Curajosul ziarist român a arătat că agitatorii nu trebuie să fie căutați de procurori printre români ci în redacțiile ziarelor maghiare, unde se țese o campanie de intrigi și ură împotriva românilor. Datorită unei asemenea campanii de ațitare șovină românii sînt insultați, iar casele lor sparte ca la Turda și Oradea. Ziarele maghiare au pornit o campanie veninoasă contra românilor pentru faptul că sînt români și-și apără drepturile cu demnitate. Istoria e martora suferințelor pe care le-au îndurat românii. La 1784 a curs sînge nevinovat și din această cauză românii consideră pe Horea, Cloșca și Crișan eroi naționali ai lor.

În cuvîntul său de apărare I. Russu-Șirianu a analizat manifestările politicii de aspirare națională în domeniul școlar și cultural, arătînd că în școli a fost introdusă cu forța limba maghiară, iar societățile literare au fost desființate. Prin forță statul a pus sub un adevărat regim de teroare locuitorii români urmărind să-i intimideze și să-i determine să părăsească terenul luptei naționale. Românii nu s-au intimidat și izolat, ci s-au angajat în lupta pe care Partidul Național Român o conduce cu energie. După condamnarea sa el scria în „Foaia popului” că merge la temniță cu încredere, pentru că „ori ce bun în lume se răscumpără prin suferință”¹⁰. Înainte de a fi arestat, a plecat într-o călătorie la Lugoj, Arad, Sebiș, Brad, Abrud. A fost condamnat la închisoare la Seghedin, unde a intrat în 12 noiembrie 1893. De aici, a fost luat între baionete și dus la Cluj, unde se începea procesul pentru articolul **România pentru noi**. În cuvîntul de apărare de la Cluj a arătat că în statul ungar se lărgesc temnițele pentru a cuprinde pe

¹⁰ Vezi articolul *În temniță*, 44, I, 1893.

luptătorii naționalităților, dar în visterie curg mai ales amenzile date în procesele de presă¹¹. I. Russu-Șirianu a subliniat în cuvîntul său că procuratura arestează și improcesuează pe fruntașii naționalităților pe baza unor legi excepționale care sînt o rămășiță a unui regim absolutist. Ziaristul român s-a referit la actele agresive pe care autoritățile maghiare le-au făcut contra românilor. De asemenea, el a enumerat 94 de ziare ce apăreau în diferite capitale și centre culturale europene care au dezbătut în paginile lor situația românilor din Transilvania. În paginile acestor ziare au fost condamnate în mod hotărît abuzurile săvîrșite de autoritățile guvernamentale în Austro-Ungaria față de români. În cuvîntul său I. Russu-Șirianu a subliniat că românii nu fac o agitație politică sterilă, ci luptă pentru libertatea lor, iar a se retrage din această luptă înseamnă a renunța la drepturile firești ale națiunii române. El prevenea pe procuror și judecătorii de la Cluj că românii nu vor slăbi această luptă, ci o vor continua cu convingerea fermă în triumful ei și al cauzei lor naționale.

În paginile „Tribunei”, I. Russu-Șirianu a răspuns cu demnitate și spirit critic încercărilor pe care presa maghiară le făcea pentru a denatura sensul luptei naționale a românilor. Ca răspuns la calomniile pe care ziaristul maghiar Miclos Bartha, primredactor al ziarului „Ellenzek”, le-a adus românilor prin paginile acestei publicații și prin intervențiile sale din dietă în calitate de deputat, I. Russu-Șirianu a arătat că **Memorandul** a fost răspîndit de întregul popor român. Români sînt zilnic loviți prin legea de presă elaborată sub absolutismul lui Bach, iar prin glasul deputaților și sub scutul imunității parlamentare se afirmă despre români neadevăruri revoltătoare. În finalul scrisorii deschise adresată ziaristului maghiar — Tribuna, 88, 1893 — I. Russu-Șirianu își manifestă încrederea în capacitatea românilor de a duce lupta pentru drepturi naționale. Într-o scrisoare adresată redactorului ziarului francez „Le Figaro” a prezentat dovezi care atestau politica de oprire națională promovată de guvernul ungar.

În activitatea publicistică de la „Tribuna” a lui I. Russu-Șirianu se distinge preocuparea sa de a face cunoscută pe plan european lupta pentru drepturi naționale pe care o duceau românii și a arăta legitimitatea acestei lupte. El a militat pentru constituirea unei alianțe a naționalităților asuprite din imperiu. În august 1895, I. Russu-Șirianu a participat la Bruxelles la „Congresul interparlamentar de pace” și de acolo a trimis reportaje pentru „Tribuna”, în care releva activitatea energică desfășurată de delegații români V. A. Urechia și E. Porumbacu pentru a demasca șovinismul guvernului ungar. În articolele sale de presă I. Russu-Șirianu a fost condus de aceeași viziune unitară a românilor care stătuse și la baza activității sale publicistice de peste Carpați. „Tribuna” a fost propagatoarea în masele românești a ideilor memorandiste și a urmărit să formeze opinia publică în lumina tezei că **Memorandul** către coroană e un punct cardinal din programul politicii

¹¹ „Foaia poporului”, 50, I, 1893.

românești". Înaintarea **Memorandului** a fost văzută ca un act orientat de principii politice care stăteau la baza luptei naționale a românilor. I. Russu-Șirianu a participat la opera colectivă a redactorilor care au făcut din „Tribuna” din Sibiu o școală de educație politică a maselor și unul din laboratoarele active de formare a conștiinței naționale.

În întreaga activitate a lui I. Russu-Șirianu există ca o coordonată fundamentală a ei apelul la popor. El a apelat la masele populare pentru a spori eficiența oricărei acțiuni politice întreprinse. El a constatat însă necesitatea educării maselor românești. O acțiune educativă desfășurată în lumea adulților trebuia să aibă valoarea politică, economică și culturală pe care epoca modernă o imprimase actului de educație populară. Dintr-un asemenea mod de a gândi educația maselor românești din Transilvania, în a căror structură țărănimea constituia majoritatea a izvorit inițiativa editării publicației populare „Foaia poporului”. În cuvîntul adresat cititorilor în primul număr se arată că doritorii de a vedea națiunea română înaintînd pe drumul progresului, redactorii își îndreaptă atenția către țărănime. „Foaia poporului” își propune ca obiectiv al său „îmbogățirea minții, ridicarea moravurilor populației rurale prin citire”. Redacția a urmărit însă să angajeze pe plugari în lupta națională și de aceea îi invita să publice în paginile gazetei dreptelor lor plingeri. Față de țărani români asupriți și nedreptățiți redacția se angaja să ridice „glasul de cîteori îi vom vedea nedreptățiți”. Programul pentru care milita redacția avea ca element fundamental al său propășirea românilor pe teren economic, școlar și cultural. Redacția își propunea să informeze pe săteni despre stările de lucru din România și-i asigura că „mindri de patria liberă și independentă a fraților noștri din România, vom da seamă despre toate cîte se petrec dincolo, în Țară”. Ca redactor al „Foi poporului”, I. Russu-Șirianu a urmărit să facă din această publicație un factor de luptă pentru unitatea națională. În programul revistei se găsea aserțiunea care a stat la baza acestei politici: „vom propovădui iubirea de frate: sintem fiii aceleiași națiuni”. Redacția își propunea să redacteze revista cu dragoste caldă pentru popor și să acționeze pentru educația lui prin puterea binefăcătoare a cuvîntului.

„Foaia poporului” și-a asigurat colaborarea unor prestigioși cărturari transilvăneni preocupați de promovarea economică a poporului: D. Comșa, D. P. Barcianu și alții. În articolele lor ei au analizat probleme de economie agricolă, în special de cultivare rațională a pămîntului. Printre colaboratorii arădeni ai revistei găsim pe învățătorii tribuniști P. Costin, R. Bortoș și G. Petrovici, care au publicat poezii populare culese din vatra folclorică a Aradului.

I. Russu-Șirianu a făcut însă din „Foaia poporului” un organ de presă activ, care a mobilizat masele românești în lupta lor pentru drepturi. Referindu-se la lupta națională dusă în comitate, „Foaia poporului” a îndemnat pe țărani să ceară ca în satele noastre să fie aleși numai notari români și în administrația comunală să se vorbească românește. Pornind de la viziunea unitară a pămîntului românesc și a națiunii române, „Foaia poporului” a relevat rolul constructiv al Româ-

niei în viața politică a românilor din Transilvania și încrederea pe care statul liber și independent de peste Carpați o întărea prin acțiunile sale. În articolul **România pentru noi** — numărul 28/1893 — I. Russu-Șirianu arată că românii au îndurat multe necazuri, nedreptăți și abuzuri din partea stăpînirii ungurești. În această grea situație, românii au o mîngiere care le vine din România, de la frații lor liberi. Ei întind o mînă frățească peste Carpați fraților lor oprimați. În concluzia articolului său, I. Russu-Șirianu afirmă că numai prin unire cu frații din România, românii din Transilvania pot învinge dificultățile și asigura viitorul neamului românesc. În 6 septembrie 1893, el a fost anchetat de judecătorul de instrucție, recunoscînd că e autorul articolului, dar n-a semnat procesul-verbal pentru că nu era redactat în limba română.

Unul din obiectivele principale urmărite de „Foaia poporului” a fost să întărească pe țărani în lupta națională și să aducă lumină și clarificări în privința obiectivelor acestei lupte. În toamna anului 1895, cînd a intrat în vigoare legea căsătoriei civile și a matricolelor de stat, politica de maghiarizare a guvernului a primit un nou cadru legislativ. Prin paginile sale, foaia sibiană s-a adresat țăranilor, sfătuiindu-i să pună copiilor lor nume de origine romană, care nu puteau fi maghiarizate. În perioada alegerilor pentru adunările comitatense I. Russu-Șirianu sfătua pe țărani să lupte pentru alegerea candidaților naționali și să vegheze ca după alegerea lor aceștia „să se poarte acolo românește”, în sensul că ei trebuie să lupte pentru apărarea drepturilor naționale ale românilor. „Foaia poporului” a pornit la drum cu gîndul că „tăria poporului este nemărginită, virtuțile lui sînt mari” și de aceea cărturarii și conducătorii trebuie să lupte pentru progresul poporului. Referindu-se la virtuțile țăranilor români și la marile jertfe date de ei în lupta națională, I. Russu-Șirianu îndemna pe învățători să sprijine acțiunea de promovare culturală a poporului. Redefinindu-și poziția „Foaia poporului” se considera în 1895 un steag al luptei naționale pentru „a netezi drumul fiilor și nepoților noștri”. Întărirea solidarității naționale a fost unul din obiectivele prioritare urmărite de I. Russu-Șirianu prin „Foaia poporului”, care s-a afirmat în istoria presei române ca un organ cu mare forță educativă.

3. După eliberarea din închisoare a memorandiștilor condamnați în procesul de la Cluj, unitatea de acțiune a Comitetului central al Partidului Național Român a fost zdruncinată. Un grup de trei fruntași — V. Lucaciu, M. Veliciu și Aurel Suci — au ajuns în conflict cu I. Rațiu, președintele partidului¹². Din acest grup făceau parte arădenii M. Veliciu și A. Suci, recunoscuți pentru atitudinea lor dîrză în timpul procesului. Primul n-a semnat nici scrisoarea de mulțumire adresată împăratului după eliberarea memorandiștilor. Frămîntările în cadrul comitetului au fost accentuate și prin excluderea din redacția „Tribunei” a lui I. Russu-Șirianu și a lui Gh. Bogdan-Duică. I. Rațiu preconiza adoptarea politicii de pasivitate, idee la care nu adera grupul activ al arădenilor condus de V. Mangra. În aceste condiții I. Russu-Și-

¹² St. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Cluj, 1968, p. 203.

rianu își îndrepta atenția spre Arad, unde activa un grup activ de fruntași naționali, cunoscuți ziaristului tribunist prin lupta lor națională și prin faptul că promovau teza reluării activismului parlamentar.

În 3/15 decembrie 1896, el a adresat publicului român o scrisoare deschisă, în care arăta că a fost nevoit să întrerupă activitatea de la „Foaia poporului” din Sibiu și acționează pentru a asigura apariția la Arad a unui nou organ de presă, „Tribuna poporului”, care va avea ca supliment „o foaie de duminică pentru trebuințele poporului român de la sate”, adică „Tribuna poporului, foaie de duminică”. La acest supliment urmau să colaboreze oamenii de cultură care prin paginile „Tribunei” au contribuit la promovarea culturală a poporului român. I. Russu-Șirianu solicita țăranilor români să-l sprijine în lupta crâncenă pe care el o începea și în care „vom privi ca sfînt programul național întocmit în anul 1881 de mai marii noștri”¹³. În program era formulată una din tezele fundamentale ale politicii promovate de I. Russu-Șirianu: „vom căuta să întărim legăturile cu slovacii și sîrbii, națiuni care sufăr deopotrivă cu noi”. El chema pe românii din părțile Aradului să lucreze în strînsă unire pentru a asigura „izbînda drepturilor noastre naționale”.

După experiența politică dobîndită cu prilejul candidaturii naționale de la Nădlac, I. Russu-Șirianu a formulat concluzia că în lupta politică pe care românii o promovează e necesar să fie adunați fruntașii satelor românești și să li se ceară să sprijine și pe viitor candidații naționali. El voia să dea activismului politic caracterul unei lupte ample purtate de mase pentru izbînda candidaților naționali.

În 1903, I. Russu-Șirianu a supus unei analize atente politica promovată de fruntașii naționali, constatînd că deși coordonata principală a acestei politici este „sentimentul comun al poporului” românii s-au orientat în activitatea lor politică după deciziile luate la București și Viena¹⁷. Politica noastră tradițională bazată pe principiul pasivității a avut efecte negative întrucît a determinat apariția unei stări de moleșală și plictiseală în masele populare. Întrucît românii nu se angajau în activitatea politică activă cu prilejul alegerilor, ei deveniseră o cantitate neglijabilă sub raport politic atît pentru guvernării de la Budapesta cît și pentru cercurile conducătoare din Viena. Caracterul dominant al politicii promovate de români a fost cel defensiv și din această cauză ei n-au putut să se angajeze într-o luptă deschisă în parlament împotriva guvernului. I. Russu-Șirianu considera că a sosit momentul ca interesele naționale ale poporului român să fie apărate printr-o atitudine activă de combatere a guvernului. O asemenea atitudine politică ofensivă pe care masele populare românești o vor susține cu entuziasm și spirit de dăruire va sluji interesele naționale. O asemenea politică era cu atît mai necesară cu cît factorul politic de la Budapesta s-a întărit și ca urmare rolul Curții din Viena a diminuat simțitor, iar românii nu se mai pot bizui pe curte. O expresie a slăbiciunii politice a Curții din

¹³ Arhivele Statului Arad, fond R. Ciorogariu, pachet 20, fila 202.

Viena a fost aprobarea legislației antinaționale elaborată de dietă. Românii nu mai pot conta pe sprijinul în care au crezut că va veni de la împărat. Concluzia pe care I. Russu-Șirianu o sublinia în studiul său din 1903 și pe care o va relua în paginile „Tribunei” era că românii trebuie să-și făurească ei înșiși viitorul lor politic și să se bizuie pe ei înșiși.

I. Russu-Șirianu a desfășurat la „Tribuna poporului” și din 1904 până în 1909 la „Tribuna” o activitate impresionantă extinsă pe toate fronturile luptei naționale pe care o desfășurau românii. Direcțiile principale ale activității sale ziaristice oglindeau complexitatea vieții naționale a românilor. El a făcut din ziarul arădean o temută armă de luptă. „Tribuna poporului” considera încă din primul său an de experiență că rolul presei este mare: „să veghem și să ținem mereu aprins în popor focul sacru al iubirii de neam” și I. Russu-Șirianu a ilustrat prin activitatea sa ziaristică acest principiu de acțiune pe care l-a așezat la temelie întregii sale munci redacționale de la „Tribuna”¹⁴. În varietatea temelor abordate de el în articolele sale publicate timp de peste un deceniu în presa arădeană se află unele care au constituit coordonatele constante ale activității sale ziaristice. Dintre acestea notăm pentru faptul că se înscriu în aria luptei naționale pe următoarele: 1. reluarea activismului politic, 2. organizarea luptei naționale, 3. apelul la popor ca bază politică a luptei naționale, 4. solidaritatea forțelor naționale în lupta politică, 5. cooperarea românilor cu naționalitățile asuprite din imperiu: sîrbii și slovacii în special, 6. propășirea economică a românilor, 7. promovarea culturală a maselor populare românești, 8. apărarea limbii și a instituțiilor culturale educative ale românilor și 9. demascarea politicii șoviniste promovate de guvernării unguri.

I. Russu-Șirianu a manifestat o încredere rațională în capacitatea poporului român de a înțelege semnificația noilor evenimente politice și de a lua decizii corespunzătoare sensului devenirii istorice. El considera că poporul român a sesizat rolul alegerilor pentru deputați în dietă și în adunarea comitatensă și de aceea considera că pasivitatea față de alegeri nu reprezintă o strategie politică națională corespunzătoare intereselor românești. Ziaristul arădean considera că pasivitatea a fost respectată numai de fruntașii politici și în special de cei de la orașe. Poporul nu asculta pe fruntașii săi atunci când aceștia au propovăduit pasivitatea politică, pentru faptul că masele au sesizat că o asemenea atitudine e folositoare numai guvernului care a cîștigat fără multe eforturi mandate sortite pierderii dacă românii adoptau politica de activitate. Redactorul „Tribunei” considera că dacă românii vor ca să nu mai întărească poziția guvernului, trebuie să rupă cu pasivitatea și să se pregătească de luptă¹⁵. Chemarea „să intrăm în luptă, în activitate, și pe toate terenurile să căutăm a ne închege întii fruntașii între dinșii, apoi să țină strîns în jurul lor masa mare a poporului”, era o

¹⁴ *Rolul presei noastre*, în „Tribuna poporului”, 90, I, 1897.

¹⁵ I. Russu-Șirianu, *Învățăături*, în „Tribuna poporului”, 41, VIII, 1904.

constatare pe care el a făcut-o în 1901, la sfârșitul luptelor electorale¹⁶. Într-un articol intitulat **Pasivitatea noastră** el cerea în 1902 ca pasivitatea să fie abandonată iar românii să lupte pentru a intra în dietă¹⁷.

Răspunzând unor insinuări ale ziarului „Budapești Hirlap”, care afirmase în paginile sale că politica promovată de guvern mulțumește pe români, I. Russu-Șirianu a arătat că asemenea afirmații nu au nici o bază reală, pentru faptul că românii luptă cu hotărâre împotriva politicii promovate de guvern¹⁸. Această luptă deschisă împotriva guvernului este una din dimensiunile activismului politic promovat de I. Russu-Șirianu. El considera că nu e necesară numai participarea la alegeri — deci lupta electorală — pentru a imprima un caracter activ politicii românești ci și lupta împotriva guvernului ca factor conducător și responsabil al politicii de asuprire națională promovată față de români. Însăși dieta era o expresie a acestei politici. În concepția ziaristului arădean, dieta ungară nu reprezenta poporul, căci „întrinsa sînt aleși oameni bogățani, magnați cărora le-a stat în ajutor puterea comitatelor și banii”¹⁹. Alegerile sînt pentru români un mijloc de luptă întrucît prin ele poporul român poate să-și trimită în dietă reprezentanții săi, care, acolo între legiuitori, să lupte „încă și cu mai mare ardore pentru drepturile poporului, pentru votul obștesc, pentru schimbarea legii dărilor (săracii să fie ușurați!) și pentru slujba de doi ani (în loc de trei ca acuma!) în oștire”. Așa scria I. Russu-Șirianu în 1906 după dizolvarea dietei, fapt care denotă democratismul activismului său politic. Pentru el, Austro-Ungaria era un stat feudal și numai o reformă democratică ar transforma o țară feudală într-una democratică. De aceea, considera el în 1906, e necesar ca sufragiul universal să fie grabnic introdus și în Ungaria, căci numai astfel se vor înlătura structurile feudale ale vieții publice.²⁰

Punindu-și problema înfăptuirii unei reforme electorale democratice în Ungaria, ziaristul arădean considera că naționalitățile nu pot determina o asemenea reformă din cauză că deputații naționali nu sînt ascultați. Nădejdea lui se îndrepta, în spiritul unei atitudini dinastice, tot către Coroană²¹. Dar Curtea din Viena se aliase cu clasa de stăpînitori pe care o combăteau deputații naționali. În dietă, ei pretindeau lărgirea drepturilor cetățenești și garanții pentru exercitarea lor liberă de către toți cetățenii aparținînd naționalităților din imperiu. În sfera activismului politic, I. Russu-Șirianu include lupta pentru drepturi: sufragiul universal, libertatea întrunirilor și libertatea presei ca și în statele democratice²². Prin apărarea hotărîită de drepturile firești ale românilor, politica dusă de frunțașii naționali dobîndește un atribut național și devine aprobată și împărtășită de masele populare.

¹⁶ Idem, *Constatări în „Tribuna poporului”*, 186, V, 1901.

¹⁷ Idem, *Politica noastră tradițională*, Arad, 1903, p. 8.

¹⁸ Idem, *Răspuns lui Budapești Hirlap*, în „Tribuna”, 125, IX, 1905.

¹⁹ Idem, *După împrăștierea dietei*, în „Tribuna”, 28, X, 1906.

²⁰ Idem, *Sufragiul universal în Austria*, în „Tribuna”, 45, X, 1906.

²¹ Idem, *Reforma electorală în Austria*, în „Tribuna”, 199, X, 1906.

²² Idem, *Contingentul de recruți și clubul naționalităților*, în „Tribuna”, 207, X, 1906.

În concepția politică a lui I. Russu-Șirianu lupta națională poate fi dusă cu șanse de izbândă numai în condițiile unei **organizări temeinice a forțelor naționale** și a activității pe care ele o promovează. Capacitatea de luptă a forțelor naționale sporea dacă românii se prezentau nu ca cetățeni opoziționali ai guvernului, ci ca partid politic cu caracter național, care e condus de o generație viguroasă pe baza unor principii politice difuzate în mase. Lupta politică trebuie dusă în toate sectoarele vieții publice începând din comună și continuând cu cea din comitate, pentru a primi în dietă anvergura pe care i-o puteau asigura cele peste trei milioane de români din imperiu. Încă înainte de depunerea candidaturii naționale de la Nădlac românii s-au prezentat la alegeri în toate cercurile electorale și pe baza constatării acestui fenomen I. Russu-Șirianu trăgea în 1901 concluzia că e necesar să acționăm „conduși de un alt chip de a ne lupta.” El considera că e necesar ca în alegerile viitoare prezentarea românilor la urne să se facă în mod organizat sub steag național. Pentru a se asigura reușita acestei lupte e necesar ca poporul să fie pregătit din timp și activitatea să fie organizată judicios²³. Referindu-se la alegerile comitatense, el considera că succesul poate fi asigurat în multe cercuri electorale prin realizarea unei organizări temeinice pe care o pot realiza în condiții optime cluburile comitatense²⁴. Lupta în comitate are și o valoare educativă întrucât pregătește opinia pentru activitatea în vederea luptelor în parlament. În comitatul Aradului se inițiaseră acțiuni energice pentru realizarea activității partidului și rolul principal în această direcție fusese îndeplinit de clubul comitatens. Organizarea devenea cu atât mai necesară după reluarea activității politice, când în lupta națională era angajată întreaga comunitate românească. I. Russu-Șirianu va milita neobosit pentru realizarea acestui deziderat, făcând din „Tribuna poporului” un organizator al forțelor naționale.

„Tribuna poporului” și-a propus să mobilizeze conștiința publică românească pentru o politică națională activă, iar dintre principalii promotori ai acestei teze a fost, fără îndoială, I. Russu-Șirianu. Activitatea politică pe care el a desfășurat-o la Arad s-a bazat pe **apelul statornic la masele populare**. În condițiile intensificării politicii de maghiarizare, ziaristul arădean s-a adresat în anii 1897—1898 maselor românești din comitatul Aradului, solicitându-le să facă un front unit în lupta pentru apărarea drepturilor firești ale românilor. În 1898, când adunarea populară programată pentru 22 noiembrie la Șiria a fost interzisă de pretor, I. Russu-Șirianu s-a adresat împăratului. Ziaristul arădean manifesta încredere în spiritul de dreptate al monarhiei și această atitudine a sa a constituit unul din aspectele dinasticismului cultivat de el și de alți fruntași naționali, fapt care l-a îndemnat pe R. Ciorogariu să-l considere pe I. Russu-Șirianu ca pe un tipic reprezentant al politicii tradiționale²⁵. Acest dinas-

²³ Idem, *Două dovezi*, în „Tribuna”, 180, V, 1901.

²⁴ Idem, *Alegerile comitatense*, în „Tribuna”, 194, V, 1901.

²⁵ R. Ciorogariu, *Amintiri redacționale*, în „Almanahul presei române, Cluj, 1926, p. 32.

ticism care rezultase dintr-o activitate de educație politică de peste un secol a devenit cu încetul „un balon tactic” în lupta națională și a fost înlocuit după **Memorand** cu neîncrederea critică în **Curtea din Viena**. I. Russu-Șirianu a fost însă prin teza „apelului la popor” unul din promotorii unei atitudini active de combatere a abuzurilor comise de autoritățile administrative. Împreună cu V. Mangra a participat la adunarea populară ținută la Săvișin în 22 decembrie 1898, deși pretorul local a cerut să nu se țină.

I. Russu-Șirianu a avut un rol însemnat în afirmarea Aradului ca centru politic al românilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș. La încheierea celor patru ani de la apariția „Tribunei poporului”, el scria că grupul redacțional al ziarului are nădejdea de a face din Arad ceea ce era în trecut Sibiu: locul de chibzuire națională „unde să se gândească profund asupra soluțiilor optime pe care le reclamă marile probleme naționale ale zilei”²⁶. Referindu-se la alegerile dietale care se apropiau, redactorul „Tribunei” aprecia că românii trebuie să se pregătească pentru lupta dirză în care ele angajau forțele politice românești. I. Russu-Șirianu a revenit și mai tirziu, în anul 1907, arătând că orașul a devenit un loc de întâlnire a românilor și de aceea e chemat să joace un rol însemnat în lupta națională²⁷. Afirmarea Aradului ca centru politic al românilor se baza pe constatarea că orașul e așezat în mijlocul unei mase compacte de români, la care se poate apela în bătălii politice decisive. Alegerea în parlament e un drept firesc al poporului căruia trebuie să i se explice modalitățile de a purta lupta națională pentru a nu fi manipulat de partidele maghiare. Numai prin apelul la popor se poate asigura baza de masă a luptei naționale și alegerea în dietă a unor „bărbați cu durere și dragoste pentru neamul românesc”.

I. Russu-Șirianu a fost un agitator direct al maselor românești, care a mers în mijlocul lor pentru a le explica sensul luptei politice promovate de Partidul Național Român și pentru a le însufleți în această luptă. În 1901 a călătorit prin comitatele Cenad și Torontal și a constatat că românii sînt într-un stadiu de redeşeptare națională îmbucurătoare. Cu prilejul alegerilor comitatense ei s-au manifestat ca un grup național unitar, conștient de drepturile sale. Ziaristul arădean considera că această realitate politică din satele românești este rezultatul activității educative a tribunishilor. Printr-o activitate educativă desfășurată în masele populare s-a format un contingent de luptători pe care națiunea poate conta²⁸. Cu prilejul călătoriilor sale în sate, redactorul „Tribunei” se informa despre opiniile sătenilor și despre starea lui de spirit. Un țaran i s-a plîns în 1902 de nedreptățile ce li se fac plugarilor români, asupra cărora se abătuseră la începutul secolului al XX-lea acțiuni samavolnice ale slujbașilor comunali nebănuite și neîntîlnite în trecut. I. Russu-Șirianu considera că e necesar să fie ajutat poporul cu sfat bun și cu îndemnuri sănătoase. El a sfătuit pe învățători să organi-

²⁶ I. Russu-Șirianu, *După patru ani*, în „Tribuna poporului”, 238, IV, 1900.

²⁷ Idem, *Insemnătatea Aradului*, în „Tribuna poporului”, 2, XI, 1907.

²⁸ Idem, *Tribuniștii*, în „Tribuna poporului”, 238, V, 1901.

zeze șezători cu țăranii și pe avocați să le explice legile pentru a-i feri de amenzile inechitabile și arbitrare. Numai în două cercuri — Radna și Hălماغiu — fuseseră amendați 1 000 de plugari români. Era o acțiune care prevedea grevele din anii următori.

Activitatea educativă desfășurată în popor avea ca obiectiv dezvoltarea maturității politice a țăranului și a judecății lui cumpănite. În timpul Memorandului cei 300 de români care au mers la Viena au crezut că li se vor deschide porțile Burgului. Ei au ajuns pe banca acuzaților. A fost o lecție crudă pentru dinasticismul lor. În viața noastră politică, credulitatea țăranului ar fi o greșeală și de aceea trebuie să se asigure educația lui politică pentru a fi încrezător în forțele noastre naționale și să lupte pentru drepturile lor²⁹. După reluarea activismului politic, activitate care reflecta și dezvoltarea conștiinței naționale a maselor populare, I. Russu-Șirianu considera că activitatea care e desfășurată în masele populare are ca obiectiv răscolirea lor pentru „strângerea într-un mănunchi a tuturor forțelor naționale”³⁰. Apelul la popor avea printre obiectivele sale realizarea unui suvoi unitar de acțiune națională. El considera că la alegerea de deputat de la Hunedoara din 1905 au reieșit în evidență câteva principii de acțiune politică: credința în izbînda din viitor și întărirea poporului se face mergînd în mijlocul lui pentru a-l lumina, îmbărbăta și înălța în luptă. Așadar apelul la popor n-a fost în concepția ziaristului arădean numai un element de strategie politică, ci și un principiu fundamental al activității politice a românilor. Acest principiu a dat o notă democratică întregii gîndiri și activități a lui I. Russu-Șirianu. În lumina acestui principiu va apela la alegătorii români din cercul Chișineu pentru a se îmbărbăta reciproc în lupta pe care o vor duce pentru înălțarea națiunii române. În 1907, apelul la popor a îmbrăcat forma adunărilor populare prin care se protesta împotriva legislației școlare apăsătoare elaborată sub ministeriatul lui A. Apponyi. Referindu-se la această lege, I. Russu-Șirianu constata caracterul ei arbitrar datorită faptului că supunea pe învățători acțiunilor abuzive ale consiliilor administrative împuternicite cu dreptul de a-i suspenda.

Teza **solidarității naționale** a fost analizată de I. Russu-Șirianu în articolele sale³¹ din perspectiva luptei pentru libertate națională pe care o duceau românii. El avea experiența istorică a solidarității în acțiuni de răsunet cum fusese **Memorandul**, cînd unitatea poporului a fost de nezdruncinat și a avut un răsunet european prin tăria sa morală. Solidaritatea națională fusese unul din factorii principali ai tăriei morale a poporului și contribuise la dezvoltarea conștiinței naționale. Atunci cînd a constatat că românii din Banat emigrează și diminuează capacitatea de luptă a rîndurilor naționale, a demascat șicanele și greutatea

²⁹ Idem, *Credulitatea în politică*, în „Tribuna poporului”, 225, VI, 1902.

³⁰ Idem, *După Lugoș*, în „Tribuna poporului”, 201, IX, 1905.

³¹ Semnalăm articolele: *Primejdia din Banat*, 67, II, 1898; 3/15 mai, 82, II, 1898; *Incercări*, 173, V, 1901; *Serbarea de la Putna*, 115, VIII, 1904; *Un bun început*, 140, VIII, 1904; *Zile istorice*, 154, IX, 1905; *De la expoziție*, 160, X, 1906;

administrative care determinau fenomenul emigrării și găsește ca remediul și mijloc de luptă împotriva asupririi pe care o practica administrația de stat solidaritatea națională a românilor. Solidaritatea națională depășea în concepția sa hotarele meșteșugite care despărțeau pe români. El considera că românii din Transilvania trebuie să privească pe românii din România liberă ca pe frați ai lor, ridicându-se deasupra politicii de partid pe care ei o duceau într-un moment sau altul al istoriei lor. Simbolul solidarității plene a neamului românesc era considerată de el Adunarea națională de pe Cîmpia Libertății, când românii și-au manifestat cu strălucire aspirațiile lor de libertate și unitate națională.

Apelul la solidaritatea națională a fost făcut în paginile „Tribunei” și în legătură cu acțiunile politice pe care le implica o luptă electorală dîrză, cînd țaranii români erau supuși presiunilor materiale și morale, amenințărilor și ademenirilor pentru a vota candidații guvernamentali. Cu prilejul candidaturilor naționale de la Nădlac, Pecica, Chișineu-Criș, Radna, I. Russu-Șirianu a fost agitatorul energic, care a cerut țăranilor să-și dea votul lor numai candidaților naționali. El s-a adresat țăranilor din Cîmpia și Podgoria Aradului cerîndu-le să ducă bărbătește lupta și să sprijine pe candidații naționali. Referindu-se la sărbătorirea în 1904 a lui Ștefan cel Mare ca voievod al tuturor românilor, redactorul „Tribunei” a insistat asupra semnificației naționale a sărbătoririi marelui voievod, care devenise prin bărbăția și geniul lui politic simbol al luptei pentru libertatea neamului. În același cadru de solidaritate și unitate națională a plasat serbarea „Astrei” de la Sibiu din 1905 cînd s-a afirmat unitatea noastră exprimată de profesorul Antonescu: „deși locuim între hotare politice deosebite, noi românii de pretutindeni, sîntem etnicește un singur popor”. I. Russu-Șirianu a considerat că serbarea de la Sibiu a aparținut întregului popor atît prin valorile culturale trăite cît și prin prezența unor oameni politici și de cultură de peste Carpați: P. S. Aurelian, N. Filipescu, N. Iorga. Un rol educativ pe planul solidarității naționale i-a atribuit el și expoziției din 1906, cînd prin prezența a numeroase coruri și a unor grupuri active de intelectuali și țărani transilvăneni la București s-a manifestat un puternic sentiment de solidaritate națională care se cimentează prin legăturile care se fac și cunoștințele care se dobîndesc.

Alianța naționalităților asuprite din Imperiul habsburgic a constituit pentru I. Russu-Șirianu un obiectiv politic pe care el l-a urmărit cu energie atît la Sibiu și la Arad, dar și o temă pe care a dezbătut-o în activitatea sa ziaristică³². El a criticat cu eleganță și cu argumente puternice afirmația oamenilor politici maghiari că statul ar avea un caracter național arătînd că sub această teză se ascunde dorința politică de hegemonie promovată de guvernele ungurești. Acestea nu acordau drepturile firești celor 8 naționalități care luptau împotriva statului asupritor. La Arad, I. Russu-Șirianu a militat pentru a impulsiona coo-

³² Menționăm cîteva articole mai semnificative: *Naționalitățile și unitatea statului*, 36, II, 1898; *Candidatură națională în Nădlac*, 36, VIII, 1904.

perarea românilor cu sîrbii și slovacia în luptele electorale. În imperiu, românii nu erau singurii asupriți și nedreptățiți. Alături de ei erau sîrbii și slovacia și de aceea **Tribuna** a afirmat la apariția sa ca un principiu fundamental de activitate politică teza închegării unei alianțe strînse a celor trei naționalități. Această alianță le-a apărut inițiatorilor ei ca o cheazășie a victoriei în lupta națională. Cooperarea celor trei naționalități a dobîndit forme concrete de manifestare în campaniile electorale din anii 1904—1906. Candidatura lui I. Suciuc la Nădlac a fost salutată cu entuziasm de sîrbi și slovaci, inaugurîndu-se astfel practica luptei comune în luptele electorale. În redacția ziarului „Tribuna” se gășea un slovac energic care s-a identificat cu aspirațiile noastre naționale: Gustav Augustini. Campania electorală de la Nădlac a fost susținută de cunoscutul luptător slovac Milan Hodza. I. Russu-Șirianu a participat la campania electorală din 1905 din Banat susținînd candidatura unor fruntași politici sîrbi. Astfel, în 4—17 noiembrie 1905 a participat la adunarea populară de la Ciacova, unde împreună cu fruntașul politic sîrb dr. Haji a relevat valoarea politică a colaborării românilor și sîrbilor. În 1906, va relua în discuție ideea statului maghiar unitar, arătînd că statul are un caracter de clasă și este folosit de marea moșierime ungără pentru asuprirea naționalităților.

Un obiectiv comun al luptei deputaților naționali din dietă, dezbătut și de presa celor trei naționalități, a fost elaborarea unei legi electorale care să legifereze principiul votului universal, egal, direct și secret. Reprezentanții naționalităților militau pentru sufragiul electoral considerîndu-l un mijloc de democratizare a relațiilor din stat. Observator atent al vieții parlamentare ungare, I. Russu-Șirianu a sesizat eșecul politicii de maghiarizare promovată de fruntașii politici maghiari și a remarcat atitudinea deputaților naționali care nu s-au mîhnit în 1905 cînd dieta a fost dizolvată, ci erau hotărîți să ducă lupta electorală cu energie sporită. El sublinia un fapt definitoriu al activității parlamentare a deputaților naționali: ei combat „o clasă de stăpînitori”. Noua politică de stat pentru care militau ei însemna inaugurarea unui sistem politic care să asigure egalitatea tuturor cetățenilor și dreptul lor de a duce o viață națională proprie. I. Russu-Șirianu a militat pentru întărirea rolului politic al clubului naționalităților și pentru cooperarea statornică a deputaților naționali. A fost o idee fructuoasă în istorie, care a facilitat cooperarea postbelică dintre cele trei națiuni după ce și-au făurit în toamna anului 1918 statele lor naționale.

Un element definitoriu al noului activism promovat de fruntașii politici arădeni a fost extinderea ariei sale de acțiune în toate compartimentele vieții românești: politic, economic și cultural. I. Russu-Șirianu considera că prosperitatea economică a românilor va contribui la întărirea forțelor naționale în lupta împotriva asupririi. El a militat pentru

³⁰ I. Russu-Șirianu, *Insufirile economice*, în „Tribuna”, 5, IV, 1900. Alte probleme economice au fost dezbătute în articolele: *Să îmbrățișăm meseriile*, 36, IV, 1900; *În pragul Anului Nou*, 242, V, 1901; *Prin stăruință la izbîndă*, 137, VI, 1902; *O grijă*, 217, VI, 1902; *Ce vor românii?* 117, VII, 1903;

înfiiințarea unei reuniuni economice și în părțile Aradului după modelul celei de la Sibiu, unde în 1893 E. Brote a înființat „Reuniunea economică”. Observator atent al proceselor sociale ce se petreceau în Transilvania ca urmare a dezvoltării industriei, I. Russu-Șirianu îndeamnă pe români să dea copiii la meserii și cere presei să facă o întinsă activitate educativă de explicare a valorii sociale și morale a învățării unei meserii. El s-a referit și la politica școlară promovată de Spiru Haret și în special la rolul pe care remarcabilul organizator al școlii românești l-a acordat învățămîntului profesional. Referindu-se la școala românească de peste Carpați, redactorul „Tribunei” considera că e necesar ca și românii din Transilvania să-și îndrepte atenția mai mult spre învățămîntul profesional prin înființarea de școli regionale în care elevii să fie pregătiți pentru exercitarea unei meserii. Această referire făcută la sistemul de învățămînt din România, în care se căutau modele pentru școlile românești din Transilvania, ilustrează puternicele tendințe de unitate națională existente la începutul secolului al XX-lea.

În concepția social politică a lui I. Russu-Șirianu întărirea economică a comunității românești din Transilvania și sporirea ei demografică erau fenomene care concureau la atingerea aceluiași obiectiv național: libertatea românilor și înfăptuirea unirii. Ambelor obiective — dezvoltarea economică și sporirea demografică — el le atribuia o valoare națională. El considera că datoria presei românești este de-a ajuta poporul să atingă aceste obiective. O modalitate de a-l ajuta, pe lîngă o intensă activitate educativă, constă în sprijinirea formelor instituționale care contribuie la propășirea economică a românilor: reuniuni economice, reuniuni de meșteșugari, școli de meserii. Reuniunile meșteșugarilor contribuie prin activitatea pe care o desfășoară la valorificarea inteligenței și hărniciei românului și prin realizarea acestui act la trăinicia noastră națională. Reuniunile de tot felul — economice, de femei, de meșteșugari, ale învățătorilor etc. — ca și presa au datoria de a întreprinde o muncă educativă pentru sporirea demografică a românilor. „Copii mulți la casa românului” era o chemare cu valoare națională pe care el a adresat-o conaționaliilor săi la începutul secolului al XX-lea cînd fenomenul emigrărilor lua proporții îngrijorătoare în Transilvania. Pentru a preveni acest fenomen, el considera că e necesară o activitate susținută de sprijinire a țărănimii române pentru a cumpăra pămînt din marile domenii care se împărțeau de către stăpîinii lor pentru a investi capitalul realizat în industrie. Pămîntul pentru țărani, considera ziaristul arădean, poate fi obținut și „prin încheierea unui partid tare românesc”, care să aibă mai mulți deputați în dietă și să fie puternic pentru a apăra drepturile românilor. Din aceeași dorință de-a ajuta pe țărani, el a cerut instituțiilor de credit românești să acorde plugarilor împrumuturi cu dobîndă mică.

Promovarea culturală a românilor și întărirea unității spirituale a poporului prin circulația valorilor culturale în ambele sensuri peste Carpați a constituit unul din fronturile de luptă ale „Tribunei”. I. Russu-Șirianu a urmărit să imprime întregii activități culturale un caracter militant și unitar. Școala, presa și instituțiile cultural-educative de care

dispuneau românii erau factorii chemați să contribuie la propășirea culturală a maselor românești. El s-a adresat învățătorilor chemându-i să se aboneze la ziarele și revistele care susțin lupta națională pentru faptul că ele „dau alarma când se apropie vreo primejdie, ele țin piept împotriva dușmanilor de tot soiul, ele îmbărbătează pe cei slabi, laudă pe cei curajoși, ori ceartă pe cei răi”, deci îndeplinesc o funcție educativă³⁴. Referindu-se la o convorbire cu I. Vulcan, I. Russu-Șirianu relevă rolul presei în propagarea ideilor naționale în mase și în educația lor culturală.

La începutul secolului al XX-lea guvernul ungar a intensificat politica de maghiarizare prin intermediul școlii. Atunci, când ministrul de culte și instrucție publică Wlasics nu a permis copiilor din Timișoara și Ciaba să beneficieze plenar de dreptul lor de a învăța românește în școală punând piedici nebănuite, I. Russu-Șirianu a considerat actul ca o primejdie națională pentru români. În anii următori atacul împotriva caracterului național al școlii românești a fost dus cu dragoste fierbinte față de limba și valorile naționale. „Tribuna” arăta în 1904 că în această luptă trebuie să ne sprijinim pe popor pentru a ne opune proiectului de lege școlară elaborat cu dușmănie și viclenie de ministrul Berzeviczy I. Russu-Șirianu a scris atunci articole calde prin care urmărea întărirea frontului de apărare a limbii noastre și a obiceiurilor strămoșești, considerate de el ca elemente constitutive ale ființei noastre ca neam. El a stabilit o corelație firească între lupta pentru școală națională și limbă și atitudinea tineretului român, care în 1904 a sărbătorit într-un cadru solemn 400 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare. Cu prilejul acestei sărbători români s-au manifestat ca o unitate în ciuda politicii de deznaționalizare dusă de cercurile politice din Budapesta și Viena.

Legea școlară elaborată de A. Apponyi a urmărit, așa după cum semnala „Tribuna”, „edificarea ideii de stat maghiar”. Dar politica de maghiarizare se manifesta și pe alte planuri pe care I. Russu-Șirianu le-a analizat în articolele sale. Cărțile tipărite la București erau interzise pentru a obliga pe români să citească ceea ce este scris în limba maghiară. Era o activitate politică nefericită care, considera ziaristul de la **Tribuna**, poate fi contractată prin activitatea învățătorilor și a întregului corp de intelectuali de care dispun românii. Cu prilejul adunării populare de la Arad din 1907, la care s-a adoptat un energetic protest împotriva politicii școlare a guvernului, I. Russu-Șirianu a subliniat intențiile politice ale legii școlare: maghiarizarea românilor. El a militat pentru stringerea tuturor forțelor naționale sub steagul luptei de apărare a școlii, cerînd ca episcopii să ridice glasul împotriva proiectului de lege elaborat de A. Apponyi și să se susțină lupta învățătorilor populari, care au dovedit o caldă dragoste față de neam. Adresîndu-se cititorilor săi, curajosul ziarist arădean le cere să țină minte nedreptățile ce li se fac de către guvernul ungar și de către administrația comitatensă, căci numai prin referiri la aceste nedreptăți și abuzuri făcute față de

³⁴ Idem, *Un cuvînt*, 39, IV, 1900; Diferite probleme culturale au fost analizate în articolele: *Sprijinirea presei române*, 36, VI, 1902; *În tața primejdiei*, 2, VII, 1903.

națiunea română toți fiii ei vor găsi calea de-a ieși la liman. Această cale a izbăvirii denumită de el „învierea cea de obște” ducea spre malurile Dîmboviței, fiindcă acolo era pentru toți românii comoara de înțelepciune și gândire a națiunii. Era o reformulare făcută în alți termeni a unei linii directe fixată de tribuniști prin glasul lui I. Slavici cînd a afirmat că „pentru toți românii soarele la București răsare”.

În 1907, cînd s-a înregistrat atacul dur împotriva școlii românești, I. Russu-Șirianu a militat pentru solidaritatea tuturor forțelor naționale în fața primejdiilor care urmăreau instituțiile noastre educative. El integrează problemele școlare într-o perspectivă națională, arătînd că o perspectivă confesională în lupta pentru școală e dăunătoare. Din această perspectivă națională el a considerat că știința de carte și cultura țaranului român sînt factori de progres cu valoare națională. Știința de carte „e un mijloc de îndreptare a traiului” și de angajare a țărănimii române. Țăranii care nu știu carte votează în alegerile comitatense pe reprezentanții stăpînirii și nu „un frate cu jale pentru sărăcia noastră”. Știința de carte dobîndea în concepția socială a ziaristului arădean un rol politic. Cu un popor cultivat și luminat prin învățătură se putea duce cu mai mari șanse de izbîndă orice luptă politică. I. Russu-Șirianu a militat cu energie pentru luminarea poporului prin cultură și știință și de aceea a susținut activitatea „Astrei” și politica culturală pe care ea a promovat-o. El considera că editarea de cărți ieftine pentru popor, organizarea de cicluri de conferințe, cursuri cu adulții, înființarea de reuniuni culturale și șezători contribuie la cultivarea dragostei față de cultură și la întărirea spiritului de solidaritate națională. Instituția centrală a sistemului cultural era pentru el școala. Ziaristul arădean s-a adresat învățătorilor români cerindu-le să cultive în rîndul maselor românești dragostea față de școală și cultură. În concepția sa un adevărat învățător e un dascăl al neamului, un luminător care se străduiește zi de zi să facă din români un popor zelos de carte, știință și cultură. Tinerilor români care frecventau cursurile unor școli străine le cerea să ducă acolo, în mediul cultural în care se formează, virtuțile strămoșești și să lupte pentru a nu se înstrăina prin alterarea sentimentelor de dragoste față de popor și valorile culturii românești.

Se detectează cu ușurință în ziaristica lui I. Russu-Șirianu o atitudine activă de apărare a limbii române și a instituțiilor culturale de care dispuneau românii din Transilvania. În spiritul ideilor sale de bază că o politică națională activă nu poate fi dusă decît apelînd la popor și bazîndu-ne pe capacitatea sa de luptă, el a considerat că se săvîrșește o greșeală dacă se considera Budapesta un centru al manifestărilor noastre culturale. În Budapesta, afirma ziaristul arădean, trebuie să se dea glas „nemulțumirii față de guvernele prigonitoare”, iar viața națională românească să fie dusă în mijlocul maselor românești, în Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, unde populația românească se afla în mase compacte care țineau sus steagul luptei naționale. În această masă compactă de români funcționau instituții culturale a căror apărare în fața asupririi trebuia întărită și I. Russu-Șirianu a considerat că presa românească din Transilvania are datoria de a le apăra cu băr-

băție. Prin promovarea acestei idei activitatea ziaristică a lui I. Russu-Șirianu a dobândit un caracter constructiv mai pronunțat^{35a}.

Lupta dusă prin presă de I. Russu-Șirianu pentru realizarea unității naționale a vizat, în primul rând, întărirea forțelor naționale printr-o solidaritate activă și prin acțiuni constructive manifestate pe toate planurile vieții sociale. Un obiectiv complementar cu acesta a fost demascarea agresivității politicii de asuprire națională promovate de guvernele de la Budapesta și a șovinismului manifestat de aristocrația ungară. Ziaristul arădean a răspuns cu promptitudine oricărei manifestări a șovinismului degradant³⁵. Politica de maghiarizare a numelor promovată de guvernele maghiare a fost demascată pentru faptul că oglindea intoleranța și agresivitatea aristocrației șoviniste. Se știe că primii miniștri K. Tisza, D. Bánffy și St. Tisza urmăriseră cu energie maghiarizarea numelor. În organizarea și conducerea acestei politici se obținuse acordul tacit dar explicit al Curții din Viena, care ajunsese la învoielii cu stăpînirea ungurească peste voia și dorința românilor. Constatînd aceste realități istorice, I. Russu-Șirianu cerea deputaților români să ridice cuvîntul în dietă pentru a demasca politica șovinistă. O manifestare a intoleranței șoviniste a fost și mulțimea proceselor de presă intentate împotriva românilor. În timp ce românii luptau principal cu armele cuvîntului și adevărului, autoritățile ungare intentau împotriva fruntașilor noștri naționali tot felul de procese și-i condamnau la ani grei de închisoare³⁶. Șovinismul devenise în statul ungar o boală primejdioasă, care împiedica pe români și unguri să se apropie și să beneficieze reciproc de spiritul lor creator. I. Russu-Șirianu a stăruit în articolele sale asupra eșecului politicii de maghiarizare promovată de oligarhia ungară și a militat cu consecvență pentru înlocuirea acestei politici cu una de înțelegere și apropiere între cele două-popoare. Echilibrul în viața politică din Ungaria nu putea fi realizat decît prin promovarea unei politici de respectare a drepturilor naționale și a specificului vieții și aspirațiilor naționalităților asupraite.

Pornind de la premisa că presa e un puternic factor educativ pentru formarea conștiinței naționale, I. Russu-Șirianu a adus în articolele sale un cald elogiu eroilor naționali și în special lui Ștefan cel Mare și Avram Iancu. Luptele de apărare duse de viteazul voievod moldovean, realizarea unirii românilor în 1600 prin brațul viteaz al lui Mihai Viteazul, cucerirea independenței în 1877 și **Memorandul** erau în concepția sa vremuri de înălțare sufletească a poporului prin a căror actualizare

^{35a} Cf. *Austriacii și ungurii*, 101, VIII, 1904; *Să ținem minte!* 85, XI, 1907; *Învierea cea de obște*, 91, XI, 1907; *Solidaritatea în luptă*, 101, XI, 1907; *Asociația la Bistrița*, 198, XI, 1907; *Reversul*, 64, XI, 1908.

³⁵ I. Russu-Șirianu, *Intoleranța șovinistă*, „Tribuna”, 107, VII, 1903.

³⁶ Idem, *Patima șoviniștilor*, 38, V, 1900; *Stejarul și buruiana*, 197, VI, 1900; *Față în față*, 139, V, 1901, *Irozii*, 214, VII, 1903; *Dinastici ori iredentiști*, 256, XI, 1908.

în conștiința românească vom întări capacitatea de rezistență a națiunii în fața vitregiei istoriei³⁷. În 1893, pe când se afla în temnița Seghedinului și consăteanul său N. Lazarescu a adunat 30 fl. pentru a-l ajuta, I. Russu-Șirianu a dat și el tot atîția bani pentru constituirea „Fondului lui Iancu”³⁸. Era în acest gest nu numai un elogiu adus eroului popular de la 1848, ci și o manifestare a solidarității naționale.

Abordînd în articolele sale de presă un cerc larg de probleme, I. Russu-Șirianu le-a subordonat prin conținutul lor și soluțiile prefigurate unui singur obiectiv: întărirea luptei naționale a românilor prin organizarea ei cît mai judicioasă de Partidul Național Român. A activat cu pasiune specifică urmării marilor idealuri pentru întărirea solidarității naționale și a legăturilor atît de strînse și manifestate pe toate planurile vieții naționale între românii din Transilvania și frații lui din România. El a avut un rol însemnat în crearea unei tradiții tribuniste a Aradului și prin aceasta la afirmarea Aradului ca centru politic al românilor din Transilvania. Activitatea sa ziaristică desfășurată la **Tribuna** din Arad a avut un caracter democratic prin apelul la popor și prin întreaga sa muncă de educație politică a maselor țărănești. Luptător activ, bun orator care îndeplinea condițiile de personalitate ce se cer unui tribun al poporului care răscolește masele, ziarist care dispunea de calitățile necesare formării opiniei publice românești, I. Russu-Șirianu a desfășurat la Arad o activitate ziaristică impresionantă nu numai prin ideile pe care le-a promovat, ci și prin rolul pe care l-a avut în formarea unui contingent activ de luptători naționali pe care națiunea română se putea bizui în lupta sa crîncenă de apărare a ființei sale naționale. I. Chendi a remarcat încă din 1910 că „Tribuna poporului” a fost opera intelectuală a lui I. Russu-Șirianu³⁹. Relațiile sale cu cercurile politice și culturale de peste Carpați i-au dat posibilitatea să consolideze integrarea Aradului în contextul culturii și civilizației românești într-o perioadă de intensificare a politicii de asuprire națională. Activitatea sa ziaristică de la **Tribuna** s-a îmbinat cu cea politică desfășurată în masele populare pentru a le ridica pe o treaptă superioară a conștiinței lor naționale și pentru a le întări în îndeplinirea rolului lor de făuritoare ale istoriei noastre naționale.

Ideologia activismului politic a avut după **Memorand** în I. Russu-Șirianu unul dintre principalii reprezentanți care a militat pentru acte creatoare și acțiuni menite să arate guvernelor ungare că românii sînt un factor politic important în imperiu. În 1903, în lucrarea **Politica noastră tradițională** sublinia că pasivitatea a contribuit „la moleșirea” spiritului luptătorilor naționali și din această cauză guvernele ungare îi considerau o cantitate neglijabilă sub raport politic. Pasivismul a însemnat o **strategie politică defensivă** pe care el n-o aprobă și de aceea milita pentru promovarea unei politici ofensive dusă cu energie și subordonată intereselor majore ale națiunii române. Asupra eficienței pe

³⁷ Idem, *Vremuri de înălțare*, în „Tribuna”, 227, VI, 1902.

³⁸ Idem, *Fondul lui Iancu*, în „Tribuna”, 229, VIII, 1904.

³⁹ I. Chendi, *Russu-Șirianul și D. Marcu*, în „Tribuna”, 1, XIV, 1910.

plan național a politicii de pasivitate a revenit și în lucrarea sa de demografie și sociologie **Românii din regatul ungar**, tipărită la București în 1904, în care formulează aserțiunea că poporul n-a înțeles și urmat politica de pasivitate. De aceea el considera că „abandonarea politicii de pasivitate se impune de altfel de aci în colo, nu numai în urma consecințelor sale, pe care nimeni nu se încumătă a le considera îmbucurătoare, ci mai ales ca singurul remediu de a ne putea organiza temeinic”⁴⁰. El a prezentat în lucrarea **Românii din regatul ungar** argumente de natură demografică și economică menite să întemeieze activismul ca strategie politică a românilor în lupta lor națională.

Se observă la I. Russu-Șirianu preocuparea de abordare a problemelor sociale ale românilor. În **Românii din regatul ungar** a urmărit să prezinte o oglindă a vieții românești de la 1900, recurgând la analiza statistică în domeniul economic și demografic. În **Iobăgla**, apărută la Arad în 1908, a analizat procesul diferențierii sociale în regatul ungar. În prefața lucrării el arată că în Ungaria cărțile românești sînt prohibite, iar atunci cînd un om de cultură analizează „cele mai nevinovate chestiuni dă ochii cu procurorul”. Sprijinindu-se pe dovezi istorice, arată că românii au avut autonomie națională în regatul ungar. Populația românească a dispus de cneji și voievozi proprii, care erau căpeteniile organizării noastre naționale atunci cînd ungurii au pătruns în Transilvania.

Se desprinde din publicistica lui I. Russu-Șirianu încrederea pe care el a nutrit-o neabătut în triumful ideii naționale și în capacitatea românilor de a fi creatorii propriei lor deveniri istorice. După ce face analiza vieții economice și culturale a românilor din Ungaria în jurul anului 1900 el conchide în prefața cărții sale **Românii din regatul ungar** că națiunea română progresează în toate sectoarele vieții sociale. El considera că acest progres trebuie realizat printr-un efort constructiv **deus de noi înșine** prin afirmarea prin acte creatoare în viața economică și culturală. În scrisul său înflăcărat, I. Russu-Șirianu a văzut cultura română în unitatea ei axiologică și a considerat că menirea presei românești e de a afirma această unitate indestructibilă și de a fi un pedagog la scară națională pentru integrarea tinerei generații în modul de simțire și gîndire al întregii națiuni. El a făcut din organele de presă în redacțiile cărora a activat — și în primul rînd din „Tribuna poporului” — adevărate laboratoare de întărire a conștiinței naționale. Prin activitatea sa desfășurată cu fervoare pe ambele versante ale Carpaților și prin scrisul său militant, deși avea cenzură, poliție și procuror la spate cînd scria, el a devenit unul dintre constructorii mărețului edificiu al unității noastre culturale. Prin activitatea desfășurată la „Tribuna poporului” și „Tribuna”, I. Russu-Șirianu a contribuit la afirmarea Aradului ca unul dintre centrele active ale luptei pentru unire. De aici particulara și calda afecțiune cu care numele său a fost pomenit de generațiile de după unire care au trăit pe acest colț de pămînt românesc.

⁴⁰ I. Russu-Șirianu, *Românii din statul ungar*, 1904, p. 323.

ION RUSSU-ȘIRIANU, MILITANT PUBLICIST FOR THE REALIZATION OF THE
NATIONAL UNITY

(Summary)

The author presents for the first time a complete description of the life and the activity as a journalist of this son of Șiria, Ion Slavici's nephew.

Ion Russu-Șirianu served his apprenticeship as a journalist in Romania and then at the „Tribuna” of Sibiu where he contributed for the forwardness of the Memorandum to the Emperor.

Ion Russu-Șirianu carries on the most prodigious activity in Arad where he leads „The People's Tribune” (1897—1903) and „The Tribune” (1904—1909). He played a prominent part in the taking again of the Parliamentary activity and in giving the national struggle a more dynamic character.

TRAIAN MAGER

(1887—1950)

MARIN NEDELUCU

Printre profesorii care au cinstit prin întreaga lor activitate, nu numai renumele vechii Preparandii din Arad, ci și profesiunea de educator al tinerelor generații în prima jumătate a acestui secol, se înscrie la loc de frunte și Traian Mager.

Fiu al județului Arad, originar dintr-una dintre cele mai frământate părți ale acestuia — ținutul Hălmaგიului —, profesorul Traian Mager n-a uitat nici un moment că se trage dintr-un neam de oameni harnici și întreprinzători, patrioți și luptători neînfricați pentru dreptate socială și libertate națională. N-a uitat toată viața că a fost urmașul tovarășilor de luptă ai lui Horia, Cloșca și Crișan, ca și al moșilor care l-au urmat fără șovăire pe Avram Iancu, au luptat alături de el pentru înfăptuirea aspirațiilor lor și ale tuturor românilor din Transilvania și au alintat apoi suferințele Craiului Munților Apuseni după ce revoluția din 1848 a fost înfrântă de forțe ostile mai numeroase și mai puternic înarmate.

Legăturile sufletești cu ținutul natal au fost atât de puternice și de durabile, încît profesorul „Traian Mager nu s-a simțit bine niciodată în ambianța vieții citadine”¹ din care cauză o parte din vacanța de vară și-o petrecea cutreierînd satele ținutului Hălmaგიului spre a sta de vorbă cu oamenii locului despre trecutul, obiceiurile și nevoile lor². Aceleași sentimente puternice și permanente care l-au legat de ținutul Hălmaგიului l-au determinat pe Traian Mager să ceară ca, după moarte, rămășițele sale pămîntești să-și găsească odihna în pămîntul natal, „în cea glie pietroasă, în care se îmbrățișează rădăcinile codrilor seculari, se destramă în neființă osemintele părinților, ale moșilor și strămoșilor noștri de mii de ani. Tot acolo în sînul ei de mamă iubitoare vrem ca la vremea sa, să ni se astruce, spre veșnică odihnă, truditelile oase, preste care să dăinuiască și să înflorească, fericindu-ne copiii noștri, în vecii vecilor”³.

Profesorul Traian Mager s-a născut în satul Lazuri din județul Arad, fiind unul dintre cei șase copii ai învățătorului Petru Mager și

¹ Ed. Găvănescu, *Profesorul Traian Mager*, în „Catedra”, culegere de studii, Arad, iulie, 1972, p. 120.

² *Ibidem*, p. 120.

³ Traian Mager, *Ținutul Hălmaგიului. Aspecte economice din Munții Apuseni*, Tribuna nouă, nr. 1, 1928.

ai Elenei Butariu⁴. Prezentînd în primul volum al monografiei sale localitățile aparținătoare ținutului Hălmaგიului, el precizează că familia sa după tată se numără printre cele mai vechi din aceste locuri, că era urmașul neamului Mager din Vidra, județul Arad. Pe de altă parte, aflăm că mama sa — Elena Butariu — a fost fiica cărturarului patriot Nicolae Butariu⁵.

Dezvoltarea ulterioară a profesorului Traian Mager, ca și bogata sa activitate de educator și de participant direct la evenimentele politico-militare din anii 1918 și 1919 au fost, fără îndoială, puternic influențate de firea specifică locuitorilor ținutului Hălmaგიului, de tradițiile patriotice ale familiei sale, ca și de evenimentele care aveau să realizeze desăvîrșirea procesului unității naționale a poporului român. Însuși Traian Mager recunoaște acest lucru, considerîndu-se, cu legitimitate mîndrie, moț, iar moșii formînd — după opinia sa —, „cel mai pur, viguros și eroic ram al neamului nostru din Ardeal”⁶.

Vremurile vitrege în care s-a născut și a copilărit fiul învățătorului Petru Mager din Lazuri și Bodești-Arad, nu l-au împiedecat pe viitorul profesor Traian Mager să învingă numeroasele obstacole întîlnite în cale și să facă o pregătire intelectuală și profesională corespunzătoare acelor timpuri. A urmat cursurile gimnaziului din Brad, dar a terminat Institutul pedagogic din Arad în anul 1907. Dîndu-și seama că pregătirea dobîndită în institutul pedagogic nu-i va fi suficientă, nici pentru aspirațiile sale, nici pentru nevoile poporului său, învățătorul Traian Mager „a urmat cursurile fără frecvență ale Liceului românesc din Brașov, astfel că în vara anului 1918 el a trecut examenul de bacalaureat”, iar „după realizarea Unirii de la Alba Iulia” . . . „a urmat cursurile organizate de Resortul învățămîntului din cadrul Consiliului Dirigent la Cluj, în verile 1919 și 1920” . . . „fiind clasificat profesor de liceu pentru limba și literatura română și limba germană ca obiect secundar”⁷.

Cu toate că și-a început activitatea didactică, după terminarea institutului pedagogic în satul Dobroț din Hunedoara⁸, învățătorul Traian Mager a funcționat mai ales în satul Lazuri din județul Arad. Aici îl găsim între anii 1908—1914 chiar și mai tîrziu. Figura ca învățător la Școala primară din Lazuri și de la data de 31 iulie 1918⁹, cu toate că la acea dată învățătorul Traian Mager se găsea într-un spital în urma îmbolnăvirii pe front. Ca profesor al Școlii normale din Arad, Traian Mager a funcționat din 1921 și pînă la pensionare¹⁰.

⁴ Idem, *Aspecte din Munții Apuseni. Contribuțiuni la istoria Unirii, 1918—1919. Jurnal. Ținutul Hălmaგიului. Cadrul istoric*, vol. IV, tiparul „Tipografiei Diecezana”, Arad, 1939, p. 236.

⁵ Idem, *Aspecte din Munții Apuseni. Ținutul Hălmaგიului. Monografie*, vol. III, tiparul „Tipografiei Diecezana”, Arad, 1938, p. 126.

⁶ Idem, *Cercetarea ținutului Hălmaგიului*, în „Societatea de mîine”, anul IV, nr. 39 și 40, Cluj, 1927.

⁷ Ed. I. Găvănescu, *Op. cit.*, p. 119—120.

⁸ V. Popeangă, *Școala românească în părțile Ardealului în perioada 1867—1918*, Comitetul de Cultură și Educație Socialistă, Arad, 1976, p. 251.

⁹ Ed. I. Găvănescu, *Op. cit.*, p. 120.

¹⁰ *Ibidem*, p. 120.

Cu gradul de elev plutonier învățătorul Traian Mager a fost mobilizat în armata austro-ungară și trimis să lupte, alături de alte mii de români, între care numeroși moși de ai săi, pe diferite fronturi din Serbia, departe de țara natală, pus să apere o cauză și interese care nu erau nici ale lui, nici ale poporului său. Conștient de acest fapt, Traian Mager „trimitea corespondențe de pe front și din spitalul în care fusese internat după îmbolnăvire, ziarelor „Românul” și „Tribuna” din Arad”¹¹, în care relata aspecte dramatice ale luptei și ale vieții oamenilor din partea locului.

Sosit în țară la sfârșitul războiului, Traian Mager se avintă cu energie deosebită în lupta pentru înfăptuirea năzuințelor de veacuri ale poporului nostru, în primul rînd pentru desăvîrșirea procesului de unificare națională, participînd direct la toate evenimentele politico-militare care au avut loc în județul Arad, în special în ținutul Hălmagiului. După unirea Transilvaniei cu România, Traian Mager a devenit unul dintre profesorii eminenți ai Școlii normale din Arad. A decedat în 11 noiembrie 1950¹², fiind înmormîntat în cimitirul satului Bodești, comuna Hălmagiu, județul Arad, așa după cum și-a exprimat dorința, alături de talăl său, fostul învățător Petru Mager¹³.

Aceasta a fost pe scurt viața educatorului și patriotului Traian Mager. Cu mult mai mult se poate spune despre o asemenea personalitate. Mai cu seamă se poate spune foarte mult despre bogata sa activitate. În prezenta lucrare mi-am propus să-l prezint pe profesorul Traian Mager în două ipostaze pe care le consider definitorii spre a-l înțelege și a-l aprecia: ca educator al tinerelor generații și ca luptător pentru desăvîrșirea procesului de unificare națională.

1. Traian Mager — învățător și profesor, ctitor al personalității tinerelor generații, în primul rînd a viitoarelor cadre didactice.

Personalitatea profesorului Traian Mager începe să se definească încă din satul Lazuri. Aici el a dus mai departe, peste cîțiva ani, activitatea talălui său, activitate pe care a onorat-o prin reușite remarcabile și pe care, mai tîrziu, și-a clădit realizările de profesor al Școlii normale din Arad. Convins că învățătorul din mediul rural nu-și poate limita activitatea doar la munca directă cu elevii, învățătorul Traian Mager a înțeles să militeze pentru transformarea școlii din vremea sa prin legarea ei tot mai strînsă de specificul ținutului, al satului, ca și prin inițierea unor acțiuni cu caracter economic, social și cultural, menite să ridice nivelul de trai, material și spiritual al oamenilor ținutului Hălmagiului. Traian Mager considera, pe atunci, că nivelul de viață al moșilor nu putea fi ridicat decît prin pomicultură, creșterea vitelor și minerit, ocupații de bază ale oamenilor din partea locului, impuse de condițiile geografice predominante.

¹¹ *Ibidem*, p. 119.

¹² Conform actului de deces nr. 1113, vol. II/1950, eliberat de Primăria orașului Arad.

¹³ Conform scrisorii primite de la profesorul pensioner Gheorghe Martin din Gurahonț, dataată 15 ianuarie 1978.

Așa se face ca în comunele prin care a trecut ca învățător, Traian Mager a înființat pepiniere de pomi fructiferi (Lazuri, Hălmagiu, Bodești), a popularizat serbarea și practica sădirii pomilor în rîndul tineretului școlar, a scris articole de propagandă legate de această activitate¹⁴. Este, fără îndoială, o concepție tradițională, un mod de acțiune tradițional în familia Mager căci, trecînd prin satul Bodești mai tîrziu, în fruntea a 20 de elevi excursioniști, profesorul Traian Mager amintește de un dascăl din această localitate care a creat pepiniere model, dînd exemplu și altora și împămîntenind aici ideea pomăritului¹⁵ ... „Drept urmare, astăzi după 30 de ani în ținutul acesta pomăritul constituie principalul izvor de ciștig”¹⁵. Cu toate că, din modestie, autorul nu menționează numele dascălului respectiv, este sigur vorba de tatăl său, învățătorul Petru Mager care s-a statornicit în satul Bodești și care este înmormîntat în acest sat.

Traian Mager considera, pe bună dreptate, că un bun învățător are, printre cele mai de seamă îndatoriri ale sale, și pe cea de a studia și a cunoaște bine satul în care-și desfășoară activitatea, satele vecine, întregul ținut. Căci — spunea el — „regionalizarea învățămîntului pînă la localizare prezintă un studiu superior de evoluție firească față de vechea școală rurală, ținută mai mult la preocuparea de a furniza elevi învățămîntului secundar, predestinați a părăsi satul în care cu vremea și învățătorul a ajuns să se considere un surghiunit, cu puține excepții, tocmai fiindcă nu s-a putut încadra în interesele mediului local. Școala se va bucura de atașamentul populației pe măsură ce aceasta se va interesa de nevoile satului. Asemenea, învățătorul va prinde dragoste de viața satească, pe măsură ce cunoscînd-o, se va pasiona de problemele ei specifice, căci numai pasiunea realizează dăruirea de sine necesară apostolatului”¹⁶.

Este, fără îndoială, o concepție înaintată cu privire la rolul școlii în cunoașterea realităților pe care le servește, în orientarea activității didactice spre aceste realități. Este, pe de altă parte, și un punct de vedere just cu privire la activitatea complexă pe care este obligat s-o desfășoare învățătorul din mediul rural dacă vrea să-și onoreze calitatea de educator și activist cultural. Tocmai de aceea Traian Mager milita pentru „aducerea programei de învățămînt la dispozițiunile ei de caracter practic agricol care aici (în ținutul Hălmagiului n.n.) trebuie să îmbrățișeze problemele pomăritului și ale silviculturii”¹⁷.

În acest mod de a înțelege rosturile școlii și ale educatorului trebuie căutată și explicația bogatei activități de publicist și autor al unor lucrări monografice cu privire la ținutul Hălmagiului pe care-a desfășurat-o Traian Mager. Printre acestea merită a fi reținute: **Aspecte**

¹⁴ Traian Mager, *Aspecte din Munții Apuseni. Ținutul Hălmagiului. Monografie*, vol. I, tiparul „Tipografiei Diecezana”, Arad, 1938, prefață.

¹⁵ Idem, *Aspecte din Munții Apuseni. Tîrgul de țete de la Găina. Ghețarul de la Scărișoara*, Editura Librăriei Diecezana, Arad, 1925, p. 77.

¹⁶ Idem, *Reflexiuni*, în „Școala Vremii, anul XI, nr. 3/1933, p. 6.

¹⁷ Idem, *Problema instrucției populare în Ținutul Hălmagiului*, în „Societatea de mîine”, anul VI/1929, Cluj, p. 119.

din Munții Apuseni. **Tirgul de fete de la Gălna. Ghețarul de la Scărișoara** (Biblioteca „Semănătorul“, Arad, 1925); **Cercetarea Ținutului Hălmașului** („Societatea de miine“, Cluj, 1927); **Contribuțiuni la monografia Ținutului Hălmașului** (Revista Institutului social, Banat-Crișana“, 1934); **Mizeriile industriei forestiere în Munții Apuseni** („Societatea de miine“, Cluj, 1934); **Din monografia Ținutului Hălmașiu**, (Ziarul „Zărandul“, Brad, 1934), lucrarea de sinteză în patru volume, **Aspecte din Munții Apuseni. Ținutul Hălmașului. Monografie** (Tipografia Diecezana, Arad, 1937—1939)¹⁸.

Autorul monografiei precizează scopul și utilitatea unor asemenea lucrări. „Cărțile acestea — spune el — se scriu în primul rând pentru intelectualii și peste tot pentru populația din ținutul Hălmașului, ca să servească atât pentru îmbogățirea cunoștințelor de folos practic, cât și pentru desfătare sufletească“ . . . „iar cărțile se pot utiliza și ca manuale școlare regionale în vederea localizării învățămîntului“¹⁹, căci studierea ținutului Hălmașului nu rezultă numai din curiozitatea științifică, ci și din dorul de a găsi soluții pentru combaterea suferințelor²⁰. Pentru Traian Mager, ca și pentru oricare învățător al satelor din regiunea respectivă, viața cetățeanului din satele ținutului Hălmașului, problemele aparent minore pentru alții, sînt probleme mari. Un învățător care vrea să fie de folos oamenilor acestor locuri, este obligat să cunoască date despre viața pădurilor, industrializarea lemnului și comercializarea fructelor, ameliorarea terenurilor degradate, mai ales prin despădurirea munților, despre restrîngerea culturii cerealelor și introducerea fînețelor artificiale. Și mai bine învățătorul are îndatorirea patriotică și profesională să cunoască trecutul comunei, plecînd de la ruinele aflate în aceste locuri, de la amintirea eroilor martiri locali din revoluția lui Horia, a lui Avram Iancu și pînă la luptele pentru unirea din 1918—1919, ca și de la cultul tradiției prin practicarea frumoaselor obiceiuri străbune²¹.

Este și aceasta o idee avansată pentru vremea sa cu privire la importanța frumuseților locale, a elementelor de istorie locală și folclor pentru educarea elevilor în spiritul dragostei pentru patrie. Elementele de istorie locală și folclor capătă în zilele noastre o importanță deosebită. Cercetînd trecutul ținutului Hălmașului, profesorul Traian Mager a pus la dispoziția generațiilor de învățători pe care i-a pregătit și care și-au desfășurat activitatea educativă pe meleagurile hălmașene, nu numai o operă de valoare prin conținutul ei istoric, geografic și social, ci și un exemplu demn de urmat. Apreciînd valoarea educativă a monumentelor istorice locale, Traian Mager spunea că „aceste monumente vor prezenta călătorului un minunat capitol de istorie, într-o impresionantă carte veșnic deschisă, cu filele și slovele de pia-

¹⁸ Ed. I. Găvănescu, *Op. cit.*, p. 122—123.

¹⁹ Traian Mager, *Aspecte din Munții Apuseni. Ținutul Hălmașului. Monografie*, vol. I, tiparul „Tipografiei Diecezane“, Arad, 1938, prefață.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*.

tră"²², iar mai departe arăta că „propagînd cultul naturii și cultul eroilor, inițiativa noastră a ținut să se pună în slujba năzuințelor de mai bine, și în domeniul ideilor morale"²³ . . . „cultivarea patriotismului local și solidarizarea intelectualilor plecați de aici, crearea unui cult pentru mica noastră patrie zărăndană, rezervorul uman din care s-a priment și se îmbogățește mereu cîmpia Crișanei și a Banatului cu saatele și orașele lor"²⁴ Cele spuse mai sus constituie încă unul dintre mobilurile care l-au îndemnat pe Traian Mager să cerceteze ținutul Hălmagiului și să scrie despre el.

Preocupat permanent să atragă atenție autorităților vremii sale asupra ținutului despre care a scris, profesorul Traian Mager a inițiat și acțiuni de organizare a turismului în județul Arad, convins fiind, fără îndoială, că ținuturile natale vor deveni puncte de atracție pentru turiști. Prezentîndu-și una dintre lucrări, Traian Mager spunea: „Am scris cele ce urmează în scopul răspîndirii turismului, idee încă în faza de împămîntenire în țara noastră. Că ținutul Hălmagiului merită să devină o zonă turistică importantă constituia o certitudine pentru Traian Mager deoarece, pe lângă frumusețile naturale de necontestat, în istoria poporului nostru Hălmagiul a jucat un rol important, aici desfășurîndu-se evenimente istorice importante ca: răscoala din 1784, revoluția din 1848 sau luptele pentru desăvîrșirea unității naționale în 1918"²⁵.

Profesorul Traian Mager cerea învățătorilor din mediul rural nu numai să studieze și să cunoască temeinic localitatea în care-și desfășoară activitatea didactică și obștească, preocupările cotidiene ale locuitorilor, ci să desfășoare și o muncă culturală de valorificare a tezaurului artistic local, de ridicare a nivelului spiritual al oamenilor. Astfel, prezentînd revista școlară ce apărea în comuna Avram Iancu din județul Arad prin strădaniile învățătorului de atunci — Martin Gheorghe —, fostul său elev, Traian Mager o aprecia ca pe „o utilă și foarte instructivă jucărie" . . . „Nu interesează aici execuția tehnică — spunea el —, nici chiar valoarea literară a compunerilor. Interesează numai efortul micilor scriitori și faptul de a fi puși să se sesizeze și pe această cale de importanța unor înalte comandamente morale"²⁶.

Adept, după cum se vede, al regionalismului și localismului pedagogic, profesorul Traian Mager considera că revistele de acest fel au un rol deosebit în legarea școlii de realitățile concrete ale satului, sporîndu-și pe această cale funcțiile ce-i revin. „Revistele de acest gen îndeplinesc cu minimă cheltuială rolul manualului școlar regional, indispensabil pentru localizarea învățămîntului, care aplică în întregime

²² Idem, *Aspecte din Munții Apuseni. Ținutul Hălmagiului. Monografie*, vol. II, tiparul „Tipografiei Diecezane”, Arad, 1937, p. 51—52.

²³ Idem, *Aspecte din Munții Apuseni. Tîrgul de fete de la Găina. Ghețarul de la Scărișoara*, Editura Librăriei Diecezane, Arad, 1925, prefață.

²⁴ *Ibidem*, p. 9.

²⁵ *Ibidem*, p. 9.

²⁶ Tr. Mager, *Reflexiuni*, în „Școala vremii”, Arad, anul XI, nr. 3—4, 1940, p. 3.

principiul pedagogic: de la simplu, la compus, de la cunoscut la necunoscut, de la aproape la departe²⁷.

Profesorul Traian Mager a fost iubit de elevii săi și apreciat de organele de îndrumare și control. Citind procesele verbale de inspecție întîlnim numeroase aprecieri pozitive cu privire la activitatea didactică desfășurată ca profesor al Școlii normale din Arad. Din ele aflăm că profesorul Mager făcea lecții cu căldură, cu multă pricepere profesională, că face apel la elevi în predarea cunoștințelor noi și că este apropiat de elevii săi. De asemenea aflăm că profesorul Mager Traian se dovedea un inimos pedagog, că posedă întreaga claviatură metodică și că elevii săi aplică cu multă ușurință cele învățate²⁸.

În nici unul dintre procesele verbale găsite în arhiva Liceului pedagogic din Arad nu sînt trecute cu vederea calitățile de profesor ale lui Traian Mager. În unele dintre ele stă scris că el era preocupat de modernizarea actului predării prin metode și procedee care activau clasa și antrenau pe elevi în desfășurarea lecției. Se străduia să dea elevilor săi a temeinică pregătire, mai ales în însușirea limbii române. Elevii îl iubeau iar cei ce mai trăiesc, se gîndesc și acum la el cu respect. „Dacă vorbesc și scriu corect românește — spune unul dintre foștii săi elevi — aceasta de la profesorul Traian Mager am învățat-o. De la el am învățat să-mi fac datoria fără menajamente, să-mi iubesc elevii și să-i învăț, la rîndul meu, ceea ce m-a învățat pe mine fostul meu profesor Traian Mager²⁹. „Eu îl consider profesor bun — spune un alt elev de al său. A fost foarte exigent cu noi și avea procedee specifice, azi criticate, ca nepedagogice, dar foarte eficace. Prin asemenea procedee ni s-au fixat noțiuni de mare durabilitate — unele pentru o viață întreagă³⁰.

Ca profesor al Școlii normale din Arad activitatea extradidactică a lui Traian Mager a căpătat noi dimensiuni. Organele de îndrumare și control au sprijinit asemenea activitate, cerînd conducerii școlii să-i asigure o zi liberă pe săptămîină pentru a face cercetări etnografice³¹. El a fost angajat în acțiuni cu caracter cultural și în orașul Arad. Astfel, printre lectorii Universității populare din oraș, inaugurată în 22 decembrie 1922, figura și Traian Mager pentru cursul de ortografie³². Este o recunoaștere nu numai a pregătirii și meritelor celui venit de puțin timp în Arad, dar și a dăruirii cu care se achita de sarcinile ce i se încredințau.

Profesorul Traian Mager a fost apreciat și colegii săi, unul dintre aceștia socotindu-l „un mare și pregătit cercetător al regiunii sale natale, aducînd acea cunoaștere multilaterală pe care nu au stăpînit-o și alți cercetători“ ... iar „cei care astăzi beneficiază de o formare știin-

²⁷ *Ibidem*, p. 5.

²⁸ Conform registrului de procese verbale al Școlii normale din Arad, din 23—24 noiembrie 1928, 19—20 noiembrie 1929, 11—13 martie 1931, 6—10 aprilie 1939, 14 decembrie 1940 și 3—7 decembrie 1942.

²⁹ Conform scrisorii lui Gh. Martin din 15 ianuarie 1978.

³⁰ Conform scrisorii prof. Gh. Popii — Pîncota din 29 ianuarie 1978.

³¹ Registrul de procese verbale menționat, din 30 octombrie 1934.

³² *Ibidem*.

țifică și metodică superioară și în continuă perfecționare, pot găsi exemplul activității și pasiunii intelectuale ale profesorului Tr. Mager, un luminos exemplu și un îndemn spre asemenea cercetări de istorie locală, de încercări monografice, pe care se scrie și marea istorie a patriei³³.

2. Traian Mager, participant la lupta pentru desăvârșirea procesului de unificare națională.

Cea de a doua coordonată pe care am înscris lucrarea de prezentare a profesorului Traian Mager este patriotismul său în acțiune. Patriot este, desigur și cel ce — din dorința de a face cunoscut întregului popor și lumii ținutul natal și viața oamenilor acestui ținut — trudește o viață întreagă pentru studierea și prezentarea demografică, etnografică și istorică a ținutului respectiv, căutând cu rivnă și pricepere soluții și mijloace de îndreptare a ceea ce se putea îndrepta în condițiile de atunci. Traian Mager a depășit însă această formă de patriotism. Fiu al acestui pământ românesc dintotdeauna, el cunoștea bine istoria poporului său, ca și lupta dîrză pe care moșii au dus-o de-a lungul istoriei pentru dreptate socială și libertate națională. Traian Mager venea dintr-un ținut cu o vechime atestată istoricește de aproape 500 de ani³⁴, era urmașul moșilor prezenți chiar și în războiul țărănesc din 1514 condus de Gh. Doja. Era, de asemenea, urmașul luptătorilor de la 1784, ca și al celor de la 1848 cînd — spune el „este explicabil faptul că întiile manifestări de revoltă se produc tocmai în ținutul Hălmaგიului”³⁵.

Față de aceste împrejurări social-istorice nu trebuie să ne surprindă adeziunea imediată și deplină a învățătorului (pe atunci) Traian Mager la lupta pentru unirea Transilvaniei cu România și participarea lui, fără menajamente, la desăvârșirea procesului de unificare națională a poporului nostru. Prezența directă în miezul problemelor avea să se oglindească, peste douăzeci de ani, în ultimul volum al monografiei sale, al IV-lea. „Fiind înșine între aceste zile și fapte, am păstrat la redactarea acestui material, forma ușoară a genului istoric, aceea de jurnal, spicuind însemnările zilnice făcute în calitate de comandant al gărzilor naționale din ținutul Hălmaგიului, ajutîndu-ne și de arhiva acestora, salvată și păstrată de noi”³⁶. Deci, autentificarea faptelor relatate nu poate fi pusă la îndoială. Nici bunele sale intenții.

După constituirea Marelui Sfat Național Român în Arad, primii 14 gardiști au fost trimiși să organizeze gărzi naționale în județ. Traian Mager s-a numărat printre cei 14 gardiști și a primit sarcina să organizeze asemenea gărzi în ținutul Hălmaგიului³⁷. Potrivit misiunii încredin-

³³ Vezi notele 13 și 30.

³⁴ Traian Mager, *Aspecte din Munții Apuseni. Ținutul Hălmaგიului. Monografie, vol. II*, tiparul „Tipografiei Diecezane”, Arad, 1938, p. 20.

³⁵ Idem, *Aspecte din Munții Apuseni. Ținutul Hălmaგიului. Monografie, vol. II*, tiparul „Tipografiei Diecezane”, Arad, 1938, p. 5.

³⁶ Idem, *Aspecte din Munții Apuseni. Contribuțiuni la istoria Unirii 1918—1919, Jurnal. Ținutul Hălmaგიului. Cadrul istoric. Monografie*, tiparul „Tipografiei Diecezane”, Arad, 1939, prefață.

³⁷ Idem, *Aspecte...*, p. 17.

țate, el s-a deplasat în ziua de 3 noiembrie 1918 în ținutul natal unde a fost așteptat cu nerăbdare justificată de locuitorii acestui ținut, dornici să afle vești bune despre evenimentele politico-militare și să participe la evoluția lor viitoare. Într-adevăr, entuziasmul celor ce-l așteptau era de nedescris. Locuitorii satelor hălăgăne fac imense sacrificii, mai ales materiale, încă de la început, fără ca cineva să le fi cerut acest lucru. „În toamna anului 1918, la izbucnirea revoluției — spunea el — o mină de tineri din Hălămagiu, fără constrângerea puterii publice și peste mandatul primit de la Consiliul Național, își adună arme, bani, provizii și se organizează militărește în gărzi care transformate în instrument combativ, prin lupte de guerilă, dau mult de furcă armatelor ungurești”³⁸. Viitorul comandant al gărzilor naționale din ținutul Hălămagiului este primit cu entuziasm. „În piața asaltată de mulțimea înfierbintată de fiorii revoluției și dornică de vești — spune Traian Mager —, am citit proclamația adresată, în fața unui public din ce în ce mai numeros, încheind cu: „Trăiască România Mare”³⁹.

Era, desigur, îndreptățit entuziasmul locuitorilor din acest ținut. Ei, ca și ceilalți români din Transilvania, așteptau de prea multă vreme acest moment istoric pentru ca bucuria lor să nu se manifeste puternic, nestăvilit. Entuziasmul, justificabil pentru momentul respectiv, nu s-a transformat în dezordine și în acte de cruzime. Cu un asemenea mod de a-și manifesta bucuria legitimă și de a prejudicia țelurile nobile pentru care luptau românii în 1918, nu erau de acord nici conducătorii locali. La marea adunare din 14 noiembrie 1918, ținută în Hălămagiu, a luat cuvântul și Traian Mager, comandantul gărzilor locale, „îndrumînd poporul să fie în liniște și să aștepte că sufletul împăcat și nepîngărit duce-rea la izbîndă a cauzei noastre”. El a citit apoi telegrama de aderență către Sfatul Național Român din Ungaria și Transilvania, singurul for reprezentant al națiunii române în acele vremi⁴⁰.

Elevul plutonier Traian Mager depusese jurămîntul de gardist pe ziua de 3 noiembrie 1918 la Arad, jurămînt al cărui conținut merită să fie reținut pentru faptul că în el se recunoaște necesitatea strîngerii rîndurilor tuturor românilor spre a face față unor încercări grele. „Conștient de datorințele, ce ne impun vremurile istorice de azi, jur că între toate manifestările vieții mele, voi fi fiu credincios al neamului unitar român și nu voi ridica mîna mea asupra fraților mei, locuiesc ei orice teritoriu politic”⁴¹. Jurămîntul evidențiază unitatea dintotdeauna a poporului nostru, chiar adacă el a fost silit să trăiască în formațiuni politice deosebite.

Traian Mager primește calitatea de comandant al gărzilor naționale din ținutul Hălămagiului în 20 noiembrie 1918 printr-un act semnat de comandantul organului militar constituit la Arad. „Comanda Supremă

³⁸ *Ibidem*, p. 19.

³⁹ *Ibidem*, p. 25.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 40.

⁴¹ Tr. Mager, *Aradul în marea epopoe*, în „Solidaritatea”, anul I, nr. 12, Arad, 1922.

a Gardelor Naționale Române din Ungaria și Transilvania, cu sediul în Arad — se spune în acest act —, prin ordinul de zi nr. 40 din 20 noiembrie 1918, iscălit de maiorul Vlad, numește de comandant pentru secția Hălmagiu pe sublocotenentul Traian Mager⁴², numire care legaliza, de fapt, o situație existentă. În privința gradului de sublocotenent, Traian Mager afirmă că nu știe dacă și când a fost avansat.

Evident, cei 14 gardiști care depuseseră jurământul, n-au așteptat să li se înmîneze actul de numire a lor în fruntea viitoarelor gărzii naționale, ci —, stimulați de un înalt patriotism, au trecut cu însuflețire la organizarea politico-militară a ținuturilor în care fuseseră trimiși. Așa a procedat și Traian Mager. S-au constituit Consiliile naționale rurale, care împreună cu gărzile au contribuit decisiv la „statornicirea încrederii în puterile proprii și au dezvoltat la apogeu conștiința națională care ne-a dat pe 1 decembrie a lunii viitoare, la Alba Iulia”⁴³.

Fără discuție că organizarea politico-militară a ținutului nu era o treabă ușoară în împrejurările nesigure de atunci. În ziua de 3 noiembrie 1918 mulțimea adunată în piața Hălmagiului i-a cerut comandantului Traian Mager să dea ordin gardiștilor „să tragă o salvă de împușcături, declarînd prin aceasta în mod solemn, că România a pus stăpînire asupra acestui ținut”, dar primii gardiști n-aveau decît 12 puști cu care fac, totuși, pe voia mulțimii⁴⁴. Organizarea prinde treptat contur și, de abia în ziua de 17 decembrie 1918, gardiștii din Hălmagiu sînt în măsură să execute primul exercițiu de ansamblu. „De la lăncierii lui Avram Iancu — spune cu mîndrie Traian Mager — nu s-au mai înarmat românii. Este întîia armată românească pe aceste meleaguri”⁴⁵.

În gărzile naționale din ținutul Hălmagiului comandantul Traian Mager nu este singurul din familia învățătorului Petru Mager. La un moment dat făceau parte din garda națională a ținutului, în afară de comandantul ei, încă trei frați; Aurel Mager, Romulus Mager și Silviu Mager⁴⁶.

Situația politico-militară a ținutului Hălmagiului, ca de altfel a întregii Transilvanii, era deosebit de complicată pînă la elucidarea tuturor problemelor de către conferința de pace. Armata română pătrunsesse pentru a doua oară, după intrarea în război, în Transilvania, răspunzînd chemărilor lansate tot mai insistent de românii care, la Alba Iulia, votaseră „unirea cu țara” și pentru a împlini visul de veacuri al poporului nostru, însă se oprise la Brad, deci foarte aproape de ținutul peste care era comandant Traian Mager. În aceste condiții contactele gardiștilor comandați de el și soldații români nu puteau fi împiedicate. Prima întîlnire cu armata română are loc în ziua de 24 decembrie 1918, întîlnire

⁴² Idem, *Aspecte din Munții Apuseni. Contribuțiuni la istoria Unirii 1918—1919. Jurnal. Ținutul Hălmagiului. Cadrul istoric. Monografie*, tiparul „Tipografiei Diecezane”, Arad, 1939, p. 42.

⁴³ Idem, *Aradul în marea epopee*, ziarul citat, nr. 47.

⁴⁴ Idem, *Aspecte din Munții Apuseni. Contribuțiuni la istoria Unirii 1918—1919. Jurnal. Ținutul Hălmagiului. Cadrul istoric. Monografie*, tiparul „Tipografiei Diecezane”, Arad, 1939, p. 26.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 46.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 236—237.

la care secția Hălmațiu a fost reprezentată prin comandantul Traian Mager.⁴⁷ Cu acest prilej maiorul Vișinescu declara: „Am venit nu ca în teritoriu ocupat, ci ca frați acasă”⁴⁸.

Poate că armata română de peste munți, deși călătorește în glorioasele lupte de la Mărășești, Mărăști și Oituz, nu se va fi prezentat așa cum ar fi vrut-o românii de aici și, de aceea, același maior Vișinescu spunea mai departe: „Am plecat la război nu cu multe arme, dar cu mult suflet și sufletul a biruit”⁴⁹.

Organizarea politico-militară a unui ținut care pînă la clarificarea problemelor legate de recunoașterea pe plan internațional a hotărîrilor de la 1 decembrie 1918, cerea comandantului Traian Mager și tovarășilor săi de luptă multă pricepere și mult tact, mai cu seamă că garda din Hălmațiu se găsea în situația de tampon între trupele maghiare și trupele române⁵⁰. Situația existentă a supus pe conducătorii locali la încercări dramatice. Comandanții militari și conducătorii spirituali ai ținutului lansau dese apeluri către locuitorii satelor spre a-i mobiliza, a-i în-sufleți la luptă, a le tempera și a orienta avîntul patriotic, spre telurile nobile ale acestei lupte. Și au reușit în așa măsură, încît „Munții Zărându-lui n-au dat nici un trădător al cauzei naționale”⁵¹.

Rolul și meritele lui Traian Mager ca organizator și comandant militar au fost recunoscute de conducătorii românilor din Transilvania. Astfel, atunci cînd se impunea, ca o necesitate vitală, constituirea unei armate formată din românii ardeleni și avînd ca nucleu gărzile naționale, Traian Mager este trimis la Sibiu și se prezintă lui Vasile Goldiș și lui Ioan Suci — membri ai Consiliului Național Român — cu cererea ca și gardiștii din Hălmațiu să fie încadrați în corpul de voluntari „Horia”⁵². După cum se știe Corpul de voluntari „Horia” s-a constituit cu patru batalioane (cel de al IV-lea din gardiști hălmațieni), batalioane transformate mai tîrziu în Regimentul de infanterie Beiuș⁵³.

În calitate de comandant, Traian Mager a fost prezent în toate evenimentele care au precedat ofensiva armatei române din 16 aprilie 1919, ca și în luptele de mai tîrziu. Cu deosebită bucurie și mîndrie patriotică descrie el intrarea în Hălmațiu a colonelului Rasoviceanu, comandantul regimentului român cantonat la Brad, căruia „nu i s-a putut face o primire cu paradă, n-au fost discursuri și flori, dar au curs din belșug lacrimi de bucurie”⁵⁴. Cu aceeași mîndrie patriotică menționează Traian Mager faptul că armata română avea să fie srijinită de corpul de voluntari „Horia” și că acet scop a primit onoarea de a lupta în prima linie chiar din ziua de 16 aprilie 1919, ziua declanșării ofensivei armatei române. Spre a se justifica în fața hălmațienilor și — poate — în

⁴⁷ *Ibidem*, p. 56.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 57.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 57.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 67.

⁵¹ *Ibidem*, p. 80.

⁵² *Ibidem*, p. 80.

⁵³ *Ibidem*, p. 146.

⁵⁴ *Ibidem*,

fața istoriei, cu privire la încadrarea tinerelor batalioane de voluntari transilvăneni în prima linie, colonelul Rasoviceanu spunea: „Nu m-am gândit să cruț viața vânătorilor mei când v-am designat pentru prima linie de luptă. Aveți fericitul prilej că dovediti, că sinteți vrednici de memoria marilor voștri înaintași”⁵⁵.

Hălmăgenii au înțeles însemnătatea momentului istoric și și-au făcut cu eroism datoria. Stau mărturie numeroase fapte de vitejie, de dăruire patriotică, pe care Traian Mager le-a relatat amănunțit. Astfel, la apelul lansat pentru constituirea batalionului al IV-lea „Horia” era o însuflețire de nedescris. În ziua întâi a mobilizării toată lumea s-a prezentat sub drapel cu echipament, numai arme trebuia să li se deie. Nu s-a înregistrat nici o cerere de dispensă. Dar s-au întâmplat cazuri, că au venit mamele plângând, să li se primească al doilea sau al treilea fecior că doar n-or rămâne de rușinea satului”⁵⁶.

Înainte și după începerea ofensivei armatei române, linia ferată Arad—Brad avusese mult de suferit. Lipseau, în primul rând, locomotivele. Locuitorii satelor din ținutul Hălmagiului au sprijinit eforturile armatei, mai ales cu brațele și cu mijloacele de transport. În vederea pregătirii ofensivei „au ieșit satele și s-au înhămat oamenii la vagoane, trăgându-le și împingându-le pe linia ferată”⁵⁷, iar în timpul luptelor populația civilă a urmat armata combatantă, aducând pe linia întâi materiale, alimente, ori evacuând răniții din prima linie”⁵⁸.

Se vede că, deși se constituieseră aici organe politico-militare locale, n-a fost necesar ca aceștia să-și exercite atribuțiunile în privința sprijinirii eforturilor de război. Mobilizarea avea, în multe cazuri, un caracter spontan, patriotismul fierbinte stînd, desigur, la baza unui asemenea fenomen. „Nimeni nu mai cunoștea frica de moarte. Entuziasmul patriotic transformă în eroi și firile cele mai timide”⁵⁹, avea să spună mai târziu fostul comandant Traian Mager. Foarte mulți țărani din partea locului au dovedit o atitudine demnă în fața primejdiei, a morții. Unii dintre ei erau luați cu forța de către armata adversă și puși la corvezi chiar în bătaia gloanțelor. Ei deveneau ținta ironiei în retragere. Atunci cînd lui Slăv Gheorghe din Ciuci (Vîrfurile) i se spune de către soldații maghiari: „Ferește-te, mă, că te împușcă frații tăi!”, acesta răspunde cu demnitate și curaj: „Nu-i bai, domnule; dacă mor eu înfloresc alții”⁶⁰. Traducînd cuvintele simple ale țaranului respectiv, Traian Mager afirmă că aceste cuvinte constituiau o replică a celui ce știa pentru ce luptă și moare. Țăranul respectiv, unul dintre miile de eroi ai popoului nostru, mergea la moarte cu convingerea fermă că jertfa sa nu va fi zadarnică și că în această țară va fi o dată pace și bună înțelegere între toți locuitorii.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 178. Cuvînt adresat Bat. II Horia.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 146.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 149.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 165.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 165.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 190.

Vitejia voluntarilor din batalioanele corpului de voluntari „Horia” este recunoscută de comandanții lor, dar și de cei adversi. În jurnalul de operații al Regimentului 9 vânători se spunea că „Batalionul II Beiuș, care a atacat și cucerit Beiușul, a fost pus în fruntea coloanei ca cinste și act pentru posteritate, fiind cea dintâi unitate ardeleană care a depus jurământul la mormântul lui Avram Iancu și și-a cucerit cu sînge dreptul de a purta acest nume”⁶¹ iar căpitanul Till-comandantul Școlii militare Oradea, ai cărei elevi au opus o dirză rezistență trupelor române care atacau Beiușul — spunea că „soldatul român este brav, avînd deosebite calități, este foarte tenace și supus față de ofițeri”⁶².

Rolul lui Traian Mager nu s-a încheiat odată cu încetarea luptelor și recunoașterea, prin tratatul de pace, a unirii Transilvaniei cu România. Legat sufletește de meleagurile natale, el va fi prezent la toate festivitățile prilejuite de sărbătorirea unor evenimente istorice mai vechi sau mai noi. Va fi prezent în 1924 la sărbătorirea centenarului nașterii lui Avram Iancu. Cu acest prilej a și luat cuvîntul spre a „face istoricul gărzilor care în 1918—1919 poartă lupte pentru instaurarea stăpînirii române pe teritoriul Hălmașului”⁶³.

În interpretarea evenimentelor Traian Mager n-a fost un gînditor marxist, cu toate că în 1927 recunoaște răspîndirea marxismului în țara noastră și rolul său transformator. Prezentînd situația economico-socială a ținutului Hălmașului, el credea nu numai în necesitatea unor transformări înnoitoare, dar și în posibilitatea acestora. El privea cu încredere viitorul Hălmașului, căci „marxismul materialist își manifestă și aici presiunea sa inexorabilă”⁶⁴. A fost însă un dascăl bun și un patriot înflăcărat. Traian Mager a rămas în amintirea celor ce l-au cunoscut ca „un dascăl care a reprezentat, în zilele mai noi, vechile tradiții de cultură și de iubire de neam ale Preparandiei arădene de pe vremuri”⁶⁵, ca un dascăl care „a format elevilor săi dragostea de lectură, spiritul de luptă, aplecarea spre problemele social-economice”⁶⁶ „Dacă Mariș m-a format ca dascăl, spune unul dintre foștii săi elevi- Mager m-a format ca om”⁶⁷.

TRAIAN MAGER

(1887—1950)

(Résumé)

L'ouvrage présente l'activité politique et culturelle d'un des plus proéminents hommes de culture d'Arad de la période d'entre les deux guerres.

⁶¹ *Ibidem*, p. 205.

⁶² Tr. Mager, *Aspecte din Munții Apuseni. Ținutul Hălmașului. Monografie*, vol. III, tiparul „Tipografiei Diecezane”, Arad, 1938, p. 133—134.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ Idem, *Cercetarea ținutului Hălmașului*, în „Societatea de mîine” anul IV, nr. 39 și 40/1927, p. 474.

⁶⁵ Ed. I. Găvănescu, *Op. cit.*, p. 125.

⁶⁶ Gh. Martin, scrisoarea menționată.

⁶⁷ *Ibidem*.

L'ouvrage contient des références à la participation de Traian Mager aux événements qui ont mené à la formation de l'état national unitaire, roumain le 1er Décembre 1918. On parle ensuite de l'activité culturelle qu'il a déroulée dans le département d'Arad, en qualité de professeur de l'école pédagogique et surtout comme chercheur de sa zone natale, le pays de Hălmaşiu.

Les recherches du professeur Mager, géographiques, économiques, ethnographiques et historiques se sont concrétisées dans une intense publication qui comptait de nombreux articles et études de même qu'une ample monographie, en trois volumes, du pays de Hălmaşiu.

Traian Mager s'inscrit, avec une contribution particulière, parmi les gens de culture de l'ouest du pays, comme un participant important aux grands événements politiques de la nation.

DR. GEORGE VUIA
LUPTĂTOR PENTRU PROMOVAREA CULTURII NAȚIONALE

MIRCEA POPA

Unul dintre cei mai mulți care au contribuit la procesul de emancipare națională a românilor din Transilvania, de pregătire a unirii lor cu patria mamă, a fost și medicul arădean George Vuia. Medic de prestigiu, reputat igienist și balneolog, harnic cercetător științific, profesor de igienă, „medicină populară” și chimie, iubit și apreciat animator al vieții culturale, activist neobosit pe tărîm politic, George Vuia a fost unul dintre intelectualii români din Transilvania din a doua jumătate a veacului al XIX-lea care au dăruit tot ce a avut mai bun pentru înfăptuirea idealurilor poporului căruia i-a aparținut.

Dr. George Vuia a fost un fiu al Aradului atît prin naștere cît și prin activitatea sa; a fost mai ales, un fiu al poporului român, ridicat dintre cei de jos, care a ajuns între intelectualii de prestigiu ai vremii. Tatăl, meseriaș, locuitor al orașului Arad, era „un ciubotar sirguincios și de cinste”. George Vuia s-a născut la puțin timp după furtuna de la 1848, în anul 1850, anul nașterii lui Eminescu și Andreescu. S-a format în anii de prefaceri profunde în Transilvania, România și în întreaga Europă. A făcut parte din generația care a pregătit Unirea, dar nu și-a văzut idealul împlinit. S-a stins din viață la sfîrșitul anului 1900.

Scoala elementară precum și clasele I—VII liceale le-a urmat în orașul natal, dovedindu-se a fi un elev strălucit. Clasa a VIII-a de liceu a studiat-o în particular. Examenul de maturitate și-l dă în 1871. Și-a continuat studiile la Facultatea de medicină din Budapesta. Aici, la sfîrșitul anului universitar 1876—1877, obține titlul de „doctor în medicină” și pe cel de „doctor în chirurgie”¹. În perioada 1800—1878, între absolvenții acestei facultăți, întîlnim încă aproximativ 23 de români din Transilvania și Banat ce obțin titlul de „doctor în medicină” și 5 pe cel de „doctor în chirurgie”. Ambele titluri nu fuseseră obținute decît de Pavel Vasici din Timișoara în 1832 și de Ioan Piscovici din Lugoj în 1833². Vuia era al treilea medic român ce obținea cele două titluri. Această situație este relevantă pentru a constata capacitatea deosebită, rîvna la studiu a studentului G. Vuia. Rezultatul este și mai valoros dacă ținem cont că în anii studenției tînărul Vuia fiind sărac „se menține din beneficiul de cantor la biserica românească-gre-

¹ V. L. Bologa, *Contribuțiuni la istoria medicinei în Ardeal*, Cluj, Institutul de arte grafice „Ardealul”, 1927, p. 32.

² *Ibidem*, p. 33.

cească din Budapesta³. Aici era remunerat cu un modest salariu de 800 coroane pe an, din care se întreținea la studii și uneori mai și trimitea câte un mic ajutor părinților la Arad. Începînd cu anul 1876 Vuia a funcționat ca medic secundar la spitalul „Rokus” din Budapesta.

Reîntors în Arad în luna decembrie 1877, George Vuia își începe activitatea de medic practician. La 8/20 decembrie este numit și medic al Institutului pedagogico-teologic ortodox-român din Arad. Presa vremii menționa că Gh. Vuia și-a început activitatea profesională în Arad și prin acest fapt se împlinea o veche dorință a populației românești din oraș de a beneficia de ajutorul unui medic român⁴. Deci, încă de la începutul activității sale în Arad, G. Vuia a fost cunoscut ca un bun medic, bucurîndu-se de prețuirea concetățenilor.

Ca medic, treptat, treptat, și-a concentrat preocupările spre două domenii de cercetare: igiena și balneologia. Ca student publicase câteva interesante articole în „Familia” lui Iosif Vulcan. În anul 1876 apărea în mai multe numere, consecutiv, articolul „Tirania din amoru”. Îl găsim aici pe tînărul student interesat pentru păstrarea sănătății fizice și spirituale a poporului român, promotor al unor idei pedagogice valoroase. Se ridică împotriva supraîncărcării și suprasolicitării intelectuale a copiilor și tineretului. Susține ideea necesității respectării particularităților de vîrstă și individuale ale elevilor. În acest sens, cere educatorului să-și cunoască elevii, să folosească metode adecvate vîrstei lor. Condamnă educația de la multe „curți domnești” care nu ține cont de particularitățile de vîrstă ale copilului, îl suprasolicită și îl lipsește de afecțiunea necesară la vîrsta cea mai fragedă. Răzbate din această critică o ostilitate evidentă față de clasele dominante ale societății. Pe tînărul Vuia îl găsim preocupat de educația politică și națională a fiilor poporului român. „În direcțiunea națională — arăta el — trebuie dar a crește copiii, și aici iarăși mama e (cea) a cărei influență este decizătoare⁵. Iată deci că înainte de a fi profesor la institutul pedagogic din Arad, G. Vuia era preocupat de sănătatea intelectuală a tineretului român și pentru aceasta cerea respectarea unei igiene a învățămîntului. Aceste preocupări sînt reluate și amplificate în lucrări apărute ulterior ca **Studiul higienei la institutul rom. pedagogicu teologicu din Arad**, publicat în „Biserica și școala” în luna februarie 1878, sau **Higiena organelor intelectuale**, publicat în „Familia” în 1888.

Preocupările pentru cercetare științifică ale lui G. Vuia vor fi remarcate mai tîrziu și de Vasile Goldiș. „Încă de pe timpul, cînd era student, avea mare înclinație pentru științe. Urmărea cu atenție orice tratat mai important din revistele de știință, precum și opurile autorilor de valoare, mai ales din științele naturii și păstra note despre tot ce i se părea mai important⁶. În 1874, ca student, a participat la adu-

³ I. Botiș, *Istoria Școlii normale (Preparandiei) și a Institutului teologic ortodox român din Arad*, Arad, p. 413.

⁴ „Biserica și școala”, nr. 2, an. II, 1878, p. 15.

⁵ „Familia”, nr. 21, an. VIII, 1876, p. 243.

⁶ V. Goldiș, *Dr. George Vuia*, în „Tribuna poporului”, nr. 162, an. VI, 1902.

narea „Astrei“ la Deva și cu acel prilej a publicat, în „Albina“ lui Vinčențiu Babeș, o conferință publică.

Una din preocupările constante ale lui G. Vuia, ca și încă ale citorva contemporani ca Ioan Moșă din Sibiu, Simion Stoica din Țara Năsăudului, Gheorghe Baiulescu din Brașov, Pavel Vasici din Timișoara, a fost popularizarea, îndeosebi în rîndul țaranilor, a cunoștințelor de igienă⁷. Pe această linie se înscriu numeroase articole apărute în „Familia“ (**Despre păcatele noastre igienice, Convorbiri igienice, Tutunul etc.**) în anii 1882—1883, precum și **Higiena poporală cu privire la săteanul român**, apărută în Arad în 1884. Cartea este concepută ca manual școlar, dar și ca lucrare de popularizare a științei⁸. Ea cuprindea „Învățătură practice pentru preoți, învățători, seminare, școli normale, licee și pentru toți aceia care țin la sănătatea poporului de la țară“. Structura lucrării cuprindea: **Noțiuni anatomice și fiziologice, Dietica Higiena și Medicina poporală**. Contribuția originală a autorului ni se pare a fi prezentă în combaterea unor obiceiuri și prejudecăți specifice satelor românești, vătămătoare sănătății. Pe această cale se străduiește Vuia să descătuseze țăranul de ignoranță și boală, să educe lumea satului pentru îmbunătățirea condițiilor de viață. Un merit al lucrării este strădania de a introduce o nomenclatură medicală românească. „M-am trudit să scriu într-un limbaj pe care să-l priceapă orice cărturar român“, arăta autorul, și apoi continua: „... pentru că noi românii să păstrăm și în scrierile populare din sfera științelor naturale, legiuirile numirilor grecești și latinești, pe care poporul nu le poate învăța, iară cine le învață nu le pricepe“⁹. Găsim la Vuia încrederea în limba poporului, în posibilitățile limbii române de a exprima adevărul științific: „În bine și rău, tovarăș zilnic al naturii, poporul de la țară — subliniază el — și-a creat o limbă bogată în numiri pentru tot felul de concepte și iviri din natură. Mulțime de termeni... trăiesc în gura poporului...“ „... A scrietorilor datorie este de a le generaliza“¹⁰.

Prezentînd cauzele care determină o mortalitate ridicată în rîndul țaranilor români, „nutrimentul slab“, locuința umedă și întunecoasă, lipsită de aer etc. medicul dezvăluie de fapt consecințele exploataării exercitate de clasele dominante. Vuia se arată tot atît de apropiat și de lucrătorul din fabrică sau atelier ca și de țăran. Pentru prima dată se pun de către un medic, în această parte a țării, probleme de igiena profesiei. În „Higiena poporală“ medicul Vuia sprijină idei ce constituiau, de fapt, obiective de luptă ale mișcării muncitorești ale acelei vremi: „Fiecare muncitor e în drept, ba chiar dator de a se informa despre împrejurările igienice ce zilnic decurg la lucrarea sa. El poate

⁷ V. L. Bologa, S. Izsák, *Fapte și oameni din trecutul medicinei noastre*, Buc., E.S., 1962, p. 240.

⁸ V. Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului în perioada 1867—1918*, Comitetul de cultură și educație socialistă a județului Arad, Arad, 1976, p. 95.

⁹ G. Vuia, *Higiena poporală cu privire la săteanul român*, Arad, Tipografia „Diecezana“, 1884, p. 5.

¹⁰ *Ibidem*, p. 5.

pretinde de la proprietarii la care lucrează în simbrerie, delăturarea agenților vătămători sănătății¹¹.

Prin cartea sa **Higiena poporală cu privire la săteanul român** G. Vuia a contribuit direct la întărirea legăturilor culturale între românii din Transilvania și cei din patrie. Cartea trecuse granița fiind recomandată ca manual didactic în școlile din România de către Ministerul cultelor și instrucțiunii publice¹². Manualul fusese recomandat și pentru școlile române din Transilvania de către autoritățile diecezane din Sibiu, Blaj, Arad, Lugoj și Caransebeș. „Cartea aceasta a răspuns unor trebuințe adânc resimțite. Rezultatul a fost neașteptat... din această carte în decurs de doi ani toate exemplarele s-au vândut”¹³. „Opul d-lui Vuia se afla mai în toate comunele române”¹⁴, afirma un contemporan în 1887. După patru ani de la prima publicare cererea mare determină pe Vuia să scoată o a doua ediție. În prefața noii ediții autorul preciza: „Această a doua ediție a cam întârziat. Cetitorii însă vor găsi-o mult schimbată. Am ținut cont de progresele ce zilnic se fac pe terenul higienei, avînd totdeauna în vedere traiul și obiceiurile de la țară. Pentru a le cunoaște pe acestea am făcut călătorii în mai multe ținuturi locuite de români, am trecut și în regatul României călătorind o parte însemnată a țării; pretutindeni am intrat în coliba țaranului și rezultatul cercetărilor mele a fost, că a trebuit să îmbogățesc rubrica «fărădelegilor igienice», oglinda unde țaranul își poate vedea păcatele, ce în fiecare zi le face cu știință, și fără știință, în contul sănătății sale”¹⁵. Vedem deci că volumul era destinat atît pentru românii din Transilvania cît și pentru cei din România. Elaborarea lui s-a făcut în urma contactului direct cu realitățile de pe ambele versante ale Carpaților. Granițele politice artificiale impuse între fiii aceleiași popor nu l-au împiedicat pe medicul Vuia să se adreseze tuturor.

Ca igienist, George Vuia îl continua pe medicul timișorean și arădean Pavel Vasici, „primul medic igienist român din Transilvania și Banat”¹⁶, care publicase în 1831 una din primele cărți de igienă în limba română. În același timp Vuia a fost exemplu pentru dr. Leo Mușan, profesor la Institutul teologico-pedagogic din Caransebeș, care publica în 1888 **Iigiena poporală**, pentru dr. Emanoil Elefterescu, care publica tot în Caransebeș în 1892 o altă **Igienă poporală** și pentru dr. Gh. Crăiniceanu, care mutat la București, va obține pentru **Igienă țaranului**, publicată în 1894, premiul Academiei Române. În 1890 Vuia va publica la Oravița un alt volum, **Boalele venerice**.

Alt domeniu de cercetare cu rezultate rodnice pentru activitatea lui. G. Vuia îl constituie balneologia. Începînd cu primăvara anului

¹¹ *Ibidem*, p. 100.

¹² I. Vuia, *Fragmente din Istoricul pedagogului conf. gr. or. român din Arad*, Panciova, 1887, p. 54.

¹³ V. Goldiș, *Op. cit.*, în „Tribuna poporului”, nr. 163, an. VI, 1902.

¹⁴ I. Vuia, *Op. cit.*, p. 54.

¹⁵ V. Goldiș, *Op. cit.*

¹⁶ M. Ancușa, *Preocupări de igienă în Banat în secolul al XIX-lea*, în „Igienă”, vol. XI, nr. 3, 1962, p. 269.

1881, la scurt timp după căsătorie, este angajat ca medic la Băile Herculane pe timpul sezonului de băi, adică pe perioada 15 mai—30 septembrie. Dornic de a valorifica resursele terapeutice ale izvoarelor de ape minerale de pe întreg teritoriul locuit de români, pe care le considera bogate și deosebit de valoroase, G. Vuia publică o serie de articole prin care, luptând împotriva unor prejudecăți ale confrăților de breaslă, argumentând științific, cheamă poporul român să profite de aceste surse de sănătate. Va publica în „Familia” — la Oradea, în „Clinica” — la București, „Orvosi Hetilap” — la Budapesta, „Wiener Medizinische Wochenschrift” și în alte publicații de specialitate ale vremii. Vuia era conștient că „efectul băilor nu constă numai în apa minerală sau simplă, ci în toate resursele concentrate la stabiliment pentru a face pe cineva sătătos: clima, curățenia, distracția, regulile dietetice, și alte înfriuri”¹⁷.

Activitatea de medic la Băile Herculane i-a permis lui George Vuia să se afle într-un contact permanent cu viața politică din România, fiind una din verigile de legătură a forțelor politice românești din Transilvania cu cele din țară. „Ca medic al acestor vestite băi, — arăta Vasile Goldiș într-un studiu dedicat lui G. Vuia — el își câștigase încredere în cercuri largi, numele lui devenise bine cunoscut și în România. Merita această încredere generală, căci studiul neîncetat era cel mai bun tovarăș. Cuprins de dorul perfecționării în științele medicale, în anul 1884 a fost la Viena, ca să facă un curs special de oculistică și boale femeestii, iar în anul 1888 a depus la București examenul de liberă practică, așa încît rețetele lui aveau valoare și în România”¹⁸.

Recunoașterea competenței profesionale deosebite în domeniul balneologiei va fi făcută de către redactorii „Enciclopediei Române”, ce apărea la Sibiu, care îi solicită concursul pentru întocmirea articolelor de specialitate. Bazându-se pe o largă documentare, va scrie articolele în care printr-o prezentare clară, concisă, dă informații bogate și prețioase cu privire la o serie de stațiuni balneare din Transilvania și Bucovina (Borsec, Buziaș, Baia episcopală, Felix, Dorna etc.), din România (Călimănești, Govora, Breazu etc.) sau din alte țări ale Europei (Aix les Bains în Franța etc.). O atenție deosebită a acordat-o prezentării Băilor Herculane. Din articol răzbate nu numai competența profesională a medicului balneolog, ci și un profund atașament față de poporul român. Convingerea permanenței românilor pe aceste meleaguri, a originii romane a acestora este evidentă atunci când afirmă că „... soldații romani au fost cei dintii lucrători, când s-au creat și construit băile, grănicerii români cu brațele lor au muncit și la reconstruirea lor...”¹⁹. Nu se sfiește să susțină cu convingere că limba română este „limba populației din întreaga provincie”. Îl găsim preocupat de menținerea legăturilor permanente între românii de pe ambele versante ale Carpaților, apreciază în mod pozitiv rolul pe care-l joacă Băile

¹⁷ * * * Enciclopedia Română, vol. I, Sibiu, 1898, p. 376.

¹⁸ V. Goldiș, *Op cit.*

¹⁹ * * * Enciclopedia Română, vol. I, Sibiu, 1898, p. 359.

Herculane în intensificarea acestor legături. Stațiunea crea cadrul favorabil pentru întâlnirile la cel mai înalt nivel de care Vuia, ca medic principal al Băilor Herculane, nu era străin.

Legăturile medicului Vuia în România vor contribui la întărirea luptei pentru libertate națională a poporului român din Transilvania. Într-o scrisoare din 28 mai 1888 adresată, lui Romul Ciorogariu, interesându-se de lupta promovată la Arad de grupul tinerilor tribuniști Mangra, Oncu, Slavici și alții, afirma că el — G. Vuia — întreține „relații în România” la fel de strinse ca și cele cu prietenii din Transilvania²⁰. Din scrisoare reiese faptul că în România, în contact cu persoane politice proeminente, a susținut punctul de vedere al tinerilor ce se afirmau în lupta pentru drepturile naționale ale poporului român din Transilvania.

Contactul permanent cu românii din patrie, ce veneau la tratament și odihnă la Băile Herculane, constituia pentru Vuia un permanent izvor de tărie. Într-o scrisoare adresată, în 9 august 1893, unui prieten își exprima regretul că acesta nu se afla la Băile Herculane unde ar fi avut „plăcerea societății celor de la care ne mai tragem și noi curajul de a trăi”²¹. Din aceeași scrisoare mai aflăm că Băile Herculane constituiau un punct de legătură puternic între transilvăneni și cei din patrie. Vuia preciza că „noi facem aici politică înaltă cu cei din țară”.

Ca medic la Băile Herculane, prin contactele cu personalități politice și financiare din România, Vuia și-a adus o contribuție substanțială și în promovarea intereselor băncii românești din Arad „Victoria”, al cărei membru fondator era. Vuia face legătura dintre N. Oncu și Anton Carp, „care poartă mult interes „Victoriei””²². Anton Carp întreprinsese acțiuni pentru a facilita obținerea de către „Victoria” a unor credite avantajoase de la câteva mari bănci vieneze. Aceste credite erau cu atât mai necesare cu cât filiala Băncii naționale din Arad, promovând o politică de discriminare națională, refuza să pună la dispoziția băncii românești creditele necesare. În aceeași scrisoare adresată lui N. Oncu, Vuia îl informează că „acolo nu ni se deschide un credit amăsurat resurselor „Victoriei””. Rolul important jucat de Vuia în conducerea băncii „Victoria” va spori în ultimii ani ai vieții când a fost promovat ca „președinte al direcțiunii acestui institut, dezvoltând o activitate rodnică”²³.

Doctorul George Vuia a fost și unul din apreciații profesori ai Institutului pedagogico-teologic din Arad. În luna decembrie 1877 este numit ca profesor de igienă și chimie. Institutul era în plin proces de modernizare. Noi discipline, noi profesori, prelungirea duratei de studiu, veneau în sprijinul ridicării nivelului de pregătire a viitorilor învățători. Orientarea conducerii școlii, a referentului școlar G. Popa, era

²⁰ *Ibidem.*

²¹ *Ibidem.*

²² *Ibidem.*

²³ „Tribuna poporului”, nr. 229, an. IV, 1900, p. 2.

pentru alegerea unor persoane cu o pregătire superioară²⁴. Generația nouă de profesori desfășoară o activitate febrilă de perfecționare a activității școlii. În această acțiune Vuia se angajează din plin. În 1881, când la institut vin și Romul Ciorogariu și I. Ghibu, doctorului G. Vuia i s-a „datu spre propunere medicina poporală”²⁵. Ca profesor „a propus timp de 8 ani igiena și chimia într-un mod atît de clar, rațional și atrăgător, încît acest studiu a devenit un obiect de predilecțiune al elevilor săi”²⁶. Paralel cu activitatea de profesor o desfășura și pe aceea de medic al institutului, însă neretribuit.

Experiența dobîndită la catedră îi permite ca în anul 1884 să publice **Higiena poporală cu privire la săteanul român**, conceput în primul rînd ca manual pentru școli normale, licee și seminarii, în care emite o serie de idei generoase ce îl arată cu sufletul alături de cei obidiți. Manualul a fost deosebit de bine primit atît de școlile din Transilvania cît și de cele din România. Acțiunea de scriere de manuale se încadra în activitatea deosebit de rodnică dusă de profesorii și învățătorii școlii arădene ce viza atît ridicarea calității profesionale a viitorilor învățători cît și întărirea educației elevilor în spiritul atașamentului față de poporul căruia îi aparțineau. În 1879 comisia numită pentru elaborarea unui nou plan de învățămînt pornește de la ideea că „dezvoltarea simțului naționalității românești” este unul din obiectivele fundamentale ale învățămîntului pedagogic²⁷. Vuia este cel care are inițiativa ce va face ca la sfîrșitul anului 1884 profesorii preparandiei să ceară de la Academia Română anele și publicațiile ei pentru biblioteca școlii, publicații care au și intrat în fondul bibliotecii²⁸. Este evident că acțiunea lui Vuia pornea din convingerea că este necesară menținerea unor legături culturale puternice între toți românii, peste granițele politice, pentru conservarea unității națiunii române. Absolvenții școlii în cei opt ani cînd Vuia a funcționat ca profesor, au fost în număr de 260. Printre aceștia îl întîlnim și pe Ioan Vidu, viitorul apreciat compozitor.

Un alt domeniu de activitate în care îl găsim angajat pe George Vuia din fragedă tinerețe pînă în amurgul vieții este cel cultural-politic. De altfel este greu de separat activitatea de medic, om de știință și profesor de cea de activist cultural-politic. Prin tot ce a făcut G. Vuia s-a dovedit a fi un bun fiu al poporului său. Preocupările largi spre cultură încă din tinerețe sînt relevate de articolul publicat în „Familia” în august 1872 intitulat **Versificațiunea**. Plin de încredere și entuziasm față de valențele educative ale poeziei, condamnă atitudinea de nepăsare față de arta cuvîntului scris, cheamă la acțiune, în acest domeniu, în interesele superioare ale națiunii române. Întrebarea fundamentală la care încearcă să răspundă este: „... Oare poezia poate produce vreun folos pentru omenire? Răspunde: „Cu toată puterea convicțiunii

²⁴ V. Popeangă, *Op. cit.*, p. 157.

²⁵ „Familia”, nr. 7, an. XVII, 1881, p. 43.

²⁶ I. Vuia, *Op. cit.*, p. 55.

²⁷ V. Popeangă, *Op. cit.*, p. 157.

²⁸ *Ibidem*, p. 197.

noastre afirmăm că da! Poezia are meritul de a produce cîştiguri ideale momentane, cît și spirituale și materiale permanente"²⁹. Militînd pentru creația poetică, studentul Vuia sublinia și valențele acesteia în educația în spiritul dragostei față de propriul popor. „Răsunetul” laureatului Mureșan intonat de oastea română a lui Iancu a electrizat spiritele pînă la extaz, a turnat în fiecare luptaciu putere de leu, și numai astfel a putut insufla sărmanului iobag respect, și frică în domnii tirani...”. Articolul era publicat cu cîteva săptămîni înainte ca Avram Iancu să se stingă pe o prispă de casă la Baia de Criș. Răzbat din aceste cuvinte respectul și dragostea față de cei de jos, față de Craiul Munților, față de idealurile revoluționare de la 1848. Vuia continua: „... oastea română și cu ea întreaga națiune maltratată a fost fericite că a gustat, deși cu mare preț, libertatea; fiii națiunii coadunați la Blaj, erau fericiți în conștiința puterii lor vitale, în convingerea, că după atîtea viscole grele încă există...”.

În acea perioadă, cînd publica articole ce oglindeau preocupările pentru literatură, pe vremea studenției, Vuia era unul din membrii cei mai activi ai societății culturale românești din Budapesta, „Petru Maior”. În 1873, în împrejurări dificile pentru această prestigioasă instituție de cultură, cînd primejdia desființării ei era iminentă, Vuia a avut o contribuție hotărîtoare la dejucarea intențiilor autorităților maghiare. Ulterior a devenit președintele societății. Din inițiativa sa a fost creat un fond inalienabil — de rezervă — care a asigurat continuarea activității societății și în alte momente dificile din existența ei. Referindu-se la activitatea în cadrul societății „Petru Maior”, Vasile Goldiș va aprecia că aceasta „inederează caracterul ferm, dar calm” al lui Vuia, care „cu focul sacru al iubirii de neam în inimă, niciodată nu s-a lăsat răpit de sentimentală nechibzuință, ci totdeauna toate le-a adus la dreaptă cumpănă prin tăria raționamentului”. Este un fapt incontestabil că Vuia a ocupat un loc între cei mai distinși, mai activi și inteligenți tineri, de pe timpul său, din Budapesta. Era totdeauna în frunte în mișcările naționale, literare și sociale³⁰.

Dotat multilateral, dr. G. Vuia dispunea de o voce frumoasă și de un apreciat talent de dirijor. Odată cu angajarea sa la Arad, Vuia va înjgheba și conduce un cor bărbătesc la care a antrenat pe frunțașii vieții naționale românești din localitate, printre care și profesorii Iosif Goldiș și Augustin Hamsea. Între membrii corului a fost și Vasile Goldiș, care era pe atunci „student gimnazial”. Peste un sfert de veac acesta își amintea că „orele la corul d-lui Vuia erau pentru toți momente din cele mai senine plăceri sociale”³¹. Repetițiile erau făcute pentru „Cîntecul gintei latine”.

La puțin timp după revenirea sa în orașul natal aici se întreprinde o puternică acțiune de reactivare a „Asociațiunii naționale din Arad pentru cultura poporului român”. Înființată în 1862, „Asociațiu-

²⁹ „Familia”, nr. 32, an. VIII, 1872, p. 372.

³⁰ V. Goldiș, *Op. cit.*

³¹ *Ibidem.*

nea" și-a desfășurat activitatea pînă în 1924, avînd o contribuție valoroasă în menținerea trează a conștiinței naționale românești în această zonă a țării, în sprijinirea eforturilor de răspîndire a culturii românești, de susținere la studii a tinerilor români cu posibilități materiale limitate. Pe Vuia îl găsim între cei 26 de intelectuali arădeni, printre care Mircea V. Stănescu, Atanasiu Tuducescu, Romul Ciorogariu, Augustin Hamsea, care la 4 aprilie 1880 în sala Institutului pedagogico-teologic luau inițiativa reactivării „Asociațiunii naționale arădene”³². Vuia se angajează din plin în această acțiune. Cu ocazia adunării generale din 10 mai are loc alegerea noii conduceri. Printre cei aleși îl găsim și pe dr. G. Vuia. În calitate de membru al conducerii „Asociațiunii” Vuia se arată, deosebit de activ. Încă la 14 mai 1880 este ales într-o comisie ce trebuia să găsească soluții pentru antrenarea în activitatea asociației a unui număr mai mare de români din zona Aradului, din Banat și Crișana. La 24 mai îl găsim prezent la o altă ședință a conducerii societății ce-și propunea ca obiectiv „de a face pregătirile pentru punerea în lucrare a activității asociațiunii”³³.

Și după ce și-a început activitatea de medic la Băile Herculane preocupările pentru folosirea culturii ca mijloc de promovare a idealurilor poporului român au rămas la fel de vii. Într-o scrisoare adresată Letiției Oncu, în 1889, arăta că participă la manifestările artistice din Oravița unde „un cor puternic a intonat «Crai nou»”. Tot la Oravița participă la spectacolele date de trupele lui Millo și Pascaly care au rămas în amintirea publicului ca momente culturale de valoare națională³⁴.

În anul 1895, în atmosfera creată de măsurile represive ale autorităților austro-ungare după procesul memorandist, în Arad se constituie „Clubul național comitatens”. „Clubul național din Arad este unul din inițiatorii acțiunii pentru reluarea activității parlamentare, pentru promovarea noului activism ce va impulsiona lupta pentru eliberare națională a poporului român din monarhia austro-ungară. Din „Clubul național comitatens” făceau parte personalități marcante ale Aradului, mulți dintre cei ce vor avea rol decisiv în 1918. Alături de dr. Ștefan C. Pop, dr. Ioan Suci, Mihai Veliciu, îl găsim aici ca membru activ și pe dr. George Vuia³⁵.

Semnificativ ni se pare faptul că, alături de dr. George Vuia, le găsim angajate pe tărîmul luptei naționale și pe soția sa Livia Vuia și apoi pe fiica lor Dora Vuia. În 1884, cu ocazia acțiunilor organizate la Arad pentru adunarea „Societății pentru teatrul român”, o întîlnim și pe Livia Vuia printre cei ce au contribuit la buna desfășurare a lor³⁶. Cu prilejul serbărilor anului nou, la 1 ian. 1899, au loc la Arad manifestări naționale de amploare. Participă și Ștefan Cicio Pop a cărui „... pătrun-

³² Arhivele Statului Arad, fond Astra, dosar 130/1880, filele 1—4.

³³ Idem, dosar 128/1880, filele 1—4.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ N. Roșuț, *Aradul și noul activism*, în „Ziridava”, VI, 1976.

³⁶ „Familia”, an. XX, 1884, p. 469.

zătoare vorbire... a fost secondată de imnul «Deșteaptă-te române» care a fost cântat cu atîta însuflețire cum rar ți-e dat să auzi³⁷. Corul condus de Trifon Lugojan a intonat „Imnul Unirii”, „Hora Dobrogei”, „Drapelul” etc. Printre soliste se număra și fiica lui G. Vuia, Dora Vuia a cărei voce „ți umplea inima de satisfacție răcoritoare”. Fiica moștenise de la tată atît talentul muzical, cît și dragostea fierbinte față de poporul român, dorința de a lupta pentru afirmarea idealurilor sale naționale. Să nu uităm că predilecția lui Vuia pentru muzică „niciodată nu l-a părăsit. Rezultatul literar al acestei predilecțiuni este opereta comică **Nașa Trina**, muzica de Alex. Doru. Opereta aceasta s-a jucat în anul 1888 de „Reuniunea română de cîntări și muzică din Oravița” de două ori în Oravița și o dată la Băile Herculane. Libretul s-a tipărit la Sibiu în anul 1889³⁸.

O contribuție prețioasă are dr. G. Vuia și în cadrul „Asociației transilvane pentru literatura română și cultura poporului român”. L-am găsit angajat ca student în activitatea asociației, îl găsim angajat și în ultimii ani ai vieții. Vuia este unul din organizatorii adunării generale a „Astrei” din luna septembrie a anului 1900 la Băile Herculane. Aici participă și cu o apreciată comunicare științifică³⁹. În calitate de membru al secției științifice ia parte la cea dintîi plenară a secțiilor ce s-a ținut la 14 octombrie la Sibiu.

Iată deci că pînă la sfîrșitul vieții medicul arădean George Vuia este angajat în acțiuni politice cultural-științifice ce vizau afirmarea națiunii române din Transilvania în condițiile vitrege ale asupririi Imperiului austro-ungar. Se va săvîrși din viață la sfîrșitul anului 1900 cînd abia împlinea 50 de ani. Deși nu a trăit să vadă îndeplinit idealul eliberării românilor transilvăneni, prin tot ce a făcut, mai ales prin contribuția sa la viața cultural-științifică a poporului român, Vuia s-a încadrat din plin în lupta acelei generații ce a pregătit înfăptuirea marelui act al Unirii Transilvaniei cu Patria-mamă.

DR. GEORGE VUIA-FICHTER FOR THE PROMOTION OF THE NATIONAL CULTURE

(Summary)

The work presents the life and activity of the physician and professor dr. George Vuia of Arad, an outstanding personality of the scientific and political life of Transylvania at the end of the XIXth century.

Dr. George Vuia was a well known and appreciated physician. In 1884 he published the work „The People's Hygiene Regarding the Romanian Peasant”, known and appreciated in Romania too.

He distinguished himself in the political life within „The Național Club of the County” where he activated together with Dr. Mihai Veliciu, Dr. Ioan Suciuc, Dr. Ștefan Cicio-Pop a.s.o.

³⁷ Idem, nr. 3, an. XXXV, 1899, p. 34.

³⁸ V. Goldiș, *Op. cit.*

³⁹ „Familia”, nr. 36, an. XXXVI, 1900, p. 430.

ROMAN CIOROGARIU, REPREZENTANT AL TRIBUNISMULUI ARĂDEAN

VASILE POPEANGĂ

În ultimul sfert al veacului al XIX-lea viața social-politică arădeană a cunoscut efervescența și dinamismul pe care i le-a imprimat intensificarea luptei naționale a românilor din Imperiul habsburgic. O generație tânără a contribuit în mod decisiv la intensificarea luptei naționale. Tinerii intelectuali arădeni — profesori ai preparandiei, avocați și medici — s-au afirmat în viața politică arădeană după 1881 prin spiritul lor de dăruire pentru cauza națională a românilor, prin capacitatea lor de a organiza activitatea pe care românii o desfășurau în cadrul instituțiilor cultural-educative de care ei dispuneau și prin inițiativa de a înființa noi instituții și de a căuta noi mijloace de luptă pentru emanciparea națională. Această generație formată după inaugurarea dualismului austro-ungar a dovedit o cunoaștere temeinică a realităților sociale și politice din imperiu și a aspirațiilor de libertate națională ale românilor. Reprezentanții acestei generații erau preocupați de a da imbolduri noi „lucrului românesc”, cum denumise Moise Nicoară lupta națională a românilor. Reprezentanții ei de frunte erau însă oameni de cultură și acțiune cu un larg orizont cultural european pe care ei și-l formaseră în diferite universități europene: Bruxelles (N. Oncu), Bonn (R. Ciorogariu), Viena (I. Ghibu și I.T. Mera), Graz și Viena (T. Ceonțea). Alături de ei înregistrăm prezența unor tineri energici care și-au pus amprenta personalității lor asupra luptei naționale: V. Mangra, M. V. Stănescu, A. Suci, M. Veliciu și dr. Gh. Vuia.

Acest grup de tineri energici și întreprinzători care era condus de ideea de a da luptei naționale imbolduri noi avea conducător pe M.V. Stănescu, un spirit recunoscut prin capacitatea sa de organizare a luptei naționale. Două elemente definesc dimensiunile noi pe care ei le-au imprimat luptei naționale a românilor: **activismul politic** conceput ca o strategie de luptă menită să întărească rolul politic al românilor din imperiu și **extinderea dimensiunilor luptei naționale** în aria socială, economică și culturală, unde această generație a urmărit cu perseverență întărirea instituțiilor culturale existente și înființarea unor noi instituții economice și culturale care să întărească în mod vizibil capacitatea de luptă a forțelor naționale. Dacă generația anterioară, a luptătorilor formați după revoluția de la 1848, a fost în special o generație de atitudine politică, cea care a intrat în vîltoarea luptei după 1881 a fost una de acțiune. Prin activitatea desfășurată pe multiple planuri ea a imprimat

vieții politice și social-culturale a Aradului un **caracter militant**, care s-a accentuat în deceniile următoare, afirmând Aradul ca un centru politic al românilor din Transilvania. Sub raport ideologic această generație a contribuit la difuzarea ideilor societății „Junimea” din Iași, reușind să închege la Arad un adevărat centru junimist de care vorbește R. Ciorogariu în corespondența sa cu S. Albini¹. În activitatea acestei generații cauza națională a devenit prioritară, iar în prefigurarea soluțiilor politice ea aduce pe lângă coordonatele Viena și București ca centre politice de ale căror decizii trebuiau să țină seama, factorul popor ca făuritor al istoriei și obiectiv al luptei de emancipare națională. O asemenea politică militantă a fost promovată în Transilvania de „Tribuna” din Sibiu, ziar aflat sub conducerea lui I. Slavici, cu care oamenii politici ai Aradului întrețineau relații de cooperare colorate afectiv de acțiuni comune și de amintiri legate de tinerețea lor.

Activitatea „Tribunei” din Sibiu a fost continuată de „Tribuna poporului” și „Tribuna” din Arad, care au pregătit spiritul românesc pentru realizarea actului unirii de la 1 Decembrie 1918. Generația tribunistă arădeană care a activat în această perioadă a imprimat prin energia și devotamentul ei un caracter de dăruire pentru cauza națională activității desfășurate de masele populare românești. Idealul tribunist în slujba căruia a activat a devenit aspirația majoră a comunității românești: înfăptuirea unității politice a românilor. Acest ideal a stimulat energiile țărânimii românești, din rîndurile căreia s-au ridicat luptători activi pentru libertatea națională. Prin democratismul și militantismul lor, tribunistii arădeni au pregătit terenul pentru ralierea tuturor forțelor naționale sub steagul național. În 1908, când Aradul se manifesta ca un centru politic al românilor, se înregistra și cooperarea Partidului Național Român cu Partidul Social Democrat, care au prezidat prin unitatea lor de acțiune actul măreț al realizării unității politice.

Unul dintre spiritele de acțiune și atitudine românească din generația tribunistă a fost, fără îndoială, R. Ciorogariu. Personalitate marcantă a acestei epoci, care s-a caracterizat prin spiritul cumpănit al deciziilor, perseverența în acțiuni, neîncredere în aristocrația maghiară și printr-un surprinzător spirit de înțelegere a capacității socialiștilor de a se apropia de popor, R. Ciorogariu și-a pus amprenta asupra activității românilor arădeni în toate domeniile de activitate: politic, economic, cultural și a participat la înființarea unor noi instituții, cum au fost banca „Victoria”, și „Casa Națională”. Născut în anul 1852 în comuna Pecica dintr-o familie de țărani, ai căror înaintași fuseseră strămutați după revoluția lui Horia din satul Ociu, în Pecica. După absolvirea cursurilor elementare din Pecica, a urmat cele liceale la Arad, Pöjón (Bratislava) și Hodmezővásárhely, iar pe cele superioare la Academia de drept din Oradea și Institutul teologic din Arad. Și-a continuat pregătirea la universitățile germane, audiind cursurile lui Wundt la Lipsca și la Bonn pe cele de filozofie ale lui Meyer. În 1880 a fost nu-

¹ Biblioteca Academiei R. S. România, msse. scrisorile adresate de R. Ciorogariu în 28 iunie și 27 iulie 1892 lui S. Albini.

mit profesor la Institutul pedagogic-teologic din Arad, desfășurînd și o susținută activitate culturală și națională. A participat la toate acțiunile pe care le-au întreprins românii pentru înființarea de noi instituții: construirea localului preparandiei în 1884, înființarea băncii „Victoria” în 1887, membru în conducerea Asociației naționale din Arad, referent școlar în anii 1900—1901, director al preparandiei și institutului teologic între 1901—1917, redactor al revistei „Biserica și școala” de la 1 ianuarie 1901 pînă la 1 octombrie 1917. Activitatea ziaristică a lui R. Ciorogariu se integrează în istoria presei arădene prin contribuția pe care a adus-o la înființarea ziarului „Tribuna poporului” și la fixarea liniei politice a „Tribunei”. A participat la manifestările naționale din perioada premergătoare Memorandului.

După interzicerea activității Partidului Național Român a contribuit alături de M. Veliciu la organizarea activității clubului comitatens al Partidului Național Român. În 1912 a fost ales membru în comitetul național al P.N. Român. În toamna anului 1918 a condus cu tact și energie activitatea Consiliului național român din Bihor. R. Ciorogariu a fost o personalitate complexă, înzestrat cu o energie și o perseverență exemplară, cu o judecată cumpănită, care l-au făcut un interlocutor dorit și sfătos, om auster și încrezător în biruința ideii naționale. El a îmbinat în personalitatea sa virtuțile educatorului devotat școlii, ale ziaristului intransigent și atașat poporului său și ale luptătorului național care a semănat încredere în viitorul neamului său, la a cărui prosperitate economică și culturală și-a adus o contribuție valoroasă. Activitatea sa se împletește în mod fericit cu a tovarășilor săi de idei și de luptă, care au imprimat vieții publice arădene un caracter militant și care au pregătit spiritele pentru adunarea plebiscitară de la Alba-Iulia.

Desfășurîndu-și activitatea într-o epocă frământată care a înregistrat intensificarea luptei de emancipare națională a românilor și extinderea ei în toate sferele vieții publice, R. Ciorogariu a fost o prezență activă în toate sectoarele vieții sociale. El s-a manifestat pe multiple planuri ca 1) luptător pentru unitatea națională a românilor și făurirea statului național unitar, 2) ziarist militant pentru emanciparea națională a românilor, 3) promotor al activismului economic și cultural în părțile Aradului, 4) om al școlii care a contribuit la dezvoltarea învățămîntului și apărarea caracterului național al școlii și 5) animator al dezvoltării relațiilor Aradului cu România liberă. În toate aceste sectoare de activitate, R. Ciorogariu a imprimat acțiunilor la care a participat pecetea judecății cumpănite și a intransigenței luptătorului devotat cauzei naționale.

1. Grupul de tineri luptători care au intrat în viața politică a Aradului în 1881 și au imprimat luptei naționale un caracter dinamic a avut ca lider al său pe N. Oncu, sprijinit de V. Mangra și R. Ciorogariu. Acest grup a ajuns în contradicție cu oamenii din jurul episcopului I. Mețianu, care din rațiuni administrative locale promova cu sprijinul lui I. Popovici-Desseanu o politică moderată. R. Ciorogariu s-a afirmat în cadrul acestui grup prin statornicia convingerilor și curajul opiniilor. În 1892 a fost ales delegat al cercului electoral Arad la conferința na-

țională de la Sibiu, care s-a ținut în acest oraș în 8/20 ianuarie 1892². De altfel, R. Ciorogariu a îndeplinit atribuțiile de secretar al adunării alegătorilor români din orașul Arad. În timpul înscenării judiciare de la Cluj și a întemnițării la Vaț și Seghedin a fruntașilor memorandiști, R. Ciorogariu, a fost unul din bărbații politici care a contribuit la continuarea luptei naționale. În 21 iunie 1892, împreună cu un grup de luptători naționali din Arad și-a exprimat solidaritatea cu I. Rațiu, a cărui locuință din Turda a fost atacată de elemente huliganice³. Recunoscut prin abilitatea cu care difuzase exemplare din Memorand, R. Ciorogariu a fost în acești ani luptătorul care a contribuit la continuarea luptei politice și la susținerea activității memorandiștilor, pe care i-a vizitat în închisoare, îmbărbătindu-i și informându-i despre activitatea politică pe care o desfășurau conducătorii naționali din Arad, Sibiu și alte centre ale Transilvaniei. Autoritatea sa morală crescuse, încît în 10 martie 1894 I. Russu-Șirianu îi cerea lui S. Albini să pună pe Unchiașul în fruntea activității de adunare a sumelor donate pentru fondul Iancu⁴.

Pentru a diminua capacitatea de organizare și de luptă a forțelor naționale, guvernul ungar a interzis în 1894 activitatea Partidului Național Român printr-o decizie semnată de ministrul de interne K. Hieronymi. Forțele naționale căutau forme și mijloace noi de acțiune pentru a depăși dificultățile create prin actul guvernamental. Aradul devine un loc de întâlnire a liderilor naționali, care într-o consfătuire cu caracter mai restrîns ținută în locuința lui R. Ciorogariu au decis să convoace adunarea de la Sibiu din 28 noiembrie 1894, cînd s-a hotărît să se continue lupta națională. R. Ciorogariu a participat la Congresul naționalităților ținut în 10 august 1895 la Budapesta, cînd reprezentanții celor trei naționalități asuprite din imperiu — români, sîrbii și slovacii — au pus bazele unei alianțe politice care să dea imbolduri noi luptei duse de naționalitățile oprimate din stat. Ministrul de culte și instrucție, Wlassics, l-a acuzat de activitate politică nepermisă prin participarea sa la Congresul naționalităților și l-a somat să dea o declarație prin care să-și motiveze atitudinea. Declarația a fost redactată în 9 ianuarie 1896 și a fost în fond un act de acuzare a ilegalităților comise de guvern, care nesocotea drepturile popoarelor asuprite și prevederile legilor. R. Ciorogariu notează că lucrările Congresului naționalităților s-au desfășurat în prezența comisarului guvernului, deci n-a fost un act ilegal, o adunare interzisă, la care el ca profesor român să nu poată participa. Din această cauză, sublinia el în declarație, „n-am dar să mă justific înaintea guvernului pentru participarea mea la Congres, căci legea mă scutește de orice persecuțiune”. Curajosul profesor preparandial considera că autoritățile bisericești și școlare din Arad aveau datoria de a-l apăra în fața persecuțiilor autorităților guvernamentale.

² Arhivele Statului București (A.S.B.), Fond Partidul Național Român din Transilvania, 1848—1849, dosar 3.

³ „Tribuna”, 132, IX, 1892.

⁴ Biblioteca Academiei R. S. România, Corespondența cu S. Albini, scrisoarea din 10 martie 1894 a lui I. Russu-Șirianu.

Activitatea politică desfășurată în comitatul Arad după interzicerea activității partidului a fost condusă de clubul comitatens al Partidului Național Român. Din inițiativa lui V. Mangra, în 9/21 octombrie 1895 a avut loc conferința alegătorilor români din comitatul Arad. Cu acest prilej a fost stabilită atitudinea alegătorilor români față de alegerile pentru adunarea județeană. R. Ciorogariu a fost unul dintre membrii activi ai clubului județean al partidului și lui i se datorește păstrarea proceselor verbale ale ședințelor clubului, documente pe care în 1935 le-a predat Muzeului județean Arad⁵. În ședința din 3/5 decembrie 1895 a fost ales comitetul clubului central, din care R. Ciorogariu făcea parte printre cei 30 de membri. În această calitate el a propus în conferința din 16—28 ianuarie 1900 ca limba română să fie recunoscută ca limbă protocolară în relațiile administrative. Alături de M. Veliciu și I. Suci R. Ciorogariu făcea parte din secția organizatorică a comitetului central al clubului național, iar cu I. Russu-Șirianu și T. Vățianu din secția presei. Clubul județean al partidului a imprimat lupte duse de români pentru apărarea limbii, a școlii și a instituțiilor culturale un caracter activ, care a pregătit spiritele pentru reluarea activismului politic.

În 9 mai 1899, R. Ciorogariu, V. Mangra, N. Oncu și M. Veliciu au semnat o înțelegere pentru a sprijini alegerea lui I. Goldiș ca episcop al Aradului. Dezamăgiți de atitudinea moderată a lui I. Mețianu, cei patru semnatori cereau noului candidat pentru scaunul episcopal să observe față de partidul național o binevoitoare atitudine și să nu fie persecutată de către administrația bisericească nici o persoană care ar manifesta o atitudine națională activă⁶. După alegerea lui I. Goldiș ca episcop, R. Ciorogariu a continuat activitatea sa intransigentă cu toate avansurile politice pe care contele Tisza le făcuse la instalarea episcopului⁷. Aradul a rămas tot intransigent pentru a salva sufletul românilor în fața oricăror încercări de federalizare sau de subordonare față de interesele guvernului ungar.

După reluarea activismului politic, R. Ciorogariu și-a orientat eforturile sale constructive pe terenul ziaristicii, contribuind la întărirea funcției educative a „Tribunei” în masele largi populare. În timpul tratativelor anevoioase pe care I. Mișu le-a purtat cu István Tisza, R. Ciorogariu și N. Oncu au avut discuții la Sibiu cu reprezentantul românilor, informându-l pe acesta despre opinia lor și furnizându-i argumente pentru cererile cuprinse în memoriul prezentat primului ministru ungar. I. Mișu l-a informat în permanență pe R. Ciorogariu despre mersul tratativelor⁸. Referindu-se la tratativele din 1913 cu István Tisza, directorul preparandiei arădene remarcă faptul că omul politic maghiar le cerea românilor în 1914 să renunțe „la politica națională pe vecie”⁹.

⁵ N. Roșuț, *Documente privind activitatea Clubului național comitatens din Arad (1895—1904)* în „Ziridava”, VI, 1976, p. 359.

⁶ E. Găvănescu, *Scrisori inedite* în „Hotarul”, 1, II, 1934, p. 4.

⁷ R. Ciorogariu, *Zile trăite*, 1926, p. 34.

⁸ Arhivele Statului Arad (A.S.A.), Fond R. Ciorogariu, scrisorile lui I. Mișu din 23 ianuarie și 7 decembrie 1910, dosar 20.

⁹ R. Ciorogariu, *Op. cit.*, p. 37.

Era o cerere absurdă, izvorită din miopia politică a unui bărbat de stat călăuzit în toate acțiunile sale de ideea consolidării Ungariei Mari și a statului maghiar unitar.

Un gest semnificativ prin biruința principialității naționale a fost atitudinea din 1910 a lui R. Ciorogariu față de vechiul său tovarăș de luptă V. Mangra, după ce acesta a candidat cu program guvernamental în circumscripția electorală Ceica din Bihor. Atunci dascălul arădean i-a spus „tu ești mort din clipa candidării!”¹⁰ A fost o presimțire sumbră căci V. Mangra a fost dezavuat de amicii săi politici și de întreaga comunitate românească. R. Ciorogariu îndeplinea atribuțiile de director al preparandiei și nu a dat urmare îndemnurilor de a candida cu program independent chiar dacă recomandarea a venit din partea comitetului național. R. Ciorogariu și redacția „Tribunei” au rupt relațiile cu V. Mangra. În paginile ziarului s-a început atunci lupta pentru primirea morală a atmosferei politice. Într-o scrisoare adresată în 20 decembrie 1910 lui I. Kalinderu, R. Ciorogariu se referă la atitudinea politică a lui V. Mangra, apreciind că acesta a adus multă nenorocire în politica românească. Directorul preparandiei arădene subliniază că l-a sfătuit pe Mangra să renunțe la locul lui de deputat și să nu se ocupe de politică. R. Ciorogariu l-a asigurat pe omul politic de peste Carpați că va lupta și în continuare pentru a întări partidul național pe baza programului elaborat cu înțelepciune de luptătorii care l-au condus în grele bătălii.

După ce „Tribuna” și-a încetat activitatea, R. Ciorogariu a fost cooptat membru al comitetului național al partidului, care i-a solicitat expunerea în scris a programului pentru care înțelege să militeze. În iulie 1912, el a prezentat conducerii Partidului Național Român un memoriu în care și-a expus opiniile politice¹¹. E un program complet de activitate politică, ale cărei idei fundamentale au fost grupate în următoarele capitole: I: organizarea, II: politica culturală, III: politica economică, IV: biserica și școala, V: satele VI: orașele și VII: concluzii.

R. Ciorogariu consideră că politica promovată de Partidul Național Român nu poate fi orientată de nădejdea unei schimbări a sistemului de guvernare unguresc. O asemenea nădejde îi apărea ca iluzorie, așa cum iluzorie îi apărea o inițiativă în acest sens luată de cercurile conducătoare din Viena. Din această cauză, considera el, pentru români se impunea ca obiectiv al strategiei lor politice consolidarea vieții lor interne prin ei înșiși. Prin consolidarea internă el înțelegea „întărirea noastră culturală și economică”, deci obiective afirmate de tribuniștii arădeni. Dezvoltarea culturală și economică erau considerate obiective prioritate ale consolidării politice a românilor pentru faptul că „cultura dă viață conștiinței naționale, iar starea economică este nervul motric al fiecărei mișcări populare. Fără această bază, sublinia R. Ciorogariu, nu vom putea ajunge în veci la o politică independentă, ci

¹⁰ *Ibidem*, p. 64.

¹¹ A.S.A., „Declarația făcută de R. Ciorogariu la intrarea sa în comitetul național român în anul 1912”.

veșnic vom fi aserviți relațiilor externe, problematice pentru noi". În funcție de aceste premise, el constată că organizația politică a românilor nu are asigurate bazele economice și culturale necesare unor acțiuni independente. De aceea el considera că e necesară o activitate susținută pentru a se satisface „exigențele culturale și economice ale poporului”, care-l vor face capabil de acțiuni mai energice și de o amploare mai mare. La realizarea acestui obiectiv se poate ajunge însă prin întemeierea unor instituții economice și culturale puternice, capabile să contribuie la promovarea culturală și economică a poporului și la educarea lui încît să devină o armată conștientă înrolată „sub steag național cu totul și cu tot avîntul”. Disciplinarea activității membrilor partidului și a întregii comunități românești se obține printr-o intensă muncă educativă pentru formarea conștiinței și a convingerilor. Conduita disciplinată și spiritul de jertfă pentru cauza națională izvorăsc dintr-o conștiință morală fermă. Rolul instituțiilor economice și culturale în viața românilor e de a contribui la realizarea acestor finalități educative și la asigurarea independenței culturale și economice. Pe o asemenea bază trebuie organizată și participarea românilor la alegeri, căci, după părerea lui R. Ciorogariu, guvernele ungare nu vor fi animate de dorința elaborării unei legi europene care să prevadă introducerea în practica electorală a votului universal. Luminat prin cultură și educație, poporul își va executa dreptul său de alegere, iar votul universal nu trebuie așteptat de la Viena sau Budapesta.

R. Ciorogariu a atribuit instituțiilor culturale și economice o funcție națională, iar pentru întărirea acestei funcții el propunea comitetului național al partidului să înființeze o secție culturală, care să studieze modalitățile de a imprima un caracter militant întregii activități naționale. O politică culturală corespunzătoare intereselor și aspirațiilor naționale va lua în considerare și rolul scriitorilor în viața națiunii române pentru faptul că ei „sînt purtătorii ideilor” și „sufletul mișcărilor” mari care antrenează în acțiune mase compacte de oameni. În epoca modernă civilizația a devenit „cel mai puternic factor politic”, iar scriitorii un puternic factor de civilizație în lumea contemporană. În perspectiva diminuării rolului educativ al școlii datorită etatizării școlilor populare, scriitorilor le revine menirea de a înlocui pe învățător în opera de educație națională a tineretului și de refacere a sufletului românesc pierdut în școli străine. În condițiile etatizării școlilor, R. Ciorogariu a propus comitetului național să se îngrijească de înființarea în București a unui cămin transilvănean, unde „tînăra noastră generație dedicată apostoliei naționale acolo să asculte cursuri de limba și literatura română, de istorie și de artă ca să-și ia inspirațiile culturii românești și să intre în legături personale cu cercurile literare și artistice din țară”. În acest fel s-ar forma un corp de gazetari, scriitori și artiști prin care s-ar înfăptui opera de unificare statornică a civilizației românești.

Dintre instituțiile culturale a căror funcție națională trebuie întărită, R. Ciorogariu s-a referit la „Astra”, „Asociația culturală arădeană”, la internatele școlare și institutele pedagogice. Constatînd că

Aradul a devenit o regiune expusă tendințelor de deznaționalizare, remarcabilul gazetar și pedagog transilvănean a considerat că în această zonă, ca și în alte părți expuse aceluiași pericol, lupta de apărare trebuie să fie dusă de la om la om și fiecare român să fie atras spre căminul cultural, școala românească, biblioteca sau corul din sat. În felul acesta vor fi paralizate efectele nocive ale propagandei și școlii străine. Un sector a cărui întărire se impunea cu hotărâre era cel al institutelor pedagogice, unde se constata scăderea numărului elevilor și ca urmare apariția unor goluri în încadrarea școlilor populare. El propunea ca institutele pedagogice să fie incluse în orice program național de promovare culturală a românilor și să fie ajutate prin eforturile concentrate ale întregii comunități românești, considerându-le ca instituții ieșite din spiritul renașterii naționale și subordonate idealului unității noastre culturale și politice.

O politică economică rațională era în concepția lui R. Ciorogariu unul dintre factorii de succes în realizarea scopurilor naționale. Formarea unor oameni pricepuți să lucreze rațional pământul, așa cum sînt viticultorii din Podgoria Aradului, plugarii din cîmpie, mărginenii neîntrecuți din jurul Sibiului, rămîne un obiectiv al unei politici economice românești. El considera că în această direcție ar trebui ajutați moșii pentru a se valorifica istețimea și hărnicia lor în prelucrarea lemnului și dezvoltarea unei industrii moderne. La Brad s-ar putea înființa o școală industrială în care să fie pregătiți viitorii mineri și prelucrători ai lemnului. În sate, politica economică devine mai eficientă dacă se împletește armonios cu activitatea culturală a învățătorului. Acestuia trebuie să i se dea în sat „scaunul de onoare”, asigurându-i independența sa de acțiune și autonomia în raport cu statul asupritor. Principalul rol al școlii românești și al învățătorului român este de a crește românește pe copii și de a-i ajuta după aceea ca ei să rămînă în viață ca români. Cu adulții din sat învățătorul poate desfășura o activitate extrașcolară permanentă pentru înălțarea sufletelor și întărirea oamenilor în lupta națională. R. Ciorogariu considera necesară extinderea activității extrașcolare și în orașe, unde se înregistra o creștere rapidă a numărului muncitorilor români. În orașe deznaționalizarea se poate realiza și prin intermediul mediului, al societăților culturale susținute de statul asupritor, prin gazeta și cartea străină de sufletul românesc. De aceea el considera că e necesar ca muncitorul român să fie pus în contact cu valorile culturii române prin cercuri sociale în care să pulseze viața românească.

Referindu-se la programul prezentat comitetului național, R. Ciorogariu a subliniat că realizarea acestui program a fost urmărit de el prin „Tribuna” și prin activitatea sa națională. Formarea unei conștiințe naționale elevate prin puterea geniului creator românesc, atît de triumfător ilustrat de zborul lui Aurel Vlaicu, va întări prin cultură sentimentul solidarității naționale, pregătind spiritele pentru problema „cea mare politică”, adică a realizării unității noastre politice. Pentru realizarea acestui obiectiv e necesară valorificarea resurselor intelectuale ale națiunii române, a bogăției de talente de care dispun românii și

atunci „nație mai aleasă decît a noastră nu va fi, precum a spus-o spiritul profetic al lui D. Țichindeal“. Intrînd în comitetul național, R. Ciorogariu a declarat că e gata să asculte și opiniile reprezentanților tinerei generații referitoare la activitatea Partidului Național Român, pentru ca prin schimbul de idei și convingeri să se asigure solidaritatea românilor și triumful deplin al luptei lor naționale.

În timpul războiului R. Ciorogariu a fost unul dintre fruntașii naționali care a exercitat o binefăcătoare influență educativă, manifestînd încredere în biruința ideii naționale și cerînd să nu se renunțe la politica națională. În 28 noiembrie 1915 a participat la ședința comitetului executiv al comitetului național, care a aprobat proiectul de declarație elaborat de V. Goldiș, ce urma să fie făcută în dietă de T. Mihali. Cînd a fost sistat „Românul“ în 10 martie 1916, în „Biserica și școala“ faptul a fost consemnat, dar a fost subliniată și încrederea în triumful luptei naționale prin faptul că ideea națională „tainic vibrează în inimile pline de nobile sentimente pentru lupta conservării noastre naționale“¹². În timpul internărilor în lagărele de la Șopron și din închisoarea din Seghedin a intervenit pentru eliberarea unora dintre internați, așa cum a făcut în situația profesorului I. Lupaș. În primele luni ale anului 1917, cînd guvernul ungar a solicitat declarații de fidelitate din partea unor fruntași ai luptei naționale, R. Ciorogariu a refuzat semnarea declarației așa cum îi cereau „corbii războiului“ și a declarat lui Gh. Popa atunci cînt acesta i-a spus că e pierdut dacă nu semnează declarația: „pierdut să fiu, dacă-i pierdută și România“¹³. A fost o atitudine curajoasă care a constituit un model de comportament național pentru învățătorii și profesorii arădeni. O atitudine asemănătoare a avut și față de episcopul I. I. Papp, care i-a cerut să semneze o declarație solemnă sub luare de jurămînt prin care să se angajeze că va abandona cu totul politica militantă și se va preocupa numai de activități bisericești și școlare. R. Ciorogariu a demisionat în 14/27 aprilie 1917 din comitetul central al partidului național, dar n-a renunțat la desfășurarea unor activități politice puse în slujba idealului unității naționale. El a dobîndit mai multă libertate de acțiune, contribuind la pregătirea spiritelor pentru marele act al unirii.

R. Ciorogariu a ajuns la Oradea în octombrie 1917 în timpul unor frămîntate zile din istoria Bihorului, considerînd că prin prezența sa la Oradea trebuie „să îndemne prin vorbă și faptă la rezistență și tărie sufletească pe cei deznădăjduiți“¹⁴. După izbucnirea revoluției din 30 octombrie 1918 a fost ales vicepreședinte al Consiliului național român și în această calitate a fost conducătorul și îndrumătorul populației românești din județ pînă la eliberarea Bihorului de către armata română în primăvara anului 1919. Pentru activitatea sa statornică și energică de apărare a intereselor naționale românești, comandantul garnizoanei maghiare din Oradea, colonelul Rajcs, l-a declarat în

¹² „Biserica și școala“, 27, XL, 1916.

¹³ R. Ciorogariu, *Op. cit.*, p. 87.

¹⁴ A.S.A., Fond R. Ciorogariu, dosar 8, fila 354.

12 martie 1919 spion al României și persoană primejdioasă și ca urmare a fost pus sub pază și control militar. El a continuat să conducă însă activitatea Consiliului Național Român declarând că el rămîne să activeze „și mai bine capul decît dizolvarea” Consiliului într-o perioadă „cînd satele sînt pline de vaietele victimelor”, iar populația românească a Bihorului risipită din cauza prigonirilor. A fost pus sub paza înarmată a trupelor maghiare și condamnat la moarte, scăpînd numai prin intrarea trupelor române în Oradea. „Moșneagul de la Oradea” a devenit după unire omul cel mai respectat din județul Bihor.

La Oradea, R. Ciorogariu a urmărit să realizeze integrarea tuturor forțelor naționale în activitatea Consiliului Național Român. El a reușit să consolideze activitatea consiliului atrăgînd nu numai forțele intelectuale din oraș și județ, ci și pe tinerii studenți români, care într-o adunare ținută în 18/31 octombrie 1918 au hotărît să se supună tuturor dispozițiilor comitetului executiv al partidului național și au solicitat „grabnica întrunire a Adunării Naționale”. În ședința din 3 noiembrie 1918 a comitetului executiv al Consiliului Național Român din Oradea R. Ciorogariu a propus să se stabilească legături cu Consiliul Național Român Central din Arad pentru a se desfășura o activitate unitară. De asemenea, R. Ciorogariu a propus ca în fiecare comună din județul Bihor să fie desemnat un locuitor de încredere care să inițieze organizarea vieții publice în comună și să mențină legătura cu Consiliul Național Român din Oradea¹⁵. Consiliul Național Român din Oradea a decis în ședința sa din 15 noiembrie 1918 să delege o comisie compusă din 6 membri, care în colaborare cu reprezentanții Consiliului național maghiar formau comitetul executiv al consiliilor județene. Propunerea aceasta de cooperare nu s-a bucurat de răspunsul așteptat din partea Consiliului național maghiar și din această cauză Bihorul a fost scena unor înfiorătoare atrocități cărora le-au căzut victimă țărani români și înflăcărați luptători naționali. În circulara din 5 noiembrie 1918 adresată învățătorilor și preoților din Bihor, R. Ciorogariu le cerea românilor să înființeze în fiecare comună consiliul național și gardă militară. De asemenea, se sublinia că activitatea acestor organisme ale puterii românești sînt subordonate autorității Consiliului Național Român din Oradea. În numele acestuia se făcea apel la învățători și preoți să sprijine acțiunile întreprinse de Consiliul Național Român Central din Arad¹⁶.

După convocarea Adunării Naționale de la Alba Iulia, R. Ciorogariu și-a concentrat activitatea sa pentru pregătirea participării delegaților la Adunarea Națională. Într-un vagon împodobit cu drapele românești și într-o atmosferă înflăcărată, delegații din Bihor au plecat în 28 noiembrie la Arad și de acolo spre Alba Iulia. După proclamarea unirii, R. Ciorogariu s-a reîntors la Oradea, unde a desfășurat o activitate în care s-a îmbinat curajul și spiritul de jertfă al luptătorului cu

¹⁵ A.S.B., Fond C.N.R. Oradea, Bihor, doc. 2/1918.

¹⁶ R. Ciorogariu, *Op. cit.*, p. 161.

judecata chibzuită a omului politic angajat în opera de consolidare a actului unirii.

2. R. Ciorogariu și-a început activitatea publicistică din primii ani ai activității „Tribunei” din Sibiu, căreia îi trimitea corespondențe ce oglindeau probleme și preocupări arădene. Implicarea într-un proces de presă a fostului notar din Șiria, Ion Moldovan, cunoscut prin participarea sa la revoluția din 1848 și la luptele naționale din perioada ce-a urmat, a tulburat opinia publică românească. Ziarul din Sibiu a informat cititorii săi despre acest proces în numărul 34 din 1885. Corespondența a fost semnată „Unul pentru toți”. În ea se vorbește de „decretarea românului de Vogelfrei pînă cînd voește să rămînă român”. Termenul Vogelfrei (proscris, în afară de lege) se întilnește numai în corespondența și lucrările lui R. Ciorogariu, argument care ne determină să-i atribuim corespondența. În altă notă, publicată în numărul 49/1887, autorul critică pe „înaltele sfere cuvioase” care patronau politica moderată și arată că în Arad „o lume nouă vrea să-și elupte locul ce i l-a destinat spiritul timpului și propria ei virtute”. Această lume nouă era tînăra generație care se afirma cu vigoare în viața publică a orașului, dînd luptei naționale sensuri și semnificații noi.

I. Clopoșel l-a considerat pe R. Ciorogariu ca pe „unul dintre cele mai scilpitoare și mai dotate condeie ale publicisticii transilvănene. În articolul său de gazetă găseai, deopotrivă, vervă intelectuală, adîncime de gîndire și ușurință de expresie”¹⁷. Ziaristica sa întrunea deosebite calități de simplitate și naturalețe, care-i dădea o mare capacitate de pătrundere în masele populare și astfel devenea o forță modelatoare a conștiinței publice românești. Prin articolele sale accesibile, naturale, în care se dezbăteau însă probleme fundamentale ale vieții și luptei naționale, „Tribuna” a devenit un organ de presă cu o largă audiență în masele românești. Din această cauză autoritățile guvernamentale ungare au pornit contra „Tribunei” șirul lung de procese și amenzi menite să stăvilească elanul redactorilor și să diminueze forța modelatoare a ziarului. Dar s-au înșelat, pentru că în redacția sa se găsea un grup activ de oameni curajoși, gata de sacrificiu și devotați poporului, care deveniseră o forță politică de temut pentru guvern și care contribuiseră la afirmarea Aradului ca un viguros centru politic.

Între 1903—1912, R. Ciorogariu a fost factorul principal al editării ziarului „Tribuna” în redacția căreia s-a aflat o pleiadă de ziarști energici, care au devenit prin scris și faptă făuritori de istorie: V. Goldiș, O. Goga, I. Chendi, S. Bocu, Onisifor Ghibu, I. Montani, Iosif Șchiopul și alții. În fața atacurilor tot mai dezlănțuite ale administrației ungare „Tribuna” era obligată să-și asigure o puternică bază economică și redacțională, care să-i permită continuarea luptei cu aceeași intransigență și hotărîre. În vara anului 1906, R. Ciorogariu l-a întilnit la Karlsbad pe D. Sturdza, căruia i-a prezentat situația ziarului și de la care a primit îndemnul de a ridica nivelul organului de presă al partidului național pentru a putea fi abonat într-un mod corespunzător în România

¹⁷ Cf. „Dimineața”, 30. I. 1936.

liberă¹⁸. R. Ciorogariu a înțeles acest sfat ca un îndemn de mobilizare a resurselor redacționale ale ziarului. În anii următori, redacția dispunea de corespondenți în diferite capitale europene: Roma, Viena, Berlin și Paris. Datorită eforturilor de modernizare a ziarului, capacitatea sa de pătrundere în mase a crescut, iar funcția sa educativă și organizatorică a devenit mai eficientă.

Unul din rezultatele cele mai importante ale acestui proces de modernizare a ziarului a fost construirea în 1909 a palatului „Tribunei” și dotarea sa cu instalații tipografice noi. În același an a fost înființată societatea comercială „Tribuna”, care avea ca scop „înființarea și susținerea pe baze comerciale a unui institut de tipografie, de editură a ziarului „Tribuna” și de librărie, pentru cultivarea limbii și literaturii române, și peste tot, pentru promovarea intereselor noastre naționale române pe toate terenurile economice, financiare, culturale și politice”. Scopul principal al acestei societăți comerciale, așa după cum se precizează în contractul încheiat în 8 mai 1909 între N. Oncu, directorul băncii „Victoria”, George Nichin și Sever Bocu, reprezentanți ai ziarului, era „editarea și asigurarea existenței ziarului politic-național de astăzi „Tribuna”, chemat să steie totdeauna în serviciul, să urmeze și să lupte pentru programul partidului național-român”¹⁹. Întreaga bază materială a societății era destinată atingerii acestui scop. Societatea „Tribuna” și-a lărgit considerabil cadrul său de acțiune prin înființarea unei librării, care a difuzat cărți românești tipărite peste Carpați și care a devenit un factor de realizare a unității noastre culturale. Societatea comercială înființată nu urmărea un scop economic propriu, ci era pusă în slujba cauzei naționale într-o perioadă de întetire a aspirării naționale și sociale, când românii din părțile Aradului erau avizați la propriile lor resurse materiale pentru purtarea luptei. În caz de dizolvare a societății din cauze independente de voința comitetului care o conducea, se stipula în contract că întreaga ei avere să treacă în proprietatea „Asociației naționale române din Arad”.

Pe ultima pagină a exemplarului de contract aflat în Arhivele statului Arad, R. Ciorogariu a notat că în vara anului 1909 s-a dus la București și a predat un exemplar lui I. I. C. Brătianu, președinte al consiliului de miniștri fiind Titu Maiorescu, iar ministru de război N. Filipescu. Faptul este semnificativ pentru relațiile politice pe care R. Ciorogariu le-a avut cu bărbații de stat de peste Carpați. Aceștia au recunoscut meritele „Tribunei”, dar l-au sfătuit pe R. Ciorogariu să găsească o platformă de înțelegere și de acțiune comună cu comitetul executiv al partidului național. R. Ciorogariu l-a informat pe N. Oncu despre faptul că a predat oamenilor politici de la București proiectul de contract, care reflectaseră asupra conținutului lui, menționând însă că Titu Maiorescu nu l-a primit pe reprezentantul „Tribunei”.

¹⁸ R. Ciorogariu, *Tribuna și tribuniștii*, Biblioteca ziaristică, 1934, p. 25.

¹⁹ A.S.A., Fond R. Ciorogariu, „Publicație confidentă”, „Contract de societatea comandită”, pachet 20.

După încheștarea electorală din 1910, cînd candidații guvernamentali au recurs la șantaj, mită, amenințări și falsuri, în paginile „Tribunei” a devenit mai frecventă teza primenirii conducerii partidului național. În 1910 fuseseră aleși în dietă numai cinci deputați cu program național. Tinerii care promovează teza primenirii conducerii partidului și a promovării unei lupte intrinsingente primesc denumirea de „oțeliți”. Acest grup activ de tribuniști arădeni care cuprindea pe N. Oncu, R. Ciorogariu, O. Goga, S. Bocu și alții și-a continuat lupta, informînd însă și cercurile politice din capitala României. În 8 februarie 1911, O. Goga scria lui N. Oncu că are de gînd să meargă în „Țară” pentru a informa pe oamenii politici despre activitatea „Tribunei”. „Întors de acolo, scria O. Goga lui N. Oncu, voi căuta să fac o concentrare a elementelor tinere de valoare și vom lua pe față lupta pentru apărarea organului care va ajunge expresie generației noi „care are multe de spus”²⁰. Campania de presă purtată de „Tribuna” a luat accente dirze, care amenințau să spargă unitatea de acțiune a forțelor naționale și a partidului. În aceste momente de ascuțire a disensiunilor dintre tinerii oțeliți grupați în jurul „Tribunei” și gruparea condusă de V. Goldiș ca director al ziarului „Românul” a intervenit C. Stere ca purtător de cuvînt ale cercurilor politice din jurul regelui Carol I. Fruntașul politic poporanist a venit la Arad, unde a avut ca principal interlocutor pe R. Ciorogariu. Au început tratative anevoioase purtate în timp ce O. Goga se afla închis în închisoarea de la Seghedin, iar N. Oncu era suferînd.

„Pacea de la Arad”, așa cum a denumit presa împăcarea dintre „Tribuna” și comitetul național, s-a încheiat prin încetarea apariției ziarului, a cărei bază materială a fost pusă la dispoziția comitetului național al partidului. R. Ciorogariu a fost cooptat în comitetul central al partidului, iar cele două ziare arădene, „Tribuna” și „Românul”, au fuzionat. „Românul” a devenit singurul organ de presă al comitetului național. Procesul verbal de împăcare a fost semnat de comanditarii „Tribunei”: R. Ciorogariu, N. Oncu și Sava Raicu. Prin încetarea apariției „Tribunei” în ziua de 12 martie 1912 s-a încheiat o epocă glorioasă din istoria presei românești, marcată de dominația curentului tribunist, înțeles ca atitudine militantă pentru apărarea drepturilor naționale și pentru afirmarea unității românilor de pretutindeni.

În articolele publicate în „Tribuna” în perioada disputelor purtate pentru primenirea conducerii partidului, R. Ciorogariu s-a afirmat ca un susținător activ al tinerei generații, care, în viziunea sa politică, dispunea de valoarea necesară efectuării schimbărilor politice și a actului conducerii. El consemna existența la tînăra generație a unui elan specific luptătorilor de la 1848 și bărbaților „creatori de spirit național” care au condus de atunci lupta națională. În viziunea lui R. Ciorogariu românii nu puteau admite divizarea forțelor naționale în tineri și bătrîni, după criteriul generației, pentru faptul că orice divizare era dăunătoare luptei naționale. În spiritul valorilor morale cărora le-a sub-

²⁰ *Ibidem.*

ordonat activitatea politică, el considera că e necesară efectuarea unei operații de curățire a moravurilor, a unei infuzii de valori morale pe care generația tinăă o poate aduce. De aceea, era necesară cooptarea reprezentanților tinerei generații în conducerea partidului. Scopul final era însă întărirea luptei naționale prin unirea forțelor și prin curățenia morală care dă valoare de model activității luptătorilor. „Partidul să fie compact și tare”, afirma R. Ciorogariu și din această aserțiune se deduce că disputa dintre grupul tinerilor oțeliți și cea moderată care înțelegea să ducă lupta cu mai mult tact și cumpătare nu era în fond decît o dispută privind modalitățile tactice de ducere a luptei și nu era o reevaluare a obiectivelor fundamentale ale ei. Purificarea moravurilor politice pentru care milita R. Ciorogariu era menită să elimine antiteza dintre generații și erorile săvîrșite în luptă²¹. „Tribuna” a constituit una din realizările majore ale românilor arădeni la a cărei afirmare R. Ciorogariu a activat cu elanul specific bărbaților care au modelat conștiința noastră națională. În 1912, s-a supus marilor comandamente de realizare a unității de acțiune a forțelor naționale consimțind la fuzionarea „Tribunei” cu „Românul”. A făcut acest gest cu strîngere de inimă, dar cu înțelegerea pe care i-a dat-o judecata lui chibzuită și convingerile lui morale. A afirmat prin acte primatul unității forțelor naționale dincolo de divergențele de natură tactică referitoare la conducerea luptei.

În articolele publicate în „Tribuna poporului” și în „Tribuna”, R. Ciorogariu a urmărit să facă din presa națională o armă de luptă care să țină „mereu aprins focul sacru al iubirii de neam” și să inflăcăreze conștiințele românești în lupta aprigă pe care o duceau împotriva asupririi naționale. El a cerut luptătorilor naționali să promoveze prin scrisul lor o atitudine de înțelegere a poporului român și să lovească, împreună cu el, în tirania care-l nedreptățește și-l asuprește. R. Ciorogariu considera că datoria conducătorilor naționali și a intelectualilor e de a face „poporul nostru capabil de luptă politică, de luptă de principii”²². Acest obiectiv s-ar realiza mult mai ușor dacă ar fi tăiate „corzile tiraniei sociale” și dacă s-ar angaja întreaga comunitate românească într-o activitate constructivă de realizare a procesului ei economic și cultural. În lumina acestui deziderat Unchiașul — pseudonim cu care a semnat numeroase articole în presa epocii — cerea tinerilor intelectuali ca ei să-și manifeste curajul și atitudinea bărbătească în lupta națională nu în duelurile anacronice care aminteau de o lume apusă²³.

R. Ciorogariu a fost un ziarist sensibil la frămîntările epocii sale și la problemele pe care lupta de emancipare națională le-a ridicat pentru români. El a fost prezent acolo unde lupta cerea curaj și hotărîre. Dintre fronturile de luptă care solicitau virtuți gazetărești și naționale menționăm apărarea caracterului național al școlii și întărirea sufletului

²¹ R. Ciorogariu, *Spre prăpastie*, Arad, 1910, p. 47.

²² Unchiașul, *Inimi deschise*, în „Tribuna poporului”, 25, I, 1897.

²³ Idem, *Duelurile*, în „Tribuna poporului”, 54, I, 1897.

românesc în fața procesului de maghiarizare a numelor. Apărarea școlii era prezentată publicului cititor ca o luptă pentru viață, întrucît funcția școlii e de a face educație în spirit național și de a ține sufletul românesc neatins și nealterat. El cerea ca această luptă să fie dusă cu „cap luminat și inimă deschisă” pentru a-i se asigura victoria²⁴. Maghiarizarea numelor era considerată ca un act barbar și de aceea a făcut apel la intelectualii satelor „să stea de strajă în jurul poporului”²⁵. El a vestejit politica de maghiarizare pe care guvernul ungar a intensificat-o într-un chip brutal spre sfîrșitul secolului trecut. A reliefat duritatea actelor de guvernare introducînd în terminologia ziaristică a epocii termenul de morală polițienească pentru a denumi domnia forței, a abuzurilor și ilegalităților prin care guvernul își urmărea interesele sale politice²⁶. Aplicînd acest termen la sfera mai restrînsă a activității școlare, el constată și în acest domeniu utilizarea ciomagului și a forței de constrîngere împotriva tinerilor români care își afirmau identitatea lor națională. O asemenea politică școlară dăunătoare naționalităților asuprite a fost denumită „pedagogie polițială”²⁷.

În articolele Unchiașului a fost mereu prezent apelul la popor ca factor făuritor al istoriei și cheazășie a izbînzilor în lupta națională. În 1898, cînd a militat pentru o atitudine activă în alegerile pentru adunarea comitatensă, el a cerut să se ducă o luptă oțelită — termenul oțelit ca atribut al luptei a apărut încă din primii ani de activitate ai „Tribunei” — pentru drepturi naționale²⁸. Constatînd că la alegeri un mare număr de români s-a prezentat la urne, R. Ciorogariu considera că e de datoria presei să asigure **educația politică** a țărănimii pentru a face din ea o forță activă²⁹. Atașamentul său față de masele populare nu a fost o atitudine de circumstanță politică, ci o manifestare de substanță a personalității sale. El n-a avut încredere în aristocrație și a considerat-o ca pe un ferment de disoluție națională³⁰. Lupta pentru limbă și cultură națională a fost dusă de masele populare, din al căror suflet n-a putut fi stînsă iubirea de neam. Pe această constatare cu caracter de evidență în istoria noastră își baza el convingerea în triumful ideii naționale³¹. Din faptele românilor s-au născut tradiții istorice valoroase, ale căror resurse educative trebuie să fie cultivate în mod sta-tornic. Asemenea tradiții au izvorît din războiul pentru cucerirea independenței³².

În articolele sale din „Tribuna”, R. Ciorogariu a apărut drepturile naționale ale românilor și a demascat încercările făcute de guvernanții unguri pentru știrbirea și îngrădirea drepturilor firești ale românilor. Articolele sale nu mai poartă semnătura care-l făcuse simbol al cum-

²⁴ Idem, *Lupta pentru viață*, în „Tribuna poporului”, 94, I, 1897.

²⁵ Idem, *Sila libertății*, în „Tribuna poporului”, 59, II, 1897.

²⁶ Idem, *Politica strigoilor*, în „Tribuna poporului”, 101, II, 1898.

²⁷ Idem, *Irozii școalelor*, în „Tribuna poporului”, 193, II, 1898.

²⁸ Idem, *Vezi că se poate*, în „Tribuna poporului”, 186, II, 1898.

²⁹ Idem, *Numai pentru viitor*, în „Tribuna poporului”, 225, II, 1898.

³⁰ Idem, *Puterea lor*, în „Tribuna poporului”, 5, III, 1899.

³¹ Idem, *În săptămîna patimilor*, 75, III, 1899.

³² Idem, *Pro domo*, în „Tribuna poporului”, 226, III, 1899.

pătăriei și cuminenței: Unchiașul. În 1908 i s-a deschis o anchetă de către ministrul de culte și instrucție, A. Apponyi, pentru articolele **Feciorii politici și Atentatul din Caransebeș**³³. În primul a făcut un istoric al relațiilor româno-maghiare după 1867, arătând că politica promovată de guvernele de la Budapesta a degenerat și tinde tot mai pronunțat spre tiranie. În cel de-al doilea a remarcat procedeele ilegale utilizate de autoritățile guvernamentale cu prilejul unei anchete făcute la Caransebeș. Evocînd momente din activitatea redacțională de la „Tribuna”, R. Ciorogariu subliniază rolul ziarului în formarea mentalității colective a românilor din Transilvania prin difuzarea ideii că drepturile naționale trebuie să fie cucerite „prin noi înșine” și să nu se aștepte de la Curtea din Viena sprijin și înțelegere³⁴. Prin formarea unei asemenea opinii, dinasticismul de odinioară al românilor a devenit „un balon tactic” la care s-a renunțat și neîncrederea în împărat a pus stăpînire pe conștiințele românești. „Tribuna” a continuat să critice în paginile sale „regimul polițial” — termenul îi aparține lui R. Ciorogariu — impus școlii românești și instituțiilor culturale. În 1912, la încetarea apariției ziarului, Unchiașul consimțea la acest act cu durerea despărțirii de una din principalele realizări ale vieții sale, la a cărei afirmare în conștiința publică românească participase, alături de tovarășii săi de principii și de luptă, cu toată căldura inimii sale.

R. Ciorogariu a îndeplinit atribuțiile de redactor al revistei „Biserica și școala” timp de 17 ani de la 1 ianuarie 1901. A fost o perioadă îndelungată de timp, în care revista arădeană s-a afirmat ca un factor eficient de promovare culturală a poporului, de perfecționare a învățătorilor și de apărare a caracterului național al școlii. Datorită spiritului de organizare al redactorului ei, revista arădeană s-a bucurat de colaborarea unor prestigioși oameni de cultură ai epocii: I. Vulcan, P. Pipoș, P. Șpan, E. Ungureanu, S. Secula și alții. În cuvîntul adresat cititorilor cu prilejul asumării atribuțiilor redacționale, R. Ciorogariu a apelat la dragostea învățătorilor și la disponibilitatea lor culturală pentru a face din revistă o carte a vieții școlare, literare și economice a poporului în lupta pentru realizarea idealului comun de progres cultural³⁵. Redactorul revistei a urmărit perfecționarea învățătorilor prin promovarea noilor tendințe și preocupări în domeniul pedagogiei și popularizarea realizărilor școlare obținute de unii învățători prin rolul lor pedagogic.

Revista a apărut caracterul național al școlii în 1907, cînd legea de tristă faimă elaborată sub conducerea ministrului de culte și instrucție A. Apponyi crease în viața școlii românești situații periculoase pentru viitorul ei. R. Ciorogariu a imprimat activității pedagogice a revistei un caracter constructiv, insistîndu-se în articolele cu problematică educativă asupra metodelor de predare a limbii române în condiții pedagogice corespunzătoare, a organizării temeinice a procesului de în-

³³ Cf. nr. 62 și 72, XII, 1908.

³⁴ Vezi *Amințiri redacționale*, în „Almanahul presei române pe 1926, Cluj, p. 31.

³⁵ Cf. *De introducere*, I, XXV, 1901.

vățămînt, desfășurării examenelor, perfecționării învățătorilor etc. În paginile revistei a fost subliniat rolul preparandiei în dezvoltarea învățămîntului din Banat și Crișana. În cuvîntul adresat în 1907 contelui Apponyi atunci cînd a vizitat preparandia, R. Ciorogariu a subliniat că „trecutul de o sută de ani al pedagogiei noastre este o mărturie despre rolul său deschizător de drum pe terenul instrucției populare”³⁶.

Sub conducerea lui R. Ciorogariu, revista „Biserica și școala” a devenit unul dintre organele active de presă din Transilvania care au contribuit la realizarea unității noastre culturale. În 1904, revista a publicat normele ortografice stabilite de Academia Română și le-a respectat în activitatea redacțională. În 1906, cînd învățătorii bănățeni au organizat o excursie la București pentru a vizita expoziția națională, în revistă se afirma că în capitala României „oaspeții vor găsi izvor de inspirație idealistă și de credință în mărirea poporului românesc”³⁷. „Inspirația idealistă” la care se referea redactorul revistei era încrederea în realizarea idealului de unitate națională a românilor.

În paginile revistei au fost publicate informații despre presa de peste Carpați, fiind prezentate revistele „Albina”, „Revista poporului român” (Dorohoi), „Viața românească”, „Junimea literară” (Suceava) și altele. Unele idei pedagogice haretiste — activitatea extrașcolară a învățătorului, organizarea bibliotecilor școlare, promovarea culturală a țărănimii — au avut ecou și în Transilvania în paginile revistelor pedagogice, printre care și „Biserica și școala”. Redactorul revistei a urmărit cu consecvență formarea la cititori a unei imagini unitare a culturii române. Din această perspectivă, era îndreptățit R. Ciorogariu să declare la aniversarea a patru decenii de la înființarea revistei, că „Biserica și școala” a fost „izvor de apă vie pentru sufletele setoase de adevăr și dragoste, carte deschisă a istoriei culturale contemporane, tribună a discuțiilor publice asupra așezămintelor noastre bisericesti și școlare, rîu de îndrumări pentru cei ce cearcă adevărul și dreptatea”³⁸. R. Ciorogariu a imprimat acestei reviste pedagogice note specifice militantismului tribunist: lupta pentru progresul cultural al poporului, apărarea drepturilor culturale ale românilor și a caracterului național al școlii și considerarea culturii române în unitatea ei indestructibilă.

După realizarea actului unirii, R. Ciorogariu s-a reîntors la locul său de activitate, Oradea, care devenise centrul unei regiuni grav amenințate prin ocuparea Bihorului de către armata maghiară. Unirea trebuia explicată și menținută în conștiința românească. Unchișul a fost în această perioadă plin de grele încercări și primejdii pentru românii din Bihor unul dintre conducătorii neînfricați „de la cirma” treburilor românești. Cuvîntul său a pătruns în satele greu încercate prin paginile „Tribunei Bihorului”. El a dat expresie voinței unanime a populației din această parte atît de încercată din națiunea română atunci cînd afirma hotărît: „Vrem să fim sub stăpînire românească. Acea stă-

³⁶ Vezi „Biserica și școala”, 3, XXXI, 1901.

³⁷ O *excursiune*, 31, XXX, 1906.

³⁸ R. Ciorogariu, *Patruzeci de ani*, 1, XLI, 1917.

pînire să fie însă din voința poporului, adică să fie democratică. Să se șteargă în acea nouă Românie toate privilegiile nemești și boierești și să piară prin ea toate lipitorile capitalismului hărăpăreț". Cu asemenea gînduri retipărite în **Zile trăite** (p. 324) a pășit el pragul unei noi activități: participarea la opera de consolidare a României Mari.

3. R. Ciorogariu și-a desfășurat activitatea sa în cadrul Institutului pedagogic-teologic din Arad, urmărind să facă din această veche și prestigioasă instituție educativă un factor de valorificare a capitalului intelectual al națiunii române. E o idee pe care le a reținut-o din activitatea națională a lui D. Țichindeal. Dar R. Ciorogariu a urmărit să întărească și rolul politic și cultural al preparandiei în lupta națională a românilor. Locuința sa din localul preparandiei a devenit locul de întîlnire a fruntașilor arădeni atunci cînd ei se adunau pentru a chibzui și a lua decizii importante pentru lupta națională a românilor.

În 6/18 martie 1895, R. Ciorogariu a adresat Consistoriului din Arad un **Memorandum** în care analiza regulamentul școlar elaborat în 1894. El își asuma responsabilitatea semnalării unor inconveniente educative ce izvorau din conținutul acestor reglementări școlare. Premisa pe care întemeia considerațiile sale critice era constituită de aserțiunea că un învățămînt intensiv se realizează prin cooperarea educatorului și educatului. Din punct de vedere didactic „puține ore, dar subiectiv și obiectiv bine utilizate fac școala productivă”. Institutul pedagogic-teologic din Arad trebuia să tindă spre un învățămînt productiv, care să contribuie la dezvoltarea intelectuală a elevilor. Dar R. Ciorogariu atribuie școlii românești și „misiunea de a crea direcțiuni culturale-științifice, a întemeia o literatură”. Dacă școala va acționa în această direcție, ea va contribui în mod nemijlocit la ridicarea nivelului cultural al poporului „spre a putea ține pas cu celelalte popoare în lupta culturală decisivă” ce se ducea în Europa. În lumina unor considerații pedagogice ale lui Stoy, R. Ciorogariu cere școlii să fie o instituție productivă pe plan intelectual și cultural și să împiedice apariția asimilării mecanice a cunoștințelor, care o transformă într-o instituție mecanică de dresaj. Noul regulament nu conținea prevederi menite să stimuleze funcția culturală a școlii și acest fapt îl neliniștea pe R. Ciorogariu. Îngrădirea autonomiei școlii și a activității profesorilor prin reglementări care nu luau în considerare rolul educativ al școlii în viața națională transformau școala „într-o roată dintr-o mare mașinărie” și astfel ea nu-și îndeplinea plenar menirea sa educativă. Îndeplinirea menirii sale educative depinde de zelul profesorilor și de organizarea judicioasă a activității bazată „pe norme emanate din principii pedagogice”. R. Ciorogariu a criticat tendințele birocratice ale regulamentului, care în mod firesc puneau piedici artificiale în calea progresului învățămîntului. În acest memorandum apare o idee pentru care R. Ciorogariu a militat statornic: să nu se pună actul educativ sub „paza polițială și să nu se introducă spionajul în profesieune”. El a considerat că actul educativ devine eficient pe planul formării personalității umane dacă e condus de principii pedagogice și nu se bazează pe reglementări care îngrădesc libertatea de acțiune a educatorului. R. Ciorogariu

a solicitat revizuirea regulamentului pentru a face din el un document rațional care cuprinde prevederi menite să stimuleze procesul de învățămînt.

În anii 1895—1896, R. Ciorogariu și-a continuat activitatea pentru perfecționarea învățămîntului pedagogic, propunînd într-un nou memorandum să nu mai fie primiți în institut elevi care nu au o pregătire corespunzătoare. Pentru acest memorandum a fost „aspru dojenit” pentru faptul că s-ar fi referit la o activitate care nu cădea în competența sa. El știa că memorandumul său a supărat autoritățile școlare, dar „ce să fac cînd conștiința e stăpînă peste mine și îmi impune aceste grele datorii”³⁹. Atunci cînd cerea în 1889 definitivarea sa la catedră, R. Ciorogariu sublinia că încrederea „în vetrele străbune m-a împins pe terenul militant. Să aud plîngerile multora”^{39a}. În 1889 a fost scos din corpul profesoral al Institutului pedagogic teologic din Arad. În 1892 a fost numit profesor definitiv la același institut, iar în 1900 a fost ales referent școlar al Consistoriului din Arad. Aria de activitate a lui R. Ciorogariu s-a lărgit considerabil prin faptul că la 1 septembrie 1901 i s-a încredințat conducerea Institutului pedagogic-teologic din Arad, îndeplinind această atribuție pînă la pensionarea sa în 1917.

În calitatea sa de referent al senatului școlar, R. Ciorogariu a întreprins acțiuni energice de apărare a școlii populare românești, care la începutul secolului al XX-lea a devenit obiectul unor acțiuni restrictive mai pronunțate inițiate de autoritățile administrative. În 16 februarie 1900 s-a adresat, împreună cu V. Mangra, tuturor inspectorilor școlari, cerîndu-le să militeze pentru înființarea unor noi școli. Ca obiectiv al activității școlare din întinsul district școlar al diecezei arădene el și-a propus înființarea de noi școli, singura modalitate de care dispuneau românii pentru a asigura educația în spirit național a tinerei generații⁴⁰. În raportul senatului școlar R. Ciorogariu subliniază faptul că statul asupritor și-a edificat prin acțiuni economice și legislative un sistem educativ care să-i permită educarea tinerei generații în spiritul politicii sale⁴¹. Organele guvernamentale și administrative nu acordau școlii românești sprijinul la care erau obligate prin lege și ca urmare a acestei situații apăsătoare cheltuielile de întreținere erau foarte ridicate. Pentru sprijinirea școlii, el a propus ca în jurul ei să se formeze un cerc social de susținători care s-o apere în fața încercărilor de schimbare a specificului ei național. R. Ciorogariu a militat ca școala populară să-și bazeze activitatea pe sprijinul entuziast acordat de poporul român, care a integrat lupta de apărare a școlii în frontul luptei naționale.

Un alt obiectiv al activității desfășurate de R. Ciorogariu în timpul scurt cît a îndeplinit atribuțiile de referent școlar a fost perfecționarea învățătorilor. A introdus în activitatea școlară practică organizări de conferințe învățătoarești după terminarea examenelor. Cu acest

³⁹ A.S.A., Fond R. Ciorogariu, dosar 4, paginile 84—89 și 110.

^{39a} *Ibidem*, dosar 4, p. 142.

⁴⁰ Arhiva Episcopiei Arad (A.E.A.), doc. 428, IV, 1899.

⁴¹ *Școlatele noastre*, în „Tribuna poporului”, 95, IV, 1900.

prilej, învățătorii evaluau rezultatele obținute de elevi și căutau mijloace de perfecționare a activității didactice. Văzînd interesul cu care erau organizate examenele, poporul a devenit mai atașat de școala sa. Pentru ridicarea nivelului cultural al învățătorilor, R. Ciorogariu a propus ca în Preparandie să fie primiți numai absolvenții a patru clase gimnaziale. El a urmărit ca institutul pedagogic să progreseze și în acest sens s-a gîndit la perfecționarea procesului de învățămînt și la pregătirea cît mai temeinică a profesorilor școlii. Făcînd considerații referitoare la examenul de calificare pentru activitatea de profesor, R. Ciorogariu nota în 1909 că profesorul de la preparandii trebuie să posede calități pedagogice, iar dintre acestea prioritară i se părea posedarea temeinică a limbii și literaturii române de „ al cărei spirit trebuie să fie inspirat un profesor”⁴². A fost una din preocupările sale constante de a face din studiul limbii și literaturii române un puternic factor educativ în școală.

R. Ciorogariu a îndeplinit atribuțiile de director al Institutului pedagogic-teologic din Arad în anii grei de luptă și de încordare cînd școala românească a fost amenințată în existența sa datorită politicii ungare de deznaționalizare. El a desfășurat o activitate susținută pentru a apăra caracterul național al școlii și pentru a-i întări funcția educativă prin perfecționarea structurilor ei și a corpului de educatori de care dispunea. Biblioteca institutului și-a mărit fondul de cărți și, fapt semnificativ pentru unitatea noastră culturală, a fost abonată la reviste care apăreau la Cernăuți („Candela”), București, („Natura” și „Floarea darurilor”), Buzău („Revista asociației învățătorilor”). Începînd cu anul școlar 1906—1907, R. Ciorogariu a publicat anuarele școlii, în care erau prezentate aspecte din viața școlară și lucrări elaborate de profesorii școlii*. Astfel anuarele au devenit nu numai o sursă informativă pentru evoluția vieții școlare, ci și un mijloc de perfecționare a învățătorilor. Preocupat de formarea învățătorilor în raport cu cerințele pedagogiei moderne, R. Ciorogariu s-a străduit să asigure o temeinică pregătire practică în cadrul școlii de aplicație a elevilor din ultimii doi ani de studii. An de an a intervenit pentru a asigura organizarea judicioasă a practicii pedagogice, sprijinind și stimulînd eforturile pe care le făcea în această direcție P. Pipoș, profesorul de pedagogie al școlii. După pierderea grea pe care a suferit-o școala prin moartea lui P. Pipoș, catedra de pedagogie a fost ocupată de S. Evuțianu, care a elaborat „Normativul pentru organizarea învățămîntului practic în școala normală din Arad”, în care au fost fixate funcțiile școlii de apli-

⁴² A.S.A., fond R. Ciorogariu, vol. 22, fila 424.

* Dintre lucrările publicate de profesorii școlii notăm pe următoarele S. Secula, *Curentul poporan în cultura românească* (în anuarul 1907—1908); V. Stanciu, *Științele naturale și dragostea pentru natură* (1908—1909); N. Mihulin, *Apa și circulația ei* (1909—1910); P. Pipoș, *Amintiri de la cursurile din Jena* (1910—1911), T. Botiș și A. Sădeanu, *Cei dinții ani din trecutul și viața preparandiei (școlii normale) gr. or. române din Arad* (1911—1912); P. Pipoș, W. Rein și activitatea sa pedagogică (1913—1914), P. Pipoș, J. J. Rousseau, *ideile sale pedagogice și critica acestora* (1913—1914), A. Sădeanu, *Documente privitoare la istoria Diecezei Aradului* (1916—1917).

cație și formele de pregătire practică a viitorilor învățători. Acest regulament a intrat în vigoare în anul școlar 1915—1916 și el conține îndrumări pedagogice ce pot fi date și azi cu succes viitorilor învățători.

În raportul despre desfășurarea procesului de învățămînt în preparandie în anul școlar 1901—1902, R. Ciorogariu notează că scopul urmărit de profesori a fost „salvarea intereselor învățămîntului” în condițiile grele de activitate de la începutul secolului cînd se remarcă accentuarea politicii de deznaționalizare. În presa maghiară au fost făcute aprecieri defavorabile la adresa preparandiei și din această cauză directorul ei a luat poziție în presă pentru apărarea prestigiului școlii. În raportul său despre examenele finale din 1902, V. Goldiș, care asistasese în calitate de reprezentant al Consistoriului din Arad, notează că a constatat îmbunătățirea studiului limbii române⁴³.

Critica **moralei polițiale** a revenit din nou în preocupările lui R. Ciorogariu în 1906, cînd într-un memoriu adresat episcopului I. Papp subliniază incapacitatea „moralei polițiale” de-a asigura conduita disciplinată a oamenilor din cauză că „în conștiință însă de unde izvorăsc faptele nu pătrunde. Propriaminte nici nu este morală, ci numai o ordine polițială, care se extinde numai pînă unde străbate ochiul și urechea scrutătoare”⁴⁴. Într-un spirit kantian, R. Ciorogariu milita pentru o morală bazată pe conștiința binelui. În acest spirit el considera că actul educativ din institutul pedagogic trebuie orientat spre formarea conștiinței morale a tinerilor elevi, care „sînt pămîntul în al căror suflet se seamănă sămînța misiunii învățătorești”. În procesul de învățămînt, personalitatea profesorului este factorul care asigură „timbrul educativ al învățămîntului”. În perioada cînd față de școala românească se inițiau acțiuni represive, R. Ciorogariu considera că personalitatea profesorului, care trebuie să strălucească în școală ca model al îndeplinirii datoriei, nu poate fi înlocuită de „controlul polițial” oricît de energetic ar fi.

Aplicarea prevederilor legii Apponyi a creat situații grele pentru învățămîntul românesc. Ministerul de culte și instrucție a cerut în 1908 elaborarea unui nou plan de învățămînt pentru școlile populare românești⁴⁵. Consistoriul mitropolitan a decis alcătuirea unei comisii care să se întrunească la Arad sub președinția lui R. Ciorogariu pentru elaborarea noului plan de învățămînt. Proiectul elaborat a fost prezentat unor învățători pentru a face observații critice asupra lui. Pe baza observațiilor făcute de ei, Consistoriul din Arad a propus ca planul de învățămînt să fie precedat de un îndreptar metodic care să orienteze activitatea educativă a învățătorilor. R. Ciorogariu a apelat la ajutorul lui O. Ghibu, care a fost numit secretar al comisiei mitropolitane însărcinată cu elaborarea noului plan de învățămînt. La 1 iulie 1910, R. Ciorogariu a convocat comisia pentru a definitiva noul plan, care a intrat în vigoare la începutul anului școlar 1911—1912.

⁴³ A.E.A., 10 — IV — 1902.

⁴⁴ A.S.A., fond Ciorogariu, vol. 5, p. 109.

⁴⁵ A.E.A., 110 — IV — 1904.

În 1908, ministerul de culte și instrucție publică a dispus să se organizeze de către preparandii un curs special de metodică a predării limbii maghiare în școlile populare românești. R. Ciorogariu a convocat conferința profesorală, care a constatat că profesorul P. Pipos a elaborat un capitol de metodică a predării limbii maghiare și astfel dispozițiile ministeriale sînt satisfăcute și din această cauză consiliul n-a considerat că e necesară introducerea unui curs special de limbă maghiară așa după cum solicita ministerul.

În calitatea sa de director al preparandiei, R. Ciorogariu a întreprins acțiuni constructive pentru pregătirea învățătorilor de care poporul nostru avea nevoie într-o perioadă de plin avînt cultural. În 7 decembrie 1910 a prezidat o conferință a corpului profesoral al preparandiei pentru a se dezbate problema pregătirii învățătoarelor și a propus să se ceară aprobarea de la guvern ca elevele de la Școala civilă din Arad să fie admise să facă examene de pedagogie și să frecventeze cursurile preparandiale. Propunerea sa, care ar fi contribuit la formarea unui corp mai numeros de învățători, a fost respinsă în 1911 de ministrul de culte și instrucție publică I. Zichy⁴⁶.

Consistoriul din Arad a inițiat o acțiune energică de înființare a preparandiei de fete, adresîndu-se în acest sens guvernului în 7/14 iunie 1914. Demersurile pentru înființarea școlii de fete au continuat, întrucît numărul învățătorilor a scăzut în mod considerabil din cauza războiului. Comisia numită de consistor pentru înființarea preparandiei de fete a fost prezidată de R. Ciorogariu și din ea făceau parte ca membri V. Goldiș, Gh. Popa, Victor Stanciu și Iosif Moldovan. Evenimentele militare de la începutul anului școlar 1916—1917 au dus la rechiziționarea localului preparandiei și școala de fete ce urma să-și deschidă cursurile la începutul acestui an școlar n-a putut lua ființă.

În timpul războiului R. Ciorogariu a continuat să critice „dispoziția polițială” a guvernului pentru înființarea zonei culturale și inițierea diferitelor acțiuni represive față de școala românească. La ședința consistoriului mitropolitan din Sibiu ținută la 7 februarie 1918, R. Ciorogariu a subliniat necesitatea înființării de școli profesionale în care predarea să fie făcută în limba română și a îndemnat pe învățători să apere școlile și să nu le predea statului asupritor⁴⁷.

R. Ciorogariu a sesizat faptul că școala românească din Transilvania nu dispunea de întreaga capacitate de luptă a forțelor sale didactice din cauza divizării profesionale. În 1900, pe cînd îndeplinea atribuțiile de referent al senatului școlar, a inițiat o acțiune de cooperare cu senatele școlare gr. catolice din Oradea și Lugoj pentru a se apăra caracterul național al școlii române și rosturile ei pedagogice în cadrul comunității naționale. Mai tîrziu, în calitate de director al institutului pedagogic a militat pentru crearea unui front unit al tuturor forțelor naționale pentru apărarea școlii amenințată în existența ei de acțiunile abuzive ale guvernului. Cu prilejul congresului național-bisericesc din

⁴⁶ *Ibidem.*

⁴⁷ *Vezi Zile trăite*, p. 103—137.

1906, R. Ciorogariu, președinte al comisiei școlare a congresului, a propus să li se acorde învățătorilor români din Transilvania posibilitatea de a organiza „un congres al lor, la care ei să-și spună păsurile și ideile referitoare la progresul școlii românești”⁴⁸. Acest congres trebuia să depășească însă barierele confesionale și să devină un for de dezbatere a problemelor fundamentale ale școlii.

În timpul războiului, școala românească a avut de înfruntat situații grele. Localul preparandiei a fost transformat în spital militar. În aceste situații, R. Ciorogariu a întreprins acțiuni energice pentru a asigura continuitatea învățămîntului pedagogic. Elevii preparandiei au fost îndrumați să efectueze practica pedagogică la școlile populare din localitățile unde domiciliau. Pentru a asigura îndrumarea lor pedagogică, s-a adresat inspectorilor școlari, rugîndu-i să asiste la lecțiile elevilor preparandiei și să-i îndrume sub raport pedagogic. R. Ciorogariu a elaborat în decembrie 1914 un act normativ pe baza căruia s-a organizat această formă de practică pedagogică determinată de condițiile grele ale războiului.

În istoria școlii românești din Transilvania R. Ciorogariu reprezintă tipul pedagogului de acțiune, angajat în lupta de apărare a caracterului național al școlii. El a integrat lupta pentru apărarea școlii în frontul amplu al luptei pentru libertate națională și unire pe care românii au dus-o în perioada dualismului. Activitatea pedagogică a lui R. Ciorogariu a avut un caracter constructiv prin acțiunile pe care el le-a întreprins pentru întărirea rolului preparandiei, perfecționarea pregătirii învățătorilor, înființarea de noi instituții școlare și constituirea unui „cerc social” de apărare a școlilor populare amenințate printr-o legislație nedreaptă și abuzivă. Prin critica aspră și ascuțită pe care el a făcut-o legislației școlare a epocii, moralei polițiale pe care a promovau guvernanții unguri și dispozițiilor abuzive prin care românii deveneau persoane proscrișe, R. Ciorogariu a fost unul dintre spiritele active care au contribuit la formarea opiniei publice românești și la întărirea convingerii că prin lupta lor unită românii își vor realiza idealul național.

4. Un obiectiv statornic al activismului politic pe care l-au promovat forțele naționale din părțile Aradului după 1881 a fost dezvoltarea economică a localităților rurale și a țărănimii române, care era populația majoritară a comitatului Aradului. Grupul tinerilor tribuniști arădeni care s-a constituit după 1884 era compus din bărbați energici, care au inclus printre obiectivele luptei lor și ideea întăririi economice a țărănimii. Liderul acestui grup, N. Oncu, a lansat ideea înființării unui institut de credit. R. Ciorogariu a scris pe o adresă înaintată în 10 octombrie 1934 lui Antoniu Mocioni că episcopul I. Mețianu a împărtășit ideea înființării unui institut de credit, deși n-avea încredere în capacitatea tinerilor din grup de a conduce o instituție banca-

⁴⁸ Vezi „Tribuna”, 190, X, 1906.

⁴⁹ Vezi „Luceafărul”, 8, IX, 1910, p. 191.

⁵⁰ A.S.A., fond R. Ciorogariu, vol. 22, fila 276.

ră⁵¹. Tinerii însă, așa după cum sublinia R. Ciorogariu, aveau încredere în ei și în publicul românesc din părțile Aradului, la al cărui progres economic doreau să contribuie. Înainte de a pune în aplicare proiectul lor, tinerii arădeni au trimis la Căpălnaș pe N. Oncu și G. Vuia pentru a discuta cu Al. Mocioni. Prospectul de înființare a băncii a fost difuzat în noiembrie 1886. Printre semnatarii săi se găsesc cunoscuții luptători naționali: Al. Mocioni, Antoniu Mocioni, George Dogariu, At. Șandor, M. V. Stănescu, Eugen Mocioni, George Mocioni, N. Oncu, David Nicoară, Aurel Suciu, Mihai Veliciu, G. Vuia și alții. Cele 1 000 de acțiuni ale băncii au fost subscrise de 325 acționari. Adunarea de constituire a avut loc în 30 martie 1887. Dintr-o situație întocmită de Nerva Iercan privitoare la proveniența socială a acționarilor reținem că 143 dintre ei erau agricultori, 19 meseriași, 12 comercianți, 19 notari comunali, 7 funcționari, 6 judecători, 18 învățători, 33 preoți, 22 avocați, 11 medici, 14 profesori, 11 instituții (comitete parohiale), iar restul alte profesii*. R. Ciorogariu a fost unul dintre îndrumătorii Institutului de credit arădan, din a cărui conducere a făcut parte, îndeplinind pentru scurtă perioadă de timp în 1889—1891 atribuțiile de casier al tinerei instituții arădene. El a contribuit la orientarea politică a activității băncii, care a acordat cu prioritate credite țărănimii române din părțile Aradului, întărind-o în lupta națională pe care o desfășura. De asemenea, R. Ciorogariu a militat ca banca „Victoria” să susțină material instituțiile culturale arădene. „Casa națională” din Arad, școlile arădene, societățile culturale „P. Maior” din Budapesta, „România Jună” din Viena și internatele școlare din Beiuș și Timișoara au beneficiat de sprijinul material acordat de instituția de credit din Arad.

R. Ciorogariu a militat pentru promovarea instituțiilor culturale ale românilor din părțile Aradului care trebuiau să devină factori eficienți în lupta națională. În 1883, el a susținut cu energia care l-a caracterizat acțiunea întreprinsă de episcopul I. Mețianu pentru construirea unui nou local al preparandiei. A început acțiunea de adunare a fondurilor cu Pecica, comuna sa natală, de unde a adunat 1 500 fl., o sumă mare pe vremea aceea. Și-a continuat acțiunile sale de adunare a fondurilor mergînd la Pilu, Siclău și în patru luni de zile episcopul Aradului a depus 55 000 florini pentru construirea noului local, inaugurat în septembrie 1885⁵². A continuat să militeze pentru afirmarea preparandiei în viața culturală a românilor și pentru pregătirea cît mai temeinică a viitorilor învățători. R. Ciorogariu a sprijinit și activitatea desfășurată de V. Mangra pentru modernizarea învățămîntului în preparandie. Modul cum concepea acest proces grupul de tineri profesori grupați în

⁵¹ Adresa se află în posesia Adrianei Iercan.

* N. Iercan a fost preocupat de ideea elaborării unei monografii a băncii „Victoria”. Situația la care ne referim face parte din notele pregătite în acest scop, care împreună cu o sumară prezentare a dezvoltării acestui institut de credit, se afla în posesia fiicei sale, Adriana Iercan, căreia îi aducem mulțumiri pentru posibilitatea acordată de a consulta acest material documentar.

⁵² R. Ciorogariu, *Discurs la aniversarea centenară a Institutului pedagogic ortodox român din Arad*, în „Anuarul institutului pe anul 1912—1913, Arad, 1913, p. 53.

jurul directorului preparandiei n-a fost împărțit de episcopul I. Mețianu, care, în 1883, l-a înlocuit pe V. Mangra de la conducerea preparandiei⁵³. R. Ciorogariu a continuat să sprijine acțiunea fostului director și să militeze pentru dezvoltarea învățămîntului pedagogic.

În spiritul ideilor tribuniste, R. Ciorogariu a lărgit aria preocupărilor sale culturale, contribuind la dezvoltarea gustului pentru spectacolele de teatru în rîndul maselor populare românești. În 27—28 septembrie 1884 a avut loc la Arad adunarea generală a „Societății pentru teatru român”. Concertul și balul organizate cu acest prilej s-au bucurat de un succes material și moral neîntîlnite la celelalte adunări datorită energiei comitetului de organizare, din care făcea parte și R. Ciorogariu alături de tovarășii săi de acțiune: N. Oncu, V. Mangra și A. Suci⁵⁴.

În 1862 a fost înființată „Asociația națională arădeană pentru cultura poporului român”, care a contribuit la unificarea și instituționalizarea activității culturale a intelectualilor arădeni. R. Ciorogariu a îndeplinit în primii ani ai activității sale atribuțiile de notar al „Asociației naționale arădene” și de membru al direcțiunii ei. După tipărirea statutelor asociației a propus ca acestea să fie trimise „Astrei” și a solicitat de la Academia Română publicațiile sale pentru a le difuza printre arădeni. Prin aceste inițiative se urmărea integrarea preocupărilor culturale ale membrilor „Asociației” în complexitatea vieții publice românești. În 1897 a sprijinit activitatea artistică a tineretului român din Arad, care a organizat manifestări artistice și culturale menite să mărească fondurile bănești ale societății „Caritatea”, care avea ca obiectiv al său ajutorarea ucenicilor români. Guvernul n-a aprobat funcționarea acestei societăți, care s-a bucurat de sprijinul statornic al lui R. Ciorogariu.

În primul deceniu al secolului al XX-lea instituțiile culturale și școlare românești au fost puse în fața unor dificultăți sporite datorită intensificării politicii de maghiarizare promovată de guvernele ungare. Era firesc deci ca instituțiile românești să caute noi modalități de acțiune pentru a da luptei naționale a românilor amploarea și intensitatea solicitată de setea de îndeplinire a idealului lor național. „Asociația națională arădeană” și-a reorganizat activitatea în 1909—1910. La adunarea generală din 1909, R. Ciorogariu a deschis lucrările „Asociației” arătînd că mijloacele pentru ridicarea culturală a poporului sînt variate și numai prin eforturi constructive depuse în orice sector al acestei ample activități se poate contribui la progresul civilizației românești și la afirmarea identității noastre naționale. Adresîndu-se auditoriului, i-a cerut „muncă și jertfă în numele culturii românești”⁵⁵. La adunarea din 1910 a „Asociației”, R. Ciorogariu a militat pentru organizarea modernă a activității culturale. Pentru a se realiza acest obiectiv, el considera că e necesară desfășurarea unei susținute propagande

⁵³ A.S.A., Fond Episcopia Arad, 94 — IV — 1884.

⁵⁴ Cf. „Familia”, 39, XX, 1884, p. 469.

⁵⁵ Cf. „Biserica și școala”, 5, XXXIII, 1909.

culturale, care să stimuleze toate puterile creatoare de care dispuneau românii. El a propus că „Asociația” să-și lărgescă sistematic cadrul său organizatoric pentru integrarea în fluxul ei creator a asociațiilor comerciale și industriale românești.

„Reuniunea învățătorilor arădeni” s-a bucurat de sprijinul statornic al lui R. Ciorogariu datorită receptivității pe care el a manifestat-o față de ideile noi promovate de asociațiile învățătorești. În calitate de director al Institutului pedagogic a întreținut relații cu învățătorii arădeni și a stimulat inițiativele generoase ale Reuniunii. A asistat la conferințele metodice ale învățătorilor fiind preocupat de ideea de a face din ele un factor de progres pedagogic în viața școlii populare. La adunarea generală din 1911 a „Reuniunii învățătorilor” a sfătuit pe cei prezenți să urmărească progresul școlii prin lupta lor aprigă și pregătirea temeinică. El a făcut din învățătorii pe care i-a pregătit stilpi ai neamului⁵⁶.

Și alte instituții arădene au găsit în R. Ciorogariu un sprijinitor entuziast. „Reuniunea femeilor române” din Arad a găsit în el un colaborator încă de la înființare, iar în 1913 când a fost inaugurat localul Școlii civile de fete, în calitate de director al preparandiei a remarcat faptul că această instituție a fost creată de „Reuniunea femeilor” înfruntând „conducerea rigidă a oficialității”. Într-o perspectivă istorică pe care el a deschis-o pentru a semna rolul tradiției în anii premergători izbucnirii primului război mondial, reamintea celor prezenți că românii din Transilvania au trăit „fără independență politică, fără drepturi, ca un popor de iobagi. În condițiile oprimării naționale pe care au îndurat-o, femeia română a vegheat asupra moravurilor străbune prin care ne-am menținut legea și limba strămoșească”⁵⁷. El considera că una din concluziile istoriei noastre zbuciumate este întărirea familiei și educația temeinică a viitoarelor mame.

Activitatea pe care R. Ciorogariu a desfășurat-o pentru a sprijini instituțiile economice și culturale ale românilor era o manifestare a militantismului său social. Generația tribunistă a urmărit angajarea tuturor instituțiilor românești în lupta națională. Tribunismul arădean a devenit astfel activitate constructivă pentru întărirea rolului românilor de făuritori ai propriei lor istorii. Ei nu puteau aștepta nici un ajutor de la statul dominant și asupritor care-i considera lipsiți de drepturi și atunci a trebuit ca fruntașii naționali să urmărească progresul instituțiilor economice și cultural-educative pentru a face din ele factori de rezistență în lupta națională. R. Ciorogariu a fost unul dintre protagoniștii acestui mod de gândire și acțiune.

5. Adresându-se tinerilor săi elevi, R. Ciorogariu îi îndemna, ca și pe rudele sale apropiate, să manifeste încredere în România: „Politicește legați-vă soarta voastră de România. La adăpostul acestei Româinii generoase veți trăi și muri în legea voastră românească.” Este o idee pentru care el a militat și pe care a pus-o la baza acțiunilor

⁵⁶ „Reuniunea învățătorilor”, 10, VIII, 1911, p. 312.

⁵⁷ „Biserica și școala”, 35, XXXVII, 1913.

sale. Ca director al institutului pedagogic a procurat cărți românești pentru elevii școlii. A întreținut relații strînse cu I. Bianu, bibliotecarul Academiei, cu care s-a sfătuit asupra problemelor politice și culturale ale românilor. În 1902, R. Ciorogariu s-a adresat Academiei Române, solicitînd cărți românești „care contribuie la răspîndirea principiilor de culturală națională și la ridicarea nivelului învățămîntului”⁵⁸. În cererea sa către Academie, directorul arădean preciza că institutul pe care-l conduce „are o misiune grea și împreună cu mare responsabilitate națională și morală mai ales în aceste părți expuse de la periferia românismului”. De aceea el urmărea ca viitorii învățători și preoți să cunoască temeinic literatura națională și realitățile din România liberă. În 1906 a încurajat pe învățătorii arădeni care au vizitat expoziția de la București, iar în 1910 a cerut consiliului profesoral al preparandiei să aprobe efectuarea unei excursii de către elevii școlii pe ruta Arad—Predeal—Sinaia—București—Constanța—București—Vircirova—Arad. În organizarea acestor excursii el pornea de la teza că „lumi noi se vor deschide ochilor vizitatorilor României”. Prin cunoașterea directă a realităților românești elevii reveneau acasă îmbogății sufletește și decisi să lupte pentru unirea românilor.

Un aspect semnificativ al relațiilor pe care R. Ciorogariu le-a avut cu cercurile politice și culturale de peste Carpați a fost constituit de întîlnirile dese pe care le-a avut cu I. Kalinderu atît la Arad cît și în Țară, cu I. Bianu, I. I. C. Brătianu și alți fruntași politici de peste Carpați. În 1900, I. Kalinderu îi scria lui R. Ciorogariu că i-a trimis cărți pentru revista „Biserica și școala”. El a încurajat pe elevii și profesorii preparandiei să facă abonamente la reviste de peste Carpați, unde prin grija sa se trimitea presa arădeană, în special ziarul „Tribuna”.

După ce S. Albini a trecut Carpații, R. Ciorogariu a întreținut o strînsă corespondență cu el, sfătuiindu-se asupra modului de a acționa în rezolvarea complicatelor probleme ale zilei. În discuțiile purtate cu oamenii politici de peste Carpați, el și-a manifestat convingerea că lupta națională se va înteți. Distinsul dascăl arădean era pregătit pentru grelele încercări ale conflictului european declarat în 1914. În 1907 scria lui S. Albini: „eu din parte-mi sînt pregătit la groaznice zile din care vom ieși învingători prin tenacitatea noastră”⁵⁹. Declanșarea ostilităților militare l-a aflat pe malul Mării Negre. S-a reîntors printre ai săi la Arad pentru a-i îmbărbăta în lupta grea de făurire a unirii.

În 22 iulie 1906, R. Ciorogariu a sosit la Karlsbad unde l-a întîlnit pe D. Sturdza. Aci, în lungi plimbări și discuții au suspus unei analize atente politica românească în ansamblul ei. Redăm problemele discutate 13/26 august 1906 dintr-o relatare făcută de R. Ciorogariu într-un carnețel de buzunar. D. Sturdza a ținut să-l pună pe R. Ciorogariu în curent cu politica urmată de România” și cu imperativul ca-

⁵⁸ A.S.A., fond R. Ciorogariu, vol. 3 fila 57.

⁵⁹ Biblioteca Academiei R. S. România, Corespondență R. Ciorogariu, scrisoarea adresată în 13/26 februarie lui S. Albini.

tegoric de a se încadra Ardealul în politica oficială a Țării Românești, de care este pendentă soarta Ardealului". Ce probleme s-au discutat? D. Sturdza și-a început considerațiile sale pornind de la aserțiunea că „e un interes european ca să existe România ca un perete între slavii de nord și sud". După războiul din 1871, Bismark a urmărit să-și câștige aliați „ca să mențină ce a câștigat. Așa s-a născut Tripla Alianță". Unul dintre interesele ei fundamentale este existența Austro-Ungariei ca putere mare pentru a preîntîmpina emanciparea popoarelor din interiorul ei. În configurația politică europeană existentă la începutul secolului al XX-lea, noi „toți trebuie să avem în vedere interesul românismului ca atare. Interesul principal e să existe România, căci pînă există ea, existăm și noi. Cînd ea n-ar mai exista, atunci noi sintem împrăștiați ca făina orbului, în urmăre să nu se ceară subordonarea intereselor ei și încurcarea ei în război cu Austro-Ungaria pentru noi, căci asta ar însemna zdrobirea României și a noastră". Românii din Transilvania nu pot avea „alte interese decît cei din țară", adică existența României.

În notele redactate de R. Ciorogariu se formulează ca una din coordonatele principale de acțiune politică cerința ca românii din Transilvania să aibă amici și în monarhie și în România. „Amici ne pot fi în monarhie numai aceia ale căror interese coincid cu ale noastre, anume ale dinastiei față de unguri". În această aserțiune a lui D. Sturdza trebuie să vedem o evaluare eronată, prin faptul că monarhia austriacă nu avea în relațiile cu unghurii interese care coincideau cu ale noastre. D. Sturdza considera că pentru elaborarea unei politici unitare a românilor din Transilvania diferențele confesionale trebuie să fie depășite. R. Ciorogariu notează că D. Sturdza i-a spus „că el face politică sinceră de alianță cu monarhia și nu poate pe sub mînă subvenționa presa îndreptată contra Ungariei, decît să facem o „Tribună" bine redactată, pe care ei o vor sprijini cu abonamente după posibilitate". În 1909, R. Ciorogariu s-a dus la București și a arătat oamenilor politici din capitala României proiectul de contract pentru constituirea societății „Tribuna". El a prezentat proiectul de contract lui I. I. C. Brătianu și N. Filipescu.

Relațiile lui R. Ciorogariu cu E. Brote și I. Slavici au devenit mai strînse după înaintarea Memorandului. În aprilie 1898 E. Brote s-a stabilit la Găiceana, devenind administratorul unei întinse moșii a lui D. Sturdza⁶⁰. De aici el a întreținut strînse legături cu frunțașii politici arădeni care militau pentru o politică națională activă prin ziarul „Tribuna poporului". R. Ciorogariu va întreține o corespondență statornică cu E. Brote, informîndu-l despre stările de lucru de la Arad și despre acțiunile politice pe care le iniția. După alegerile din 1906, pentru frunțașii arădeni se ridicau probleme noi referitoare la intensificarea luptei naționale și lărgirea frontului ei de acțiune. Pentru a se realiza o platformă de acțiune bine chibzuită, R. Ciorogariu și V. Mangra s-au deplasat în august 1907 la Găiceana, unde se afla E. Brote. Întîlnirea

⁶⁰ L. Boia, *Eugen Brote (1850—1912)*, Editura „Litera", 1974, p. 139.

dintre cei patru fruntași a avut loc între 5—9 august 1907, când ei au stabilit un adevărat program de acțiune politică, denumit de R. Ciorogariu „Pactul de la Găiceana”. În acest pact erau stabilite următoarele direcții de strategie politică la care cei patru semnatari ai documentului se angajau să le urmeze. Semnatarii se angajau să evite conflictele cu orice partid politic din România. Ei considerau că rezolvarea potrivită cu interesele naționale a problemei agrare din România nu e o chestiune de partid și o problemă internă a statului român, ci e o chestiune națională de mare importanță care trebuie să fie rezolvată cât mai curînd. Ei se angajau să combată cu toată hotărîrea pe cei care împiedică rezolvarea ei. Cei patru autori ai înțelegerii se angajau ca prin I. Kallinderu să țină la curent pe regele Carol I cu acțiunile pe care le vor întreprinde și să întrețină relații cu D. A. Sturdza, frații Brătianu și colaboratorii lor. În privința sarcinilor rămase asupra „Tribunei” în urma proceselor de presă au decis să facă o repartizare echitabilă între ei a obligațiilor neachitate. Ei considereau că existența ziarului este asigurată datorită sprijinului publicului român și din această cauză se preciza în pact că nu vor solicita, dar vor primi, dacă li se vor oferi, ajutoare de la guvernul României.

Din analiza acestui pact redactat de R. Ciorogariu și semnat de toți cei patru participanți se desprind câteva aspecte ale platformei politice pe care ei se situau. În activitatea pe care o desfășurau ei afirmă că vor întreține relații cu toate forțele politice care acționau în cadrul comunității românești de la socialiști pînă la Casa regală. Preocupați de asigurarea unității de acțiune a forțelor naționale, ei urmăreau cu grijă evitarea oricărui disensiuni confesionale care ar fi diminuat capacitatea de luptă națională a românilor⁶¹. „Pactul de la Găiceana” este un document definitoriu pentru gîndirea politică a lui R. Ciorogariu, care a abordat problemele cu care erau confrunțați românii din Transilvania dintr-o perspectivă națională.

După alegerile zburcinate din 1910 în coloanele „Tribunei” a fost inițiată o acțiune de presă pentru „primenirea” morală și înviorarea activității politice. S-a ajuns repede la un conflict între „Tribuna” și „Românul”, conflict care viza numai modalitățile de a duce lupta națională nu și obiectivele ei finale. Pentru curmarea polemicii dintre cele două ziare arădene au intervenit forțe politice de peste Carpați din jurul regelui Carol I. La Arad a apărut C. Stere, care a avut întîlniri și discuții cu R. Ciorogariu și N. Oncu. E cunoscut epilogul intervenției. Demnă de semnalat este atitudinea lui R. Ciorogariu, care, cu toată dragostea ce o purta „Tribunei”, s-a lăsat condus de interesele naționale care cereau restabilirea unității de acțiune a forțelor naționale. Încrederea sa în devenirea politică a României și în realizarea unității noastre de stat a rămas neclintită.

⁶¹ Documentul în fondul R. Ciorogariu. El a fost semnalat de Miron Constantinescu, *Un document inconu (5—9 août 1907) concernant la lutte nationale de la libération des roumains de Transylvanie*, în „Revue roumaine de l'histoire”, 3, 1965.

Personalitate marcantă a vieții politice românești din Transilvania de la Memorand și pînă la unire, R. Ciorogariu a reprezentat în viața politică a Aradului pe luptătorul prezent în toate sectoarele de activitate. El a considerat că învierea vieții românești în toate manifestările ei va lărgi baza de masă a luptei naționale și-i va spori eficiența. Așa după cum s-a remarcat, istoriografia noastră îi datorează o admirabilă monografie a luptei pentru realizarea unirii în Bihor⁶². Arhivistica noastră îi datorează păstrarea unui prețios fond de documente care aruncă lumini noi asupra luptei naționale a românilor arădeni între 1884—1918. „Unchiașul” a fost ziaristul încercat, memorialistul care a îmbinat fericit acțiunea cu judecata de valoare asupra evenimentelor istorice și a oamenilor. Lucrările sale *Spre prăpastie*, Arad, 1911; *Zilele trăite*, Oradea, 1926 și *Tribuna și tribuniștii*, 1934, nu sînt numai icoane ale unei epoci, ci izvor de învățăminte pentru un comportament național chibzuit, luminat de încrederea în viitorul neamului nostru și stimulat de dragostea fierbinte față de el. R. Ciorogariu a reprezentat în viața socială a Aradului o realizare fericită a constructivismului și militantismului național pe care „Tribuna” le-a realizat în istoria Transilvaniei.

ROMAN CIOROGARIU, REPRESENTATIVE OF THE 'TRIBUNA' REVIEW OF ARAD

(Summary)

The author presents one of the most dynamic personalities of the political life of Arad of the beginning of the XXth century. He contributed to the radicalization of the mission of national liberation having close connections with the socialists.

R. Ciorogariu participated to the founding of some institutions of high reputation in Arad. The „Victoria” Bank, The National House a.s.o. He had close connections with Romania especially with the Royal House.

He wrote works on the history of culture and memoirs as: „Lived Days” of great importance for the understanding of the process of the union of Transylvania with Romania.

⁶² Barbu Ștefănescu, *Un militant pentru unire. Roman Ciorogariu*, în „Familia”, 6 (154), 1978, p. 11.

MARIA BOTIȘ-CIOBANU

(1866—1950)

MARIA TOMOV, AURORA LUPU

La 1 decembrie 1918 se înfăptuie la Alba-Iulia unirea, năzuința comună și de veacuri a românilor de pretutindeni. Înfăptuirea marelui ideal era rodul unor strădanii și lupte îndelungate ale unui întreg popor: bărbați, femei, tineri. Printre combatanții care s-au înrolat în marile front al dascălilor ardeleni și care prin activitatea lor entuziastă și generoasă au pus o piatră de temelie la trezirea și afirmarea conștiinței de neam se înscrie și aceea care a fost fiică mândră și demnă a Munților Apuseni — profesoara Maria Botiș-Ciobanu.

Viața și activitatea. Maria Botiș-Ciobanu s-a născut la Abrud, în 16 august 1866, într-o familie cu vechi tradiții de luptă pentru ridicarea culturală, pentru emanciparea națională și socială. Tatăl său, Vasile Ciobanu, om instruit, originar din părțile Aradului, a fost mai întâi dascăl la Abrud, iar apoi s-a stabilit la Roșia Montană, unde s-a îndeletnicit cu mineritul. Mama sa, Justina Gritta, era fiica băieșului George Gritta, unul din tribunii lui Iancu. Un străbun din partea mamei, Mihăilă Gritta, lucrînd la exploatarea minelor de aur și ajungînd la o stare mai prosperă, a întemeiat 7 școli în satele din jurului Abrudului. În această ambianță familială, Maria Botiș-Ciobanu va fi respirat, foarte de timpuriu, împreună cu aerul ozonat al munților, pe cel al dorinței de libertate, după cum va fi ascultat în fapt de seară, la gura sobei, povestea unor credințe păgîne despre vilve și duhuri care cutreieră codrii și băile de aur. Căci viața locuitorilor din „Țara de piatră” — vajnici strănepoți ai Iancului — a stat vreme îndelungată sub semnul luptei și al aurului. De aici, din acest orizont spațial și spiritual, își va extrage Maria Botiș-Ciobanu seva creației sale. Copilăria petrecută la Abrud și Roșia Montană îi va marca pentru totdeauna viața și activitatea.

Maria Botiș-Ciobanu a urmat școala primară la Roșia Montană, după care trece la Gimnaziul din Sibiu. Atmosfera care domnea pe atunci în această puternică cetate a românismului o va înfrîuri, desigur, pe eleva Maria Ciobanu, care se va întoarce aici peste ani, ca profesoară. După o perioadă în care își susține o serie de examene în particular, în 1891, obține diploma de învățătoare la Cluj. În același an, la Școala normală din Budapesta, își ia diploma de „maistră de limba română”.

Ca și alți profesori ardeleni, Maria Botiș-Ciobanu își începe cariera didactică mai întâi ca dascăl particular, în familia notarului Vasile Drăgan din Nădășel, unde rămîne mai bine de 3 ani (1891—1894). La plecare

obține un certificat, care o prezintă ca pe un dascăl cu calități deosebite. Funcționează apoi la școlile confesionale din Bîrgău și Prundul Bîrgăului. În această perioadă își începe activitatea de militant pentru drepturile femeii, înființînd la Roșia, cu care păstrează tot timpul legătura, „Reuniunea femeilor române”. În 1896 se stabilește la Sibiu, unde funcționează ca profesoară la „Școala civilă de fete cu internat și drept de publicitate pe lângă Astra”. Contactul cu un mediu cultural sănătos, creat prin munca neostenită a unor cărturari temerari, animați de inflăcărâte sentimente naționale, ca și contactul cu o instituție prestigioasă, cu acces la publicațiile periodice, vor influența în mod decisiv evoluția profesoarei. Ea va deveni „pentru mai bine de un sfert de veac una din cele mai active intelectuale din Transilvania și Banat”¹. Maria Botiș-Ciobanu a predat la Școala civilă mai multe discipline cu caracter aplicativ ca: lucrul de mîină, pedagogie de casă, desenul, caligrafia. În acea vreme, cînd principala seferă de activitate a femeii era familia, lucrul de mîină și pedagogia de casă erau socotite ca discipline de bază în formația elevelor. Disciplinele amintite ocupau un loc important nu numai pentru că în cadrul lor se formau priceperi și deprinderi necesare viitoarelor gospodine, dar și pentru că prin intermediul lor se realizau obiectivele educației cu caracter național. Prin lucru se cultiva la eleve dragostea față de arta populară românească, față de portul românesc. Maria Botiș-Ciobanu, care în scrierile sale pedagogice ca și în cuvîntări a stăruit adesea ca mamele să învețe fetele arta cusăturilor și țesăturilor românești, a valorificat din plin conținutul acestor discipline în direcția cultivării sentimentelor naționale. Eforturile depuse la clasă s-au făcut repede cunoscute printr-un articol laudativ publicat de direcția școlii.

În anul 1898 Maria Botiș-Ciobanu debutează la „Telegraful român” din Sibiu cu studiul de pedagogie socială **Rolul mamei în familie**. În același an debutează și ca poetă în cadrul aceluiași periodic. În 1899 apare cea de a doua lucrare cu caracter pedagogic **Scrisori către eleve** tot în „Telegraful român”, De aici înainte Maria Botiș-Ciobanu va desfășura o intensă activitate la diferite periodice din Transilvania: „Telegraful român”, din Sibiu, „Românul” din Arad, „Familia” din Oradea, „Gazeta Transilvaniei” din Brașov etc., publicînd poezii și legende pe care le va aduna mai tîrziu în volum.

În 1901, Maria Ciobanu se căsătorește cu Teodor Botiș, cărturar luminat, apreciat de marele N. Iorga, care va îmbogăți patrimoniul culturii românești cu două opuri, participant activ la înfăptuirea unirii, și se mută la Arad. În orașul de pe Mureș, ca și în familia nou întemeiată, Maria Botiș-Ciobanu va regăsi aceeași atmosferă de muncă și entuziasm pentru cauza națională, pe care o cunoscuse la Sibiu. La Arad funcționează o vreme ca directoare a internatului școlii de fete, apoi părăsește învățămîntul pentru a se consacra creșterii copiilor, activității pe tărîm social, editării și reeditării operelor sale.

¹ G. Nistor, *Studiu introductiv la Crăiasa Codrului*, de Maria Botiș-Ciobanu, Editura Facla, 1970, p. 9.

În timpul primului război mondial, devine infirmieră voluntară și membră a comitetului local al societății Crucea Roșie. Sentimentele sale generoase și umanitare o îndeamnă să ia atitudine, împreună cu un grup de medici democrați, împotriva autorităților austro-ungare care aplicau prizonierilor sârbi un tratament inuman. La intrarea în Arad, în 1919, a ostașilor români, Maria Botiș-Ciobanu scrie poezia **Închinare**, dând glas sentimentelor colective de bucurie și recunoștință.

După unire se dedică activităților obștești, ajungând președintă a Filialei Crucii Roșii și apoi președintă de onoare (până în anul 1938). În această calitate se ocupă de invalizii de război, organizând pentru ei ateliere meșteșugărești, cursuri Braille, șezători culturale. În 1927, înființează la Săvârșin o „colonie de vară”, iar în 1933, la Arad, „Școala elementară pentru copiii vagabonzi și cerșetori”, instituție unică în vremea aceea, care a fost înregistrată cu elogi în **Analele Institutului Social Banat-Crișana**². Paralel cu activitatea pe tărîm obștesc, se ocupă de editarea și reeditarea operelor sale. Astfel, în 1927 își adună poeziile într-un volum care apare la Cluj, iar în 1928 legendele în volumul **Țara Motilor — legende și credințe**. La o vîrstă înaintată își continuă activitatea literară publicînd, în 1940, volumul **Povești**. Se stinge din viață în anul 1950, la Oradea, după o activitate îndelungată pusă în slujba binelui și frumosului, a libertății naționale și progresului social. Activitatea ei fructuoasă s-a desfășurat pe planuri diferite: pedagogic, literar, precum și pe tărîm social, avînd ca elemente definitorii oglindirea vieții poporului.

Activitatea pedagogică. Maria Botiș a contribuit la pregătirea mării uniri prin activitatea desfășurată pe tărîm educativ, prin contribuția adusă la educarea în spirit național a tinerei generații. Ea și-a elaborat lucrările sale cu caracter pedagogic însuflețită de gîndul de a oferi elevelor sale devenite mame sau învățătoare, un îndreptar imediat de viață, fără preocuparea de a da un răspuns sistematic și competent la problemele de bază ale pedagogiei. Cu toate acestea, ea și-a spus cuvîntul în probele majore ca: scopul și puterea educației, educația morală, rolul școlii și al familiei, fiind exponenta unor idei înaintate despre educație. Scrierile sale **Rolul mamei în familie**, dar îndeosebi **Scrisori către eleve** o situează la granița dintre pedagogie, literatură și folclor. Faptul că profesoara nu folosește terminologia specifică tratatelor de pedagogie, ci un stil care ne dezvăluie scriitoarea și poeta, că teoretizările, mai puține, se sprijină pe numeroase pilde luate din viața cotidiană sau folclor, nu constituie o scădere a operei sale pedagogice. Dimpotrivă stilul colorat dar simplu, exemplele grăitoare și elocvente, apelul adresat inimii, au făcut ca semințele care purtau în ele germeii iubirii de neam să se răspîndească și să dea rod pe un teren mai întins. Lucrearea sa **Scrisori către eleve** a apărut în trei ediții, cea de-a doua la numai doi ani după prima, ceea ce dovedește că îndemnul său înflăcărat a găsit ecou în rîndurile unor mase largi de cititori.

² Emil Botiș, *Note biografice despre poeta Maria Botiș-Ciobanu* (comunicare susținută la Cîmpeni în 1966), p. 10.

Maria Botiș-Ciobanu a activat la școlile din Sibiu și Arad într-o ambianță culturală în care ideile lui I. Slavici, Ion Popescu, Petre Pipoș, P. Span despre educația națională prindeau rădăcini puternice. Ea se manifestă în domeniul pedagogiei ca o reprezentantă activă a pedagogiei specificului național. Ideea educației în spirit național răzbate ca un lait motiv în întreaga sa operă și avem în vedere nu numai lucrările amintite ci și altele mai puțin cercetate de acei care s-au ocupat de valorificarea scrierilor sale. Astfel într-un articol intitulat **Care să ne fie ținta în educația fetițelor noastre**, apărut în „Românul”, la Arad, în 1913 scrie: „Ținta supremă la care trebuie să se ajungă prin educația fetițelor noastre trebuie să fie națională”³. Concepția sa privind educația națională se integrează organic în climatul etic al spiritualității românești fiind străină oricăror tendințe exclusiviste. „Maria Botiș-Ciobanu a scris cele două lucrări de pe poziția românilor oprimați și pentru români nesupusă prejudecăților sau exagerărilor naționaliste”⁴. Educația națională în concepția Mariei Botiș-Ciobanu are ca obiectiv prioritar cultivarea sentimentului național al iubirii de neam. Iubirea de neam este un sentiment profund și peren „este cea mai puternică iubire din lume căci toate celelalte pasiuni omenești se sting pe aripile timpului pe când amorul de patrie nu se stinge niciodată”⁵. Departe de a fi o simplă stare afectivă care se exprimă în vorbe frumoase, iubirea de neam este o atitudine complexă în care precumpănește latura națională. A iubi neamul înseamnă „a lucra pentru binele lui” a-i fi de folos, iar „ca să fim folositori neamului trebuie să facem fapte și nu vorbe”⁶. Adevărata iubire de neam impulsionează la acțiuni generoase de luminare a poporului care îl vor duce pe calea progresului. Forța de propulsie a acestui sentiment este deosebit de mare. Sentimentul național trebuie să dea fiicelor neamului, în condițiile asupririi naționale, tăria de a înfrunța piedicile și prigoanele „căci orice ocară răbdată pentru înaintarea națiunii este mărire pentru cei care o înfruntă”⁷. Opuse dragostei de neam sînt cosmopolitismul și demagogia care duc la înstrăinare și deznaționalizare. Scriitoarea arădeană combate manifestările cosmopolitiste ale celor bogați fără să cadă în extremism, menținîndu-se pe coordonate specifice umanismului românesc. Dragostea de neam se conjugă cu respectul față de alte popoare, față de cultura lor. Astfel scrie „limbile străine să le respectăm, dar limba noastră s-o iubim”⁸. Ca și alți pedagogi transilvăneni, Maria Botiș-Ciobanu acordă importanță deosebită acelor evenimente constitutive ale culturii și civilizației românești care dau națiunii române o individualitate distinctă și care au constituit veacuri de-a rîndul adevărați piloni de rezistență ai ființei noastre na-

³ Maria Botiș-Ciobanu, *Care să ne fie ținta în educația fetițelor noastre*, în „Românul”, Arad, 19 iunie, 1913, p. 3.

⁴ G. Nistor, *Op. cit.*, p. 16.

⁵ Maria Botiș-Ciobanu, *Scrisori către eleve*, Tiparul tipografiei archidiecezane, Sibiu, 1900, p. 5.

⁶ *Ibidem*, p. 5.

⁷ *Ibidem*, p. 6.

⁸ *Ibidem*.

ționale: limba, arta națională, obiceiurile și tradițiile, portul, istoria. Aceste comori spirituale ale poporului nostru sînt accepția Mariei Botiș-Ciobanu principalele mijloace de educație națională. Fiind „tezaurile națiunii în timpuri atît de grele” ele „au fost păstrate veacuri de-a rîndul de femeile simple din popor care cu sfințenie și cu pietatea cuvenită le sădeau și mai departe în inima copiilașilor lor”⁹. Unele concepții ale Mariei Botiș-Ciobanu privind rolul limbii și al obiceiurilor în educația națională se resimt de pe urma influenței herderiene. Astfel ideea după care în obiceiuri trăiește „originea popoarelor este foarte apropiată de cea lui Herder conform căreia cîntecele populare alcătuiesc” arhiva unui popor.

Maria Botiș-Ciobanu a contribuit la îmbogățirea culturii pedagogice a învățătoarelor și mamelor românce exprimînd opinii înaintate și generoase despre educație. Concepția sa despre educație se caracterizează prin optimism pedagogic, prin umanism. Ea are convingerea că omul este perfectibil și că „prin răbdare și fără dispreț poate fi educat”¹⁰. În **Scrisori către eleve** ea se ocupă îndeosebi de problemele educației morale, căuțînd să cultive în rîndul fetelor respectul față de valori. Printre valorile etice pe care le-a apreciat și a căror prețuire a căutat s-o sădească în inimile și mințile învățăcelelor sale, la loc de cinste stă munca. Astfel, în scrisoarea XII — **Fericire** — exprimă ideea că numai munca dă sens vieții, că adevărata fericire se găsește în muncă. Ea a acordat o prețuire deosebită unor calități morale ca: umanismul, demnitatea, hărnicia, tăria de caracter, buna cuviință, deci a acelor însușiri care se înscriu în configurația psihologică a poporului nostru și care l-au ajutat să răzbească în vremuri de răscruce. Ca și alți pedagogi transilvăneni, Maria Botiș-Ciobanu a înțeles prea bine că, în contextul social-istoric dat, școala era nu numai focar de cultură ci și cetate de apărare. De aceea înscrierile și cuvîntările sale se adresează mamelor cu îndemnul călduros și repetat de a-și da copii la școlile românești, de a oferi sprijin material școlii, prevenindu-le asupra pericolului înstrăinării. Ea a acordat o deosebită importanță familiei în educația copiilor și nu întîmplător prima sa lucrare este **Rolul mamei în familie**, lucrare în care prezintă rolul formativ al acestui puternic factor educativ. Familia este aceea care pregătește și continuă activitatea școlii, între cele două instituții există și trebuie să existe concordanță. Într-o perioadă în care principalul cîmp de afirmare al femeii române era familia, acesteia îi revenea rolul de a continua și completa activitatea școlii educînd fetele în spiritul muncii și al economiei, formîndu-le calități de bune gospodine. Dar cea mai importantă misiune a familiei, în general, a mamei în special, este aceea de a pregăti fii care să lucreze pentru binele și dezvoltarea națiunii. Pentru aceasta copiii vor fi formați în spiritul iubirii de neam. „Femeia română — sublinia ea — mama, e chemată a

⁹ Maria Botiș-Ciobanu, *Tărancile noastre în susținerea portului și datinilor strămoșești*, în „*Transilvania*”, anul XXXIX (1898), nr. VII—VIII, p. 152—155.

¹⁰ Maria Botiș-Ciobanu, *Scrisori către eleve*, Tiparul tipografiei arhidiecezane, Sibiu, 1900, p. 18.

veghea ca o santinela la altarul nostru national ca sa apere limba stramoșească, căci numai la acest altar e scutul cel mai sigur"¹¹. Lucrările sale cu caracter pedagogic s-au bucurat în epocă de aprecieri favorabile din partea unor cunoscuți oameni de cultură, istorici, pedagogi, folcloriști. Astfel în 1900 Ion Pop-Reteganu scria: „**Scrisori către eleve** este scrisă (...) de o fiică a poporului nostru care muncește numai pentru cultivarea fetițelor române. Pe cite știu nu mai avem în limba română astfel de cârticică deci merită atențiunea pentru cuprinsul ei cel sănătos"¹².

Răspîndindu-se pe o arie largă în școlile și familiile transilvănene, ideile pedagogice promovate de autoarea **scrisorilor** au contribuit la luminarea minților, la maturizarea aspirațiilor naționale. Intemeietoare de școli și propovăduitoare a unor idei progresiste despre educație, multe dintre ele valabile și astăzi, Maria Botiș-Ciobanu merită să fie înscrisă în istoria învățămîntului românesc din Transilvania ca o educatoare preocupată să întărească funcția națională a școlii și capacitatea ei de rezistență în fața încercărilor de deznaționalizare.

Activitatea literară. Dacă în opera sa cu caracter pedagogic Maria Botiș-Ciobanu recomandă folosirea în scopul realizării educației naționale a acelor elemente componente ale culturii și civilizației românești care dau civilizației noastre o anume factură psihică, în volumul **Țara Moșilor — Legende și credințe** scriitoarea valorifică ea însăși un fond cultural arhaic, aducînd o contribuție valoroasă la dezvoltarea folcloristicii românești. Maria Botiș-Ciobanu a îmbogățit prin legende și credințe „arhiva poporului” nostru cu cîteva documente rare și de preț. Rare, pentru că unele mituri zugrăvite aici, cum ar fi cel al vilvelor, sînt specifice zonei Munților Apuseni și au fost prea puțin cercetate pînă la ea și de preț pentru că așa cum se va vedea, ele constituie atestate ale vechimii și continuității noastre pe aceste meleaguri.

Scriitoarea cunoștea aceste legende din vremea copilăriei sale petrecute la Roșia și le redă cum însăși arată „păstrînd culoarea etnică a locului unde s-au zămislit, dialectul și felul de a grăi al celor ce le-au povestit"¹³. Universul înfățișat este populat de ființe imaginare: vilve, balauri, zmei, solomonari. Printre acestea vilva băilor revine adeseori, lucru lesne de înțeles într-o lume unde viața locuitorilor a stat vreme îndelungată sub semnul aurului. Ioan Bogdan, în studiul său asupra unor mituri folclorice, arată că mitul vilvelor și-ar avea originea în credința străveche în grifoni, ființe imaginare, a căror menire ar fi fost să păzească aurul de populația locală a arimaspiilor. Invocînd mărturia unor prestigioși istorici și poeți antici ca Herodot, Pliniu cel bătrîn, Pindar, Ioan Bogdan demonstrează că moșii din jurul Abrudului sînt urmașii vechilor arimaspi. Întrucît aurul a fost întotdeauna proprietatea

¹¹ Maria Botiș-Ciobanu, *Care să ne lie țintă în educația fetițelor noastre*, în „Românul”, Arad, 19 iunie 1913.

¹² Ion Pop-Reteganul, *Scrisori către eleve, de Maria Ciobanu*, în „Familia”, an. XXXVI (1900), nr. 31 (30 iul/12 aug.) p. 2.

¹³ Maria Botiș-Ciobanu, *Prelață la Țara Moșilor — Legende și credințe*, Tiparul Tipografiei Diecezane, Arad, 1928, p. 3.

regilor și a împăraților, aceștia au avut tot interesul să mențină cultul unor asemenea puteri protectoare ale prețiosului metal și astfel aceste credințe din vremea daco-geților au fost transmise din generație în generație. Faptul că ele s-au păstrat pînă aproape de zilele noastre constituie o dovadă în plus a permanenței noastre pe aceste meleaguri.

Dacă rostul unor ființe imaginare care apar în legende este acela de a pedepsi pe care le contestă existența, în legenda **Mărgala** ele își depășesc obișnuitele atribuții atunci cînd răpesc două fete „care se țin mîndre de feciorii de român și se uită mai cu drag la cei străini de neamul lor”¹⁴. Tema înstrăinării, prezentă și în scrierile pedagogice, revine ca un motiv de alarmă și în legende. Îngrijorarea este legitimă într-o vreme cînd încercările de deznaționalizare se afirmau cu putere după cum, pe deplin legitime erau manifestările culturale ale intelectualiilor ardeleni care se opuneau acestor tendințe.

Deși diferențiate, prin domeniile abordate scrierile Mariei Botiș-Ciobanu au un caracter unitar, căci dacă și-a exersat condeiful pe țărîmul poeziei, prozei literare sau pedagogiei ea l-a pus întotdeauna în slujba aceluiași nobile sentimente și idealuri. La fel în **Țara Moșilor** dincolo de tradiție și legendă răzbate dragostea „față de poporul viteaz și martir din Munții Apuseni” din rîndurile căruia a purces și căruia îi dedică volumul precum și dorința de-al vedea stăpîn pe propria-i soartă. Amintirea eroilor care luptaseră pentru drepturi naționale și sociale rămăsese pururi vie în conștiința locuitorilor din Apuseni, întreținînd flacăra năzuințelor și a speranțelor. Căci **Țara Moșilor** este populată nu numai de ființe supranaturale ci și de moși cu plete cărunte, martori și participanți la luptele Iancului, mesageri ai unor idei îndrăznețe. În legenda **La Trandafir**, bătrînul Șuba Ionuț, povestind băieșilor despre Avram Iancu adaugă — semnificativ pentru stornicia cu care românii au luptat pentru drepturi naționale: „cauza noastră se amîna cu blăstămăția ce făcură lui Iancu dar nu e pierdută. Așa să știți. Am așteptat mult și vom aștepta, dar adevărul va învinge”¹⁵. Cuvintele lui dobîndesc accente profetice atunci cînd spune: „nepoții noștri sub Treicolor vor servi căci va veni și primăvara neamului românesc”¹⁶. Cu un gest sacru cu valoare de simbol, băieșii pecetluiesc aceste vorbe. Ei se apleacă și sărută cu toții Treicolorul românesc dînd astfel glas năzuinței comune de a se uni sub faldurile lui.

Neclintit în credința sa că într-o zi se va împlini voința poporului român din Ardealul înrobit, este și Badea Niculae din legenda cu același nume. Vechi luptător în oastea Iancului, depozitar al cîntecelor și doinelor noastre, el îndeamnă sătenii să nu se lase înfricoșați de prigoanele celor care îi țin sub jug străin, îmbărbătîndu-i: „Răbdași, copii, pînă vine vremea cînd va fi așa rînduit ca toți frații noștri de-un sînge să fie sub împărăție românească”¹⁷. Badea Niculae știe că pentru îndeplinirea

¹⁴ Maria Botiș-Ciobanu, *Crăiasa codrului*, Editura Facla, 1970, p. 86.

¹⁵ Maria Botiș-Ciobanu, *Țara Moșilor — Legende și credințe*, Tiparul Tipografiei Archidiecezane, Sibiu, 1900, p. 44.

¹⁶ *Ibidem*, p. 44—45.

¹⁷ *Ibidem*, p. 15.

acestui vis se cer jertfe, dar jertfa nu i se pare prea mare cînd țelul este sfînt și drept. Dimpotrivă, el ferește pe acei care vor avea parte „să ude pămîntul cu sîngele lor pentru această înfrățire”¹⁸. Legendele și credințele ne dau posibilitatea de a ne forma o imagine completă asupra semnificației pe care o acordă Maria Botiș-Ciobanu sentimentului iubirii de neam. În concepția scriitoarei ca și a pedagogului de altminteri, îndeosebi în **Legende** ideea este și mai clar exprimată — a iubi **patria cea adevărată** înseamnă a fi gata oricînd să-ți dai viața pentru întregirea și neatîrnarea ei. În volumul **Țara Moșilor** se reiau unele idei privind rolul școlii ca focar de cultură și factor de rezistență și apărare a ființei noastre naționale. Astfel Badea Niculae îi îndeamnă pe săteni să sprijine și să cinstească școala „căci dacă nu vom lucra pe seama școlii pentru ce ne mai numim români”¹⁹, iar Gritta Mihăilă, eroul principal din legenda cu același nume, considerînd școala ca „unicul scut al limbii române” într-o vreme cînd neamul era sub jug străin, transpune această convingere în faptă întemeind el însuși școli. O altă idee care apare în **Legende** este aceea a ridicării economico-sociale a românilor din Apuseni. Astfel, același Badea Niculae sfătuiește sătenii să-și dea copiii la meserii și aceasta „nu numai pentru că meșteșugul este bun ci pentru că este de datoria noastră să avem meșterii noștri români”²⁰. Conștientă de faptul că starea de înapoiere economico-socială și culturală în care erau ținuți românii constituia o frînă în calea dezvoltării lor ca națiune în Transilvania, Maria Botiș-Ciobanu a militat necontenit pentru progres economico-social și cultural.

În **Țara Moșilor**, deși nu s-au folosit criterii științifice specifice folcloristicii, intervenindu-se uneori în prelucrarea datelor se păstrează culoarea locală caracteristică zonei Munților Apuseni. Oferind date despre obiceiuri la nunți și șezători despre ocupațiile locuitorilor, volumul prezintă și interes etnografic. Legendele și credințele au o anumită importanță și pentru lingvistică întrucît întîlnim aici regionalisme (zadie, tău, potroz, oblu, țirău, ortac, feșter) elemente specifice lexicului minierilor din Apuseni (șchiolnă, corfe, bulhă, hospait, oberhaier), precum și locuțiuni toponimice și onomastice din zona Roșiei Montane, proverbe și zicători. Volumul **Țara Moșilor** poate oferi și astăzi cititorilor prilejul „de a se desfăta cu atîtea scene de viață autentică suprinsă la izvoare (. . .) în chiar culorile ei locale și în poezia lor originală”²¹.

Al doilea ciclu de lucrări în proză îl constituie legenda-poveste **Doina**, apărută în 1900 în revista „Familia” din Oradea, și cele două povești **Perla și Statenaicral**, cuprinse în volumul **Povești** apărută în 1940. Avînd mai mult un caracter didactic și situîndu-se în prelungirea **Scrisorilor**, **Doina** relevă sensul pe care poporul nostru îl acordă acestui cînt

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, p. 14.

²⁰ *Ibidem*, p. 16.

²¹ Perpessicius, *Maria Botiș-Ciobanu*, în „Lecturi intermitente”, Editura Dacia, Cluj, 1971, p. 68.

românesc. Însoțindu-l pe român pretutindeni, doina îi alină suferințele și îl îmbărbătează în vremuri de grea cumpănă. Situându-se la interferența folclorului cu literatura, celelalte două povești, **Perla și Statenaicrai**, au un caracter mai mult realist decât fantastic. Tema din **Perla** este cea a ursitei căreia nimic nu-i scapă, iar în **Statenaicrai** cea a mamei grijulii pentru soarta copilului — motive întâlnite și în basmele culte și în cele populare. Povestea „Miței”, din **Statenaicrai** amintește de basmul lui Perrault, **Motanul încălțat** sau de **Capra cu trei iezi** de Ion Creangă. În amândouă poveștile se respectă structura specifică basmului cu formula lui stereotipă de introducere și încheiere.

Poveștile Mariei Botiș-Ciobanu ne întăresc ideea că nota definitorie a creației sale este atașamentul față de patrie și popor, căci motivul iubirii de patrie revine și aici. Astfel, un personaj din povestea **Perla** spune: „Dar când va fi țara în primejdie măi fraților, atunci trebuie să pornim cu toții s-o apărăm (...) vom primi cu mândrie să apărăm hotarele țării noastre căci ele trebuie să rămână neatinse”²². Scrisă după unire, povestirea pune în evidență noi dimensiuni ale patriotismului scriitoarei. Poveștile Mariei Botiș-Ciobanu ar putea fi recomandate și astăzi copiilor atât pentru conținutul lor educativ, cât și pentru calitățile artistice ale limbajului folosit.

Maria Botiș-Ciobanu și-a adus un anumit aport la îmbogățirea patrimoniului nostru cultural, la maturizarea aspirațiilor naționale și prin opera sa poetică. A scris numeroase poezii pe care le-a publicat mai întâi în periodice, iar apoi în volumele din 1905 și 1927. Unele poezii ca: **Arieș cu undă creată**, **Jalea moșilor**, **Cralul munților**, deși apar doar în volumul din 1927, au fost scrise în anii care au premers unirii. Încercările de afirmare pe plan cultural a aspirațiilor noastre naționale erau împiedicate prin măsuri restrictive care se întzeau în unele perioade și așa se explică faptul că poeziile amintite, care vorbeau despre suferințele și luptele neamului înrobite au văzut lumina tiparului abia după înfăptuirea marelui act. Ele se cer încadrate momentului istoric în care au fost create și pe care îl oglindesc, deci în contextul anilor care au premers și pregătit marea unire.

Creația poetică a Mariei Botiș-Ciobanu cuprinde o diversitate de specii: poezii lirice, balade istorice, poeme epico-lirice, fabule, sonete. Versurile se diferențiază nu numai prin structură, metrică, rimă, ci și prin tematica abordată. Astfel, alături de poezia de dragoste rustică de factură coșbuciană, cu scene meditate de fete la război sau poezii de album în care anodinu și naivitatea înecă emoția artistică, a scris poezii inspirate din lupta pentru libertate națională și socială a poporului nostru care pot suscita și astăzi interesul pentru mesajul lor patriotic înflăcărat iar unele și pentru calitatea artistică a versurilor. În versurile poetei pot fi detectate influențe ale poeziei populare, a celei eminesciene, dar ea este în primul rând o reprezentantă a școlii lui Coșbuc.

²² Maria Botiș-Ciobanu, *Povești*, Regia Cooperativă, Imprimeria județului Arad, Arad, 1940, p. 11.

Pornind de la ideea că anumite influențe sînt inevitabile chiar în creațiile unor poeți profund originali, Perpessicius nota: „înriurirea poeziei lui Coșbuc în poezia Mariei Botiș-Ciobanu nu e servilă, nici exclusivă (...) Scenele cu moții fie că se tînguiesc de continua devastare a pădurilor Munților Apuseni (...) fie că improvizează în răscoala lui Iancu din 1848—1849 un ton primitiv (...) sînt numai ale Mariei Botiș-Ciobanu care le-a cunoscut și vibrat cu ele”²³.

Poezia Mariei Botiș-Ciobanu a stat în atenția criticii literare mai mult decît opera în proză. În funcție de latura activității sale poetice analizate, aprecierile comentatorilor au fost favorabile sau nefavorabile, iar uneori contradictorii. Evident dacă se ia în considerare poezia de album, aprecierile nu pot fi elogioase. Au existat însă critici care analizînd în ansamblu creația sa poetică, au surprins liniile esențiale, elementul autentic și viabil. Astfel, G. Bogdan Duică afirmă că „Maria Botiș-Ciobanu ne dă prilejul să cunoaștem un suflet de femeie aleasă din epoca aspirațiunilor ardelenesti spre înălțare și unitate națională”²⁴. Pe aceste coordonate se înscrie **Crăiasa codrului** care se impune atenției nu numai prin conținutul de idei, ci și prin forma realizării artistice. Poezie cu caracter epic, de inspirație folclorică, în care se resimt influențe eminesciene **Crăiasa codrilor** este în aparență un basm versificat. Dar dincolo de învelișul de basm se poate desprinde sensul metaforic, mesajul îndrăzneț al poemului. Tema pe care se țese firul epic al narațiunii este în aparență simplă. Frumoasa fiică a soarelui zăvorîtă în cetate tînjește de dorul libertății. Eliberată, ea se îndreaptă spre codru, care zăcea legat în lanțurile robiei. La vestea că frumoasa domniță se apropie, poporul din codru se ridică la luptă pentru a scăpa „de rușinea robiei”. Totul se termină ca în povești cu nunta dintre codru și frumoasa crăiasă. La o analiză mai atentă apare evident că tînărul codru este un simbol al Ardealului eliberat, iar nunta din final semnifică unirea cu țara. Că poezia are un sens alegoric reiese foarte clar, din frumoasele urări făcute în spiritul tradiției populare, cu care codrul își întîmpină mireasa — cuvinte în care transpare ideea permanenței noastre pe aceste meleaguri:

„Să trăiți, frumoasă Doamnă, eu sînt Codru răcoros.
Și de nu-i cu supărare, dorim zile-ndelungate,
Și Măriei Tale, Doamnă, ne-închinăm cu sănătate
**Pe-aceste văi și dealuri, stăm Noi singur din vecie,
Și cite vezi cu ochii zarea e a noastră-mpărăție”.**

Dragostea față de frumusețea plaiului natal învăluit în cîntec și legendă este inseparabil legată de setea de dreptate și libertate în ver-surile aceleia care a fost purtătoarea de cuvînt a „poporului viteaz din Apuseni”. Astfel, în balada istorică, **Cratul munților**, după părerea noas-

²³ Perpessicius, *Op. cit.*, p. 68.

²⁴ G. Bogdan-Duică, *Din școala lui Coșbuc. Maria Botiș-Ciobanu. Poezii*, în „Națiunea”, Cluj, an. I. (1927) în nr. 128 (22 iunie, p. 2.).

tră una din cele mai izbutite poezii închinată Iancului, „Țara moșilor” este zugrăvită ca fiind țara:

„Dorului de libertate,
Dorului după dreptate.

.....
Cu leagănul basmelor
Și culesul: zinelor”.

În acest peisaj ale cărui coordonate naturale și spirituale sînt atît de bine surprinse de poetă, evoluează masele Iancului, „vestitul crai al munților de aur”. La fel ca în folclor, Iancu este prezentat ca fiind rege al țării de piatră. Deosebit de sugestive și mișcătoare sînt versurile în care Iancu înfrînt, rătăcește singur prin munți, doinînd din fluer. Frunza brazilor, iarba luncilor, munții și apele din vale, toate se înfioară și plîng ascultînd cîntecele Iancului:

„Dar cînd singur rătăcea
Și din fluer cînd doinea,
Frunza brazilor plîngea,
Și plîngea frunza de fag
Cînd suna cîntecul drag,
Și plîngea iarba pe lunci
Cînd sunau doinele dulci”.

Deși înfrînt, Iancu continuă să domnească peste țara de piatră, se contopește cu natura, integrîndu-se organic peisajului. Imaginea lui dobîndește proporții cosmice, devenind simbol al luptei pentru libertate și dreptate. Cuvintele lui răsună ca un îndemn la luptă și vor răsuna în vremuri:

„Pînă ceasu va suna
Și de dușmani vom scăpa.
Că neamul se va trezi,
Sufletul se va trezi,
Craiul din munți s-a scula
Sufletul va învia”.

Un alt ciclu de poezii prin care „viața țăranului intrase în poezie și înflorea ca simbol al voințelor naționale al iubirii de ce va fi odată jertfă și erou”²⁵, care pot interesa și astăzi sînt: „**Arieș cu unda creață, Jalea moșilor, Moșii**. Maria Botiș-Ciobanu a vibrat pe coarde sensibile la suferințele moșilor din rîndul cărora descindea și pe care le-a cîntat pe strune și în tonalități diferite. În poezia **Arieș cu unda creață**, riul poartă în undele lui durerea unui „neam ce-avu un rege / care țara stăpînea”, Este povestea Iancului și a urmașilor săi și ea este negrăit de tristă căci „pe rege greul vieții / Și durerea l-au zdrobit”. Înfrîngerea Iancului și înrobirea neamului o impresionează pînă la lacrimi pe aceea

²⁵ *Ibidem*, p. 2.

care a fost nepoata tribunul Gritta. În poezia **Jalea moșilor** durerea crește în intensitate în mod gradat, amplificându-se prin participarea întregii naturi la fel ca în poezia populară:

„Plinge codrul și pădurea
C-au venit străini de-aiurea
Cu toporul și securea
Și stau gata să răpună
Țara Moșilor străbună.
Plinge riul și vuitește
Și amar se jeluiește.“

Dacă **Arieș cu unda creată** și **Jalea moșilor** sînt cîntece de durere în care se reflectă suferința neamului oprimat, în poezia **Moșii** tonul se înăsprește, bocetul se convertește în strigăt de revoltă. Ritmul cadențat al versurilor sugerează pasul dîrz și hotărît al moșilor care se pregătesc de luptă:

„Ce vuiet și larmă
S-aude din munți?
Vin moșii cărunți,
Cu crețe pe frunți
Și mîna pe armă.“

În primăvara anului 1919, cu ocazia intrării armatei române în Arad, Maria Botiș-Ciobanu scrie poezia **Închinare**. Vremurile de restriște cînd „A noastră limbă s-o vorbim / Păcat era și să gîndim“ au săpat urme adînci în inima poetei. Dar cu cît mai dureroasă este amintirea cu atît mai puternică recunoștința, cu atît mai pios omagiul adus ostașilor eroi. Iar dacă versul este uneori sfîngaci, poezia merită reținută pentru intensitatea trăirii care a generat-o, pentru mesajul înalt patriotic.

Din întreaga creație poetică a Mariei Botiș-Ciobanu răzbate „dragostea pentru poporul oropsit din sînul căruia face parte și revolta față de soarta lui amară”²⁶. Prin caracterul lor angajat, prin amplitudinea vibrației, poeziile Mariei Botiș-Ciobanu au înflăcărat spiritele, îndemnîndu-le la luptă, pentru realizarea idealurilor de libertate națională și dreptate socială.

Pedagog, poet, prozator, activist pe tărîm social, profesoara Maria Botiș-Ciobanu și-a închinat întreaga sa activitate, desfășurată cu dăruire și abnegație, luminării poporului din rîndurile căruia a descins, realizării idealurilor lui cele mai mărețe. Ea și-a păstrat cu sfințenie pînă la sfîrșitul vieții sale convingerile patriotice, crezul său artistic. În 1948 cu numai doi ani înaintea morții, ea și-a afirmat încă o dată profesiunea sa de credință, care ne apare ca un corolar al întregii sale vieți. „Eu toată viața mea am scris pentru popor, durerile și bucuriile lui le-am împărtășit întotdeauna. La apusul vieții mele încă tot păstrez credința mea din tinerețe că literatura noastră trebuie să rămînă legată de po-

²⁶ Ecaterina Pitiș, *Poezii de Maria Botiș-Ciobanu*, în „Biruința”, Cluj, an. II (1927) nr. 328 (1 iunie p. 2).

porul nostru, că nu trebuie să se îndepărteze de graiul, obiceiurile și idealurile lui"²⁷. A fost un crez artistic și de viață pe care ea l-a ilustrat luptînd pentru progresul cultural al poporului și pentru realizarea unității naționale a românilor.

MARIA BOTIȘ-CIOBANU (1866—1950)

(Résumé)

L'étude que voici présente les principaux domaines de l'activité de Maria Botiș-Ciobanu, activité mise au service de l'idéal d'unité nationale, apparaissant comme une présentation micro-monographique.

En tant que pédagogue, poète et écrivain, Maria Ciobanu a contribué à la préparation des jours de liberté et d'unité nationale couronnés par le moment historique du 1-er Décembre 1918.

²⁷ Maria Botiș-Ciobanu, *Prefață la două legende care n-au mai fost publicate*, Oradea-Mare, 1948, p. 145.

ION VIDU

(1863—1931)

IOAN LUCACI

În muzica românească, Ion Vidu este un nume de referință. Dirijor și compozitor de mare prestigiu, corurile create de el au devenit un valoros bun al patrimoniului muzical național, avînd ca trăsături esențiale fondul lor profund patriotic și intonația populară. Activitatea sa remarcabilă are două coordonate de bază: pasiunea și dragostea pentru fondul melodic popular, pe care a căutat să-l pună în evidență în cea mai mare parte a lucrărilor sale, și dragostea nețărmurită pentru poporul român, pentru iubita sa patrie: România.

„Doinitorul Banatului” — cum a fost supranumit — a pus în valoare frumusețile cîntecului bănățean, așezîndu-l în fondul de aur al muzicii populare românești și contribuind, prin sunetul său înflăcărat, la modelarea conștiinței naționale a românilor din părțile vestice ale României, luptînd cu arma sa spirituală, muzica, pentru înfăptuirea visului secular al românilor subjuogați de imperiul austro-ungar.

1. Date biografice. Ion Vidu s-a născut în familia învățătorului Petru Vidu (Vidovici) din Mînerău, ca al treilea copil din cinci. Familia numeroasă, veniturile modeste ale părinților săi, moartea timpurie a tatălui (cînd Iancu* avea 11 ani) nu i-au oferit o copilărie fericită. Este sigur însă că în acești primi ani ai vieții sale a descoperit frumusețea cîntecului popular, a doinei îngîinate de moșii ce coborau din munți cu carele lor. Absolvînd școala primară în 1874 în satul natal și întîmplîndu-se moartea nefericită a tatălui său, Iancu este luat de către protopopul Constantin Gurban din Buteni în familie, pentru a ușura situația grea a văduvei Iorsana Vidu, rămasă cu ațiția copii de crescut. În familia lui C. Gurban, copilul Ion a găsit căldura sufletească după care tînjea. În Buteni urmează cursurile școlii române greco-orientale pe care le absolvă în 1877, anul în care își trece ultimele două clase¹.

Din acești ani, în care Iancu petrecea mult timp însoțind pe țărani la munca cîmpului sau în drumurile pe, care le făcea împreună cu argatul ce ducea merinde ciobanului de la stîna tutorelui său în apropiere de satul natal, Mînerău, viitorul compozitor a fost pătruns de fiorul tainic al muzicii populare, pasiunea sa deschizînd drum talentului muzical cu care era dotat. Este semnificativă în acest sens o scrisoare adresată

* Iancu=Ion.

¹ Viorel Cosma, *Un maestru al muzicii corale — Ion Vidu*, București, Ed. muzicală, 1965, p. 7.

lui R. Ciorogariu de către Constanța Bodea, fiica lui C. Gurban, la moartea lui I. Vidu: „Dați-mi voie să vă amintesc aci un interesant și primul simptom al apariției talentului său. Era o zi frumoasă de mai și servitorul nostru fiind trimis la cîmp spre a păzi ceva semințe de atacul paserilor, Iancu a insistat să meargă și el. Buna mea mamă i-a pus merinde în straiță și i-a dat voie de-a merge. Acolo fiind în imediata apropiere de șoseaua ce vine din părțile moșilor, lui Iancu i-a atras atențiunea o doină duioasă ce o trăgea un moț din fluier. Iancu de loc și-a oferit tot avutul ce-l avea la sine, toată merindea în schimbul fluierului. Tîrgul se încheie și lui Iancu nici prin minte nu i-a venit că n-a mîncat o zi întregă, ci seara s-a reîntors acasă voios cu fluierul de care nu s-a despărțit pînă la moarte și întreg timpul lui liber și-l sacrifică retrăgîndu-se în singurătate și cîntînd din fluier”².

În 1878, C. Gurban îl înscrie pe Ion Vidu ca elev bursier (fiind orfan și fiu de învățător) la Preparandia din Arad, așezămînt școlar în care pasiunea pentru muzică și talentul real pe care-l dovedea au găsit posibilitatea de a se cultiva și dezvolta. Ca elev al preparandiei arădene, s-a distins printr-o demnă sîrguință atestată de „Testimoniul preparandial” din anul absolvirii, 1881, în care calificativul „eminent” se află înscris în dreptul a șapte materii (printre care și muzica, bineînțeles). Paralel cu studiile preparandiale, tînărul Vidu, dînd curs pasiunii sale, audiază și cursurile Conservatorului de muzică din Arad. „Simptomul” descris de fiica lui C. Gurban evidențiază cu pregnanță ceea ce a însemnat muzica pentru Ion Vidu, încă de copil: nu delectare, ci hrană sufletească, mai presus de alte necesități. În timpul studiilor preparandiale, cu toate că era sărac (de acasă nu putea spera la nici un ajutor, mama sa, văduvă, avînd de hrănit patru copii), din modesta sumă trimisă de tutorele său, ca și din micile venituri realizate ca pedagog la clase mai mici, „a sacrificat o bună parte spre a face față cursurilor de la Conservatorul de muzică din Arad”³.

Timpul pe care l-a petrecut ca elev la preparandie este fructuos sub aspectul formării personalității lui Vidu. În acele timpuri, Preparandia din Arad „dispunea nu numai de funcția pedagogică de formare a învățătorilor, ci și de una culturală de stimulare a activității culturale din părțile vestice locuite de români”⁴. Colectivul de profesori al preparandiei însufla elevilor înalte sentimente patriotice, le modela conștiința națională, formînd acei învățători poporali care au menținut nestinsă, prin activitatea lor prodigioasă, flacăra conștiinței naționale a românilor oprimați din aceste părți, care au constituit generația Unirii și au pregătit poporul pentru marea acțiune politică.

Este firesc deci ca în aceste împrejurări tînărul preparand să se simtă atras spre această activitate și să contribuie cu mijloacele sale, încă de pe băncile școlii, la acțiunea de ridicare culturală a poporului.

² Arhivele Statului Arad, dos. 2, p. 20.

³ V. Cosma, *Op. cit.*, p. 9.

⁴ V. Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului în perioada 1867—1918*, Comitetul de cultură și educație socialistă al județului Arad, 1976, p. 97.

Ion Vidu reorganizează corul preparandial, căutînd cîntăreți noi și îmbogățindu-i repertoriul, introducînd și cîteva încercări proprii de compoziție inspirate din folclor.

Absolvînd studiile preparandiale în 1881, Ion Vidu își mărturisește, într-un înflăcărat cuvînt de despărțire; dorința de a contribui la eliberarea națională: „Eram încă prunc tînăr cînd jeliam națiunea și poporul românesc. Jeliam poporul și-l jelesc și astăzi, căci îl vād alungat de soartă. Îl jelesc și astăzi, căci vād că pe ceriul său se adună numai tot nori negri, iar nu se străluce soarele ca și odinioară. Jelesc poporul pentru că e în lanțuri și nu se află nime ca să le rumpă de pe dînsul. Jelesc poporul pentru că doarme somnul cel de moarte și nu este nime să vină ca să-l deștepte“. Este remarcabilă maturitatea gîndirii și atitudinii proaspătului absolvent. El nu se rezumă însă la constatări, ci meditează asupra mijloacelor prin care ar putea să-și ajute poporul: „... mă cugetam cum să ajut națiunei barem cît de cît. Cugetat-am la armă, dar iar m-am întors; am cugetat la școală, și aici am stat. Am ajuns la acel rezultat că arma numai ce nimicește, iar școala rădică mlădițe tinere cari sînt speranța viitorului“⁵.

Personalitatea lui Vidu s-a format atît la preparandie prin cuvîntul înflăcărat al profesorilor săi, cît și la școala vieții, Aradul acelor timpuri fiind un centru cultural cu o viață artistică înfloritoare și cu o intelectualitate românească ce desfășura o activitate de afirmare națională într-un imperiu ostil.

Neavînd resurse materiale de a-și desăvîrși educația muzicală și fiind conștient de misiunea sa de „luminător al satului“, tînărul absolvent obține, prin concurs, postul de învățător la școala veche din Seleuș-Cighirel. Preocupările muzicale i-au oferit în această comună posibilitatea adunării unui bogat material folcloric, sursă de aspirație în întreaga sa activitate compozițională. Încă din acești ani, I. Vidu face din muzică un mijloc de educație patriotică, realizînd atît cu micii școlari cît și cu sătenii momente de reală înnobilitate sufletească.

Succesele muzicale ale tînărului învățător determină autoritățile arădene (episcopul Ioan Mețianu) să-l propună pentru postul de profesor de muzică rămas vacant la Institutul pedagogic-teologic din Arad, astfel că din 1884 îl găsim pe Ion Vidu prins într-o laborioasă activitate la institut.

Dorînd să-și perfecționeze pregătirea muzicală și neavînd încă posibilitatea de a studia cu Gavriil Musicescu la Iași așa cum intenționase, Vidu se pregătește în vara anului 1886 cu profesorul Nicolae Popovici din Caransebeș. Acum descoperă frumusețea muzicii populare bănățene, îndeletnicindu-se în timpul liber cu adunarea folclorului local. Acesta este primul său pas către prodigioasa activitate lugojeană. În posesia unui certificat excelent primit de la profesorul N. Popovici („Talentul extraordinar și zelul mare ce l-a avut în decursul studiului i-a făcut posibil a obține un succes eminent“⁶), inimosul dascăl s-a în-

⁵ V. Cosma, *Op. cit.*, p. 15.

⁶ *Ibidem*, p. 26.

tors la Arad cu avînt tineresc, reluîndu-și activitatea didactică și compo-nistică.

În Aradul deceniului al nouălea al secolului trecut se intensificase propaganda guvernelor maghiare, societățile corale românești fiind permanent obstrucționate prin refuzul aprobării statutelor lor de funcționare de către autoritățile care urmăreau maghiarizarea românilor. Frînarea afirmării sale muzicale în condițiile impuse de autorități, ca și volumul mare de muncă, salariul insuficient pentru un trai modest (în ciuda activității sale multilaterale i se refuză majorarea salariului), îngrădirea care i se impunea prin orientarea muzicii din școală către repertoriul religios cînd vocația sa mergea spre arta laică națională, restricțiile impuse activității sale de compoziție pe motiv că se produce „conturbarea prelegerilor” (Vidu locuia în incinta institutului), dar mai ales neacordarea concediului de studii promis pentru urmarea cursurilor Conservatorului din Iași îl determină pe Vidu să se gîndească la căutarea unui alt loc de muncă. Prezentîndu-și demisia la sfîrșitul anului școlar 1887—1888, obține prin concurs postul de învățător la școala capitală gr. or. română din Lugoj, după cum atestă scrisorile pe care i le trimite dr. George Popovici⁷. Cu aceasta se încheie perioada arădeană a activității lui Vidu, perioadă în care tînrul dascăl se remarcă printr-o activitate multilaterală, depășind granițele școlii și intrînd în sfera educației naționale a maselor prin intermediul muzicii. Aderența sa la marile idealuri naționale ale românilor transilvăneni oprimați de jugul dualismului austro-ungar se remarcă în întreaga sa activitate, în culegerea și popularizarea fondului folcloric românesc din zonă, în prelucrarea poetică și muzicală a unor momente din istoria națională, dînd glas dorințelor firești de apropiere între frații de pe cele două versante ale Carpaților și opunîndu-se cu fermitate, prin mijloacele care-i erau la îndemînă — poezia și muzica —, politiciii de oprimare a românilor de către autoritățile oficiale maghiare. Perioada activității arădene a lui Vidu coincide cu intensificarea activității politice a comunității românești în vederea înlăturării consecințelor unor legi aspre ale dualismului austro-ungar care vizau deznaționalizarea românilor.

Începînd cu anul 1888 și pînă la sfîrșitul vieții sale, numele lui Ion Vidu se leagă de aproape toate marile evenimente culturale și politice ale Lugojudului. Timp de peste 40 de ani, el a militat neobosit pentru desăvîrșirea unității culturale și politice a poporului său. A compus cîntece nemuritoare, intrate în fondul de aur al muzicii românești, a organizat, condus și susținut cu o rară stăruință activitatea corurilor de pe aceste meleaguri reușind lucruri remarcabile.

Cunoscînd profund viața țaranilor, a poporului român din aceste locuri rupte vremelnice din trupul țării, Vidu și-a consacrat întreaga viață acțiunii de ridicare culturală a acestuia, fiind un exemplu viu de abnegație și luptă neobosită dusă cu scopul de a menține mereu trează flacăra conștiinței naționale românești. Cu mijloacele care-i erau fami-

⁷ Vezi Ioan Stratan, *Dor de Irași. Epistolar lugojean*, Timișoara, Ed. Facla, 1977, p. 203—205.

liare, condeiul și bagheta de dirijor, compozitorul bănățean a fost un oștean dîrz și neobosit pe frontul unității naționale, rezultatele acestei atitudini și activități fiind remarcabile.

2. **Activitatea literară, publicistică și muzicală.** Încă de pe băncile Preparandiei din Arad, viitorul învățător își încearcă puterile în creația literară. Astfel, din această perioadă datează un caiet manuscris (1879), intitulat **Deprinderi de poezii**, care atestă dragostea autorului pentru folclor, pentru meleagurile natale, pentru patrie și popor. Titlurile poeziilor sînt semnificative în acest sens: **Plopul de la Crișul Alb, Mersul românilor, Un vis românesc**. Încercările poetice ale elevului Vidu ni se par remarcabile nu atît prin știința versificației (poeziile sînt stîngace), cît prin patosul patriotic de care sînt străbătute, atestînd înalta conștiință patriotică ce se modela la tînărul preparand. Poeziile sale „trădează ceva din năzuințele politico-sociale ale românilor transilvăneni și bănățeni”⁸, ceva din setea de libertate socială a acestui încercat popor. Acest lucru este atestat și de un raport al procurorului din Lugoj, Fehér Kristof, trimis autorităților școlare după efectuarea percheziției din 1916, în care încredințează tocmai aceste poezii. Astfel, arată că în **Mersul românilor**, autorul „face apel de români să părăsească plugurile, să-și ia armele în mîini, să-și apere pămîntul (țara) de păgînii care i-au luat drepturile și decît să fie robi în propria lor țară, mai bine să moară împreună”⁹. Este remarcabil faptul că încercările poetice ale elevului Vidu se identifică cu năzuințele seculare ale națiunii sale.

Inclinațiile literare ale preparandului Ion Vidu se relevă și prin inițiativa sa de a scoate reviste săptămînale (manuscrite): „Găunele” (în 1880), revistă cu accente satirice la adresa unor defecte ale colegilor (lenea, necinstea, neglijența), și „Amicul tinerimei — organul tinerimei preparandiale”, în care Ion Vidu ridică „probleme de interes general cu accentuată nuanță patriotică”¹⁰. Prin aceste încercări literare, viitorul compozitor își dezvoltă aptitudinile poetice, anunțîndu-l pe autorul matur al textelor celor mai multe din propriile sale creații muzicale. În raportul procurorului amintit mai sus, revista „Amicul tinerimei” este cap de acuzare împotriva lui Vidu întrucît „conține poezia bănuितului cu titlul **Către frații mei români**, care este cantabilă pe melodia **Deșteaptă-te române!** și constituie un apel către frații de sînge împotriva dușmanului opresor”.

Prin străduințele unui grup de oameni de cultură lugojeni, în frunte cu Valeriu Braniște, apare la 1 ianuarie 1901 ziarul lugojean „Drapelul”, care oglindește lupta românilor din aceste părți pentru unitatea națională. Ion Vidu este un colaborator apropiat, publicînd mai multe articole și cronici muzicale. Dintre acestea se remarcă articolul **Cîntarea națiunii noastre**¹¹, în a cărui primă parte slăvește lea-

⁸ V. Cosma, *Op. cit.*, p. 10.

⁹ Fond Procuratura regală Lugoj, Doc. 3036/1916 (copie în traducere).

¹⁰ V. Cosma, *Op. cit.*, p. 13.

¹¹ „Drapelul”, I, nr. 36, 1901.

gănul națiunii, Roma, iar în partea a II-a deplînge starea de robie în care a căzut națiunea română între hotarele propriei țări. Articolul este impregnat cu interogații și invocații retorice de efect, menite să trezească conștiința de sine a conaționaliilor săi: „Plîngi, dragă națiune, căci copiii tăi au uitat de originea lor. Plîngi!, căci copiii tăi sînt numai niște ruine d-ale trecutului glorios“.

Unde sînt brațele de fier ale timpului trecut ca să te apere pe tine în locul acestor degenerați fii ai tăi?!”

Într-un alt articol, I. Vidu face elogiul acelor intelectuali care își pun cunoștințele în slujba unei cauze nobile: luminarea și culturalizarea poporului: „Nu-i deci acela cel mai folositor dascăl al unui popor, care-i mai învățat, dar ori nu vrea, ori nu poate să-și comunice cunoștințele poporului său, ci acela, care deși mai puțin învățat își comunică toate cunoștințele poporului său în graiul poporului”¹².

Din activitatea publicistică destul de bogată a lui Ion Vidu, mai reține atenția seria de articole **Omagiu lui Musicescu**, publicate în mai multe numere din „Drapelul” cu ocazia participării la dezvelirea bustului lui G. Musicescu la Iași (martie 1905). Recunoaște rolul imens pe care l-a avut maestrul său în promovarea și răspîndirea muzicii naționale în toate părțile locuite de români: „... aici a încordat pentru prima dată G. Musicescu coardele lirei naționale. Sunetul acestor coarde au făcut ca aerul să vibreze puternic, să străbată munți și văi și să rupă cătușele hotarelor prin puterea lor fermecătoare”¹³.

Încă din primii ani ai activității didactice, tînărul învățător pornește cu pași hotărîți la îndeplinirea misiunii de care era chemat: culturalizarea poporului. Conștient de forța mobilizatoare a muzicii, el își încuraja colegii să „propună” elevilor lor „și muzica, căci ea, muzica, înmoaie inima dură și o ridică la ideale. Vai de popor[ul] fără ideale! Un astfel de popor e pierdut, căci e asemenea animalului care mîncîcă, bea și se odihnește numai”¹⁴. Tînărul învățător își pune pasiunea pentru muzică în slujba ridicării culturale a poporului, organizînd în Seleuș-Cighirel un cor al țăranilor de toate vîrstele, însuflindu-le înălțătoare idealuri patriotice și naționale, procurîndu-le adevărate momente de încîntare spirituală sătenilor. Reușește chiar să organizeze o mică orchestră cu tinerii din comună, astfel că era mereu prezent în mijlocul țăranilor. El îi îndemna să-și păstreze tradițiile strămoșești, considerînd că aceste tradiții, în condițiile vremelnicei dominații austro-ungare din Transilvania, însemnau în fapt conservarea ființei naționale a românilor. Iată cum îndeamnă Vidu pe săteni să păstreze portul țărănesc moștenit din strămoși: „Prezintă-te dar, iubitul meu popor, în bunul și frumosul tău port; dar caută ca asemenea acestuia să fie și mintea ta. Cu fața ta senină, cu inima ta curată, cu ochiul tău luminat, să stai înaintea fiecăruia cu bărbăția rămasă de la strămoșii tăii și cu po-

¹² *Ibidem*, V, nr. 38, 1905.

¹³ *Literatură și artă națională. Rellecsiuni abstracte de interes actual*, în „Drapelul”, II, nr. 12, 1902.

¹⁴ V. Cosma, *Op. cit.*, p. 18.

doaba numelui de **Român** pe care-l porți. Astfel îți stă bine, căci acestea sînt podoabele tale"¹⁵.

În anii petrecuți la Arad ca profesor, pasiunea muzicală a lui Vidu luase amploare. Era pasionat de muzica corală și de cea instrumentală (flaut), domenii în care încercările de compoziție sînt mai numeroase. Este semnificativ faptul că aproape toate încercările sale de compoziție din acești ani sînt laice și populare, deși preda la Institutul teologic. Printre compozițiile sale din perioada arădeană se găsesc numeroase piese cu fond patriotic și social: **Marșul lui Doja, Salutare Patriei, Exilatul, Marșul roșiorilor, Buciumul Carpaților, Timpii grei, Mersul moșilor, Sborul vulturului**¹⁶. Titlurile acestor compoziții fac dovada înaltei conștiințe românești de care era animat Vidu, el fiind convins că prin muzica sa angajată contribuie la trezirea conștiinței naționale a poporului său.

Dar activitatea de excepție a compozitorului și dirijorului Ion Vidu se leagă nemijlocit de „capitala muzicală” a Banatului, Lugojul. Timp de aproape patru decenii străduința entuziastă a muzicianului pornit de pe plaiuri arădene se identifică cu activitatea „Reuniunii române de cîntări și muzică” din Lugoj, al cărei dirijor a devenit curînd după sosirea sa în localitate. De la început, activitatea lui Vidu, foarte stăruitoare, se orientează în mai multe direcții: reorganizarea corului „Reuniunii” și orientarea repertoriului acestuia spre muzica populară și cultă românească; răspîndirea și popularizarea muzicii populare bănățene; dezvoltarea și organizarea activității corale bănățene prin cursuri pentru dirijorii formațiilor corale sătești; stabilirea unor relații de colaborare firești între muzicienii zonei vestice locuite de români și muzicienii din România. A depus, totodată, multă stăruință în organizarea tuturor corurilor și fanfarelor românești din această zonă.

Încă de la începutul activității sale ca dirijor al corului „Reuniunii române de cîntări și muzică”, Ion Vidu a căutat să introducă în repertoriul acestuia cîntece românești, care lipseau cu desăvîrșire, întrucît dirijorii dinaintea lui (străinii Bürger și Czegka) au alcătuit un repertoriu clasic, de altfel bogat, dar care nu cuprindea nici o bucată muzicală românească. Tînărul dirijor era convins că nu poți ajunge la inima poporului printr-un repertoriu lipsit de muzică românească. De aceea, afirmă el mai tîrziu: „...dacă vrei să cultivi și să nobilitezi inima română — ce ca membru al poporului român trebuie să vrei — trebuie să-i cînti cîntări **românești** (subl. I.V.). Pe cînd cîntările străine erau în mod obligat aplaudate, dar lăsau publicul român rece ca sloiul, cîntările românești nu numai puneau, ci și țineau inima română în vibrațiuni. Românul mergea acasă la ai săi și sub impresia reținută a concertului se puneau și-n orașul sau satul său să înființeze cor”¹⁷. A reorganizat corul, introducînd în el cîntăreți din rîndurile muncitorilor și

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ V. Cosma, *Op. cit.*, p. 22.

¹⁷ *Literatură și artă națională. Reflecțiuni abstracte de interes actual* (partea a II-a), în „Drapelul”, II, nr. 14, 1902.

ale țăranilor, a prelucrat și a armonizat cîntece populare și a creat compoziții originale în spirit popular, incluzîndu-le treptat în repertoriul formației. La începutul procesului de înnoire a repertoriului a întîmpinat din partea coriștilor unele dificultăți, unele rezerve, care au dispărut însă după turneul Corului mitropolitan din Iași, condus de Gavriil Musicescu, și care a sensibilizat gustul publicului pentru frumusețea melosului popular românesc.

3. Legăturile cu compozitorii români de peste Carpați. Încă din perioada arădeană a activității sale, Ion Vidu a simțit nevoia unei îndrumări competente și avizate pentru vocația sa artistică. De aceea, cere sprijinul lui Gavriil Musicescu, muzician eminent, conducătorul Corului mitropolitan din Iași, dar, mai ales, pedagog de înaltă reputație. În toamna anului 1884, Vidu trimite maestrului Musicescu cîteva compoziții spre a primi confirmarea, din partea unei persoane autorizate, dacă să persevereze pe calea pe care a pornit. În scrisoarea pe care i-o trimite, G. Musicescu îl încurajează părintește pe tînărul compozitor, arătîndu-i și neajunsurile care se datoresc lipsei studiilor de specialitate. Îl sfătuiește să urmeze studii specializate într-un conservator: „... pentru a prepara o compoziție, aveți trebuință de studii preparatorii pentru aceasta, ceea ce se poate căpăta ori în ce conservatoriu muzical, în mare sau din cărți speciale cu ajutorul unui bun profesor.

Dispozițiuni nu vă lipsesc, prin urmare într-un timp scurt cu un bun profesor ați putea ajunge acolo unde alții cu anii nu ajung”¹⁸. Presupunem că pe Vidu nu-l interesa Conservatorul din Viena, unul din cele propuse de Musicescu, întrucît pasiunea sa pentru melosul popular românesc n-ar fi găsit cîmp prielnic de dezvoltare. El s-a orientat spre Conservatorul din Iași și spre profesorul acestuia, G. Musicescu, fiind sigur că, într-o veche vatră românească cum era Iașul, păstrătoare a unor autentice valori folclorice, ar fi avut numai de cîștigat, el care vedea în muzică un mijloc de înălțare spirituală a maselor populare, de mobilizare a forțelor patriotice în slujba idealului național de unire a tuturor românilor. Întrucît sfaturile lui Musicescu vin în întîmpinarea dorințelor sale, Vidu cere un concediu de studii și o subvenție din partea superiorilor săi pentru a studia la Conservatorul din Iași, cerere neîndeplinită. Într-o altă scrisoare, Musicescu îl sfătuiește să vină la Iași în cursul anului școlar 1885—1886, „În care timp vom face studii regulate în conservator, veți avea ocazia a asculta Corul mitropolitan la diferite serbări de peste an, și totodată veți depune și două examene publice în conservator de unde apoi veți obține și un certificat oficial”¹⁹. Amînîndu-se plecarea spre Iași, Vidu se pregătește în timpul verii cu profesorul Nicolae Popovici din Caransebeș. În perioada celor trei luni și jumătate cît stă la Caransebeș, Vidu a cules folclor muzical local.

¹⁸ Ioan Stratan, *Op. cit.*, p. 201. Scrisoarea este datată 1884, oct. 19/31.

¹⁹ *Ibidem*, p. 202.

Relațiile mai mult decât părintești, care s-au statornicit între marele muzician de la Iași și tânărul bănățean aspirant la gloria muzicală, atestă apropierea firească ce a avut loc între doi bărbați ai aceleiași neam, pe care amândoi l-au servit cu aceleași mijloace, valorificându-i folclorul în propriile lor creații. Toată viața lui, Ion Vidu a păstrat o considerație nețărnută pentru dascălul său într-ale muzicii, pentru delicatețea sufletească a maestrului cu care acesta a știut să descopere în tânărul învățcel acele virtuți care l-au ajutat a pune în valoare frumusețea muzicii românești.

Turneul în Lugoj al Corului mitropolitan din Iași, condus de G. Musicescu în anul 1890, a însemnat un eveniment remarcabil pentru viața culturală a Lugojului. Ion Vidu s-a convins de necesitatea completării studiilor cu Musicescu, studii pe care le începe în toamna aceluiași an. Putem afirma că legăturile muzicale ale Aradului și Banatului cu Iașul, care au contribuit la o cunoaștere reciprocă și la întărirea conștiinței unității naționale, au fost inițiate de Ion Vidu prin stabilirea relațiilor cu G. Musicescu, relații ce au contribuit la impunerea activității muzicale în sfera luptei politice a românilor pentru idealul unității naționale. Sosirea corului din Iași la Lugoj a constituit un moment de entuziasm național, o adevărată sărbătoare românească. După cum menționează presa timpului, în timpul concertelor Corului mitropolitan „s-a produs revelația frumuseții cîntecului popular românesc, entuziasmul de nedescris ce i-a însuflețit pe toți — conducători, coriști, dirijori și public — asupra drumului adevărat pe care trebuie orientat repertoriul muzical și creația”²⁰. Cu acest prilej s-au cimentat legăturile spirituale dintre moldoveni și bănățeni, puntea de legătură fiind muzica românească. Roadele nu au întârziat să apară: cîntecul popular românesc a pătruns definitiv în repertoriile corurile bănățene.

Relațiile epistolare dintre Ion Vidu și G. Musicescu, începute în 1884, continuă și după întoarcerea de la studii a lui Vidu. Cei doi muzicieni își trimit reciproc lucrări muzicale originale pe care le includ în repertoriile corurilor pe care le conduc. Apropierea spirituală dintre maestru și învățcel a cunoscut o frumoasă ascendență. La moartea maestrul său, Ion Vidu dă glas durerii poporului român din toate părțile locuite de acesta pentru a omagia memoria ilustrului dispărut: „Chem Banatul, chem Ardealul, chem Crișana și pe cei din România, ca dimpreună să depunem câte-o lacrimă fierbinte pe sicriul marelui nostru maestru Gavriil Musicescu”²¹.

La începutul secolului legăturile muzicale dintre Banat și România sporesc prin contactele directe ale lui I. Vidu cu dirijorii unor formații corale închegate din România, prin care se solicita acestora să susțină concerte în Lugoj, iar corul lugojean se oferea să concerteze în localități din România. Astfel, în 1899, formația lugojeană în frunte cu dirijorul ei concertează la Turnu-Severin, fiind primiți cu neasemuite demonstrații de simpatie, care transformă concertul într-o sărbătoare de

²⁰ V. Cosma, *Op. cit.*, p. 46.

²¹ I. Vidu, *Musicescu mort*, în „Drapelul”, III, nr. 146, 1903.

neuitat. În corespondența purtată între I. Vidu și dirijorul societății corale „Doina” din Turnu-Severin, I. Șt. Paulian se fac schimburi de informații din domeniul muzicii și solicitări de cîntece pentru repertoriu. Într-o scrisoare a lui I. Șt. Paulian, datată 28 sept. 1899, dirijorul severinean dă glas sentimentelor de care au fost animați românii din Turnu-Severin primindu-i pe coriștii din Lugoj: „Și de v-am primit așa cum v-am primit, apoi aceasta se cuvenea. Cînd dragostea sinceră și dezinteresată este la mijloc, cînd dragostea de frați ne unește și-n simțire și-n credințe, cînd doar prin atîta vă puteam (spune) cît ne sunteți de scumpi și dvs. și pămîntul în care v-ați născut și trăiți, îmi pare că am făcut prea puțin și că mai mult s-ar fi cuvenit”²². La Lugoj au loc concertele societăților corale „Doina” din Turnu-Severin (1902) și „Carmen” din București (1905), ultima condusă de D. G. Kiriac, precum și recitalurile unor cîntăreți din România. Toate acestea au constituit prilej de strîngere a legăturilor între românii bănățeni și frații lor de peste Carpați. Totodată, „Reuniunea română de cîntări și muzică” din Lugoj populariza muzica românească valoroasă. Astfel, în 1904 are loc premiera operetei „Crai-Nou” de Ciprian Porumbescu, sub bagheta lui Ion Vidu.

Societățile corale „Doina” și „Carmen” erau formații tinere, proaspăt înființate, pe care Ion Vidu le-a invitat să concerteze pentru că dirijorii acestora, I. Șt. Paulian și D. G. Kiriac, slujeau aceluiași crez artistic ca și I. Vidu: promovarea cîntecului popular românesc, ceea ce a contribuit ca între cei trei dirijori să se întemeieze o prietenie trainică și emoționantă, care a stimulat și afirmat creația muzicală românească în primele decenii ale secolului nostru. Concertele corului „Doina” din Turnu-Severin au prilejuit un util schimb de experiență, Ion Vidu semnînd în „Drapelul” o serie de cronici în care face o analiză minuțioasă și pertinentă programului prezentat.

Corul „Carmen” din București, înființat în 1901, a avut încă de la început la loc de frunte în repertoriu creațiile lui Ion Vidu, fapt menționat în scrisoarea lui D. G. Kiriac din 4 oct. 1901: „Vă mulțumesc din suflet pentru prețiosul concurs ce mi-ați (dat) trimițîndu-mi corurile D(umnea)voastre, cea mai mare parte populare. Mi-au făcut mare plăcere cînd le-am citit și în curînd voiu începe a pune cîteva în studiu, și cu vremea pe toate”²³. Din prietenia acestor doi mari muzicieni s-au născut numeroase pagini muzicale valoroase. Compozițiile autorului **Anei Lugojana** cunosc prin cele două societăți corale, „Doina” și „Carmen”, o largă răspîndire în România.

Suprema satisfacție a dirijorului Vidu a fost însă participarea sa împreună cu corul lugojean la Expoziția jubiliară de la București, în 1906. Participarea lor la această expoziție a întîmpinat multe greutăți, însă ideea înfrățirii pe calea cîntecului popular cu frații lor de peste Carpați a spulberat toate piedicile, astfel că în final, maestrul Vidu s-a întrecut pe sine, făcînd să răsune din glasurile a 1 000 de coriști, fru-

²² I. Stratan, *Op. cit.*, p. 207.

²³ *Ibidem*, p. 214.

moasele melodii bănăţene. „Participarea lugojenilor la Bucureşti (la Expoziţie — n.n.) a fost un triumf pentru reuniune, dar a avut consecinţe. O parte din corişti au avut de suferit din partea autorităţilor care nu vedeau cu ochi buni înăvţirea legăturilor culturale ale românilor cu fraţii lor de peste munţi”²⁴.

4. Organizarea activităţii corale bănăţene. Ion Vidu a militat pentru dezvoltarea activităţii corale a românilor bănăţeni, organizând în 1893 o serie de cursuri de iniţiere muzicală pentru conducătorii formaţiilor locale. Cei mai mulţi din aceşti dirijori erau ţărani şi învăţători şi, în activitatea de sprijinire a lor, Ion Vidu a vizitat formaţiile corale în satele respective, dându-le preţioase îndrumări, orientându-le spre un repertoriu variat, din care să nu lipsească muzica populară, îi iniţia pe membrii plugari ai corurilor săteşti în cunoaşterea notelor. Pentru a stimula şi mai mult activitatea corurilor săteşti, Ion Vidu a iniţiat prima întrecere artistică a acestora, organizată de „Reuniunea română de cîntări şi muzică” din Lugoj în 1896, cu prilejul adunării generale a societăţii „Astra”, cînd s-au prezentat în concurs 18 coruri ţărăneşti. Martor ocular la această manifestare, Nicu Stejărel relatează: „Serbări româneşti ca cele din Lugoj nu ştiu unde s-au mai aranjat şi unde se vor mai putea în ţara noastră. Punctul cel mai strălucit al serbărilor a fost fără îndoială emularea corurilor ţărăneşti.

Din cîmp, de-acasă de la plug

Plecat-au astă-vară... ţăranii noştri în loc de coasă cu notele în mină, încinşi cu brîul tricolar şi avînd la piept „Lira”, simbolul muzicii...” Reunirea tuturor corurilor participante sub bagheta lui Ion Vidu este descrisă ca o apoteoză naţională: „Din 740 de glasuri a răsunat de-o dată falnica noastră cîntare **Deşteaptă-te române!** În jurul corurilor ardea foc bengalic. Cîntarea răsună, inimile zvicneau cu foc, sufeletele se înălţau, bătrînii suspinau şi lăcrimau sub influenţa marelui cînt. Entuziasmul nu se poate descrie”²⁵. Cîştigurile reale ale acestei întreceri au fost nu atît premiile şi diplomele oferite celor mai bune coruri, cît schimbul util de experienţă, de informaţii culturale dintre participanţi. În 1905 şi în 1912, Ion Vidu a organizat noi cursuri profesionale pentru dirijorii formaţiilor de plugari, participînd ca şi înainte la viaţa muzicală a multora din satele bănăţene. Fire dinamică, cu mari capacităţi de organizator, Ion Vidu se interesa îndeaproape de viaţa şi problemele formaţiilor corale de orice fel. Prezenţa lui în mijlocul unei formaţii corale emula străduinţa coriştilor de a cînta cu simţire şi patos pentru satisfacţia „maestrului”.

În ziarul lugojean „Drapelul” din 1903²⁶ a fost publicat un **Apel către toate corurile româneşti din Banat** — al cărui autor era Ion Vidu, deşi nu semna — prin care se solicitau unele informaţii privind corurile din Banat, în vederea unirii tuturor acestor formaţii într-o mare

²⁴ I. Stratan, *Corul Ion Vidu din Lugoj 1810—1970. Contribuţii la istoria corurilor din Banat*, Timişoara, Casa creaţiei populare a jud. Timiş, 1970, p. 67.

²⁵ „Tribuna poporului”, nr. 25, 1897. Apud. I. Stratan, *op. cit.*, p. 56.

²⁶ *Idem*, nr. 141.

familie muzicală: „Să știm cîți sîntem și cum sîntem! Ca împreună să ne putem bucura de succesele ce le obținem și la caz de trebuință să ne stăm unii altora în ajutor, cu sfatul și cu fapta. Fraților, să ne concentrăm și să ne cunoaștem unii pe alții, căci unul și același scop servim”. Este evidentă intenția de unire a forțelor corurilor românești bănățene în vederea susținerii pe tărîm muzical a unității tuturor românilor. Acest apel constituie primul pas în realizarea unei înfăptuiri culturale de mare amploare — „Asociația corurilor și fanfarelor române din Banat”. Ideea a apărut cu ocazia expoziției din 1906 de la București, dar n-a putut fi înfăptuită decît în 1922, după realizarea mărețului act de la 1 Decembrie 1918. Într-o scrisoare din august 1922²⁷ către prietenul său, compozitorul și dirijorul formației „Carmen”, D. G. Kiriatic, îl invită să ia parte la adunarea de constituire a „Asociației corurilor și fanfarelor române din Banat”, care a avut loc la Chizătau, comună aleasă pentru a cinsti inițiativa grupului de plugari care în 1857 au aprins aici făclia cîntecului românesc.

5. Conflictele cu autoritățile. Toată această efervescență activitate depusă de Ion Vidu pentru reînvierea muzicii corale bănățene nu era pe placul autorităților oficiale maghiare. Orientarea muzicii corale spre cîntecul popular românesc a provocat reacția oficialilor maghiari, astfel că în ianuarie 1904, Ion Vidu a fost trimis în cercetare penală de către procurorul din Timișoara „pentru delictul revoltei” comis prin armonizarea și difuzarea pieselor muzicale **Astăzi cu bucurie** (Marșul lui Iancu) și **Haidăți frați**. Împreună cu el a fost anchetat și Traian Barzu ca șef al tipografiei. Anchetat în chestiunea de mai sus, Ion Vidu a fost întrebat: „Dacă n-a văzut că acele cîntece conțin **revoltă**”²⁸. Compozitorul a arătat că „ambele cîntece incriminate sînt **cîntece vechi românești**, care se cîntă pretutindeni unde e suflare românească”²⁹. Pentru a proba că nu este autorul acestor melodii și nici al textului, Vidu „invoacă întregul popor românesc ca martor, pe toți cei care știu cînta și pe toți care iubesc cîntările românești”. În recursul său, Vidu precizează că el nu este și nu se consideră autor al textului și al melodiei, întrucît nu vrea să apară în fața posterității ca autor al textului „atît de mîndru” și al melodiei lor „însuflețitoare”: „Îmi este datorința **morală** a accentua aceasta, precum îmi este datorința morală dictată de modestie să declar că eu n-am făcut alta decît că am armonizat pentru cor de bărbați cîntări, care atît în privința textului, cît și a melodiei, există de cel puțin 55 de ani, cîntări care îndată după nașterea lor s-au răspîndit printre întreaga românie și care cel puțin de 55 de ani s-au cîntat și se cîntă de întreaga românie”³⁰. Mai departe, Vidu precizează că nefiind autor ci numai „modestul armonizator al cîntărilor”, nu poate cădea sub incidența legii întrucît „pentru armonizare sînt responsabil numai și numai celor esperti în arta muzicală,

²⁷ Vezi D. G. Kiriatic, *Pagini de corespondență*, București, Ed. muzicală, 1974, p. 142.

²⁸ „Drapelul”, IV, nr. 6, 1904.

²⁹ „Drapelul”, IV, nr. 9, 1904.

³⁰ „Drapelul”, IV, nr. 12, 1904.

din punctul de vedere al artei — cu reputația mea, nu însă judecătoarei criminale — cu libertatea și averea mea”³¹.

Atitudinea de înaltă ținută morală și patriotică a compozitorului l-a ridicat în ochii opiniei publice, astfel încît victoria morală pe care a obținut-o în acest proces a însemnat o întărire a poziției sale în viața culturală a Banatului.

Tot în 1904, ministrul de învățămînt Berzeviczy a organizat o anchetă pedagogică ce urma să discute proiectul de modificare a învățămîntului în școlile populare, ceea ce prilejuiește din partea lui Ion Vidu o luare de poziție fermă împotriva acestui proiect care viza deznaționalizarea românilor din imperiul austro-ungar. Vidu arată că învățătorii români n-au fost chemați să răspundă anchetei pedagogice organizate de ministru pentru faptul că acesta știa că ei vor fi contra acestui proiect odios. Vidu își exprimă încrederea în forța maselor populare, în vitalitatea lor și de aceea crede că încercările de maghiarizare „cu foc și sabie” sînt fără succes, căci soarta popoarelor nu se hotărăște de către miniștri în cabinetele lor³².

În 1916, a doua zi după intrarea României în război, i se face o percheziție minuțioasă pentru a găsi „armele ascunse și imnul pregătit pentru întîmpinarea armatei române”³³. Sînt reținute drept capete de acuzare: „Manifestul ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor” publicat de studenții Universității din Iași, statutele aceleiași ligi, „Memoriul studenților români, privitor la situațiunea românilor din Transilvania și Ungaria” (1891) și alte acte și broșuri, precum și caietul manuscris **Deprinderi de poezii**, cele două numere din revista manuscrisă „Amicul tinerimei”, manuscritele și partiturile muzicale, corespondența³⁴. Furia anchetatorilor a fost sporită și de atitudinea demnă a compozitorului: „Că am făcut muzică românească este adevărat, dar era natural fiindcă sînt român”³⁵.

Arestat peste o lună (septembrie 1916), compozitorul a fost internat în lagărul de la Șopron și transferat imediat în comuna Fertő-Megyes. Supus la multe încercări, Ion Vidu a păstrat o atitudine demnă, de patriot, nerecunoscînd nici una din acuzațiile mincinoase care i se aduceau. După aproape doi ani de suferințe fizice și spirituale, fără a i se fi pronunțat sentința, Ion Vidu a fost eliberat în primăvara anului 1918.

În acest an, 1918, corul „Reuniunii române de cîntări și muzică” dă numeroase concerte prilejuite de intensa activitate politică legată de unirea Transilvaniei și Banatului cu patria mamă. La mai toate adunările publice în care se cerea unirea cu România, primul delegat al „Reuniunii” a fost desemnat Ion Vidu. Pentru Marea Adunare Națională de la Alba Iulia de la 1 Decembrie 1918, „Reuniunea română de

³¹ *Ibidem*.

³² Ion Vidu, *Ministrul, noi și societatea*, în „Drapelul”, IV, nr. 86, 1904.

³³ V. Cosma, *Op. cit.*, p. 107.

³⁴ Vezi Fond Procuratura regală Lugoj, Doc. nr. 3036/1916.

³⁵ I. Stratan, *Op. cit.*, p. 71.

cîntări și muzică" din Lugoj a ales ca delegați pe Ion Vidu, Virgil Luca, V. Bocu și Nicolae Popescu.

Prin opera sa clădită într-o viață de om, călăuzită de idealul înălțător al realizării unității naționale a românilor, prin nemuritoarele sale cîntece inspirate din melosul popular: **Negruța, Preste deal, Ana Lugojana**, prin numeroasele sale cîntece naționale: **Răsunet de la Crișana, Răsunetul Ardealului, Răsunetul Patriei** și multe altele, intrate de-acum în fondul de aur al muzicii românești, prin atitudinea sa demnă, patriotică, Ion Vidu sălășluiește în Panteonul spiritual al românilor, alături de marii bărbați ai acestui neam.

ION VIDU (1863—1931)

(Résumé)

Dans cet étude l'auteur présente le devenir professionnel de Ion Vidu et il réussit de mettre en évidence la fonction nationale-culturelle de l'oeuvre de Ion Vidu en présentant les principaux moments de la vie et de l'activité de Ion Vidu. L'auteur offre comme conclusion l'affirmation que Ion Vidu a été un combattant — la plume à la main — pour la liberté et l'unité nationale.

ISTORIA CULTURII

CETATEA ȘOIMOȘ. STUDIU DE ARHITECTURĂ

GHEORGHE LANEVSCHI

Așezat la răscruce de drumuri, în zona de interferență a muntelui cu cîmpia în partea cea mai vestică a țării, teritoriul actualului județ Arad a fost o prezență activă în istoria poporului nostru.

Una din aceste prezențe o constituie și fortificațiile medievale, adevărate bastioane în lupta de apărare împotriva invadatorilor, dar și instrumente de menținere în ascultare și de reprimare a nemulțumirilor țărănești.

Cu istoricul unor dintre ele s-au ocupat diferiți cercetători, în lucrări, studii și articole, în schimb, sub aspect arhitectural, au fost mai puțin sau aproape de loc prezentate.

Avînd în vedere faptul că arhitectura fortificațiilor este în general mult mai complexă ca cea ecleziastică și evoluția este mai greu de urmărit din cauza dispariției multora dintre ele sau a transformărilor ulterioare cît și a puținelor izvoare documentare și arheologice, în lucrarea de față ne vom ocupa pe baza cercetării în teren și a puținelor izvoare scrise, de arhitectura unei singure fortificații medievale din piatră și anume de cetatea Șoimoș.

Semnalată documentar în 1278¹ fapt ce-i conferă o vechime mai mare, cetatea se înscrie în numărul de 43² de fortificații medievale din piatră construite pe teritoriul județului Arad între a doua jumătate a secolului al XIII-lea și secolul XVIII.

Inceputurile ei aparțin perioadei de efervescență în domeniul construcțiilor de cetăți de piatră, rezultat al pustiitoarei invazii tătare din 1241—1242³ și a incursiunilor ulterioare ale acestora. Așezată pe coama dealului Cioca Tăutului, la 252 m față de nivelul mării⁴, pe malul drept al râului Mureș, cetatea a avut un rol militar precis și anume acela de apărare a defileului Mureșului spre inima Transilvaniei.

Forma și dimensiunile cetății s-au schimbat pe parcursul timpului ca urmare a evoluției tehnicii militare, a puterii economice a proprietarilor iar acestea la rîndul lor au fost subordonate amplasamentului care a rămas același.

¹ Marki Sándor, *Arad vármegye és Arad szabad királyi város története*, vol. I., Arad, 1892, p. 120.

² *Ibidem*, p. 111.

Zeiner Alfréd, *Arad múltja*, Arad, 1940, p. 36.

³ *Istoria României*, București 1962, vol. II, p. 120.

⁴ Kovách Géza, *Ahol Dózsa és Horea hadai jártak*, București, 1976, p. 176.

Bănuim că în forma inițială cetatea a aparținut celui mai simplu tip de fortificație medievală din piatră și anume donjonului. Forma în care s-a păstrat pînă astăzi în ruine, aparține transformărilor suferite în perioada stăpînirii cetății de către Iancu de Hunedoara și Matei Corvin.

Ajuns voievod al Transilvaniei în 1441, fiind în același timp și comite de Timișoara⁵, Iancu și-a dat seama de importanța strategică a văii Mureșului în lupta antiotomană. Ca urmare, intrînd în posesia cetății Soimoș în 1446⁶, Iancu de Hunedoara a luat măsuri de reconstruire a acesteia⁷.

Ținînd cont de înnoirile tehnicii și tacticii militare din secolul al XV-lea⁸, Iancu de Hunedoara va investi toate veniturile domeniului Soimoș în reconstrucția cetății⁹. Constructorii, ce se pare că erau italieni, sau cel puțin formați la școala italiană¹⁰, ținînd cont de configurația terenului, au realizat o fortificație de plan aproximativ circular¹¹.

Materialul folosit a fost piatra brută legată cu mortar de var cald. Piatra de talie a fost folosită doar la muchiile turnurilor, iar cărămida a fost întrebuintată numai la refacerile ulterioare ale arhivoltelor, la metereze și la unele bolți.

La cetate duc două drumuri, unul mai domol cu ocoliș spre nord, iar al doilea mai pieptiș, la sud-vest.

Un prim obstacol în fața dușmanului o formează șanțul sec, tăiat în stîncă, adînc de 4—5 m prevăzut cu un val de pămînt spre exterior. Șanțul înconjoară cetatea doar pe aripa nord-vestică nefiînd necesar la sud-est unde panta este foarte abruptă imposibil de escaladat. Prevăzută cu două incinte dispuse concentric, cetatea era abordabilă doar pe poarta aflată în colțul sud-vestic. Turnul porții exterioare, azi în ruină, era flancat de zidurile incintei exterioare și se ajungea la ea pe un pod suspendat pe trei piloni de piatră, doi plasați la capetele șanțului și unul la mijlocul acestuia. Poarta era prevăzută cu o hersă ale cărei urme de jgheaburi se mai văd pe alocuri în zidul lateral al turnului. Pentru o mai mare siguranță, ultimul tronson al podului se putea ridica, iar existența unei gropi în incinta turnului porții ne face să ne gîndim la o capcană, sistem uzitat în epocă.

Incinta exterioară, plasată mai jos pe pantă, păstrată în mare parte pe latura nord-vestică, permite aprecierea unei înălțimi mai mici ca a incintei centrale. Acest lucru era necesar pentru a permite luptărilor, aflați în spatele parapetelor și în turnurile incintei centrale, să

⁵ A. Oțetea, *Istoria poporului român*, București, 1970, p. 142.

⁶ Márki Sándor, *Op. cit.*, p. 121.

Kovách Géza, *Op. cit.*, p. 178.

⁷ I. Balogh, *Az erdélyi renaissance*, Cluj, 1943, vol. I, p. 186. V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în țările române*, București, 1959, vol. I, p. 610—611.

⁸ *Istoria României*, București, 1962, vol. II, p. 280—281.

⁹ Eisenkolb Aurel, *Emlékeztetések Lippa város és környékének múltjából*, Lippa, 1912; Kovách Géza, *op. cit.*, p. 179.

¹⁰ Gerő László, *Magyarországi műépítészet*, Budapest, 1956, p. 64.

¹¹ V. Vătășianu, *Op. cit.*, p. 610.

tragă cu armele lor în dușman pe deasupra apărătorilor aflați pe zidurile incintei exterioare.

Zidul incintei exterioare, păstrează în partea de nord, urmele unei nișe suspendate pe console de piatră, prevăzută cu guri de păcură, iar la răsărit rămășițele unui turn flancat, de dimensiuni mai mici. De jur împrejur, spre exterior, zidurile acestei incinte sînt consolidate de 14 contraforți. Lipsa urmelor drumului de strajă ne face să bănuim că acesta a fost din lemn și n-a rezistat secolelor.

După un spațiu a cărui lățime variază între 2 și 20 m se ridică zidurile incintei centrale, ale cărei cortine înalte și cele două turnuri din partea vestică, domină întreaga fortificație.

În construirea turnurilor constructorii au adoptat principiul flancării folosit în sec. al XV-lea¹² potrivit căruia traseul precis al zidurilor de incintă, format din porțiuni în linie dreaptă, este întrerupt de aceste turnuri plasate ușor în exterior.

Această tehnică a fost necesară pentru evitarea unghiurilor moarte și a zonelor neacoperite de tirul apărătorilor, dînd posibilitatea controlării laterale a apropierii inamicului de incintă. Flancarea a fost aplicată în mod creator fiind într-o corelație perfectă cu terenul înconjurător¹³.

Curtinele, a căror înălțime în unele părți depășește 15 m, au un dublu rol și anume: de înlăturare a posibilității atacului prin escaladare și de zid exterior al construcțiilor interioare ce sînt etajate, fapt ce a permis amenajarea încăperilor destinate oamenilor la etaj, alimentelor și animalelor la parter.

Înălțarea cortinelor a fost posibilă prin folosirea contraforților mai ales în zonele de curbura, iar rolul defensiv al cortinei sud-estice a fost întărit printr-o nișă suspendată pe console de piatră, prevăzută cu gură de păcură identică cu cea de la nord.

Păstrată destul de bine în partea vestică, sudică și sud-estică, cortina se remarcă printr-o construcție sobră, îngrijit lucrată, cu fundații adînci, vizibile la latura de sud dinspre curtea interioară.

Ca urmare a stării avansate de degradare, partea superioară a cortinei, formată din parapet și drumul de strajă s-a mai păstrat doar pe latura de vest în timp ce meterezele se mai văd doar pe o lungime de 3 m la sud de turnul porții incintei centrale.

Meterezele au forma literei „V” cu vîrfurile tăiate, sistem uzitat în epocă.

Pe latura de vest a incintei centrale se ridică falnic turnul principal ce s-a păstrat aproape integral avînd o înălțime de 27 m.

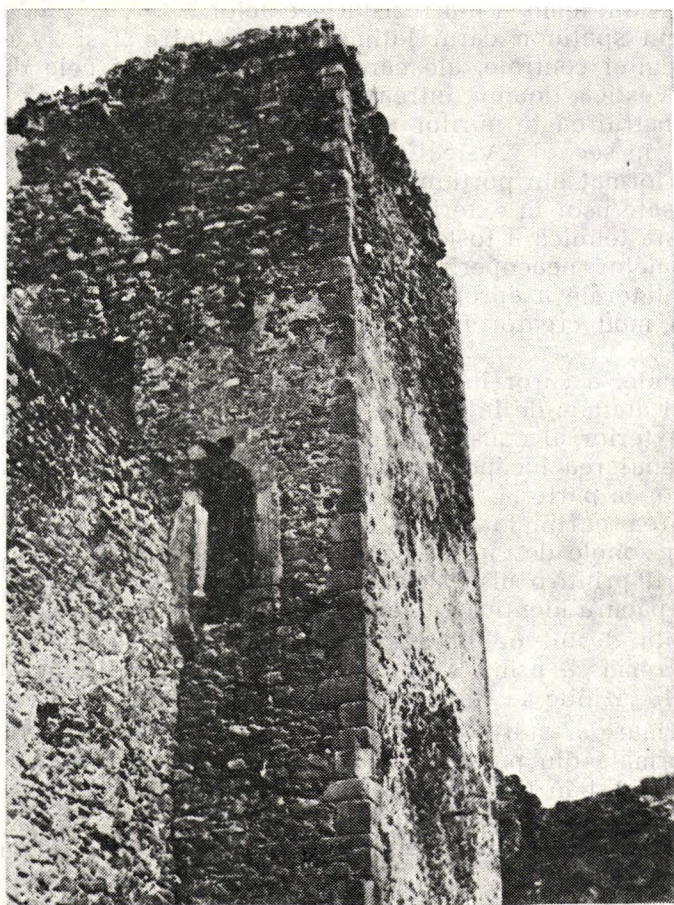
De plan dreptunghiular, cu latura de 3,5×4 m, prezintă parter și trei nivele. Parterul este plin, în timp ce nivelele au câte o încăpere dreptunghiulară, deci în total 3 încăperi dispuse pe verticală.

Primul nivel este „orb” fapt ce ne face să presupunem că servea ca depozit de hrană, apă și armament. O boltă desparte încăperea

¹² Gh. Anghel, *Cetăți medievale din Transilvania*, Buc., 1972, p. 57.

¹³ *Ibidem*.

acestui nivel de cea a nivelului următor. Încăperea nivelului al doilea era prevăzută cu două deschideri pe latura de sud și o deschidere pe latura de nord a turnului, în partea dinspre curte. Dintre aceste deschideri s-a păstrat intactă doar deschiderea îngustă de pe latura de sud aflată ceva mai jos față de drumul de strajă spre care dădea cea de-a doua deschidere a acestei laturi a turnului. Deschiderea de pe

Turul principal al incintei centrale.

latura de nord a turnului dădea tot spre drumul de strajă. Deschiderea păstrată este îngustă, de formă ogivală, cu ancadrament de gresie.

Neexistînd nici o deschidere la parter și primul nivel, bănuim că intrarea în turn se făcea direct la nivelul al doilea prin această deschidere ogivală la care se ajungea cu o scară mobilă care la nevoie se putea ridica permițînd, prin izolare, continuarea rezistenței.

Între nivelul doi și trei plafonul s-a prăbușit dar urmele arată că a fost folosită tot bolta.

Peretele de vest al ultimelor două nivele prezintă ambrazuri dispuse pe orizontală în timp ce în grosimea zidului de est a turnului se află o scară. Construită din piatră, lată de 50 cm, scara face legătura între încăperile turnului cu partea superioară a acestuia.

La partea superioară a turnului s-au păstrat pe alocuri urme ale elementelor de flancare verticală și anume a galeriei de zidărie în care erau amenajate gurile de păcură.

La sud de turnul central se ridică turnul porții incintei interioare. Acest turn tot de plan dreptunghiular este mai scund ca turnul central. Spre deosebire de turnul central, acesta are subsol, parter și două nivele.

Parterul, prevăzut cu galeria porții, este boltit semicilindric și servea doar pentru pedestri. Urme aflate în pereții laterali ai galeriei, porții la ambele capete permit presupunerea existenței tăbliilor groase de lemn de stejar ferecate cu tablă de fier și ținte pentru închiderea acesteia în caz de pericol sau în timpul nopții.

Încăperea de deasupra galeriei are o deschidere ogivală pe latura de est a turnului la care se ajungea tot pe o scară mobilă. La vest, zidul acestui turn este prevăzut cu ambrazuri la cele două nivele ca de altfel și la laturile de sud și nord în porțiunea ieșindă. Bolta dintre cele două nivele este prăbușită.

Poarta carosabilă, azi în ruină, era dispusă în partea de est și străbătea o galerie ce se desfășura pe lățimea parterului construcției interioare. Starea avansată a degradării acestei zone ne face doar să presupunem că și aici au existat tăbliile ce se închideau în caz de primjdie pentru a împiedica pătrunderea inamicului în curtea interioară.

De dimensiuni relativ mici, 30×20 m, curtea interioară era plasată la nord-est și sud de construcțiile etalate, dintre care la nord și nord-est era „palatul”, iar la sud-est și sud erau anexele și capela. Pe lângă acestea, în colțul nord-vestic se afla un turn ce servea drept închisoare, o geamie pe care n-o putem localiza fără prealabile săpături arheologice și o fântină ce se afla în fața reședinței. Date despre geamie și fântină aflăm din impresiile călătorului turc Evlia Celebi care a vizitat și cetatea Șoimoș. De mici dimensiuni, abia intrau în ea 10 persoane, geamia a fost construită de Mahmud Pașa în 1552 din ordinul sultanului Suleiman, iar fântina adânc săpată în stâncă fiind perfect rotundă se pare că a fost opera meșterului Ferhard.¹⁴

Restul construcțiilor din curtea interioară a cetății pot fi reconstituite parțial pe baza ruinelor, a unui plan mai vechi a cetății¹⁵, a unui desen executat de Vatzai Ferencz în 1604¹⁶ și a unor informații scrise.

¹⁴ Mihail Guboglu, *Călătoria lui Evlia Celebi Elendi în Banat în 1660*, în „Studii de Istorie a Banatului”, vol. 2, Timișoara, 1970, p. 47; Karácsonyi Imre, *Evliya Cselebi — török világotató. Magyarországi utazása 1660—1664*, Budapesta, 1904, p. 94.

¹⁵ Eisenkolb Aurel, *Op. cit.*

¹⁶ Márki Sándor, *Op. cit.*, vol. 1, p. 463.

Palatul, înalt de 20 m, acoperit cu șindrilă¹⁷, orientat spre sud, era etajat și prevăzut cu încăperi spațioase după cum ne indică ruinele. Se pare că inițial încăperile au fost tăvănite¹⁸, iar deschiderile, atît ale fațadei de sud, cît și cele ale fațadei de nord erau de factură gotică cum de altfel sînt toate deschiderile ce s-au păstrat la turnuri din perioada lui Iancu de Hunedoara. Toate aceste deschideri ce s-au păstrat au ancadramente frumos lucrate din gresie, demonstrînd începutul preocupărilor pentru frumos și în cadrul construcțiilor militare.

Deschiderile largi de la fațada de sud a reședinței dau spre un balcon ale cărui console de piatră aparțin modificărilor executate în prima jumătate a secolului al XVI-lea, cînd regina Isabella a avut, pentru o vreme, reședința în cetatea Șoimoș¹⁹. Decorul ancadramentului uneia din aceste deschideri este de factură renascentistă. Acest decor reprezintă cea mai veche urmă renascentistă de pe teritoriul județului nostru.

Perioada de apogeu a acestei cetăți ține pînă la prima jumătate a secolului al XVII-lea, după care urmează treptat declinul ei datorat progresului realizat în domeniul tehnicii și tacticii militare și pierderii importanței strategice ca urmare a retragerii turcilor din aceste părți.

În anul 1788, cetatea este părăsită²⁰ rămînînd la discreția intemperiilor și a omului care i-au provocat starea de ruină în care se află astăzi.

Deși în ruină, cetatea Șoimoș prezintă interes ca valoros document istoric și de arhitectură, aducînd mărturii despre înaltul nivel atins de arta și tehnica construcțiilor din epoca lui Iancu de Hunedoara.

LA CITÉ ȘOIMOȘ. ÉTUDE D'ARCHITECTURE (Résumé)

L'ouvrage représente la première tentative de présenter la cité de Șoimoș sous tous les aspects. On surprend l'évolution de la cité et la forme définitive établie pendant le règne de Iancu de Hunedoara. Les éléments stylistiques qui définissent le monument sont signalés avec précision et en même temps sont analysées les éléments de décor qui permettent à l'auteur de mettre en évidence l'influence de la Renaissance de l'ouest dans cette zone de la Transylvanie.

¹⁷ Márki Sándor, *Op. cit.*, vol. 1, p. 463.

¹⁸ Vătășianu, *Op. cit.*, p. 611.

¹⁹ Veress Endre, *Isabella Királynő 1519—1559*, Budapesta, 1902, p. 197.

²⁰ Kovách Géza, *Op. cit.*, p. 200.

ȘTEAGURI DE BREASLĂ (PICTATE) ÎN BANAT ÎN VEACURILE XVIII—XIX

ELEONORA COSTESCU

Organizarea meșteșugarilor în bresle este atestată foarte de timpuriu, atât în Transilvania, cât și în Banat. Începînd din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, viața economică din această parte a țării este dominată de breslele meșteșugărești, care se înmulțesc și se dezvoltă neconținut pe baza unor statute cu prevederi precise în ceea ce privește calitatea de meșter breslaş. Încă din 1370 lemnarii din Timișoara erau constituiți într-o breaslă, iar în 1376 în diverse orașe din Transilvania existau bresle de cuțitari, căldărari, lăcătuși, săbieri sau arcari¹. Înmulțirea meșteșugarilor și a breslelor meșteșugărești va atrage după sine o considerabilă creștere a populației orașelor. Documentele menționează astfel că la Alba Iulia atelierul de turnat tunuri — inițial de mai mici proporții — a ajuns la un moment dat să înglobeze instalațiile și meseriași din această branșă proveniți din importantele centre meșteșugărești de la Lipova și Făgăraș, de la Sibiu, Brașov și Bistrița, devenind una dintre cele mai importante întreprinderi de acest fel din întreaga Europă a vremii, deoarece cuprindea 284 fierari, 47 lăcătuși, 87 dulgheri, 80 rotari, 16 argintari și 1 300 muncitori necalificați². Este ușor de înțeles că o asemenea afluență a forțelor de muncă a fost în măsură să determine o considerabilă creștere a populației urbane din centrul respectiv.

Veacurile al XVIII-lea și al XIX-lea cunosc o intensificare a rolului breslelor în viața economică, socială și politică din întreg sud-estul european. În Banat, din motive economice, administrația habsburgică a încercat să stăvilească organizarea meseriașilor în bresle, pentru ca acestea să nu stînjenească în vreun fel dezvoltarea manufacturilor care urmau să aducă mari venituri erariului³. La memoriul meșteșugarilor din Banat, înaintat în aprilie 1723 administrației timișorene, prin care aceștia cereau să li se permită organizarea în bresle, așa cum sînt organizați meșteșugarii din celelalte provincii, Curtea imperială întărește privilegiile meșteșugarilor acordate anterior, dar

¹ Gheorghe Anghel, *Cetăți medievale din Transilvania*, București, Ed. Meridiane, 1972, p. 24.

² *Ibidem*, p. 82—83.

³ Aurel Țintă, *Colonizările habsburgice în Banat, 1816—1740*, Timișoara, Ed. Facla, 1972, p. 126—127.

⁴ *Ibidem*.

nu admite totuși organizarea lor în bresle⁴. Aceasta nu a însemnat însă cîtuși de puțin că meseriașii au încetat să-și aibă propriul lor mod de organizare profesională, dovada evidentă — din punctul de vedere care ne interesează aici direct, cel al obiectelor cu caracter muzeal — fiind diplomele, însemnele de tot felul, lăzile de breaslă (de fier sau de lemn împodobit cu sculpturi și marchetărie), dar și steagurile de breaslă, care în Banat s-au păstrat într-un număr mai mare decît în oricare altă provincie românească.

La început, steagurile de breaslă reprezentau, probabil, în afara imaginii sfîntului patron, numai chipuri sau scene cu caracter religios. Așa este, de pildă, cel mai vechi steag de breaslă bănățean, pe care-l cunoaștem pînă în prezent, cel al croitorilor, executat în 1740 — dar restaurat radical în 1832 —, păstrat în biserica Sf. Petru și Pavel din Arad.

Cu timpul, datorită poate faptului că se simțeau mai puțin îngrădiți de canoane, pictorii bănățeni încep să introducă în compoziția generală a unor asemenea steaguri de breaslă, în afara imaginii — de dimensiuni mai mari —, patronului breslei respective și o imagine mai redusă — plasată, de obicei, în partea inferioară —, reproducînd o scenă caracteristică din munca acelei categorii sociale. Astfel, steagul din 1818 al breslei potcovarilor și rotarilor, aflat în prezent în colecția Muzeului Banatului din Timișoara⁵ avea pictată, în afara imaginii patroanei breslei, Sf. Ecaterina, o scenă înfățișînd interiorul unui atelier de potcovit. Tot astfel, steagul plugarilor realizat în 1851 de Nikola Aleksić („molekul Nicu Aleksić”, așa cum semna uneori artistul, una din figurile importante ale picturii bănățene din veacul al XIX-lea), avea în partea sa inferioară — o compoziție cu țărani muncind la cîmp, iar alții transportînd grîne cu o căruță trasă de boi. Întreaga compoziție se desfășoară într-un peisaj larg, avînd drept fundal perspectiva orașului Arad, în cadrul căruia se detașează biserica menționată, Sf. Petru și Pavel.

În aceeași biserică se află un alt steag al plugarilor, dar de data aceasta avînd drept temă principală nu chipurile Sf. Petru și Pavel, ci cel al Sf. Gheorghe, înfățișat în veștminte militare și într-o atitudine ce amintește schema compozițională catolică a Încununării Fecioarei. Și aici, în partea inferioară, apare o scenă de muncă: un cîmp vast pe care ară un plug tras de șase boi. Un steag asemănător acestuia am întilnit în biserica de lemn din comuna românească Ečka (Iugoslavia) numai că aici imaginea Sf. Gheorghe e însoțită de cele ale altor patru sfinți, iar pe verso se află înfățișată scena Adormirii Maicii Domnului. Pe considerente stilistice, credem că ambele steaguri avînd drept patron pe Sf. Gheorghe ar fi putut fi realizate de același Nikola Aleksić din Arad.

Asemenea steaguri de breaslă se află în multe alte biserici bănățene și o inventariere a lor ar fi în măsură să aducă unele completări în problema, atît de importantă, transformărilor pe care le suferă, în veacurile al XVIII-lea și al XIX-lea, pictura bănățeană, prin îmbogățiri-

⁵ Inv. 5146 (4389).

rea sa cu noi teme picturale, preluate adesea din repertoriul academismului vienez, dar și din viața de toate zilele. Vom da aici numai câteva exemple. Astfel, numai în colecția bisericii Adormirea Maicii Domnului din Lugoj, se află patru asemenea steaguri, unul al plugarilor (al „paorilor“), altul al cizmarilor, un al treilea al tăbăcarilor, și un al patrulea al cojocarilor, fiecare din ele având zugrăvit patronul breslei și uneori o aluzie la munca specifică fiecăreia din breslele menționate⁶. La biserica cu același hram, Adormirea Maicii Domnului, din Lipova, se mai află nouă asemenea steaguri de breaslă, unele încă în stare bună, dar altele din care n-au mai rămas decât fragmente⁷. În colecția Muzeului Banatului din Timișoara, în afara steagului breslei potcovarilor și a rotarilor la care ne-am referit mai sus, se mai păstrează și steagul breslei pielarilor, datînd din timpul domniei împăratului Francisc⁸, precum și steagul din 1884 al corporației măcelarilor⁹.

Amintim că obiceiul zugrăvirii praporelor de breaslă s-a păstrat pînă foarte tîrziu. În 1905 un astfel de prapor, avînd zugrăvit chipul patronului breslei cojocarilor, Sf. Ilie, s-a sfințit în biserica Sf. Ilie din Timișoara-Fabric¹⁰. În Oltenia, singurul exemplar pe care l-am găsit menționat este acela al steagului breslei croitorilor, datînd încă de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, steag aflat odinioară în biserica Madona Dudu din Craiova, dar dispărut în timpul ocupației germane din primul război mondial¹¹. Din a doua jumătate a veacului trecut este și steagul bărbierilor păstrat la început în biserica Doamnei din București și apoi trecut în patrimoniul fostei Comisiuni a Monumentelor Istorice. Realizat chiar în anul unirii Principatelor, acest steag reprezenta pe o față pe Sf. Paraschiva, iar pe cealaltă față o scenă cu caracter istorico-festiv: stemele Principatelor Unite (vulturul și bourul) într-o cunună așezată pe două țevi de tun avînd în partea superioară o coroană cu inscripția breslei și anul execuției¹².

Din descrierile sumare prezentate mai sus de desprinde, credem, importanța pe care acest gen de pictură o reprezintă în procesul de

⁶ Pr. Virgil Turcan, *Un valoros monument bîndățean: biserica Adormirea Maicii Domnului din Lugoj*, în „Mitropolia Banatului“, XVI (1966), nr. 4—6, p. 304.

⁷ Steagurile de breaslă aflate la biserica din Lipova: 1—2. Steaguri ale plugarilor din 1897; 3. Steag al olarilor din Lipova, datat 1868, executat de Mihai Ioanovici, pictor din Lipova, (demontat), 4. Alt steag al plugarilor din 1897 (demontat); 5. Steag al cojocarilor, datat 1823 (demontat); 6. Steag al tăbăcarilor (vărgarilor) întreg, dar deteriorat; 7. Alt steag al cojocarilor, datat 1907; 8. Steag al cizmarilor din 1890; 9. Steag al plugarilor din 1902 (avînd pictat un plug cu 12 boi; informație de la Pr. Ștefan Crișan din Lipova).

⁸ Inv. vechi 3008.

⁹ Neinventariat.

¹⁰ Dr. Aurel Cosma, *Sf. Ilie — patronul suburbiului Fabric*, în „Mitropolia Banatului“, XIX (1969), nr. 10—12, p. 694—695.

¹¹ George Mil. Demetrescu, *Biserica Madona Mintuleasa din Craiova*, „Arhivele Olteniei“, X, (1931), nr. 54—55, p. 123—124.

¹² Virgil Drăghiceanu, *Catalogul Colecțiunii Monumentelor Istorice*. Un alt prapor de breaslă — al șelarilor — a fost nu de mult semnalat ca aflîndu-se în biserica Sf. Ilie de pe Calea Rahovei din București (Panait Panait și Maria Preduț, emisiunea de la televiziune: „Bucureștiul necunoscut — Calea Rahovei“, 30 ianuarie 1975).

emancipare a artei românești în veacurile al XVIII-lea și al XIX-lea. În asemenea lucrări, în mod firesc mai puțin supuse canoanelor artei tradiționale, pictorii și-au putut permite să introducă, cu un ceas mai devreme decât în alte genuri și tehnici artistice, elemente de peisaj sau scene de gen, așa cum am văzut că s-au petrecut lucrurile cu unele din steagurile de breaslă menționate ceva mai înainte. În acest fel, steagurile de breaslă au contribuit și ele la transformările de ordin stilistic și iconografic petrecute în veacurile al XVIII-lea și al XIX-lea — în mod similar, chiar dacă nu întotdeauna sincron —, în arta din toate provinciile românești, artă angajată ireversibil pe calea modernizării și a racordării ei la modalitățile de exprimare derivate din tradiția artistică renascentistă.

Am dori ca în încheierea acestei scurte prezentări să adăugăm câteva cuvinte în legătură cu felul cum erau organizate, în veacurile al XVIII-lea și al XIX-lea, breslele cu caracter artistic. Modul de funcționare a breslelor era stabilit după criterii stricte, pentru a nu lăsa să pătrundă între membrii lor elemente nepregătite din punct de vedere profesional. Exemple concludente pentru felul cum se desăvârșea învățătura în cadrul lor ne-o furnizează unele contracte publicate nu de mult în literatura de specialitate, contracte încheiate în secolele XVIII—XIX între meșteri și comanditarii lor, între meșteri și ucenicii sau calfele care se formau în atelierele lor.

O probă pentru cele afirmate mai sus ne-o dă contractul încheiat în 1822 de sculptorul Pavle Bošniakovič cu consistoriul comunal din Bretașca, din care aflăm că învățătura ucenicului la un meșter dura doi — trei ani, după care era supus la o serie de probe pentru a ieși calfă. Colabora apoi cu meșterul în calitate de calfă, după care pornea într-o „călătorie de calfă“ („vândărlău“, cum i se spunea în Transilvania și în Banat, de la verbul „wandern“). În timpul unei astfel de călătorii căuta să se informeze asupra felului cum își exercitau alți meșteri profesia, făcând practică în atelierul lor. La plecare aceștia îi eliberau certificate de liberă exercitare a meșteșugului de artist („fraikinstler“)¹³.

Lucruri asemănătoare, în legătură cu obligațiile calfei în timpul călătoriei sale de perfecționare în meseria pe care se pregătea s-o practice, găsim și în „cartea de călătorie“ („vándorló könyv“), eliberată la 16 iulie 1834 de către Consiliul orașului liber regesc Baia Sprie, unei calfe de olar: 1. se va abține de la cerșit sau călătorii fără rost; 2. călătoriile le va face în localități în care se găsesc meșteri din bransa lui; 3. la sosirea în oraș este obligat să se înregistreze la starostele breslei; 4. se va strădui ca în timpul călătoriei sale să îndeplinească o muncă folositoare; 5. starostele breslei este obligat să înregistreze durata călătoriei calfei în orașul respectiv, precum și modul de comportare în

¹³ Bis Gavrilovič, *Neki drvorezbarski centri u Vojvodini — Prilog ispitavanju drvorezbarske delanosti u XVIII i XIX veka*, în „Rad Vojvodjanskih Muzeja“, 3 (1954), p. 238—257.

timpul studiului. Călătoria menționată în acest document urma să dureze patru ani¹⁴.

Desființarea breslelor¹⁵ a avut loc, în faze diferite, în tot spațiul sud-est european, începutul fiind făcut în provinciile incluse în veacul al XIX-lea în Imperiul habsburgic. Astfel, în Banat prima hotărâre în acest sens a fost luată la 14 martie 1860, atunci când Ministerul de război publică desființarea breslelor din regiunea granițelor militare¹⁶. Deși regulamentul din 1 mai 1860, privitor la meșteșuguri — valabil pentru toate provinciile Imperiului habsburgic, inclusiv Banatul și Transilvania —, stipula desființarea vechilor bresle, acestea au continuat totuși să dăinuie un timp, conducându-se după vechile statute. Abia după ce a fost publicată, în 1872, Legea libertății profesionale, breslele și-au încetat existența, locul lor fiind luat de corporații, care au preluat, la început, multe din dispozițiile vechilor statute ale breslei¹⁷.

Și totuși, amintirea practicilor de breaslă au dăinuit încă multă vreme. Vom aminti numai două cazuri, semnificative — credem —, în această privință. Primul se referă la Brâncuși. Atunci când acesta pornea, în primii ani ai veacului nostru, pe jos spre Paris, pentru a-și completa acolo cunoștințele profesionale, el nu făcea decât să continue o străveche tradiție de breaslă, tradiție ce urca până în Evul mediu. Vorbind despre trecerea artistului prin provinciile răsăritene ale fostului Imperiu habsburgic, biograful și prietenul său din tinerețe V. G. Paleolog, ne spune că ceea ce i-a ușurat călătoria față de localnici și de autorități, a fost calitatea sa de învățăcel în ale artei, pornit în călătorie de studii, în conformitate cu „străvechiul *compagnonage*”, sau „*handwerkburshismul*” din Evul mediu, ce persista încă în vremea lui în această parte a Europei¹⁸. Un al doilea exemplu este cel furnizat de pictorul Nicolae Popa, care în 1921 intenționa să organizeze, pe lângă Universitatea populară de la Vălenii de Munte, fondată de Nicolae Iorga, o școală de pictură tradițională în spiritul vechilor bresle¹⁹. Această preocupare reapare și mai târziu, atunci când Tonitza execută împreună cu o echipă de învățăcei, studenții lui de la Academia de arte frumoase din Iași (printre care Corneliu Baba, Petre Hîrtopeanu, Nicolae Popa, Varahil Moraru), pictura de la schitul Durău. Modul cum artistul a conceput pisania pe care o așterne în 1935 deasupra intrării

¹⁴ Silvia Derciu, *Un document al breslei olarilor din Baia Sprie*, în „Revista Muzeelor”, 1971, nr. 3, p. 285.

¹⁵ Amănunte despre bresle: 1. Matei Ionescu, *La fin des corporations et les débuts des Chambres de commerce et d'industrie*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, t. 16 (1967), nr. 6, p. 881—905; 2. Const. C. Giurescu, *Contribuții la studiul formării burgheziei române*, București, 1973; Vladimir Diculescu, *Bresle, negustori și meseriași în Țara Românească (1830—1848)*, București, Ed. Academiei R. S. România, în „Biblioteca Istorică”, XL (1973). Pentru Bulgaria: Nicola Todorov, *Balkanski grad*, Sofia, 1973.

¹⁶ Dr. Julius Bielz, *Contribuții la istoricul vechii legătorii de cărți din Transilvania, Sibiu*, Societatea de științe istorice și filologice, Sibiu, 1956, p. 5—6 și 11.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ V. G. Paleolog, *Tinerețea lui Brâncuși*, București, 1967, p. 115.

¹⁹ Barbu Brezianu, *Pagini necunoscute din corespondența lui Neculai Tonitza*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, t. 17 (1970), nr. 2, p. 319.

de la schitul Durău ni se pare concludent în această privință: „... împodobitu-sa în milostivă clacă de către studenții și diplomații Academiei de artă frumoasă din Iași, supt călăuză dascălului lor, zograful Neculai Tonitza”²⁰.

Prin multiplele ei implicații, problema modului de funcționare a breslelor meșteșugărești ni se pare a avea o importanță deosebită în istoria economică și artistică a țării noastre. Cercetarea mai temeinică decât s-a făcut pînă acum a unor măturii, cu caracter documentar dar și artistic, privind activitatea acestor bresle — steaguri, sigilii, lăzi, insigne de tot felul, firme sau documente scrise — poate contribui în mod substanțial, credem, la întocmirea unei noi istorii a meșteșugurilor din țările române începînd de prin veacul al XV-lea și pînă către jumătatea veacului trecut.

PAINTED GUILD FLAGS OF BANAT OF THE XVIII-th—XIX-th CENTURIES

(Summary)

The authoress presents a few guild flags found in the churches of Lipova and Arad and in the collection of the Museum of Banat. Besides the iconographic analysis she underlines the role of these artistic products in the emancipation of the painting of Banat of the XVIIIth and XIXth centuries from the rigour of the traditional artistic standards through influences of the western art.

²⁰ Barbu Brezianu, *Rudimente de învățămînt artistic la „zugravii de subțire din Moldova și Țara Românească*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, t. IX (1962), nr. 2, p. 82.

DATE CU PRIVIRE LA CONTRIBUȚIA PICTORILOR DE NAȚIONALITATE SÎRBĂ, MAGHIARĂ ȘI GERMANĂ LA DEZVOLTAREA ARTEI PLASTICE ARĂDENE

IRMA SZABÓ

Este cunoscut faptul că pe meleagurile arădene, alături de români conviețuiesc maghiari, germani, sîrbi și alte naționalități. Temelia pe care se bazează această realitate a fost făurită în decursul secolelor, ceea ce a produs tradiții istorice comune, care au fost ridicate pe o treaptă superioară în lupta dusă pentru construirea socialismului.

Alături de poporul român, naționalitățile conlocuitoare aduc o contribuție substanțială la progresul economic, social-politic și cultural al țării noastre, care înaintează pe calea făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate.

Această contribuție substanțială este reflectată și în domeniul artelor plastice unde artiștii, fără deosebire de naționalitate, creează împreună, răspunzînd la apelul tovarășului Nicolae Ceaușescu, redat în discursul rostit la Conferința națională a Uniunii artiștilor plastici: „Ceea ce dorim noi de la artiștii plastici . . . este trecerea și în acest domeniu artistic de la cantitate la o calitate nouă, superioară, adică la lucrări de înaltă valoare socială, istorică și artistică”¹

Activitatea artiștilor plastici are o tradiție remarcabilă, deoarece în orașul Arad, încă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea a existat o viață artistică destul de evoluată în care un rol de seamă l-au jucat și artiștii sîrbi, germani, maghiari și de alte naționalități.

În studiul de față încercăm să reliefăm activitatea acestor pictori, începînd din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și pînă la eliberarea patriei. Facem această precizare deoarece perioada de după 1944 a fost tratată cu altă ocazie².

Încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, dar mai ales începînd din prima jumătate a secolului al XIX-lea, Aradul devine un puternic centru economic, politic și cultural.

Intensificarea construcțiilor, în special a bisericilor, a dat un deosebit avînt dezvoltării picturii. Alături de zugravi-pictori români, care

¹ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la Conferința Națională a Uniunii artiștilor plastici*, 22 iunie 1978, București, 1978, p. 11.

² Irma Szabo, Horea Medeleanu, *Dezvoltarea artei plastice arădene în anii republicii* în „Județul Arad pe coordonatele țării în anii republicii”, p. 416, 1973.

au depus o activitate foarte bogată, se ridică și figura marcantă a lui **Ștefan Tenețchi**, originar dintr-o familie sîrbă din Lipova³. După studiile făcute în Rusia⁴, el se stabilește în anul 1750 la Arad, devenind pictor episcopal. Aici desfășoară o activitate foarte bogată, pictînd multe biserici și icoane, educînd talente tinere⁵. În arta lui stilul bizantin se împletește cu cel baroc. Toate compozițiile sînt încadrate în peisaj cu elemente realiste și cu o cromatică bogată.

Un alt pictor de naționalitate sîrbă care a contribuit mult la laicizarea artei locale este **Nicolae Alexici** (1808—1873). El se enumeră între maeștrii de seamă ai clasicismului sîrb. În anul 1841 se stabilește la Arad, unde desfășoară o activitate rodnică pînă la moartea sa intervenită în anul 1873. Artistul vine la Arad într-o epocă, în care întărirea mișcării de unitate și eliberare națională a poporului român duce la creșterea conștiinței naționale care se exteriorizează, printre altele și prin construirea a numeroase școli și biserici⁶. Faptul că Alexici s-a stabilit la Arad, pictînd biserici românești și numeroase iconostase îi conferă un rol și în desăvîrșirea procesului de laicizare a picturii românești din aceste părți.

În jurul pictorului se formează o adevărată școală. Dintre elevii lui remarcăm pe portretistul Novac Radovici și ceilalți membri ai familiei Alexici. Din prima generație amintim pe **Dușan Alexici**, un bun meșteșugar dar nu artist, iar din generația a doua pe **Ștefan Alexici** (1876—1923) care depășește posibilitățile artistice ale lui Nicolae, lărgindu-și totodată aria tematică, realizînd și scene de gen.

Pe lîngă activitatea remarcabilă a pictorilor de naționalitate sîrbă un rol deosebit au jucat în dezvoltarea picturii arădene și artiștii de naționalitate maghiară și germană. Activitatea acestora începe să se manifeste în special din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Dintre acești pictori remarcăm pe portretistul **Geltz Iosef**, originar din Arad, care după terminarea studiilor în străinătate, depune o activitate didactică în orașul său natal. Tot în această perioadă lucrează în orașul nostru pictorul **Girsik Iosef** care în anii 1842—43 expune mai multe portrete în expozițiile organizate la Budapesta⁷.

În perioada revoluției de la 1848 remarcăm activitatea fraților **Viskelety Emeric** (1818—1895) și **Adalbert** (1825—1864) din Aradul Nou. Pe lîngă portrete ale unor revoluționari și scene de luptă, ei ne-au lăsat multe compoziții din viața cotidiană, redată în stil impresionist⁸.

³ Galeria Matice Srbske, *Portreti srba XVIII veka*, Novi Sad, 1965, p. 120.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Olga Dimitrievici, *Ștefan Tenețchi*, în „Rad Voivodenski muzeia”, vol. VI, Novi Sad, 1957, p. 139.

⁶ Irma Szabo Ferencz, *Date cu privire la dezvoltarea picturii în orașul Arad și împrejurimile sale în sec. al XVIII-lea și al XIX-lea*, în „Ziridava”, II, Arad, 1968, p. 48.

⁷ *Történelmi és régészeti értesítő*, Timișoara, 1909, p. 73—78.

⁸ Luka Károl, *A táblabíró-világ művészete* (Istoricul Artei), 1800—1850, vol. I., Budapesta, p. 121, vol. II. 62, 134.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, mulți artiști, beneficiind de posibilitățile de activitate ce li se deschid la Arad, se stabilesc în orașul nostru. Printre cei care au contribuit la dezvoltarea vieții artistice arădene, se remarcă **Szamossy Elek** (1826—1891) pictor academic, originar din Deva. El lucrează cu unele întreruperi la Arad, ca portretist, între anii 1859—1862⁹.

SZAMOSSY ELEK — Portret.

Numele lui Szamossy este important și prin faptul că el descoperă talentul pictorului **Mihail Munkácsy** (1844—1902) care între anii 1858—1860 a fost calfă de timpliar la Arad. Remarcând talentul excepțional al tânărului Munkácsy, Szamossy l-a luat cu sine, dându-i primele inițieri în pictură. Ei au lucrat împreună la Aradul Nou și la Buziaș, unde

⁹ Scrisoarea lui Szamossy Elek către istoricul de artă Ormos Zsigmond publicată în *Történelmi és régészeti értesítő*, Timișoara, 1909, p. 98.

Munkácsy a pictat o serie de portrete și scene de gen inspirate din viața țaranului român¹⁰.

În anul 1862 se stabilește în orașul nostru pictorul orădean **Böhm Pál** (1839—1903) care depune o activitate didactică deosebită. El deschide o școală de pictură și desen care a fost prima școală organizată

MUNKÁCSY MIHÁLY — Portret de față.

sistematic de acest gen în orașul nostru. Pe lângă pictura portretistică el popularizează la Arad și genuri noi: natura statică și scene de gen, luate din viața țaranului. Ziarele contemporane remarcă activitatea pic-

¹⁰ Dintre lucrările lui Munkácsy executate în această perioadă amintim cele trei portrete de fete (Muzeul județean Arad) și compoziția înfățișând o familie de țărani români la odihnă (Muzeul de artă Budapesta).

torului în orașul nostru subliniind și importanța preocupării sale didactice¹¹.

Printre talentele tinere care se formează la școala lui Böhm se află **Paál Ladislau** (1846—1876) originar din Zam, care a devenit un peisagist de renume european.

BÖHM PÁL — Pe malul apei.

Tot în această perioadă se formează la Arad două talente, care, au părăsit apoi orașul nostru, stabilindu-se în străinătate. Unul dintre aceștia **Valentiny Iános** (1842—1902), din Nădlac, care a primit primele inițieri în artă la Arad, în atelierul pictorului Csillag, pentru ca apoi să-și desăvârșească pregătirea profesională la Budapesta, Paris și München, devenind renumit prin compozițiile sale inspirate din viața țiganilor¹².

Contemporan cu Valentiny a fost **Kaufmann Isidor** (1853—1931), elev a școlii lui Böhm Pal. După studiile făcute la Budapesta și Viena, Kaufmann se stabilește în capitala Austriei, devenind un portretist renumit¹³.

La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea în viața plasticii arădene se petrece un eveniment important. Dacă în

¹¹ Ziarul „Alföld”, Arad — numerele din 10 noiembrie 1863, 21 oct. 1864, 19 martie 1865, 23 dec. 1866, 18 feb. 1866.

¹² „Allgemeines Künstler Lexicon” (sub redactarea lui Hans Wolfgang), vol. IV, Frankfurt, 1901, p. 475.

¹³ *Ibidem*, vol. II, Frankfurt, 1896, p. 314.

trecut, artiștii arădeni de naționalitate maghiară și germană au părăsit orașul lor natal, căutând succese în străinătate, de acum înainte, tinerile talente arădene, formate la academiile străine, se întorc în orașul natal.

Printre acești pictori trebuie să amintim în primul rând pe **Balla Frederich** (1871—1931), originar din Pecica. După terminarea academiei din Viena, el face călătorii de studii în Italia și Paris, stabilindu-se în

VALENTINY JÁNOS — Agent electoral.

orașul nostru în anul 1893¹⁴. Între anii 1908—1913 Balla activează ca profesor de desen la gimnaziul din Arad. Mai târziu, deschide o școală particulară de artă, contribuind în mod deosebit la educarea tinerelor talente între cele două războaie mondiale.

¹⁴ Zádor Anna și Genthon István, *Művészeti lexicon* (Lexiconul de artă), vol. I, Budapesta, 1965, p. 151.

Un alt pictor care se stabilește în orașul nostru este **Wolff Carol** (1869—1944), originar din Pincota. Pictorul s-a format în cadrul academei müncheneze ca elev a lui Hollossy Simion¹⁵. După terminarea studiilor se stabilește un timp la Budapesta, iar în anul 1918 se întoarce acasă la Arad. Tema preferată a artistului a fost portretul, pe care l-a cultivat cu multă pasiune și pricepere. Pe lângă acest gen de pictură a executat și compoziții¹⁶. Artă lui trădează o preocupare accentuată

KAUFMANN IZIDOR — Portret de bărbat.

în vederea folosirii jocurilor de lumini pe care le-a realizat cu un deosebit succes.

Pe lângă pictorii născuți pe meleagurile arădene, se stabilesc în orașul nostru și alți pictori care contribuie mult la dezvoltarea artei

¹⁵ Vărădy Aladár, *Erdély Monográfiája (Monografia Ardealului)*, Satu Mare, 1934, p. 979.

¹⁶ Catalogele expozițiilor și ziarul „Aradi Hirlap”, 18 dec. 1921.

arădene. Dintre ei trebuie să amintim pe **Urhegyi Ludovic** (1871—1948) care lucrează la Arad între anii 1898—1903 ca profesor de desen la școala normală. Pe lângă activitatea sa didactică, Urhegyi popularizează la Arad scenele de gen, luate din viața poporului, pe care le încadrează în peisajele specifice arădene¹⁷.

Un alt pictor care a contribuit mult la educarea tinerelor talente în orașul nostru a fost **Somogyi Agoston** (1878—1916), profesor de desen la gimnaziul din Arad, care a descoperit talentul pictorului Iulian Toa-

BALLA FREDERICH — Țărăncă.

der căruia i-a dat primele îndrumări. În tematica pictorului un loc important îl ocupă portretele muncitorilor redată într-o interpretare foarte realistă¹⁸.

¹⁷ Urhegyi l-a îndemnat pe tânărul Pataky să se facă profesor de desen.

¹⁸ Muzeul Județean Arad posedă mai multe lucrări de acest gen datate în 1902, 1904.

Viața artistică înviorată la Arad a necesitat organizarea și coördonarea acestei activități. Din acest motiv la 1 ianuarie 1907 se înregistrează debutul „Asociației Artiștilor Plastici și Decoratori”, înființată la sfârșitul anului 1906. Programul lor prevede organizarea expozițiilor colective și personale, organizarea concursurilor de creație, atât în domeniul artei plastice, cât și al artei decorative¹⁹.

Dintre rezultatele obținute de „Asociația Artiștilor Plastici”, amintim organizarea primei expoziții colective a artiștilor arădeni, în anul

PATAKY ALEXANDRU — Marginea orașului.

1911. La ea au participat: Pataky Alexandru, Illencz Lipot, Balla Adalbert, Anyos Viola, Latinka Elza și Iritz Alexandru²⁰.

Prima expoziție colectivă a artiștilor arădeni a fost bine primită de publicul orașului. Din vânzările obținute unii dintre artiști au putut face călătorii de studii, care au contribuit mult la formarea lor profesională.

Printre acești artiști amintim în primul rând pe **Pataky Alexandru** (1880—1969) care în toată viața sa a rămas fidel orașului său natal, trăind, lucrând și educând multe generații pentru societatea noastră de azi. Prin participarea sa intensă la viața artistică pictorul Pataky a contribuit la încheierea unei mișcări artistice arădene. Această mișcare a reunit, deopotrivă artiștii români și de alte naționalități căutând să creze o activitate expozițională cu caracter local²¹. Pataky a susținut și

¹⁹ Ziarul „Arad és vidéke”, 1 ianuarie 1907.

²⁰ Ziarul „Arad és vidéke”, 21 decembrie 1911.

²¹ Irma Szabo Ferencz, *Alexandru Pataky*, în „Ziridava”, III—IV, 1974, p. 293.

teoretic această mișcare, dezvoltându-se prin câteva articole publicate în presa arădeană (din anii 1912—13) importanța inspirației din tematica autohtonă și redarea specificului regional în artă. Totodată, el a atras atenția asupra frumuseților necunoscute ale peisajului ardelean și ale câmpiei Mureșului, și asta într-o vreme când alți pictori căutau inspirație în peisajele italiene sau din alte țări, ignorând bogata sursă a peisajului local.

Argumentul cel mai puternic, pe care l-a adus Pataky întru sprijinirea acestei idei, a fost însăși opera sa de artist. Căci Alexandru Pataky s-a inspirat, cu o pasionată fidelitate din variatele aspecte ale priveliștilor înconjurătoare. Îndrăgostit și pasionat al naturii el a zugrăvit frumusețile munților transilvăneni, perspectiva adâncă și largă a Câmpiei Mureșului, peisajele citadine, precum și priveliștile de la marginea Aradului²²

Acuarelele sale, redată pe o pensulație largă, ușoară și fină și cu o sensibilitate a coloritului, rămân cele mai frumoase documente ale meștegurilor arădene. El este în arta transilvăneană unicul reprezentant consecvent al tehnicii acuarelilor²³.

Contemporan și prieten cu Pataky a fost pictorul **Balla Adalbert** (1882—1965). Primele inițieri în pictură le obține la școala lui Balla Frederich, apoi ca bursier al orașului Arad își continuă studiile la Baia Mare între anii 1904—1905 și ulterior la München²⁴. După reîntoarcerea în orașul său natal, artistul desfășoară o activitate creatoare deosebită. Este prezent la toate expozițiile colective, organizând și nenumărate expoziții personale, dintre care amintim expoziția organizată la București în anul 1934²⁵.

Balla abordează genurile cele mai diverse de pictură. Pe lângă peisaje, tema preferată a artistului rămas compoziția. În mai multe lucrări de acest gen, înfățișează aspecte sociale, scene luate din viața muncitorilor, cum sînt de pildă: „Femeia proletară”, „Spălătoresele”, „Aspect dintr-un sat” și altele. Artistul s-a înscris în arta arădeană ca un poet al culorilor. După o activitate de treizeci de ani Balla părăsește orașul nostru, stabilindu-se definitiv la Baia Mare.

Între înaintașii artei arădene a secolului al XIX-lea se înscrie **Iritz Alexandru** (1896—1975) care a lucrat în orașul său natal aproape șapte decenii. Format în academia müncheneză, artistul a abordat în cursul activității sale o tematică foarte bogată și variată. El a pictat scene de gen, peisaje și portrete. În mijlocul preocupărilor sale a stat totdeauna omul care lucrează. Compozițiile sale sînt pline de mișcare și ritm redată cu o paletă bogată²⁶.

²² Cataloagele expozițiilor.

²³ Roadele unei îndelungate activități creatoare a lui Pataky, au fost apreciate și prin atribuirea distincției „Meritul cultural ordinul IV” de către Consiliul de Stat al R.S.R., în 1969.

²⁴ Réti István, *A nagybányai művésztelép*, Budapesta, 1954, p. 59.

²⁵ Catalogul expoziției Adalbert Balla, 25 decembrie 1934, București.

²⁶ Ferencz Irma, *Expoziția Iritz Alexandru*, ziarul „Vörös Lobogó”, 16 ian.

Împreună cu artistul Iritz Alexandru s-a format la academie un alt pictor născut la Aradul Nou, **Illencz Lipot** (1882—1950). Cu bursa orașului natal el studiază la München ca elev a lui Hollossy Simion. În 1902 se întoarce în orașul Arad unde depune o activitate rodnică pictând scene de gen, portrete și compoziții de dimensiuni²⁷.

În prima expoziție colectivă a artiștilor arădeni au luat parte și două pictorițe: **Anyos Viola** (1872—1945) și **Latinka Elza** (1895—1947).

LATINKA ELZA — Flori.

Amîndouă s-au format în școala de artă din Budapesta și apoi la Baia Mare. Au pictat compoziții figurale și peisaje, dar temele lor preferate au rămas naturile stațice cu flori, pe care le-au redat cu multă sensibilitate.

Deși nu figurează între primii expozanți, tot în această perioadă se întoarce acasă la Ineu pictorul **Diószeghi Ladislau** (1875—1942) care a lucrat în tehnica uleiului cît și în aceea a acuarelui. Peisajele artistului reflectă o excepțională observație a naturii. Dintre lucrările lui amintim: „Toamna pe Mureș”, „Marginea orașului”, „Pădurea” etc²⁸.

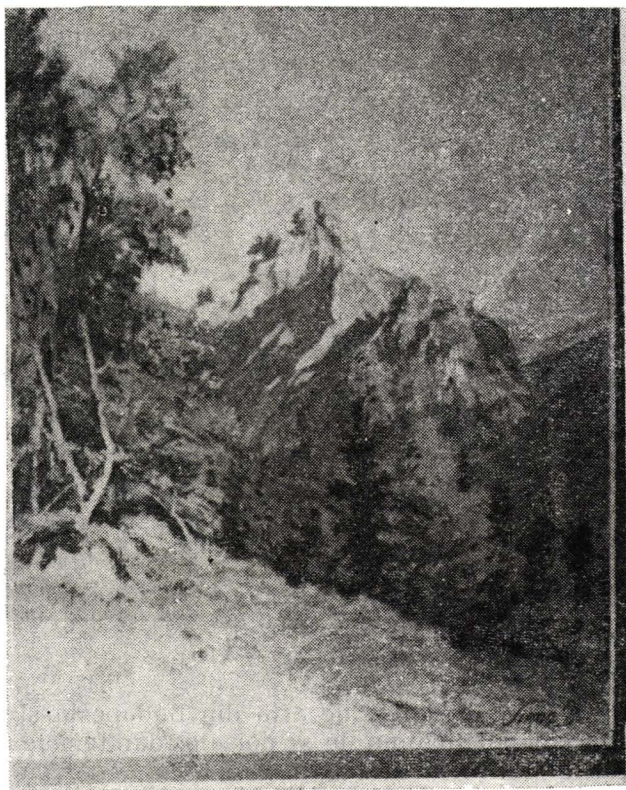
Tot de această generație aparține și **Sima Desideriu** (1878—1933), care după terminarea studiilor în străinătate se stabilește în orașul nostru, activînd ca profesor de desen. El popularizează la Arad tehnica pastelului, pe care o folosește cu multă măiestrie. Artistul a fost un pa-

²⁷ Ziarul „Arad és Vidéke”, 28 nov. 1902.

²⁸ Catalogul expoziției Diószeghi, 29 mai 1924.

sionat cercetător al naturii. În operele sale prind viață meleagurile arădene pe care le redă cu o sensibilitate deosebită a culorilor. Dintre lucrările sale amintim: „Peisaj din Zabrani“, „Podul de la Șiria“. „Mureșul iarna“, „Tîrg la Arad“ etc²⁹.

Un alt pasionat al tehnicii pastelului a fost **Balint Iuliu** care, după terminarea studiilor, lucrează la Arad un timp îndelungat după care

SIMA DEZIDERIU — Peisaj.

pleacă în Egipt. Portretele sale executate cu multă ușurință și finețe cu un colorit pastelat rămîn opere valoroase în arta arădeană³⁰.

După 1918, viața artistică arădeană primește un avînt deosebit. La expozițiile colective organizate în anii 1920, 1921, 1922, 1924 și 1928 etc., pe lîngă pictorii români expun și artiștii de alte naționalități, care se întorc din străinătate, înrolîndu-se în mișcarea artistică locală.

²⁹ Cataloagele expozițiilor din anii 8 noiembrie 1923, 11 ianuarie 1925, 19 decembrie 1925.

³⁰ Catalogul expoziției Balint Iuliu, 29 mai 1924.

Printre acești artiști se numără pictorul **Kiss Carol** (1883—1967), care se stabilește în orașul său natal după 1918. Artistul s-a format în cadrul școlii müncheneze ca elev al lui Hollossy Simion cu care lucrează un interval mai scurt și la Colonia de artă din Baia Mare. După terminarea studiilor, el pleacă în Rusia, deschizând o școală particulară la Moscova. După 14 ani de activitate în străinătate se întoarce la Arad, unde lucrează până în anul 1934 când pleacă definitiv la Baia Mare³¹. Lucrările artistului executate în stil impresionist (peisaje și compoziții figurale) rămân creații de seamă ale artei arădene.

Între anii 1923—1938 lucrează la Arad pictorul **Ulrich Géza** (1881—1943) care, după studiile făcute la Karlsbad și Stuttgart, activează la München ca scenograf. În orașul nostru artistul a desfășurat o activitate foarte bogată. Pe lângă scene de gen, peisaje și portrete executate în stil academic ne-a lăsat și pictură bisericească. La expoziția organizată în 1925 la Palatul Cultural figurează cu 44 tablouri, obținând un mare succes³².

Contemporan cu Ulrich a fost **Beleznay Ștefan** (1890—1954) care după terminarea studiilor la Budapesta se întoarce în orașul său natal Arad. În general el lucrează în tehnica pastelului. Compozițiile sale având drept tematică scene din primul război mondial, rămân documente valoroase³³. Pe lângă munca creatoare, a depus și o activitate didactică deschizând o școală particulară de desen la Arad.

Tot în orașul nostru se întoarce, după studiile făcute la Baia Mare, Budapesta și Viena, **Páll Adalbert** (1895—1968). Preocupat de tema peisajului, realizează opere deosebite într-un stil apropiat de neoclasicism. După câteva călătorii de studii la Paris paleta lui devine mai virtuoză și mai bogată³⁴.

Între cele două războaie mondiale lucrează la Arad și o pictoriță până în prezent neamintită, **Magyarl Ilma** (1890—1964), care, cu naturile statice fine și sensibile, a contribuit la dezvoltarea gustului artistic în orașul nostru.

Un rol foarte important au jucat în dezvoltarea artei plastice arădene artiștii aparținând unei generații mai tinere. Dintre aceștia trebuie să amintim în primul rând numele lui **Sóos Ștefan** (1898—1967) care a depus o activitate deosebit de rodnică privind educarea generației de pictori actuali. Alături de Sóos Ștefan amintim și numele lui Hajos Emeric, despre a cărui activitate s-a amintit cu altă ocazie.

Din cele arătate mai sus în mod sumar reiese necesitatea pentru viitor a unei cercetări mai aprofundate în vederea amplificării cunoștințelor noastre privind tema cercetată.

³¹ Várady Aladar, *Op. cit.*, p. 609.

³² Ziarul „Arad és Vidéke”, Expoziția Ulrich la Palatul Cultural, 2 decembrie 1925.

³³ Menționăm că din aceste compoziții secția de artă a muzeului posedă două lucrări.

³⁴ Ziarul „Cuvîntul Ardealului”, Arad, nr. 46, 19 septembrie 1926.

Astfel se va putea scoate mai clar în evidență faptul că de-a lungul vremii în orașul Arad, pe lângă activitatea pictorilor români o muncă rodnică au depus și artiștii de altă naționalități, cu toții contribuind la formarea unei tradiții plastice statornice.

LA CONTRIBUTION DES PEINTRES SERBES, HONGROIS ET ALLEMANDS AU DÉVELOPPEMENT DE L'ART PLASTIQUE D'ARAD

(Résumé)

Le développement de l'art plastique et surtout celui de la peinture a été peu étudié jusqu'à présent. Les recherches d'archives, les témoignages de la presse contemporaine, les identifications des oeuvres d'art qui prouvent l'existence d'une intense activité artistique, un rôle important jouant les artistes serbes, hongrois allemands et d'autres nationalités.

Dans cet étude on essaie à mettre en relief l'activité de ces peintres qui ont contribué au développement de l'art plastique d'Arad en partant du XVIII-ème siècle jusqu'à la libération de notre patrie.

SISTEMUL DE DENOMINAȚIE ÎN ZONA SEBIȘ, JUDEȚUL ARAD

IOAN IVAȘCU

Zona Sebiș (județul Arad), în care am întreprins cercetările privitoare la antroponimie — formată din localitățile Sebiș, Bîrsa, Voivodeni, Aldești și Mînerău, — este situată pe valea Crișului Alb, la 80 km nord-est de Arad. Deși se găsește în depresiunea Munților Apuseni, toți ocupanții principali a locuitorilor — în exclusivitate români — este agricultura, lunca Crișului Alb constituind un teren agricol destul de fertil.

Am ales această zonă întrucît pe cursul mijlociu al Crișului Alb nu au fost întreprinse, pînă în prezent, cercetări de antroponimie, ale căror rezultate să fi fost publicate, și pentru că ea este tipic românească, influențele străine fiind puține și accidentale. În regiunea amintită am înregistrat o serie de prenume, atît în formă literară, cît și sub forma unor variante fonetice, neîntîlnite încă în lucrările de antroponimie publicate și care au la bază date culese din diferite regiuni ale țării¹.

Am restrîns cercetările la un număr redus de localități, pentru a putea astfel intra în cît mai multe amănunte, fapt ce este mai greu de realizat atunci cînd ele se extind asupra unei arii mai vaste.

Materialul antroponomastic (prenume, nume de familie) privitor la cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea a fost extras din „Matricola botezaților” — cea mai veche matricolă aflată în localitățile de care ne-am ocupat datînd din anul 1853 — iar pentru secolul al XX-lea, pînă în anul 1965, pe lîngă datele din registre, am folosit și material pe care l-am cules direct pe teren, cu ajutorul **Chestionarului onomastic**².

¹ Aurelia Stan, *Frecvența numelor de persoană masculine în Valea Sebeșului*, în „CL”, II, 1957, p. 267—280; idem, *Nume de persoană feminine în Valea Sebeșului (Alba)*, în „Analele științifice ale Universității Al. I. Cuza”, Iași, 1958, Tom IV, p. 211—214; Aurelia Stan și Al. Cristureanu, *Prenumele locuitorilor din satul Purcăreți raion Sebeș*, în 1957, în „CL”, V, 1960, p. 103—110; Sabina Teiuș, *Tendințe noi în sistemul prenumelor din comuna Cuzdrioara (raionul Dej)*, în „CL”, VI, 1961, nr. 2, p. 415—421; idem, *Criteriile de alegere a prenumelor în Valea Bistriței*, în „CL”, VII, 1962, nr. 2, p. 315—322; idem, *Sulixe noi în antroponimia românească*, în „LR”, X, nr. 2; idem, *Modernizarea sistemului de denominație cu prenume în Valea Bistriței (Bicaz)*, în „CL”, X, 1965, nr. 1, p. 179—185; Doina Grecu, *Prenume și nume de familie din secolele XVIII și XIX*, în „CL”, X, 1965, nr. 1, p. 173—178; idem, *Cu privire la raportul prenume-hipocoristic-frecvență în sistemul de denominație a unei comune*, în „SCL”, XVI, 1965, nr. 5, p. 669—683.

² Publicat în „CL”, IX, 1964, nr. 2, p. 239—261.

I. PRENUMELE

Cea mai bogată categorie de nume de care dispunem este cea a prenumelor, lucru absolut firesc. În cadrul studiilor de antroponimie, prenumele pun probleme dintre cele mai interesante, datorită diversității lor. De altfel, în cadrul acestei categorii de nume — și în al doilea rând, în cazul poreclelor — imaginația celor care hotărăsc ce prenume să se dea noului născut se manifestă din plin. Numai în acest fel poate fi explicată apariția neașteptată a unor prenume ciudate, nemaiîntlnite, sau a unor forme fonetice neobișnuite, destul de greu de explicat din punct de vedere lingvistic. Spicuim spre exemplificare, din materialul cules de noi, câteva prenume sau variante fonetice din această categorie: **Angea** (A., B., M. V.)³, **Eunosie** (A., B., M., V.), **Fronu**⁴, (A., B., M., V.) **Giorosin**⁵ (A.), **Juşca** (A.), **Patefir** (A.), **Tedrea**⁶ etc.; **Astina** (A., B.), **Cluşca** (A.), **Corese** (A.), **Draniţa** (A.), **Duja** (A.), **Elasta** (A., B., M., V.), **Giula** (A., B., M., V.), **Grinselda** (A., B.), **Macedolina** (A.), **Marigeana**⁷ (A.), **Opreana** (A., V.), **Sali**⁸ (A., B., V.), **Sumedrena**⁹ (A.), **Telemfie** (A.), **Tenie** (A.), **Tiurca** (A.) etc. O constatare pe care ne putem permite să o facem de la bun început este că în localitatea Aldeşti am întilnit cele mai ciudate prenume și forme. Dintre explicațiile pe care am încercat să le dăm acestui fenomen nu mi se pare nici una convingătoare. Nu ne rămîne decît să presupunem că astfel de prenume, ca cele înșirate mai sus, reprezintă „dorința” celor care le-au atribuit. Sursa acestora de inspirație rămîne însă, în marea majoritate a cazurilor, greu de explicat.

Și pentru că vorbim despre cei care au atribuit prenumele noilor-născuți ne referim și la răspunsurile primite la prima întrebare a chestionarului antroponimic: „Cine alege, de obicei, prenumele ce se dă noului-născut?” Evident, răspunsurile sînt valabile pentru zilele noastre. În general, se poate presupune, însă, că și în urmă cu 50—100 de ani situația nu era mult mai diferită, în această privință, de cea actuală. Tradiția este extrem de conservatoare aici și greu am putea crede că răspunsurile la sfîrșitul secolului trecut și la începutul secolului al XX-lea ar fi fost altele. Din aceste răspunsuri aflăm că acordarea unui anumit prenume copilului care se naște — fată sau băiat — se face în marea majoritate a cazurilor după dorința părinților. Pentru prima parte

³ Pentru localitățile din care am cules materialul am folosit următoarele abrevieri: A. = Aldești, B. = Birsa, M. = Mînerău, V. = Voițoveni.

⁴ Credem că este o formă diminutivală a numelui *Soltronie*, dar pe care în această zonă îl găsim înregistrat în formele: *Soltron* și *Șoltronie*. Cf. și *Fron(ea)*, N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963, p. 60.

⁵ Variantă fonetică, regională, a numelui *Gherasim*.

⁶ Variantă a prenumelor *Teodor*, atestată în Moldova sub forma *Teder*, cf. N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, XI, București, 1906, p. 53.

⁷ Probabil o compunere între *Maria*+*Geana* care este o formă diminutivă, regională, de la prenumele *Simziana*, formă utilizată într-o regiune mai mare.

⁸ Derivat de la *Solomon*, cf. T. Frîncu și G. Candrea, *Românii din Munții Apuseni*, 1888, p. 119. În Munții Apuseni *Sali* este nume de familie.

⁹ Forma feminină de la *Sumedru*, variantă fonetică a formei *Simedru*.

a perioadei cercetate de noi — a doua jumătate a secolului al XIX-lea — din materialul extras din registre reiese că părinții, sau poate alții, au atribuit cu predilecție prenume calendaristice sau hagiografice: nume de sfinți și de sărbători religioase. Dintre acestea amintim următoarele: a) masculine: **Adam, Afinie, Amfilohie, Antimie, Avram, Constantin, Crăciun, David, Dumitru, Elisavie, Gavrilă, George, Gherasim, Iacob, Ignat, Ioan, Iosif, Iov, Lazăr, Mihail, Moise, Nicolae, Pantelimon, Pavel, Petru, Simeon, Sintion**¹¹, **Teodosie, Toma, Vasile, Zaharie** etc.; b) feminine: **Ana, Anisia, Elina, Eva, Magdalena, Maria, Măcinica, Paraschiva, Solomia, Veronica, Virvara.**

Fenomenul se reduce mult în prima jumătate a secolului al XX-lea, când o serie de astfel de prenume dispar, fiind înlocuite cu altele, care nu mai au nimic comun nici cu numele sfinților, nici cu numele sărbătorilor religioase. Asistăm astfel la un proces de modernizare a prenumelor, de data aceasta la baza acordării lor stînd un alt criteriu: imitația. Intelectualii de la sate — preoții și învățătorii — ca și unii țărani, luînd prenume noi de la cunoscuții lor din orașe le-au introdus și la sate. Prin imitație au pătruns în felul acesta o serie de prenume noi care s-au împămîntenit, devenind apoi baze pentru formarea, prin derivare, a altor prenume „prestigiul unor asemenea nume constînd în farmecul noutății și în exotismul lor”¹².

Datorită acestui fenomen prenume ca: **Afimie (A., B., M., V.), Alexa (A., B., M., V.), Angea (A., B., M., V.), Avesalon (A., B., M., V.), David (A., B., M., V.), Elisavie (A.), Eunisie (A., B., M., V.), Fimie (A., B., M., V.), Fronu (A., B., M., V.), Glorosin (A.), Ghenađie (A., V.), Ilarie (A., B., M., V.), Lazăr (A., B., M., V.), Lisandru (A., M.), Medrea (A., B., M., V.), Nicolae (A.), Milente (A., B., M., V.), Moisă (A., B., M., V.), Pamfilu (A., B.), Pantilie (A., M.), Pascu (A., B., M., V.), Patefir (A.), Porfirie (A., B., M., V.), Sintion (A., M.), Solomon (A., B., M., V.), Tedrea (A., M., V.), Teodosie (A., B., M., V.), Toader (A., B., M., V.), Toma (A.), etc., **Anișca (A.), Astina (A., B.), Ecatalina (A., B., M., V.), Firica (A.), Gafia (A., B., M., V.), Ionuțica (A.), Magdalena (A., B., M., V.), Macrina (A., B., M., V.), Marina (A., B., M., V.), Măcinica (A., B., M., V.), Miletea (A., B., M., V.), Nastasia (A., B., M., V.), Oana (A., B., M., V.), Petra (A., B., M., V.), Raveca (A., B., M., V.), Sara (A., B., M., V.), Siia (A., B., M., V.), Sumedrena (A.), Șara (A., B., M., V.)** etc. dispar, nemai-fiind înregistrate în secolul al XX-lea, în locul lor făcîndu-și apariția o serie de prenume noi, neatestat încă în această zonă și a căror origine în general, nu mai este calendaristică sau hagiografică. E drept, totuși, că unele prenume noi, pe care le întîlnim, sînt de proveniență religioasă, la origine. Ele, însă, mai degrabă credem că au fost împrumutate pentru forma, sonoritatea lor deosebită, decît pentru faptul că**

¹⁰ Exemplele le dăm în forma în care au fost ele înregistrate în „Matricolele botezaților”, păstrînd grafia. Vom încerca să dăm explicații în note ori de cîte ori vom considera că sînt necesare pentru identificarea formei de bază a prenumelui.

¹¹ Un compus dintre *Sfîntu+Ion*, cf. *Sinicoară, Singeorz, Simedru, Sîmpetru* etc.

¹² Șt. Pașca, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, București, 1936, p. 36.

ar putea fi considerate ca nume de sfinți. Dintre prenumele care apar abia în secolul al XX-lea — multe chiar după 1930 — amintim următoarele: **Adriana** (A., B., M., V.), **Aurel** (A., B., M., V.), **Aurelia** (A., B., M., V.), **Axente** (A., B., M., V.), **Bujorel**¹³ (A., B., M., V.), **Cornel** (A., B., M., V.), **Cornelia** (A., B., M., V.), **Dan** (A., B., M., V.), **Dorel** (A., B., M., V.), **Dorica** (A., B., M., V.), **Eugen** (A.), **Eugenia** (A.), **Felicia** (A.), **Florea** (A., B., M., V.), **Florian** (A.), **Graciana**¹⁴ (A.), **Grefian** (A., B., M., V.), **Lorența** (A.), **Lucia** (A.), **Mircea** (A., B., M.), **Olimpia** (A., B.), **Radu** (A., B., M., V.), **Romanța** (A., B., V.), **Romulus** (A., B., M., V.), **Sabina** (A., B., M., V.), **Steluța** (A., B., M., V.), **Tiberiu** (A., B.), **Violeta** (A., B., M., V.), **Viorel** (A., B., M.) etc. Prin acest proces de înnoire a prenumelor, semnalat și în alte regiuni ale țării¹⁵, deosebirile existente între prenumele copiilor de la oraș și ale celor de la sate sau între prenumele copiilor de intelectuali și ale celor de țărani, se elimină.

Desigur că această schimbare nu duce la înlăturarea totală a numelor calendaristice sau hagiografice. Există o serie de prenume, masculine și feminine, care viețuiesc peste ani și care, chiar dacă nu mai sînt atît de frecvente ca în urmă cu 100 de ani, totuși au rămas prezente în antroponimia localităților de care ne ocupăm. Este vorba de prenume de largă circulație cum sînt următoarele: **Dumitru, Gheorghe, Ion, Nicolae, Pavel, Petru, Simion, Ana, Elena, Elisaveta, Floare** și derivatul **Florița**¹⁶, care este aici întîlnit înaintea derivatului **Florica**, înregistrat abia în 1920, **Maria** și **Saveta**¹⁷. Însă prenumele de mai sus nu mai au nici o semnificație religioasă, aceasta rezultînd din faptul că acordarea unui asemenea prenume nu se mai face ținîndu-se seama de data nașterii unui copil. Putem presupune, deci, că credința că sfîntul care poartă același nume cu copilul îl va ocroti, a dispărut¹⁸.

În afară de criteriul calendaristic și cel al imitației, un alt criteriu după care se acordă prenumele este și cel genealogic, adică al reluării prenumelor părinților sau bunicilor și aceasta mai cu seamă la primul născut, căruia dacă este băiat i se dă prenumele tatălui sau al buni-

¹³ Observăm că o serie de prenume sînt date în formele lor diminutive, formele de bază lipsind cu desăvîrșire.

¹⁴ Este interesant faptul că deși prenumele *Graciana*, scris în registrul *Graciana* — c = ț în ortografia maghiară — apare în anul 1900 în forma corectă, literară, corespondentul masculin, care este înregistrat pentru prima dată în anul 1910, apare într-o formă alterată: *Grefian*, cf. și *Vesellie pentru Vasalie = Vasile*. Formele cu e se datoresc probabil tot grafiei maghiare, în care *ă* din limba română este redat prin e, în limba maghiară neexistînd sunetul *ă* și, prin urmare, nici un semn grafic pentru redarea lui. Trebuie să remarcăm și faptul că prenume ca *Moise* apare scris în registre *Moisă*, pentru aceeași perioadă, cu s deplatalizat, fenomen fonetic caracteristic zonei cercetate. În acest caz putem presupune că este vorba de o falsă regresie, în tendința de a evita grafiile maghiare: e = *ă*, sau forma respectivă reprezintă pronunțarea locală.

¹⁵ Ca Valea Bistriței—Bicaz, Valea Sebeșului, Valea Jiului, regiunea Porților de Fier.

¹⁶ Înregistrat în această formă ca prenume propriu-zis.

¹⁷ Diminutiv de la prenumele *Elisaveta*, înregistrat astfel ca prenume propriu-zis.

¹⁸ Șt. Pașca, *Op. cit.*, p. 25.

cului iar dacă este fată i se dă prenumele mamei sau al bunicii. Sînt și cazuri în care unui băiat i s-a putut acorda corespondentul masculin al prenumelui mamei: **Alexandru-Alexandra, Aurel-Aurelia, Cornel-Cornelia** etc., sau unei fete corespondentul feminin al prenumelui tatălui: **Eugen-Eugenia, Ioan-Ioana, Liviu-Livia** etc.

O influență destul de puternică în acordarea prenumelui o au și nașii. De multe ori ei își impun voința prin acordarea unui prenume care în numeroase cazuri iese din cadrul familiei. Aceasta poate fi una din explicațiile faptului că prenumele existente în zona respectivă sînt relativ variate: în Aldești, la 2 916 persoane avem un total de 264 prenume: 114 sînt masculine și 150 feminine, în Bîrsa: la 1 823 de persoane avem 181 de prenume: 67 prenume sînt masculine și 114 feminine; în Mînerău, la 977 persoane avem 171 prenume: 66 sînt masculine și 105 feminine și în Voievodeni, la 931 persoane avem 172 prenume: 62 masculine și 110 feminine.

În regiunea de care ne ocupăm nu am întîlnit cazuri ca un copil să primească, la naștere, două sau trei prenume, fapt întîlnit în alte părți ale țării¹⁹.

Pentru a ne da seama și mai bine de procesul de „înnoire”, de îmbogățire, a sistemului de denomație cu prenume în zona de care ne ocupăm, dăm mai jos frecvența prenumelor, așa cum rezultă din materialul cules, calculată separat pentru secolul al XIX-lea și separat pentru secolul al XX-lea: din 1 827 de bărbați care au 77 de prenume diferite, 240 au primit prenumele **Ioan**, 191 prenumele **Todor**, 159 prenumele **George**, 173 prenumele **Simion**, 154 prenumele **Pavel**, 81 **Nicolae**, 52 **Adam**, 43 **Cosma**, 27 **Constantin**, 34 **Gligor**, 87 **Petru**, 30 **Vasile** sau **Veselie**; din 1 639 de femei care au 93 de prenume diferite, 200 sînt numite **Floare**, 114 au prenumele **Saveta**, 162 **Ana**, 91 **Nica**, 63 **Iuliana**, 98 **Elena**, 127 **Maria**. În prima jumătate a secolului al XX-lea, din totalul de 1 621 de bărbați care au 83 prenume, 340 au prenumele **Ioan**, 187 **George**, 65 **Todor**, 162 **Simion**, 57 **Petru** sau **Pătru**, 46 **Nicolae**, iar din 1 560 de femei cu 98 prenume, 249 au prenumele **Floarea** sau **Florița**, 172 **Elisaveta** sau **Saveta**, 139 **Maria** sau **Măriuța**, 136 **Ana** sau **Anica**, 59 **Elena**, 47 **Eva**, 35 **Zenovia**. Restul prenumelor, atît în secolul al XIX-lea cît și al XX-lea sînt purtate de un număr mic de persoane, astfel că nu le-am mai cuprins în calculul statistic făcut aici. Intenția noastră, de astădată, a fost, de altfel, de a ne permite o privire de ansamblu asupra prenumelor mai frecvente, care au o frumoasă tradiție în antroponomastica noastră și care au fost studiate și în alte regiuni ale țării, pentru a putea compara rezultatele noastre de aici cu cele din alte regiuni. Bineînțeles, aceste prenume nu puteau fi decît cele calendaristice și hagiografice, prenume care au cea mai mare vitalitate în sistemul nostru de denomație.

¹⁹ Aurelia Stan, *Frecvența numelor de persoană masculine în Valea Sebeșului*, în „CL”, II, 1957, p. 267—280; idem, *Nume de persoană feminine în Valea Sebeșului (Alba)*, în „Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 1958, Tom. IV, p. 211—214; Al. Cristureanu și Aurelia Stan, *Prenumele locuitorilor din satul Purcăreți, raionul Sebeș*, în 1957, în „CL”, V, 1960, nr. 1—2, p. 103—110.

Comparînd procentajul obținut pentru prenumele mai trainice constatăm că și în altă regiune, prenumele cu cea mai mare frecvență este **Ioan**. Dintre celelalte prenume, foarte frecvente sînt: **Nicolae, Vasile, Gheorghe, Petru, Simion**. Pentru femei, prenumele cu cea mai mare frecvență este **Maria**, urmează apoi **Elisaveta, Ana, Ioana**.

Din materialul cules din „Matricola botezaților” am extras acele prenume care apar în toate patru localitățile (A., B., M., V.) pentru a urmări circulația lor în timp. De data aceasta am avut în vedere deci numai acei ani în care un nume apare indiferent de cîte ori — deci făcînd abstracție de frecvența lui — în toate localitățile însă.

Se constată că **Ion** apare consecvent (1853—1960), după care urmează **George, Pavel, Petru, Nicolae** (1853—1950), **Constantin** (1873—1900, 1920—1930), **Cosma** (1873—1893, 1910—1930), **Gligor** (1853, 1873—1883, 1910—1930) etc. E de remarcat faptul că prenume ca **Costan** (1853—1900), **Todor** (1863—1900), **Filip** (1873—1900) cu o circulație destul de mare în secolul trecut, încetează de a mai exista în acelaș an, în toate localitățile, în secolul al XX-lea. Tot aici se încadrează și **Filip, Crăciun, Florea, Iovu, Medrea, Mihai, Afimie, Alexa, Andrei, Angea, Fronu, Iosif, Milente**, care au avut o circulație generală, în decursul a două sau a numai un deceniu și care, încetează de a mai fi generale în secolul nostru.

Trebuie subliniat faptul că prenumele **Adam** este general numai în anul 1853, după care reapare cu o circulație generală abia în anii 1920—1940. Prenumele **Alexandru**, care începe să apară spre sfîrșitul secolului trecut (1883 B., V.; 1893 A., M., V.; 1900 A., B., M.), devine general în anii 1910—1930, 1960.

În privința prenumelor feminine cea mai mare circulație o au **Ana** și **Maria** (1853—1960), **Florița** (1853, 1873—1940, 1960), **Florea** (1853—1883, 1900—1940), **Elena** (1853—1920), **Elisaveta** (1853—1910). **Ruja, Sofia, Veronica** și **Zali**, apar într-un singur deceniu, spre sfîrșitul secolului trecut. **Florica** (1940—1960), **Emilia** (1930), **Zenovia** (1940), apar generale pentru cele patru localități numai în secolul al XX-lea, ca urmare a procesului de modernizare. Așadar tendința de modernizare a prenumelor feminine se pare că este mai puternică decît a prenumelor masculine²⁰.

Problema originii prenumelor nu ne-a preocupat decît în măsura în care ele au fost create, derivate în limba română. Prenumele calendaristice și hagiografice sînt comune sistemelor de denotație din diferite țări, poate chiar din lumea întreagă. Studiarea originii lor ar fi justificată doar în cazul în care ele ar fi fost pentru prima dată înre-

²⁰ A se vedea graficele *Circulația prenumelor masculine în zona Sebiș și Circulația prenumelor feminine în zona Sebiș*. Vezi și Aurelia Stan, *Nume de persoană feminine în Valea Sebeșului (Alba)*, în „Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 1958, Tom. IV, p. 211—214; Sabina Teiuș, *Tendințe noi în sistemul prenumelor din comuna Cuzdrioara (raionul Dej)*, în „CL”, VI, nr. 2, p. 415—421; idem, *Sufixe noi în antroponimia românească*, în „LR”, XI, 1962, nr. 2, p. 151—153; idem, *Modernizarea sistemului de denotație cu prenume în Valea Bistriței (Bicaz)* în „CL”, X, 1965, nr. 1, p. 179—185.

gistrate în localitățile studiate de noi și aici ar fi fost împrumutate direct din limba în care au fost create. Or, niciunul din prenumele calendaristice și hagiografice întâlnite în zona Sebiș nu este în această situație. Ceea ce, însă, putem sublinia este faptul că marea majoritate a prenumelor sau a formelor noi apar prima dată în Aldești, de aici răspîndindu-se, apoi, și în celelalte localități²¹. Un număr restrîns de prenume, **Sandor**, **Etelca**, **Grinselda**, **Terezia**, **Vilma**, **Zsiga** și **Zureg** există în sistemul de denominație al localităților respective datorită existenței în trecut a unor familii, puține la număr, de alte naționalități: **maghiari**, **germani** și **slovaci**.

Ca și în alte regiuni și în cea de care ne ocupăm există o categorie de prenume, masculine și feminine, care-și au originea în diferite substantive comune. Cele mai multe provin mai cu seamă de la nume de flori, ca: **Brîndușa** (A., B., M., V.), **Bujorel** (A., B., M., V.), **Margareta** (A., B., M., V.), **Ruja**²² (A., B., M., V.), **Vioara**²³ (A., B., M., V.), **Violeta**²⁴ (A., B., M., V.). Tot din această categorie, a prenumelor provenite de la substantive comune ar mai putea fi **Mioara**²⁵ (A., B., M., V.), **Romanța** (A., B., M., V.).

O categorie interesantă este aceea a prenumelor provenite din porecle, cum sînt: **Lapadat** (A.) și **Valean** (A.). Primul, etimologic derivă de la adjectivul **lepădat**, avînd sensul de „părăsit, aruncat”, iar al doilea de la substantivul **vale**+sufixul **-an** și indica pe cineva care locuiește în vale; cf. **muntean** „cineva care locuiește la munte”.

Una din categoriile mai bine conturate în sistemul de denominație cu prenume este aceea a prenumelor feminine provenite din prenume masculine. Ele în lucrarea de față reprezintă una din grupele cuprinse în ceea ce este numit în onomastică: **seria antroponimică a derivatelor cu sufixe**, și anume a prenumelor formate cu ajutorul sufixului moțional. Dintre acestea amintim: **Alexandra** < **Alexandru**, **Adriana** < **Adrian**, **Cătălina** < **Cătălin**, **Cornelia** < **Cornel**, **Eugenia** < **Eugen**, **Floriana** < **Florian**, **Ioana** < **Ioan**, **Livia** < **Liviu**.

Destul de bogată este categoria prenumelor care ca aspect par forme diminutive, dar care aici sînt utilizate ca prenume propriu-zise, fiind înscrise în registrele de stare civilă și intrînd astfel în denomenația oficială. Asemenea prenume sînt: **Bujorel**²⁶ (A., B., M., V.), **Costan** (A., B., M., V.), **Cosmița** (A.), **Dorel** (A., B., M., V.), **Florian** (A., B., M., V.), **Fronu** (A., B., M., V.), **Lisandru** (A., M.), **Medrea** (A., B., M., V.), **Onu** (A., V.), **Tedrea** (A., M., V.), **Vanu** (A.), **Anica** (A., B., M., V.), **Anișca** (A.),

²¹ Vezi tabelul cu *Prenumele și numărul atestărilor din zona Sebiș*.

²² Poate fi forma regională *rujă*, „trandafir”, dar ar putea fi și o formă diminutivă, regională, de la prenumele *Rozalia*.

²³ Nu este aici vorba de instrumentul muzical ci de floarea numită *Viorea*, popular *Vioară*.

²⁴ Originea acestui prenume poate fi cultă: fie numele florii, fie al eroinei din opera *Traviata*.

²⁵ Poate fi o formă hipocoristică a prenumelui *Maria*, dar ar putea să și provină de la substantivul *mioară*.

²⁶ Forma de bază a prenumelui este *Bujor*.

Anuța (A., B., M., V.), **Catița** (A., B., M., V.), **Dora** (A., B., M., V.), **Dorica** (A., B., M., V.), **Finica** (A.), **Firica** (A.), **Floriana** (A.), **Florica** (A., M., V.), **Florița** (A., B., M., V.), **Gafle** (A., B., M., V.), **Greta** (A.), **Ilca** (A., M., V.), **Ionuțița** (A.), **Iuli** (A., B., M., V.), **Iordănița** (A.), **Juja** (A., B., M., V.), **Lena** (A., B., M., V.), **Lenuța** (A., B., M., V.), **Lidi** (A., B., M., V.), **Lina** (A., B., M., V.), **Marișca** (A., B., M., V.), **Măriuța** (A., B., M., V.), **Nica** (A., B., M., V.), **Nina** (A., V.), **Nișca** (A., B., M., V.), **Oana** (A., B., M., V.), **Radica** (A., B., M., V.), **Roza** (A., B., M., V.), **Ruja** (A., B., M., V.), **Sali** (A., B., V.), **Saveta** (A., B., M., V.), **Saftica** (A., B., M., V.), **Sida** (A., B., M., V.), **Siia** (A., B., M., V.), **Steluța** (A., B., M., V.), **Sofica** (A., B., M., V.), **Tenie** (A.), **Tina** (A.), **Zali** (A., B., M., V.), **Zara** (A., B., M., V.), **Zena** (A., B., M., V.), **Zeni** (A., B., M., V.), **Zenuța** (A., B., M., V.), **Zorinca** (A., B., M., V.), **Zorița** (A., B., M., V.).

Aceste prenume pot fi grupate în două categorii, după felul cum au fost formate: o categorie a celor care au fost formate prin **derivare cu sufixe**, acestea fiind adăugate la tema formei de bază și o categorie a celor formate prin **trunchiere** de la forme de bază sau de la forme derivate cu sufixe.

Astfel de forme ca cele amintite mai sus, precum și hipocoristicele propriu-zise sînt proprii limbajului familiar, în special vorbirii adulților cu copiii²⁷. Ele prezintă, fără îndoială, un conținut afectiv. Dar, în același timp, ele pot fi utilizate și cu scopul de a distinge persoane care poartă același prenume (în familie sau într-o colectivitate mai largă). Apariția unor asemenea forme, deci, se poate datora și unor necesități de ordin practic. În acest caz se stabilește o oarecare corelație între persoane cu același prenume. Astfel dacă de pildă tatăl sau bunicul se numește **Ion**, fiului sau nepotului, căruia i s-a dat tot prenumele **Ion**, i se spune **Ionuț**, **Ionică**, **Ionel** sau **Onu**. Dar în acest caz avem de-a face cu o altă categorie, aceea a formelor cu nuanță mîngîietoare, dezmiertătoare.

Pe lângă formele diminutive, care în același timp ar putea fi și hipocoristice, amintite mai sus, dăm mai jos pe cele care ne-au fost prezentate de către informatori drept „forme de dezmiert” (cf. întrebarea nr. 19 din **Chestionarul onomastic**). Acestea sînt formate prin aceleași procedee ca cele de mai sus, deosebirea constînd în faptul că ele nu sînt înregistrate în actele oficiale, dar, poate sînt mai viabile. În unele cazuri astfel de forme au viață scurtă, cît timp purtătorul lor este copil, tînăr, altelei ele sînt purtate pînă la moarte.

Fie că astfel de forme au apărut prin derivare cu un sufix sau alul — uneori chiar cu două sufixe —, fie că s-au format prin trunchiere, ele au determinat îmbogățirea fondului de prenume al locuitorilor din

²⁷ Șt. Pașca, *Op. cit.*, p. 118 și urm.; Sabina Teiuș, *Despre formele hipocoristice ale prenumelor din Valea Bistriței—Bicaz*, în „CL”, VII, 1962, nr. 1, p. 45—50; Aurelia Stan, *O problemă de antroponomie: derivarea cu sufixe diminutive ale prenumelor din ALR*, în „CL”, IX, 1964, nr. 1, p. 97—108; Doina Grecu, *Forme hipocoristice ale prenumelor din comuna Berzovia, Orașul Reșița, Regiunea Banat*, în „CL”, IX, 1964, nr. 1, p. 109—116.

zona respectivă, deci au determinat îmbogățirea sistemului de deno-
minație.

Fiind elemente constitutive ale lexicului, „ale tezaurului limbii, numele proprii sînt supuse regulelor de evoluție al acesteia”²⁸. Proce-
deele de derivare și elementele cu ajutorul cărora au fost derivate sînt
proprii și sînt specifice lexicului. Și aici însă intervine, într-o oarecare
măsură, bunul plac, care se manifestă prin faptul că de la același pre-
nume sînt create un număr mai mare și mai variat, sau mai mic și deci
mai puțin variat de prenume. Astfel, de la prenumele **Ion** avem urmă-
toarele derivate: **Ionuț, Ionel, Onel, Ionică**, iar de la **Maria**: **Măriuca,**
Măriuța, Marița, Marișca.

Dintre sufixele diminutive înțilnite în cadrul procesului de deri-
vare a prenumelor din această zonă înțilnim:

-el: **Bujorel, Ionel, Săvel, Onel, Tudorel;**

-uț: **Dănuț, Ionuț, Pătruț, Păvăluț, Romuluț, Simionuț, Todoruț;**

-iță: **Cosmiță, Giuriță** (din hipocoristul **Giuri** provenit din magh.

Gyuri)

-ică: **Avrămică, Pălică** (provenit de la **Pavel** prin magh. **Pali**)

Georgică, Ionică, Todorică,

-uța: **Evuța, Marluța, Zinuța, Steluța, Lenuța, Anuța;**

-ița: **Florița, Marița**

-es: (sufix de origine slavă după Ștefan Pașca, care îl separă de
„eș” neaccentuat folosit și în onomastică și în toponimie”²⁹: **Avrămeș;**

-ela: **Marinela;**

-ișor: (sufix comun din **iș** și **or**): **Petrișor**.

Înțilnim în regiunea respectivă și numeroase hipocoristice dimi-
nutive formate prin trunchiere: **afereză** (eliminarea silabelor sau a su-
netelor de la începutul prenumelor — bază), **apocopă** (eliminarea unei
sau a mai multor silabe sau sunete de la sfîrșitul prenumelui — bază)
precum și prin sincopă (cad silabe de la mijlocul prenumelui). În ge-
neral constatăm că sînt sacrificate silabele neaccentuate. Dintre aceste
forme, amintim pe următoarele:

Masculine: de la **Vichentie** — **Chentie și Chentu**; de la **George**
sau **Gheorghe** — **Giță** = din **Georgiță, Gicu, Gică, Giuri, Giuțu, Gelu**;
de la **Ion:** **Nică, Nuțu, Nelu, Onu** toate acestea prin **Ionică, Ionuț, Ionel,**
Niță, Nica; de la **Nicolae:** **Lale, Lăiță, Cula, Culiță, Nicu, Nica, Niță**;
de la **Todor:** **Dodu**; de la **Pavel:** **Luțu** (prin **Păvăluț**); de la **Alexandru:**
Alexa, Lisandru; de la **Dumitru:** **Mitru**; de la **Zaharie:** **Zărie**; de la **Au-**
rel: **Relu**; de la **Axente:** **Senti**.

Feminine: de la **Sabina:** **Bina**; de la **Chiva:** **Vuța**; de la **Florica** și
Vlorica: **Ica**; de la **Letiția:** **Liți**; de la **Emilia:** **Mili**; de la **Cornelia:** **Neli**;
de la **Ana:** **Nuța**; de la **Lisaveta:** **Saveta**; de la **Anisia:** **Sîa și Sîla**; de la
Persida: **Sida**; de la **Terezia:** **Treja și Rezi**; de la **Rozalia:** **Rozi și Zali**;
de la **Veturia:** **Turi și Viri**; de la **Elena:** **Lena și Lina**; de la **Marinela:**
Nela; de la **Zenovia:** **Zeni**; de la **Lucia:** **Luci**;

²⁸ Șt. Pașca, *Op. cit.*, p. 109.

²⁹ *Ibidem*, p. 142.

Prin circulația lor vie în limba vorbită, prin nuanțarea semantică pe care o dau unor elemente caracteristice ale graiului comun, sufixele reîmprospătează și îmbogățesc în mare măsură mijloacele de denomi-nație personală³⁰.

O dovadă că prenumele fac parte din tezaurul limbii, că se com-portă în general, ca elementele lexicale, este faptul că se adaptează în-tru totul rostirii regionale specifice regiunii respective. Astfel, vocala a o găsim ca **ă** în nume împrumutate din maghiară: **Farkas** > **Fărcaș**; e inițial în elementele din greacă apare ca **a**: **Aftimie**. Precedat de la-bială, accentuat sau neaccentuat, e trecut la **ă**: **Pătru**. **I** protonic, prece-dat de **s** se transformă în **ă**: **Văsălie**, iar accentuat, precedat de labiale, de r, s, ș, apare ca **î**: **Sila**, iar **m** e substituit adesea de **n**: **Gherasin**, **Nicodin**.

II. NUMELE DE FAMILIE

Sistemul oficial de denotație — cel cuprins în actele oficiale, administrative — are două elemente fundamentale: în primul rînd **nu-mele de familie**, care are și funcția de bază în sistemul oficial de deno-minație, și în al doilea rînd **prenumele** (de care ne-am ocupat în rîn-durile de mai sus).

Considerații mai ample asupra numelor de familie, însă, nu putem face deoarece materialul documentar redus, de care dispunem, nu ne permite așa ceva, cu toate că unele nume de familie par destul de vechi. Ca și pentru alte regiuni de pe teritoriul țării noastre, și pentru această regiune, problema vechimii numelui de familie și evoluția lui în sistemul antroponimic oficial³² rămîne deschisă pentru cercetări viitoare. Acestea vor trebui făcute neapărat prin incursiuni și în alte discipline³³, dintre care un rol de bază va trebui să-l aibă istoria³⁴.

³⁰ *Ibidem*, p. 130.

³¹ Aurelia Stan, *Contribuție la studiul prenumelor feminine din Valea Bistri-ței—Bicaz*, în „CL”, VI, 1961, nr. 2, p. 384.

³² Șt. Pașca, *Op. cit.*, p. 61.

³³ Deoarece „l'origine et la crystallisation des surnoms héréditaires, des noms de famille, doivent surtout être mises en rapport avec l'évolution de la société”, cf. K. Michaëlsson, *Études sur les noms de personne français d'après les rôles de taille parisiens*, I, Uppsala, 1927, p. 183; apud Șt. Pașca, *Op. cit.*, p. 67.

³⁴ Sporadic, numele de familie au fost atestate în documentele din țara noastră începînd cu secolul al XV-lea; cf. Șt. Pașca, *Op. cit.*, p. 62; N. A. Constantinescu, *Rapports entre toponymes et anthroponymes dans l'onomastique roumaine*, în „Con-tributions onomastiques publiées à l'occasion du VIe Congrès International des Scien-ces Onomastiques à Mûnich du 24 au 28 Août 1958”, Bucarest, 1958, p. 121.

În Ardeal obligativitatea numelui de familie datează abia de la sfîrșitul seco-lului al XVIII-lea, în urma unei dispoziții date de împăratul Iosif al II-lea, cf. G. Weigand, în „Balkan Archiv. Fortsetzung des Jahresberichtes des Instituts für rumä-nische Sprache”, I (1925), Leipzig, p. 32, apud Șt. Pașca, *Op. cit.*, p. 63.

Dacă nu putem studia evoluția istorică a numelui de familie, putem în schimb să stabilim, ca și în cazul prenumelor, anumite categorii de nume de familie, avînd în vedere originea lor semantică. Ne permite aceasta faptul că la origine numeroase nume de familie au fost supranume sau porecle.

1. Nume care indică apartenența locală

Unele dintre aceste supranume au indicat proveniența, apartenența locală. Ele s-au format prin derivarea cu suf. **-an**, de la numele unei regiuni, a numelui de familie: **Ardelean, Crișan**.

Tot proveniența locală o indică și următoarele nume de familie, formate de la numele unei localități + suf. **-an**: **Belian** < **Beliu**, **Hălmășean** < **Hălmăgiu**, **Simandan** < **Simand**, **Verșigan** < **Versig**, numele unei vechi așezări situate pe locul actualului sat Aldești, cf. **Rapsig** și **Bocsig**, localități din apropierea Sebișului.

2. Nume care indică particularități fizice sau morale

O altă categorie este a acelor nume de familie care-și au originea în porecle sau supranume, indicînd diferite particularități fizice sau morale. Dintre acestea amintim: **Bătrina, Bunu, Draga**³⁵, **Groza**³⁶, **Lungu, Moș**.

3. Nume provenite din substantive comune (care indică obiecte, unelte, alimente)

Unele din aceste nume provin direct din numele uneltei sau obiectului pe care îl indică, sau prin derivare de la acesta: **Ban** (de la **ban** = monedă), **Bardan** (derivat de la substantivul comun **bardă**)³⁷, **Cornea** (derivat de la **corn**)³⁸, **Cirnaț, Halic** (de la substantivul **alic**)³⁹, **Hatcu** (derivat probabil de la substantivul comun **hat**)⁴⁰, **Hărduț** (de la substantivul **hirdăr, hărdău**, vas din doage de lemn).

4. Nume de familie provenite de la substantive comune care indică numele unor meserii

Cismaș (de la forma dialectală **cismaș=cizmar**)⁴¹, **Faur** (de la substantivul **faur = flerar**)⁴².

³⁵ Pentru etimologia numelui vezi *Ibidem*, p. 227.

³⁶ Vezi pentru etimologie *Ibidem*, p. 249.

³⁷ Cf. *Bârdaș*, derivat tot de la *bardă*, cu sufixul *-aș*, *Ibidem*, p. 172.

³⁸ *Ibidem*, p. 216.

³⁹ N. Constantinescu, *Op. cit.*, p. 181.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 293 (Hat).

⁴¹ Șt. Pașca, *Op. cit.*, p. 208.

⁴² *Ibidem*, p. 234.

5. Nume de familie provenite din prenume

Cristea⁴³, Danciu⁴⁴, Frujina⁴⁵, Gavra⁴⁶, Iovuța (< Iovu + -uța)⁴⁷, Lăscuț (< Lascu + uț)⁴⁸, Luca⁴⁹, Macarie⁵⁰, Marc, Marchiș (< Marcu + -iș)⁵¹, Mihuț (< Mihu + -uț)⁵², Oancea (< Ioan)⁵³, Oprișa (< Oprea + iș + -a)⁵⁴, Pantea (derivat hipocoristic < Pantelimon)⁵⁵ Radac (< Radu + -ac)⁵⁶, Ștepan (< Ștefan)⁵⁷.

6. Nume de familie provenite din substantive comune care indică numele unor animale

Buglea (< bugă = taur)⁵⁸, Corbel (< corb)⁵⁹, Lupașcu (< lup)⁶⁰, Farcaș (< magh. farkas = lup)⁶¹.

⁴³ Pentru etimologie vezi *Ibidem*, p. 219.

⁴⁴ Vezi pentru etimologie *Ibidem*, p. 221.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 238. (Frosina); N. A. Constantinescu, *Op. cit.*, p. 60.

⁴⁶ N. A. Constantinescu, *Op. cit.*, p. 63.

⁴⁷ Cf. Șt. Pașca, *Op. cit.*, p. 262. Prenumele *Iovu*, în aria noastră are o circulație generală (A., B., M., V.). *Iovuța* ar mai putea fi explicat din prenumele *Iova*, care are o circulație destul de mare în regiunile învecinate, în special în Banat. Șt. Pașca, *Op. cit.*, p. 262 atestă derivatul *Iovița* (*Ióvu*).

⁴⁸ Pentru alte derivate, ca și pentru etimologie vezi Șt. Pașca, *Op. cit.*, p. 267, și N. A. Constantinescu, *Op. cit.*, p. 94.

⁴⁹ Șt. Pașca, *Op. cit.*, p. 270; cf. și N. A. Constantinescu, *Op. cit.*, p. 96.

⁵⁰ Șt. Pașca, *Op. cit.*, p. 272; N. A. Constantinescu, *Op. cit.*, p. 98.

⁵¹ Pentru alte derivate vezi N. A. Constantinescu, *Op. cit.*, p. 101.

⁵² Șt. Pașca, *Op. cit.*, p. 280. N. A. Constantinescu, *Op. cit.*, p. 109 îl derivă greșit de la *Mihail*.

⁵³ Șt. Pașca, *Op. cit.*, p. 260.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 292.

⁵⁵ Vezi derivate de la *Pantelimon*, *Ibidem*, p. 296.

⁵⁶ Alte derivate se pot găsi *Ibidem*, p. 310.

⁵⁷ Cf. N. A. Constantinescu, *Op. cit.*, p. 152.

⁵⁸ Șt. Pașca, *Op. cit.*, atestă forma de bază *Buga* și derivatul *Bugolea*. Prin extensiune a luat sensul de „bou sau om cu capul mare” DA s. v. Acest nume de familie a fost probabil inițial poreclă, cf. mai jos *corbei* sau numele de familie cunoscute *Șchiopu*, *Surdu* etc.

⁵⁹ DA atestă forma *corbei* ca nume de ciine negru ciobănesc. Evident că și un om negru, brunet putea fi poreclit *corbei*, poreclă care să se fi extins apoi ca nume de familie, cf. *Corbea* nume de familie, (derivat tot din *corb*), atestat în DA cu același sens ca și *corbei*.

⁶⁰ Pentru alte derivate vezi Șt. Pașca, *Op. cit.*, p. 271.

⁶¹ Acest nume de familie circulă în două sate (A., V.) din zona studiată. Familiile *Farcaș* sînt în prezent români. Strămoșii lor puteau fi la origine maghiari, ajunși într-un mediu românesc în care s-au asimilat, după cum — tot atît de bine — numele *Lupu*, atît de răspîndit, putea fi tradus de către oficialitățile maghiare, care au folosit în mod deliberat acest procedeu, atît pentru numele de familie care puteau fi traduse, cît și pentru prenume, pentru care notarii unguni aveau spre sfîrșitul secolului trecut glosare în care figurau prenumele românești, cu corespondențele lor maghiare. Pentru Țara Oltului, Șt. Pașca *Op. cit.*, p. 38 și urm. reproduce dintr-un document de la anul 1726 numele *Farkas* pe care îl purta un român.

7. Nume de familie care indică starea socială

Bejan (< adj. **bejan** = fugar < paleosl. **běžanu** = fugit)⁶² **Birău**⁶³ (< **birău** = primar < magh. **biró** = id.), **Nemeş** (< magh. **nemes** = boier)⁶⁴, **Şerban** (< serb + an)⁶⁵.

8. Alte nume:

Alda, nume de familie foarte răspândit în comuna **Aldeşti**, de la care își derivă numele — fără îndoială — și localitatea (< **Ald(e)a** + suf. col. **-ești**)⁶⁶, **Jeřcan**⁶⁷, **Mătcău**, **Zapota**, **Zureg**⁶⁸.

În privința numelor de familie trebuie să remarcăm că multe din ele au o circulație mult mai vastă, depășind cu mult, ca extindere, zona studiată de noi. Astfel nume ca: **Ardeleanu**, **Cismaș**, **Cornea**, **Cristea**, **Crișan**, **Danciu**, **Faur**, **Groza**, **Lăscuț**, **Luca**, **Lungu**, **Macarie**, **Marchiș**, **Oancea** sînt general românești, zona studiată de noi încadrându-se astfel în sistemul antroponimic românesc. Dacă unele din aceste nume au la origine cuvinte străine, ele s-au transmis ca porecle sau ca nume numai după ce au intrat în fondul lexical activ al limbii noastre. În astfel de cazuri originea acestora este românească, originea cuvintelor din care derivă numele respective ne reprezentînd din punctul de vedere al onomasticii interes. Lexicologul care se ocupă de etimologie poate urmări originea cuvintelor. Ca să extindem puțin sfera discuțiilor la toponimie, cuvinte ca **deal**, **luncă** etc., provenite din cuvinte de origine slavă, au devenit substantive comune, apelative topice generale în limba română. Numiri ca **Dealul Mic**, **Dealul Negru**, **Lunca** etc., sînt deci de origine românească și nu slavă⁶⁹.

⁶² Cf. „DA” Băjeni. Adjectivul este păstrat ca nume prin Moldova și Bucovina iar în Muntenia sub forma *Băjan*.

⁶³ *Ibidem*, p. 178.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 289.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 328. Evident că astfel de nume au circulat odinioară ca porecle. Vezi și notele 59 și 60.

⁶⁶ În privința etimologiei numelui *Aldea* părerile sînt împărțite. A se vedea atestările numelui, referirile bibliografice ca și încercările etimologice de Șt. Pașca, *Op. cit.*, p. 158, 159.

⁶⁷ Pentru etimologie ca și pentru alte derivate vezi Șt. Pașca, *Op. cit.*, p. 257.

⁶⁸ Ultimele două nume sînt de origine slovacă luate de la slovacii emigrați în aceste părți ale județului Arad. Ele sînt purtate de familii românești care nu-și amintesc să fi avut vreodată în familie slovaci. În privința apariției acestora pe teritoriul județului Arad, dr. Gheorghe Ciuhandu, *Românii din Cîmpia Aradului*, p. 74, arată că au fost remarcați în această zonă în a două jumătate a secolului al XVIII-lea ca fiind veniți din Szarvas și din Csaba, localități în Ungaria. „Erau frînturi aduse aici de vînturi și nu aveau nici vechime și nici consistență etnică, precum nici vreun rost teritorial”.

⁶⁹ Despre cuvintele de origine străină intrate în toponimie și despre felul cum trebuie ele interpretate a se vedea printre altele E. Petrovici, *Toponimice slave de est pe teritoriul Republicii Populare Române*, în „Romanoslavica” IV, 1960, p. 41 și urm.; idem, *Rolul împrumuturilor în crearea toponimicelor*, în „Cercetări de lingvistică”, IV (1962), p. 25 și urm.

III. SISTEMUL POPULAR DE DENOMINAȚIE

În mediul rural, funcția de bază în identificarea unei persoane, o are **sistemul popular de denotație**⁷⁰ sau **numele populare**. Deși este produsul aceluiași factori de ordin economic, social, psihologic, cultural ca și sistemul oficial, el se prezintă, totuși, în mod deosebit de acesta din urmă⁷¹.

Spre deosebire de sistemul oficial, cel popular este mai puțin stabil, putând suferi modificări, determinate de evenimente diferite din viața unei persoane, cum sînt: căsătoria, schimbarea locuinței, cumpărarea unei proprietăți etc.

Sistemul popular din localitățile cercetate de noi are următoarele trăsături caracteristice.

1. În unele cazuri formula de denotație are la bază, atît pentru bărbați cît și pentru femei, prenumele unuia dintre părinți, de obicei al tatălui. În toate aceste cazuri, prenumele unuia dintre părinți, bunici sau al soțului este la genitiv⁷². În cele mai multe regiuni românești, genitivul numelor proprii de bărbați se face prin punerea articolului⁷³ (sub forma **lui** sau **lu** — în regiunea cercetată de noi **li** —) înaintea numelui. Pentru numele feminine se utilizează articolul **a** al genitivului, sau prenumele apare la genitiv, cu articolul hotărît al genitivului, propriu femeii respective a prenumelui: **a Floari**, sau **Lenii**, **a Veselinii** sau **Rezii**.

2. Numele popular este format din prenume + porecla tatălui.

3. A treia categorie este formată cu prenumele + prenumele tatălui sau al mamei și al bunicului.

4. Prenumele + prenumele mamei și al tatălui. Dăm mai jos cîteva exemple de nume populare masculine pentru fiecare din categoriile amintite mai sus:

1. cu prenumele tatălui: **Ionu li Cosma**, **Ionu li Costan**, **Mircea li Zureg**, **Pătru li Georgică**, **Pătru li Ilarie**, **Simionu li Sima**; cu prenumele mamei; **Avrămeșu Rezii**, **Gheorghe a Veselinii**, **Ionu li Paraschiva**, **Ionuțu Lenii**, **Nicolae a Floari**, **Vichentie li Duța**;

⁷⁰ A. Candrea, *Poreclele la români*, București, 1895; Pașca, *Op. cit.*, p. 60 și urm.; Aurelia Stan, *Porecle și supranume din Valea Bistriței*, în „LR”, VI, 1957, nr. 5, p. 42—49; Csák László, *Supranume cu rol de identificare la Mera*, în „CL”, VI, 1961, nr. 1, p. 183—189; Natalia Cernăuțeanu, *Observații asupra sistemului de denotație personală în mediul rural*, în „CL”, V, 1961, p. 77 și urm.; Al. Cristureanu, *Supranumele locuitorilor din satul Răchita, raionul Sebeș, regiunea Hunedoara*, în „CL”, VI, 1961, nr. 2, p. 397—411; Doina Grecu, *Despre supranumele din comuna Berzovia*, în „CL”, VII, 1962, nr. 1, p. 53—59; O. Vințeler, *Poreclele din satul Căptălan*, în „CL”, IX, 1964, nr. 1, p. 117—127; Al. Graur, *Nume de persoane*, București, 1965, p. 70—72.

⁷¹ Șt. Pașca, *Op. cit.*, p. 71.

⁷² Cf. E. Petrovici, *Nume proprii de bărbați articulate*, în „DR”, V, 1927—1928, p. 179—583.

⁷³ *Ibidem*.

2. Cu porecla tatălui: **Gheorghe a Birăului, Gheorghe a li Bumbu, Gheorghe a li Pocăitu, Ilaria li Iaia, Iuănu li Mandu, Niculaie a Tirlanului, Nicu li Coandă, Pătru li Șuba, Pavălu li Hatcu.**

3. Cu prenumele tatălui sau al mamei și al bunicului: **Gita li Corese li Zaheu, Iuanu li Pătru Buntaș, Iuanu li Todoru li Drăgan, Mihaie li Saveta li Tambor.**

4. Cu prenumele mamei și al tatălui: **Gheorghe a li Saveta li Măcările, Iuănu Savestii li Pătru, Mihaie Floarii li Golar, Nicu li Ana li Avrămuș, Zaharia li Eva li Georgică.**

Numele populare feminine sînt formate prin următoarele procedee:

1. Prenume + prenumele tatălui.
2. Prenume + prenumele mamei.
3. Prenume + prenumele soțului.
4. Prenume + prenumele și porecla soțului.

1. Cu prenumele tatălui: **Ana li Mircea, Aurica li Axente, Rodica li Ilarie, Sara li Medrea, Zenovia li Todor.**

2. Cu prenumele mamei: **Maria Chivei, Maria li Rodica, Mărluța Rozii.**

3. Cu prenumele soțului: **Alexandru li Pamfil, Ana li Nistor, Floarea li Mihai, Florica li Viorel, Florița li Drăgan, Florița li Pavel, Maria li Georgică, Mărluța li Aurel, Persida li Veselie.**

4. Cu prenumele și porecla soțului: **Elena li Crăciun Ciunea, Elena li Todor Cirnu, Eva li Zahel Moșu, Florița li Pătru Dițului, Grinselda li Iuăn Piperiu, Rozalia li Iuănu Ursii, Saveta li Aurelu Golumbii.**

În alcătuirea acestor nume populare elementul de bază, așa cum am mai arătat, îl constituie prenumele, fapt ce scoate în evidența permanența acestuia de-a lungul întregii vieți. Avînd în vedere afirmația noastră făcută la începutul acestui capitol, anume că elementele formulilor de denotație se pot destul de ușor schimba, în funcție de anumite circumstanțe care pot interveni în viața unei persoane, putem trage concluzia că sistemul popular e mai real, mai expresiv decît cel oficial, deoarece ține seama de situația concretă a unei persoane. Dezavantajul pe care-l prezintă este că utilitatea lui nu poate fi decît limitată la o colectivitate restrînsă: în general la localitatea în care trăiește⁷⁴. El este, prin urmare elementul stabil în sistemul denotației populare.

În privința modului de pronunțare a acestor prenume în cadrul diferitelor formule ale numelor populare, se observă articularea lor cu articolul hotărît enclitic: **Ionu, Ionușu, Mihaie, Gița, Lenii, Rezii** etc. și, în consecință, suprimarea articolului genitival „al”, „a”.

⁷⁴ Șt. Pașca, *Op. cit.*, p. 72.

În cazul cînd prenumele se termină într-o vocală anterioară, că -e de pildă, astfel de prenume apar în forma: **Ilaria** < **Ilarie** + **a**, **Petrea** < **Petre** + **a** etc. În astfel de situații, articolul genitival **a** este asimilat prenumelui. Aceste prenume, fără determinate, se pronunță întotdeauna: **Ilarie**, **Petre** etc.

PORECLELE ȘI SUPRANUMELE

Tot din sistemul popular de denomație fac parte și **porecele și supranumele**. Deosebirea dintre acestea două este categorică: porecele implică un conținut afectiv, nuanțat, îndreptat mai mult spre ironizare, spre satirizare, în timp ce supranumele sînt golite de orice conținut afectiv.

În lucrarea sa **Porecele la români** Aureliu Candrea face o categorică deosebire între porecle și supranume, definind porecele ca fiind „cuvintele prin care poporul lovește în năravul sau defectul cuiva”, conținînd mai întotdeauna o metaforă⁷⁵.

Repetată porecla și de alții, la adresa aceleiași persoane, ea devine supranume și ca atare își pierde sensul peiorativ.

Ștefan Pașca⁷⁶ afirmă însă că în cadrul studiilor antroponomastice și lingvistice din țara noastră nu s-a ținut seama de această distincție și astfel termenul de supranume nu a mai fost întrebuițat, acest termen avînd o funcție exclusiv antroponomastică pe cînd porecla indică o funcție semantică. În timp ce porecla se dă ca o batjocură, supranumele născute din porecle sau alte calificative sînt legate indisolubil de numele indivizilor, devenind chiar ereditare⁷⁷.

Alexandru Graur consideră distincția făcută de Candrea ca fiind interesantă. „De multe ori cei vizați au schimbat, cu voia sau fără voia lor porecla în renume, lăsînd-o urmașilor ca nume de familie chiar cînd era vorba de un defect fizic pe care urmașii nu-l aveau⁷⁸.”

Noi ne permitem să acceptăm punctul de vedere prezentat de Șt. Pașca și de acad. Alexandru Graur.

În zona cercetată porecele au o largă circulație și scot la iveală iscusința pe care o dovedesc oamenii din popor, care prin porecele atribuite evidențiază trăsături fizice sau psihice ce caracterizează persoana respectivă, nefiind lipsite nici de o notă umoristică, de satirizare a unor defecte sau apucături negative. Conținutul lor afectiv le explică, în primul rînd, rapida răspîndire și trăinicie. Ele nu se nasc dintr-o necesitate antroponimică, dar, după ce se generalizează, îndeplinesc un astfel de rol, individualizînd persoanele cărora le sînt atribuite. Deci

⁷⁵ A. Candrea, *Op. cit.*, p. 8.

⁷⁶ Șt. Pașca, *Op. cit.*, p. 43—44.

⁷⁷ *Ibidem*.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 70.

existența poreclelor nu poate să fie redusă numai la sensul lor peiorativ întrucît, așa cum arată Șt. Pașca, prin intermediul lor „sistemul de denominație personală se reîmprospătează neconținut, potrivit necesităților locale”⁷⁹. Afirmția este confirmată și de faptul că de cele mai multe ori poreclele se moștenesc trecînd din tată în fiu. În acest caz însă ele își pierd sensul inițial, apărînd doar sub latura lor formală.

Dacă în privința explicației „sensurilor” poreclelor din aria cercetată nu am întîmpinat dificultăți, o mare greutate o constituie stabilirea perioadei în care ele au fost atribuite. Și această greutate apare mai ales în cazul în care poreclele s-au moștenit de la predecesori ce nu mai sînt în viață.

Încercînd să facem o clasificare a poreclelor ținînd seamă în mare măsură de informațiile primite de la localnici, în funcție de cauzele care au stat la baza atribuirii lor, poreclele din zona Sebiș, studiate de noi, pot fi grupate după cum urmează:

1. Porecle care au la bază însușiri fizice sau morale: **Albu și Albuțu** (poreclele au fost atribuite unor oameni blonzi, cu pielea foarte albă), **Buca** (i se zice unui om mic și gras), **Burtoaia** (a fost poreclită o femeie cu burtă mare), **Clobu** (a fost poreclit un om care avea obiceiul să spargă vasele de bucătărie făcîndu-le cioburi), **Cirnu** (poreclă atribuită unui om avînd defectul fizic indicat de adjectivul de la care provine), **Concloaia** (a fost poreclită o femeie care obișnuia să poarte **conci** „coc”, exagerat de mare), **Dilindic** (i se zice unui om mic și slab, pipernicit)⁸⁰, **Drēmbea** (poreclă atribuită unui om care în copilărie plîngea mult, **drimboia** din buze), **Foltéanu** (poreclă dată unui om cu foale mare)⁸¹, **Grăba** (a fost poreclit astfel un om pripit, care face lucrurile în grabă), **Hărăbóru** (poreclă dată unui om sprinten)⁸², **Lunganu și Lungu** (au fost porecliți doi oameni foarte înalți), **Oșel și Oșeloale** (porecle atribuite unui bărbat și unei femei puternici, tari)⁸³, **Pestrițu** (a fost poreclit un om cu pete pe față), **Piperu** (i se spune unui om iute din fire)⁸⁴, **Puciosu** (i se spune unui om care din cauză că nu se prea spală, răspîndește în jurul lui un miros neplăcut; prin analogie cu mirosul **pucioasei**), **Șchiopu** (poreclă dată unui om șchiop), **Șterpelescu** (i s-a dat ca poreclă unuia care avea obiceiul să fure; cf. **a șterpeli** + sufixul **-escu**, care în această regiune are sens ironic).

⁷⁹ *Ibidem*, p. 55.

⁸⁰ Porecla corespunde adjectivului *dilindaic*, -ă (pronunțat d'il'ind'ic, care circulă în regiunea studiată cu sensul de *mic, slab, pipernicit*).

⁸¹ Cf. „DA”, *folte(a)*, -om cu pîntecele mare, burtos, cf. și N. A. Constantinescu, *Op. cit.*, s. v. În aria studiată de noi abdomenului i se spune *foale*. Vezi pentru aceasta, Sever Pop, *Atlasul lingvistic român, partea I (ALR I)*, vol. I, Cluj, 1938, h. 42; Idem, *Micul atlas lingvistic român, partea I (ALRM. I)*, Cluj, 1938, h. 60.

⁸² În regiunea de care ne ocupăm *hărăbór* circulă ca adjectiv cu sensul de sprinten. Pentru atestările cuvîntului ca și pentru etimologia vezi „DA”, s. v. Cf. și N. A. Constantinescu, *Op. cit.*, p. 293.

⁸³ Prin analogie cu calitățile *oșelului*.

⁸⁴ Prin analogie cu iuteala *piperului*.

2. Porecle provenite de la nume de animale sau păsări⁶⁵. Berbecul, Buha⁶⁶, Cucu⁶⁷, Golimba⁶⁸, Iepure⁶⁹, Lupu⁹⁰, Mițu⁹¹, Racu⁹², Ullu⁹³, Ursu⁹⁴.

3. Porecle provenite fie din rostirea frecventă a unor cuvinte, fie din rostirea lor alterată sau din întrebuițarea unor anumite expresii: Bistoș⁹⁵, Chizu⁹⁶ (atribuită ca poreclă unui om născut în aceeași zi cu cel care l-a poreclit), Ciunea⁹⁷ (dată unui om care rostea alterat, în mod voit probabil, crăciun), Cloandăr (de la pronunțarea greșită a numelui de familie Kádár, fost grof cu domiciliul în satul Aldești), Cuțu⁹⁸ (interjecție cu care se cheamă ciinele) Iaia (utilizarea frecventă a interjecției ial ial sau a adv. ja „da” în limba germană), Împăratu (purătorul acestei porecle se lauda mereu că a fost slujitor la curtea „împăratului” de la Viena), Leuștean⁹⁹ (porecla i s-a dat unei persoane căreia îi plăcea să folosească foarte des, ca termen de comparație, cuvântul leuștean), Mandea (formă regională și familiară pentru nenea), Naihob (atribuită ca poreclă unei persoane ce întrebuița această interjecție ca îndemn adresat vitelor), Tena (de la pronunțarea greșită a numelui Atena), Tusturu (de la rostirea alterată a cuvântului german Schuster).

4. Porecle provenite de la nume de obiecte sau de la nume de alimente: Brinză¹⁰⁰ (atribuită unui mare mîncător de brînză), Bumbu¹⁰¹ (porecla i s-a dat unui om căruia veșnic îi lipsea un nasture de la haină), Cercel¹⁰² (atribuită ca poreclă unui om care purta cercel în ureche), Ciocănele¹⁰³ (atribuită unui dulgher), Oul¹⁰⁴ (i s-a dat ca poreclă unui om

⁶⁵ Prin analogie cu anumite trăsături caracteristice ale animalului sau păsării cu acest nume.

⁶⁶ Cf. A. Candrea, *Op. cit.*, p. 28, Șt. Pașca, *Op. cit.*, p. 191, N. A. Constantinescu, *Op. cit.*, p. 220.

⁶⁷ Cf. Șt. Pașca, *Op. cit.*, p. 219, N. A. Constantinescu, *Op. cit.*, p. 253.

⁶⁸ Cf. „DA”, subst., regional *golumb*, -ă = porumbel, porumbiță.

⁶⁹ Cf. Șt. Pașca, *Op. cit.*, p. 257; cf. și N. A. Constantinescu, *Op. cit.*, p. 302.

⁹⁰ Cf. Șt. Pașca, *Op. cit.*, p. 271; cf. și N. A. Constantinescu, *Op. cit.*, p. 312, Al. Graur, *Op. cit.*, p. 53, 105.

⁹¹ Cf. „DA”, subst. *mîț*, formă regională pentru „pisoi”; cf. și Șt. Pașca, *Op. cit.*, p. 278, N. A. Constantinescu, *Op. cit.*, p. 324.

⁹² Cf. Șt. Pașca, *Op. cit.*, p. 309.

⁹³ *Ibidem*, p. 343.

⁹⁴ *Ibidem* și N. A. Constantinescu, *Op. cit.*, p. 401; Al. Graur, *Op. cit.*, p. 53.

⁹⁵ Cf. magh. *biszlos* = „sigur”.

⁹⁶ Cf. *tizu*.

⁹⁷ N. A. Constantinescu, *Op. cit.*, p. 241, care însă îi dă cu totul altă interpretare, Cf. „DLR”, p. 422.

⁹⁸ Șt. Pașca, *Op. cit.*, p. 220; N. A. Constantinescu, *Op. cit.*, p. 254.

⁹⁹ Șt. Pașca, *Op. cit.*, p. 269.

¹⁰⁰ Cf. N. A. Constantinescu, *Op. cit.*, p. 217.

¹⁰¹ Cf. „DA”, *bumb*, formă regională pentru „nasture”, Cf. și Șt. Pașca, *Op. cit.*, p. 192, N. A. Constantinescu, *Op. cit.*, p. 223.

¹⁰² Există credința, superstiția în mediul rural că cel care poartă cercel în ureche nu va fi deochiat.

¹⁰³ Diminutiv de la *ciocan*; vezi și Șt. Pașca, *Op. cit.*, p. 206; N. A. Constantinescu, *Op. cit.*, p. 239.

¹⁰⁴ *Idem*, p. 294.

mic și gras), **Pirlăul**¹⁰⁵ (porecla i s-a atribuit unui om care ca înfățișare seamănă cu pirlăul), **Plotogu**¹⁰⁶ (purtătorul acestei porecle repara încălțăminte), **Pufu**¹⁰⁷ (i s-a dat unui om care era considerat că „a crescut în puf”), **Șuba** (porecla a fost atribuită unui om care purta șubă).

5. **Porecle și supranume provenite de la numele unor meserii, funcții sau ocupații:** **Birău**¹⁰⁸ (a fost primar), **Chitor**¹⁰⁹ (poreclă atribuită unui om care aduna contribuția bănească a celor din biserică), **Cojocariu**¹¹⁰, **Dascălu**¹¹¹ (cel numit astfel a fost învățător), **Dubașu**¹¹² (a fost toboșar în sat), **Hididișu**¹¹³ (i se spune lăutarului din sat), **Honvețu**¹¹⁴ (poreclă atribuită unui om care în armata austro-ungară a fost infanterist), **Morărașu**¹¹⁵ (porecla a fost dată fiului morarului), **Porcariu**¹¹⁶ (i se spune paznicului turmei de porci), **Președintele** (cel numit astfel a îndeplinit funcția de președinte la CAP), **Rotaru**¹¹⁷ (a avut meseria de dulgher și a făcut roți la căruțe), **Tișlăru**¹¹⁸ (i se spune astfel unui tâmplar), **Vrăjitorul** (cel poreclit astfel se ocupa cu farmecele).

6. **Alte porecle:** **Cehu, Grecu, Totu**¹¹⁹ (provenite de la numele naționalităților respective), **Ciluțu** (purtătorul acestei porecle a venit din localitatea Cil), **Avrămoc, Iuănoc** (< prenumele **Avram** și **Iuăn** + suf. augmentativ **-oc**), **Pirăuanu**¹²⁰ (atribuită ca poreclă unui om care locuia lângă pîriu), **Pocăitul** (i s-a spus unui baptist).

•
•

Datele de mai sus reprezintă o modestă contribuție la studiul antroponomastice din zona Sebiș, studiu pe care noi nu-l considerăm epuizat, cercetările de această natură putînd aduce în continuare fenomene noi și desigur și interpretări noi.

¹⁰⁵ În regiunea de care ne ocupăm, astfel este numit un vas din lemn în care se opăresc rufele murdare. Nu este exclus însă ca porecla să provină de la *pîrle* – om pleșuv, cf. Șt. Pașca, *Op. cit.*, p. 297.

¹⁰⁶ Cf. „DM”, *potlog* – bucată de piele cu care se cirpește încălțăminte; cf. N. A. Constantinescu, *Op. cit.*, p. 352.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 354.

¹⁰⁸ Vezi cele spuse despre cuvîntul *birău* la capitolul *Nume de familie*.

¹⁰⁹ Probabil prin apropiere de cuvîntul *clitor*, care însă are cu totul alt sens.

¹¹⁰ Cf. Șt. Pașca, *Op. cit.*, p. 212; N. A. Constantinescu, *Op. cit.*, p. 246.

¹¹¹ Cf. „DLM”, *dascăl*, termen popular pentru „învățător”, cf. Șt. Pașca, *Op. cit.*, p. 257.

¹¹² Cf. „DLM”, *dobăș*, formă învechită a cuvîntului *tobaș* tobă + suf. *-aș*. În regiunea de care ne ocupăm poate fi direct din magh. *dóbos* reg. *dóbas* „toboșar”. Cf. și Șt. Pașca, *Op. cit.*, p. 224.

¹¹³ Cf. magh. *hegedűs* — „lăutar”.

¹¹⁴ Cf. magh. *hónvéd* — „infanterist”.

¹¹⁵ Cf. N. A. Constantinescu, *Op. cit.*, p. 327, unde îl găsim în forma *Murărașu*.

¹¹⁶ Cf. N. A. Constantinescu, *Op. cit.*, p. 351.

¹¹⁷ Cf. Șt. Pașca, *Op. cit.*, p. 314.

¹¹⁸ Cf. germ. *Tischler* — „tâmplar”.

¹¹⁹ Cf. magh. *Toth* — „slovac”.

¹²⁰ Cf. *Valean* dat în aceeași regiune ca prenume unei persoane care locuiește lângă vale.

Prenumele și numărul atestărilor din zona Sebiș

Numele	Localitatea	A n i i											Frecvența în procente	
		1853	1863	1873	1883	1893	1900	1910	1920	1930	1940	1950		1960
Adam	A	4	1	2	14	9	2	6	5	4	1	1	—	1,6%
	B	2	3	—	8	4	3	5	8	2	1	—	—	1,9%
	M	1	—	—	1	2	—	2	1	1	3	—	1	0,6%
	V	1	—	—	—	—	—	—	1	2	1	—	—	0,2%
Afimie	A	8	3	2	1	1	—	—	—	—	—	—	—	0,8%
	B	6	—	2	—	1	—	—	—	—	—	—	—	0,4%
	M	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,2%
	V	—	2	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,5%
Alexa	A	3	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	0,2%
	B	—	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,1%
	M	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,2%
	V	2	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,3%

Alexandru	A	-	-	-	-	6	1	2	3	3	1	1	3	0,6%
	B	-	-	-	2	-	4	2	4	1	2	-	1	0,8%
	M	-	-	-	-	2	1	1	1	2	1	-	2	1%
	V	-	-	-	1	3	-	1	2	3	-	-	1	1,1%
Amfilohie	A	-	2	1	2	2	1	-	-	-	-	-	-	0,1%
	B	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,1%
	M	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	V	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Andrei	A	-	-	-	1	3	-	1	-	-	-	-	-	0,1%
	B	-	-	-	1	1	-	-	1	-	-	-	-	0,1%
	M	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	0,2%
	V	-	-	-	2	1	-	-	-	-	-	-	-	0,3%
Angea	A	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,6%
	B	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,5%

Numele	Localitatea	A n i i												Frecvența în procente
		1853	1863	1873	1883	1893	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	
	M	2	1	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	0,4%
	V	2	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	0,2%
Antemie	A	3	1	--	1	--	1	--	--	--	--	--	--	0,2%
	B	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
	M	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
	V	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Antoniu	A	--	--	--	1	--	1	--	1	1	--	--	--	0,1%
	B	--	--	--	--	2	--	--	--	--	--	--	--	0,1%
	M	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	0,05%
	V	--	--	--	1	1	--	--	--	--	--	--	--	0,2%
Aron	A	4	2	--	4	3	3	2	2	3	5	2	1	1,9%
	B	4	5	3	--	2	1	3	1	4	1	1	--	1,3%
	M	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

	V	1	2	-	-	1	-	1	-	1	-	-	-	0,5%
Augustin	A	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	0,06%
	B	-	-	-	-	2	-	1	-	-	-	-	-	0,1%
	M	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	0,2%
	V	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	A	-	-	-	-	-	-	2	1	1	2	1	1	0,2%
Aurel	B	-	-	-	-	-	-	-	3	-	2	1	-	0,5%
	M	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	1	-	0,3%
	V	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	1	0,3%
	A	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	0,03%
Adrian	B	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,05%
	M	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	V	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	A	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	0,03%

Numele	Localitatea	A n i i											Frecvența în procente	
		1853	1863	1873	1883	1893	1900	1910	1920	1930	1940	1950		1960
Ambrozie	B	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Avesalon	A	—	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,1%
	B	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,1%
	M	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,2%
	V	—	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,3%
Axente	A	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	0,03%
	B	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	0,2%
	M	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	0,1%
	V	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	0,1%
	A	—	3	1	1	2	2	1	3	2	1	—	—	0,6%
	B	6	—	—	—	—	—	1	3	1	—	—	—	0,6%

Avraim	M	—	2	1	—	—	1	—	1	—	1	—	—	0,5%
	V	3	—	1	1	—	—	2	—	2	—	—	—	0,9%
Badiu	A	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	0,1%
	B	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Bujorel	A	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	0,03%
	B	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	1	—	0,1%
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	0,03%
	V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	0,01%
Cătălin	A	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	1	—	0,1%
	B	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	3	—	0,2%
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	0,1%

Numele	Localitatea	A n i i												Frecvența în procente
		1853	1863	1873	1883	1893	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	
Constantin	V	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	0,1%
	A	—	2	4	3	2	3	1	2	1	1	1	—	0,6%
	B	—	—	3	2	1	4	4	1	2	—	1	1	1%
	M	—	—	1	3	1	2	—	2	1	1	1	1	1%
	V	—	—	1	2	1	3	1	1	2	1	—	—	1%
Costan	A	—	1	6	4	3	3	1	1	—	—	—	—	0,6%
	B	2	2	2	2	2	1	1	2	2	—	—	—	1%
	M	—	1	3	2	1	1	—	—	—	—	—	—	0,8%
	V	—	1	4	3	1	1	—	—	—	—	—	—	1%
Cornel	A	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	1	1	0,1%
	B	—	—	—	—	—	—	—	—	2	1	3	—	0,5%
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	0,2%
	V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	0,1%

Crăciun	A	3	2	1	1	—	1	—	—	—	—	—	—	0,3%
	B	2	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,3%
	M	2	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,3%
	V	3	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,5%
Cosma	A	4	8	6	3	2	3	6	4	3	4	2	—	1,6%
	B	—	4	3	3	1	1	8	10	2	1	—	—	1,7%
	M	2	1	2	1	1	—	3	2	1	—	—	—	1,3%
	V	—	—	1	1	1	1	1	3	1	—	—	—	0,9%
Cosmița	A	—	2	1	1	—	—	1	2	—	—	—	—	0,3%
	B	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	A	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	0,06%
	B	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	0,05%

Numele	Localitatea	A n i												Frecventa in procente	
		1853	1863	1873	1883	1893	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960		
Damian	M	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	0,1 %
	V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	0,2 %
Dan	A	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	0,06 %
	B	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	0,05 %
	M	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	0,1 %
	V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	0,1 %
David	A	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,03 %
	B	—	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,03 %
	M	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,1 %
	V	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,1 %
Dorel	A	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	0,06 %
	B	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	0,1 %
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	0,1 %

	V	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	0,1%
Dumitru	A	-	-	-	1	1	-	1	-	1	-	-	-	0,12%
	B	-	-	2	1	1	-	-	2	-	-	-	-	0,5±
	M	-	-	-	1	1	-	-	-	-	1	-	-	0,9%
	V	-	-	1	1	1	-	-	-	1	-	-	-	0,4%
Elisavie	A	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,03%
	B	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	M	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	V	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Enca	A	-	-	-	-	-	1	1	1	-	-	-	-	0,1%
	B	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	0,05%
	M	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	0,1%
	V	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	0,1%
	A	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	0,11%

Numele	Localitatea	A n i												Frecvența în procente
		1853	1863	1873	1883	1893	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	
Eugen	B	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
	M	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
	V	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Eunosie	A	1	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	0,06 %
	B	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	0,05 %
	M	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	0,1 %
	V	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	0,1 %
Filip	A	1	1	2	1	1	1	2	1	--	--	--	--	0,3 %
	B	--	--	1	1	1	--	1	2	1	--	--	--	0,6 %
	M	--	--	2	1	1	--	--	1	--	--	--	--	0,5 %
	V	--	--	2	1	1	--	--	--	1	--	--	--	0,5 %
Fimie	A	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	0,03 %
	B	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	0,05 %

	M	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	0,1%
	V	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	0,1%
Florea	A	--	--	--	1	2	--	--	--	--	--	--	0,1%
	B	--	--	--	2	1	--	--	--	--	--	--	0,1%
	M	--	--	--	2	3	--	--	--	--	--	--	0,5%
	V	--	--	--	3	1	--	--	--	--	--	--	0,4%
Florian	A	--	--	--	--	--	--	1	--	1	--	--	0,06%
	B	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
	M	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
	V	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Fronu	A	1	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	0,06%
	B	1	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	0,1%
	M	2	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	0,2%
	V	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	0,2%

Numele	Localitatea	A n i												Frecvența în procente
		1853	1863	1873	1883	1893	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	
Gavrilă	A	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	0,03 %
	B	—	—	—	—	—	—	4	—	—	—	—	—	0,2 %
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	0,2 %
	V	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	0,1 %
George	A	14	8	10	11	7	14	16	14	14	10	4	4	4,3 %
	B	8	12	7	6	9	12	14	10	15	8	5	2	5,6 %
	M	10	7	4	2	8	6	7	4	3	2	1	1	5,5 %
	V	7	5	9	12	3	2	4	6	3	4	1	—	6 %
Giorosin	A	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,03 %
	B	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	A	4	2	3	1	5	4	3	2	1	1	1	1	0,9 %

Gligor	B	1	1	2	2	1	--	1	3	4	1	2	--	0.9%
	M	2	--	3	1	1	1	1	1	2	1	--	--	1.3%
	V	1	1	2	1	--	--	2	1	1	--	--	--	0.9%
Ghenadie	A	1	3	1	1	2	--	--	--	--	--	--	--	0.27%
	B	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
	V	1	2	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	0.3%
Grețian	A	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	0.03%
	B	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	0.05%
	M	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	0.1%
	V	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	0.1%
Iacob	A	2	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	0.1%
	B	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	0.03%
	M	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	0.1%
	V	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	0.1%

Numele	Localitatea	A n i i											Frecvența în procente	
		1853	1863	1873	1883	1893	1900	1910	1920	1930	1940	1950		1960
Iancu	A		--	--	--	1		--	--	--	--	--	--	0,03 %
	B	--	--		--			--	--	--	--	--	--	
	M	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
	V	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Ignat	A	1	3	1	--	--	--	--	1	--	--	--	--	0,2 %
	B	2	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	0,1 %
	M	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
	V	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	0,1 %
Ilarie	A	3	1	--	3	1	--	--	--	--	--	--	--	0,27 %
	B	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	0,5 %
	M	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	0,1 %
	V	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	0,1 %
	A	--	--	--	2	1	2	--	--	--	--	--	--	0,1 %

Ilie	B	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	0,05 %
	M	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	0,2%
	V	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	0,2%
Ioan	A	23	24	18	24	19	7	38	25	31	35	25	25	10%
	B	18	20	20	12	16	9	42	25	30	28	20	15	8,7%
	M	4	7	8	3	5	2	12	5	15	10	8	6	5,7%
	V	3	4	4	2	7	5	10	20	19	11	7	3	7,3%
Ioachim	A	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	0,3%
	B	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	0,1%
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	0,1%
	V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	0,1%
Iosif	A	1	1	—	—	—	—	1	2	1	—	—	—	0,2%
	B	—	1	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	0,1%
	M	—	1	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	0,3%

Numele	Localitatea	A n i i											Frecvența in procente	
		1853	1863	1873	1883	1893	1900	1910	1920	1930	1940	1950		1960
Iovu	V	--	1	1	--	--	--	--	--	1	--	--	--	0,3%
	A	7	2	1	1	2	--	--	1	--	--	--	--	0,4%
	B	3	1	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	0,27%
	M	2	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	0,3%
	V	2	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	0,3%
Iustin	A	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	0,03%
	B	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	0,05%
	M	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	0,1%
	V	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	0,1%
Ivantie	A	1	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	0,06%
	B	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
	M	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
	V	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Jușca	A	3	1	6	4	—	1	—	—	—	—	—	—	0,5%
	B	—	—	—	—	—	—	4	—	—	—	—	—	0,2%
	M	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	0,3%
	V	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	0,1%
Lapadat	A	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	0,03%
	B	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Lazăr	A	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,03%
	B	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,05%
	M	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,1%
	V	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,2%
Lisandru	A	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	0,1%
	B	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Numele	Localitatea	A n i i												Frecventa in procente
		1853	1863	1873	1883	1893	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	
	M	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	0,1 %
	V	--	--	--		--	--	--	--	--	--	--	--	--
Liviu	A	--	--	--	--	--	--	--	--	--	2	2	--	0,06 %
	B	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	0,05 %
	M	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	0,1 %
	V	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	0,1 %
Loghin	A	--	--	1	1	1	--	--	1	--	--	--	--	0,12 %
	B	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	0,05 %
	M	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	0,1 %
	V	--	--	2	--	--	--	--	--	--	--	--	--	0,2 %
Marian	A	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	1	0,06 %
	B	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	2	--	0,1 %
	M	--	--	--		--	--	--	--	--	--	1	--	0,1 %

	V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	0,1%
Medrea	A	3	3	2	1	1	—	—	—	—	—	—	—	0,3%
	B	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,1%
	M	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,1%
	V	1	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,4%
	A	1	2	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	0,1%
Micolae	B	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	A	—	—	3	2	5	3	4	1	2	1	2	—	0,7%
Mihai	B	—	—	1	3	2	—	1	—	1	—	—	—	0,4%
	M	—	—	1	1	1	—	—	1	—	—	—	—	0,4%
	V	—	—	—	1	1	—	2	—	—	—	—	—	0,4%
	A	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,3%

Numele	Localitatea	A n i i												Frecvența în procente
		1853	1863	1873	1883	1893	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	
Milentic	B	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,01 %
	M	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,2 %
	V	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,1 %
Moisă	A	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,03 %
	B	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,05 %
	M	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,1 %
	V	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,1 %
Mîrcea	A	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	0,03 %
	B	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	0,1 %
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	0,1 %
	V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Miron	A	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	0,03 %
	B	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	0,1 %

	M	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	0,1%	
	V	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	0,1%	
Nichifor	A	--	--	2	1	4	1	1	1	--	--	--	0,3%	
	B	--	--	1	1	1	1	--	--	--	--	--	0,2%	
	M	--	--	2	1	1	2	--	--	--	--	--	0,6%	
	V	--	--	2	2	1	2	--	--	--	--	--	0,7%	
Nichita	A	--	--	--	--	--	--	2	1	--	2	--	0,1%	
	B	--	--	--	--	--	--	--	--	2	--	--	0,1%	
	M	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	0,1%	
	V	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	0,1%	
Nicolae	A	8	8	11	4	8	4	6	2	2	1	1	1	1,9%
	B	6	2	5	3	3	1	2	2	1	2	1	1	1,5%
	M	4	1	4	2	2	2	1	3	2	1	1	1	2,4%
	V	3	3	1	2	1	1	3	1	2	1	--	--	1,7%

Numele	Localitatea	A n i i												Frecvența în procente
		1853	1863	1873	1883	1893	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	
Nistor	A	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	0,06 %
	B	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	0,05 %
	M	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	0,1 %
	V	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	0,1 %
Onu	A	—	—	1	—	—	—	—	1	1	—	—	—	0,1 %
	B	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	V	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	0,1 %
Pamfilii	A	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,1 %
	B	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,1 %
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	A	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,06 %

Numele	Localitatea	A n i												Frecvența în procente
		1853	1863	1873	1883	1893	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	
	V	5	4	3	4	1	1	2	1	3	3	2	1	3%
Petru	A	2	6	12	1	1	1	4	6	3	5	1	2	1,4%
	B	3	9	10	3	1	1	2	2	1	3	2	2	2%
	M	2	7	8	2	1	1	1	2	3	1	3	2	3,3%
	V	5	4	8	1	1	1	2	1	1	2	2	--	2,8%
		A	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Porfirie	B	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	0,05%
	M	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	0,1%
	V	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	0,1%
		A	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	1	0,06%
Radu	B	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	0,05%
	M	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	0,05%
	V	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	0,1%

Roman	A	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	0,06%
	B	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	M	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	V	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Romulus	A	-	-	-	1	1	-	-	1	-	1	-	1	2	1	1	1	1	1	-	-	0,23%
	B	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,2%
	M	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,1%
	V	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	0,1%
Sabin	A	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	0,03%
	B	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	M	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	V	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Savu	A	-	-	-	1	2	1	3	1	1	3	2	2	2	3	1	1	1	-	-	-	0,4%
	B	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,05%

Numele	Localitatea	A n i i												Frecvența în procente
		1853	1863	1873	1883	1893	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	
	M			--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	0,1%
	V	--	--		--	1	--	--		--	--			0,1%
Sintion	A	1	--	--		--	--		--	--				0,03%
	B	--	--	--		--	--		--	--				--
	M	--	1	--	--	--	--		--	--				0,1%
	V		--	--	--	--		--		--				--
Simion	A	--	16	10	12	11	10	21	9	4	7	1	1	4,1%
	B	10	19	9	5	9	8	10	4	6	8	2	--	4%
	M	7	12	8	4	2	7	7	9	4	4	2	2	6,8%
	V	3	8	6	3	1	8	11	8	2	3	2	2	5,7%
Sofron	A	--	1	1	1	1	--	1	--	--	--	--	--	0,1%
		--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
	M	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Numele	Localitatea	A n i												Frecvența în procente	
		1853	1863	1873	1883	1893	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960		
Ștefan	B	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	1	—	—	0,1%
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—	—	0,4%
	V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	0,2%
Tedrea	A	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,03%
	B	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	M	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	V	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Teodosie	A	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,1%
	B	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,05%
	M	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,1%
	V	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,1%
Toader	A	2	3	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,23%
	B	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,2%

	M	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,1%
	V	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,1%
Tudor	A	32	14	8	16	15	5	6	4	15	15	1	2	4,5%
	B	10	4	13	5	12	7	2	1	2	—	—	—	3%
	M	—	7	4	11	5	2	—	—	—	—	—	—	2,9%
	V	6	13	12	2	2	3	—	—	—	—	—	—	3,8%
	A	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,03%
Toma	B	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	A	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	0,06%
Tiberiu	B	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	0,05%
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Numele	Localitatea	A n i i											Frecvența in procente	
		1853	1863	1873	1883	1893	1900	1910	1920	1930	1940	1950		1960
Traian	A	--	--	--	--	1	--	2	2	--	--	--	--	0,01 %
	B	--	--	--	--	2	--	5	--	3	--	--	--	0,5 %
	M	--	--	--	--	1	--	--	4	--	--	--	--	0,5 %
	V	--	--	--	--	2	--	--	--	1	--	--	--	0,3 %
Valcan	A	--	--	--	--	1	--	--	1	--	--	--	--	0,06 %
	B	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
	M	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
	V	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Valeriu	A	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	0,03 %
	B	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
	M	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
	V	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
	A	--	--	--	1	--	--	1	1	--	--	--	--	0,1 %

Numele	Localitatea	A n i i												Frecvența in procente
		1853	1863	1873	1883	1893	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	
	V	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	0,2%
Vichentie	A	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	0,03%
	B	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	0,05%
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	0,1%
	V	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	0,1%
	A	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	1	0,12%
Viorel	B	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	0,05%
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	0,1%
	V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	A	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	0,3%
Vladimir	B	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Zaharie	A	—	1	1	—	1	2	4	3	2	2	3	—	0,6%
	B	—	—	—	1	—	—	—	2	—	—	—	—	0,3%
	M	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	0,2%
	V	—	—	—	—	2	—	1	—	—	—	—	—	0,3%
Zapota	A	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	0,01%
	B	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Zureg	A	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	0,01%
	B	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Adriana	A	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	0,01%

Numele	Localitatea	A n i i												Frecvența in procente
		1853	1863	1873	1883	1893	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	
Alexandra	B	--	--				--	--	--	--		--	2	0,1%
	M	--	--			--	--	--	--	--		1	--	0,1%
	V	--	--	--	--	--		--	--	--		1	--	0,1%
	A	--	--	1		--	--	--	--	2	1	1		0,1%
	B	--	--	--	--	--		--	1	--	3			0,2%
	M	--	--		--	--	--	--	--	1	--	1	--	0,2%
	V	--	--	--	--	--	--	--	--	1	1	--	--	0,2%
Ana	A	14	16	8	7	5	6	10	18	4	3	6	5	3,4%
	B	16	11	7	10	5	4	3	12	6	7	2	3	4,8%
	M	6	4	5	3	2	4	3	4	3	5	1	1	4,1%
	V	10	11	9	7	3	1	2	4	3	2	3	2	5,7%
Anghelina	A	--	--	2	5		1		--	--	--	--	1	0,2%
	B	--	--	4	--	3	--	--	--	--	--	--	--	0,3%

	M	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	0.1%
	V	--	--	--	--	2	--	--	--	--	--	--	--	0.2%
Anica	A	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	1	1	0.1%
	B	--	--	--	--	--	--	--	2	--	1	1	0.2%	
	M	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	0.1%	
	V	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	0.1%	
Anisia	A	3	2	5	--	--	1	--	--	--	--	--	--	0.3%
	B	--	3	--	6	--	--	--	--	--	--	--	--	0.4%
	M	--	--	4	--	--	--	--	--	--	--	--	--	0.4%
	V	2	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	0.2%
Anișca	A	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	0.03%
	B	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
	M	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
	V	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Numele	Localitatea	A n i i												Frecvența în procente
		1853	1863	1873	1883	1893	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	
Anuța	A	—	—	5	2	—	1	—	—	—	—	—	—	—
	B	—	—	—	—	5	—	—	—	—	—	—	—	0,24 %
	M	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	0,1%
	V	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	0,3%
Aurelia	A	—	—	1	1	1	1	—	1	1	1	1	1	0,2%
	B	—	—	—	—	—	—	—	1	2	4	—	—	0,3%
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	0,2%
	V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	0,2%
Aștina	A	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,03 %
	B	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,01 %
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	A	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Avrinia	B	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,05%
	M	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	V	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,1%
Beatrix	A	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	0,03%
	B	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	M	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	V	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Brindura	A	1	3	1	1	-	-	1	-	-	-	-	-	0,23%
	B	-	-	8	2	-	-	-	-	-	-	-	-	0,5%
	M	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	0,2%
	V	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	0,3%
Carolina	A	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	0,03%
	B	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,1%
	M	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	0,2%

Numele	Localitatea	A n i i											Frecvența în procente	
		1853	1863	1873	1883	1893	1900	1910	1920	1930	1940	1950		1960
	V	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,1%
Catalina	A	1	1	2	2	2	—	3	—	—	—	—	—	0,37%
	B	—	4	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	0,3%
	M	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,1%
	V	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	0,1%
	A	—	1	2	4	—	5	2	3	3	—	—	—	0,6%
Catița	B	—	—	4	—	3	—	1	2	—	—	—	—	0,5%
	M	—	—	—	—	—	5	—	—	—	—	—	—	0,5%
	V	—	—	—	1	4	—	—	—	—	—	—	—	0,5%
	A	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	0,03%
Chiriana	B	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Cireana	A	-	--	-	1	1	3	--	--	--	-	--	--	0,1%
	B	--	--	--	2	--	--	--	--	--	--	--	--	0,1%
	M	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	0,1%
	V	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	0,1%
Ciușca	A	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	0,03%
	B	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
	M	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
	V	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Corese	A	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	0,03%
	B	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
	M	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
	V	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Cornelia	A	--	--	--	1	--	--	3	2	--	--	--	--	0,2%
	B	--	--	--	--	--	--	--	4	--	--	--	--	0,2%

Numele	Localitatea	A n i												Frecvența
		1853	1863	1873	1883	1893	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	
	M	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	1	--	0,2%
	V	--	--	--	--	--	--	--	--	--	2	--	--	0,2%
Cristina	A	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	0,03%
	B	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	0,03%
	M	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
	V	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Dora	A	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	0,03%
	B	--	--	--	--	--	--	--	--	2	--	--	--	0,1%
	M	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	0,1%
	V	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	0,1%
Dorica	A	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	0,03%
	B	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	0,05%
	M	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	0,1%

	V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	0,2%
Dorina	A	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	1	0,23%
	B	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	3	—	0,2%
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	0,1%
	V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	0,1%
	A	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	0,03%
Dranița	B	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	A	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,03%
Duja	B	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	A	—	2	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	0,12%

Numele	Localitatea	A n i i												Frecventa in procente
		1853	1863	1873	1883	1893	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	
Ecatalina	B	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,1%
	M	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	0,1%
	V	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	0,2%
Ecaterina	A	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	1	—	0,1%
	B	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	—	—
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	0,1%
	V	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	0,1%
Elasta	A	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,03%
	B	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,05%
	M	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,1%
	V	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,1%
Elena	A	12	6	4	5	5	4	4	3	3	5	—	—	1,7%
	B	15	10	6	3	2	4	7	2	5	1	—	—	3%

	M	3	2	1	5	2	4	2	1	--	3	1	--	2,4%
	V	4	1	3	2	5	2	3	2	1	--	2	--	2,5%
Elisaveta	A	--	7	10	3	7	5	8	7	3	3	--	--	1,7%
	B	6	5	3	10	3	6	8	12	--	--	--	--	3%
	M	2	3	3	2	1	4	2	--	1	--	--	--	1,8%
	V	1	2	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	3%
Eliza	A	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	0,03%
	B	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
	M	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
	V	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Emilia	A	--	--	--	--	--	1	--	2	3	1	1	--	0,27%
	B	--	--	--	--	--	--	6	--	1	2	--	--	0,4%
	M	--	--	--	--	--	--	--	1	1	1	--	--	0,3%
	V	--	--	--	--	--	--	--	--	2	--	--	--	0,2%

Numele	Localitatea	A n i												Frecvența in procente
		1853	1863	1873	1883	1893	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	
Ersilia	A	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	0,03 %
	B	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	0,1 %
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	0,1 %
	V	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	0,1 %
Etelca	A	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	0,03 %
	B	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	V	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	0,1 %
Eudochia	A	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	0,03 %
	B	—	—	—	—	—	1	1	1	—	—	—	—	0,1 %
	M	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	0,2 %
	V	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	0,1 %
	A	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	0,06 %

Eugenia	B	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	M	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	V	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Eva	A	3	4	2	8	4	8	4	7	2	-	1	-	1,4%
	B	-	16	-	4	-	12	-	10	-	1	-	-	2,4%
	M	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	V	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	0,2%
Felicia	A	-	-	-	-	-	-	-	-	3	1	-	-	0,12%
	B	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	M	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	V	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Finica	A	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	0,03%
	B	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	M	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Numele	Localitatea	A n i												Frecvența în procente
		1853	1863	1873	1883	1893	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	
	V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Firica	A	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	0,03%
	B	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Floare	A	24	25	11	14	16	9	2	10	12	10	6	2	4,9%
	B	13	17	10	8	12	4	6	3	5	7	3	2	4,8%
	M	6	4	5	5	—	3	7	2	2	6	1	—	4,1%
	V	5	4	11	3	7	6	4	1	2	3	—	2	4,8%
Floriana	A	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,06%
	B	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Florica	A	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,5%
	B	—	—	—	—	—	—	—	—	3	7	3	2	—
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	4	2	2	1	0,1%
	V	—	—	—	—	—	—	—	1	—	5	3	2	1,1%
Florița	A	4	12	9	5	2	5	10	14	6	3	7	4	2,7%
	B	2	7	14	6	11	3	7	6	4	5	8	3	4%
	M	3	2	5	4	6	4	3	5	4	3	2	1	4,2%
	V	2	—	3	2	1	5	4	6	3	2	—	2	3%
Florentina	A	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	0,06%
	B	—	—	—	—	—	—	—	—	1	4	—	—	0,26%
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	0,2%
	V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	0,1%
Grafie	A	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	0,03%
	B	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,05%

Numele	Localitatea	A n i i											Frecvența în procente	
		1853	1863	1873	1883	1893	1900	1910	1920	1930	1940	1950		1960
	M	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,1%
	V	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,1%
Giula	A	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	0,03%
	B	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	0,05%
	M	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,2%
	V	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	0,2%
	A	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	0,01%
Graciana	B	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	A	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	0,1%
Greta	B	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

	V	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Grinselda	A	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	-	0.1%
	B	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	0.05%
	M	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	V	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	A	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	0.03%
Hortensia	B	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-	-	0.2%
	M	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	0.2%
	V	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	0.2%
	A	-	-	2	1	1	-	-	-	-	-	-	-	0.12%
Ilca	B	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	0.1%
	M	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	V	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	0.1%
	A	-	-	-	-	1	2	1	2	2	1	1	-	0.3%

Numele	Localitatea	A n i i												Frecventa in procente
		1853	1863	1873	1883	1893	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	
Ileana	B	-	-	-	-	-	-	-	4	-	-	-	-	0.2%
	M	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	0.2%
	V	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	0.2%
Ioana	A	-	-	3	3	4	-	-	2	-	-	-	-	0.4%
	B	-	-	-	-	-	-	4	-	-	-	-	-	0.2%
	M	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	0.2%
	V	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	0.1%
Ionuțica	A	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	0.03%
	B	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	M	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	V	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Iovanca	A	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	0.03%
	B	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

	M	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	V	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Iuli	A	-	2	6	3	3	-	-	-	-	-	-	-	0,45%
	B	-	-	-	5	1	-	-	-	-	-	-	-	0,5%
	M	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,3%
	V	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	0,4%
Iulia	A	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	0,06%
	B	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	0,1%
	M	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	0,1%
	V	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	0,1%
Iuliana	A	-	-	14	12	10	4	3	2	1	2	2	-	1,7%
	B	-	-	-	18	2	5	3	4	3	-	-	-	1,8%
	M	-	-	-	-	7	6	2	-	-	4	-	-	1,9%
	V	-	-	-	-	-	5	-	2	6	-	3	-	1,6%

Numele	Localitatea	A n i i											Frecvența în procente	
		1853	1863	1873	1883	1893	1900	1910	1920	1930	1940	1950		1960
Iordănica	A	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	0,03
	B	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Irina	A	—	—	—	2	1	3	—	4	7	3	—	—	0,6%
	B	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	—	—	0,1%
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	5	—	—	—	0,5%
	V	—	—	—	—	—	—	2	—	—	4	—	—	0,6%
Joiانا	A	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	0,03%
	B	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	0,05%
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	V	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	0,1%
	A	—	—	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	0,1%

Juja	B	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,1%
	M	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,2%
	V	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	--
	A	3	4	2	1	6	2	2	2	2	2	-	-	-	-	-	-	0,7%
Lena	B	-	-	-	-	1	3	7	1	-	-	-	-	-	-	-	-	0,7%
	M	-	-	-	-	1	2	2	1	2	-	-	-	-	-	-	-	0,5%
	V	-	-	-	-	4	1	-	4	-	1	-	-	-	-	-	-	0,7%
	A	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	2	2	2	-	0,2%
Ienuța	B	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	4	-	-	0,5%
	M	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	3	-	-	0,5%
	V	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	0,2%
	A	-	-	-	-	1	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	0,1%
Ietiția	B	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2	1	2	-	-	-	0,1%
	M	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,1%
		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Numele	Localitatea	A n i												Frecventa in procente
		1853	1863	1873	1883	1893	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	
Leontina	V	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	0,1 %
	A	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	0,03 %
	B	-	-	-	-	-	-	3	1	-	-	-	-	0,2 %
	M	-	-	-	-	-	-	2	1	-	-	-	-	0,3 %
	V	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	0,2 %
Lidi	A	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	0,03 %
	B	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	0,05 %
	M	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	0,2 %
	V	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	0,1 %
Lina	A	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	0,03 %
	B	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	0,1 %
	M	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	0,03 %
	V	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	0,05 %

Livia	A	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	1	0,12%
	B	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	0,1%
	M	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	0,2%
	V	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	0,1%
Lucia	A	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	0,06%
	B	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	M	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	V	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Lucreția	A	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	0,03%
	B	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	0,1%
	M	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	0,1%
	V	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	0,1%
Lorența	A	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	0,03%
	B	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Numele	Localitatea	A n i											Frecvența în procente	
		1853	1863	1873	1883	1893	1900	1910	1920	1930	1940	1950		1960
	M	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
	V	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Macedolina	A	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	0,03 %
	B	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
	M	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
	V	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Magdalena	A	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	0,03 %
	B	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	0,05 %
	M	--	--	--	--	2	--	--	--	--	--	--	--	0,2 %
	V	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	0,1 %
Macrina	A	--	2	1	1	1	--	--	--	--	--	--	--	0,1 %
	B	--	--	--	3	--	--	--	--	--	--	--	--	0,1 %
	M	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	0,1 %

	V	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	0,1%
Mara	A	—	—	—	1	3	—	1	—	—	—	—	—	0,1%
	B	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	0,05%
	M	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	0,1%
	V	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	0,1%
	A	9	21	10	15	14	9	11	10	9	10	5	5	4,3%
Maria	B	7	4	6	8	2	10	3	5	4	1	3	1	2,9%
	M	3	2	6	1	3	2	2	4	3	2	1	1	3%
	V	4	6	3	1	2	3	2	5	2	1	2	1	3,2%
	A	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	0,03%
Marigeană	B	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	A	—	—	—	1	2	—	1	1	—	—	—	—	0,1%

Numele	Localitatea	A n i												Frecvența în procente
		1853	1863	1873	1883	1893	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	
Marta	B	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	0,1%
	M	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	-,1%
	V	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	0,1%
Marina	A	1	1	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	0,1%
	B	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	0,1%
	M	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	0,1%
	V	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	0,1%
Mariana	A	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	003%
	B	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	0,05%
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	0,1%
Marișca	A	—	—	—	—	2	1	1	—	—	—	—	—	0,12%
	B	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	0,1%

58*	M	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	0,1%
	V	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	0,1%
Măriuța	A	6	14	5	5	13	1	2	2	1	3	-	-	1,7%
	B	-	-	-	7	-	-	3	-	3	-	-	-	0,7%
	M	-	-	5	-	-	2	-	2	-	-	-	-	0,9%
	V	-	-	-	-	3	-	2	-	-	1	-	-	0,6%
Măcinica	A	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	0,06%
	B	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	0,05%
	M	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,1%
	V	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,1%
Margareta	A	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	0,03%
	B	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	0,1%
	M	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	0,1%
	V	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	0,1%

Numele	Localitatea	A n i i												Frecvența în procente
		1853	1863	1873	1883	1893	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	
Melania	Ă	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	0,03 %
	B	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
	M	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
	V	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Miletia	A	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	0,03 %
	B	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	0,05 %
	M	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	0,1 %
	V	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	0,1 %
Mioara	A	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	0,03 %
	B	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	0,05 %
	M	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	2	--	0,2 %
	V	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	0,1 %
	A	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	0,03 %

Nastasia	B	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,1%
	M	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,2%
	V	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,1%
Nica	A	20	11	5	5	10	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,7%
	B	-	-	10	6	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1,1%
	M	-	7	3	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1,2%
Nina	V	-	3	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,7%
	A	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,06%
	B	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Nişca	M	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	V	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,1%
	A	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,03%
Nişca	B	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,05%
	M	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,1%
	A	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Numele	Localitatea	A n i i												Frecvența în procente
		1853	1863	1873	1883	1893	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	
	V	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,2%
Oana	A	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	0,06%
	B	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,05%
	M	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	0,1%
	V	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	0,1%
	A	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	0,1%
Olga	B	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	0,1%
	V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	A	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	0,03%
Olimpia	B	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	0,05%
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Opreana	A	--	--	--	--	1	1	--	--	--	--	--	0,06 %
	B	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
	M	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
	V	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--
Paraschiva	A	--	--	--	2	--	--	5	2	--	--	--	0,23 %
	B	--	--	--	--	4	--	--	--	--	--	--	0,2%
	M	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	0,1%
	V	--	--	--	--	2	1	--	--	--	--	--	0,3%
Paulina	A	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	0,03 %
	B	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	0,05 %
	M	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	0,1%
	V	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Persida	A	--	--	--	--	2	2	2	2	--	--	--	0,27 %
	B	--	--	--	--	--	3	--	--	--	--	--	0,1%

Numele	Localitatea	A n i												Frecvența în procente
		1853	1863	1873	1883	1893	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	
	M	—	—		—	1	—		—	—	—	—		0,1%
	V	—		—	—	—	—	1	—	—	—	—		0,1%
Petra	A	—	—	2	1	2			—	—	—	—		0,1%
	B	—	—	2	—	—	—	—		—	—	—		0,1%
	M	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—		0,3%
	V	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—		0,1%
	A	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—		0,03%
Raveca	B	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—		0,05%
	M	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—		0,1%
	V	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—		0,1%
	A	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—		0,03%
Radica	B	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—		0,05%
	M	—	—	—	—	—	1		—	—	—	—		0,1%

Numele	Localitatea	A n i i												Frecvența în procente
		1853	1863	1873	1883	1893	1900	1910	1920	1933	1940	1950	1960	
Ruja	B	—	—			2	—	—	—	—	—	—		0,1%
	M	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—		0,1%
	V	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—		0,1%
Romanța	A	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—		0,03%
	B	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—		0,05%
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
	V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—		0,1%
Sali	A	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—		0,06%
	B	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—		0,04%
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		—
	V	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—		0,1%
Sara	A	—	—	2	2	—	—	—	—	—	—	—		0,12%
	B	—	—	2	—	1	—	—	—	—	—	—		0,1%

Sara	M	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	0,2%	
	V	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	0,3%	
Saveta	A	24	16	17	13	11	6	14	6	20	8	8	4,6%	
	B	—	—	—	14	12	—	—	7	—	8	—	2,1%	
	M	—	—	—	7	—	15	—	3	—	—	—	2,5%	
	V	—	6	—	—	4	—	—	—	8	—	—	1,8%	
Sabina	A	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	0,1%
	B	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	0,05%	
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	0,1%
	V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	0,1%
Saftica	A	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	0,03%
	B	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	0,05%
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	0,1%
	V	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	0,1%

Numele	Localitatea	A n i i											Frecvența in procente		
		1853	1863	1873	1883	1893	1900	1910	1920	1930	1940	1950		1960	
Sida	A	-	-	-	-	1	-	-	1	-	-	1	-	-	0,1%
	B	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	0,05%
	M	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	0,2%
	V	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	0,1%
	A	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	0,06%
Sidonia	B	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	0,05%
	M	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	0,1%
	V	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	0,1%
	A	-	-	-	2	-	-	-	-	-	1	-	-	-	0,1%
	B	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	0,1%
Simina	M	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	2	-	-	0,2%
	V	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	0,1%
	A	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,1%
	B	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,1%
	A	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	0,03%

Sfia	B	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0,03%
	M	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0,1%
	V	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0,03%
	A	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0,03%
Solomie	B	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0,2%
	M	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0,1%
	V	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0,2%
	A	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0,03%
Steluta	B	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0,1%
	M	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0,1%
	V	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0,2%
	A	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0,03%
Sumedrena	B	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0,03%
	M	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0,03%
	V	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0,03%
	A	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0,03%

Numele	Localitatea	A n i												Frecvența în procente
		1853	1863	1873	1883	1893	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	
	V	--		--	--	--	--		--	--	--	--	--	--
Sofia	A	2	2	2	1	1	1	2	2	2	1	--		0,54%
	B	--	--	3	2	1	--	3	--	--	2	--	--	0,6%
	M	--	--	--	2	--	2	--	3	--	--	1	--	0,8%
	V	--	--	--	--	2	--	1	2		1	--	--	0,6%
	A	--	--	7	7	--	--	--	--	1	--			0,5%
Sofica	B	--	--	3	10	4	--	--	3	--	--	--	--	1,2%
	M	--	--	--	5	7	--	--	--	--	2	--	--	1%
	V	--	--	--	4	2		--	--	--	--	1	--	0,7%
	A	--	--	1	--	1	1	--	--	--	--	--	--	0,1%
Susana	B		--		4	--	--	--	--	--	--	--	--	0,2%
	M	--	--	--	--	2	--	--	--	--	--	--		0,2%
	V	--		--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	0,1%

Sara	A	--	--	4	--	--	--	--	--	--	--	--	0,12 %
	B	--	--	--	2	--	--	--	--	--	--	--	0,1 %
	M	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	0,1 %
	V	--	--	--	--	2	--	--	--	--	--	--	0,2 %
Telemfie	A	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	0,03 %
	B	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
	M	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
	V	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Teñie	A	--	--	1	1	1	--	--	--	--	--	--	0,1 %
	B	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
	M	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
	V	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Teñiana	A	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	0,03
	B	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Numele	Localitatea	A n i												Frecvența in procente
		1853	1863	1873	1883	1893	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	
	M	--	--			--	--	--	--	--	--	--	--	--
	V	--	--	--	--		--		--	--	--	--	--	--
Terezia	A	--	--	--		2	1	1	1	--	--	--	--	0,1%
	B	--	--			--	--	--						--
	M	--	--	--	--	--	--							--
	V	--	--	--	--	--	--	--						--
Tina	A	--		--	--	1	--				--	--	--	--
	B	--	--	--	--	--	--				--	--	--	--
	M	--	--	--	--	--	--				--	--	--	--
	V				--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Tiurca	A	--		--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--
	B	--	--	--	--	--	--	--	--		--	--	--	--

Numele	Localitatea	A n i												Frecvența în procente
		1853	1863	1873	1883	1893	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	
	V	--	--	--	--	--	--	--	2	--	--	--	--	0,2%
Vioara	A	--	--	--	--	--	--	2	2	2	1	--	--	0,23%
	B	--	--	--	--	--	--	--	--	2	--	--	--	0,1%
	M	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	0,1%
	V	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	0,1%
	A	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	0,03%
Violeta	B	--	--	--	--	--	1	--	--	1	--	--	--	0,05%
	M	--	--	--	--	--	--	--	--	--	2	--	--	0,2%
	V	--	--	--	--	--	--	--	--	--	2	--	--	0,2%
	A	--	--	--	--	--	1	1	--	--	--	--	--	0,06%
Vilma	B	--	--	--	--	--	2	--	--	--	--	--	--	0,1%
	M	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	0,1%

Virvara

V	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
A	--	--	--	1	1	1	1	--	--	--	--	--	--	0,12%
B	--	--	--	--	2	--	--	--	--	--	--	--	--	0,1%
M	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	0,1%
V	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	0,1%
A	--	--	--	--	--	--	--	1	2	2	1	--	--	0,2%
B	--	--	--	--	--	--	--	--	1	2	--	1	--	0,2%
M	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	2	--	0,3%
V	--	--	--	--	--	--	--	--	2	1	--	--	--	0,3%
A	--	3	4	3	6	1	1	--	--	--	--	--	--	0,6%
B	--	--	4	--	4	--	1	--	--	--	--	--	--	0,4%
M	--	--	--	2	--	1	--	--	--	--	--	--	--	0,3%
V	--	--	--	--	5	--	--	--	--	--	--	--	--	0,5%

Voica

Numele	Localitatea	A n i i												Frecvența în procente
		1853	1863	1873	1883	1893	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	
Zali	A	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	0,06 %
	B	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	0,05 %
	M	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	0,1 %
	V	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	0,1 %
Zara	A	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	0,03 %
	B	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	0,05 %
	M	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	0,1 %
	V	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	0,1 %
Zena	A	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	0,03 %
	B	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	0,05 %
	M	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	0,1 %
	V	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	0,1 %

Zeni	A	—	2	2	1	3	1	2	—	—	—	—	—	0,3%
	B	—	—	—	6	—	2	—	—	—	—	—	—	0,4%
	M	—	—	—	—	5	—	—	—	—	—	—	—	0,5%
	V	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	0,3%
Zenovia	A	—	—	—	—	—	—	2	5	5	5	—	—	0,58%
	B	—	—	—	—	—	—	—	4	—	6	—	—	0,5%
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	3	2	—	—	0,5%
	V	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	0,3%
Zenuța	A	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	0,03%
	B	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	0,05%
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	0,1%
	V	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	0,1%
Zorinca	A	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	0,03%
	B	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	0,1%

Numele	Localitatea	A n i i											Frecvența în procente	
		1853	1863	1873	1883	1893	1900	1910	1920	1930	1940	1950		1960
	M	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	0,1%
	V	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	0,1%
Zorița	A	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	0,03%
	B	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	0,05%
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,1%
	V	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	0,1%
		A	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—
Zsiga	B	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	0,1%
	M	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,2%
	V	—	—	—	—	2	1	—	—	—	—	—	—	0,1%

Între 1853—1900
 Bărbați 1827 cu 77 nume
 Femei 1639 cu 93 nume
 3 466

Între 1901—1960
 Bărbați 1621 cu 83 de nume
 Femei 1560 cu 98 de nume
 3 181

Circulația prenumelor masculine in zona Sebiș

Prenumele	Anul	1853	1863	1873	1883	1893	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960
Ioan		■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
George		■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	
Pavel		■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	
Petru		■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	
Simion		■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	
Nicolae		■	■	■	■	■	■	■	■	■	■		
Constantin				■	■	■	■		■	■			
Cosma				■	■	■		■	■	■			
Gligor		■		■	■			■	■	■			
Costan		■	■	■	■	■	■						
Todor			■	■	■	■	■						
Adam		■											
Alexandru									■	■	■		
Filip				■	■	■		■	■	■			■
Crăciun		■	■										
Florea					■	■							
Iovu													
Medrea													
Mihai					■	■							
Afimie				■									
Alexa				■									
Andrei					■								
Angea		■											
Fronu		■											
Iosif			■										
Milente				■									

Circulația prenumelor feminine în zona Sebiș

Prenumele Anul	1853	1863	1873	1883	1893	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960
Ana	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
Maria	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
Florița	■		■	■	■	■	■	■	■	■		■
Floarea	■	■	■	■		■	■	■	■	■		
Elena	■	■	■	■	■	■	■	■				
Elisaveta	■	■	■	■	■	■	■					
Florica										■	■	■
Ruja					■							
Sofia				■								
Veronica					■							
Zali					■							
Emilia									■			
Zenovia										■		

LE SYSTÈME DE DÉNOMINATION DANS LA ZONE SEBIȘ,
DÉPARTEMENT ARAD

(Résumé)

L'étude de l'auteur concernant le matériel antroponomastique (prénoms, nom de famille) s'appuie sur les recherches directes faites dans les localités de la zone Sebiș: Birsa, Voivodeni, Aldești et Minerău. L'ouvrage enregistre une série de prénoms de forme littéraire de même que sous la forme de variantes phonétiques qu'on n'a pas rencontrées jusqu'à présent dans les ouvrages d'antroponimie publiés.

La zone restreinte, sur laquelle l'auteur a effectué les recherches lui a permis une analyse exhaustive de ce phénomène intéressant de la dénomination. L'ouvrage représente un étude de référence pour les chercheurs de ce problème.

PRECIZĂRI NOI DESPRE ACTIVITATEA PROFESORALĂ A LUI SIMEON BĂRNUȚIU LA BLAJ

AVRAM ANDEA

Dezvoltarea culturii românești din Transilvania în prima jumătate a secolului al XIX-lea se exprimă printr-o înnoire constantă stimulată de contactele sale cu alte culturi străine. Dintre acestea un loc aparte l-au ocupat legăturile cu cultura germană. Faptul s-a datorat atât tradiției unor contacte mai vechi cu această cultură, cât și spiritului nou pe care ea îl promova și care corespundea nevoilor societății românești. Azi se cunoaște bine rostul **Aufklärung**-ului în constituirea iluminismului românesc, îndeosebi a filozofiei lui Christian Wolff tradusă de Samuil Micu după prelucrările lui Baumeister. În plan filozofic și juridic această tradiție raționalistă wolffiană din cultura noastră a fost treptat dislocală și înlocuită cu valorile filozofiei criticiste kantiene. Schimbarea s-a petrecut în jurul anului 1825 la Blaj, puternic centru cultural și intelectual al românilor din Transilvania. Promotorul noii direcții filozofice a fost tânărul Timotei Cipariu, care s-a inițiat în filozofia germană, stăruiind mai cu seamă asupra kantismului pe care, din 1828, l-a predat în școlile din Blaj¹. Dacă nu se cunosc decât ipotetic manualele și compendiile utilizate la această dată de Cipariu, cel puțin se poate afirma că noua filozofie a fost predată în limba latină. Faptul pare confirmat de practica lui Simeon Bărnuțiu, discipolul lui Timotei Cipariu, care ajungând în octombrie 1830 profesor la cursul filozofic de un an din Blaj a predat tot în latină filozofia kantiană după compendiile lui Wilhelm Traugott Krug.

Alegerea compendiilor de filozofie ale lui Krug de către Simeon Bărnuțiu a fost determinată de conținutul acestora, cuprinzând o filozofie mult simplificată în raport cu sistemul elaborat de Immanuel Kant, fapt ce conferea compendiilor o mare accesibilitate și prețuire din partea profesorilor. Așa se explică de ce Simeon Bărnuțiu a folosit la Blaj nu atât lucrările lui Kant, ci prelucrările acestora datorate lui Krug, prelucrări care s-au bucurat de audiență și au cunoscut traduceri în mai multe țări europene. Dar, în afară de meritul lui Wilhelm Traugott Krug de a fi difuzat în Europa prin compendiile sale filozofia kantiană, am reține și pe acele al creerii unui sistem propriu de gândire filozofică, e adevărat de sorginte kantiană, pe care autorul l-a denumit **sintetism transcendențial**.

¹ Ioan Rațiu, *Timotei Cipariu. Viața și activitatea lui*, Blaj, 1905, p. 12.

Concepția filozofică a lui Krug a dobândit o orientare proprie începînd cu opera sa **Entwurf eines neuen Organons der Philosophie** (1801), după ce în prealabil publicase mai multe dizertații teologice, cîteva considerații asupra lui Herder (**Über Herder's Metakritik**, 1799) și unele lucrări îndreptate împotriva lui Fichte (**Philosophie der Eye**, 1800; **Briefe über die Wissenschaftslehre**, 1800) și Schelling (**Briefe über den neuesten Idealismus**, 1801). Ideile din **Organon** au fost reluate și dezvoltate în **Fundamentalphilosophie** (1803), lucrare continuată de **System der theoretischen Philosophie** (3 vol., 1806—1810) și de **System der praktischen Philosophie** (3 vol., 1817—1819). Aceste lucrări au servit și au fost folosite drept manuale pentru predarea filozofiei în învățămîntul colegial. Era o filozofie în esență kantiană, influențată însă de Fichte, Schelling și Jacobi, după cum însuși Krug recunoaște în prefața la compendiuul său **Handbuch der Philosophie und der philosophischen Literatur** (2 vol., Leipzig, 1820 și 1821).

Datorită accesibilității și expunerii sistematice a ideilor kantiene, corectate pe alocuri cu datele filozofiei postkantene, Wilhelm Traugott Krug a reușit să asigure lucrărilor sale o intensă și vastă circulație europeană ilustrată de numeroasele ediții și traduceri. Astfel am aminti traducerea în limba latină realizată în anul 1819 de profesorul maghiar Ștefan Márton pentru nevoile colegiului reformat din Pápa, comitatul Veszprém. Acest profesor², cu studii filozofice și teologice la Göttingen, a tradus parțial filozofia lui Krug și anume lucrările **Fundamentalphilosophie** și **System der theoretischen Philosophie** în volumul prefațat la 15 iunie 1819 și publicat la Viena sub titlul **Systema philosophiae criticae, compendium rededit, latine interpretatus est, ac edidit Stephanus Márton philosophiae ac matheseos professor. Tomus I. Philosophiam fundamentalem, Logicam, Metaphysicam et Aestheticam in se complectens** (1820). În cultura greacă filozofia lui Wilhelm Traugott Krug a pătruns prin traducerea lui Constantin Mihail Koumas din anii 1818—1820³ iar în cea polonă prin traducerea lui Zabellewicz, pseudonimul lui J. Em. Jankowski⁴.

² Constant von Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, vol. 17, Viena, 1867, p. 58—60. Pentru traducerea filozofiei lui W. T. Krug vezi prefața la *Handbuch der Philosophie und der philosophischen Literatur*, ed. III, vol. 1, Leipzig, F. A. Brockhaus, 1828, p. VII; Mitrovics Gyula, *Függelek. A magyar bölcsészeti irodalom vázlatá*, in Schwegler Albert, *A bölcsélet története*, Második, átdolgozott kiadás, Budapest, 1912, p. 527—530; Avram Andea, *Libertate și proprietate în concepția lui Simeon Bărnuțiu*, în „*Studia Universitatis Babeș-Bolyai*”, Series Historia, 1973, fasc. 1, p. 35.

³ Wilhelm Traugott Krug, *Op. cit.*, p. VII; Idem, *Allgemeines Handwörterbuch der philosophischen Wissenschaften nebst ihrer Literatur und Geschichte*, ed. II, vol. 2, Leipzig, F. A. Brockhaus, 1833, p. 659; Constant von Wurzbach, *Op. cit.*, vol. 13, Viena, 1865, p. 61—62; Ariadna Camariano-Cioran, *Cîteva din operele iluminiștilor germani Wieland și La Fontaine traduse în limbile greacă și română în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în „*Limbă și literatură*”, XII (1966), p. 75—76; Avram Andea, *Op. cit.*

⁴ Wilhelm Traugott Krug, *Handbuch der Philosophie und der philosophischen Literatur*, ed. III, vol. 1, Leipzig, 1828, p. VII; *Bibliografia filozofii polskiej 1750—1830*, Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1955, p. 43—44; Avram Andea, *Op. cit.*

Pentru cultura românească legăturile cu filozofia kantiană a lui Krug s-au putut realiza inițial, într-o vreme când nu avem traduceri românești, fie prin intermediul traducerilor neogrecești ale lui Koumas în Țara Românească și Moldova, țări cu tradiții de cultură în limba greacă, fie direct prin edițiile germane ale lui Krug în Transilvania sau tot aici prin intermediul traducerii latine a lui Márton. Existența acestei traduceri în latină a filozofiei teoretice a lui Wilhelm Traugott Krug și prezența ei în biblioteca lui Cipariu⁵ credem că ne permite, cel puțin ipotetic, să admitem folosirea acestei versiuni latine de către Timotei Cipariu în predarea filozofiei kantiene la Blaj între 1828—1830. Tot de la această traducere latină probabil a plecat și Simeon Bărnuțiu în toamna anului 1830, când a fost însărcinat cu predarea filozofiei la cursul filozofic din Blaj. Este puțin probabil ca Timotei Cipariu și Simeon Bărnuțiu, predându-l în latină pe Krug, să fi recurs la traduceri proprii în condițiile posedării traducerii lui Ștefan Márton. Profesorii blăjeni au fost însă obligați să traducă filozofia practică (**System der praktischen Philosophie**) a lui Wilhelm Traugott Krug odată cu dezvoltarea cursului filozofic de la un an la doi ani, prin decretul împărațesc din 11 septembrie 1831⁶. De acum credem că a început să se predea la Blaj pe lângă filozofia teoretică și cea practică — conținând doctrinele dreptului, eticii și religiei — confirmându-se știrea lui Alexandru Papiu Ilarian că „profesorul filosofiei Bărnuțiu încă la a. 1831 introduse în Blaj dreptul firei, iar acum pe la a. 1834, cel dintâi începe a propune dreptul firei în limba română”⁷. Întreruperea activității profesoreale a lui Simeon Bărnuțiu, numirea sa ca notar consistorial între 1835—1839⁸ și suplinirea catedrei sale de filozofie teoretică și practică prin Ioan Dragomir⁹ nu i-a permis să termine traducerea în românește a filozofiei lui Krug. Revenirea la catedră în anul 1938 i-a dat posibilitatea lui Bărnuțiu să desăvârșească începuturile mai vechi ale traducerii filozofiei predate. Munca nu i-a fost ușoară, așa cum rezultă din scrisoarea adresată în același an lui George Barițiu, căruia îi mărturisea: „am socotit să scap pe încet și încît mă vor lăsa împrejurările din afară filozofia din jugul și robia limbii latinești (batăr de jumătate), în care gemînd și înădușită fiind de la începutul școalelor din Blaj pînă

⁵ Cartea se găsește azi la Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei R.S.R., Fondul Blaj, cota 2810. Ea face parte din cărțile aparținătoare bibliotecii lui Timotei Cipariu și înainte de a ajunge la acesta a fost oferită drept premiu, în 30 iunie 1823, lui Christian Benedek, auditor la colegiul din Aiud. Insemnarea din 28 mai 1825 de pe ultima foaie de protecție a cărții a fost ștearsă, probabil de Cipariu.

⁶ Nicolae Albu, *Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800—1867*, București, 1971, p. 32.

⁷ *Istoria românilor din Dacia Superioară*, I, Viena, 1851, p. 228.

⁸ *Calendarium novum et vetus ad annos*: 1835, p. 267; 1836, p. 273; 1837, p. 273; 1838, p. 308; 1839, p. 272; *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioeceseos Fogarasiensis in Transilvania pro anno a Christo nato 1835*, Blaj, 1835, p. 5—6.

⁹ *Calendarium novum et vetus ad annos*: 1835, p. 279; 1836, p. 284; 1837, p. 284; 1838, p. 319; 1839, p. 282; *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioeceseos Fogarasiensis in Transilvania pro anno a Christo nato 1835*, Blaj, 1835, p. 7.

în ziua de astăzi, tare puțin a luminat mințile auzitorilor români, că a fost după toată etimologia cuvîntului și înțelesul, numai roabă teologiei, dar nu roabă ce merge cu lumina aprinsă înaintea Doamnă-sa, că atunci tot ar mai fi ceva, ci roabă care-i poartă șlepu dindărăpt¹⁰. Eforturile au fost încununate de succes, Simeon Bărnuțiu reușind în cele din urmă să traducă integral filozofia lui Wilhelm Traugott Krug. Păstrarea în manuscris a cursului său și identificarea lui în 1964 veneau să confirme încă o dată informațiile prețioase și veridice ale lui Alexandru Papiu Ilarian, printre care și aceea că „profesorul Simeon Bărnuțiu lăsîndu-se de notariatul consistorial, cel duse de la 1835—39, și apucîndu-se iarăși de filozofie la 1839 traduse toată filozofia lui Krug și o propunea în limba națională¹¹”.

Identificarea manuscriselor bărnuțiene de filozofie de către Pompiliu Teodor și Dumitru Ghișe a fost de natură să precizeze folosirea de Bărnuțiu a lucrării lui Krug, **Handbuch der Philosophie und der philosophischen Literatur**¹², compendiu care constituie forma rezumată a lucrărilor **Fundamentalphilosophie, System der theoretischen Philosophie** și **System der praktischen Philosophie**. Sistemul de gîndire filozofică cuprins în acest manual este **sintetismul transcendențial**, un sistem filozofic criticist care pleacă de la filozofia lui Immanuel Kant și încearcă, în spirit eclectic, să realizeze o sinteză nouă și originală cu elemente din Schelling, Fichte și Jacobi¹³. **Handbuch**-ul prin calitățile sale didactice a cunoscut curînd după apariție mai multe ediții germane la Leipzig, ajungînd să fie unul din cele mai utilizate manuale de filozofie kantiană. A pătruns și în învățămîntul filozofic românesc, fiind folosit la liceul din Blaj de către Simeon Bărnuțiu, Ion Dragomir, Aron Pumnul și Timotei Cipariu¹⁴. Pentru nevoile Colegiului de la Sf. Sava din București profesorul August Treboniu Laurian a proiectat traducerea **Handbuch**-ului în trei tomuri, dar nu a reușit să realizeze decît primul¹⁵. Singura ediție integrală a acestui manual o datorăm lui Timotei Cipariu, autorul celor două volume de **Elemente de filosofie după W. T. Krug** (Blaj, 1861—1863).

Revenind la activitatea lui Simeon Bărnuțiu de traducător al filozofiei lui Wilhelm Traugott Krug, precizăm că pînă în prezent nu se cunoaște traducerea inițială în limba latină, realizată cu necesitate, la 1831, cel puțin pentru partea practică. Ceea ce s-a păstrat din cursul său de filozofie este traducerea românească începută la 1834, cu partea de drept natural, și terminată în anul 1839. Acest curs filozofic, care

¹⁰ George Barițiu și amicii săi. *Correspondență*, în „Tribuna poporului”, VII (1903), nr. 43, p. 1.

¹¹ *Istoria românilor din Dacia Superioară*, I, Viena, 1851, p. 229.

¹² *Contribuții la cunoașterea activității filozofice a lui Simion Bărnuțiu*, în „Revista de filozofie”, XI (1964), nr. 3, p. 357—369.

¹³ Wilhelm Traugott Krug, *Handbuch der Philosophie und der philosophischen Literatur*, ed. III, vol. 1, Leipzig, 1828, p. XII—XIII.

¹⁴ Avram Andea, *Op. cit.*, p. 35.

¹⁵ W. Traug. Krug, *Manual de filosofie și literatură filozofică*. Tradus după a treia ediție de A. Treb. Laurian în trei tomuri, T. 1, București, 1847.

a cuprins și dreptul natural, nu este decît o traducere liberă, o prelucrarea a **Handbuch**-ului, care respectă structura originalului cu unele mici modificări, ca eliminarea bibliografiei, restrîngerea sau extinderea unor paragrafe și dezvoltarea explicațiilor acestora cu exemple luate din alte lucrări ale lui Krug (îndeosebi din **Fundamentalphilosophie, System der theoretischen Philosophie, System der praktischen Philosophie, Allgemeines Handwörterbuch der philosophischen Wissenschaften nebst ihrer Literatur und Geschichte** și **Versuch einer systematischen Enzyklopädie der Wissenschaften**), din literatura clasică greacă și romană, din istoria universală și transilvăneană¹⁶.

Partea de drept natural din cursul de filozofie predat de Simeon Bărnăuțiu la Blaj, pînă acum, a fost identificată și prezentată de Pompiliu Teodor și Dumitru Ghișe pe baza **Manuscriselor românești nr. 38, 39 și 40** păstrate la Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei R.S.R., Secția de mss., Fondul Blaj¹⁷. Prin aceste manuscrise doctrina dreptului natural, care figurează ca partea a V-a din cursul filozofic al lui Bărnăuțiu, ni s-a transmis în parte fragmentar. Astfel din **Mss. rom. nr. 38 și 40** lipsesc § 3—6 iar din **Mss. rom. nr. 39** începutul cuprinzînd § 1—9.

Recent, lectura manuscrisului intitulat **Știința dreptului** din colecția de manuscrise a Bibliotecii Centrale Universitare din Cluj, manuscrise înregistrat sub nr. 4192, catalogat fără autor și datat cu aproximație din secolul al XIX-lea, ne-a permis constatarea că avem de-a face cu o nouă copie a cursului de drept natural predat de Simeon Bărnăuțiu la Blaj. Acest manuscris este identic cu **Mss. rom. nr. 38, 39 și 40**, numără 76 f. și cuprinde 112 §, fiind scris în limba română cu caractere chirilice și latine. Spre deosebire de celelalte manuscrise menționate, care nu sînt complete, **Mss. rom. nr. 4192** este complet și prin faptul că § 1—3 sînt copiate cu slove, la fel cam jumătate din titlurile paragrafelor și unele pasaje din cuprinsul lor, pare să dovedească folosirea de către copist a unui manuscris cu caractere chirilice azi pierdut. Apartenența **Mss. rom. nr. 4192** nu se poate stabili, deoarece din **ex libris**-ul manuscrisului a fost răzuit cu grijă numele posesorului. S-a păstrat doar însemnarea numelui lui „Rusz Iacob fôcurator” pe partea interioară a ultimei coperte. Pentru datarea manuscrisului sînt importante cele două rețete medicale — **Leac simplu împotriva mușcăturii de șarpe și Leac împotriva turbării** — aflate pe f. 76 v. și rezumate la 1844 din articolul dr. Paul Vasici; **Metodul lui Lalici de a vindeca turbarea și mușcătura de șerpi veninați**, publicat în „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, VII(1844), nr. 42, p. 329—334 și nr. 43, p. 339—340. Cum cele două numere ale gazetei brașovene sînt din 16 octombrie, respectiv 23 octombrie 1844, rezultă că manuscrisul a fost folosit de unul dintre școlarii lui Simeon Bărnăuțiu în anul școlar 1844—1845, fiind copiat cel tîr-

¹⁶ Vezi și Dumitru Ghișe, Pompiliu Teodor, *Op. cit.*, p. 357—369; Avram Andea, *Beiträge zum pädagogischen Denken Simeon Bărnăuțiu in der Zeit seiner Blajer Tätigkeit*, în „Noesis. Travaux du Comité Roumain d'Histoire et de Philosophie des Sciences”, III, 1975, p. 194.

¹⁷ Dumitru Ghișe, Pompiliu Teodor, *Op. cit.*

ziu în toamna anului 1844. Prin urmare, manuscrisul datează, la fel cu celelalte cunoscute pînă acum, din a doua parte a activității profesoreale a lui Simeon Bărnuțiu la Liceul episcopal din Blaj.

Conținutul **Mss. rom. nr. 4192** fiind identic cu a **Mss. rom. nr. 38, 39 și 40** și cunoscut din prezentarea ultimelor trei manuscrise¹⁸ și a studiilor care au fost publicate pe baza lor¹⁹ am dori să mai reținem doar însemnarea existentă pe f. 75 v. Cuprinsul acestei însemnări este: „Articuli apăsători de români: 1 , Approb. Constit. P. 1, tit. 8, art. 1: Măcar nația românească în țară nu-i socotită întră staturi, totuși popii ei, pînă cînd să va suferi pentru binele obștesc, vor avea a păzi următoarele etc.; 2°, P.1, tit. 9, art. 1; 3_{io} , P. 3, tit. 1, art. 1; 4 , P.3, tit. 53, art. 1”. Evident, sînt cunoscutele articole din **Approbatæ Constitutiones** pe care le întîlnim citate și în **Supplex Libellus Valachorum**²⁰, articole prin care **de iure** națiunea română era exclusă dintre stări iar religia ei declarată nereceptă. Considerăm semnificativă prezența unor asemenea extrase din legislația pozitivă trasilvăneană într-un manuscris de drept natural predat de Bărnuțiu, fiind cunoscute preocupările sale de a combate constituționalismul nobiliar din Principat²¹.

Analiza comparativă a structurii manuscriselor bărnuteiene cu **Handbuch der Philosophie und der philosophischen Literatur** al lui Wilhelm Traugott Krug permite constatări dintre cele mai interesante pentru fixarea în timp a începutului predării esteticii în limba română. Amintim că **Handbuch**-ul în cele două volume cuprinde următoarele părți: **Fundamentalphilosophie** (I), **Denklehre oder Logik** (II), **Erkenntnislehre oder Metaphysik** (III), **Geschmackslehre oder Ästhetik** (IV), **Rechtslehre** (V), **Tugendlehre** (VI), și **Religionslehre** (VII). Cît privește pe Simeon Bărnuțiu de la el nu ni s-a păstrat nici un manuscris care să cuprindă toate aceste șapte părți. **Mss. rom. nr. 38** cuprinde **Filosofia de temel s. fundamentală** (însemnată drept partea I, f. 4 r. — 24 v.), **Învățătura cugetării. Logica** (partea II, f. 25 r. — 68 v.), **Învățătura cunoașterii** (partea III, f. 69 r. — 107 v.) și **Știința dreptului** (partea V. f. 109 r. — 151 r.). **Mss. rom. nr. 39** are doar partea de drept natural (f. 1 r. — 60 v.), căreia îi lipsesc § 1—9 și firește însemnarea părții care figura la începutul manuscrisului azi pierdut, și **Învățătura religiei** (însemnată drept partea VII, f. 61 r. —

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Avram Andea, *Conceptul bărnuteian de libertate*, în „Athenaeum”, *Seria științe sociale*, Cluj, 1970, p. 111—121; Idem, *Libertate și proprietate în concepția lui Simeon Bărnuțiu*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, *Series Historia* 1973, fasc. 1, p. 33—51; Idem, *Libertatea națională în concepția lui Simeon Bărnuțiu*, în „Centenar muzeal orădean”, Oradea, 1972, p. 295—302; Idem, *Beiträge zum pädagogischen Denken Simeon Bărnuțius in der Zeit seiner Blajer Tätigkeit*, în „Noesis. Travaux du Comité Roumain d'Histoire et de Philosophie des Sciences”, III, 1975, p. 187—198.

²⁰ D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, ed. II, București, 1967, p. 480 și 498.

²¹ Vezi pentru aceasta scrierile lui Simeon Bărnuțiu: *Un document pentru limba română din an. 1842. O tomneală de rușine și o lege nedreaptă*, în „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, XVI (1853), nr. 38, p. 285—288 și nr. 39, p. 295—298. (Această scriere din cauza cenzurii nu a putut apare decît în 1853, deși a fost trimisă spre publicare din Blaj la 13/25 februarie 1842.) *Românii și unгурii. Discurs rostit în catedrala Blajului 2/14 mai 1848*, ed. G. Bogdan-Duică, Cluj, 1924.

76 v.). **Mss. rom. nr. 40** cuprinde **Știința dreptului** (însemnată drept partea V, f. l. r. — 57 r.), **Știința virtuții** (partea VI, f. 59 r. — 116 r.) și **Învățătura religiei** (partea VII, f. 117 r. — 130 r.). **Mss. rom. nr. 4192** cuprinde doar **Știința dreptului** însemnată ca partea a V-a. Recapitulind, se poate afirma că cele patru manuscrise bărnățiene cuprind doar șase părți din manualul lui Krug, lipsind partea a IV-a de **estetică**. Numerotarea în toate manuscrisele a părților, cu excepția începutului incomplet a **Mss. rom. nr. 40**, de la I la VII lasă să se înțeleagă că traducerea **Handbuch**-ului a cuprins și partea a IV-a, deci **estetica**, dar care, în lumina cunoștințelor de azi, nu a ajuns pînă la noi. Ea trebuie admisă că a existat, din moment ce manuscrisele de mai sus cuprind specificate următoarele părți: **Filosofia de temelie s. fundamentală** (I), **Învățătura cugetării sau Logica** (II), **Învățătura cunoașterii** (III) corespunzătoare **Metafizicii, Știința dreptului** (V), **Știința virtuții** (VI) și **Învățătura religiei** (VII). Așadar, Simeon Bărnățiu a predat la Liceul episcopal din Blaj și estetica în limba română. Începutul acestei predări se fixează în anul școlar 1839—1840, cînd Bărnățiu revenit la catedra de filozofie teoretică și practică a tradus integral în românește și a predat compendiul lui Wilhelm Traugott Krug, **Handbuch der Philosophie und der philosophischen Literatur**. În baza acestor considerații revenim asupra unei note²² în care afirmam, cu ani în urmă, că Simeon Bărnățiu nu ar fi predat estetica lui Krug la Blaj.

Prezentarea contextului în care s-a introdus filozofia kantiană în învățămîntul de la Blaj credem că permite desprinderea următoarelor concluzii. Anul 1825 marchează începutul unei etape noi în mișcarea culturală a românilor transilvăneni. De la această dată prin Simeon Crainic, Timotei Cipariu și Constantin Papfalvi, ultimii doi proaspăt numiți de profesori gimnaziali, se difuzează un spirit nou în rîndurile tinerilor din școlile Blajului. Deoarece acum românii din Transilvania aveau drept singure instituții naționale școala și biserica s-a pus problema revitalizării acestora pentru a le transforma în mijloace eficiente ale luptei de emancipare națională. În școli, începînd cu 1825 în cele gimnaziale la care au fost numiți profesori Cipariu și Papfalvi și cu anul 1828 la cursul filozofic anual unde a fost trecut de la gimnaziu Timotei Cipariu, s-au promovat cadre tinere purtătoare a unui spirit nou. Evoluția aceasta a dus la introducerea de către Cipariu a filozofiei kantiene a lui Krug în învățămîntul filozofic de la Blaj și la inițierea în această filozofie a lui Simeon Bărnățiu care îi va asigura un mare succes în condițiile înființării, la 1831, a Liceului episcopal. În noile condiții ale învățămîntului blăjean reasezat, numelor lui Timotei Cipariu pentru teologia dogmatică și Simeon Bărnățiu pentru filozofie și istorie universală, se vor adăuga treptat cele ale lui Nicolae Marcu pentru matematică și fizică (1831—1835), Ioan Cristocian pentru matematică (1835—1836), George Barițiu pentru fizica teoretică și experimentală (1836), Ioan Rusu pentru istorie universală (1834—1843), Demetru Boer mai

²² *Beiträge zum pädagogischen Denken Simeon Bărnățius in der Zeit seiner Blajer Tätigkeit*, loc. cit., p. 190, nota 6.

lîrziu (1843), pentru istoria bisericii și ale altora²³. Acești noi și în general tineri profesori au predat fiecare la disciplina sa după cele mai bune compendii europene ale vremii, la filozofie am văzut după W. T. Krug, pe care le-au tradus în mare parte în limba română. Ei au creat un spirit nou în școlile din Blaj, atât prin natura și conținutul disciplinelor, cât și prin predarea în limba română, într-o vreme cînd se puneau în termeni gravi problema națională. Un tânăr trecut prin aceste școli, Alexandru Papiu Ilarian, avea să scrie despre acești profesori că „au dat viață și spirit științelor atât prin propunerile în limba națională, cât și prin metoda unei propuneri vii ce încînta pe studenți, îi îndulcea pentru științe, așa cît studenții și cei mai slabi studiau cu cel mai mare zel știința cea mai grea — filozofia; căci profesorul Bărnăuțiu arăta în preleptiunile sale cele populare din filozofie că și aceasta se poate preda astfel ca să o priceapă oamenii”²⁴. Acestui spirit nou din învățămînt s-au asociat în acești ani preocupările pentru un teatru românesc la Blaj și s-a reluat activitatea tipografică mai cu seamă prin grija lui Timotei Cipariu²⁵. Rezultatul a fost nu numai crearea unui învățămînt nou, ci și a unor tineri noi, edificați asupra nevoilor națiunii române din Transilvania, tineri pe care evenimentele anilor 1848—1849 îi va găsi alături de profesorii lor și de masele de români angajate în lupta de prefacere a Transilvaniei. Cîț privesc ideile kantiene, acestea s-au difuzat larg în societatea românească prin cuvîntul rostit de la catedră de Simeon Bărnăuțiu, prin auditorii săi care au copiat pentru nevoile lor în zeci de exemplare cursul profesorului (ajuns la noi tocmai prin asemenea copii), prin scrierile lui Bărnăuțiu publicate în gazetele brașovene²⁶, prin conferințele ținute de acesta în Blaj²⁷, prin proclamațiile sale răspîndite în timpul revoluției de la 1848²⁸ și prin inițiativele culturale ale unor auditori de ai săi exmatriculați din Blaj cu puțin înainte de îndepărtarea

²³ Vezi *Calendarium novum et vetus ad annos: 1829*, p. 206 și 212; 1830, p. 201 și 202; 1831, p. 255—256; 1832, p. 253—254 și 260; 1833, p. 260—261 și 267; 1834, p. 256 și 267—268; 1835, p. 278—279; 1836, p. 284; 1837, p. 284; 1838, p. 319; 1839, p. 282; 1840, p. 282; 1841, p. 282; 1842, p. 280; 1843, p. 283; 1844, p. 274 și 282—283; 1845, p. 251 și 259.

²⁴ *Istoria românilor din Dacia Superioară*, I, Viena, 1851, p. 231.

²⁵ Ioan Rațiu, *Op. cit.*, p. 13.

²⁶ *Un document pentru limba română din an. 1842. O tomneală de rușine și o lege nedreaptă*, loc. cit., *Săborul cel mare al episcopiei Făgărașului. Prologus galeatus*, în „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, VI (1843), nr. 4, p. 26—29 și nr. 5, p. 33—37. Articolul a fost reproduș fragmentar sub titlul *A fogarasi püspökség nagy zsinata*, în „Erdélyi Hiradó”, XVII (1843), p. 101—102.

²⁷ Pădureanu, *O conferință a lui Simion Bărnăuțiu ținută la 30 octombrie st. v. 1844 în Blașiu (pînă acum inedită)*, în „Gazeta Transilvaniei”, L (1887), nr. 42, p. 2—3; cf. George Em. Marica, *Studii de istoria și sociologia culturii române ardeleni din secolul al XIX-lea*, vol. I, Cluj-Napoca, 1977, p. 139.

²⁸ *Provocațiunea din martie 1848* apud Victor Chereșteșu, *Adunarea națională de la Blaj 3—5/15—17 mai 1848*, București, 1966, p. 211—214; Pompiliu Teodor, *O scrisoare-proclamație necunoscută a lui Simion Bărnăuțiu redactată în numele națiunii române (15 mai—iunie 1848)*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Series Historia, 1970, fasc. 2, p. 65—71; Vasile Pop, *Un document din 1848 găsit la Bandul de Cîmpie*, în „Studii și materiale” (Tg. Mureș), III—IV (1972), p. 279—290.

de la catedră a profesorului²⁹. Am aminti că la Cluj, Alexandru Papiu Ilarian, fost învățăcel al lui Bărnăuțiu, împreună cu Nicolae Popea și alții, scoțind în manuscris foaia „Diorile pentru minte și inimă” au făcut loc în paginile acesteia, alături de articole consacrate lui Voltaire și Hume, și celui intitulat **Kant, înțeleptul din Königsberg**³⁰. De altfel la această dată întreaga cultură românească făcea dovada cunoașterii și aprecierii filozofiei lui Immanuel Kant, care își găsește locul și în catalogul **Bibliotecii universale** a lui Ion Eliade Rădulescu, inspirată după **Le Panthéon littéraire** a lui Aimé Martin, cu cele două lucrări fundamentale **Critica rațiunii pure** și **Critica rațiunii practice**, la care se adăuga **Proiectul de pace perpetuă. Principii metafizice de jurisprudență**³¹. Acest plan îndrăzneț de traduceri din cultura universală a apărut în „Curierul românesc” (1846, nr. 26) și a fost reprodus și în suplimentul acestuia „Curier de ambe sexe”. Inițiativei lui Eliade Rădulescu s-a adăugat în același an aceea a pictorului I. D. Negulici, care publică tot în „Curierul românesc” (1846, nr. 98 din 27 decembrie) un **Plan de o mică bibliotecă universală**...din care nu lipsește de asemenea numele lui Kant, la capitolul jurisprudență, cu lucrarea **Proiect de pace perpetuă**³². Exemplele ar putea fi sporite dar credem că cele de mai sus, alăturate activității altor profesori kantieni ca Timotei Cipariu, Eftimie Murgu, Ioan Dragomir, August Treboniu Laurian, Aron Pumnul și alții, sînt suficiente dovezi despre locul și importanța pe care filozofia kantiană le-a cîștigat în cultura românească, imprimîndu-i o notă specifică dezvoltată de școala lui Titu Maiorescu în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

NEUE ANGABEN ÜBER DIE LAEHRTÄTIGKEIT SIMEON BÄRNUȚIUS IN BLAJ

(Zusammenfassung)

Absicht der Studie ist einige Fragen betreffs der Anfänge des Unterrichts der Kantschen Philosophie am Bischöflichen Lyzeum in Blaj zu präzisieren. Der Verfasser nimmt an daß Timotei Cipariu von 1828 bis 1830 Wilhelm Traugott Krugs Philosophie auf Grund der lateinischen Übersetzung Stefan Mártons (1819) lehrte. Dieselbe

²⁹ Pentru conflictul declanșat între o parte a profesorilor blăjeni, printre care și Simeon Bărnăuțiu, și episcopul Ioan Lemeni, a se vedea G. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnăuțiu*, București, 1924, p. 61—67; Coriolan Suciu, *Preambulă la procesul lemenian*, în „Cultura creștină”, XVIII (1938), nr. 6—7, p. 384—388; nr. 8—9, p. 501—520; nr. 10—11, p. 640—663 și nr. 12, p. 731—745; Idem, *Crimpele din procesul dintre profesorii de la Blaj și episcopul Lemeni (1843—1846)*, Blaj, 1938.

³⁰ Biblioteca Filiala Cluj a Acad. R.S.R., *Microfilm nr. 465*, Diorile pentru minte și inimă, II (1846), nr. 5, f. 39—40.

³¹ D. Popovici, *Studii literare*, III, *Ideologia literară a lui I. Heliade Rădulescu*, Cluj-Napoca, 1977, p. 183—202.

³² *Ibidem*, p. 177.

lateinische Übertragung Mártons scheint initial auch der im Oktober 1830 zum Philosophieprofessor ernannte Simeon Bărnuțiu benutzt zu haben. Die Veränderungen im Studienplan vom 11. September 1831 betreffen auch das Fach Philosophie, das auf lyzealen Rang erhoben wird und sein Lehrgang von einem auf zwei Jahre ausdehnt. Simeon Bărnuțiu lehrte das *Handbuch der Philosophie und der philosophischen Literatur* von nun an vollständig nach einer eigenen Übersetzung ins Lateinische, der eine im Zeitabschnitt 1834—1839 erarbeitete rumänische Übersetzung folgte. Seine Vorlesungen sind in einer bisher unbekanntem Handschrift festgehalten (Zentrale Universitätsbibliothek Klausenburg, Rumänische Handschriften Nr. 4192). Es wird ein umfassender Vergleich der äußeren und inneren Struktur dieser Handschrift mit anderen Handschriften die Bărnuțius Vorlesungen enthalten (Bibliothek der Zweigstelle Klausenburg der Akademie der SSR, Rumänische Handschriften Nr. 38, 39 und 40) vorgenommen. Der angestellte Vergleich macht die Schlußfolgerung möglich, daß Bărnuțiu in Blaj auch den Teil über Ästhetik lehrte.

ETNOGRAFIE

STRUCTURA COLECȚIEI DE ETNOGRAFIE ȘI ARTĂ POPULARĂ A MUZEULUI JUDEȚEAN ARAD

AUREL SASU

Muzeul, ca instituție de cultură și educație, desfășoară o bogată și diversă activitate. Rolul său este de a aduna, conserva, restaura și de a expune ceea ce omenirea a creat de-a lungul veacurilor. Toate aceste activități sînt într-o strînsă interdependență, existența uneia presupunînd existența celeilalte. Înjgheburile unei colecții presupune însă întîi de toate adunarea obiectelor. Acest deziderat a stat în atenția celor care s-au străduit să întemeieze la Arad o secție de etnografie în cadrul muzeului¹. Inițiată la sfîrșitul secolului al XIX-lea, acțiunea de achiziționare a obiectelor etnografice a stat pe prim plan în toată activitatea desfășurată de-a lungul anilor în cadrul secției de etnografie.

Avînd în vedere politica de industrializare rapidă a țării precum și transformările și implicit mutațiile care au loc în lumea satelor noastre, în anii de după Eliberare s-a intensificat munca de depistare și totodată de achiziționare a unor numeroase obiecte din sfera etnografiei și artei populare; de altfel fondurile substanțiale destinate acestui scop au permis îmbogățirea colecțiilor.

Cercetările de teren, tot mai numeroase în ultima vreme, au facilitat cunoașterea zonei, a specificului ei etnografic, fapt reflectat și în achizițiile făcute. Sate care pînă mai ieri se credeau lipsite de interes etnografic, în urma unor cercetări sistematice de teren s-au dovedit a fi adevărate arhive păstrătoare a unor certe valori etnografice.

În activitatea lor muzeografii care au activat sau activează în cadrul secției de etnografie s-au străduit și au reușit ca obiectele achiziționate să fie reprezentative pentru zona respectivă; deci criteriul selecției a stat pe prim plan. S-au adunat obiecte vechi, spre exemplu piese de port popular tradițional, dar s-au achiziționat din același sat și altele de dată mai recentă, creații ale ultimelor două-trei decenii, deoarece acestea constituie cu siguranță o verigă în lanțul evolutiv al artei populare.

Dacă din cele peste 3 000 de piese care formează colecția mai mult de jumătate reprezintă portul popular și domeniul textilelor, faptul este în parte explicabil. Terenul a oferit mai ușor aceste categorii, ele fiind păstrate în încăperi, buna lor conservare făcîndu-le să înfrunte anii iar transportul lor la muzeu n-a ridicat probleme deosebite. Spre deosebire de acestea, obiectele din lemn au fost în majoritatea lor supuse degradării. Cu toate acestea terenul încă mai oferă posibilitatea

Anul achiziției	Felul și numărul obiectelor achiziționate								
	Piese port popular	Șube	Cojoace	Textile	Ceramică	Ocupații	Pictura pe sticlă, lemn, pânză	Piese mobilier	Diferite obiecte
Pină în 1960	99	3	3	78	99	80	—	—	55
1961	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1962	—	—	—	10	—	—	—	—	—
1963	6	1	—	8	1	—	—	—	2
1964	34	—	3	20	8	—	—	—	1
1965	8	2	—	3	—	—	—	—	—
1966	18	—	1	36	3	—	—	—	—
1967	13	5	1	35	—	—	—	1	—
1968	45	3	7	31	—	30	4	—	14
1969	105	8	12	59	5	—	7	—	11
1970	108	11	7	49	71	12	1	3	13
1971	77	10	7	39	—	—	—	—	2
1972	55	7	3	43	—	3	25	4	8
1973	92	13	8	59	52	13	3	6	10
1974	113	17	4	101	110	24	7	9	21
1975	50	15	4	26	6	—	7	—	5
1976	44	13	4	41	104	25	36	4	16
1977	80	9	5	34	123	25	69	1	5
1978	51	—	—	2	11	6	27	4	16

și satisfacția depistării și achiziționării pieselor confecționate din lemn. Ne gândim în primul rînd la piesele de mobilier tradițional (scaune, lăzi de zestre, mese, paturi, podișoare etc.), la diferite unelte de muncă, la unele instalații tehnice țărănești etc. Sînt deziderate care trebuiesc avute în vedere pentru completarea golurilor existente în colecția muzeului și totodată pentru echilibrarea structurii sale. De altfel un instrument util pentru împlinirea acestor deziderate a și fost creat prin introducerea unui registru al evidenței pe localități a tuturor obiectelor ce formează colecția noastră. Acesta ne oferă posibilitatea cunoașterii concrete a achizițiilor făcute pe teren și a celor ce urmează să se facă.

Obiectele care formează patrimoniul secției de etnografie sînt depozitate într-o singură încăpere, fiecărei colecții fiindu-i destinată o anumită parte din depozit. Astfel ceramica este așezată pe rafturi, fiind grupată pe centrele de olărit; piesele de port popular sînt așezate în dulapuri-vitrină pe umerase ceea ce oferă avantajul de a putea fi văzute fără a mai fi necesar să se scoată afară. Trebuie să subliniem faptul că aceste costume și piese de port (șube, cojoace) sînt grupate și așezate în dulapuri pe localitățile de proveniență. Alt grupaj îl formează obiectele care ilustrează ocupațiile principale și secundare ale populației județului nostru. Textilele din cînepă și bumbac sînt așezate în dulapuri, pe cînd cele confecționate din lînă (covoare, scoarțe, ponevi, lipideele pentru pat etc.) sînt rulate și așezate în dulapuri-vitrină de dimensiuni mari. Pictura populară pe sticlă este așezată în mape confecționate din carton (fiecare pictură în parte).

În cele ce urmează vom trece la prezentarea fiecărei colecții în parte, nu însă înainte de a reda printr-un tabel evidența îmbogățirii colecțiilor de-a lungul anilor.

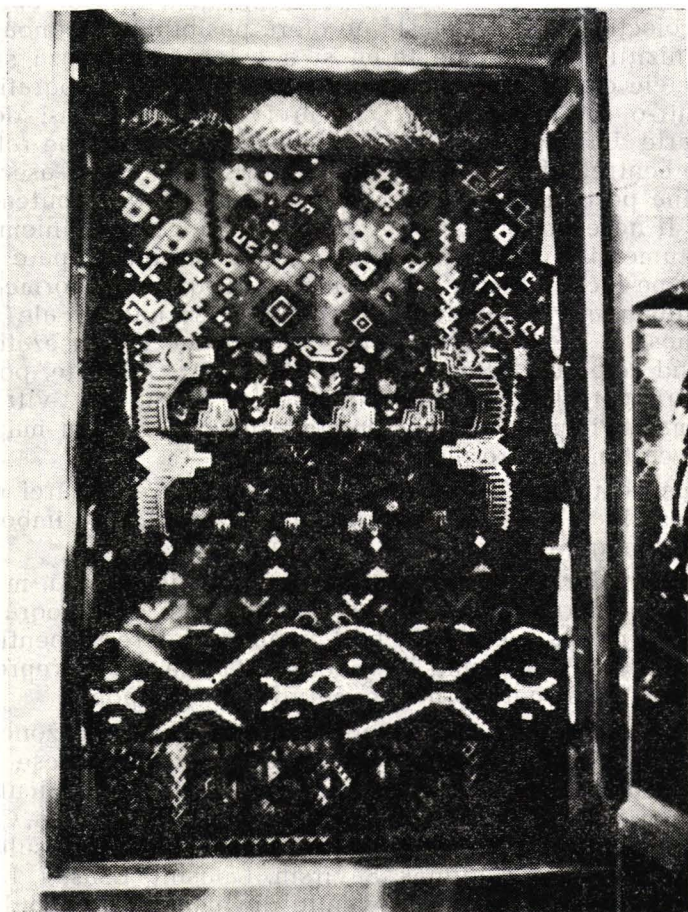
Portul popular. După cum reiese din statistica făcută, mai bine de o treime din numărul total al obiectelor colecției de etnografie și artă populară îl formează piesele de port popular. Interesul pentru această categorie este justificat avînd în vedere faptul că portul reprezintă una dintre cele mai însemnate forme de cultură ale unui popor.

Colecția cuprinde piese de port popular din toate zonele și subzonele etnografice ale județului. Cele mai numeroase piese provin de pe valea Crișului Alb, mai precis din localitățile Ineu, Șicula, Bocsig, Gurba precum și din localitățile învecinate cum ar fi Mocrea, Chier, Dud. Destul de bine reprezentată în colecție este și valea Mureșului prin localitățile Birchiș, Țela, Căpîlnaș, Săvirșin, Lalașinț, Usasău, Lipova etc. Deși în număr redus piesele provenite din podgoria Aradului (Mișca, Șiria, Covăsînț, Miniș, Ghioroc) sînt specifice acestei zone. Și subzona etnografică a Chișineului Criș este de asemeni prezentă în colecție prin achizițiile făcute din localitățile Mișca, Sinteia Mare, Șepreuş, Socodor.

Indiferent de zona din care provine un costum, el este compus în general din aceleași piese și confecționat din același material. Diferențierile care totuși există între o zonă și alta se manifestă în ceea ce privește cromatica, ornamentul precum și denumirea locală a piesei respective.

În cele ce urmează vom trece la prezentarea portului popular arădean, fără însă a insista asupra diferențierilor zonale. Studiul detaliat al tuturor categoriilor care intră în componența colecțiilor noastre va forma obiectul unor lucrări viitoare.

Portul popular femeiesc de pe valea Crișului Alb în componența căruia intră spătoiul, poalele, zadia sau cîrpa de încins, laibărul, cojo-

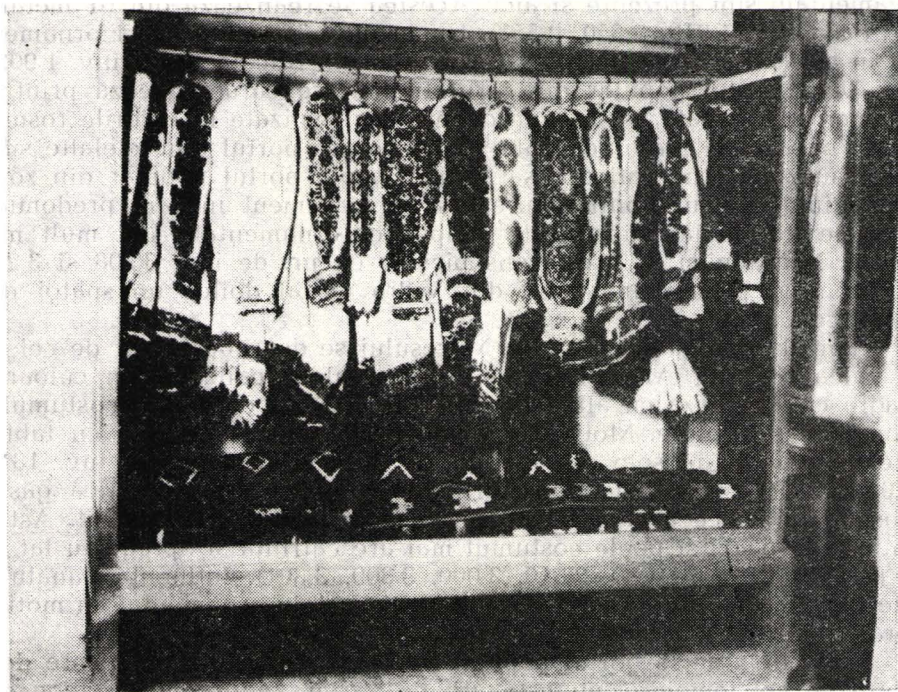

Vitrină cu textile din lină.

cul, sumanul prezintă diferențieri de la o subzonă la alta. Cea mai bine reprezentată în colecție este subzona ineană. Acest fapt se datorește desigur interesului manifestat de către cercetători pentru această parte a județului nostru. Portul popular din localitățile Ineu, Șicula, Gurba, Bocsig se caracterizează printr-o cromatică în care predomină culorile

roșu și negru, ornamentică bogată în care motivele geometrice sînt prezente pe toate piesele care intră în componența portului popular.

Spătoiul este piesa cea mai bogat ornamentată. Repertoriul motivelor geometrice și florale atît de variat și bogat este dispus pe mînci, umerițe sau spetează și la pumnari. Dintre motivele întîlnite pe această piesă notăm: „penele boțărești” (nr. de inv. 2 757), „șiru cu purecu”

Vitrină cu piese de port popular

(nr. inv. 2 761), „șir printre tinari” (nr. inv. 3 215), „șirul cel mînișăl (nr. inv. 3 269), „pomu retezat” (2 065), „pipărcile” (nr. inv. 2 077), „cu turteaua (nr. inv. 1 503), „podu Ineului” (1975), „șirul cu oale” (1661). Motivele pot fi identice pe toate cele trei cîmpuri sau pot fi diferite. Astfel pe piesa cu nr. de inv. 1 660 reprezentînd un spătoi din Șicula mîneca este ornamentată cu „șirul chilenesc împreunat”, la pumnari — motivul „prescura” iar la umeriță — „șerpălău”.

Poalele, a doua piesă importantă care intră în componența costumului sînt confecționate din pînză de cînepă sau cînepă și bumbac țesută în război; deci din același material ca și spătoiul. Cîmpul ornamental al acestora este dispus la pumnată (partea de sus) și în partea de jos unde, pe lingă motivul geometric sau floral, poalele mai au prinsă de jur împrejur și „cipcă (dantelă) cu colți sau numai colți cu „hude”.

Zadia, o altă piesă a costumului, se îmbracă peste poale. În partea din jos este ornamentată într-o tonalitate identică cu a poalelor; asemeni poalelor zadia este și ea prevăzută cu cipcă.

Laibărul. Colecția de laibăre sau zoboane, cum se mai numesc, cuprinde un număr de 67 de bucăți. Ele sînt confecționate din material industrial de culoare închisă. Îmbrăcat peste spătoiul femeiesc sau cămașa bărbătească, el contrastează cu albul imaculat al piesei. Motivele ornamentale sînt prezente și aici. Acestea se realizează din fir metalic auriu (nr. inv. 1 919, 2 550, 2 551). Unele piese prezintă acest ornament atît în față cît și în spate (piesa provenită din Micălaca, nr. inv. 1 902).

Dacă portul popular din jurul Ineului se caracterizează printr-o ornamentație bogată, cu motive geometrice realizate în culorile roșu și negru, nu același lucru se poate spune despre portul din celelalte subzone sau zone etnografice. Așa spre exemplu portul popular din zona Hălmagiului și Gurahonțului prezintă un ornament în care predomină motivele florale iar suprafețele cîmpurilor ornamentale sînt mult mai reduse. Menționăm în acest sens piesele cu nr. de inv. 3 208 și 3 209 reprezentînd primul un spătoi din Vidra iar al doilea un spătoi din Măgulicea.

Portul popular de pe valea Mureșului se deosebește net de cel de pe valea Crișului Alb. Motivele ornamentale realizate în culoarea neagră contrastează cu albul imaculat al pieselor conferind costumului o notă de sobrietate. Motivul geometric „în table” sau „pui cu tablă” este prezent pe piesele din localitățile Țela și Birchiș (nr. inv. 1814, 2 705 și 2 706). Pe lîngă deosebirile de ornament și cromatică găsim deosebiri și în ceea ce privește piesele care compun costumul. Astfel alături de spăcel și poale costumul mai are catrință și opreg sau lat cu fir (nr. inv. 1 843, 2 280, 2 810, 3 000, 3 300, 3 301). Influența Banatului este vizibilă de altfel și în costumul din Secusigiu ornamentat cu motive florale realizate din fir auriu.

Referindu-ne la portul popular bărbătesc menționăm că spre deosebire de cel femeiesc, nu este atît de variat. Indiferent de zona din care provine acesta, el se compune din următoarele piese: cămașă, izmene, laibăr, la care se adaugă cojocul și șuba numită și suman. Confecționat din aceeași pînză ca și cel femeiesc, el este mai puțin ornamentat sau chiar deloc. Doar cămășile din părțile Ineului prezintă un ornament mai bogat, întrucît acesta se găsește nu numai la pumnari ci și la spetează și în față, la piept (inv. 1 505, 1 507, 1 508).

Cămășile din satele de pe valea Mureșului au pumnarii ornamentați cu motive geometrice sau florale, predominînd culoarea neagră. Izmenele sînt întotdeauna simple, fără a fi ornamentate, înafară doar de colții care se află în partea de jos a piesei.

Cojocul. Colecția cuprinde un număr de 69 de cojoace reprezentînd toate zonele etnografice ale județului. Numeroasele centre de cojocărit (Buteni, Ineu, Bocsig, Gurahonț, Birchiș, Pincota, Moroda, Siclău, Caporal Alexa) au dus la crearea unei game diversificate de produse.

De-a lungul Crișului Alb întîlnim cojoace „butincenești” confecționate la Buteni (nr. inv. 1 829, 2 521, 3 211), cojoace ornamentate cu

motivul „pană de păun” și cu bucăți de oglindă sub aplicațiile de piele numite și cojoace „cu cototori” purtate la Șicula și la Ineu (nr. inv. 1 724, 1 727, 3 261), cojoace „honțânești” confecționate la Gurahonț, cojoace purtate la Iermata (nr. inv. 1 396, 2 200), Moroda (nr. inv. 2 792, 2 793). De o realizare artistică deosebită sînt și cojoacele din Tauț (nr. inv. 1 974) și Luguzău (nr. inv. 2 305) care sînt ornamentate cu „isclogi” (paiete) și fir metalic. Toate acestea sînt scurte și fără mînci. La Dud se poartă și cojoace mai lungi, tot fără mînci (nr. inv. 2 840, 2 727, 3 226). De altfel și la Secusigiu întîlnim astfel de cojoace cu deosebirea că acestea au ornamentul floral mai mărunț decît cele de la Dud. Tot la Secusigiu se poartă cojocul cu mînci, bogat, ornamentat (nr. inv. 1 375, 1 676, 2 996, 2 308).

Burdicul purtat la Secusigiu, spre deosebire de cojocul femeiesc din valea Crișului Alb este ornamentat numai cu aplicații de piele sub care se găsesc și mici bucăți de oglinzi (nr. inv. 1 500, 3 304).

Pe valea Mureșului întîlnim același tip de cojoace femeiești fără mînci deosebirea constînd în ornamentica lor (fîșii din piele de culoare verde). Notăm în acest sens piesele cu nr. de inv. 1 350, 1 465 și 1 844. De o realizare artistică deosebită sînt și cojoacele purtate la Birchiș, numite de localnici și „cojoace cu zbici” (nr. inv. 1 813).

Altă piesă vestimentară din blană, purtată atît de femei cît și de bărbați este pieptarul, ornamentat cu motive florale pe partea din față și în regiunea buzunarelor. În cazul în care sînt închise în față ele se încheie lateral (nr. inv. 2 599).

Șuba sau sumanul este o piesă de veche tradiție purtată atît de femei cît și de bărbați; materia de bază folosită la confecționarea acestei piese era lîna țesută în casă de către femei. Înainte de a fi croit, materialul era dus la șteze pentru a fi dubit. Asemenea instalații țărănești erau destul de numeroase, fiecare din ele deservind de obicei un grup de sate.

Diversitatea și varietatea șubelor se reflectă în cele 117 piese din colecție care reprezintă întreaga zonă etnografică arădeană. Sumanele erau confecționate de către meșteri locali, femei sau bărbați, care lucrau pentru săteni dar și pentru oamenii din satele apropiate. Nu același lucru se poate spune însă despre sumanele din satele situate pe valea Crișului Alb, mai ales în zona de cîmpie. Aici veneau sumănari din Bihor (Sîrbești), care lucrau la comandă. Astfel sumanele din localitățile Ineu (nr. inv. 1 571, 1 572), Șicula (nr. inv. 1 427, 1 723, 1 732, 1 729, 1735, 3 022), Cermei (nr. inv. 1 362, 1 614, 1 855, 1856), Gurba (nr. inv. 1 413, 1 487), creații ale incusiiților și vestiților meșteri bihoreni, se diferențiază net de toate celelalte piese de același fel din restul zonelor și subzonelor etnografice arădene. Acest fapt nu este întîmplător. Sumănarii veniți pentru a confecționa sumane au găsit în aceste sate un port deosebit de ornamentat ceea ce i-a determinat, desigur să aplice și ei un ornament bogat. Deci ei nu au impus ci au respectat o tradiție, s-au conformat unui gust format deja. Cîmpurile ornamentate sînt dispuse pe guler, pe pumnarii mînecii, pe blana din față, pe piept, la îm-

binarea clinilor, la buzunare și la colțurile din partea de jos a piesei. Cu alte cuvinte în satele amintite partea din față este aproape în întregime ornamentată.

Pe fondul alb al piesei găsim motive ornamentale constituite din aplicații de postav roșu (culoarea predominantă a motivelor ornamentale de pe șubele din satele situate pe valea Crișului Alb), șinoare negre, iar pe unele piese din subzona ineană, pe șubele cu „roate întoarse” găsim și bucăți de oglindă prinse în postavul roșu. Iată încă o dovadă că acești meșteri au respectat tradiția, gustul și cerințele celor care comandau piesa respectivă.

Ornamentul pieselor se simplifică cu cât înaintăm spre satele din zona de deal și munte dar rămâne varietatea impusă de starea socială a purtătorului, de sex, vîrstă. Așa spre exemplu între cele două șube din Iacobini (nr. inv. 2 962 și 2 963) diferențierile sînt vizibile și interesante. Prima, o șubă femeiască, este ornamentată cu motive florale, iar cromatica este dată de un roșu aprins, fiind destinată nevestelor tinere. A doua, prezentînd același ornament dar mai simplu, realizat într-o cromatică de un roșu închis, se îmbrăca de către o femeie în vîrstă.

La Chisindia se purtau trei feluri de șube: șubă cu „mneru” (ornamentată cu postav roșu), șubă cu „pui”, șubă cu „blană” (cu mai multe rînduri de postav și mai multe culori). Ele erau purtate în funcție de starea socială. În zona Hălmăgiului, în două sau trei sate (cum ar fi Hălmăgel sau Brusturi) se poartă țundra neagră. Este tot o șubă avînd culoarea neagră și ornament la buzunare și manșete (nr. inv. 2 566, 2 572, 2 584, 2 066).

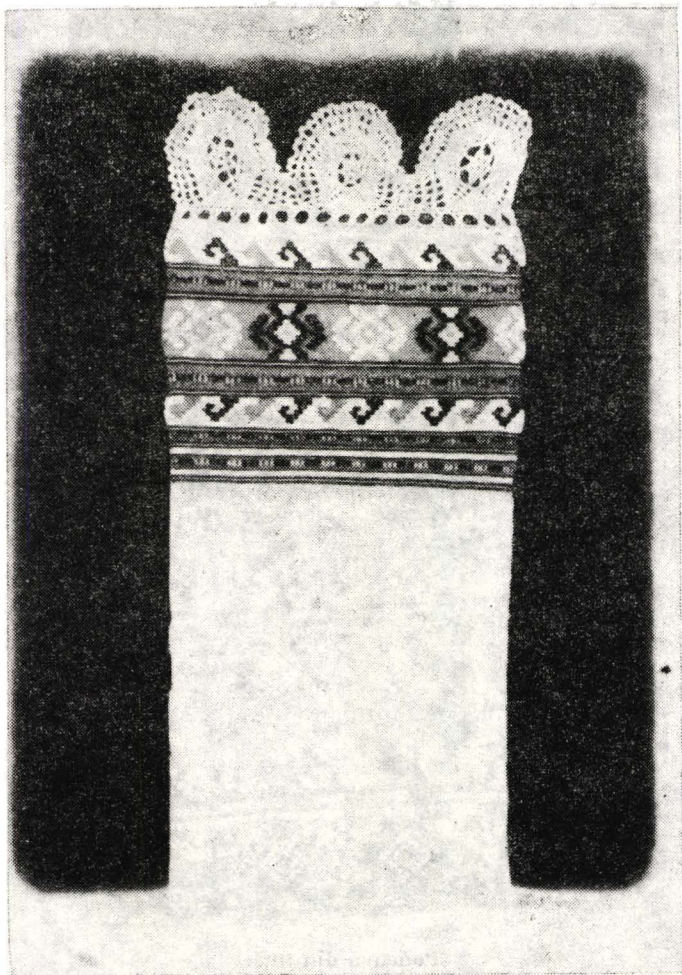
Fără să prezentăm șubele din toate zonele și subzonele etnografice ale județului întrucît acest subiect va forma obiectul unei lucrări referitoare la meșteșugul și ornamentica șubelor arădene, vom încheia cu cîteva referiri sumare la cele din satele situate pe valea Mureșului. Piesele purtate aici se caracterizează printr-o ornamentică simplă, iar motivele aplicate pe fondul alb al șubei sînt executate în culoare neagră asemeni cromaticii celorlalte piese ale portului popular.

Această zonă etnografică este bine reprezentată în colecție de cele aproape 50 de piese; șubele din Săvirșin (nr. inv. 2 693, 2 830), Birchiș (1 815, 1 822, 1 930), Bata (nr. inv. 2 547), ornamentate cu șinoare negre, de aici și denumirea de șube „șiniorite”, sînt reprezentative pentru croiul și ornamentica șubelor din această parte a județului. Pe lîngă acestea în unele din aceste localități alături de șube, bărbații purtau și așazisele coțobăici. Coțobaica este confecționată din același material ca și șuba doar că este cu mult mai scurtă. Croiul, ornamentica, și cromatica conferă acestei piese o eleganță deosebită. Notăm în acest sens piesele din Lalașinț (nr. inv. 1 270), Ususău (nr. inv. 1 937), Căpilnaș (nr. inv. 1 879) și Bata (nr. inv. 2 504).

Colecția de textile este a doua ca mărime cuprinzînd un număr de 674 de piese. Dintre acestea jumătate reprezintă categoria textilelor. Confecționate din pînză de cînepă țesută în război iar mai tîrziu din bumbacul procurat din comerț, ștergarele au dimensiuni variabile în funcție de destinația lor, dar aceeași formă pe tot cuprinsul județului.

Indiferent de destinația lor (uz casnic, împodobirea interiorului, ca piesă de port, la diferite ceremonialuri) ștergarele poartă amprenta iscusitelor mâini ale iubitoarelor și creatoarelor de frumos.

Cu excepția celor destinate uzului casnic, toate celelalte sînt bogat ornamentate. Pe valea Crișului Alb textilele (ștergare, fețe de masă, po-nevi pentru pat din lînă etc.) sînt ornamentate cu diferite motive geo-

Ștergar din Șicula.

metrice în culorile roșu și negru (nr. inv. 2 226, 1 854, 1 679). Pe valea Mureșului ștergarele sînt ornamentate în vergi.

Din lînă sînt confecționate mai ales textilele care serveau la acoperirea paturilor și uneori a meselor. Dintre acestea remarcăm pe cele

provenite din Birchiș (nr. inv. 1 811, 2 255, 2 527, 2 529), Secusigiu (inv. 2 376, 2 306, 2 225, 2 377), Zărand (inv. 1 267, 1 364), Șiria (inv. 2 490, 2 603). Cromatica vie și bogatul repertoriu ornamental conferă acestor piese o valoare artistică deosebită.

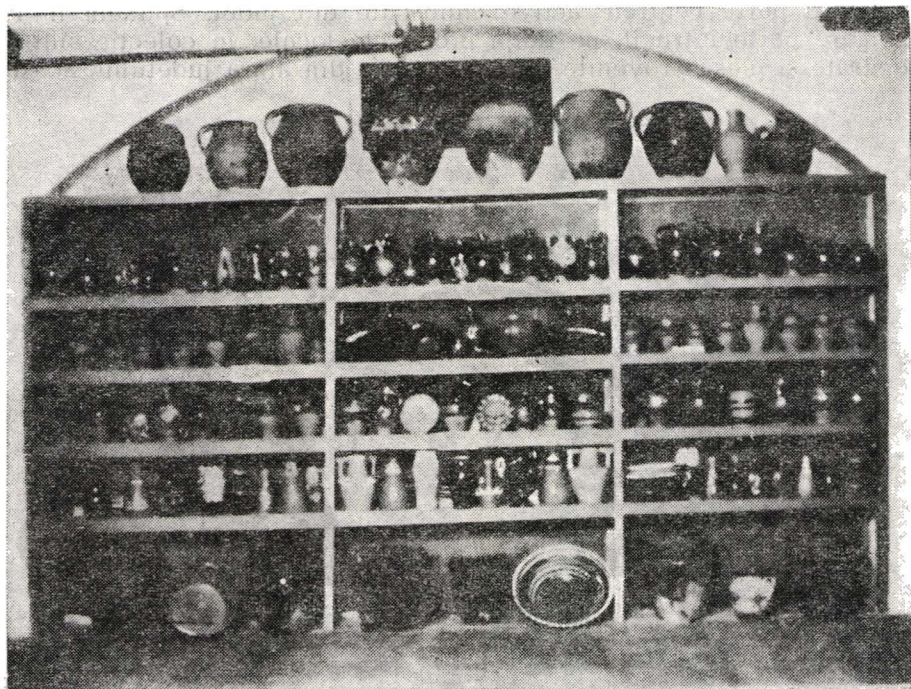

Poneavă din lână.

Colecția de ceramică. Meșteșugurile practicate de băștinașii daci s-au perpetuat și diversificat de-a lungul secolelor pînă în zilele noastre. Această continuitate a unor îndeletniciri străvechi dovedește că pe teritoriul actualului județ s-a desfășurat o neînteruptă activitate economico-socială.

Izvorită din necesitățile firești ale unei populații sedentare — în primul rînd autohtone — ceramica arădeană s-a dezvoltat pe baza unui vechi substrat local. Olăritul a devenit unul dintre meșteșugurile larg răspîndite în satele județului nostru.

De numele acestui meșteșug transmis din tată în fiu, unde roata olarilor n-a încetat să creeze pînă azi diferite vase de ceramică, se

Colecția de ceramică.

leagă localitățile: Bîrsa, Hălmăgel, Ineu (pînă în 1978 cînd a decedat olarul Strutz Iosif), Tîrnăvița. Dar ele nu sînt singurele centre ceramice. Potrivit atestărilor documentar-arhivistice și a informațiilor culese cu ocazia deplasărilor pe teren rezultă că au existat și alte centre de olărie nu cu mulți ani în urmă. Printre acestea menționăm localitățile: Beliș, Clit, Hășmaș, Cermei, Șebiș, Pîncota, Șiria, Drauț, Lipova, Birchiș.

Cu toate că numărul centrelor în care s-a practicat olăritul este relativ mare, ceramica produsă se prezintă unitar din punct de vedere al tehnicilor de confecționare, al formelor și ornamentelor. Utilizînd cu succes calitățile plastice ale lutului, meșterii l-au mlădiat în variate forme în funcție de nevoile casnice, gospodărești, printre care oluri, blide, căni, oale pentru purtat mîncarea la cîmp (oale cu baier), cahle pentru sobe, strecurătoare, oale mari, jucării pentru copii etc.

Referindu-ne la aspectul specificului decorativ, menționăm că ceramica populară din zona Aradului, cu sau fără smalt are o ornamentație simplă. Cromatica se caracterizează printr-un număr restrâns de culori. Atît ceramica de Hălmăgel (olar Aurel Golea) cît și cea de Tîrnăvița și Ineu este smălțuită.

Completată an de an cu noi și interesante piese, colecția de ceramică cuprinde în prezent aproape 600 de obiecte, reprezentînd în cea mai mare parte centrele active cunoscute din județ. Spunem în cea mai mare parte întrucît, pe lîngă produsele locale, în colecție sînt înregistrate și piese provenite din alte centre din afara județului, acestea

Ceramică din Lipova.

urmînd a fi identificate. Deosebirile care individualizează fiecare centru sînt în funcție de culorile sau mai bine zis de combinația culorilor utilizate. Astfel vasele de Hălmăgel sînt smălțuite de preferință cu smalt verde. Uneori smaltul verde este stropit cu nuanțe de smalt galben (nr. inv. 1 741, 2 473, 2 461), alteleori pe fondul galben apar pete de culoare verde (nr. inv. 1 744, 2 471, 2 475).

La Tîrnăvița, centru de îndelungată tradiție, olăritul a constituit ocupația principală a multora dintre locuitorii satului. De culoare brun-roșcată, vasele smălțuite la Tîrnăvița se remarcă printr-un decor compus din „vrîste” și flori. Alături de acestea pe smaltul strălucitor al va-

selor de diferite forme se aplică linii meandrice sau cu „colțșori” ce poartă denumirea de „calea rătăcită”. Olarii din Tîrnăvița sînt deosebit de iscusiți în combinarea unor culori de verde și galben ascunse sub smălțul incolor (nr. inv. 2 193, 2 187, 2 442, 2 198, 2 414).

Ornamentația vaselor prelucrate la **Ineu** se prezintă sub formă de motive geometrice și mai rar florale și zoomorfe (cocoșul), smălțul preferat fiind cel de nuanță cărămidzie (nr. inv. 2 854, 2 849, 2 851).

Ceramică din Birchiș.

Tehnicile execuției decorului la vasele de **Bîrsa** sînt simple. Grija și talentul olarilor le-au investit de-a lungul anilor cu atributul inegalabil al frumuseții. Raportul echilibrat între forma vasului și ornament, liniile simple, briurile alveolare, alternanța decorului cu angobă și a celui reliefat din fondul de bază al formei, dau ceramicii de Bîrsa o strălucire cu totul aparte (nr. inv. 1 787, 2 180, 1 782, 2 936, 2 185). Mai amintim și faptul că acest centru de olărit perpetuează motivul briului alveolar întocmai cum acest motiv se prezenta în ceramica dacică (nr. inv. 2 945, 2 946, 1 804). Pe bună dreptate a fost și este de multă vreme apreciată drept cea mai frumoasă ceramică roșie nesmălțuită din România.

Ceramica din județul Arad, prezintă în numeroase colecții etnografice din țară, a fost și este apreciată pentru virtuțile sale artistice

cu totul inedite. În cadrul Festivalului „Cântarea României” meșterul Faur Teodor din Bîrsa a fost distins cu premiul II iar Golea Aurel din Hălmăgel cu premiul IV, într-o confruntare a calității artistice a ceramicii de pe întreg cuprinsul țării.

Pictura țărănească pe sticlă, lemn și pînză. Colecția îmbogățită mai ales în ultimii trei ani prin achiziții și donații, cuprinde în momentul de față un număr de 123 icoane pe sticlă, 49 icoane pe lemn, o icoană pe pînză și 10 picturi naive.

Pictura pe sticlă este reprezentată de icoanele realizate în centrele de iconari din Nicula, Gherla, Făgăraș, Alba-Iulia, Mărginimea Sibiului, Ierņuteni, centre ale căror produse au circulat în multe din localitățile județului nostru. Amintim în acest sens cîteva din satele din care s-au achiziționat aceste icoane: Berindia, Bocsig, Dieci, Hășmaș, Lipova, Pîrnești, Șiria, Temeșești, Vărădia, Ususău.

Dintre cele mai valoroase piese remarcate ca vechime și realizare artistică menționăm icoanele niculene cu nr. inv. între 3052—3066, reprezentînd pe „Sf. Gheorghe”, „Constantin și Elena”, „Masa raiului”, „Cuvioasa Paraschiva”, „Ilie proroc”, „Bunavestire” etc.

Dintre icoanele provenite de la Gherla menționăm pe cele cu nr. de inv. 3316, 3317, 3318, 3492, 3493 reprezentînd pe „Constantin și Elena”, „Cina cea de taină”, „Adam și Eva”, Isus Hristos învățător” etc.

Icoanele cu nr. de inv. de la 3481 la 3487 au fost identificate ca produse venite din jurul Făgărașului. La acestea adăugăm și pe cele reprezentînd Botezul Domnului (inv. 3481), Sf. Paraschiva (inv. 3482), Maica Domnului îndurerată (3483), Sf. Gheorghe (inv. 3486).

Cunoscutul autor al unor icoane pictate în Maierii Albei-Iulia, meșterul Prodan, originar din Hăjdate dar stabilit la Alba Iulia, este reprezentat în colecția noastră de două piese (inv. 3470 și 3471).

Din Mărginimea Sibiului posedăm două icoane, respectiv cele cu nr. de inv. 3488 (Sf. Gheorghe) și 3489 (Sf. Treime).

Una dintre cele mai valoroase piese din colecția noastră este și cea aparținînd centrului de iconari Ierņuteni, realizată de cunoscutul pictor Popa Sandu. Această icoană reprezentînd pe Sf. Nicolae are dimensiunea de 56,5×45 cm. (3469). Pentru munca de cercetare a acestui domeniu al artei populare se impun două deziderate: identificarea centrului de proveniență al unora dintre icoanele din colecție precum și completarea colecției cu noi piese depistate pe teren cu ocazia cercetărilor care se întreprind.

Pictura naivă. Printre reprezentanții picturii naive din județul nostru la loc de cinste stă numele lui Ion Niță Nicodin. Născut la 9 august 1909 în satul Brusturi, comuna Hălmăgiu, el este creatorul unor piese de o reală valoare artistică, fapt dovedit în confruntările artistice din țară și străinătate. Din bogata sa creație colecția muzeului posedă 10 tablouri. Înregistrate între nr. de inv. 3606 și 3615 ele ne dezvăluie sursa de inspirație a pictorului: evenimentele istorice și etnografia și folclorul local. Fără a insista asupra lor vom enumera doar titlurile: „Regimentul Horea”, „Avram Iancu la Hălmăgiu”, Primăvara în cătunul Dăniliești”, „Munca în pădure”, „Lucrul la pădure”, „Serpentine

spre mină", „Orășelul de munte", „Moara lui Oneț", „Strînsul Frunzei", „Nuntă la Brusturi".

Piese de mobilier tradițional prezente în casele țărănești din județul Arad, cu toate că n-au făcut pînă acum obiectul unor cercetări speciale, n-au fost totuși excluse în ceea ce privește depistarea și achiziționarea lor. Deși puține la număr doar 32 de bucăți înregistrate în

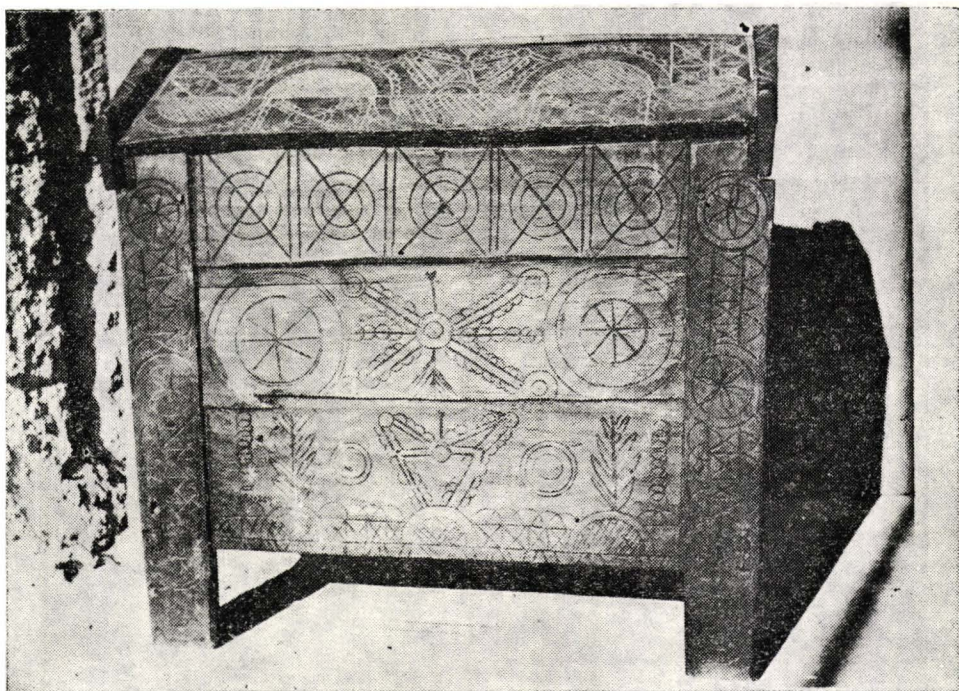
Scaune.

gestiunea secției de etnografie și încă aproximativ atîtea la secția de istorie feudală ele sînt reprezentative pentru categoriile de mobilier țărănesc.

Dintre toate acestea, lăzile de zestre reprezintă aproape jumătate din numărul total al pieselor de mobilier. Desigur faptul nu este întîmplător; el este rezultatul interesului manifestat de către cei care le-au achiziționat pentru varietatea lor ornamentală și a formelor lor diferite și interesante. Ele sînt creații ale meșterilor locali care prin priceperea și iscusința lor au știut să înobileze lemnul încrustînd pe suprafața sa frumuseți nebănuite.

Lădăritul, adică meșteșugul confecționării lăzilor de zestre, s-a practicat în cîteva din satele arădene dintre care amintim: Hășmaș, Clit, Nermiș, Groșeni, Botfei, Vărădia, Nadăș, Văsoaia etc. Pe lîngă produsele acestor sate au circulat în județul nostru și cele ale renumiților meșteri lădari din Budureasa (Bihor).

Varietatea lăzilor de zestre se manifestă în ceea ce privește forma și ornamentul lor. Referitor la formă diferențierile apar în construcția capacului; astfel colecția cuprinde lăzi cu capac drept (nr. inv. 2622), ladă cu spinare adică cu capacul în două ape (nr. inv. 3206, M.F. 1350). Diferențierile se manifestă și în funcție de mărimea lor. Unele sînt lungi, fiind destinate păstrării șubelor (nr. inv. 1613), altele sînt de di-

Ladă de zestre.

mensiuni reduse fiind confecționate pentru păstrarea podoabelor, a textilelor mici etc. (nr. inv. 2108). Cele mai numeroase și frecvente, ne-lipsite din nici o casă, erau lăzile de mărime obișnuită folosite pentru păstrarea pieselor de port popular și a textilelor (nr. inv. 1610, 2239, 3200).

Folosirea lemnului de esență tare a permis meșterului realizarea unor motive ornamentale dispuse pe suprafața materialului după legile nescrise ale artei decorative: repetiția, alternanța și simetria. Motivul principal al compoziției ornamentale este rozeta cu șase petale înscrisă în cerc; ea poate fi și în vîrtej (nr. inv. 1613). Lăzile ornamentate cu rozete se mai numesc și „lăzi cu roate”. Acest motiv este însoțit de altele cum ar fi arcurile de cerc, semicercurile, cercuri mici și mari, uneori concentrice, X-ri, puncte, linii — fiind asociate în variate

compoziții ornamentale. Uneori rozetele sau cercurile apar vopsite, precedeu ce conferă piesei un efect decorativ deosebit.

Așemeni lăzilor de zestre și scaunele sînt confecționate din lemn de esență tare. Colecția cuprinde un număr mic de astfel de piese de mobilier dar variate ca mărime și ornament. Indiferent de formă, spătarul scaunelor țărănești se prezintă ornamentat. Cele mai des întîlnite sînt scaunele cu spătare antropomorfe (nr. inv. 3520, 3521, 3522, 3043, 1599). Alături de acestea colecția cuprinde și scaune maghiare cu spătar antropomorf vopsit în albastru și pictat cu trandafiri roșii (nr. inv. M.F. 1338—1343). Cele cîteva lavițe și podișoare completează categoriile de mobilier țărănesc.

Lemnul a servit totodată și la confecționarea numeroaselor unelte pentru cele mai diverse ocupații ale oamenilor. În acest sens colecția cuprinde și 218 piese din lemn ilustrînd ingeniozitatea și spiritul practic al țaranului român.

Prezentarea colecției de etnografie și artă populară vine să sublinieze încă o dată valorile deosebite ale patrimoniului etnografic arădean.

LA STRUCTURE DE LA COLLECTION D'ETHNOGRAPHIE ET ART POPULAIRE DU MUSÉE DÉPARTEMENTAL D'ARAD

(Résumé)

L'ouvrage se rapporte aux collections qui constituent le patrimoine muséal de la section d'ethnographie: la collection de costumes populaires, la collection de céramique (Birsa, Hălmăgel, Tirnavița, Ineu, Lipova, Birchiș), la collection de peinture sur verre, bois et peinture naive, la collection des objets qui reflètent les préoccupations des habitants du département Arad, la collection de textiles, la collection de mobilier paysan traditionnel.

La présentation de la collection reflète la richesse de l'art populaire d'Arad, les formes multiples de manifestation de l'esprit créateur du peuple roumain dans ce coin du pays.

CONSIDERAȚII ESTETICE ȘI ISTORICE ASUPRA PORTULUI POPULAR DE INEU

HORIA MEDELEANU

Portul popular din părțile Ineului se bucură de un larg renume datorită însușirilor sale cromatice și bogăției ornamentale rar întâlnite. Din acest punct de vedere, el nu are corespondent nicăieri în spațiul geografico-istoric în care s-a constituit. Cele câteva centre de creație — Ineu, Șicula, Bocsig, Gurba, Mocrea, Șomoșcheș — circumscriu în vasta cîmpie a Aradului, o adevărată „insulă” aflată sub semnul împlinirii artistice. Ca să găsim asemănări acestui port, fie și superficiale, trebuie să trecem în ținutul pădurenilor, unde descoperim aceeași voluptate a roșului, aceeași masivitate ornamentală și același geometrism riguros, nu însă aceeași bogăție și diversitate de motive ornamentale.

Puțin studiat de către cercetători ¹, portul popular de Ineu oferă un prilej de pasionante considerații de ordin estetic și istoric. Când a fost realizat acest port de o mare somptuozitate, care au fost cauzele înfloririi lui, care sînt trăsăturile sale artistice definitorii și ce înfruriri a suferit, cum a evoluat el de-a lungul timpului, sînt cîteva întrebări care își așteaptă încă răspunsul.

Din punctul nostru de vedere, ni se pare că o privire estetică asupra portului popular de Ineu deschide o perspectivă asupra evoluției sale în timp, evoluție care se împletește cu însăși istoria poporului care l-a creat. Considerațiile noastre vor avea în atenție forma, ornamentica și cromatica, mai întii a costumului femeiesc, apoi a celui bărbătesc.

Costumul femeiesc

a) **Cămașa** — Bustul femeii din părțile Ineului este acoperit de o cămașă denumită „spătoi”, confecționată în trecut din pînză aspră de cînepă, iar din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, din pînză de cînepă amestecată cu bumbac, care este un material mai flexibil. Din pricina texturii acestui material, dar mai ales datorită croiului, cămașa nu se mulează pe corp. Un sistem de crețuri la umeri face ca mînețile să se desfășoare amplu, rămînînd „înfoiate”, la fel cu restul spătoiului. Foarte strîmte la umeri, mînețile sînt prinse strîmt și în partea de jos, prin aceleași „crețuri”, în niște manșete denumite „pumnari”. La costu-

¹ O prezentare a portului popular de Ineu, la Paul Petrescu, *Costumul popular din Transilvania și Banat*, Editura de Stat Didactică și Pedagogică, București, 1959.

mele din unele sate din zona Ineu, manșetele sînt late și simple, terminate cu o mică dantelă „în colțuri”. În alte sate, manșeta este dublă, terminată de obicei tot cu colțuri.

Spre deosebire de manșete, gulerul cămășii este foarte îngust, abia marcat. „Înfoierea” cămășii femeiești de Ineu determină o formă impozantă, dar incomodă, semn că croiul s-a supus unor considerente excesiv estetice, în dauna unor rosturi practice. Ținuta femeii însă, aflată sub constrîngerea formei costumului, degajă prestanță și demnitate, sau mai mult, o anumită noblețe rustică.

Costumul popular de Ineu pare anume făcut să pună în evidență aceste valori morale. El se dovedește a fi expresia unei vieți românești continuie și puternice în aceste vechi așezări. Să nu uităm că, în ciuda înfrîngerii ducelui Ahtum la 1028, la Ineu s-a menținut un cnezat românesc pomenit documentar încă în anul 1318².

Această instituție proprie românilor a existat mult timp aici, pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea, chiar dacă atribuțiile ei s-au împuținat de-a lungul timpului, în condițiile istorice date³. Un cneaz român, Florea, este amintit la Șicula în anul 1746⁴. Situat în cîmpia mănoasă a Aradului, la contactul cu ultimele dealuri ce descind din Munții Zarandului și la încrucișarea căilor de acces spre inima Transilvaniei, Ineu a devenit centrul firesc al unei largi regiuni românești, cu o viață economică puternică, dublată de o pulsație spirituală intensă, realități care constituie temeiurile unei tradiții păstrate cu tărie, în datele ei esențiale, dar îmbogățite în timp prin contactele atît de diverse, determinate de împrejurările istorice. Această tradiție îmbogățită mereu oferă cheia explicării portului popular de Ineu. Oricît de departe au venit unele ecouri, mai ales ornamentale, tradiția a pus asupra lor pecetea sa stilistică.

O deschidere largă spre lumea sudului balcanic și spre cea a orientului este efectuată în secolul al XVII-lea prin intermediul comercianților greci și sirbi⁵ stabiliți aici, sau prin filieră turcă. Pînă la izgonirea lor de către turci, în anul 1658, comercianții greci și sirbi au impulsionat și diversificat viața economică a Ineului. Mărfurile lor aduceau aci mirajul și sclipirile lumii balcanice și orientale⁶. Renumele tirgurilor de la Ineu atrăgea comercianții din Oradea, Beiuș și Debrețin⁷.

² Octavian Lupaș, *Voievozi și cneji români în județul Arad*, Arad, 1941, p. 16.

³ Gheorghe Ciuhandu, *Românii din Cîmpia Aradului de acum două veacuri*, Arad, 1940, p. 8.

⁴ *Ibidem*, p. 186.

⁵ Gheorghe Ciuhandu, *Comercianții „greci” în părțile ungurene*, în „Frații lor Alexandru și Ion I. Lepădatu”, Imprimeria națională, București, 1936, p. 230. De fapt, sub apelativul de „comercianți greci” se ascundea un număr mare de români macedoneni.

⁶ Gheorghe Ciuhandu, *Românii din Cîmpia Aradului de acum două veacuri*, Arad, 1940, p. 184.

⁷ Marki Sandor, *Aradvármegye és Arad szabad Király város története* (Istoria județului Arad și a orașului liber regal Arad), 1859, vol. II, p. 261.

Ele erau vestite mai ales pentru vânzările de obiecte acaparate în luptele împotriva turcilor⁸.

Stăpînirea turcească la Ineu înseamnă un contact direct al românilor din satele din jurul acestei cetăți cu aspectele civilizației și artei Orientului⁹. Viața românească s-a desfășurat însă nestingherită. Turcii nu-i supărau pe românii din aceste părți „dacă aceștia își plăteau dăjdiile și-și îndeplineau prestațiile”¹⁰. Bucurîndu-se de libertatea cultului, ei continuau să muncească ogoarele, conducîndu-se după „obisnuințele lor străvechi”¹¹. Dar și în timpul ocupației turcești, principii Transilvaniei au considerat părțile Ineului un teritoriu al lor. De fapt, „Ienopolea niciodată n-a fost cedată Porții otomane”¹². Ocupată de turci, în 1566, cetatea Ineu este recucerită în 1595 de Sigismund Báthory. Abia la 1658 ea este ocupată de turci pentru o perioadă mai lungă, pînă la 1693, cînd a fost cucerită de armata imperială¹³. Sub principii Transilvaniei, Ineul a devenit „cea mai puternică cetate de frontieră”¹⁴. Mai mult, sub domnia lor, viața spirituală românească dobîndește un temei nou și puternic prin instalarea unei episcopii ortodoxe, instituție care va dura aci pînă la începutul secolului al XVIII-lea, cînd va fi mutată la Arad¹⁵. Refacerea organizației bisericești de rang superior, într-o vreme de prigoană calvină în Transilvania, este mai mult decît grăitoare.

La sfîrșitul secolului al XVII-lea și în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, aceleași sate din jurul Ineului, încadrate în sistemul militar austriac de graniță, se aflau sub ocrotirea privilegiilor ilirice¹⁶, fiind scutite de dările plătite Vienei și de obligațiile feudale, bucurîndu-se totodată de libertatea religioasă și a cultului. Este perioada de cea mai deplină manifestare românească createare din întreg trecutul acestor așezări. Viața românească va ieși atît de consolidată din această, epocă, încît va avea tăria să dea lupte decisive în etapele care au urmat pînă la marea împlinire de la Alba Iulia. „Nu a fost o întîmplare oarbă — va observa după aproape două veacuri, istoricul Gheorghe Ciuhandu — că trăsăturile naționale românești în firul luptelor noastre politice din deceniile din urmă (pînă la Unirea de la 1918, n.n.) se lasă mai bine întrezărite tocmai în unele din aceste comune odinioară militarizate: Ineul, Șicula, Șiria”¹⁷.

⁸ *Ibidem*, p. 263.

⁹ Despre aspectele concrete ale vieții de la Ineu sub turci, vezi Octavian Lu-paș, *Ineul sub stăpînirea semiluneii*, în revista „Hotarul”, Arad, nr. 5, 1933. (Cu referiri mai ales la notele de călătorie ale lui Evlia Celebi.)

¹⁰ Gheorghe Ciuhandu, *Op. cit.*, p. 19.

¹¹ *Ibidem*, p. 18.

¹² Vasile Mangra, *Mitropolitul Sava II Brancovici (1656—1680)*, Arad, 1906, p. 33.

¹³ Marki Sándor, *Op. cit.*, p. 159. Vezi și Vasile Mangra, *Op. cit.*, p. 32.

¹⁴ Gheorghe Ciuhandu, *Op. cit.*, p. 212.

¹⁵ Gheorghe Lițiu, *Episcopia Aradului — Schiță istorică*, Edit. „Diecezana”, Arad, 1950, p. 14—17.

¹⁶ Gheorghe Ciuhandu, *Op. cit.*, p. 61.

¹⁷ *Ibidem*, p. 69.

Această perioadă de afirmare materială și spirituală ni se pare cea mai propice închegării trăsăturilor definitorii ale portului popular de Ineu.

Tot ceea ce practica țărăncii de la Ineu a acumulat în etapele anterioare, a suferit o reformulare, într-o sinteză închegată, dar mobilă, pentru că, după cum vom vedea, etapele următoare au adus noi îmbogățiri. Acestea însă nu au avut puterea să clintească profilul acestui port, caracterul și trăsăturile sale esențiale.

Ideea de vechime, de durată continuă, dar și de îmbogățire neistovită, este revelată pregnant de ornamentica și cromatica costumului femeiesc de Ineu. Să încercăm să-i desprindem sensurile mai adânci după o scurtă descripție.

Ornamentația cămășii femeiești de Ineu este aplicată în patru cîmpuri: pe guler, pe umeri, de-a lungul mîneicii și pe manșete. Un reperoriu extrem de bogat de motive este folosit pe aceste suprafețe. Simpla lor inventariere ar necesita pagini numeroase. Ne vom opri la cea mai importantă suprafață ornamentală, mîneca, deoarece ea stabilește denumirea cămășii și exprimă în gradul cel mai înalt, măiestria artistică a țărăncii de la Ineu.

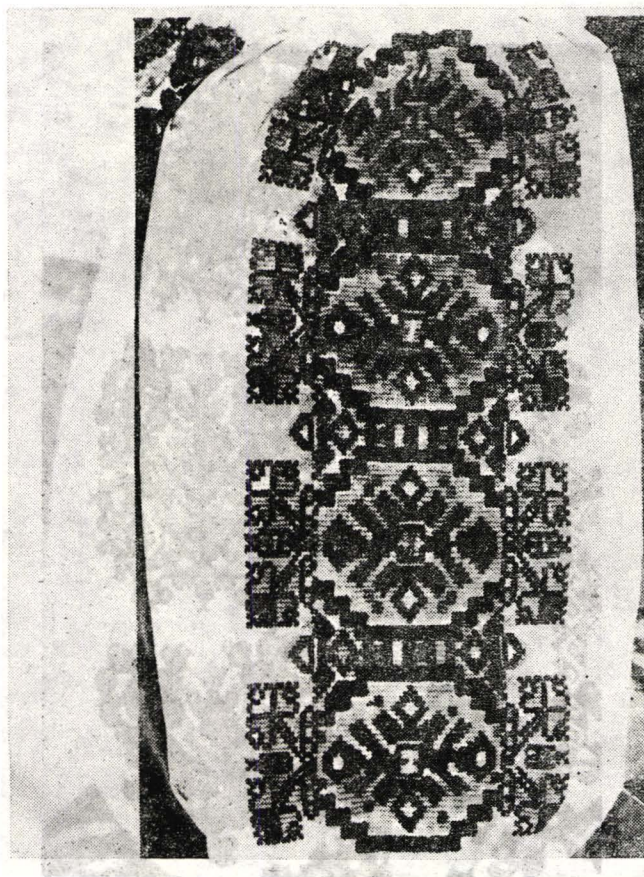
Cusătura este executată fie în „ață” (arnici) colorată, fie în alb. La cusăturile cu „ață” colorată se întrebuițează foarte mult roșul și negrul. Desigur, își fac loc și alte culori, ca galbenul, albastrul și un verde smarald aparte în cromatica populară românească, toate însă într-un procent foarte mic, adeseori pentru a pune câteva accente compoziției cromatice.

Folosirea unor mase de roșu, în care se insinuează celelalte culori menționate, generează efectul cromatic foarte viu, atît de specific, al costumului femeiesc de Ineu. Un efect foarte viu, dar nu strident. Note mai acute descoperim doar la unele costume femeiești de la Șicula, unde verdele smarald este mai insistent folosit.

Masa de roșu nu înghite însă motivele ornamentale care intră în compoziție. Ele se desprind clar datorită conturilor geometrizate, riguros trasate cu negru, uneori cu un albastru ultramarin, aproape de negru, ceea ce le face ușor lizibile. Privite de aproape, motivele ornamentale de pe mîneca femeii din Ineu par realizate într-un „cloissoné” sui generis, datorită încercuirii lor cu negru. Limpezimea formelor și a structurii compoziționale, geometrismul ferm, ordinea strînsă a tuturor elementelor care alcătuiesc sistemul ornamental constituie caracteristici esențiale, purtătoare ale ethosului românesc, expresie a vechimei, a continuității în timp a poporului care a creat portul de Ineu.

În termeni locali, compozițiile ornamentale de pe mîneca „spătoiului” se numesc „șiruri”. Denumirea „șirului” este dată de motivul principal în jurul căruia se ordonează celelalte motive ornamentale care intră în compoziție. Din lunga listă ce se poate întocmi, menționăm, citeva: „șirul cu pomu”, cu „penele cu pahar”, cu „pecia”, cu „steaua”, cu „pipărci”, cu „neguriu”, cu „turteaua”, cu „panjera”, cu „șerpălau”, cu „podul Ineului”, pentru costumele executate cu „ață” colorată.

Forma și denumirea motivelor relevă, în majoritatea cazurilor, sursa realistă de inspirație a creatorilor populari, mediul înconjurător, ocupațiile, situarea în cosmos a omului și vicisitudinile istorice. Sub unghiul acestor idei, dintre motivele ornamentale ale costumului femeiesc de Ineu ne reține, în primul rând atenția, șirul „cu pomu” și cel cu „penele cu pahar”, care nu sînt altceva decît variante ale „arborelui

Șirul cu „pomu”.

vieții” și ale „vasului cu flori”, motive străvechi, de tulburătoare semnificații și de mare circulație în arta popoarelor orientale, pătrunse adînc și în arta occidentală, aflate într-o neînchipuită bogăție de forme și interpretări pe scoarțele românești din Oltenia, Banat și Moldova, ca și pe o întreagă serie de obiecte din toate genurile artei populare românești. Forța de simbol a acestui motiv integrează sensibilitatea și viziunea creatorilor anonimi din părțile Inelui, în fluxul unic al spiri-

tualității unui popor sedentar, legat de pământul pe care trudește din adâncimea timpului imemorial.

Interpretarea pe care o dă țărâna de la Ineu motivului „arborelui vieții” este foarte asemănătoare ca formă celei pe care o descoperim pe unele covoare din Asia Mică, din secolele XVI—XVII: o reluare simetrică pe orizontală și verticală a unui element vegetal redus la o tulpină scurtă, cu două crengi laterale. Asemănătoare este și cuprin-

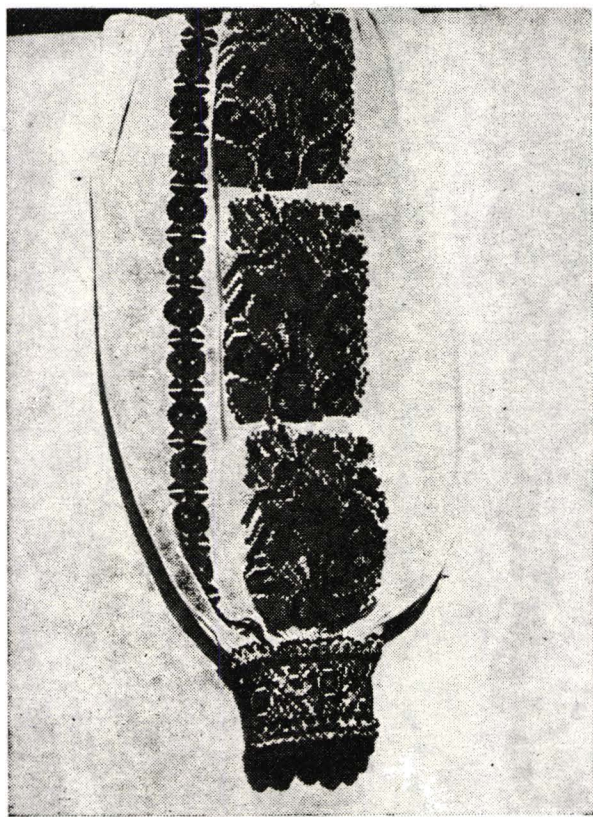
Șirul cu „paharu cu pene”.

derea motivului într-un cartuș octogonal¹⁸. Șirul este obținut dintr-o succesiune ritmică de patru asemenea cartușe, completate, în exterior, cu flori mărunte, puternic geometrizeate. Elaborarea acestei forme a „arborelui vieții” nu o putem plasa mai devreme de sfârșitul secolului

¹⁸ Ledács Kiss Aladár, Szűts Béláné, *Ismerjük meg a keleti szőnyegetek*, Gondolat, Budapeșt, 1977, pl. IX; *Teppiche*, Südwest Verlag, München, pl. 63, 67.

al XVII-lea și prima jumătate a secolului al XVIII-lea, când sugestiile primite prin filiera turcă se sedimentaseră.

În aceeași perioadă considerăm că s-a definitivat motivul „penele cu pahar” (în graiul locului, „pene”=flori). Forma motivului evocă uneori un buchet de flori, dispuse simetric, alteori niște crenguțe cu flori puternic stilizate; vasul este abia indicat. Șirul este alcătuit dintr-o succesiune de 3—4 motive cusute de-a lungul mînecii.

Șirul cu „pecia”.

În ultima analiză, „penele cu pahar” de la Ineu reprezintă „kantharosul” grecesc, transformat în Renaștere în „vas cu buchet de flori”¹⁹. Sub forma „vasului cu două torți cu flori”, el apare mai des în arta românească în secolele XVII—XVIII²⁰, ceea ce ne conduce la aceeași concluzie în privința motivului „penele cu pahar” de la Ineu.

¹⁹ Tratarea problemei „arborelui vieții” și a „kantharosului” la Paul Petrescu, *Motive decorative celebre*, Edit. Meridiane, București, 1971, p. 39—65.

²⁰ Paul Petrescu, *Op. cit.*, p. 45.

O versiune care ni se pare mai nouă, a „paharului cu flori”, o constituie „șirul cu pecia”: un buchet de flori roșii cu petale mari și frunze, aflat într-o vază. „Aranjarea” florilor, lupta de a transpune cu acul flori mai complicate, prezența însăși a vazei poate să îndrăzească și o influență cultă mai târzie.

Deși denumirea trimite la o sursă zoologică, șirul cu „șerpălău” trebuie integrat aceluiași arhetip ornamental al arborelui, deoarece „șer-

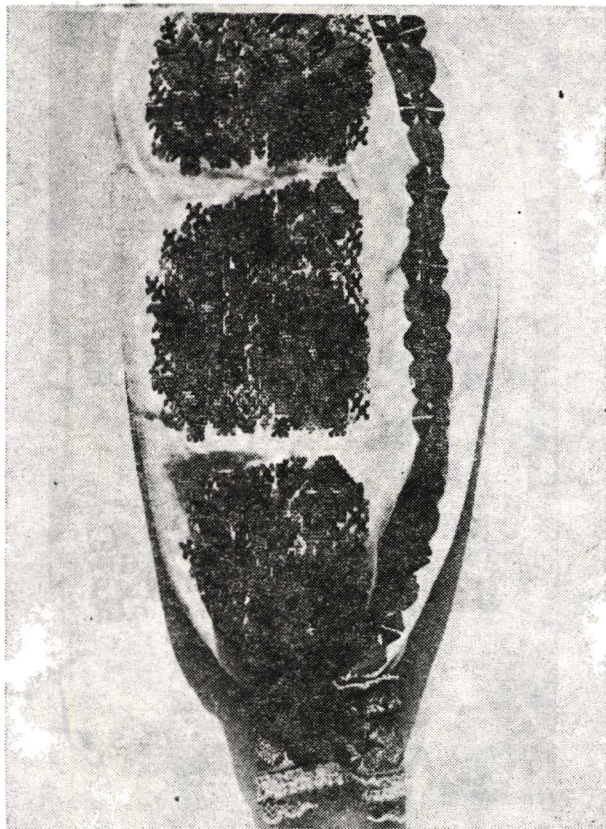
Șirul cu „șerpălău”.

pălăul” nu este altceva decât o creangă tratată într-un lung meandru de pe care se desprind frunze și flori, mai bine zis, fragmente de flori puternic stilizate, ceea ce le face irecognoscibile.

Alternanța roșului și negrului din motivele florale, energia liniilor unduioase care trasează „șerpălăul” dau naștere unei compoziții foarte ritmate, dar în același timp, foarte clare.

O formulă ornamentală insolită oferă „șirul cu steaua”. La străvechiul motiv astral a fost asociat, la un moment dat, un motiv floral:

laleaua (cu denumirea locală „tulipan“). Când a incitat această floare a orientului fantezia creatoare a țărăncii din Ineu? Credem că nu mai devreme de sfârșitul secolului al XVII-lea, în epoca de stăpînire turcească. O eventuală preluare din arta populară maghiară a acestui motiv ni se pare exclusă, într-un mediu curat românesc, fără contacte profunde cu teritoriul ungar. De altfel, după cum ne informează eruditul istoric Takács Sándor, maghiarii înșiși au început să cultive laleaua

Șirul cu „Steaua“.

încă din secolul al XVI-lea, dar mai ales în cel de al XVII-lea, aprovizionându-se cu bulbi din renumitele grădini turcești²¹. Același istoric susține că mulți nobili maghiari din acea vreme aveau grădinari turci. Să nu fi existat ei și la Ineu?

²¹ Takács Sándor, *Rajzok a török világból*, Budapeșt, 1915, vol. II, p. 215. Cartea prezintă mai multe aspecte ale influenței turce asupra artei populare maghiare.

Echipele de anchetă sociologică ale lui Dimitrie Custi descopereau la Ineu, în deceniul al IV-lea, soiuri de meri necunoscute, remi-niscente ale grădinarilor turci în acele locuri²². Interesant de observat este asocierea motivelor „steaua” și „laleaua” pe unele covoare din secolele XVI—XVII din Bergama (Asia Mică)²³. Cuprinse în cartușe, forma lor este foarte asemănătoare cu cea a motivelor de la Ineu:

Șirul cu „pipărci”.

„steaua”, de fapt o rozetă cu opt colțuri, iar laleaua, simplificată la două petale geometrizate.

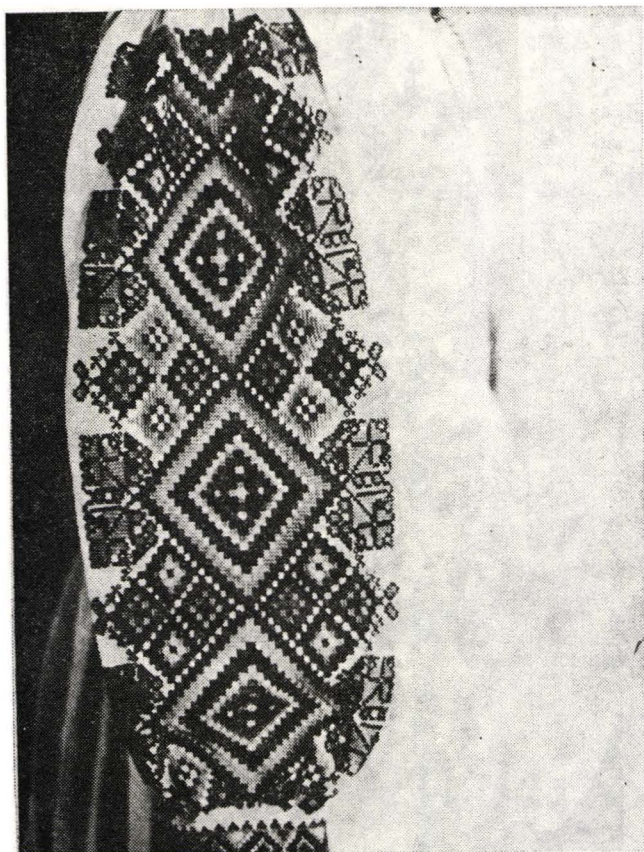
Între motivele pur geometrice, de veche tradiție, întrebuințate de țărâna din zona Ineu, predomină dreptunghiul și romb. Dispuse în grupaje de câte patru, astfel încât să închidă între ele un romb, drept-

²² Informație primită de la dr. Octavian Lupaș, secretar al echipelor lui Dimitrie Custi pentru județul Arad.

²³ Ledács Kiss Aládar — Szűcs Béláné, *Op. cit.*, pl. VIII.

unghiurile dau schema de organizare a șirului cu „pipărci”. Șirul este înscris de o succesiune de asemenea motive, alături de care intervin felurite alte combinații de motive florale și geometrice, care individualizează cămașa după gustul și destoinicia fiecărei femei în parte.

O schemă compozițională înrudită este cea a șirului cu „neguriu”, bazată însă pe combinații, în principal, de romburi ale căror contururi

Șirul cu „negroiu”.

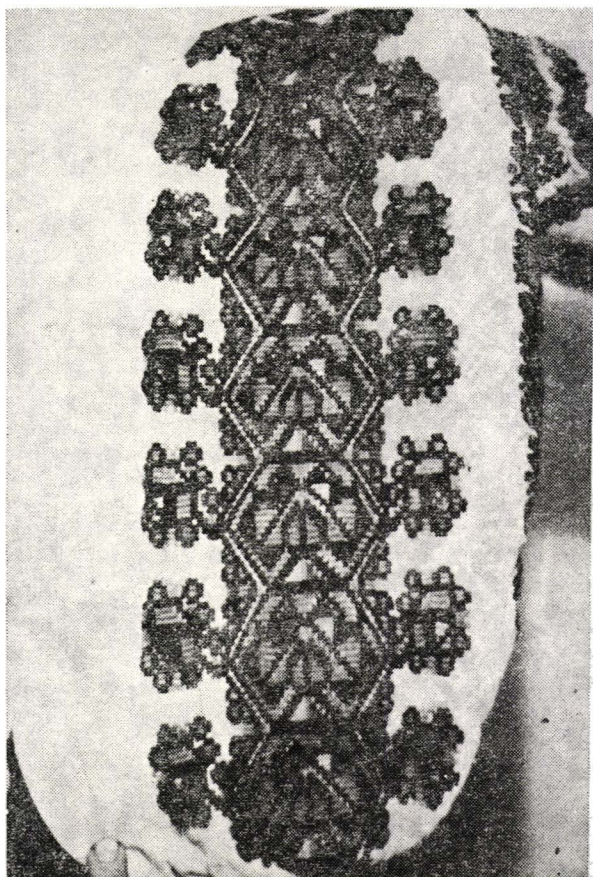
sînt trasate cu fir negru (de unde denumirea „cu neguriu”), iar suprafețele înscrise în contururi sînt umplute cu alte romburi concentrice, realizate alternativ în alb și roșu.

La exterior, romburilor li se adaugă motive florale și alte motive geometrice, obținîndu-se astfel o compoziție bogată, dar sobră prin echilibrul roșului și al negrului.

Din aceeași familie de forme romboidale este șirul cu „podul Inelui”. Alcătuit dintr-o succesiune de romburi cu vîrfurile rețezate,

evocând niște moduli puși cap la cap, sau mai degrabă un stîlp, crestă, motivul brăzdează întreaga mină.

Șirul este îmbogățit cu motive florale plasate la colțurile romburilor. Suprafețele interioare ale romburilor sînt umplute cu forme geometrice a căror combinație pare să însemne o floare sau un simplu joc

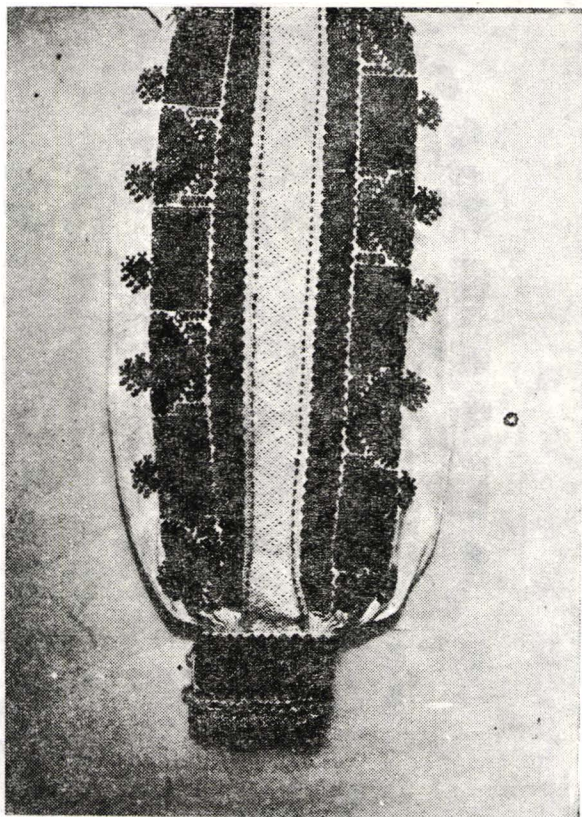

Șirul cu „podul inelui“.

al fanteziei. Geometrismul este pregnant prin contururile ferme, în negru, ale „stîlpului“.

Motivul „stîlpului“ derivat din romb îl găsim într-o altă formă, de dimensiuni mai mici, în șirul cu „panjera“. Denumirea șirului trimite la epoca de stăpînire austriacă, deoarece „panjera“ nu este altceva decît pajura de pe chipiul „cătanei“ imperiale, ceea ce ne permite să plasăm apariția acestui motiv în secolul al XIX-lea. În interpretarea arbitrară a țărancei de la Ineu, pajura a dobîndit o formă semicirculară,

cusută de obicei cu „ață” neagră și avînd la unul din capete, ca un fel de accent, un element în formă de unghi drept. Șirul se compune dintr-o alternanță de „pajure” și motivul de veche tradiție al „stîlpului”, dispuse de-a lungul mînecii, în două benzi paralele, despărțite de o „cheie” lată, brăzdată cu alb. Menționăm că șirul cu panjera este mai

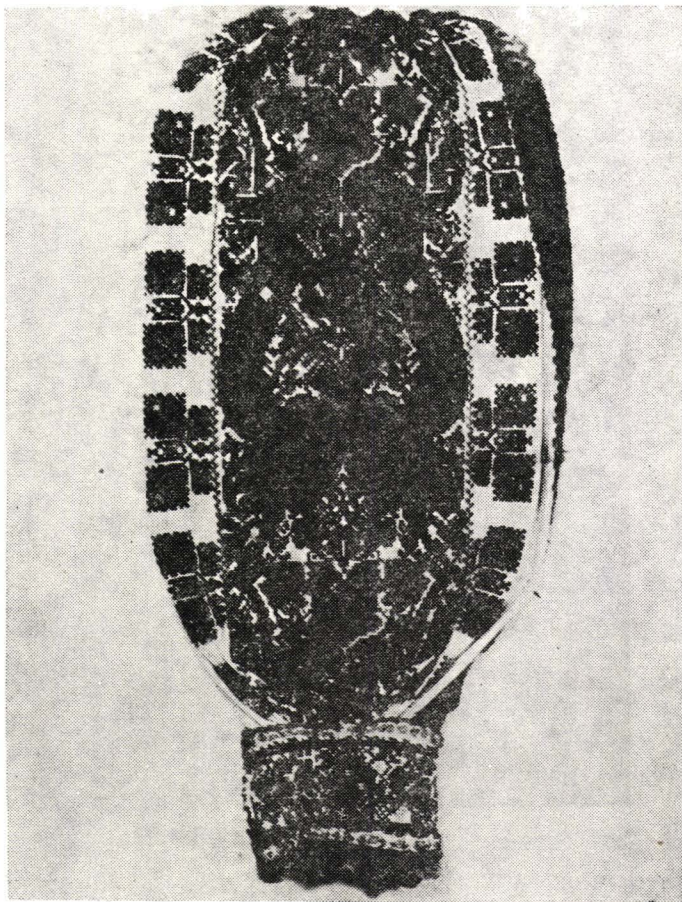

Șirul cu „panjera”.

frecvent întilnit la Bocsig, fără a putea să tragem din această împrejurare, concluzia că acest sat ar fi creatorul lui.

Ornamentația cea mai fastuoasă și cea mai amplă, ocupînd o mare parte din suprafața mînecii este oferită de „șirul cu turteaua”. Motivul, unul singur pentru compoziția fiecărei mîneci, se desfășoară într-un joc de volute baroce, trasate cu „ață” neagră, iar în unele cazuri cu „ață” de culoare albastru ultramarin. Volutele sînt umplute cu o cusătură compactă, „în cruci”, cu „ață” roșie. Motivul este plasat într-o masă de roșu. În interiorul motivului sînt figurate alte flori imposibil de identificat. Dacă forma acestui motiv amintește bulbul baroc, denu-

mirea lui indică fără îndoială „turta dulce”, etalată pe tarabele târgurilor de la Ineu, unde își desfășeau marfa turtarii de la Arad. Atestarea documentară a acestui meșteșug la mijlocul secolului trecut²⁴ ne îndreptățește să fixăm în acea epocă apariția „turtelei” sub acul de cusut al țărăncii de la Ineu.

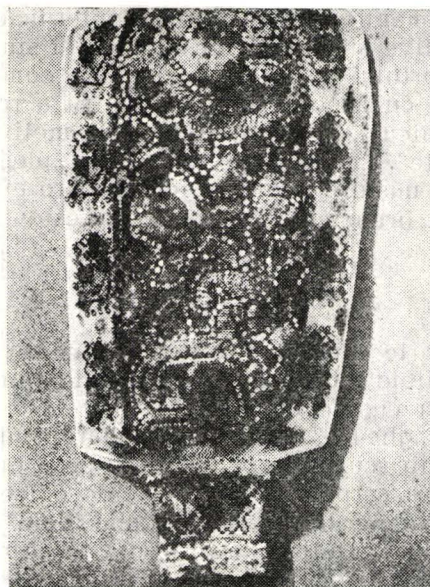

Șirul cu „turteaua”.

Am lăsat la urmă prezentarea celui mai ciudat costum femeiesc de la Ineu, cu o ornamentație cu totul aparte, fără asemănare în ansamblul artei populare românești.

²⁴ Kovách Géza, *Răspîndirea meșteșugurilor în comunele comitatului Arad în secolele XVII—XIX*, Arad, 1974, p. 11. Cîteva exemplare de forme de turtă dulce ale turtelarilor arădeni din acea epocă se află în colecția Muzeului județean Arad.

Forma motivului pe care se bazează această ornamentație permite analogii cu motivul „palmetei” de pe unele covoare persane, din secolul al XVI-lea și al XVII-lea, de tip Abbas²⁵, așa-numitele „covoare poloneze”. Ca și pe acestea, motivul este realizat în fir metalic, într-o bandă lată de 1 cm. Pentru constituirea „șirului” sînt folosite două

Șirul cu motivul „palmetei”.

palmete cărora țărâncă de la Ineu le-a uitat numele. Plasarea lor sub umăr și în partea de jos a mincii, către manșetă, creează un spațiu larg, umplut de flori cusute cu „ață” roșie și frunze cusute cu fir metalic. Toate formele obținute — și cele cu fir și cele cu ață — sînt îngrădite dublu cu „isclogii” (bucăți mici metalice de formă rotundă). „Încărcătura” aceasta ornamentală, lipsită de ordinea geometrică și dispunerea ritmică a motivelor aflate în celelalte scheme compoziționale ornamentale, ni se pare cea mai „orientală” creație ineuană. Menționăm că „isclogii” sînt folosiți în unele cazuri și la celelalte tipuri ornamentale, dar mai ales la cămășile cusute cu alb, fiind presărați ici-colo în interiorul compoziției. Interesant să notăm observația că firul metalic este folosit numai în satele din jurul vechii cetăți a Inelui, ceea ce este concludent în privința provenienței acestui material.

Firul metalic și mai ales „isclogii” au adus un spor de strălucire portului popular din zona Ineu și au contribuit, într-un grad în-

²⁵ Julius Orendi, *Das Gesamtwissen über antike und neue Teppiche des Orients*, Wien, 1930, vol. II, pl. 798, 799, 809; Ledács Kis Aládar — Szűts Béláné, *Op. cit.*, pl. XXXI.

semnat, la realizarea notelor lui particulare în cadrul artei populare românești.

În secolul nostru, epocă în care creația populară a suferit asaltul produselor industriale, costumul femeiesc de la Ineu a continuat să înflorească. În timp ce, în majoritatea satelor din larga cîmpie a Aradului, „sucna” și „șorțul” înlocuiau „poalele” și „zadia”, țăranca de la Ineu adăuga noi elemente pe trunchiul de puternică vitalitate al portului său străbun. Motive și tehnici din arta cultă sînt adaptate la cerințele imanente ale portului de la Ineu. Vechiul geometrism și știința stilizării au funcționat cu aceeași energie pentru a realiza o artă autentică. Motivele „sfesnicul”, „firangu” (aluzie la motivele de pe perdelele moderne), „cu gegite”, scoase „pe scris”, cu „pleivas”, în tăietură și multe altele, au dat naștere unor noi forme, care au îmbogățit considerabil un repertoriu ornamental devenit impresionant încă în secolele XVIII—XIX.

a) Umerițele

Un element foarte caracteristic pentru cămașa din părțile Ineului îl constituie „umerițele”. Sînt două bucăți de pînză dreptunghiulară, aplicate pe umeri și cusute cu motive decorative, în care predomină „steaua”, „roata”, „gheara” (aluzie la ghearele unui animal, datorită formei motivului: linii scurte perpendiculare pe o linie lungă), „frunza”, „tulipanul” (laleaua), „șerpălăul” (executat de obicei cu fir metalic). În sistemul ornamental general al cămășii, „umerițele” fac oficiul de legătură între cîmpul ornamental de la gît și cel de pe mîncă. De remarcă că „umerițele” lasă între ele și cîmpurile ornamentale pe care le leagă, suprafețe albe, adevărate pauze de respirație în ansamblul decorativ, dovadă subtilă că în pofida bogăției și extensiunii ornamentale, demersul artistic al țărăncii din Ineu nu este prezidat de acel „horror vacui” oriental.

b) Poalele

Strînse și încrețite puternic la mijloc, poalele se desfășoară bogat de-a lungul trupului, sub forma unui evantai, datorită pliurilor numeroase care le brăzdează. Cînd nu sînt folosite, ele se păstrează „păturate” în ladă, pentru a-și menține forma.

Ornamentația este plasată pe marginea de sus și de jos a poalelor. Marginea de sus este o bandă de pînză cusută de poale. Ea poartă denumirea de „pumnată”. Cu ajutorul ei sînt legate poalele de mijlocul femeii. „Pumnata” este un alt element caracteristic al costumelor femeiești din zona Inelui. Ornamentația ei este alcătuită din combinații de motive geometrice ca „scara”, „ghiara”, „pintenii”, „steaua”, „stilpul”, „fluturile”, „broasca” și multe altele.

„Pumnata” are rolul unui brîu, iar ca suprafață ornamentală, ea marchează o paralelă intermediară între ornamentația gulerului și „jură”, ornamentația de pe marginea de jos a poalelor. „Jura” reia unele din motivele de pe mîncă, desigur într-o compoziție mai săracă.

c) Zadia

Datorită plasării ornamentației la cele două extremități, poalele oferă o mare suprafață albă. Peste aceasta, țărâncă din zona Ineu aplică, în față, o bucată de pînză, a cărei jumătate inferioară este decorată cu alesături în război. Această piesă este denumită, în majoritatea comunelor din zonă, „zadie”, iar la Ineu, „cîrpă”.

Din punct de vedere cromatic, această piesă este cea mai „colorată” din întregul ansamblu vestimentar. Pe lângă culorile fundamentale, roșu și negru, intervin aici mai abundent galbenul, portocaliul, verdele.

Ornamentația zadii este geometrică, distribuită în mai multe registre. Pe orizontală, compoziția ornamentală se bazează pe alternanța motivelor, iar pe verticală, ea se organizează simetric față de linia mediană.

Din mulțimea de motive ornamentale notăm doar câteva: „pintenii”, „capra”, „prescura”, „furchița”, „stilpul”, „rujița”.

d) Cojocul

O piesă auxiliară foarte prețioasă a costumului femeiesc de Ineu este „cojocul cu pene”. De dimensiuni mici, strîmt, fără mîneci, tivit pe margini cu blană neagră de miel, „cojocul cu pene” este purtat și în sezonul cald datorită calității lui decorative. Întreaga suprafață a cojocului este împodobită cu motive de forma penelor de păun, cusute cu lînă roșie, neagră și mai puțin albă. Culorile alternează în cuprinsul motivului, astfel încît provoacă un joc coloristic asemănător cu cel oferit de penele păunului.

În sistemul ornamental al cojoacelor de Ineu mai intră aplicații din piele, de obicei de culoare roșie, și nasturi de metal („goambe”). Aplicațiile din piele sînt perforate din loc în loc, lăsînt să sclipească bucăți de oglindă („cocotoare”). În acest caz, avem de-a face cu varianta de cojoc cu „cocotori și goambe”.

Costumul bărbătesc

Costumul bărbătesc din zona Ineu prezintă și el unele particularități artistice, care îi dau o notă distinctă în ansamblul costumelor populare din țara noastră. Cum este firesc, el nu se bucură de atenția manifestată față de costumul femeiesc.

a) Cămașa

Piesa cea mai ornamentată din ansamblul costumului bărbătesc este cămașa. Ciudată prin forma ei scurtă, abia atingînd linia centurii, ea este purtată fără a fi strînsă la mijloc. Ornamentația este aplicată pe guler, umeri, la poale, pumnari și pe piept. Motivele sînt geometrice, cusute cu ață neagră, roșie, uneori adăugîndu-se galbenul, albastrul, verdele. Poalele cămășii se termină „în colți”.

b) **Izmenele**

Sint foarte largi și în întregime albe, foarte sărac ornamentate. Singurele elemente ornamentale sint „colții” de la marginea de jos și „cheile”, foarte late, care prind „lații” între ei.

*
* *
*

La capătul observațiilor din aceste pagini se cuvin citeva concluzii:

1. Portul popular din zona Ineu este creația unei comunități românești puternice, mândră de forța sa economică și spirituală, sprijinită în timp, prin toate vecisitudinile istorice, de forme de organizare care au menținut vie o tradiție nealterată în pecetea sa stilistică.

2. Deschiderile largi către lumea sudului balcanic, și mai ales, către cea a Orientului, au contribuit la îmbogățirea repertoriului ornamental cu motive de vastă circulație.

3. Din această pricină, originalitatea portului popular de la Ineu — ca de altfel originalitatea oricărei creații similare din alte părți ale lumii — nu se măsoară prin ineditul motivelor, prin inventarea însăși a motivelor, ci prin modul în care a fost operată adaptarea lor.

4. Așadar, originalitatea portului popular de la Ineu rezidă în transformările la care au fost supuse diverse motive.

5. Examenul ornamenticii acestui port ne dezvăluie printre trăsăturile definitorii, îmbinarea geometrismului cu motive naturale stilizate. Nicăieri nu descoperim o intenție naturalistă; țărâna de la Ineu a imprimat formelor din natură un tipar geometric rațional, dovedit de întreaga artă populară românească. Bogăția motivelor și intensitatea cromatică au dat naștere unei arte de mare exuberanță, dar care a știut să ocolească excesul printr-un gust artistic deosebit, aflat sub semnul logosului și, astfel, de sub inflorescența „barocă” a portului popular de la Ineu străbate structura „clasică” a spiritualității românești.

ESTETIC AND HISTORIC CONSIDERATIONS ON INEU 'S FOLK COSTUMES

(Summary)

The estetic and historic analyze of folk costumes arround Ineu's area allows the author to fix elaboration of the mains decorativ motifs from the first half of the 18-th century. This proces contents both romanian ancient motifs and newer ones, especially done tothe oriental influence. The contact with the eastern art appears from the ottoman domination of Ineu between the 16-th and 17-th century. The eastern motifs were transformed by stylisation, on old romanian proceeding. The aplication of this proceeding gives on original, sumptuons and unic costume in the romanian folk art.

CORIOLAN PETRANU (1893—1945) — CERCETĂTOR AL ARTEI POPULARE DIN TRANSILVANIA

GEORGE MANEA

Activitatea lui Coriolan Petranu, personalitate marcantă a vieții științifice din Transilvania dintre cele două războaie mondiale, a fost prea puțin cercetată¹, deși roadele sale îl recomandau ca un deschizător de drumuri în domenii foarte diferite.

În rîndurile ce urmează, vom stărui asupra aportului său în domeniul cercetării artei populare din Transilvania, fără să oitem și alte preocupări pe care le-a avut pe tărîmul activității științifice.

Coriolan Petranu s-a născut în anul 1893, în comuna Șiria din județul Arad. Tatăl său, Ioan Petranu, a fost profesor la teologia și preparandia greco-ortodoxă română din Arad. După terminarea liceului din Arad, Coriolan Petranu a studiat istoria artelor și estetica, mai întîi la Universitatea din Berlin (1912—1913), apoi la Universitatea din Viena (1913—1916). În anul 1917 a obținut titlul de doctor în istoria artelor, cu lucrarea „Problema conținutului și istoria artelor”, susținută la Viena cu profesorul Iosef Strzygowski. A fost numit, în anul următor, funcționar de specialitate la Muzeul de belearte din Budapesta. După unirea Transilvaniei cu România, în anul 1919 a devenit conferențiar de istoria artelor la Universitatea din Cluj. Aici a depus o muncă susținută, organizînd primul seminar de istoria artelor al Universității clujene. Timp de doi ani, în perioada 22 ianuarie 1920—1 aprilie 1922, a fost inspector general al muzeelor din Transilvania, numit în această calitate de Consiliul Dirigent². Din anul 1928 este profesor titular de istoria artelor la Universitatea din Cluj. A continuat să dețină această catedră, prin care a reușit să însuflească dragostea pentru frumos și pentru arta noastră națională zecilor de promoții de studenți, pînă la sfîrșitul vieții sale, în anul 1945.

Încă din anii studenției a fost colaborator pentru problemele de artă la ziarele „Gazeta Transilvaniei” și „Românul”³. Totodată a trecut și la elaborarea unor lucrări de mai mare întindere. Printre acestea se înscrie, în primul rînd, teza sa de doctorat, intitulată „Problema conținutului și istoria artelor”, care s-a bucurat de aprecierile laudative ale

¹ Despre cercetătorul Coriolan Petranu pînă în prezent a apărut o singură lucrare: George Manea, *Coriolan Petranu și arta populară din Transilvania*, în *Revista Muzeelor*, an VII, 1970, nr. 2, 108—110.

² Coriolan Petranu, *Memoriu de titluri și lucrări*, Arad, 1924, p. 13—14.

³ „Gazeta Transilvaniei” și „Românul” din anii 1912—1918.

unor specialiști de ilustră reputație cum a fost marele istoric de artă francez, Henri Focillon, care caracterizează încercarea lui Coriolan Petranu, într-o scrisoare adresată cercetătorului român: „D-voastră aveți meritul rar de a prezenta într-un corp și cu o vigoare personală, reflecții și idei, a căror importanță este majoră pentru cei dintre noi, care nu sînt pur erudiți și care țintesc mai sus”⁴.

Arta populară a constituit pentru Coriolan Petranu, o pasiune ce se încadra în totalitatea preocupărilor sale de istoria artei românești. În scrierile sale menționa, nu o dată, necesitatea studierii artei populare românești. Astfel în articolul „Discuții asupra sintezei artei ardelenene”, Coriolan Petranu sublina că „într-un studiu asupra artei ardelenene este o lacună a nu trata de loc arta țărănească”⁵. Într-un alt studiu, intitulat „Rolul istoricului de artă român în Transilvania”, referindu-se la publicațiile românești de artă, el arată că acestea, cu tot numărul lor redus, își au importanța lor pentru iubitorii artei românești transilvănene. „Ele — scria Coriolan Petranu — au deșteptat în sinul publicului nostru cititor interesul pentru problemele de artă, au scos în evidență bogăția artei noastre populare, au luat notă de monumentele noastre religioase și de artiștii români și au preparat terenul pentru istoria artelor ca știință”⁶.

Coriolan Petranu lansa adevărate apeluri, în vederea salvării și conservării monumentelor de valoare artistică incontestabilă ale popoului nostru. „Nu se poate îndeajuns accentua datoria intelectualului — scria Coriolan Petranu — de a impune un respect mai mare față de aceste comori de artă . . . , a ajuta conservarea lor pe cît e posibil și mai ales publicarea lor însoțită de fotografii, planșe arhitectonice, inscripții”⁷. Conservarea, după principiile sale, urma să se restrîngă la cîteva biserici de lemn, cele mai reprezentative exemplare din fiecare județ, restul urmînd să se păstreze pentru știință numai prin publicații și prin detalii ale lor, ce pot fi expuse în muzee⁸. El însuși a căutat să salveze unele valori de cultură populară. În acest sens, sînt demne de menționat cîteva inițiative ale sale în domeniul muzeografiei.

Prin funcția pe care a deținut-o din 20 ianuarie 1920, de inspector al muzeelor din Transilvania, Banat și părțile ungurene, Coriolan Petranu a contribuit direct în cîteva direcții importante pe tărîm muzeografic. Astfel, de la bun început Coriolan Petranu a militat pentru realizarea unui muzeu central al Transilvaniei, completarea lacunelor considerabile ale muzeelor județene, prin material care să ilustreze creațiile popoului român, popularizarea colecțiilor existente, crearea de noi muzee județene. Inspectoratul muzeelor, cu sediul la Cluj, prin per-

⁴ Coriolan Petranu, *Memoriu de titluri și lucrări*, Arad, 1924, p. 5.

⁵ Coriolan Petranu, *Discuții asupra sintezei artei ardelenene*, în revista „Gînd românesc”, nr. 2, Cluj, 1935, p. 6.

⁶ Coriolan Petranu, *Rolul istoricului de artă român în Transilvania*, București, 1924, p. 4.

⁷ Coriolan Petranu, *Monumentele istorice ale județului Bihor, Bisericile de lemn*, Sibiu, 1931, p. 6.

⁸ *Ibidem*.

șoana lui Coriolan Petranu, a făcut demersurile necesare pentru obținerea de subvenții, angajarea de personal de specialitate, în special pentru muzeelor din Arad, Timișoara, Baia Mare, Sighet, Alba Iulia, Gherla, Oradea. Ca urmare a acestor intervenții în anul 1921 a fost aprobată o sumă de peste 400 000 lei pentru necesitățile de primă urgență ale muzeelor transilvănene. În aceeași perioadă s-au deschis muzeele din Timișoara, Oradea, Arad, Deva, Alba Iulia, Tîrgu Mureș, Cluj, Brașov, și s-au înființat noi muzee județene, cum au fost cele din Făgăraș, Năsăud și Dej. De asemenea s-au îmbogățit colecțiile muzeale, în special Muzeul național al Transilvaniei, cele din Arad și Oradea, cu obiecte etnografice⁹.

Ca inspector al muzeelor din Transilvania cu sediul la Cluj, Coriolan Petranu, legat fiind prin naștere de teritoriul arădean și călăuzit de bună intenție în ideea promovării unor principii sănătoase în munca muzeografiei, recomandă o seamă de măsuri, printre care, înființarea celei de a treia „secții muzeale” pe lângă cele existente la acea dată, la Muzeul din Palatul Cultural¹⁰.

Pe lângă aceste dispoziții, cuprinse în adresa din 16 mai 1921, în calitate sa de inspector general al muzeelor din Transilvania, Coriolan Petranu face și demersurile necesare pentru obținerea unor subvenții de stat, de 10 000 lei, destinată achiziționării unor piese de artă populară din centrele reprezentative pentru aria etnografică arădeană.

Perseverența manifestată în toată perioada inspectoratului său, sprijinul material, precum și asistența științifică acordată, fac din profesorul Coriolan Petranu adevăratul inițiator al secției de etnografie a Muzeului din Arad. El trimite la Arad pe specialistul clujean Andrei Orosz care a achiziționat un mare număr de obiecte etnografice, din zona Podgoriei¹¹.

În domeniul muzeografiei el a lansat încă o idee îndrăzneată. Astfel, încă în anul 1928, Coriolan Petranu a preconizat înființarea la Arad a unui „muzeu al vinului”, care să cuprindă instalații tehnice țărănești de prelucrare a vinului din zona Podgoriei arădene¹². Din păcate acest interesant gând nu a prins viață.

După asimilarea, la 1 aprilie 1922, a inspectoratului de la Cluj, de către guvernul român, Coriolan Petranu, rămas la Cluj în cadrul Universității, continuă să sprijine instituția muzeală arădeană¹³. Este semnificativ în această direcție un caz, care, în afara sprijinului concret acordat muzeului arădean, a generat și una din lucrările sale de căpătii.

⁹ Coriolan Petranu, *Muzeele din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, București, 1922, p. 183—184.

¹⁰ Arhiva Muzeului județean Arad, dosar anul 1921, fila 133.

¹¹ Horia Medeleanu, George Manea, *Istoricul colecției de etnografie a Muzeului județean Arad*. Comunicare la a IV-a sesiune de comunicări științifice a muzeelor, București, 1968. Lucrarea se află în mss.

¹² „Aradi Közlöny”, Arad, 26 septembrie 1928.

¹³ Horia Medeleanu, George Manea, *Op. cit.*

Comisia de supraveghere a Palatului Cultural din Arad, hotărîse în anul 1925, transportarea și așezarea la Arad a unei biserici de lemn din județ, ca monument tipic de arhitectură și pictură națională veche. Nefiind comisia de acord în privința celui mai reprezentativ și artistic monument, a fost consultat specialistul Coriolan Petranu. Pentru a-și forma o părere obiectivă în această privință, profesorul de la Universitatea din Cluj, după propriile mărturisiri¹⁴, a cercetat în vara anului 1925, toate bisericile de lemn din județul Arad. Călătoria de studiu efectuată a avut rezultate însemnate. În primul rînd în privința solicitării Palatului Cultural, s-a stabilit drept cea mai caracteristică biserică de lemn din județ, cea din Căpruța¹⁵. Dar cea mai de seamă realizare a cercetării efectuate a fost monografia „Biserici de lemn din județul Arad”, prima lucrare de acest gen pentru Transilvania¹⁶.

Lucrarea a fost deosebit de apreciată de Nicolae Iorga, Constantin Moisil și Iosif Strzygowski. Nicolae Iorga sublinia că „... e cu atît mai merituoasă, cu cît asemenea înjghebări (bisericile de lemn, n.n.) ard ori se dărîmă”. Marele nostru istoric arăta, în încheiere că „astfel de studii ar trebui făcute și pentru alte regiuni”¹⁷.

Deosebit de caracteristică pentru activitatea de pionerat a lui Coriolan Petranu în acest domeniu, lipsit de specialiști și de condiții pentru cercetări organizate, este aprecierea lui Constantin Moisil: „Anul acesta eruditul profesor de istoria artelor de la Universitatea din Cluj, Coriolan Petranu, a publicat o foarte interesantă monografie asupra bisericilor de lemn din județul Aradului, care poate fi considerată ca începutul operei fundamentale, ce urmează a se face asupra monumentelor de acest fel din întreaga țară”¹⁸.

Studiul a fost apreciat favorabil și de profesorul de istoria artelor de la universitatea din Viena. Iosif Strzygowski, care menționa lapidar: „Eu mă bucur pentru concluzia în legătură cu bisericile de lemn și sînt de aceeași părere”¹⁹.

În aceeași ordine de preocupări, Coriolan Petranu a publicat, în anul 1931, studiul „Bisericile de lemn din județul Bihor”²⁰. Apariția volumului s-a datorat și insistenței episcopului Oradiei, Roman Ciorogariu, originar din Arad, care apreciînd lucrarea despre bisericile de lemn ale județului Arad, și-a manifestat dorința unui studiu și asupra bisericilor din eparhia sa. Această inițiativă a devenit o hotărîre a Consiliu-

¹⁴ Coriolan Petranu, *Bisericile de lemn din județul Arad*, Sibiu, 1927, p. 1.

¹⁵ Referitor la biserica din Căpruța vezi Horia Medeleanu, George Manea, *Op. cit.*

¹⁶ Coriolan Petranu, *Bisericile de lemn din județul Arad*, Sibiu, 1927. Lucrarea conține pe lîngă studiul stilistic al bisericilor menționate și 54 de fotografii și o hartă a lor.

¹⁷ Coriolan Petranu, *Memoriu asupra activității științifice și culturale desfășurate între anii 1925—1928*, f.a.

¹⁸ *Ibidem.*

¹⁹ *Ibidem.*

²⁰ Coriolan Petranu, *Monumente istorice ale județului Bihor. Bisericile de lemn*, Sibiu, 1931.

lui eparhial orădean în anul 1928, iar în vara anului 1929, prin cercetările detaliate ale lui Coriolan Petranu s-a ajuns la rezultate meritorii constând în adunarea unui bogat material descriptiv, fotografic, a unei cuprinzătoare serii de date referitoare la meșteri și la momentul executării bisericilor de lemn din județul Bihor, precum și în întocmirea unui inventar al obiectelor bisericesti în vederea constituirii unui muzeu eparhial. În cuprinsul monografiei autorul făcea numeroase referiri la bisericile din județul Arad, cu care erau comparate cele din Bihor, subliniindu-se, asemănările sau particularitățile specifice de acestora din urmă.

A urmat apoi, studierea sistematică, în mai multe etape, a bisericilor de lemn din întreaga Transilvanie. Această activitate a fost finalizată de un volum de sinteză, „Bisericile de lemn ale românilor ardeleni”²¹.

Lucrarea a trezit un viu interes în rîndurile specialiștilor străini, ca Henri Focillon (Paris), Kenneth Conant (Cambridge-Mass), Jean Alazard (Alger), P. Clemen (Bonn) etc. Astfel Henri Focillon remarca: „Aceste biserici de lemn din Ardeal sînt fermecătoare și venerabile și ele ne spun mult. În bogata serie de edificii de același gen și din aceeași materie, ele prezintă multe trăsături originale, pe care, din fericire, le-ați pus la lumină”²².

Aprecieri elogioase obține și studiul „Influența artei populare a românilor”²³. Esteticianul francez Charles Lalo, de la Sorbona, într-o scrisoare a sa către Coriolan Petranu, evidențiază că această ultimă lucrare reprezintă „un punct aproape nou” în privința înfrîngerilor țărănilor români asupra artelor populare și culte a populațiilor conlocuitoare și vecine. Tot Charles Lalo aprecia în aceeași scrisoare, că studiul „se sprijină pe fapte numeroase și precise ale folclorului balcanic, pe care autorul le cunoaște bine”²⁴. Lucrarea a stîrnit interesul multor personalități științifice europene. Profesorul de la Universitatea din Milano, Paolo d'Ancona scria: „Tratarea este pătrunzătoare și bine documentată; ea se referă la un argument care și pentru noi italienii este deosebit de interesant”²⁵.

O recenzie favorabilă a francezului Paul Henry, apărută în „Revue historique”, subliniază teza lui Coriolan Petranu asupra influențelor și întrepătrunderilor artelor românească, secuiască, săsească din Transilvania, în special în domeniul broderiei, covoarelor, lucrului în lemn, muzicii și dansului, teză cu care și recenzentul este de acord²⁶.

²¹ Coriolan Petranu, *Bisericile de lemn ale românilor ardeleni*, Sibiu, 1934.

²² Arhiva Muzeului județean Arad, fond Coriolan Petranu, Scrisoarea lui H. Focillon din 2 noiembrie 1934.

²³ Coriolan Petranu, *Influences de l'art populaire des roumains*, București, 1936.

²⁴ Arhiva Muzeului județean Arad, fond Coriolan Petranu, Scrisoarea lui Charles Lalo din 3 decembrie 1936.

²⁵ Idem, Scrisoarea lui Paolo d'Ancona din 6 octombrie 1936.

²⁶ „Revue historique”, LXII, Paris, iulie-septembrie 1937, p. 165—166.

În lucrările sale asupra arhitecturii populare în lemn din Transilvania, Coriolan Petranu a combătut teze ale unor cercetori străini, care considerau arhitectura românească o consecință a influențelor străine. Astfel, combate, cu probe convingătoare, teza lui H. Phleps, profesor la Școala superioară politehnică din Danzig, care susține că arhitectura din Munții Apuseni este influențată de arhitectura gepidă. Totodată cercetătorul român se opune cu argumente constringătoare, și la susținerile lui O Szöny și I. Balogh²⁷.

Într-o lucrare scrisă în limba germană, „Poziția Transilvaniei în istoria artei bizantine”, Coriolan Petranu încearcă o încadrare, într-un spațiu mai larg, a bisericilor de lemn din Transilvania. În legătură cu această lucrare, profesorul de la Universitatea din Würzburg, Edmund Weigand, observă că: „... Bisericile (române din Transilvania, n.n.) reprezintă pe de o parte stilul româno-bizantin, pe de altă parte unul pătruns de elementele bisericesti apusene, în timp ce pictura bisericască și produsele meșteșugărești artistice, urmează, în general, o tradiție răsăriteană. Influența bizantină s-a transmis, în mod natural, în primul rând prin intermediul Moldovei și Munteniei”²⁸.

Cercetările sistematice și constante ale lui Coriolan Petranu au dus la apariția unui volum de amploare, „Arta românilor din Transilvania”, care reprezintă o privire generală și completă asupra tuturor aspectelor artei, de la cea anonimă a țăranilor, până la arta cultă. Calitatea principală a acestei cărți a fost aceea de a demonstra frecvența și soliditatea raporturilor culturale, în toate timpurile, între românii de dincoace și de dincolo de Carpați. Concretizarea principiului metodologic al lui Coriolan Petranu de tratare împreună a artei populare și culte românești, a sesizării legăturii lor, a continuității, pe alt plan, de către arta cultă, a spiritului artei populare, sînt evidente în această lucrare. Un accent deosebit este acordat de autor capitolelor referitoare la arta populară a transilvănenilor. Sînt tratate în special teme ca: mobilierul, casa, ceramica, portul, țesăturile, broderiile și de asemenea sînt relevate valorile artistice înmagazinate în bisericile de lemn, reprezentante ilustre ale geniului popular românesc. Din felul cum sînt construite aceste biserici, din unitatea lor stilistică pe tot cuprinsul Transilvaniei, Coriolan Petranu desprinde originalitatea acestei arhitecturi. Chiar unele elemente arhitecturale împrumutate, temperamentul artistic al țăranului român — după cum afirmă autorul — le-a transformat, conform sensibilității sale, înnobilindu-le²⁹.

Volumul se caracterizează printr-o extrem de bogată documentare critică și printr-un remarcabil simț de sinteză. El este consemnarea succintă și fidelă a rezultatelor la care s-a ajuns în acel moment în bogatul domeniu al artei ardelenice. George Oprescu remarcă, în anul 1938, că „... profesorul Coriolan Petranu este unul din cercetătorii noștri

²⁷ Coriolan Petranu, *Noi cercetări și aprecieri asupra arhitecturii în lemn din Ardeal*, București, 1936 și *Nouvelles discussions sur l'architecture de bois de la Transylvanie*, București, 1939.

²⁸ „Byzantinologische Zeitschrift”, XXXVI, Leipzig-Berlin, 1936, p. 514.

²⁹ Coriolan Petranu, *L'Art roumain de Transylvanie*, București, 1938.

cei mai bine informați, pentru tot ce privește istoria artei românești. Pentru anume subiecte, cum ar fi, de pildă, arhitectura lemnului la noi, contribuția sa a modificat cu totul rezultatele de pînă acum și a proiectat o lumină neașteptată asupra acestei forme de artă, îndeosebi importantă pentru regiunile noastre nordice”³⁰.

Cuvinte calde, aprecieri elogioase, la adresa lucrării sînt rostite și de specialiștii străini. Bunăoară profesorul de istoria artei de la Universitatea din Alger, Jean Alazard, în legătură cu acest volum declară: „Eu cred că ați stabilit cu adevărat într-un mod definitiv și absolut personalitatea operelor de artă românească din Transilvania... Ați demonstrat că românii din Transilvania au jucat rolul de intermediari între artiștii Bizanțului și artiștii apusului; aceasta dovedește bine originalitatea lor puternică, de un farmec foarte personal”³¹. În încheiere profesorul și directorul Muzeului de artă din Alger, sublinia: „Ați făcut un mare serviciu studiului problemelor artistice din această țară, unde se confruntă tradiții diverse, demonstrîndu-ne că tradiția românească a afirmat pretutindeni vitalitatea și originalitatea sa”³².

Un alt cunoscut cercetător, Charles van den Borren, profesor la Universitatea din Liège, aprecia îndeosebi capitolele referitoare la arta populară. El scria: „Am gustat mai ales capitolul relativ la bisericile de lemn și la alta țărănească în diversele sale manifestații”³³.

Louis Réau, directorul Institutului francez din Viena, adresîndu-se lui Coriolan Petranu, arată că „ați arătat perfect vitalitatea și originalitatea acestei arte populare, care cu toate circumstanțele politice nefavorabile, a știut să triumfe”³⁴.

Coriolan Petranu a sesizat rolul predominant al elementelor geometrice, atît în țesăturile populare românești cît și în obiectele de lemn. În privința celor din urmă, el denumește în mod convențional elementele geometrice care stau la baza construcției formelor: „rombul, steaua, crucea, serpentina, triunghiul, rozeta, dreptunghiul, cercul, semicercul, elipsa”, care sînt dispuse după principiul repetiției, alternanței, simetriei, radiației”³⁵.

Motivele geometrice au constituit pentru Coriolan Petranu o preocupare care s-a materializat prin concluzii, apărute în lucrările sale. El opina că aceste motive sînt de origine traco-ilirică. Este știut astăzi faptul că aceste motive au circulat pe o arie foarte largă, ele au apărut în diferite locuri, și teoria lui Coriolan Petranu despre originea lor traco-ilirică nu mai stă în picioare. Încă din anul 1937 cercetătorul ceh T. Dobrowolski îi scria din Katowice lui Coriolan Petranu despre această teorie: „În ceea ce privește chestiunea legăturilor formal genetice

³⁰ George Oprescu, *Coriolan Petranu: L'Art roumain de Transylvanie* recenzie din „Viața Românească”, an. XXX, nr. 7, Iași, iulie 1938.

³¹ Arhiva Muzeului județean Arad, fond Coriolan Petranu, Scrisoarea lui Jean Alazard din 20 noiembrie 1938.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*, Scrisoarea lui Charles von den Borren din 19 iunie 1938.

³⁴ *Ibidem*, Scrisoarea lui Louis Réau din 12 iunie 1938.

³⁵ Coriolan Petranu, *Arta românească din Transilvania*, Sibiu, 1943, p. 20.

atinse în lucrarea dvs., vă comunic că am făcut-o numai așa „en passant”, deoarece n-am găsit potrivit să răspund într-o lucrare, care vorbește de un domeniu mic, la o întrebare atât de importantă ca cea a originii țesăturilor ornamentate geometric. Abținerea mea față de teoria traco-iliră a acestui ornament este cauzată de lipsa unor dovezi decisive în această direcție. Aș putea fi de acord cu această teorie dacă ar putea fi dovedită prin următoarele:

1) existența unor monumente de țesături trace sau existența unor urme iconografice într-un număr destul de mare;

2) existența unor documente din alte epoci care ar dovedi o asemănare cu cele originale;

3) dacă ar exista o analogie între părțile componente ale aparițiilor artistice.

În momentul de față există însă păreri contrare acestor teorii:

1) posibilitatea ca să existe apariții culturale asemănătoare dar independente una de cealaltă (metoda primară a lui Bastian), ceea ce poate fi dovedit și în prezent;

2) motivele ornamentale respective pot fi observate și în arta istorică (de exemplu romanicul, goticul, renașterea), apariția unor așa-numite „cărți-model” și Biedermeier;

3) constatările bine cunoscute că arta populară se trage de multe ori din arta cultă.

În fine lipsește material pentru dovedirea ipotezelor amintite despre originea tracă a motivului.

Din cele aflate se poate observa că, întrebarea despre genealogia ornamentului geometric poate fi interpretată în diferite feluri³⁶.

Coriolan Petranu a căutat să facă cunoscut lumii științifice patrimoniul artistic al Transilvaniei, bogăția artei populare din această provincie românească. Prilejurile cele mai eficiente pentru popularizarea acestor aspecte majore ale artei românești transilvănene au fost congresele științifice internaționale. Coriolan Petranu a participat la numeroase manifestări științifice de acest fel. Astfel, la al XIII-lea Congres internațional de istoria artei din Stockholm (1933), a susținut comunicarea „Noi cercetări și aprecieri asupra arhitecturii în lemn din Transilvania”, la al VII-lea Congres internațional al științelor istorice din Varșovia (1933) a expus comunicarea „Contribuția celor trei națiuni din Transilvania la formarea caracterului său artistic”, în cadrul celui de — al IV-lea Congres de studii bizantine din Sofia (1934), a prezentat comunicarea „Poziția Transilvaniei în istoria artei bizantine” iar la al XIV-lea Congres internațional de istoria artei din Berna (1936) a înfățișat comunicarea „Noțiuni și cercetare a artei naționale”³⁷.

³⁶ Arhiva Muzeului județean Arad, fond Coriolan Petranu, Scrisoarea lui T. Dobrowolski din 15 septembrie 1937.

³⁷ În același sens, al propagandei pentru originalitatea și multitudinea manifestărilor artistice ale românilor, poate fi amintită și colaborarea lui Coriolan Petranu la reviste din străinătate: *Parnassus* (New-York), *Zeitschrift für Kunstgeschichte* (Berlin), *Prager Presse* (Praga), *Sudostdeutsche Forschungen* (München) *Kyrios* (Königsberg), *Dienene Pallas* (Geneva) etc.

Activitatea științifică a lui Coriolan Petranu a fost încoronată de acordarea titlului de membru corespondent al Academiei din Munchen și de membru în Comitetul permanent al Congreselor de istoria artei și estetică.

Din multiplele genuri ale artei populare, Coriolan Petranu a cercetat cu stăruință arhitectura lemnului, respectiv bisericile de lemn, deoarece, după cum mărturisește, reprezentau un valoros tezaur al artei românești³⁸.

Nu poate fi neglijat nici aportul pe care l-a adus muzeografiei. Deși scurt timp, în calitate de inspector al muzeelor din Transilvania a acordat asistență științifică unităților subordonate, și în special a acordat mijloace materiale în salvarea unor piese de interes etnografic, cum a fost cazul Muzeului din Arad.

Din punct de vedere metodologic, Coriolan Petranu rămîne un deschizător de drumuri în domeniul artei populare românești în genere, a celei transilvănieni în special, cel care a sesizat cu ales discernămint științific legătura indisolubilă dintre arta populară și cea cultă. Tezele sale a căutat să le susțină cu ajutorul unui larg aparat științific, aducînd în sprijinul său argumente de ordin lingvistic și istoric. El face apel, nu odată, la diferite științe. De exemplu, pentru unele demonstrații folosește rezultatele științifice ale filologilor Sextil Pușcariu sau Emil Petrovici³⁹.

Variatatea surselor de informare ale lui Coriolan Petranu sînt o dovadă în plus a seriozității preocupărilor sale legate de arta populară transilvăneană. Prin studiile sale din acest domeniu, el a fost un adevărat deschizător de drumuri, un cercetător de reputație pe plan național și internațional, fapte care se adaugă la multiplele sale merite în fața posterității.

CORIOLAN PETRANU (1893—1945) RESEARCHER OF THE FOLK ART OF TRANSYLVANIA

(Summary)

The work points out Coriolan Petranu's activity as a researcher, an outstanding scientific personality in the inter-war period. His firm concern in the wood architecture and generally in the folk art of Transylvania is underlined.

For a better outlining of the evoked figure, his contribution to the museums of Transylvania, especially to the ethnographical department of the museum of Arad is presented.

³⁸ Coriolan Petranu, *Necesități, îndrumări, idealuri și realizări în istoriografia artei românești din Transilvania*, București, 1941, p. 4.

³⁹ Arhiva Muzeului județean Arad, fond Coriolan Petranu, scrisoarea lui Sextil Pușcariu, nedată.

REPERTORII

REPERTORIUL MONUMENTELOR RELIGIOASE DE PE CURSUL INFERIOR AL MUREȘULUI

GHEORGHE LANEVSCHI

Mureșul, rîu ce izvorăște din „inima” țării (M-ții Hășmașul Mare), în drumul său, după ce străbate Depresiunea Transilvaniei și o parte a Defileului Deva—Lipova, pătrunde pe teritoriul județului Arad sporind frumusețea naturală a acestui ținut.

Apele sale molcome, martore ale zbuciumatei istorii a acestor me-leaguri ce au cunoscut mai multe stăpîniri străine (maghiară, turcă, habsburgică) ar avea multe de spus despre monumentele ce se ridică din loc în loc pe malurile sale pînă la vest de orașul Nădlac, cînd apele domoale părăsesc județul.

Printre aceste monumente, dominante ca număr, vechime și stare de conservare sînt cele religioase. Ele apar începînd cu secolul al XIII-lea, fiind construcții solide din piatră și cărămidă ce au rezistat timpului și vitregiei vremurilor. Demn de remarcat e faptul că deși în timpul stăpînirilor străine a fost îngădită activitatea de construcție în domeniul arhitecturii românești ortodoxe, aceasta e majoritară atît pe cursul inferior al Mureșului, cit și în întreg județul Arad. Faptul constituie o dovadă în plus a majorității elementului românesc de aici care și pe această cale a dus lupta pentru afirmarea și păstrarea ființei naționale, dînd o notă de originalitate monumentelor sale.

Repertoriul de față intenționează să le introducă în circuitul valorilor artistice, avînd în vedere că unele au fost amintite doar sporadic în lucrări de specialitate, trei monumente au constituit obiectul unui studiu mai amănunțit, în timp ce celelalte au trecut neobservate, uita-rea pogorîndu-se asupra lor.

1. BISERICA ORTODOXA ROMÂNĂ „BUNA VESTIRE” ȘOIMOȘ

Pe malul drept al Mureșului, la poalele Dealului Cioaca Tăutu-lui, unde se înalță ruinele cetății Șoimoș, ce aruncă o umbră de istorie asupra împrejurimilor, se află biserica ortodoxă română, „Buna Vestire” construită în anul 1792.

Biserica de plan treflat, cu absidă semicirculară în partea de răsărit și cu turn clopotniță la vest este construită pe un fundament din piatră la turn și din cărămidă arsă la restul edificiului. Cărămida con-

stituie de fapt materialul de bază și al pereților portanți ai întregului edificiu. Acoperișul este din tablă.

În interior biserica are altarul semicircular, prevăzut cu proscomidier pe latura de nord. Altarul este despărțit de naos printr-un iconostas din lemn, pictat în 1875 de pictorul bănățean Nicolae Popescu. Naosul prevăzut cu câte o nișă în arc în plin cintru pe latura de nord și sud, nișe ce adăpostesc câte o icoană, se continuă spre vest cu pronaosul deasupra căruia se află cofasul. Acesta se sprijină pe doi stâlpi solizi din cărămidă, legați între ei prin arcuri în plin cintru. Pe o scară de lemn, în spirală, se ajunge din pronaos în cofas, iar de aici printr-o deschidere dreptunghiulară, aflată pe latura de vest, se intră în turnul clopotniță.

Întregul edificiu este tăvăniț. Decorația interioară e redusă doar la o frească într-un medalion, aflat pe tavan, în fața altarului, contrastând cu bogata pictură murală ce împodobește bisericile ortodoxe.

Intrarea în biserică se face pe latura de sud și vest prin uși în două canaturi al căror ancadrament este ușor profilat, iar partea superioară este în arc în miner de coș.

La vest se înalță zvelt turnul clopotniță ce e de secțiune pătrată și se sprijină pe patru stâlpi masivi de piatră ce sînt legați între ei prin arcuri în plin cintru. Acești stâlpi, din care doi adosați zidului de vest al bisericii, formează un pridvor deschis, unic în felul lui în zonă.

Exteriorul prezintă o ușoară decorație barocă mai ales în jurul ferestrelor ce sînt câte trei pe latura de sud și nord și una la răsărit, avînd toate partea de sus în miner de coș. Mai multe elemente decorative baroce se află la turnul clopotniță, în jurul ferestrelor ovale de la nivelul al doilea și al celor dreptunghiulare de la al treilea nivel. În 1923 s-au efectuat reparații capitale, iar în 1978 s-a efectuat o văruire exterioară.

BIBLIOGRAFIE

E. Glück, Al. Roz, M. Toacsen, *Arad — ghid turistic*, Buc. 1974, p. 11; Marki Șandor, *Arad szabad királyi város és Arad vármegye története*, Arad, 1895, vol. II, p. 272; *Az osztrák Magyar Monarchia irásban és képen. Ungaria*, Buda, vol. VII, caiet 18, p. 579.

6. CATEDRALA ORTODOXĂ ROMÂNĂ „NAȘTEREA SF. IOAN BOTEZĂTORUL” ARAD

Pe strada 9 Mai nr. 3 din Lipova se ridică un vechi monument religios, menționat prima oară documentar în secolul al XIV-lea, cînd se pare că era reședința unui episcopat ortodox. Biserica din Lipova a suferit de-a lungul timpului mai multe transformări, primind impunătoarea și grandioasa formă de astăzi.

Edificiul, pe lângă faptul că păstrează zidăria originală a vechii biserici pe latura de nord și sud, mai adăpostește și fundamentul păr-

ților ce au suferit transformările din anul 1732 și 1792. Acest fundament a fost descoperit cu ocazia lucrărilor de introducere a încălzirii centrale efectuate în cadrul restaurării din anul 1928—1930.

Pe baza acestei descoperiri s-a reconstituit planul original care a fost redat printr-un desen pe peretele de sud al pridvorului.

Din acest desen rezultă că fosta biserică avea plan treflat cu abside laterale poligonale prezentînd trei laturi în interior și exterior, în timp ce absida altarului era semicirculară și încadrată de două încăperi dreptunghiulare ce serveau drept proscomidier și diaconicon. Un caracter de unicat îi dădea prezența a două pridvoare laterale dispuse simetric pe latura de nord și sud.

Vicisitudinile istoriei au contribuit la transformarea bisericii în moschee și abia în 1732 au început lucrări de retransformare din moschee în biserică, zugrăvirea ei fiind încredințată lui Nedelcu Popovici, unul din cei mai de seamă zugrăvi din părțile noastre.

După cîteva decenii, mai exact în 1781, un alt mare pictor bănățean, Ștefan Tenetchi, va executa pictarea iconostasului de lemn ce a înlocuit vechiul iconostas de zid, cît și restaurarea unei părți a picturii lui Nedelcu.

Frumoasa lucrare nu a avut o viață lungă, căci în anul 1792 s-au executat o serie de lucrări care au acoperit zugrăveala, scăpînd neatins doar iconostasul. La această dată au fost înlăturate zidurile transversale dinspre vest precum și partea de răsărit a bisericii, înglobîndu-se porțiunile conservate într-o structură barocă, încununată de un frumos turn clopotniță așezat pe pridvorul închis și zidul de vest al pronaosului. Tot acum a fost coborîtă bolta, iar absidele laterale au fost transformate în intrări.

Valoarea acestei faze baroce concretizată în impunătoarea fațadă de vest nu a fost alterată în cadrul lucrărilor din 1928—1930.

În prezent biserica prezintă un plan dreptunghiular cu absidă poligonală (5 laturi) la exterior și interior și turn clopotniță la vest.

În interior altarul prevăzut cu patru nișe dreptunghiulare se continuă spre vest cu naosul, iar acesta cu pronaosul care e deschis spre naos. Deasupra pronaosului susținut de patru stîlpi de zidărie, din care doi adosați la laturile de nord și sud, se află cofasul.

De-a lungul naosului și pronaosului pe laturile de nord, sud și vest au fost amplasate deasupra vechilor cornișe două galerii longitudinale și una transversală. Acest lucru a fost posibil ca urmare a ridicării bolții cu 7 metri. Galeriaile sînt deschise spre interior, comunicînd cu acesta prin arce în plin cintru. Galeriaile primesc lumină printr-o suită de 14 ferestre, tot în arc în plin cintru, ferestre ce sînt prevăzute cu vitralii. Pe latura de nord a peretelui naosului se găsește un amvon la care se ajunge pe o scară aflată în grosimea zidului. Pe peretele nordic și pe cel sudic al naosului, în apropierea altarului, se află cîte o nișă adînc săpată în grosimea zidului. Aceste nișe au trei laturi și adăpostesc stranele.

Peretele de vest al pronaosului, la întretăierea cu cel de nord, prezintă săpate în grosimea zidului o nișă în formă de semicerc, în timp ce în partea sud-vestică se află o nișă cu trei laturi.

Pictarea interiorului bisericii a fost încredințată lui Menca Rîmniceanu (pronaosul și interiorul altarului), Brăescu (catapeteasma, bolta, arcadele) și pictorului Blendea, în timp ce sculptura în lemn aparține lui Iuliu Busuioc.

Pardoseala bisericii este din plăci de piatră, cum de altfel este și fundamentul ei, pereții portanți și bolțile fiind din cărămidă.

Pronaosul și naosul are boltă semicirculară în timp ce absida altarului e prevăzută cu semicalotă.

Pridvorul închis, prevăzută cu 3 bolți mănăstirești, susține împreună cu latura de vest a pronaosului turnul clopotniță. Acesta este încadrat la exterior de două turnuri mai mici ce se află deasupra caseilor de scări amenajate pentru galerii.

Tot la exterior, fațada de apus are o ușă în două canaturi și o decorație barocă ce abundă mai ales în părțile superioare ale turnului clopotniță. Celelalte laturi sînt simplu tratate, excepție făcînd doar latura de nord care prezintă urme de frescă.

În ansamblu, monumentul e grandios și impunător, avînd o notă de originalitate.

BIBLIOGRAFIE

Borovszky Samu, *Temesvármegye Monográfiája*, Budapesta, f.a. p. 66; Augustin Bunea, *Ierarhia românilor din Ardeal și Ungaria*, Blaș, 1904, p. 83; Böhm Lénárt, *Dél-magyarország vagy az úgy nevezett Bánság külön története*, Budapesta, vol. I, 1867, p. 124; Augustin Bunea, *Monografia istorică și artistică*, Timișoara, 1930, p. 33; Vasile Drăguș, *Pictura murală în Transilvania*, București, 1970, p. 66, 73; Vasile Drăguș, *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*, București, 1976, p. 190; Eugenia Greceanu, *Un tip singular al arhitecturii feudale românești: Biserica Maica Domnului din Lipova, județul Arad*, în „Muzeul național”, București, 1976, III, p. 279—289; Ștefan Meteș, *Din istoria artei religioase române*, Cluj, 1929, vol. I, p. 130; Márki Sándor, *Arad szabad királyi város és Arad vármegye története*, Arad, 1895, vol. II, p. 239.

I. D. Suciu, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timișoara, 1977, p. 67, 72, 130, 133, 134, planșa 3 fig. 4; Ioachim Miloia, *Biserica română din Lipova*, în „Analele Banatului”, Timișoara, an I, 1928; Viorel Gh. Tișu, Costin Feneșan, Adriana Buzilă, *Biserici Bănățene*, Timișoara, 1947, p. 53; I. Stoia Udrea, *Insemnări despre plastica românească din Banat*, în „Vrerea”, Timișoara, 1947, nr. 11—13; I. Stoia Udrea, *Biserica greco-ortodoxă din Lipova*, Timișoara, 1930; *Az osztrák Magyar Monarchia irásban és din Lipova*, în „Banatica”, Reșița 1971, p. 353—372; Victor Vlăduceanu, „Mănăstiri képben, Ungaria, vol. VII, caiet 18, p. 584; *Istoria artelor plastice în România*, Buc., 1970, p. 285. E. Glück, Al. Roz, M. Toacsen, *Arad — ghid turistic*, Buc., 1974, p. 106.

2. BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ „MAICA DOMNULUI” DIN LIPOVA

Pe malul drept al Mureșului, sub o coastă de deal se înalță biserica și mănăstirea franciscană cu hramul Maria din Radna.

O inscripție din 1905 dăltuită în marmoră, aflată în exterior pe fațada nord-vestică a bisericii, relatează următoarele:

„A templom alapköve nagy ünnepélyeséggel letéttetett 1756. június 7-én. Fölszenteltetett nagy pompával 1767. június 9-én. Teljesen elkészült kívül belül 1782-ben. A zárdá északi része elkészült 1727-ben. A délnyugati rész épült 1743-tól 1747-ig. A délkeleti rész épült 1823-tól 1826-ig.

1768. április 25-én esti 6 órakor itt volt József trónörökös nagy kísérettel és mindent megtekintett. 1903. szeptember 6-án d.e. 10 órakor meglátogatta a templomot és zárdát Ferencz Ferdinánd trónörökös.

Készítette P.A. 1905.

Preiester Ágoston

(Piatra de temelie a bisericii a fost pusă în cadrul unei mari festivități la 7 iunie 1756. A fost sfințită cu mare fast la 9 iunie 1767. Atât interior cât și exterior a fost terminată în 1782. Partea de nord a mănăstirii s-a construit în 1727. Partea de sud-vest s-a construit între 1743—1747. Partea de sud-est s-a construit între 1823—1826. În data de 25 aprilie 1768 seara la ora 6 a fost aici Iosif, moștenitorul tronului, cu o mare suită și a vizitat totul. La 6 septembrie 1903 la ora 10 a vizitat biserica și mănăstirea Francz Ferdinand, moștenitorul tronului. A lucrat P.A., 1905.

Priester Ágoston

Construită din piatră și cărămidă, biserica prezintă un plan dreptunghiular cu absidă în decroș orientată nord-vest, și pronaos supra-lărgit, ca urmare a celor două turnuri clopotniță ce-l flanchează, orientate sud—est.

În interior, sanctuarul este semicircular, comunicînd la nord cu două încăperi deasupra cărora pe verticală mai sînt cîte două încăperi la fiecare nivel. Încăperile de la nivelul 2 și 3 au ferestre spre sanctuar, ferestrele fiind prevăzute cu ancadrament bogat, decorat cu elemente baroce la nivelul 2 și simplu tratate la al 3-lea nivel. Ușa ce dă spre încăperea parterului este în două canaturi, frumos sculptată și cu ancadrament baroc bogat. La apus, sanctuarul dă spre un coridor și o încăpere, acestea avînd corespondent pe verticală. Dintre ele doar coridorul comunică cu sanctuarul la parter, printr-o ușă în două canaturi, iar la celelalte două nivele prin ferestre identice cu cele de la nord. Pereții sanctuarului sînt prevăzuți cu pilaștri cu capitele combinate ce susțin semicalota.

Laturile longitudinale ale navei sînt prevăzute cu cîte trei absidiole în grosimea zidului. Acestea adăpostesc cîte un altar. Peretele de legătură al navei cu sanctuarul este rotunjit în ambele părți și adăpostește tot cîte un altar. În total biserica are opt altare secundare și unul principal, ce este din marmoră albă de Cararra, frumos decorat,

așezat în santuar. Pereții laterali ai navei au pilaștri adosați cu capitele combinate ce susțin patru arcuri dublou.

Pronaosul deschis spre navă e despărțit de acesta prin patru stâlpi masivi de zidărie, din care doi sînt adosați. Acești stâlpi, uniți între ei prin arcuri în mîner de coș, susțin tribuna unde se găsește o orgă de mari dimensiuni.

Pronaosul și nava au boltă semicilindrică ce a fost pictată parțial în 1971 de Militaler. Sub tribună bolțile sînt mănăstirești, în număr de trei, despărțite între ele prin arcuri dublou în mîner de coș, susținute de pilaștri adosați.

La exterior altarul e poligonal avînd trei ferestre, din care cea centrală e rotundă. Fațadele, simplu tratate, au deschideri în plin cintru a căror ancadrament este ușor profilat. Excepție face doar fațada sud-estică ce e prevăzută cu intrarea principală a cărei ușă, în două canaturi, are partea superioară în arc în plin cintru. Retragerile la portal, pilaștri cu capitele ionice, decorații baroce, cornișe bogat profilate ce delimitează registrele cît și deschiderile, în mîner de coș în arc în plin cintru și rotunde, vin să întregescă aspectul baroc al acestei fațade flancate de cele 2 turnuri clopotniță ce au fost suprînălțate în 1911.

În fața acestei fațade se află o terasă mare spre care duc trepte monumentale ale căror balustradă de piatră e decorată cu statui de sfinți. Sub scară se află două capele semicirculare. Zidăria dintre ele, executată din piatră brută, privită de departe dă impresia de zid de cetate.

De-a lungul timpului s-au executat mai multe reparații, dintre care cele din 1923 și 1971 au fost exterioare. Reparațiile din 1923 au avut în vedere restaurarea acoperișului ce e din eternit, iar la turnuri din tablă.

Fațada vest-sud-vestică a bisericii face corp comun cu clădirile mănăstirești prin intermediul a cîte unui coridor închis aflat la parter și cele două nivele.

Împreună cu biserica, clădirile mănăstirii alcătuiesc un dreptunghi ce închide la mijloc o curte interioară. Aceste clădiri au parter și două nivele prevăzute la fel ca și biserica cu coridoare închise la toate nivelele, coridoare ce dau una într-alta, fapt ce permite înconjurarea din interior a curții. Spre coridoare se deschid fostele chilii.

Coridoarele au bolți semicilindrice întrerupte de bolți mănăstirești în dreptul ferestrelor ce sînt în arc în plin cintru la parter și primul nivel și dreptunghiulare la al doilea. Bolta semicilindrică domină și la încăperi excepție făcînd doar cîteva ce sînt prevăzute cu boltă mănăstirească.

Corpul de clădire sud-vestic și sud-estic are și subsol a cărui boltă este tot semicilindrică.

Accesul în incinta mănăstirii se face printr-un gang boltit semicilindric pardosit cu piatră. Poarta masivă din lemn de stejar în două canaturi barează drumul spre incintă.

Ferestrele spre exterior la toate nivelele și fațadele sînt dreptunghiulare, cele de la parter fiind prevăzute cu gratii.

Fațadele sînt simplu tratate, registrele fiind delimitate prin cornișe ușor profilate. Fațada sud-estică prezintă centrul un fronton dreptunghiular în a cărui timpan e montat un orologiu.

Fațada sud-vestică prevăzută cu o deschidere dreptunghiulară, încadrată de pilaștri adosați ce susțin un fronton triunghiular, are ușa în două canaturi ce se deschide spre o terasă-grădină la care duc 42 de trepte din ciment.

Din 1949 clădirea fostei mănăstiri a servit drept azil de bătrîni, iar din 1967 este cămin-spital pentru bolnavi cronici nerecuperabili.

Bibliografie

Gh. Ciuhandu, *Românii din Cîmpia Aradului de acum două veacuri*, Arad, 1940, p. 208; Aurel Eisenkolb, *Lipsa varos es körnekenek multjából*, Lipa, 1912, p. 252—253; Fabian Gabor, *Arad vármegye leirása*, Buda, 1835, vol. I, p. 123, 146; Gal Jenő, *Arad vármegye és Arad szabad királyiváros leirása*, Arad, 1898, p. 584; E. Glück, *Al. Roz. M. Toacsen, Arad — ghid turistic*, București, 1974, p. 109; Marki Sandor, *Arad szabad király város és Arad vármegye Monographiaja*, Arad, 1892, vol. I, p. 213, vol. II, 1895, p. 728—730; Coriolan Petranu, *Bisericele de lemn din județul Arad*, Sibiu 1927, p. 39; Somogyi Gyula, *Arad szabad király város és Arad vármegye községeknek leirása*, Arad, 1913, p. 176, imagine p. 174; *Az osztrák Magyar Monarchia*, Buda, 1901, vol. VII p. 582.

4. RUINELE UNEI BISERICI DE LÎNGĂ ARAD DIN FEUDALISMUL TIMPURIU (ABAȚIA BIZERE?)

În colțul de sud-vest al comunei Vladimirescu se află ruinile bisericii mănăstirii benedictine (Bizere), una din cele mai vechi biserici din Transilvania cunoscute pînă în prezent.

Construită în a doua jumătate a secolului al XIII-lea în stil romanico-bizantin din blocuri de piatră cioplită dreptunghiular cu umplutură între ele din var, piatră și pietriș, biserica a rezistat timpului dar nu și distrugerii provocate de om. Numeroase case din comună, inclusiv fundamentul actualei biserici catolice este făcut din piatra luată din zidurile portante a fostei biserici.

Ruina monumentului prezintă un plan bazilical cu 3 nave (navele laterale fiind foarte strîmte) sau poate cu o singură navă (lucru ce ar putea fi elucidat de săpături arheologice), transept, cor cu absidă semi-circulară și deambulator (deambulatorul a fost descoperit cu ocazia unor săpături arheologice). În partea de vest biserica era prevăzută cu două turnuri din care s-au păstrat doar ziduri înalte de 3 m în partea sud-vestică și 5 m în partea nord-vestică.

Balassy Ferencz, în „Magyar Sion”, IV, Estergom, 1866, p. 804; Dercsenyi D., *A román stílusú művészet fénykora*, Budapest, 1965, p. 86; Vasile Drăguț, *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*, Buc., 1976, p. 22, 57; Făbián Gábor, *Arad vármegye leírása*, Arad, 1832, vol. I, p. 92; Gerecze Pál, *Magyarország műemlékei*, Budapest, 1906, vol. I, p. 201; Jernei Iános, *Magyar Történelmi Tár*, Pesta, 1856, vol. II, p. 35; Koloman Juhász, *Die stifte den Tschanager Diözese im Mittelalter*, Munster im Westfalen, 1927, p. 46—47, 124; Lakatos Otto, *Arad története*, Arad, 1881, vol. I, Egon Dörner, *Cu privire la ruinele unci biserici de lingă Arad din feudalismul timpuriu*, în „Ziridava”, I, 1967, p. 9—29.

E. Glück, Al. Roz, M. Toacsen, *Arad — ghid turistic*, Buc., 1974, p. 104, p. 175—176, 194, vol. II, p. 447, 448, 531; Rupp Jakab, *Magyar ország helyrajzi története*, Budapest, 1872, vol. III, p. 60; Somogyi Gyula, *Arad megye községeinek leírása*, Arad, 1913, p. 205; Szentklarey Jenő, *A Csanad Egyhojmegyei Pleboniok története*, Timișoara, 1898, p. 246; I. D. Suci, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timișoara, 1977, p. 45—46; Török Gábor, *Arad vármegye ismertetése*, Arad, 1871, p. 9; V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în țările române*, București, 1959, p. 42, 44; *Archeologiai Ertesítő*, 1873, p. 274; *Archaeologiai Közlemények*, X, 1967, p. 17; *Történelmi Adattár*, Timișoara, 1871, p. 151—152; *Történelmi és Régészeti Ertesítő*, Timișoara, 1882, p. 49—52;

5. BISERICA ORTODOXĂ SÎRBĂ „SF. PETRU ȘI PAVEL” ARAD

În P-ța Sîrbească, nr. 1, se înalță biserica ortodoxă sîrbă „Sf. Petru și Pavel”.

Ctitorită de căpitanul Ioan Tekelia și grănicerii săi, construcția bisericii a început în anul 1698 și s-a terminat în 1702. Materialul folosit la fundație și pereții portanți este din piatră de codru legată cu var fierbinte, turnul din cărămidă arsă, iar tavanul o parte din cărămidă și o parte din scînduri și trestie, tencuite cu mortar din var gras. Acoperișul bisericii este din țiglă solzi, iar a turnului din tablă.

Biserica prezintă un plan dreptunghiular cu absidă în decroș, turn clopotniță în axul longitudinal și cîte un mic pridvor închis la intrarea de nord și sud.

La interior absida altarului este semicirculară, fiind prevăzută cu cîte o nișă la nord și sud, ce servesc drept pastoforii.

Un frumos iconostas pictat în 1863 de Nicolae Alexici desparte pronaosul de naos. Naosul prezintă trei perechi de pilaștri adosați la pereții de nord și sud a căror capitele sînt ionice. Pronaosul, deschis spre naos, este prevăzut cu cofas susținut pe patru stîlpi, din care doi sînt adosați pereților laterali. Capitelele acestora sînt dorice.

Biserica este prevăzută cu boltă semicilindrică la pronaos și naos, semicalotă la absida altarului și bolți mănăstirești sub cofas.

Bolta bisericii, pictată de Nicolae Alexici între anii 1845—1848, a fost restaurată în anul 1902 de fiul acestuia, Ștefan Alexici.

Padimentul edificiului este din piatră șlefuită. La 3 m în fața altarului se află o placă de marmoră ce acoperă cripta familiei Tekelia (a fost pusă în 1960).

La exterior biserica are absida altarului semicirculară, avînd încastrate în zidăria ei pietre funerare.

Fațadele sînt prevăzute cu ferestre a căror parte superioară este în arc în mîner de coș. Intrarea în biserică se face pe la sud, nord și vest. Pilaștri adosați cu capitele ionice vin să întregască aspectul fațadelor ce este îngrijit lucrat.

Turnul clopotniță, de secțiune pătrată, cu bogată decorație barocă profilată, a fost suprînălțat în anul 1822 și e acoperit cu tablă, în timp ce restul bisericii e învelită cu țiglă solzi.

Biserica a fost renovată doar la exterior, în anul 1956—1957 și în anul 1972.

Bibliografie

„Biserica și școala”, nr. 49 din 3/XII, 1944, p. 388; Gh. Lițiu, *Inceputul catedralei din Arad*, în „Mitropolia Banatului”, 1—3, an XVIII, 1968, p. 84; Márki Sándor, *Arad szabad királyi város és Arad vármegye története*, Arad, 1895, vol. II, p. 744; Horia Medeleanu, *Iulian Toader, un pictor arădean dintre cele două războaie*, în „Ziridava”, I, 1967, p. 86, nota 5; Lakatos Otto, *Arad története*, Arad, 1881; Coriolan Petranu, *Bisericile de lemn din județul Arad*, Sibiu, 1927, p. 39; Sava Tekelia, *Descrierea vieții*, Belgrad, 1966, p. 45; Somogy Gyula, *Arad szabad királyi város leirása*, Arad, 1913, p. 90; *Arad képes naptár* október 6, Arad, 1899, p. 69; Imagine de diploma de breaslă din 1826 păstrată la Muzeul județean Arad; E. Glück, Al. Roz, M. Toacsen, *Arad — ghid turistic*, București, 1974, p. 50—51; Lendvay Ferenc és Gellér Iános, *A százéves Arad 1834—1934*, Arad, p. 14, 25.

6. CATEDRALA ORTODOXĂ ROMÂNĂ „NAȘTEREA SF. IOAN BOTEZĂTORUL” ARAD

Pe strada Filimon Sîrbu nr. 1 se înalță catedrala ortodoxă română „Nașterea Sf. Ioan Botezătorul”.

Construirea bisericii are loc în timpul episcopului Ivacicovici care, învingînd mari dificultăți financiare, reușește să o vadă terminată în 1863, principal donator alături de familia Mocioni fiind și bancherul George Sina din Viena.

Lucrările conduse de arhitectul Antoniu Czigler au început în 1861 pe un loc mlăștinos nu tocmai prielnic pentru o zidire monumentală, fapt ce necesită construirea bisericii pe pilote. Urmarea nu întîrzie să apară. La scurt timp după darea ei în folosință au apărut crăpături în zidărie ce presupuneau reparații urgente. Aceste reparații s-au desfășurat concomitent cu lucrările de finisare și înfrumusețare interioară, totul terminîndu-se la 28 februarie 1870. Mai modestă decît azi, biserica prezenta un plan treflat cu pronaos supralărgit ca urmare a flancării lui de către cele două turnuri clopotniță.

În interior absida altarului este semicirculară cu o nișă în grosimea zidului pentru tronul episcopal și două uși (una la nord și una la sud) ce duc spre veșmîntare (veșmîntarele au fost adăugate în anul

1962, cel de sud și în 1969, cel de nord). Altarul este despărțit de naos printr-un frumos iconostas a cărui aurire și curățire a picturii s-a executat în cadrul reparațiilor din anii 1905—1906.

Absidele laterale în trei laturi adăpostesc stranele, cât și casa scărilor ce duc la balcoanele ce se află deasupra stranelor.

Naosul are pereții de nord și sud decorați cu patru rânduri a câte doi pilaștri ce au capiteluri combinate cu cornișe puternic profilate deasupra, ce susțin arcuri dublouri în plin cintru.

Pronaosul, deschis spre naos, are patru stâlpi de zidărie din care doi adosați zidurilor laterale. Stâlpii susțin cofasul. Pronaosul este deschis și spre parterul turnurilor clopotniță.

Absida altarului este prevăzută cu semicalotă, pronaosul și naosul cu boltă semicilindrică la fel ca și absidele laterale, sub cofas sînt trei bolți mănăstirești, în timp ce în încăperea parterului turnului clopotniță de la nord-vest este cupolă.

La exterior absida altarului e poligonală prezentînd cinci laturi, din care cele ce fac legătura cu absidele laterale sînt ușor curbate. Absidele laterale poligonale prezintă trei laturi.

Intrarea în biserică se face pe laturile de nord, sud și vest, în părțile de nord și sud fiind câte un portal din metal și sticlă.

Fațadele de sud, răsărit și nord prezintă ferestre largi cu partea superioară în arc în plin cintru a căror ancadrament este puternic profilat.

Fațada de vest prezintă mai multe registre delimitate de cornișe. La această fațadă se află intrarea principală așezată central, a cărei ușă din lemn e în două canaturi. Intrarea este dreptunghiulară și are ancadrament din piatră ce este flancat de nișe dreptunghiulare. Pilaștrii profilați cu capitele ionice vin să împartă fațada în trei panouri, panoul central cu intrarea fiind puțin decroșat. Toate 3 panourile sînt prevăzute cu nișe a căror parte superioară este în arc în plin cintru.

După un registru intermediar deasupra panoului central se află un fronton încadrat de câte o fereastră dreptunghiulară. Virful frontonului străpunge o fereastră rotundă ce aparține aticului aflat între cele două turnuri.

Turnurile clopotniță au deschideri dreptunghiulare cu partea superioară în arc în plin cintru. Ferestrele sînt încadrate de pilaștri cu capitele combinate. După un registru intermediar cu ovuri, ce adăpostește câte un ceas pe fiecare latură, se înalță învelitoarea care e bogat decorată și etajată, terminîndu-se în piramidă. Învelitoarea supraînălțată cât și aticul cu fereastră rotundă dintre cele două turnuri clopotniță au fost adăugate în anul 1905.

Bisericii i s-a introdus lumina electrică în anul 1921, iar în 1939 s-au făcut din nou o serie de reparații.

Între anii 1957—1959 A. Demian a executat fresca ca după 10 ani Iereamia Profeta să execute fresca de la nișele fațadei de vest.

Gh. Lițiu, *Începuturile catedralei din Arad*, în „Mitropolia Banatului”, 1968, 1—3, 84—94; I. D. Suci, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timișoara, 1977, p. 200; Somogy Gyula, *Arad szabad királyi város leirása*, Arad, 1913, p. 83; *Arad képes naptára október 6*, Arad, 1899, p. 69; *Arad képes városismertető, ipari és kereskedelmi kalauz*, Arad, 1904, p. 17.

E. Glück, Al. Roz, M. Toacsen, *Arad — ghid turistic*, București, 1974, p. 52.

7. MĂNĂSTIREA „SFÎNTUL SIMION STILPNICUL” — GAI ARAD

Mănăstirea „Sfântul Simion Stilpnicul” din Gai, strada Dunării nr. 170 este alcătuită în prezent din biserică și un corp de clădire alipită laturii de nord a bisericii. Acest complex monastic este amplasat în partea de sud a unei curți ce este înconjurată spre sud, est și nord de un gard de cărămidă, iar la vest începînd din anul 1975 se reface un corp de clădire ce a existat la începuturile acestei mănăstiri.

Ctitorie a episcopului Sinesie Jivanovici, construirea mănăstirii a început în anul 1760 terminîndu-se în 1762 fiind pentru mai bine de două decenii sediul scanului episcopal al Aradului.

Absida altarului, semicirculară în interior, prezintă spre răsărit o nișă în plin cintru, iar pe latura de nord încastrat în zid se află proscomidierul din marmoră roșie, frumos decorat cu elemente baroce. În altar este înmormîntat ctitorul a cărui lespede de mormînt este din marmoră roșie, din același material fiind și masa altarului.

Altarul flancat de pilaștri ce susțin o boltă în avelă, se continuă spre răsărit cu o semicalotă aflată la un nivel mai coborît. Un iconostas din lemn pictat în 1787 de Ștefan Tenetchi desparte altarul de naos.

Naosul este flancat de 3 rînduri de pilaștri pe latura de sud și nord ce susțin 3 arce dublouri și bolțile în avelă. Bolta din mijloc prezintă un medalion de structură în jurul candelabrului.

Pe peretele de nord al naosului se află o fereastră care dă spre una din încăperile corpului de clădire aflat pe această latură a bisericii. De la această fereastră, Sinesie Jivanovici, care era bolnăvicios, asista la slujbe.

Pronaosul deschis spre naos are stîlpi masivi de zidărie care susțin cofasul și latura de răsărit a turnului clopotniță. Stîlpii sînt legați între ei la parter prin arce în plin cintru.

Pardoseala întregii biserici este din lespezi de piatră.

La exterior absida altarului e poligonală prezentînd 5 laturi. Fereastra dreptunghiulară cu partea superioară în ușor arc în mîner de coș e prevăzută cu ancadrament ușor profilat și cornișe ușor ovale. Fereastra este încadrată de pilaștri ușor profilați avînd capitel doric.

Fațada de sud este prevăzută cu două ferestre și o ușă simplă, dreptunghiulară cu același decor ca la fațade de răsărit.

Fațada de vest a bisericii cîț și toate laturile turnului clopotniță prezintă o decorație mai bogată formată din pilaștri profilați cu capi-

tele combinate, registre intermediare cuprinse între cornișe puternic profilate, ovuri și volute. Ușa fațadei de vest ce e în două canaturi cît și ferestrele turnului clopotniță sînt largi și cu partea superioară în arc în plin cintru.

Biserica împreună cu clădirea lipită de ea are forma literei U ale cărui laturi sînt, formate din absida altarului și paraclis. Încăperile comunică între ele, sînt boltite iar pardoseala este din parchet, scîndură și ciment.

La exterior fațada de răsărit prezintă un ușor decroș ce subliniază mai bine partea centrală a clădirii, căreia îi corespunde la acoperiș un atic cu volute și decorație florală ce înconjură un ov.

Ferestrele sînt dreptunghiulare cu elemente decorative identice ca și cele de la fațada de răsărit a altarului; în plus este doar cornișa în unghi la ferestrele din zona decroșului și bogata cornișe de coronament tot în această zonă.

Fațada de vest lipsită de elemente decorative fiind tratată simplu, se impune prin deschiderile mari ale arcelor în plin cintru de la coridorul deschis aflat pe mai bine de trei sferturi din această fațadă.

Întregul complex are șarpantă de lemn ce susține o învelitoare din țigla solzi la biserică și clădire și din tablă la turnul clopotniței.

Între anii 1955—1956 s-au făcut lucrări de consolidare a zidului din jurul mănăstirii. În 1966 vechea pardoseală de lemn din trei încăperi a fost înlocuită cu parchet, iar în 1971 s-a executat sistemul hidrofug pentru înlăturarea igrasiei. Din 1975 se execută lucrări de reconstruire a corpurilor de clădire ce au existat, iar din 1977 s-a introdus încălzirea centrală la clădire și biserică.

Bibliografie

Gh. Ciuhandu, *Paraclisul Sfîntului Simion Sîlnicul și groznița episcopescă din Arad—Gai*, în „Hotarul”, an II, nr. 7, 1935, p. 4—7; Idem, *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț*, Arad, 1940, p. 248, 266; Idem, *Schițe din trecutul românilor arădeni secol XVIII*, Arad, 1934, p. 54; Idem, *Din viața lui Nestor Jivanovici*, Arad, 1929, p. 50; Lakatoș Otto, *Arad története*, Arad, 1881, vol. II, p. 64; Marki Sándor, *Arad vármegye és Arad szabad Királyi város története*, Arad, 1895, vol. II, p. 419; Mircea Păcurariu, *Istoria bisericii ortodoxe române*, Sibiu, 1972, p. 276; I. D. Suci, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timișoara, 1977, p. 117, planșa 22, fig. 34; Somogy Gyula, *Arad vármegye és Arad szabad királyi város monográphiája*, Arad, 1913, p. 92, imag. p. 93.

8. MĂNĂSTIREA HODOȘ-BODROG

Mănăstirea Hodoș-Bodrog se prezintă sub aspectul unei incinte aproape pătrată, împrejmuită de ziduri la nord și sud, iar spre est și sud-vest se găsesc clădirile mănăstirești.

În interiorul acestei incinte spre latura de sud se găsește biserica mănăstirii, iar spre vest de ea la aproximativ 15 m se ridică turnul clopotniță.

Planul bisericii mănăstirești relevă un triconc cu turlă pe naos. Naosul are trei abside semicirculare la interior, două dispuse lateral și una în axul principal al bisericii. În dreptul absidelor laterale în interior se găsesc două perechi de pilaștri ce susțin arcurile și pandantivii pe care se sprijină tamburul octogonal al turlei.

Absidele sînt acoperite cu cîte o semicalotă în timp ce turla e prevăzută cu o calotă sferică. Extremitățile naosului spre apus și răsărit sînt acoperite cu bolți semicilindrice dispuse longitudinal.

Porțiunea estică a naosului a fost segmentată în două travee, prin introducerea a încă unei perechi de pilaștri, marcînd sus la bolta semicilindrică longitudinală o ușoară scădere de nivel. Semicalota absidei altarului se găsește la un nivel și mai scăzut gradînd astfel presiunea exercitată spre est de turlă.

În partea de răsărit a naosului sînt prezente arcuri laterale de tip Vodița II iar în absida altarului, săpate în peretele acesteia, se află la nord și sud cîte o nișă servind drept pastoforii.

Pardoseala bisericii este din plăci de piatră.

La exterior cele trei abside sînt poligonale prezentînd trei laturi iar peretele de nord al naosului ca urmare a faptului că o parte a tencuiei este decapată oferă posibilitatea observării zidăriei ce este executată de blocuri de piatră fățuită amestecată pe alocuri cu cărămidă.

Ferestrele absidelor, dreptunghiulare și largi, sînt opera unor refaceri ulterioare. Originare par ferestrele dinspre estul peretelui de nord și sud al naosului. Acestea sînt dreptunghiulare și ele, dar înguste și alungite, evazate spre interior. În vestul naosului pe peretele de nord, la înălțimea de 1 m de sol, se observă urmele unui brîu de cărămidă așezată pe lat, dar numai pe o porțiune de 3 m. Același brîu apare la înălțimea de 3 m și în estul peretelui de nord înconjurînd extremitățile superioare ale unor nișe cu arc în plin cintru, nișe ce adăpostesc fresce cu scene religioase și care s-au păstrat doar în această zonă a bisericii.

Turla naosului prezintă un tambur octogonal în exterior avînd pe fiecare latură cîte o fereastră dreptunghiulară strîmtă și alungită.

Acoperișul absidelor laterale precum și învelișul de tablă al cupolei împreună cu bulbul baroc de deasupra dau o imagine falsă asupra tipului bisericii la fel ca și frontonul de la fațada de vest ce urmează o linie barocă fiind un adaos ulterior.

Aceste adaosuri sînt rezultatul lucrărilor din 1766 lucrări necesitate de distrugerile provocate de inundația din 1765 cînd s-a prăbușit pronaosul care nu a mai fost refăcut. La o dată ulterioară, din păcate rămasă necunoscută, pentru a amplifica interiorul bisericii, s-a adăugat o tindă în locul pronaosului distrus de apele Mureșului, tindă care în anul 1977 a fost înlăturată.

Dintre clădirile mănăstirești pe vechea temelie a rămas numai edificiul dinspre răsărit căruia în 1895 i s-a înlăturat etajul. Construcția rămasă servește drept stăreție și tot aici se găsesc trapeza mare, trapeza mică și bucătăria.

În anul 1935 i se dăugă spre curte un paraclis mausoleu. Edificiile dinspre apus și nord au fost demolate și ele.

În 1905, la vest se ridică o nouă clădire care adăpostește chillile dispuse de o parte și alta a unui coridor. Tot la vest de biserică se află și paraclisul de iarnă ce e prevăzut pe latura de nord cu un cerdac ai cărui stâlpi de lemn sînt legați prin arce treflate.

Pe latura de sud a mănăstirii în anul 1803 s-au ridicat două simulacre de bastioane cilindrice între care s-a construit un gard metalic.

Documente istorice precise referitoare la data zidirii mănăstirii lipsesc, ca de altfel și pisania sau vreo inscripție, dar prin caracterele arhitectonice ale bisericii mănăstirești actuale, prin stil și sistem de construcție o putem plasa în secolul XV.

Bibliografie

Borovszki Samu, *Temes vármegye története*, Budapesta, f.a.p. 225; Silviu Dragomir, *Relațiile bisericii românești cu Rusia în sec. al XVII-lea*, București, 1912, p. 15—17; V. Drăguț, *Pictura murală în Transilvania*, București, 1970, p. 8, 67; Idem, *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*, București, 1976, p. 166; Eugenia Greceanu, *Pătrunderea influențelor de tradiție bizantină în arhitectura bisericească de zid din Transilvania*, în SCIA, nr. 2, 1972, p. 197—202; Grigor Ionescu, *Istoria arhitecturii în România*, București, 1965, p. 247; Iuffu, *Mănăstirea Hodoș-Bodrog — un centru de cultură slavonă în Banat*, în „Mitropolia Banatului”, 1963, nr. 5—8, p. 229—261; Iuhász Kolomán, *Die Stille der Tschanader Diocese im mitter alter*, Münster in Westfalen, 1927, p. 220—222; Șt. Mețes, *Istoria bisericii și a vieții religioase a românilor din Ardeal și Ungaria*, Arad, 1918, vol. I, p. 186—189; Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii ortodoxe române*, Sibiu, 1972, p. 276, imag. între p. 188—189; I. D. Suciș, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timișoara, 1977, p. 45, 94, 98, 133, planșa 3, fig. 4; Nicolae Săcară, *Mănăstirea Hodoș-Bodrog*, în „Tibiscus”, p. 53—61; Zeiner Alfred, *Arad multja*, Arad, 1940, p. 32; Virgil Vătășianu, *Istoria artei feudale în țările române*, București, 1959, p. 187; Victor Vlăduceanu, *Vechiu monument istorico-religios: Mănăstirea Bodrog*, Timișoara, 1939; Oliver Velescu, Adrian Corvătescu, *Un monument în vestul țării — Mănăstirea Bezdin*, în „Buletinul monumentelor istorice”, nr. 1, 1972, p. 50; *Istoria artelor plastice în România*, București, 1970, vol. II, p. 181.

9. MĂNĂSTIREA BEZDIN

Situată pe malul unei bălți, în marginea unei păduri mănăstirea Bezdin, cu silueta solitară și albă se profilează pe fundalul verde închis, ruginiu sau golaș al codrului care închide orizontul spre est și nord.

Prima mențiune documentară privitoare la mănăstirea Bezdin se găsește într-o însemnare făcută pe o Psaltire tipărită la Veneția în 1520 de Vucovici Bojidar cu următorul text aflat pe fila 270: „În numele Tatălui, Fiului și a sfântului Duh. Să se știe cînd a început construirea mănăstirii Bezdin a început în anul de la facerea lumii 7047 și de la nașterea mînuitorului 1539. Biserica a fost închinată Intrării Maicii Domnului, cu strădania arhimandritului Iosif Milutinovici și a tuturor fraților și creștinilor. Sub mine, Leontin Bogoievici econom și ieromonah”.

Deși mănăstirii i se atribuie o vechime mai mare cert este că actualele construcții nu datează nici una din epoci anterioare secolului XVI, ci dimpotrivă majoritatea lor sînt mai recente.

Incinta mănăstirilor de plan trapezoidal are pe trei laturi clădiri, din care cea de sud și est este cu două nivele.

În mijlocul curții așezată translat spre sud-vest față de centrul incintei se află biserica mănăstirii ce relevă un plan triconic cu absida altarului în decroș, turlă octogonală pe naos și pronaos supralărgit cu turn clopotniță.

Construită din cărămidă pe fundații tot din cărămidă, dar pe piloni de stejar, biserica prezintă la interior abside semicirculare.

Absida altarului, despărțită de naos printr-un frumos iconostas de lemn pictat în 1753 de Ștefan Terețchi, adăpostește masa altarului de marmoră roșie. Tot aici, săpate în pereții laterali a acesteia, se află cîte o nișă servind drept pastoforii. Absidele sînt acoperite cu cîte o semicalotă, turla cu tambur cilindric în interior este prevăzută cu o calotă, iar naosul în extremitățile de est și vest cu boltă semicilindrică.

Pronaosul supralărgit față de naos este deschis spre acesta și prevăzut cu turn clopotniță care stă rezemat pe peretele de vest al pronaosului și pe doi stâlpi masivi de zidărie care sînt legați între ei la parter și la nivelul tribunei prin arce în plin cintru.

Pronaosul cu turnul clopotniță a fost construit între anii 1776—1783 cu ocazia unor reparații capitale efectuate ansamblului mănăstiresc, fapt arătat în pisania încastrată în zidul acestui turn.

Ridicarea în epoci diferite a pronaosului de restul bisericii a dus de altfel la o fisură pe tot perimetrul bolții la intersecția noului pronaos cu naosul.

Pardoseala bisericii este executată din dale mari de marmoră.

În exterior absidele sînt poligonale prezentînd patru laturi, iar pe latura de sud a bisericii și pe latura a doua și a treia a absidei altarului sînt încastrate pietre funerare datînd din anii 1731 și 1735.

Turla octogonală prezentînd cîte o fereastră îngustă dreptunghiulară pe fiecare latură se înalță destul de sveltă față de proporțiile întregii biserici peste o bază pătrată ascunsă sub învelitoare.

Ferestrele bisericii au primit forma de astăzi dreptunghiulară cu partea superioară în arc în mîner de coș în urma lucrărilor din 1781. Tot atunci s-au mai executat montarea ancadramentelor de marmoră roșie la cele două intrări (cea de sud și vest) care sînt în două canaturi, lucrări de timplărie cit și punerea unei învelitori de tablă la biserică, învelitoare ce era vopsită.

În anul 1833 se execută o nouă reparație la biserică înlocuindu-se învelitoarea existentă după cum urmează: turnul și turla au fost acoperite cu tablă în sistem de învelitoare barocă cu lanternou și bulb, biserica cu șindrila, vopsită cu ulei roșu, iar crucile au fost aurite. Șindrila a fost înlocuită cu tablă la sfîrșitul secolului XIX cu ocazia unor reparații efectuate la mănăstire.

Ansamblul mănăstiresc păstrat pînă astăzi mai cuprinde aripa de sud, est și nord.

Aripa de sud, care este de fapt partea principală, a fost etajată la sfârșitul secolului al XVIII-lea fiind compusă simetric cu intrare în axul clădirii și cu două decroșuri laterale. Pe această fațadă apar o serie de elemente decorative cum sînt o friză separînd cele două nivele, o arhivoltă bogată, cu cheie, subliniind arcul de intrare, precum și ferestrele dreptunghiulare cu ancadramente ușor profilate.

Accesul în mănăstire se face printr-un gang boltit cu bolți mănăstirești între arce dublouri și pardosit cu lemn de stejar.

În 1775 s-a construit aripa de est a mănăstirii ce cuprinde trapeza mare și mică cu bucătăriile aferente și paraclisul.

Paraclisul are o absidă semicirculară fiind pictat în 1887 de Gostincar Frank din Arad. Latura de est este etajată numai pînă la trapeză și paraclis.

Fațada spre curte a aripii sudice și estice se impune prin deschiderile mari ale arcelor în plin cintru ale coridoarelor deschise de la ambele nivele.

Împărțirea interioară a încăperilor este cea obișnuită mănăstirilor, în chilli care sînt destul de spațioase. Etajul aripii de răsărit cît și partea dinspre răsărit a aripii principale fiind destinat stăreției are o altă compartimentare, încăperile fiind mai mari și comunicînd între ele.

Coridoarele au pardoseala din lemn cu excepția etajului în zona destinată stăreției unde sînt din dale de marmoră identice cu cele din biserică. Anul 1891, marcat în pardoseala coridorului chilliilor de pe latura de sud, pare să indice terminarea lucrărilor de la Bezdin.

Aripa de nord a mănăstirii cu un singur nivel și cu arce frumoase în plin cintru înspre curte a avut rol gospodăresc adăpostind hambare și ateliere de tot felul necesare satisfacerii nevoilor gospodărești ale mănăstirii.

Tot aici se află o încăpere interesantă din punct de vedere constructiv și anume afumătoarea cu plafonul în trunchi de piramidă.

Sub această aripă, simetric cu intrarea de pe latura opusă, se află un gang realizat în aceleași forme constructive fiind intrarea de serviciu.

La vest incinta e închisă de un zid de cărămidă legînd aripa de nord cu cea de sud.

Din 1948 mănăstirea a încetat să funcționeze ca instituție, iar în 1953 a fost declarată monument istoric.

Starea avansată de degradare în care a ajuns întregul complex mănăstiresc necesită intervenții urgente, cele din 1975—1976 nefiind satisfăcătoare.

BIBLIOGRAFIE

Borovsky Samu, *Temes vármegye*, Budapesta, f.a., imagine p. 363; Vasile Drăguț, *Pictura murală din Transilvania*, set 14—15, București, 1970, p. 8, 68; idem, *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*, București, 1976, p. 54; Ion Frunzetti, *Piutori bănățeni din secolul al XIX-lea*, București, 1957, p. 16; Irma Ferencz,

Date cu privire la dezvoltarea picturii în oraşul Arad și împrejurimile sale în secolele XVIII și XIX, în „Ziridava”, Studii și cercetări, II, 1968, p. 47; E. Glück, Al. Roz și M. Toacsen, Arad — ghid turistic, București, 1974, p. 129; Ștefan Mețeș, Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria, Sibiu, 1936, p. 200, 201; I. D. Suciu, Monografia Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1977, p. 47, 71, 132, 208; Oliver Velescu, Adrian Corvătescu, Un monument din vestul țării. Mănăstirea Bezdin, în „Buletinul Monumentelor Istorice”, nr. 1, 1972, p. 49—58; Insemnare din 1842 pe coperta din spate a unei Biblii, Moscova, 1756, în „Biblioteca vicariatului ortodox sîrb”, Timișoara, nr. inv. 2029.

LE RÉPERTOIRE DES MONUMENTS RELIGIEUX SUR LE COURS INFÉRIEUR DE MUREȘ

(Résumé)

L'ouvrage présente neuf monuments de la vallée de Mureș inférieur. On tient compte des dates historiques et artistiques qui caractérisent chaque monument.

CONTRIBUȚII LA HERALDICA, SIGILOGRAFIA ȘI MEDALISTICA ANIVERSĂRII UNUI DECENIU DE LA UNIREA TRANSILVANIEI CU ROMÂNIA

VICTOR CAȚAVEI

Desăvîrșirea procesului de formare a statului național unitar român, în urma hotărîrii Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, din 1 Decembrie 1918, „s-a înscris în istoria poporului român ca un moment crucial din multele momente pe care le-a trăit în lupta pentru păstrarea ființei naționale, pentru libertate socială și națională”¹.

Aniversările marii uniri au oferit prilejul unor manifestări patriotice de amploare în deceniile care au urmat, rememorînd evenimentele și exprimînd hotărîrea de a apăra independența, suveranitatea și integritatea teritorială a țării. „Ziua de 1 Decembrie — scria Vasile Goldiș — va fi pentru generațiile viitoare o pildă de patriotism și de supremă dragoste de țară, va fi sentimentul iubirii de neam transmis cu pietate aceluia care vor veni în urma noastră, deoarece ea este simbolul fascinator al eforturilor de veacuri pentru realizarea mărețului vis național”².

Unirea Transilvaniei cu România a fost aniversată an de an, prima mare sărbătoare desfășurîndu-se la împlinirea unui deceniu de la istoricul eveniment. Ea a fost îndelung pregătită de un comitet de organizare, dominat de personalități marcante ale vieții politice și culturale românești, ca: Miron Cristea, Nicolae Iorga, Ștefan Cicio-Pop, Vasile Goldiș, Teodar Mihali, Octavian Goga, Onisifor Ghibu, Liviu Rebreanu, Romul Vuia, Valer Pop, Simion Mehedinți și alții.

Pregătirile au fost efectuate îndeosebi sub conducerea lui Sever Bocu și cu aportul „Astrei”. Ele au inclus numeroase manifestări, începute la 1 decembrie 1928, în principalele orașe transilvănene și încheiate la Alba Iulia, la 20 mai 1929, cînd a avut loc sărbătorirea principală³.

Comitetul de organizare a pregătit o stemă a aniversării și a bătut medalii. Se păstrează astăzi în colecțiile Muzeului județean Arad,

¹ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la adunarea populară de la Alba Iulia cu prilejul festivităților consacrate semicentenarului unirii Transilvaniei cu România*, în „România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste”, vol. III, Ed. Politică, Buc., 1969, p. 696.

² *Românul*, anul IX, nr. 257, Arad, 30 noiembrie 1920, p. 1.

³ *Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul. 1918—1927*, vol. III, Ed. Cultura Națională, București, 1929, p. 1472—1480.

alături de numeroase fotografii, desenul stemei preconizate, sigiliul Comitetului de organizare și numeroase medalii. Majoritatea acestora aparțin unor participanți la sărbătorire.

Stema aniversării unui deceniu de la unirea Transilvaniei cu România a fost realizată prin adoptarea sigiliului lui Mihail Viteazul, ca domn al celor trei țări române, avînd astfel valoarea unui simbol al unității naturale. (Fig. 1)

A fost utilizată ca desen al stemei lui Mihai Viteazul pecetea sa, aplicată pe hristovul dat la Iași, la 3 iulie 1600, mănăstirii Neamț. Este un sigiliu conținînd acvila valahică îmbinată cu tipul „Nova plantio” și în subsidiar cu stema Moldovei și cu doi lei afrontați, însemn ad-hoc al Transilvaniei, reprezentînd simbolurile heraldice ale celor trei țări române⁴.

Inscripția din bordura însemnului realizat la un diametru de 120 mm, cuprinzînd titlatura voievodului, a fost înlocuită cu textul „UNIREA TRANSILVANIEI CU ROMÂNIA”. Pe bordura din registrul superior s-au introdus anii „1918—1928”. Stema a fost adoptată cu acest desen. Spre deosebire de celelalte acțiuni preconizate, editarea și difuzarea stemei a rămas în stadiul de proiect, nereușindu-se multiplicarea sa în timp util.

Sigiliul Comitetului de organizare al serbărilor reproduce și el stema lui Mihai Viteazul. Sigiliul a fost aplicat pe documente, texte de cuvîntări, conferințe și partituri muzicale, unele din acestea în posesia muzeului. (Fig. 2 și 3)

Corpul sigiliului a fost executat prin strunjire dintr-o placă cilindrică de alamă, continuată cu un știft. Diametrul plăcii este de 45 mm, iar grosimea de 9,5 mm. Știftul, prelucrat patrat cu latura de 7 mm și lungimea de 20 mm, fixează corpul de mînerul de lemn.

Desenul sigiliului este realizat prin gravare cu o deosebită acuratețe, dînd la aplicare o impresie clară. El reproduce desenul de pe stemă în cele mai mici mănunte, avînd înlocuită doar inscripția. Pe sigiliu este gravată în bordura însemnului denumirea: „COMITETUL DE ORGANIZARE AL SERBĂRILOR UNIRII”. Bordura registrului superior cuprinde cifrele anului „1929”, despărțite de colțul scutului stemei Moldovei.

Medalia aniversării unui deceniu de la unirea Transilvaniei cu România a fost executată din bronz, în două variante: varianta mică, cu panglică tricoloră și orificiu de prindere iar varianta mare, perfect circulară. Exemplarele păstrate din prima variantă sînt mult mai numeroase, aceasta acordîndu-se participanților la sărbătorirea de la Alba Iulia⁵.

Medalia mică, prezentînd numai avers, are o formă aproape circulară cu diametrul de 31 mm și grosimea de 2 mm. La partea supe-

⁴ Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, Ed. Științifică și enciclopedică, București, 1977, p. 69—73.

⁵ Muzeul posedă 47 de exemplare din medalia mică și un exemplar din medalia mare.

rioară prezintă o evazare, rezultată prin presarea unui orificiu oval. În orificiu este legată o panglică îngustă tricoloră, avînd lăţimea de 6 mm şi lungimea de 60 mm. (Fig. 4).

Fundalul imaginii medaliei este format în partea inferioară din două arcade ale unui pod, situate în faţa unei linii de trei coline cu pante domoale. Peste coline sînt suprapuse şapte turnuri, cel din extre-

Fig. 1. Stema aniversării unui deceniu de la unirea Transilvaniei cu România, reproducînd sigiliul lui Mihai Viteazul, ca domn al celor trei ţări române.

mitatea stîngă fiind vizibil doar parţial, rezultînd direct din vechea stemă a Transilvaniei. Deasupra colinelor este situat un soare răsărînd, cu 12 raze radiale.

Imagina centrală reprezintă o alegorie a României unite, sub forma unui bust feminin, în profil spre stînga (identificabil cu bustul re-

Fig. 2. Sigiliul Comitetului de organizare al serbărilor unirii, reproducind pecetea lui Mihai Viteazul. Desenul feței active.

Fig. 3. Impresia pe hirtie a sigiliului Comitetului de organizare al serbărilor unirii.

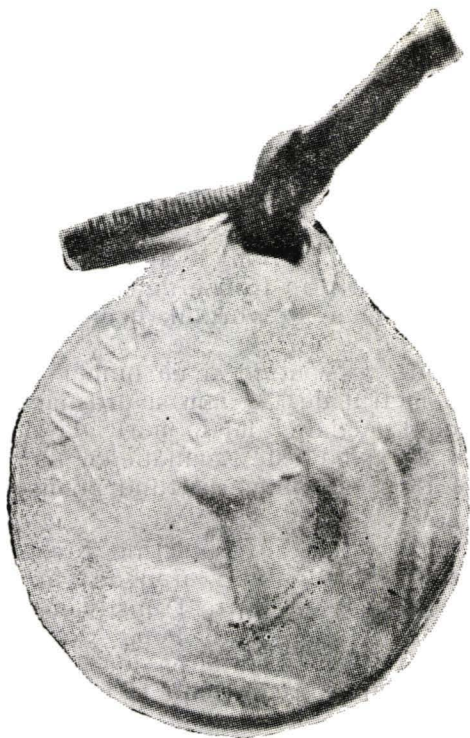

Fig. 4. Medalia aniversării unui deceniu de la unirea Transilvaniei cu România. Varianta mică.

Fig. 5. Medalia aniversării unui deceniu de la unirea Transilvaniei cu România. Varianta mare.

ginei Maria). Bustul posedă colier și diademă, încheiată în frunze de laur și continuând cu o eșarfă amplă, care cade pînă la extremitatea inferioară. În dreapta bustului sînt amplasate trei spice de grîu, unul mai puțin vizibil. Inscricția medaliei, situată în partea stîngă superioară, este: „1918 UNIREA 1928“.

Medalia este încadrată într-o bordură extrem de îngustă, încheiată de o parte și de alta a orificiului oval prin frunze de laur. În sectorul inferior dreapta sînt înscrise inițialele gravorului, același ca la medalia mare, în speță „P” și „D”, adosați.

Medalia mare, executată în bronz, prezentînd și ea numai avers, are o formă perfect circulară, cu diametrul de 125 mm și grosimea de 3 mm⁶. Ea reproduce perfect desenul medaliei mici, mărit de patru ori și astfel mult mai bine reliefat. Medalia este semnată cu numele gravorului „ P. Dautel” și numerotată cu 27, numărul fiind poansonat (Fig. 5).

Medaliile comemorative din 1928, aflate în colecțiile Muzeului Județean din Arad, au aparținut unor personalități arădene care au adus o contribuție deosebită la marele act al unirii Transilvaniei cu România, cum au fost: Vasile Goldiș, Ștefan Cicio Pop, Alexandru Vlad, Aurel Raicu, Cornel Luțai, Sever Bocu. Acordarea lor a constituit o recunoaștere a meritelor acelora care au contribuit la înfăptuirea statului național unitar român.

CONTRIBUTIONS À LA SCIENCE HÉRALDIQUE À LA SPHRAGISTIQUE
ET À LA SCIENCE DES MÉDAILLES CONCERNANT
L'ANNIVERSAIRE D'UNE DÉCENNIE DE L'UNION
DE TRANSILVANIE AVEC LA ROUMANIE.

(Résumé)

La communication présente les images héraldiques, sphragistiques et des médailles concernant l'anniversaire d'une décennie de l'union de Transylvanie avec la Roumanie, acte fondamental pour le destin de la Roumanie.

On présente l'emblème préconisé pour la fête et le sceau du Comité O'organisation, ils reproduisent le sceau de Michel le Brave, le premier unificateur des pays roumains. On décrit aussi les deux types de médailles commémoratives émis et accordés aux militants qui par leur lutte ont réalisé l'union.

⁶ Inclusă fără descriere și imagine și în: Gh. Buzdugan, Gh. Niculiță, *Medalii și plachete românești. Memoria metalului*, Ed. Științifică, București, 1971, p. 267 (erona la anul 1927).

DOCUMENTE

CONSIDERAȚII PRIVIND ELIBERAREA DIN IOBĂGIE ȘI INNOBILAREA UNOR FAMILII DE ȚĂRANI ROMÂNI DIN ȚINUTUL HĂLMAGIULUI ÎN SEC. XVII ȘI XVIII

GHEORGHE ȚĂRCUȘ
RODICA RĂDULESCU

Între anii 1655 și 1720, un însemnat număr de familii de țărani români din Ținutul Hălmeagului au obținut eliberarea din iobăgie și ridicarea la rangul de nobili, etapă semnificativă în cadrul luptei duse de românii hălmeageni pentru înlăturarea asupririi și un trai mai bun.

Publicăm o parte din diplomele emise de principii Transilvaniei Gheorghe Rákoczi al II-lea și Mihai Apafi, precum și de către împărații Ludovic I și Carol al VI-lea, prin care s-a hotărât nobilitarea familiilor la care ne referim, împreună cu câteva considerațiuni privind aceste documente, care, alături de alte izvoare de informare¹, pot constitui surse importante pentru cunoașterea structurii sociale și pentru reconstituirea unei imagini reale a societății Transilvaniei din acea vreme². Aceasta, cu atât mai mult cu cât istoriografia română a abordat arareori³, sau numai incidental, problema semnificației diplomelor de innoobilare obținute de români. Nu este vorba deci de o narațiune, să zicem

¹ Asupra izvoarelor istoriei medievale a României, v. *Istoria medie a României*, partea întâi (sec. al X-lea—sfârșitul sec. al XVI-lea), autor Ștefan Pascu și colectivul, Ed. didactică și pedagogică, Buc., 1966, p. 24—28, precum și Acad. D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, vol. I, Ed. Acad. R. S. România, Buc., 1967, p. VI—X.

² Cu privire la importanța problemei structurii sociale în feudalism, v. Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, ed. II, Ed. „Dacia”, Cluj, 1972, p. 269.

³ Dintre aceste lucrări cităm:

— Ioan Mihályi de Apsa, *Diplome maramureșene din secolul XIV și XV*, Maramureș—Sziget, 1900, Tip. Mayer și Berger;

— I. Cav. de Pușcariu, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sibiu, vol. I, 1892, vol. II, 1895, tiparul Tipografiei arhidiecezane;

— Pr. Ion Birlea, *Contribuții la istoria Maramureșului, după manuscrisul lostului arhivar Gheorghe Petrovay*, Sighet—Maramureș, 1929, Tip. Gutemberg;

— Gavrilă Mihályi, *Reflexii asupra diplomelor maramureșene din secolul XIV—XV, publicate de Dr. I. Mihályi, fost membru al Academiei române*, Sighet, 1934, Ed. Asoc. pt. Cultura Poporului Român din Maramureș;

— Traian Mager, *Ținutul Hălmeagului. Cadrul istoric*, partea I-a, Arad, 1938, tip. „Diecezana”, p. 109—116. Pentru o prezentare a operei prof. Traian Mager, v. Gh. Țărcuș, *Profesorul Traian Mager, monografi al Ținutului Hălmeagului*, în „Omagiu liceului Avram Iancu, Brad — 1919—1969”, tip. Întreprinderea poligrafică Sibiu, 1969, p. 219—229.

biografică, a familiilor la care ne referim, sau, cum o spunea primul autor ce a abordat această temă, nici de „tendenți'a d'a gloriifică căstele și privilegiile, ce si-au traitu traiulu si si-au mîncat malaiulu”, „ci puru și simplu numai (de) descoperirea adevărului istoricu despre unu trecutu binemeritatu de patria allu româniloru”⁴.

În ceea ce privește noțiunea de „Ținut al Hălmaგიului”, acesta este constituit din comunele Hălmaგიu, Hălmaგიel, Vîrfurile și Pleșcuța, din județul Arad, după ce localitățile Ociu și Ocișor au fost alipite la județul Hunedoara.

Situat pe văile ce izvorăsc din culmea munților Bihorului și se varsă în Crișul Alb, el reprezintă unul din succesiunea de „ochiuri de depresionare separate prin strîmtori” ce formează împreună acel „coridor depresionar” cunoscut din timpuri străvechi sub denumirea de „Țara Zarandului”⁵.

Această configurație geografică de cale de acces spre cununa Munților Apuseni, a hăzărit ținutului o importanță strategică deosebită și un rol de seamă în desfășurarea tuturor marilor evenimente ce au zguduit întreaga regiune⁶. Poziția sa geografică, dar în aceeași măsură oamenii săi, au făcut ca Hălmaგიul să ocupe un loc aparte în istoria satelor medievale românești, „ca una dintre permanențele regiunii istorice situate pe cursul superior al Crișului Alb”⁷ iar cercetări mai noi au justificat afirmația că voievodatul de la Hălmaგიu a fost, la timpul său, „cel mai important voievodat cunoscut pînă în prezent pe actualul teritoriu al județului Arad”⁸.

Țăranii hălmaგიeni au obținut eliberarea din iobăgie și ridicarea la rangul de nobil, după cum am arătat la început, între anii 1655 și 1720, perioadă în care au avut loc evenimente de seamă în viața Transilvaniei, evenimente hotărîtoare pentru obținerea de către familiile respective a unor condiții de trai mai bune. Astfel, este știut că, după lupta de la Mohács (29 aug. 1526), ce a determinat prăbușirea statului feudal ungar și formarea principatului autonom la Transilvaniei, imperiul otoman și-a asigurat posibilitatea unui amestec constant în treburile statelor respective, adîncind mereu dependența lor față de Poarta otomană. În același timp însă, întrucît Transilvania, fostul voievodat, precum și o mare parte din regiunile apusene din Crișana și Maramureș, organizate în principatul Transilvaniei, n-au ajuns niciodată sub stăpînirea directă a Porții otomane, aceasta a oferit principatului posibilitatea de a se orienta mai mult din punct de vedere economic și politic spre cele două țări românești⁹. Apărea astfel tot mai evidentă

⁴ I. Cav. de Pușcariu, *Op. cit.*, p. V.

⁵ Mihai Iancu, *Leagăne și vaduri carpatice*, Ed. Albatros, Buc., 1975, p. 219.

⁶ În acest sens: Vasile Netea, *Munții Apuseni, muzeu istoric și pantheon al poporului român*, Ed. Sport—turism, Buc., 1977, p. 175.

⁷ Victor Eskenasy, *Hălmaგიu, un sat medieval din țara Crișului Alb (secolele XIV—XV), Considerații istorice*, în „Ziridava”, vol. II, Arad, 1975, p. 21.

⁸ Andrei Caciora și Eugen Glück, *Cnezate și voievodate românești arădene*, în „Studii cu privire la istoria Aradului în perioada feudalismului timpuriu”, vol. lito-grafiat, Universitatea cultural-științifică, Arad, 1978, p. 117.

⁹ Ștefan Pascu și colectivul, *Op. cit.*, supra nota 1, p. 284.

necesitatea sprijinului reciproc a celor trei țări în lupta împotriva turcilor ce amenințau să le încercuiască dinspre vest. De altfel, pentru a ne referi doar la Gheorghe Rákoczi II, este cunoscut că alianța sa cu Constantin Șerban, domnul Țării Românești și cu Gheorghe Ștefan, domnul Moldovei, era îndreptată de fapt împotriva imperiului otoman¹⁰.

În cadrul acestei acțiuni ample de apărare antiotomană, se înscrie însă și interesul principilor Transilvaniei de a cointeresa populația, și mai ales cea de la marginea țării, în lupta pentru apărarea fruntariilor în fața incursiunilor turcești¹¹.

În același timp, pentru a-și asigura pe această cale o bază socială și militară mai statornică, principii Transilvaniei au căutat să sporească și să întărească mica nobilime prin înnobilarea unor elemente din rîndul țărănimii și a tirgoveților, ceea ce ridică tot mai mult numărul nobililor armaliști sau cu blazoane¹².

Tocmai aceasta a fost conjunctura generală ce a venit și în sprijinul țăranilor hălămeși pentru a obține eliberarea din iobăgie și ridicarea la rang nobiliar, sub principii Transilvaniei: Gheorghe Rákoczi II și Mihai Apafi, deci atîta vreme cît mai exista pericolul otoman.

Mai tîrziu, cînd, după alungarea turcilor de sub zidurile Vienei, ia sfîrșit perioada suzeranității otomane în Transilvania (1687) și aceasta ajunge sub stăpînire austriacă, și împărații Ludovic I și apoi Carol al VI-lea, au emis diplome de înnobilarea unor familii de țărani români din Ținutul Hălămagiului, în anii 1701 și 1720, urmărind, fie sprijinul românilor în lupta împotriva răsculaților lui Francisc Rákoczi II, fie realizarea unor venituri pentru visteria imperială, fie, în sfîrșit, îndeplinirea obiectivelor propagandei confesional-catolice¹³.

Românii hălămeși au utilizat pentru scopurile lor și această conjunctură, dar, anticipînd asupra celor ce vor urma, vom sublinia că ei au făcut aceasta fără a prejudicia interesele poporului, rămînînd fideli acestuia, precum și credinței strămoșești.

1) Primul din seria noastră de familii înnobilate este **Faur Mihai de Hălămagiu**, eliberat din iobăgie de către văduva lui Bárcsay Akos născută Szalánczy Erzsébet și ridicat la rangul de nobil prin diploma emisă la 28. oct. 1655 de către principele Gheorghe Rákoczi II.

Nu ne este cunoscută pînă în prezent diploma lui Faur Mihai, dar existența sa este certă (XXVI. Liber Regius, 663)¹⁴.

¹⁰ *Din istoria Transilvaniei*, vol. I, ed. III-a, acad. C. Daicoviciu și colectivul, Ed. Acad. R.P.R., 1963, p. 212.

¹¹ *Ibidem*, p. 139. Vezi Ștefan Pascu și colectivul, *Op. cit.*, p. 129 și 131.

¹² *Din istoria Transilvaniei...*, p. 189.

¹³ Constantin C. Giurescu, *Transilvania în istoria poporului român*, Ed. științifică, Buc., 1967, p. 91. Vezi Gheorghe Ciuhandu, *Românii din cîmpia Aradului de acum două veacuri, cu un excurs istoric pînă la 1752 și însemnări istorice-politice ulterioare*, ed. „Diecezana”, Arad, 1940, p. 88.

¹⁴ Márki Sándor, *Aradvármegeye és Arad szabad királyi város története*, vol. II, 1895, p. 188. Vezi Tr. Mager, *Op. cit.*, p. 110.

Dealtfel familia Faur este una din familiile de baștină din Hălma-
giu, în 1866 figurînd în cartea funciară 13 proprietari de avere imobili-
ară cu acest nume¹⁵.

2) Avem în schimb ample informații despre familia **Pag din Cris-
tești**, comuna Hălmagiu, ai cărei membri, răspîndiți ulterior pe toată
valea Crișului Alb și în cîmpia Aradului, aveau să joace un rol impor-
tant în viața politică și socială a Zarandului și a județului Arad.

Pag Ioan și fiul său Ștefan au fost ridicați la rangul de nobil de
către principele Mihail Apafi prin diploma din 11 mai 1664. Diploma
s-a pierdut însă în decursul timpului, dar existența sa este certă deoa-
rece, în cadrul acțiunii de verificare a titlurilor, comitatul Zarand a
recunoscut la 1 febr. 1768 titlul de nobil al lui Pag Ioan și a fiului său
Ștefan, locuitori în Cristești, respectiv Ineu, unde se mutase între timp
acesta din urmă. Avînd în vedere însă excepțiunile ridicate de către
procurorul comitatului Arad, s-a ordonat o anchetă care a confirmat
drepturile familiei Pag¹⁶. Publicăm, în anexa nr. 1, documentul prin
care comitatul Zarand adeverește, la 19 febr. 1781, că frații Dumitru și
Ștefan Pag din Ineu și George Pag din Pecica, sînt descendenții adevă-
rați și neîndoielnici ai lui Pag Ioan din Cristești (fig. 1).

Scrisoarea semnată de comitele suprem Ladislau Mariassi de
Maxa și de notarul comitatului, Ladislau Pap, emisă la Baia de Criș, a
fost apoi aprobată și publicată și de adunarea comitatensă din Arad
la 29 martie 1781, care recunoaște astfel titlul de nobil al succesorilor
lui Pag ce se mutaseră între timp în comitatul Arad¹⁷.

Este important să subliniem că din familia Pag se trage nobilul
Adam Pag din Baia de Criș, ce a fost căpitan în revoluția lui Horia și
care, după fuga din fața răsculaților a administrației comitatului, în
1784, a preluat funcția de vicecomite al Zarandului¹⁸, ceea ce dove-
dește că mica nobilime din ținutul Hălmagiului rămăsese atașată inter-
eselor poporului.

Un alt moment important din viața familiei Pag, ce vine să con-
firmă încă odată atașamentul membrilor acestei familii față de lupta
poporului pentru apărarea ființei naționale, va avea loc în august 1815,
cînd „Iosza, Gyorgye și Todor” Pag, împreună cu alți nobili din comi-
tatul Arad, semnau memorandumul către împăratul de la Viena, pentru
acreditarea unui episcop român la Arad, document ce trebuia să ser-
vească, împreună cu altele, pentru demersurile lui Moise Nicoară la
Viena în scopul amintit¹⁹.

¹⁵ Tr. Mager, *Op. cit.*, p. 144—145.

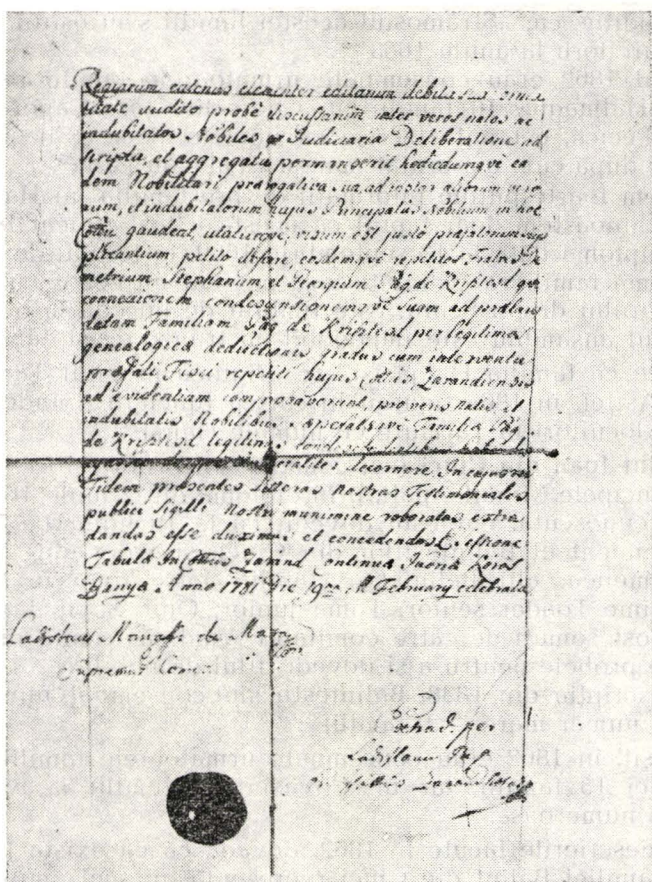
¹⁶ *Ibidem*, p. 115.

¹⁷ Documentul original se află în posesia profesoarei Aurelia Pacu din Arad,
descendentă din familia Pag din Pecica, ce și-a preschimbât între timp numele. La
acest document se referă și Tr. Mager, *loc. cit.*

¹⁸ Kozma Pál, *Zaránd — vármegye leírása*, Cluj, 1848, p. 97, citat de Tr. Mager,
Op. cit., p. 104 și 115.

¹⁹ Dr. Cornelia C. Bodea, *Moise Nicoară (1784—1861) și rolul său în lupta
pentru emanciparea național-religioasă a Românilor din Banat și Crișana*, partea I-a
(1825), „Diecezana”, Arad, 1943, p. 66 și 162.

Lista familiilor nobile întocmită în anul 1838, ne arată că în acel an descendenți ai familiei Pag din Cristești se aflau în multe localități din cîmpia Aradului, astfel: în Pecica, cu numele „Pak” erau 5 familii, cu 12 membri; în Ineu, 2 familii, cu 5 membri; în Curtici 2 familii, cu 3 membri și în Cherechiu (azi Caporal Alexa), 3 familii, cu 6 membri de familie²⁰.

**Documentul de atestare a nobilității familiei.
Pag de Cristești.**

După cum am arătat, diploma lui Pag de Cristești a dispărut în împrejurări necunoscute, ceea ce a obligat pe succesorii acestuia să facă eforturi pentru a-și dovedi titlul. Se păstrează doar o sumară des-

²⁰ Lista originală se află la Arhivele Statului din Arad, Colecția de manuscrise, dos. 59—1838, iar referirile la descendenții lui Pag se găsesc în ordinea enumerării de mai sus, la filele 3, 10 și 6.

criere a stemei familiare: „Scutu militarescu vênatu în patru cornuri, în elu calaretiu cu frâulu în mân'a stânga, în mân'a drepta lince tîenend'o în sus, deasupr'a deadema regésca”²¹, de unde reiese că acordarea diplomei a fost determinată de merite militare. Deatfel, referindu-se la descendenții lui Pag stabiliți între timp la Curtici, jud. Arad și scriși de autorități „Pák seu Patu”, protopopul actului „Kiss-Ineului” (Chișineu Criș de azi), Petru Chirilescu notează în 24 iunie 1862, desigur după tradiție, că: „Strămoșii acestei familii s'au ostitu (luptat n.n.) în contr'a turciloru la anul 1663”²².

În anul 1862 erau consemnate următoarele familii Pag: în Cristești, com. Hălmațiu, 10 familii; în Cherechiu (azi Caporal Alexa) o familie; în Pecica, 6 familii (scrise cu numele „Pak”); în Curtici, 2 familii, scrise, după cum am arătat mai sus, Pák sau Patu²³.

3) Avem foarte puține informații despre familia lui **Halga Ioan de Hălmațiu**. Cunoaștem doar faptul că acesta a fost ridicat la rangul de nobil prin diploma dată la 18 septembrie 1680, la Iernut, de către Mihai Apafi și stema familiară ce înfățișează pe scut un cocor cu o piatră în gheara piciorului drept. Scutul este timbrat de un coif și o coroană regală. Întregul ansamblu este împodobit cu frunze de stejar (figura 2)²⁴.

Se pare că familia Halga își are originea în satul Țărmure, lângă Hălmațiu. Astfel, în 1866 figurau în cartea funciară a Judecătoriei din Hălmațiu 7 locuitori în Țărmure cu numele Halga²⁵.

4) **Balint Ioan din Ciuci** (azi comuna Vîrfurile) a fost înnobilit tot de către principele Mihail Apafi, prin diploma din 2 iunie 1682. Diploma nu ne este cunoscută, dar este dovedit că la 19 iunie 1775 Bálint Ferencz, descendent al Balintestilor din Ciuci, și-a dovedit titlul de nobil²⁶. Deasemenea, alți Balintestii, stabiliți între timp în Covăsint și Șimand, anume Toader senior, Toma junior, Onu, Savu, Iacob, Filip și Ștefan, au fost somați de către comitatul Arad să trimită direct cancelariei regale probele pentru a-și dovedi titlul de nobili²⁷.

În conscripția din 1838, Balintestii sînt consemnați numai în Covăsint, însă în număr mare — 9 familii²⁸.

În sfîrșit, în 1862 erau consemnate următoarele familii nobile Balint: în Ciuci 15 familii, iar în Covăsint 18 familii²⁹; aveau deci o descendență numeroasă.

După descrierile făcute în 1862, dovadă că ea exista la acea vreme, stema familiei Balint din Ciuci reprezenta un scut „militarescu vé-

²¹ I. Cav. de Pușcariu, *Op. cit.*, p. 40.

²² *Ibidem*, p. 44.

²³ *Ibidem*, p. 40, 41, 42 și 44.

²⁴ Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, Ed. Șt. și Enciclopedică, Buc., 1977, p. 386—387.

²⁵ Tr. Mager, *Op. cit.*, p. 170.

²⁶ Márki Sándor, *Op. cit.*, p. 661.

²⁷ *Ibidem*, vezi și Tr. Mager, *Op. cit.*, p. 113, ce face trimitere și la alte izvoare maghiare.

²⁸ Arh. St. Arad, colecția manuscrise, dos. 59—1838, filele 2—3.

²⁹ Cav. I. Pușcariu, *Op. cit.*, p. 41 și 42.

natu, în care se vede un omu întregu cu sabi'a în mână, de-asupr'a diadema regésca", sau: „unu nobilu stá în mijlocu îmbracatu în vestminte stralucite în mâna drépta praschia, în steng'a sabia³⁰. Stema demonstrează deci limpede că innobilarea a fost făcută avînd în vedere meritele militare ale lui Balint Ioan. Reținem că și fondul stemei nobiliare a Balintేశtilor este azuriu ca acela al stemei lui Pag Ioan dis Cristești.

Stema familiei Halga.

5) Prof. Tr. Mager înșiră printre nobilii români din Ținutul Hălma-giului și pe **Raț Ștefan din Hălma-giu**³¹. Autorul arată³² că acesta, fiind proprietar de pămînt în Leasa (lingă Hălma-giu) și susținînd el că

³⁰ *Ibidem.*

³¹ *Op. cit.*, p. 57—58, 110—111 și 152.

³² *Op. cit.*, p. 211.

principele Transilvaniei l-a autorizat să-și reocupe averea uzurpată de turci, a năvălit în anul 1669 cu ortaci în părțile Ineului de unde a adus cu forța câteva capete de vită; drept represalii vreo 400 de turci au năvălit în ziua de 7 sau 9 ian. 1670 la Hălmațiu, zi de târg, unde au omorât 3 oameni și au comis jafuri, au luat un mare număr de vite, iar din Leasa au răpit peste 30 de copii. Însuși Raț Ștefan a scăpat cu mare greutate.

Nu cunoaștem data innobilării familiei Raț, dar este evident că aceasta trebuie să fie anterioară anului 1669. Semnalăm însă că un Racz Ștefan, împreună cu fiul său Sigismund, sînt cei care, în anul 1701, aveau să slobozească din iobăgie pe Sida Daniel și pe fratele acestuia George, tot din Hălmațiu și să facă stăruințe pe lângă împăratul Leopold I pentru ridicarea lor la rangul de nobil. Într-adevăr, în diploma din 5 aprilie 1701 (anexa 2), se arată: „Cum ex humillima informatione Fidelium Nostrorum Stephani Rácz, eiusque filli et legitimi successoris Sigismundi pariter Rácz, Nobis in Authenticis copiis producta et praesentata, intelligamus iobbagionem alioquin suum Danielem Szida de Halmagy, una cum Fratre suo uterina et carnali Georgio Jugo iobbagionali emancipatum et manumissionem consecutum esse”.

Semnalăm de asemenea că Sigismund Racz de Hălmațiu este cel care, în 1720 eliberează din jugul iobăgiei pe Iuga Ion și Ioan Iuga din Măgulicea, iobagii săi fruntași — „Iobbagiones suos providos” — și recomandă împăratului Carol al VI-lea ridicarea lor la rangul de nobili.

Din cele de mai sus deducem că Raț Ștefan de Hălmațiu la care se referă Tr. Mager, este una și aceeași persoană cu nobilul Racz Ștefan care, împreună cu fiul său Sigismund, eliberează din iobăgie pe frații Sida din Hălmațiu și recomandă apoi împăratului de la Viena ridicarea acestora la rangul de nobili.

În județul Arad mai sînt pomeniți nobili cu numele Raț — în 1775 Raț Ioachim, iar în 1785 Raț alias Lupuț și Raț Nuțuț³³, dar nu există dovezi despre înrudirea acestora cu nobilul de la Hălmațiu, deci despre originea etnică a acestuia³⁴ nu avem date.

Mai subliniem că numele Raț nu figurează în lista nobililor români din Ținutul Hălmațiuului întocmită în anul 1862³⁵, semn că succesorii acestuia, după Sigismund, dacă vor fi fost, au părăsit regiunea.

6) Prin diploma emisă la 5 aprilie 1701 de împăratul Leopold I, erau ridicați la rangul de nobil frații **Sida Daniel** și **fratele său, George din Hălmațiu**, după ce, astfel cum am arătat mai sus, ei au fost scoși

³³ Tr. Mager, *Op. cit.*, p. 34, nota 4.

³⁴ În volumul *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț — pagini mai ales din Istoria Românilor Crișani*, Tip. Diecezana, Arad, 1933. Dr. Gh. Ciuhandu publică memoriul din 27 mai 1834 prin care nobilul Raț Ioan și alți 55 nobili din Țirnova (jud. Arad) demască uneltirile și abuzurile comise pentru obligarea poporului de a-și părăsi legea străbună și cer regelui numirea unei comisii imparțiale pentru anchetarea celor de mai sus (a se vedea p. 469—471; 568—569; 581—582 și 595—596). Nu există însă, cel puțin pînă în prezent, nici o dovadă că între nobilii români din Țirnova și familia Raț din Hălmațiu ar exista vreo legătură, în afara coincidenței de nume.

³⁵ Cav. I. Pușcariu, *Op. cit.*, p. 40—41.

din iobăgie de nobilul Racz Ștefan și de fiul acestuia Sigismund, care au recomandat înnobilarea lor pentru „slujbe folositoare și îndatoritoare” — „utila et grata servitia” — aduse augustei domnii. Originalul diplomei a dispărut după data de 27 sept. 1941 (36), astfel încît publicăm diploma din anexa nr. 2 prin raportare la copia făcută de Tr. Mager în 1934³⁷.

În diplomă se semnifică stema familială astfel: scut militar de culoare azurie, pe care se vede un braț omenesc tăiat de la umăr, îmbrăcat în zale și ținînd o crenguță de laur. Deasupra scutului este așezat un coif militar, timbrat de o diademă regală, din care se vede ieșind un alt braț omenesc identic cu cel descris mai sus. Lambrechine de culoare albă, roșie, albastră și galbenă împodobesc întregul ansamblu. Deci, din stemă rezultă că serviciile aduse de către frații Sida au fost mai ales de ordin militar.

Frații Sida nu au fost împrietăriți.

În 1862 se aflau în Hălmațiu trei familii Sida³⁸. Membrii din familie s-au mutat ulterior la Arad. Astfel, în 29 aprilie 1794, comitatul Arad îndruma pe Daniel și Iosa Sida, să-și dovedească titlul de nobili³⁹.

În anul 1866 erau consemnați în cartea funciară a comunei Hălmațiu unui număr de 8 proprietari de pămînt cu numele Sida⁴⁰. Dealtfel, sideștii sînt familie de baștină în Hălmațiu⁴¹ și au fost dintotdeauna fruntași ai comunei. Astfel, un „atestatu comunalu”, eliberat de „Antistia Comunală a opidului Hălmațiu” la 2 august 1864 și prevăzut cu frumosul sigiliu din 1804 al localității, este eliberat de un „Ioane Sida” în calitate de „jude”⁴². Deasemenea, pe o cruce aflată „pe vale” se poate citi și azi că aceasta a fost ridicată în 1873 „În amintirea onorabilului George Sida...”. Or, după cîte știm din genealogia Sideștilor, acest „George” nu poate fi decît fie cel înnobilat în 1701, fie nepotul său, fiul lui Daniel, singurii George, sau Gheorghe, din familie. Și într-un caz și într-altul, monumentul ridicat în amintirea „onorabilului” George Sida demonstrează aprecierea deosebită a concetățenilor săi, stima de care se bucurau în rîndul hălmațenilor membrii familiei Sida.

7) Dărău Ioan, Iuon, Pavel și George din Tisa, comuna Hălmațiu, au fost ridicați la rangul de nobili prin diploma dată de împăratul Leopold I în Viena la 5 aprilie 1701. Ei au fost scoși din iobăgie după ce au

³⁶ Gh. Țărcaș a copiat diploma în 27 sept. 1941 după originalul aflat pe atunci în stare destul de bună, stema nobilară neatinsă, dar sigiliul împărătesc aplicat, în posesia văduvei lui Sida Arsenie (decedat în anul 1937) din Hălmațiu. Diploma era ceară roșie și fixată într-o capsulă de lemn cu lucrătură frumoasă, era parțial degradată.

³⁷ Arh. St. Arad, fond personal Tr. Mager, dos. 15, filele 75—77.

³⁸ Cav. I. Pușcariu, *Op. cit.*, p. 40.

³⁹ Tr. Mager, *Op. cit.*, p. 116.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 145.

⁴¹ *Ibidem*, p. 144.

⁴² Document de familie aflat în arhiva personală Gh. Țărcaș.

plătit o sumă de bani proprietarilor de pământ Ladislau Alexandru și Barbara Brădi — „... intelligamus iobbagiones alioquin suos Ioannem, Iuonem, Paulum et Giorgio denō: pro certa eisdem depositata pecuniaria summa iugo iobbagionali emancipatos et manummissos esse...” (anexa nr. 3).

Diploma originală a dispărut în împrejurări necunoscute, dar ea a fost copiată după original de prof. Tr. Mager⁴³, iar o copie a ei se afla în 26 sept. 1941 la Judecătoria din Hălmagiu, Oficiul registrului funciar, coala nr. 86 Tisa⁴⁴.

Stema familiei, descrisă amănunțit în diplomă, înfățișează un scut de culoare azurie — „celestini culoris” — deci aceeași culoare ca și pe stema familiei Sida, sau „vânăță”, cum o determină autorul conscripției din 1862, ce completează că pe scut apare un „pomu de auru în pamentu rosiu”⁴⁵, iar deasupra scutului un coif militar cu rețea, timbrat de o coroană regală.

Nobilitatea familiei Dărău este confirmată și prin lista nobililor din comitatul Arad, întocmită în anul 1838, care arată că în acel an locuia în Pîncota nobilul „Daro Dimitrioz Iosef”⁴⁶, iar în conscripția din 1862 erau identificate în Tisa un număr de 40 de familii nobile cu numele Dărău⁴⁷ pentru ca în 1866 să fie evidențiați în cartea funciară un număr impresionant de proprietari de averi imobiliare cu numele Dărău — 118⁴⁸.

8) **Frații Iuga Iuon și Ioan din Măgulicea**, azi comuna Virfurile, au fost ridicați la rangul de nobil prin diploma dată de împăratul Carol al VI-lea în Viena la 16 aprilie 1720, după ce fuseseră eliberați de iobăgie de nobilul Sigismund Racz de Hălmagiu, fiul lui Ștefan Racz. Diploma este acordată drept recompensă pentru serviciile aduse cu credință împărăției⁴⁹ (anexa nr. 4).

Este important de subliniat că prin diplomă se conferă fraților Iuga drepturi materiale, anume casa construită pe proprietățile numite Iugești și Negreasca, avînd hotărnicie de o parte cu pămîntul lui Ioan Nyaros, iar de alta cu pămînturile Pătroiști, precum și locul pentru construirea morii, pe care aceștia le au în Măgulicea — „in possessionis Magulicsa teritoriō existentem habita”. Este vorba deci în fond de recunoașterea unei situații de fapt, potrivit căreia frații Iuga foloseau

⁴³ Arh. St. Arad, fond personal Tr. Mager, dos. 15, fila 90—91.

⁴⁴ Copiată la această dată de Gh. Țârcaș. Copia diplomei aflată la cartea funciară este atestată și de Tr. Mager, *Op. cit.*, p. 169.

⁴⁵ Cav. I. Pușcariu, *Op. cit.*, p. 40.

⁴⁶ Arh. St. Arad, colecția manuscrise, dos. 59—1838, fila 7.

⁴⁷ Cav. I. Pușcariu, *Op. cit.*

⁴⁸ Tr. Mager, *Op. cit.*, p. 169.

⁴⁹ Copia făcută și de Tr. Mager în 1934, după original, se află în Arh. St. Arad, fond personal Tr. Mager, dos. nr. 15, filele 70—74. Despre originalul diplomei, Tr. Mager notează că acesta se afla în 1938 în posesia lui Pavel Iuga din Măgulicea (*Op. cit.*, p. 157, nota 1). Ea este notată și în conscripția din 1862. În Măgulicea locuiau pe acea vreme un număr de 35 familii Iuga (vezi: Cav. I. Pușcariu, *Op. cit.*, p. 40).

averea respectivă de drept și din vechime: „de jure et ab antiquo tentas et possessas”.

Stema familiei prezintă un scut militar de argint, pe care este figurat un braț omenesc îmbrăcat într-o haină verde, de care atârnă o coroană de spice galbene de grâu copt; din palma brațului se ridică un crin cu florile deschise, de culoare roșiatică. Scutul este timbrat de un

Stema familiei Slăv.

coif militar închis și o coroană regală, fiind împodobit cu lambrechine colorate.

Fiind o familie de baștină în Măgulicea, în 1866 erau evidențiați în cartea funciară nu mai puțin de 55 de proprietari de avere imobiliară cu numele Iuga⁵⁰.

Este de o importanță deosebită să subliniem că unul dintre succesorii celor înnoblați, anume Iuga Toderaș, a purtat proces, începînd

⁵⁰ Tr. Mager, *Op. cit.*, p. 157.

din anul 1874 cu groful Esterházi István, proprietarul de pământ, ce-i pretindea să plătească bir pentru moară. În cadrul procesului, ce a format obiectul dosarului nr. II/974/544 al Judecătoriei din Hălmațiu, Iuga Toderăș a susținut că, în baza diplomei, nu este obligat să plătească bir. Judecătorii a respins însă apărarea lui Iuga cu motivarea că acesta nu ar fi făcut dovada că este coproprietar al terenului pe care era construită moara, evitând deci să se pronunțe dacă diploma conferea sau nu susnumitului scutire de plata birului pentru moară. Iuga Toderăș a înregistrat apelul său la 30 noiembrie 1875, dar Curtea de apel și apoi Curia maghiară i-au respins deasemenea apărarea, însușindu-și motivarea Judecătoriei din Hălmațiu, fără a tăgădui însă calitatea de nobil a acestuia. Litigiul a avut loc în același timp și pentru exact aceeași cauză cu procesul nobilului Leucean Ioan din Leanț (azi județul Hunedoara), terminat în același mod⁵¹.

9) În 17 aprilie 1720 deci la o zi după emiterea diplomei fraților Iuga, Carol al VI-lea semnează, tot în Viena, diploma prin care era ridicat la rangul de nobil **Slăv Ioan din Buceava**, satul Brusturi, comuna Hălmațiu. Aceasta, după ce nobilul Emeric Ribiczei a prezentat împărăției scrisoarea din care rezultă că susnumitul a dobândit eliberarea din iobăgie. Ca și în cazul fraților Iuga, vom sublinia ca deosebit de important că, prin efectul diplomei, se acordă celui eliberat din iobăgie și înobilat, în afară de drepturile, privilegiile și onorurile cuvenite adevăraților și neîndoielnicilor nobili, și dreptul de a folosi proprietatea numită Slăveasca, în numita posesiune Buceava, „stăpînită și avută de drept și din vechime” („de jura et ab antiquo tentas et possessas”) (anexa nr. 5).

Stema conferită lui Slăv Ioan, reprezintă un scut militar aurit; pe cîmpul scutului, un arbust de trandafir cu flori parțial deschise, parțial închise, deasupra căruia se văd două mîini omenești turnînd apă curată din două vase de argint. Deasupra scutului este așezat un coif militar închis, timbrat de o diademă regală și împodobit cu panglici de diferite culori (fig. 3).

Vatra strămoșească a slăveștilor este cătunul Buceava, aparținător satului Brusturi, cunoscut o vreme ca sat independent și locuit odinioară exclusiv de familia Slăv. În 1862 în Buceava locuiau 12 familii nobile cu numele Slăv⁵², iar în 1866 în cartea funciară a Judecătoriei Hălmațiu figurau 7 proprietari de averi imobiliare cu acest nume⁵³.

Originalul diplomei lui Slăv Ioan se află la Muzeul județean din Arad⁵⁴.

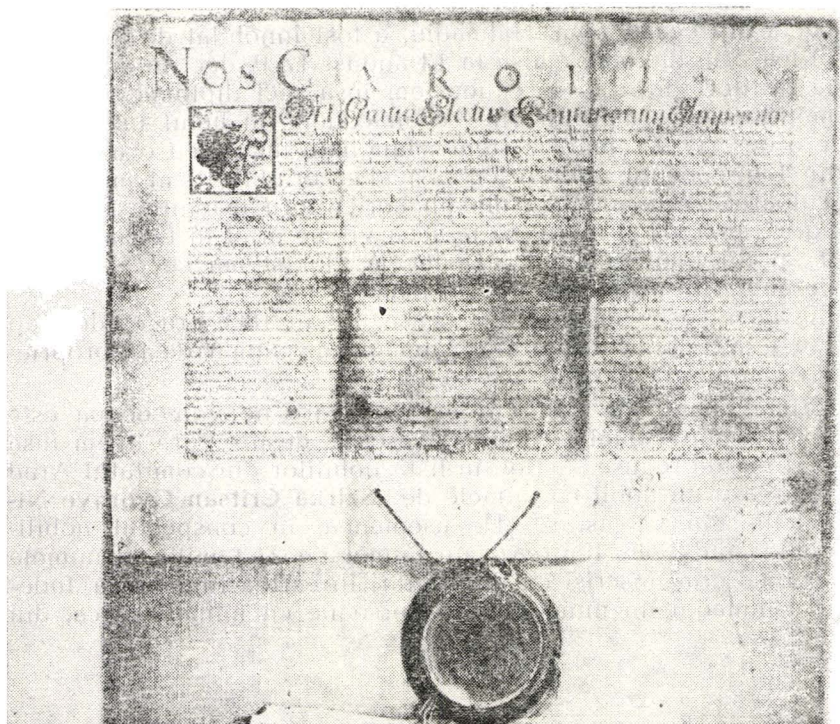
⁵¹ V. anexa nr. 5, copie după dos. nr. II/874/548 al Judecătoriei Hălmațiu. Hoțărîrea și apelul în cauza lui Iuga erau absolut identice cu cele din procesul lui Leucean, fiind scrise de aceeași mîină.

⁵² I. Cav. Pușcariu, *Op. cit.*

⁵³ Tr. Mager, *Op. cit.*, p. 131.

⁵⁴ Exprimăm recunoștință familiei Slăv pentru că a înțeles importanța documentului și l-a predat spre păstrare Muzeului din Arad. O copie se află la Arh. St. Arad, fond personal Tr. Mager, dosar nr. 15, filele 63—66.

10) Avem puține informații despre înnobilarea lui **Moțica Sime-drea, Ioan, Petru, Mihail Șimedre din Leștioara**, comuna Hălmagiu. Ei au fost ridicați la rang de nobili prin diploma emisă de către împă-ratul Carol al VI-lea la Viena în 13 august 1720, prin care, în afară de scutirile, privilegiile și onorurile de rigoare, li se conferă și dreptul de liberă folosire a pământului denumit „moțesc” și învecinat la miazăzi

Diploma de înnobilare a familiei Slăv din Buceava.

cu pământurile lui Petru David, iar la apus cu acelea ale lui Mihiț Toader, precum și a tuturor pământurilor, finaturilor, pădurilor și a apelor pe care aceștia **le dețin și le stăpinesc din vechime** (anexa nr. 6).

Mai notăm că originalul diplomei este dispărut⁵⁵ și că, la 6 noiembrie 1747 George Moțica din Hălmagiu și-a publicat diploma și în comitatul Arad⁵⁶. Conscripția din 1862 nota prezența în Leștioara a unui număr de 24 familii nobile Moțica⁵⁷, iar în 1867 erau eviden-

⁵⁵ În anexa nr. 7 publicăm diploma după copia făcută de Tr. Mager și aflată în Arh. Stat Arad, fond personal, dos. nr. 15, filele 92—95.

⁵⁶ Tr. Mager, *Op. cit.*, p. 114.

⁵⁷ Cav. I. Pușcariu, *Op. cit.*

țiați în cartea funciară a Judecătoriei din Hălmațiu un număr de 32 proprietari de pământ cu numele Moțica⁵⁸.

Stema familiei Moțica reprezintă un scut militar de culoare roșie, pe cîmpul căruia se vede, pe un delușor, un om îmbrăcat cu o haină azurie, odihnindu-se la umbra unui copac. Scutul este timbrat de un coif militar închis și o coroană regală, împodobită cu pietre prețioase, din care apare un braț omenesc pînă la umăr, ținînd în palmă o sabie, și împodobit cu lambrechine de diferite culori.

11) **Luciu din Leasa**, com. Hălmațiu, a fost înnobilit de împăratul Carol al VI-lea prin diploma emisă la 13 august 1720, deci în aceeași zi cu diploma fraților Moțica. Nu cunoaștem însă nici diploma și nici o altă informație despre împrejurările ce au condus la actul înnobilării, în afară de o descriere sumară a stemei familiale făcută cu ocazia conscripției din 1862: „Scutu militarescu în faci'a ceriului, (Scut militar ridicat, de culoare azurie n.n.), în elu un agricultoru ostenitu siediendu lînga un agru”, precum și faptul că la acea vreme erau în Leasa un număr de 10 familii nobile Luciu⁵⁹. Deducem din stemă că cel ridicat la rangul de nobil era un producător agricol.

Familia Luciu este băstinașă în Leasa, iar în 1866 eru evidențiați în cartea funciară a Judecătoriei din Hălmațiu un număr de 18 proprietari de avere imobiliară purtînd acest nume⁶⁰.

12) Ultima familie de nobili români de care ne vom ocupa este aceea a lui **Sirca din Tălagiu**, comuna Pleșcuța, despre care avem însă informații extrem de reduse. Astfel, în lista nobililor din comitatul Arad din 1838, figurează un nobil cu numele de „**Szirka Critsan Gyorgye Nikolae**” domiciliat în Covăsînt⁶¹. De asemenea, în conspectul nobililor, întocmit în anul 1846, figurează un număr de 23 familii cu numele Sirca, iar în 1866 erau înscrși cu proprietari în cartea funciară a Judecătoriei din Hălmațiu un număr de 15 persoane cu numele Sirca, din Tălagiu⁶².

•

Eliberarea din iobăgie și ridicarea la rang nobiliar a țăranilor din Ținutul Hălmațiu trebuie apreciată ca un factor pozitiv în lupta acestora pentru dobîndirea unor condiții social-politice și materiale mai bune, în contextul epocii. Astfel, este cunoscut faptul că în baza așa numitelor „constituțiuni aprobate” din secolul al XVII-lea, anii 1635, 1636 și 1646, românii transilvăneni erau socotiți ca simpli tolerați ce se suferă provizoriu în țară, pînă le va plăcea principilor și pămîntenilor țării („usque ad beneplacitum Principum et Regnicolarum”)⁶³, și asuprirea acestora s-a accentuat continuu. Or, în aceste

⁵⁸ Tr. Mager, *Op. cit.*, p. 154.

⁵⁹ Cav. I. Pușcariu, *Op. cit.*

⁶⁰ Tr. Mager, *Op. cit.*, p. 114 și 153.

⁶¹ Arh. St. Arad, Colecția manuscrise, dos. 59—1838, fila 3.

⁶² Tr. Mager, *Op. cit.*, p. 116 și 167.

⁶³ Const. C. Giurescu, *Op. cit.*, p. 94.

împrejurări, obținerea nobilitării reprezenta pentru români o formă de luptă, un mijloc pentru a scăpa de înrobitorile obligațiunii ale iobagilor și a ieși din starea de inferioritate economică, socială și politică în care fuseseră aruncați. Ei foloseau astfel în interes legitim conjuctura ce li se oferea, anume faptul că principii Transilvaniei se vedem obligați să cointerezeze pe români, mai ales în zonele de graniță, în lupta de apărare împotriva turcilor, precum și pentru sporirea puterii lor în raport cu marii feudali ai timpului, prin îngroșarea rândurilor micii nobilimi.

Trebuie subliniat însă în același timp că eliberarea din iobăgie și înnobilarea familiilor respective nu a prejudiciat în nici un fel interesele masei de țărani români, deoarece prin diplome nu s-au conferit acelor alte drepturi decât scutirea de dări și prestațiuni în folosul feudalilor sau a principatului, ei rămânând să trăiască, ca și înainte, pe vatra strămoșească pe care se aflau din vechime. Cu alte cuvinte, așa cum s-a spus mai ales despre înnobilarea cnejilor⁶⁴, starea populației românești, aservirea ei, nu a fost influențată de înnobilarea unora dintre țărani, deoarece între cei înobilati și restul populației nu era vreo deosebire esențială decât în ceea ce privește starea materială, ca urmare a scuturilor de care se bucurau cei ridicați la rang nobilar⁶⁵. Dealtfel, condiția de producători nemijlociți, cu brațele lor, a celor eliberați din iobăgie și înobilati, este plastic ilustrată chiar de către una dintre diplome, aceea privind pe Luciu din Leasa, a cărui stemă, după cum am arătat mi sus, prezintă pe scut **un agricultor ostenit șezind lângă un ogor**. Ocupația de agricultori a beneficiarilor este învederată de altfel în toate diplomele mai noi — un copac în diploma Dărău; spice de grâu la frații Iuga; copac la frații Moțica.

Unele dintre diplome, și anume acelea privind familiile Iuga, Slăv și Moțica, emise, după cum am văzut, în anul 1720, cuprind însă o dispozițiune de o importanță cu totul deosebită. Ne referim la textele prin care se conferă celor eliberați din iobăgie și înobilati dreptul de a folosi **proprietățile stăpinite și avute de drept și din vechime**, ceea ce reprezintă, în mod evident, o restabilire a unor drepturi avute din moși strămoși și uzurpate în decursul timpului. Astfel, pentru familia Iuga din Măgulicea, după ce se nominalizează aceste proprietăți, anume casa, pământurile și locul de moară, se conferă dreptul celor înobilati de a folosi liber toate aceste averi stăpinite și avute de drept și din vechime — „de jure et ab antiquo tentas et possessas” — fără a avea obligațiunea de a da dării sau a efectua prestațiuni de nici un fel.

Același lucru în cazul lui Slăv Ioan. După ce stabilește așezarea „posesiunii Buceava”, între Brusturi și Cristești, din comitatul Zarand, diploma conferă titularului scutire de orice decime, none, quinte, quarte, capeliare și de orice alte dări și plăți, pentru semănăturile, gospodăriile și culturile agricole și orice alte moșteniri și pământuri ara-

⁶⁴ Maria Holban, *Deposedări și judecăți în Hațeg pe vremea angevinilor*, în „Studii. Revistă de istorie”, anul XIII, 1960, nr. 5, p. 159.

⁶⁵ Asupra drepturilor conferite prin înnobilare, v. Pr. Ion Birlea, *Op. cit.*, p. 43.

bile, între adevăratele hotare ale teritoriului susnumitei posesiuni Buceava stăpînite și avute de drept și din vechime — „de jure et ab antiquo tentas et possessas“.

În sfîrșit, prin diploma din 13 august 1720, împăratul Carol al VI-lea conferă unor membri ai familiei Moțica din Leștioara, comuna Hălmațiu, scutire de dări și prestațiuni pentru pămînturile, fînașurile, pădurilor și apele pe care aceștia le dețin și le folosesc de asemenea de drept și din vechime, „de jure, et ab antiquo tentas et possessas“.

În toate aceste cazuri, expresia documentelor demonstrează că familiile înnobilate ființau pe acele proprietăți, ce reprezintă deci vetre strămoșești, din timpuri străvechi, vechime ce va putea fi stabilită eventual pe un timp oarecare prin studierea conscripțiilor urbariale sau a altor documente. O mențiune specială trebuie făcută cu privire la familia Slăv din Buceava, fiind știut că în trecut cătunul respectiv era locuit exclusiv de membrii ai acestei familii. Este de altfel încă de clarificat dacă „Stephano kenesio de Buchanor“, amintit într-un document din 1494, împreună cu alți cneji din comitatul Arad, nu este un cneaz de Buceava (lîngă Hălmațiu)⁶⁶, ceea ce ar atesta vechimea considerabilă pe moșia respectivă a membrilor familiei Slăv. Pînă atunci rămîne să se stabilească, în raport de documente, întînderea în timp a celui „ab antiquo“ utilizat de documentele la care ne referim.

Trebuie însă să subliniem deopotrivă și faptul că pentru familiile eliberate din iobăgie și ridicate la rang nobiliar între 1655 și 1701, deci în perioada existenței pericolului turcesc, actele respective apar nu ca o favoare, ci ca un drept cîștigat de populația românească ca urmare a contribuției sale la lupta antiotomană. Și chiar dacă acest lucru nu rezultă expres din conținutul diplomelor, ce se referă vag la serviciile aduse principatului sau împărăției, stemele familiare atestă clar că înnobilarea se datorează meritelor militare ale românilor hălmațeni. Astfel, stema familiei Pag din Cristești prezintă pe scut un călăreț cu frîul în mîna stîngă și lancea în mîna dreaptă; scutul din ansamblul stemei lui Balint Ioan din Ciuci (Vîrfurile), înfățișează un soldat cu sabia în mînă; în sfîrșit, pe scutul stemei lui Sida Daniel și George din Hălmațiu ne apar două brațe îmbrăcate în zale, toate împrejurări ce atestă fără echivoc faptul că diplomele de înnobilare își au izvorul în meritele militare ale românilor, mai ales dacă se are în vedere că Hălmațiu a fost pe toată perioada de referință ținut de graniță⁶⁷. Or această situație

⁶⁶ Documentul publicat de Octavian Lupaș, *Voievozi și cneji români în județul Arad*, „Concordia“, Arad, 1941, p. 29—31. Autorul traduce numele „Buchanor“ prin „Buceava“ (v. p. 20), iar Victor Eskenasy, *Op. cit.*, p. 31, nota 53, prin „Buchavița“. Pe de altă parte, în urbariul cetății Șiria publicat de Acad. D. Prodan, *Domeniul cetății Șiria la 1525*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj“ III/1960, p. 50—102, figurează patru localități Buceava și anume: „Buchawa“ și „Felse Buchawa“ (la p. 71); „Also Buchawa“ (la p. 72) și „Buchawicha“ (la p. 87), aceasta din urmă după „Luncșora“, deci Luncșoara, sat aparținător comunei Hălmațiu.

⁶⁷ Asupra evenimentelor istorice din Ținutul Hălmațiuului între 1526 și 1711, a se vedea Tr. Măger, *Op. cit.*, p. 48—63; V. Eskenasy, *Op. cit.*, p. 28 și A. Caciora și E. Glück, *Op. cit.*, p. 128.

i-a determinat fără îndoială pe românii hălmăgeni să ia arma în mână pentru apărarea vetrei străbune, a avutului și a familiilor lor. Astfel, după cum am arătat în cazul familiei Pag din Cristești, și tradiția confirmă, că ridicarea la rang de nobil a românilor hălmăgeni se datorează și meritelor lor militare în lupta antiotomană, atunci când arată că strămoșul descendenților din Curtici ai lui Pag Ioan „s-a ostitu in contr'a turciloru la anulu 1663“.

Între familiile eliberate din iobăgie și înnobilate se numără și una care și-a răscumpărat libertatea, și anume familia Dărău din satul Tisa, comuna Hălmagiu, despre care în diplomă se precizează că a obținut această favoare plătind stăpînilor de pămînt Ladislau, Alexandru și Barbara Brădi o anumită sumă de bani. Este evident că și în această situație actul respectiv nu este lipsit de o semnificație, el atestînd starea materială prosperă a unor țărani hălmăgeni, deoarece suma plătită trebuie să fie fost considerabilă, mai ales dacă se are în vedere că slobozirea din iobăgie și înnobilarea privea o familie numeroasă. Astfel, numai în diplomă sînt nominalizați patru capi de familie, Dărău Ioan, Iuon, Pavel și George Dărău, dar diploma face precizarea, cum era cazul tuturor diplomelor, că actele respective au efecte și asupra tuturor descendenților de ambe sexe. Aceste efecte pot fi apreciate de altfel cu ușurință dacă avem în vedere că în 1862, deci după 161 de ani, trăiau în Tisa un număr de 40 de familii nobile Dărău, iar în 1866 figurau în cartea funciară a Judecătoriei din Hălmagiu un număr de 118 proprietari de pămînt din localitatea Tisa purtînd numele Dărău (v. notele 47 și 48 intra).

Este de remarcat faptul că în toate diplomele se face mențiunea că cei ridicați la rang nobiliar au fost în prealabil eliberați din iobăgie de către stăpînul de pămînt, care, înaintînd actele respective, confirmă prestarea unor bune servicii de către cei ce urmau să fie promovați la rangul de nobili. Se respecta în acest fel hotărîrea dietei din 8—23 decembrie 1588 de la Mediaș, ce stabilise la timpul său că „principele să nu înobileze pe iobagul nimănui fără știrea și voia stăpînului său de pămînt, și dacă ar înnobila, înnobilarea să nu fie socotită legală, așa cum s-a luat hotărîre și mai înainte“ (68).

Înainte de a încheia aceste comentarii se impune o observație cu privire la stema conferită prin diplome celor ridicați la rang nobiliar. Am subliniat anume că în majoritatea acestora culoarea cîmpului scutului este azurie („celestini coloris“), fapt semnificativ dacă avem în vedere că peste 1500 din diplomele acordate familiilor românești din Transilvania au cîmpul scutului de culoare azurie cită vreme scuturile diplomelor conferite celor nobilitați din rîndul populației maghiare sau săsești au culoare roșie (69). Iar, în ce privește semnificația acestei preferințe, credem că ea trebuiește căutată în faptul că românii fiind „nație

⁶⁸ Acad. D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, Ed. Acad. R. S. România, Buc., 1967, vol. I, p. 445.

tolerată", deci nereprezentată heraldic, au împrumutat culoarea azurie din cîmpul scutului Țării Românești, expresie a conștiinței de neam a românilor din Transilvania⁷⁰.

După cum am arătat în cazul familiei Iuga din Măgulicea, domnii de pămînt au contestat mai tîrziu drepturile conferite prin diplomele de înnobilare. În cazul dat, groful Esterházi István a pretins lui Iuga Toderăș plata birului pentru moară, iar instanțele judecătorești au respins apărarea acestuia ce susținea, bazîndu-se pe prevederile diplomei, că este scutit de o asemenea obligațiune. Iuga Toderăș se plîngea la 30 nov. 1875 împotriva hotărîrii Judecătoriei din Hălmațiu că moara din litigiu era moara sa proprie „edificată pe pămînt nobil după care nici cînd nu s-a solvit taxa urbarială” (anexa nr. 7).

După cum este știut, asemenea litigii au fost frecvente în perioada respectivă, domnii de pămînt străduindu-se să răpească românilor înnobiilați drepturile conferite prin diplome și astfel să readucă la iobăgie pe cei care cu greu și pe bază de merite debîndiseră eliberarea. În această privință, întreg secolul al XVIII-lea este o lungă luptă pentru apărarea drepturilor formal acordate, dusă, din păcate, de cele mai multe ori fără succes de către cei scăpați odinioară de iobăgie. Nu era de altfel o procedură nouă din partea mării nobilimi, tendința acesteia de a răpi drepturile conferite micilor nobili manifestîndu-se permanent încă de la sfîrșitul secolului al XV-lea, ceea ce a determinat în mod frecvent alăturarea acestora din urmă la marile răscoale populare din Transilvania⁷¹.

În județul Arad se cunosc litigii de acest fel încă din 1782⁷², dar în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea ia naștere o adevărată mișcare a nobililor români pentru apărarea drepturilor dobîndite anterior și contestate de administrație⁷³.

În concluzie vom sublinia din nou că obținerea eliberării din iobăgie și nobilitarea reprezintă o etapă importantă și un factor pozitiv în lupta țărănimii din Ținutul Hălmațiuului, ca și din întreaga Transilvanie, pentru redobîndirea, cel puțin în parte, a unor drepturi uzurpate, pentru condiții economice și social-politice mai bune, în contextul epocii. Țăranii români au utilizat în interes legitim conjunctura ce li se oferea și anume strădania principilor Transilvaniei de a cointeresa pe români, populație majoritară, la lupta antiotomană, precum și politica aceluiași principii de a-și spori influența în raport cu marea nobilime prin îngroșarea numărului micilor nobili. În ce privește însă scopurile urmărite de Curtea de la Viena, este de subliniat că aceasta nu și-a văzut în schimb împlinite obiectivele sale ce vizau utilizarea românilor înnobiilați în scopurile propagandei catolice.

Într-un caz, ca și într-altul, eliberarea din iobăgie și nobilitarea au fost obținute de țăranii români nu ca un act de favoare, ci pe baza meritelor lor în lupta antiotomană și ca o restituire, cel puțin în parte, a unor drepturi uzurpate.

Nos Ladislaus Mariassi de Maxa supremus, Josephus Ribiczei de eadem Vicem Comites et clemens Kozma de Kerdi Sz: Lelek supremus Iudlium una cum coeteris Assessoribus et Iuratis Notariis Comitatus de Zarand, memorie commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit singulis et universis: quod dum in Tabula Continua Iudriam Oppido Körös Banya loco videlicet Iudiciorum Solito die 19 Mensis Februaryi anni 1781 continuative celebrata profaciendo Causantibus Iudicio moderativo Tribunal Iudiciale more decenti consedisemus, nostri in praesentiam constituti Nobiles Demetrius et Stephanus Pág in Oppido Boros Jenő, ac Georgius aeqve Pág in Possessione Peska in Cottui Arad ingremiatis commorantes exhibuerint primo: Litteras Inquisitorias die 24 Mensis Ianuarij, a.c. 1781 medio Regiorum Nobilium Michaelis Pál et Francisci Balog istius quidem Jurati Scribae, illius vero Actualis Assessoris Tabulae hujus Continuo Iudriae modo legitimo confectas, et emanatas sub littera B. Secundo: Litteras Cessionales Nobilis Joannis quondam Pag, huiusque Filii Stephani Pag, alterius Pfati super Portione sua Possessionaria in Pago Krisztesd huic Comitatu adjacenti habitata Fratribus suis dividionalibus nobilibus, nempe Adamo jam defuncto et Ioanni superstiti utriusque Pag, de Krisztesd Anno 1768, die 3 Mensis Martij in Oppido Körös Banya, praefatoque hocce Cottu Zarandiensi coram Regiis Nobilibus Ioanne Fülöp Dominij Devensis Provisore et Adamo Koszta de Betenyés Oppidi Boros Jenő attung Notario legitima formalitate expeditas et emanatas, sub Lra C. Tertio denique Statuerunt in figura Iudicii Nobiles Josephum Joannem et Adamum singulos Pag de dicta Krisztesd Fratres videlicet suos dividionales quorum fassionibus, tenoreque Documentorum praecitatorum manifeste, et evidenter docuerunt et comprobaverunt se se Nobilis Familiae Pag de Krisztesd veros ac legitimos haeredes et condescendentes esse; quibus ita deductis ac comprobatis supplicaverunt sibi Testimonium super nobilitari praerogativa Judiciali, eaque authentica modalitate dari et concedi. Cum autem praementionata Familia Pag de Krisztesd in gremio hujus Comitatus a memoria humana semper Nobilitari praerogativa gavisita sit ac etiam occasione Productionis Nobilium in Magno hocce Transylvaniae Principatu consequenter Zarandiensi quoque Cottu generaliter institutae penes revisionem Nobilitarium litterarum sub 21 Mensis Martij Anni 1770 coram Tabula hac Continua Praesentatarum atque Juris Ordine Fisco quoque Cottus hujus Zarandiensis pro exigentia Altissimarum Ordinationum Regiarum eatenus clementer editarum debita sua formalitate audito probe discussarum inter veros natos ac indubitatos Nobiles ex Iudiciaria Deliberatione adscripte et aggregata permanserit, hodieumque eadem Nobilitari praerogativa sua, ad instar aliorum verorum et indubitatorum hujus Principatus Nobilium in hoc Cottu gaudeat utaturque; visum est justo praefatorum supplicantium petito deferre eosdemque repetitos Fratres Demetrium, Stephanum et Georgium Pag de Krisztesd, qui connexionem condescensionemque suam ad praelandatam Familiam Pag de Krisztesd

per legitimos genealogicae deductionis gradus cum interventu praefati Fisci repetiti hujus Cottus Zarandiensis ad evidentiam comprobaverunt, pro veris natis et indubitatis Nobilibus saepafataeque Familiae Pag de Krisztesd legitimis condescendentibus Habendos agnoscendosque Iudicialiter decernere. In cujus rei Fidem praesentes Litteras nostras Testimoniales publici Sigilli nostri munimine roboratas extradandas esse duximus et concedendas. E Sessione Tabulae In Cottus Zarand Continuae Iudriae Kőrös Banyae Anno 1781 Die 19ma M. Februarij celebrata.

Ladislaus Mariassi de Maxa

Supremus Comes m.p.

Extrad. per

Ladislaum Pap

ord. I. Cottus Zarand Notar mp.

<pe verso>

Praesentes Literas Testimoniales sub Grat I. Cottus Aradiensis sub dato diei 29 Martij perlectas et publicatas esse mense, die, locare, ut Supra

I. Cottus Arad ord. Notarius

Andreas Kaszony

de Totvaradia m.p.

A N E X A NR. 2

NOS LEPOLDUS

Dei Gratia Electus Romanorum Imperator semper Augustus ac Germaniae Hungariae Bohemiae Dalmatiae, Croatiae Sclavoniaeque et Rex. Archidux Austriae. Dux Burgundiae, Brabantiae, Styriae, Carinthiae, Carniolae, Lucienburgi ac superioris et inferioris Silesiae, Würtembergae, et Teckae, Princeps Sueviae, Marchio Sacri Romani Imperii, Burgoviae, Moraviae, ac superioris et inferioris Lusatiae, Comes Habsburgi, Tyrolis, Feretis, Kyburgi, et Goritiae, Landgravius, Alsatiae, Dominus Marchiae Slavoniae, Portus Naonis et Salinarum etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit Universis. Cum ex humillima informatione Fidelium Nostrorum Stephani Racz, ejusque filii et legitimi Successoris Sigismundi pariter Racz. Nobis in Authenticis copiis producta et praesentata, intelligamus Iobbagionem alioquin suum **Danielem Szida** de Halmagy, una cum Fratre suo uterino et Carnali **Georgio** Jugo Iobbagionali emancipatum et manumis-

sionem consecutum est; Accedente etiam nonulorum Fidelium Nostorum singulariter Majestati Nostra propterea, facta humillima intercessione; Quem deinceps Nobis quoque Augustus Firmanque, Domini Nostrae, utilia et grata exhibiturum servitia nulli dubitamus. Eundem igitur **Danielem Szida**, ac per eum Fratrem ejus uterinum et Carnalem **Georgium** filiosque attracti Danielis pariter **Danielem et Andream**, jam natos imposterumque Divina nascituros, ut et Conjuges eorum, Haeredes et Posteritates utriusque sexus universos, e statu et conditione Ignobili, in qua hactenus perstitere, de Caesareo Regiae Potestatis Nostrae plenitudine et Gratia speciali eximentes et in coetum et numerum verorum et indubitatorum Regni Nostri Hungariae aliorumque Regnorum Ditionum et Provinciarum Nostrarum Haereditariarum Nobilium duximus annumerandos, cooptandos et adscribendos. Annuentes, et ex certa nostra scientia, animoque deliberato, concedentes, ut ipsi a modo imposterum futuris, et perpetuis semper temporibus omnibus iis Gratiis, Honoribus, Praerogativis et immunitatibus quibus coeteri veri, et indubitati dicti Regni Nostri Hungariae, aliorumque Regnorum Ditionum et Provinciarum Nostrarum Haereditariarum Nobiles natura, jure, vel antiqua consuetudine uti sunt, et gavisii utunturque et gaudent, uti frui et gaudere possint, ac valeant, Haeredesque et Posteritates eorundem utriusque sexus universis valeant, atque possint. In cujus quidem Nostrae erga eos exhibitate Cratiae et Clementiae, ac Liberalitatis Testimonium, veraeque et indubitatae Nobilitatis Signum. Haec Arma seu Nobilitatis Insignia. **Scutum** videlicet militare erectum colestini coloris cujus fundum caespes viridis occupat, super quo brachium humanum humero tenus resectum cataphractura indutum lauream tenere visitur. Supra Scutum galea militaris eraticulata est posita, quam contegit Diadema Regium, gemmis unionibusque decenter redimitum ex quo aliud brachium humanum inferiori per omnia similiter parem lauream proferre conspicitur. A summitate vero, seu cono galeae laciniis sive lemniscis hinc candidis et rubris illinc verocaeeruleis, et fulvis in scuti extremitatibus placide se se diffundentibus illudque apprime exornantibus; Quemadmodum haec omnia in principio seu capite Præsentialium Literarum Nostrarum Pictoris industria genuinisque coloribus illustrata, lucidius ab oculos intuentium posita esse conspiciuntur. Eidem **Danieli Szida**, praefatisque ejusdem Fratri uterino, et Carnali ut et Filiis Conjugibus Haeredibusque et Posteritatibus ipsorum utriusque sexus universis gratiose danda duximus, et conferenda. Decernentes et ex certa Nostra scientia animoque deliberato concedentes, ut ipsi a modo imposterum futuris, et perpetuis semper temporibus, eadem Arma seu Nobilitatis, Insignia, more aliorum verorum, et indubitatorum dicti Regni Nostri Hungariae Aliorumque Regnorum, Ditionum, et Provinciarum Nostrarum Haereditariarum, Nobilium sub iisdem juribus, praerogativis, et immunitatibus, quibus caeteri veri et indubitati praefati Regni Nostri Hungariae, Aliorumque Regnorum Ditionum et Provinciarum Nostrarum Haereditariarum Nobiles, natura, jure, vel antiqua consuetudine uti sunt, et gravissii utunturque et gaudent ubique in Praeliis, Certami-

nibus Pugnīs, Hastiludiis, Torneamentis, Duellis, Monomachiis ac aliis quibusvis exercitiis militaribus, et Nobilitaribus, nec non Sigillis Velis, Cortinis, Aulæis, Annulis, Vexillis, Clypeis, Tentoriis, Domibus, et sepulchris generaliter vero in quarumlibet rerum, et expeditionum generibus, sub merae, verae, syncerae, et indubitatae Nobilitatis Titulo quo eos ab omnibus cujuscunque Status, Conditionis, Honoris, Dignitatis et Praeminentiae Hominibus, insignitos, et ornatos dici, nominari, haberi, et reputari volumus mandamusque ferre, et gestare, ac iis in aevum uti, frui, et gaudere possint ac valeant; Haeredesque et Posteriores utriusque sexus universi valeant atque possint. Imo Nobilitamus, damus et conferimus Praesentium Majoris, et Aulici Sigillii N(ost)ri impendentis munimine roboratarum per vigorem. **Datum** in Civitate Nostra Vienna Austriae; Die Quinta Mensis Aprilis Anno Domini Millesimo Septingentesimo Primo. Regnorum Nostrorum Romani Quadragesimo Tertio Hungarici Quadragesimo Sexto. Bohemici vero **Quadragesimo quinto**.

Leopoldus I. mp

Comes Samuel Kalnoky mp.

Ioanes Fiatth mp.

<Pe verso>

Literae Praesentes Sacratissimae Suae Mjts Privilegio Nobilitare tenore Introscripto in Generalibus Dominor. Procur. Comitum Baronum et Nobilium, Universorumque Statuum et Ordinum Trium Nationum Regni Transylvaniae et Partium Hungar, eidem anexar Comitum Nomine Sacratissimae Suae Mjts per Regium Gubernium Transylvanicum in civitatem Albam Iuliam indictis et Celebratis. Lectae Publicatae et nemine Contradicente extradatae per Magistr. Ioannem Sarossi Sacrae Suae Mjts per Transylvaniam Protonotar.

ss indescifrabil

A N E X A NR. 3

Nos Leopoldus dei Gratia Electus Romanorum Imperator semper Augustus ac Germaniae Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae Rex. Archidux Austriae Dux, Burgundiae, Brabantiae, Styriae, Carinthiae, Carniolae, Lucenburgi ac Superioris et Inferioris Silesiae, Würtembergae et Techae Princeps Sueviae Sacri Romani Imperii Burgoviae, ac Superioris et Inferioris Feretis Kyburgi et Goritiae landgrafius Alsatiae dominus Marchiae Slavoniae Portus Naonis et Salinarum etc. memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus ex-

pedit universis. Cum ex humillima informatione fidelium nostrorum Ladislai, Alexandrini et Barbara Brady nobiles in autenticis copiis producta et praesentata intelligamus lobbagiones alioquin suos Ioannem, Iuonem, Paulum et Georgium Deró pro certa eisdem deposita pecuniaria Summa Jugo lobbagionali emancipatos et manumissos esto; Accedente etiam non nullorum fidelium nostrorum singulariter majestati nostre propter ea humillima Intercessione quos de inceptis nobiles augustissime domni nostre utilia et grata exhibituros Servitia nulli dubitamus eosdem igitur Ioanem, Iuonem, Paulum et Georgium Deró eorumque conjuges heredes et posteritates eorundem utriusque sexus universos et e statu et Conditione ignobili in qua hactenus perstitere de Caesareo Regieque potestatis nostre plenitudine et gratia speciali eximentes ac in cetum et numerum verorum et indubitatorum Regni nostri Hungariae aliorumque Regnorum ditionum et provintiarum nostrarum haereditariarum nobilium duximus anumerandos cooptandos et atscribendos annuentes et ex certa nostra scientia animoque deliberato antecedentes ut ipsi a modo in posterum futuris et perpetuis semper temporibus iis gratis honoribus prerogativis et immunitatibus quibus ceteri et indubitati dicti Regni nostri Hungariae aliorumque Regnorum Ditionum et provinciarum nostrarum hereditarium nobiles natura iure vel antiqua consuetudine usi sunt et gravisi utunturque et gaudent uti foenei et quandere possint ac naleant heredesque et posteritates eorumque conjuges proles sexus universi valeant atque possint. In ejusdem quidem nostre erga eos exhibitum gratiae et clementie ac liberalitatis testimonium veraeque et indubitatae nobilitatis signum haec arma seu nobilitatis signa. Scutum videlicet militare erectum celestini coloris. cujus fundum cespes viridis occupat et quo stipen prodire et quatuor frondes vegetativos proferre visitur, supra scutum galea militaris graticulata est posita, quam contegit diadema Regium gemmis unionibusque decenter redimitum ex quo de inceptis per omnia similis una cum quatuor cum similibus frondibus vegetativis prodire conspicitur. A summate vero seu cono galeae laciniis sive lemniscis hinc candidis et Rubris illinc vero ferulleis et fulvis; in scuti extremitates placite sese gesintio de inceptis exhortantibus. Pro ut haec suo in principio seu capite praesentium literarum nostrarum pictoris industria, genuinisque suis coloribus illustrata lucidius ab oculis intuentium posita esse conspiciuntur. Eisdem Ioanni, Iuoni, Paulo et Georgio Deró, eorundem conjugibus et filiis haereditatibus et posteritatibus eorum utriusque sexus universis gratiose danda duximus et conferenda. Decernentes et ex certa nostra scientia animoque deliberato concedentes nunc et imposterum futuris et perpetuis semper temporibus eadem arma seu nobilitatis insignia more aliorum verorum et indubitatorum dicti Regni nostri Hungariae aliorumque Regnorum ditionum et provinciarum nostrarum haereditariarum nobiles duximus cum omnibus iis praerogativis et immunitatibus quibus ceteri et indubitati praefati Regni nostri Hungariae aliorumque Regnorum ditionum et Provinciarum nostrarum haereditarium nobiles natura iure vel antiqua consuetudine usi sunt et gavisi

utunturque et gaudent; sibique in proeliis certaminibus pugnis hastiludiiis torneamentis duellis monomachiis ac talis quibusvis exercitiis militaribus et nobilitariis necnon sigillis velis cortinis, auleis Annulis, Vexillis, Klipéis, tentoriis, domibus et Sepulchris aliarumque rerum et expeditionum generibus sub merae vere sincere et indubitate nobilitatis titulo quo eos ab omnibus cujuscunque status conditiones honoris dignitatis et preminentie hominibus insignitos et ornatos dici nominari haberi et reputari volumus et mandamus insignia nobilia ferre et gestare ac ijs eorum uti frui et gaudere possint et valeant heredesque et posteriores eorundem utriusque sexus universi valeant atque possint; imo nobilitamus damus et conferimus praesentium majoris et aulici sigilli nostri impendentis munimine roboratarum datum in Civitate nostra Vienna Austriae die quinta Mensis Aprilis anno Domini Millesimo Septingentesimo primo. Regnorum nostrorum romani Quadragesimo tertio, Hungarici Quadragesimo sexto, Bohemici vero Quadragesimo quinto.

Leopoldus m.p.

Comes

Samuel Kalnoky m.p.

Iohannes Fiath m.p.

Exhibite praesentate et publicate in generalibus comitiis universorum Comitum baronum Magnatum Generosorum Egregiorum, nobilium statuum et ordini trium Nationum Transilvaniae et partium Hungariae eidem anexarum ad diem 15 iunii Anni praestis 1701 in Comitium Albae iuliae indicatis ac celebratis per me sacre caesareae regie Majestatis notarium nemine contradicente extradate m.p.

Copie autenticată, făcută la 1 martie 1864, cu semnătura lui Fodoriu László, și a lui Papp Daniel.

A N E X A NR. 4

Nos Carolus VI Dei Gratia Electus Romanorum Imperator semper Augustus ac Germaniae, Castellae, Legionis, Arragoniae, utriusque Siciliae, Hyerosolymae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Navarrae, Granatae, Toledi, Vallentiae, Galliciae, Majoricarum, Sevilliae, Sardiniae, Cordubae, Corsicae, Murciae, Giennis, Algarbiae, Algeriae, Gibraltaris, Insularum Canariae, nec non Indiarum, ac Insularum Terrae Firmae, Maris, Oceani etc. Rex, Archidux Austriae, Dux Burgundiae, Brabantiae, Mediolani, Carinthiae, Carniolae, Lucemburgi, Witembergae, Superioris et Inferioris Silesiae, Athenarum et Neopatriae, Princeps Transilvaniae et Sueviae, Marchio Sacri Romani Imperii, Burgo-

viae, Moraviae, Superioris et Inferioris Lusatiae, Comes Habsburgi, Flandriae, Tyrolis, Barchinonae, Feretis, Kyburgi, Goritiae, Rossilionis et Ceritaniae, Langravii Alsatiae, Marchio Oristani et Comes Gocceani, Dominus Marchiae Slavoniae, Portus Naonis, Biscajae, Molini, Salinarum, Tripolis et Mechliniae. Memoriae commendamus tenore praesentium, significantes, quibus expedit universis. Quod Nos, cum ex litteris Manumissionibus Fidelis nostri, Nobilis Sigismundi Ratz, de Halmagy intelligamus Eundem Iobagiones suos Providos **Iuga Iuon et Ioannem Iuga** Fratrem eiusdem germanum in Possessione Magulica Comitatuque Zarandiensi residentes Ipsorumque Haeredes et posteritates, ob fidelia eorundem sibi prestita Servitia, e Jugo Iobagionali manumisse, et emancipasse. Accedente praeterea nonnullorum fidelium nostrorum humillima etiam Intercessione, non dubitantes eosdem Fidelia Nobis et Augustae Nostrae Domini praestituros servitia, cum majoris in dies augmentando devotionis exercitio. Eosdem igitur **Iuga Iuon et Ioannem Iuga** fratrem ejus germanum, Ipsorumque Haeredes et Posteritates utriusque Sexus universos, e Statu et Conditione Iobagionali, de Gratia nostraspeciali, et Caesareo Regioque Principalis nostrae Potestatis plenitudine, eximentes in Coetum, et numerum, verorum et indubitatum Principatus nostri Transylvaniae, nec non Regni nostri Hungariae, aliorumque Regnorum, Ditionum et Provinciarum nostrarum Haereditariarum Nobilium, benigne duximus anumerandos, cooperandos et adscribendos. Annuente es et ex certa nostra Scientia, animoque deliberato concedentes, ut Ipsi a modo imposterum, futuris, et perpetuis semper temporibus, omnibus iis Gratiis, Honoribus, Praerogativis et Immunitatibus, quibus coetero, veri, et indubitati dicti Principatus nostri Transylvaniae, nec non Regni nostri Hungariae, aliorumque Regnorum, Ditionum et Provinciarum nostrarum Haereditariarum Nobiles, natura, jure, vel antiqua Consuetudine usi sunt, et gavisissimi, utunturque et gaudent, uti, frui et gaudere possint, ac valeant, Haeredesque, et Posterii. Forumdem utriusque Sexus universi, valeant, atque possint. In cujus quidem nostrae erga Eos exhibitae gratiae et Clementiae, ac Liberalitatis Testimonium, veraeque et indubitatae Nobilitatis Signum, haec Arma, Seu Nobilitatis Insignia. **Scutum** videlicet militare argenteum, in quo, e depicte brachii humani, viridi veste cincti Cubito, inextum pendet Anadema Seu sertum sub flavi coloris e maturis Tritici spicis contortum, e vola autem sursum versus eminent liliolum apertis floribus rubicundis, triplici ordine ad invicem distinctis, omnine in novatae circa Sedulitatem Oeconomicam operae Testimonium. Supra Scutum galea Militaris clausa est posita, quam contegit Diadema Regium, gemmis atque unionibus decenter redimitum. A summitate vero, seu Cono Galeae, laciniae sive lemnisci diversi coloris in Scuti extremitate placide sese diffundunt, illudque pulcherrime ambiunt et exornant. Pro uti haec omnia in principio seu copite praesentium Litterarum nostrarum, Pictoris industria genuinis suis coloribus illustrata lucidius ob oculos intuentium posita esse conspiciuntur. Eisdem **Juga Iuon et Ioanni Juga** Fratribus germanis ipsorumque Haereditatibus Pos-

teritatibus utriusque Sexus universis gratiosae danda duximus, et conferenda. Decernentes et ex certa nostra scientia, animoque deliberato, concedentes, ut Ipsi, a modo imposterum futuris, et perpetuis semper temporib(us), eadem Arma seu Nobilitatis insignia, more aliorum verorum, et indubitator(um) Principatus Nostri Transylvaniae, nec non Regni nostri Hungariae, aliorumque Regnorum, Ditionum et Provinciar(um) nostrarum(um) Haereditariar(um) Nobilium, sub iisdem Juribus, Praerogativis et Immunitatib(us) quibus Ipsi natura, jure, vel antiqua Consuetudine usi sunt, et gavisi, utunturque et gaudent, ubique in Proeliis, Certaminibus Pugnis, Hastiludiis, Torneamentis ac aliis quibusvis Exercitiis Militaribus et Nobilitaribus, nec non Sigillis, Velis, Cortinis, Aulæis, Annulis, Vexillis, Clypeis, Tentoriis, Domibus et Sepulchris, Generaliter in quarumlibet rerum, et expeditiorum generib(us) sub merae, verae, sinceræ et indubitatae Nobilitatis titulo, quo eos ab omnib(us) cujuscunque Status, Gradus, Honoris, Dignitatis et Praeeminentiae Hominibus insignitos, et ornatos, dici, nominari, haberi et reputari volumos, mandamusque ferre et gestare, ac iis in aevum uti frui et gaudere, possint, ac valeant. Haeredesque et Posteritates eorundem utriusque sexus universi valeant, atque possint. Imo nobilitamus, damus, et conferimus. Et nihilominus in augmentum Benignitatis nostrae, Domum eorundem, in Fundis Iucsest Nyegraszke nuncupatis dificatum inq(ue) — Vicinitatibus ab una Iuannis Nyáras, ab altera vero partibus Petrojeszka fundor(um) situatum, nec non locum pro aedificando Molendino in Praedicto Comitatu Zarandiensi et Possessionis Magulicsa Teritorio existentem habita, ac per praefatum D(omi)num eorundem Terrestrem libertata, ab omni Censuum, Taxarum, et Contributionum, tam ordinarior(um), quam extraordinarior(um) Subsidiique et lucri Camerae nostrae Solutione, nec non Servitior(um) quorum libet plebeor(um), et Civilium exhibitione, Hospitum Condensatione, et in eam Domum receptione, item Seminaturas, Allodiaturas, Agricolationes, Vineas, ac alias quaqvis Haereditatis, et Terras arabiles, intra veras métas praedictae Possessionis Magulicsa, ad eandem Domum, de Jure et ab antiquo tentas et possessas ac bono modo comparatas, ab omni Decimarum, Nonarum, Quintarum, Quartarum, Capetiarum, ac aliarum quorumlibet Daciarum et Collectanearum exhibitione in perpetuum clementer eximendas, supportandas, libertandas et nobilitandas duximus prout eximimus, supportamus, et nobilitamus, Quocirca Vobis Spectabilibus Magnificis Generasis Egregiis et Nobilibus Supremo et Vice Comitibus Judiciumque Juratis item Assessoribus ac Notario Sedis Judicae praefati Comitatu Zarandiensis, Supr(emis) porro et Vice Arendatoribus universorum Bonorum Fiscalium Praefectis, „Decimatoribus itemet quarumvis Contributionum et Exactionum Preceptoribus Exactionibus Hospitiorum Distributoribus et eorum Vices gerentibus, Providisque Judici et Juratis praefatae Possessionis Magulicsa, modernis scilicet et futuris quoque pro quovis tempore constituendis, cunctis etiam aliis cujusvis Status et Conditioni Hominibus quorum videlicet interest seu intererit praesentes nostras usuris harum serie commitimus et mandamus firmiter,

quatenus Vos quoque succesivis semper temporibus annotatos **Iuga Iuon et Ioannem Iuga** Haeredesque et Posteritates ipsorum utriusque Sexus universos ratione praespecificati Domus Haereditatumque quarumvis ad eam pertinentium ad nullum Censuum Taxarum et Contributionum tam ordinariorum quam extraordinariorum, Subsidiisque et lucri Camerae nostrae Solutionem, Servitorumque quorumlibet plebeorum et civilium exhibitionem Hospitum condensationem, et in eam Domum receptionem Decimarum, Nonarum, Quintarum, Quartarum, Capetiarum, ac aliarum quarumlibet Daciarum et Collectanearum pensionem cogere et compellere aut propterea eosdem in Personis rebusque et Bonis ipsorum universis impedire, turbare, molestare seu quovis modo damnificare praesumatis vel sitis ausi modo aliquali. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam praesentes Lit(t) eras nostras pendentis et authentici majoris Aulici Sigilli nostri munimine roboratus, memoratis **Iuga Iuon et Ioannem Iuga** ipsorumque Haeredibus et Posteritatibus utriusque Sexus universis gratiosi dandas duximus et concedendas. Datum in Archiducali nostra civitati Vienna Austriae die decima septima Mensis Aprilis Anno Domini Millesimo Septingentesimo vigesimo. Regnorum vero nostrorum Romani Nono, Hispanici Decimo septimo, Hungarici et Bohemici, Decimo.

Carolus m.p.

B. Ioannes Josephus Bornemisza

de Kaszon m.p.

Samuel (Alvinczi) m.p.

<Pe verso>

Praesentes Lit(t)erae Ser(enissi) mae Suae Ma(ies)t(a) tis Armaies palum lectae proclamatae et publicatae nemine contradicente in congregatione Nobilium Possessione Bradiensi Anni 1721 die 21-a Augusti celebrata per Juratum Notarium Zarandensis Josephum Mohatsy m.p. Quod praesens Lit(t) erarum Armalium Copia ex genuinis suis originalibus descripta cum iis de verbo ad verbum collata et comportata, ac in omnibus punctis et clausulis conformit(t) erae hisce fide nostra mediante atestamur. Bran die 2-a Mensis Iunij Anno 1757. Petrus Ribiczeij IComitus Zarandensis, Jurat-Assessor m.p. et Franciscus Boros IComitatus Zarandensis Ordinarius Jud. Notarius m.p.

A N E X A NR. 5

Nos Carolus VI **Dei Gratia Electus Romanorum Imperator** Semper Augustus ac Germaniae, Castellae, Legionis, Arragoniae, utriusque Siciliae, Hierosolymae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Na-

varrae, Granatae, Toleti, Valentiae, Galliciae, Majoricarum, Seviliae, Sardiniae, Cordubae, Corsicae, Murciae, Giennis, Algarbiae, Algeriae, Gigraltaris, Insular. Canarae, nec non Indiarum ac Insularum Terrae Firmae, Maris Oceani, et Rex Achidux Austriae, Dux Burgundiae, Brabantiae, Mediolani, Styriae, Carinthiae, Camiolae, Lucemburgi, Wirtembergae, superioris et inférieure Silesiae, Athenarum et Neopatriae, Princeps Transilvaniae, et Sueviae, Marchio Sacri Romani Imperii, Burgoviae, Moraviae, Lusatiae, Comes Habsburgi, Flandriae, Tyrolis, Parchinonae, Feretis, Kyburgi, Goritiae, Rossilionis et Ceritaniae, Landravius, Alsatciae, Marchio Orisstani et Comes Gocceani, Dominus Marchiae Sclavoniae, Portus Naonis, Biscajae, Molini, Salinarum, Tripolis, et Mechilinae.

Memoriae commendamus tenore praesentium, Significantes quibus expedit universis. Quod Nos, cum ex literis fidelis n(ostri) N(ostri) b(i)lis Emerici Ribiczei, de aeadem, Manumissionibus, ab Eodem Iobbagionem suum Providum **Iuonn Szlav** in Possessione Bucsava Comitatuque nostro Zarandiensi residentem, ob fidelia sua Servitia Manumissum et iugo Iobbagionali emancipatum esse intelligamus; Accedente praeterea nonnullorum Fidelium nostrorum humillima etiam propterea facta intercessione, non dubitantes eundem, fidelia Nobis, Augustaeque n(ost)rae Domni praestitutum im posterum, majori cum alacritate Servitia. Eundem igitur **Iuonn Szlav**, ipsiusque Haeredes et Posteritates, jam natos, vel imposterum Divina Benedictione nascituros, utriusque Sexus universos, a Statu et Conditione rustico, et ignobili, de Gratia n(ost)ra speciali et Caesareae Regiaeque Principalis n(ost)rae potestatis plenitudine eximentes, in coetum, et numerum verorum et indubitatorum haereditarii n(ost)ri Transylvaniae Principatus, nec non Regni n(ost)ri Hungariae, aliorumque Regnorum, Ditionum et Provinciarum n(ost)rarum Haereditariarum Nobilium duximus annumerandos, cooptandos et adscribendos. Annuentes, et ex certa n(ost)ra Scientia, animoque deliberato concedentes, ut Ipsi a modo imposterum, futuris, et perpetuis semper temporibus, omnibus iis Gratiis, Honoribus, Praerogativis, et Immunitatibus quibus caeteri veri, et indubitati dicti Principatus n(ost)ri Transylvaniae, nec non Regni n(ost)ri Hungariae, aliorumque Regnorum, Ditionum et Provinciarum Nostrarum Haereditariarum Nobiles, natura, jure, vel antiqua Consuetudine uti sunt et gavisi, utunturque, et gaudent, uti, frui et gaudere possint ac valeant, Haeredesque, et Posteriores eorum utriusque Sexus univervi valeant, atque possint. In cujus quidem n(ost)rae erga eos exhibitae Gratiae, et Clementiae, ac Liberalitatis testimonium, veraeque et indubitatae Nobilitatis Signum, haec Arma, seu Nobilitatis Insignia. **Scutum** videlicet Militare aureum, cuius e fundo frutex rosae purpurei coloris, floribus partium apertis, partium clausis decoratus exurgit, in quem binae manus humanae, duabus e partibus, de vasis argenteis limpida affundere visuntur. Supra Scutum Galea Militaris clausa est posita, quam contegit Diadema Regium, gemmis, atque unionibus decenter exornatum. A Summitate vero, seu Cono Galeae laciniae, sive lemnisci diversi coloris, in Scuti extremitatibus

placide sese diffundunt, illudq(ue) pulcherrime exornant. Prouti haec omnia in principio seu Capite praesentium literar(um) n(ost)rarum, Pictoris industria, genuinis suis colorib(us) illustrata, lucidius ob oculos posita esse conspiciuntur. Eidem **Iuonn Szlav**, ipsiusque Haeredibus, et Posteritatib(us) utriusque sexus universis gratiose danda duximus, et conferenda. Decernentes, et ex certa nostra Scientia, animo(ue) deliberato cocedentes, ut ipsi a modo imposterum, futuris et perpetuis semper temporib(us) eadem Arma, seu Nobilitatis Insignia, more alior(um) veror(um) et indubitatorum dicti Principatus n(ost)ri Transylvaniae, nec non Regni n(ost)ri Hungariae, alior(um)q(qu) Regnor(um), Ditionum et Provinciar(um) nostrar(um) haereditariurum Nobilium, sub iisdem Juribus, Praeregativis et Immunitatib(us) quibus Ipsi natura, jure, vel antiqua Consuetudine usi sunt, et gavis, utuntur et gaudent, ubique in Proeliis, Certaminibus, Pugnis, Hastiludiis, Torneamentis, ac aliis quibusvis Exercitiis Militarib(us), et Nobilitarib(us), nec non Sigillis, Velis, Cortinis, Aulaeis, Annulis, Vexillis, Clypeis, Tentoriis Domib(us), et Sepulchris generaliter in quarumlibet rerum, et expeditionum generib(us), sub merae, verae, sincerae et indubitatae Nobilitatis titulo, quo Eos ab omnibus cuiuscunque Status, Gradus, Honoris, Dignitatis et Praeminentiae hominibus insignitos, et ornatos dici, nominari, haberi et reputari volumus, mandamusque ferre et gestare, ac iis in aevum uti, frui, et gaudere possint, ac valeant. Haeredesque et Posteritates eorum utriusque Sexus universi, valeant, atq(ue) possint. Imo nobilitamus, damus et conferim(us). Et nihilominus in Benignitatis nostrae in Eum collatae augmentum Quartalitem Fundi Szlavezsz nuncupati, in dicta **Possessione Bucsava**, Comitatuque omnio Zarandiensi existenzis ac in vicinitatib(us), ab una **Brusztor**, ab altera vero partib(us) **Kirsztst** Territoriarum situati, quam videlicet memorat(us) D(omi)nus Suus Terrestris secum liertavit, ab omni Censuum, Taxarum et Contributionum nostrar(um), tam ordinar(um) quam extraordinar(um), Subsidiique et lucri Camerae nostrae Solutione nec non Servitior(um) quor(um)libet plebeor(um), et Civilium enhibitione hospitem Condensatione, et in eum Fundum receptione, item Seminaturas, Allodiaturas et Agricolationes, ac alias quasvis haeriditates et terras arabiles, intra veras metas Territorii praedictae Possessionis Bucsava, ad eundem fundum, de jure, et ab antiquo tentas, et possessas, ac bono modo comparat, ab omni Decimar(um), Nonar(um) Quintar(um), Capetiar(um), ab aliar(um) quarum libet Daciar(um) et Collectanearum exhibitione in perpetuum clementer eximendas, supportandas, et nobilitandas duximus, prout eximimus, supportamus, libertamus et nobilitamus. Quocirca Vobis Spectabilibus, Magnificis, Generosis, Egregiis, et Nobilib(us), Suprem(ibus) et Vice Comitib(us) Indlibis Juratis item Assessorib(us) ac Notario Sedis Judiciar(um) praefati Comitatus Zarandiensis Supr(emibus) porro et Vice Arcadatorib(us) universon(um) Bonor(um) Fiscalium Praefectis, Decimatoribus item, et quarumvis Contributionum, et Exactionum Perceptoribus, Exactoribus Hospitiar(ibus), Distributorib(us), et eor(um) vices gerentibus, Providisque Judici, et juratis praefactae Possessionis Bucsava,

modernis. Scilicet et futuris quoq(ue) pro quovis tempore constituendis cunctis etiam aliis cujusvis Status, et Conditionis hominib(us), quor(um) videlicet interest, seu intererit, praesentes no(st)ras visuris, har(um) serie committim(us) et mandamus firmiter, quatenus Vos quoque Successivis semper temporibus, annotatum **Iuonn Szlav** haeredesque, et Posteritates ipsius, utriusque Sexus, universos, ratione praespecificati Fundi, haereditatumque quarumvis, ad eumur per pertinentium, ad nullam Censuum, Taxar(um) et Contributionum, tam ordinariar(um) quam extraordinariar(um), Subsidiique, et lucri Camerae nostrae Solutionem, Servitiorumque plebeor(um), et Civiliu exhibitionem, hospitiu Condescensionem et in eum Fundum receptionem, Decimarum, Nonarum, Quintarum, Quartar(um), Capetiar(um) ac aliarum quarumlibet Daciar(um) et Collectanear(um) pensionem cogere et compellere, aut propterea Eosdem in personis, rebusque, et Bonis ipsorum universis impedire, turbare, molestare, seu quovis modo damnificare praesumatis, vel sitis ausi modo aliquali. In cuius rei memoriam firmitatemq(ue) perpetuam, praesentes litteras n(ost)ras, pendentiaulici, et aithentici Sigillii n(ost)ri Majoris munimine roboratas, memorato **Iuonn Szlav** ipsiusque haeredibus et posteritatibus, utriusque Sexus Universis, gratiose dandas duximus, et concedendas. Datum in Civitate nostra Archiducali Vienna Austriae. Die Decima Septima Mensis Aprilis. Anno Domini Millesimo Septingentesimo Vigesimo. Regnorum vero nostror(um); Romani Nono. Hispanici Decimo Septimo, Hungarici et Bohemici Decimo.

Carolus m.p.

B. Ioannes Iosephus Bornemisza de

Kazon m.p.

Samuel Alvinczi m.p.

<Pe verso>

Praesentes lit(t)erae Suae M(a)jes)t(a)tis Sacrae Armales sub Pr(aef)ati Universorum Regnicolarum Trium Nationum Principatus Tran(sylva)niae Partiumq(ue) Regni Hung(ariae). Eidem annexarum Diata ad diem decimum Mensis Ianuaryi Anni D(om)ini Millessimi Septincentissimi vigesimi quarti, in Liberam Regiamque Civitatem Saxonicalem Nagy Szeben indicta et celebrata nominibus inceptorum Anno praefato die vero quinta Mensis Februaryi exhibitae lectae publicatae Suoq(ue) in vigore relictae et nemine prorsus contradicente extradata sunt. Per... (indescifrabil).

Praesentes Lit(t)erae Sacrae Suae Ma(jes)t(a)tis, Armales palam lectae, proclamatae et publicatae in Congregatione Nollilium Anno 1721 Die 21 mensi Augusti in Possessione Bradiensi celebrata, nemine contradicente.

Per Notarium Incltyti

Comit(a)tui Zarand(iensi)s

Josephus Mihacs m.p.

Nos Carolus VI, memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis. Quod cum Nos, ex Litteris Fidelium n(ost)rorum Emerici Ribiczei de eadem, Ladislai Nemes Senioris de Brad, et Susannae Debreczeni, Ioannis quondam Anca relictae Viduae, Manumissionalibus intelligamus, eosdem, Iobbagiones suos **Szimedre, Petrum, Ioannem, Michaellem et Medre Moczica**, in possessione Kis-Lesza Comitatuque n(ost)ro Zarandiensi residentas intuitu fidelium Servitiorum, manumisse, et e iugo iobbagionali, una cum Haeredibus et Posteritatibus suis, emancipasse. Accedente praeterea nonnulorum etiam Fidelium nostrorum intercessione, Ma(jesta)ti Nostrae propterea, humillime facta, nulli dubitantes, fidelium Nobis et Domui n(ost)rae, eosdem imposterum exhibituros Servitiorum testimonia. Eosdem igitur: **Szimedre, Ioannem, Petrum, Michaellem et Medre Moczica**, ipsorumque Haeredes, et Posteritates, jam natos vel deinceps Divina benedictione nascituros utriusque Sexus universis, e statu, et conditione ignobili, de Caesareo-Regioque Principalis Postestatis n(ost)rae plenitudine, et gratia speciali, eximientes, in coetum et numerum verorum et indubitatorum dicti Principatus n(ost)ri Tran(silva)niae nec non Regni n(ost)ri Hungariae, aliorumque Regnorum, Ditionum, et Provinciarum n(ost)rarum Haereditariarum, Nobilium, duximus annumerandos, cooptandos, et adscribendos. Annuentes, et excerta scientia n(ost)ra, animoque deliberato concedentes, ut ipsi a modo imposterum Futuris et perpetuis semper temporibus omnibus iis Gratiis, Honoribus, Praerogativis, et Immunitatibus, quibus caeteri, veri, et indubitati, dicti Principatus n(ost)ri Tran(silva)niae, nec non Regni n(ost)ri Hung(ari)ae, aliorumque Regnor(um), Ditionum et Provinciar(um) n(ost)rarum haereditariarum, Nobiles, natura, jure, vel antiqua consuetudine usi sunt, et gavisivi, utunturque et gaudent uti, frui et gaudere possint ac valeant, Haeredes et Posteritates eorundem uti utriusque Sexus universi, valeant, atque possint. In cuius quidem n(ost)ra erga eos exhibitae gratiae, et clementiae, ac liberalitatis testimonium, veraeque et indubitatae Nobilitatis signum, haec Arma seu Nobilitatis insignia. Scutum videlicet militare rubri coloris, in quo super monticulum e fundo scuti exurgentem homo quidam coeruleo indutus vestitu a radice bifidae sub opacitate arboris dormientis similis conspicitur. Supra scutum galea militaris clausa est posita, quam contegit Diadema Regium, gemmis atente unionibus decenter redimitum cui demum brachium humanum humerotenus resectum cubito inniti gladumque . . . cola stringere visitur. A summitate vero seu cono galeae laciniae sive lemnisci diversi coloris defluentes marginem. Scuti, ex utraque parte pulcherrime exornant; prouti haec omnia in principio, seu capit praesentium Li(t)erarum n(ost)rarum Pictoris industria, genuinis suis coloribus illustrata (lucidius) ob oculos intuentum posita esse conspiciuntur. Iisdem **Szimedre, Ioanni, Petro, Michaeli, et Medre Moczica**, Haeredibusque, et Posteritatibus eorundem utriusque Sexus universis gratiiose danda duximus et conferenda. De-

cernantes, et ex certa scientia n(ost)ra animoque deliberato concedentes, ut ipsi a modo imposterum, futuris, et perpetui semper temporibus, eadem Arma seu Nobilitatis Insignia more aliorum verorum, et indubitatorum praefati Principatus n(ost)ri Tran(silva)niae, nec non Regni n(ost)ri Hungariae, aliorumque Regnorum, Ditionum et Provinciarum n(ost)rarum haereditariar(um) Nobilium, sub iisdem Juribus, Praerogativis et Immunitabilis, quibus ipsi natura, jure, et antiqua consuetudine usi sunt, et gravi utunturque et gaudent, ubique in proeliis, certaminibus, pugnis, hastiludiis, torneamentibus, ac aliis quibusvis exercitiis militaribus nec non Sigillis, velis, cortinis, aulaeis, annulis, vexillis, clipeis, tentoriis, domibus, et Sepulchris, generaliter in quarumlibet rerum, et expeditionum generibus sub merae, verae, et indubitatae Nobilitatia, titulo, quo eos ab omnibus cujuscunque status, conditionis, Honoris, Dignitatis et Praeminentiae Hominibus insignitos, et ornatos dici, nominari, haberi, et reputari volumus, mandamusque ferre et gestare, ac iis in avum, uti, frui, et gaudere possint, ac valeant Haeredesq(ue) et Posteritates eorundem utriusque sexus inversi valeant, atque possint. Imo nobilitamus, damus et conferimus. Et nihilominus pro ampliori collatae in eos Benignitatis n(ost)rae augmento, integrum **Fundum Moczeszk** nuncupatum, ac in vicinatatibus, a meridionali **Petri David**, ab occidentali vero partibus **Mihelcz Togyer Fundorum**, existentem, una cum appertinentis universis Terris scilicet arabillum, Campis, Sylvis, Foenetis, Pratis, Nemoribus, Pascuis, et Fluviis, per praefatos Dominos suos Terrestres libertatorum, ab omni censuum, taxarum, et contributionum, tam ordinariarum, quam extraordinariarum. Subsidiisq(ue), et lucri Camerae nostrae solutione, nec non Servitiorum quarumlibet plebeorum et civilium exhibitione, Hospitum condescensione, et in eum fundum receptione, item Seminaturas, alodiaturas, agricolationes, Vineas, ac alias quasvis haereditates, et terras arabiles, intra veras metas Territorii praedictae **Possessionis Moczeszk** adeundem Fundum, de jure et ab antiquo tentas et possessas, ac bono modo comparatas, ab omni Decimarum, Nonarum, Quintarum, Capetiarum, ac aliarum quarumlibet Datarum, et Collectanearum exhibitione, in perpetuum clementer eximendas, supportandas, libertandas, et nobilitandas duximus prout eximimus supportamus et nobilitamus. Quocirca vobis Specstabilibus, Magnificis, Generosis, Egregiis, et Nobilibus. Supremibus, et Vice-Comitibus Iud(ices) (Nobi)liumq(ue) juratis, item Assessoribus, ac notariae Sedriae praefati Comitatus Zarandiensis, Praefectis Decimatoribus item, et quarumvis Contributionum et Exactionum Perceptoribus, Exactoribus, Hospitiorum, distributoribus et eorum Vices gerentibus, Providisque Iudici et Juratis praefatae Possessionis Kis-Lesza, modernis scilicet, et futuris quoque . . . vis tempore constituendis, cunctis etiam aliis cuiusvis Status et conditionis Hominibus quorum videlicet interest, seu intererit, praesentes n(ost)ras visuris harum seria committimus et mandamus firmiter . . . quoque succesivis semper temporibus annotatus: **Szimedre, Ioanem, Petrum, Michaellem, et Medre Moczika**, Haeredesque, et Posteritates ipsorum utriusque Sexus universos, ratione praespe-

cificati Fundi ejusque apertinentiarum ad nullam censuum, Taxarum et Contributionum, tam ordinariar(um), quam extraordinar(um), subsidiique et lucri Camerae n(ost)rae solutionem Servitiorumque quor(um)libet plebeor(um) et civilium, exhibitionem, Hospitum condensationem et in eum Fundum receptionem, Decimarum, Nonar(um), Quintar(um), Quartarum, Capetiar(um), ac aliar(um) quarumlibet Datarum, et Collectanear(um) Pensionem, cogere, et compellere, aut propterea eosdem in pendenti et authentici Sigilli n(ost)ri majoris munimine roboratas memoratis: **Szimedre, Ioanne, Petro, Michaeli, Medre, Moczica**, Haeredibusque et Posteritatibus ipsor(um) utriusque Sexus universis gratiose dandas, duximus et concedendas. Datum in Civitate nostra Vienna Austriae, Die decima tertia Mensis Augusti, Anno Domini Millesimo Septingentesimo Vigesimo, Regnor(um) vero nostrorum: Romani Nono, Hispanici Decimo Septimo, Hungariae et Bohemici vero Decimo.

Carolus m.p.

Ioannes Iosephus Bornemisza de Kaszon
m.p.

(Pe verso)

Praesentes Lit(t)erae Sacrae Suae Ma(jes)t(a)tis palam lectae, proclamatae et publicatae nemine contradicente in Congregatione Nobilium Possessionum Bradiensi.

Notar ss. indescifrabil

ANEXA NR. 7

Ioanu Leuceanu, nobil din Leauțiu,
contra

Contelui Eszterhazy din Hălmagiu

Pt. taxa de moară

Inclitu Județiu Regiu de Cercu!

La apelul meu din 22. 1. și a.c. insinuat verbalmente în contra sentinței de a II-a Instanție ctto. 4/10 1875 No. 32451 civi în cauz'a Contelui Esterhazy István contra mea pentru tacsă de mora, am onóre a subscrerne urmatoarele:

Motive

1. Cumcă mora mea propria edificata pe pamentu nobilu după carea neci cându nu s'a solvit tacsă urbariale și astfelu ca proprietariu deși mai micu m'am folositu de dreptulu acesta ne atacatu de

nime chiar și fatia cu conproprietariulu și recte cu domnia terestrală, — este deplinu pe de o parte constatatu chiar din copia de donațiune acuse la actele de pertractare.

2. Actorele delocu indecursulu pertrastarei n'a potutu documenta cumca eu ca nobilu sau antecesoru mei ca atari or solvitu ore cândva astufeliu de tacsă de mória, ce intrelasendu elu a documenta, — am fostu ase respinge cu acțiunea, er neci decātu chiar deficientia probei a me convinc'a la astfeliu de solvire de tacsă pena acumu ne mai pomenita.

Ioanu Leuceanu din Leauțiu

Catra Inclitulu Județiu Regiu de Cercu din Halmagiu

CONSIDERATIONS SUR LA DÉLIVRANCE ET L'ENNOBLISSEMENT
DES SERFS ROUMAINS DU PAYS D'HALMAGIU
AU COURS DU XVII—XVIII-ÈME SIÈCLES

(Résumé)

L'étude présente 12 diplômes d'ennoblissement des paysans roumains du Pays d'Halmagy pendant les années 1655—1720 par les princes de Transylvanie ou par les empereurs de la Cour de Vienne.

En soulignant le fait que le Pays d'Halmagiu a été, presque toute la durée de siècles XVII—XVIII, une zone limitrophe, les auteurs cherchent les causes qui ont conduit à l'ennoblissement des Roumains: 1. les princes de Transylvanie ont suivi le coïntères des Roumains d'élite pour la lutte de défense contre les Turcs, en même temps que l'augmentation de leur propre influence par l'accroissement des rangs de la petite noblesse; 2. à son tour, la Cour de Vienne a suivi, elle aussi, la multiplication des adhérents dans la lutte contre les insurgés de Rakoczi II, puis la réalisation des revenus supplémentaires pour la trésorerie impériale et l'accomplissement de la propagande catholique.

Les Roumains ainsi ennoblis ont resté dévoués au peuplé; aussi qu'à la foi des encêtres.

ÎNSEMNĂRI DE PE CĂRȚI VECHI ROMÂNEȘTI, DOCUMENTE ALE VEACURILOR TRECUTE

ELENA RODICA COLTA

Însemnările manuscrise, păstrate pe cărțile vechi românești constituie, prin informațiile pe care le conțin o mărturie a veacurilor trecute. Această sursă de cercetare, mai puțin folosită datorită caracterului ei, adeseori arbitrar și subiectiv, ne ajută să reconstituim o istorie vie a oamenilor și a locurilor prin care a circulat cartea. Datelor cunoscute pe baza materialelor de arhivă li se adăugă, în felul acesta, țesătura fină, concretă, a „amănuntelor” consemnate de „cronicarul” vremii, rămas anonim, cititorul.

Concentrînd informații din cele mai variate, însemnările pot fi grupate, în funcție de conținut, în cîteva categorii mari: I Însemnările de circulație a cărții; II Cronici bisericești; III Însemnări personale. Cronici de familie. Pomelnice; IV Meteorologie, Calamități; V. Economice; VI Istorice; VII Jurnale.

În selecția pe care am operat-o, am avut în vedere doar însemnările referitoare la zona arădeană. În acest sens din însemnările numeroase scrise pe cărțile vechi existente pe teritoriul județului Arad, ne-am oprit doar la cele notate în „perioada arădeană” de circulație a cărții. Faptele prezentate prin intermediul lor se desfășoară pe o perioadă de două secole (sec. XVIII—XIX).

Efectuînd un examen general al informației oferite de texte, reușim să cunoaștem principalele preocupări ale oamenilor veacurilor trecute, fiecare categorie referindu-se la o altă sferă a problemelor și actelor umane.

Însemnările de circulație a cărții cuprind informații legate de achiziția cărții, de trecerea ei de la un posesor la altul, de reparațiile și completările manuscrise ce i se fac. Urmărind, prin intermediul lor, modul în care ajung cărțile în județul Arad, constatăm că, datorită prețului mare, achiziția este făcută, în multe cazuri, de cîte un sat întreg, cîteodată prin strîngere de bucate. Alături de cărțile cumpărate de sat, întîlnim cărți dăruite bisericilor de diferiți locuitori din zonă. Achiziția la sume ridicate,¹ de către acești locuitori, trebuie privită în contextul vieții politico-economice a județului. La mijlocul secolu-

¹ În anul 1764 o Evanghelie (Buc. 1760) costă 20 de zloți; în anul 1802 o Evanghelie (Blaj, 1776) a fost vîndută cu 18 zloți; în anul 1828 un Triod (Buda, 1816) este cumpărată cu 40 zloți.

lui al XVIII-lea, românii, în majoritate iobagi, sînt supuși unor obligații ce depășesc posibilitățile lor fizice și bănești. Ca urmare, în această perioadă, sînt semnalate cazuri de depopulare a satelor.² Daniile de cărți precum și posesorii particulari semnalati, în ciuda condițiilor sociale ale epocii, începînd cu secolul al XVIII-lea, presupun existența măcar a unei părți din populație cu o situație financiară bună. Ea va permite, de asemenea și repararea cărților pe cheltuială proprie, de cîte ori va fi nevoie.

Pe lîngă informațiile referitoare la cărțile pe care au fost scrise, găsim însemnări ce conțin date privind istoricul unor biserici (renovări, evenimente bisericesti, preoți care s-au perindat). În ansamblu, aceste cronici constituie o dovadă materială a vieții românești desfășurată în zona arădeană de-a lungul vremii. Ridicările de biserici, renovările, înzestrările cu odoare coincid cu întărirea poziției economice a românilor, fiind determinate, de fapt, de aceasta.

O categorie aparte o constituie însemnările cu caracter personal. Informațiile se referă, în majoritatea cazurilor, la oameni ce rămîn necunoscuți (este vorba de posesorii, în timp, ai cărții), însă stările sociale, obligațiile de iobagi, diferitele funcții menționate, evenimentele de familie, despre care este vorba în ele, dau culoare locală, realizînd atmosfera acestor veacuri.

Calamitățile ce afectează viețile oamenilor prin dezechilibrul economic care le urmează, sînt consemnate cu sentimentul experienței ce trebuie transmisă celor ce vor veni.

Însemnările istorice, mai rare, au o importanță deosebită. Fie că prezintă fapte la care cititorul a participat ca martor, fie că sînt înregistrate „lucruri auzite”, ele ne dezvăluie **atitudinea** oamenilor locului față de aceste evenimente.

O ultimă categorie, de dată tîrzie, o constituie însemnările cu aspect de jurnal. Odată cu secolul al XIX-lea, cînd numărul cărților și al cititorilor din fiecare localitate crește, apar consemnate, pe ani, principalele evenimente din existența diferitelor localități. Aceste „jurnale” ale satelor cuprind toate categoriile de informații, fiind cele mai complexe.

Prezentăm în continuare însemnările, respectînd cronologia și conținutul diferențiat.

I. INSEMNAȚII DE CIRCULAȚIE A CĂRȚII

1. Cărți cumpărate de un sat întreg

Anul 1764.

Evaghelle (Buc., 1760), localitatea Secaci: „Această sfîntă și dumnezeiască Evanghelie o au cumpărato Murășan Pătru din Mărăuș și cu

² Conf. Gh. Ciuhandu *Românii din Cîmpia Aradului*, Arad, 1940, p. 111—112.

satul Secaci anume Murășană Pătru și cu soțul lui Măria din Mărășu au dat florinți 12 și au mai dat ... Ion Zlot 4, Nica on Zlot, Grama Irimie Zlot 1, Ionu lui Vasile zloți 2, Nică Petreș zloți 2, la biserica Secaciului să fie pentru promenirea celor ce au dat ... și să nu se înstrăineze de la biserică nicăierea și sau cumpărat la anul 1764 noiembrie) 7. Si au vînduto diacul Ion din (Rumunie?)" (1 f.nen — 18. f. chirilice).

Anul 1828

Triod (Buda, 1816), localitatea Țarmure: „Această carte numită Triodion sau cumpărat cu 40 de zloți pre sama bisericii Ociului și au luat de acești numiți oameni între (care) Toderăș Adam au dat 1 zlot, 2-lea Bulz Adam au dat 1 zlot, 3-lea Vuța Crișan au dat 40 croițari, 4-lea Ciorogariu Ioan 30 hr., 5-lea Bulz Teodor 30 hr., 6-lea Ciorogariu Adam 1 fl., 7-lea Gornic Gavrilă 30 hr., 8-lea Gornic Huț 30 hr., 9-lea Holertac Mihai 30 hr, 10-lea Crișan Onuț 30 hr, 11-lea Petrișor Adam 30 hr, 12-lea Crișan Sav 30 hr., 13-lea Crișan Toader 20 hr., 14-lea Boncău Iosa 20 hr., 15-lea Crișan Solomon 20 zl., pe bucată de la Paști 3 fl. cum zlot de la Holertac Mihai, unul de la Gornic On, unul dela Crișan Iov, aceste trei oameni au dat 3 zloți la sat pentru care a fost să o aducă satul sarea cea împărătească și satul ia dat în cartea asta și din bani satului din ... lui Văcean Pătru 17 zloți și 51 crițari din banii bisericii sau dat 7 cr. și 29 hr. În această vreme sau luat 1828 feurari în 25 de zile. Sau scris prin mine Iosif Baia paroh Ociului”.³ (f 24, chirilice).

2. Cărți dăruite bisericilor de locuitorii din zonă,

Sec. XVIII.

Pentecostar (Rîmnic.1743), localitatea Seleuș: „Această sfîntă carte au cumpărat Morar Sima pentru sufletul lui Igna din Cighirel de pomană la biserica au dat să naibă nimeni a o primi la sine numai să fie la sfînta biserică fieștece preot va fi”⁴ (f. 71, chirilice)

Anul 1797.

Evanghelle (Blaj, 1776), localitatea Poiana: „Cadese a ști că această sfîntă și dumnezeiască Evanghelle o am datu eu de pomană bisericii din Poiana, cu Pant(ea).

³ La cumpărarea cărții contribuie toate familiile băștinașe din localitatea Ociu, conf. Proprietari de la 1866, Traian Mager, *Ținutul Hălmeagului I*, Arad, 1938, p. 158.

⁴ Numele cumpărătorului ne dezvăluie ocupația acestuia de morar. În Conscriptele din anul 1746 ale Seleușului găsim înregistrat un Igna, cu o situație economică precară (1 cal și 2 porci) care ar putea fi cel pomenit în însemnare. În acest caz, fiind vorba în text de moartea lui Igna, consemnarea este ulterioară anului 1746.

Conf. Conscriptio Domestica Inncltyi Comitatus Aradiensis etquidem Processus Zaradiens an 1746 apud Gh. Ciuhandu, *Op. cit.* Anexe, p. 181.

Simion din Săliștița de Sus, pentru păcatele mele și părinților miei și cine o va streina de la aceste sfinte biserici să fie afurisit de treisute optzeci sfinți din Nichia, hramu bisericii Adormirea Precești, sau datu în mîna lui popa Ion Bude să fia și a lui pintru pomenire la sfinta liturghia. Scrisam eu popa Ion Bude din Acina Mare în luna lui iunie zile 28 anu Domnului 1797.“
(forzat, chirilice).

2/2. Sec. XVIII

Evanghelle (Blaj, 1776), localitatea Vîrfuri:

„Această sfîntă Ivanghelie o au cumpărat Petrișor Iorga din Vidra drept 12 florinți și o au dat pentru sufletul său și pentru a soțu său și o au dat în mîna me alui popa Ignat din Ciuci și să slujească la Sfintele (Slujbe). Cine o re fura sau o re lua cu sila sau o re vinde să fie blăstămat și de mine și de Dumnezău și de cei trei (sute/optsprezece, de părinți sfinți din Nichia“.

(p 1—23. chirilice).

Anul 1802

Evanghelle (Blaj, 1776), localitatea Corbești:

„Această carte Evanghelie lau cumpărat preotul Teodor din Corbești cu banii lui gata 18 zloți la anu 1802 luna noiembrie 16. Teodor Popovici paroh Corbești“.

(p 344. chirilice)

Anul 1843

Pentlicostar (Rîmnic, 1767), localitatea Benești:

„Această carte sau cumpărat de Coraș Maria locuitoare și văduvă în s(atul) Benești, pomană pe sama biserici. Anul 1834. Nimenea să nu poată a o lua că doar iaste ... Scrisam Petru Marchiș Paroh acestei biserici a S. Nenești“,

(f 48, chirilice).

3. Proprietari particulari de cărți,

Anul 1760,

Ceaslov (Rîmnic, 1753), Colecția Episcopiei Aradului, cota 168:
„Cadese a ști Ceaslovul este a Savii Ioanovici să scrie în Arad luna lui mai 29 zi 1760 și cine va fura sau cu nedreptate a lua cartea

1062

asta să fie cu aceia mestecat care au zis luați, luați de răstigniți pre
cela ce să numește Hristos. Scrisam eu robul lui Dumnezeu diacon
Mihail”.

(f. 128, chirilice).

Anul 1779

Octoih (Blaj, 1760), localitatea Țărmure;

„Eu diacon Lazăr din Hălmațiu am luat această carte anume oc-
toih de la Faur Adam cel tânăr din Hălmațiu cu 7 zloți fiind în toc-
meală Avram Ioan, Adam Săbău, Faur Adam, Anuța lui Faur Giurgiu;
Această tocmeală sau făcut în casă la Adam Săbău, an 1779 noiembrie
în 8 zile și Irhaz Iov, Suci Gheorghe, Adălmaș 2 cupe de vin 1779”.

(p 1—25, chirilice).

Anul 1783

Cazania lui Varlaam (Iași, 1643), localitatea Bocsig⁵.

„Această Cazanie o am cumpărat eu Popa Iov din Șumușchieșu cu
3 căbete și jumătate de grâu de la Ioan Popovici în anul 1783 martie în
4 zile. Martori Diac Ioan Scorb, Petru Sionei, Scrob Petru și Berar
Gavrilă”.

(II f 218, chirilice).

Sec. XVIII,

Octoih (Buc., 1730), localitatea Benești.

„Această carte este a lui Mihoc Gheorghe din Benești”.

(p 197, chirilice),

4. Date referitoare la repararea unor cărți

Sec. XVIII

Triod (Rîmnic. 1731), localitatea Julița;

„Supt mâna lui Bunuca și supt a lui Radă Petru care stă la a doua
legată, gatăă la mâna lui popa Ghiorghie parohian Giuliță în luna lui
februarie în 2 zi”.

(1 f.nen.v, chirilice).

Anul 1834.

⁵ Conf. Florian Dudaș, *Carte veche românească în Bihor*, Oradea, 1977, p. 44—46.

Penticostar (Blaj, 1768), localitatea Bocsig,

„Această carte iaste a lui Petru Procopie dat de pomană la biserica satului Contrătău dar acuma legată în Bocsig cu cheltuiala biserici satului Bocsig adecă 7 fl. în bancă, în luna lui fevr(uar) 15.834. Petru Popovici în Bocsig. Măneran Gligor birău în Bocsig. Legătoriu aceștia carte iaste Senvisner Iacob în Beliu locuitoriu“.

(f. gardă, chirilice).

II. CRONICI BISERICEȘTI

5. Renovări de biserici

Anul 1732

Apostol (Moscova, 1751), localitatea Lipova:

„Aici însemnăm la câța an sau sfârșitu biserica Liepovi la anu 1732“⁶.

(f. titlu, chirilice)

Anul 1793

Cazanie (Buc. 1742), localitatea Lipova:

„Scrisam eu Ghiorghe Barb meșteră ... în anu 1793 septemvrie 13 zile. Săvîrșită și cu Dumnezeu laudă“.

(f. 228 v, chirilice).

Anul 1780

Triod (Rîmnic, 1731), localitatea Tîrnova,

„Ca să știe că în anu 1780 sau făcut biserica a doua oară“.

(, chirilice).

6. Șirul preoților perindați în biserică

Anii 1782—1889

Antologhion (Blaj, 1781), localitatea Bănești.

⁶ Conf. I. Stoica Udrea, *Biserica greco-ortodoxă română din Lipova, Timișoara*, 1930, p. 33 și urm.

„... și sau cumpărat cu multă sărăcie și osteneală și nevoie și fiind ctitori Bondea Nistor și Bănici Toader și Oana Pătru și fiind crsnic Forton Sumedrea și tot satu acesta au ajutat la această carte și fiind preot în Bănești locuitoriu în Hălmagiu și s-a cumpărat la anu 1782 în luna lui martie 25 zile și sau cumpărat dela robul lui D-zeu ierei popa Iovul din Roșca și fiind și dieci din Bănești Bănici Iacov și Bănici Ioan, Iacov au ajutorat cu 10 măriaș și . . . tare sua nevoit.

În urma fiertatului popa Arsenie Popovici a rămas cu ajutorul lui D-zeu nepotul sau Niculae Popovici care a servit ca preot pînă în anu 1845, iar în urma lui sa chirotonit de preotul, la anu 1850, fiul seu Maxim Popovici care a servit la altarul lui D-deu pînă la anu 1889 iar în anulu 1889 cu ajutorul lui D-deu ne-am chirotonitu de preotu eu, Traian Popovici fiulu celui din dreptu prin Sfințitre Ioan Mețian Episcopul Aradului.

(p. 3—65, chirilice și latine),

III. INSEMĂNĂRI PERSONALE. CRONICI DE FAMILIE

7. Obligații de muncă și bănești

Sec. XVIII

Indreptarea legii (Tîrgoviște, 1652), localitatea Lipova;

„La Ion Flecea 9 punți de ce (din ceea ce-n.n) ară și 3 florinți 11 bani pe locu de la Gruiu”.

(f. 17 v, chirilice)

8. Funcții deținute de semnatari

Anul 1784

Noul Testament (Bălgrad, 1648), localitatea Corbești.

„Când am fost dascăl în Petriș au fost anu 1784, eu Iosif Mihailovici”.

(147 v, chirilice).

Anul 1821

Psaltire (Sibiu, 1791), Biblioteca județeană Arad, cota 146156:

„Martin Sotir învățătoriu în orașul Ghioroc, născut în Focșani în Bănat și am vinit în varmeghia Aradului și am slujit 3 ani în Ghioroc anu 1821, 1822, 1823”.

(p. 194, chirilice).

Anul 1859

Antologhion (Rîmnic, 1745), localitatea Ilteu;

„Spre veșnică pomenire mă subscriu. Absolvam preparandia cu 4 școli latine, am fost norocos cu stagia Ilteului mai dintiu în carea am trecut, Ioan Popovici învățătoriu. Mâna va putrezi dar ce e scris în veci va trăi. Ilteu 11 februarie 859”.

(forzat, alfabet tranziție).

9. Evenimente de familie

Anul 1778

Moltvelnic (Blaj, 1784), localitatea Semeac;

„Ca să știe când mam însurat eu Atanasie Manolovici în anu 1778 luna februarie 8 zile . . .”

(p 60, chirilice).

Anul 1783

Triod (Rîmnic, 1731), localitatea Julița:

„Să se știe și când m-am însurat eu Toma Popovici din Giulița în anu 1783 în luna lui enuarie zile 30 și am avut un prunc numele lui Ion, născut în anu 1784 în luna februarie”.

(forzat, chirilice).

10. Pomelnice

Ani 1926—1940

Octoih (Rîmnic, 1750), localitatea Hălmațiu;

„În 16 mai a răposat Ilie Sirca în etate de 65 ani anu 1926 prin Teodosie Sirca.

În 20 aprilie a răposat Sirca Teodosie anul 1940, Sirca Aurel”.

(forzat, latine).

IV. METEOROLOGIE. CALAMITĂȚI

11. Inundațiile Mureșului

Anul 1844

Triod (Rîmnic, 1782), localitatea Șoimoș;

„În anu 1844 sau Zăborit گیاٹا din jos de Arad tocma în 2-lea februarie și au înecat tot Aradu așa cit n-am rămas nici o biserică ne-luată lde apă numa prin mijlocu orașului au umblat cu locuințele de lemn”.

(f. gardă v. chirilice).

Adunarea Cazanilor (Viena, 1793), localitatea Galșa:⁷

„844 în anu acesta în luna februarie au început a merge گیاٹا pe Moroș carea împiedecânduși mergerea în podu de pe Moroș a Aradului au ieșit în oraș unde foarte multe case au hului. Locuitorii de aicea or prinde multe lemne de pe Moroș”

(f. gardă, chirilice)

Anul 1864

Molitvelnic (Buc. 1722), Colecția Episcopiei Aradului, cota 180:

„Spre eterna memorie cumgue în ano 1864 eu eșit Mureșiu de 2 ori dupăolaltă . . . totuși fiindu pusta tare rodită sau căpătat grău curat cu 3 fl. 50 t cară cel învăluit cu 3 fl., secara goală cu 2 fl., cucuruзу, carea pe Moroșiu nu se afla era cu 2 fl. orzul cu 1 fl. Conop 20 iunie 1864”.

(3 f. nen. v, latine).

Anul 1877

Evanghelie (Buc, 1723) Arad-Gai:

„În ano 1877 în luna lui mai au enundatu Mureșiu lu trecînd peste dolma în pruniște și sau hului 31 căși așșderea și în alte hotare au primitu mare dauna încitu se avea dauna la milioane fl”.

(3 f nen. latine).

12. Ani fără ploi secetă.

Anul 1834

Penticostar (Rîmnic, 1767), localitatea Hălmagiu:

„În ano 1834 în luna lui mai au fost mare secete și mare căldure cât neamu fost mare întristat . . . și au slobozit ploile din 6 zile ionnie cât foarte mare bucurie am dobîndit. Scrisam cel mai mare dintre frați Dimitrovici invețetori în Hălmagi și predicator”.

⁷ În anul 1844 cartea se găsea în localitatea Nădlac, pe malul Mureșului, într-o zonă periclitată de inundații.

(f. gardă, chirilice).

Anul 1885

Minelul pe iunie (Buda, 1804), localitatea Dieci:

„Scrim că în anul acesta 1885 pînă în 9 iunie nau ploiat numai de 2 ori pînă ce au fost o secetă mare; Dieci 9 iunie 1885 Ghiorghie Lupian paroh”.

(f. 114 v, latine).

Antologhion (Rimnic, 1752), Colecția Episcopiei Aradului cota 60⁸):

„În anul 1885 în lunile de primăvară nou ploiatu și sau luatou oameni pegrie că sau temutu de anu rău și totuși cucuruzu au fostu foarte frumos. Scrisam eu Ioanu Crișianu sfatu la biserică din anu 1862”.

13. Ierni lungi și grele

Anul 1862.

Catavasler (Blaj, 1777), Biblioteca județeană Arad, cota 260697 D:

„În anul 1862 au fostu o ierna foarte gre care sa întîmplatou prin luna decemvrie și a ținutu pînă în luna lui aprilie una zăpada foarte mare care nu se mai pomenitu pe aici pre la noi înse cam se întîmplă începou tote a înverzi, erbile, padurile asia catu în 2 septemaiu toate vitele a eșitu la pasiune. În a 3-a septemana pre alte locuri se pote cosi mai ales prin gradini Alexandru Butnariu studente în a VII clase în gim. 25 apr. 1862”.

(f. gardă, latine).

Anii 1882—1884

Penticostar (Rimnic, 1767), localitatea Hălmagiu:

„În A 1882/3 au ținut iarna pînă la sfîrșitul Ghiorghie așa închitu au descoperitu oameni grasdurile de au dutu la marhe că nu aveau finu și cucurudiu nu sau semenatu pînă după Sintu Giorgiu”.

(forzaț, latine).

„În A 1884/5 au ținutu iarna dela noemvre pînă după Sfintu Georgiu am totu datu la marha de mîncare totu finu... Hălmagiu, 30 aprilie 1885”.

(forzaț, latine).

Anul 1890.

Molitvelnic (Buc. 1722), Colecția Episcopiei Aradului

„În anul acela adecă din 1890 25 decemvrie au ținut o iarna grea cu neaua pînă în 17 februarie 1891 pînă cînd au și durat umblarea cu

⁸ În secolul al XIX-lea, cartea aparținea localității Macea.

săni și numai în 28 februarie sau topit neaua dar și după aceea tot se mai vede unde și unde în dosuri case ceva neao“.

(5 f.nen.v., latine).

14. Invazie de insecte,

Anul 1890

Antologhion (Blaj, 1781), localitatea Bănești.

„În anul 1890 au vinit omide care au mancatu frunza din pomi și spun bătrânii căci nu au mai fost niciodată“.

(f. 29 latine).

15. Boli ale vitelor,

Anul 1810

Cazanla lui Varlaam (Iași, 1643), localitatea Bocsig.

„În anul 1810 au murit toată marha de călbează pă toată țara, adică în vidicul Belixului și în vidicul Beiușului și tare au sărăcit oamenii că în Bocnia au perit marha de 3232 de zloți și tare au sărăcit oameni în acest an“.

(I f 211, chirilice).

Anul 1910

Cazanie (Buc. 1768), Măn. Sfântul Simion Stîlpnicul, Arad — Gai: „... și în anul 1910 a fost foarte multă boală în toate vitele...“ (copertă, latine).

16. Epidemle de holeră.

Anul 1831

Adunarea Cazanilor (Viena, 1793), localitatea Gașa:

„În anulu 1831 în 15 iulie au luat începuture boala în țara noastră nimicind mai pomenită cu numele colera“⁹.

(f. gardă, chirilice).

⁹ Holera din anul 1831 cuprinde, după cum ne indică însemnările de pe cărți și Țara Hațegului. Pe o Biblie (Blaj, 1795) din localitatea Densus, cităm: „Ciurma au fost la 1733, Horia la 1784, fuga de turci la 1788, colera dintii la 1832...“

Anul 1873

Octoih cu catavasier (Buda, 1826), Colecția Episcopiei Aradului, cota; 155

„Toader Vlad au răposat în colera din anulul 1873 în 6 iuliu în postu de învățătoriu. Dat în Mișca 6 iulie 1873“.

(3 f. nen, chirilice).

17. **Perturbații ale vremii (ger, căldură, mare iarnă).**

Anul 1843.

Ceaslov (Iași, 1750), Biblioteca județeană Arad, cota 225745:

„Însemnare și adevărire. În anu 1843 în luna lui februar 9 zile așa căldură mare au fost cât nu pute momu să șadă un ceas în fața soarelui că căpăta omu durere în tot trupu, minune nemaiauzită că oameni cei de 70 de ani spun că nu mai știu să fi fost așa. Scrisam eu să Păcurar Nicolae“.

(p. 432, chirilice).

Anul 1876

Penticostar (Rîmnîc, 1767), localitatea Hălmaگی:

„În A 1876 în duminica a 6 a după paști au brumatu și înghețatu noaptea așa cătu toate sau stricatu precum grădinile, sematurile, pomele, Amu scrisu Ioane Costina“.

(forzaț, latine)

18. **Cutremur de pământ**

Anul 1893

Mineiu pe februar (Buda, 1805), localitatea Tîrnova:

„Pentru a ști și cei ce nouă ne vor urma însemnăm în acest Mineiu că aci în diua de 27-a a lunei Martie anul 1893... în comuna noastră Ternova s-a sințit un cutremur de pământ dinspre est spre vest. Prima ondulație a fost puternică așa încît eu primul subscris stînd în picioare cu fața spre răsărit era să cad pe mîni cuprîndîndu-mă deodată o amețală, or urmat apoi vreo 6—8 ondulațiuni mai slabe care or ținut vreo 30 secunde. Ternova în a 27 — di a lunei martie anul D-lui 1893 calend. Gregor. 8 april Gerogiu Teodoreanu învețetor român. Florian Tăutan învețetoriu.

(f. gardă, latine).

19. Ani plini de lipsuri, foamete

Anul 1814

Cazanla lui Varlaam (Iași, 1643), localitatea Bocsig:

„Scrisam eu Vasile Popovici din Bochia cînd au fost foamete mare, în anul 1814, iulie în 27 de zile, atunci au fost chebelul de grâu cu 124 băncuți, cucuruzu cu 120 băncuți. În anul 1814, au fost foamete mare că nici ovăs n-au avut oamenii, și mănince, numai iarbă și bu-ruieni și selată”¹⁰.

(II f. 114, chirilice).

Anul 1892

Strastnic (Blaj, 1743), localitatea Tîrnăvița:

„În anu 1892 au fost cucuruzu la Paști cu 4 flor. șinicu”.

(forzat, latine)

Anul 1902

Triodion (Buc. 1746), localitatea Comlăuș:

„În anul 1902 ... în 22 și 24 aprilie au înghețatu tare. Toate poamele le au nimicit gerul”.

(f. gardă, latine).

Anul 1911

Penticostar (Buc. 1743), localitatea Comlăuș:

„În anul 1911 au fost scumpete mare de iosag așa că o pereche de porci era cu 88 ...”

(f. 224, latine).

¹⁰ Foametea din anul 1814 cuprinde întreaga parte de vest a țării. Cărțile din zona Hațegului o consemnează și ele. Pe un Nou Testament (Bălgrad 1648) din Densuș găsim notat: „În anul 1813 toată vara așa au fost de ploios cât la țară din șasă clăi și din șapte abia făcea o ferdelă și au fost foamete mare în tot Ardealul, cât ferdela de cucuruz în luna lui aprilie la anu 1814 au fost 3 zloți 30 cr. iară cel frumos 4 zloți, săcara ca și cucuruzu; numai avînd noroc cu Banatul, că de acolo ne-am ținut și mulți oameni au fugit de aici în Țara Românească, și în Bănat de foame.” Preotul Nicolae Pop din Măceu (jud. Hunedoara) scrie pe Moltvelnicul (Tirgoviște, 1713) din localitate: „Înștiințare, Groznicia întîmplării aici însemnată. Veți ști iubiților următori că la anul 1814 și 1814... o lipsă foarte mare și nemaipomenită de bucate au fost în părțile Ardealului cât mulți din locuitori au fost siliți a mânca ovăs și tulei sau ciocălăi de cucuruz și alte nefolositoare roduri. Pe Matricola localității Răchitova, la anul 1814 preotul înseamnă: „În anul 1814 de Hs. au fost foamete mare în Țara Hațegului, cât mergea oameni cu tolul în Bănat și mulți au și murit de foame și au mîncat oamenii mălai de urzici și de feregă și de tulei si de coajă de ulm. Vai de lume. Era merța de cucuruz 14 zloți”.

20. Anul rodnicilor.

Anul 1879

Evanghelle (Buc. 1723), localitatea Comlăuș:

„Notă. Spre eterna memorie se aduce la cunoștință tuturor ... că în anul 1879 au fost vin foarte mult ...”

(f. 21, latine).

Anul 1894

Octoih (Buc. 1720), Colecția Episcopiei Aradului, cota 11):

„La anul 1894 au fost foarte multe prune”.

(f. gardă, latine).

VI. INSEMNĂRI ISTORICE

21. Răscoala condusă de Pero Seghedinaț (1735).

Anul 1735

Evanghelle (Buc. 1723), localitatea Chișineu Criș.

„Să se știe cându au fost curuți la Herdeahigiu (Pădureni — n.n.) de iau tăiat sîrbii în 1735 atunci au murit popa Iancu din Comloș și Tule Toaderă din Valea Neagră de (Iasu) totul lui popa Mihai și lui popa David”.

(f. titlu-l f. nen, chirilice)

Anul 1760

Moltvelnic manuscris aparținînd copistului Ion Popovici Muncăcianul¹²

„Nemții au luat Timișoara 1717, Robitau tătarii țara Hălmagiului și iau tăiat curuți la Hărdajul Serbici și au pierit căpitanul din Ineu Meletie. Scrisam au Ioan Popovici Muncăcianul cînd am locuit în satul Dieci 1760 mai 20”.

22. Răscoala condusă de Horia, Cloșca și Crișan (1784)

Anul 1785.

Noul Testament (Bălgrad, 1648), localitatea Corbești;

¹¹ La data cînd este scrisă însemnarea, cartea se găsea în localitatea Viriș Mort.

¹² Referință conf. Date despre Ioan Popovici Muncăcianul, în „Familia”, 1926. N. 7, p. 10.

„Cînd au ars curțile domnilor din Țara Ardealului și în Țara Austriacă au fost ano 1785“.

(f. 147 v, chirilice).

Anul 1786.

Triod (Rîmnic, 1782), localitatea Soimoș.

„La anul 1786 au venit robii trăgnîd șaicile pă Murăș, a decă acei, care au avut să otrăvească pe împăratu, mitropolitul unгурilor și grofi, cei mari, și veți istorisi, și la toți au pus lanțuri în Miniș și păgrumaz până au murit“.

(f. gardă, chirilice).

23. **Revoluția de la 1848**

Anul 1848

Octolh (Buc. 1720). Colecția Episcopiei Aradului, cota 158:

„In anul 1848 și 1849 au pornit rușii . . .“

(f. gardă, chirilice).

Anul 1849

Cazanie (Buc, 1742), Colecția Episcopiei Aradului cota 71:

„In anul 1849 au venit muscalii și iau bătut pe unguri și li-au luat armele și iau dus robi în țara lor. Popovits Dascăl.“

(f. gardă, chirilice).

„La anul 1848 sau început revoluția și la anul 1849 au venit unгурii . . . Numai la nord de Murăș nu au putut de bate pentru că armata românilor au stat cu cea mai mare vitejie . . .“

(f. gardă, chirilice).

Anul 1848

Triod (Rîmnic, 1791), localitatea Tîrnova:

„Această carte ce să chiamă Triod este a s. biserici din Tîrnova (carea 14 ani au fost unit iar la anul 1848 sor întors toți poporeni dela legea greco-catolică la greco neunită deci am scris spre semn de pomenire să se știe în viitoru . . .“

24. **Ecoul Mișcării Memorandiste,**

Anul 1891

Antologhion (Blaj, 1781), localitatea Bănești:

„In anulu 1891 studenți universitari din România au făcut un memoriu și lau trimis tuturor puterilor Europene iar magyari au făcut

asemenea un contramemoriu daru totu pe români ai partinescu tote puterile. Teodiru Popovici."

(f. 730, latine).

Anul 1892

Mînelul pe Ianuarie (Buda, 1805) localitatea Tîrnova:

„Subscrisul am venit învățător în comuna Tîrnova la 1 Mai 1892 anul în care Românii din Ungaria și Transilvania or mers cu Memoriul la Împăratul Francisc Iosif din care cauza sau începutu persecuțiunile contra Românilor din partea Maghiarilor într-un chip revoltător, pedepse, închisori, demolări de case și ale netrebnicii . . . Din toate acestea însă Românii ies învingători moralmente. Lumea cultă află îndreptățite plîngerile lor și înfierează pe maghiari după merit. Este un timp de mîndrie națională. Românii de pretutindeni se dovedesc solidari. Tot Românul se trezește din somnul cel de moarte . . . că nu peste mult are să sune oara libertății naționale și pentru Români. Ianuarie 4 1896 Grigoriu Teodoreanu învățător”.

(f. gardă, chirilice).

25. **Marea Unire din 1918,**

Anul 1919

Pentecostar (Rîmnic 1743), localitatea Seleuș:

„Teodor Mișcoiu. In această zi de 9 iunie/27 maiu 1919 s-a ținut la Siria un mare meting unde am mers și noi seleușenii. S-a făcut manifestație pentru anexarea Banatului la România Mare.”

(f. 203, latine).

Triod (Rîmnic, 1731), localitatea Lipova:

„18 aprilie 1919 d. amiază au intrat armatele române sub comanda colonelului Gogiu în Radna. Au fost întâmpinat de popor mult cu toate că ploă de varsă”.

(copertă, latine).

VII. **JURNALE**

26. **Date referitoare la localitatea Nădlac,**

Secolul XIX.

Adunarea Cazanilor (Viena, 1793), localitatea Galșa:

„In anu 1840 au începutu a ninge în 20-lea octombrie și au ținut neaua pînă în 2 zile martie 841.

841 în săptămîna 'nainte de Florii așa a crescut apa Murășului de mare cît de au scăpat orășenii de vărsare ei și de înecarea „tot orașul și așa întracest an sor rădicat dolmele. In larma aceea sau spart și un clopot de la biserică. In anul acesta mulți feciori căzînd soartea pe ei sor mers întra cătănie, scumpete de bucate, grău cu 16 fl. orzu cu 7. Pe la Rusalii sor hărănit marhăle la cîmp.

842 In anu acesta au fost bucate multe așa cît era grău cu 4 fl. W. Inainte cu o zi de Sf. Procopie așa vînt mare fără ploaie au fost de ... orzu iar sau îmburdad făcînd mare pagubă. In anul acesta papistașii deci Nădlac au zidit pe seama lor schola și loc de biserică loau cumpărat.

843 ... în luna lui noemvrie de la casa orașului pînă la amîndouă bisericile Sandor Flore birău fiind au pus pălănci de brad peuliță casă umble oameni pe ele“.

(f. gardă, chirilice).

27. Însemnări din localitatea Iercoșeni,

Secolul XIX.

Liturglier (Rîmnic, 1706), localitatea Iercoșeni.

„In luna lui noiembrie în 11 zile anul 838 de cu seară ba tumna după sfințitul soarelui au tunat și au fulgerat. In anul 839 adecă în 23 de zile ianuarie au picat/niaoa foarte mare și toată iarna au fost mare ... și au ținut pînă la Paști 26 martie de au fost ... mai să piară toate.

In anul 1842/3 iarnă nou fost ... îndedu (înghețu nn.) au ținut pînă la Anul Nou, numai cam de jumătate îndeț de acoalea înainte, au putut să samene orice că nu a mai îndețat numai în 2 zile pînă la Paști. In anul acela au fost purcei mulți, mici, de tot felul au fost îndestulat. Boală multă, moarte cumplită ...

In anul 845, în decembrie în 12 la noi, însă la nemțitumna în ajunul Crăciunului au fost cucurbău de cătră Vilagoș cătră Oradia Mare și au ținut ca jumătate de ceas după aceia în ajunu Botezului nost după amiaz iară au fost cam ca răsăritu de vară ...

In anu 846/7 în 24 de zile la ... au fost curcubău dimineața pă la 9 ceasuri de cătră miazănoapte și neao sau pus a 2-a zi după crăciunul nemților și au fost tot niao pănă la o nost și în săptămîna crăciunului nost tot au ploiet și sau dus pă crăciunu nost și în ziua de crăciun au ploiet iar după crăciun nost sau pus niaoa și au ținut pînă în 20 de zile ale lui februarie și de la pusu nei au tot îndețat noaptea și ziua au fost foarte frumos și foarte bine cale de cocie au fost pînă la Paști toate marhăle nau ieșit pînă în Paști la Cîmp.

In anu 850, au fost iarnă seacă fără de nici un pic de niauă și în anu 851 în bucate au fost roade destule numai cucuruzul sau apucat cam târziu.

În anul 851/2 în ziua ce am stat la apă adevărată în 6 zile ianuarie 852 de tot au fost desdețul și foarte bun vreme au fost cât și în biserică au fost fetele în chemeșe.

Niao înainte de crăciun nost o săptămână sau dus și după aceea au tot îndețat numai tot au arat oameni dela . . . înainte.

Prețioase în descifrarea trecutului, însemnările manuscrise din cărțile vechi românești înlesnesc reconstituirea unor capitole sau perioade din istorie, chiar dacă în aparență par a se referi la fapte și evenimente mai puțin concludente. Șirul lung de nume, trecute în protocoalele diferitelor localități din părțile arădene, umplu, prin cuvintele lăsate pe cărți, de consistență. Reușim să cunoaștem prin intermediul lor omul acestor secole, consemnat în toate actele statistice ale vremii cu limitativul „hospites”, (iobag), să-i înțelegem acțiunile, răbdarea, spiritul și nevoia de dreptate.

LISTA CĂRȚILOR CU ÎNSEMNĂRI PE LOCALITĂȚI

1. ARAD

Biserica Arad — Gai

Evanghelie (Buc. 1723).

Biblioteca județeană

Catavasier (Blaj, 1777), cota: 260697 D

Ceaslov (Iași, 1750), cota: 225745

Psaltiră (Sibiu; 1791) cota: 146156

Colecția Episcopiei Aradului

Antologhion (Rîmnic, 1752), cota: 60

Cazanii (Buc., 1742), cota: 71

Ceaslov (Rîmnic, 1753), cota: 168

Molitvelnic (Buc. 1722), cota: 180

Octoih (Buc., 1720), cota: 158

Octoih cu catavasier (Buda, 1826), cota: 155

2. BĂNEȘTI

Antologhion (Blaj, 1781)

3. BĂNEȘTI

Octoih (Buc., 1730).

4. BOCSIG

Cazania lui Varlaam (Iași, 1643)

Penticostar (Blaj, 1768).

5. **COMLAUȘ**
Evanghelie (Buc., 1723)
Penticostar (Buc., 1743)
Triod (Buc., 1746)
6. **CHIȘINEU CRIȘ**
Evanghelie (Buc., 1723)
7. **CORBEȘTI**
Evanghelie (Blaj, 1776)
Noul Testament (Bălgrad, 1648)
8. **DIECI**
Minei pe iunie (Buda, 1804)
9. **GALȘA**
Adunarea Cazaniilor (Viena, 1793)
10. **HĂLMAGIU**
Octoih (Rîmnic, 1750)
Penticostar (Rîmnic, 1767)
11. **IERCOȘENI**
Liturghii (Rîmnic, 1706)
12. **ILTEU**
Antaloghion (Rîmnic, 1745)
13. **JULIȚA**
Triod (Rîmnic, 1731)
14. **LIPOVA**
Apostol (Moscova, 1751)
15. **Cazanie (Buc. 1742)**
Indreptarea legii (Tîrgoviște, 1652)
Triod (Rîmnic, 1731)
15. **POIANA**
Evanghelie (Blaj, 1776)
16. **SECACI**
Evanghelie (Buc. 1760)
17. **SEMLAC**
Molitvelnic (Blaj, 1784)
18. **ȘOIMOȘ**
Triod (Rîmnic, 1782)

19. **ȚĂRMURE**
Octoih (Blaj, 1760)
Triod (Buda, 1816)
20. **TIRNAVIȚA**
Strastnic (Blaj, 1753)
21. **TIRNOVA**
Minei pe ianuarie (Buda, 1805)
Minei pe februarie (Buda, 1805)
Triod (Rîmnic, 1731).
22. **VIRFURI**
Evanghelie (Blaj, 1776),

BIBLIOGRAFIE

I. Referință pentru zona arădeană

- Gh. Ciuhandu, *Românii în Cîmpia Aradului*, Arad, 1940.
- Gh. Ciuhandu, *Schițe din trecutul Românilor arădeni din veacul XVIII*, Arad, 1934.
- Ioana Cristache Panait, *Cărți vechi cu însemnări din bisericile Mitropoliei Banatului*, în „Mitropolia Banatului”, 1969, nr. 4—6.
- Florian Dudaș, *Tipărituri românești din secolul al XVIII-lea identificate în părțile Zarandului*, în „Mitropolia Banatului”, 1975, nr. 1—3.
- Ed. Găvănescu, *Mărturii românești din Eparhia Aradului în veacul XVIII*, Arad, 1940.
- Gh. Lițiu, *Contribuții la studiul circulației vechilor cărți bisericești*, în „Mitropolia Banatului”, 1968, nr. 7—9.
- Ștefan Lupșa, *Istoria eparhiei Aradului*, I, Arad, 1947, lucrare manuscrisă.
- Traian Mașer, *Ținutul Hălmeagului*, I, Arad, 1938.
- Traian Mogoș, *Două documente în legătură cu revoluția de la 1848 din părțile Aradului*, în „Mitropolia Banatului”, 1969, nr. 4—6.
- Idem, *Încercări de revenire la ortodoxie în părțile Aradului*, în „Mitropolia Banatului”, 1968, nr. 10—12.
- V. Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului în perioada 1867—1918*, Arad, 1976.

II. Lucrări similare

- Ilie Corfor, *Însemnări, de demult*, Iași, 1975.
- Gh. Cotoșman, *Inscripții și însemnări din bisericile Mitropoliei Banatului* în „Mitropolia Banatului”, 1964, nr. 9—10.
- Gh. Ciulei, *Date istorice din registre și de pe vechi cărți bisericești*, în „Mitropolia Banatului”, 1963, nr. 11—12.

N. Iorga, *Scrisori și inscripții ardelenе și maramureșene*, I, Buc., 1909.

V. Molin, *Surse de istorie bisericească bănățeană nefolosite*, în „Mitropolia Banatului”, 1962, nr. 1—4.

I. B. Mureșanu, *Importanța însemnărilor de pe tipăriturile bisericești din secolul al XVIII-lea aflate în biblioteca Arhiepiscopiei Timișorii și Caransebeșului*, în „Mitropolia Banatului”, 1978, nr. 1—3.

I. C. Nicola, *Culegere de însemnări din cărțile noastre vechi*, în „Mitropolia Banatului”, 1965, nr. 11—12.

T. Roșu, *Însemnări și inscripții bihorene*, I, Beiuș, 1941.

V. Țigu, *Însemnări de pe tipărituri vechi. (Fondul de cărți al Mitropoliei Banatului și Timișoarei)* în „Mitropolia Banatului”, 1978, nr. 1—3.

NOTES ON OLD ROMANIAN BOOKS-DOCUMENTS OF THE PAST AGES OF ARAD

(Summary)

The work represents a first selection of notes about Arad and its surroundings, that could be deciphered on old Romanian books existing in the Arad county. The author considers the information offered by these texts a less used source of investigation of the past.

Besides the new data, these notes confirmed, reconstitute the atmosphere of Arad in the XVIIIth—XIXth centuries.

COLECȚIA DE DOCUMENTE ȘTEFAN TZUTZ

ANDREI CACIORA

În ultimii ani, în cadrul acțiunilor întreprinse pentru preluarea documentelor, de importanță istorico-documentară, de la persoanele fizice, în conformitate cu prevederile Decretului 472/1971, a intrat în posesia Arhivelor Statului din Arad o veche colecție de documente, originale și copii, adunate de istoricul arădan Ștefan Tzutz în prima jumătate a secolului trecut¹.

Această colecție cunoscută de unii istorici arădeni mai vechi, dar nevalorificată, a fost considerată pierdută, deoarece, pînă la achiziționarea ei de către Arhivele Statului, nu se cunoștea locul și persoana la care se află². Drept urmare istoricii arădeni din ultimele decenii nu au avut posibilitatea să-i cunoască conținutul, fapt care a generat aprecieri arbitrare asupra valorii colecției, mergîndu-se pînă la minimalizarea ei sau pînă la atribuirea unei importanțe exagerate unor documente. Vom căuta ca prin prezentul articol să prezentăm, cît mai veridic, conținutul acestei colecții, atît pentru popularizarea ei, cît și în speranța că cercetătorii, mai ales cei locali, o vor valorifica cît mai deplin.

Trebuie subliniat de la bun început că, munca depusă de Ștefan Tzutz, concretizată într-un manuscris și mai multe documente și copii după documente, constituie una din primele încercări de a transforma cercetarea istoriei locale — și în general a stărilor social-politice de pe teritoriul fostului comitat Arad —, din faza cronicărească, în sfera științei, a dovezilor documentare, proces care începe, de fapt, în viața științifică arădană odată cu activitatea lui Nicolae Horga-Popovici și Peretsényi Nagy Ludovic, dar la care legenda se amestecă, adesea, cu informațiile documentare³.

Ștefan Tzutz, născut în anul 1767, a fost absolventul unei aca-

¹ Arhivele Statului Arad, Colecția de documente Dr. Lupaș Octavian, dosar nr. 9, filele 1—229.

În continuare: Colecția Dr. Lupaș O.

² Márki S., *Istoria comitatului Arad și a orașului liber regesc Arad (Arad-vármegye és szabad királyi város története)*, vol. II, Arad, 1895, p. 670, 788—789.

³ E. Glück, *Contribuții cu privire la viața și activitatea lui Nicolae Iorga-Popovici*, în „Ziridava”, vol. V, Arad, 1975, p. 161—162.

demii de științe juridice⁴. Stabilindu-se pe meleagurile arădene a practicat, mai întâi, avocatura. Pomolog distins este chemat în serviciul autorității erariale și în anul 1805 îl găsim ca funcționar al domeniului erarial de la Pecica. Mai târziu, în 1814, apare ca administrator al acestui domeniu, iar în 1824 îndeplinește temporar o importantă funcție fiscală în cadrul municipalității comitatului Timiș⁵, precum și pe aceea de „jude al Tablei regești, al comitatului Arad și altor comitate” cum îi plăcea să se autointituleze.

La începutul anului 1826 se retrage în pensie. Rămas văduv, se stabilește definitiv la Păulișul-Vechi, unde încetează din viață la 21 februarie 1830⁶.

Ultimii cinci ani ai vieții sale au fost tulburați de procese și neplăceri în legătură cu mica sa proprietate, procesele soldându-se, în 1826, cu punerea sub sechestru a averii sale, situație care a durat aproape pînă la moartea sa⁷.

În pofida acestor neazuri, în ultimii trei ani ai vieții sale, se dedică științei istorice începînd alcătuirea primei colecții de documente arădene, care a supraviețuit pînă în zilele noastre, ajungînd ca astăzi să fie păstrată în siguranță. De fapt, după cum el însuși mărturisește, impulsul pentru această lucrare venise, în 1827, „din partea unui statistician”, care solicitase autorităților informații pentru o lucrare descriptivă a stărilor social-politice și geografice din comitatul Arad. În vremea aceea, asemenea lucrări erau la modă, municipalitatea comitatului Arad fiind și anterior solicitată, în mai multe rînduri să furnizeze asemenea informații și de către alți autori, ca de exemplu Windisch, Vályi etc.

În anul 1827, sarcina de a întocmi răspunsurile solicitate, a fost încredințată de către autoritățile comitatului lui Ștefan Tzutz dîndu-i-se pentru aceasta o scadență foarte scurtă⁸. El nu s-a mulțumit însă de a așterne pe hîrtie numai cîteva improvizații pentru a satisface dispoziția comitatului, ci s-a gîndit la elaborarea unei lucrări proprii mai ample și pe o bază documentară, care să cuprindă o prezentare în evoluție, a comitatului Arad. Cu alte cuvinte, a considerat necesar ca, dincolo de zugrăvirea unei situații statistice, să întocmească o adevărată lucrare istorică.

Ștefan Tzutz și-a intitulat monografia pe care urma s-o elaboreze: „Topografia comitatului Arad”, planul definitiv al lucrării fiind prezentat în același an (1827) congregației comitatense, care l-a aprobat. Lucrarea urma să se compună din trei volume. Primul volum trebuia să

⁴ Data nașterii și a morții a fost stabilită pe baza matricolei morților din comuna Ghiorac, Arhivele Statului Arad, Colecția registrelor de stare civilă nr. 78/1830. Menționăm că datele reproduse de Marki S., referitor la această problemă, în *Op. cit.*, p. 670, sînt eronate.

⁵ Arhivele Statului Arad, fond Prefectura jud. Arad, Acta congregaționum nr. 1243/1814, 1323/1824. (Protocol).

⁶ Marki S., *Op. cit.*, p. 670; Vezi și nota nr. 4.

⁷ Arhivele Statului Arad, fond Prefectura jud. Arad, Acta congregaționum nr. 93, 1033/1825, 1549/1826, 1163, 1754/1829, 414/1830.

⁸ *Ibidem*, nr. 1363/1827.

cuprindă istoria meleagurilor arădene pînă în 1744, dată la care o parte din comitatul Zărand a fost încorporată comitatului Arad, teritoriul căruia s-a mai extins, în aceeași perioadă și prin desființarea Confiniului militar Tisa-Mureș. Volumul doi urma să continue această parte istorică pînă la zi, înglobînd și viața social-economică și culturală. În fine, în partea a treia urmau să fie descrise obiectivele și monumentele deosebite de pe teritoriul comitatului, în această categorie intrînd monumentele istorice și artistice, bibliotecile, monumentele naturii etc.

Ca urmare a unei intense activități, la începutul anului 1829 primul volum era terminat⁹. Potrivit obiceiului vremii, în vara aceluiași an, autorul, cu concursul comitatului, lansează un apel către public în care cerea să se facă cît mai multe abonamente pentru cumpărarea și difuzarea lucrării sale, pentru a se putea asigura în acest fel cheltuielile de tipar. Apelul n-a avut însă rezultatele scontate și autorul ne avînd fonduri proprii și nefiind sprijinit materialicește, nu și-a putut tipări primul volum al operei sale. Datorită decesului care a urmat apoi la scurt timp nu și-a putut încheia nici lucrarea, volumul al treilea rămînînd doar sub o formă schițată, mai mult sub formă de notițe dispersate.

După moartea sa manuscrisul lucrării, împreună cu anexele, au rămas în păstrarea fratelui autorului, Ioan. Dintre vechii monografiști arădeni, Făbián G., va folosi în anul 1835 o parte din material, dar numai din primul volum.

Conștient de importanța sarcinii ce și-o asumase, în vederea depistării și adunării unui material cît mai bogat, Ștefan Tzutz s-a adresat unui public foarte larg, de la particulari pînă la biblioteci și instituții deținătoare de documente, atît din cadrul comitatului Arad, cît și în afara acestuia. A cerut astfel, concursul Episcopiei ortodoxe-române din Arad, instituție cu importante fonduri arhivistice și cu o largă competență teritorială¹⁰. A solicitat apoi informații despre cărțile și manuscrisele existente în renumita bibliotecă a castelului de la Săvirșin, ca și despre raritățile botanice existente în acel parc¹¹. A conștientat o serie de lucrări contemporane, de mare circulație, ca de exemplu cartea profesorului Bompardi, ce cuprindea o scurtă privire istorică asupra comitatelor Arad și Zărand, printre altele descriînd și procesul de transformare a cetății turcești din Arad potrivit indicațiilor lui Eugeniu de Savoia¹².

Între materialele aflate în anexa manuscrisului se păstrează și o mulțime de copii făcute, de către autor, după edițiile de documente contemporane publicate de istoricii Pray, Feier și Katona (sec. XVIII–XIX).

⁹ *Ibidem*, nr. 377/1829.

Colecția Dr. Lupaș O., dos. 9, filele, 2, 53.

¹⁰ Episcopia ortodoxă-română, Arad, protocolul consistorial nr. 296/1827.

¹¹ Arhivele Statului Arad, colecția Dr. Lupaș O., dos. 9, fila 7.

¹² *Ibidem*, filele 26, 56, 64.

Tot între aceste copii se află și un extras, destul de larg al cronicii lui Rogerius „Carmen miserabile”, astăzi atât de bine cunoscută în toată extensiunea ei¹³.

O valoare documentară mai ridicată o reprezintă copiile făcute după documentele depistate în arhiva Cancelariei aulice ungare dar mai ales după cele din arhiva Capitlului de Alba Iulia¹⁴. Originalele acestor copii nu se mai găsesc în țară la noi, ele fiind duse ulterior de de Alba Iulia în Ungaria, accesibilitatea lor fiind deci mult mai anevoioasă. O altă parte a acestor documente au dispărut, copiile fiind, astăzi, singura sursă a cunoașterii conținutului lor. Nu este mai puțin adevărat că materialele în cauză conțin și unele informații care, deocamdată, nu se pot verifica, ca de exemplu existența unei tipografii la Siria în anul 1582¹⁵.

Valoarea documentară a colecției de documente făurită de Ștefan Tzut, este însă incontestabilă. În limita spațiului pe care-l avem la dispoziție, vom evidenția câteva dintre cele mai importante documente, cu mențiunea și invitația ca cercetătorii să se oprească mai mult asupra colecției, fiind siguri că vor găsi informații inedite și prețioase.

Interesul, pasiunea pentru statistica istorică, l-au determinat pe autor să obțină copia renumitei conscripții a porților din comitatele Arad, Cenad, Zărand, Bihor etc., întocmită în anul 1561, care nu numai că ne ajută în coroborarea datelor din alte copii ale acestei conscripții¹⁶, dar este și una dintre cele mai complete reproduceri ce ni s-au păstrat¹⁷.

Un document provenit din anul 1359 conține referiri la litigiul de hotărnicie dintre localitățile Micalaca, Cemperlaca, Milana și Abad, aflate în imediata vecinătate a orașului Arad, oferindu-ne date interesante privind situația geografico-istorică din această parte a județului nostru. Dar elementul cel mai important constă în faptul că, documentul oglindește schimbările esențiale produse în structura proprietății agrare în perioada 1177—1359 în zona arădană, o zonă cu populație românească organizată în obști și voevodate, aservite mai târziu de feudali¹⁸.

Alte două documente se referă la procesul pornit de țărani din Micalaca împotriva Capitlului din Arad care le ocupase pe nedrept proprietățile agricole, proces care a început în jurul anului 1323 și a durat o lungă perioadă de timp.

Din textul unui document din anul 1388, cu referire tot la sus-amintitul proces, se pot desprinde anumite coordonate geografice ale

¹³ *Ibidem*, fila 20.

¹⁴ *Ibidem*, fila 10.

¹⁵ *Ibidem*, fila 16.

¹⁶ *Ibidem*, filele 41—45.

¹⁷ Fábian G., *Descrierea comitatului Arad din punct de vedere istoric, geografic și statistic. Descrierea geografică (Arad vármegye historiai, geographiai es statisztikai leirása)*, Buda, 1835, Anexele A, B, D, E, F și L.

¹⁸ *Ibidem*, anexa A.

oraşului Arad, străbătut, în acea vreme, de așa numita „stradă de mijloc”¹⁹.

Informațiile furnizate de Stefan Tzutz plasează oraşul Arad și capitlul sus-menționat în zona localității Vladimirescu²⁰.

Tot în ceea ce privește delimitarea vetrei străbune a oraşului Arad, o importanță majoră o are un document provenit din anul 1431 în care se face mențiunea despre brațul „Maruskez” al Mureşului, care curgea între Arad și „posesiunea” Micalaca. Este de subliniat că, delimitarea cât mai precisă pe teren a acestui braț poate fi decisivă pentru mobilarea istorică a întregii zone²¹.

Stefan Tzutz a reușit să adune un vast material și referitor la cetățile, localitățile urbane și rurale, bisericile și mănăstirile din regiunea arădană, referitoare mai ales la secolele feudalismului timpuriu și dezvoltat. În acest cadru, se cuvine să evidențiem informațiile sale documentare cu privire la cetățile Arad²², Lipova, Șoimoș, Șiria, Ineu etc., mănăstirile Hodoș și Bizere, apoi cea din Bulci, ș.a.m.d²³. Nu putem pierde din vedere nici copia documentului din 1517, privind transferarea bunurilor mănăstirii pauline, de la Cladova, în favoarea familiei Iaksici, deoarece acest document aduce prețioase relatări referitoare la situația social-economică a zonei arădene, a legăturilor dintre Arad și Lipova, a condiției sociale a locuitorilor etc.²⁴.

Un alt document, inedit, este cel copiat de Ștefan Tzutz din arhiva Capitlului de Alba-Iulia și datat 1549. În acest document se vorbește despre privilegiile acordate unui proprietar de teren agricol din Vărădia, relatindu-se caracterul urban al acestei localități, fiind printre puținele izvoare mai vechi cu referire la ea²⁵.

Trebuie să menționăm și copiile documentelor — dintre ale căror originale multe s-au pierdut — din secolul al XVII-lea. Dintre acestea se remarcă privilegiul de oraș acordat Lipovei, confirmat în 1607, care evidențiază importanța acestei așezări ca și centru meșteșugăresc, comercial și cultural, cu locuitori, la fel ca și în celelalte localități al comitatului Arad, inclusiv oraşul Arad, în majoritate covârșitoare români²⁶. Tot în legătură cu Lipova amintim și scrisoarea pricipelui G. Bethlen, scrisă în 1615 chiar din oraşul Lipova și adresată marelui vizir al Porții Otomane, în care este vorba despre predarea oraşului în favoarea turcilor²⁷.

Un alt act datat din 1609 aduce informații în legătură cu zona Ciala menționând două localități contemporane cu această denumire și anume „Chyla” Mare și Mică²⁸. O atenție sporită trebuie s-o acordăm

¹⁹ Colecția Dr. Lupaș O., dos. 9, fila 26.

²⁰ *Ibidem*, filele 128—129.

²¹ Fabian G., *Op. cit.*, anexa B.

²² Colecția Dr. Lupaș O., dos. 9, filele 56—57.

²³ *Ibidem*, filele 178, 180, 190, 200, 204, 128.

²⁴ Fabian G., *Op. cit.*, anexa E.

²⁵ Colecția Dr. Lupaș O., dos. 9, fila 14.

²⁶ *Ibidem*, fila 210.

²⁷ Fabian G., *Op. cit.* anexa L.

²⁸ *Ibidem*, anexa D.

și documentelor care privesc secolul al XVIII-lea, cu deosebire în primele decenii ale acestui secol, deoarece datorită vitregiei vremurilor, cât și neglijenței oficialităților din perioada amintită nu ni s-au păstrat decât foarte puține acte originale. Cele aflate în colecția lui Tzutz sînt în legătură cu confiniul militar (grăniceri) de pe Mureș, precum și referitoare la organizarea municipalităților și teritoriilor fostelor comitate Arad și Zărand. Considerăm însă de o importanță deosebită lista cuprinzînd satele existente pe meleagurile noastre, prin care putem dovedi că această regiune a fost intens locuită și la sfîrșitul secolului XVII și începutul sec. XVIII, că locuitorii acestor sate s-au ocupat cu agricultura fiind deci o populație sedentară că, numărul lor a fost cu mult mai mare decît cel cuprins în conscripțiile vremii și că și în această perioadă, marea lor majoritate o formau românii³⁰.

Tot în legătură cu situația demografică din fostul comitat Arad remarcăm, pe lîngă datele adunate de autor cunoscute din publicații și o interesantă și inedită conscripție bisericească efectuată, în anul 1828, asupra populației ortodoxe. Potrivit datelor din această conscripție, în anul sus-amintit, existau pe teritoriul comitatului Arad 152 biserici ortodoxe, cu 238 parohi, 76 capelani și 15 diaconi, iar numărul locuitorilor de religie ortodoxă se cifra la 143 948 din care cca 2 100 sîrbi iar restul de cca 142 000 ortodocși români, ceea ce reprezenta față de populația întregă a comitatului un procent de cca 80 %³¹.

Considerăm însă că cea mai prețioasă parte a colecției o constituie referirile documentare pentru fiecare comună în parte din comitatul Arad. O parte din aceste informații au fost folosite de către Fábian G. în volumul II al monografiei sale dar, după cum se știe acest volum n-a fost tipărit, informațiile în cauză rămînd deci și în continuare, inedite. Astăzi, aceste materiale constituie unul din principalele izvoare documentare privind situația socială politică și demografică a comitatului, pentru perioada premergătoare revoluției de la 1848—1849³². Ele conțin o descriere globală, sintetică, a comitatului Arad, a plășilor din acest comitat, trecîndu-se apoi la prezentarea fiecărei localități în parte. Cercetător obiectiv, Stefan Tzutz și după el și G. Fábian, folosesc și redau date reale, începînd cu microtoponimia locală care, chiar fără un studiu prea aprofundat, se dovedește a fi, incontestabil, de factură românească. Aceeași atenție și respect față de adevăr se vedește și în redarea situației demografice locale, a compoziției etnice, sociale și religioase a populației. Ele sînt aproape identice cu datele, referitoare la aceste probleme, provenind și din alte surse, confirmînd încă o dată, caracterul majoritar românesc al populației din Cîmpia Aradului.

²⁹ Colecția Dr. Lupaș O., dos. 9, filele 39, 69, 147, 162.

³⁰ *Ibidem*, filele 81, 113.

³¹ *Ibidem*, filele 28—29.

³² Kovach Geza, *Pe urmele oștilor lui Doja și Horea (Ahol Dózsa és Horea hadai jártak)*, București, 1976, p. 8.

Informații deosebit de prețioase sînt încorporate în aceste materiale și în legătură cu numărul iobagilor, stratificarea țărănimii, precum și al situației jelerilor. O relatare dintre cele mai importante se referă la începuturile muncii salariate, încă mult înainte de revoluția de la 1848, cum au fost de exemplu minerii din Dezna și Milova.

În vederea elaborării volumului al doilea, Ștefan Tzutz a adunat un material, mai ales contemporan, abundent. Între aceste materiale figurează și o serie de izvoare contemporane de prima mîna ca de exemplu descripția (recensămîntul) morilor pe apă de pe Mureș, mori care, după anul 1800, produceau faimoasa „făină de flăcări“, principala marfă arădană destinată atît pieții interne cît și exportului³³.

Materialele lui Tzutz conțin și interesante referințe cu privire la viața culturală. Astfel aflăm că biblioteca de mare renume de la Ineu (Șicula), intens folosită de iluminiștii arădeni, însuma 8 368 opere, cu cca 20 000 volume, cuprinzînd și numeroase cărți de literatură progresistă a vremii³⁴. O însemnată parte din această bibliotecă este astăzi în păstrarea Bibliotecii județene din Arad.

Atît autorul manuscrisului la care ne referim, cît și din prelucrarea lui G. Fabian, se desprind aprecieri elogioase la adresa focarului de cultură românească care a fost Preparandia română din Arad (1812), a Seminarului teologic ortodox (1822), cît și a episcopului Nestor Ioanovici, primul român urcat pe scaunul vlădicesc al Aradului și Ienopolei în epoca modernă (1829).

În fine mai amintim despre existența unor documente și relatări importante pentru istoria comerțului, cît și pentru aprecierea nivelului de trai al populației arădene, cum ar fi evidența negustorilor, situațiile impozitelor față de stat și comitat³⁵, listele de prețuri ale mărfurilor etc.³⁶.

Dar ce trebuie subliniat în mod deosebit este faptul că, din studiul manuscrisului și anexelor sale se desprinde teza continuității și majorității românești în Dacia și deci inclusiv pe meleagurile arădene, aceeași concluzie care s-a putut stabili, de altfel, în legătură cu întreaga orientare a istoriografiei timpurii arădene. Astfel Tzutz, vorbind despre mănăstirea Hodoș-Bodrog, susține că aceasta era la originile sale o mănăstire ortodoxă „nu se poate pune la îndoială că, călugării greci neuniți (ortodocși n.n.) au fost de la început în țară“ (adică înainte de venirea ungarilor, n.n.)³⁷. Pe baza documentelor și lucrărilor studiate, autorul constată că „românii erau deja în țară în timpul primilor regi maghiari“³⁸.

În problema originii și formării poporului român, distanțîndu-se net de ideile național-șovine calificate de către el drept „bancuri“, Ștefan Tzutz adoptă idei asemănătoare Școlii ardelenene, afirmînd că: „în

³³ Colecția Dr. Lupaș O., dos. 9, fila 12.

³⁴ *Ibidem*, fila 67.

³⁵ *Ibidem*, fila 39.

³⁶ *Ibidem*, fila 37.

³⁷ *Ibidem*, fila 183.

³⁸ *Ibidem*.

problema originii românilor urmăm pe aceia care îi declară a fi coloniști romani pe care ... împăratul Traian i-a trimis din toate părțile Italiei pentru ocuparea Daciei și din acel timp pînă în zilele de azi ei se numesc români...". În același manuscris autorul subliniază și caracterul romanic al limbii române³⁹.

Desigur că știința istorică românească a adus corective acestor teze subliniind aportul covârșitor al dacilor la formarea poporului român dar, la vremea respectivă aceste teze au constituit argumente puternice pentru dreptul populației majoritare românești la o existență națională proprie.

Considerăm că din prezentarea succintă a operei lui Ștefan Tzutz se poate desprinde concluzia că el a fost nu numai eminent om de știință, dar și un patriot adevărat.

LA COLLECTION DE DOCUMENTS ȘTEFAN TZUTZ

(Résumé)

L'étude permet la connaissance des fonds qui se trouvent aux Archives de l'Etat d'Arad. On relève l'activité de chercheur et de documentation de l'érudit Ștefan Tzutz en vue de la réalisation de certains matériaux monographiques concernant l'histoire de la zone d'Arad.

Quelques uns des documents de cette collection représentent des unicats d'une importance majeure pour l'histoire d'Arad.

³⁹ *Ibidem*, fila 224.

DIN ÎNSEMNĂRILE INEDITE ALE DR. ELIE DĂIANU (1917—1918)

GHEORGHE NAGHI

Personalitate marcantă de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, dr. Elie Dăianu a fost una din figurile culturale a românilor care a desfășurat o activitate impresionantă pe plan social, politic și cultural.

Unui om care a scris și tradus literatură, istorie, filozofie, poezie, a editat cărți, reviste și ziare, a folosit cuvântul acolo unde era posibil, profesor distins, prezent în marile evenimente ale românilor ca procesul memorandist din 1894, persecutat pentru atitudinea sa românească în anii 1916—1918, un adevărat continuator al Școlii Ardelene, merită să i se consacre cel puțin câteva studii*.

Născut la 9 martie 1868 în Cut, a urmat liceul de stat din Sibiu și Blaj, teologia la universitatea din Budapesta corelată cu facultatea de litere la aceeași universitate și la Graz unde ascultă cursurile vestitului romanist Carol Schuchard, cursuri de sociologie și organizare în Budapesta, cursuri de arheologie și epigrafie la Cluj, luîndu-și doctoratul în litere, specialitatea filologie romanică-germanică la Budapesta cu teza „Vocalis nasalis în limba română”¹.

Activitatea ziaristică a început-o devreme la „Familia” lui Iosif Vulcan în 1887, continuată la „Tribuna”, ca apoi să ajungă la „Dreptatea”² ca student la Budapesta. Odată cu înființarea serviciului telefonic al ziarului³ pentru orașele importante, a fost cooptat cu problemele de informații politice și diverse pentru ultimul ziar. Dr. Cornel Diaconovici, în 22 februarie 1894, îi va comunica de fapt amănunțit instrucțiunile⁴.

Încă de pe băncile universitare va fi un participant activ la evenimentele politice ale zilei. Așa spre pildă a fost la banchetul din Bu-

* Aducem și pe această cale cele mai sincere mulțumiri familiei Ioachim Dăianu, fost consul general al României la Tirana, fiul Dr. Elie Dăianu, pentru sprijinul acordat în cercetările efectuate la Cluj în anul 1976.

¹ Arhivele Statului Cluj, *Fondul E. Dăianu*, nr. inv. 4, f. 15, „Autobiografia”.

² *Ibidem*.

³ „Dreptatea”, 1894, I, nr. 35, 13/25 feb., p. 4.

⁴ Informație de la istoricul I. D. Suciu, pentru care îi mulțumim. Arhivele Statului Cluj, *Fondul E. Dăianu*, V. Corespondență personală, cota 496.; cf. Valeriu Branîște, *Amintiri din închisoare (Însemnări contemporane și autobiografice)*, studiu introductiv de Miron Constantinescu și Alexandru Porțeanu, ediție îngrijită și note de Alexandru Porțeanu, Buc., 1972, p. XXV.

dapesta de la 12 februarie 1894 dat în onoarea lui Vasile Lucaciu, toastînd alături de Elie Miron Cristea⁵. În același timp a participat la banchetul dat în cinstea lui Hurban Vajansky⁶, cu ocazia eliberării de la Seghedin⁷.

Valeriu Braniște va lăsa în amintirile sale crîmpeie despre colaborarea cu dr. E. Dăianu, ca furnizor de informații din Budapesta⁸. Tot cu Valeriu Braniște a participat la procesul memorandului în biroul presei de la hotelul **Biasini**, unde la o percheziție s-au găsit la el exemplare din **Manifestul tinerimei și Apelul către poporul român**, pe care voia să le publice în „Dreptatea” și „Tribuna”, care erau subscrise de peste 100 de persoane⁹. Deși director al biroului presei a fost dr. Vasile Lucaciu ajutat de Septimiu Albini, conducerea lui efectivă a fost realizată de Valeriu Braniște și E. Dăianu¹⁰.

S-a format, deci, într-un mediu universitar și politic unde și-au desfășurat activitatea și s-au afirmat o seamă de cărturari și oameni politici din a doua jumătate a secolului al XIX-lea ca: Alexandru Roman, Iosif Vulcan, Enea Hodos, Cornel Diaconovici, Amos Frâncu, Iosif Blaga, Valeriu Braniște, Virgil Onițiu, Victor Onișor, George Murnu, Nicolae Drăganu, Victor Vlad Delamarina, Petre Poruțiu, Victor Stanciu, Traian Vuia, Ilarie Chendi, Vasile Goldiș, Ioan Lupaș, Octavian Goga, Alexandru Ciuran, Ion Agârbiceanu, Ștefan Metes, Valeriu Bologa și mulți alții¹¹.

Format în asemenea centru cultural va ține permanent legătura, încă din vremea studenției cu fruntașii Partidului Național Român. Putem să amintim în acest sens vizita pe care i-a făcut-o la Seghedin lui Ioan Rațiu, în 10 septembrie 1894, Dăianu fiind în drum spre Pesta¹².

Același dr. Ioan Rațiu, după condamnarea lui Valeriu Braniște și fuga în România a lui George Candrea, cînd Dăianu trebuia să devină redactor ca unul ce acolo s-a format, îl va chema la „Tribuna” din Sibiu¹³.

Fiind „observat” pentru activitatea sa militantă, de ochii atenți ai autorităților, nu va zăbovi mult și va trece ca profesor de istorie la Blaj, de unde, în 1902, va ajunge¹⁴ protopop al Clujului¹⁵.

Va desfășura o activitate intensă pentru ridicarea materială și spirituală a poporului român. La Cluj, în 1903, împreună cu dr. Amos

⁵ „Dreptatea”, 1894, I, nr. 25, 1/13 feb., p. 2.

⁶ Svetozar Hurban Vajanski, 1847, 1916, poet, publicist, om politic slovac.

⁷ „Dreptatea”, 1894, I, nr. 37, 16/28 feb. p. 6.

⁸ Valeriu Braniște, *Op. cit.*, p. 260.

⁹ *Percheziție și dețineri*, în „Dreptatea”, 1894, I, 98, 4/16 mai, p. 51.

¹⁰ Valeriu Braniște, *Op. cit.*, p. 237.

¹¹ V. Curticăpeanu, *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918*, Buc, 1968, p. 145.

¹² Georgeta Penelea, *Insemnările din temnița de la Seghedin ale dr. Ioan Rațiu*, în „Studii și materiale de istorie modernă”, vol. V, Buc, 1975, p. 201.

¹³ Valeriu Braniște, *Op. cit.*, p. 294.

¹⁴ 1902, cf. Șt. Metes, *Domni și boieri din Țările Române în orașul Cluj și Români din Cluj*, Cluj, 1935, p. XXX.

¹⁵ M. Croicu, P. Croicu, *Scrisori către Ioan Bianu*, vol. I, Buc, 1974, p. 362, (afirmă că este 1901.)

Frâncu, bun prieten și apropiat colaborator¹⁶, va scoate revista „Răvașul”, pentru a apăra principiile pasivismului și care a fost „considerată o reprezentantă de frunte a semănătorismului de inspirație extracarpatică, îndeosebi a celui profesat de Nicolae Iorga”¹⁷. Situația este confirmată și de „Răvașul” care spune că: „Pasivismul este atitudinea tradițională și singura prudentă în atari împrejurări a românilor, pe când activismul este naivitatea nesocotită a unor oameni de bună credință, dacă nu hazardarea unor socotelnici activiști”¹⁸.

Această atitudine va face să scadă numărul de deputați (de ex. cercurile Cojocna și Gilău). În 1908 chiar Alexandru Vaida susținea că trebuie adoptată pasivitatea pînă la moartea împăratului. Aceste idei le va continua „Solia Satelor” care milita pentru renunțarea activității politice în favoarea celei culturale¹⁹. S-au iscat și polemici pe de-o parte A. Frâncu și E. Dăianu de la „Răvașul” împreună cu conducătorii băncii „Economul”²⁰ cu Ștefan Morariu ca activist, concurent prin banca „Vatra” și susținut de „Tribuna” și „Lupta”. Deși a făcut opoziție activismului, pasivismul a avut același ideal, desăvîrșirea unității politice a românilor²¹.

Dr. Elie Dăianu a jucat un rol de frunte pentru răspîndirea culturii și în despărțămîntul Cluj al Astrei, dar mai ales în „Casina Română” care, închiriind un local în 1913, a ajuns să organizeze conferințe, Dăianu conferențiind alături de Oct. C. Tăslăuanu, Horia Petra-Petrescu, Ion Agârbiceanu, O. Ghibu etc.²².

Pentru a nu zăbovi prea mult asupra activității sale politice și culturale, mai amintim că în vremea studenției a fost președintele societății „Petru Maior” din Budapesta²³; în 1910, responsabilul secției științifice literare a „Asociațiunii”, cadru în care a întreținut legături cu Academia Română în privința procurării unor documente sau obiecte de valoare istorică²⁴.

A întreținut legături cu cele mai proeminente personalități ale epocii ca: Ion Agârbiceanu, Nicolae Iorga, Ion L. Caragiale, George Coșbuc, Titu Maiorescu, Roberto Fava, Tache Ionescu. Cu A. C. Popovici s-a întîlnit la București în iulie 1902, sărbătorind 10 ani de cunoștință de la Graz²⁵. O bogată corespondență a mai purtat și cu Ioan Bianu, Ion Rusu Abrudean, Vasile Abrudean, Septimiu Albini, Corneliu

¹⁶ *Viața și opera lui Ilie Dăianu*, lucrute în manuscris, p. 4, dată subsemnatului de fiul său Ioachim Dăianu.

¹⁷ Ștefan Pascu, *Istoria Clujului*, Cluj, 1974, p. 321.

¹⁸ „Răvașul”, 1905, III, nr. I, 18/30 ian.

¹⁹ Șt. Pascu, *Op. cit.*, p. 321.

²⁰ Pentru prosperitatea ei din timpul administrării de A. Frâncu și E. Dăianu vezi, Arhivele Statului Cluj. Fond „Banca Economul”, Registrul cu procese verbale ale Direcțiunii.

²¹ Șt. Pascu, *Op. cit.*, p. 322.

²² Idem, p. 356.

²³ „Dreptatea”, 1894, I, nr. 172, 6/18 august, p. 6.

²⁴ „Analele Acad. Române”, XXXIV, p. 129; M. Croicu, P. Croicu, *Op. cit.*, vol. I, p. 362, 375.

²⁵ Arhivele Statului Cluj. Fond E. Dăianu, nr. inv. 4, f. 15 v, „Autobiografia”.

Albu, Andrei Bârseanu, Victor Bojor, Nicolae Brânzeu, Augustin Bunea, Aron Cotruș, Cornel Diaconovici, Miron Cristea, Silviu Dragomir, G. Bogdan-Duică, Ioan Georgescu, Iosif Naghiu, Iuliu Marțian și alții²⁶.

Ca un adevărat propagator al culturii a strâns cu mîgală o importantă colecție de documente provenite din Țara Românească, Moldova, din comitatul Alba de Sus, Hunedoara, Maramureș, Zărand, privind procesul memorandist²⁷.

A scris zeci de lucrări despre revoluția lui Horia, despre Petru Maior, Gheorghe Șincai, Timotei Cipariu, Ioan M. Moldovan, Vasile L. Popp, Ștefan Havași-Oășanu, Vasile Lucaciu, Augustin Bunea, Nicolae Vlad, Emma Theodorian, Ștefan L. Roth, despre anul 1848, sau despre poetul Martin Opitz, cu o traducere de G. Coșbuc etc.²⁸ distingîndu-se cu volumul „Eminescu în Blaj”.

Bun cunoscător de limbi străine a tradus din limbile maghiară, germană, italiană, latină²⁹, editînd volume³⁰ și ținînd o serie de conferințe de natură politică sau culturală.

Activitatea lui publicistică a fost impresionantă. A întemeiat „Răvașul”, „Dezrobirea” și a colaborat la „Universul”, „Adevărul”, „Luceafărul” (Budapesta), „Îndreptarea”, „Convorbiri literare”, „Albina”, „Păstorul sufletesc”, „Gazeta de Vest”, „Gînd Românesc”, „Foaia Poporului”, „Cuvînt Moldovenesc”, „Transilvania”, „Curentul”, „Tribuna”, „Tribuna literară”, „Solia Satelor”, „Timpul”, „Unirea”, „Țara Noastră”, „Țara Bârsei”, „Familia”, „Universul literar”, „Boabe de grîu”, „Calea Vieții”, „Biruința”, „Lumea literară”, „Dacoromania”, „Aurora”, „Ardealul”, „Înoirea”, „Icoane Maramureșene”, „Noi”, „Societatea de mâine”, „Apărarea”, „Cultura Creștină”, „Plaiuri Nășăudene” etc. În periodicele respective din motive bine cunoscute a fost nevoit să folosească mai multe pseudonime, care sînt, după propria mărturisire — Edda, Dacianu, Observator, Roman Ardeleanu, Cuteanu, Secășanu, Lia Ghidului, Costin Stoica, Pascu Ludeanu etc³¹.

În 1918 a participat la Marea Adunare de la Alba-Iulia ca reprezentant al Clujului, alături de Nicolae Cristea, Sidonie Bocanu, dr. Emil Hațieganu, dr. Valentin Poruțiu, Petru Barițiu, Amos Frîncu și alții³².

Activitatea sa progresistă, militantă pentru cauza românească nu a putut scăpa autorităților, avînd deseori de suferit multe neajunsuri și chiar închisoare, integrîndu-se astfel în lungul șir de luptători pentru desăvîrșirea unității politice a românilor.

²⁶ Idem, V, *Corespondență personală*, nr. inv. 409—682.

²⁷ Idem, X, *Colecția de documente*, nr. inv. 1028—1044, 1134—1138.

²⁸ Considerăm că era indicat ca Ioana Ursu, *Dacia Antiqva, una din „Iiicele” lui Martin Opitz*, în „Magazin Istoric”, 1976, X, nr. 5, mai, p. 41, să menționeze lucrarea bine documentată, cu traducerea lui G. Coșbuc, a lui E. Dăianu, *Poetul silezian Martin Opitz și Românii din Transilvania*, Alba Iulia, 1946.

²⁹ *Suplex Libellus Valachorum*.

³⁰ Jules Verne, *Castelul din Carpați*, trad. de V. Onișor, cu o prefață de.

³¹ Arhivele Statului Cluj, *Fond E. Dăianu*, nr. inv. 4, f. 15, „Autobiografia”.

³² Șt. Pascu, *Op. cit.*, p. 381.

Astfel în 1916 este condamnat la un an de închisoare pentru **Închinăciunile creștinului — Rugăciuni pentru toate lipsele creștinilor de legea românească** în 4 ediții.

Închisoarea a făcut-o la Cluj (la Tribunal) din 8 noiembrie 1916—8 noiembrie 1917. De aici a fost trimis la Șopron la internat, unde a fost angajat profesor de limba latină și germană la liceul „Laehne-Institut”³⁵ pînă la terminarea războiului.

Însemnările sale, scrise în perioada în care a fost în detenție, intitulate **Din temnițele ungurești** sînt un jurnal cu diferite evenimente politice comentate, despre suferințele celor închiși. Ne oferă totodată date necunoscute despre persoanele care au mai fost închise, informații și considerații de ordin personal.

Închis în 1916, a început să-și scrie jurnalul abia în anul următor, în etape și în funcție de cum i-au permis împrejurările. Astfel au rămas în arhiva cercetată de noi, trei etape de însemnări, cu tot atâtea jurnale. Primul cuprinde notițe din perioada 21 februarie 1917—3 martie 1917, cu 39 de file³⁴, al doilea din 29 septembrie 1917—12 octombrie 1917, cu 73 de file³⁵, și al treilea din 28 august 1918—16 noiembrie 1918, cu 42 file³⁶.

În studiul de față ne ocupăm numai de primele două jurnale.

Elie Dăianu în însemnările sale din primul caiet ne introduce în preocupările de care era animat privitoare la închisoare, încercînd să explice cauzele care au determinat procesul său. Erau gîndurile care îl frămîntau în intenția de a se dezvinovăți, cu speranța că procesul se va rejudeca de Tabla regească. O ameliorare a situației sale nu s-a produs, deși au scris despre proces favorabil ziarele maghiare „Ujság” și „Kolosvári Hirlap”³⁷. Ultimul ziar caracteriza situația sa astfel: „Dăianu Illés egyévi börtön itéletét helybenhagyta a tábla...”³⁸.

Cu speranța că situația sa se va îmbunătăți, cu gîndul la cei doi copii, care lipsiți de mamă îl așteptau cu înfrigurare, nădăjduia în „vremuri mai bune”, autointitulîndu-se „biet rob agitator”³⁹. Fiind conștient de faptul că este „agitator” prin rugăciunea publicată, cu toate încercările sale de a atenua această idee din convingerea autorităților, îi este imposibil. Pentru că, — ne mărturisește Dăianu — mai înainte s-a hotărît deținerea sa, după o întîlnire pe care a avut-o cu Lassner, șeful detectivilor militari, la o percheziție a acestuia și ca urmare a fost numai pagubă de energia de la apărare depusă în procesul înscenat, care „și așa n-a fost considerată decît absolut nulă”⁴⁰.

³³ Arhivele Statului Cluj, *Fond E. Dăianu*, nr. inv. 4, f. 16. „Autobiografia”, menționată și în Valeriu Braniște, *op. cit.*, p. 15.

³⁴ *Idem*, IV. *Manuscrise ale lucrărilor științifice, literare ale lui E. Dăianu*, nr. inv. 237, f. 1.

³⁵ *Ibidem*, nr. inv. 93, f. 1.

³⁶ *Ibidem*, nr. inv. 282, f. 1.

³⁷ *Ibidem*, nr. inv. 237, f. 1, 2, 6.

³⁸ *Ibidem*, f. 9.

³⁹ *Ibidem*, f. 6—7.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 11.

Meditînd și la alte cauze care i-ar fi agravat situația, Dăianu considera că (o cauză) este și candidatura la episcopatul din Gherla⁴¹, unde nu putea ajunge decît unul aservit autorităților.

Ca urmare, cu toată activitatea lui culturală depusă pentru emanciparea românilor, nu a avut nici un proces, fapt pentru care „s-au îngrijit să aibă unul, dar bun”⁴². Mai ales — ne spune Dăianu — că a agitat pe frații români împotriva compatrioților maghiari, printr-o rugăciune „care deși tu ții că rugăciunea nu-i mijloc de agitare și că prin sine însăși eschide ajungerea acestui scop, totuși ai agitat”.

Acuza adusă nu-l dezamăgește și nici demoralizează ci „din contră mă face fălos. Sunt mîndru că m-au încununat cu așa pedepsă. Că asta-i o cinste!”⁴³.

Elie Dăianu mai intenționa că atunci cînd împrejurările îi vor permite să editeze „o foaie” care să se ocupe cu problema maghiaroromână și nădăjduia să schimbe aceste împrejurări spre bine, pentru a forma o gardă de oameni culți cu care să colaboreze⁴⁴.

La insistențele inspectorului și mai ales din mila izvorită pentru copiii săi, este îndemnat să facă o cerere de grațiere. Este convins însă, că nici un avocat nu-l poate apăra pentru că era la putere lozinca „pe România”⁴⁵.

Autorul manuscrisului mai vorbește și de preocupările sale de condamnat și anume își exprimă dorința fierbinte pentru pace, cu privire la care face o lungă rugăciune⁴⁶, de dorul copiilor scrie poezii⁴⁷, fiind totodată preocupat de mersul evenimentelor. Ne dă o serie de date interesante și necunoscute care confirmă situația nefavorabilă a clerului român în fața autorităților și oprimarea la care erau supuși. În acest sens ne mărturisește că preotul din Căpușul mic l-a anunțat că merge la Șoproan⁴⁸, apoi că un preot ortodox, trecut de 60 de ani (fără să menționeze numele) a fost „acolo” pentru agitație și les majestate, și care fiindcă nu a avut bani destui, avocatul nu a vrut să-l apere (pentru 50 cor.)⁴⁹.

În legătură cu pătimirile unor români își arată toată dezaprobarea cu privire la metodele aplicate pentru intimidarea lor. Anume arată, — cu privire la procesul de spionaj al celor 16 români din jurul Brașovului, început în 6 decembrie 1916, — „toți se tem din semnele ce au, că vor fi osîndiți”, care este „interes de stat”. Ține să precizeze că este nevoie „să se arate undeva cu argumente astfel de procese de agitare și trădare — cum a fost și al meu cu biata cărticică — și al lor cu ofi-

⁴¹ *Ibidem*, f. 10, 20.

⁴² *Ibidem*, f. 13.

⁴³ *Ibidem*, f. 15.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 12.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 27, 29.

⁴⁶ *Ibidem*, f. 22—26.

⁴⁷ *Ibidem*, f. 35—36.

⁴⁸ *Ibidem*, f. 31.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 38.

țerul român" este înscenat. Cu milă ne arată că „bieții osîndiți de 16 luni sunt deținuți și omoriți cu foamea”⁵⁰.

Al doilea jurnal al dr. Elie Dăianu cuprinde însemnări din perioada 29 septembrie—12 octombrie 1917⁵¹. Importanța acestuia, identică cu a primului jurnal, este că relatează de asemenea multe date necunoscute.

Dăianu ne informează asupra unor cetățeni români care cu fapta lor din acest răstimp, al primului război mondial, „au provocat intervenția justiției”⁵². Erau în total — ne spune autorul manuscrisului — 125 de cetățeni din care 16 condamnați, 20 absolvați, 53 sistată procedura, 36 în curs de cercetare”. La consiliul de război mai pot fi 500—600 de cetățeni români”⁵³.

Consemnăm, tot aici importanta mărturisire a lui Dăianu că: „Eu și Barițiu (Petru) nu sîntem printre ei”, pentru că „chestia noastră” datează dinainte de intrarea României în război împotriva Imperiului austro-ungar⁵⁴.

Primea și presă în temniță, printre care și un număr din „Unirea” de la Blaj, pe care o caracterizează astfel: „modest e și acum: 2 foițe și cîte goluri albe face în el cenzura Blajului”. Ne spune că îi plăcea mai mult foaia lui dr. Borza „care singur din tot Blajul a avut curajul să-l cerceteze după ce a fost osîndit”⁵⁵. Presiunea autorităților asupra păturii intelectualității românești este evidentă.

Unii foști „martiri” ca Valeriu Braniște de exemplu, ne-au mărturisit în însemnările lor, că viața la închisoare nu era dintre cele mai grele. Însă dr. Elie Dăianu într-o însemnare din 30 septembrie 1917 ne arată că situația nu era relativ așa de bună pentru toți. Și anume un preot C...rea (?), deși în vîrstă, a fost dus la „Sutic”, loc de tortură se pare, fiindcă de acolo se auzea „glasul desperat al preotului și credea că va muri pînă dimineață”⁵⁶.

În cadrul considerațiilor de ordin politic pe care le face, Dăianu spera în primul rînd terminarea războiului și apoi înființarea forului de arbitraj. Situația era destul de neclară căci rămîneau probleme importante de rezolvat ca neîncrederea în Germania, problema Alsaciei și Lorenei, pretențiile juste ale Italiei, aspirațiile României și eroica Serbie căreia trebuia să i se „restituie nu numai casa cea veche ci să se dea teren”⁵⁷.

Dăianu, speră și nădăjduiește în privința aspirațiilor naționale pornind de la ideea că: „cu timpul inteligența va înlocui mijlocul războiului”⁵⁸.

⁵⁰ *Ibidem*, f. 32.

⁵¹ *Idem*, nr. inv. 93.

⁵² *Ibidem*, f. 3.

⁵³ *Ibidem*, f. 4.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Ibidem*, f. 6.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 7.

⁵⁷ *Ibidem*, f. 8—9.

⁵⁸ *Ibidem*, f. 10.

Menționează, tot în cadrul comentariilor politice din 1 octombrie 1917, că s-au ținut două mari adunări la Cluj, una pentru votul universal prezidat de Apathy și un socialist, spunind că burghezii și socialiștii datorită împrejurărilor s-au apropiat. Îl caracterizează și pe un alt participant, binecunoscutul pentru români, Appony, „acest reacționar conte”. În continuare arată că la una din adunări, a luat cuvîntul împotriva votului și antidemocratul conte Bethlen István⁵⁹.

Referitor la aceste probleme ale naționalităților, Dăianu afirmă că dreptatea stă în „sporirea comorilor materiale și culturale, nu însă în subjugarea altora”⁶⁰. De aceea pe drept cuvînt consideră că dacă nu ar fi izbucnit războiul cu România mulți nu ar fi fost în temniță⁶¹.

Cum cei ce erau privați de libertate, erau atenți la toate evenimentele legate în mod special de națiunea română, pentru ale cărei drepturi sufereau, autorul însemnărilor ne împărtășește știrea că a auzit prin un anumit Sociu (de la cancelaria unde lucra la Tribunal în timpul detenției) că profesorul Ghiță Dima⁶² „ar fi și el acolo (în temniță) și a alcătuit un cor al robilor români”. Pentru aceasta Dăianu îl felicită din toată inima prin cuvintele: „Bravo nene Ghiță. Un record”⁶³.

Așa cum am mai menționat, întemnițații aveau dreptul la citirea periodicelor oficiale. Ca urmare, legat de un articol din „Pesti Hirlap” își exprimă mirarea spunîndu-ne că „unii cu bacalaureat nu știu că în Ungaria sînt și români”. Era într-adevăr o situație anacronică, un non sens consemnat de Dăianu⁶⁴.

În afară de acest ziar mai citea, „Pesti Napló”, pe Emerson, romanul **Orologiul de muzică** de Szomaházi. Este la curent și cu noile studii despre istoria românilor care apăreau sub semnăturile lui Silviu Dragomir, Ioan Lupaș, pe care le aprecia ca deosebit de favorabile și binevenite pentru istoria noastră națională⁶⁵.

Vizitele pe care le-a primit în temniță — ne spune Dăianu — au fost cele ale prof. Göllner, bun prieten, Iosif Bogdan, care deși mai timid a primit curaj în război⁶⁶.

Om cu vederi largi, prieten și cu cei de altă naționalitate, așa cum se poate constata, istorisește cu multe amănunte internarea unui sas la Sopron⁶⁷. Cu privire la greutățile, urmărirea și presiunile exercitate de autorități asupra românilor, ne arată că Maria Meseșan a fost acuzată de bănuiala că este amestecată în evadarea unor deținuți⁶⁸.

În sfîrșit, cu speranța că va fi grațiat este nevoit să recunoască că „dacă nu era român de mult i-ar fi venit eliberarea”⁶⁹.

⁵⁹ *Ibidem*, f. 15—16 și 34—36.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 54.

⁶¹ *Ibidem*, f. 38.

⁶² Eminentul compozitor român Gheorghe Dima.

⁶³ Arhivele Statului Cluj, *Fond E. Dăianu*, IV, Manuscrise ale lucrărilor științifice, literare ale lui E. Dăianu, nr. inv. 93, f. 14.

⁶⁴ *Ibidem*, f. 18.

⁶⁵ *Ibidem*, f. 20, 21, 27, 62, 63.

⁶⁶ *Ibidem*, f. 43, 73.

⁶⁷ *Ibidem*, f. 40.

⁶⁸ *Ibidem*, f. 28.

⁶⁹ *Ibidem*, f. 47.

În concluzie putem afirma cu certitudine că însemnările inedite semnalate, ale dr. Elie Dăianu, martor al evenimentelor din anii plini de suspine și multe greutăți nu numai pentru români ci și pentru celelalte naționalități din monarhia Austro-Ungară, constituie o veritabilă sursă documentară de informare.

Mărturisirile sale cu privire la presa timpului, a vizitelor primite, a opiniilor progresiste formulate, pentru pace, încetarea războiului, crearea unei situații echitabile naționalităților, intenția de editare a unei reviste pentru problemele româno-maghiare, pentru o mai bună cunoaștere reciprocă, date necunoscute despre alți participanți la evenimentele din acei ani, despre diferitele încriminări și înscenări de procese făcute populației românești, ca și toate celelalte informații consemnate, constituie documente de o reală valoare istorică care întregesc peisajul politic, istoric, cultural, social al timpului.

Documentele relevate constituie o mărturie în plus privitoare la datele cunoscute pînă acum despre atitudinea plină de jertfă a poporului român în lupta pentru desăvîrșirea unității politice a neamului.

NOTES INÉDITES DE dr. ELIE DĂIANU (1917—1918)

(Résumé)

L'étude met en évidence la personnalité de Elie Dăianu de même que des aspects de son activité.

D'une attention à part jouissent les notes où il présente le tableau de la société roumaine transylvaine et la lutte des Roumains contre l'exploitation nationale. On remarque la manière dont il a présenté la politique des gouvernements hongrois à l'égard de l'intellectualité roumaine au moment de l'entrée de la Roumanie dans la première guerre mondiale.

MUZEOGRAFIE

ASPECTE ALE APORTULUI MUZEULUI LA FORMAREA SENTIMENTULUI PATRIOTIC AL TINEREI GENERAȚII

EDUARD IVANOF

La orice vîrstă, dar cu precădere în adolescență sau tinerețe omul își proiectează în viitor linii de acțiune sau realizare. Determinate de experiența anterioară, de caracteristicile grupului social în care se dezvoltă sau de aprecierea posibilităților proprii, aceste linii de perspectivă constituie un suport al persoanei în acțiunea de perfecționare continuă, exprimînd, în același timp o caracteristică profund umană.

Sîntem obișnuiți să vorbim astăzi despre complexitatea ființei umane, despre societatea viitoare, despre tinerețe și idealuri avînd în vedere statutul social al tineretului, rolul său de forță a progresului, a democrației și păcii¹.

În procesul formării personalității tinărului, a modelării sale ca om util societății trebuie să distingem contextul relației cultură—instrucție—educație a tineretului. Tinărul se află în interrelație cu o serie de factori care acționează în direcția realizării a ceea ce numim educație explicită, fenomen care are scopuri bine definite, dar are ca efect și o educație implicită, văzută în mediul social ca factor educogen.

Educația este un proces ascendent și complex. Ea se realizează prin acțiunea multiplilor factori instituționalizați și neinstituționalizați. Partidul nostru preconizează ca, în modernul proces educativ instructiv existent astăzi în societatea noastră, să se realizeze oameni cu un orizont larg, capabili să proiecteze realitățile viitoare pe care apoi prin mijloace adecvate să le realizeze ca mediu în care ființa umană să se afirme plenar².

Printre multiplii factori educaționali-formativi avem în vedere muzeul ca formă instituționalizată de educare permanentă, ca element al pregătirii afective a tineretului în sensul prețuirii trecutului de luptă al poporului, al clasei muncitoare, al participării conștiente la făurirea prezentului socialist, al pregătirii pentru evoluția viitoare a poporului și patriei noastre³.

¹ Nicolae Ceaușescu, *Expunere prezentată la Congresul Educației politice și al culturii socialiste, 2 iunie 1976*, București, p. 43—45; vezi și *Programul PCR*, p. 138.

² Idem, *România pe drumul lăuririi societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 10, p. 717; vezi Aron Petric, *Concepția tovarășului Nicolae Ceaușescu asupra rolului politico-educativ al istoriei*, în „*Revista de istorie*”, tom 31, nr. 1, 1978, p. 17—32.

³ vezi Boris Zderciuc, *Funcția muzeului în societatea contemporană*, în „*Revista muzeelor și monumentelor*”, an XI, 2/1974, seria muzeu, p. 5; Aron Petric, *Op. cit.*

Documentele de partid din ultima vreme — Programul de măsuri pentru aplicarea hotărârilor Congresului al XI-lea și ale Congresului educației politice și al culturii socialiste — ilustrează ideea integrării tot mai accentuate a educației ideologice în ansamblul vieții sociale, acordându-i un rol de prim rang în formarea patriotică, revoluționară și militantă a tinerei generații din patria noastră. Noul umanism socialist nu poate fi înțeles fără ridicarea tinerei generații la nivelul înțelegerii valorilor create de geniul poporului nostru.

Prin mijloacele specifice care-i stau la îndemână, muzeul de istorie este conceput ca un factor de formare și de educație permanentă a tineretului, abordând formarea sentimentelor și convingerilor patriotice. În virtutea scopului propus, acela de a ilustra trecutul de luptă și jertfă, prezentul socialist și viitorul comunist, muzeul își orientează activitatea educativă și de cercetare spre prezentarea societății românești în esențialitatea ei, avînd în vedere cultivarea conștiinței apartenenței etnice și evidențierea contribuției poporului nostru la progresul civilizației umane, lupta sa pentru independență și unitate națională, pentru libertate socială. Proporția dintre general și particular este realizată prin prezentarea a ceea ce este mai reprezentativ în istoria națională, odată cu ceea ce este propriu unei anumite zone (zonei arădene) într-un moment al evoluției sale, a similitudinii și contemporaneității acestor fenomene cu cele europene în special.

Muzeul de istorie a apărut deci ca urmare a unor necesități reale, prin el omul se realizează pe sine și înțelege sensul dialogului dintre istoria patriei și realitățile lumii contemporane. Finalitatea expozițiilor și acțiunilor muzeului se materializează în trăsăturile de caracter și comportament formate sub influența stărilor emoționale create de exponatul muzeal. Muzeul devine astfel un factor de emulație patriotică comunicînd într-un limbaj direct, accesibil tuturor, sentimentul permanenței luptei, și realizărilor poporului nostru. Exponatul muzeal este o realitate relativ autonomă, dar înțelegerea sensurilor sale, nu este un proces spontan ci implică deplasarea de la contactul spontan la asimilarea tot mai conștientă a mesajului transmis de acesta. Muzeul de istorie devenit o realitate bine individualizată în ansamblul procesului educațional, impune necesitatea unui mod orginzat de a înțelege sensurile expozițiilor permanente și temporare, existența unei pedagogii muzeale prin care tinerii să învețe cum să înțeleagă mesajul expoziției vizitate.

Noua structură reorganizată a muzeului de istorie din Arad, diversitatea formelor de expresie a sentimentelor permanenței poporului nostru, a luptei sale pentru libertate națională și socială, unitate statală și independență politică au impus sondarea opiniei tinerilor în legătură cu diferitele aspecte care vor fi prezentate în expoziția de istorie. Avînd în vedere integrarea cît mai activă a muzeului în activitatea cultural-educativă a municipiului și județului, sondajele efectuate în cadrul unui public variat și eterogen, au urmărit: ponderea muzeului în timpul liber al tinerilor, genul de expoziție preferat, căile și mijloacele de informare a tinerilor asupra exponatelor din secția de istorie, factorii care au determinat formarea interesului pentru muzeu, gradul

de frecventare a muzeului, modalitatea de frecventare a muzeului, categoria socială a tînărului vizitator, relația muzeului cu alte activități culturale etc.

Preocupările noastre privind formarea patriotică a tînărului vizitator au pornit de la relația reciprocă existentă între tînăr și muzeu, de la faptul că expoziția de istorie poate produce transformări în structura spirituală a tinerilor, modelîndu-le și dezvoltîndu-le personalitatea. Această relație tînăr vizitator-muzeu a fost înțeleasă ca făcînd parte dintr-un context social, economic, politic și cultural mai larg, a cărui influență acționează atît asupra vizitatorului cît și asupra muzeului.

Sociologic muzeul apare ca un spațiu psiho-social în care publicul muzeal se formează, comunică, se constituie în grupuri, stabilesc relații noi, își lărgesc cîmpul de cunoaștere a relațiilor istorice. Totodată frecventarea muzeului a fost concepută ca o opțiune conștientă, tînărul vizitator trebuind să participe afectiv la înțelegerea exponatelor și evenimentelor.

Tînărul dispune în sălile expoziției de istorie de două judecăți de existență: cea cotidiană prin care el afirmă existența reală a obiectelor muzeale și cea de esență prin care evenimentele prezentate există pentru el, făcîndu-l să trăiască în atmosfera epocii, determinîndu-l să-și manifeste admirația și dragostea față de popor, ura față de dușmani, pasiunea creatoare etc. În muzeu tînărul este obligat de propria-i conștiință să opteze pentru evenimentul, personalitatea sau fenomenul prezentat de ghid.

Exponatul muzeal are printre alte caracteristici pe acela de a stimula tînărul vizitator în confruntarea și apoi în meditația asupra existenței sale cotidiene în raport cu cea a înaintașilor. Bineînțeles tînărul vizitator nu vine la muzeul de istorie pentru meditații filozofice, ci vine pentru a asculta și a cunoaște istoria patriei, a melegurilor pe care trăiește și muncește. Ceea ce reține tînărul vizitator în fața unui exponat este maniera mai mult sau mai puțin frapantă prin care îi este provocată emoția. Expoziția trebuie să fie înainte de toate o istorie bine tratată, bine prezentată, aptă să satisfacă curiozitatea elementară, oferind tînărului modele de viață sau de acțiune. Publicul tînăr impune muzeului noi formule de limbaj care să exprime nevoi și aspirații ale unui anume moment istoric, care să ilustreze motivațiile proprii în contextul epocii contemporane.

În urma analizelor datelor statistice din luna februarie a anilor 1975—1977 — luna februarie fiind un fel de medie a limitelor maxime și minime, am observat o constantă structurală a publicului vizitator.

Din situația prezentată am desprins concluzia că în cadrul vizitatorilor elevii, intelectualii și muncitorii dețin ponderea urmași de militari, lucrători în C.A.P. și studenți.

Desigur structura reflectă pe de-o parte nivelul intelectual al vizitatorului și pe de altă parte existența unor relații mai strînse cu școala, deoarece muzeul de istorie se pretează unor lecții cu caracter special, sau pentru cunoașterea de către elevi a unor activități specifice cum ar

structura	1975	1976	1977
muncitori	122	176	331
C.A.P.	25	57	104
intelectuali	443	586	455
studenți	—	40	55
elevi	974	506	602
militari	101	349	25

fi: săpăturile arheologice, restaurarea materialelor, depistarea de materiale pe teren etc.

Date importante ne-au fost furnizate de o anchetă psiho-sociologică efectuată în colaborare cu liceele „Ioan Slavici” și „Miron Constantinescu” și cu „Clubul tineretului” care a avut ca obiectiv interesul tinerilor între 16—19 ani pentru muzeu. Dintre cei 400 de tineri chestionați, 308 au răspuns că au vizitat de mai multe ori la îndemnul propriu, sau din îndemnul unui profesor. Ancheta a dovedit că tinerii sînt curioși și dornici de cunoaștere, dar această curiozitate mai ales cei din întreprinderi nu și-o satisfac întotdeauna îndrumați de factorii educaționali de răspundere, nefiind organizați în grupuri pentru a primi explicațiile necesare din partea personalului specializat al muzeului.

Într-o serie de discuții cu grupuri de tineri de la „Clubul tineretului” sau de la I.V.A., „Tricoul Roșu”, aceștia și-au exprimat dorința unor dezbateri libere pe teme de istorie nefixate anticipat. Ne-au reținut atenția preocupările tinerilor privind istoria locală respectiv: cercetările din zona „Șanțul Mare” unde a fost localizată antica Ziridava, descoperirile monetare dacice din zona Aradului, săpăturile arheologice de la Arad-Vladimirescu unde a fost descoperită o cetate de pămînt și lemn datînd în secolele IX—XI, evoluția cetăților arădene pe parcursul evului mediu, personalități arădene care s-au remarcat în lupta pentru libertate națională, independență și unire, rolul Aradului în realizarea Unirii Transilvaniei cu România la 1 Decembrie 1918 și altele. Am putut înțelege că tinerii nu apreciază expunerile docte și pedante, ei nu preferă „prelegeri” plicticoase ci un schimb viu de opinii cu persoane care să utilizeze informațiile cu suplețe.

Din discuțiile purtate am desprins curiozitatea specifică vârstei maxime receptivității și larga disponibilitate a tineretului de a cunoaște cît mai bine și mai profund istoria patriei.

Analizînd opiniile tinerilor vizitatori, a motivației vizitei în muzeu am putut să ne formăm o imagine asupra categoriilor cu care venim în contact, cît și asupra felului cum va trebui să acționăm asupra acestora.

Am putut stabili următoarele categorii de tineri:

1. care vin în muzeul de istorie dintr-un interes cultural-științific, pentru a se informa, pentru a-și reîmprospăta anumite cunoștințe;

2. care vin la muzeu fie în urma recomandărilor unor cunoscători, fie pentru că au lecturat un material de popularizare a muzeului care le-a stîrnit interesul. Aceștia sînt deosebit de receptivi și devin cu timpul vizitatori constanți ai muzeului;

3. care vin dintr-o curiozitate vagă, globală, nediferențiată trec în fugă materialele expuse, cei care privesc dar NU VĂD sensul și mesajul expoziției de istorie. Discuțiile cu ei s-au redus invariabil la — „Mi-a plăcut muzeul dar „în mod deosebit nu mi-a reținut atenția ceva” deși în muzeu existau valori demne de a fi reținute.

Cei mai mulți declarau că vin la muzeu pentru că „se simt bine în ambianța sălilor de expoziție”, „atmosfera creată le stimulează meditația”, „pentru a cunoaște mai bine anumite evenimente istorice” sau „activitatea unor anumite personalități”.

Aceeași analiză a permis formarea unei imagini de ansamblu asupra opțiunilor tinerilor vizitatori vizînd contextul social-istoric, valoarea evenimentelor și materialelor istorice prezentate, cadrul acțiunii maselor populare și al marilor personalități, probleme care intră în cadrul educației ca laturi componente ale sentimentelor patriotice. Muzeul de istorie răspunde acestei necesități spirituale a omului societății noastre, obiectul muzeal avînd putere de penetrație în conștiința tinerilor, putere emoțională și putere de memorare informațională.

Din analiza opțiunilor tinerilor vizitatori am putut stabili că consumul muzeal, în sensul educației patriotice, este determinat printr-un element de factură obiectivă — numărul obiectelor muzeale cu circuit public și prin elemente de factură subiectivă: structura expozițiilor, forța reacțiilor emoționale declanșate și memoria afectivă a tinerilor vizitatori.

În ansamblul educației patriotice obiectul muzeal exercită o serie de funcții specifice: sugestivă, simbolică, onomastică, informațională, gnoseologică, publicitară, de influențare, de suport mnemic și incitatoare⁴.

⁴ Dintre acestea reținem funcția sugestivă care presupune acceptarea unei sugestii inedite; funcția simbolică — obiectul nu sugerează numai piesa globală ci și un anumit element al ei (o personalitate, o caracteristică, o acțiune, o situație, un simbol etc.) funcția onomastică favorizează procesul de memorare a mesajului muzeal și totodată declanșarea retrospectivă a memoriei emoționale funcția informațională — obiectul deține un mesaj care se transmite publicului prezentînd ceva din climatul său intim; funcția gnoseologică asigură cunoașterea; funcția de influențare cuprinde semnificația obiectului în contextul social-istoric; funcția publicitară are menirea să atragă atenția publicului asupra exponetelor muzeale evidențiînd ce reprezintă sub aspect formativ-informațional; funcția de suport mnemic cuprinde longevitatea exponatului ca informație în memoria contemporană sau istorică a publicului, funcția incitatoare se referă la realizarea șocului afectiv, vizitatorul tînăr fiind solicitat la un efort de imaginație pentru a asocia obiectul-șoc cu semnificația sa patriotică.

Valorile materiale prezentate tinerilor vizitatori în muzeul de istorie contribuie la modelarea tinerei generații mai ales dacă privim procesul educației în muzeu din perspectiva idealurilor patriotice.

Ce presupune educația sentimentului patriotic în muzeu? Este o întrebare care implică relația muzeograf—tînăr vizitator, angajarea plenară, exprimarea emoțiilor ideilor și experienței de viață, cooperarea în realizarea obiectivului propus cultul pentru patrie, partid și popor. Totodată mai implică raportul de afectivitate stabilit între vizitator—muzeograf—exponat muzeal. Această relație ia în considerare comunicarea, recepția, gîndirea și expresia mesajului patriotic cît și dispozițiile emoționale și voliționale ale tînărului vizitator toate privite în sensul concepției partidului nostru despre trecut, prezent și viitor.

Tînărul vizitator luat individual primește în fiecare moment mesaje de la mediul social socialist, mesaje pe care le asimilează valoric, integrîndu-le în memoria sa. Cuprinderea evenimentelor din tabloul social-politic și cultural al perioadelor prezentate în muzeul de istorie se realizează prin eșantionarea lor valorică în funcție de felul în care sînt prezentate și integrate în memoria tînărului vizitator, moment în care devin elemente ale sentimentului său patriotic. Evenimentele istorice prezentate și percepute prin intermediul mesajului stimulent (obiectul muzeal) sînt proiectate pe ecranul sentimentului patriotic individual și apoi valorizate selectiv în funcție de importanța calitativă sau de nivelul de profunzime a structurii mentale a tînărului vizitator.

În funcție de perceperea valorică a mesajului patriotic transmis de obiectul muzeal, el acționează asupra comportamentului tînărului vizitator începînd de la atitudinea obiectivă externă pînă la straturile profunde ale ființei sale determinînd următoarele atitudini:

- reacție imediată, concretă urmată de implicare directă;
- receptarea fără a avea sentimentul angajării directe;
- privit vag fără a fi definit;

Apropiîndu-ne de zonele profunde ale conștiinței, care se lasă destul de greu descifrate, deși se vorbește curent despre convingeri: morale, patriotice, politice, estetice ca despre ceva care poate fi acceptat fără prea multe explicații, putem afirma că formarea convingerilor patriotice reprezintă un act complex și multilateral⁵.

Avînd în vedere complexitatea relației mesaj patriotic—percepție — reflectare în conștiința tînărului vizitator trebuie să ținem seama de cîteva momente:

- pregătirea mesajului patriotic transmis de obiectul muzeal;
- transmiterea mesajului patriotic și momentul tensional al acestuia. Tînărul vizitator, ajuns în fața unui obiect legat de lupta pentru apărarea pămîntului străbun în fața dușmanilor externi, lupta maselor populare împotriva exploatării sociale și naționale, lupta clasei munci-

⁵ Anatole Chircev, *Educația moral-politică a tineretului Școlar*, Ed. did. și ped., Buc., 1974, p. 36—61.

toare și a P.C.R. pentru libertate, dreptate și socialism, activitatea unei personalități legate de lupta pentru independență și unire, trebuie făcut să simtă importanța momentului istoric evocat de obiectul respectiv urmată de:

— receptarea valorică a mesajului patriotic;

— însușirea mesajului patriotic transmis, în sensul jertfei pentru patrie, luptei pentru libertate și dreptate, pentru unitate și neatâr-nare etc.

Acest ultim moment presupune participarea activă și conștientă a tînărului vizitator, el devenind un factor de colaborare la formarea convingerilor și sentimentelor patriotice proprii. Există și posibilitatea receptării nedefinite, vagi, a mesajului patriotic sau chiar respingerea acestuia.

Bazați pe aceste elemente putem să ne dăm seama că nu se poate realiza o educație formativ-patriotică în cadrul muzeului de istorie dacă muzeograful operează cu termeni istorici la modul general, atingînd superficial evenimentul prezentat. Aceasta deoarece nu există convingeri patriotice goale de conținut, ci convingeri patriotice reale care trebuie bine structurate și direcționate în funcție de circuitul valoric și apoi concretizate și particularizate.

Din punct de vedere psihologic convingerile patriotice se constituie inițial ca procese la nivelul conștiinței și apoi sub influența factorilor educativi, printre care și muzeul de istorie, se transformă în trăsături de caracter⁶.

Procesul de educație permanentă prin intermediul muzeului permite ca în structura personalității, convingerile patriotice, odată formate și dezvoltate, să ocupe cu timpul o situație dominantă, devenind trăsături de caracter.

Expozițiile de istorie din muzeu vizitate de tineri pot realiza îmbinarea laturei expozitive cu cea cognitivă, asigurînd astfel baza componentelor caracteriale — afectivitate și voință — materializate în acțiuni obiective⁷.

Pus de către muzeograf în fața unui eveniment istoric (să zicem lupta maselor populare pentru realizarea actului Unirii Transilvaniei cu România și activitatea C.N.R.C.) tînărul vizitator își va manifesta într-un fel sau altul convingerile patriotice. De regulă prin intermediul muzeografului, la exemplul de mai sus tînărul:

— desprinde semnificația profund patriotică a actului Unirii Transilvaniei cu România, rolul maselor populare sau al unor personalități ca Vasile Goldiș, Ștefan Cicio Pop și Ioan Suciuc în realizarea acestuia;

⁶ Anatole Chircev, *Op. cit.*

⁷ Dumitru Bazac și colectiv, *Geneza și dinamica idealului în adolescență*, Ed. Scrisul românesc, Craiova, 1974, p. 173—176; D. Stoica, M. Stoica, *Tineretul și educația școlară*, Ed. scrisul românesc, Craiova, 1973, p. 5—7; Abraham Moles, *Sociodinamica culturii*, Ed. St. Buc., 1974, p. 83—86; Gilbert Leroy, *Dialogul în educație*, Ed. did. și ped., Buc, 1974, p. 7—9, 67—68, 97—98, 115.

— analizează și înțelege condițiile concret istorice în care s-a desfășurat acest mare eveniment național;

— determină valoarea actului de la 1 Decembrie 1918 și-l leagă de celelalte evenimente ale luptei pentru libertate și neafirmare manifestându-și pe această cale atitudinea de admirație față de lupta poporului, a personalităților care au servit cauza națională. În mod necesar tînărul vizitator va lua o atitudine de mîndrie patriotică știindu-se și simțîndu-se chemat să apere moștenirea transmisă.

În aprecierea acțiunilor umane — mase populare, personalități — trebuie să avem în vedere tipul de relații sociale existente deoarece una va fi aprecierea morală a acțiunilor din antichitate sau feudalism, alta cea față de cele săvîrșite în capitalism și cu totul alta în orînduirea socialistă, cînd criteriul aprecierii morale a acțiunilor generate de convingerile și sentimentele patriotice îl constituie concordanța faptelor de conduită patriotică cu imperativele făuririi socialismului și comunismului⁸.

Pentru muzeograf se pune tot timpul întrebarea în ce relație se află patriotismul ca sentiment politico-moral al tineretului cu procesele intelectuale. În acest proces muzeul de istorie poate contribui la formarea și dezvoltarea convingerilor patriotice pe măsura dezvoltării la tînăra generație a reprezentărilor despre mediul politic, social și cultural românesc, cadrul geografic, spațiul etnic românesc, civilizația românească, modul de viață și tradițiile poporului nostru etc.

În funcție de acestea poate fi dozat permanent volumul de imagini și idei despre patrie, urmărind formarea gradată a sentimentelor patriotice. Facem această precizare deoarece tînărul vizitator al muzeului poate avea o imagine foarte clară despre patrie, dar să-i lipsească fondul afectiv necesar, fapt care-l determină să nu se manifeste angajat. Cu atît mai mult trebuie să se aibă în vedere faptul că sentimentul patriotic nu se formează la fel ca noțiunile, ideile și reprezentările despre patrie. Sentimentele patriotice au un specific al lor de care trebuie să ținem cont dacă vrem să le dezvoltăm prin intermediul mesajului transmis de obiectul muzeal sau de expoziție în ansamblul ei.

În timpul vizitei tinerilor în muzeu se poate acționa destul de ușor asupra memoriei și gîndirii, îmbogățîndu-le cunoștințele cu un nou conținut despre trecutul, prezentul și viitorul patriei noastre, despre activitatea materială și spirituală a poporului. Dar care sînt posibilitățile de a acționa asupra procesului de acumulare în sfera sentimentelor? Complexitatea procesului de acumulare în sfera sentimentelor patriotice demonstrează faptul că în timpul unei vizite sau a mai multora la muzeul de istorie nu se pot învăța sentimente patriotice. Muzeograful prezentînd să zicem „Aradul în cadrul procesului de etnogeneză ro-

⁸ vezi D. Bazac și colectiv, *Op. cit.*, Gh. T. Dumitrescu și colectiv, *Știința educației permanente a maselor de adulți*, Ed. Pol., Buc., 1972, p. 35, 338—348; Aron Petric, *Op. cit.*

mânească — ilustrat de descoperirile arheologice din perioada secolelor IV—XI poate determina apariția unor trăiri emotive noi — admirația pentru cei care au creat civilizația românească și au apărut-o împotriva năvalei succesive a migratorilor sau care au construit cetatea de pământ și lemn de la Arad—Vladimirescu încadrată odată cu întreg teritoriul arădean în lupta dusă de Glad și mai târziu de Ahtum împotriva tendințelor de expansiune străine. Aceste trăiri emotive determinate de expoziția de istorie, de obiectele muzeale duc treptat la creșterea, modificarea și schimbarea sentimentului nediferențiat existent inițial. Sentimentul patriotic odată format nu se uită, nu se reactualizează, nu este un fenomen de repetiție, dar nici nu este ceva înăscut.

Sentimentele patriotice au un caracter electiv și trebuie orientate sub forma respectului, dragostei, mândriei, admirației, urii, disprețului compasiunii pe întreg parcursul uneia sau mai multor vizite în muzeul de istorie. Nefiind ceva înăscut, ci de esență moral-politică determinat de cadrul social-istoric actual, sentimentul patriotic exprimă legătura organică a tînărului vizitator al muzeului cu trecutul de luptă și jertfă pentru patrie, cu succesele și realizările actuale, cu năzuințele de viitor ale întregului popor. Este foarte important ca tînărului să i se dea în timpul vizitei din muzeu atîtea exemple de patriotism, încît să poată fi pus la rîndul său în situația de a urma aceste exemple, adică de a face dovada trăirii sentimentului patriotic. Acest aspect implică, alături de muzeu, colaborarea celorlalți factori educaționali: școala, întreprinderile, organizațiile P.C.R., U.T.C., sindicale, organizațiile de femei, de pionieri stabilindu-se legături permanente prin intermediul lecțiilor muzeale, conferințelor, simpoziunilor, serilor muzeale etc⁹. În această acțiune de un real folos sînt chestionarele speciale, testele, observația directă sau indirectă cit și convorbirile.

Deși pe plan național și județean s-au obținut rezultate însemnate, încă nu s-a găsit calea aprecierii științifice a rezultatelor obținute, încă nu dispunem de mijloacele necesare studierii nivelului de dezvoltare a sentimentului patriotic la tineri în funcție de care să le orientăm conduita și acțiunile. Cunoscînd fenomenele concrete ale trecerii de la sentimente la acțiuni și atitudini patriotice, muzeul și ceilalți factori educaționali își vor putea împlini rolul formativ. Concluzia care se impune este aceea că în țara noastră patriotismul are un caracter activ, creator, constructiv, materializat prin atitudini revoluționare, prin fapte, prin muncă. Tinerilor li se va putea forma conștiința că actul împlinirii datoriei, munca de zi cu zi, sînt fapte reale de eroism similare cu cele ale înaintașilor și generate de aceeași dragoste fierbinte față de patrie și popor, fiecare putîndu-se analiza și raporta la înaintașii care au luptat pentru ca țara noastră să fie ceea ce este azi.

⁹ Nicolae Roșuț, *Contribuția lecției de istorie la formarea ideii de continuitate și unitate a poporului român*, în „Revista de pedagogie”, XXV, nr. 7/iulie 1976, p. 10—15; Corina Nicolescu, *Muzeologie generală*, Ed. Pol., Buc., 1975, p. 8;

QUELQUES ASPECTS DE L'APPORT DU MUSÉE À LA FORMATION DU SENTIMENT PATRIOTIQUE DE LA JEUNE GÉNÉRATION

(Résumé)

L'étude présente des aspects significatifs en ce qui concerne le rôle éducatif-formatif du musée d'histoire.

En partant de l'étude du public des musées, spécialement l'étude de la jeunesse, l'auteur met en évidence le fait que le musée a un rôle particulièrement important dans l'éducation permanente des ouvriers, déterminant des attitudes, modelant le caractère par des éléments-choc offerts par les objets exposés.

Une étude faite sur un groupe d'élèves et de jeunes de diverses entreprises a donné des résultats très intéressants en ce qui concerne l'attitude de ces jeunes gens à l'égard du musée, la manière dont ils le comprennent et l'apprécient.

COMBATEREA BIODEGRADĂRII ÎN SISTEMUL MUZEAL

GEORGE IUGA

Biodegradarea într-o altă accepțiune **biodeteriorare** — reprezintă un proces de degradare lentă a materialelor, datorat acțiunii directe a organismelor vii și indirecte a produselor de metabolism ale acestora.

Procesul de deteriorare a materialelor folosite de om ca lemnul fibrele textile vegetale, produsele animale, este cunoscut și observat încă din antichitate, pentru conservarea acestora folosindu-se o serie de rețete empirice ce nu-și dovedeau întotdeauna eficacitatea. Îmbălsă-marea sau mumificarea practică de vechii egipteni a permis transmiterea pînă în zilele noastre a unor obiecte confecționate din lemn țesături, piele, perfect conservate în unele situații, ele devenind neprețuite piese de muzeu.

Ulterior, protecția pieselor împotriva biodegradării era efectuată cu un consum enorm de materiale, oferindu-li-se un coeficient ridicat de eficacitate și siguranță.

Odată cu dezvoltarea industriei, tehnica de lucru se perfecționează dar crește și gradul de fragilitate a materialelor prelucrate.

Pentru protejarea obiectelor muzeale care prezintă o deosebită importanță pentru patrimoniul cultural universal se efectuează în prezent o serie de studii și cercetări în laboratoare bine dotate; aceste laboratoare se ocupă și cu studiul cauzelor și formelor de acțiune a agenților biodegradanți, punîndu-se, după cum am spus, un mare accent pe depistarea celor mai potrivite metode de protejare a obiectelor.

În țara noastră problema biodegradării materialelor s-a pus în primul rînd pentru sectoarele industriale dar pe parcurs și sub impulsul Legii nr. 63, s-au pus în muzeografia românească bazele unei adevărate școli în vederea conservării Patrimoniului cultural național.

Agenții biodegradanți, bacteriile, ciupercile, insectele, mamiferele rozătoare etc. afectează materialele de orice natură: lemn, hîrtie, textile, metal, rocă; dintre acestea, materialele de natură organică sînt cel mai adesea atacate. Din această categorie de materiale lemnul este cel mai afectat de agenții biodegradanți, poate și pentru că nu a fost supus unor tratamente de protejare ci doar a fost prelucrat în forma sa naturală.

În ultimă instanță acești agenți nu fac altceva decît să redea circuitului naturii ceea ce omul reușește să-i smulgă și să păstreze cu atîta trudă. În prima parte a lucrării ne vom referi în special la protecția

lemnului, dată fiind importanța acestui material prin numărul mare de obiecte muzeale confecționate din lemn, a muzeelor în aer liber în care acesta predomină ca material de construcție.

IMPORTANȚA CUNOAȘTERII STRUCTURII PERETELUI CELULEI VEGETALE

Pentru a cunoaște mai bine procesul de degradare biologică a lemnului și a produșilor pe bază de lemn, la toate nivelele sale, mecanice, chimice, biochimice, fizice, biofizice este necesară cunoașterea structurii intime a lemnului, începînd cu celula vegetală; aceasta ne va folosi în găsirea celor mai bune soluții posibile de oprire și protecție împotriva degradării de orice fel a piesei supuse tratamentului.

Excluzînd organitele celulare și alți constituenți de bază ai celulei vegetale ne vom referi în special la peretele celular și la incluziunile ergastice.

Peretele celular¹ principalul constituent neviu al celulei vegetale. Exceptînd unele cazuri de gimnoplaste, toate celulele vegetale au un perete rigid. Din analizele efectuate rezultă că peretele celular cuprinde 66% apă și 34% substanță uscată. Din substanța uscată domină celuloza care se asociază cu alți compuși importanți, ca hemiceluloze, substanțe proteice, lignină etc. Se întîmplă uneori ca celuloza să reprezinte pînă la 95% din peretele celular.

Celuloza din punct de vedere chimic este un polizaharid cu formula $(C_6H_{10}O_5)_n$. Molecula de celuloză este alcătuită dintr-un lanț de molecule ciclice de glucoză, legate între ele prin punți de O. Gradul de polimerizare este cuprins între 5 000—36 000, formînd macromolecule de formă fibrilară între 60—75 milimicroni.

Dintre componenții însoțitori ai celulozei amintim hemicelulozele, care sînt tot polizaharide dar cu un grad de polimerizare mai scăzut.

Substanțele pectice reprezintă constituenți permanenți ai peretelui celular. Legate tot prin punți de O substanțele pectice joacă un rol scheletic în membrană, același ca și celuloza.

Structura electronică a peretelui celular. Celuloza formează macromolecule care sînt înglobate într-o masă fundamentală și grupate în miclele care la rîndul lor se asociază în fibrile. Miclele se formează prin înmănuncherea a pînă la 100 macromolecule de celuloză. Microfibrilele sînt alcătuite din 15—25 de miclele, variînd în grosime între 250—300Å, constituînd microparticule ce reprezintă adevărate elemente de structură a membranei celulozice (Fig. 1). După modul cum sînt orientate fibrilele în membrane se poate distinge: o structură fibrilară, cînd acestea sînt așezate paralel cu axa longitudinală a celulei; o structură inelară, ca în cazul traheelor și traheidelor inelare; o structură spiralată, așa cum întîlnim la fibrele lemnoase și în traheidele coniferelor.

¹ I. Ciobanu *Morfologia plantelor*, Buc., Editura Didactică și Pedagogică, 1971, p. 115—131.

Ansamblul de microfibrile cuprinde și o mulțime de spații ce formează un complex sistem de microcapilare; în aceste spații interfibrilare pătrund molecule de lignină, suberină și diverticule de citoplasmă, producătoare de celuloză.

În decursul formării peretelui celular, rămân spații microscopice neîngroșate ce permit schimbul de substanțe între celule.

Aceste spații se numesc punctuațiuni și sînt de două feluri: simple și areolate. Forma acestor punctuațiuni ne permite determinarea speciei lemnoase, lucru foarte important în indicarea tratamentului ce urmează a fi aplicat piesei respective, în special la impregnări.

În cursul dezvoltării peretelui celular apar o serie de modificări ale acestuia. Dintre acestea, cele mai importante sînt: cerificarea, mineralizarea, cutinizarea, lignificarea, lichefierea și suberificarea.

Printr-un grad ridicat de mineralizare crește rezistența materialului lemnos la acțiunea agenților biodegradanți; mineralizarea se realizează prin impregnarea membranei celulare cu substanțe minerale, cel mai des întîlnit fiind bioxidul de siliciu și carbonatul de calciu.

Lignificarea, o altă modificare a peretelui celular, constă în impregnarea membranei celulozice cu lignină. Lignina se infiltrează în interstițiile membranei, înconjoară microfibrilele și le cimentează, constituind un material de umplutură a interstițiilor, fiind un eficient material scheletic. Lignina este răspîndită în pereții îngroșați ai vaselor lemnoase, în parenchimul lemnos etc.

Fiind un produs foarte greu solubil, lignina se dizolvă în bisulfid de calciu la cald. Pe această reacție se bazează purificarea celulozei, la fabricarea hîrtiei. Unele bacterii și ciuperci posedă fermenți cu care dizolvă lignina. Lipsind lignina din hîrtie aceasta este atacată mai ușor de agenții biodegradanți (bacterii pectocelulozice etc.)

Arborii în picioare posedă capacitatea de a-și secreta substanțe cu acțiune insecto-fungicidă, remanentă și după prelucrare, mai ales la speciile lemnoase de esență tare, exotice îndeosebi, piesele rezultate nefiind atacate aproape deloc de agenții biodegradanți.

PRINCIPALELE CAUZE CARE PRODUC DEGRADAREA LEMNULUI

Proprietățile generale ale lemnului pot fi modificate datorită acțiunii unor factori fizico-chimici și biologici. Aceste modificări sînt însoțite de modificări cromatice care pot prezenta diferite forme de discolorare la suprafață sau în profunzime. În multe cazuri degradarea evoluează spre anumite forme de putregai datorită agenților biologici. Modificările cromatice care apar au o mare importanță în diagnosticare. Aici trebuiesc lămurite două noțiuni: a) de decolorare-modificarea culorii spre alb și b) discolorarea-conține și sensul negativ, o degradare cromatică. Spre exemplu, diferite forme de degradare criptogamică (ciuperci) duc la modificări de ordin cromatic mai închise. De pildă fagul este alb-roșiatic în diferite faze de degradare, el fiind atacat imediat la tăiere (faza de inimă roșie).

Aceste discolorări ale lemnului sînt specifice agentului patogen și stadiului de creștere a biodegradării. Concomitent se acumulează produși secundari de degradare a lemnului, specifici agentului patogen. Cunoașterea exactă a acestor faze și cunoașterea specificității discolorării de către agentul patogen stau la baza definirii corecte a atacului existent.

Cauzele care produc degradarea lemnului trebuiesc privite ca venind într-o perfectă corelație cu degradarea biologică, ele fiind în majoritatea cazurilor generatoarele fazei de biodegradare.

1. Descompuneri determinate de factorii fizici².

Uzura mecanică. Este determinată în primul rînd de uneltele folosite în prelucrarea lemnului, de sculele de tăiere, așchiere etc. rezultînd desprinderea fibrelor, despicarea lemnului.

Uzura eoliană. Aceasta este un fenomen obișnuit la lemnele aflate în aer liber.

Temperatura și umiditatea. La o temperatură mărită lemnul se descompune la suprafață, apărînd fisuri și crăpături perpendiculare ce dau lemnului aspect de putregai. Variațiile de umiditate conduc la variații dimensionale, care pot fi însoțite de deformări și crăpături care cu timpul distrug mecanic lemnul, putînd afecta și peliculele sau stratul pictural aplicat.

Suprafața lemnului expusă la intemperii devine mai aspră și prezintă neregularități, datorită faptului că degradarea se produce inegal, în funcție de structura mai mult sau mai puțin densă a lemnului (zonele de lemn tîrziu din inelele anuale, fiind mai dense, rezistă mai mult în comparație cu zonele de lemn timpuriu, de regulă mai moi).

Radiațiile ultraviolete. Sub influențe acestor radiații lemnul prezintă modificări marcate prin nuanțe de discolorare a stratului superficial al lemnului, cu virarea culorii spre nuanțe mai închise, determinate și de absorbția de gaze din atmosferă. Razele ultraviolete, acționînd asupra materiei lignocelulozice, descompun în principal lignina, pînă la o adîncime de 30—100 microni.

2. Descompuneri determinate de factorii chimici.

Soluțiile de acizi sau baze sînt capabile de a descompune constituenții lemnului prin prehidroliza hidraților de carbon, determinînd modificarea specificului speciei lemnoase. *Sequoia* este singura specie rezistentă la acțiunea acestor soluții. Acțiunea prelungită a acestor soluții duce la defibrarea materialului lemnos, asociate cu diferite forme de aer poluat.

3. Descompunerea fotochimică. Suprafața lemnului suferă la intemperii și este automat alterată de radiațiile fotochimice, asociate cu eroziunea. La nivelul stratului superficial, prin iradiere cu U.V. și în prezența oxigenului, lignina și celuloza sînt descompuse prin reacții de fotooxidare. Descompunerea fotochimică se observă la speciile albe cînd apare culoarea alb-cenușiu. Prin spălări repetate rămîne stratul

² E. Vintilă *Protecția lemnului și a materialelor pe bază de lemn*, Buc., Editura tehnică, 1978, p. 11—14.

delignificat, în ultimă instanță este afectată și celuloza. În cazul în care nu se instalează ciuperci, stratul superficial al lemnului apare în nuanțe cenușiu-argintii (patina lemnului) sau brun închis, în cazul în care lemnul nu este supus efectului eolian, de pildă în depozitele muzeale, unde piesa este cu atât mai veche cu cât culoarea sa este mai brună, pentru că nu se îndepărtează stratul nelignificat.

Degradarea fotochimică este condiția esențială a existenței lemnului, deoarece neîndepărtînd factorii care provoacă această degradare apar ciupercile care sînt acidofile și produc substanțe de descompunere de tipul acizilor organici. Toate acestea determină, corelate, atacul propriu-zis. Lemnul speciilor de o durabilitate scăzută, fag, frasin, carpen, sînt ușor atacate de ciuperci, spre deosebire de lemnul speciilor durabile (stejar de exemplu) ce nu pot fi atacate atât de ușor.

Se recomandă: oprirea reacțiilor fotochimice și a oricărei surse de energie ce pot duce la aceste reacții;

— crearea unui microclimat corespunzător, nepermițînd o interdependență între factorii amintiți și fenomenul de biodegradare.

DEGRADAREA BIOLOGICĂ A LEMNULUI

Agenții biologici ce pot provoca distrugerea pieselor confecționate din lemn pot fi grupați în: agenți de origine vegetală (bacterii și ciuperci) și agenți de origine animală (insecte, mamifere rozătoare etc.).

Rezistența lemnului la biodegradare este în funcție de specia lemnoasă, de durabilitatea speciilor lemnoase de intensitatea atacului agentului biodegradant (tabelul 1).

Durabilitatea crescută presupune rezistența majoră a materialului lemnos, a zonei centrale, duramenul, datorat procesului de duraminificare și a prezenței extractivelor fungicide sau fungistatice. La nivelul duramenului amidonul s-a transformat parțial sau total în produse de duraminificare, primind o culoare mai închisă. Contrar duramenului, zona de albun este mult mai permeabilă. Delimitarea zonei de albun de cea de duramen se face la nivelul unui inel anual (fig. 2). Pe măsură ce lemnul îmbătrînește se scoate din funcție un inel anula (fig. 3), fig. 4). Lemnul își asigură o anumită rezistență la acțiunea agenților biodegradanți în funcție de permeabilitate, durabilitate și de extractivele fungistatice și fungicide naturale.

DEGRADĂRI ALE LEMNULUI DETERMINATE DE BACTERII

Această fază a degradării lemnului a fost în multe cazuri neglijată, nefiind pus în evidență rolul bacteriilor în degradarea lemnului, în cele mai multe cazuri fiind pus pe seama ciupercilor³.

³ E. Vintilă, *Op. cit.*, p. 20—23.

Bacteriile se instalează pe lemn înaintea ciupercilor, deschizând drumul acestora în procesul de descompunere. Procesul de descompunere a lemnului sub acțiunea bacteriilor se desfășoară mai lent, depinzând de mai mulți factori: compoziția lemnului, prezența azotului, valoarea pH-ului, gradul de poluare a aerului, accesul O₂ precum și de specia bacteriană. În privința pH-ului se știe că bacteriile au nevoie pentru o dezvoltare optimă de un mediu ușor alcalin (pH 7,0).

Bacteriile dispun de un echipament enzimatic complex, cu ajutorul căruia descompun pectina din celulele parenchimatice, precum și membrana mijlocie a punctuațiilor areolare, înlesnind trecerea altor microorganisme și a sporilor diferitelor ciuperci.

Prin acțiunea lor, bacteriile produc o serie de procese chimice complexe ce duc la distrugerea celulozei (acțiune celulolitică) sau depolimerizarea polizaharidelor pînă la putrezirea lemnului. Pierderea maximă a celulozei corespunde cu pierderea în greutate a lemnului. Datorită unor anumite bacterii, precum și prezenței ligninei din lemn, pierderea celulozei poate fi uneori și sub pierderea totală a greutatei lemnului (*Achromobacter picrum*).

Descompunerea mai accentuată a hemicelulozelor constituie o caracteristică a putrezirilor cauzate de bacterii.

Descompunerea ligninei în cazul atacului bacterian este foarte neregulată, reprezentînd 50—60% din pierderea totală de greutate suferită de lemn. Descompunerea celulolitică determinată de bacterii (*Clostridium omelianskii*) este frînată uneori prin conținutul ridicat de lignină.

Ca urmare a acțiunii bacteriilor s-a semnalat un efect pozitiv în ceea ce privește pătrunderea soluțiilor antiseptice în lemn, în timpul conservării, datorită modificărilor produse în punctuațiile pereților celulari. O asemenea îmbunătățire a fost semnalată atît la lemnul de pin cît și la molid în urma conservării prin imersie; conservarea a fost limitată la zona de alburn.

Acțiunea distructivă a bacteriilor asupra materialelor lignocelulozice, în condiții favorabile de umiditate, se desfășoară practic împreună cu ciupercile xilofage, din care cauză este dificil să se delimiteze contribuția lor. Uneori bacteriile pot împiedica instalarea ciupercilor, (*Pseudomonas* sp.) dar în cele mai multe cazuri bacteriile stimulează creșterea ciupercilor.

Substanțele fungicide folosite curent la impregnarea lemnului au o eficacitate deosebită asupra combaterii bacteriilor ce acționează sau contribuie la degradarea pieselor din lemn. Dintre aceste substanțe amintim: pentaclorfenolul, compușii pe bază de crom, cupru și mercur.

DEGRADĂRI ALE LEMNULUI DETERMINATE DE CIUPERCILE XILOFAGE

În această situație nu este vorba numai despre piesele muzeale confecționate din lemn ci și de construcțiile în aer liber existente în-deosebi la muzeele de acest gen și la construcțiile aferente muzeelor.

Vom face referiri speciale la combaterea ciupercilor xilofage din construcții (Clădirea muzeului orașenesc Lipova). De asemenea ne vom referi și la prevenirea infestării cu ciuperci xilofage a pieselor și a construcțiilor muzeale din lemn. Se va ține cont — în mare măsură de microclimatul existent și posibilităților de ameliorare în cadrul depozitelor muzeale și a expozițiilor. Agentul biodegradant și microclimatul sînt într-o legătură indisolubilă, în sistemul muzeal nefiind posibilă tratarea unui subiect în lipsa celuilalt.

De foarte multe ori degradarea materialelor lemnoase de către ciuperci începe printr-o alterare cromatică, fără o diminuare a rezistenței fizico-mecanice a piesei lemnoase.

O a doua categorie de ciuperci xilofage merg pînă la descompunerea materiei lignocelulozice, diminuînd rezistența fizico-mecanică a lemnului pînă la putrezirea totală a acestuia.

De cele mai multe ori atacurile ciupercilor xilofage au loc prin corelarea mai multor specii. Atacul unei anume specii este greu de identificat, fiind necesare observații microscopice la un laborator specializat în micologie.

Aspectul lemnului degradat de ciuperci depinde și de stadiul de degradare a lemnului. Stadiul incipient de degradare diferă de faza avansată iar unele forme de degradare în faza avansată, seamănă.

Degradarea biologică care evoluează spre forme grave de putregai depinde de echipamentul enzimatic. Fiind plante saprofite absorb substanțele organice din mediul înconjurător. Aceasta se realizează tocmai cu echipamentul enzimatic pe care-l au, solubilizînd în afara corpului lor substanțele organice, absorbînd apoi produșii solubili ai hidrolizei. Așa de exemplu, amidonul este solubilizat de amilază, celuloza de celuloză sau citază, substanțele pectice de pectineaze etc.

Nutriția ciupercilor este influențată de condițiile mediului înconjurător, cum sînt: umiditatea, temperatura, pH-ul, concentrația soluțiilor etc. Ciupercile utilizează hrana din medii neutre, slab acide sau slab alcaline. În general, ciupercile acidifică substratul în care se dezvoltă, împiedicînd în continuare creșterea bacteriilor (pH 3,2—3,7).

Ciupercile xilofage parazite prin echipamentul enzimatic complex de care dispun (polifermenți) au posibilitatea de a degrada pereții celulari, pînă la putrezirea totală a lemnului. Din categoria acestora fac parte ciupercile aparținînd clasei Bazidiomicetes, dintre care familia Polyporaceae este importantă prin ravagiile pe care le provoacă.

Lemnul atacat prezintă diferite culori specifice care dau și denumirea putregaiului. Putregaiul lemnului poate fi: alb, brun-roșcat, brun sau cafeniu.

Din punct de vedere structural poate fi: moale, închis, fibros, sărîmicios, iar după cantitatea de apă: uscat sau umed.

Neinsistînd asupra mecanismelor intime de biodegradare a lemnului, cauzate de ciuperci și asupra modificărilor survenite, sintetizăm toate acestea într-un tabel explicativ, ce permite și identificarea speciei patogene (tabelul 2).

Expunem spre exemplificare buretele de casă — *Merulius lacrymans*“, cea mai de temut ciupercă xilofagă, întâlnită la muzeul orașenesc Lipova, unde s-au efectuat combateri susținute, pînă la eradicarea acestei ciuperci din încăperile muzeului.

Vom insista în primul rînd asupra caracteristicilor morfo-fiziologice ale ciupercii⁴:

Răspîndire în toate țările Europei, în special în țările nordice, unde produce pagube mari. La casele din zidărie atacă pardoselile și tocul ușilor.

Macroscopic, lemnul atacat de *Merulius lacrymans* prezintă crăpături longitudinale și transversale, caracteristice putregaiului cubic (fig. 5).

Corpul fructifer este cărnos, moale buretos, ușor de desprins de pe suport, de formă oval-rotundă, ajungînd uneori pînă la 1 m. Culoarea este galben-ruginie (datorită sporilor) cu aspect de farfurie, pe margini cu un carou galben-alveolar (fig. 6).

Unitatea morfologică este hifa miceliană.

Miceliul nu prezintă particularități. Hifele sînt de trei feluri: hife-vase de formă tubulară; hife-fibre, drepte, relativ tari, incolore; hife-de bază sau de structură (fig. 7).

Fiziologic ciuperca descompune intens celuloza fără a ataca lignina, reducînd considerabil rezistența mecanică a lemnului. Viteza de creștere este foarte mare, ajungînd în 24 de ore la 7,9 mm; cordoanele ciupercii pot trece prin pereți, țesutul de conducere putîndu-se întinde de la subsol pînă la pod, hrănindu-se însă numai cu substanțe celulozice. Intensitatea atacului este ridicată chiar din prima etapă. Temperatura optimă de dezvoltare este de 18—22°C, cu limite variînd între 3—26°C.

În prima fază are loc prehidroliza lemnului, cînd ciuperca colectează apa pe care o poate transporta prin hife la mari distanțe. Printr-un proces metabolic intens rezultă bioxid de carbon și apă. Cantitatea mare de apă conferă ciupercii capacitatea de a-și umezi singură substratul, formînd la exterior picături (de unde și numele de *Merulius lacrymans*).

Din păcate miceliul vegetează inițial în interiorul lemnului, prezența lui neputîndu-se constata decît după o dezvoltare exterioară (tabelul 3).

COMBATEREA CIUPERCII *MERULIUS LACRIMANS* DIN MUZEUL ORĂȘĂNESC LIPOVA

În urma catastrofelor indundații din 1970 și 1975, clădirea muzeului a fost puternic afectată, igrasia ajungînd la peste 3 m înălțime.

⁴ *Ibidem*, p. 26—30.

Uscarea pereților s-a făcut foarte încet deoarece aceștia nu sînt izolați de fundament iar clădirea nu a fost încălzită corespunzător nici odată; de asemenea pivnița a fost deosebit de umedă.

Acoperișul prezenta o serie de fisuri, spărturi, apa scurgîndu-se în pod. De asemenea din cauza frigului în anotimpul rece țevile de la instalația de apă au plesnit, fisurîndu-se în mai multe locuri.

Sălile de expoziție și depozitele nu au fost aerisite corespunzător, permițînd menținerea în anotimpurile reci a unei umidități de peste 75—80%. Variațiile termice erau foarte mari.

Ca urmare a cumulării acestor factori, agenții biodegradanți s-au instalat relativ ușor. Ciuperca *Merulius lacrymans*, în momentul depistării atacului cuprinsese deja tocurile ușilor din încăperile de jos.

Un alt focar se formase în sala 2 de expoziție, datorită unor țevi de apă sparte în pod, cuprinzînd o parte a lambriului, pe o suprafață de aproximativ 3m². Un al treilea focar a fost depistat în sala 3 de expoziție, deasupra geamurilor dinspre stradă, din cauza apei scurse de pe acoperiș.

S-a trecut imediat la limitarea și lichidarea atacului. Lemnul atacat a fost complet îndepărtat, pînă unde s-a observat întinderea atacului cu ochiul liber iar de acolo încă o porțiune de 30 cm de lemn, preventiv.

Macroscopic s-au observat crăpături longitudinale și transversale caracteristice putregaiului cubic generat de ciupercă. Pe lemnul atacat s-au observat clar rizomorfe de *Merulius* (fig. 8). Sub tocurile ușilor din încăperile de jos, pe lîngă rizomorfe s-au descoperit și corpi fructiferi de pînă la 30 cm diametru.

Materialul ce s-a îndepărtat a fost ars. Peretele care a venit în contact cu ciuperca a fost ars cu lampa de benzină, pînă la limita vizibilă a atacului. Toate porțiunile atacate au fost tratate cu radiații ultraviolete și infraroșii, pentru distrugerea totală a sporilor. Nu s-a îndepărtat maltărul de sub lambriu, deoarece hifele nu pătrunseseră în adîncime.

Lambriurile nou confecționate au fost tratate înainte de montare cu pentaclorfenolat de sodiu în suport de white spirt sau petrosin.

De asemenea pereții și tocurile ușilor au fost tratate cu pentaclorfenolat de sodiu, prin pulverizare sau pensulare, respectîndu-se pe cît posibil regulile de protecția și igiena muncii cu astfel de substanțe.

Lambriuul decupat a fost înlocuit cu altul nou, respectîndu-se modelul original și utilizîndu-se material de aceeași natură.

S-au făcut recomandări pentru restaurarea clădirii și introducerea termoficării în toate încăperile, în prezent lucrările aflîndu-se în stadiu de finalizare asemenea s-a recomandat ca sarcină permanentă aerisirea corespunzătoare a încăperilor. Cel mai mare dușman al ciupercii este curentul de aer uscat și cald. Prin introducerea termoficării se va crea un climat impropice dezvoltării ciupercii. În cazul clădirii muzeului o problemă ce se impune a fi rezolvată este îndepărtarea igrasiei din pereți pentru a preveni infestarea din această direcție și drenarea terenului, respectiv executarea subzidării. În acest sens în cursul anului 1979

se va executa, ca o primă măsură, eliminarea igrasiei, acolo unde ea se menține, prin electroliză, urmînd apoi realizarea lucrărilor de subzidare.

Pentru prevenirea unor astfel de cazuri la construcțiile muzeale se recomandă:

— Amplasarea complexelor muzeistice în locuri uscate, cu apele freactice aflate la mare adîncime;

— Înlăturarea igrasiei și a cauzelor acesteia;

— Repararea la timp a învelitorilor, jgheaburilor, burlanelor;

— Stîrpirea plantelor care mențin umiditatea în jurul casei;

— Asigurarea unei pante pentru scurgerea apei de ploaie;

— Înlăturarea stratului vegetal de teren de pe vatra unde urmează a se așeza o nouă construcție, monument etc.;

— Executarea de alei, pavaje, în jurul construcțiilor muzeale;

— Tratarea materialului lemnos înainte și după montare cu substanțe fungicide remanente, hidroizolante și ignifuge;

— Controlul permanent al încăperilor, distrugerea sporilor, a insectelor purtătoare de spori, bacterii cu acțiune xilofagă;

— Menținerea în încăperi a unui climat corespunzător care să fie improprie dezvoltării sporilor ciupercilor xilofage. (fig. 9).

DEGRADAREA PIESELOR MUZEALE CONFECTIONATE DIN LEMN DE CĂTRE INSECTELE XILOFAGE

Lemnul și piesele muzeale confecționate din lemn pot fi atacate de un număr mare de specii de insecte xilofage (tabelul 4). Atacul este îndreptat în unele cazuri asupra lemnului uscat din încăperi sau asupra mobilierului și pieselor muzeale din depozite și expoziții. Nu sînt ferite de atacul insectelor xilofage nici construcțiile muzeale în aer liber, bisericile de lemn, iconostasele, icoanele pe lemn, irecuperabile într-o anumită fază.

O caracteristică a unor insecte xilofage este că ele atacă de preferință lemnul vechi, bine uscat, colonizîndu-l în întregime.

Insectele xilofage, cunoscute sub denumirea populară de **carii** fac parte din **ordinul Coleoptera, Familia Anobiidae (cariile lemnului)**.

Aceasta cuprinde o familie de gîndaci de culoare castanie, a căror larve distrug lemnul transformîndu-l într-o pulbere fină, fiind cunoscuți și sub denumirea de prăfuitori.

Cel mai cunoscut și mai răspîndit cariu este specia **Anobium punctatum de Geer** (fig. 10) denumit cariul mobilei sau cariul comun. În condiții favorabile de umiditate și temperatură atacă mobilierul, obiectele din lemn, colecțiile muzeale (sculpturi din lemn), cărți și documente vechi din hîrtie, icoane și obiecte de lemn din biserici, cauzînd pagube considerabile. Poate ataca și lemnăria din construcții, mai puțin la poduri, unde aerul este uscat și se crează curenți permanenți, nefavorizînd viața larvelor de insecte xilofage.

Descriere. Atît masculul cît și femela au 3—5 mm lungime, de culoare brună, cu corpul de formă cilindrică. Antenele sînt mari și subțiri. Elitrele prezintă dungi longitudinale, punctiforme, de culoare brun-cenușiu, acoperite cu perișori. Larvele au lungimea de 6 mm; ele rod galerii cu diametrul de 12—25 mm, pline cu rumeguș fin. Larvele se dezvoltă în condiții de umiditate relativă a aerului ridicată de peste 55—60%; Temperatura optimă pentru dezvoltarea larvelor este 22—23°C, cu limite între 14—28°C. Căldura uscată, produsă de calorifere, poate opri doar temporar dezvoltarea larvelor.

Adultul face găuri de zbor cu diametrul de 2—3 mm, prin care părăsește lemnul atacat. Zborul insectelor adulte pentru împerechere are loc după ieșirea din lemn, mai frecvent în lunile mai și iunie cînd este favorabil procesul de combatere.

Ciclul de dezvoltare durează de obicei un an; durata împerecherii este de cîteva ore, ouăle fiind depuse apoi în crăpăturile lemnului sau în vechile găuri de zbor. După 14 zile ouăle eclozează, după care larvele încep să consume lemnul, distrugînd celuloza și săpînd galerii neregulate. Pot rezista relativ mult timp fără hrană.

Impuparea are loc primăvara, aproape de suprafață, timp de 2—4 săptămîni, după care se reia ciclul.

Xestobium rufovillosum De Geer, atacă îndeosebi lemnul de construcții și cel atacat anterior de ciuperci (la rășinoase).

Descriere (fig. 11). Atît masculul cît și femela au 6—9 mm lungime, cu un corp cilindric; elitrele au culoare brun negricios, punctat fără dungi. Larva este asemănătoare celei de Anobium; rod galerii cu diametrul de 1—2 mm. Pentru ca larvele să poată trăi în lemn au nevoie de un anumit grad de umiditate, iar un atac inițial de ciuperci stimulează dezvoltarea larvelor.

Familia Lyctidae. Lemnul atacat de această categorie de gîndaci este fin ca o pulbere și curge ca făina; atacă lemnul uscat de foioase, mai ales alburnul (gîndacii de alburn). Lungimea lor variază între 2—7 mm cu un corp alungit, turtit dorso-ventral; culoarea brun roșcat spre negru. Sapă galerii în toate direcțiile, încrucișîndu-se deseori, făina rezultată fiind foarte fină. Gîndacii adulți fac găuri de zbor de formă rotundă; perioada de zbor este în lunile aprilie, mai, iunie. Este bine ca tratamentul care se aplică să aibă loc înainte sau în perioada de zbor a insectelor.

Lyctus linearis atacă de preferință parchetul de stejar — de unde și numele. Masculul și femela au dimensiuni ce variază între 2—7 mm lungime și 2 mm lățime. Culoarea brun/roșcat spre negru. Larva este de culoare alb-gălbui, cu corpul segmentat, curbat ventral. Gîndacii adulți produc găuri de zbor, rotunde, cu diametrul 1—3 mm, prin care părăsesc lemnul atacat.

Această specie atacă podurile caselor, lambriurile, mobilierul, chiar și lemnul expus în afara imobilelor. **Lyctus bruneus**, tot din aceeași familie este considerat cel mai periculos cariu al lemnului (Fig. 12).

Familia Cerambycidae. (Croitorii lemnului). Atacă de preferință lemnul proaspăt, pe cale de uscare și cel din muzee. Cel mai important

reprezentant este **Hylotrupes bajulus**. Poate fi întâlnit foarte des în asociație cu ciupercile, fiind o insectă pentru lemn umed.

Descriere (fig. 13). Gîndacul mascul are 7—17 mm lungime iar femela 11—22 mm. Corpul negru mat, cu elitrele galben-brune. Larvele de culoare albă, cu segmentele corpului puternic pronunțate și cu capul chitinizat. (fig. 14)

Condițiile optime de dezvoltare sînt între 28—30°C și 25—35% umiditatea lemnului, dar larvele rezistă și în condiții extreme de temperatură. La maturitate adulții părăsesc lemnul prin găurile de zbor cu marginile ușor franjurate. Din păcate la suprafață, lemnul atacat rămîne intact, ca o foaie subțire de furnir, ce se turtește prin apăsarea cu degetul. Pușinele găuri de zbor de regulă sînt umplute cu rumeguș (fig. 15), ceea ce îngreunează tratarea piesei prin pensulare, pulverizare etc.

Mai există o serie de familii de insecte xilofage dar care de regulă atacă „lemnul aflat în picioare” (Botrychidae, Curculionidae), sau atacă lemnul din muzeele în aer liber.

DEPISTAREA FORMELOR DE ATAC A INSECTELOR XILOFAGE

În majoritatea cazurilor depistarea se face **după forma și dimensiunea găurilor de zbor** ale adulților, după rumegușul proaspăt din jurul lor, sau găurile pline cu rumeguș, toate indicînd un atac activ. Găurile de zbor curate, fără rumeguș, vor indica un atac vechi, care nu mai este activ.

Pentru depistarea atacului se va ține cont și de factorii microclimatici, umiditate, temperatură, luminozitate, gradul de poluare a aerului, natura materialului lemnos, starea acestuia.

Pentru siguranță se vor efectua periodic tratamente de prevenire a atacului. Aceste tratamente pot fi de natură fizică sau chimică. Fizic se pot efectua la piesele mai mici; tratamente termice la 60—65°C timp de 48 h în etuve iar chimic tratamente cu substanțe chimice, cu proprietăți insecticide, care pot fi: de ingestie, de contact, de respirație, stenice.

În vederea prevenirii și combaterii insectelor xilofage din muzeul orașenesc Lipova au fost folosite o serie de metode și substanțe pe care credem că este mai bine să le amintim la capitolele respective, pentru a avea un criteriu de comparație în privința eficacității lor

SUBSTANȚE ȘI PRODUSE PENTRU PROTECȚIA LEMNULUI ȘI COMBATEREA BIODEGRADĂRII ACESTUIA

Există o gamă foarte largă de substanțe utilizate în prevenirea și combaterea biodegradării. Alegerea substanțelor presupune o mare responsabilitate. La baza alegerii acestora stă diagnosticarea formei de biodegradare. Pentru siguranță se vor face preparate microscopice prin care se vor studia forma, structura lemnului, natura atacului etc.

De asemenea se va ține cont de destinația care se va da obiectului muzeal, pentru interior, depozit, expoziție sau exterior (muzee în aer liber); aceasta pentru că majoritatea acestor substanțe au o acțiune remanentă și sînt toxice pentru om.

Pentru ca substanțele cu care se aplică tratamentul să fie eficiente trebuie să îndeplinească anumite condiții:

— să posede însușiri toxice ridicate față de ciuperci și insecte dar în doze mici;

— să-și mențină eficacitatea în timp;

— să nu influențeze proprietățile fizico-chimice și mecanice ale piesei tratate;

— să nu aibă acțiune nocivă asupra organismului uman;

— să nu emane miros neplăcut, mai ales la piesele destinate interioarelor;

— să nu mărească inflamabilitatea și dacă se poate să fie chiar ignifugă.

În funcție de destinația lor substanțele pot fi clasificate în:

— Fungicide;

— Insecticide;

— Insectofungicide;

— Fungicide ignifuge;

— Fungicide hidrofuge;

— Fungicide decorative-colorate.

Din punctul de vedere al originii substanțelor de protecție, acestea pot fi grupate în substanțe organice, anorganice și organo-metalice.

Produsele insecto-fungicide sînt de diferite grade de solubilitate și remanentă; remanența produselor organice în special nu s-a stabilit cu exactitate, avînd în vedere tînăra industrie producătoare din țară și străinătate.

Pentru ușurința alegerii substanțelor, acestea sînt notate cu diferite indici:

— La produsele solubile, indicele L;

— La produsele foarte solubile, indicele LL;

— La produsele nelavabile, indicele U;

— La produsele solubile în solvenți organici, indicele O;

— La produsele solubile în apă, indicele A;

— La produsele cu arsen, indicele AS; etc.

SUBSTANȚELE ORGANICE UTILIZATE PENTRU PROTECȚIA MATERIALULUI LEMNOS

Uleiul de creozot⁵

Constituie una dintre cele mai utilizate substanțe pentru conservarea lemnului. Este utilizat în protecția lemnului datorită valorii sale

⁵ *Ibidem*, p. 124—130.

fungicide, prin conținutul său de fenoli, fiind și un impregnant nelavabil și cu proprietăți hidrofuge.

Uleiul de creozot folosit la impregnare se amestecă 50% cu un produs petrolier. Față de insectele xilofage, prezintă proprietăți toxice de ingerare, contact și respirație, avînd deci o acțiune insecto-fungicidă în general. Un produs similar este uleiul de antracen (cancerigen).

SUBSTANȚE ORGANICE SOLUBILE ÎN SOLVENȚI ORGANICI

Fenolul și produsele de clorurare ale acestuia:

Fenolul este utilizat de mult timp în medicină; prin clorurarea fenolilor, s-a reușit să se obțină o serie de produse insecto-fungicide de mare eficacitate, aplicabile la protecția lemnului. Dintre acestea cel mai cunoscut este Pentaclorfenolul.

Pentaclorfenolul (C₆Cl₅OH)

Este produsul pe care l-am folosit cel mai des în protecția lemnului împotriva ciupercilor și insectelor xilofage.

Denumirea comercială Proventrol P; Producător Farbenfabriken Bayer AG Leverkusen, Republica Federală Germană.

Caracteristici tehnice:

- Structura — cristale aciculare;
- Culoare — gălbuie;
- Valoare bacteriostatică — 0,3—0,7% pentru mușcăi și bacterii.

Solubilitatea maximă în alcool metilic 57—77,5%. În apă este practic insolubil. Este un fungicid și insecticid excelent pentru protecția lemnului, textilelor, materialelor celulozice. Este folosit ca soluție în solvenți organici, în funcție de natura piesei a căreia i se aplică tratamentul: acetonă, benzen, white spirit etc. Alegerea solvenților are o mare importanță deoarece unii pot avea influență negativă.

Acțiunea toxică a PCF se exercită prin contact, ingerare și respirație, avînd o remanență prelungită.

Dozele ce se administrează sînt în funcție de natura atacului a materialului lemnos și a solvenților folosiți; Ex. 1,1—2,2 kg/m³ pentru fag, 1,5—1,3/m³ pentru molid și pin etc.

Pentaclorfenolatul de sodiu (C₆Cl₅ONa), solubil în apă în stare pură, în funcție de temperatură. Precipită la contactul cu lemnul dar la impregnarea prin procedeul vid-presiune cu adaus de solvenți organici se reduce gradul de disociere a acestuia.

Pentaclorfenolatul de cupru (PCFCu) se caracterizează printr-o acțiune insecto-fungicidă ridicată.

Ca un înlocuitor al pentaclorului în țara noastră a fost introdus produsul numit **Romallit**; Acesta este de două feluri Romalit N și Ro-

malit F, ce se obține din Pentaclorfenolat în apă, plus Sulfat de Cu, rezultând Pentaclorfenolatul de Cu, foarte eficient, obținându-se o dublă tratare.

SUBSTANȚE ANORGANICE SOLUBILE ÎN APĂ

Avantajul aplicării unor astfel de substanțe constă în primul rând în faptul că difuzează foarte bine în lemn și au o eficacitate ridicată, nu numai pentru suprafață. Din categoria acestor substanțe o mare amploare au luat substanțele pe bază de fluor, datorită eficacității ridicate față de ciuperci și insecte.

Substanțe pe bază de fluor

Dintre cele mai utilizate substanțe pe bază de fluor amintim: Fluorura de sodiu, potasiu, magneziu; dintre bifluoruri amintim bifluorura de potasiu și magneziu ce au proprietăți superioare de pătrundere în adâncime datorită solubilității lor ridicate.

Produse pe bază de Fluor-crom

Produsele care conțin crom au proprietatea ca după introducerea lor în lemn să se fixeze de materia lemnoasă, neexercitând influențe negative asupra proprietăților mecanice și fizice ale lemnului, rezistența la încovoiere și compresiune crescând datorită depunerii sărurilor în pereții celulari ai lemnului.

Produse pe bază de cupru-crom

Aceste substanțe sînt deosebit de eficiente față de putregaiul de tip mucilaginos produs de ciuperci. Prin adaosul de crom a crescut rezistența la spălarea materialelor expuse intemperiilor.

Prin adausul de substanțe insecto-fungicide s-au creat o serie de substanțe noi:

Produse pe bază de cupru-crom-arsen

În această situație se realizează o parțială fixare a arsenului. S-a putut constata o repartiție uniformă a acestor substanțe între microfibrilele lemnului. Cu toată eficacitatea pe care aceste substanțe o au asupra ciupercilor și insectelor, ele sînt scoase din uz atît în țară cît și în străinătate din cauza toxicității ridicate asupra omului datorită compușilor pe bază de arsen.

Produse pe bază de cupru-crom-bor

Aceste produse prezintă avantajul că sînt mai puțin periculoase pentru om. Prezența borului face ca aceste substanțe să aibă o ridicată

acțiune insecto-fungicidă și o creștere a rezistenței lemnului la ardere datorită proprietăților ignifuge ale borului. Datorită rezistenței la spălare aceste substanțe sînt recomandate și pentru protecția lemnului expus la intemperii, prin tratamente la suprafață, prin impregnare cu soluții în concentrații de 10%, ori prin pensulare repetată sau prin procedee de impregnare sub vid-presiune. Datorită eficacității lor și lipsei de toxicitate asupra organismului uman, ICPIL București a realizat o serie de produse breveteate la noi în țară.

Dăm în continuare lista celor mai utilizate substanțe în combaterea biodegradării lemnului la noi în țară⁶:

Ervinit

Ervinitul este un produs insecto-fungicid și nelavabil destinat impregnării lemnului prin aceleași procedee ca și Romalitul. Produsul se obține prin dizolvarea în apă a 30 părți sulfat de cupru, 30 părți acid boric și 40 părți bicromat de sodiu. Concentrația variază între 4 și 13%.

Produsul T.O.S.

Acesta este un produs pe bază de compuși organostanici, destinat protecției lemnului.

Se obține prin dizolvarea în white-spirt a compusului organostanic în concentrația de 0,5%. Produsul are un aspect de lichid incolor cu miros caracteristic. Soluțiile se aplică prin pulverizare sau imersie de scurtă durată.

Fungomir G

Pentru protecția insecto-fungicidă, pe bază de hidrocarburi aromatice clorurate, se folosește produsul Fungomir G. Este un produs cu aspect de lichid uleios ușor gălbui sau brun închis. Se amestecă cu adezivul în prezența unui agent de umectare, în proporție de maximum 17 părți Fungomir G la 100 părți adeziv.

Fungomir P

Are aceleași proprietăți insecto-fungicide; se amestecă cu adezivul în prezența unui agent de umectare. Astfel materialul tratat rezistă la acțiunea ciupercilor, insectelor xilofage și la mucegăire.

Penticid

Este un produs insecto-fungicid pe bază de hidrocarburi aromatice, înalt clorurate, destinat pentru protecția de suprafață a lemnului. Are

⁶ I. Râmbu, *Tehnologia prelucrării lemnului*, Buc., Editura Tehnică, 1978, p. 158—161.

un aspect lichid, de culoare roz incolor cu miros caracteristic, și un conținut în pentaclorfenol de 3,5%. Produsul se aplică prin pulverizare, prin imersie, sau prin pensulare. Se folosește cu precădere pentru protecția mobilierului.

Nafpent

Produs de protecție insecto-fungicidă și hidrofugă pe bază de hidrocarburi aromatice, destinat tratării lemnului mai ales în construcții. Este alcătuit din doi componenți și anume, o soluție de penticid și o soluție de naftenat de cupru în white-spirt, cu concentrația de 25%. Produsul se aplică prin pulverizare, pensulare sau prin procedeul băilor calde-reci, combinate cu pulverizare sau imersie.

Lignosept

Produs pe bază de pentaclorfenol, lindan, white-spirt și ceară de petrol, cu acțiune insecto-fungicidă și hidrofugă pentru tratarea obiectelor de artă din lemn. Consum specific 150 gr./m²—800 gr./m². Se aplică prin imersie de scurtă durată sau pensulare.

Romalit N

Este un produs pe bază de săruri anorganice nelavabile, destinat impregnării lemnului prin procedeul vid presiune prin imersie de lungă durată sau prin băi calde-reci. Produsele tratate sînt rezistente la acțiunea ciupercilor xilofage.

Romalit F

Tot un produs pe bază de săruri anorganice, greu lavabile, destinat impregnării prin aceleași metode a lemnului. Se obține prin dizolvarea în apă a 55 părți fluorură de sodiu și 45 părți bicromat de sodiu. Soluția are concentrația de 3,5%.

Pe plan național și mondial s-au creat o serie de produse ușor utilizabile în procesul de combatere a biodegradării lemnului în special a pieselor muzeale. Din experiența colegilor de la Muzeul tehnicii populare din Dumbrava Sibiului, recomandăm două produse; utilizate cu succes chiar și la materialele aflate în aer liber:

Xilamon Stay-Brown

A. Utilizat contra insectelor și ciupercilor. Colorează brun (maro) suprafețele lemnoase.

B. Proprietăți: necorodantă și rezistentă la intemperii. Culoarea durează aproape 3 ani (depinde de lemn și starea acestuia în momentul tratării). Culoarea este mai eficace pentru speciile cu putere de absorbție mai mare (brad, pin, molid).

C. Se aplică pe suprafețe curate și netede, prin pulverizare sau pensulare (proporția de aplicare cu pensula: 1 Gallon/250 SQVARE FEET=60 gr/mp.).

D. Pentru operația de însănătoșire, cînd se cere un efect de culoare se va aplica întii Xylamon Blond (Clear) iar după un interval de patru săptămîni se vor face două aplicări normale cu Brun.

Xylamon L.X. Hardenind

A. Utilizat pentru consolidarea operelor de artă. Nu produce tensiuni. Se folosește la obiectele din lemn atacate de carii și ciuperci. Are o acțiune dublă: de consolidare și de distrugere a insectelor (cariilor și larvelor acestora. Este ușor absorbit de lemn.

B. Conține rășini tehnice, insecticide, fungicide.

C. Se aplică prin tub îngust sau seringă. În cazul suprafețelor exterioare intacte se vor face mici orificii pentru porțiunile afectate din interiorul piesei.

La obiectele cu suprafețe pictate, substanța nu trebuie să intre în contact cu acestea. Nu este indicată aplicarea cu peria (pensula).

Orice surplus de substanță trebuie șters pentru a preveni pătarea sau decolorarea.

D. Se dizolvă și se șterge cu Tricloretylen.

E. Se va folosi numai în cazuri extreme cînd obiectul este distrus mult, fiind menținut numai de o pojghiță exterioară sau de straturile de pictură. Rășinile sintetice utilizate în amestec cu cloronaftalen constituie un consolidant și insecticid în același timp.

Astfel de substanțe pot fi procurate din țară și străinătate prin intermediul Direcției Patrimoniului sau a Laboratoarelor zonale și ICPII București, unitate specializată în protecția lemnului.

METODE DE PREVENIRE ȘI COMBATERE A BIODEGRADĂRII LEMNULUI ÎN SISTEMUL MUZEAL

Metodele de prevenire și combatere a biodegradării lemnului sînt de două feluri: preventive și curative;

Metodele preventive au menirea de a prezerva lemnul împotriva factorilor climatici, fizico-chimici și biologici ce îi pot afecta structura și forma;

Metodele curative se aplică în scopul eradicării agenților biologici instalați și în ultimă instanță a conservării piesei respective sau a porțiunii de lemn atacat din construcția muzeală.

După substratul pe care se aplică tratamentul metodele se împart în: Metode de suprafață și Metode de tratare în profunzime.

Metodele de suprafață — se aplică atunci cînd materialul este mai puțin expus degradării și cînd lemnul a fost expus unor variații,

de umiditate și temperatură mari; tratamentele de suprafață fiind mai ușor de aplicat pot fi repetate măbind astfel rezistența lemnului în timp.

Dintre tratamentele de suprafață amintim:

- pensularea;
- pulverizarea;
- imersia simplă sau de scurtă durată.

Metodele de tratare în profunzime — se aplică atunci cînd lemnul a fost expus deja degradării, alegîndu-se produsul și solvenul potrivit, iar pe lîngă aceasta se completează cu metode de consolidare a materialului; dintre metodele de tratare în profunzime, cel mai des folosite sînt:

— Impregnarea, prin care soluțiile sînt forțate să intre în masa lemnului;

- Imersia de lungă durată;
- Impregnarea sub vid;
- Impregnarea cu vid-presiune;
- Impregnarea cu aburi sau vid;
- Procedul absorbției totale etc.

Pentru combaterea insectelor se aplică și metode speciale:

- Fumigarea;
- Injectarea;
- Gazarea.

Fixarea cu pelicule protectoare: grunduri, lacuri, vopsele ce se aplică numai în cazul în care aspectul piesei muzeale nu este influențat de pelicula aplicată.

a) **Pensularea** — Este metoda cea mai simplă și comodă, în aplicarea unui strat antiseptic sau chiar a două straturi, cu respectarea timpului necesar pentru zvîntare. Pentru asigurarea integrității stratului antiseptic, pensularea trebuie efectuată corespunzător, în direcția fibrelor, apoi transversal și din nou longitudinal.

Consumul de soluție antiseptică variază după natura, textura lemnului, raportul suprafață-volum (Fig. 16 și 17).

În cazul soluțiilor apoase, protecția este asigurată o perioadă scurtă de timp, în condiții de umiditate normală. După pensulare, piesa stă depozitată în același climat pentru a mări pătrunderea soluției.

b) **Pulverizarea** — Sub raportul eficacității se situează pe aceeași treaptă cu pensularea. Tratarea se realizează tot în două straturi, asigurîndu-se integritatea suprafeței tratate cu ajutorul vermorelului sau a pistoalelor cu presiune, prevăzute cu duze corespunzătoare.

În cazul Muzeului orășenesc Lipova, tratarea pereților și a lemnului atacat s-a realizat prin pulverizare cu pistol sub presiune, asigurîndu-se o bună răspîndire a Pentaclorfenolatului de Na.

Cea mai indicată este totuși metoda prin care nu se folosește presiunea cu aer, deoarece prin această metodă se consumă o cantitate mare de soluție, se poluează mediul, afectînd în același timp și sănătatea celui care efectuează operația. Pentru prevenirea accidentelor se recomandă folosirea mănușilor de cauciuc, a șorțului de cauciuc, cizme și mască de protecție sau din tifon.

După operația de pulverizare se va asigura aer stagnant necesar creării unui microclimat impropriu dezvoltării ciupercilor și insectelor xilofage; în același timp se vor respecta normele PCI, mai ales pentru solvenții organici.

Eficacitatea pulverizării este de maxim trei ani; după trei ani infestare poate reveni, dacă materialul este menținut în același condiții.

c) **Imersia** — Este un proces de impregnare a lemnului cu soluții, de la câteva minute la câteva zile.

Imersia poate fi: simplă sau dublă.

Este metoda cea mai eficientă, pentru că asigură integritatea stratului protector, în același timp asigurând și protecția de profunzime a fisurilor.

Ca echipament se utilizează o cuvă de impregnare și imersie.

Impregnarea se poate realiza numai cu săruri ce au o solubilitate de peste 5%.

d) **Impregnarea prin metoda băilor calde-rece** — Se bazează pe principiul eliminării aerului prin încălzirea piesei și înlocuirea lui cu soluția antiseptică.

Prin răcirea lemnului, aerul existent își micșorează volumul, realizându-se un vid parțial care face ca soluția să pătrundă în masa lemnului; la rășinoasele fără alburn, de exemplu, soluția intră circa 2 cm.

Se introduce lemnul în baia caldă, cu o temperatură de 60—80°C.

Lemnul va prelua căldura soluției iar aerul din lemn se va dilata, ieșind din soluție (Rarefierea aerului). Se scoate apoi lemnul și se introduce în baia cu soluție rece. Lemnul se va răci, totodată se răcește și aerul din lemn; umiditatea fiind scăzută, se crează un vid parțial în lemn, ceea ce permite absorbția soluției.

La Muzeul orășenesc Lipova au fost tratate 300 de piese din lemn atacate de insecte xilofage. Metoda folosită a fost cea a băilor calde-rece, utilizându-se o soluție de pentaclorfenolat de Na.

Există trei variante pentru băile calde-rece:

— 2 băi rece-caldă și rezervor cu soluție;

— 1 baie și 2 rezervoare, unul cu soluție rece și celălalt cu soluție caldă;

— o baie și un rezervor.

Metode de impregnare a lemnului prin presiune

Aceste metode au fost folosite mai mult pe scară industrială, ulterior fiind introduse și în laboratoarele muzeale pentru tratarea pieselor mai puțin pretențioase sau a lemnului din construcțiile muzeale. Aceste metode au avantajul că procesul de impregnare poate fi controlat. Instalația de tratare este destul de costisitoare și complicată (fig. 18) necesitând personal de specialitate. În general această instalație este compusă din:

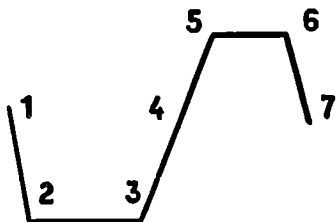
— cilindru de impregnare;

— robinet automat;

- pompă de vid;
- robinet manual;
- pompă de presiune;
- pompă de transfer soluție;
- vase de preparare.

Principiul metodei impregnării lemnului prin presiune se bazează pe circulația lichidelor prin cavitățile celulare libere și prin pereții celulari.

Redăm mai jos câteva din procedeele de impregnare cel mai des folosite:

Procedeul absorbției totale:

- 1—2 faza de vid;
- 2—3 timpul în care se menține vid în cilindru de impregnare;
- 3—4 revenire la presiunea atmosferică;
- 4—5 măresc presiunea;
- 5—6 mențin presiunea suplimentară;
- 6—7 revin la presiunea normală, atmosferică.

Procedeul absorbției limitate:

- 1—2 realizăm presiunea de aer în cilindru;
- 2—3 menținem presiunea — aerul se comprimă și își micșorează volumul;
- 3 Se introduce soluție — ce intră în lemn;
- 4 Se menține presiunea — soluția pătrunde în adâncime;
- 5—6 Se revine la presiunea atmosferică;
- 7—8 Vid final, după care ciclul se poate relua.

Procedeul presiunii oscilante sau pulsatorii se caracterizează prin folosirea repetată și alternativă a vidului și presiunii.

Procedeul impregnării semilimitate:

- 1—2 Soluția sub presiune;
- 2—3 Se menține starea de presiune;
- 3—4 Revine presiunea atmosferică;
- 4—5 Timpul de menținere;
- 5—6 Vid final;
- 6—7 Se menține vidul final;
- 8 Se revine la presiunea atmosferică.

Aceste procedee au fost doar schițate pentru a sugera complicatul proces tehnologic folosit și instalațiile aferente, care încă nu pot sta la îndemâna laboratoarelor muzeale.

Protecția prin gaze a lemnului muzeal

Una dintre cele mai utilizate metode pentru prevenirea și combaterea atacului insectelor xilofage este metoda gazării.

Pentru prevenirea atacului insectelor xilofage se recomandă folosirea unor produse toxice în stare gazoasă, care să poată opri atacul în faza incipientă; dacă produsele au o toxicitate ridicată ele se folosesc la combaterea atacurilor deja existente. Astfel, acidul cianhidric este cel mai toxic dar și cel mai periculos pentru om.

Gazarea pieselor atacate se face în încăperi etanșe, pentru ca gazul toxic să nu răzbată în afară. Pentru gazare se folosește o gamă largă de produse, ușor de manipulat, care să nu periclitze sănătatea omului și să nu aibă o remanență prea îndelungată pe piesă.

În ultimul timp o serie de produse toxice, folosite contra insectelor, sînt îmbuteliate în flacoane de aerosol și care prin pulverizare în încăperi, depozite, crează un mediu toxic impropriu vieții insectelor și larvelor acestora. În situația insectelor xilofage produsele trebuie să fie mai toxice și cu putere de pătrundere în piesă. Această problemă delicată a pătrunderii gazului toxic în galeriile săpate de larvele insectelor xilofage a fost rezolvată mai întii în Anglia printr-un procedeu simplu de aplicat. Aceasta constă în înlocuirea butonului clasic de declanșare a gazului cu un buton a cărui orificiu de evacuare se prelungește cu un tub flexibil, ce are un lumen nu mai mare decît diametrul unei găuri de zbor. Tubul se introduce în gaura de zbor ce prezintă rumeguș, după care se apasă pe buton, gazul scurgîndu-se în totalitate în piesa de tratat. Se asigură astfel un mediu toxic ridicat chiar în piesă, suprafața acesteia nefiind afectată, făcîndu-se și economii de substanțe, mediul nefiind prea poluat.

Pentru lambriurile atacate de insecte xilofage la Muzeul orașenesc Lipova s-a folosit experimental această metodă cu rezultatele așteptate. Ca produs toxic s-a folosit AA Kas Aerosol. Acest produs este utilizat ca insecticid, toxic pentru om.

Grupul toxic conține: dichlorcas 10%, fosfat organic amestecat cu cholinesteraze.

Tratamentul cu acest produs poate fi efectuat în perioada lunilor martie-noiembrie. Pentru obținerea rezultatelor optime din încăperile unde se efectuează tratamentul, temperatura nu trebuie să depășească 15°C. Tubul trebuie adus la temperatura camerei cu cel puțin 3 h înainte de folosire, nefiind permisă încălzirea lui rapidă. În caz că nu folosim adaptorul, tubul trebuie descărcat în funcție de volumul încăperii, aceasta fiind părăsită imediat. Acțiunea AA Kas Aerosol este valabilă pentru o suprafață între 1 800—2 700 m³ la o cantitate de 550 g cît are tubul. Obligatoriu se va purta mască de protecție.

Acesta este doar un exemplu de substanță folosită la tratarea pieselor sau lambriurilor atacate de insecte xilofage. Pe plan național se află produse insecto-fungicide în suport de aerosol în faza de experiment la Întreprinderea clujeană Farmec, care a început să onoreze primele comenzi ale laboratoarelor zonale.

Protecția prin injectare a lemnului muzeal

Este valabilă mai ales pentru piesele de mici dimensiuni, care sînt decorate (icoane pe lemn). Piesele mari necesită prin această metodă un timp prea îndelungat. Substanțele cu care se efectuează tratamentul se absorb într-o seringă de dimensiune mijlocie după care acul se introduce în gaura de zbor, injectîndu-se substanța din seringă. De preferat ca substanțele cu care se efectuează tratamentul să nu iasă din galerii la exterior pentru a nu degrada cromatic piesa. Dacă totuși se efectuează tratamente la piesele din lemn pictate (icoane pe lemn etc.), se recomandă să se folosească substanțe care să nu afecteze culoarea iar tratamentul nu se va aplica dinspre suprafața pictată ci de jos în sus pentru ca substanța să nu ajungă în contact cu pictura. În ultimul timp, la piesele din lemn pictat s-a renunțat la metoda injectării în favoarea altor metode mai moderne, vidarea piesei de pildă, în instalații speciale. Piesa se introduce într-un autoclav special, din care se scoate complet aerul, păstrîndu-se umiditatea lemnului. Larvele insectelor mor și se deshidratează după cîteva zile.

Metoda tratării termice a obiectelor muzeale din lemn

Se știe că organismele vii în general rezistă la variații mari de temperatură, în funcție de adaptarea la variațiile de mediu. Există anumite limite de temperatură peste care viața bacteriilor, ciupercilor sau insectelor (în cazul nostru) nu mai este posibilă. Cunoșcînd aceasta s-au creat camere speciale de termostatare unde putem crea temperatura pe care o dorim. Pentru piesele mici pot fi folosite și etuvele sau termostatele.

În funcție de grosimea piesei, aceasta se menține în camera de termostatare între 24—48 de ore la o temperatură de 60—65°C. Dacă tratamentul a fost eficace, insectele nu-și mai pot continua ciclul vital.

Metoda iradierii cu raze infraroșii și ultraviolete

Radiațiile infraroșii și ultraviolete au fost folosite mai mult în cadrul medical dar avînd în vedere acțiunea complexă a acestor radiații sînt folosite și în combaterea agenților biodegradanți.

Astfel radiațiile ultraviolete produc mutații la microorganismele în doze de aproximativ 10^2 — 10^3 erg; de asemenea sporii ciupercilor sînt distruși prin iradiere cu ultraviolete și infraroșii. Efectul termic al radiațiilor infraroșii se ridică peste limita tolerată de microorganismele, ciuperci și chiar insecte xilofage. Ca atare aceste radiații au fost folosite la Muzeul Lipova pentru lambriul atacat de *Merulius*, în toate încăperile de expoziție și în toate depozitele de la Muzeul județean Arad, cu excepția celui de artă. Lămpile se plasează la o distanță corespunzătoare pentru a nu distruge piesa; de asemenea timpul de expunere a lămpilor și doza radiațiilor se vor aplica în funcție de natura și intensitatea atacului.

Stabilizarea dimensională a pieselor de lemn

Se ivesc situații în care piesa muzeală din lemn se află într-un stadiu avansat de degradare și necesită o intervenție severă pentru a putea fi redată circuitului valorilor muzeale.

Stabilizarea dimensională se realizează prin metode și tehnici speciale, dintre care amintim: acetilarea lemnului, stabilizarea cu polietilen glicol, impregnarea lemnului cu monomeri și polimerizarea lui cu catalizatori.

Piesa grav afectată prezintă tensiuni interne ce se pot repercuta asupra stratului pictural, în cazul icoanelor. Pentru consolidarea pieselor din lemn se folosesc substanțe ce conțin rășini sintetice; Un produs cunoscut și mult utilizat este Xilamon L.X.Hardening.

Stabilizarea dimensională se aplică numai atunci când ne-am convins că nu mai există nici un agent biodegradant ce poate afecta piesa.

PROTECȚIA MUNCII ȘI A MEDIULUI ÎNCONJURĂTOR ÎN TIMPUL LUCRĂRILOR DE COMBATERE A BIODEGRADĂRII ÎN SISTEMUL MUZEAL

Având în vedere gradul înalt de toxicitate prezentat de substanțele cu care se lucrează, este bine a se cunoaște și respecta normele privind protecția muncii și a mediului în timpul lucrului.

— În primul rând la prepararea și manipularea soluțiilor se va folosi îmbrăcăminte adecvată: cizme din cauciuc, șorț din cauciuc, salopetă, ochelari, mască de gaze etc.; îmbrăcăminte de protecție va fi folosită numai în aceste scopuri și nu va fi dusă acasă.

— În perioada când se lucrează cu substanțe toxice se va consuma lapte dulce în fiecare zi. În caz de intoxicare sau alergii se va opri lucrul și va fi consultat un medic, de urgență.

— În timpul lucrului nu se va mânca și nu se va fuma.

— Se vor aplica etichete de avertizare și plăci în locurile de depozitare cu textul „Mediu toxic” sau „Accesul persoanelor interzis”.

— Solvenții vor fi acoperiți și protejați.

— Temperatura de păstrare a solvenților va fi sub punctul de aprindere; se va instala punctul P.C.I.

— În privința protecției mediului, se va avea în vedere ca soluțiile să fie deversate în canale de colectare special amenajate, în așa fel încât să nu ajungă la apele freactice sau culturi, animale etc.

— Nu se va face risipă de materiale pentru a nu se mări implicit gradul de poluare; în unele cazuri se va căuta înlocuirea unor produși agresivi cum ar fi cei pe bază de Fl, Cu, As, Cr, cu alții tot atât de eficace dar mai puțin poluanți.

— Nu se va permite accesul și lucrul cu aceste substanțe nici unei persoane neautorizate în aplicarea unor astfel de tratamente.

DIE WISSENSCHAFTLICHE BEKÄMPFUNG DER BIODEGRADIERUNG IN DEN MUSEEN

(Zusammenfassung)

Die vorliegende Arbeit: „Die wissenschaftliche Bekämpfung der Biodegradierung in den Museen“ richtet sich besonders an die Bewahrer denen aus Holz angefertigte wertvolle Museen gegensände, Bautén, Bauwerke und auf Holz gemahlte Bilder anvertraut sind.

Nachdem kurz die Struktur und die Möglichkeit der Bestimmung der Essenzen des Holzes behandelt wurde, werden die Hauptfaktoren der Biodegradierung gezeigt: Die Bakterien, Pilze und die xylofage Insekten.

Weiterhin wurden die Substanzen die bei der Bekämpfung und bei der Vorbeugung der Biodegradierung des Holzes benützt werden, angegeben.

Zum Abschluß wurden auf die hauptsächlichlichen Methoden bei der Bekämpfung der Biodegradierung des Museenholzes hingewiesen.

ANEXE

Nr. crt.	Specia	Structură și culoare	Insușiri	Posibilitate de conservare	Intrebuințare
I	II	III	IV	V	VI
1.	Molidul Picea excelsa	Inelele anuale slab pronunțate; canalele de mici dimensiuni, nevizibile sau greu vizibile. — Culoarea gălbuie, pină la alb roșcat, ușor strălucitor.	ușor, moale, cu fibre groase, elastice, rezistent, se prelucurează ușor	Rezistent la acizi, baze, se tratează ușor cu substanțe anti-septice, bun pentru impregnare	La fabricarea mobilei instrumentelor muzicale (lemn de rezonanță), în construcții etc.
2.	Bradul Abies alba	— Inelele anuale, slab conturate fără canale de rășină, luciul mai puțin pronunțat; — gălbui pină la alb-roșcat	— foarte ușor, moale elastic, ușor de prelucrat, se usucă rapid, cu tendințe de crăpare	Durabil în aer, apă, la acțiunea acizilor. Nu rezistă la atacul ciupercilor. — Se impregnează ușor.	În construcția mobilei, ca lemn masiv, furnir, panel (miez). În confecționarea instrumentelor muzicale.
3.	Pinul Pinus silvestris	— prezintă duramen; inima lemnului cu alburn lat, cu inele anuale clare, deslușite; — mai bogat în rășină decît molidul; — alburnul gălbui pină la roșcat deschis.	— mai tare decît molidul și bradul, mai puțin elastic	Lemnul este destul de durabil. Se poate impregna bine. E atacat de insecte xilofage.	La fabricarea mobilei ca lemn masiv, a instrumentelor muzicale etc.
4.	Zimbru Pinus cembra	Prezintă duramen, ne-numărate canale de rășină; culoare roșu deschis brun alburnul gălbui, inima, miezul de culoare roșcat brun.	Lemn moale, ușor, crapă repede; se poate prelucra bine	Lemn neobișnuit de durabil. Se impregnează bine.	La fabricarea mobilei rustice și furniturii simple a mobilei; în timplăria artistică, la confecționarea instrumentelor muzicale etc.

5.	Tisă <i>Taxus baccata</i>	Duramen și alburn ingust fin; zonele târzii clare, adesea ondulate; fără canale de rășină Culoarea gălbui maro-roșcat, adesea cu clipire violetă	Coniferul cel mai tare, des, dens, compact, greu, rezistent, elastic.	Lemn durabil. Nu este atacat de agenți biodegradanți.	Foarte bun pentru intarsii, sculpturi și obiecte decorative.
6.	Stejarul <i>Quercus robur</i>	— Lemn cu duramen brun cenușiu deschis până la brun ciocolatiu. — Inelele anuale ondulate, formându-se la contactul cu raza medulară; la zona de alburn se observă o delimitare alb gălbui.	Lemnul este tare și greu; cu cât inelele sînt mai înguste, cu atât lemnul este mai moale și cu cât are inelele mai late, cu atât e mai tare.	Lemn bogat în materiale tanante — rezistent la intemperii; alburnul este mai repede atacat de agenții biodegradanți.	Lemn moale pentru mobilă și furnir; lemnul moale se folosește pentru construcții înalte, exterioare etc.
7.	Fag comun <i>Fagus silvatica</i>	— porii împrăștiați; prezintă pseudoduramen cu efectul de inimă roșie; razele medulare, înalte, numeroase, evidente, lucioase, intens colorate; în secți. transversală se observă lenticelule.	— lemn destul de greu, tare, așos cu fibre scurte, puțin elastice; se încovoiează și se modelează bine, se prelucurează bine	— atacat ușor de putregaiuri, chiar de la tăiere.	— mobilier, parchet, unelte, plăci de furnir, grinzi pentru acoperișuri etc.
8.	Carpen <i>Carpinus betulus</i>	— Lemn format numai din alburn fără duramen; pori ramificați; — inele anuale în formă de valuri — razele medulare vizibile; — culoarea gri până la alb-gălbui.	— Lemn foarte tare, dur, greu, compact, fibre scurte	— se crapă la uscare; are tendința de răscoacere;	— în construcțiile unor părți de pian; la fabricarea produselor mulate, etc.

I	II	III	IV	V	VI
9.	Frassin Fraxinus excelsior	<ul style="list-style-type: none"> — duramen cu alburn lat; D. se formează numai după 40 de ani; porii inelați, razele medulare înguste. — alburnul aproape alb; duramenul brun deschis, mai târziu devine pătat cu culori accentuate, frumos pestrițat. 	— tare, dur, ațos, elastic	— nu e rezistent la intemperii; atacat de mucegaiuri, rămîne pătat.	<ul style="list-style-type: none"> — În construcția mobilăi ca lemn masiv și furnir — sculpturi, etc.
10.	Ulm Ulmus Campestris	<p>Diferență între alburn și duramen</p> <ul style="list-style-type: none"> — în lemnul timpuriu porii sînt mari, în lemnul târziu porii sînt ondulați; raze medulare fine; — alburnul alb-gălbui, duramenul de culoare brună 	— tare, dur, elastic, fibre lungi, durabil ca și stejarul	— se impregnează și se îmbibă bine	— bun de mobilă, furnir, parchet, lambrouri, a obiectelor din lemn mulat, etc.
11.	Nuc-comun Juglans regia	<p>Duramen cu alburn îngust porii răsfireați, la lemnul timpuriu mai mari decît la lemnul târziu; inelele anuale sînt bine conturate.</p> <ul style="list-style-type: none"> — alburnul gri pînă la roșcat iar duramenul brun închis vîrșat. — Celelalte specii mai viu colorate. 	— tăria mijlocie, — compact, fibre fine, elastice crapă ușor.	<ul style="list-style-type: none"> — Alburnul e ușor atacat de insecte și de ciuperci — Obișnuit nu se impregnează 	— Minunat pentru mobilă, furnir, sculpturi, intarzi, instrumente muzicale, mobilier curbat, etc.

12.	Mesteacăn Betula verrucosa	<ul style="list-style-type: none"> — Lemn compus numai din alburn, fără duramen; — porii dispersați, împrăștiați; inelele anuale atât la lemnul timpuriu cât și la lemnul târziu, echilibrate. Razele medulare nu se văd, uneori apar aprins înflăcărat sau pătate. — Alburnul spre mijloc ușor brun deschis. 	<ul style="list-style-type: none"> — destul de ușor, ațos, fin — nefavorabil pentru construcții în aer liber 	<ul style="list-style-type: none"> — ușor atacat de carii, rezistă la acțiunea ciupercilor xilofage. — Se impregnează bine. 	<ul style="list-style-type: none"> — apreciat ca lemn de mobilă, furnir, instrumente muzicale, etc.
13.	Anin Alnus sp.	<ul style="list-style-type: none"> — are numai alburn; — porii ramificați; — inelele anuale se văd bine; razele medulare nu se văd. — alb gălbui, la aer galben roșcat; uscat roșu argintiu. 	<ul style="list-style-type: none"> — ușor, moale, fibre groase, puțin elastic. 	<ul style="list-style-type: none"> — Se impregnează ușor 	<ul style="list-style-type: none"> — mobilier, furnir (imită cireșul), etc.
14.	Teiul Tilia platyphyllos	<ul style="list-style-type: none"> — lemnul maturizat cu alburn lat; — porii împrăștiați, răsfirați cu fibre groase; — La toate tăieturile se văd slab inelele anuale și razele medulare. — Albicios sau galben pină la roșcat. 	<ul style="list-style-type: none"> — Ușor, foarte moale, dens, fin elastic, durabil la loc uscat 	<ul style="list-style-type: none"> — Lemnul puțin durabil, nu rezistă la variații mari de temperatură, umiditate. 	<ul style="list-style-type: none"> — Mobilă furnir, detalii de orgă, rame, pirogravură, etc.

I	II	III	IV	V	VI
15.	Popul Populus sp.	— cu sau fără duramen; pori răsfirați; inele anuale șterse. — Alb murdar, miezul brun deschis până la verde deschis brun.	— ușor foarte moale, fibre groase	— Durabilitate redusă; Se impregnează destul de greu.	— La fabricarea mobilei ca blind și furnir, pirogravură, grinzi de umplutură etc.
16.	Arțar Acer Platanoides	— Toate speciile de arțar compus numai din alburn, fără duramen; — pori dispersați; — culorile variază de la alb până la gălbui strălucitor.	— de greutate medie, tare, dens, ațos, destul de elastic	— foarte sensibil la variațiile de umiditate.	— Mobile, furnir, instrumente muzicale, obiecte casnice, intarsie, obiecte de artizanat, etc.
17.	Castanul comestibil	— Duramen cu alburn îngust; porii inelați razele medulare necclare; alburn gri; duramenul galben brun	— de greutate medie, tare, solid-compact, elastic	— rezistent la intemperii; — Se impregnează greu.	— construcții, mobile curbate mobilier rustic etc.
18.	Castanul sălbatic Aesculus hippocastanus	— Lemn compus numai din alburn, fără duramen; — pori răsfirați; — inelele anuale mai puțin clare; — Culoarea galben deschis până la brun-marou	— ușor și afinat poros, sponginos; — elasticitatea și tăria slabă	— nu este rezistent la intemperii — se poate impregna	— potrivit pentru lemn placat pentru mobilă, uși și mobilier masiv.

19.	Părul Pirus communis	<ul style="list-style-type: none"> — Lemn maturizat (nobil) porii răsfirați, inelele anuale se disting clar — razele medulare când văd seamănă cu flăcări sau ape; — Culoarea brun-roșcat 	— greu, solid, compact, tărie mijlocie	<ul style="list-style-type: none"> — Lemn foarte durabil; — ușor atacat de carii; — Se impregnează bine. 	— Mobilă, furnir cioplit, imită lemnul de abanos.
20.	Cerasus sp. Cireșul	<ul style="list-style-type: none"> — Duramen cu alburn îngust, porii răsfirați — razele medulare ușor de recunoscut; inele anuale clare. — Alburnul gălbui pină la alb roșcat; — Duramenul brun gălbui deschis. 	— greutate medie, fibre fine, tare ațos, solid, compact.	<ul style="list-style-type: none"> — nu rezistă prea mult la intemperii; — ușor atacat de insectele xilofage. 	— furnir, mobilă strane la biserici, interioare decorative, intarsii etc.
21.	Platan Platanus acerifolia	<ul style="list-style-type: none"> — Duramen cu alburn lat — porii răsfirați; razele medulare vizibile; — alburnul albicios pină la slab roșcat; — duramenul brun-deschis. 	— de greutate medie, ațos, ușor.	— Lemn puțin durabil; nu e rezistent la influența condițiilor atmosferice.	— lemn bun pentru mobilier, furnir, pentru aranjamente interioare.
22.	Mahon (lemn de acaju) Swetenia mahagoni	<ul style="list-style-type: none"> — Duramen cu alburn lat — porii răsfirați; — raze medulare clare; împodobit în structură cu figuri de flăcări. — Alburnul gri-sur; duramenul galben pină la brun roșu care se închide. 	— greu, ațos, puțin elastic; se păstrează bine în mediu umed.	<ul style="list-style-type: none"> — Durabilitatea naturală destul de ridicată. — Se conservă bine în mediu umed. 	— lemn de mare valoare pentru mobile, ornament, interioare, instrumente muzicale, intarsii, etc.

I	II	III	IV	V	VI
23.	Salcim Robinia pseudacacia	<ul style="list-style-type: none"> — Duramen cu alburn îngust; porii inelari; — inelele anuale sînt clare. — Alburnul aproape alb — Duramenul galben tare mai tîrziu brun-auriu 	— greu, tare, foarte așos, elastic	— foarte durabil, nu este atacat de agenții biodegradanți.	— bun pentru orice fel de construcții; strungărie, sculptură, intarsii.
24	Grenadil Brya ebenus	<ul style="list-style-type: none"> — duramenul cu alburn îngust; porii mijlocii, respirați; razele medulare se recunosc numai în alburn. — alburn galben; duramen roșu-purpuriu pînă la maro-negru. 	— extrem de tare, se prelucurează f. greu; foarte dens.	<ul style="list-style-type: none"> — rezistent intemperiei și acțiunea agenților biodegradanți — atacat de ceramicide. 	— obiecte mici decorative, instrumente de suflat, strungărie etc.
25.	Lemn de abanos Diospyros sp.	<ul style="list-style-type: none"> — duramen cu alburn lat, foarte decorativ. — alburnul este gri sau roșu brun pal deschis Duramenul negru vîr-gat în dungi neregulate 	<ul style="list-style-type: none"> — foarte tare, se prelucurează destul de ușor — foarte rezistent la intemperii, păstrîndu-și culoarea 	— la manipulare irită ochii și aparatul respirator	— lemn pentru decorat mobile de mare valoare, lambriuri, strungit, instrumente muzicale etc.

Principalele ciuperci xilofage care determină degradarea celuloitică a lemnului

Specia ciupercii lignicole	Aspectul lemnului degradat și modificarea rezistenței					
	Faza incipientă		Faza avansată		Faza finală	
	Forma de discolorare	Propriet. fizico-mecanice	Forme de degradare a culorii	Proprietăți fizico-mecanice	Forme de putregai	Proprietăți fizico-mecanice
Trametes pini	roșie purpurie (uniformă)	nemodificate	brun roșcat cu pete lenticulare	scădere a rezistenței mecanice	putregai brun, cu pete albe, lenticulare și desprinderea inelelor anuale	Scădere la limita inferioară a rezistenței mecanice (putregai fibros)
Fomes annosus	roșie purpurie (formă inelară)	nemodificate	brună cu pete albe, inundate de dungi negre	Scăderea rezistenței mecanice în zona petelor albe	Putregai alb, delimitat de un halou brun; apariția de crăpături și desprinderi în prisme mari	Scăderea la limita inferioară a rezistenței mecanice (putregai fibros)
Stereum sanguinolentum	cenușie violacee (formă de flăcări)	idem	roșie brună cu pete albe lenticulare, mai mici	practic nemodificate	brun cu pete lenticulare de putregai alb	Scăderea parțială a rezistenței mecanice (putregai fibros)
Fomes marginatus	brună	idem	brună-roșiatică	Scăderea rezistenței mecanice	putregai roșu brun cubic.	Pierderea rezistenței mecanice (putregai cubic sfărâmișos)
Coriolus abietinus	Galbenă sau roșu-brun	Ușoară scădere a rezistenței mecanice	galbenă	Scăderea bruscă a rezistenței mecanice	Putregai alb spongios	Pierdere rezistența mecanică (putregai moale)

Specia ciupercii lignicole	Aspectul lemnului degradat și modificarea rezistenței					
	Faza incipientă		Faza avansată		Faza finală	
	Forma de discolorare	Propriet. fizico-mecanice	Forme de degradare a culorii	Proprietăți fizico-mecanice	Forme de putregai	Proprietăți fizico-mecanice
<i>Poria monticola</i>	aspect macroscopic nemodificat	nemodificate	galben spre brun insular	Scăderea rezistenței în zona degradată	Putregai brun limitat de lemn sănătos	Scade rezistența mecanică a zonei degradate (putregai sfărmiicios)
<i>Polyporus abietinus</i>	galbenă deschisă	idem	roșie-brun deschis delimitată de un halou galben	Scăderea rezistenței mecanice	Putregai roșu-brun și aglomerare de miceliu alb la nivelul fisurilor	Pierd rezistența mecanică (putregai sfărmiicios)
<i>Lentinus lepideus</i>	nemodificată	idem	brun purpuriu cu crăpături longitudinale și aglomerații de miceliu alb	Scăderea rezistenței mecanice	Putregai brun cubic mărginit de o zonă de miceliu de culoare brun purpuriu	Pierd rezistența mecanică (putregai sfărmiicios)
<i>Lenzites saepiaria</i>	macroscopic nemodificată	idem	galben-brun	Scăderea rezistenței mecanice	Putregai brun cubic cu desprinderi în prisme mai mici	Pierdere rezistenței mecanice (putregai prismatic sfărmiicios)
<i>Amilaria melea</i>	brună	idem	brun decolorat cu dungi	Scăderea rezistenței	Putregai decolorat spre alb cu dungi	Pierdere rezistenței mecanice (putregai fibros alveolar)

Date comparative pentru recunoașterea atacului principalelor ciuperci xilofage (după E. Vintilă)

Denumirea ciupercii	Speciile lemnoase atacate	Tipul de putregai	Corpul fructifer	Miceliul de suprafață	Condiții de atacare		Alte caracteristici
					Umiditatea lemnului %	Temperatura °C	
Merulius lacrymans (Wulf) Fr. (buretele de casă)	rășinoase de obicei	brun (cubic), de districție în bucăți prismatice, relativ mari și pe toată grosimea, inclusiv suprafața lemnului	oval sau rotund, roșu cărămiziu, gros, moale, plat ca o carne; ușor detașabil (himeniuse cu undulații caracteristice); marginile alb-galben-pufos	inițial alb, pislos, devine gri argintiu (murdar) când se învechește și la uscăciune	20—25% — optimă: sub 55% (sensibilă la umiditate ridicată și la curenți de aer	+3...+26 optimă: +18...+22	ciuperca poate umezi lemnul uscat înțilnit în cale continuând atacul și în zone uscate miceliul ciupercii poate fi omorât mai ușor decât la alte ciuperci prin ridicarea temperaturii peste limitele arătate. Ciuperca nu trăiește la tropice. atacă și obiecte din lână, blănuri
Coniophora cerebella (Pers.) Duby. (buretele de pivniță)	rășinoasele și foioasele	brun (cubic) de districție în bucăți prismatice mai mici decât la M. Lacrymans	subțire, întins ca o piele lipită de lemn (care poate atinge dimensiuni f. mari) (m);	inițial alb, ca o vată, devine repede galben, brun (roșcat, ajungând brun închis până la negru.	umiditate mai ridicată decât la M. lacrymans optimă: 58—60%	+3...+34 optimă: +23...+24	ciuperca nu poate umezi singură lemnul, atacul încetînd de regulă la lemnul uscat. atacul se pro-

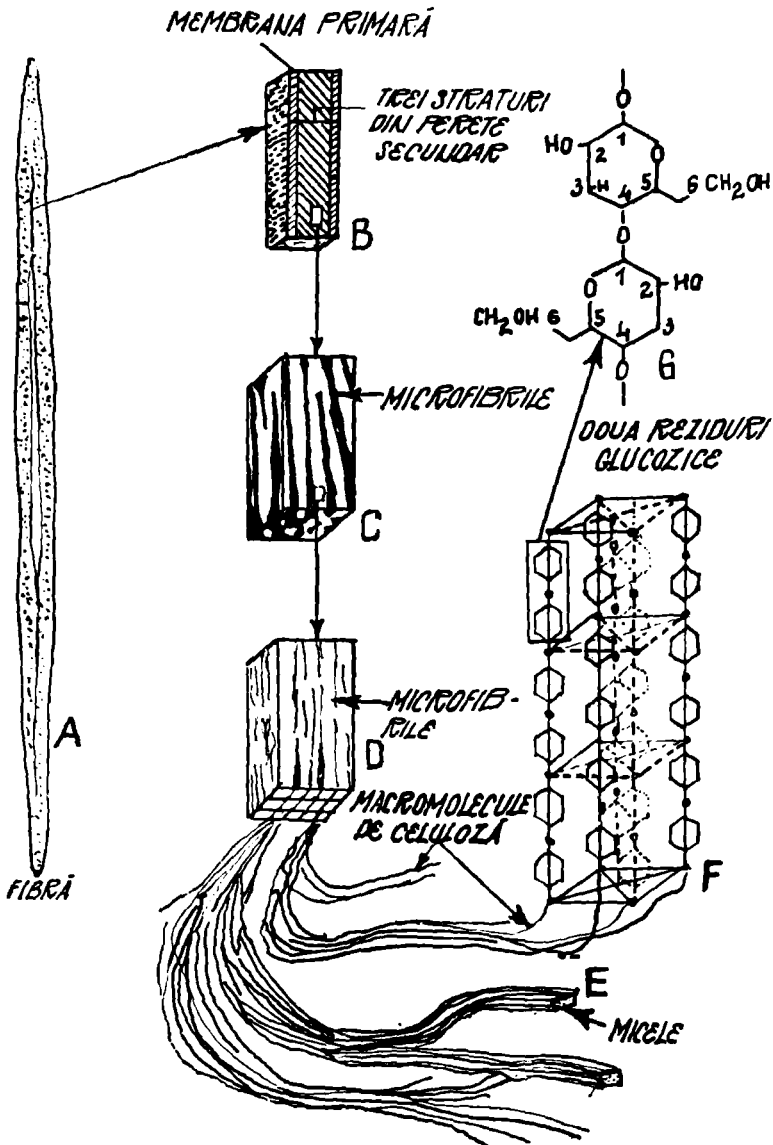
Denumirea ciupercii	Speciile lemnoase atacate	Tipul de putregai	Corpul fructifer	Miceliul de suprafață	Condiții de atacare		Alte caracteristici
					Umiditatea lemnului %	Temperatura °C	
		(crăpături mai mult în lungul fibrelor) (adesea rămâne o pojghiță necrăpată la suprafață)	inițial de culoare galbenă, ulterior brun măslinie, friabilă după uscare. Marginile crem. Himenoforul cu ridicături neregulate (fără ondulațiile caracteristice de la <i>M. lacrymans</i>)	Cordoane negre			duce frecvent la lemnul cu umiditate mare și în condiții mai calde decît <i>M. lacrymans</i>
<i>Poria vaporaria</i> (Pers.) Fr. (buretele țurture de mină sau ciuperca albă de casă)	rășinoase (rar și foioase)	brun (cubic) de distrucție	plăci albe, întinse, lipite de substrat de 0,7—0,8 mm grosime. Tuburi lungi perpendiculare, cu deschideri (pori) mari, vizibili cu ochiul liber, albe, cu timpul gălbui	alb ca vata în permanență; fin răsfirate în evantai, sau flacoane cu țurture (stalactite) rămâne alb și după uscare	umiditate ridicată, apă liberă în contact cu lemnul)	+5... +36 optimă: +27	ciuperca nu poate umezi singură lemnul și ca urmare atacul nu se continuă dacă lemnul este uscat. se dezvoltă în condiții de temperatură relativ ridicate la care nu trăiește <i>M. Lacrymans</i>

Tabelul nr. 3 (continuare)

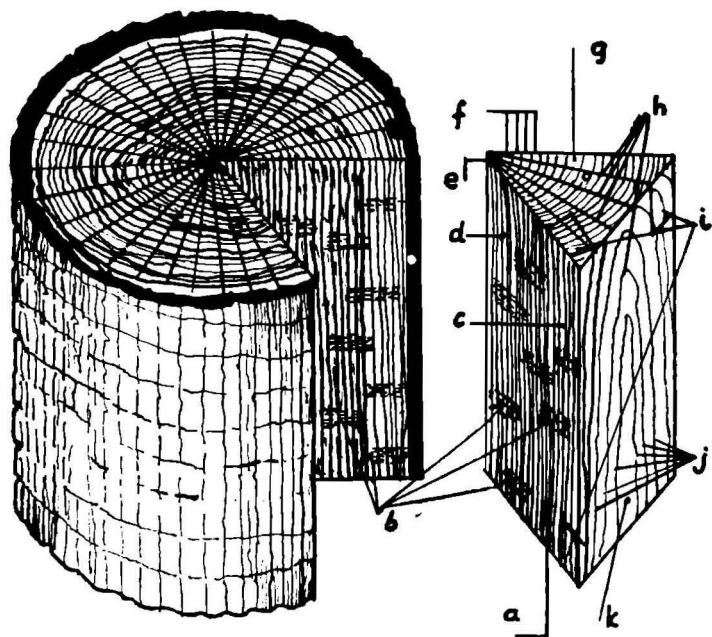
Denumirea ciupercii	Speciile lemnoase atacate	Tipul de putregai	Corpul fructifer	Miceliul de suprafață	Condiții de atacare		Alte caracte- ristici
					Umiditatea lemnului %	Tempera- tura °C	
Paxillus panuoides (Fr.)	rășinoase (rar și foioase)	brun (cubic), de distrucțiune; inițial colorat galben, apoi roșu brun; crăpături fine (prisme mărunte)	de forme diferite: evantai, păhăruș, pălării, clopoțele, scoică sau rotund (2—5cmØ) consistență carnoasă dar subțire	inițial albicios apoi gălbui mai puțin abundent decît la ceilalți bureți; cordoanele nu devin negre ca la Coniophora	umiditate ridicată (optimală 50—70%)	+5...+29 optimă: +23	ciuperca nu poate umezi singură lemnul atacă lemnul foarte umed din clădiri, pivnițe, mine și în depozite.

Date comparative de recunoaștere a atacului principalelor insecte xilo fage (după E. Vintilă) Tabelul nr. 4

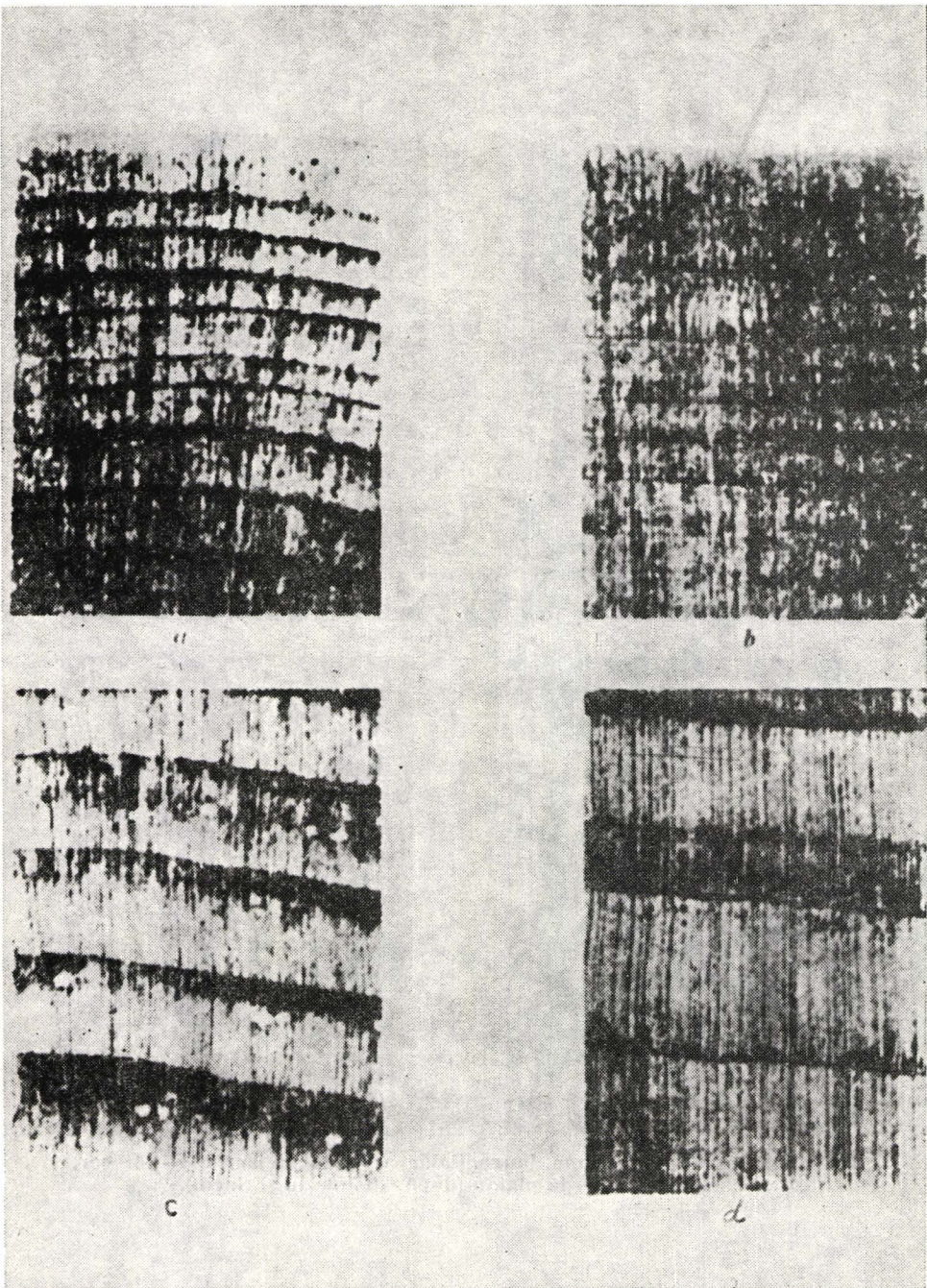
Denumirea insectei	Speciile lemnoase atacate	Lungimea insectei aduște mm	Diametrul găurilor de zbor, mm	Forma rumegușului din galerii	Ciclul de dezvoltare			Condițiile de viață pt. larve		Alte caracteristici
					Durata ani	Zborul de împerechere	Nr. de ouă depuse	Temperatura aerului °C	Umiditatea	
Anobium punctatum (De Geer) (cariul mobilei)	rășinoase, făinoase	3—5	1—2	cilindric, ascuțit la ambele capete	1—2	iunie—august	2 (15—20)	limite: 14...28 optimă: 22...23	a aerului peste 55—60% a lemnului (U): peste 10—12% optimă: U=28%	depune ouă și în vechile găuri de zbor atacă lemnul de preferință din încăperile umede și reci (pivnițe, subsoluri, biserici etc.
Xestobium rufovillosum (De Geer) (ceasul morții)	stejar și alte foioase — fag, etc. rareori și rășinoase atacate de ciuperci	6—9	3	cocoloase (fărimituri de pîine)	4—5	mai—iunie	70		ca la Anobium punctatum	—
Hylotrupes bajulus L. (croitorul de casă)	numai rășinoase (alburn) foarte rar în duramen (la pin)	mascul= 7...17 femele= 11...22	lg= 5...10 lț= 4...5 (formă ovală)	așchii grosiere, praf, excremente cilindrice, tari	3—10	iunie—august	400	limite: 16...36 optimă: 28...30	a lemnului optimum la saturația fibrei: U=28%	la suprafața lemnului rămîne o pojghită subțire de lemn sub care se află galeriile larvare. Atacă lemnul în spații calde și cu umiditate relativă ridicată a aerului.
Lyctus linearis Goez. (gîndacul de parchet)	stejarul (numai alburnul) uneori și alte foioase tari (nuc, castan, salcîm, frasin)	2,5—5,0	0,8—2,0	alb, f. fin (pulbere) îndesat în galerii	1—2	aprilie—august	70—200	—	a lemnului U= 7—16%	depune ouă în porii lemnului și în crăpături. lemnul cu o vechime mai mare de 15 ani nu mai este de regulă atacat.

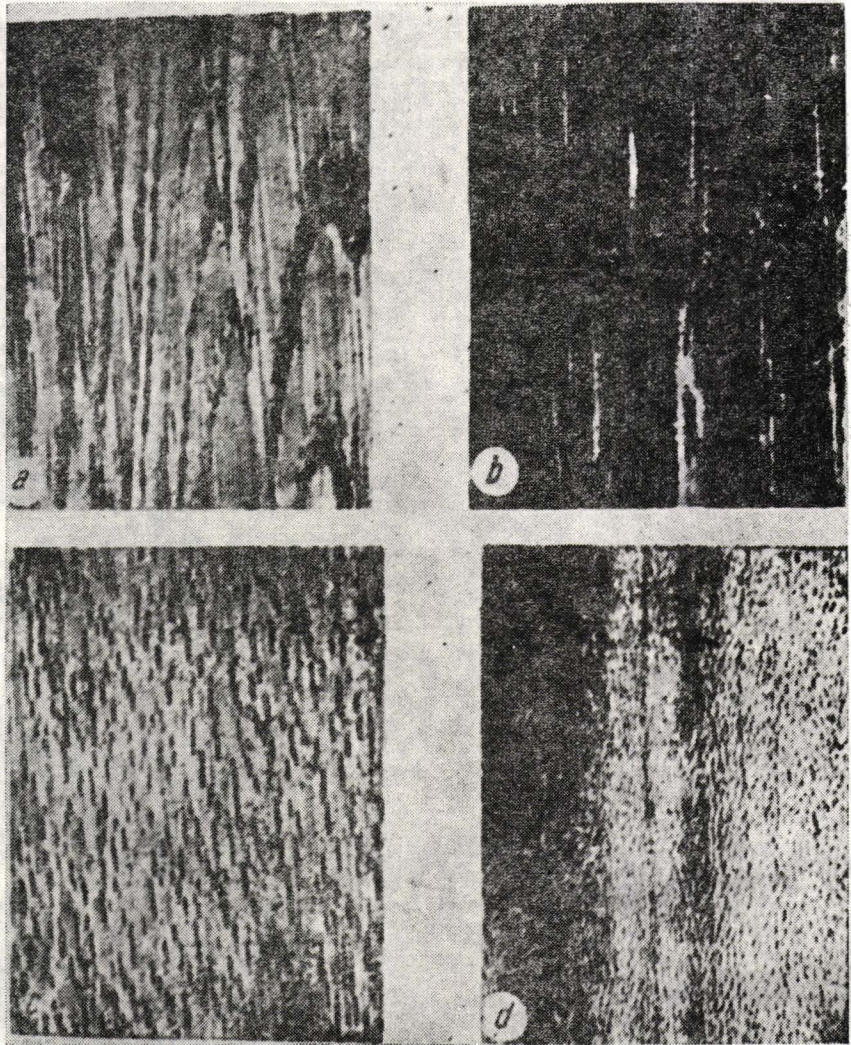
Interpretarea structurii peretelui celular (după K. Esau)

Tulpină de stejar secționată în formă de prismă triunghiulară: a — secțiune radială; b — razele medulare în secțiune radială; c — alburnul lemnului; d — inima lemnului (duramen); e — măduva; f — inelele anuale; g — secțiune transversală; h — razele medulare; i — secțiunea este mărită de 5x; j — nervură în lemn; k — secțiune tangențială. (după Iohann Flocken).

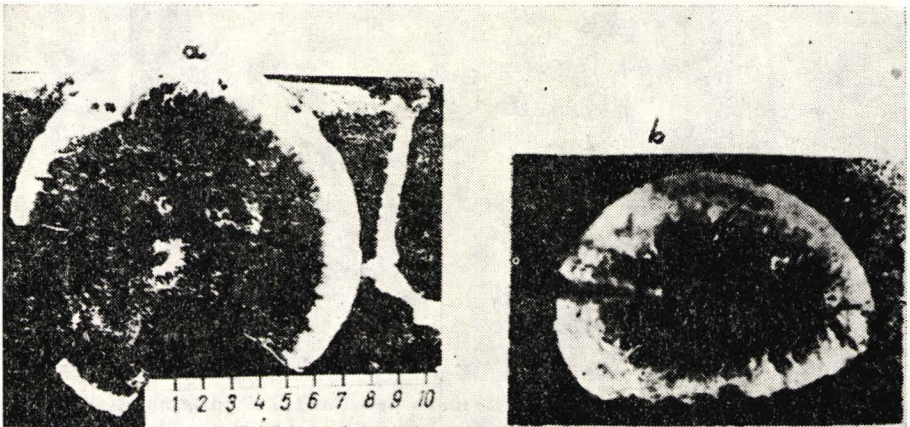
Structura macroscopică a lemnului de rășinoase (secțiuni transversale, 10x) (după N. Ghelmeziu și P. Suci): a — tisă; b — molid; c — pin negru; d — brad.

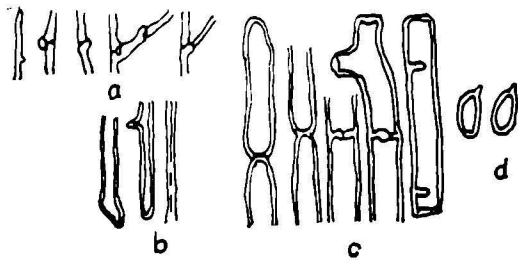
Raze medulare pe secțiune tangențială: a — la stejar; b — la cer; c — la fag; d — la platan (după Ghelmeziu și Suciu).

Aspectul lemnului atacat de către buretele de casă — *Merulius lacrymans* (original).

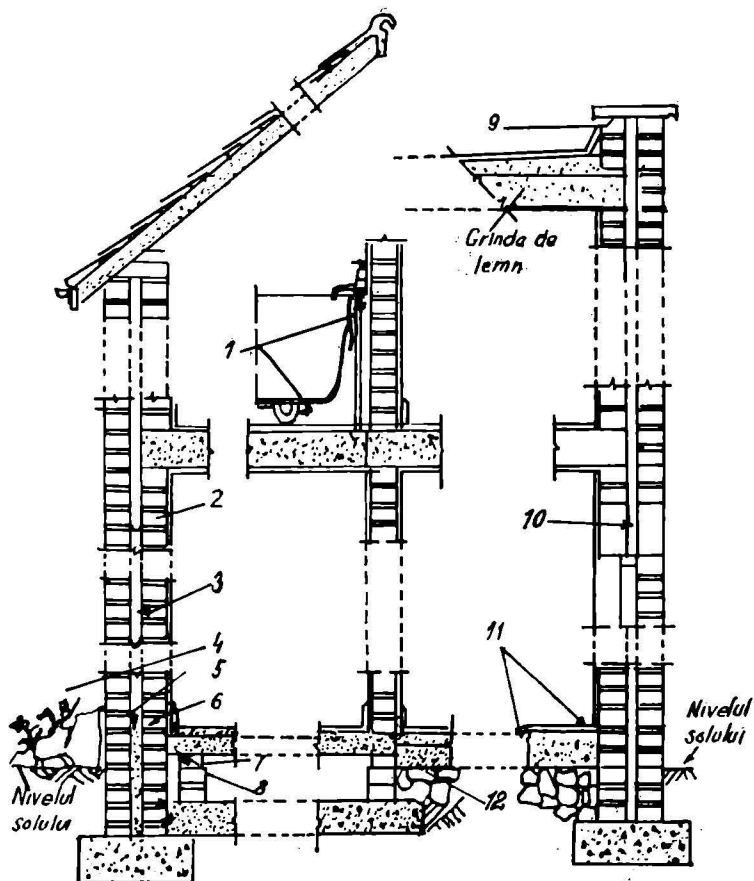
Corpul fructifer al ciupercii *Merulius lacrymans*: a — forma rotundă; b — formă ovală. (după E. Vintilă).

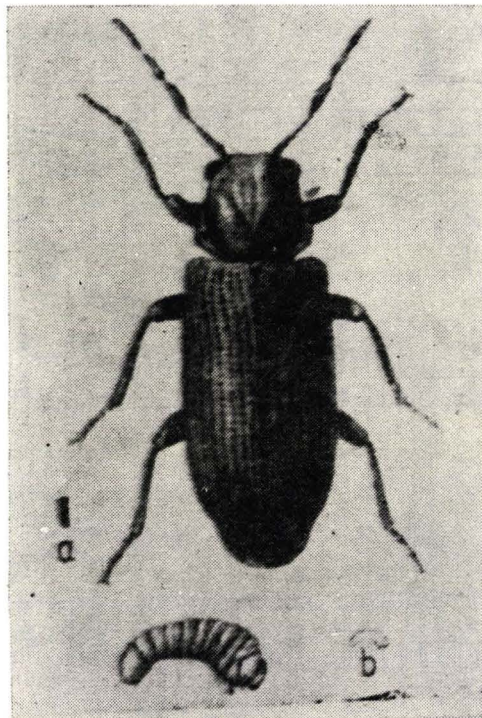
Caractere de identificare microscopică a buretelui de casă, *Merulius lacrymans* (după E. Vințilă); a — formarea de agrafe; b — fragmente de hife-fibre; c — hife-vase; d — spori.

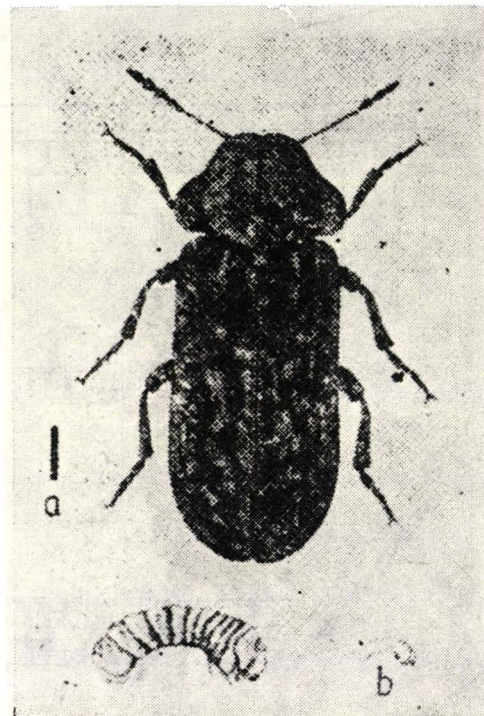
Rizomorfe de *Merulius lacrymans* pe lemn atacat (original).

Cauzele umezirii lemnului din construcții care pot conduce la atacarea acestuia de către ciuperci și insecte: 1 — scurgeri de apă pe pardoseală de la conducte; 2 — scurgeri de apă de-a lungul pereților și pătrunderea prin îmbinări; pătrunderi prin zid datorită punților din mortar; 4 — infiltrații de apă prin anrocamentul folosit în jurul soclului; 5 — pătrunderea umezelii prin golurile mortarului; 6 — pătrunderi de umiditate prin mortar datorită punților cauzate de găurile produse de pietriș; 7 — capăt de grindă în contact cu peretele; 8 — lipsa hidroizolației la pereți; 9 — lipsa hidroizolației la capătul superior al zidului poate lăsa să pătrundă apa în pereți și mai departe pînă la grinzile planșeului; lipsa hidroizolației la partea superioară a ferestrei poate lăsa să pătrundă apa în pereți și la tocul de lemn; 11 — lipsa hidroizolației orizontale sub pardoseli; 12 — lipsa unei aerisiri a spațiului de sub pardoseala de lemn.

***Anobium punctatum* De Geer (cariul mobilei) — insecta matură, mărime 3—5 mm (a) și (b) larva insectei.**

***Xestobium rufilosum* De Geer (ceasul morții) — insecta matură (a) și (b) larva.**

**Lyctus bruneus Steph. (gîndacul, mărime
2,5—7 mm),**

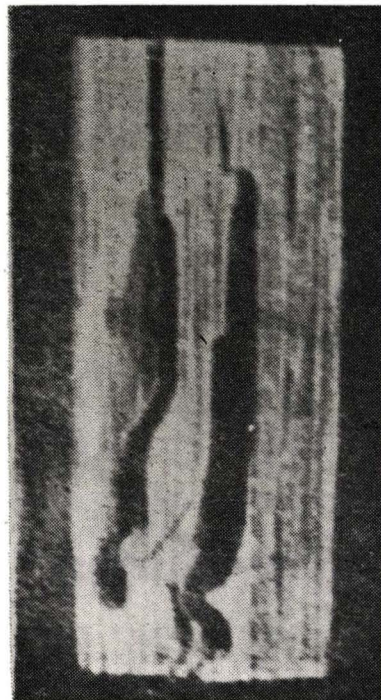

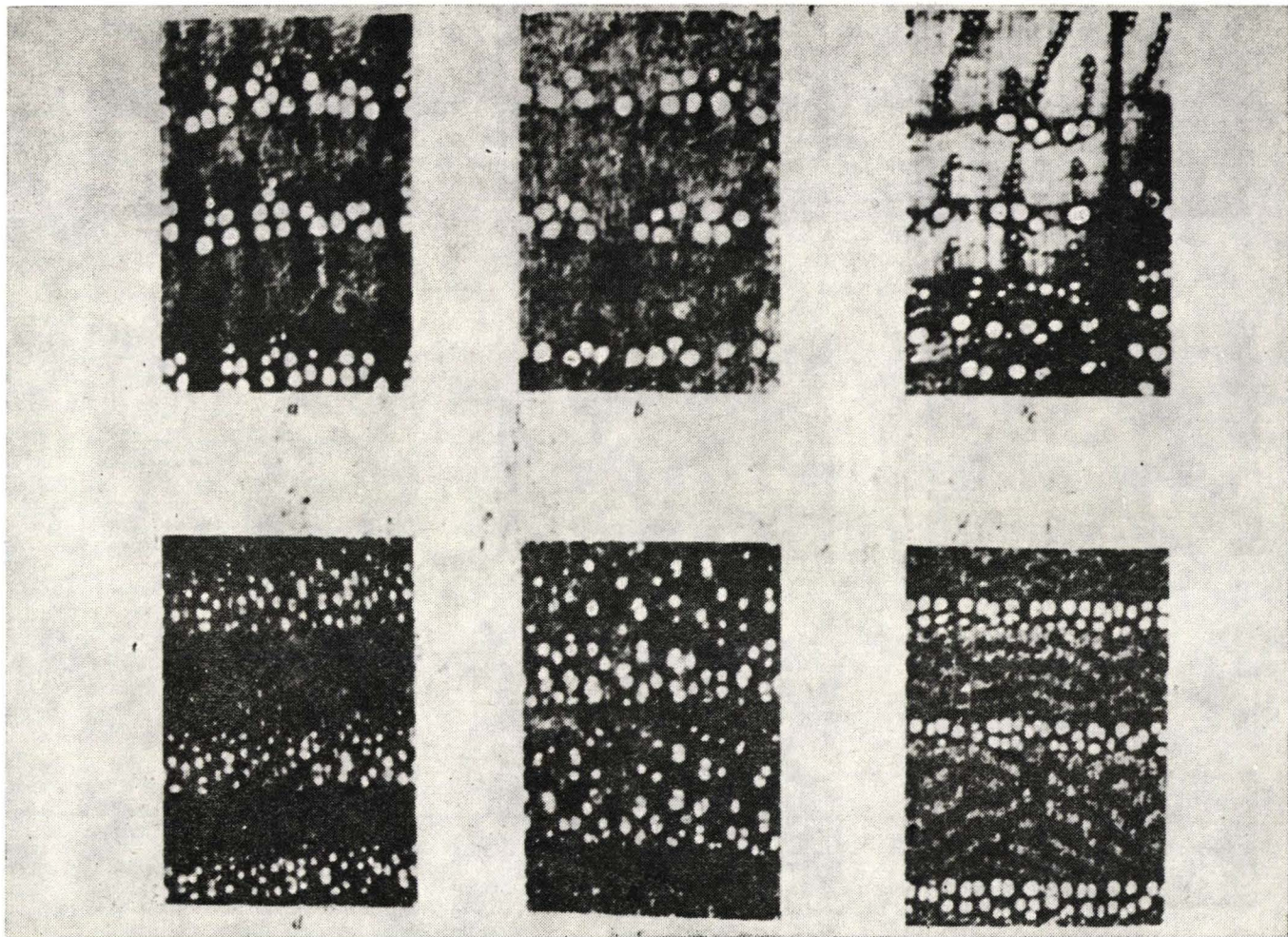
**Hylotrupes bajulus L. (croitorul de casă)
— insecta matură: 7—22 mm.**

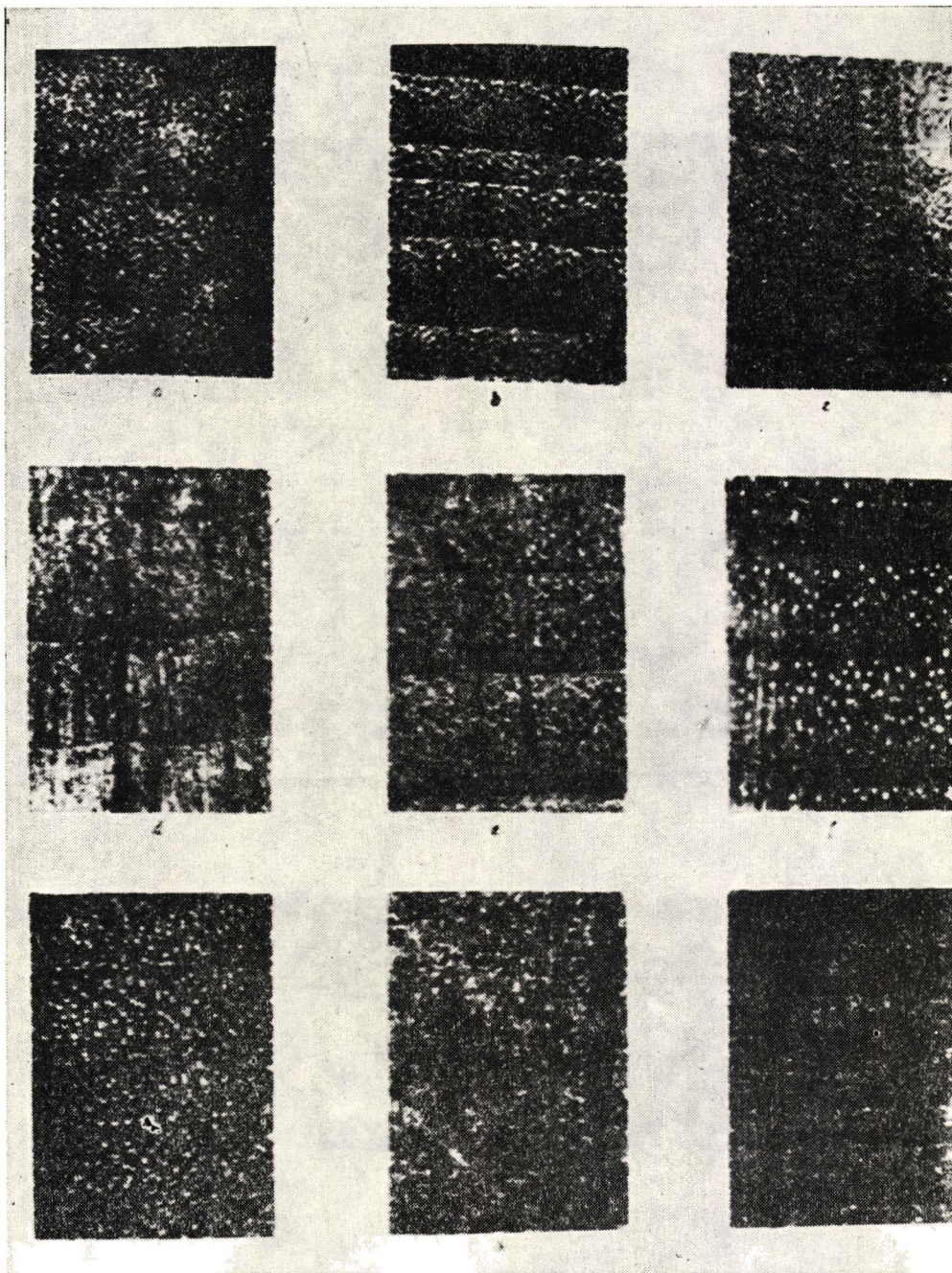
**Hylotrupes bajulus L. (larvă, mărime
15—30 mm).**

**Galerii larvare de Hylotrupes
bajulus în lemn de rășinoase
(după A. Karting).**

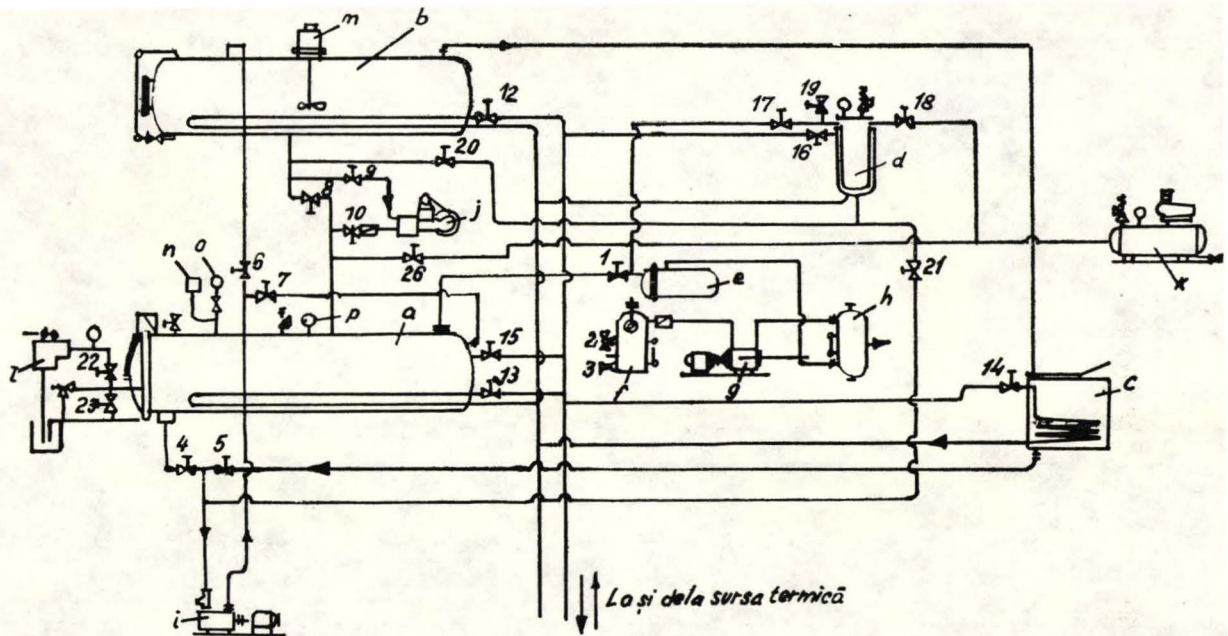

Structura macroscopică a lemnului de foioase cu porii așezați în inel (secțiuni transversale, $10\times$) (după N. Ghelmeziu și P. Suci: a — stejar; b — gorun; c — cer; d — frasin; e — salcîm; f — ulm de munte.

Structura macroscopică a lemnului de foioase cu porii împrăstiați (secțiuni transversale, 10X) (după N. Ghelmeziu și P. Suci): a — salcie albă; b — plop negru; c — plop tremurător; d — alun; e — anin negru; f — mesteacăn; g — paltin de munte; h — carpen; i — fag.

Schema instalației de impregnare a lemnului prin vid-presiune: a — cilindru de impregnare; b — rezervor de preîncălzire a soluției; c — recipient de preparare a soluției; d — autoclavă pentru experimentări de impregnare; e — condensator; f — recipient pentru colectarea condensului; g — pompă de vid; h — recipient pentru apa de răcire; i — pompă de recirculare a soluției de impregnare; j — pompă de presiune; k — compresor de aer; l — pompă manuală pentru etanșarea pneumatică a capacului cilindrilor de impregnare; m — agitator pentru uniformizarea soluției de impregnare; n — presostat; o — manometru; p — termometru; l — 26 ventile.

RECENZII

VASILE POPEANGĂ, ARADUL CENTRU POLITIC AL LUPTEI NAȚIONALE DIN PERIOADA DUALISMULUI (1867—1918)*

Lucrarea profesorului V. Popeangă apărută cu prilejul aniversării a 60 de ani de la unirea Transilvaniei cu România nu numai că completează informația despre un moment însemnat din istoria poporului român ci — și acesta cred că este unul din meritele ei fundamentale — vine să dovedească rolul deosebit de important pe care l-a avut Aradul în pregătirea și realizarea statului național unitar român.

Lucrarea prezintă în „Prefață” o succintă istorie a Aradului din care rezultă că teritoriul județului Arad este o veche vatră românească care s-a afirmat permanent în istoria neamului în lupta pentru libertate și unitate națională.

Această luptă primește noi dimensiuni în epoca modernă, iar la sfârșitul secolului al XIX-lea, în condițiile instaurării dualismului, ca să aducă Aradul în primele rînduri ale luptătorilor pentru emanciparea socială și națională. Aceste momente autorul le prezintă în prima parte a lucrării ce se încheie cu mișcarea memorandistă.

În a doua parte autorul prezintă Aradul ca centru politic al românilor din Transilvania din perioada reluării activismului politic (1905) pînă în clipa realizării marelui act al Unirii. Sînt analizați și prezențați rînd pe rînd toți factorii care au făcut din Arad principalul centru politic al luptei pentru formarea statului național — masele largi populare extrem de radicale în revendicările lor, mișcarea socialistă integrată organic în lupta națională, presa și școala foarte active precum și pleiada de conducători politici ridicată din rîndurile poporului și servind cauza acestuia.

Evident că la 1 Decembrie Aradul a fost în primele rînduri aici pregătindu-se adunarea națională de la Alba Iulia.

Bazată pe o bogată informație inedită, de arhivă, valorificînd tot ce s-a scris despre aceste momente ale istoriei noastre și călăuzită de o orientare ideologică corectă lucrarea profesorului V. Popeangă a intrat cu siguranță în rîndul lucrărilor de referință nu numai în istoriografia locală ci și în cea națională privind formarea statului național unitar român.

prof. NICOLAE ROȘUȚ

* Editura Facla, Timișoara, 1978, p. 311.

Cercetarea istorică românească s-a îmbogățit cu o nouă monografie arheologică. Este vorba de „Ziridava”, monografie a săpăturilor din „dava” de la „Șanțul Mare” unde în urma laborioaselor cercetări arheologice a fost localizată acea antică așezare pe care geograful Claudius Ptolemaeus în lucrarea sa „Geographia” o amintește în extremul vest al Daciei pe valea Mureșului inferior.

Lucrarea debutează cu un capitol introductiv în care este prezentată situația geografică a zonei și un istoric al săpăturilor efectuate la „Șanțul Mare”.

La capătul a patru campanii de săpături ale lui Ioan Horațiu Crișan, arheologic se poate demonstra că la „Șanțul Mare” a existat una dintre cele mai importante așezări fortificate dacice transilvănene de tip „dava” comparabilă cu cea de la Popești din Muntenia sau cea de la Poiana din Moldova.

Acest lucru este viguros reliefat în capitolele ce urmează celui introductiv.

Cercetările efectuate pe „acropolă” (partea fortificată a așezării), sub aspectul materialelor scoase, au prezentat două nivele de locuire care încep încă în secolul IV î.e.n. și se încheie la începutul secolului II e.n. Așezarea de la Șanțul Mare”, se întinde mult în afara promontoriului, în zona înconjurătoare, surprinzându-se aceleași nivele de locuire.

Autorul face o descriere a așezării dacice, comparînd-o cu alte „dava”: de la Răcățău (jud. Bacău), Brad, Tinosu (jud. Prahova) sau Zidovar (R. S. F. Jugoslavia).

Sînt prezentate edificiile, printre care se remarcă locuințele, atelierele și sanctuarele.

Ion Horațiu Crișan face o amplă prezentare atelierului de meșteșuguri și sanctuarelor. În interiorul atelierului de argintar s-au descoperit unelte și instrumente tipice, o serie de obiecte prelucrate și o ștanță monetară cu care se băteau monede de tip „Toc-Chereluș”.

Tot în cadrul capitolului privind descoperirile sînt analizate produsele de import. Importurile descoperite în așezarea dacică de la „Șanțul Mare” se adaugă celorlalte fapte care converg în a demonstra că aici a existat un important centru dacic unde se desfăceau, pe lîngă produsele locale și mărfurile venite de pe alte meleaguri.

Lucrarea se încheie cu un capitol ce este consacrat datării „Ziridavei” în timp, analizînd acest lucru în strînsă legătură cu restul descoperirilor dacice de pe teritoriul arădean și din vestul țării.

* Ed. Dacia, Cluj-Napoca, Arad, 1978.

Data fiind importanța deosebită a așezării dacice de la „Șanțul Mare” și pentru a facilita înțelegerea de către specialiștii străini, lucrarea este tradusă și într-o limbă de circulație internațională, limba germană.

Săpăturile ce au dus la descoperirea Ziridavei, publicarea rezultatului lucrărilor, au contribuit în largă măsură la elucidarea unor probleme majore din istorie veche a meleagurilor arădene, aducând un aport substanțial la o mai bună cunoaștere a civilizației dacice în ansamblul ei.

MIRCEA BARBU

**VASILE NETEA, C. CH. MARINESCU, „LIGA CULTURALĂ”
„STUDII DE ISTORIE A BANATULUI” V, 1877—1977***

Între factorii care au contribuit la realizarea unirii de la 1 Decembrie un rol important l-a avut cultura care a contribuit la formarea și consolidarea conștiinței naționale. Din cadrul culturii, Societățile culturale create în Transilvania, în vechea Românie sau chiar în străinătate la Viena, Budapesta la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului nostru, au înmănunchiat cele mai multe forțe umane și materiale, în jurul lor și în acțiunile de masă de largă popularitate pe care le-au organizat; s-a creat acea stare de spirit necesară realizării marilor acte istorice — solidaritatea întregii națiuni, în vederea îndeplinirii marilor idealuri, indiferent de condiția specială, de vîrstă, confesiune etc. Dintre aceste societăți un rol cu totul deosebit l-a avut „Liga culturală” creată în România la sfârșitul secolului trecut.

Acestei societăți, cu toate meritele sale, care în multe privințe le-a depășit pe cele ale societăților similare, nu i-a fost dedicată o monografie datorită faptului — așa cum mărturisesc cu amărăciune autorii în primele pagini ale lucrării — că arhiva ei a căzut pradă jafului războinic — așa cum s-a întimplat și cu alte fonduri arhivistice — în anul 1917. La sfârșitul războiului prea puțin s-a putut recupera. Cu toate acestea autorii au reușit, cu materialul ce se află în țară și nu numai în arhivele centrale ci și în bibliotecile județene, să reconstituie activitatea „Ligii” în așa fel încît să convingă despre rosturile și îndeplinirea deosebite ale acestei societăți culturale și politice puse în slujba făuririi statului național unitar român.

* Editura Junimea, Iași, 1978, p. 373.

Scrisă cu talent și pasiune — calități ce întregesc bogăția informației și nivelul științific al lucrării — monografia destinată „Ligii culturale” rămâne o lucrare de referință pentru istoriografia noastră contemporană.

prof. NICOLAE ROȘUȚ

„STUDII DE ISTORIE A BANATULUI”, V, 1877—1977*

Ajunse la cel de-al V-lea volum „Studiile de istorie a Banatului” editate de catedra de socialism și istorie a Universității din Timișoara cuprind un număr de 16 studii, toate dedicate — și odată cu ele întregul volum — aniversării a unui veac de la dobândirea independenței depline a României.

Divers sub raport tematic, volumul abordează o problematică de istorie socială și de istorie politică mai cu seamă. Studiul „Independența, suport al luptei românilor din Banat pentru libertate și unitate națională” semnat de William Marin demonstrează influența adâncă avută de dobândirea independenței naționale asupra redimensionării luptei pentru unitate națională a românilor bănățeni.

Aportul țărănimii bănățene în lupta pentru dreptate și libertate socială și națională este urmărit în trei studii semnate de Elena Borugă, M. Toadere și Ion Munteanu. De asemenea, „Rolul presei din Transilvania și Banat în lupta pentru unitate națională” precum și „Mișcările greviste din Arad în perioada anilor 1911—1920”.

Ni se par foarte bine venite studiile semnate în două rînduri de Aurora Dolga, menite să surprindă aspecte din istoria regimentelor grănicerești din Banat. Ne exprimăm regretul și nedumerirea pentru faptul că o temă așa de inedită și de necesară în istoriografia românească nu s-a bucurat din partea autoarei de apelul la sursa principală de documentare și care este fondul arhivistic al Regimentului nr. 13 româno-bănățean din cadrul Arhivelor Statului din Caransebeș.

Considerăm că este aproape imposibil de realizat fie chiar și un studiu din istoria regimentelor grănicerești bănățene fără a se recurge la cercetarea aceluia prețios și bogat — mai sus menționat — fond documentar.

Marius și Flavius Bizerea aduc în circuitul științific, dincolo de datele oferite de dijele papale din 1332—1337 precum și de Gesta Hungarorum, precizări cu privire la identificarea unor localități și așezări bănățene consemnate în aceste izvoare documentare pe baza cărora se

* Timișoara, 1978, p. 193.

pot delimita cu aproximație limitele voievodatului bănățean și reconstitui în linii esențiale câteva aspecte de geografie și demografie istorică bănățeană.

Un studiu micromonografic, am putea spune, dedicat Porților de Fier începînd din secolul X și pînă în sec. XVIII, este semnat de Theodor Trăpcea. Folosind un vast material bibliografic autorul prezintă istoricul Porților de Fier în contextul politicii regatului feudal maghiar cu veleități binecunoscute de înstăpînire asupra acestei zone ca dealtfel în Peninsula Balcanică.

Semnalăm că într-un subcapitol al acestei lucrări autorul pune în discuție problema dacă tătarii au trecut prin Banatul de Severin? Autorul, în urma analizei făcute asupra scrisorii regelui Bela al IV-lea din 1254 adresată papei Inocențiu al IV-lea conchide cum că teza acreditată cu privire la trecerea lor prin Banatul de Severin pare puțin probabilă.

În linii esențiale vol. V. al „Studiilor de istorie a Banatului” se prezintă ca o nouă apariție istoriografică menită să vorbească mai deplin și mai convingător despre sensul istoric al acestei străvechi provincii românești, despre rolul locuitorilor acestor plaiuri bănățene în lupta general românească pentru libertate și unitate națională. Tocmai despre această idee vorbesc și paginile semnate de Dan Popescu care prezintă participarea Caransebeșului la realizarea unității naționale.

DORU BOGDAN

